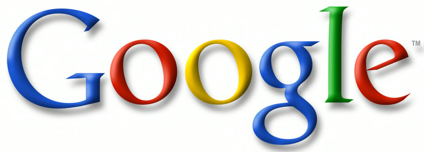
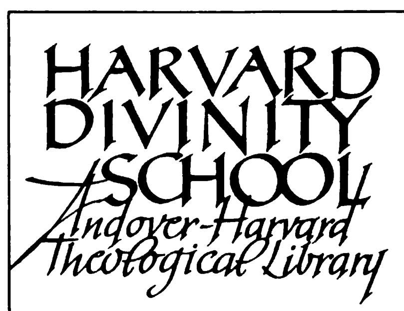

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

CORPUS
REFORMATORUM.

VOLUMEN LIII.

IOANNIS CALVINI
OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

EDIDERUNT

GUILIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXV.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(M. BRUHN).

1882.

ANDOVER THEOL. SEM.
MAR
5
1883
LIBRARY.

IOANNIS CALVINI

OPERA QUAE SUPERSUNT OMNIA.

AD FIDEM

EDITIONUM PRINCIPUM ET AUTHENTICARUM

EX PARTE ETIAM

CODICUM MANU SCRIPTORUM

ADDITIS PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS, ANNALIBUS CALVINIANIS

INDICIBUSQUE NOVIS ET COPIOSISSIMIS

EDIDERUNT

GUILIELMUS BAUM EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS

THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOLUMEN XXV.

BRUNSVIGAE,

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM

(M. BRUHN).

1882.

ANDOVER THEOL. SEM.
MAR
5
1883
LIBRARY.

IOANNIS CALVINI

OPERA EXEGETICA ET HOMILETICA

AD FIDEM

EDITIONUM AUTHENTICARUM

CUM PROLEGOMENIS LITERARIIS

ANNOTATIONIBUS CRITICIS ET INDICIBUS

EDIDERUNT

EDUARDUS CUNITZ EDUARDUS REUSS PAULUS LOBSTEIN
THEOLOGI ARGENTORATENSES.

VOL. III.

CONTINENTUR HOC VOLUMINE:

MOSIS RELIQUI LIBRI

QUATUOR IN FORMAM HARMONIAE

DIGESTI A

IOANNE CALVINO:

CUM EIUSDEM COMMENTARIIS.

PARS II.

SANCTIONES A PROMISSIONIBUS ET MINIS.[1]

EX LEVIT. XVIII.

5. *Custodite statuta mea, et iudicia mea, quae homo si faciat, vivet in ipsis.*

EX DEUT. XXVII.

11. *Praecepitque Moses populo eo die, dicendo:* 12. *Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garisim, quando transieris Iordanem, Simon, et Levi, et Iuda, et Issachar, et Ioseph, et Beniamin:* 13. *Isti vero stabunt ad maledictionem in monte Ebal, Ruben, Gad, et Aser, et Zebulon, et Nephthali.* 14. *Loquentur autem Levitae, ac dicent ad omnem virum Israel voce excelsa:* 15. *Maledictus vir ille qui fecerit sculptile, et conflatile, abominationem Iehovae, opus manuum artificis, et posuerit in abscondito: et respondebunt universus populus, ac dicent, Amen.* 16. *Maledictus qui vilipenderit patrem suum, aut matrem suam: et dicet universus populus, Amen.* 17. *Maledictus qui transfert terminum proximi sui: et dicet universus populus, Amen.* 18. *Maledictus qui aberrare facit caecum in via: et dicet universus populus, Amen.* 19. *Maledictus qui pervertit iudicium peregrini, pupilli, et viduae: et dicet universus populus, Amen.* 20. *Maledictus qui coierit cum uxore patris sui, quia discooperuit oram patris sui: et dicet universus populus, Amen.* 21. *Maledictus qui coierit cum quovis animali: et dicet universus populus, Amen.* 22. *Maledictus qui coierit cum sorore sua, filia patris sui, vel filia matris suae: et dicet universus populus, Amen.* 23. *Maledictus qui coierit cum socru sua: et dicet universus populus, Amen.* 24. *Maledictus qui percusserit proximum suum abscondite: et dicet universus populus, Amen.* 25. *Maledictus qui acceperit munus, ut percutiat plaga animae sanguinem innocentem: et dicet universus populus, Amen.* 26. *Maledictus qui non stabilierit verba legis istius faciendo illa: et dicet universus populus, Amen.*

Iam ad clausulam legis exponendae ventum est, ubi tractandae sunt eius sanctiones, tam a promissionibus quam a minis sumptae. Quamvis enim iure suo praecise exigere possit Deus quod visum est: quae tamen eius est erga homines indulgentia, eos ad libenter parendum allicere promissionibus voluit. Ergo quia naturaliter spe mercedis ducimur, ignavi ac lenti sumus, donec fructus appareat. Sponte itaque Deus, ad excutiendam pigritiem, promittit, si legi suae obediant homines, se remuneratorem fore. Iam haec non vulgaris est liberalitas, quod oblata mercede pacisci mavult quam pro imperio simpliciter iubere. Tenenda est enim Christi sententia, ubi totam legem impleverimus, nihil nos promereri (Luc. 17. 10): quia Deus nostra omnia obsequia sibi vendicat. Utcunque ergo supra vires conemur, studiaque omnia conferamus ad servandam legem: Deus tamen non ideo nobis obstringetur, nisi quatenus ultro contraxit, seque voluntarium fecit debitorem. Et hoc etiam a vulgaribus theologis animadversum fuit, mercedem non ex operum dignitate vel merito pendere, sed ex pacto. Quanquam, ut paulo post videbimus, ne tantillum quidem nos iuvaret eiusmodi promissio, si Deus singulis mercedem rependeret secundum opera: verum quia hic defectus adventitius est, refulget nihilominus in eo singularis Dei humanitas, quod proposita spe vitae aeternae, nos ad obsequium animare dignatus est. Ideoque per Ezechielem (20, 21) Israelitis ingratitudinem exprobrat, quod praecepta sua bona contempserint, de quibus dictum erat: Qui fecerit haec vivet in ipsis. Nunc videmus ut promissionibus sancita fuerit legis autoritas. Verum quia non pigri modo, sed etiam refractarii sumus, ex opposito minas adiecit quae terrorem incuterent, tum ad sub-

1) Les confirmations tendantes à ratifier la Loy tant par promesses que par menaces.

igendam carnis contumaciam, tum ad corrigendam in qua nimium torpemus, securitatem. De utrisque iam disserere expediet.

Levit. 18, 5. *Custodite statuta.* Tametsi locus hic a Mose inseritur ubi Israelitas hortatur ad colendam in connubiis verecundiam, ne ad foedos incestus gentium prosiliant: quia tamen insignis est, continetque generalem doctrinam, et inde a Paulo elicitur definitio iustitiae legis (Rom. 10, 5): visus est huc optime quadrare: quia mercedis promissione legem sancit ac confirmat. Spes ergo vitae aeternae datur omnibus qui legem servarint: nam inscite quidam de terrena et caduca vita interpretantur. Errandi causa fuit, quia metuebant ne eversa fidei iustitia, salus hoc modo collocaretur in meritis operum. Atqui non ideo homines iustificari operibus negat scriptura, quod lex mutila sit, vel non doceat perfectam iustitiam: sed quia nostro vitio et culpa promissio irrita redditur. Itaque Paulus (ut nuper attigi) dum fide quaerendam esse in Christi gratia iustitiam docet, hac ratione probat suam sententiam, quod nemo iustificatur nisi qui praestiterit quod lex iubet (Gal. 3, 11). Alibi etiam ratiocinatur a contrariis, ubi contendit legem cum fide non congruere quoad iustificandi causam: quia lex opera postulet ad salutem acquirendam, fides autem nos ad Christum dirigat, ut liberemur a maledictione legis. Stulte ergo multi quasi absurdum refugiunt, si quis legem impleat, iustitiam consequi: quando non a legis doctrina, sed ab hominum infirmitate provenit defectus: sicut ex alio Pauli testimonio liquet (Rom. 8, 4). Verum notandum est, non aliter sperandam esse salutem ex lege, nisi omni ex parte satisfactum fuerit eius praeceptis. Neque enim offertur vita si quis hoc vel illud fecerit, sed voce plurali plena obedientia exigitur. Nam quod de partiali iustitia garriunt theologi papales, insulsum ac frivolum est, quia Deus omnia simul praecepta complectitur. Iam ubi reperietur qui se in solidum fuisse defunctum iactet? Quod si nemo a transgressione unquam immunis fuit, vel futurus est: quamvis nos Deus minime frustretur, quia tamen pacto non stamus, infructuosa redditur promissio.

Deuter. 27, 11. *Praecepitque Moses.* Quo plus efficaciae haberent tam promissiones quam minae ad permovendos omnium animos, non tantum solenni ritu eas voluit Deus promulgari: sed approbari, clara populi voce, et consensu quodammodo obsignari. Id fideliter a Iosue praestitum fuisse alibi refertur (Ios. 8, 33). Hoc in praesentia sufficiat, citatos ac productos fuisse omnes a Deo tanquam subscriptores, ut in posterum cessaret omnes tergiversatio. Divisae autem fuerunt tribus Israel in duos ordines, ut aliae e regione aliarum starent, et ab uno latere resonarent benedictiones, ab altero autem maledictiones quasi ἀντίστροφοι. Porro cur Deus posteros Simeon, Levi, Iuda, Issachar, Ioseph, et Beniamin, benedictionis praecones esse maluerit quam alios, nescire me fateor. Nam quod Hebraei eos qui progeniti erant ex liberis matribus putant in splendidiore gradu dignitatis locatos, infirmum est: quum tribus Ruben primogeniti filii, aliis qui ab ancillis originem ducebant coniuncta fuerit. Nisi forte dicamus posteros Ruben per ignominiam fuisse relatos in secundam classem: sed quia tam maledictiones quam benedictiones totius populi nomine proferebantur, in ea re non multum est momenti. Nam si ad testandum mutuum consensum facta fuit haec partitio, perinde valuit ac si ultro citroque omnes partes concinerent maledictos esse legis transgressores, benedictos vero qui eam servabant. Ideoque cur in munere communi alios aliis Deus praetulerit, non sum valde curiosus. Alibi Moses narrabit, tribus quae hic separantur simul fuisse coniunctas. Probabilis forte coniectura esset, Deum quem non latebat ubi futura esset cuiusque tribus haereditas, in ea statione singulas locasse, quae futurae sorti responderet. Caeterum quo plus gravitatis haberet sanctio, Levitas Deus aliis verbis praeire voluit, ac si loqueretur ipse e coelo. Nam quum legi promulgandae essent praefecti, sicuti fideliter ipsos recitare oportuit quod Deus ore suo dictaverat, ita maiore attentione et reverentia fuerunt auditi.

15. *Maledictus.* Hinc apparet dimidiam partem reticeri a Mose: quia benedictionum nulla fit mentio, quae tamen priorem gradum tenebant. Forte oblique perstringere voluit spiritus populi malitiam, qua factum est ut liber non esset ad canenda benedictionum elogia. Nam quum deberent sibi promissam mercedem alacriter amplecti: hoc honore ipsos privavit sua impietas, nec aliud fuit residuum quam ut suas iniquitates iustae poenae subiicerent. Interea dubium non est, ex maledictionum forma quae hic legitur fuisse illis ostensum qualis servanda esset benedicendi ratio. Nam ubi contra transgressores iudicium suum pronunciat Deus, inde elicitur, veris eius cultoribus, si qui legem impleant, spem beatitudinis esse repositam. Ad haec in catalogo maledictionum qui hic refertur, notanda est synecdoche: contra blasphemos, periuros, sabbathi violatores, maledicos et adulteros nulla edicitur seorsum peculiaris maledictio. Apparet igitur quasdam criminum species, quae summa abominatione dignae erant, fuisse delectas, ut inde populus disceret transgressionem in quocunque legis capite non fore impunitam. Nam de sculptilibus loquendo, haud dubie Dei cultum ab omnibus corruptelis asserit. Atque ita extenditur haec maledictio ad quamlibet transgressionem prioris tabulae. Porro dum poenam minatur peccatis absconditis, ex eo colligere promptum est, quamvis

latuerint impii terrenos iudices, ac centies eorum manus effugerint, Deum tamen profanati sui cultus fore vindicem. Si quis idolum posuerit in abscondito, si quis occulte proximum suum percusserit, non trahetur ad poenam quae infligi non potest nisi causa cognita, et convicto scelere. Atqui ne impunitas quempiam incitet ad peccandi audaciam, revocatur populus ad coeleste Dei tribunal, ut se in officio contineat, non tantum vindictae metu, sed propter conscientiam. Unde rursus patet, Deum non modo politicam tulisse legem quae externos tantum mores formaret, sed quae flagitaret veram sinceritatem cordis.

16. *Maledictus qui vilipenderit.* Quae sequuntur ad secundam legis tabulam spectant. Ac primo quidem maledictos pronunciat qui impii fuerint erga parentes. Nam verbum קלל, (quod tam spernere quam maledicere significat) honori opponitur qui ex quinto praecepto patri et matri debetur. Deinde furta commemorat quae ut plurimum effugiunt hominum notitiam, sicuti etiam scortationes eas tantum attingit quae ob foeditatem sollicite teguntur. Coire cum bruto animali, cum noverca sua, vel socru, vel sorore, prodigium detestabile est, ideoque diligentius occultari solet. Atqui admonet Deus nihil profuturas esse quas impii latebras captant, quin tandem, ubi tribunal suum conscenderit, probra eorum emergant. Eadem ratione non omnes homicidas maledicit, sed tantum qui mercede conducti, sanguinem innoxium fuderint: quae nefaria pactio vix deprehendi potest, ut legibus vindicetur.

26. *Maledictus qui non stabilierit.* Quanquam Dei consilium fuit reas apud se citare omnium conscientias, et, ne ab humanis tantum iudiciis metuerent, consulto arcanis sceleribus vindictam instare minatus est: quae tamen nunc attexitur clausula, idem iudicium extendit ad alia quaevis peccata. Imo breviter pronunciat, quicunque non praestiterint quam lex iustitiam flagitat, esse maledictos. Unde recte colligit Paulus (Gal. 3, 10), omnes qui sunt ex operibus legis, maledictioni esse obnoxios. Prodeat enim vel perfectissimus in medium, quamlibet sedulo enixus fuerit ad legem servandam, reus tamen erit saltem in aliquo capite. Atqui tenenda est Iacobi sententia: Qui offenderit in uno, quamvis totam alioqui legem servaverit, fieri omnium reum: quia idem qui occidere vetuit et scortari, simul vetuit furari (Iacobi 2, 10). Paulus quidem non refert ad verbum quod hic legitur: (sic enim citat Mosis testimonium: Maledictus qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt) verum in sensu nulla varietas: quia hic in universum damnantur omnes qui legem Dei non stabilierint, ut ad extremum usque implerent quidquid continet. Unde liquet, quacunque in parte se prodat defectus, simul trahere maledictionem: cui subscribere iussi sunt Israelitae, ut omnes sine exceptione perditos se agnoscerent, quum essent maledictione impliciti. Et hodie simili desperatione nos omnes ad unum percelli necesse est, ut Christi gratiam amplexi solvamur ab hoc tristi reatu: quandoquidem factus est pro nobis maledictus, ut a maledictione legis nos redimeret.

EX DEUT. XI.

26. *Vide, ego pono coram vobis hodie benedictionem et maledictionem.* 27. *Benedictionem, si obedieritis praeceptis Iehovae Dei vestri, quae ego praecipio vobis hodie:* 28. *Maledictionem vero, si non obedieritis praeceptis Iehovae Dei vestri, sed recesseritis e via quam ego praecipio vobis hodie, ut ambuletis post deos alienos quos non novistis.* 29. *Quumque introduxerit te Iehova Deus tuus in terram quam tu ingrederis ut possideas eam, tunc dabis benedictionem super montem Garizim, et maledictionem super montem Ebal.* 30. *Annon sunt trans Iordanem post viam ad occasum solis vergentem in terra Chananaei, qui habitat in planitie e regione Gilgal, iuxta campestria Moreh?* 31. *Vos enim transituri estis Iordanem, ut pergatis ad possidendam terram quam Iehova Deus vester dat vobis, et haereditabitis eam, et habitabitis in ea.* 32. *Custodite ergo ad faciendum omnia statuta, et iudicia, quae ego pono ante faciem vestram hodie.*

26. *Vide, ego.* Nunc utrumque simul complectitur, beatos fore si studium suum applicent ad legem servandam: maledictos vero, si excusso eius iugo in suis cupiditatibus lasciviant. Quod autem dicit se proponere illis benedictionem et maledictionem, tantundem valet, ac si testatus esset, non simpliciter se docere quid rectum sit, sed paratam esse mercedem si obediant: sin minus, poenam quoque instare. Ita videmus, quam hactenus tradidit doctrinam, spe et metu obsignari: quia neque operam ludent parendo, nec impune eam repudiabunt. Caeterum ut promissiones certo amplecti et minas timere discant, repetit quod antea vidimus, Deum esse legis autorem, qui et fidelis remunerator est, et severus iudex: simul tamen ministerium suum commendat, quia sic oportuit ipsos ab uno Deo pendere, et acquiescere eius mandatis, ut se tamen eius prophetae subiicerent. Ea est enim hominum superbia, ut Dei audiendi causa, supra nubes volitare appetant, ipse autem in servis suis, quorum ore loquitur, vult audiri. Ad hanc ergo modestiam rursus eos assuefacit Moses, ubi se praecipere refert quae Deus mandavit, ac si se vocaret spiritus sancti organum.

29. *Quumque introduxerit.* Similem locum nuper exposui, qui etsi ordine posterior legitur apud Mosen, quia tamen rem clarius explicat, non dubitavi [perspicuitatis causa] eum anteponere. Dixi autem consilium Dei fuisse, dum Israelitas constituit iudicii sui praecones, eos sanctius obstringere ad servandam legem. Si tantum per Levitas sententiam ipse tulisset, moveri quidem ipsos serio, et reverenter auscultare decebat tam benedictiones quam maledictiones. Verum ubi singuli ore suo testantur quod Dei mandato dictabant Levitae, hic consensus interpositus, quasi rati habitio, ad excitandum studium et attentionem efficacior fuit. Caeterum haec contestatio fuit opportunior postquam ingressi sunt terram Chanaan, quam si peracta fuisset in planitie Moab: terrae enim conspectus ad confirmationem valuit, ac si in rem praesentem adducti cum Deo paciscerentur. Sunt autem duo isti montes ita inter se oppositi, ut facile stare potuerint duae populi classes ad benedicendum et maledicendum, quo Dei promissiones et minas consentienter approbarent.

30. *Annon sunt trans.* Quanquam interrogandi usus familiaris est Hebraeis, hoc tamen loco vehementius affirmat Moses quam si enunciative tantum dixisset, montes istos in terra Chanaan sitos esse. Vult enim eos animare ad fiduciam adeundae haereditatis promissae, sicuti continuo post sequitur: Tu transibis Iordanem. Etsi enim iam in Amorrhaeis vincendis, et occupanda terra Basan mirificam Dei virtutem experti erant: quae tamen fuit illorum incredulitas, necesse fuit subinde metus et terrores illis excutere, ut dubitatione omni valere iussa, fortiter se ad pergendum accingerent. Tandem ex tanto Dei beneficio materiam hortandi sumit. Ipsa enim terrae fruitio eos magis acuere debuit ad Deum colendum, quia eius facti erant haeredes, legis servandae causa.

EX LEVIT. XXVI.

3. *Si in decretis meis ambulaveritis, et praecepta mea servaveritis, et feceritis ea,* 4. *Dabo pluvias vestras tempore suo, dabitque terra fructum suum, et arbores agrorum dabunt fructum suum.* 5. *Apprehendetque vobis tritura vindemiam, et vindemia apprehendet sementem: comedetisque panem vestrum ad saturitatem, et habitabitis confidenter in terra vestra.* 6. *Dabo namque pacem in terra, et dormietis, neque erit exterrens: auferamque bestias malas e terra, et gladius non transibit per terram vestram.* 7. *Et persequemini inimicos vestros, cadentque coram vobis gladio.* 8. *Persequentur quinque ex vobis centum, et centum ex vobis decem millia persequentur: et corruent inimici vestri coram vobis gladio.* 9. *Vertam enim me ad vos, et crescere faciam vos, atque multiplicabo vos, stabiliamque pactum meum vobiscum.* 10. *Et comedetis vetus inveteratum, et vetus propter novum educetis.* 11. *Et ponam tabernaculum in medio vestri, neque abominabitur vos anima mea.* 12. *Ambulabo autem in medio vestri, eroque vobis in Deum, et vos eritis mihi in populum.* 13. *Ego Iehova Deus vester qui eduxi vos de terra Aegypti, ne essetis illis servi: et confregi lora iugi vestri et incedere feci vos erecta facie.*

REPETITIO. EX DEUT. XXVIII.

1. *Et erit, si audiendo audieris vocem Iehovae Dei tui, ut custodias ad faciendum omnia praecepta eius quae ego praecipio tibi hodie: tunc constituet te Iehova Deus tuus superiorem omnibus gentibus terrae.* 2. *Et venient super te omnes benedictiones istae apprehendentque te, si modo obedieris voci Iehovae Dei tui.* 3. *Benedictus eris in urbe ipsa, et benedictus eris in agro.* 4. *Benedictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, et fructus iumenti tui, foetus boum tuorum et greges ovium tuarum.* 5. *Benedictum canistrum tuum, et conspersio tua.* 6. *Benedictus eris in tuo ingressu, et benedictus eris in egressu tuo.* 7. *Dabit Iehova hostes tuos qui insurrexerint in te, percussos coram te, per viam unam egredientur ad te, et per septem vias fugient coram te.* 8. *Mandabit Iehova tecum benedictionem in horreis tuis, et in omni ad quod miseris manum tuam: et benedicet tibi in terra quam Iehova Deus tuus dat tibi.* 9. *Statuet te Iehova sibi in populum sanctum, quemadmodum iuravit tibi, quum custodieris praecepta Iehovae Dei tui, et ambulaveris in viis eius.* 10. *Tunc intelligent omnes populi quod nomen Iehovae invocatum sit super te, et timebunt sibi a te.* 11. *Et abundare faciet te Iehova in bonum fructu ventris tui, et fructu iumenti tui, et fructu terrae tuae, super terram quam iuravit Iehova patribus tuis se daturum tibi.* 12. *Aperiet Iehova tibi thesaurum suum optimum, coelum, ut det pluviam terrae tuae in tempore suo, et benedicat omni operi manus tuae, et mutuabis gentibus multis, tu vero non accipies mutuum.* 13. *Ponetque te Iehova in caput, et non in caudam, erisque duntaxat sursum, et non deorsum: quando obedieris praeceptis Iehovae Dei tui, quae ego praecipio tibi hodie ut custodias et facias:* 14. *Neque recesseris ab omnibus verbis quae ego praecipio vobis hodie, ad dextram aut ad sinistram, eundo post deos alienos ut colatis eos.*

Levit. 26, 3. *Si in decretis meis.* Nunc tractandi sunt nobis duo insignes loci, in quibus ex professo disserit, quam mercedem sperare debeant

Dei cultores ex observatione legis, et quales poenae transgressores maneant. Antehac quidem admonui, quidquid nobis promittit Deus, si in praeceptis eius ambulemus, fore irritum si opera nostra summo iure examinet. Hinc fit ut legalibus pactis renunciandum sit, si quid cupimus gratiae apud Deum consequi. Verum quia fidelium opera, utcunque vitiosa sint, intercedente venia nihilominus placent Deo: inde etiam pendet promissionum effectus, dum conditio, quae in lege praecisa est, temperatur. Ergo dummodo aspirent et conentur, eorum studio, quamvis imperfecto, perinde rependitur merces ac si in solidum officio defuncti essent. Nam quia fide sepeliuntur eorum vitia, quod gratuito largitur Deus, mercedis nomine commendat. Ergo ambulare in praeceptis Dei, non praecise tantundem hic valet ac praestare quidquid lex imperat: verum sub hoc verbo includitur Dei indulgentia, qua filios suos tolerat, eorumque vitiis ignoscit. Ideoque apud fideles fructu non caret promissio, dum ex animo student se Deo consecrare, quamvis a perfectione adhuc longe absint: secundum prophetae doctrinam: Parcam illis, quemadmodum pater filio parcit dum servit ei (Malac. 3, 17): ac si diceret, eorum obsequium non quia mereatur sibi fore gratum, sed quia illud paterno favore prosequetur. Unde apparet quam stulta imaginatione superbiant qui Deum quasi ex pacto sibi facere volunt debitorem. Quod autem remuneratio cuius nunc fit mentio, fere restringitur ad terrenam et caducam vitam, pars est legalis paedagogiae. Sicuti enim veteri populo sub umbra et imagine proposita fuit spiritualis Dei gratia, ita eadem ratio tam in poenis quam in praemiis valuit. Reconciliatio cum Deo sanguine pecudum repraesentata fuit, variae fuerunt expiationum formae: sed tantum externae et visibiles, quia nondum in Christo apparuerat veritas. Eadem igitur de causa, quia nondum tam luculenta et familiaris vitae aeternae et ultimae resurrectionis patribus obtigerat cognitio, ut nunc in evangelio refulget, Deus externis documentis ut plurimum ostendit se vel propitium esse vel offensum populo suo. Quia hodie non palam, ut olim, scelera Deus ulciscitur: colligunt fanatici homines eum prope mutasse naturam. Imo hoc praetextu Manichaei finxerunt deum Israelis diversum a nostro. Hic autem error ex crassa et turpi inscitia nascitur: quia dum modum agendi non discernunt, Deum ipsum impie discerpere non dubitant. Terra hodie non dehiscit ut rebelles absorbeat: non fulminat e coelo Deus sicuti adversus Sodomam: non accendit ignem in urbibus sceleratis, sicuti olim in castris Israelitarum: non ebulliunt immissi serpentes qui lethales morsus infligant: denique non versantur quotidie ante oculos tam manifesta poenarum exempla, quae Deum formidabilem ostendant: nempe quia longe clarius in auribus nostris detonat vox evangelii, quasi tubae clangor, qua citamur ad coeleste Christi tribunal. Ergo ad illam sententiam contremiscere discamus, quae a regno Dei exterminat omnes sceleratos. Sic ex opposito non apparet Deus, ut olim, suorum remunerator in terrenis benedictionibus: nempe quia mortui sumus, et vita nostra abscondita est cum Christo in Deo: quia nos configurari capiti nostro oportet, et per multas afflictiones ingredi in regnum coelorum. Itaque quo pluribus miseriis premimur, eo alacrius attollere sursum capita nostra convenit, donec in societatem suae gloriae nos Christus colligat, et in cursu vocationis nostrae pergere, propter spem quae nobis reposita est in coelo: denique abnegata impietate, et mundanis desideriis, sobrie et iuste et pie vivendo exspectare beatam spem, et apparitionem gloriae magni Dei, et servatoris nostri Iesu Christi. Verum quidem esse fateor quod docet Paulus (1. Tim. 4, 8), pietatem hodie quoque habere promissiones tam praesentis quam futurae vitae. Et certe fideles beatitudinem qua ad satietatem usque in coelo fruentur, iam in terra degustant. Deus quoque in hunc finem sua adversus impios iudicia exercet, quae nos extremi iudicii admoneant. Sed perspicuum interea est discrimen illud quod attigi, quia ut vitam coelestem patefecit nobis Deus in evangelio, ita nos illuc recta vocat. Patres autem per gradus deduxit. Hac ratione alibi docet Paulus fideles in hoc mundo affligi in ostensionem iusti iudicii Dei, ut digni habeantur regno eius, pro quo patiuntur, si quidem iustum est apud Deum retribuere, etc. (2. Thess. 1, 5). In summa, ne magis miremur bonis solum temporalibus Israelitas allici et poenis terreri, quam terram Chanaan aeternae haereditatis fuisse illis symbolum, in qua tamen se inquilinos esse confessi sunt (Genes. 47, 9. Psal. 39, 13): unde apostolus scite colligit, quaesiisse meliorem patriam (Hebr. 11, 16). Atque ita refellitur eorum delirium qui caduca felicitate patres fuisse contentos volunt, ac si Deus illos in caupona saginaret. Manet tamen illa quam notavi distinctio, quod Deus in beneficiis et poenis temporalibus tunc magis innotuit pater et iudex, quam post evangelii promulgationem.

4. *Dabo pluvias.* Poterat verbo uno promittere largam annonae copiam, sed quo illustrior sit eius gratia, recensetur quae ad victum suppeditandum adhibet instrumenta. Panem nobis suggerere posset, sicuti olim man e coelo pluere fecit: verum ut assidue nobis occurrant paternae eius sollicitudinis signa, postquam semen iactum est, terra e coelo pluviam desiderat: et ita ordinatae sunt temporum vices, ut singuli dies memoriam beneficentiae Dei renovent. Hac ratione pluviae fit mentio, aut frugum proventuum: continua quoque series triturae, vin-

demiarum, et sementis, uberrimam tritici et vini copiam significat. Nam si exigua sit messis, non multum erit negotii in quo se occupent agricolae: si tenues sint vindemiae, hinc quoque triste otium. Ubi autem pronunciat Deus, a messe usque ad sationem fore illis continuam materiam in qua se exerceant, annum fertilem sperare iubet: sicuti mox sequitur: Comedes panem tuum ad saturitatem usque. Verum quia sine pace nulla iucunda est prosperitas, tranquillos fore dicit, et ab omni perturbatione immunes. Idque diligenter notandum est, adeo sine condimento tranquilli status insipida esse Dei beneficia, ut inquietudine nihil sit miserius. Summa est, veris Dei cultoribus non modo reposita esse apud ipsum alimenta, sed placidam et suavem eorum fruitionem, quia in manu eius est et arbitrio noxas omnes procul abigere. Videntur tamen haec non satis inter se congruere, neminem fore qui ipsos exterreat, et superiores fore suis hostibus, ut decem sufficiant ad fugandos centum. Quorsùm enim robur militare ad hostes pellendos, si nulli sint molesti? Verum si disiunctive accipere liceat posterius membrum, nulla erit absurditas: nempe, si contingat bellum ipsis inferri, feliciter pugnaturos. Quanquam magis expedita est huius nodi[1]) solutio, quod illis paulo post necesse erat cum ingenti hostium multitudine confligere, ut terram acquirerent. Quod autem singulare hoc tranquillae et securae vitae bonum prophetae accommodant ad regnum Christi, hinc colligitur, promissiones quae ex legis natura nullum haberent effectum fidelibus tamen esse utiles: quia ubi eos Deus sibi reconciliavit, liberaliter etiam largitur quae meriti non sunt: et tamen simul remuneratur qualecunque eorum obsequium.

9. *Vertam enim me ad vos.* Vertere se dicitur Deus ad populum cuius fovendi et servandi curam suscipit: sicuti rursum, ubi deserit qui se ab eo alienarunt, dicitur ab illis esse aversus. Hinc doctrina trita apud prophetas, Convertimini ad me, et ego convertar ad vos: qua Deus admonet, se non frustra esse pollicitum quod hic legimus. Oculi ergo Dei super iustos, ut pactum suum erga eos stabiliat, pro ipsorum salute excubando. Verum hinc simul docemur, ubi a Deo discedimus, irritum nostra culpa fieri eius foedus: quod Israelitis exprobrat Ieremias. Itaque ut firmum et efficax maneat Dei foedus, non tantum cordibus nostris legem insculpi necesse est, sed alteram quoque gratiam accedere, ut iniquitatum non recordetur. Ubi dicit: Comedetis vetus inveteratum, rursus abundantiam commendat: quia ut novis frugibus inhiare cogit inopia, sic magnum opulentiae signum est, vetustum triticum horreo, et vinum ex cella promere. Largitatis autem continuatio notatur in fine versus, ubi dicit non fore locum novis frugibus, nisi penuaria sua vacuent, quia fieri posset ut post annum sterilem, exinanitis omnibus apothecis, nulla nova annona in locum veteris succederet.

11. *Et ponam tabernaculum.* Alludit quidem ad sanctuarium visibile ubi colebatur: docet tamen, re ipsa perspicuum fore, non frustra se elegisse apud ipsos domicilium: quia virtutem suam claris documentis ad eos iuvandos exseret. Denique significat, sanctuarium non fore inane praesentiae suae symbolum, quia respondebit veritas: quod magis confirmat proximo versu, ubi dicit, se ambulaturum inter ipsos. Nondum enim pervenerant in stationem quietam: ideoque opus habebant ipso duce, ut iter prosperum facerent. Etsi autem disertis verbis non exprimit secundum spiritum beatos fore: dubium tamen non est, ubi se illis fore in Deum promittit, quin supra mundum eos attollat. Continet enim, Christo interprete, haec loquutio: Ero vobis in Deum, spem aeternae immortalitatis: quia is qui fons vitae est, non est mortuorum Deus. Itaque vera et solida felicitas quae delineata fuit sub figuris, nunc promittitur. Hac ratione David, licet magnifice terrenas Dei benedictiones praedicet, clausula tamen annexa demonstrat se in illis non subsistere: Misericordia Dei (inquit) subsequetur me omnibus diebus vitae meae, ut habitem in sanctuario Dei, in longitudinem dierum (Ps. 23, 6). Et alibi postquam beatos esse dixit quibus Deus omnia abunde largitur, mox quasi explicandi gratia, addit: Beatus populus cuius Iehova Deus est (Ps. 144, 15). Tandem in memoriam revocat se fuisse eorum liberatorem, ut ex superiori tempore certo statuant continuum fore gratiae eius cursum, modo pergant ipsi in vocationis suae stadio.

Deuteron 28, 1. *Si audiendo audieris.* Aliis verbis idem docet quod antea: sed tam ipsa sermonis varietas quam repetitio ad confirmationem valet. Primo dicit Deum ita liberaliter cum ipsis acturum ut prae cunctis populis excellant. Hic enim est verborum sensus prae toto reliquo mundo insignes fore singularibus Dei beneficiis. Postea benedictiones quae nunquam ab ipsis recedent, si perstiterint in cultu Dei, commemorat. Ubi notandum est, commonefieri, non solum quot modis beneficus sit Deus erga suos cultores, sed quot necessitatibus sint obnoxii quae assidua et innumera eius auxilia flagitant. Nam si benedicimur in agro et urbe, pedem movere non possumus sicuti nec stare nisi eius beneficio. Eodem spectat totus catalogus, in singula momenta nobis instare rerum omnium inopiam, nisi subinde missis e coelo remediis Deus succurrat: nec aliunde quam ab unico illo fonte fluere quidquid est bonorum.

9. *Statuet te Iehova.* Refertur quidem hoc ad

1) *Princeps:* huiusmodi.

terrena beneficia, quasi diceret Moses, ex illis perspicuum fore Dei amorem erga electum populum: altius tamen conscendit ut Israelitae per gradus deducti, solum Deum amplexari discant: in eo acquiescere, secundum foedus quod Deus cum Abraham pepigerat: Ego merces tua magna valde. Neque enim in hunc modo finem segregati sunt Abrahae filii, et electi in populum sanctum, ut bene saturi, ventreque referto, nihil nisi terrenum spirarent: sed ut certo persuasi essent, se tam in morte quam in vita beatos esse. Etsi autem gratuita fuit populi adoptio: quia tamen ad munditiem vocati erant, non abs re promittit Deus stabile fore quod promiserat, si legem servando, perstent ipsi Israelitae in foedere: quasi diceret, sanctificationem eorum firmam et perpetuam fore, si ambulent in praeceptis legis. Quod addit, palam fore omnibus populis invocari super ipsos Dei nomen, tantundem valet atque ipsos esse sub Dei tutela et patrocinio, atque ita eius protectione semper fore incolumes et tutos.

12. *Aperiet Iehova.* Iterum repetit, multiformem Dei beneficentiam lucere in vita hominum: quia non tantum panem suppeditat quo vescantur, sed deprompta e coelo pluvia terram irrigat: atque ita tanquam ex copioso penu vel thesauro quidquid opus est ad victum profert. Discamus ergo sursum et deorsum, tam in coelorum temperie, vivifico calore solis, pluvia, aliisque adminiculis, quam in terrae foecunditate, considerare multiplicem opulentiam quam Deus e thesauris suis producit. Et quum se labori manuum benedicturum pronunciat, hinc quoque discamus, nihil industria et maximis laboribus nos posse consequi, nisi quatenus prosperum successum Deus inspirat, omnesque nostros conatus absque arcana eius benedictione meram et irritam esse fatigationem. Nam quod Paulus ad spiritualem culturam ecclesiae transfert, ab ipsa natura sumptum est, Qui plantat et qui rigat nihil est, sed Deus qui dat incrementum (1. Cor. 3, 6). Non vult quidem Deus nos iacere inertes, ideoque exigit laborem manuum, sed laboris fructum vult sibi acceptum referri. Postquam autem de lege tota loquutus est ac vetuit deflectere ad dexteram vel sinistram, praecipuum caput perstringit, ne deficiant post deos alienos. Quare summa huc redit, ut prosequatur Deus quam erga nos coepit gratiam, debere nos vicissim eius imperio prorsus esse addictos. Id quidem verbo a nobis flagitat, sed ut praestemus spiritus sui virtute efficit: non quidem ut in solidum satisfaciamus officio, sed ut ad metam enitamur: quum autem longe a perfectione absimus, indulgentia sua sufficit quod nobis deest. Hic tamen movetur difficilis quaestio, si ex peculiari Dei benedictione qua suos cultores dignatur, fluit omnis prosperitas, unde multis eius contemptoribus soboles, laetum otium, frugum abundantia, vitae amoenitas, et delitiae, honores et potentia? Respondeo, felicem quem servis suis assignat vitae statum, non obstare quominus suam largitatem promiscue diffundat in totum humanum genus. Vere in Psalmo (36, 7) vocatur hominum et brutorum animalium servator: vere alibi (Ps. 145, 9) dicitur, super omnes creaturas extendi eius misericordiam: vere Christus immensam eius bonitatem commendat, quod solem suum oriri facit super bonos et malos (Matt. 5, 45). Sed exclamatio prophetae peraeque vera est: Quam magna multitudo bonitatis tuae o Deus, quae recondita est timentibus te (Ps. 31, 20)! Nam quum omnes sine exceptione omnibus vitae subsidiis fruantur, refulget communiter etiam erga impios eius bonitas, quae hic luctatur cum hominum malitia, ut quos creavit, fovere et tueri non desinat, quantumvis indignos. Quod ergo impiis benefacit, proprium creatoris est. Adhaec ut suspensas teneat fidelium mentes, ultimi iudicii exspectatione, confuse nunc multa misceri patitur, et suum iudicium quasi noctis caligine, vel sub nebulis saltem occultat, quanquam ita suam erga reprobos patientiam temperat, ut in hac quam dixi confusione signa quaedam irae et favoris appareant. Itaque licet mundi gubernatio nondum ad perfectam normam sit composita: Deus tamen in ea se tam scelerum ultorem quam iustitiae remuneratorem ostendit, et in tenebris emicant scintillae: fidelesque, licet ad satietatem usque non fruantur benedictione sibi promissa, eam tamen, quatenus expedit, degustant. Ad impios vero, quamvis diffluant omni bonorum copia, ne gutta quidem bonitatis Dei pervenit: quia nisi in Dei beneficiis animo concipitur paternus eius favor, ipsa benedictio evanescit. Imo quo magis se ingurgitant, exitialem saginam contrahunt: et Deus consulto ipsos attollit, ut e sublimi gravius praecipitet. Denique pascuntur, ut est apud prophetam, in diem mactationis. Tenendum igitur est, benedictiones quas Deus hic servis suis promittit, spirituali sale ab ipso condiri, ne insipidae sint: reprobos vero qui sensu destituuntur gratiae Dei, omni quoque eius benedictione privari. Superest tamen adhuc scrupulus, quia haec de qua agitur felicitas, non semper, neque aequali modo obtingit Dei servis: imo sub lege quoque multis molestiis et aerumnis duriter fuerunt exercitati. Respondeo, quum nemo unquam vel sanctissimus, integer fuerit legis observator, nemo etiam ab omni transgressione purus, non mirum esse si aliqua tantum ex parte potiti sunt benedictionibus promissis: quia plenitudinis non erant capaces. Quod si quando asperius contingit eos castigari quam impios, in eo quoque nihil absurdi: quia Deus iudicium a domo sua inchoare solet. Caeterum in hac quoque mistura cernitur quod propheta docet, iustos nunquam derelin-

qui, esse tanquam oleas virides et fructuosas in atriis domini (Ps. 52, 10): impios vero, quamvis ad tempus emineant tanquam cedri Libani, momento tamen evelli radicitus, ut ne vestigium quidem appareat (Ps. 37, 35).

EX DEUT. VII.

9. *Scias quod Iehova Deus tuus, est Deus fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et custodientibus praecepta sua, usque ad mille generationes:* 10. *Et rependens odio habenti ipsum, in faciem eius, ut perdat eum: neque tardabit, odio habenti ipsum, in faciem eius rependet ei.* 11. *Custodias ergo praecepta, et statuta, et iudicia quae ego praecipio tibi hodie, ut ea facias.* 12. *Et erit, propterea quod audieritis iudicia ista, et custodieritis, feceritisque ea: custodiet Iehova Deus tuus tibi pactum, et misericordiam de quo iuravit patribus tuis.* 13. *Diliget quoque te, et benedicet tibi, multiplicabitque te: benedicet namque fructui ventris tui, et fructui terrae tuae, frumento tuo, et musto tuo, et oleo tuo, foetui boum tuorum, et gregibus ovium tuarum, in terra quam iuravit patribus tuis se daturum tibi.* 14. *Benedictus eris prae cunctis populis: non erit in te infoecundus, neque infoecunda, neque in iumentis tuis.* 15. *Auferetque a te Iehova omnem morbum, et omnes aegritudines Aegypti pessimas quas nosti: non ponet illas in te, sed ponet eas in omnibus qui te oderint.*

9. *Scias quod Iehova.* Potest etiam legi verbum non minus commode in futuro tempore. Quod si placeat, notatur experimentalis (quam vocant) cognitio: ac si diceret, Deum re ipsa palam facturum quam fidus sit remunerator suis cultoribus. Si autem magis arrideat diversa lectio, hortatur eos Moses ut Deum statuant iudicem hominum in coelo sedere, ut tam vindictae metu terreantur, quam alliciantur spe mercedis. Caeterum sententia haec annexa fuit secundo praecepto, et illic exposita, nam quatenus sub decem verbis comprehensa erat, fas non fuit inde eam avellere. Nunc vero seorsum ad sanciendam totam legem repetita in hunc locum apte inseritur. Non pigebit tamen quae illic fusius explicui, breviter attingere. Primum gradum obtinet promissio: quia Deus humaniter invitare mavult suos quam terrore cogere ad obsequium. Pacto autem subiicitur misericordia, ut sciamus, mercedem quam sperare debent fideles, non pendere ex operum meritis, quandoquidem indigent Dei misericordia. Quanquam potest ita resolvi oratio, Custodiens pactum misericordiae, vel Pactum in misericordia fundatum, vel: Misericordiam quam pepigit. Quod autem prius a fidelibus requiritur, ut Deum diligant, quam ut custodiant eius praecepta, hinc docemur, fontem et causam obedientiae, amorem esse quo Deum ut patrem amplectimur. Quomodo autem in mille generationes, satius est ex secundo praecepto petere: quia non potest ea res paucis verbis perstringi.

10. *Et rependens odio.* Hic nulla fit mentio vindictae in tres et quatuor aetates. Caeterum qui exponunt Deum impiis beneficia conferre dum in hoc mundo sunt superstites, ut tandem ultimo interitu eos perdat, nimis violenter torquent verba. Nec probabile est quod afferunt alii, Deum in facie sua vel in ira rependere impiis mercedem odii. Faciem ergo eorum interpretor quorum contumaciae Deus se opponit, dum prosternit arrogantiam. Alludit enim ad eorum superbiam ac audaciam: quia non dubitant Deum ultro lacessere, ac si ad confligendum animo vel potentia destitueretur. Pronunciat ergo, nihil eos protervia illa et frontis duritie proficere, quin oris improbitatem et frontis impudentiam deiiciat. Significat autem eos certo sensuros quod spernunt iudicium, ac si ante oculos illud repraesentaret. Addit praeterea non acturum se cum impiis qua solet cum filiis suis clementia. Nam hos ita castigat, ut semper in salutem utilis sit moderatio, illis vero poenam exitialem denunciat: quia etsi videtur eundem erga utrosque communiter tenere modum, dum temporales poenas infligit, quod tamen fidelibus cedit in medicinam, reprobis praeludium est aeterni interitus. Porro quod dicit se vindictam sumpturum absque mora, videtur non congruere cum aliis scripturae locis, ubi pronunciat se tardum esse ad iram, clementem, et longae patientiae. Deinde videtur quoque experientia refelli: quia non statim prosilit ad exigendas poenas, sed lente progreditur, ut morae tarditatem gravitate compenset. Atqui tenendum est quod dicitur in Psalmo (90, 4), mille annos quasi diem unum esse in oculis eius. Itaque ubi eum cunctari putamus, pro sua infinita sapientia, festinat quantum opus est. Dissimulat quidem ad tempus, ut hoc modo ad resipiscendum homines invitet: sed negat moram se facturum: et pronunciat se instar turbinis repente venturum, ut iudicia sua acceleret, ne in sua securitate torpeant impii. Discamus ergo, quietis et aequis animis exspectare opportunum vindictae tempus.

12. *Et erit, propterea.* Videtur Deus ita ex compacto agere, ut nullam spem gratiae faciat nisi mutuo respondeant. Et certe haec legalis est loquendi forma ubi interponitur conditio, Deum suis benefacturum, si ita suis obsequiis promeriti fuerint. Sed tenendum est quod alibi vidimus, postquam Deus ita pepigit, ne irrita sit promissio, ipsum descendere ad gratuitam veniae promissionem, qua indignos sibi reconciliat. Ita prima pactio nonnisi ad dam-

nandos homines valet. Ubi autem gratis illis offertur salus, simul grata sunt Deo eorum opera. Verum quia mercedis causa est extra ipsos homines eorumque opera, cessat omnis meriti ratio: fidelibus tamen prodest, si ambulaverint in Dei praeceptis, mercedem promitti: quia pro inaestimabili sua liberalitate perinde cum illis agit ac si aliquid afferrent mutuum. Tandem quaedam favoris Dei testimonia commemorat, ut sunt foecunditas, et frugum abundantia. Quod in fine additur de morbis Aegypti, dubium est pustulasne intelligat quae procreatae sunt ex sparsa favilla, vel pediculos tam hominibus quam iumentis infestos, an vero ad morbos hoc extendat qui longe ante populi discessum grassati fuerant. Hoc secundum amplector: quia vicesimo octavo capite Deuteronomii, ubi ulcera Aegypti nominavit, continuo post subiicit morbos ani, scabiem et pruriginem. Verisimile ergo est, variis morbis obnoxios fuisse Aegyptios, a quibus Moses affirmat immunem fore populum singulari privilegio, si modo legi Dei paruerit.

EX DEUT. XII.

28. *Custodi, et audi omnia verba ista quae ego praecipio tibi, ut bene sit tibi et filiis tuis post te usque in saeculum, quum feceris quod bonum est et rectum in oculis Iehovae Dei tui.*

Hic etiam mercede sibi obsequia populi conciliat Deus: non quod spes mercedis quidquam ad movendos homines per se valeat, sed quo magis teneat omnes convictos iustae damnationis. Quid enim iuvabit responsare, non esse idoneos ad praestandum quod Deus exigit, quando appareat eos sua culpa esse miseros? Caeterum (ut ante dictum fuit) fidelibus per indulgentiam prodest, ubi legem servaverint, promitti obedientiae mercedem: quia illis innumeri defectus non imputantur. Fixa tamen manet haec doctrina, si legi servandae se addicant homines: Deum, quamvis nihil debeat, fidum tamen remuneratorem fore.

EX LEVIT. XXVI.

14. *Si autem non audieritis me, neque feceretis omnia praecepta ista.* 15. *Et, si decreta mea spreveritis, et iudicia mea abominata fuerit anima vestra, ita ut non faciatis omnia praecepta mea, et irritum faciatis pactum meum:* 16. *Etiam ego faciam hoc vobis: constituam super vos terrorem, tabem, et febrem, consumentia oculos, et dolore afficientia animam, seretisque frustra semen vestrum: nam comedent illud inimici vestri.* 17. *Dabo praeterea iram meam in vos, et trademini coram inimicis vestris, dominabunturque vobis qui odio habent vos: fugietisque, nec erit persequens vos.* 18. *Quod si usque ad haec non audieritis me, addam corripere vos septulo propter peccata vestra.* 19. *Conteramque superbiam fortitudinis vestrae, ac dabo coelum vestrum sicut ferrum, et terram vestram sicut aes.* 20. *Et consumetur frustra fortitudo vestra, neque dabit terra vestra fructum suum, et arbores regionis non dabunt fructum suum.* 21. *Si autem ambulaveritis mecum fortuito, et nolueritis audire me, addam super vos plagam septuplo secundum peccata vestra.* 22. *Immittamque in vos bestiam agri, et orbabit vos, et succidet iumentum vestrum ac diminuet vos, et desolabuntur viae vestrae.* 23. *Quod si per haec non recipiatis doctrinam meam, sed ambulaveritis mecum fortuito:* 24. *Ambulabo etiam ego vobiscum fortuito, et percutiam vos quoque septuplo propter peccata vestra:* 25. *Atque inducam super vos gladium ultorem ultionis foederis: ubi congregati eritis ad urbes vestras tunc mittam pestilentiam in medium vestri, ac trademini in manum inimici.* 26. *Dum confregero vobis baculum panis, coquent decem mulieres panem vestrum in clibano uno, reddentque panem vestrum in pondere: comedetis autem, et non saturabimini.* 27. *Quod si in hoc non audieritis me, sed ambulaveritis mecum fortuito:* 28. *Incedam vobiscum in ira fortuito, et corripiam vos etiam ego septulo propter peccata vestra.* 29. *Comedetisque carnem filiorum vestrorum, et carnem filiarum vestrarum comedetis.* 30. *Atque dissipabo excelsa vestra, et succidam imagines vestras: ponamque cadavera vestra super cadavera idolorum vestrorum, et abominabitur vos anima mea.* 31. *Daboque urbes vestras in desolationem, ac desolabo sanctuaria vestra, neque odorabor odorem quietis vestrae.* 32. *Desolabo, inquam, ego terram, ita ut obstupescant super eam inimici vestri qui habitabunt in ea.* 33. *Vos autem dispergam in gentes, et evaginabo post vos gladium: eritque terra vestra desolata, et urbs vestrae erunt destructae.* 34. *Tunc perficiet* [1]) *terra Sabbatha sua cunctis diebus quibus desolata fuerit: vos autem eritis in terra inimicorum vestrorum: tunc, inquam, requiescet terra, et perficiet Sabbatha sua.* 35. *Omnibus diebus quibus desolata fuerit, requiescet: quia non requievit in Sabbathis vestris, dum habitaretis in ea.* 36. *Qui autem remanserint ex vobis, inducam teneritudinem in cor eorum in terris inimicorum suorum, et persequetur eos sonus folii impulsi, et fugient fuga gladii, cadentque nemine persequente.* 37. *Impingent autem alter in alterum tanquam a facie gladii, nullo persequente: neque erit vobis resistentia coram inimicis vestris.*

1) *In margine:* Vel, oblectabitur. *Gallice in textu:* prendra plaisir, *in margine:* accomplira.

38. *Et peribitis inter gentes, et absumet vos terra inimicorum vestrorum.* 39. *Et qui remanserint ex vobis, dissolventur propter iniquitatem suam in terris inimicorum vestrorum, atque etiam propter iniquitates patrum suorum, cum eis dissolventur.* 40. *Donec confiteantur iniquitatem suam, et iniquitatem patrum suorum, iuxta praevaricationem suam qua praevaricati sunt in me: et etiam quod ambulaverint mecum fortuito:* 41. *Quod etiam ego ambulaverim cum illis fortuito, et induxerim eos in terram inimicorum suorum: tuncque humilietur cor eorum incircumcisum, ac propitient pro iniquitate sua.* 42. *Tunc recordabor pacti mei cum Iacob, et etiam pacti mei cum Isaac, et insuper pacti mei cum Abraham recordabor, terrae quoque memor ero.* 43. *Terra interim deseretur ab eis, et perficiet Sabbatha sua quae desolata est propter illos, et ipsi exsolvent mulctam suam, eo quod, inquam, iudicia mea spreverint, et decrata mea abominata sit anima eorum.* 44. *Et tamen etiam hoc modo quum ipsi fuerint in terra inimicorum suorum, non reprobavi eos, neque abominatus sum eos, ut consumerem eos, irritum faciendo pactum meum cum eis: ego enim Iehova Deus eorum.* 45. *Sed recordabor propter eos pacti priorum, ego qui eduxi eos e terra Aegypti in oculis gentium, ut essem illis in Deum: ego Iehova.*

14. *Si autem non.* Hactenus in promissionibus blanda invitatio proposita fuit, ut populo legis observatio amabilis, et iucunda redderetur: quandoquidem ante visum fuit, tunc demum probari Deo nostrum obsequium ubi libenter paremus. Sed quoniam stimulis opus habet carnis pigrities, minae quoque adduntur ad terrorem, quae saltem extorqueant quod sponte praestandum erat. Videtur quidem hoc modo posse colligi, minis ad legis obedientiam, quae voluntaria esse debet, absurde trahi: nam qui metu cogitur, Deum nunquam diliget: quod tamen praecipuum est caput legis. Verum quod ante docui, aliqua ex parte ad solvendum hunc nodum valebit, legem scilicet mortiferam esse transgressoribus, quia damnatione quam sibi per vanas blanditias remitti cuperent, eos constringit. Quanquam in alium quoque finem prosunt minae filiis Dei, tum ut praeparentur ad Deum ex animo timendum ante quam sint regeniti, tum ut post regenerationem quotidie subigantur vitiosi eorum affectus. Quamvis enim sincere cupiant se totos Deo addicere, tamen cum reliquiis carnis suae assidue illis certandum est. Itaque licet minae ad reprobos terrendos proprie spectent, fidelibus tamen communes sunt ad stimulandam eorum segnitiem, quatenus nondum prorsus sunt regeniti, sed onerantur adhuc peccati reliquiis.

15. *Et si decreta mea.* Videtur hoc nonnisi ad impios et sceleratos apostatas dirigi: qui a Dei cultu et pietate ex professo deficiunt. Nam si quis infirmitate lapsus, leviter et inconsiderate delinquat, non dicetur sprevisse Dei legem, et irritum fecisse eius foedus. Et certe probabile est, Deum consulto de crassa defectione loquutum esse, quae erroris praetextu extenuari nequeat. Interea tamen tenendum est transgressores, quicunque, sive in totum, sive in parte legem violaverint, maledictioni esse obnoxios. Sed tempestive monere voluit Deus populum, quorsum tandem prosiliant qui sumunt peccandi licentiam: deinde ex quo fonte prodeant omnes transgressiones. Etsi enim quisquis peccando a via recedit, non protinus legem repudiat, vel abominatur: singula tamen peccata contemptum legis coarguunt, ac tendunt ad dissipandum Dei foedus. Recte ergo pronunciat foedifragos esse, et superbos contemptores, nisi praeceptis obediant. Primo autem minatur se consumpturum illos timore, tabe, et aliis morbis: deinde externas calamitates adiungit, penuriam annonae, violentos hostium incursus, et rerum direptionem: de quibus statim fusius disserere conveniet, inter exponendum Deuteronomii locum.

18. *Quod si usque ad haec.* Poenarum gradus quarum hic fit mentio, ostendunt eas ita temperari Dei clementia, ut leviter tantum castiget quorum nondum expertus est vel socordiam vel duritiem: verum ubi accedit pertinacia, simul atrocitatem poenarum crescere. Et merito, quia bellum apertum cum Deo gerunt qui admoniti resipiscere non curant. Itaque quo magis sibi moderatur, eo nos attentiores esse decet ad eius correctiones, ut sufficiant vel modici ictus, quos pro sua lenitate sustinet ac tolerat. Paulus dicit hypocritas coacervare sibi thesaurum maioris vindictae, si ex eius patientia torpendi occasionem sumunt (Rom. 2, 5). Atqui minus sunt excusabiles qui ne ferulis quidem admoniti resipiscunt. Quare nos sollicitet illa Davidis admonitio (Ps. 32, 9), ne simus similes equis et mulis, qui non intelligunt, quorum maxilla chamo et fraeno constringitur: quia multi dolores impendent reprobis. In summa, simulac manum suam extendere coeperit Deus ad nos percutiendos, unum remedium eius placandi est, docilitas. Melior quidem esset prudentia antevertere, et sponte ad ipsum redire, quamvis a poenis supersedeat: sed ubi percussi nihil proficimus, signum est obstinatae malitiae. Minatur ergo, nisi ferulis verberati resipiscant, baculo ad eos percutiendos se usurum. Quum dicit: Puniam vos septuplo gravius, numerum non definit: sed pro communi scripturae more septenarium ponit, amplificandi causa. Proximo versu iustam esse causam docet cur asperior futurus sit: quia nisi violento modo nequeant domari. Etsi enim nomen גאון non semper accipitur in malam partem, hoc tamen loco significat eos esse immorigeros, quia viribus suis ad superbiendum inflantur. Nam sicuti

alibi dicit Moses (Deut. 32, 15): Satur Israel contra Deum calcitravit, non secus ac equi nimia sagina ferociunt. Superbiam ergo fortitudinis eorum vocat contumaciam, in qua magis ac magis obdurescebant, quantisper illis parcebat Deus: prosperitas enim securitatem parit, qua stolidi homines Dei flagellis robur suum opponunt.

21. *Si autem ambulaveritis.* Vocem קרי varie exponunt interpretes. Chaldaeus sumit pro duriter, ac si propositum illis esset confligere adversus Deum. Hieronymus reddidit: Ex adverso mihi: sed quum nomen hoc casum fortuitum vel contingentiam significet, visus est hic sensus longe melius congruere. Ambulare ergo fortuito cum Deo, tantundem valet ac clausis oculis praeterire eius iudicia: imo se obstupefacere, ne humilientur sub forti eius manu qui miserias suas fortunae adscribunt: nam hinc indomabilis pervicacia, dum temere contingere fingit peccator quaecunquae patitur. Ideo severa obiurgatione invehitur Ieremias (Thren. 3, 38) contra Iudaeos, quod putarent bona et mala non prodire ex Dei ordinatione et decreto. Nam inde concipitur belluina rabies, ut miseri homines toto impetu ad se perdendos irruant. Optime itaque convenit, si non observent homines Dei iudicia, imo perrumpant, ut truculentae bestiae, fortuitum quoque eius occursum fore, ubi a dextra et sinistra, sursum et deorsum, confuso modo saeviet: quod gallice dicimus: *Aller a tors et a travers.* Hoc ergo tandem sua stupida obstinatione consequitur peccator, ut multiplicibus poenis attonitus, nullum malorum exitum videat. Interea dubium non est quin ferream populi obstinationem perstringat Moses: sicuti pronunciat David (Ps. 18, 26), cum mansuetis Deum fore mansuetum, cum perversis autem quasi retortum fore. Tantum fontem obstinationis demonstrat, quod sua socordia ad Dei contemptum se inebriet peccator, dum sensum irae eius quantum potest, a se avertit. Discamus itaque a vagis speculationibus sensus nostros colligere ad considerandam Dei manum in omnibus quas infligit poenis: quia inde nascetur culpae agnitio, quae ad resipiscentiam adducat. Alioqui continget quod videtur sumpsisse Isaias ex hoc loco, ut se nunquam avertat furor Dei: sed quum putabimus nos esse defunctos, manus adhuc sit extenta (Isa. 9, 16).

25. *Immittam in vos.* Dubium non est quin hostiles gentium omnium gladios intelligat, quibus misere afflicti fuerunt Israelitae. Verum quicunque illis molesti et infesti fuerint, iustos vindictae suae exsequutores fore docet: sicuti passim apud prophetas (Isa. 10, 5 et 18, 2; 7, 17 et alibi) affirmat se hostium populi esse ducem, ac sibi militare tam Assyrios quam Chaldaeos. Assyrium suam securim, et alibi baculum furoris sui vocat, quem agitat manu sua: Nebuchadnezer vero, stipendiarium suum militem. Aegyptios dicit se evocaturum sibilo: Chaldaeos se excitaturum clangore tubae. Sed quia haec satis trita est doctrina, pluribus testimoniis opus non est. Summa est, bella omnia Dei imperio excitari, armari ad eius mandatum milites, et fortes esse eius virtute. Unde sequitur, praesto esse innumeras copias, quarum manu, quoties visum fuerit, vindictam suam exsequatur. Porro quum subinde vexati fuerint Israelitae, et crudeliter etiam oppressi a suis hostibus, assiduis illis cladibus patefacta fuit Dei veritas: sicuti ex tanta eius severitate colligere licet quam perversi fuerint populi mores.

26. *Dum confregero vobis baculum panis.* His verbis significat Deus, quamvis eos terrae sterilitate non puniat, se tamen ad eos fame conficiendos aliis modis instructum esse. Videbimus quidem postea, terram offenso Deo viscera sua quodammodo claudere, ne alimenta producat: coelum quoque obdurescere, ne eam foecundet rore, et pluvia: omnis denique coeli intemperies, terraeque ariditas signum est maledictionis Dei: verum nunc longius progreditur: quamvis inedia non laborent, fore tamen famelicos, ubi vim alendi pani abstulerit. Haec autem maledictio, quam alibi vidimus doctrinam confirmat: Non vivere hominem pane, sed mandato Dei, non secus ac si ex eius ore flueret facultas pani indita. Nec certe sensus nostros res inanimis vegetaret, nisi arcana Dei ordinatione. Aptissima autem similitudine utitur, baculum nominans fulturam panis, qua recreantur vires hominum: quemadmodum videmus senes ac debiles scipionibus innixos incedere, qui alioqui vacillarent ac conciderent. Verum Deus in arbitrio suo esse dicit frangere baculum, ut panis nihil aliud quam ventrem oneret, vires autem non reficiat. Hanc figuram mutuatus est Ezechiel a Mose, quam inculcat pluribus locis (Ezech. 4, 16 et 5, 17 et 14, 13). Quanquam illic duos poenarum modos recenset, sicut et alter propheta (Aggaei 1, 6): Seminastis multum, intulistis parum: comedistis, et non estis saturati: bibistis, et non estis inebriati: operuistis vos, et non estis calefacti: et qui mercedem collegit, ac si misisset in sacculum pertusum. Item: Exspectastis amplius, et ecce diminutum est: intulistis in domum, et exsufflavi. Penuriam enim annonae unum Dei flagellum esse docet: alterum vero, quod nullus sit copiae usus. Concinit et Micheas (6, 14): postquam enim dixit: Comedes, et non satiaberis: adiungit, Seminabis, et non metes, calcabis oleum, et non ungeris oleo, calcabis mustum, nec vinum bibes. Verum Moses quo magis appareat maledictio, dicit fore panis abundantiam: deinde in ipso pinsendo et coquendo nullum fore dolum: quia decem mulieres simul venient ad clibanum unum, quae ultro citroque observent an fideliter reddatur pondus. [Intelligit

ergo in eorum manu fore copiam]: ubi autem referti fuerint, nullam fore sacietatem.

29. *Comedetisque carnem.* Hoc asperius flagellum magisque formidabile est: quo tamen scimus percussos fuisse non semel Israelitas. Incredibilis quidem esset haec immanitas: sed hinc colligimus quam horribile sit incidere in manus Dei: ubi homines scelera sceleribus addendo, iram eius provocare non desinunt. Hoc prodigium inter alia commemorat Ieremias (Thren. 4, 10), manus mulierum misericordium coxisse suos filios, et parasse in cibum. Ideoque non abs re deplorat, nusquam alibi id esse factum, ut mulieres vorarent fructum educationis suae. Postrema autem obsidio Ierosolymae (quae in summo cumulo scelerum quasi ultimus actus fuit vindictae Dei) in eas angustias miseros qui tunc vivebant redegit, ut promiscue nefandis illis epulis vescerentur. Quod deinde se cadavera eorum idolis permixturum denunciat, in ipsa forma poenae impietatem eorum manifestam fore docet. Mire enim sibi in superstitionibus placent apostatae, donec palam appareat Deus cultus sui vindex. Idola autem cum mortuorum ossibus proiici in unam congeriem, perinde fuit ac si digito monstraret Deus se fictitios eorum cultus abominari. Iam vero quum ultimum illis asylum esset in sacrificiis, negat quidquam in illis fore momenti ad placationem: sub voce enim odoris pacifici complectitur omnes expiationis ritus, quorum fiducia magis erant obstinati. Postea tam exsilium quam terrae vastitatem minatur: quibus plagis palam fiebat prorsus esse abdicatos, ut paulo post iterum videbitur.

34. *Perficiet terrae sabbatha.* Quo sanctior esset observatio sabbathi, terram Deus quodammodo sociam quoque hominibus addidit. Quum enim septimo quoque anno feriaretur a satione, messe, et omni cultura, hoc exemplo homines melius incitare voluit, ut apud eos vigeret sabbathi religio. Nunc acerbe Israelitas perstringit Deus, quod non modo sabbathum ipsi violent, sed ne terrae quidem permittant iniuncta sibi quiete defungi. Neque enim unius anni cessatio fecit, quominus assidue gemeret terra sub indignis laboribus, quamdiu alebat sceleratos incolas. Dicit ergo terram assidua inquietudine fuisse turbatam: atque ita caruisse legitimis sabbathis, quum humeris suis gestaret, non sine gravi molestia, impios Dei contemptores. Caeterum, quia per synecdochen aliquando sub sabbatho notatur totus Dei cultus (Ier. 17, 21. Ezec. 20, 12), obliqua exprobratione populum acriter pungit: quod non tantum eius impietate iure suo fraudetur, sed non aliter rite coli possit in terra sancta quam si omnes inde expellat: ac si diceret sibi hoc unum restare ad cultum nominis sui asserendum, ubi terra purgata fuerit suis incolis, et in vastitatem redacta: quia extorta haec cessatio, in locum voluntarii sabbathi succedet.

39. *Et qui remanserint.* Alia ultio, quod tametsi maneant ad tempus superstites, paulatim tabescent. Atque hoc quidem tam ad captivos quam ad eos qui residui fuerint in terra referri potest. Antehac minatus est illis interitum, vel a fame, vel a gladio: nunc vero ne glorientur se fuisse elapsos, qui non fuerint subita morte abrepti, eos quoque lente perituros esse denunciat: modumque simul exprimit, quia trepidatione implebit eorum corda, ut nemine persequente fugiant: sicuti etiam apud Solomonem legitur: Et paveant ad sonitum folii cadentis. Quibus verbis significat impios, quamvis ab externis molestiis liberi sint, nihilo tamen melius habere: quia intus caecis tormentis lacerantur. Quamvis enim ad furorem usque prosiliat eorum audacia, fieri tamen non potest quin mala conscientia eos subinde excruciet. Reddit eos interdum stupidos Dei oblivio, imo sensum omnem exuere affectant: sed ubi Deus ita obbrutescere passus est, mox illis veternum excutit, adeoque praecipitat, ut sint ipsi sui carnifices. Docet autem hic locus, quo robustiores sunt impii ad Dei contemptum, eo magis debilitari, ut ab umbra sua metuant: haec autem conditio longe miserior quam statim absumi.

40. *Donec confiteantur.* Quanquam de poenis valde saevis et atrocibus concionatus est Moses, docet tamen etiam in illo formidabili rigore Deum fore placabilem: si modo resipiscat populus, quamlibet diuturnis sceleribus spem veniae sibi abstulerit. Neque enim quoslibet peccatores alloquitur: sed qui sua pervicacia, belluinoque impetu magis ac magis accenderint Dei vindictam: eos tamen bene sperare iubet, si ex animo conversi fuerint. Teneamus ergo, Dei misericordiam perditis hominibus offerri, et qui in profunda desperationis abysso sua culpa demersi sunt, ac si ad inferos usque penetraret. Unde etiam sequitur, poenis omnibus quasi stimulis pigros ac tardos urgeri ad poenitentiam: plagas vero duriores ad frangendam eorum duritiem tendere. Simul tamen notandum est, singulari privilegio hanc gratiam Dei ecclesiae fieri: sicuti paulo post diserte Moses causam assignat, quod Deus memor futurus sit foederis sui. Unde liquet, Deum gratuitae suae adoptionis respectu, propitium fore indignis quos elegit. Ex quo rursum conficitur, modo ne claudamus nobis ipsis spei ianuam, quamvis innumeras mortes meriti simus, Deum tamen ad nos sibi reconciliandos ultro semper occurrere, tantum foedus a quo nostra culpa excidimus, quasi naufragii tabulam quae nos in portum salvos deferat amplectamur. Probe vero expendere convenit quos hic commemorat Moses resipiscentiae fructus. Primo loco ponitur confessio: non qualis exigitur sub papatu, ut se miseri homines in aurem

sacrifici exonerent, quasi peccata sua clam vomendo: sed qua se agnoscant Dei indicio esse obnoxios. Opponitur autem confessio haec tam obstreperis querimoniis impiorum, quam subterfugiis et tergiversationibus. Eius exemplum memorabile est in Davide, qui obiurgatione prophetae Nathan fractus, ingenue fatetur se peccasse Deo (2. Sam. 12, 13). In patrum nomine scelerum magnitudinem amplificat, quia non destiterint longa temporum serie coacervare peccata: ac si patres cum filiis et filii cum nepotibus conspirassent. Iam quum Deus iustus sit vindex in tertiam et quartam usque aetatem, non frustra iubentur suppliciter deprecari posteri, ut contractum pridem reatum Deus remittat. Unde etiam perspicitur quam parum ad filios levandos valeat patrum imitatio, qua videmus reddi minus excusabiles: tantum abest ut Deus frivolum illud patrocinium admittat. Additur circumstantia, ut transgressionum gravitati confessio respondeat, ne levis sit ac defunctoria. Nam quamvis hypocritae, ubi convicti sunt, se peccasse non negent, fatendo tamen culpam extenuant, ac si tantum venialibus delictis essent obstricti. Vult igitur Deus qualitates ipsas venire in rationem: quod idem et de obstinatione praecipit, ne scilicet dissimulent iteratas merito fuisse poenas, quia fortuito cum Deo ambulaverint. Tandem ut vera probetur conversio, per humiliationem cordis simulatio omnis excluditur: perinde enim est ac si eorum preces Deus reiiceret, donec sincere et ex animo humiliati veniam petant. Humiliatio autem tam securitati quam contumaciae et superbiae opponitur: simulque confertur circumcisioni, dum cor vocatur incircumcisum antequam ita domitum fuerit et in ordinem coactum. Nam quia circumcisio nota discretionis erat inter Dei populum et profanas gentes, regenerationis quoque signum esse debuit. Quum vero Iudaei, neglecta veritate, tantum in externo symbolo stulte et perperam gloriarentur, Moses cordis praeputium exprobrans, fallacem illam iactantiam refellit. Sic, teste Paulo (Rom. 2, 25), nisi legi obediatur, literalis circumcisio frivola est, ac vertitur in praeputium. Ita perfidiae Israelitas insimulat Moses, quod falso profiteantur se esse sanctum Dei populum, dum in corde sordes et immunditiem alunt. Et prophetae saepe exprobrant quod incircumcisi sint corde, vel auribus: quos imitatus est Stephanus (Ierem. 6, 10. Eze. 44, 7. Act. 7, 51). Ubi vertimus: Propitient super iniquitate sua, alii longe diversum sensum eliciunt. Ponitur nomen עון, quod tam iniquitatem quam poenam significat, et verbum רצה quod est expiare, vel gratum habere, vel placare. Ideo quidam exponunt: Aequo animo ferant suam poenam, vel gratam habeant. Mihi autem videtur Moses poenitentiae subiicere studium placandi Dei, sine quo nunquam sibi vere displicent homines, nec vitiis suis renunciant. Alludit autem ad sacrificia, et ablutiones legales, quibus se Deo reconciliabant. Summa est, ubi serio in gratiam cum Deo redire studebunt, fore illis propitium ratione pacti sui.

43. *Terra interim deseretur.* Exsilii poenam rursus inculcat, quae erat veluti exhaeredatio: simulque repetit non aliter posse restitui cultum Dei in terra sancta, quam ubi eorum inquinamentis purgata fuerit: continuo tamen post asperitatem mitigat, quia ubi maxime in eos saevire visus fuerit, non tamen prorsus eos reiiciet: Utitur autem verbis praeteriti temporis, quamvis in futurum respiciat: quasi diceret: Sentient tunc quoque se non fuisse abiectos. Ergo quasi porrecta manu eos ad fiduciam erigit in rebus deploratis, ac iubet extremis malis afflictos, in foedus suum nihilominus recumbere. In quo refulget mira et inaestimabilis eius bonitas, dum alienatos in peculio suo retinet: sicut dicitur apud Oseam (2, 23): Vocabo non populum, populum meum. Quod autem promittit se foederis sui memorem fore propter eos, non intelligit eorum merito, vel quod sibi favorem acquisierint, sed in eorum gratiam vel salutem, ut foederis memoria ad eos usque se extendat. Redemptio quoque additur tanquam foederis confirmatio: ac si diceret eo se magis fore propensum ad ignoscendum: quia non modo in fide promissionum suarum constanter perseverat, sed quoniam sua erga eos beneficia tueri velit, et ad finem usque perducere. Ita videmus ut misericordiae causam nonnisi a se ipso sumat.

EX DEUT. XXVIII.

15. *Et erit, si non obedieris voci Iehovae Dei tui, ut custodias faciendo omnia praecepta eius, et statuta eius quae ego praecipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones istae, et apprehendent te.*
16. *Maledictus eris in urbe, et maledictus in agro.*
17. *Maledictum canistrum tuum, et conspersio tua* [1]).
18. *Maledictus fructus ventris tui, et fructus terrae tuae, foetus boum tuorum, et greges ovium tuarum.*
19. *Maledictus eris in ingressu, et maledictus in egressu.*
20. *Mittet Iehova in te maledictionem, contritionem, et perditionem* [2]) *in omnibus ad quae applicueris manum tuam, et feceris: donec delearis, et pereas velociter, propter malitiam operum tuorum quibus dereliquisti me.*
21. *Adhaerere faciet Iehova tibi pestilentiam, donec consumat te de terra ad quam tu ingrederis ut possideas eam.* 22. *Percutiet te Iehova phthisi, et febre, et ardore, et aestu, et gladio, et ariditate, et rubigine:*

---

1) *Gallice:* ta boulengerie, *et in margine:* ou, ta paste.
2) *In margine:* Vel tumultum et increpationem.

et persequentur te donec pereas. 23. *Eruntque coeli tui qui sunt supra caput tuum, aerei: et terra, quae est subter te, ferrea.* 24. *Dabit Iehova pluviam terrae tuae pulverem et cinerem: et e coelis descendet super te, donec disperdaris.* 25. *Dabit te Iehova caesum coram inimicis tuis: per viam unam ingredieris ad illum, et per septem vias fugies coram eo: erisque in commotionem omnibus regnis terrae.* 26. *Erit praeterea cadaver tuum esca omni volucri coeli et animali terrae, nec erit qui absterreat.* 27. *Percutiet te Iehova ulcere Aegypti, et morbis ani, et scabie, et prurigine, quibus non possis curari.* 28. *Percutiet te Iehova amentia, et caecitate, et stupore cordis.* 29. *Palpabisque in meridie, quemadmodum palpat caecus in caligine, neque secundabis vias tuas: et eris tantummodo oppressus, et direptus omnibus diebus, nec erit servator.*

15. *Et erit, si non.* Hic maledictionum catalogus superiore longior est, qui promulgatus fuerat in monte Sinai: haud dubie, quia prospexit Dei spiritus segnitiem populi pluribus stimulis indigere. Si mediocri tantum docilitate praediti fuissent, satis superque valere debuit ad eos terrendos quod iam audierant: verum nunc apud segnes et obliviosos minas ingeminat Deus, ut non tantum cogantur metuere, sed assidua quoque recordatione expergefieri. Hac ratione exprimit maledictos fore in urbe et in agro, hoc est intus et foris, vel domi et peregre: deinde victum eorum fore maledictum tam in grano quam in farina. Postea tres fructuum species enumerat, in quibus erunt maledicti: nempe sobolem propriam, terrae proventum, et animalium foetus: haec enim omnia sub voce fructus scriptura complectitur, ut satis patet ex hoc loco.

19. *Maledictus eris in tuo ingressu.* Hic pronunciat Deus, quidquid tentaverint, infeliciter cessurum illis esse. Ingressus enim et egressus varias actiones significat, ac totum vitae cursum. Quod proximo versu clarius exprimitur, ubi denunciat in omnibus negotiis fore miseros: quia Deus quidquid aggressi fuerint turbabit et corrumpet. Varie quidem exponuntur voces מהומה et מגערת. Summa tamen huc redit, Deum illis fore adversum, ut dissipet ac pervertat omnia eorum consilia ac labores. Unde docemur, quidquid conentur homines inutile fore et evanidum nisi prosperum successum a Deo petant.

21. *Adhaerere faciet.* Iam ad morbos descendit qui sunt tanquam Dei lictores, ac tandem carnifices, si pertinaciter homines suam impietatem continuent. Ideo non simpliciter pestem missurum denunciat, sed etiam facturum ut illis adhaereat, ac semel eos amplexa, nunquam inde avelli queat. Posset etiam verti: Faciet Deus ut te pestis apprehendat: sed eodem sensu, pestem scilicet illis fore affixam, vel agglutinatam, quae ipsos consumat in ipsa terra sancta. Adiungit phthisim vel tabem, qui morbus macie extenuat corpus: et succum paulatim exhaurit. De aliis morbis verba facere supervacuum esset: tantum discamus, quum innumera prope sit morborum turba, totidem praesto esse satellites ad exsequendam Dei vindictam. Verum quidem est diversis causis morbos contrahi, ac praesertim intemperie: id tamen non obstat quominus illis Deus percutiat legis transgressores, quamvis nulla appareat naturalis causa. Adiungit bellum, quod designat nomine gladii, sed de hac maledictione statim prolixius disseret. Quod autem breviter attigerat de maledictione in terrae proventu, distinctius per partes explicat. Ac primo quidem nominat duas segetum pestes, quae ipsas iam maturescentes corrumpunt, ac si panem ex ore raperent. Nam ariditas hic non pro qualibet siccitate terrae ponitur, sed pro exinanitione spicarum, quae a vento orientali contingit. Rubigo fit ex repentino solis aestu, si fruges frigido rore madefactas percutiat. Etsi autem ex causis naturalibus oriuntur haec vitia, Deus tamen naturae autor, pro summo imperio ita aërem gubernat, ut eius intemperies certum sit eius flagellum.

23. *Eruntque coeli tui.* Alias sterilitatis causas enumerat, praecipue siccitatem. Saepe apud prophetas Deus signum favoris ostendere volens erga populum, promittit pluviam autumni, et veris: alteram quae sationem mox subsequitur, alteram quae dat incrementum frugibus antequam maturescant, multis autem locis eius prohibitionem minitatur. Huc pertinet quod nunc dicit, aereos fore coelos, terram vero ferream: quia neque e coelis defluet humor qui terram foecundet: ipsa vero, contracta duritie, nihil succi vel humoris habeat ad generandum. Unde colligimus, ne guttam quidem pluviae cadere in terram, nisi stillante Deo: quoties vero pluit, quasi eius manu terram irrigari. Notandum est autem quod ante vidimus, regionem Chanaan non esse similem Aegypto, quae hominum opera et labore irrigua est, sed foecundam esse coeli beneficio. Itaqua Deus apud prophetam (Ose. 2, 21) gradus ponit notatu dignos, quum placatus fuerit populo, se exauditurum esse coelos, ut ipsi exaudiant terram: terra vero triticum, vinum et oleum, ut haec omnia tandem exaudiant homines famelicos. Quod coelos exprimit esse super capita, terram vero sub pedibus, supervacuum non est: quia significat sursum et deorsum sibi parata esse arma ad vindictam exercendam, quae undique populum urgeant. Accedit alter propheta (Agg. 1, 10), licet brevius rem attingat: Propterea prohibiti sunt coeli ne darent rorem, et terra prohibita est ne daret germen suum. Et vocavit siccitatem, etc. Alia

deinde loquendi forma idem confirmat, pluviam conversum iri in cinerem et pulverem. Quanquam duobus modis exponi potest hoc membrum, vel quod pluvia nihilo magis foecundabit terram quam cinis, vel quod loco pluviae descendet adustio, ac si Deus sparso cinere pinguem terram arefaceret.

25. *Dabit te Iehova caesum.* Quod breviter de gladio minatus fuerat, pluribus nunc prosequitur, obnoxios fore hostium suorum libidini, ut passim trucidentur. Ante vidimus iusto Dei iudicio excitari et armari qui de legis transgressoribus poenas exigant: partem illam nunc non attingit Moses, sed tantum pronunciat inimicos populi fore victores, ut saeviant, ac fugitantes persequantur. Porro quo illustrius sit Dei iudicium, dicit, quum prodierint in bellum una via, nempe exercitu in suos ordines bene disposito, redituros per septem vias: quia trepide fugiendo, huc et illuc dispergentur. Unde colligimus, in arbitrio Dei esse hominum fortitudinem, ut audacissimos quosque, quoties ita visum est, exanimet. Ac tenendum est quod alibi videbimus: Quomodo persequutus fuisset unus mille, et duo fugassent decem millia, nisi quia Deus vendidit eos, et conclusit sub manum illorum (Deut. 32, 30)? Atque hac ratione se nominat Deum exercituum, ut secure sub eius praesidio degant fideles: impii vero, et legis contemptores, eo infesto expaveant ad minimos quosque motus. Quod sequitur, fore in commotionem cunctis regnis terrae, quidam ad ludibrium referunt, quia insultando solemus capita quatere, vel movere: alii vero exponunt, vagos et erraticos fore per incerta exsilia. Prior expositio mihi magis placet. Apud Ezechielem (23, 46) pro tumultuosa dissipatione accipitur: neque repugno quin possit hoc modo intelligi, quaecunque gentes ipsos aggressae fuerint, ad quoslibet impetus mobiles fore.

26. *Erit praeterea cadaver tuum.* Hic dedecore ad mortem addito, poena duplicatur. Sepultura enim carere probrosum est, meritoque inter Dei maledictiones censetur: sicuti paterni favoris signum est a brutis animalibus nos discerni: quia sepeliendi ritus ad spem resurrectionis et immortalis vitae nos excitat: ergo ex opposito, sepulcro privat Deus quos maledicit. Caeterum, ut diximus, corporales poenas piis et reprobis communes esse, idem quoque de sepulcri privatione sentiendum est: quia interdum contingit reprobos honorifice sepeliri, sicuti de luxurioso divite narrat Christus: piorum vero cadavera ignominiose proiici in escam avibus et bestiis: sicuti propheta in Psalmo (79, 2) conqueritur. Ea tamen permixtio non obstat quominus legis suae contemptum ulciscatur Deus hoc poenae genere, sicuti peste, fame, aut gladio.

27. *Percutiet te Iehova.* Sive hunc locum intelligas de plagis insolitis, quas Deus sub tempus liberationis populi sui Aegyptiis inflixit, sive de ordinariis morbis qui ante grassati fuerant (quod secundum magis probabile est): subindicat tamen Moses, dum his plagis percutiebantur Aegyptii, earum expertem fuisse Dei populum, ut hoc discrimen clarius Dei gratiam repraesentaret. Neque enim fieri naturaliter potuit ut eodem in loco morbi a quibus immunes erant Israelitae, solis Aegyptiis molesti essent. Minatur ergo Deus, si legem suam contempserint, cum illis se acturum sicuti viderant eum agere cum profanis gentibus. Et certe quum mirabiliter tunc augere voluerit Deus populum suum, minime dubium est quin sanitatem et vigorem mirabili privilegio contulerit. Per morbos ani dubium est significetne haemorrhoidas, an deiectionem sedis, an alium occultum morbum, qualis Philistinos corripuit quum arcam foederis tenerent captivam. Alios morbos adiungit in quibus conspiciuntur insignes irae Dei notae. Etsi autem Dei quoque filios interdum corripiunt, alibi tamen docui sic temperari similes in utrisque poenas, ut longe alii ab aliis differant. Prodigiosis ulceribus quum Iob percussus foeteret, visus fuit ad tempus reprobi hominis ferre insignia: verum quod in sancto viro patientiae exercitium fuit, legis transgressoribus iusta est scelerum merces ex Dei maledictione.

28. *Percutiet te Iehova amentia et caecitate, etc.* Poena haec maxime celebratur apud prophetas, dum percutere dicitur Deus impios spiritu vertiginis et amentiae, inebriare stupore. Porro longe patet quidquid de huiusmodi excaecatione et furore mentis Deus pronunciat. Hinc enim fit ut sponte se proiiciant impii in foedas cupiditates, nullum scelus exhorreant, praecipites ferantur in exitium, destituantur omni consilio, quae in manu sunt remedia abiiciant. Etsi autem hoc vindictae genere non adeo movetur carnis sensus, gravius tamen est omnibus corporeis morbis, ac magis formidabile. Finxerunt poetae furiis agitari sceleratos homines ac terreri, nempe quia experientia docebat, non sine arcano Dei impulsu illos esse tam vecordes, quum mente capti tanquam bestiae essent sub hominum forma latentes. Senserunt ergo profani quoque homines, dum coniiciuntur impii in reprobum sensum, illic Deum apparere iustum scelerum ultorem. Idem valet in omni stupore: quia Dei manu prostratos esse certum est qui in malis attoniti iacent.

EX EODEM CAPITE.

30. *Uxorem desponsabis, et vir alius dormiet cum ea: domum aedificabis, et non habitabis in ea: vineam plantabis, nec vindemiabis eam.* 31. *Bos*

tuus mactabitur in oculis tuis, et non comedes ex eo: asinus tuus rapietur a facie tua, nec revertetur ad te: pecudes tuae tradentur inimicis tuis, nec erit servator. 32. *Filii tui et filiae tuae tradentur populo alteri, et oculi tui videbunt, ac deficient propter illos, tota die: nec erit fortitudo in manu tua.* 33. *Fructum terrae tuae, et omnem laborem tuum comedet populus quem non noveras: et eris tantummodo oppressus, et confractus omni tempore.* 34. *Et obstupesces propter ea quae videbunt oculi tui.* 35. *Percutiet te Iehova ulcere pessimo in genibus et in coxis, ita ut non possis curari, a planta pedis tui usque ad verticem tuum.* 36. *Abducet Iehova te et regem tuum quem constitues super te, ad gentem quam non nosti tu et patres tui: colesque ibi deos alienos, lignum et lapidem.* 37. *Et eris in stuporem, et parabolam, et fabulam, omnibus populis ad quos deducet te Iehova.* 38. *Semen multum educes ad agrum, et parum colliges: quia absumet illud locusta.* 39. *Vineas plantabis, et coles: et vinum non bibes, neque colliges: quia devorabit illud vermis.* 40. *Olivae erunt tibi in omni termino tuo, at oleo non unges te, quia decidet oliva tua.* 41. *Filios et filias generabis, et non erunt tibi: quia ibunt in captivitatem.* 42. *Omnem arborem tuam, et fructum terrae tuae absumet locusta.* 43. *Peregrinus qui est in medio tui ascendet super te superne, superne: et tu descendes inferne, inferne.* 44. *Ipse mutuabit tibi, et tu non mutuabis ei: ipse erit in caput, et tu eris in caudam.* 45. *Venient autem super te omnes maledictiones istae, teque persequentur, et apprehendent te, donec disperdaris: eo quod non obedieris voci Iehovae Dei tui, custodiendo praecepta eius, et statuta eius quae praecepit tibi.* 46. *Et erunt in te in signum et in portentum, et in semine tuo usque in saeculum.* 47. *Propterea quod non colueris Iehovam Deum tuum in laetitia, et in hilaritate cordis, propter abundantiam omnium rerum.* 48. *Et servies inimicis tuis quos immiserit Iehova contra te in fame, et siti, et nuditate, et penuria omnium rerum, ponetque iugum ferreum super collum tuum, donec disperdat te.*

30. *Uxorem desponsabis.* Hic denunciat, quidquid possident, hostibus fore in praedam et direptionem. Quod autem omnium erat acerbissimum primo loco ponit, eos spoliatum iri suis uxoribus, quanquam mali atrocitatem amplificat, quod hostis non tantum uxorem rapiet e sinu mariti, sed sponsam adhuc intactam stuprabit. Idem extendit ad domos et vineas. Grave enim est, videre fructum laborum nostrorum ab inimicis percipi, antequam potiri nobis datum fuerit: quia frustratio spei nostrae dolorem non parum auget. Transit deinde ad pecudes, et armenta: inde ad liberos: in quorum etiam raptu calamitatem amplificat: quia ipsis videntibus, tollentur eorum filii et filiae, ut prae moerore deficiant oculi, manus autem quasi mortuae ab auxilio ferendo supersedeant. Duabus de causis praedones qui omnia eorum vorabunt, dicit illis fore incognitos: quia et minus clementiae ac humanitatis ab exteris hominibus et barbaris sperandum est quam a vicinis. Et hac comminatione terrendi fuerunt Iudaei, ne sibi tantum cum vicinis gentibus negotium fore putarent: quia in Dei arbitrio esset, populos accersere longe remotos. Tandem subiicit, nullum afflictionis modum fore, donec cladium magnitudo eos obstupefaciat.

35. *Percutiet te Iehova.* Quum universo generi humano mors sit communis, morbis quoque obnoxium esse oportet. Nec mirum si multis miseriis, quae sunt peccati merces, subiaceat tota Adae posteritas, quae peccati labe infecta est. Verum quoniam paria non sunt omnium delicta, Deus quoque iustum in poenis variis exigendis modum tenet, sicuti hoc loco non de vulgaribus tantum morbis loquitur, sed quibus vindictam suam adversus legis transgressores palam domonstret, cuiusmodi sunt morbi incurabiles.

36. *Abducet Iehova.* Huius vaticinii eventus tandem Iudaeos sero docuit, non vanum terrorem fuisse obiectum: quod ad superiores etiam minas patet. Nunquam enim propter locorum distantiam putassent Iudaei Assyrios et Chaldaeos esse Dei flagella, sicut re ipsa experti sunt: quia fidem abrogaverant verbis Mosis. Multo minus autem credibile illis fuit regem quem creassent captivum in longinquas regiones trahi posse. Et certe, tristissima et maxime formidabilis fuit haec poena, quum tota eorum salus ab incolumi regis statu penderet. Itaque Ieremias (Thren. 4, 20) hoc malum prae aliis exaggerat, quod Christus Dei, qui spiritus erat ecclesiae, et in cuius umbra salvos se ubique fore sperabant, captus fuerit. Atqui id tam in Iechonia quam in Ioachim et Zedechia impletum fuit. Nos itaque discamus, Dei iudicia non metiri proprio sensu, sed ad ea contremiscere, quamvis nos lateant. Captivitati autem additur circumstantia, ea tyrannide oppressum iri ut cogantur ligno et lapidi servire. Quamvis enim bardi ac socordes essent, vigere tamen apud eos debuit tam crassi sceleris abominatio. Hinc colligere licuit, nonnisi horribili Dei vindicta tanta necessitate fuisse constrictos. Quamvis enim illecti fuerint gentium superstitionibus, ut eas cupide appeterent: ex quo tamen privati Dei cultu iugum miserae et impiae servitutis sibi impositum subierunt, melius innotuit idololatriae foeditas. Subest autem in his verbis antithesis: quia vero Deo se subiicere, et parere eius legi recusarint, fore idolorum mancipia.

37. *Eris in stuporem.* Hic additur extremus malorum cumulus, adeo nihil solatii ab hominibus sensuros, ut omnes undique eorum aerumnis con-

tumeliose insultent. Nihil enim miseros gravius vulnerat quam haec indignitas dum probris et subsannationibus vexantur. Esse autem cunctis gentibus in ludibrium et fabulam, id dirum est tormentum. Rursum antithesis subest inter ignominiam cui ingratum populum Deus addicit, et eximiam dignitatem qua ipsum ornaverat, ut inclytus esset coram toto mundo. Itaque hanc loquendi formam frequenter imitati sunt prophetae: locos non citabo quia passim occurrunt.

38. *Semen multum.* De penuria vini, tritici et omnis annonae iterum concionatur: eius tamen alias assignat causas. Exiguam fore messem pro larga satione denunciat, quia semen absumet locusta: tenues, imo fere nullas fore vindemias, quia vermes racemos consument: parvum fore proventum olei, quia olivae in arboribus marcescent, ac sponte decident. Ita admonet, innumeros satellites Deo esse ad manum, per quos inedia conficiat legis suae transgressores. Itaque quoties videmus bruchos et locustas, aliaque animalcula in fruges grassari, atque ita perire, meminerimus Deum quasi exserto brachio victum quem dederat eripere: sicuti Ioel (1, 4) admonet, dum residuum bruchi comedit locusta, et residuum locustae comedit aliud insectum, satis conspicuam esse Dei maledictionem. Rationem inveniunt philosophi cur plures ex illis bestiolis oriantur uno anno quam alio: sed tenenda est Mosis doctrina, nunquam nisi Dei mandato infestas esse. Nam si Deo (ut par est) essemus morigeri, nunquam accideret tale prodigium, ut fructus terrae quos ipse filiis suis in alimentum destinavit, vilia et foetida animalcula vorarent.

43. *Peregrinus qui est.* Haec vero non obscura fuit irae Dei nota, inquilinos qui precario habitant in terra Chanaan, eius quodammodo fieri dominos. Scimus enim ut obstricti sint suis creditoribus qui sunt in aere alieno. Certe verum esse deprehenditur illud Solomonis: Divitem imperare pauperibus, et qui mutuo accipit, foenerantis servum esse (Prov. 22, 7). Sentire ergo debuerunt Israelitae Deum sibi esse adversum, cum hospitibus suis essent supplices: praesertim quia pollicitus fuerat eos locupletaturum ut aliis mutuarent. Haec igitur conversio palam eos suarum iniquitatum convicit. Interea notandum est, tam paupertatem quam divitias in manu Dei esse: et has quidem testari Dei favorem, illam vero numerari inter eius maledictiones: sic tamen, ut saepe Deus filios suos egestate castiget, vel probet atque exerceat eorum patientiam, nec tamen desinat esse pater: reprobis vero copiam largiatur, qua se exitialiter ingurgitent. Interea lucet Dei benedictio in electis, quatenus expedit: nec frustra dicitur in Psalmo: Gloriam et divitias esse in domo iusti, ut largiatur et mutuo det (Ps. 112, 3).

45. *Venient super te.* Non solum confirmat quae hactenus dixit: sed spem omnem adimit levationis: quia non cessabunt Dei flagella donec resipuerint. Denunciat autem venturas esse omnes maledictiones: quia etsi non semper in unam catervam simul coagmentantur, verum tamen est, multiplici quam recensuit Moses malorum congerie, Deum stipendia solvere legis suae transgressoribus. Ac verbo persequendi spes omnes refugii illis adimit: sicuti apprehendere tantundem valet ac tenaciter amplecti, sequitur enim: Donec dispereant. Summa est, impios tergiversando non aliud consequi quam ut sibi accumulent graviores poenas, quae nunquam saevire desinent usque ad eorum interitum. Hac ratione dicit eas in signum et portentum fore: nempe quia in admirationem omnes rapient. Nam qui vulgaribus et usitatis Dei iudiciis parum moventur, ad prodigia, velint nolint, coguntur attendere. Ita poenae notabiles et singulari observatu dignae sunt in signum et portentum. Praeter legis contemptum exprobratur ingratitudo: quia Deum non coluerint in hilaritate et laetitia, quum large in eos esset beneficus. Est enim vitium pravi malignique ingenii non posse adduci ad Deum hilariter colendum, ubi sua largitate nos invitat. Atqui pro confesso sumit Moses, quia Deus favore suo Israelitas praeveniet, antequam ad sumendas poenas descendat, iam huius immanitatis fore reos, quod non sustinuerint liberaliter a Deo pasci.

EX EXODEM CAPITE.

49. *Adducet Iehova adversum te gentem e longinquo, ab extremo terrae, sicuti volat aquila, gentem cuius non intelliges linguam:* 50. *Gentem duram facie, quae non attollet faciem suam ad senem, nec puero parcet.* 51. *Et devorabit fructum iumenti tui, et fructum terrae tuae, donec disperdaris: non relinquet tibi frumentum, mustum, et oleum, foetus boum tuorum, nec greges ovium tuarum, donec perdat te.* 52. *Et obsidebit te in omnibus urbibus tuis, donec concidant muri tui excelsi et muniti, quibus tu confidis, in tota terra tua: obsidebit inquam te in omnibus urbibus tuis, in tota terra tua quam tibi dedit Iehova Deus tuus.* 53. *Et comedes fructum ventris tui, carnem filiorum tuorum et filiarum tuarum, quos dederit tibi Iehova Deus tuus, in obsidione, et coartatione qua coartabit te inimicus tuus.* 54. *Viri teneri et delicati apud te valde, oculus invidebit fratri suo, et uxori sinus sui, et reliquis filiis suis: quos residuos fecerit,* 55. *Ne det illis de carne filiorum suorum quos comedet: eo quod nihil ei relictum fuerit in obsidione, et coartatione qua coartabit te inimicus tuus in omnibus urbibus tuis.* 56. *Tenerae apud te et delicatae, quae non tentavit plantam pedis sui firmare super terram, prae delitiis et teneritudine, invidebit oculus viro sinus sui filio et*

filiae suae, 57. *Dum secundinas suas quae egressae fuerint e pedibus suis, et filios suos quos pepererit, comedet clam prae egestate omnium rerum in obsidione, et coartatione qua coartabit te inimicus tuus in urbibus tuis.*

49. *Adducet Iehova.* Easdem inculcat minas diversis verbis, venturos scilicet ignotos hostes et barbaros, qui intemperanter grassentur cum omni violentia. Ac quo saevitiam magis amplificet, linguae exoticae fore dicit: ubi enim nulla est sermonis communicatio, cessant preces, quae interdum vel crudelissimos ad misericordiam flectunt. Id vero complectum in Chaldaeis fuisse docet Ieremias (5, 15). Ecce adduco super vos domus Israel gentem e longinquo, gentem robustam, quae a saeculo fuit, gentem cuius linguam ignoras, nec percipis quid loquatur. Ex opposito Isaias, dum liberationem promittit, inter praecipua bona hoc celebrat, quod populum durum non videbunt Iudaei, populum profundi labii non audient, cui lingua stridet absque intelligentia (Isa. 33, 19). Studuerunt enim (ut alibi monui) prophetae ex Mose sumere docendi formam: ne minas pro suo more superbe contemnerent Iudaei quas Deus legi suae attexuerat. Iam ne locorum distantia securitatem illis inducat, celeritate dicit pares fore aquilis, qui subito eos obruant: sicut Deus saepe irae suae ministros turbini et procellae comparat. Hanc similitudinem imitatus est etiam Ieremias (4, 13), ubi repentinam cladem Iudaeis denunciat, quam falsa imaginatione solebant procul a se reiicere. Addit Moses, gentem illam fore robustam facie, quae nec revereatur senes, nec pueris ignoscat: quod signum est extremae feritatis. Quae de rapinis et spoliatione sequuntur, ante exposui.

52. *Et obsidebit te.* Omnem fallacis confidentiae materiam evertit. Urbium numerus animos inflabat, eo quod nunquam putassent tantum fatigationis laturos hostes, ut finem pugnandi non facerent, nisi omnibus captis. Omnes igitur urbes comprehendit, quarum multitudine freti vim hostilem spernebant. Addit, frustra eos confidere muris excelsis et munitis, quia vel machinis diruti corruent, vel sponte cadent in longa obsidione. Utroque enim modo exponi potest locus, vel quod hostes subvertent ac prosternent quidquid est munitionum, vel quod sua pertinacia muros quamlibet excelsos superabunt. Mihi tam diuturna obsidio quam pugnandi strenuitas videtur notari. Et quae sequitur repetitio mali gravitatem exaggerat, quod in terra sua et divinitus concessa tam violenter prementur. Crevit enim indignitas ex ipsa loci circumstantia.

53. *Et comedes fructum uteri.* Haec sunt ex portentis quorum paulo ante facta fuit mentio: feritas enim est detestabilis et plus quam tragica, patres et matres vesci sobolis suae carnibus, cuius naturaliter inditus est omnium animis tantus amor, ut dum solliciti sunt parentes de liberis, fere se ipsos obliviscantur, multi etiam occumbere non dubitaverint pro tuenda ipsorum salute. Imo quum foetus suos bruta animalia tam diligenter foveant, quid foedius et magis abominandum quam homines proprii sanguinis curam abiicere? Haec vero immanitas monstra omnia superat, ubi pater et mater quos procrearunt foetus ingurgitant: et tamen effectu minime caruit haec comminatio, ut alibi visum est. Quo magis terreri nos decet, dum videmus Deum talibus exemplis eorum ulcisci scelera, quos in peculium sibi eligere dignatus erat. Neque tamen absque iustissima causa tantopere in Iudaeos exarsit eius severitas, qui nihil ad omnes iniquitatum species reliquum fecerant, ut iam nullo modo tolerabilis esset eorum impietas. Tenendum omnino est, ecclesiae domesticos, quibus patefacta est Dei veritas, eo minus esse excusabiles, quod scientes et volentes eius iram provocant, continuam vero peccandi obstinationem prorsus omni venia indignam esse. Augetur monstri foeditas, ubi dicit viros alioqui delicatos et lautitiis assuetos, prae fame adeo malignos fore, ut cum uxoribus et liberis superstitibus nefarium cibum partiri recusent: sicut diserte exprimit Ieremias, feminas misericordes fame ita fore rabiosas ut filios suos coquant (Thren. 4, 10). Atrocius etiam quod sequitur de secundinis, sic autem membranam vocant qua foetus obtegitur in utero una cum omnibus excrementis. Cibum ergo parare ex foetida pelle cuius aspectus horrori est, palam demonstrat formidabilem Dei vindictam.

EX EODEM CAPITE.

58. *Nisi custodieris ut facias omnia verba legis huius quae scripta sunt in hoc libro, ad timendum nomen gloriosum istud et terribile, Iehovam Deum tuum,* 59. *Admirabiles reddet Iehova plagas tuas, et plagas seminis tui, plagas magnas et certas* [1]), *et morbos malos et certos.* 60. *Convertesque in te omnes morbos Aegypti, a quibus timuisti tibi, et adhaerebunt tibi.* 61. *Omnem morbum, et omnem plagam quae non est scripta in libro legis huius, inducet Iehova super te, donec tu perdaris.* 62. *Et relinquemini pauci numero pro eo quod eratis sicut stellae coeli in multitudinem: quia non obedisti voci Iehovae Dei tui.* 63. *Et erit praeterea, quemadmodum laetatus est Iehova super vos benefaciendo vobis, et multiplicando vos: sic laetabitur Iehova super vos, perdendo et delendo vos: evelleminique e terra ad quam ingredimini ut possideatis eam.* 64. *Et disperget te Iehova in omnes populos, ab uno ex-*

1) *In margine bis:* vel, constantes.

tremo terrae, usque ad alterum extremum terrae, colesque ibi deos alienos quos non nosti tu, neque patres tui, lignum et lapidem. 65. *Neque in gentibus ipsis requiesces, neque erit requies plantae pedis tui: dabit item illic Iehova tibi cor pavidum, et defectum oculorum, et moerorem animi.* 66. *Et erit vita tua suspensa tibi eregione, ac pavebis nocte et die, neque credes vitae tuae.* 67. *Mane dices: Quis dabit vesperam? et in vespera dices: Quis dabit mane? prae pavore cordis tui quo pavebis, et prae visione oculorum tuorum quam videbis.* 68. *Reducetque te Iehova in Aegyptum navibus per viam de qua dixi tibi: Non addes adhuc ut videas illam: et vendet is vos illic inimicis vestris in servos et in ancillas: et non erit qui emat.*

58. *Nisi custodieris.* Quia fideles quoque, licet alioqui ad praestandam legem voluntarii sint studiumque suum illuc applicent, impedit tamen ac moratur carnis suae infirmitas, ne officio satisfaciant: hic requiritur attentio et cura. Custodire enim ad faciendum, tantundem valet atque sedulo et diligenter animadvertere. Pronunciat autem Deus, nisi penitus se addicant Israelitae ad servandam legem, eorum negligentiae paratam fore vindictam. Dura quidem comminatio et rigida, ubi nulla in parte remittitur delictum. Perfecta enim obedientia exigitur his verbis, ut faciant quaecunque scripta sunt in lege. Verum memoria tenere convenit quod antea docui, Mosen tam severum fuisse exactorem, ut populus damnationis suae convictus ad Dei misericordiam se conferret. Neque enim aliter quisquam ad Christum aspirat, quam si abdicata operum fiducia, totam spem salutis in gratuita venia reposuerit. Caeterum legis transgressores ita manet quae hic scribitur maledictio, ut filiis suis ignoscat Deus, et simul eos interdum castiget: in reprobos autem exerceat quam merentur vindictam. Perstringitur autem fons et caput obedientiae, quum dicitur: Ut timeas Iehovam: fumi enim sunt omnes virtutes quae non manant ex timore Dei. Atque ut contemptus excusatione careat, vocatur nomen Dei gloriosum et terribile. Nimii enim stuporis est, ubi palam se profert Dei maiestas et gloria, non affici qua decet veneratione, ut coram ipso humiliemur. Porro aliquid gravius minatur quam antea, ubi dicit plagas tam in patribus quam in filiis et nepotibus fore admirabiles: pro quo vertunt alii: Augebit mirum in modum: alii autem: Segregabit: nimis coacte, et obscure. Verbum פלא significat esse mirificum, vel arcanum et occultum. Meo itaque iudicio intelligit raros et incredibiles ulciscendi modos, et qui humanae mentis captum excedent. Plagas autem et morbos appositive coniungit, quia per morbos explicat quales futurae essent plagae: nisi forte magis placeat, speciem generi subiici: quod magis consentaneum videtur. Vocat autem plagas veraces, aut fideles: sive quia certo evenient, sive quia perseverabunt ad finem usque: utroque enim modo exponitur hebraicum nomen נאמנים. Et certe aliquando veracem significat, vel qui non fallit, aliquando firmum et stabilem, vel perpetuum: qui sensus videtur mihi aptius quadrare, ut ad magnitudinem plagarum accedat iugis duratio. Iterum vero morbos Aegypti commemorat, non quos ipsi passi fuerant in Aegypto, sed quibus viderant Aegyptios laborare. Severitas ergo illa Dei adversus incredulos, cuius fuerunt spectatores, dicitur in eos reditura, si illorum impietatem sequuti fuerint. Trepidare enim ipsos oportuit ad Dei iudicia, quorum oculati fuerant testes: neque id modo, sed quorum metu trepidaverant.

61. *Omnem etiam morbum.* Locus hic sententiam quam attuli confirmat de plaga et morbo: quia priore loco ponitur morbus tanquam species: deinde additur plaga quae latius patet, et quaslibet maledictiones sub se complectitur. Caeterum postquam recensuit tam multiplices poenarum formas, pronunciat tamen aliis quoque telis ad ipsos percutiendos Deum esse armatum. Et sane, ut beneficiorum eius nullus est finis, aut numerus, ita incomprehensibilis est potentia ad ulciscendum legis contemptum. Experta est posteritas, et nos hodie quoque ex parte sentimus quam vera fuerit haec comminatio: quia prout magis magisque erupit, et se in sublime extulit hominum contumacia, ita instar diluvii exundarunt novae Dei vindictae, et prius inauditae.

62. *Et relinquemini pauci.* Quum Abrahae promissum esset, semen eius fore populosum sicut stellas coeli, ad paucitatem redigi eius posteros insigne fuit irae Dei signum. Itaque comparatio quae ad cladem amplificandam hic ponitur, non simpliciter ad multitudinem, vel ingentem turbam, et exiguum numerum referri debet, sed ad promissionem extendi, cuius fides liquido comperta fuerat, ut ex opposito cognoscerent, nonnisi infesto Deo pristinam copiam exstinctam esse, ac si aquae nimio solis ardore exarescerent.

63. *Et erit praeterea.* Mirus hic et inaestimabilis exprimitur amor Dei erga populum, quod eum suis beneficiis prosequendo, oblectatus fuerit: quo turpior et minus ferenda fuit pravitas, quia Deus ad largitatem sponte propensus, affectum illum exuere coactus est. Etsi autem improprie dicitur laetari Deus impios delendo, non tamen sine optima ratione ad eum haec loquutio transfertur: ut sciamus non minus fieri posse quin legis suae sit assertor, eiusque contemptae vindex, quam ut se ipsum abneget. Conqueritur quidem apud Isaiam (10, 24), se ad puniendos Iudaeos invitum trahi: verum haec duo probe conveniunt, iusto suo iudicio eum oblec-

tari, et simul clementiae suae et indulgentiae memorem esse ut ignoscere malit, si pateretur hominum malitia. Caeterum phrasis haec mosaica, Deum consolationem accipere impios puniendo, passim apud prophetas occurrit.

64. *Et disperget te.* In fine proximi versus exsilium minatus erat, quod populo israelitico longe tristius fuit quam aliis gentibus. Quia omnibus ingenita est patriae dulcedo, molestum est ea carere: at populi israelitici peculiaris conditio, cur terrae Chanaan haereditas erat divinitus promissa, unde expelli non potuit quin a patre coelesti abdicaretur. Nunc vero ad secundum et tertium gradum conscendit: quia exsilio addit miseram dissipationem: dissipationi vero, trepidos et inquietudine plenos errores. Nam si in unum angulum simul expulsi essent, ipsa societate magis tolerabile fuisset exsilium. Augetur ergo calamitas ubi procella irae Dei huc et illuc quasi quisquilias dispellit, ut dispersi in regionibus procul dissitis habitent. Inseritur quod alibi exposui genus servitutis, quod non tantum hominibus sed idolis eos mancipet. Tertius gradus est inquietudo, quia nulla captivis fixa erit sedes. Id autem longe miserrimum, tyrannis victoribus captivos servire, nec tamen habere certum dominum. Iustissima tamen ingrati populi merces fuit, nusquam stationem firmam reperire: quia oblatam sibi a Deo quietem repudiaverat, sicut apud Isaiam legitur (Isa. 28, 19). Porro malum per se acerbum latius extendit, quod non modo tumultuose vagari, et subinde migrare cogentur, sed, quocunque venient, illos individua comes sequetur interior animi perturbatio. Est autem miserius caeco pavore intus urgeri quam raptari externa violentia. Nam fideles, quamvis ipsi quoque sint istabiles, multisque turbulentis fluctibus agitentur, tranquillis tamen animis in Deum recumbunt: at vero impii quamvis securitate obdurescere appetant, verae tamen pacis semper sunt expertes: quod si ad breve tempus in veterno suo torpeant, eos tamen, velint nolint, mox expergisci cogit Deus. Certe, ut mentis bene compositae quies singulare est favoris Dei signum, ita continuus et insanabilis pavor (cuius nunc fit mentio) terribilis est eius vindicta. Iam quia profanos homines parum tangit spiritualium poenarum metus, pluribus verbis exaggerat Moses quod leviter alioquin praeteriissent Israelitae. Praesertim vero quam dirum anxietatis tormentum impios excruciet, his verbis exprimitur: vitam eorum quasi suspensam fore in eorum oculis, ut paveant nocte et die. Refertur lepidum commentum Dionysii, qui aulico assentatori, a quo laudata fuerat eius felicitas, coenam exquisitam et delitiis omnibus refertam parari iussit, eumque locavit in sua sede, ut suaviter epularetur: gladium vero qui eius capiti impenderet, iussit e filo suspendi: ille vero qui tyrannum felicem praedicaverat, mortem singulis momentis sibi instare videns, nec cibum nec potum gustare ausus est. Confessus ergo est Dionysius, non sine ignominia, se et tyrannos omnes dum aliis sunt formidabiles, continuo metu angi. Verum eadem inquietudo cunctis Dei contemptoribus communis est. Nam quo petulantius excusso eius timore insaniunt, eo rectius est ab umbra sua metuere. Adde quod ubi circumspicimus quot mortes vitam nostram obsideant, fieri non potest, quin naturaliter nos corripiant innumerae sollicitudines. Quid igitur possent impii quam miseris et anxiis dubitationibus vexari, ubi exclusi a Dei tutela, ad quaslibet noxas se expositos vident? Ergo non aliunde tranquillitas animis quam Deum habere custodem, et in eius protectione acquiescere. Per visionem oculorum, non dubito quin Moses spectra et terriculamenta designet, quibus mors ante oculos reprobis versatur.

68. *Reducet te Iehova.* Scimus populum ita inter multos interitus circumactum fuisse in deserto, ut nonnisi singularibus miraculis salvus evaserit. Fuit igitur summopere posteris timendum ne in illas vastas abyssos iterum retraherentur. Qui semel eos eripuerat ab illis mortibus, poterat quidem saepius esse liberator: sed quo pluris fieret memorabile illud beneficium, ab illius deserti accessu in perpetuum eos subduxerat. Ergo illuc eos retrahens, gratiam redemptionis quodammodo delevit. Si quis obiiciat, non potuisse vehi populum navibus per loca arida, in promptu solutio est, quoniam captivitatis fit mentio, non esse absurdum si navibus impositi, ad littus quod planitiem Moab respicit, proiecti fuerint, ut pedibus reliquum iter facerent per desertum vagando. Tandem quam lugubris futura sit eorum conditio ostendit: quia se vendere appetent suis inimicis, nec tamen propter vilitatem reperient emptores.

EX DEUT. IV.

25. *Quum genueris filios et nepotes, et senueritis in terra illa, corruperitis autem vos, et feceritis sculptile, imaginem cuiuscunque rei atque feceritis malum in oculis Iehovae Dei vestri, irritando illum,* 26. *Testor contra vos hodie coelum et terram, quod pereundo peribitis cito e terra ad quam pergendo transituri estis Iordanem, ut possideatis eam: non protrahetis dies in ea: quia disperdendo disperdemini.* 27. *Ac disperget vos Iehova inter populos, et relinquemini homines pauci numero in gentibus ad quas deducet vos Iehova.* 28. *Servietisque ibi diis, operi manuum hominum, ligno et lapidi, quae non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur.* 29. *Quod si requisieris inde Iehovam Deum tuum, tum invenies, si re-*

quisieris eum toto corde tuo, et tota anima tua. 30. *Quum fuerit tibi angustia, invenerintque te omnia ista, in novissimis diebus si reversus fueris ad Iehovam Deum tuum, et parueris voci eius:* 31. *(Quia deus misericors est Iehova Deus tuus) non derelinquet te, neque disperdet te, neque obliviscetur pacti patrum tuorum de quo iuravit illis.*

25. *Quum genueris.* Tametsi initio solam idololatriam perstringit, quia tamen occasione inde sumpta generaliter invehitur contra legis transgressores, poenamque iis denunciat, locum hunc inter sanctiones referre placuit. Severe iam interdixerat ne ad idola deflecterent: nunc eandem doctrinam ad nepotes totumque genus ultra transmittit: ac si diceret, fideliter manendum esse in puro Dei cultu, non solum ne se privent ingressu terrae Chanaan, verum etiam ne tranquilla eius habitatione diu potiti, inde expellantur: poterat enim longa possessio securitate et fastu obdurare eorum animos, ac si nulla timenda esset mutatio. Ergo ne temporis progressu se stabilitos confisi, ad maiorem licentiam provolent, quam ipsis poenam ante instare docuit, nunc ad posteros quoque transituram admonet: quia Deo non minus facile erit exturbare eorum abnepotes ex quieto nido, quam fuerit eos ab ingressu arcere. Etsi autem de idolis sermonem habet, de maledictione tamen concionatur quae impendet quibuslibet Dei contemptoribus. Ac quo vehementius eos percellat comminatio, coelum et terram contestatur: ac si diceret, res quoque inanimatas et sensu carentes quodammodo fore conscias vindictae Dei. Quod angelos et homines quidam metonymicῶs designari putant, frigidum est, nam aliquanto post videbimus repeti eandem loquendi formam. Et quum in cantico dicit: Audite coeli quae loquor, auscultet terra, hyperbolice significat, dignum fore suum sermonem quem creaturae omnes suscipiant. Hoc modo Isaias, quo magis pudefaciat Iudaeos qui obstupuerant in sua socordia, ad coelum et terram verba convertit. Quod autem coelum et terram testes advocat vindictae Dei, tantundem valet ac certo apparituram, sicuti coelum et terra nobis ante oculos versantur. Postquam autem perituros esse dixit, modum simul designat, quod scilicet Deus huc et illuc eos dissipabit, et ad paucitatem rediget. Quod sequitur, absurdum quidem videri posset, quia inter poenas censeri non debuit apud exteros servire idolis, quorum cultum ultro in sua terra appetiverant: sed in promptu est solutio, eaque duplex, vel exsilium iustam illis mercedem fore, ut illic ad satietatem usque fruantur impuris suis desideriis. Ita suberit antithesis inter regiones gentium, et terram sanctam: quasi diceret Deus, se non passurum ut eam superstitionibus profanent. Vel quod tunc, quasi ablato velo, pudefient dum mortuis idolis servire cogentur. Neque enim dubium est quin tunc eos vulneraverit obscoenitas in qua prius sibi placebant: quod secundum alibi docui mihi magis placere. Interea vesaniam illis exprobrat, quod mortua simulacra, materiam corruptibilem, et opus manuum hominum adorent.

29. *Quod si requisieris.* Hoc quoque loco eos ad fiduciam obtinendae veniae hortatur et animat. Atque ita occurrit, ne Dei manu percussi absorbeantur a tristitia: desperatio enim ad rabiem miseros incitat, ne se Deo subiiciant. Alium igitur poenarum finem illis proponit, ne desinant in mediis aerumnis gustare Dei bonitatem, quae ipsos ad resipiscentiam invitet. Neque enim aliter unquam ad Deum quaerendum se accinget peccator, quam si eum exorabilem concipiat. Caeterum vere et serio ad sanam mentem redire iubet, quia nihil simulatione sua proficient. Scimus autem nihil magis esse proclive quam ingemiscere ad Deum quoties malis urgemur: ubi autem datur aliqua relaxatio, mox ad ingenium redire. Sincera itaque conversio praecipitur: quia totum cor perinde valet atque integrum, quod opponitur duplici, vel ficto: idque notandum est, ne infirmitatis nostrae sensus nos conturbet. Nam quia fieri nequit, ut se totos Deo homines addicant, torporem illis inducit suae tarditatis cognitio. Atqui, modo ne fraudulenter agamus, certum est poenitentiam nostram Deo probari.

30. *Quum fuerit tibi angustia.* Hic poenas ab utilitate vel fructu commendat. Nam quod dicit Apostolus, experientia confirmat, castigationem in praesentia minime iucundam esse, sed potius molestam et acerbam: tranquillum vero et suavem iustitiae fructum ab iis percipi qui in ea sunt exercitati. Ergo ne Dei ferulis exasperentur, utiles ipsis esse praedicat: quia nunquam se ad Deum convertent nisi remedio illo adiuti. Postquam (inquit) correptus fueris Dei maledictionibus, si Deum quaesieris invenies. Porro bene sperandi materiam sumit tam a Dei natura quam a foedere. Deum illis placabilem fore docet, quia natura misericors est: sed altera confirmatio certior ac familiarior, quod scilicet illos sibi Deus adoptaverit perpetuo foedere.

EX DEUT. XXIX.

10 [1]). *Vos adstatis hodie omnes vos coram Iehova Deo vestro, principes vestri tribuum vestrarum, seniores vestri, et praefecti vestri, omnes viri Israel.* 11. *Parvuli vestri, uxores vestrae, et peregrini tui qui habi-*

1) Hebr. 9–20.

tant in medio castrorum tuorum, a caesore lignorum tuorum usque ad haurientem aquas tuas: 12. *Ut transeas in pactum Iehovae Dei tui, et in iusiurandum eius quod Iehova Deus tuus pangit tecum hodie:* 13. *Ut statuat te hodie sibi in populum, et ipse sit tibi in Deum, quemadmodum loquutus est tibi, et quemadmodum iuravit patribus tuis, Abraham, Isaac et Iacob.* 14. *Neque vobiscum solis pango pactum istud, et iusiurandum istud,* 15. *Sed cum eo qui est hic nobiscum stans hodie coram Iehova Deo nostro, et cum eo qui non est hic nobiscum hodie.* 16. *Vos enim nostis quomodo habitavimus in terra Aegypti, et quomodo transivimus per medium gentium quas transistis.* 17. *Et vidistis abominationes earum, et idola earum, lignum, et lapidem, argentum et aurum, quae sunt apud illas.* 18. *Ne forte sit inter vos vir, aut mulier, aut familia, aut tribus, cuius cor avertat sese hodie a Iehova Deo vestro, et abeat ad colendum deos gentium harum: ne forte sit in vobis radix fructificans venenum et absinthium.* 19. *Sitque quum ipse audierit verba maledictionis huius, ut benedicat sibi in corde suo, dicendo: Pax erit mihi, etiam si in cogitatione cordis mei ambulavero: ut addat ebriam sitienti.* 20. *Non placebit Iehovae parcere illi, sed tunc fumabit furor Iehovae, et zelus eius in eum virum: et recubabit in eo omnis maledictio quae scripta est in libro isto, et delebit Iehova nomen eius de sub coelo.* 21. *Et separabit eum Iehova in malum ab universis tribubus Israelis, iuxta omnes maledictiones pacti scripti in libro legis huius.*

10. *Vos adstatis.* Rursus Moses, tanquam stipulator a Deo interpositus, promulgatam a se doctrinam solenni obtestatione sancit. Hoc consilio dicit Israelitas stare non modo ad audiendam Dei vocem, sed ad foedus cum eo paciscendum, ut serio et qua decet religione animum adiiciant ad praestandam quam dederunt fidem. Nec capita tantum alloquitur, sed postquam exordium fecit a praefectis, senioribus, et viris, descendit ad parvulos et uxores, ut intelligant totum suum genus, a minimo usque ad maximum, obstringi ad servandam legem. Imo adiungit peregrinos quicunque nomen Deo Israelis dederint, et nominatim dicit calones et lixas comprehendi in foedere, quo maior religio subeat eorum animos qui originem ducunt a sanctis patribus. Ad haec, quo maiori veneratione foedus excipiant, dicit iureiurando stabiliri. Quod si inter homines detestabile est periurium, multo minus tolerabile est irritum facere quod Deo per sacrum eius nomen promiseris: tandem foederi reverentiam conciliat tam a fructu quam a vetustate. Nihil Israelitis optabilius quam cooptari a Deo in populum, haec ergo incomparabilis utilitas merito debuit amabile foedus reddere. Accessit ad tanti boni praestantiam, quod multis antequam nati essent saeculis, iam ipsos Deus anteverterat sua gratia. Nimis ergo probrosum fuit tam insigne amoris pignus non cupide et ardenter amplecti. Quaeritur tamen quomodo in foedus transierint parvuli, qui nondum per aetatem idonei erant ad discendum: responsio in promptu est, quamvis fide non exciperent promissam salutem, neque vicissim carni renunciarent ad se ipsos Deo dicandos, eodem iure Deo fuisse devinctos quo se patres obligabant. Nam quum omnibus communis esset gratia, mutuus ad testandam gratitudinem consensus esse debuit: ut quum pueri adolevissent alacriores essent ad studium pietatis, dum reputabant iam ante se Deo fuisse addictos. Ab utero enim circumcisio illis erat adoptionis symbolum. Ergo quamvis nondum fide aut intelligentia essent praediti, paterna Deo in eos erat potestas, qui tanto ipsos honore dignatus erat. Sic hodie baptismo initiantur infantes in cultum Dei, quem nondum cognoscunt: quia eos sibi in peculium destinat, et filios sibi asserit, ubi inserit in Christi corpus. Longius pergit Moses, posteros eodem foedere teneri, quasi iam Deo mancipatos. Et certe, quum servitus ad sobolem usque transeat, absurdum videri non debet, tantundem iuris Deo tribui quantum sibi vendicant homines mortales. Tantundem igitur valet sermo ac si admoniti fuissent Israelitae, sobolis nomine ipsos cum Deo pacisci, ut se et suos in eius obsequium traderent.

16. *Vos enim nostis.* Scimus novitate ut plurimum titillari hominum animos: id accidere poterat Israelitis, quum terram Chanaan ingressi, multas idololatrias viderent prius incognitas, quae totidem erant ad ipsos illaqueandos decipulae. Quamvis ergo talibus corruptelis nondum essent assueti, veteribus exemplis eos ad cavendum hortatur. Neque enim eos latebat, Deum aegyptiacas superstitiones, simulque aliarum gentium abominatum esse, quas horrendis modis damnaverat. Admonet igitur Moses, non esse cur populus ad insolitos gentium ritus imitandos feratur, quum raris documentis cognoverit, quaecunque sibi figmenta excogitarunt profanae gentes, Deo fuisse exosa. Sumpta igitur est haec ratio ab experimentis, quibus sat superque admoniti fuerunt Israelitae ut sibi in posterum ab omnibus fallaciis caverent. Quum autem a singulis viris et mulieribus transit ad familias et tribus usque, significat eos qui sceleris societate sunt impliciti, frustra quaerere in turba patrocinium: quia non minus tota gens quam unus homo damnetur. Quod in fine versus decimi octavi additur: Ne sit in vobis radix, etc. frigide ab aliis videtur exponi, ne sint virulenti homines qui fructus amaros Deo proferant. Nam per radicem magis intelligo occulta vitiorum principia, quibus nisi mature occursum fuerit, collectis viribus emergunt, et sursum se attollunt, dissimulatione enim et conniventia crescit

licentia peccandi. Atque huc videtur alludere autor Epistolae ad Hebraeos (12, 15), ubi fideles hortatur ne ipsorum negligentia radix amarulentiae sursum pullulet, quae inquinet multos. Simul ergo atque fratres suos incitare quispiam tentaverit ad colendos falsos deos, eum evelli iubet Deus, ne erumpat venenum et amara radix alios corrumpendo, fructus suos producat. Absinthium hic (ut saepe alibi) sumitur in malam partem, propter ingratum saporem, nisi forte alia sit herba, quod magis probabile est.

19. *Sitque quum ipse audierit.* Ostendit non abs re tam seria et severa contestatione se fuisse usum: quia nihil proclivius est quam ut homines sibi blandiendo facete Dei iudicium eludant. Repetit ergo, eos coram Deo stare, qui nec fallit, nec fallitur, neque etiam se vilipendi sustinet, ut ad eius minas expavescant. Terreat vos (inquit) Dei maiestas: ne quis dum eo contempto in suis cupiditatibus lascivit, sibi impunitatem promittat. Benedicere sibi in corde, est tacita cogitatione sperare omnia prospera: sicuti hypocritae, ne tonantem Deum exaudiant, fallaces sibi excitant plausus stulta adulatione. Ex hoc itaque loco discamus nihil esse deterius quam pacem sperare ubi bellum gerimus cum Deo, et illum promittere nobis quietum quem lacessimus cupiditatum nostrarum impetu. Quod additur in fine versus: Ut addat ebriam sitienti, propter ambiguitatem varie torquetur. Quam insulse nugati sint Hebraei interpretes, referre piget. Mihi dubium non est, quin proverbiali figura vetet Moses carnis appetitus plus satis fervidos quasi novis flabellis incitare. Quemadmodum ergo dicuntur oleum addere camino qui ignem iam accensum magis inflammant: sic dicuntur ebriam sitienti addere qui sibi accersunt audaciae irritamenta, quo liberius peccent, nam concupiscentia in homine est quasi hydrops inexplebilis. Iam si quis tantae intemperantiae indulgeat, ebriam siticulosae adiungit, hoc est, vecordiae suae furorem effraeni desiderio. Quanquam רוה (meo iudicio) active, ut aliis locis, accipitur, Psalmo 23. dicitur calix meus רויה: similiter Psalmo 26 terra irrigua hoc nomine vocatur, quod triticum et herbas largo potu madefaciat. Optime autem conveniet, desideria carnis quibus flagramus, siti conferri: ebrietati vero licentiosum impetum, quo praecipites ferimur: quia boni et mali discrimen tollendo, se obstupefacit peccator. Ideoque Paulus eos qui sic demersi sunt in bruta Dei et sui oblivione, ἀπηλγηκότας vocat (Eph. 4, 19).

20. *Non placebit Iehovae.* Hic docet Moses contumaciam qua sponte obdurescunt impii, claudere spei ianuam, ut Deum experiantur implacabilem. Et certe omnium scelerum cumulus est miserum hominem qui vitiis deditus est exstinguere lucem iudicii: et imaginem Dei in se delere, quo in belluam degeneret. Neque id modo: sed etiam Deum e solio suo detrahere, ne sit mundi iudex. Hac enim contumelia eum afficiunt qui impunitatis fiducia se proiiciunt ad peccandum. Itaque per Isaiam (22, 12) iurat Deus id fore inexpiabile, quod dum vocavit ad calvitiem et lamentum, se ad laetitiam incitaverint Israelitae: ac laute epulando, per ludibrium dixerint: Cras moriemur. Verbo autem אלה excludit Moses prorsus gratiam Dei. Interea fixum Dei propositum, ne parcere velit, pravae eorum voluptati opponit qui sibi in vitiis nimium placent. En quid superbo suo contemptu proficiant miseri, qui una cum Dei timore eius iudicium abolere conantur. Porro quo melius exprimat irreconciliabilem fore Deum tantae obstinationi, pronunciat, eos qui tam petulanter exsultaverint in nequitia, se exterminaturum e mundo: deinde subiicit se daturum illos in anathemata, ne locum teneant in populo Israel. Est autem gravius abdicari ab electo populo, et segregari in malum (ut hic dicitur) quam communi vita privari.

EX EODEM CAPITE.

22 [1]). *Et dicet generatio postera, filii vestri qui surgent post vos, et alienigena qui veniet e terra longinqua, quum viderint plagas terrae huius, et morbos quibus aegrotare fecerit Iehova in ea: 23. Sulphur, et sal, combustionem in toto solo eius, ut non seratur neque germinet, neque ascendat in ea ulla herba, ut in subversione Sodomae, Gomorrhae, Admae, et Seboiim, quas subvertit Iehova in excandescentia sua et ira sua. 24. Dicent, inquam, omnes gentes: Quare fecit sic Iehova terrae huic? quae est ira excandescentiae huius magnae? 25. Et dicent: Eo quod dereliquerunt pactum Iehovae Dei patrum suorum, quod pepigit cum eis, quum educeret eos e terra Aegypti. 26. Et abeuntes coluerunt deos alienos, incurvaveruntque se eis: deos, inquam, quos non noverant, et qui nihil impertiti fuerant illis. 27. Et irata est excandescentia Iehovae in terram ipsam, ut induceret super eam omnem maledictionem scriptam in hoc libro. 28. Exstirpavitque eos Iehova e terra ipsorum in ira, et indignatione, et excandescentia magna, et proiecit eos in terram aliam, sicut hodie.*

22. *Et dicet generatio.* Inculcat Deus quod ante vidimus, non vulgares fore quas infliget poenas, vel quae usu et consuetudine veniant in neglectum: sed portenti similes, quae admirationem generent apud posteros. Nam interrogatio quae ponitur, veluti est de re insolita, et quae sub sensum non cadit. Non restringitur autem haec sen-

1) Hebr. 21—27.

tentia ad proximum membrum, sed ad totum catalogum maledictionum pertinet: non quod unaquaeque seorsum tantum horroris incusserit, sed quia aliae aliis coacervatae, tam numero quam gravitate et perseverantia, coegerint omnes mirari, atque hoc modo fuerint in signum et prodigium. Nam homines morbis affligi ubique contingit, terrae etiam sterilitas uno anno malum commune est: sed morbos quasi affixos manere totius populi medullis, et terram in longum tempus exarescere, ac si sulphure combusta esset: id vero formidabile est spectaculum, in quo palam apparet quae alioqui fuisset incredibilis Dei vindicta. Ideoque Sodomae et Gomorrhae exempla in medium profert, in quarum interitu cernere licet qualis omnes reprobos maneat exitus. Nam coeleste fulmen quo fuerunt absorptae, Iudas (v. 7) admonet figuram esse ignis aeterni. Porro illam vastitatem habuerunt semper Israelitae ante oculos, ex quo terram sunt ingressi, ut admoniti tam severo iudicio contremiscerent. Notatu quoque dignum est, exteros sciscitantes induci: quibus verbis significat Moses, profanis quoque gentibus terribilem fore hanc vindictam. Quibus respondet quod legitur apud Ieremiam: Transibunt populi multi per hanc urbem: et dicet quisque proximo suo: Quare ita fecit Deus urbi huic magnae? Et respondebitur: Eo quod dereliquerint pactum Dei sui, et adoraverint Deum alienum (Ier. 22, 8). Refertur similis Dei comminatio Regum primo (9, 8): Accidet ut quisquis transibit per domum hanc (loquitur autem de templo) in solitudinem redactam, obstupescat, sibilet, ac dicat: Quare sic evertit Deus domum hanc? Et respondebitur: Eo quod dereliquerint Deum suum, et amplexi fuerint deos extraneos. Gravius quod postea legitur (2. Reg. 21, 12): Ecce inducam mala super Ierusalem, et super Iudam, de quibus quisquis audierit, tinnient ambae aures eius. Crimen defectionis exaggerat Moses, ubi dicit, relicto Deo patrum suorum, Deo liberatore suo, Deo qui cum ipsis pepigerat, abiisse ut colerent deos alienos et incognitos, nullis beneficiis inducti. Deus enim ipsos sibi tam doctrina quam incomparabili potentiae suae documento in perpetuum devinxerat. Nullus ergo erroris vel ignorantiae praetextus fuit, ab eo deficere, ut se ignotis idolis prostituerent. Interea discamus ex hoc loco, sollicite inquirere quisnam sit Deus, et quae eius voluntas: quia nulla sine scientia, vera est religio: deinde si veterem populum redemptionis gratia nefandae ingratitudinis convicit, nos hodie multo minus esse excusabiles, nisi constanter manemus in fide aeterni redemptoris.

DEUT. XXX.

1. *Erit autem, quum evenerint tibi omnia verba haec, benedictio et maledictio quas proposui tibi, et reduxeris ad cor tuum in cunctis gentibus ad quas expulerit te Iehova Deus tuus,* 2. *Et conversus fueris ad Iehovam Deum tuum, obedierisque voci eius per omnia, ut ego praecipio tibi hodie, tu et filii tui toto corde tuo, et tota anima tua:* 3. *Tunc reducet Iehova Deus tuus captivitatem tuam, et miserebitur tui: et conversus congregabit te de cunctis populis ad quos disperserit te Iehova Deus tuus.* 4. *Si fuerit expulsus tuus in extremo coeli, illinc congregabit te Iehova Deus tuus, et illinc accipiet te:* 5. *Reducetque te Iehova Deus tuus ad terram quam possederant patres tui, ac possidebis eam: benefacietque tibi, et multiplicabit te magis quam patres tuos.* 6. *Et circumcidet Iehova Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Iehovam Deum tuum toto corde tuo, et tota anima tua, propter vitam tuam.* 7. *Dabit autem Iehova Deus tuus omnes maledictiones istas super inimicos tuos, et super odio habentes te, et qui persequuti sunt te.* 8. *Tu ergo revertaris, et obedias voci Iehovae, et facias omnia praecepta eius quae ego praecipio tibi hodie.* 9. *Et abundare te faciet Iehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum, in fructu ventris tui, et in fructu iumenti tui, et in fructu terrae tuae, in bonum: quoniam convertetur Iehova ut laetetur super te in bonum: quemadmodum laetatus est super patres tuos.* 10. *Si tamen obedieris voci Iehovae Dei tui, custodiendo praecepta eius, et statuta eius scripta in hoc libro legis: quum conversus fueris ad Iehovam Deum tuum toto corde tuo, et tota anima tua.*

1. *Erit autem.* Quod alibi vidimus rursum confirmat, nunquam Deum tam duriter ecclesiam suam affligere quin paratus sit redire in gratiam: imo poenis, quamlibet in speciem atrocibus, miseros qui se velut devotis animis perdebant, ad poenitentiam invitari, ut veniam obtineant. Quamvis ergo ardente vindicta Dei undique se ingerat desperationis materia, colligere tamen animos iubet ad bene sperandum. Tenendum vero quod antea docui ex verbis Mosis, non omnibus promiscue offerri reconciliationem: sed hoc beneficium singulari privilegio in sola ecclesia residere. Quod etiam ex speciali promissione colligitur: Visitabo in virga iniquitates eorum: misericordiam vero meam non auferam ab ipsis. Nunc vero simul addendum est, ne omnibus quidem esse commune qui se profitentur ecclesiae membra, sed tantum ad residuum semen, et quas Paulus vocat gratiae reliquias (Rom. 11, 5), spectare: hypocritis enim, quamvis fidelibus permisti sunt, nihilo utilius est in salutem Dei flagellis percuti, quam extraneis. Quare promissio haec ad certum numerum dirigitur: quia semper-

aliquem populum superstitem manere oportuit, quo firmum et ratum staret Dei foedus. Quanquam non tantum iubet Moses Israelitas proficere sub Dei ferulis, sed eius simul benedictiones reputare, quibus suaviter ad eum colendum adduci debuerant. Haec enim comparatio ad illustranda Dei iudicia non parum valebat. Si tantum poenae in mentem venissent, dimidia vel obscurior fuisset cognitio: verum quum ab una parte expenderent, se non frustra Deum coluisse, rursum eo derelicto, ex summa felicitate decidisse in profundas miserias, colligere promptum fuit, quidquid malorum patiebantur, fructum et mercedem impietatis esse. Nec vero dubium est quin sub lege ita se ad tenerum et rudem populum Deus inflexerit, ut dilucida esset benedictionum et maledictionum series: unde palam fieret, eos legem servando non ludere operam, sicuti nec eam impune violare. Et saepe Deus apud prophetas commemorat, quamdiu obsequentes fuerunt filii, se illis vicissim fuisse patrem: ut inde clarius perspicerent, ex iusta eius offensione provenire statum in deterius mutatum. Hoc quidem praetextu suas superstitiones olim defendere conati sunt impii: sicuti ad refellendum Ieremiam (44, 15) superbe iactabant sibi bene fuisse, quum suffitum offerrent opificio coelorum: sed tam proterva improbitas optime coarguitur a propheta, quod Deus urbis clade, et excidio templi, eiusmodi pollutiones satis aperte ultus fuerit. Distinctio itaque de qua nunc loquitur Moses, eos fallere non potuit, nisi sponte tenebras luci obducerent. Porro quia raro contingit homines in rebus prosperis sapere, hortatur Moses Israelitas, ut saltem duriter afflicti, ad sanam mentem redeant: exsules enim alloquitur, quibus a Deo exhaeredatis, nihil spei reliquum. Promittit autem, si expulsi in terras longinquas tandem resipuerint, Deum fore exorabilem. Ad cor enim reducere, tantundem valet atque expendere quod ante per contemptum, vel negligentiam, vel socordiam spretum fuerat, et quasi voluntaria oblivione sepultum. Caeterum ne facilitate Dei confisi, defunctorie tantum veniam petant, exigitur seria conversio, cuius effectus in vita appareat: sicut poenitentiam comitatur vitae novitas. Nec tantum de externa vitae correctione loquitur Moses, sed postulat sincerum obediendi studium: alibi enim vidimus, totum cor pro integro accipi.

4. *Si fuerit expulsus tuus.* Quoniam eorum dissipatio in regiones incognitas spem reditus abscindere poterat, huic diffidentiae occurrit Moses: et quamvis in extremas mundi plagas fuerint expulsi, immensam Dei potentiam sufficere docet ad ipsos colligendos: sicuti etiam in Psalmo (147, 2) dicitur: Aedificans Ierusalem Iehova, dispersiones Israelis congregabit. Hoc consilio bis ponitur adverbium Illinc, ne locorum distantiam obstaculo fore imaginentur quominus impleat Deus quod promisit. Porro non temere praecipui beneficii loco habitationem in terra Chanaan celebrari, alibi visum fuit: quia usque ad Christi adventum spem aeternae haereditatis terreno et visibili symbolo in eorum animis foveri oportuit.

6. *Et cirumcidet.* Haec promissio longe excellit, et proprie ad novum foedus refertur, interprete Ieremia qui Deum ita loquentem inducit: Ecce, venient dies quibus feriam cum domo Israel et domo Iuda foedus novum, non quale pepigi cum patribus eorum, quod irritum fecerunt: sed ponam legem meam in visceribus [1]) eorum, et in corde eorum scribam eam (Ier. 31, 31). Idem nunc diversis verbis pronunciat Moses, ne suo more ac pro sua levitate identidem recidant Israelitae ad novam perfidiam, coelesti remedio opus esse, ut cor eorum Deus refingat ac formet. In summa, hunc admonet praecipuum fore reconciliationis fructum, quod Deus spiritu regenerationis eos donabit. In verbo circumcidendi metaphora est: quia alludit Moses ad legale consecrationis signum, quo initiabantur in cultum Dei. Perinde igitur valet loquutio ac si dictum esset, Deus spiritualiter vos creabit novos homines, ut purgati a carnis et mundi sordibus, et ab immundis gentibus segregati, pure eum colatis. Interea ostendit, quidquid in sacramentis offert Deus, ab arcana spiritus sui operatione pendere. Circumcisio tunc poenitentiae et renovationis sacramentum erat, ut hodie nobis est baptismus: atqui litera ipsa quam Paulus (Rom. 2, 27) vocat, inutilis per se fuit, sicut et hodie multi nullo fructu baptisantur. Tantum ergo abest quin spiritus sui gratiam resignet Deus sacramentis, ut tota eorum efficacia et utilitas nonnisi penes spiritum resideat. Etsi autem videtur Moses inter homines et Deum sic partiri, ut illis adscribat initium poenitentiae, hunc vero faciat perseverantiae autorem: huius tamen nodi facilis est solutio. Nam pro usitato scripturae more, dum ad poenitentiam eos hortatur, non docet esse donum spiritus, sed simpliciter de eorum officio disserit. Interea stulte colligunt liberi arbitrii defensores, non plus ab hominibus flagitari quam sint praestando: aliis enim locis docentur a Deo petere quidquid iniungit. Sic et hoc loco Moses concionatus est de ratione placandi Dei, ut populus corde non ficto ad bonam frugem se recipiat. Ubi autem testatus est Deum illis fore propitium, subiicit meliore remedio opus esse, ut semel ab eo restituti, fruantur perpetua eius gratia. Neque tamen consilium eius est, ad subsequentem vitae cursum restringere circumcisionem cordis: ac si in ipsorum arbitrio ac proprio motu esset, se ipsos circumcidere, antequam in ipsis operetur

1) *Princeps:* ulceribus.

Deus. Et certe nihilo facilius est surgere quum lapsus fueris, quam stare ex quo te erexerit Deus. Eximia virtus est perseverantia, fateor: sed quomodo peccator qui Satanae mancipatus est, se expediet ab illis vinculis, nisi Deo liberatore? Quod ergo de perseverantiae dono praedicat Moses, conversionis exordio non minus convenit: sed tantum docere vult, quamvis Deus peccatis nostris ignoscat, evanidum fore illud beneficium nisi nos contineat in obsequio legis suae. Et certe quibuscunque remittit Deus peccata, eosdem spiritu suo in iustitiam regenerat.

8. *Tu ergo revertaris.* Copula quae hic ponitur a Mose, particulam illativam valet, ratiocinatur enim a veniae fiducia, ne dubitent ad Deum redire, quin potius alacri promptoque animo se accingant: deinde ut constanter pergant in obedientiae cursu. Quando autem perseverantiam quam paulo ante testatus est a solo Deo dari, nunc a populo exigit, inde facile colligere licet, insulse eos facere qui ex Dei praeceptis aestimant hominum vires. Interea caput illud teneamus, veram conversionem continuo vitae tenore probari: quia in hunc finem (teste Zacharia [Luc. 1, 74]) redempti sumus, ut Deum liberatorem colamus in sanctitate et iustitia cunctis diebus vitae nostrae.

EX EODEM CAPITE.

15. *Vide, proposui tibi hodie vitam et bonum, mortem et malum:* 16. *Quando ego praecipio tibi hodie ut diligas Iehovam Deum tuum, ut ambules in viis eius, et custodias praecepta eius, et statuta eius, et iudicia eius: ut vivas, et multipliceris, benedicatque tibi Iehova Deus tuus in terra ad quam ingrederis ut possideas eam.* 17. *Quod si averterit se cor tuum, et non audieris, et impulsus adoraveris deos alienos, coluerisque eos,* 18. *Denuncio vobis hodie, pereundo peribitis, non prorogabitis dies super terram ad quam transmisso Iordane pergis, ut possideas eam.* 19. *Testor contra vos hodie coelum et terram, quod vitam et mortem proposui, benedictionem et maledictionem: deligas ergo vitam, ut vivas tu, et semen tuum.* 20. *Diligendo Iehovam Deum tuum, obediendo voci eius, adhaerendo ei: ipse enim est vita tua, et longitudo dierum tuorum, ut habites super terram quam iuravit Iehova patribus tuis, Abrahae, Isaac et Iacob se daturum illis.*

15. *Vide proposui.* Obtestatio superioribus similis, ut cogitent Israelitae, quod Deus legem suam dignatus fuerit apud ipsos deponere, inaestimabile esse beneficium: quod nisi reverenter excipiant, non leves daturi sint poenas tam foedae ingratitudinis. Nam ut erroris patrocinio eos spoliet, a profanis gentibus separat, quae propter viae ignorantiam inter vitam et mortem dubiae vacillabant. Dicit igitur se posuisse ante eorum oculos vitam, et quidem coniunctam cum vera et plena felicitate: similiter mortem cum suis appendicibus. Nemo vero est qui natura duce vitam non appetat, qui mortem non refugiat. Exprobrat itaque Moses, plus quam amentes fore si ultro se in omnes miserias coniiciant. Interea significat, se non iactare nudas et inanes voces, sed doctrinam suam armatam esse Dei potentia, ut quisquis eam amplexus fuerit, salutem in ea reperiat: nemo vero spernat impune. Sequitur utriusque membri partitio, amorem Dei et legis observationem praecipi, ut vivant: sin vero eversi [1]) ab eo fuerint, denunciari interitum. Itaque non temere promissiones et minas vocavit legis sanctiones, quia ut eius autoritas apud nos firma sit, tam obedientiae mercedem, quam poenam transgressionis in medium proponi necesse est. Per cultum deorum alienorum, quamlibet defectionem intelligit, ut antea admonui. Impelli vero ad superstitiones non dicit excusandae eorum levitatis causa, sed potius ad crimen exaggerandum, quod prava cupiditate abrepti, veritatem Dei probe cognitam deserant.

19. *Testor contra vos.* Est quidem verbum praeteriti temporis, sed quod praesentem actum designat. Vehementius autem eos urget, ubi testes vindictae Dei advocat coelum et terram. Quibus verbis non angelos et homines compellat, (ut frigide quidam exponunt) sed amplificandi causa sensum tribuit rebus inanimatis. Quod breviter perstringo, quia alibi fusius tractavi, sicuti quod paulo post sequitur de vita et morte. Lex enim, quoad doctrinam spectat, vitam et mortem in se continet: quia illic non fallaciter promittitur vitae aeternae merces. Sed quum nemo reperiatur dignus mercede promissa, merito docet Paulus legem tantum esse mortiferam. Atqui id accidentale est, quod non ex doctrinae defectu, sed ex hominum vitio manat. Quaeritur tamen, si naturae nostrae corruptio facit ne lex aliud quam mortem generet, quomodo iubet Moses vitam eligere, quam ex illa adipisci non potest peccator? Itaque cristas erigunt papistae, tam ad extollendum liberum arbitrium, quam ad iactanda merita, quasi vero Moses non gratuitae quoque Dei misericordiae testis fuerit ac praeco: et suos discipulos ad Christum direxerit, ut ab eo salutem peterent. Ergo quum de servandis mandatis verba facit, non excludit duplicem Christi gratiam, ut fideles spiritu regeniti, ad obedientiam iustitiae aspirent, simulque peccatis expiatis Deo gratis recon-

1) *Sic edd. Lege:* aversi.

cilientur. Et certe quum idem foedus nobis et veteri populo sit commune, dubium non est quin vitam elegerint quicunque olim amplexi sunt Mosis doctrinam. Interim, quatenus separata fuit eius legatio ab evangelio, magis in munere sibi peculiariter iniuncto insistit, ut inter ipsum et Christum clarius appareat discrimen. Haec ratio est cur fidei iustitiam parcius delibet, prolixe autem concionetur de amando et colendo Deo et implendis eius mandatis.

REDITUS AD HISTORIAM.

EX EXODI XXXI.

1. *Loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 2. *Vide, vocavi ex nomine Beseleel filium Uri, filii Hur, e tribu Iehuda:* 3. *Et replevi eum spiritu Dei, sapientia et intelligentia, scientia et omni arte.* 4. *Ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et aere.* 5. *Et in arte gemmaria, ad replendum, et in arte lignaria, ut operetur in omni opere.* 6. *Et ego ecce constitui cum eo Aholiab filium Ahisamach e tribu Dan, et in corde omnis sapientis corde, dedi sapientiam, ut faciant quaecunque praecepi tibi:* 7. *Tabernaculum ecclesiae, et arcam testimonii, et propitiatorium quod est super eam, et omnia vasa tabernaculi.* 8. *Et mensam et vasa eius: et candelabrum mundum, et omnia vasa eius, et altare suffimenti.* 9. *Et altare holocausti, et omnia vasa eius, et concham et basin eius.* 10. *Et vestes ministerii, et vestes sanctitatis ipsi Aharon sacerdoti, et vestes filiorum eius, ut sacerdotio fungantur.* 11. *Et oleum unctionis, et suffimentum aromaticum pro sanctuario iuxta omnia quae praecepi tibi facient.*

2. *Vide vocavi.* In reliqua huius operis parte contextum historiae sequemur, usque ad finem Deuteronomii, ubi narratur mors ipsius Mosis. Tametsi in forma tabernaculi nihil omiserat Deus, quin exacte praeciperet quidquid opus esset factu: ipsa tamen operis difficultas tam Mosi quam toti populo torporem ex desperatione iniicere poterat. Neque enim de quolibet opere agebatur, in quo vel summi artifices specimen ederent suae industriae: sed de admirabili structura, cuius exemplar in monte ostensum fuerat: ut incredibile videri posset, ullos mortales sua solertia quod Deus mandaverat posse assequi. Adde quod in Aegypto servilibus operis addicti fuerant, quae omnem exstinguerent ingenii vigorem, nec ad ullas artes liberales aspirare sinerent. Unde colligimus, quicunque Dei vocem obedienter sequuntur, nunquam eius suppetiis destitui. Ergo in arduis omnibus negotiis haec precatio nos ad pergendum animet: Da quod iubes: et iube quod velis. Porro vocare ex nomine, tantundem valet atque eximium reddere: quo significat Moses, Beseleel, quia peculiari dono praeditus erit, fore extra communem numerum. Sic apud Isaiam (45, 4) dicitur Cyrus nomine suo vocatus: quia singulari modo ad tantas res gerendas Dei consilio destinatus esset. Etsi autem specialis fuit vocatio Beseleel, quia (ut nuper dixi) insolitum et minime vulgare opus ei Deus mandabat: colligimus tamen neminem vel in minimis ac contemptissimis opificiis excellere, nisi quatenus in eo Dei spiritus operatur. Nam quamvis divisa sint dona, unus tamen est spiritus ex quo omnia scaturiunt: et quidem prout Deo visum est singulis ad mensuram distribuere (1. Cor. 12, 4). Neque id tantum in spiritualibus donis locum habet, quae regenerationem sequuntur, sed in omnibus scientiis quae pertinent ad usum communis vitae. Vitiosa igitur partitio est, dum profani homines partim naturae et Dei beneficio adscribunt, partim hominum industriae, adiumenta omnia quibus utimur: quando ipsa quoque hominum industria Dei beneficium est. Melius poetae, qui simpliciter Deo referunt acceptum quod ab ipsa natura dictatum erat, artes omnes a Deo manare, et ideo debere censeri divinas inventiones. Huius doctrinae duplex est utilitas, ut omnia quae pertinent ad fovendam et tuendam vitam, quoties occurrunt, nos ad gratitudinem excitent: et quaecunque nata videntur ex hominum ingenio, documenta sint paternae erga nos Dei sollicitudinis: deinde ut pure et sancte Deum colamus tot bonorum autorem, qui ea in usum nostrum sanctificat. Plura spiritus epitheta enumerat Moses: quia singularis opificii fit mentio. Statuere tamen convenit, quaecunque singulis fa-

cultas suppetit, ex unico fonte manare, et divinitus conferri. Hoc tantum interest, quod Beseleel summa praestantia donatus fuit, aliis distribuitur quantum Deo placet.

6. *Et ego ecce constitui cum eo.* Principem operis ex tribu Iuda fuisse delectum mirum non est: cur ex tribu Dan adiunctus fuerit comes, vix reddi potest ratio, nisi quod loci obscuritas magis illustravit Dei gratiam. Quod autem continuo post subiicitur, Deum sapientiam dedisse in cor eorum qui praediti erant sapientia cordis, speciem repugnantiae primo intuitu ostendit. Nam si intelligentia iam pollebant, quorsum nova inspiratio? Hinc factum est ut vulgo putaverint, specialem Dei gratiam duntaxat esse adminiculum quo iuvetur quae iam naturaliter nobis inest facultas. Atqui potius docemur hoc loco, quum aliquid nobis accrescit, et dotes in nobis illustriores apparent, non aliunde esse nostros progressus quam ex continua spiritus operatione. Iam Deus artificibus, quorum fit mentio, acumen et perspicaciam contulerat: ut eorum dexteritas semen duntaxat esset. Nunc promittit se plus daturum quam antea apparuisset. Scio verba sic resolvi posse: Quicunque apti et idonei erunt, ideo praeditos esse intelligentia, quoniam Deus arcano instinctu eam inspiraverit: sed altera expositio simplicior. Quod sequitur de partibus tabernaculi, iam tractatum fuit.

EX EXODI XXXV.

20. *Egressi sunt universus coetus filiorum Israel a facie Mosis.* 21. *Veneruntque vir quem extulit cor suum, qui liberalis fuit spiritu suo: attuleruntque oblationem ad opus tabernaculi conventionis, et ad omne opus eius, et ad vestes sanctitatis.* 22. *Venerunt viri et mulieres, quicunque liberalis fuit corde, attulerunt fibulas, et inaures, et annulos, et armillas, quodlibet vas aureum, et omnis vir qui attulit levationem auri Iehovae.* 23. *Praeterea omnis vir apud quem inveniebatur hyacinthus, purpura, coccus, byssus, et pili caprarum, et pelles arietum rubricatae, et pelles thasorum, haec attulerunt.* 24. *Omnis tollens levationem argenti et aeris, obtulerunt levationem Iehovae: et omnis apud quem inveniebantur ligna sittim, pro universo opere ministerii attulerunt.* 25. *Praeterea omnis mulier intelligenti corde, manibus suis neverunt, et attulerunt quod nendo operatae fuerant, hyacinthum, purpuram, coccum et byssum.* 26. *Omnes quoque mulieres quas excitavit cor ipsarum, intelligenter neverunt pilos caprinos.* 27. *Principes quoque attulerunt lapides onychinos, et gemmas inserendas in ephod et pectorali.* 28. *Aromata etiam et oleum pro luminari, et pro oleo unctionis, et pro incenso aromatico.* 29. *Omnis vir et mulier qui liberales fuerunt corde suo ad offerendum pro cuncto opere quod mandaverat Iehova fieri per manum Mosis, obtulerunt filii Israel donum voluntarium Iehovae.* 30. *Tunc ait Moses ad filios Israel, videte, vocavit Iehova nomine Beseleel filium Uri, filii Hur, de tribu Iuda.* 31. *Et implevit eum spiritu Dei, in sapientia et intelligentia, in scientia et omni artificio,* 32. *Ad excogitandum ingeniosa opera, ut faciat in auro, argento et aere:* 33. *Et in artificio gemmarum: ut illas includat in artificio ligni, ut faciat quodcunque opus ingeniosum.* 34. *Et posuit in corde eius ut doceat, ipse et Aholiab filius Ahisamach, e tribu Dan.* 35. *Replevit eos sapientia cordis, ut faciant omne opus artificis, et phrygionis, et acupictoris, ex hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci et bysso, et textura, facientes omne opus, et excogitantes inventiones.*

20. *Egressi sunt universus.* Non est cur quempiam offendat mutata narrationis series: quando ex compluribus locis palam apparet, temporis ordinem non semper fuisse servatum a Mose. Sicut hoc loco videtur lapsum populi connectere superioribus praeceptis, tam de exstruendo tabernaculo quam de reliquo Dei cultu. Atqui firmis rationibus monstravi, antequam ad idololatriam deficeret populus, exstructum fuisse tabernaculum. Ergo quod omissum fuerat, nunc supplet Moses: ego autem facilitati studens contexui filum historiae. Summa porro huius narrationis est, quidquid ad structuram tabernaculi opus erat, liberaliter fuisse allatum. Ac notandum est a Mose fuisse digressos: quoniam ex hac circumstantia colligimus, quum singuli ad sua tabernacula reversi essent, seorsum reputasse quidnam essent daturi. Quo plus meretur laudis ipsorum largitio quam ante erant meditati. Saepe enim contingit ut qui subito fervore fuit beneficus, eum mox poeniteat. Caeterum quum addit, venisse omnes viros, dubium est an totius populi animos ad largiendum promptos et alacres fuisse intelligat, an vero oblique perstringat eorum tenacitatem et sordes qui maligne officium neglexerunt. Utrovis modo accipere libeat, repetit Moses quod ante vidimus, non vi aut necessitate extortas fuisse oblationes, sed profectas a voluntario et hilari affectu. Verba sic resolvo: Venerunt singuli, prout quemque excitavit cor suum. Ac si diceret, non fuisse coactos lege imposita, sed unumquemque sibi fuisse legislatorem propria voluntate. Perperam vero torquetur a papistis hic locus ad probandum liberum arbitrium: ac si a se ipsis incitarentur homines ad bene recteque agendum. Neque enim Moses, dum spontaneum affectum laudat, excludere vult spiritus gratiam, qua sola ad pium studium corda flectuntur: sed opponitur haec incitatio pigritiae, qua se ipsos profani homines im-

pediunt et morantur. Quos ergo gubernat Dei spiritus, non trahit invitos violento impulsu vel extrinseco, ut loquuntur: sed intus ita operatur velle ut se ipsos incitent fideles, et ultro sequantur spiritum ipsum ducem. Itaque quum additur: Cuius spiritus erat liberalis in ipso, non adscribitur principium bene agendi hominibus, vel etiam concursus, ac si seorsum cooperarentur, sed tantum laudatur interior animi motus et studii sinceritas.

22. *Venerunt viri cum mulieribus.* Mulierum expressa fit mentio, quarum non modo largitione, sed etiam opera (ut paulo post sequitur) dignatus est uti Deus ad opificium sancturarii. Pii autem desiderii ardorem amplificat Moses, quod ornamentis non pepercerint: quibus ut plurimum ita sunt addicti homines, ac praesertim feminae, ut frigus, inediam, et sitim pati malint quam illa attingere. Fuit ergo signum non vulgaris zeli, annulos sibi et armillas detrahere, quibus tam aegre multi spoliantur, etiam ubi eos conficit esuries. Iterum laudatur eorum erogatio a quibus data fuerunt aes, ferrum, ligna sittim, pili caprarum, et arietum pelles, ut non dubitent pauperes, quamvis non respondeat animo facultas, gratum nihilominus Deo esse munus quod ex sua tenuitate libenter offerunt quam si dives ex magna copia centuplo esset largior.

30. *Videte, vocavit.* Hic ad exhortationem efficax esse debuit stimulus, quum palam cernerent Deum operi praeesse. Cuius rei illustre fuit documentum nova illa virtus et insolita qua praediti fuerunt Beseleel et Aholiab. Etsi enim iam ante nobiles fuerant ac eximii artifices, dubium tamen non est longe aliis dotibus fuisse ornatos usque ad miraculum. Proinde non abs re iubet populum attendere ad hanc inopinatam Dei virtutem: quia perinde erat ac si manum ad operis progressus e coelo extenderet. Qua etiam ratione notatur utriusque tribus, propter conspicuam gratiae excellentiam, cuius memoriam omnibus saeculis celebrari aequum fuit. Sicuti autem Deus visibilis sanctuarii architectis honorem hunc detulit: ita pronunciat eorum nomen fore in coelo gloriosum qui praeclaris spiritus donis instructi suam operam fideliter impendunt ad spiritualis templi aedificium. Quum toties hic ponitur cordis sapientia, tam in viris quam in mulieribus, mentis solertiam intellige: neque enim tantum cor vocatur sedes affectuum, sed vis et facultas intellectiva, ut loquuntur: sicuti Deut. 30: Non dedit tibi hactenus Deus cor ad intelligendum.

31. *Et implevit eum spiritu Dei.* Praestantiam ingenii et solertiae magnifice pluribus verbis iterum praedicat. Fuit enim rarae virtutis quum tam serviliter et contumeliose oppressi fuissent Israelitae, exstare in illa gente homines tali acumine adhuc praeditos. Replevisse dicitur Deus spiritu Dei, hoc est divino: ut sciamus has dotes non fuisse naturaliter ingenitas homini, nec industria etiam partas. Etsi enim ipsa quoque naturae bona a spiritu Dei proveniunt, qui singulis non minus dat intelligere quam vivere: specialis tamen donorum distributio seorsum in suo gradu eminet. Deinde habuit Deus tam exquisitì operis rationem: ut mira perspicacia supra vulgarem modum hos artifices donaret. Additur facultas ad docendum, quia duo soli tam arduum opus nunquam tota vita absolvissent. Fuit autem haec quoque dexteritas coelestis gratiae: quia alioqui nunquam tot taedia devorassent in poliendìs rudibus: nec tanta celeritate magnam hominum turbam formassent incredibili symmetria ad singulas operis partes.

EXODI CAP. XXXVI.

1. *Fecit ergo Beseleel et Aholiab, et omnis vir sapiens corde, quibus dederat Iehova sapientiam et intelligentiam, ut scirent facere omne opus ministerii sanctuarii, quaecunque praeceperat Iehova.* 2. *Nam vocavit Moses Beseleel et Aholiab, omnemque virum sapientem corde, cuius cordi indiderat Iehova sapientiam, et omnem cuius cor excitaverat ipsum ut accederet ad opus ad faciendum illud.* 3. *Tuleruntque a facie Mosis omnem oblationem quam attulerant filii Israel ad opus ministerii sanctuarii: illi autem afferebant ad eum adhuc oblationem spontaneam quotidie.* 4. *Venerunt itaque omnes sapientes qui faciebant omne opus sanctuarii, singuli ab opere quod faciebant:* 5. *Et loquuti sunt ad Mosen, dicendo: Plus affert populus afferendo quam opus sit ad ministerium pro opere faciendo quod praecepit Iehova fieri.* 6. *Praecepit ergo Moses ut proclamarent in castris, dicendo: Vir et mulier ne quid addant ultra ad oblationem sanctitatis. Itaque prohibitus est populus ab offerendo.* 7. *Materia enim erat ad sufficientiam eis pro toto opere ad faciendum illud, et superabundabat.* 8. *Et fecerunt omnis sapiens corde inter facientes opus, tabernaculum e decem cortinis, quae erant ex bysso retorta, et hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, ex Cherubim, opere phrygionico fecit illas.* 9. *Longitudo cortinae unius erat octo et viginti cubitorum, et quatuor cubitorum latitudo cortinae unius, mensura erat omnibus cortinis.* 10. *Postea coniunxit quinque cortinas alteram cum altera, et quinque alias cortinas coniunxit alteram cum altera.* 11. *Fecit et laqueolos hyacinthinos in ora cortinae unius, in extremo in coniunctione: sic fecit in ora cortinae extrema in coniunctione secundae.* 12. *Quinquaginta laqueolos fecit in cortina una, et quinquaginta laqueolos fecit in extremo cortinae secundae, quae erat in coniunctione secunda: oppositi erant laqueoli alter alteri.* 13. *Fecit et quinquaginta uncinos aureos, et coniunxit cortinas*

alteram cum altera uncinis, et ita factum est tabernaculum unum. 14. *Fecit insuper undecim cortinas e caprarum pilis in tentorium super tabernaculum.* 15. *Longitudo cortinae unius triginta cubitorum, et quatuor cubitorum latitudo cortinae unius, mensura una erat undecim cortinis.* 16. *Coniunxit quinque cortinas seorsum, et sex cortinas seorsum.* 17. *Fecit etiam laqueolos quinquaginta in ora cortinae extrema, in coniunctione: quinquaginta item laqueolos fecit in ora cortinae, in coniunctione secunda.* 18. *Fecit praeterea uncinos aereos quinquaginta ad coniungendum tentorium, ut esset unum.* 19. *Fecit insuper operimentum tentorio e pellibus arietum rubricatis, et operimentum e pellibus taxorum superne.* 20. *Fecit et tabulas tabernaculo e lignis sittim stantes.* 21. *Decem cubitorum erat longitudo tabulae, cubiti vero et dimidii latitudo tabulae.* 22. *Duo cardines erant tabulae uni instar scalarum gradus dispositi, alter e regione alterius: sic fecit omnibus tabulis tabernaculi.* 23. *Fecit inquam tabulas tabernaculo, viginti tabulas ad latus austri ad meridiem.* 24. *Et quadraginta bases argenteas fecit sub viginti tabulis, duas bases sub tabula una pro duabus incastraturis eius, et duas bases sub tabula altera pro duabus incastraturis eius.* 25. *In latere vero tabernaculi secundo, nempe in latere aquilonari, fecit viginti tabulas.* 26. *Et quadraginta bases earum argenteas, duas bases sub tabula una, et duas bases sub tabula altera.* 27. *In latere autem tabernaculi ad occidentem fecit sex tabulas.* 28. *Duas tabulas fecit angulis tabernaculi in duobus lateribus.* 29. *Et erant quasi gemellae inferne, et pariter quasi gemellae in summitate eius, in circulum unum: sic fecit utrique in duobus angulis.* 30. *Fuerunt itaque octo tabulae, et bases earum argenteae sedecim, bases binae sub qualibet tabula.* 31. *Fecit et vectes e lignis sittim, quinque pro tabulis unius lateris tabernaculi:* 32. *Et quinque vectes pro tabulis alterius tabernaculi, et quinque vectes pro tabulis lateris tabernaculi, in lateribus duobus ad occidentem.* 33. *Fecit item vectem medium, ut transiret per medium tabularum, ab extremo ad extremum.* 34. *Tabulas autem texit auro, et annulos earum fecit ex auro, per quos traiicerentur vectes: et texit vectes auro.* 35. *Fecit etiam velum ex hyacintho, et purpura et vermiculo cocci, et bysso retorta: opere phrygionico fecit illud, cum figuris Cherubim.* 36. *Et fecit illi quatuor columnas de lignis sittim, et texit eas auro: uncini autem earum erant aurei: et fudit eis quatuor bases argenteas.* 37. *Fecit quoque velum ad ostium tabernaculi ex hyacintho, et purpura et vermiculo cocci, et bysso retorta, opere phrygionico.* 38. *Et columnas eius quinque, et uncinos earum: texitque capita earum, et fila eas cingentia auro, bases autem earum quinque aereas.*

1. *Fecit ergo Beseleel et Aholiab.* Quanquam verbosa potuit videri prolixitas quum narraret Deum praecepta de exstruendo tabernaculo dedisse: hic tamen iisdem prope verbis eandem narrationem retexit: sed optimo consilio et ratione. Magni enim interfuit, ex comparatione perspici quam exacte opifices omnia ad normam divinitus positam formassent. Neque id solum in laudem eorum obedientiae: sed quia in tota structura nihil humanum esse oportuit. Quamvis enim operam suam strenue pro se quisque impenderint: nefas tamen fuit propriis inventionibus vel tantillum tribuere: imo haec sacri aedificii profanatio fuisset, non sequi omni ex parte quod tam diligenter Mosi dictatum fuerat. Quod valere debuit ad ipsos in posterum cohibendos, ne quid mutando, vel novando, imperium Dei violarent. Non tenebant quidem omnium rationem, tam in numero quam in mensura: sed persuasos esse oportuit Deum nihil temere iussisse. Hinc etiam erigi decuit eorum mentes ad coeleste exemplar, ut ad plenam eius manifestationem mysteria, licet obscura, reverenter suspicerent. Verborum itaque repetitio nos admonet quam concinne respondeat in structura hominum labor et artificium Dei praecepto.

2. *Nam vocavit Moses Beseleel.* Non abs re toties in acumine ingenii et artis peritia spiritus Dei gratiam commendat Moses. Priore quidem loco architectos solertes vocat: sed mox correctionis vice adiicit divinitus instructos fuisse tali intelligentia. Quo refellitur papistarum insulsitas, quibus ad probandum liberum arbitrium satis est locos arripere ubi recta voluntas laudatur. Atqui quamvis recte velint homines, stulte inde colligunt libero arbitrio praeditos esse, nisi demonstrent velle a se ipsis. Itaque quod sequitur in contextu, singulos ad fabricam tabernaculi vel operas vel substantiam contulisse, prout corda sua excitaverant, non ita autores pii affectus facit homines, ut Deum laude sua fraudet. Intelligunt igitur homines, voluntarii sunt, se ipsos animant ad sanctos conatus: sed quaeritur unde intelligentia, voluntas et studium bene agendi: quae scriptura pronunciat Dei, et spiritus dona esse, perperam sibi papistae arrogant.

3. *Tuleruntque a facie Mosis.* Hic ostenditur primum sedulitas et prudentia tam Mosis quam artificum, deinde etiam integritas. Prudentiae est quod materiam inter se distribuunt: diligentiae vero quod cito manum admovent operi, nec exspectant dum suppetat quantum satis sit ad opus complendum. Porro raram integritatem testantur, dum ultro admonent sufficere quod datum est, et finem imponunt oblationibus, ne modum excedant. Scimus, ubi data est occulte furandi occasio, quam pauci se contineant. Quod si animus absit a fraude, ambitio tamen plerosque sollicitat, ut cupide appetant largiorem quam par sit copiam tractare. Videmus itaque ut Deus omnes ad opus sanctuarii

suscipiendum direxerit, et ad operis perseverantiam impulerit suo spiritu. Haec tamen gratia praecipue refulget in miro populi ardore. Non admodum erant locupletes: quia non erant illis opes a longo tempore repositae: et qui erant ditissimi non plus habebant quam furtim abstulerant ex Aegypto: sumptuosum erat aedificium: non desinunt tamen plus largiri quam opus sit, donec edicto prohibentur. Non vulgari digna laude fuit haec promptitudo et liberalitas. Quo magis mirum est, paulo post neglecto vero Deo, ad cuius cultum ita accensi fuerant, ad foedam idololatriam prolapsos esse. Hinc discamus, pietatis studium quod in ipsis ad breve tempus viguit, a spiritus sancti instinctu manasse: rursum optimos quosque affectus evanescere, nisi constantiae donum accedat. Quae sequuntur quasi in viva effigie repraesentant (ut diximus) quam fideliter exsequuti sint quidquid Deus praeceperat, ut ne in minimo quidem filo quidquam appareat diversum.

EXODI CAP. XXXVII.

1. *Fecit etiam Beseleel arcam e lignis sittim: duorum cubitorum et dimidii longitudo eius: cubiti et dimidii latitudo eius: cubiti quoque et dimidii altitudo eius.* 2. *Et texit eam auro mundo intrinsecus et extrinsecus: fecitque ei coronam auream in circuitu.* 3. *Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor angulos eius, duos videlicet annulos in latere eius uno, et duos annulos in latere eius altero.* 4. *Fecit et vectes e lignis sittim, et texit eos auro.* 5. *Induxitque vectes in annulos in lateribus arcae ad portandam arcam.* 6. *Fecit et propitiatorium ex auro mundo: duorum cubitorum et dimidii longitudo eius, cubiti et dimidii latitudo eius.* 7. *Fecit quoque duos Cherubim ex auro, ductiles fecit eos in duabus extremitatibus propitiatorii.* 8. *Cherub unum ab extremo hinc, et Cherub alterum ab extremo inde: ex propitiatorio fecit Cherubim in duabus extremitatibus eius.* 9. *Cherubim autem extendebant alas sursum versus, tegentes alis suis propitiatorium et facies eorum altera ad alteram: ad propitiatorium facies Cherubim.* 10. *Fecit et mensam e lignis sittim: duorum cubitorum longitudo eius, et cubiti latitudo eius, cubiti autem et dimidii altitudo eius.* 11. *Et texit eam auro puro, fecitque ei coronam auream in circuitu.* 12. *Fecit quoque ei clausuram palmi per circuitum: et fecit coronam auream clausurae illi per circuitum.* 13. *Fudit ei etiam quatuor annulos aureos, quos posuit in quatuor angulis qui erant in quatuor pedibus eius.* 14. *Contra clausuram illam erant annuli per quos traducerentur vectes ad portandam mensam.* 15. *Fecit etiam vectes e lignis sittim, quos texit auro, ad portandam mensam.* 16. *Et fecit vasa quae erant super mensam, scutellas eius, et cochlearia eius, et crateras eius, et opercula quibus libabatur, ex auro mundo.* 17. *Fecit et candelabrum ex auro puro, ductile fecit candelabrum, hastile eius, calamus eius, scyphi eius, sphaerulae eius, et flores eius ex ipso erant.* 18. *Porro sex calami egrediebantur e lateribus eius, tres calami candelabri ex latere ipsius uno, et tres calami candelabri ex latere eius altero.* 19. *Tres calices in speciem nucis amygdalinae deformati erant in calamo uno, sphaerula et flos: et tres calices in speciem nucis amygdalinae deformati in calamo altero, sphaerula et flos: sic sex calamis egredientibus e candelabro.* 20. *Et in candelabro erant quatuor calices in speciem nucis deformati, sphaerulae eius, et flores eius.* 21. *Et erat sphaerula sub duobus calamis ex ipso, et sphaerula altera sub duobus calamis ex ipso, et sphaerula tertia sub duobus calamis ex ipso: sic sex calamis egredientibus ex ipso.* 22. *Sphaerulae eorum et calami eorum ex ipso fuerunt: totum erat ductile unum ex auro puro.* 23. *Fecit et lucernas eius septem, et forcipes eius, et receptacula ipsius, ex auro puro.* 24. *Et talento puri auri fecit ipsum, et omnia vasa eius.* 25. *Fecit etiam altare incensi e lignis sittim: cubitus longitudo eius: et cubitus latitudo eius, quadratum: duo autem cubiti altitudo eius: ex ipso erant cornua eius.* 26. *Et texit illud auro puro, tectum eius scilicet et parietes eius in circuitu, et cornua eius, fecitque ei coronam auream per circuitum.* 27. *Duos similiter annulos aureos fecit ei sub corona eius in duobus angulis eius, in duobus lateribus eius, per quos traiicerentur vectes ad portandum illud ipsis.* 28. *Et fecit vectes ipsos e lignis sittim, et texit eos auro.* 29. *Fecit et oleum unctionis, sanctitatem, et suffimentum aromaticum purum, opere unguentarii.*

Si taedium afferat repetitio quae in his capitibus videri posset supervacua, occurrat nobis spiritus consilium, qui in narranda operis exsequutione eadem fere verba usurpat, quibus ante exposuit Dei mandata: ut sciamus Mosen et ipsos artifices ne minimum quidem unguem a norma sibi praescripta deflexisse. Praecepit Deus fieri arcam foederis cum suo operculo: rem ita confectam narrat Moses, ut ne minutum quidem apicem praetermiserint artifices. Iussit mensam fieri panibus offerendis: nulla prorsus syllaba neglecta est. In candelabro eadem religio parendi, ut nulla in parte oberraverint. In altari thymiamatis inter mandatum et opus nihil prorsus dissimile. Olei denique compositio exacte mandato respondet. Minime ergo dubium est quin obedientiam, ut est pietatis fundamentum, commendet Moses, et simul admoneat nihil in toto cultu tabernaculi esse commentitium:

quia religionis puritati nihil magis adversum quam temere aliquid tentare.

EXODI CAP. XXXVIII.

1. *Fecit quoque altare holocausti e lignis sittim quinque cubitorum longitudo eius, et quinque cubitorum latitudo eius, quadratum: et trium cubitorum altitudo eius.* 2. *Et fecit cornua eius in quatuor angulis eius, ex ipso erant cornua eius, et texit illud aere.* 3. *Fecit insuper omnia vasa altaris, lebetes scilicet, et scopas, et crateras, et tridentes, et receptacula: omnia vasa eius fecit aerea.* 4. *Fecit praeterea altari cribrum opere reticulato aeneum sub ambitu eius inferne usque ad medium eius.* 5. *Fudit item quatuor annulos in quatuor extremitatibus cribro aeneo, in quos inducerentur vectes.* 6. *Et fecit vectes e lignis sittim, quos texit aere.* 7. *Introduxitque vectes ipsos in annulos illos per latera altaris ad ferendum illud illis: vacuum tabularum fecit illud.* 8. *Fecit similiter concham aeneam, et basim eius aeneam ex speculis mulierum convenientium, quae conveniebant ad ostium tabernaculi conventionis.* 9. *Fecit postremo atrium ad plagam austri ad meridiem: cortinae atrii e bysso retorta centum cubitorum.* 10. *Columnae earum viginti, et bases earum viginti ex aere: capitella columnarum, et fila eas cingentia, ex argento.* 11. *Et ad plagam aquilonis cortinae centum cubitorum: columnae earum viginti, et bases earum viginti ex aere: capitella columnarum, et fila eas cingentia, ex argento.* 12. *Ad plagam vero occidentis cortinae quinquaginta cubitorum: columnae earum decem, et bases earum decem: capitella columnarum, et fila eas cingentia, ex argento.* 13. *Et ad plagam orientis ad ortum cortinae quinquaginta cubitorum.* 14. *Cortinae quindecim cubitorum erant in uno latere: columnae earum tres, et bases earum tres.* 15. *Et in latere altero hinc et inde portae atrii, cortinae quindecim cubitorum: columnae earum tres, et bases earum tres.* 16. *Omnes cortinae atrii per circuitum erant ex bysso retorta.* 17. *Bases vero columnarum ex aere: capitella columnarum, et fila eas, cingentia, ex argento: et operimenta capitellorum earum ex argento: ipsae etiam omnes columnae atrii cinctae erant argento.* 18. *Velum autem portae atrii opere phrygionis ex hyacintho, et purpura et vermiculo cocci, et bysso retorta: cuius longitudo erat viginti cubitorum, altitudo vero in latitudine quinque cubitorum ad cortinas atrii.* 19. *Et columnae earum quatuor, basesque earum quatuor ex aere, uncini earum ex argento: et operimenta capitellorum earum, et fila eas cingentia, ex argento.* 20. *Omnes vero clavi tabernaculi et atrii in circuitu erant ex aere.* 21. *Ista sunt numerata tabernaculi, tabernaculi, inquam, testimonii, quae numerata sunt ad iussum Mosis, per manum Ithamar filii Aharon sacerdotis, in ministerium Levitarum.* 22. *Beseleel autem filius Uri filii Hur, de tribu Iehudah, fecit omnia illa quae praeceperat Iehova Mosi.* 23. *Et cum eo Aholiab filius Ahisamach de tribu Dan, artifex, acupictor phrygio et plumarius, in hyacintho, purpura, vermiculo cocci et bysso.* 24. *Universum aurum insumptum in ipso opere, id est in toto opere sanctuarii (fuit autem aurum oblationis) fuit novem et viginti talentorum, et septingentorum triginta siclorum, secundum siclum sanctuarii.* 25. *Et argentum numeratorum in coetu erat centum talenta et mille septingenti septuaginta quinque sicli, secundum siclum sanctuarii.* 26. *Semissis in singula capita, id est dimidium sicli, secundum siclum sanctuarii omnibus transeuntibus ad numeratos, ab eo qui natus erat viginti annos et supra, in sexcentis tribus millibus quingentis et quinquaginta.* 27. *Fueruntque centum talenta argenti ad fundandas bases sanctuarii, et bases veli: centum bases ex centum talentis, talentum pro basi.* 28. *Et ex mille septingentis septuaginta quinque siclis fecit epistylia columnis, et texit capita ipsarum, et texit eas.* 29. *Aes autem oblationis fuit septuaginta talentorum, et duorum millium, et quadringentorum siclorum.* 30. *Et fecit ex eo bases ostii tabernaculi conventionis, et altare aereum, et cribrum eius aereum, omniaque vasa altaris.* 31. *Et bases atrii per circuitum, et bases portae atrii, praeterea omnes palos tabernaculi, omnesque palos atrii per circuitum.*

1. *Fecit quoque altare.* Huius capitis eadem quae proximi ratio: nisi quod partes quaedam in alium locum sunt transpositae: nullum tamen verbum mutatum. Incipit ab altari holocaustorum: quod materia et forma divinitus praescripta exstructum fuisse docet, ut certiore fiducia illic populus ad expianda peccata et gratias agendas sacrificia offerret. Unum hic de labro aeneo sive concha, unde aquam expiationis ad se aspergendos sumebant, additur, cuius ante non fuerat facta mentio: nempe labrum illud fuisse ornatum speculis mulierum. Quod nonnulli ita exponunt, quasi pellucidum fuerit vas illud, ut facilius animadverti posset ab omni parte, si quod esset flagitium, vel protervia, vel impudica actio. Scimus enim impuros et profanos homines religionis praetextu interdum suas spurcitias tegere: Sicuti scriptum est (1. Sam. 2, 22), mulieres quae ad colenda pietatis exercitia frequentes erant in tabernaculo, stupratas fuisse a filiis Eli sacerdotibus. Sed altera coniectura aeque probabilis, specula haec in templi decus et sacrum usum a sanctis mulieribus dicata esse. Nam quum in externo cultu et venusto plus quam curiosae sint mulieres, semper speculis valde fuerunt addictae, tam ad genas fucandas quam ad comam digerendam: ne quis capillus non suo loco esset. Ideo in luxuria

mundi muliebris specula recenset Isaias (3, 23). Existimant autem feminas pietatis studio deditas, abiecta illa vanitate, in testimonium poenitentiae sacrasse sua specula. Sed fieri potest, ut inter alia dona, de quibus dictum fuit, etiam specula obtulerint: quae instar emblematum, in labro aeneo inclusa fuerunt. Sunt qui caelaturas fuisse putent, in quibus depictae essent mulierum imagines, ac si in speculis cernerentur. Mihi simplex illa sententia maxime probatur, donaria scilicet fuisse quibus piae feminae sanctuarium decorare studuerant, et artificum consilio aptata fuerant in eum usum: non enim quaslibet designat, sed quae militarent, vel turmatim convenirent ad ostium tabernaculi. Verbum enim צבא varie exponunt interpretes tam hoc loco quam in altero Samuelis quem nuper citavi. Transfertur etiam ad Levitas, qui dicuntur militare militiam in sanctuario dum operam sibi iniunctam impendunt (Num. 8, 24). Et haec metaphora excubiis et assiduis precibus non male convenit. Summa est, labrum fuisse conflatum ex ea materia, vel, quod magis placet, speculis illis fuisse caelatum, quo splendidius esset.

21. *Ista sunt numerata.* Ac si dixisset hanc esse supputationem, vel hos esse numeros. Docet enim non modo ita semel compositum fuisse tabernaculum, sed singulas partes certo numero descriptas, et quasi in tabulis consignatas fuisse, ut Levitis darentur in custodiam, ne quid periret. Neque enim hic tantum de fabrica, vel architectura habetur sermo, sed de perpetua conservatione sanctuarii: quod scilicet Ithamar sacerdos singulas eius partes deposuerit apud Levitas, idque secundum praeceptum Mosis.

22. *Beseleel autem filius Uri.* Iterum inculcat divinum fuisse totum opus: quia et Moses fideliter mandata Dei pertulerit, et exacta diligentia obsequuti fuerint artifices. Simul recenset pondus auri et argenti, et docet ubi tota summa consumpta fuerit. Unde colligimus singulos suo officio probe fuisse defunctos, et neminem lucri cupiditate corruptum fuisse, vel illectum, ut ab integritate descisceret. Exprimitur etiam unde confecta fuerit argenti summa, nempe ex censu populi. Vectigal enim sicli communis, qui dimidia pars erat sicli sacri, impositum fuerat in singula capita, ut vidimus. Nunc docet Moses totam hanc summam absque fraude collectam et repraesentatam fuisse, et sic distributam ut nihil intercideret.

EXODI CAPUT XXXIX.

1. *Ex hyacintho autem, et purpura, et vermiculo cocci fecerunt vestes ministerii ad ministrandum in sanctuario: fecerunt item vestes sanctitatis, quae erant Aharonis, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 2. *Fecit et ephod ex auro, hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, et bysso retorta.* 3. *Extenderuntque bracteas aureas, et inciderunt fila, ut texerent in medio hyacinthi, et in medio purpurae, et in medio vermiculi cocci, et in medio byssi, opere phrygionico.* 4. *Oras fecerunt ei copulantes sese, et in duabus extremitatibus eius coniungebantur.* 5. *Et cingulum ephod quod erat super illud, ex ipso erat iuxta opus suum, ex auro, hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, et bysso retorta, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 6. *Et aptaverunt lapides onychinos circumdatos palis aureis, sculptos sculpturis annuli cum nominibus filiorum Israel.* 7. *Posuitque illos in lateribus ephod, ut essent lapides memoriae filiis Israel, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 8. *Fecit et pectorale opere phrygionis, sicut opus ephod, ex auro, hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, et bysso retorta.* 9. *Quadratum erat, duplicatum fecerunt pectorale: palmus longitudo eius, palmusque latitudo eius: duplicatum.* 10. *Impleverunt autem in eo quatuor ordines lapidum: ordo autem talis erat, sardius, topazius et carbunculus, erat ordo primus.* 11. *Ordo vero secundus, smaragdus, sapphirus et iaspis.* 12. *Ordo praeterea tertius, lyncurius, achates et amethystus.* 13. *Postremo quartus ordo, chrysolithus, onychinus et beryllus, circumdati palis aureis in plenitudinibus suis.* 14. *Porro lapides illi iuxta nomina filiorum Israel erant, duodecim iuxta nomina eorum, sculpturae sigilli, quilibet iuxta nomen suum, secundum duodecim tribus.* 15. *Fecerunt et super pectorale catenas terminationis opere plectili ex auro puro.* 16. *Fecerunt etiam duas palas aureas, et duos annulos aureos: posueruntque duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis.* 17. *Et inseruerunt duas catenas aureas duobus illis annulis qui erant in extremitatibus pectoralis.* 18. *Duas autem extremitates duarum catenarum inseruerunt duabus illis palis, posueruntque eas in oris ephod a fronte ipsius.* 19. *Fecerunt item duos annulos aureos, quos posuerunt in duabus extremitatibus pectoralis, in ora eius quae erat in latere ephod intrinsecus.* 20. *Fecerunt praeterea duos alios annulos aureos, quos posuerunt in duabus oris ephod inferne, a fronte ipsius, e regione coniunctionis eius, supra balteum ephod.* 21. *Et ligaverunt pectorale ab annulis suis ad annulos ipsius ephod, filo hyacinthino, ut essent supra balteum ipsius ephod, neque separetur pectorale ab ephod: quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 22. *Fecit insuper pallium ipsi ephod opere textoris, totum hyacinthinum.* 23. *Et foramen pallii in medio eius, sicut foramen loricae, labrum erat in orificio ipsius per circuitum, ne frangeretur.* 24. *Feceruntque in fimbriis pallii malogranata ex hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, et bysso retorta.* 25. *Fecerunt et tintinnabula ex auro puro, posueruntque tintinnabula illa*

in medio malogranatorum, in fimbriis pallii per circuitum, in medio, inquam, malogranatorum. 26. *Tintinnabulum et malogranatum, tintinnabulum et malogranatum in fimbriis pallii in circuitu, ad ministrandum, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 27. *Post haec fecerunt tunicas ex bysso opere textorio ipsi Aharon et filii eius:* 28. *Mitram quoque ex bysso, et decora galerorum ex bysso, et feminalia linea ex bysso retorta:* 29. *Balteum praeterea ex bysso retorta, et hyacintho, et purpura, et vermiculo cocci, opere phrygionis, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 30. *Fecerunt postremo laminam coronae sanctificationis ex auro puro, scripseruntque in ea scriptura caelaturarum annuli: Sanctitas ipsi Iehovae.* 31. *Et inseruerunt in eam filum hyacinthinum, ut poneretur super tiaram superne, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 32. *Perfectum est igitur totum opus tabernaculi conventionis: et fecerunt filii Israel iuxta omnia quae praeceperat Iehova ipsi Mosi, sic fecerunt.* 33. *Attuleruntque tabernaculum illud ad Mosen, tabernaculum et omnia vasa eius, circulos eius, tabulas eius, vectes eius, et columnas eius, et bases eius.* 34. *Opertorium quoque ex pellibus arietum rubricatis, et opertorium ex pellibus taxorum, et velum operimenti.* 35. *Arcam testimonii, et vectes eius, et propitiatorium,* 36. *Mensam, omnia vasa eius et panem facierum.* 37. *Candelabrum purum, lucernas eius, lucernas* inquam *ordinationis, et omnia vasa eius, et oleum luminaris,* 38. *Et altare aureum, et oleum unctionis, et suffimentum aromaticum, et aulaeum pro ostio tabernaculi.* 39. *Altare aereum, et cribrum eius aereum, vectes eius, et omnia vasa eius, et concham, et basim eius.* 40. *Cortinas atrii, et columnas eius, et bases eius, et aulaeum pro porta atrii, et funes eius, et palos eius, et omnia vasa ministerii tabernaculi, tabernaculi conventionis.* 41. *Vestes ministerii ad ministrandum in sanctuario, vestes sanctas ipsi Aharon sacerdoti, et vestes filiorum eius, ad fungendum sacerdotio.* 42. *Iuxta omnia quae praeceperat Iehova Mosi, sic fecerunt filii Israel universum opus.* 43. *Videns vero Moses universum opus, quod prorsus fecissent illud quemadmodum praeceperat Iehova, benedixit illis.*

1. *Ex hyacintho autem, etc.* Hoc capite magis accurata vestitus sacerdotalis descriptio repetitur, quam si de re vulgari verba fierent. Et certe quum in persona sacerdotis ad vivum expressus fuerit Christus, haec praecipua pars fuit cultus legalis. Et alibi exposuimus quam non fuerit inanis pompa, ut hodie sacrifici papales, quo sibi maiestatem acquirant, simplicium perstringunt oculos vestium splendore et magnifico apparatu: sed potius ut illic subiecta fuerint hominum oculis quaecunque in Christo considerare debet fides. Vidimus praecipue quanta mysteria continuerit tiara, quae sanctitas erat Iehovae, et sacrum ephod, ubi fulgebant lux veritatis et vitae integritas, ubi symbola erant duodecim tribuum, ut sacerdos populum ipsum humeris et ante pectus gestaret, quo in unius persona omnes familiariter coram Deo sisterentur. Atque in hunc finem septies inculcat particulam: Quemadmodum praeceperat Iehova Mosi: quae certe ad conciliandam attentionem valet.

32. *Perfectum igitur.* Nunc attexitur brevis summa, quae significat nulla in parte fuisse vel minimum defectum: in qua rursus scribit filios Israel sic paruisse Dei mandatis, ut opus ipsum a regula sua nihil differret. Fecerunt, inquit, filii Israel secundum omnia, sic fecerunt ut Deus praeceperat Mosi. Unde colligimus nulla mixtura corruptam fuisse ullam aedificii partem. Additur postea tabernaculum cum suis vasis et supellectile productum fuisse coram Mose, omniaque eius iudicio fuisse probata. Postremo subiicitur fausta Mosis precatio in laudem obedientiae. Narratur enim Mosen illis benedixisse, quod Dei imperio probe et fideliter paruissent. Quanquam non fuit haec simplex tantum precatio ut hominis privati: sed mercedis promissio, quae animos populi ad fiduciam erigeret, quum audirent ex ore optimi et indubii testis laborem suum Deo placere.

EX EXODI XXIV.

1. *Et dixit ad Mosen: Ascende ad Iehovam, tu et Aharon, Nadab et Abihu, et septuaginta e senioribus Israel, et adorabitis procul.* 2. *Solus autem Moses perveniet ad Iehovam: ipsi vero non pervenient, nec populus ascendet cum eo.* 3. *Venit ergo Moses, et narravit populo omnia verba Iehovae, omniaque iudicia. Et respondit totus populus una voce, ac dixerunt: Quaecunque verba loquutus est Iehova, faciemus.* 4. (*Scripserat autem Moses omnia verba Iehovae*): *surgensque mane aedificavit altare sub monte, et duodecim statuas secundum duodecim tribus Israel.* 5. *Misitque iuniores filiorum Israel, qui immolaverunt holocausta, et sacrificaverunt sacrificia prosperitatum ipsi Iehovae, vitulos.* 6. *Et accepit Moses dimidium sanguinis, et posuit in crateribus: dimidium vero sanguinis sparsit super altare.* 7. *Sumpsit deinde librum foederis, et legit in auribus populi: qui dixerunt: Quaecunque dixit Iehova, faciemus, et obediemus.* 8. *Tulit quoque Moses sanguinem, et sparsit super populum, ac dixit: Ecce, sanguis foederis quod pepigit Iehova vobiscum super cunctis his sermonibus.*

1. *Ascende ad Iehovam tu et Aharon.* Antequam tabernaculum erigeret, ac solenni ritu consecraret Moses, necesse fuit tabulas foederis petere, quae

pignus essent paterni Dei favoris. Alioqui arca vacua inane quodammodo fuisset sanctuarium. Hac de causa iussus est in montem ascendere, sed non sine splendido comitatu: ut legitima praeparatio populi animos ad recipiendum singulare beneficium attolleret. Ergo iubetur secum accipere Aharon fratrem, Nadab et Abihu, deinde septuaginta ex senioribus populi. Hic testium numerus ad spectandam Dei gloriam adhibitus fuit. Sed antequam in montem conscenderent, sacrificium a toto populo oblatum fuit, et liber legis recitatus. Tandem solus Moses in verticem montis receptus est, ut inde tabulas manu Dei scriptas proferret. Verum hic exoritur de septuaginta senioribus quaestio. Neque enim electos fuisse septuaginta antequam digressus esset populus a monte Sinai, alibi videbimus: hic autem eorum fit mentio ante promulgationem legis: quod minime videtur consentaneum. Verum facile diluitur absurditas, si recipimus quod elicitur ex hoc loco, iam antequam ventum esset ad montem Sinai, singulas tribus creasse suos praefectos, qui efficerent hunc numerum, quum sex essent ex unaquaque tribu. Quum vero postea exonerari Moses cuperet, reiectam fuisse partem gubernationis in septuaginta, quoniam hic numerus iam more et usu receptus erat. Certe quando aperte narratur delectos fuisse septuaginta statim ab initio, probabile est totidem fuisse additos Mosi collegas: ut quam minima fieret mutatio. Scimus enim, ubi consuetudo obtinuit, quam non libenter ab ea recedant homines. Quid si etiam Israelitis animus et consilium fuerit hoc modo celebrem reddere originis suae memoriam? Septuaginta enim capita cum Iacob descenderant in Aegyptum. Nondum completis post eorum ingressum annis ducentis et viginti, propagatum fuerat eorum genus ad sexcenta millia, praeter feminas et parvulos. Ergo a verisimilitudine non abhorret, ut tam admirabilis Dei benedictio testata maneret omnibus saeculis, quasi a fonte ipso repeterent generis sui exordium, creatos fuisse septuaginta qui toti populo praeessent.

2. *Solus autem Moses perveniet.* Tres gradus hic ponuntur. Populo enim praefigitur statio ex qua procul adoret: seniores cum sacerdotibus adduntur comites Mosi, qui propius accedant, atque ita ad populum testes sint omnium quae postea videbimus illis fuisse ostensa. Porro sicuti a vulgo fuerunt separati, ita Moses tandem solus in superiorem gloriam receptus est. Nube enim opposita in sublime raptus fuit. Haec distinctio notatur his verbis: Perveniat tantum Moses, illi vero non: at populus non ascendat. Quidam interpretes retinent praeteritum verborum tempus: sed non recte, meo iudicio: quia nondum tradit Moses quid gestum sit, sed tantum recitat Dei mandata: sicuti ex proximo versu patet. In quo etiam laudatur modestia et humilitas populi, quod reverenter exceperit mandatum, alioqui non adeo iucundum, nec plausibile. Nam (quae hominum est ambitio) poterat videri contumeliosum ipsos procul reiici, et prohiberi ab accessu montis tanquam extraneos et profanos. Quod ergo placide ferunt se longe submoveri, et sorte sua minus in speciem honorifica contenti sunt, specimen est piae reverentiae. Obsequii vero promptitudinem clarius exprimit Moses, quum eorum verba recitat, facturos scilicet quae annunciaverat ex ore Dei.

4. *Scripserat autem Moses.* Opportune inseritur haec parenthesis: quia paulo post videbimus lectum fuisse librum coram populo: sed quo maior esset attentio, ante recitationem altare composuit, et victimas obtulit, populo ipso spectante. Porro notandum est statuas prope altare fuisse erectas pro numero tribuum: ut scirent se non arceri in signum reiectionis, sed tantum ut suae indignitatis conscii, cum metu et sollicitudine Deum suspicerent. Sic enim erant remoti longo interstitio, ut eorum memoria coram Deo exstaret, atque ita in statuis quodammodo eos omnes amplecteretur. Statuas autem vocat Moses non simulacra quae faciem hominis figurent, sed cumulos lapidum, qui monumenti loco essent ad repraesentandas tribus duodecim: ut scirent se ab altaris sanctitate minime excludi.

5. *Misitque iuniores.* Aut intelligit fuisse victimarios qui manibus suis hostias mactaverint, aut fuisse delectos qui expediti ac vegeti essent ad boves trahendos. Nondum consecrata erat tribus Levi. Verbum autem offerendi sacerdotale est, ubi distinctio inter Levitas statuitur et reliquum populum. Quare prior sensus melius convenit. Porro sacrificia prosperitatum alibi diximus dicata fuisse ad gratiarum actiones: non tamen solum fuisse gratulatoria, sed admixtas fuisse preces ad petendum felicem successum. Haec autem oblatio in se continuit foederis sanctionem: ut paulo post sequitur. Nam quo sanctior esset foederum religio et fides, omnibus saeculis, etiam apud profanas gentes, interposita fuerunt sacrificia. In hunc finem Moses, caesis victimis, dimidiam sanguinis partem fundit super altare, dimidiam servat in crateribus, qua populum aspergat: ut tali symbolo ratum sit foedus, cuius ipse interpres erat ac sponsor. Ad hunc morem alludens Paulus (Philip. 2, 17) gaudere se dicit si immoletur super hostia et sacrificio fidei eorum quos Christo lucrifecit. Utitur autem verbo σπένδεσθαι, quod proprie foederibus aptatur. Verum peculiaris fuit huius sacrificii ratio: quia Deus admonitos voluit Iudaeos de unica et solida foederis, quod cum illis paciscebatur, confirmatione: ac si palam ostenderet, tunc demum fore efficax et ratum, ubi sanguine obsignatum foret. Idque prudenter

expendit apostolus ad Hebraeos (9, 19), ubi dicit Mosen post legem expositam librum et totum populum sanguine aspersisse. Etsi autem nulla hic libri fit mentio, non temere apostolus sub altari recenset. Deinde alterum genus sacrificii, de quo in Numeris (19, 5) agitur, simul attingit: atque ideo lanam coccineam et hyssopum commemorat. Summa est, sanguinem fuisse quasi intermedium, ut foedus firmum esset ac stabile: quia dimidia parte irrigatum fuit altare, quasi sacra Dei sedes: aspersio deinde residuae partis facta fuit super populum. Unde colligimus foedus gratuitae adoptionis percussum fuisse cum veteri populo in salutem aeternam: quia Christi sanguine sub umbra et typo obsignatum fuit. Quod si haec doctrina viguit sub lege, multo magis hodie apud nos locum obtineat necesse est. Itaque ut Dei promissionibus sua constet vis ac certitudo, semper haec obsignatio in medium veniat: ac meminerimus Christi sanguinem ideo semel fusum ut foedus, quo vocamur in spem regni coelestis, cordibus nostris insculperet. Qua ratione Christus in coena sanguinem suum tanquam sigillum novi foederis commendat: imo quoties in manus sumimus sacros libros, debet nobis occurrere sanguis Christi, ac si eo scripta esset tota coelestis doctrina. Neque enim dubium quin Christus veritatem, quae in ipso exhibita fuit, figurae opponat. Quo etiam pertinet illa quam nuper citavi apostoli admonitio. Porro series agendi nobis diligenter notanda est. Primo enim testatur Moses librum se legisse coram populo: deinde adiungit, populo ipsum amplexum fuisse Dei foedus sibi propositum. Postremo refert, ubi obedientiam professus est populus, se sparsisse sanguinem non sine testimonio et sonora voce. Qui contextus nobis ostendit genuinam veramque naturam sacramentorum, una cum recto puroque usu. Nisi enim praecedat doctrina, quae sit mutuae inter Deum et homines coniunctionis vinculum, lusoria et evanida erunt signa, quantumvis honorificis elogiis ornentur. Sed quemadmodum in pactis requiritur mutuus consensus: ita Deus suos ad recipiendam gratiam invitans, fidei obedientiam ab ipsis stipulatur, ut respondeant Amen. Ita nihil magis praeposterum quam fingere muta sacramenta: sicuti papistae suas naenias pro sacramentis absque Dei verbo insulse venditant. Simul autem addendum est, verbum quod sacramenta vivificat, non esse obscurum susurrum, qualiter in papatu magica incantatio, dum super panem et calicem sufflant, consecratio vocatur: sed esse claram et distinctam vocem, quae ad homines dirigitur, et ad fidem gignendam valet. Sicuti Moses hic populum compellat, et Deum cum ipso pacisci admonet. Caeterum quamvis professio quae narratur, videri possit ex nimia confidentia manare, dum iactat populus se facturum quidquid Deus praecipit: nihil tamen vitiosum aut reprehensibile continet: quia fideles nihil nisi Dei auxilio freti polliciti sunt: et inclusa erat gratuita reconciliatio, ubi peccassent. Non fuit quidem hoc legis proprium, ad obsequium iustitiae formare hominum corda: sicuti nec sub lege vera et realis fuit expiatio, quae scelerum culpam ablueret: sed officium legis fuit per gradus homines deducere ad Christum, ut ab eo veniam et spiritum regenerationis peterent. Dubium ergo non est quin substantiam et corpus umbrarum fide apprehenderent electi Dei, quum se ad foedus Dei servandum voluntarios offerrent.

EX EODEM CAPITE.

9. *Ascendit autem Moses, et Aharon, Nadab et Abihu, et septuaginta e senioribus Israel.* 10. *Et viderunt Deum Israel: et sub pedibus eius erat tanquam opus tabulae sapphiri, et sicut species coeli in serenitate.* 11. *Et in principes filiorum Israel non extendit manum suam: et viderunt Deum, et comederunt, et biberunt.* 12. *Dixitque Iehova ad Mosen: Ascende ad me in montem, et esto ibi: daboque tibi duas tabulas lapideas, et legem atque praeceptum, quae scripsi ad docendum eos.* 13. *Surrexit itaque Moses et Iehosua minister eius: et ascendit Moses in montem Dei.* 14. *Senioribusque dixit: Manete hic donec revertamur ad vos: et ecce, Aharon et Hur sunt vobiscum: quisquis habuerit causas, accedet ad eos.* 15. *Tunc ascendit Moses in montem, et operuit nubes montem.* 16. *Habitavitque gloria Iehovae super montem Sinai, et operuit eum nubes sex diebus: vocavitque ipsum Mosen die septimo e medio nubis.* 17. *Et aspectus gloriae Iehovae erat tanquam ignis comburens in vertice montis, in oculis filiorum Israel.* 18. *Et ingressus est Moses in medium nubis, ascenditque in montem: et fuit Moses in monte quadraginta diebus, et quadraginta noctibus.*

9. *Ascendit autem Moses.* Sic historiam contexo, Mosen, recitata lege, et aspersione sanguinis facta, sumpsisse comites a Deo nuncupatos, et relicto populo simul cum ipsis conscendisse usque ad aliquod montis spatium. Hoc ideo breviter attingere volui, quia perperam quidam interpretes tempus plusquam imperfectum reddunt: ac si iam ante segregati fuissent ipse et seniores a populo, quod nimis absurdum est: quia necesse fuit ipsum manere in planitie, ut ad turbam verba faceret. Illic propius conspecta fuit Dei gloria a senioribus, ut deinde narrarent populo quod viderant, atque ita res idoneis testibus probata indubiam fidem acquireret. Hac ratione dicit ipsos vidisse Deum Israel, non

qualis et quantus est, sed pro modo dispensationis, quem ipse optimum statuit, et quem attemperavit ad captum hominum. Forma quidem ipsius Dei nulla describitur, sed basis in qua stabat dicitur similis fuisse operi sapphirino. לבנת quidam vertunt lapidem, alii candorem, alii laterem: quocunque sensu accipere libeat, parum ad rei summam refert: quia obiectus fuit sapphiri color, qui suo splendore eorum mentes supra mundum attolleret. Ideo mox sequitur, speciem fuisse coeli clari et sereni. Quo symbolo admoniti fuerunt gloriam Dei superiorem esse coelis omnibus: et quum in scabello pedum eius pulcritudo sit omnium maxime delectabilis, de ipso aliquid augustius esse cogitandum, quod in admirationem sui sensus omnes nostros rapiat. Ita Ezechieli (1, 26 et 10, 1) ostensum fuit Dei solium quod referret colorem sapphiri. Denique in scabello pedum apparuit immensa maiestas, quae attonitos redderet seniores: quo maiore reverentia incomprehensibilem Dei gratiam suspicerent.

11. *Et in principes filiorum.* Verba meo iudicio violenter torquent qui exponunt seniores non fuisse participes doni prophetici, vel Dei virtutem non fuisse ad eos usque extensam. Nam coniunctim legenda sunt haec membra, quamvis Deum viderint, manum tamen eius in eos non fuisse emissam, sed comedisse et bibisse. Unde colligere licet, notari paternum erga eos Dei favorem, quod illis pepercerit. Tenendum enim est quod alibi dicitur: Nemo videbit faciem meam, et vivet (Ex. 33, 20). Itaque apud veteres haec quasi fuit proverbialis sententia: Moriemur, quia Deum vidimus. Et Iacob commendans Dei gratiam: Vidi, inquit, Deum facie ad faciem, et servata est anima mea. (Gen. 32, 30). Nam si ab eius conspectu liquefiunt montes, quid homini mortali accidere necesse est, quo nihil fragilius et magis caducum? In eo igitur se prodit incomparabilis Dei clementia, dum se electis suis manifestans, non prorsus eos absorbet, ac in nihilum redigit: praesertim ubi obiicitur singularis aliqua visio. In summa ergo, miraculum fuisse docet Moses, quod salvi et integri fuerint principes Israel, quum tamen illic apparuisset formidabilis Dei maiestas. Id vero factum est, quia non temere se ipsi ingesserant, sed accesserant Deo vocante. Unde discimus, nunquam modum excedere nostram audaciam, nec temeritatis posse damnari, ubi in Dei mandato fundata est. Sicuti omni superbia et confidentia deterior est timiditas, quae praetextu modestiae diffidere nos Dei verbo facit. Si quispiam e populo idem quod principes tentasset, expertus fuisset suo interitu quid sit ultra metas perrumpere. Senioribus autem quia Deo iubenti paruerunt, feliciter successit liber et intrepidus accessus. Quod sequitur, ipsos comedisse, de sacro et solenni epulo interpretor, quod erat pars vel appendix sacrificii: quemadmodum Exodi decimo octavo et aliis pluribus locis visum est.

12. *Dixitque Iehova ad Mosen.* Iam altius evehitur Moses ipse: quia satis erat seniores adhibitos esse ad illam mediam visionem, ex qua certo cognoscerent eum ulterius non progredi, nisi Dei mandato, ut ad familiare colloquium admitteretur. Etsi autem cum ipso proficisci coepit Iosue, ex proximo tamen versu patet sex tantum diebus fuisse comitem, donec eo relicto Moses in nubem collectus est. Quum pronunciat Deus se daturum ei legem et praeceptum, id de nova aliqua doctrina intelligi non debet, sed de authentica legis consignatione. Nam ubi de tabulis duabus loquuntus est, appositive mox nominat legem et praeceptum, ad explicationem: ac si diceret se tabulas daturum quae coeleste monumentum essent sui foederis: ut summa doctrinae apud populum exstaret, non atramento et manu hominis scripta, sed arcana spiritus sui virtute. Speculatio Augustini vereor ne arguta sit magis quam firma, legem scriptam fuisse digito Dei, quia solus Dei spiritus eam cordibus nostris insculpit. Ut enim omittam non mutatam fuisse duritiem in lapidibus: quid sibi vult fractura de qua postea agetur? Certe non convenit, quum ad finem usque vigeat regenerationis gratia, legem ad momentum duntaxat efficaciter a spiritu sancto insculpi cordibus hominum. Quod autem attulit: extra controversiam est legem exaratam fuisse in tabulis illis politis, ut foederis perpetuitas omnibus saeculis testata esset.

14. *Manete hic donec revert.* Non ita praecise verba accipio, ac si subsistere in eodem loco iuberet: sed quum mox segregandus esset ab hominum societate, hoc adverbio notari puto terrenum domicilium: quia mox sequitur, si quid acciderit, Aharon et Hur adiutores fore in regendo populo, et litibus sedandis. Quoniam enim poterat cura et anxietas obrepere eorum animis, ac si unico consilii duce et salutis ministro destituerentur, proposito solatio eos ad bene sperandum animat. Unde sequitur, remitti ad vices suas obeundas: quod fieri non poterat, nisi versati essent cum populo. Porro nescitur an de tempore praemonitus fuisset Moses: quanquam magis probabile est suspensum et dubium fuisse, donec in absconditum Dei consilium penetravit. Ex penultimo versu discimus, quamvis senioribus clarius patefacta fuerit Dei maiestas, conspicuam tamen omnibus fuisse a minimo usque ad maximam, ne qua ignorantiae excusatio ullis reliqua esset. Nam quum sex diebus continuis visus fuerit ignis ardere: ac si montem consumeret, qui postea obtendere licuit non satis liquido compertum esse a quo autore profecta lex esset.

EX EXODI XXXI.

18. *Et dedit Deus Mosi, quum finem fecisset loquendi cum eo in monte Sinai, duas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei.*

EXODI XXXII.

1. *Videns autem populus quod moram faceret Moses ad descendendum e monte, tunc congregatus est contra Aharon, et dixerunt ei: Surge, fac nobis deos qui praecedant nos: huic enim Mosi viro illi qui eduxit nos e terra Aegypti, nescimus quid acciderit.* 2. *Et dixit illis Aharon: Eripite*[1]) *inaures aureas, quae sunt in auribus uxorum vestrarum, filiorum vestrorum et filiarum vestrarum, atque afferte.* 3. *Eripuerunt a se igitur totus populus inaures aureas, quae erant in auribus eorum, et attulerunt ad Aharon:* 4. *Quas accepit de manu eorum, formavitque illud stylo, et fecit ex illo vitulum fusilem: et dixerunt: Isti sunt dii tui o Israel, qui eduxerunt te e terra Aegypti.* 5. *Quod videns Aharon, tunc aedificavit altare coram eo: et clamavit Aharon, dixitque: Solennitas Iehovae erit cras.* 6. *Et summo mane surrexerunt sequenti die, atque obtulerunt holocausta, et adduxerunt hostias prosperitatum: seditque populus ut manducaret et biberet, postea surrexerunt ut luderent.*

Exodi 31, 18. *Et dedit Deus Mosi.* Notandum est, postquam vox Dei audita fuerat e medio igne, et decem verba protulerat, et descripta fuerat tabernaculi forma, opus etiam ab artificibus completum, licet nondum peracta esset dedicatio, Mosen rursus fuisse subductum ab hominum conspectu et cohabitatione, ut seorsum edoceretur, quo fidelis esset legis interpres. Nam decem quidem verbis breviter complexus fuerat Deus summam eius doctrinae quae ad normam pie iusteque vivendi sufficeret: verum necessaria fuit clarior explicatio, quam postea Moses addidit. Hac de causa tanquam in adytum coeleste receptus est, ut familiariter disceret quaecunque ad plenam solidamque decem verborum intelligentiam spectabant: quia ad genuinum sensum nunquam penetrasset, nisi Deo magistro ac doctore. Unde colligimus, quinque libros non modo praeeunte Dei spiritu scripsisse, verum sicuti Deus ipse ore ad os loquendo suggesserat. Quare diebus 40 silentium coluit, ut libere postea (Deo autore) loqueretur. Sic omnes veros ecclesiae pastores discipulos esse oportet, qui nihil doceant nisi quod acceperint. Ac tametsi momento poterat Deus servum suum numeris omnibus absolvere: quo tamen certius constaret nihil eum afferre nisi e coelesti schola profectum, quadraginta diebus separatus fuit ab humano genere, ut perinde eum suspicerent Israelitae atque angelum e coelo missum. Neque enim terrenum quidquam sapere poterat qui sine cibo et potu, aliisque adminiculis, omni carnis infirmitate exutus apud Deum vixerat. Tandem scripta fuerunt decem verba in duabus tabulis, ne unquam interciderent. Porro cur in duas tabulas fuerit distincta, alibi exposui: nempe quoniam duabus partibus continentur: quarum prior regula est pietatis: altera vero praescribit quomodo iuste, innoxie et caste versari cum hominibus oporteat. Ita ordine praecedit Dei cultus: deinde sequuntur caritatis officia. Iam lapideae fuerunt tabulae: ut solent perpetua monumenta in aere vel lapidibus insculpi. Digito Dei scripta fuisse intellige: quia sine hominis manu et artificio, arcana Dei virtute formati sunt characteres. Nec mirum est scripturam repente exstitisse eodem Dei nutu quo vasta et informis mundi materia, quam chaos nominant, mutata fuit ut admirabili decore et pulcritudine fulgeret. Est autem metaphorica loquutio qua improprie ad Deum transfertur quod nonnisi in homines competit. Neque enim corporeus est Deus, ut digito scribat. Et eius facere nihil aliud est quam praecipere: sicuti dicitur in Psalmis (33, 9 et 148, 5): Dicit et facta sunt omnia: mandavit, et creata sunt. Multis plausibilis est allegoria, legem fuisse scriptam Dei spiritu in lapidibus: quia eam sine regenerationis gratia non recipit cordis nostri durities. Sed nobis potius tenenda est Pauli antithesis, ubi hac nota differre evangelium a lege docet, quia cordibus carneis et ad obsequium subactis inscribitur. Et sane argutiis ludere minime convenit, ubi simplex Dei consilium satis patet, consignatam scilicet fuisse legem in lapidibus, ut doctrinae eius perpetuitas omnibus saeculis vigeret.

Exodi 32, 1. *Videns autem populus.* In hac historia conspicitur detestabilis populi impietas, plus quam turpis ingratitudo, et prodigiosus furor cum stupore coniunctus. Eorum causa Moses extra terrenae vitae statum evectus erat, ut legationis suae mandata acciperet, et ut extra controversiam eius esset autoritas. Proterve iactant se nescire quid ei acciderit, imo contemptim quasi de homine ignoto loquuntur. Quod etiam illis graviter exprobrat Stephanus (Act. 7, 35): Hic est Moses salutis minister, quem repudiarunt patres vestri. Fatentur fuisse suum liberatorem: interea eius absentiam ad breve tempus non ferunt: nec ulla eius reverentia tanguntur, nisi ipsum habeant sub oculis. Iam quum Deus illis quasi se praesentem sisteret noctu et interdiu in columna ignis et nube, contempta tam insigni vivaque gloriae et virtutis effigie, repraesentari sibi flagitant in mortuo simulacro. Quid enim

1) *In margine:* vel detrahite.

sibi vult istud, Deos fabricari qui ipsos praecedant? Annon cernebant columnam ignis et nubem? annon in manna quotidie satis conspicua erat paterna Dei sollicitudo? annon propinquus erat innumeris modis? Atqui tot veris, certis et claris praesentiae Dei insignibus pro nihilo ductis, figuram appetunt quae ipsorum vanitati respondeat. Atque haec prima fuit idololatriae origo: quod homines non putarunt se aliter Deo potiri, nisi eum suae imaginationi subiicerent. Atqui nihil magis praeposterum. Nam quum longe infra Dei altitudinem subsidant hominum mentes et omnes sensus, ubi eum capere volunt suo modulo, transfigurant: denique quidquid de ipso concipit hominis ingenium, mera est falsitas. Et tamen vix cohiberi potest prava haec cupiditas, adeo ardenter ebullit. Accedit superbia et temeritas, quod eius gloriam quasi a coelo detractam terrenis elementis subiicere non dubitant. Nunc tenemus quid Israelitas maxime ad hanc vesaniam impulerit, ut Dei figuram coram se statui poscerent: quia scilicet suo sensu eum metiebantur. Mirus vero stupor, quod deum fieri volunt ab homine mortali: quasi deus sit, aut censeri debeat qui pro hominis arbitrio divinitatem consequitur. Neque tamen probabile est tam crassos fuisse ut vellent deum novum sibi creari. Sed per metonymiam deos vocant externas imagines, ex quarum aspectu colligunt superstitiosi Deum sibi esse propinquum. Atque id apparet ex plurali [non tantum nominis sed verbi] numero: quia tametsi uno Deo erant contenti, pro signorum varietate eum quodammodo in partes scindunt. Caeterum quibuscunque fallaciis se decipiant, hoc vel illud fingendo, volunt esse Dei creatores. In verbo Tardandi qui confusionem notari putant (meo iudicio) hallucinantur. Etsi enim בשש duplicatum a בוש descendit, quod est pudefieri, patet tamen ex 5. capite Iudicum, 28. simpliciter accipi pro Morari ubi refertur sermo matris Siserae: Quare moratur (vel differt) venire currus eius? Caeterum hinc cognoscere licet, hypocritas sic Deum timere ut evanescat ex eorum cordibus religio: nisi adsit exactor qui eos in officio contineat. Recte Mosi obtemperabant, eiusque vultum reverebantur: sed quia tantum affixi erant eius praesentiae, ea privati Deum timere desinunt. Sic vivo Iosue, aliisque sanctis iudicibus, visi sunt pietatem fideliter colere: illis autem mortuis, ad defectionem mox prolapsi sunt.

2. *Eripite inaures.* Non dubito quin victus importuno clamore populi, tergiversando elabi conatus sit. Neque tamen haec iusta excusatio est, quia debuit praeciso responso cordate se opponere, et acriter invehi contra scelestam Dei abnegationem. Si aurum sibi dari iussisset, sumptu obiecto poterat eorum intemperies sedari. Sed aptius remedium fuit, eripere illis ornamenta et delitias, quibus se spoliari non libenter sustinent mulieres. Consulto itaque rem odiosam, vel minime iucundam ab illis exigit, ut hoc modo scelestum consilium impediat: sed nullo profectu: quia non minor superstitionis quam libidinis est impetus ad homines rapiendos. Forte et tabernaculo prospexit, ne sacrilegas manus ad diripienda eius vasa extenderent. Et probabile erat, si salvum maneret, posse tandem eius intuitu revocari ad sanam mentem. Adde quod largitionis nuper profusae memoria poterat ardorem eorum restinguere, vel sedare, ne se penitus exhaurirent. Emphatice dixit, auferte inaures uxoribus et liberis, ut offensionis metu desistant a proposito: quia talibus oblectamentis aegre cedunt mulieres. Verum continuo post subiicit, fervore stulti zeli fuisse excaecatos: ut prae suo perverso voto omnia vilipenderint: atque ita detracta fuisse ex auribus ornamenta. Mira facilitas: neque id ab uno vel paucis esse factum, sed certatim a toto populo. Inaures vero hodie quoque ab Orientalibus gestantur, quod apud nos est rarius. Porro si in suis nugis tam prodigi sunt increduli ut fortuito et temere dilapident quidquid est ipsis pretiosum: quomodo excusabilis erit eorum tenacitas qui ad cultum Deo praestandum maligne restricti sunt? Hinc discamus neque stulte perdere opes in sumptus supervacuos, et liberales esse ubi oportet: praesertim ut nos et nostra impendere parati simus; ubi scimus nostras oblationes probari et gratas esse Deo.

4. *Quas accepit e manu.* Breviter perstringit turpe et pudendum flagitium: satis tamen ostendit Aharon sic morem gessisse eorum furori, ut sanare cuperet: interea mollem fuisse et fractum, ut sibi metuens a tumultu, consensum simularet. Cur enim non iubet in cistam aliquam coniici, ne sacrilegii contagione se polluat? Quod ergo propriis manibus accipit, signum est effeminati et servilis animi: sicuti quod fusor vel sculptor vituli esse dicitur, quum tamen verisimile sit artifices fuisse adhibitos. Sed criminis infamia in eum iure confertur, cuius praecipuus erat autor, quum sua culpa religionem et cultum Dei prodiderit. Vocem hebraicam חרט alii stylum, alii typum vertunt: et priores quidem existimant rudem massam sculptura formatam esse instar vituli: posteriores vero conflatum fuisse vitulum, ut esset opus fusile: quod dicimus: *Ietter en mousle.* Ridicula vero fabula, quum in fornacem coniectum fuisset aurum, sine humano artificio vitulum extitisse. Sed ita licentiose Iudaei suis commentis ludunt. Magis probabilis coniectura est, Aharon data opera quaesisse remedium sanandae populi vesaniae. Probrosa res erat se prosternere coram vitulo, in quo nihil consentaneum vel affine erat Dei gloriae. Idque nominatim illis exprobrat propheta quod mutaverint gloriam suam (hoc est, Deum in quo solo gloriari debuerant) in similitudi-

nem bovis comedentis foenum (Ps. 106, 20). Nam si non sine contumelia in hominum ordinem cogitur Deus, quanto maiore et minus excusabili ignominia foedatur eius maiestas, dum brutis animalibus confertur? Nihil tamen ad resipiscentiam profuit quod non sine vehementia continuo post exprimitur, quum inter se dixerunt: Hi sunt dii tui Israel. Certe deformitas spectaculi horrorem incutere debuerat, ut se ultro amentiae damnarent. Atqui ad obstinationem se mutuo cohortantur. Nec enim dubium est quin significet Moses alios aliis fuisse flabella, et ita ultro citroque accensam fuisse rabiem. Nam sicuti fidelibus praecipiunt Isaias et Michaeas ut quisque fratri manum porrigat, et inter se dicant: Venite, ascendamus in montem Domini (Isa. 2, 2. Mich. 4, 2): ita perversa aemulatio incredulos sollicitat ut se mutuis stimulis incitent ad strenue pergendum. Porro neque ironice loquuntur, nec Deum subsannant, nec in animo habent ab eo desciscere: sed fallaci praetextu sacrilegium suum obtegunt: ac si negarent novo et insolitu ritu quidquam se velle redemptori suo detrahere: sed potius hoc modo amplificari eius honorem: quia sub externa imagine ipsum colerent. Ita hodie papistae fictitios suos ritus audacter Deo obtrudunt: et adventitiis commentis iactant plus ei se largiri quam si simpliciter manerent in finibus ab ipso praescriptis. Caeterum ex hoc loco discamus quoscunque suis idolis fucos inducat superstitio, et quibuscunque titulis ipsa insigniat, manere tamen idola. Quamlibet enim suis bonis intentionibus superbiant quicunque suis commentis corrumpunt purum cultum, verum Deum abnegant, et daemonia substituunt in eius locum. Probabilis etiam eorum coniectura est qui putant Aharonem ex superstitione aegyptiaca vitulum conflasse. Scitur enim qua insania suum Anubim gens illa coluerit. Vivum quidem bovem, qui consuleretur pro summo Deo, pascebant: sed quia ad fictitiam illam bovis deitatem assueverat populus, videtur Aharon, ut eorum furori morem gereret, sequutus esse diuturnum usum: ex quo error contractus in illorum cordibus radices egerat. Adeo ex malis exemplis facile in eos serpit contagio qui alioqui integri sunt. Nec vero abs re testatur David (Psalm 16) sibi tantae abominationi fore idola: ut ne eorum quidem nomina in ore habeat: quia nisi serio abhorremus ab impiis, et longissime nos subducimus ab eorum superstitionibus, pestifero afflatu nos statim inficiunt.

5. *Quod videns Aharon.* Quum videt populum sic furere ut conspirationi se minime parem fore confidat, perfida timiditate se quoque ad obsequium flectit. Atque hic exitus eos omnes manet qui non audent ingenue et constanter tueri quod rectum est, sed quasi licitando ad medias pactiones descendunt. Nam ubi aliquamdiu vacillaverint, tandem prorsus succumbunt: ut nihil, quantumvis turpe vel indignum, detractent. Videtur quidem suo edicto mentes sursum attollere ad veri Dei cultum: sed quum legem nuper datam violet, frivolum est cavillum, obtendere sacrum Dei nomen in excusationem vitiosi et degeneris cultus.

6. *Et summo mane surrexerunt.* Iterum ostenditur populi sedulitas in errore persequendo, nec dubium est quin ipsis postulantibus indixerit Aharon solenne sacrificium. Iam non modo additur, praesto fuisse in tempore, sed exprimitur rara diligentia, quod primo mane apparuerint. Quod si instigante diabolo ita praecipites aguntur increduli in suum interitum, vae nostrae ignaviae nisi in studio nostro par saltem alacritas se demonstret: sicuti in Psalmo (110, 3) dicitur: Populus tuus cum voluntariis oblationibus in die exercitus tui. Quod postea sequitur, populum sedisse ut comederet ac biberet, inscite multi ad crapulam torquent: sicuti perperam de lascivia exponunt, surrexisse ad ludendum: quin potius sacrum epulum designat Moses, et ludos idolis dicatos. Nam sicut alibi vidimus coram Deo epulatos fuisse fideles in sacrificiis, et profanae gentes celebrarunt sacra convivia: ludis autem idola sua venerabantur. Cuius rei certissimus interpres est Paulus, qui veteris populi idololatriam damnans, hunc locum citat (1. Cor. 10, 7), et scienter accommodat ad praesentem usum: quia non eousque se prostituerant Corinthii, ut genua flecterent coram idolis, sed in sacrificiis pollutis convivae erant infidelium.

EX EODEM CAPITE.

7. *Loquutusque est Iehova ad Mosen: Vade, descende, corrupit se populus tuus quem eduxisti e terra Aegypti.* 8. *Recesserunt cito de via quam praecepi eis: fecerunt sibi vitulum fusilem, adoraveruntque illum et sacrificaverunt ei, dixeruntque: Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te e terra Aegypti.* 9. *Dixit praeterea Iehova ad Mosen: Vidi populum hunc: et ecce populus durae cervicis est.* 10. *Nunc igitur dimitte me, ut excandescat furor meus in eos, consumamque eos: te autem faciam in gentem magnam.* 11. *Et precatus est Moses faciem Iehovae Dei sui, et dixit: Ut quid, o Iehova, exardescet furor tuus in populum tuum quem eduxisti e terra Aegypti in fortitudine magna et manu forti?* 12. *Ut quid dicent Aegyptii dicendo: in malum eduxit eos, ut occideret eos in montibus, utque consumeret eos e superficie terrae? convertere ab ira furoris tui, et poeniteat te super malo populi tui.* 13. *Recordare Abraham, Isaac et Israel servorum tuorum, quibus iurasti per te ip-*

sum, et dixisti eis: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas coeli, et totam terram istam quam dixi dabo semini vestro, et haereditate accipient illam in saeculum. 14. *Et poenituit Iehovam super malo quod dixerat se facturum populo suo.*

7. *Vade, descende.* Haec violenta fuit tentatio ad quatefaciendam fidem Mosis. Putabat numeris omnibus completam esse suam et populi felicitatem, quum in tabulis insculptum esset Dei foedus perpetuitatis causa. Nunc vero perfidia et defectione populi violatum esse audit et quasi abolitum foedus illud: cuius interitus secum trahebat salutis et bonorum omnium ruinam. Porro quo Deus atrocius sancti viri animum vulneret, perinde eum aggreditur ac si in ipsum recideret pars ignominiae. Nam quod dicit: populus tuus quem eduxisti ex Aegypto, obliqua exprobratio est. Atqui Moses nonnisi Dei iussu, et quidem invitus, susceperat hanc provinciam. Cur ergo odiose obiicitur liberatio populi in qua Deo tantum paruerat? Et cur ludibrio habetur eius sedulitas quod operam male locaverit, ubi nullam culpae partem sustinet? Iam dixi Deum ita interdum penitus configere piorum animos, probandae ipsorum patientiae causa, ac si rectum eorum studium malorum quae accidunt occasio esset. Quod subtiliter quidam exponunt, populum Mosis vocari qui Dei esse desierat: et antithesin statuunt, ac si dictum esset: Populus tuus, non meus, vereor ne satis firmum sit. Nam ex quo erat foedifragus non magis a Deo alienatus erat quam a Mose legis ministro. Non infitior quin tacita sit abdicatio. Sed tenendum est illud quod attigi Dei consilium: Mosen quodammodo vocari in partem criminis, quo examinetur eius tolerantia, et plus etiam moeroris ex rei indignitate concipiat. Interea dubium non est quin recentem gratiam commemoret Deus, quia prodigiosum et incredibile erat, eos qui nuper admirabili eius potentia redempti fuerant, et quibuscum foedus suum rursus pepigerat, repente fuisse ad defectionem abstractos. Crimen etiam amplificat, quod statim recesserint a via quae ostensa fuerat. Nondum elapsi fuerant quadraginta dies post Mosis absentiam quum sua pravitate impulsi sunt in tantum furorem. Paulo ante mirum colendi Dei studium ostentaverant prolixe largiendo quidquid opus erat: ad ipsos retinendos obiiciebatur oculis tabernaculi dignitas: fractis tot repagulis impetuose ruunt post suam libidinem, vixdum elapsis post legis promulgationem sex mensibus. Verbum שחת, quia est in coniugatione Piel, activum est, et tamen sine adiectione ponitur. Ideo verti: Corrupit se. Commode tamen in sensu passivo poterit accipi, quod populus corruptus fuerit.

8. *Recesserunt cito.* Tam subita transgressio crimen (ut dixi) amplificat. Speciem deinde corruptionis exprimit Deus, quod vitulum conflatilem (hoc est, opus manuum suarum) adoraverint. Notandum vero, quod fucandae impietatis causa iactaverant, tanquam sceleris cumulum, ultimo loco proferri. Nam quum dicerent illos esse deos a quibus educti fuerant, propositum erat iustam excusationem obtendere, ac si non desciscerent a veri Dei et redemptoris sui cultu: quin potius hoc ferventioris zeli specimen esse, quod in eius honorem coram vitulo supplices prociderent. Id vero Deus in ipsos retorquet: ac conqueritur nimis indigna contumelia se fuisse affectum, ubi in locum gloriae suae supposita fuit mortua vituli effigies.

9. *Vidi populum hunc.* Hoc vero acerrimum fuit et durissimum fidei Mosis examen: quando visus est Deus secum ipse pugnare, et discedere a suo pacto. Si quando extremis malis diu oppressi non tantum ex mora taedium concipimus, sed agitamur variis dubitationibus, quae tandem nos ad desperationem sollicitant, ac si Deus fallacibus promissis nos frustratus esset: durum est ac horribile certamen: verum ubi Deus primo intuitu fidem ipse abrogat suis verbis, ad hunc impetum sustinendum, insolita fortitudine et constantia opus est. Nam quum fides in verbo fundata sit, ubi verbum ipsum sibi contrarium est, quomodo in tali conflictu piae animae consisterent, nisi eas fulciret incomparabilis spiritus potentia? In Abrahae tamen animo tantum fuit robur fidei, ut victor ex hoc genere tentationis emergeret. Audierat ex ore Dei, in Isaac vocabitur tibi semen: postea iubetur ipsum mactare, et corpus redigere in cineres. Verum quia persuasus est, posse Deum ex mortuis quoque semen suscitare, imperio paret. Idem nunc de Mose narratur, cui Deus speciem repugnantiae obiicit in verbo suo: dum sibi in animo esse pronunciat delere populum, cui pollicitus fuerat terram Chanaan. Videmus tamen, ut fuerit eluctatus, quum in aeterno Dei foedere et inviolabili acquiescens, bene sperare non destitit. Si quis adhuc roget an spernere vel pro nihilo ducere fas fuerit quod secundo loco dictum fuit de internecione populi: respondeo, fidei eius victoriam non fuisse positam in subtili disquisitione: sed quum Dei foedus utroque brachio (ut dicunt) amplexus esset, eius fiducia sic fuisse munitum, ut nullas obiectiones contrarias admitteret. Et certe piae mentes firma certitudine subnixae, quamvis se non expediant ab omni quae occurrit perplexitate, non tamen alternant, sed mordicus retinent quod semel in illis obsignavit Dei spiritus. Quod si interdum ambigere aut vacillare contingat, redeunt tamen ad suum principium, et omnia obstacula perrumpunt, ne unquam desistant ab invocatione Dei. Interea certum est, dum fidem Mosis probat Deus, animum eius acuere ad studium precandi: sicuti etiam Moses ipse arcano spiritus instinctu eo di-

rectus fuit. Nec est quod Deo obstrepant maledicae linguae, ac si aliud simularet apud homines quam apud se decrevit. Neque enim ideo varius est ac fallax, si de hominum peccatis verba faciens, et ostendens quid meriti sint, non aperit incomprehensibile suum consilium. Prodit hic in medium tanquam iudex: sententiam damnationis profert adversus sceleratos: veniam differt in tempus idoneum. Hinc colligimus occulta eius iudicia profundam esse abyssum: interea vero nobis, quantum ad fidei et pietatis aedificationem satis est, voluntatem eius patefieri in eius verbo. Quod etiam clarius exprimitur in contextu. Postulat enim sibi quietem dari a Mose. Quid hoc sibi vult? An nisi inducias impetret ab homine mortali, libere exsequi non poterit suam vindictam? Nempe hac loquendi forma alienam personam in se suscipiens, ostendit quanti aestimet servum suum, cuius precibus tantum defert, ut sibi obstaculo esse dicat. Sicut in Psalmo (106, 23) dicitur Moses stetisse ad rupturam, ut se irae Dei opponeret. Unde perspicitur mira Dei bonitas, qui non tantum vota suorum exaudit dum suppliciter precantur, sed eos quodammodo patitur sibi esse intercessores. Rationem assignat cur futurus sit implacabilis: quia probe cognoverit desperatam et insanabilem esse populi malitiam. Nam per duram cervicem metaphorice intelligitur indomabilis pervicacia: et similitudo est a praefractis bobus sumpta, qui flecti nequeunt ad ferendum iugum. Ubi autem talis est durities et obstinatio, non superest veniae locus. Loquutio quidem impropria est: quod Deus experimento cognoverit populum esse durae cervicis: sed scimus saepe Deum induere affectus humanos: quia nisi ad nos descenderet, nunquam mentes nostrae pertingerent ad eius altitudinem. Summa est, perditos esse mores populi: quia multis iam documentis palam fecerit se esse inflexibili contumacia. Porro ne grave sit Mosi nobilem principatum amittere, compensatio ei promittitur: qua probatione apparuit eum sibi privatim non consulere, nec respicere sua commoda.

11. *Et precatus est Moses.* Certum est ex fide manasse hanc precationem, in qua tamen videtur cum ipso Dei verbo confligere. Dixerat enim Deus: Descende ad populum tuum. Respondet Moses: Imo tuus est. Sed (quemadmodum nuper admonui) quia mordicus tenebat istud principium, fieri non posse, ut foedus Dei irritum fieret, omnia obstacula quasi clausis oculis perrumpit vel superat. Populum autem Dei esse probat ex recenti beneficio: sed praecipue in foedus recumbit, imo redemptionem commemorat quasi effectum. Sequitur enim postea: Recordare Abraham, Isaac et Israel. Videmus ergo, ut prima fiduciae causa sit promissio, quamvis priore loco Moses commemorat, populum Dei manu fuisse liberatum. Manum vero fortem, et fortitudinem magnam ideo diserte exprimit, ut significet, quo magis conspicua fuerant Dei miracula, impiorum calumniis eo magis expositam fore eius gloriam. Sicuti etiam continuo post explicat: Ut quid dicent Aegyptii, etc. Particulam ברעה quam vetus interpres Callide, alii malitiose verterunt malo simpliciter accipere pro Ad malum, ut notetur tristis et infelix exitus. Nam quod alii exponunt: Infausto sidere, mihi videtur nimis coactum. Itaque non dubito quin significet Moses hoc Aegyptiis malorum fore solatium, si intereat populus: ac si Deus hoc modo ipsos de hostibus ultus esset. Porro hoc errore deleta fuisset tam gratiae Dei quam iudicii memoria. Obduruissent enim Aegyptii, nec tacti fuissent ullo culpae sensu, nec putassent Deum electo populo fuisse misericordem. Quod sequitur: Poeniteat te super malo, pro communi usu dictum est: quia sancti precando saepe balbutiunt: et dum exonerant suas curas in sinum Dei, proferunt ex sua infirmitate quae Deo minime conveniunt. Sicuti dum interrogant: Quousque dormies vel oblivisceris, claudes oculos et abscondes faciem? Caeterum poenitentia Dei nihil aliud est quam rerum mutatio, in qua videtur cursum retroflectere ac si novum aliud consilium cepisset. Quod ergo aliquanto post sequitur: Poenituit Deum mali, tantundem valet ac si dictum esset, fuisse placatum: non quod intus retractet quod decrevit, sed quia non exsequitur quam pronunciavit sententiam. Si plura cupiant lectores, reperient in Genesin et Prophetas.

12. *Recordare Abraham, Isaac et Israel servorum tuorum.* Non producit in medium patronos, quorum suffragiis adiutus obtineat quod petit: sed quia apud eos deposita fuerat promissio, quam ad posteros quasi haereditariam transmitterent. Notanda igitur est qualitas vel persona quam Deus imposuerat patriarchis. Qua etiam ratione dicitur in Psalmo 132: Memento Domine David, et omnis afflictionis eius. Unde satis refellitur papistarum inscitia et fatuitas, qui mortuos putant his testimoniis creari intercessores. Iusiurandum consulto ponit, quo sanctius se obstrinxerat Deus, ut firmior et magis authentica esset promissio. Cur vero per se ipsum iuret Deus, docet apostolus ad Hebraeos (6, 13): quia scilicet maiorem non habet. Interdum tamen eodem sensu iurat per solium suum coeleste, vel sanctuarium. Porro dubium est, sitne in hac precatione ὕστερον πρότερον, quia mox videbimus in contextu, quum secundo reversus esset Moses, precatum fuisse pro salute populi, et exauditum. Neque vero id momento factum est: sed quadraginta dies iterum consumpsit ad reconciliandum Deo populum. Mihi tamen probabile videtur, Mosen horribili denunciatione perculsum statim supplicasse, nulloque veniae accepto responso suspensum venisse,

ut malo remedium afferret. Neque enim consentaneum fuisset, audita tam severa et gravi comminatione, nullas interposuisse preces, quum tantopere sollicitus esset de salute populi.

EX EODEM CAPITE.

15. *Tunc vertit se Moses, et descendit e monte: erantque duae tabulae testimonii in manu eius, tabulae scriptae ab utraque superficie sua, hinc et inde erant scriptae.* 16. *Et tabulae erant opus Dei, scriptura Dei, scriptura erat sculpta in tabulis.* 17. *Audiens autem Iehosua vocem populi in vociferatione eius, dixit ad Mosen: Vox proelii est in castris.* 18. *Qui respondit: Non est vox respondens fortitudini, neque vox respondens infirmitati, sed vocem cantionum ego audio.* 19. *Accidit quum appropinquasset ad castra, vidit vitulum et choros: et excanduit iracundia Mosis, abiecitque e manibus suis tabulas, et fregit eas sub monte.* 20. *Tulit quoque vitulum quem fecerant, et combussit igni, contrivitque donec redegit in pulverem: et sparsit in superficiem aquarum, et potavit filios Israel.*

15. *Tunc vertit Moses se, et descendit e monte.* Descendit Moses iussu Dei, ut spectator sit impiae defectionis, ut rei indignitas tam ad sceleris odium et detestationem quam ad remedium quaerendum magis exstimulet. Etsi autem de populi reiectione sententiam protulerat Deus tabulas tamen foederis testes intactas relinquit inter Mosis manus: non quia vellet salvas manere, ut paulo post videbimus: sed ut earum intuitus, deinde confractio plus horroris apostatis incutiat, qui alioqui amentia obstupuerant. Cur lex in duas tabulas distincta fuerit, alibi visum est: nempe quia priore loco pietatem et Dei cultum tradit: secundo autem praescribit regulam iuste vivendi inter homines, et ad mutua caritatis officia instituit. Scriptas autem ab utroque latere fuisse dubium non est, ad testandam doctrinae perfectionem. Addita quidem fuit postea longior explicatio: sed Deus palam cognosci voluit sic decem verbis omnia se fuisse complexum, ut quidquam addere fas non esset. Ergo ne quid assuerent homines ex suis commentis, implevit Deus utrumque latus, ut nihil vacuum restaret. Vocantur porro tabulae opus Dei, quod eas ad scribendi usum aptasset. Qua nota discernuntur a posterioribus: in quibus tametsi legem suam Deus insculpsit, lapides tamen voluit dolari formarique manu et artificio hominum. Summa est, non modo in prioribus tabulis decem praecepta divinitus fuisse scripta, sed in lapidum figura nihil fuisse humanum. Nunc si quaeritur quomodo sculpti fuerint lapides, et literae in ipsis exaratae, digitum quidem Dei nominat Moses per similitudinem: sed intelligitur arcana virtus. Nam qui mundum ex nihilo creavit solo suo nutu, creaturas omnes quibuscunque visum fuerit modis potest eodem verbo in suos usus vertere.

17. *Audiens autem Iehosua.* Hoc ideo inseritur ut sciamus quam intemperanter efferbuerit populus ad insanum vituli cultum: quando procul auditus fuit clamor. Et ita miseros fascinat diabolus: ut dissoluta lascivia sit illis pius ardor. Quemadmodum nihil tam indecorum fuit ac deforme quin gentibus arriserit, ut probarent se nihil ad falsos deos placandos omittere. Neque tamen dubium est quin sancti zeli praetextu, carnis oblectamenta captent superstitiosi homines. Et talibus illecebris Satan fictitios cultus venditat, ut libenter et cupide arrepti obstinate retineantur. Quod putat Iosue clamorem esse proelii, ex sollicitudine nascitur. Moses autem admonitus a Deo coniicit non esse proeliantium voces: quia vocem non edant quae respondeat vincentium exhortationibus, vel resonet eiulatus eorum qui vincuntur.

19. *Quum appropinquasset ad castra.* Qui ante suppliciter deprecatus fuerat pro salute populi, nunc conspecto vitulo excandescit, et eum incitat flagitii deformitas ad induendos novos affectus. Porro quando iracundia in laude hic ponitur, valeant cum suo paradoxo Stoici, motus omnes animi esse vitiosos. Fateor equidem, dum naturaliter aguntur homines, nunquam sine vitio irasci: nempe quia modum semper excedunt, atque etiam saepe non attendunt ad rectum finem. Sed notandum est id accidere ex naturae corruptione: unde sequitur iram non per se vel simpliciter esse damnandam. Nam quod sumunt Stoici principium, omnes animi motus esse perturbationes, et morbis similes, falsum est, atque ex inscitia nascitur: quia vel dolere, vel metuere, vel gaudere, vel sperare, rationi minime repugnat, vel tranquillum animi statum ac moderationem concutit, sed excessus solus ac intemperies, quod alioqui purum erat, corrumpit. Et certe dolere, irasci, cupere, sperare, metuere, affectus sunt integrae naturae divinitus nobis inditi, quos vituperare non licet, sine ipsius Dei contumelia. Adde quod ira quae hic Mosi ascribitur, Deuteron. 9. capite transfertur ad Dei personam. Unde colligimus, quum ab impulsu spiritus manaverit, virtutem fuisse laude dignam. In frangendis tamen tabulis videtur fuisse sui oblitus. Qualis enim fuit ultio, violare opus Dei? Quamlibet detestabile esset populi crimen, sacrosancto tamen foederi Dei parcendum fuit. Itaque Rabbini quidam ut eum excusent, fabulam excogitant suo more: quum illatae essent tabulae in locum pollutum, deletam fuisse scripturam. Alii existimant vehementia abreptum non satis reputasse quid ageret, perinde

ac facturus erat si mente fuisset composita. Ego vero non dubito eum pro ratione officii tabulas fregisse, ac si foedus Dei ad tempus aboleret. Scimus enim Deum verbi sui ministris utrumque mandare, ut tam vindictae suae sint praecones quam testes gratiae. Ita quaecunque ligant in terra, in coelo ligantur, et peccata retinent in condemnationem, et vindicta sunt armati adversus incredulos et praefractos. Ergo Deus per manum Mosis repudiavit populum, foedus renunciando quod nuper solenni ritu pepigerat. Haec autem severitas ad exemplum fuit utilior quam si Mosen vacuum ablegasset. Nec vero unquam in mentem Israelitis venisset quam in comparabili thesauro fuissent privati. Tabulas ergo proferri necesse fuit, ac si daret in conspectum, paternamque faciem ostenderet. Ubi autem contra obiectum fuit abominabile portentum vituli, easdem tabulas confringi oportuit, ac si Deus obverso tergo recederet. Interea tenendum est non fuisse foedus Dei prorsus irritum, sed quodammodo interruptum, donec serio resipuisset populus. Haec vero temporalis (ut ita loquar) ruptura non obstitit quominus foedus ipsum inviolabile maneret. Eodem modo postea Deus divortium fecit cum populo, ac si prorsus eum abdicasset. Gratia tamen eius et veritas nunquam excidit, quin occultas saltem haberet radices, ex quibus ecclesia deinde nova pullulavit: sicut dicitur in Psalmo (102, 19): Populus qui creatus fuerit laudabit Dominum.

20. *Tulit vitulum quem fecerant.* Saeva et atrox poena videri posset, quod sceleris tabe populi viscera quodammodo infecit Moses. Iam plus satis et corpora et animas inquinaverant, ut non altius penetraret contagio. Deinde hoc modo ad desperationem adigi proclive erat, quum damnationis suae materiam intus gestarent, non secus ac mulier foetum in utero alit. Sed hoc eorum socordiae adhibendum fuit remedium. Quamlibet enim territi fuissent ad momentum, statim evanuisset criminis memoria et poenae metus, nisi penitus impressa fuisset pollutionis nota. Fuit ergo hoc quasi genus cauterii, quo sentirent non tantum cuti suae adhaerere tam foedae idololatriae probrum, sed defixum esse in suis visceribus. Pudor etiam hoc modo illis incussus fuit, quum substantiam Dei sui coniicerent in ventrem, ut permixtam excrementis paulo post per anum egererent. Ergo partem dei sui bibere et cacare coacti sunt, quo magis ipsis foeteret sua superstitio. Adde, quod si sparsus fuisset cinis in terram, periculum erat ne aliqui obstinatiores reliquias colligerent: huic malo obviam itum est, dum aurum, ex quo conflatus fuerat falsus deus, stercoribus commixtum fuit. Porro dicitur Moses ipsos potasse aqua maledicta, non quod calicem singulis porrigeret, sed quia pulvis in torrentem, ex quo omnes bibebant, coniectus fuit: sicuti exprimitur Deuteronomii nono capite.

EX EODEM CAPITE.

21. *Et dixit Moses ad Aharon: Quid fecit tibi populus iste, quod induxisti super eum hoc peccatum grande?* 22. *Tunc dixit Aharon: Ne excandescat iracundia domini mei: tu nosti populum quod in malo sit.* 23. *Dixerunt autem mihi: Fac nobis deos qui nos praecedant: quia isti Mosi viro qui eduxit nos e terra Aegypti, nescimus quid acciderit.* 24. *Quibus respondi: Cui est aurum private vos. Et dederunt mihi: et proieci in ignem, egressusque est vitulus iste.*

21. *Quid fecit tibi populus iste.* Confert culpam in Aharon: quia permittere videtur quod non prohibet quisquis imperio praeditus est. Visum est antea, quum ascenderet Moses in montem, Aharoni resignasse suas vices. Eius ergo erat ita praeesse, ut pro iure potestatis populum quamvis protervum compesceret. Merito itaque tam severe coarguitur, ac si autor fuisset sceleris quod passus erat admitti. Unde colligimus quam grave onus sustineant quicunque praefecti sunt gubernandis populis: quia si quid eorum negligentia, vel timiditate, vel ignavia peccatur, reddenda ipsis ratio est, ac si licentiae signum dedissent. Et valde emphatica est obiurgatio: quod perinde infestus fuerit hostis publicae saluti ac si de capitalibus inimicis se ulcisci vellet. Non quod licita esset vindicta, quamvis probabilem causam haberet: sed intelligit Moses, si quos optasset Aharon perditos, atque ita ex professo machinatus pessima quaeque esset, non potuisse tamen gravius nocere. Quo plus reprehensionis meretur, dum ita miseris, quorum curam susceperat, male consulit: imo accersit ultimam cladem, quantum in se est. Hoc quoque observatu dignum, Mosen, ubi de cultu Dei agitur, fratri germano et unico non magis parcere quam alienissimo cuique. Si carni et sanguini deditus fuisset, promptum erat aliquid coloris obtendere, cur mitior esset erga fratrem: quando vi et necessitate pertractus fuerat ad vitulum conflandum: verum quia novit quam strenue dimicandum sit pro Dei gloria, perinde fratrem aggreditur ac si nulla eum cognatione attingeret. Rara virtus: sed ad quam nisi enitimur, subinde perfidia erga nostros indulgentia prodemus Dei causam.

22. *Tunc dixit Aharon: Ne excandescat.* Extenuat crimen suum Aharon quantum potest. Summa tamen est, quod populus quem sciebat Moses ipse pravo esse et perverso ingenio, tumultuose ipsum aggressus invitum coegit. Etsi autem exordium

sermonis modestiam prae se fert, frivola tamen est excusatio. Recte quidem Aharon qui primogenitus erat, reverenter fratri se submittit: quia agnoscit esse Dei ministrum, et ad eius castigationem trepidat. Sed praestabat ingenue culpam fateri quam tergiversando damnationis ignominiam fugere. Capitis enim fuerat moderari totum corpus, ac tumultum gravitate et constantia sedare: quod si ad furorem usque ferveret intemperantia, decies potius mori quam flecti ad tam servile et turpe obsequium. Ex fine vero apparet, dum nimis de existimatione nostra solliciti ad tegenda aut fucanda nostra delicta studium adiicimus, hypocrisin nostram demum fieri ridiculam. Non dubium est quin Aharon, ubi dicit se coniecisse aurum in ignem, et vitulum exiisse, conetur, quam prorsus non potest eluere culpam, frigida et exili narratione utcunque tegere. Atqui pueriliter nugando nihil aliud quam impudentiam prodit, ut ad cumulum damnationis accedat tam supina securitas. Haec iusta ambitionis nostrae merces, dum ad larvas confugimus, Deique iudicio opponimus nostram hypocrisin.

EX EODEM CAPITE.

25. *Vidit autem Moses quod populus discoopertus esset: (nam discooperuerat eum Aharon ad ignominiam inter hostes eorum).* 26. *Stetit ergo Moses in porta castrorum, et dixit: Quis est Iehovae? Ad me. Et congregati sunt ad eum omnes filii Levi.* 27. *Quibus dixit: Sic dixit Iehova Deus Israel: Ponite quisque gladium suum super femur suum: transite et revertimini a porta ad portam in castris, et occidite quisque fratrem suum, et quisque amicum suum, et quisque propinquum suum.* 28. *Fecerunt ergo filii Levi secundum sermonem Mosis: et ceciderunt e populo in die illa circiter tria millia virorum.* 29. *Dixerat autem Moses: Consecrate manum vestram hodie Iehovae, nempe quisque in filio suo, et in fratre suo: ut detur hodie vobis benedictio.*

25. *Vidit autem Moses quod populus discoopertus esset.* Hic narratur ultio qua usus est Moses ad expiandum scelus: non quod poena haec coram Deo satisfactoria fuerit, ut loquuntur, sed quia ad delendam culpae memoriam fuit utilis: certe ad exemplum profuit. Nam occisis tribus millibus, admoniti fuerunt omnes se idem fuisse promeritos. Nec vero dubium est quin praecipuis mali autoribus castra purgaverit, quo Deus ad ignoscendum esset propensior. Primum igitur notatur causa qua ad tantam severitatem accensus fuit: nempe quia populum videbat sic nudatum esse ut hostium quoque ludibrio foret expositus. Quod nuditatem quidam exponunt, quia privati fuerant suis ornamentis, minime consentaneum est. Mox enim adiicitur: Probrosum fuisse inter hostes suos: et sequetur capite proximo, adhuc splendide fuisse ornatos, imo gestasse profanae laetitiae insignia. Non dubium igitur est quin significet reiectos esse a Deo, qui unicum erat ipsorum decus, et sub cuius protectione tuti erant. His autem verbis exprimitur mali gravitas: eo quod non solum privati fuerint Dei auxilio, qui vocatur domicilium populi sui (Psal. 90, 1): sed etiam in ignominiam proiecti: quum undique obsiderentur ab hostibus. Hinc sancta indignatio, ut poenam exigeret de ipsis defectionis capitibus. Ac notandum est iterum maxima criminis parte gravari Aharon: quia non satis cordate populi vesaniae restiterat. Porro in eo apparuit admirabilis Dei virtus, quod ubi Levitas citavit, et palam in porta edixit ut se gladiis accingerent, non tumultuatae sint aliae omnes tribus. Probabile enim erat armari ad poenam de noxiis sumendam: qui fit ergo ut quiescant sibi male conscii: nisi quod eorum audaciam et furorem compescuit spiritus Dei potentia? Observatu autem digna est indictionis forma: Qui Iehovae est, se ad me conferat: ex qua discimus, si nobis cordi est religio ut meretur, non esse claudicandum in utramque partem: sed ingenuam professionem requiri, ut se quisque sub Dei vexillum colligat. Omnes enim Dei servos ad se vocando, ignaviae, imo perfidiae alios omnes damnat qui medii subsistent. Quaeritur tamen an extra noxam fuerint Levitae, qui statim ad exsequendum imperium prosiliunt, quasi sinceri gloriae Dei vindices. Respondeo, quamvis non fuerint immunes a reatu, dum tamen metu perculsi populo morem gesserunt, levius peccasse quam si consensu probassent detestabilem idololatriam. Sed hic perspicitur mira Dei indulgentia, qui non modo veniam dedit, sed gloriam suam asserere dignatus est ipsorum manu, et ministros constituit ad puniendum crimen, in quo tolerando turpiter molles et effeminati fuerant. Quaeri rursum potest qui factum sit ut ex tota reliqua multitudine nemo pedem moverit ad Mosis imperium. Ego vero arbitror non contemptu vel obstinatione, sed pudore tantum fuisse retentos: ac tantum terroris fuisse omnibus incussum, ut attoniti exspectaverint quorsum tenderet Moses, et quousque progredi vellet. Credibile autem est Levitas nominatim fuisse vocatos, et ab effectu id colligitur: quia statim praesto adfuerunt omnes, nemo autem ex alia tribu.

27. *Sic dixit Iehova.* Iubet Levitas gladiis se accingere ad stragem edendam totis castris: quae atrox et saeva primo intuitu videri posset, dum vetantur fratribus, amicis et propinquis parcere, modum tamen minime excessit, si reputamus quanto gravius sit sacrum Dei cultum violare quam iniu-

riam afferre hominibus. Neque enim promiscue omnes ad unum vult interfici: sed tantum animose pergere iubet Levitas: ut si forte accurrerit quispiam morte dignus, ne cognatio, vel amicitia, vel familiaritas impediat vel moretur iustae severitatis cursum. Imo quum paulo post sequatur: Levitas fecisse quod sibi mandatum erat, colligimus ea moderatione contentum fuisse quae ad clementiam magis quam ad rigorem accederet. Si qua in exercitu exorta sit seditio, quae ad vim usque et caedes progressa sit, communi iure solet imperator noxios decimare: quanto mitior puniendi ratio: dum ex sexcentis millibus non pereunt nisi tria millia? Quamvis ergo duriter in paucos animadvertat, lenis tamen censeri debet castigatio quae in plures non grassatur eiusdem sceleris reos. Quaeritur tamen nullumne an aliquod discrimen sequuti fuerint: nam obvium quemque fortuitu trucidare, caeci et turbulenti fuisset impetus. Hanc absurditatem ut effugiant quidam Iudaei, ad insulsam fabulam suo more confugiunt, ventres eorum qui scelere contaminati fuerant intumuisse aquae potu. Quod si recipitur, tumor in omnes grassatus esset. Verum reiectis talibus commentis, probabile est Levitas minime latuisse quinam primi fuissent perversi consilii duces, quorum impulsu reliqui ad defectionem tracti fuerant. Iudicio itaque et delectu vindictam exercuerunt in tria millia: et hinc factum est ut tolerabilis esset rigor placideque totus populus quiesceret, quum sublatis e medio pestiferis hominibus suae saluti consuli viderent. Caeterum quamvis sibi temperet Moses: notandum tamen est quod inflexibilem constantiam a Levitis exigit, ne quis necessitudinis respectus eorum animos emolliat: quia nihil recto iudicio magis adversum quam προσωποληψία. Iam non abs re laudantur Levitae quod paruerint eius imperio: quia non vulgaris fuit animi fortitudo, totas duodecim tribus aggredi quibus ne duodecima quidem ex parte pares erant. Videmus plerumque, si plures eodem scelere sint obstricti, iudices metu factionis trepidare, et tandem exanimari ut ab officio deficiant. Rara ergo zeli virtus in Levitis, dum posthabito periculi respectu, ausi sunt intrepide tantam in se multitudinem provocare. Atque haec sancta indignatio poenitentiae eorum fructus fuit, dum strictis gladiis eos impetere non dubitarunt quorum vultus minaces ante non sustinuerant. Certe levior erat offensio, libera obiurgatione populi idololatriam sanare, quam capitalem poenam exigere de transgressoribus. Novum igitur vigorem in ipsorum cordibus collegit pietas et Dei timor, quum nullum exhorruerunt mortis discrimen.

29. *Dixerat autem Moses.* Non dubium est quin exegetice additus fuerit hic versus ad reddendam rationem cur Levitas imperterritus ardor ad munus strenue obeundum egerit: nempe quia Mosis exhortatio superior erat omnibus obstaculis. Quare verbum Dicendi in tempore plusquamperfecto vertendum fuit. Quod legunt quidam in praeterito: Consecrastis manus, nequaquam quadrat: quando mox additur promissio, quasi stimulus alacritatis. Unde apparet, aliis verbis repeti Mosis mandatum cuius facta fuerat mentio. Subest autem hic maior vehementia, quia suave gratumque Deo sacrificium fore pronunciat, si obliti carnis et sanguinis pollutum Dei cultum ulciscantur. Inseritur particula כי causalis, pro qua reddidi Nempe: ut sit expletiva in praesenti loco: ac si diceret, obsequium hoc Deo praestandum esse, ut ne a filiis quidem et fratribus abstineant, si opus sit. Itaque quod nuper de propinquis quibuslibet dictum est, et nunc de filiis dicitur, quasi potentiali modo sumendum est. Nam si Mosi se coniunxerant omnes Levitae, quid opus fuit poenam exigere de fratribus aut filiis? Tantum ergo damnare voluit Moses praeposterum humanitatis respectum, quo saepe excaecantur iudices, ut neglecta religione crudeliter misericordes sint ad impietates ferendas et fovendas. Primum igitur discamus ex hoc loco, dum sceleribus ignoscunt iudices, ipsa cessatione polluere manus suas, quia impunitas auget peccandi licentiam, sicuti docet Solomo (Prov. 17, 15): Qui absolvit impium, sicuti qui damnat innoxium, abominatio est Deo. Discamus etiam nihil minus esse consentaneum quam scelera quibus laeduntur mortales graviter punire, si connivemus ad impios errores vel sacrilegos cultus quibus violatur Dei maiestas.

EX EODEM CAPITE.

30. *Fuit postridie ut diceret Moses populo: Vos peccastis peccato magno: nunc tamen ascendam ad Iehovam, si forte propitiem eum super peccato vestro.* 31. *Reversus est itaque Moses ad Iehovam, et dixit: Obsecro: peccavit populus hic peccato magno: fecerunt enim sibi deos aureos.* 32. *Nunc si remiseris peccatum eorum: quod si non, dele me agedum e libro tuo, quem scripsisti.* 33. *Et dixit Iehova ad Mosen: Qui peccavit mihi, delebo eum e libro meo.* 34. *Nunc ergo vade, duc populum ad locum de quo loquutus sum tibi. Ecce, Angelus meus ibit ante te: in die autem visitationis meae etiam visitabo in eos peccatum eorum.* 35. *Et percussit Iehova populum, eo quod fecissent vitulum quem fecerat Aharon.*

30. *Fuit postridie ut diceret Moses.* Quia formidabile erat iudicium illud Dei, ne prorsus animos despondeant Israelitae, sedando eorum dolori solatium adhibet Moses, deprecatorem se apud Deum

fore promittens. Interea ut ipsi quoque supplices confugiant ad Dei misericordiam, de sceleris gravitate eos admonet. Verba hebraica proprie sonant: Peccastis peccatum magnum. In sensu tamen nulla est ambiguitas: quia ut serio ad poenitentiam se comparent, proposita sceleris magnitudine humiliantur. Eodem pertinet particula אולי quae saepe est dubitantis: sed hic, ut aliis pluribus locis, tantum difficultatem notat: ne secure et neglectim (ut fieri solet) de petenda venia cogitent, sed sollicita attentione. Sic quum Petrus Simonem magum alloquitur, iubet eum precari, si forte remittat ei Deus iniquitatem (Act. 8, 22): non ut animo vacillet aut fluctuetur, ut qui suspensi sunt ac dubii: sed ut metu irae Dei expavefactus anxie remedium quaerat.

31. *Reversus est itaque Moses.* Haec narratio non ponitur suo loco: quia temporis seriem (ut iam dictum est) non exacte servat Moses. Nam proximo capite videbimus, Deum negare de angelo quod nunc concedit. Dicere autem quemlibet angelum nunc promitti, in quo Deus se non ita praesentem exhibeat ut hactenus, merum est cavillum. Nunc ergo breviter commemorat Moses quod postea fusius explicabit, quomodo scilicet placatus fuerit Deus, et cum populo redierit in gratiam, quod non ante factum fuit quam ubi iussus est novas tabulas sculpere vel dolare. Et scimus Hebraeis modum loquendi in usu frequenti esse, ut rerum summas attingant, deinde in historiae contextu narrent quae fuerunt omissa. Exordium vero precationis est confessio: quia in tam scelesta ingratitudine nihil restabat nisi culpam ultro agnoscere: ut perditis et desperatis non alibi petenda esset salus quam in Dei misericordia. Nam hypocritae mala sua extenuando nihil aliud quam iram eius magis magisque accendunt. Particula אנא, quam post alios vertimus Obsecro, interdum est hortantis, et sumitur pro Agedum: hic tantum significat quod Latini dicunt Amabo. Postquam autem reatum fatendo occurrit iudicio Dei, ignosci tamen postulat: idque summo ardore, qui sermonem quodammodo abrumpit. Defectiva enim est oratio: quales sunt patheticae: Si ignoscas. Si quis particulam אם accipiat pro Utinam, non repugno. Videtur tamen prae affectus vehementia prorumpere in exclamationem, o si remittas, quanquam potest esse verecunda postulatio, si interroget: An tu remittes? Nam ita ex fiducia manant vota sanctorum, ut tamen cum haesitatione luctentur, ac secum disceptent, an Deus velit exaudire. Hinc fit ut dubitanter inchoent preces suas, donec praevaleat fides. Sed quod mox sequitur multis modis videri posset absurdum: quia et imperiose legem Deo praescribit Moses, et praecipiti impetu, quantum in se est, labefactat aeternum eius consilium: et inconsiderate sua ipsum iustitia exuit. Certe superbiae omnes damnarent hanc vocem: Nisi parcas sceleratis, ne me inter servos tuos numeres. Non minoris socordiae videri posset quod tentat aeternam Dei praedestinationem in nihilum redigere. Iam ubi se eadem involvi poena cupit, quid hoc aliud est quam tollere omne discrimen, ut Deus temere insontes cum transgressoribus damnet? Ego vero non infitior, tanta vehementia Mosen fuisse abreptum ut loquatur quasi ecstaticus. Verum notandum est dum suas curas in Dei sinum fideles exonerant, non semper distincte agere, nec verbis compositis, sed nunc balbutire, nunc fundere gemitus inenarrabiles, nunc aliis omnibus praeteritis unum aliquod votum arripere et urgere. Certe nihil minus in animo habuit Moses quam Deo legem ferre, nec rogatus dixisset, everti posse quod Deus ante mundi creationem de electis suis decrevit. Sciebat denique nihil a mundi iudice esse magis alienum quam perdere insontes una cum reprobis. Sed quoniam omnes eius sensus quasi devinctos tenebat cura populi, cuius sciebat salutem divinitus sibi esse mandatam, nihil aliud venit in mentem quam ut salvus sit populus, quae vero tantae sollicitudini repugnant, non admittit. Hinc fit ut nihil non sibi arrogans vadem se pro sceleratis obiiciat, immutabili Dei consilio se ad salutem esse praedestinatum obliviscatur, nec denique satis reputet quid Deo conveniat. Porro non solus Moses in hanc vehementiam prorupit: sed longius etiam progressus est Paulus, qui ex longa meditatione scribit: Optarim fieri anathema a Christo pro fratribus meis (Rom. 9, 3). Nempe dum uterque in salutem electi populi intentus est, non argute singula exquirunt: ideoque se ipsos devovent pro tota ecclesia, quoniam generale principium in ipsorum animis infixum erat. Si consultum esset totius corporis saluti, bene fore singulis membris. Hic quaeritur an pii sit affectus alienam salutem nostrae praeferre. Quidam veriti ne Mosis et Pauli exemplum praeiudicio esset, dixerunt zelo tantum gloriae Dei fuisse accensos, ut se aeterno exitio devoverint, non autem populi salutem suae praetulisse. Quod si recipitur, erit etiam hyperbolicum. Nam etsi una Dei gloria praeferri meretur centum mundis, eousque tamen se ruditati nostrae accommodat, ut nolit cum sua gloria in certamen committi aeternam fidelium salutem: quin potius tanquam causam et effectum ipsas simul inseparabili vinculo coniunxit. Iam vero satis liquet, Mosen et Paulum publicae salutis respectu se ipsos exitio addixisse. Maneat igitur firma solutio quam attuli, sic confusum fuisse votum ut repugnantiam in ardoris vehementia non viderint, ac si extra se ipsos essent. Nec mirum est ita fuisse perplexos: quum putarent interitu electi populi aboleri Dei fidem, et ipsum quodammodo in nihilum redigi, si excideret

aeterna adoptio qua dignatus fuerat Abrahae filios. Librum in quo Deus scripsisse dicitur suos electos metaphorice accipe pro decreto. Quod vero ex numero piorum deleri cupit Moses, impropria loquutio est: quando fieri non potest ut qui semel electus est unquam reprobetur. Et quod phrenetici quidam hoc praetextu labefactant, quantum in se est, fidei nostrae caput de aeterna Dei praedestinatione, in eo non minus inscitiae quam malitiae produnt. Duo ponit David eodem sensu: Deleri, et Non scribi. Deleantur e libro vitae, et cum iustis non scribantur (Ps. 69, 29). Unde colligi non potest aliqua in Deo consilii mutatio. Sed tantundem valet haec verborum forma, ac si dictum esset, Deum tandem patefacturum reprobos, qui ad tempus censentur in numero piorum, nullo modo spectare ad ecclesiae corpus. Ideo arcanus catalogus in quo scripti sunt electi, apud Ezechielem (13, 9), externae pofessioni, quae saepe mendax est, opponitur. Itaque merito Christus discipulos suos laetari iubet, quod nomina ipsorum scripta sint in coelis (Luc. 10, 20). Nam etsi incomprehensibile nobis est Dei consilium quo praedestinati sumus ad salutem, manet tamen signaculam hoc, teste Paulo: Novit Dominus qui sint sui (2. Tim. 2, 19).

33. *Qui peccavit mihi.* His verbis se accommodat Deus ad captum humanae mentis, ubi dicit: Delebo eum: quia sic falso eius nomen obtendunt hypocritae, ut non reputentur extranei, nisi dum eos palam Deus abdicat. Itaque manifesta reiectio, litura vocatur. Castigat porro Deus praeposterum Mosis votum: quia recto eius iudicio non conveniat, insontes reiicere. Unde sequitur Mosen inconsiderate fuisse precatum. Summa est, Deum impiis et sceleratis rependere quam meriti sunt mercedem, quoties poenam de ipsis sumit: iustos vero nunquam punire. Sed notandum est, quoties pronunciat Deus se fore scelerum vindicem, non excludi eius misericordiam, qua suorum delicta sepelit, ut in memoriam non veniant. Quemadmodum ubi dicit Paulus (1. Cor. 6, 9): Neque scortatores, neque adulteri, neque fures, neque avari, neque homicidae, neque maledici regnum Dei possidebunt: ex his verbis perperam quis colligeret, prohiberi omnes a spe salutis: quia de reprobis tantum loquitur, qui nunquam resipiscunt, ut conversi gratiam obtineant.

34. *Nunc ergo vade, duc populum etc.* His verbis ostendit Deus se placatum esse: quia certum reconciliationis signum fuit, angelum conficiendo residuo itineri ducem praeficere. Quod enim quidam exponunt, angelum nunc promitti qui eorum curam gerat, sicuti profanis quoque gentibus interdum assignari testis est Daniel, et exemplum proximo capite videbimus, frigidum commentum est: deinde exprimit Deus, quamvis a fide desciverit populus, se tamen pacto suo stare de fruitione promissae haereditatis. Caeterum quod poenam differt in aliud tempus, oblique malitiam populi perstringit: ac si dixisset, tam perverso ingenio esse, ut saepius in posterum daturus sit novas occasiones. Si quis obiiciat, quoties postea ultus est Deus alia peccata, non fuisse tunc animadversum in hanc idololatriam, respondeo non esse novum Deo, ubi subinde novum reatum contrahunt homines, iterare poenas: deinde plura simul peccata uno vindictae genere vocare in iudicium. Ad haec scimus Deum reiicere patrum iniquitatem in filios usque in tertiam et quartam generationem. Postremo nihil obstat, quominus iniquitatem quam semel remisit, alio tempore visitet temporalibus poenis. Quorsum enim tunc ignovit populo? ne scilicet evanesceret foederis sui veritas, sed quos tunc perdere noluit, potuit suo tempore iterum sic reposcere ad poenam, ut moderata esset castigatio. Hinc discamus nobis non blandiri si quando iudicium suum suspendat Deus: neque eius tolerantia abuti, ac si impune elapsi essemus.

35. *Et percussit Iehova populum.* Hic breviter adscribit Deo Moses quod ante retulit de caede trium millium: ne quis existimaret ipsum immodico fervore saeviisse. Itaque Paulus (1. Cor. 10, 7) in hac historia tanquam in speculo considerare nos iubet quantopere displiceat idololatria Deo: ne eos sequamur qui eius manu percussi sunt. Ergo Mosis indignatio cum Dei mandato coniuncta fuit. Interea commendat Dei misericordiam, quia Aharoni pepercerit, dum opus eius nominat vitulum, sicut totius populi: diverso quidem modo, quia vitulum conflavit Aharon populo id flagitante: culpa tamen fuit communis.

EX EXODI XXXIII.

1. *Loquutus autem fuerat Iehova ad Mosen: Vade, ascende hinc tu et populus quem eduxisti e terra Aegypti in terram de qua iuravi ipsi Abraham, Isaac et Iacob, dicendo: Semini tuo dabo eam.* 2. *Et mittam ante te angelum, et eiiciam Chananaeum, et Amorrhaeum, et Hitthaeum, et Perizaeum, Hivaeum, et Iebusaeum.* 3. *Ad terram scilicet fluentem lacte et melle. Non enim ascendam in medio tui (nam populus durae cervicis es) ne forte consumam te in via.* 4. *Audiens autem populus verbum hoc malum, luxerunt: nec posuit quisquam ornamentum suum super se.* 5. *Dixerat enim Iehova ad Mosen: Dic filiis Israel, Vos estis populus durae cervicis: momento uno ascendam in medium tui, et consumam te. Nunc ergo depone ornamentum tuum a te, et sciam quid faciam tibi.* 6. *Et spoliaverunt se filii Israel ornamentis suis a monte Horeb.*

1. *Vade, ascende.* Tempus plusquamperfectum posui. Causae enim redditio est, qua incitatus fuit Moses ad tantam precandi vehementiam, nempe quia etsi non prorsus curam populi Deus abiiceret, foederi tamen suo renunciavit, ac denunciavit, postquam semel defunctus esset in danda terrae possessione, nihil sibi amplius cum illo fore negotii. Ergo quod hic narratur, ordine temporis praecessit Mosis precationem: quia attonitus tristi et prope funesto nuncio, in illud confusum et erraticum votum prorupit, deleri se postulans e libro vitae. Nunc genuinum loci sensum elicere tentemus. Dum Mosen proficisci iubet Deus cum populo, onus haud dubie a se reiicit quod ante sustinuerat. Tantum se facturum promittit ut haereditate promissa fruantur, non ut inter ipsos praesideat, incolumes illic tueatur, atque etiam foveat, ut pater filios: sed tantum ut fidem patribus datam liberet. Atque ita antevertit eorum querimonias. Poterant enim excipere, irritam igitur et vanam fore eius promissionem. Per anticipationem dicit, quamvis eos abdicet, se tamen veracem fore: quia incolas terrae Chanaan eiiciet, ut vacua illis pateat habitatio. In summa, repudiat eos, ne posthac confidant se peculiarem eius fore populum, aut quidquam maius exspectent quam extranei. Iuramenti meminit ne ipsum malae fidei insimulent: ac si diceret, liberum se ac solutum fore a pacto, ubi terram adepti erunt. Atque ita spe salutis et adoptionis gratia eos privando, foederis tamen sui stabilitatem et constantiam asserit. Quamobrem angeli nomen aliter quam paulo ante interpretor, et pluribus locis huius libri. Nam quum angeli ante facta fuit mentio, familiaris Dei praesentia in eo notata fuit, imo promiscue idem et Deus et angelus vocatus est. Hic autem Deus ita angelum missurus dicitur, ut se a populo ipso separet. Non ascendam (inquit) in medio tui. Et subiicitur ratio: quia fieri non potest ut tam prava ingenia diutius toleret. Iterum vero similitudine utitur a bobus refractariis sumpta, qui ferendo iugo assuefieri nequeunt. Summa est, quia sunt intractabiles, Deum non posse munus ducis obire, quin subinde ipsos perdat.

4. *Audiens autem populus.* Hinc clarius apparet quod dixi, Deum quodammodo fulminasse, quum se a populo subduceret. Hoc enim divortium innumeris mortibus magis exitiale est. Dulce quidem primo intuitu videri potuit terrae fertilis et opimae fieri dominos: sed hebetem alioqui populum repente perculit Deus, ut delitiae omnes essent insipidae et ieiuna ubertas, quum agnoscerent se saginari ad diem mactationis. Atque hinc utilis colligenda est doctrina, si neglecto Dei favore dulcedine beneficiorum eius capimur, inescari nos, ut hamo pisces. Pollicitus est Deus Israelitis quod ad breve tempus allicere ipsos posset: negavit quod unice optandum erat, se illis fore in Deum. Moerorem attulit tristis nuncius: quia senserunt non aliter quam propitio Deo beatos esse homines: imo nihil esse miserius quam ab ipso alienari: Deo adhaerere, inquid David, mihi bonum est. Item alibi: Beatus populus cuius Iehova Deus est: rursum, Iehova pars haereditatis meae: sors mea praeclare cecidit (Psal. 73, 28 et 33, 12 et 144, 15. et 16, 5). Ergo haec omnium miseriarum summa est, Deum habere adversum, ubi eius beneficentia pascimur. Proinde sapere coeperunt Israelitae, ubi a veterno expergefacti, pro nihilo duxerunt omnia reliqua, nisi Deus prosequeretur suum erga eos paternum favorem. Porro ex crassa eorum socordia colligimus, singulari Dei dono factum esse ut moerorem conciperent, qui ad solennem luctum eos adduceret. Primo dicit Moses eos non induisse ornamenta: deinde adiungit iussos a Deo fuisse ea deponere. Sed optime fluit contextus, si hoc posterius accipimus pro explicatione, ac si diceret, non fuisse ornatos, quia id vetuerat Deus, luctum ipsis indicendo. Iam irati iudicis et ad vindictam inflammati personam suscipit Deus, his verbis: Momento ascendam, ut consumam te: ut eos terror magis humiliet, et ad deprecationem stimulet. Porro externum luctus insigne fuit, iacere in squalore et sordibus, ut hoc modo palam testata fieret eorum poenitentia. Neque enim quidquam momenti esset in ritu vel caeremonia ad Deum placandum, nisi quatenus interior animi affectus verae et ingenuae confessionis indicium protulit. Tenendum enim memoria est quod exigit Deus apud Ioelem (2, 13), ut scindamus corda non vestimenta. Verum ut speciem externam nihil moratur, imo abominatur hypocrisin, ita si vere resipuerit peccator, fieri non potest quin suppliciter culpam agnoscendo reatus sui testimonium adiungat. Nam si Paulus, qui extra omnem noxam erat, lugendos sibi duxit esse Corinthios, quos immunditiae et libidinis et impudicitiae non poenituerat, quod in eorum scelere ipsum humiliaret Deus (2. Cor. 12, 21. 2. Cor. 7, 9): quomodo luctum publicum non susciperent qui sibi male conscii, adeoque hominum iudicio convicti, ad Dei tribunal citantur? Itaque alibi non abs re tristitiam, quae poenitentiam gignit, simul alios etiam fructus proferre docet, sollicitudinem, excusationem, indignationem, timorem, desiderium, aemulationem, vindictam. Ad exemplum quoque pertinet, peccatores non tacite solum gemere coram Deo: sed ignominiae poenam ultro subire apud homines: ut se ipsos damnando Deum fateantur iustum esse iudicem, alios ad imitationem provocent, et humanae fragilitatis admonitos prohibeant a simili lapsu. Postquam vero formidinem incussit Deus, tamen ut animos colligant ad petendam veniam, quasi sedata iracundia deliberaturum se pronunciat quid de ipsis sit facturus. Etsi autem

non simpliciter ignoscit, gustum aliquem misericordiae suae dando, satis ad bene sperandum eos animat. Nam quod videtur suspensos relinquere, non facit eo consilio ut dubitanter ad deprecandum accedant: sed ut anxietas magis ac magis eos sollicitet ad precandi studium, et in humilitate contineat.

EX EODEM CAPITE.

7. *Moses autem accepit tabernaculum, et extendit illud sibi extra castra, procul a castris: (vocaverat autem illud tabernaculum conventionis) et quicunque requirebat Iehovam, egrediebatur ad tabernaculum conventionis quod erat extra castra.* 8. *Praeterea quando egrediebatur Moses ad tabernaculum, assurgebat universus populus: stabantque singuli ad ostium tentorii sui, et aspiciebant post Mosen, donec ingrederetur tabernaculum.* 9. *Erat autem quando egrediebatur Moses tabernaculum, descendebat columna nubis, stabatque ad ostium tabernaculi, et loquebatur cum Mose.* 10. *Videns vero universus populus columnam nubis stantem ad ostium tabernaculi, assurgebat universus populus, et adorabat quisque ad ostium tentorii sui.* 11. *Et loquebatur Iehova facie ad faciem, quemadmodum alloquitur quispiam amicum suum: postea revertebatur ad castra, at minister eius Iehosua filius Nun iuvenis non recedebat e medio tabernaculi.*

7. *Moses autem accepit tabernaculum.* Fuit hoc divortii signum inter Deum et Israelitas, e castris transferri tabernaculum, et procul locari: ac si Deum ipsum suae cum illis coniunctionis taederet. Promiserat singularis beneficii loco, se in medio populi habitaturum: nunc alio migrans pollutos esse declarat. Denique tabernaculi abductio perinde fuit ac tabularum fractura: quia sicuti Moses tabulas frangendo foedus Dei abrupit, sic eius contubernio et praesentia privavit ad tempus Israelitas. Quod exponunt quidam de Mosis tabernaculo, refellitur multis et firmis rationibus. Primo, non dicitur suum ipsius tabernaculum abstulisse, sed simpliciter et absque adiectione ponitur nomen tabernaculi κατ' ἐξοχήν. Deinde non mutavit ipse habitationis locum: sed interdiu tantum illuc concessit adorandi causa, vel certe ut Deum consuleret. Tertio, minime fas fuisset sacrum nomen privato tabernaculo imponi, quod Deus sanctuario suo destinaverat. Quarto, Deus suam illic gloriam proferendo, suum domicilium esse testatus est. Quinto, absurdum fuisset, populum versus eam partem Deum quaerere, nisi locus fuisset sacer. Sexto, considerandus est finis quem attigi: neque enim Moses se a populo separavit, quin potius suo more in mediis castris versatus est: sed ostendere voluit Deum e loco profano se subducere, ne quid contagionis inde contraheret: ut esset quaedam excommunicationis species. Dicitur autem sibi tetendisse, non in privatum usum (sicuti ex contextu patet) sed ex communi usu, ubi particula לו saepe abundat. Quanquam proprie loquendo sibi tetendit: quia nonnisi ipsi uni et seorsum patebat accessus. Qui ad privatum tabernaculum referunt, putant opinioni suae quod postea sequitur suffragari, Mosen vocasse tabernaculum Moed. Inde enim colligunt non fuisse prius honorifico illo elogio insigne, sed facile diluitur obiectio: quia magis consentaneum est per parenthesin id inseri in contextu. Ideoque tempore plusquamperfecto commode verti potest. Nam hac voce exprimitur ratio, cur alio se Deus contulerit: ut scilicet locus quem ad paciscendum condixerat, maneret desertus. Quanquam si de illo temporis articulo accipere liceat, non male conveniet in re praesenti commonefactum fuisse populum de tristi dissidio: et Mosen quo plus ignominiae et pudoris irrogaret populo, vocasse tabernaculum conventus quod longe a castris distabat. De voce Moed non repetam quae alibi dixi. Petant igitur lectores ex fine capitis 29.

7. *Quicunque requirebat Iehovam.* Quidam interpretantur consulere: sed generalis significatio melius (meo iudicio) convenit. Sive ergo testari vellent suam pietatem in externo cultu, sive precari, sive in rebus dubiis consilium petere, egrediebantur versus illud sanctuarium, ut oculos illuc coniicerent Non intelligit Moses ad locum illum venisse, a cuius accessu se tanquam pollutos sciebant arceri. Sed hic egressus tantum ad testimonium poenitentiae valebat: ac si indignos se agnoscerent quibus responderet Deus, nisi discederent ab eo loco quem nefando scelere foedaverant. Utile vero ipsis fuit sic humiliari, quo maiore in odio esset idololatria. Nec repugnat quod postea sequitur, stetisse unumquemque ad ostium tentorii sui, quando egrediebatur Moses: quia tunc plus reverentiae et terroris debebat eorum animis incutere quae tunc illustrior erat Dei gloria. Ergo quoties in Dei conspectum se sistebat mediator, non plus illis permissum fuit quam eminus aspicere columnam nubis, quae etiam Mosen recipiebat ut ab illis segregaretur. Interea notandum est, sic Deum ab illis tunc migrasse, ut tantum reiicerentur a propinquo accessu, non autem prorsus alieni essent. Signum enim fidei fuit adoratio: licuit illis precari et Dei gratiam implorare: sciebant in persona Mosis se exaudiri. Ergo non erat dissidium eiusmodi quod spem veniae illis in totum abscinderet: sed quod acueret sollicitudinem, et eos ad resipiscentiam exerceret. Ita saepe Deus ex professio faciem suam abscondit a peccatoribus, quo vere humiliatos ad se invitet. Idque diligenter

notandum est, ne ubi nos vel ore vel manu castigat, precationes nostras impediat terror, vel cognitio reatus: sed ipsum e longinqua etiam distantia quaeramus. Ac fere similis est excommunicationis ratio: quia Satanae traduntur quos ecclesia reiicit a contubernio piorum: sed tantum in carnis interitum, ut spiritus salvus fiat in die Domini. Et ideo Paulus (2. Thess. 3, 15) non vult haberi tanquam inimicos, sed admoneri ut fratres. Quod dicitur populus assurrexisse, et singulos stetisse ad ostium tentorii sui, quidam perperam (meo iudicio) ad civilem honorem referunt, ac si exhibitus sit duci honos: quin potius existimo, quum statis horis omnium nomine Moses ad Deum se conferret, cultus et adorationis fuisse socios. Qua ratione etiam prosequuti sunt oculis, donec eum nubes obtegeret. Eodem sensu continuo post repetitur assurrectio, ubi sermo fit de columna nubis. Quare mihi dubium non est quin uterque versus de spirituali cultu exponi debeat. Quomodo autem coram signo testati sint suam pietatem, neque tamen crassa imaginatione Deum illic coluerint, alibi diximus.

11. *Et loquebatur Iehova facie ad fac.* Hoc elogio postea insignietur Moses (Num. 12, 8), quum Deus volet illum discernere a reliquis prophetis. Familiare ergo colloquium hac voce exprimitur, ac si dictum esset, Deum apparuisse Mosi singulari revelationis modo. Si quis obiiciat, pugnare cum hac sententia quod mox videbimus: Non poteris faciem meam videre, facilis est solutio: quamvis peculiari modo Deus se patefecerit Mosi, nunquam tamen apparuisse in solida sua gloria: sed quatenus ferre poterat hominis infirmitas. Haec enim loquutio continet tacitam comparationem quod scilicet nemo aequalis fuerit Mosi, vel ad tantum dignitatis gradum ascenderit. Hoc vero ad legis commendationem pertinet, Mosen eius ministrum quod familiariter didicerat retulisse, ne qua ambiguitas sit suspecta. Quod dicitur Iehosua non recessisse a tabernaculo, inde colligimus Mosi fuisse domicilium suum in castris. Et forte ideo adolescens dicitur, ut illustrior in eo sit Dei gratia, quod eum aeditui munere fungi voluerit. Erat quidem vir maturae aetatis Iehosua eo tempore: sed beneficium Dei singulare in eo apparuit, quod multis senibus posthabitis, eum minorem natu praefecit tabernaculo suo custodem.

EX EODEM CAPITE.

12. *Et dixit Moses ad Iehovam: Vide tu dicis mihi, Educ populum hunc, et tu non indicasti mihi quem missurus sis mecum. Atqui tu dixisti: Novi te ex nomine, atque etiam invenisti gratiam in oculis meis.* 13. *Nunc ergo si modo inveni gratiam in oculis tuis, ostende quaeso mihi viam tuam et cognoscam te, atque inveniam gratiam in oculis tuis, et vide quod populus tuus sit gens ista.* 14. *Et dixit: facies mea praecedet, et requiescere faciam te.* 15. *Cui respondit: Nisi facies tua praecedat, ne educas nos hinc.* 16. *Et* (certe) *qua in re notum erit hic quod invenerim gratiam in oculis tuis ego, et populus tuus? nonne quum ambulaveris nobiscum, et separabimur ego et populus tuus ab omni populo qui est super faciem terrae?* 17. *Et dixit Iehova ad Mosen: Etiam rem hanc quam dixisti faciam: quia invenisti gratiam in oculis meis, et novi te ex nomine.* 18. *Adiecitque: Ostende mihi quaeso gloriam tuam.* 19. *Cui respondit: Ego praeterire faciam omnem decorem meum ante faciem tuam, et vocabo ex nomine Iehovae coram te: et miserebor, cuius miserebor: et clemens ero in quem clemens ero.* 20. *Dixit praeterea: Non poteris videre faciem meam: quia non videbit me homo, et vivet.* 21. *Dixit postremo Iehova: Ecce, locus apud me, et stabis supra petram.* 22. *Erit autem quum pertransibit gloria mea, ponam te in spelunca petrae, et protegam te manu mea donec transiero.* 23. *Postea removebo manum meam, et videbis posteriora mea, facies vero non videbitur.*

12. *Vide tu dicis mihi: Educ.* Iterum de reconciliando populo satagit Moses. Nam promissio uberior per anticipationem inserta fuit. Caeterum a defectione nihil dum aliud promiserat Deus quam se populo terram daturum. Etsi autem de sola terrae possessione certiores reddere volens, addiderat angelum fore ducem: hoc tamen nonnisi temporale erat beneficium, et quod promiscue aliis quoque gentibus conferre solet. Ita videbat Moses se et populum singulari bono privari, quo antea potiti fuerant. Idem enim ille angelus qui ipsos praecesserat, saepius vocatus fuit Deus exercituum, ut sentirent Deum peculiari modo sibi esse praesentem. Itaque non abs re conqueritur Moses Deum non indicasse quem missurus sit: quia generaliter de angelo quolibet loquendo, unicum illum liberatorem populi praesidem et custodem perpetuae salutis abstulerat. Non igitur Aharonem sibi petit restitui, vel quempiam adiungi laboris socium in negotio difficili et arduo: sed de continua serie prioris gratiae certior fieri cupit. Porro ad impetrandi fiduciam non aliud profert in medium quam Dei promissiones. Nulla igitur propria dignitate nititur, nec officia ulla obiicit quibus promeritus sit tantum favorem, sed hac summa contentus est: Domine fac, ut verbis tuis respondeat eventus. Quid sit cognoscere ex nomine, iam ante dictum est: nempe deligere ex aliorum numero, vel eximium habere. Postquam vero recitavit Moses quod a Deo pro-

missum fuerat, per hanc gratiam ipsum obtestatur: Si nactus sum, inquit, gratiam coram te, hoc testimonio confirmes vel approbes, ut rursus nostri curam suscipias. Nam per viam Dei intelligit illam directionem qua testatus fuerat se praeire ad monstrandum iter. In summa, hoc favoris signum sibi dari postulat, si populum Deus perpetuo gubernet. Ideo dicit: Hoc modo te cognoscam et apparebit me tibi gratum esse. Tandem foedus Dei commemorat cum toto populo: ac si diceret: Quamvis nolit Deus privatim hoc uni concedere, aliam esse graviorem causam, quia populum illum adoptaverit. Unde sequitur aequum esse, ut a reliquis gentibus eum discernat propriis notis.

14. *Facies mea praecedet.* Ex responso colligimus quid sibi voluerit Moses. Deus enim eius voto annuens, uno verbo affirmat se praeiturum, ut solebat: quod certum pignus fuit non vulgaris praesentiae. Nam quamvis totus mundus regatur eius providentia, non tamen illic, ut in tuenda ecclesiae salute, conspicua eius facies apparet. Et sane quum idem angelus quem ante castris praefecerat, munus gubernandi populi obierit, inde certe probatur aeterna Christi divinitas. Particula haec: Facies mea praecedet, tantundem valet ac si dixisset: Sic te praecedam, ut vere sentias me ipsum tibi adesse: ac si in speculo faciem meam cerneres tibi ante oculos positam. Id vero quum in Christo impletum fuerit, sequitur Deum esse aeternum: cuius gloria, imperium et maiestas creaturas omnes supereminet. Requies quam promittit, ad perseverantiam gratiae et ultimum finem pertinet: ac si dictum esset: Ubi terram ingressus fuerit populus, sub Dei tutela et patrocinio fore. Nam quod populi totius commune erat Mosis personae adscribitur.

15. *Nisi facies tua praecedat.* Amplectitur Moses quod sibi datum est: interea significat sibi esse potius et optabilius in deserto perire quam longius progredi absque illustri praesentiae Dei testimonio. Quod proximo versu confirmat: ideoque interposui particulam expletivam, Certe: quanquam posset etiam copula resolvi in adverbium causale Nam. Negat enim aliter cognosci posse paternum Dei favorem quo populum amplexus fuerat, nisi maneat apud ipsos. Falluntur autem qui existimant diversum aliquid hic notari quam paulo ante. Nam prorsus eodem sensu dicitur praecedere Deus, et habitare in medio populi: sed respicit Moses ad promissionem ante datam: cuius symbolum erat tabernaculum foederis, quod paulo ante ad puniendum populi scelus a legitima statione abductum fuerat. Quod in fine versus adiungit: Et separabimur, iterum resolvi potest: Ut ita separemur, vel: Quia hoc modo separabimur. Unde satis patet, favorem cuius fit mentio, ad electionem vel adoptionem gratuitam referri, esseque eius fructum vel effectum. Consilium enim Mosis est, foedus quod a populo violatum fuerat, pristino suo vigori restituere: ac si populus in illum honoris gradum unde exciderat postliminio rediret. Et certe haec solida demum nostra est felicitas, segregari a profanis gentibus tanquam Dei peculium: sicuti in Psalmo (106, 4) dicitur: Memento mei Deus in benevolentia populi tui: visita me in salute tua.

17. *Etiam hanc rem.* Nihil addit novum, sed quod nuper dixerat repetitione confirmat, tollendae dubitationis causa. Exprimit tamen simul non alia causa se abduci quam gratuito favore, quo Mosen complexus erat. Haec igitur quaedam fuit foederis renovatio, dum consecratur populus Deo, ut regnum sacerdotale de integro recuperet.

18. *Ostende mihi gloriam tuam.* Hactenus ad regulam modestiae et sobrietatis composita fuerunt Mosis vota: nunc vero extra metas abripitur: quia plus appetit quam fas sit atque expediat. Patet enim ex repulsa, inconsiderate prolapsum fuisse quo non licebat. Deum vult sibi propius, et evidentiore forma quam ante manifestari. Neque tamen huc ipsum impellit stulta curiositas, quae ut plurimum titillat hominum mentes, ut audacter penetrare tentent usque ad ultima coelorum arcana. Neque enim aliud Mosi fuit propositum quam ad fiduciam animari, quo partes suas alacrius obiret. Vitiosum tamen fuisse desiderium cuius rectus erat finis, discimus ex responso Dei, ubi docet noxium et exitiale Mosi fore si obtineat quod magni beneficii loco petit. Quid ergo si nos ad investigandam altius quam par sit Dei gloriam sollicitet ingenii nostri vanitas? Quare sit nobis hic locus instar fraeni ad cohibendas quae in nobis nimium exsultant ac lasciviunt speculationes, dum scire cupimus quae Deus vult nobis esse abscondita. Haec probe, rite et utiliter sciendi ratio, ut revelationis mensura contenti, quod altius est libenter ignoremus. Proficiendum quidem est in cognitione coelestis doctrinae: sed via tenenda, ut Deum praeeuntem sequamur.

19. *Praeterire faciam.* Initio declarat quatenus Mosen exaudierit: sed mox subiicitur restrictio ad excessum corrigendum. Ita non prorsus repudiatur oratio: sed tantum qua parte nimis cupide ferebatur ad spectandam gloriae perfectionem. Transitus significat visionem exigui temporis: ac si diceret: Sufficiat tibi semel quasi ad momentum gloriam meam vidisse, quum ante oculos tuos transibit. Nomen טוב, pro quo Decorem reddidi, alii Bonum vertunt: ideo quidam accipiunt pro bonitate: sed melius convenit nomen pulcritudinis vel decoris, quo sensu non semel legitur. Inde bonum aspectu dicitur quod est iucundum ac delectabile. Clamare in nomine Iehovae interpretor, clara et sonora

voce exprimere quod de ipso Deo utile est cognitu. Ante Mosi dictum fuerat: Ego sum Deus Abrahae, Isaac et Iacob, et nomine meo non fui illis cognitus. Quum iam patribus superior esset Moses, in altiorem gradum evehitur, ut propius innotescat ei Deus, illamque manifestationem numeris omnibus absolvat. Primo igitur tenendum est, Deum nunc familiarius quam antea cognitum fuisse Mosi. Simul tamen notandum est, quamvis exhibita fuerit oculis visio, praecipuas tamen partes fuisse in voce, quia auribus magis quam oculis percipitur vera cognitio Dei. Promittitur quidem Dei conspectus: sed posterius beneficium magis excellit, quod Deus promulgabit nomen suum, ut magis ex voce quam ex facie Moses eum cognoscat. Mutae enim visiones frigidae ac omnino evanidae essent nisi vigorem ex sermone mutuarentur. Ergo sicuti dialectici corpori syllogismum comparant, rationem vero quae inclusa est, animae: ita proprie loquendo anima visionis est ipsa doctrina, ex qua nascitur fides.

Miserebor cuius mis. Quomodo haec sententia cum superiore cohaereat, expendere convenit: quod vel neglectum fuit vel non satis animadversum. Ego etsi Dei misericordiam magnifieri hac circumstantia existimo, quod tam indulgenter cum scelerato populo agat, non dubito tamen quin consulto ansam hominum audaciae praecidere voluerit Deus, ne obstreperent insolitae et prius non auditae liberalitati. Nam sive iudicium suum exerceat Deus, sive clementer vitiis ignoscat, non desinunt profani homines cum eo litigare. Sic rixandi causa interrogant cur filii sui adventum tot saeculis distulerit, cur nostra aetate dignatus fuerit evangelii lucem e tenebris eruere: imo usque ad mundi creationem transvolant: quia illis absurdum videtur Deum tot saeculis fuisse otiosum, ideoque per ludibrium quaerunt, quid ei demum in mentem venerit mundum fabricare, qui nondum sextum millenarium implevit. Praecipue tamen hac in parte se intemperanter effert multorum protervia, ubi ratio non apparet cur Deus erga gentem vel saeculum unum sit misericors, aliis autem et aetatibus et populis rigidus. Itaque admirabile Dei consilium, quo alios elegit, alios reprobavit, semper impiorum calumniis fuit obnoxium: quia nisi discriminis causam videant, Deum iniquitatis damnare non dubitant, quia inter hos et illos discernat. Huic vesaniae nunc occurrit Deus, et sibi potestatem quam libenter eriperent terreni homines, aut potius vermiculi, vendicat: ut pro suo arbitrio peculiarem exserat misericordiam erga quos velit. Quum haereditate terrae Chanaan patres fuisse potitos narrat propheta (Ps. 44, 3), non aliam assignat rationem nisi quod Deo in ipsis complacuit. Atque haec doctrina passim in scripturis occurrit, quam latratu suo sine fine exagitant impuri canes, praecipue tamen oblatrant [1]) quoties Deus indignis se propitium et beneficum ostendit. Hac ratione Paulus (Rom. 16, 25) fideles ad incomprehensibile Dei consilium revocat, quod evangelium promulgando, mysterium temporibus aeternis absconditum patefecit. Item quod gentes inserendo in corpus ecclesiae, a quo alienae tamdiu fuerant, altitudinem eiusdem mysterii commendat, quod angelis etiam absconditum, in plenitudine temporis hominibus innotuit (Eph. 3, 9). Eodem fine praecise hoc loco denunciat, non alibi causam esse quaerendam cur Mosi propius quam olim patribus se manifestet, quam in suo consilio vel beneplacito. Quamquam autem hoc primo loco ad Mosen spectat: quia tamen in commune populi bonum gloriam Dei conspexit, ad omnes extenditur haec misericordia cuius fit mentio. Et certe inaestimabile fuit gratiae Dei documentum, quod post foedissimum populi lapsum, et nefandam apostasiam, in eius tamen salutem luculentius quam antea Mosi apparuerit. Hoc quidem certum est, quidquid ex rei novitate obiicere poterat carnis sensus, hoc responso compesci: ac si uno verbo pronunciaret Deus, gratiae suae dispensationem penes suum unius arbitrium esse: ac non perperam modo facere homines, sed impia et sacrilega dementia rapi, dum intercedere ei conantur: quasi vero in ipsis esset summum iudicem, cui subiecti sunt, in ordinem cogere. Forma autem loquendi simpliciter huc tendit, Dei voluntatem sic omnibus causis superiorem esse, ut ratio sit omnium rationum, lex legum, et regula regularum. Et certe quamdiu sibi permittunt homines inquirere in arcana Dei consilia, nullus erit tumultuandi modus. Deus itaque non disputando hanc vesaniam castigat, sed suum ius asserendo, ut liber sit in dispensatione gratiae suae. Nam pro imperio dicit se fore misericordem erga quos libuerit. Cavendum igitur ne ubi benignus est, oculos noster sit pravus. Porro quo melius impiae superbiae ac temeritatis convincat obstreperos homines, misericordiam ac miserationem suam proponit, quasi diceret nemini se esse obstrictum: ideoque indigne facere qui obmurmurant eum non promiscue omnibus benefacere, quibus nihil debet. Hinc liquet quam scite Paulus de gratuita electione disserens, ad causam quam tractat accommodet hunc locum, Deum scilicet minime censeri posse iniustum, quamvis aliis praeteritis alios eligat (Rom. 9, 15). Nam clare verba sonant certo hominum numero destinari Dei gratiam, ut non appareat aequali modo in omnibus. Loquutio autem expositione non indiget: quia usitatum est omnibus linguis, ubi causae investigationem excludere volumus, id repetere quod ad dis-

1) *Princeps male:* oblaterant, *quod in erratis peius emendatur:* blaterant.

ceptationem trahitur: quemadmodum si quis eximere se volens aliorum censuris, dicat: Ibo quo ibo, faciam quod faciam.

20. *Non poteris videre faciem.* Viderat tamen, sed pro modo revelationis, qui pleno fulgore longe erat inferior. Iam ante natum Mosen dixerat Iacob: Vidi Deum facie ad faciem: Mosi (ut nuper exposui) clarior oblata fuit visio. Nunc vero maius aliquid et praestantius obtinet: non tamen ut Deum perfecte videat qualis in se est, sed quatenus fert captus humanae mentis. Nam etsi angeli dicuntur faciem Dei videre excellentiore modo quam homines, non tamen capiunt immensam gloriae perfectionem, qua absorberentur. Merito itaque negat Deus se posse conspici ab homine mortali: quia non ante ipsum videbimus sicuti est, quam similes ei erimus. Optime autem fraenatur stulta cupiditas, ubi additur lethalem nobis fore gloriae Dei conspectum. Neque enim fieri potest quin ille incomprehensibilis fulgor in nihilum nos redigat. Itaque Deus solida sui cognitione nos arcendo, se tamen manifestat quoad expedit: imo lucis mensuram nostro modulo attemperans, faciem induit quam possimus ferre (1. Ioan. 3, 2).

21. *Ecce locus apud me.* Puerilis quidem videtur haec descriptio, sed nostrae ruditati est aptissima. Nec vero eam aspernabitur quisquis suae imbecillitatis et ignorantiae probe sibi erit conscius. Videntur inter se pugnare haec duo, ostendi Mosi Dei pulcritudinem, et tamen negari eius conspectum. Hic tollitur ambiguitas, quod Deum visurus sit Moses a tergo duntaxat. Similitudo autem ab hominibus sumpta est, quos non agnoscimus nisi ex parte, si alio conversa sit eorum facies: quia ex oris et vultus intuitu perspicua est cognitio. Iam fissura vel foramen rupis perinde fuit atque angusta et obliqua fenestra, quae sic admittit solis radios, ut qui in loco profundo et obscuro inclusus est usum quidem percipiat aliquem lucis, nunquam tamen solem videat vel fruatur eius splendore. Ita nos corporibus tanquam ergastulis inclusi, non possumus recto et libero intuitu cognoscere Dei gloriam: sed nos oblique irradiat, ut eum saltem quasi a tergo videamus. Non de quibuslibet loquor, sed de perfectissimis, qualis fuit Moses: qui etsi privilegio singulari adeptus est quod hic narratur, non tamen pro carnis infirmitate sustinuit Dei gloriam: ideoque opposita fuit Dei manus, ut videret tantum ex parte. Dei autem manus pro caligine accipitur, quae obducta fuit, ne Mosis oculi longius quam fas esset ad curiosum aspectum intenti forent. Quod posteriora quidam ad temporis plenitudinem quo exhibitus fuit Christus in carne, referunt, ac si dictum esset: Non videbis me nisi natura humana indutum, arguta est speculatio, sed minime firma, imo prorsus remota a genuino sensu.

EXODI CAPUT XXXIV.

1. *Et ait Iehova ad Mosen: Dola tibi duas tabulas instar priorum: et scribam in his tabulis verba quae fueruntin tabulis prioribus quas fregisti.* 2. *Esto ergo paratus mane, et ascende mane in montem Sinai: stesque mihi illic super verticem ipsius montis.* 3. *Nullus ascendat tecum, nec ullus videatur in toto monte, etiam oves aut boves non pascantur in prospectu montis huius.* 4. *Dolavit ergo duas tabulas lapideas instar priorum: et consurgens Moses mane ascendit in montem Sinai, sicut praeceperat ei Iehova, et accepit in manu sua duas tabulas lapideas.* 5. *Tunc descendit Iehova in nube, et stetit coram eo illic, et clamavit in nomine Iehovae.* 6. *Transiens, inquam, Iehova ante eum, clamavit, Iehova, Iehova, Deus misericors et clemens, tardus ad iram, et multus misericordia et veritate:* 7. *Servans misericordiam millibus, auferens iniquitatem, et transgressionem, et peccatum, et innocentem non faciens, visitans iniquitatem patrum super filios filiorum in tertios et quartos.* 8. *Festinans autem Moses inclinavit se ad terram, et adoravit.* 9. *Dixitque: Si nunc inveni gratiam in oculis tuis, Domine mi, proficiscatur agedum Dominus meus in medio nostri: et quia populus durae cervicis est, propitius sis iniquitati nostrae et peccato nostro, ut possideas nos in haereditatem.* 10. *Et dixit: Ecce, ego percutiam foedus coram toto populo tuo, et edam miracula quae non sunt creata in universa terra, et in cunctis nationibus: et videbit totus populus in cuius medio es, quod terribile sit opus Iehovae quod facio tecum.*

1. *Dola tibi duas.* Quanquam hac tessera vel externo symbolo sancita fuit instauratio abrupti foederis, ne tamen torporem induceret veniae facilitas, voluit Deus aliquod poenae vestigium restare: ac si vulnere sanato maneret cicatrix. Nullum in prioribus tabulis hominis artificium intervenerat: nam Deus arcana sua virtute sculptas tradiderat Mosi, nunc pars illius tantae dignitatis imminuitur, dum iubetur Moses lapides afferre manu hominis politos, in quibus scribat Deus decem verba. Quare non prorsus deleta fuit ignominia sceleris: nihil tamen quod in salutem necessarium foret vel utile, detractum. Nam ad testimonium gratiae Dei et legis commendationem, ut reverenter eam susciperent, nihil defuit: tantum nota illa fuerunt humiliati, quod lapides in quibus Deus foedus suum deposuit, non fuerunt manu eius formati, nec nati in sacro monte. Quod argute quidam exponunt hoc signo edoctos fuisse Iudaeos, legem manere irritam nisi lapidea corda offerrent Deo, quibus ipsam inscriberet, frivolum est, quin potius alio nos ducit Pauli autoritas, qui idoneus ac fidus est huius loci inter-

pres dum legem mortuae et mortiferae literae comparat (2. Cor. 3, 3): quia tantum exarata fuerit in tabulis lapideis, quum salutis doctrina tabulas cordis carneas requirat.

3. *Nullus ascendat tecum.* Iterum arceantur tam homines quam bestiae ab accessu montis, sicut in prima legis promulgatione factum fuerat: ut legem tanquam e coelo profectam obedienter suscipiat populus. Cur Deus nullum testem admiserit, penes ipsum maneat huius consilii ratio. Illustrius quidem fuisset miraculum, si momento apparuisset scriptura in nudis tabulis: sed voluit Deus aliquem dare locum fidei, quum intermedia hominis opera usus est. Et tamen quod ad stabiliendam legis dignitatem satis erat optime providit, quando decem praecepta Moses attulit in duabus tabulis scripta, quas populus viderat nuper ab ipso nudas et inanes tolli. Atqui in monte neque scalpellum, neque graphium reperire potuit. Sic enim Deus coelestis suae doctrinae dispensationem temperat, ut probet fidelium obsequium et docilitatem, nec tamen quidquam reliquum faciat dubitationi.

5. *Tunc descendit Iehova in nube.* Minime dubium est quin spectante populo nubes Mosen exceperit: ut segregatus a communi hominum vita, post dies quadraginta, quasi novus homo rursum prodiret. Ita visibile hoc gloriae Dei testimonium ad fidem praeceptis conciliandam valuit. Porro descensus Dei, cuius fit mentio, migrationem nullam designat, ac si Deus, qui coelum et terram implet, et cuius immensitas ubique est diffusa, locum mutaret: sed id refertur ad sensum hominum, quia sub specie nubis testatus est Deus se Mosi occurrere. Ergo sacrum Dei nomen ad externum symbolum ex communi scripturae usu transfertur. Non quod nubes inanis fuerit absentis Dei figura: sed quia praesentiam eius pro hominum captu testata est. In fine versus: Vocare in nomine Iehovae, tantundem valet atque inclamare ipsum nomen, vel promulgare quod Deus servo suo innotescere voluit. Haec quidem loquutio saepe occurrit, ubi de precibus agitur. Ideo quidam intelligunt de Mose, quod invocaverit nomen Domini. In qua sententia nulla est absurditas. Liberum igitur sit vel de Mose vel de ipso Deo accipere: nempe quod Deus sonora voce praeco fuerit suae virtutis, iustitiae et bonitatis: vel quod Moses ipse pietatem suam professus sit coram Deo. Verum quod continuo post sequitur ad Deum referre necesse est, nempe quum transiret clamasse, ut se veris elogiis celebraret. Primo duplicatur nomen Iehovae emphaticῶs, quo attentior reddatur Moses. Additur nomen אל, quod a fortitudine ductum saepe pro Deo capitur, et unum est ex eius nominibus. Ergo his vocibus exprimitur Dei aeternitas et immensa potentia. Deinde clementiam suam et misericordiam praedicat: neque uno verbo contentus est, sed postquam se misericordem vocavit, clementiae laudem sibi vendicat: quia scilicet nihil ei magis proprium quam bonitas et gratuita beneficentia. Ipsa quoque bonitatis et clementiae ratio exprimitur, quod non modo placabilis sit, et ad ignoscendum facilis ac propensus, sed quod patienter eos qui peccarunt exspectet, et sua tolerantia invitet ad poenitentiam. Hac ratione tardus ad iram dicitur, nempe qui a severitate abstineat, nisi eum cogeret hominum improbitas ad poenam de sceleribus exigendam. Postea magnitudinem suae misericordiae et veritatis praedicat. His autem duabus fulturis nititur piorum fiducia, dum misericordiam sibi oblatam amplexi, secure quoque in fidem et certitudinem promissionum recumbunt. Itaque in Psalmis passim, ubi facta est bonitatis Dei mentio, veritas tanquam individua comes adiungitur. Altera quoque ratio est, quia non aliter comprehendi potest Dei misericordia quam ex verbi testimonio, cui suam probe constare certitudinem necesse est, ne salus nostra vacillet. Quod sequitur, Deum servare misericordiam in mille aetates, capite vicesimo expositum fuit. Poenae vero quas exigit de peccatis hominum, non ultra tertiam et quartam aetatem prorogantur, quia Dei clementia iudicium exsuperat: sicuti dicitur in Psalmo (30, 6), Momentum in ira eius: vita autem in misericordia. Quod tametsi proprie ad fideles pertinet, ex generali tamen principio manat. Eodem quoque respicit proximum membrum: Tollens iniquitatem, peccatum et scelus. Sic enim exprimitur magnitudo clementiae: quod non levibus tantum delictis det veniam, sed gravissimis quibusque sceleribus: deinde non uno modo peccatum remittat, sed peccatoribus a quibus centies offensus fuerit, sit propitius. Hinc igitur apparet bonitatis eius magnitudo, quod immensam scelerum congeriem absorbet. Verum ne hac indulgentia ad peccandi licentiam trahamur, mox subiicitur per modum correctionis, Mundando non mundabit, quod cum Chaldaeo interprete et aliis de severo contra reprobos et obstinatos iudicio interpretor. Neque enim placet eorum sententia qui dicunt Deum remittere quidem peccata, sed ita ut modice castiget eos qui peccarunt: quia frigidum est commentum poenam exigi, remissa culpa: prorsus etiam falsum, quia usu patet quam multa peccata Deus impunita praetereat. Verum optime convenit quod dixi: ne impunitas generet audaciam, postquam de sua misericordia loquutus est Deus, exceptionem addere, iniquitatem minime remitti ad quam accedit obstinatio. Atque hinc videntur sumpsisse prophetae (Ier. 25, 29 et 49, 12): An tu mundando mundaberis? dum reprobos compellant quibus negatur venia. Itaque sic commode resolvi poterunt verba: Quamvis exorabilis sit Deus atque etiam ad ignoscendum facilis, non tamen ideo con-

temptoribus parcit, quin severus sit impietatis eorum vindex. Quanquam non male quadraret contrarius sensus: Succidendo non succidit. Nam hoc interdum significat verbum נקה. Ita uno contextu haec legenda erunt, Deum remittere iniquitates: quia non vult prorsus excidere humanum genus. Quis enim salvus evadet si velit Deus in iudicium vocare etiam fidelium peccata? Atque huc forte allusit Ieremias, dum vindictae de qua concionatus fuerat acerbitatem mitigat hac eadem loquutione. Illic autem legi aliter non potest quam Non succidam te succidendo. Si hoc recipitur, redditio causae erit, Deum veniam peccatis ideo dare quia succidere homines nolit: quod faceret summi iuris rigorem urgendo. Sunt qui exponant, Deum remittere peccata, quia nemo sit coram ipso innocens: ac si dictum esset, destitui omnes gloria iustitiae, et proinde unicum esse refugium in Dei misericordia. Vere id quidem: sed non tam expositio est quam plausibilis argutia.

8. *Festinans Moses.* Festinatio ostendit Mosen primo fulgoris intuitu fuisse attonitum. Sicuti Deus, ubi prodit in medium, ita confestim pios rapit in admirationem sui, ut non sit cunctandi tempus. Additur precatio, ut Deus iter faciat cum populo, eiusque pervicaciam toleret. Quoniam enim dixerat Deus fieri non posse, ut habitaret cum populo, durae cervicis et intractabili, remedium proponit Moses. Nempe postquam confessus est duro et praefracto ingenio esse populum, spem tamen salutis residuam facit, si Deus sit exorabilis ad parcendum. Dignum vero observatu quod subiicitur: Ut possideas nos. Copula enim vim obtinet causalis particulae, ac si dixisset: Non aliter Deum haereditate quam elegit posse frui, quam peccata remittendo. Et certe ita est: nam quae est hominum fragilitas, subinde exciderent a gratia nisi Deo reconciliarentur. Nec vero id tantum de veteri populo dictum fuit, sed ad nos quoque pertinet: quia ut nos possideat Deus, necesse est assidue nobis peccata remitti: sicut haec legatio (teste Paulo [2. Cor. 5, 18 sq.]) quotidie in ecclesia personat. Unde sequitur, non modo salutis nostrae principium fluere ab adoptione gratuita, sed continuos eius progressus usque ad finem non aliter compleri quam ubi nos sibi gratis reconciliat Deus.

10. *Ego percutiam foedus.* Non exprimitur quocum percutere velit Deus foedus. Ideo quidam interpretes subaudiunt nomen Mosis: quod videntur facere probabili ratione, maxime quia additur in fine versus: Opus quod facturus sum tecum. Verum quia stipulabatur Moses omnium nomine, sensus eodem redit, si legas: Palam cum toto populo paciscar. Hac vero promissione Deus Israelitas quasi in integrum restituit: quia sic in profligandis gentibus mirabiliter acturum denunciat, ut probet se peculiarem esse illius populi Deum: quod est ipsum a reliquis gentibus discernere, sicuti praecatus fuerat Moses. Omnes vero dicit oculatos fore testes, ut proprio sensu convicti tandem se eius imperio fideliter et sincere subiiciant.

EX EODEM CAPITE.

27. *Et dixit Iehova ad Mosen: Scribe tibi verba haec: quia secundum verba haec pepigi foedus tecum, et cum Israele.* 28. *Fuit autem ibi cum Iehova quadraginta dies, et quadraginta noctes: panem non edit et aquam non bibit: et scripsit in tabulis verba foederis, decem verba.* 29. *Factum est autem quum descenderet Moses e monte Sinai, habens tuas tabulas testimonii in manu sua: quum ergo descenderet e monte, nesciebat quod resplenduisset cutis faciei suae quando loquutus erat cum eo.* 30. *Viditque Aharon et omnes filii Israel ipsum Mosen, et ecce, splendebat cutis faciei eius: timueruntque accedere ad eum.* 31. *Et vocavit illos Moses: reversique sunt ad eum Aharon et omnes principes coetus. Tunc loquuntus est Moses ad eos.* 32. *Deinde appropinquarunt omnes filii Israel, et praecepit eis cuncta quae loquutus fuerat Iehova cum eo in monte Sinai.* 33. *Porro quum finem fecisset loquendi Moses cum eis, posuit velamen super faciem suam.* 34. *Quum vero ingrederetur Moses in conspectum Iehovae ad loquendum cum illo, auferebat velamen, donec egrederetur, egressus autem alloquebatur filios Israel quod iussus erat.* 35. *Videbant igitur filii Israel faciem Mosis, quod resplenderet cutis faciei Mosis, et reducebat Moses velamen super faciem suam, donec ingrederetur ad loquendum cum eo.*

28. *Fuit autem ibi cum Iehova.* Duplicatur numerus dierum, ut secundae tabulae non minus obtineant fidei quam priores. Diximus enim exemptum fuisse Mosen a communi hominum vita, ut legem tanquam e coelo afferret. Si paucis tantum diebus in monte retentus esset, non ita illustri miraculo sancita fuisset eius autoritas. Quadraginta vero dies plenam eius legationi fidem fecerunt, ut sciret populus divinitus esse missum: quia tam longi temporis ieiunium ferre, modum humanae naturae excessit. Quare, ut indubia esset legis maiestas, angelica gloria insignitus fuit eius minister. Ideo diserte narrat, se neque aquam bibisse, neque panem gustasse quia discerni oportuit ab ordine mortalium, ut omni exceptione maior esset eius functio. Porro tenendum est, ieiunium hoc, cuius fit mentio, non temperatiae aut sobrietatis fuisse, sed singularis privilegii, quo data fuit ad tempus Mosi immunitas ab infirmitate carnis: ut alia esset eius conditio quam generis humani. Neque enim ullam sensit

esuriem, nec cum edendi cupiditate luctatus est, nec magis cibum vel potum appetivit quam unusquispiam ex angelis. Itaque haec abstinentia nunquam in exemplum a prophetis tracta fuit, nec quisquam imitari tentavit quod sciebant omnes sibi minime esse datum. Eliam excipio, qui ad renovandam legem missus, quae fere interciderat, quasi secundus Moses, ipse quoque a cibo et potu abstinuit per dies quadraginta (1. Reg. 19, 8). Similis fuit ieiunii Christi ratio: quia ut evangelio suo plenam fidem acquireret, testatum facere voluit se Mosi hac in parte nequaquam cedere (Matt. 4, 2). Quo minus excusabilis est error ex crassa inscitia natus, dum annuo ieiunio tentarunt omnes promiscue filium Dei aemulari: ac si nova evangelii promulgatio ipsis mandata esset. Neque enim tota vita nisi semel ieiunavit Christus per quadraginta dies: nec toto illo tempore esuriit: quemadmodum clare exprimitur: et eum ab hominum consuetudine segregavit coelestis pater, quum se accingeret ad obeundum doctoris munus.

29. *Factum est autem quum descenderet.* Aliud insigne legis decus narratur: quod scilicet in facie Mosis apparuerit coelestis gloriae fulgor. Dicitur enim facies eius radiasse vel fuisse radiata. Vox enim קרן a cornu deducitur, ideoque probabile est radios micasse ex eius facie, qui splendidam ipsam redderent. Hunc splendorem in ipsum Deus transfudit, quando eum alloquutus fuerat in monte. Cur autem nesciverit Moses se ita divinitus illustratum, ratio certa non est, nisi quod probabile videtur celatum ad breve tempus fuisse, quo liberius ad populum accederet, atque ita ex propiore intuitu melius innotesceret miraculum. Quod postea dicitur, Aharon et filios Israel viso splendore fuisse perterritos, ut accedere non auderent, non ita intelligo ac si statim refugissent. Nam quum eius voce revocati fuerint, haud dubie non procul conspexerant radios, sed quum vellent eum excipere, et vicissim perferret ipse Dei mandata. Itaque quod sequitur paulo post: Quum finem fecisset loquendi, texisse velo faciem, refero ad primum sermonem, quem coactus fuerat abrumpere populi discessu vel fuga, ut sit sensus: Quum sciret causam terroris, desiisse loqui, et opposito velamine operuisse faciem. Neque enim cur fugerent scire aliter potuit quam sciscitando. Quidam ut absurditatem vitent, secundum membrum disiungunt a priori, ac putant ordine praecedere. Sed mihi coacta videtur expositio. Bene autem (meo iudicio) convenit Mosen, postquam vidit consternatos abscedere, quia non audiebatur, cessasse loqui, et causa cognita opposuisse sibi velum. Hic exoritur quaestio, quomodo splendorem gloriae Dei sustinuerit Moses, radios autem, qui micabant in eius facie, non tulerit populus. Sed facilis solutio est, hanc dedecoris notam illis fuisse iniustam, ut agnoscerent quam procul sua ingratitudine recessissent a Deo, qui ad servi conspectum expavescebant. Hoc igitur discrimine fuerunt humiliati, quod Moses secure a Dei colloquio ad ipsos prodibat, quamvis secum gestaret insignia terribilis Dei potentiae, ipsi autem metu attoniti refugiebant hominis mortalis conspectum. Postquam autem Paulus (2. Cor. 3, 13) genuinum huius fulgoris usum docuit, nempe ut lex gloriosa esset, longius progreditur, praesagium hoc fuisse futurae excaecationis quae manebat Iudaeos. Primo igitur dicit: Quamvis lex tantum esset litera mortua, et administratio mortis, fuisse tamen gloria sua exornatam. Deinde adiungit quod est accidentale, velamen fuisse coram facie Mosis: quia futurum erat ut non possent conspicere Iudaei quod praecipuum erat in lege, neque attendere ad verum eius finem: sicuti post adventum Christi obcaecati sunt eorum sensus, et velamen illis est impositum, donec ad Christum (qui legis est anima) Moses ab ipsis conversus fuerit. Nunc quum in evangelio retecta facie Deus se repraesentet, videndum est ne princeps huius mundi mentes nostras obtenebret: sed potius ut transformemur a gloria in gloriam.

REPETITIO EIUSDEM HISTORIAE.

EX DEUT. IX.

7. *Memento, ne obliviscaris quod ad iram provocasti Iehovam Deum tuum in deserto, a die qua egressus es e terra Aegypti, donec ingressi estis ad hunc locum, rebelles fuistis Iehovae.* 8. *Nam in Horeb provocastis Iehovam: et excanduit Iehova in vos ad perdendum vos.* 9. *Quum ascendissem in montem ut acciperem tabulas lapideas, tabulas foederis quod pepigerat Iehova vobiscum, tunc mansi in monte quadraginta dies et quadraginta noctes, ubi panem non comedi, et aquam non bibi.* 10. *Et dedit mihi Iehova duas tabulas lapideas scriptas digito Dei, et in ipsis erat iuxta omnia verba quae loquutus fuerat Iehova in monte e medio ignis, in die conventus.* 11. *Et factum est a fine quadraginta dierum et quadraginta noctium, ut daret Iehova mihi duas tabulas lapideas, tabulas foederis.* 12. *Dixit autem mihi Iehova: Surge, descende hinc celeriter: quia corrupit se populus tuus quem eduxisti ex Aegypto: recesserunt cito e via quam praeceperam illis: fecerunt sibi conflatile.* 13. *Tunc dixit mihi Iehova: Vidi populum hunc, et ecce, populus est durae cervicis.* 14. *Sine me ut perdam eos, deleamque nomen eorum sub coelo, et faciam te in gentem potentiorem et maiorem illa.* 15. *Tunc verti me, et descendi e monte (mons autem ipse ardebat igni)*

et duae tabulae foederis in manibus meis erant. 16. *Et vidi, et ecce peccaveratis in Iehovam Deum vestrum, feceratis vobis vitulum conflatilem, recesseratis cito de via quam praeceperat Iehova vobis.* 17. *Tunc apprehendi duas tabulas, et proieci eas e manibus meis confregique in oculis vestris.* 18. *Et procidi coram Iehova sicut prius, quadraginta dies et quadraginta noctes: panem non comedi, et aquam non bibi, propter omne peccatum vestrum quod peccaveratis, impie agendo in oculis Iehovae ad ipsum provocandum.* 19. *Timui enim propter excandescentiam et iram qua excanduerat Iehova contra vos ad perdendum vos: et exaudivit me Iehova etiam hac vice.* 20. *Contra Aharon quoque excanduit Iehova vehementer ad perdendum eum, et oravi etiam pro Aharon tempore illo.* 21. *Porro peccatum vestrum quod feceratis, nempe vitulum, accepi, et combussi illum igni, et contrivi bene molendo, donec comminutus esset in pulverem: ac proieci pulverem eius in torrentem qui descendebat e monte illo.*

EX EODEM CAPITE.

25. *Et procidi coram Iehova quadraginta diebus et quadraginta noctibus, quibus procidi: quia dixerat Iehova se perditurum vos.* 26. *Oravi Iehovam, et dixi: Dominator Iehova, ne perdas populum tuum, et haereditatem tuam quam redemisti magnitudine tua, quem eduxisti ex Aegypto manu valida.* 27. *Memento servorum tuorum, Abrahae, Isaac et Iacob, ne respicias ad duritiem populi huius, et ad impietatem eius et peccatum.* 28. *Ne forte dicant in terra, unde eduxisti nos: Propterea quod non potuit Iehova introducere eos in terram quam dixerat illis, vel quia oderat illos, eduxit eos ut interficeret in deserto.* 29. *Ipsi autem sunt populus tuus, et haereditas tua, quam eduxisti fortidudine tua magna, et brachio tuo extento.*

EX DEUT. CAP. X.

1. *In tempore illo dixit mihi Iehova: Dola tibi duas tabulas lapideas similes prioribus, et ascende ad me in montem, et fac tibi arcam ligneam.* 2. *Et scribam in tabulis verba quae erant in tabulis prioribus, quas fregisti, et pones eas in arca.* 3. *Feci igitur arcam e lignis sittim, ac dolavi duas tabulas lapideas similes prioribus: ascendique in montem habens duas tabulas in manu mea.* 4. *Tunc scripsit in tabulis iuxta scripturam priorem decem verba quae loquutus fuerat Iehova vobiscum in monte, e medio ignis, in die conventus: et dedit illas mihi Iehova.* 5. *Conversus autem descendi e monte: posuique tabulas in arca quam feceram: et fuerunt illic, quemadmodum praeceperat mihi Iehova.*

EX EODEM CAPITE.

10. *Ego autem steti in monte secundum dies priores, quadraginta dies, et quadraginta noctes: et exaudivit me Iehova etiam hac vice, nec voluit Iehova perdere te.* 11. *Itaque dixit mihi Iehova: Surge, vade, proficiscendo ante populum ut ingrediantur et possideant terram quam iuravi patribus eorum me daturum illis.*

Deut. 9, 7. *Memento, ne obliviscaris.* Ut ingratitudinem populo exprobret Moses, scelera quaedam hoc loco breviter attingit: sed praecipue insistit in defectionis historia, ubi se prodidit extrema et maxime detestabilis impietas. Hoc ergo facinus iisdem prope verbis recenset quibus ante usus fuit in Exodo. Praefatur autem ut de sceleribus ipsis saepe cogitent, ne unquam obrepat oblivio. Haec porro assidua recordatio non modo ad eos humiliandos spectabat, sed ut tandem exuere discerent pravum illud ingenium, et ad praestandum Deo obsequium assuescere. Mox ad historiam ipsam descendit, quod eorum idololatria provocatus fuerit Deus ad ipsos delendos. Hic si quaestio movetur quomodo exoratus fuerit a Mose Deus ut mutaret consilium, cohibenda est curiositas, ne altius quam par est disputemus de arcano et incomprehensibili Dei decreto. Certum quidem est non aliter Deum fecisse quam statuerat: sed non altius conscendit Moses quam ad iudicium sibi patefactum: sicuti certo reputandum est paratum nobis esse interitum ubi deliquimus: et iram Dei placari quum vera fide et serio affectu confugimus ad eius misericordiam. Reliqua ante fuerat exposita.

17. *Tunc apprehendi duas tabulas.* Nullum hic suum delictum recitat Moses. Itaque non intelligit se nimio iracundiae impetu fuisse correptum ad frangendas tabulas: quin potius iterum repetit quid meriti essent: ideoque se fecialis munere fuisse defunctum, ut non ore tantum, sed solenni ritu denunciaret eorum perfidia cassum et irritum esse foedus Dei. Qua etiam ratione tabulas ipsis spectantibus proiecit ac fregit: ut tam horribili poena territi alacrius se ad expiandum scelus accingerent.

18. *Procidi coram Iehova.* Narratio est confusa. Neque enim ieiunium hoc, de quo loquitur, ordine temporis praecessit secundum ascensum, quum iussus fuit novas tabulas parare. Alioqui ter ieiunasset: quod falsum esse ex aliis locis colligitur. Sed mirum non est rem eandem saepius repeti, sicuti videbimus tam initio decimi capitis quam aliquando post. Nunc

autem tempestiva fit eius rei mentio, quod scilicet foedus de integro fuerit renovandum: ideoque, ac si nihil actum esset, iterum per dies quadraginta abstinuerit a cibo et potu. Vidimus autem alibi alias fuisse intermedias preces, antequam secundo montem ascenderet. Sed hic non enarrat distincte singula, imo preces quibus intercessit apud Deum miscet cum secundo ieiunio: quia hoc praecipue dignum fuit observatu, profectu caruisse primam legis promulgationem, et foedus quod violaverant fuisse iterandum quasi a principio. Etsi autem dicit propter eorum peccatum se panem non comedisse, neque aquam bibisse, non significat tamen ieiunium fuisse indicium fletus et moeroris: sicuti Ioel testandae poenitentiae causa populum ad saccum et cinerem vocat, et ad fletum et ieiunium hortatur (Ioel 2, 12). Mosi enim (ut ante docui) nihilo difficilior vel gravior fuit inedia quam angelis. Verum suppliciter admonet non aliter expiari tantum scelus potuisse nisi denuo renunciasset humanae vitae, et ad Deum fuisset collectus. Interea tenendum est ante illud tempus iam deprecatum fuisse pro populo, et simul exauditum: quia placati et reconciliati Dei signum fuit, Mosen accersere, ut legem acciperet ac denuo perferret. Huc pertinet quod addit proximo versu: Quia timui propter excandescentiam, etc. adhuc enim anxius erat de salute populi, quum Deus minari non cessaret. Videmus ergo timorem hunc et sollicitum orandi studium a ieiunio disiungi tanquam res diversas. Et certe iam Deum exoraverat, quum ex eius mandato novas tabulas dolavit, quibus foedus redintegrandum erat. Quanquam non infitior in monte quoque de impetranda venia laborasse: sicuti pii vota quorum facti sunt compotes continuando, fidem suam magis ac magis confirmant. Tantum moneo lectores ut illud quod posui temporis discrimen observent.

20. *Contra Aharon.* Hinc apparet quam evanidi sint praetextus, quibus delicta sua tegere homines tentant antequam serio Dei metu subacti sint ad culpam agnoscendam. Quamvis non prorsus se innoxium iactaret Aharon, diluere tamen vel extenuare sceleris atrocitatem tentabat, quod esset coactus. Atqui pronunciat Moses Deum valde excanduisse. Unde sequitur gravissimi sceleris fuisse reum quod certius iam exprimitur poenae magnitudine. Neque enim ad eum usque perdendum commotus fuisset Deus, nisi quia obnoxius erat eiusmodi iudicio. Proximo versu peccati nomen non pro actu ipso capitur, sed metonymice transfertur ad vitulum: quod appositio declarat. Iam quum dicit se bene molendo contudisse vitulum donec in cinerem redactus esset, iterum significat quam abominabile fuerit illud idolum: praesertim quum adiiciat pulverem fuisse in torrentem proiectum, ne quod monumentum usquam residuum foret.

25. *Procidi coram Iehova quadraginta diebus.* Iterum permixta est narratio: quia certum est hanc orationem prius fuisse conceptam quam alteris quadraginta diebus ieiunus maneret in monte. Sed quia tunc, ut erat ex anxietate constrictus, easdem continuavit preces, non mirum est si sub ieiunio quadraginta dierum comprehendat quidquid ante factum erat. Nihil enim absurdi si populi salutem pro qua rogaverat, adeptus, adhuc tamen trepidet. Porro ieiunium hoc posterius fuisse tempore quam orationem cuius simul sit mentio, colligere licet ex initio proximi capitis, ubi commemorat sibi tabulas secundas fuisse datas: de ieiunio autem nullum verbum. Dixi autem cur saepius dies quadraginta repetat: quia scilicet non satis fuisset simpliciter intercedere, nisi sequuta esset haec expiatio, quam obtinuit accepto novo foedere. Reliqua iam exposuimus.

Deut. 10, 1. *Tempore illo.* Aliquamdiu cum populo versatus est antequam rediret in montem cum secundis tabulis. Quare iam exponere incipit quod inversa serie temporis dixerat, se per dies quadraginta ad deprecandum in monte stetisse, quod etiam apertius demonstrat repetitio versus decimi, ubi dicit se in monte stetisse secundum dies priores. Etsi autem illic quoque se exauditum fuisse dicit quum in monte intercederet, complectitur tamen quas prius orationes conceperat, audita populi defectione, et postquam fractis tabulis abstulerat Dei tabernaculum, ubi seorsum oraret ad expiandum scelus. Quod etiam hic dicitur de arca, non est suo loco positum. Erat enim pars tabernaculi, ut alibi vidimus. Itaque nimiae morositatis est, quae simul narrantur exigere ad idem temporis momentum.

EXODI CAP. XL.

1. *Loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 2. *Die mensis primi, prima eiusdem, eriges tabernaculum, tabernaculum conventionis.* 3. *Et pones ibi arcam testimonii quam teges velo.* 4. *Introducesque mensam, et ordinabis ordinationem eius: indroduces insuper candelabrum, et accendes lucernas eius.* 5. *Pones altare aureum ad suffimentum e regione arcae testimonii: et pones aulaeum ostii tabernaculi.* 6. *Dein pones altare holocausti coram ostio tabernaculi conventionis:* 7. *Postea pones concham inter tabernaculum conventionis et altare, in qua pones aquam.* 8. *Postremo pones atrium in circuitu, et aulaeum portae atrii.* 9. *Tunc accipies oleum unctionis, et unges tabernaculum atque omnia vasa quae sunt in eo: sanctificabisque illud et omnia vasa eius, et erit sanctum.* 10. *Unges et altare holocausti, atque omnia vasa eius:*

sanctificabisque altare, et erit altare sacrosanctum. 11. *Unges etiam concham et basim eius, sanctificabisque illam.* 12. *Tunc appropringuare facies Aharon et filios eius ad ostium tabernaculi conventionis, lavabisque eos aqua.* 13. *Et induere facies Aharon vestes sanctas, ungesque eum, et sanctificabis eum, ut sacerdotio fungatur mihi.* 14. *Filios quoque eius appropinquare facies, et indues eos tunicis.* 15. *Ungesque illos, quemadmodum unxeris patrem eorum: et sacerdotio fungentur mihi, eritque unctio eorum ut sit eis in sacerdotium perpetuum per generationes suas.* 16. *Fecit ergo Moses iuxta omnia que illi praeceperat Iehova, sic fecit.* 17. *Et factum est mense primo, anno secundo prima mensis, errectum fuit tabernaculum.* 18. *Erexit igitur Moses tabernaculum, posuitque bases eius, et tabulas eius, et vectes eius, atque erexit columnas eius.* 19. *Extendit praeterea tentorium super tabernaculum, et posuit operimentum tentorii super illud superne, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 20. *Tulitque et posuit testimonium in arca ipsa, posuit quoque vectes super arcam, et propitiatorium super arcam superne.* 21. *Induxitque arcam in tabernaculum, posuitque velum tentorii, et texit arcam testimonii, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 22. *Posuit et mensam in tabernaculo conventionis ad latus tabernaculi ad aquilonem extra velum.* 23. *Et ordinavit super eam ordinationem panum coram Iehova, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 24. *Posuitque candelabrum in tabernaculo conventionis ex adverso in latere tabernaculi ad meridiem.* 25. *Et accendit lucernas coram Iehova, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 26. *Posuit etiam altare aureum in tabernaculo conventionis coram velo:* 27. *Et incendit super illud suffimentum aromaticum quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 28. *Posuit praeterea aulaeum ostii tabernaculi.* 29. *Et altare holocausti posuit ad ostium tabernaculi, tabernaculi conventionis: et obtulit super illo holocaustum, et minham, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 30. *Et posuit concham inter tabernaculum conventionis et altare, in qua posuit aquam ad lavandum.* 31. *Et lavabant ex ea Moses et Aharon et filii eius manus suas et pedes suos.* 32. *Quando ingrediebantur tabernaculum conventionis, et quando accedebant ad altare, lavabant se, sicut praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 33. *Postremo erexit atrium in circuitu tabernaculi et altaris, posuitque aulaeum portae atrii. Itaque absolvit Moses opus ipsum.* 34. *Et operuit nubes tabernaculum conventionis, gloriaque Iehovae replevit tabernaculum.* 35. *Neque poterat Moses ingredi tabernaculum conventionis, quia habitabat super illud nubes, et gloria Iehovae replebat tabernaculum.*

EX NUMER. IX.

15. *Quo die erectum fuit tabernaculum operuit nubes tabernaculum supra tectum testimonii: vespere autem erat super tabernaculum tanquam species ignis usque mane.* 16. *Sic erat iugiter: nubes operiebat illud, et species ignis noctu.*

2. *Die mensis primi prima eiusdem.* Quod existimant interpretes mihi non est probabile, tunc scilicet tandem erectum fuisse tabernaculum. Iam antequam secundo ascenderet Moses in montem, suis partibus absolutum fuisse, inde colligitur quod arca tunc parata erat in qua repositae fuerunt tabulae: sicuti videbimus in contextu. Porro alibi firmis (ut arbitror) rationibus ostensum fuit in signum divortii extra castra fuisse locatum, ex quo populus vitulum sibi fabricaverat. Quid ergo sibi vult erectio de qua nunc agitur? nempe dicitur fuisse erectum, ubi a loco alieno ad suam stationem traductum est. Nam et tunc unctum fuit, et sacris oblationibus ornatum: deinde Aharon et eius filii initiati fuerunt ad obeundum sacerdotale munus. Quoniam igitur nondum rite locatum fuerat in mediis castris, imo potius ablatum populo ne illo praesentiae Dei pignore frueretur, merito post foedus renovatum celebratur solennis eius dedicatio. Hic etiam locus confirmat quod alibi docui, idem illud fuisse tabernaculum quod tetendit Moses procul a castris. Nam epitheton adiungens quasi de re nota loquitur. Tu eriges, inquit, tabernaculum, nempe tabernaculum conventionis. Et iam ante impositum fuisse nomen ex ore Dei testatus est Moses ipse. Porro eadem mandata repetit: non quod servi sui memoriae diffideret: sed ut melius liqueret, unum ipsum esse totius operis autorem: deinde ut maior inesset religio: quando toties quasi de rebus maximi ponderis dignatus fuerat praecipere.

9. *Tunc accipies oleum unctionis.* In oleo vis et facultas sanctificandi minime fuit, nisi quatenus fuit spiritus figura, a quo tanquam ab unico fonte fluit omnis sanctitas. Oleum certe, ut corruptibilis est liquor, neque in animas penetrat, nec quidquam per se prodesset ad spiritualem Dei cultum. Ex multis autem scripturae locis constat symbolum fuisse donorum omnium spiritus. Haec igitur figura clare ostendit nihil Deo placere, nihil coram ipso esse purum vel sanctum, nisi quod spiritus virtute et gratia purgatum et rite dicatum fuerit. Deinde singula sanctuarii vasa eximere sacra unctione voluit Deus a communi usu: ut discernerent Israelitae sacra a profanis, atque ita iustam reverentiam obtineret Dei cultus, nec quisquam carnis pollutiones ingereret in eum locum, cuius puritas sacro symbolo commendata fuerat. Quaeritur ta-

men cur altare holocausti excellentiore elogio insigniat. Nam quum tabernaculum cum suis vasis simpliciter sanctum dixerit, ipsum altare vocat sanctum sanctorum: pro quo sacrosanctum reddidi. Non dubito quin hoc nomen mutuetur a sacrificiis: quae sic etiam dicta sunt expiationis respectu, ut alibi visum fuit. Edocti igitur fuerunt filii Israel Deum vere reconciliari holocaustis et sacrificiis ignitis: quia in ipso altari resideret sanctitas sanctitatum.

12. *Appropinquare facies Aharon.* De vestibus et modo unctionis supra exposuimus, quae ad rem facere visa sunt, solum teneant lectores, qui sacerdos ante creatus fuerat, nunc demum inaugurari, ut munere suo fungi incipiat. Simul tamen meminerint ore Dei consecratum fuisse hoc oleum. Unde apparet stulte episcopos papales tanquam simias aemulari Mosen, dum suos sacrificos, altaria et alias nugas foetido oleo aspergunt: quandoquidem satis constat caeremoniam hanc ungendi, ut ad veteres legis umbras spectabat, cessasse Christi adventu. Observatu quoque dignum est quod admonet Augustinus [1]), Mosen qui aliorum unctioni praeficitur, nunquam fuisse consecratum visibili symbolo: ut sciamus non a ministri dignitate aestimanda esse externa signa, sed a solo Dei imperio: deinde invisibilem gratiam quibusdam profuisse absque visibilibus sacramentis: visibilem vero sanctificationem sine invisibili posse conferri, sed non prodesse.

17. *Et factum est mense primo.* In tota dispositione quae describitur, praecipue notandum est Mosen ita paruisse Deo ut ne minimum quidem a forma sibi praescripta deflexerit. Ideo toties inculcat se fecisse sicuti iusserat Deus, nec abs re: quia nihil proclivius quam ut Dei mandatis sua commenta permisceant homines, ac si supra ipsum vellent sapere. Ergo ut sciret populus in toto legali cultu nihil esse humanitus fabrefactum, tam diligenter hac in parte insistit Moses, suamque obedientiam saepius testatur. Quod si tantus propheta in rebus minutis nihil a se ipso tentare ausus est, cuius audaciae et arrogantiae fuit, homines suo arbitrio comminisci innumera figmenta quibus Deus coleretur? Nos vero discamus ex hoc loco, quidquid a Deo profectum est reverenter amplecti: quod autem a se ipsis proferunt homines, repudiare.

34. *Et operuit nubes.* Hac tessera vel pignore probata fuit tabernaculi sanctitas: quia certo cognovit populus non frustra erectum fuisse, sed promissionem ante datam re ipsa compleri, electum a Deo fuisse domicilium illud, ut dux et custos esset populi. Neque enim naturale fuit nubem residere super sanctuarium, in quo deposita erat arca foederis: multo etiam minus interdiu nubem conspici, noctu vero ignem: praesertim quum id non semel factum esset, verum continua serie haec duo vicissim inter se succederent. Apte autem dicitur, quum nube opertum fuit tabernaculum, simul repletum fuisse Dei gloria: quia magnificum illud fuit decus, terrestre aedificium ornatu plus quam coelesti reddi insigne: ac si Dei maiestas oculis esset conspicua. Porro quum antea Moses a tergo opposita nube tegeretur, nunc dicitur nubis densitas eum quoque prohibuisse ab ingressu. Unde magis crescere debuit loci reverentia et admiratio quum magnitudo gloriae sancto prophetae obstaculum esset. Probabile autem est eius exemplo non reliquos tantum ex vulgo, sed omnes Levitas fuisse admonitos, ne longius quam concessum ipsis erat perrumpere tentarent. Postquam enim sacerdotii possessio ad fratrem transiit, una cum posteris a sacra illa dignitate exclusus est.

1) In libro quaestionum super Leviticum.

NUMER. CAP. VII.

1. *Et fuit quo die finivit Moses erigere tabernaculum, unxit illud et sanctificavit, omniaque utensilia eius, altare quoque et omnia utensilia eius, ex quo unxit ea et sanctificavit,* 2. *Tunc obtulerunt principes Israelis, capita domuum patrum suorum, principes tribuum, hi erant praefecti numeratis,* 3. *Et attulerunt oblationem suam coram Iehova sex plaustra operta, et duodecim boves, plaustrum pro binis principibus, et bovem in singulos obtulerunt coram tabernaculo.* 4. *Dixerat autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 5. *Accipe ab eis, et servient in ministerio tabernaculi conventionis: et dabis ea Levitis, cuique secundum rationem sui ministerii.* 6. *Accepit itaque Moses plaustra et boves, et dedit Levitis:* 7. *Duo plaustra, et quatuor boves dedit filiis Gerson secundum rationem ministerii ipsorum.* 8. *Et quatuor plaustra et octo boves tradidit filiis Merari secundum rationem ministerii ipsorum sub manu Ithamar filii Aharon sacerdotis.* 9. *Filiis vero Cehath nihil dedit: quia ministerium sanctuarii quod illis iniunctum erat, humero ferebant.* 10. *Obtulerunt autem principes pro dedicatione altaris die quo unctum fuit: obtulerunt, inquam, principes oblationem suam coram altari.* 11. *Et dixit Iehova ad Mosen, singuli principes singulis diebus offerent oblationem suam ad dedicationem altaris.* 12. *Obtulit itaque primo die oblationem suam Nahason filius Amminadab de tribu Iehudah.* 13. *Fuit autem oblatio eius patina argentea, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii: ambae plenae simila conspersa oleo in minham.* 14. *Cochlear unum aureum decem siclorum, plenum suffitu:* 15. *Iuvencus unus, filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum.* 16. *Hircus caprarum unus pro peccato.* 17. *Pro sacrificio autem prosperitatum, boves duo, arietes quin-*

que, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Nahason filii Amminadab. 18. *Die autem secundo obtulit Nethanel filius Suar princeps Issachar.* 19. *Obtulit oblationem suam, patinam argenteam unam, centum triginta siclorum pondus eius: phialam unam argenteam, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii, ambas ipsas plenas simila conspersa oleo in minham.* 20. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 21. *Iuvencum unum, filium armenti, arietem unum, agnum anniculum, in holocaustum:* 22. *Et hircum caprarum unum pro peccato:* 23. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Haec est oblatio Nethanel filii Suar.* 24. *Die tertio princeps filiorum Zebulon, Eliab filius Helon.* 25. *Oblatio autem eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum secundum siclum sanctuarii: ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 26. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 27. *Iuvencus unus, filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum.* 28. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 29. *Et pro sacrificio prosperitatum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni quinque anniculi. Haec fuit oblatio Eliab filii Helon.* 30. *Die quarto princeps filiorum Ruben, Elisur filius Sedeur.* 31. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii, ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham:* 32. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 33. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:* 34. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 35. *Et pro sacrificio prosperitatum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Elisur filii Sedeur.* 36. *Die quinto princeps filiorum Simeon, Selumiel filius Surisaddai.* 37. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii: ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 38. *Cochlear unum decem siclorum, aureum plenum suffitu.* 39. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum.* 40. *Hircus caprarum unus pro peccato.* 41. *Et pro sacrificio prosperitatum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Selumiel filii Surisaddai.* 42. *Die sexto princeps filiorum Gad, Eliasaph filius Deuel.* 43. *Oblatio eius fuit patina argentea una centum triginta siclorum pondus eius, phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii, ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 44. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu:* 45. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:* 46. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 47. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Eliasaph filii Deuel.* 48. *Die septimo, princeps filiorum Ephraim, Elisama filius Ammihud.* 49. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 50. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 51. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:* 52. *Hircus caprarum unus pro peccato.* 53. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Elisama filii Ammihud.* 54. *Die octavo princeps filiorum Manasse, Gamliel filius Padahsur.* 55. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius, phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii: ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 56. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 57. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum.* 58. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 59. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Gamliel filii Pedahsur.* 60. *Die nono princeps filiorum Beniamin, Abidan filius Gidoni.* 61. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii: ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 62. *Cochlear unum decem siclorum, plenum suffitu.* 63. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus anniculus in holocaustum.* 64. *Hircus caprarum unus pro peccato.* 65. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Abidan filii Gidoni.* 66. *Die decimo princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammisaddai.* 67. *Oblatio eius fuit patina argentea una centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 68. *Cochlear unum decem siclorum, argenteum plenum suffitu:* 69.- *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:* 70. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 71. *Et pro sacrificio prosperitatum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Ahiezer filii Ammisaddai.* 72. *Die undecimo princeps filiorum Aser Pagiel filius Ochran.* 73. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius, phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii, ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.*

74. *Cochlear unum decem siclorum, aureum, plenum suffitu.* 75. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus in holocaustum.* 76. *Hircus caprarum unus pro peccato.* 77. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Pagiel filii Ochran:* 78. *Die duodecimo princeps filiorum Nephthali, Ahira filius Enan:* 79. *Oblatio eius fuit patina argentea una, centum triginta siclorum pondus eius: phiala una argentea, septuaginta siclorum, secundum siclum sanctuarii: ambae ipsae plenae simila conspersa oleo in minham.* 80. *Cochlear unum decem siclorum, argenteum, plenum suffitu.* 81. *Iuvencus unus filius armenti, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum.* 82. *Hircus caprarum unus pro peccato:* 83. *Et pro sacrificio prosperitatum, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Haec fuit oblatio Ahira filii Enan.* 84. *Haec fuit dedicatio altaris, die quo unctum fuit a principibus Israel: patinae argenteae duodecim, phialae argenteae duodecim, cochlearia aurea duodecim.* 85. *Centum triginta siclorum erat patina una argentea, et septuaginta phiala una: omne argentum vasorum, duo millia et quadringenti sicli, secundum siclum sanctuarii.* 86. *Cochlearia aurea duodecim plena suffitu: decem siclorum erant cochlearia secundum pondus sanctuarii: omne aurum cochlearium, centum viginti siclorum.* 87. *Omnes boves in holocaustum, duodecim iuvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, cum minha ipsorum: et hirci caprarum duodecim pro peccato.* 88. *Omnes autem boves sacrificii prosperitatum viginti quatuor, iuvenci arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni anniculi sexaginta. Haec fuit dedicatio altaris postquam unctum fuit.* 89. *Quum autem ingrediebatur Moses tabernaculum conventionis, ut loqueretur cum eo, audiebat vocem loquentis ad se e propitiatorio, quod erat super arcam testimonii inter duos Cherubim, et loquebatur ei.*

1. *Et fuit quo die finivit.* Haec secunda fuit populi largitio post absolutum tabernaculum. Etsi enim nonnisi principum fit mentio, probabile tamen est unumquemque ex ipsis repraesentasse quod tota tribus contulerat: quia nulla tunc privati hominis tanta erat facultas, ut de suo promeret tantum auri et argenti. Statuo igitur, quod a suis tribulibus acceperant, communi omnium nomine et mandato adduxisse. Antequam tamen ultra progrediar, notandum est sacrificia non ante fuisse immolata quam unctum esset sanctuarium. Dicitur autem Moses ipse unxisse, sicut fratrem Aharon unxit: nam quod exponunt quidam, Mosi tribui quod proprie in Aharon competit, firmum non videtur. Diximus autem alibi, Deum ita libere signis visibilibus usum esse, ut gratiam spiritus minime personis astringeret. Ergo quod Moses, qui ipse unctione carebat, sanctuarium et sacerdotem unxit, hinc palam factum est vim consecrationis ab ipso non manare: quia de suo non poterat dare quod non habebat. Ergo tota signorum virtus et utilitas ex solo Dei mandato pendet. Cur autem sacra unctione tabernaculum, altare, et vasa omnia dicari oportuerit, alibi visum est. Hic tantum observemus non supervacuam esse copulam duorum verborum, Ungendi et sanctificandi: ut sciamus non irritum vel inane fuisse symbolum olei, cui annexa fuit vera, et spiritualis sanctitas: quia Deus nihil frustra instituit, sed arcana spiritus virtute implendo quod figurat, veracem se esse probat re ipsa. Principes dicit fuisse praefectos numeratis, hoc est, post actum censum, quum distributi essent ordines, fuisse electos in capita tribuum. Nam quod exponunt quidam, astitisse dum populus numeraretur, meo iudicio, coactum est.

3. *Sex plaustra operta.* Dicata fuerunt haec plaustra ad vecturam tabernaculi. Columnae enim et multa alia gestari humeris non poterant: ideo dicuntur fuisse operta, ne pluviis obnoxia essent quae illic reponebantur. Nam pro lecticis accipere, nullo modo quadrat: et singulis plaustris adiungitur par boum. Unde satis liquet impositam illic fuisse tabernaculi materiam, quum ab uno loco in alterum migrarent. Dicitur haec oblatio facta esse coram Iehova, deinde coram tabernaculo, prorsus eodem sensu: quia faciem illam quodammodo induerat Deus in qua a fidelibus conspiceretur. Quod sequitur: Dixerat autem Iehova, etc. ita interpretor, quod Deus a populo tributum hoc exegerit. Itaque in tempore plusquamperfecto vertendum censui quod alii vertunt: Dixit Iehova ad Mosen, ac si non ante iussus fuisset Moses ea accipere quam res confecta esset a praefectis et populo. Atqui verisimile est numerum plaustrorum non temere fuisse confectum, sed pro iusta aestimatione earum rerum quae portandae erat.

10. *Pro dedicatione altaris.* Altera species oblationis, nempe ex unaquaque tribu patera et phiala argentea, deinde cochlear aureum, quod proprie acerram significat. Porro horum vasorum usus fuit, ut pateris exciperentur sacrae placentae, phialis vinum libaminis, acerris autem thus ad suffitum. Voluit autem Deus singulas tribus propria vasa conferre, quo melius testata esset communis totius populi in sacrificiis societas. Etsi autem a ponderando ducitur nomen sicli, ubique tamen fere pro nummo signato ponitur, qui viginti obolos valebat ut ante vidimus 23. cap. Exodi. Iosephus quatuor drachmis atticis aestimat. Ezechiel autem ubi in fraudem invehitur, quod iustum pondus minuissent, postquam pretium statuit viginti obolos, adiungit tertiam esse partem librae vel minae. Sed memoria repetendum est quod etiam alibi vidimus, sic-

lum sanctuarii prae vulgari fuisse duplicem: quia constabat quatuor drachmis, quum siclus vulgaris tantum didrachma aequaret, vel staterem. Nunc si ineatur supputatio, pretium cuiusque patinae fere ad centum libras gallicas ascendit: cuiusque vero phialae ad quadraginta quatuor. Si in acerris vel cochlearibus siclum accipimus eodem sensu, perquam exiguas fuisse oportet: ut quae septenas tantum libras valerent. Porro huius pretii vas aureum vix tria grana thuris caperet. Itaque dubito an siclos etiam aureos habuerint: sed tanquam rem ignotam in medio relinquo. Sequuntur postremo animalia oblata in victimas, iuvencus, aries et agnus in holocaustum, hircus in expiationem, boves duo, arietes quinque, hirci quinque, et agni quinque in sacrificium gratiarum actionis. Fuisset autem difficile tantam copiam singulis principibus ex caulis vel stabulis suis proferre. Unde probabilis coniectura est communi tributo fuisse adiutos. Ordine autem voluit Deus singulas tribus habere proprios dies: non modo ne quid confuse et tumultuarie fieret, sed ut diuturno exercitio magis acuerentur etiam prigrorum animi ad studium pietatis.

12. *Obtulit itaque primo die.* Celebre est oraculum quod Deus per os Iacob protulerat: Non auferetur sceptrum a Iuda, nec dux, etc. Quanquam autem nondum advenerat tempus quo vaticinii huius conspicua esset veritas ipso effectu: factum tamen fuit admirabili Dei consilio, ut in tribu Iehudah exstarent quaedam principatus notae. Et semper omnium consensu penes illam, si non imperium, praecipua tamen fuit dignitas. Ergo quod Naason primum diem occupat, praeludium est futuri regni, quod tandem erectum fuit in persona Davidis. Si quis excipiat, absurdum fuisse, tribum Ruben qui primogenitus erat, in quartum diem reiici: respondeo, quia tribus Zebulon et Issachar sub vexillo Iudae erant dispositae, sicuti patebit capite decimo, duodecim tribus in quatuor terniones dividi. Ita magis honorificum fuit tribui Ruben quartum diem tenere, ut duas alias quibus praeerat sibi adiunctas haberet. Patres autem duarum tribuum quas subiecit Deus vexillo Iuda, erant duo postremi Leae filii, qui Iuda proxime sequebantur quem Lea quartum pepererat. Videmus ergo obscure adumbratum fuisse regnum, unde speranda erat salus toti populo: quo magis attenti essent ad promissionem sibi datam, quanquam apud socordes haec parum efficax fuit demonstratio.

89. *Quum ingrediebatur Moses.* Primo intuitu apparet species repugnantiae inter hunc locum et alterum, ubi vidimus densam nubem oppositam fuisse ostio tabernaculi, ut ingredi non posset Moses. Responderi quidem posset semel hoc tantum accidisse. Mihi tamen magis probabile est, Mosen oracula petiisse ex propitiatorio, donec sacerdotio functus est Aharon: tunc vero, quantum ad sanctuarii ingressum spectat, cessisse sua dignitate quae temporalis fuerat. Scimus enim lege Dei perpetua distingui sacerdotium ab imperio. Itaque non potuit nisi privilegio simul dux esse populi et sacerdos. Quae expositio si recipitur, non suo loco narrat responsa divinitus sibi fuisse data ex propitiatorio. Atqui minime novum est quod ordine temporis praecessit, in fine attexi. Consilium quidem eius fuit, testatum posteris facere, non frustra Deum fuisse pollicitum: Israelitas sensuros praesentem fore eius gratiam quia domicilium elegerat in sanctuario, ut sederet inter Cherubim. Hoc igitur gratiae Dei testimonio sancita et rata exterior unctio fuit, quod Deus Mosi apparuit super arcam foederis.

FUSIOR EIUSDEM REI EXPLICATIO. EX LEVIT. VIII.

4. *Et fecit Moses quemadmodum praeceperat ei Iehova. Et congregatus est coetus ad ostium tabernaculi conventionis.* 5. *Tunc dixit Moses ad congregationem: Hoc est verbum quod praecepit Iehova facere.* 6. *Et accedere fecit Moses Aharon et filios eius, quos lavit aqua.* 7. *Postea induit eum tunica, et cinxit balteo, et pallio induit eum, et superimposuit ephod, et cinxit eum cingulo ephod: cinxit inquam illo.* 8. *Et superimposuit ei pectorale, et reposuit in pectorali Urim et Thummim.* 9. *Deinde cidarim imposuit capiti eius, ponens super cidarim ante faciem eius laminam auream, coronam sanctam, sicut praeceperat Iehova Mosi.* 10. *Accepit quoque Moses oleum unctionis, et unxit tabernaculum, et quaecunque erant in eo: et consecravit illa.* 11. *Et aspersit ex eo super altare septem vicibus, unxitque altare atque omnia vasa eius, et concham et basim eius, ut consecraret ea.* 12. *Fudit etiam ex oleo unctionis super caput Aharon, unxitque eum ut consecraret eum.* 13. *Fecit praeterea Moses accedere filios Aharon, induitque illos tunicis, et cinxit illos baltheo, atque alligavit eis mitras, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 14. *Adduxit quoque iuvencum in hostiam pro peccato, imposuitque Aharon et filii eius manus suas super caput iuvenci hostiae pro peccato.* 15. *Et mactavit, tulitque Moses sanguinem, posuitque super cornua altaris per circuitum digito suo, et expiavit altare: reliquum vero sanguinem fudit ad basim altaris, et sanctificavit illud ad expiandum illud.* 16. *Tulit praeterea totum adipem qui erat super intestina, et fibram iecoris, et duos renes, adipemque eorum, adolevitque ea Moses super altare.* 17. *Iuvencum vero et pellem eius, et carnem eius, et fimum eius combussit*

igni extra castra, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi. 18. *Post haec adduxit arietem holocausti, et admoverunt Aharon et filii eius manus suas super caput arietis.* 19. *Et mactavit, sparsitque Moses sanguinem super altare per circuitum.* 20. *Arietem quoque concidit in frusta sua, adolevitque Moses caput, et frusta et adipem.* 21. *Intestina vero et crura lavit aqua, et adolevit Moses totum arietem super altare: holocaustum est in odorem quietis: oblatio est ignita Iehovae, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 22. *Accedere fecit et arietem secundum, arietem consecrationum: posueruntque Aharon et filii eius manus super caput arietis.* 23. *Et mactavit, tulitque Moses de sanguine eius, et posuit super tenerum auris Aharon dextrae, et super pollicem manus eius dextrae, et super pollicem pedis eius dextri.* 24. *Adduxit et filios Aharon, posuitque Moses de sanguine super tenerum auris eorum dextrae, et super pollicem manus eorum dextrae, et super pollicem pedis eorum dextri: sparsitque Moses sanguinem super altare per circuitum.* 25. *Tulit deinde adipem, et caudam: totumque adipem qui erat super intestina, et fibram iecoris, duosque renes, et adipem eorum, et armum dextrum.* 26. *De canistro quoque infermentatorum quae erant coram Iehova, tulit tortam infermentatam unam, et tortam panis oleati unam, et laganum unum, posuitque cum adipe et cum armo dextro.* 27. *Et posuit omnia haec in manibus Aharon, et in manibus filiorum eius, et ea agitare fecit agitatione coram Iehova.* 28. *Dein accepit Moses illa ex manibus eorum, adolevitque super altare in holocaustum, consecrationes enim sunt in odorem quietis, oblatio ignita est Iehovae.* 29. *Tulitque Moses pectus et agitavit illud agitatione coram Iehova: et ex ariete consecrationum ipsi Mosi fuit in partem, quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi.* 30. *Tulit etiam Moses ex oleo unctionis, et de sanguine qui erat super altare, aspersitque super Aharon, super vestes eius, et super filios eius, et super vestes filiorum eius cum eo: consecravitque Aharonem et vestes eius, et filios eius, et vestes filiorum eius cum eo.* 31. *Et dixit Moses ad Aharon et ad filios eius: Coquite carnes ad ostium tabernaculi conventionis, ibi denique comedite eam, et panem qui est in canistro consecrationum, quemadmodum praecepi, dicendo: Aharon et filii eius comedent eam.* 32. *Quod vero superfuerit de carne et pane, igni comburetis.* 33. *Et ex ostio tabernaculi conventionis non egrediemini septem diebus, usque ad diem qua completi fuerint dies consecrationum vestrarum: septem enim diebus consecrabit manum vestram.* 34. *Quemadmodum fecit in die hac, praecepit Iehova facere ad expiandum vos.* 35. *Et ad ostium tabernaculi conventionis manebitis die et nocte, septem diebus, observabitisque observationem coram Iehova, et non moriemini: sic enim iussus sum.* 36. *Fecit itaque Aharon et filii eius omnia verba quae praeceperat Iehova per manum Mosis.*

4. *Et fecit Moses quemadmoduu.* Haec tametsi ad sacerdotium pertinent, cuius vim et naturam exposui in secundo legis praecepto: quia tamen historica sunt, in hunc locum non temere differre visum est. Nam si retulissem inter mandata, non facile tempus notassent lectores parum exercitati. Haec autem distinctio probe eos iuvabit, ubi postquam exposita fuit doctrina quae proprie continebatur sub decem verbis, nunc videbunt quam fideliter impleverit Moses quod iussus erat, et obsequium, sicut in tota fabrica et dedicatione tabernaculi, cum mandato conferent. Porro ambiguum non est quin sic texenda fuerit narratio: quoniam ex pluribus locis colligere promptum est, eodem quo sacerdotes uncti fuerunt die, tabernaculum simul fuisse consecratum. Nunc verba percurram. Dicit Moses se applicuisse Aharon et filios eius, nempe ut sisteret coram Deo et populo: deinde aqua lavisse, ut palam fieret eos domo non afferre munditiem dignam officii sanctitate: et quia essent ex hominum numero, non aliter coram Deo esse mundos quam si ablutae essent eorum sordes. Sequitur postea descriptio ornatus, quam praetereo, ne bis idem repetendo molestus sim lectoribus.

10. *Accepit oleum.* Diximus cur tam sacerdotem ipsum quam vasa omnia oleo consecrari Deus iusserit: quia scilicet absque spiritus virtute insipida essent omnia sacrificia. Et eodem spiritu operante factus est Christus pacificator inter Deum et homines: quia haec dignitas in carnem et naturam humanam alioqui non competeret. Unctus ergo fuit una cum filiis antequam initiarentur ad munus sacerdotale: nam postea sequitur, adductum fuisse iuvencum pro peccato, cui Aharon manus imposuit. Etsi autem iam tunc defungi officio suo coepit, primas tamen partes adhuc obtinuit Moses, et quasi extremum actum peregit. Hinc factum est ut sanguine aspergeret cornua altaris, residuum ad basim funderet expiationis causa, adoleret sacrificium super altare. Porro manuum impositio in sacrificiis non modo symbolum oblationis fuit, sed testimonium reatus in hostiam translati. Quia hoc posterius propter brevitatem obscurum esset, paulo clarius exponam. Si quis privatus victimam offerebat, ad hoc valebat manuum impositio, ac si peccati sui noxam in victimam ipsam coniiceret. Inde nomen piaculi: quia maledictionem Dei sustinet, subiiciturque in locum peccatoris, qui in eam exonerat quidquid eum Dei iudicio obnoxium reddit. Sed quia indignae erant vulgares manus quae victimam Deo consecrarent, accessit munus sacerdotale. Haec ratio est cur singulis sacrificiis manus imposuerint Aharon et filii, ut hoc piaculi genus initium esset consecrationis quae tandem facta est in ariete secundo, cuius sanguine tinxit Moses auriculas eorum dextras, pollices manus dextrae, et pedis dextri.

Hic vero multae quaestiones oriuntur: cur dimidia tantum pars sacerdotum consecrata fuerit, ac si latus sinistrum pollutum maneret: cur consecratio non fuerit communis oculis, maxime vero ori, quod futurum erat spiritus sancti organum. Atqui tenenda est admonitio, sobrie sapiendum esse in iis rebus quarum certa non potest elici cognitio ex scripturis: nec frivolae modo, sed perversae et noxiae curiositatis esse, plus appetere cognitionis quam Deus patefecit. Probabilis tamen coniectura est in dextro latere totum corpus fuisse consecratum. Iam per manus et pedes alibi vidimus totam hominum vitam cum suis actionibus designari. Quo sensu cordis mundities et manuum puritas comprehendunt quidquid est interius vel externum in homine, quasi radicem et fructus. Quantum ad pedes, nota est ambulandi metaphora, et pedes dicuntur ad malum currere, ac veloces esse ad fundendum sanguinem, ubi improbi et Dei contemptores se comparant ad nocendum. Porro quia consecratio haec non ad docendi, sed ad intercedendi munus spectabat, auris potius quam lingua tingitur sanguine, quia potissima virtus quae gratiam conciliat sacrificiis est obedientia. Quo pertinet illud Psalmi (40, 7), sacrificium et oblatio tibi non placent, aurem vero perforasti mihi. Cui respondent verba Ieremiae (7, 21): An mandavi quidquam de sacrificiis, ac non potius ut obedirent patres vestri voci meae? Et ideo consecrationem ab aure exorsus est Moses, ut sacerdotem Deo addiceret in obsequium. Id vero in Christo fuisse impletum docet Paulus obedientiam in sacrificio mortis eius commendans ut patrem nobis placaret (Rom. 5, 19). De specie agitationis quam vocabant Tnupha, alibi diximus.

31. *Coquite carnem.* Hoc est ex perpetua lege, ut alibi vidimus. Unum est speciale, quod Deus in sanctuario eos retinuit septem diebus, ut discerent sacris posthabere curas omnes domesticas, terrenaque negotia. Alibi dictum fuit, perfectionem sub numero septenario notari: quod etiam confirmat hic locus: quia per septem dies admoniti fuerunt se in totam vitam factos esse alieni iuris.

LEVIT. CAPUT IX.

1. *Factum est die octavo, ut vocaret Moses Aharon, et filios eius, et seniores Israel.* 2. *Dixitque ad Aharon: Tolle tibi vitulum filium bovis in sacrificium pro peccato, et arietem in holocaustum, integros, et offer coram Iehova.* 3. *Ad filios vero Israel loqueris, dicendo: Tollite hircum caprarum in sacrificium pro peccato, et vitulum, et agnum, anniculos immaculatos in holocaustum.* 4. *Bovem quoque et arietem pro sacrificio prosperitatum, ut sacrificetis coram Iehova, et minham conspersam oleo: quia hodie Iehova apparebit vobis.* 5. *Tulerunt ergo quae praeceperat Moses coram tabernaculo conventionis, et accessit totus coetus, et steterunt coram Iehova.* 6. *Tunc dixit Moses: Hoc est verbum quod praecepit Iehova, facite, et apparebit vobis gloria Iehovae.* 7. *Ad Aharon vero dixit Moses, Accede ad altare, et fac oblationem pro peccato tuo, et holocaustum tuum, et expiationem fac pro te et pro populo: fac etiam oblationem populi, fac expiationem pro eis, quemadmodum praecepit Iehova.* 8. *Accessit itaque Aharon ad altare, et mactavit vitulum suum, oblationem pro peccato.* 9. *Et obtulerunt filii Aharon ei sanguinem, qui tinxit digitum suum in sanguine, et posuit super cornua altaris, residuum vero sanguinem fudit ad basim altaris.* 10. *Adipem autem et renes, et fibram iecoris, hostiae pro peccato, adolevit super altare, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 11. *Carnem vero et pellem igni combussit extra castra.* 12. *Mactavit et hostiam pro holocausto, et obtulerunt filii Aharon ei sanguinem, quem sparsit super altare per circuitum:* 13. *Holocaustum quoque ei obtulerunt in frustis suis, et caput: et adolevit super altare.* 14. *Deinde lavit intestina et crura, et adolevit cum holocausto super altare.* 15. *Obtulit et oblationem populi, tulitque hircum oblationis pro peccato qui erat populi: mactavitque eum, et pro peccato obtulit ipsum sicut primum.* 16. *Obtulit quoque holocaustum, et apparavit illud secundum praescriptum.* 17. *Obtulit et minham, implevitque manum suam ex ipsa, et adolevit super altare, praeter holocaustum matutinum.* 18. *Mactavit insuper bovem et arietem in sacrificium pacificorum*[1]) *quod erat populi: et obtulerunt filii Aharon sanguinem, quem sparsit super altare per circuitum.* 19. *Et adipes bovis et arietis, caudam et adipem qui operit intestina et renes, et fibram iecoris.* 20. *Posueruntque adipes super pectuscula, et adolevit adipes super altare.* 21. *Pectuscula vero et armum dextrum agitavit Aharon agitatione coram Iehova, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 22. *Post haec elevavit Aharon manum suam ad populum, benedixitque eis, et descendit a faciendo oblationem pro peccato, et holocaustum, et sacrificium prosperitatum.* 23. *Et venit Moses et Aharon ad tabernaculum conventionis, et egressi sunt, et benedixerunt populo: et apparuit gloria Iehovae toti populo.* 24. *Egressusque est ignis a facie Iehovae, et consumpsit super altare holocaustum et adipes: quod videns universus populus, laudaverunt, et ceciderunt super facies suas.*

1. *Factum est die octavo.* Hic narratur quomodo Aharon cum suis filiis post finitum consecrationis tempus, munus suum exsequi coeperit. Discipulum enim fratris esse oportuit, ut propositum a Deo exemplar imitaretur. Et memoria tenendum est

1) *In erratis ed. principis commendatur:* prosperitatum.

Mosen qui solenni ritu non erat creatus sacerdos, alios sanctificasse: ut autoritas et externi signi effectus penes unum Deum resideret. Hoc ergo continet prior pars capitis, postquam Aharon septem diebus initiatus fuit ad munus sacerdotii, operam sibi iniunctam Dei mandato aggressum esse: altera pars docet, coelesti miraculo probata fuisse sacrificia, ut ratum esset quod Deus instituerat sacerdotium. Principio autem enumerat ordinarias sacrificii species, nempe pro peccato holocaustum, et gratiarum actionis cum minha et conspersione: ut omni ex parte Aharon censeatur legitimus Dei sacerdos.

6. *Hoc est verbum.* Videtur quidem dirigi sermo ad totum populum, ad quem etiam spectabat promissio: sed in verbo Facite, specialiter filios Aharon alloquitur. Promittit autem quod in fine capitis narrabit impletum fuisse, gloriam Dei scilicet fore conspicuam in approbando sacerdotio, ut alacrius se accingant. Hoc enim non vulgare fuit adminiculum fidei et certitudinis, munus ipsorum divinitus obsignari.

7. *Ad Aharon vero dixit.* Hic repetitur quod alibi dictum fuit, sacerdotem, quia unus erat ex peccatoribus, antequam Deum aliis propitiaret, deprecatorem fuisse pro se ipso. Unde scite colligit apostolus legale illud sacerdotium debile fuisse, et umbratile duntaxat (Heb. 5, 2 sq.). Neque enim verus pacificator esse potest, nisi qui perfecta innocentia fretus coram Deo se sistit, ut aliis veniam impetret, ac omni macula purus nulla pro se ipso expiatione indiget. Reliqua omnia usque ad finem capitis praetereo: quia tantum refert Moses Aharon sacrificasse ex Dei mandato, et secundum ritum legalem.

22. *Post haec elevavit Aharon.* Haec quasi applicatio fuit sacrificii, ut sciret populus sacerdote internuncio et sponsore Deum sibi esse propitium. Formula benedictionis alibi fuit exposita. Unum hoc in praesentia sufficiat, sacerdotes extentis manibus sic testatos esse populo paternum Dei favorem, ut eorum legatio rata esset ac efficax. Atque eius rei memorabile exemplum commendat sacra historia, ubi narrat sacerdotes et Levitas benedixisse populo, et eorum vocem exauditam fuisse, ac pervenisse in habitaculum coeli (2. Par. 30, 27). Cuius figurae veritas in Christo demum exhibita fuit, qui non modo fons et causa est benedictionis, sed eam cum solido effectu per evangelium promulgat. Venit enim ut annunciet pacem iis qui longe sunt et qui prope. Et quanquam visibili forma non apparet nec loquitur, scimus tamen quid dicat, nempe: quodcunque ligaverint discipuli super terram, fore ligatum in coelis, et quidquid solverint, solutum fore.

23. *Et venit Moses et Aharon.* Repetitio est eiusdem sententiae: nisi quod Mosi nunc adscribitur quod de solo Aharone dictum erat, nempe eum benedixisse populo, sed diversa ratione, quia licet Dei propheta esset: Aharon tamen pro iure officii unicus fuit mediator. Quod postea sequitur, visam fuisse gloriam Dei, seorsum legi potest: quod Dei maiestas illustri aliquo signo patefacta fuerit: vel cohaeret cum ultimo versu, ubi dicitur ignem fuisse egressum a Deo, etc. Quod si recipimus, expositive addita fuit narratio consumpti sacrificii: ac si dictum esset, Deum apparuisse quum ignem emisit qui sacrificium consumeret. Hoc, non auspicio, sed miraculo, palam fecit Deus se autorem esse legalis sacerdotii, ut venerationem in perpetuum acquireret. Idem aliquoties postea accidit, quum in rebus confusis insolita confirmatione opus esset. Sic ignis consumpsit sacrificium Menuha (Iudic. 13, 20): vel quum vindicandus esset Dei cultus, et pura religio ab adulterinis superstitionibus. Sic sacrificium Eliae nullo igne supposito absorptum fuit et in cineres redactum (1. Reg. 18, 38). Vel quum postremo ostendere voluit Deus placere sibi montem Sion, quem in sedem quietam et domicilium sibi elegerat, hac ratione primum sacrificium Solomonis igne coelesti consumptum fuit (2. Chron. 7, 1). Porro ne posteri quasi de re non satis comperta dubitarent, dicit Moses totum populum spectaculo fuisse excitatum, ut Deum laudaret, ac procideret in facies suas.

EX NUMER. VIII.

20. *Fecit itaque Moses et Aharon, et omnis congregatio filiorum Israel, de Levitis, secundum omnia quae praeceperat Iehova Mosi de Levitis, sic fecerunt illis filii Israel.* 21. *Et purificaverunt sese Levitae, laveruntque vestimenta sua et obtulit Aharon illos oblationem coram Iehova, et expiavit eos Aharon, ut purificaret eos.* 22. *His peractis aggressi sunt Levitae fungi ministerio suo in tabernaculo conventionis coram Aharon, et coram filiis eius: quemadmodum praeceperat Iehova Mosi de Levitis, sic fecerunt illis.*

20. *Fecit itaque Moses.* Nunc Levitae quoque inaugurantur ad munus obeundum: sed suo ordine, quia inferior erat eorum conditio. Ubi notandum est filios Mosis et eorum successores in ordinem fuisse coactos, et exclusos a spe sacerdotii. Quo turpior fuit ingratitudo populi totius, et maxime tribus leviticae, quum honorem praepostere appeterent a quo Moses filios suos in perpetuum deiecerat. Non vulgare igitur obedientiae exemplum fuit, exsequi quod Deus statuerat de Levitis. Aharon hic nominatur: quia iure sacerdotii consecravit

Levitas. Quod ad populum spectat, tantum laudatur consensus, quod Dei placito subscripserit. Sed ea virtus tandem cessit in maiorem ignominiam, ubi convellere tentarunt quod approbaverant coeleste decretum.

21. *Et purificaverunt se.* De lotione iam dictum fuit. Nam quum privatis quibusque necessaria foret, Levitis multo minus licitum fuit sacra tractare, nisi ante essent purgati. Quod autem sequitur, oblatos fuisse manu Aharon, hoc symbolo adumbrata fuit veritas, quae tandem resplenduit Christi adventu. Praedictum enim iam olim fuit a prophetis, in ecclesiae instauratione Levitas fore qui ante fuerant ex vulgo. Ergo sub hac figura testari voluit Deus nullos etiam ex electis suis servis probari sibi et placere, nisi quos unicus sacerdos sanctificat. Et ideo expiatio oblationi coniungitur: ut puri sint Levitae.

22. *His peractis.* His verbis significat Moses, quoad figuram nihil omissum fuisse in veteri sacerdotio, quod ad legitimum Dei cultum spectat, cuius potissima pars est obedientia, deinde puritas quae ex illa manat. Dicuntur autem Levitae officio suo functi coram Aharon, quia modeste subeunt iugum, et passi sunt sacerdotis arbitrio se subiici: quoniam Deus ita praeceperat. Sed historiae contextus postea docebit quam proclivis ad defectionem sit hominum natura. Unde fit ut non semper ultima primis respondeant, sed laeta principia plerumque subsequantur tristes et infausti exitus.

LEVIT. CAP. X.

1. *Acceperunt autem filii Aharon Nadab et Abihu quisque acerram suam, et posuerunt in ipsis ignem, et supposuerunt suffimentum, obtuleruntque coram Iehova ignem alienum secus quam praeceperat eis.* 2. *Tunc egressus est ignis a facie Iehovae, et consumpsit eos, ac mortui sunt coram Iehova.* 3. *Et dixit Moses ad Aharon: Hoc est quod dixit Iehova, dicendo: In propinquis meis sanctificabor, et in conspectu totius populi glorificabor, et siluit Aharon.* 4. *Et vocavit Moses Misael et Elsapham filios Uziel patrui Aharon, et dixit illis: Accedite, exportate fratres vestros a conspectu sanctuarii extra castra.* 5. *Accesserunt ergo, et exportaverunt eos cum suis tunicis extra castra, quemadmodum praeceperat Moses.* 6. *Dixit etiam Moses ad Aharon, et Eleazar, et Ithamar, filios eius: Capita vestra ne nudetis, et vestes vestras ne scindatis, ut non moriamini,* ac ne *in totam congregationem irascatur: fratres autem vestri, tota domus Israel, flebunt incendium quod incendit Iehova.* 7. *Neque ab ostio tabernaculi conventionis egrediemini, ne moriamini: quia oleum unctionis Iehovae est super vos. Et fecerunt secundum verbum Mosis.*

1. *Acceperunt autem filii Aharon.* Hic refertur memorabile exemplum, ex quo apparet quantopere abominetur Deus omnia vitia quibus corrumpitur religionis puritas. Fuit in speciem leve delictum, igne alieno ad suffitum uti: deinde excusabilis fuit incogitantia: quia certe Nadab et Abihu non proterve, nec data opera, sacra polluere volebant: verum, ut in rebus novis fieri solet, quum se cupide ingererent, festinatio in errorem ipsos egit. Rigor ergo vindictae superbis non placeret, qui superciliose Dei iudicia notare non dubitant quasi censores: verum si reputamus quam sancta res sit cultus Dei, gravitas poenae nos minime offendet. Deinde sancienda fuit religio inter ipsa principia: quoniam si passus fuisset Deus impune delinquere filios Aharon, secure alii postea totam legem neglexissent. Haec ergo tantae severitatis fuit ratio, ut sollicite ab omni profanatione caverent sacerdotes. Ac crimen exprimitur, quod aliter suffitum fecerint quam Deus praeceperat. Unde sequitur, utcunque inscitia lapsi sint, convictos tamen fuisse Dei mandato, neglectim aggressos esse quod maiori attentione dignum erat. Ignis alienus discernitur a sacro, qui semper ardebat in altari: non miraculo (ut quidam fingunt) sed assidua sacerdotum custodia. Alium vero ignem sacris adhiberi vetuit Deus, ut adventitios omnes ritus excluderet, ac doceret se detestari quidquid aliunde profectum erat. Discamus ergo sic attendere ad Dei mandatum, ne eius cultum ullis extraneis commentis vitiemus. Quod si tam severe in errorem vindicavit, quam horribilis poena manet papistas, quibus nullus est pudor tot crassas corruptelas praefracte defendere?

3. *Dixit Moses ad Aharon.* Compescit fratrem suum Moses, ne in dolore modum excedat. Fuit enim haec valde acerba clades in recenti laetitia videre se uno die et momento simul orbatum duobus filiis. Promptum etiam erat ob causam mortis Deo obstrepere. Ergo ne ebulliat in talem intemperantiam, admonet Moses iusto Dei iudicio esse subscribendum. Frustra autem quaeritur ubinam dixisset Deus quod hic refertur: Glorificabor in eis qui ad me accedunt. Saepius mortem interminatus fuerat sacerdotibus, si vel minimum a regula deflecterent: saepius muneris sanctitatem illis proposuerat, ne se ullo sacrilegio inquinarent, denique hac lege ipsos elegerat sacrorum ministros, ut se graviori culpa et poena constringi scirent quam reliquum vulgus. Hoc igitur solatio sedatur luctus Aharon: quia Deus non violenter saevierit in eius filios, sed aequum et utile exemplum in ipsis ediderit, ut posteri magis sedulo attenti essent ad officium. Sic autem resolvi debet sententia:

Ut glorificer coram toto populo sanctificari me oportet in hominibus primi gradus et ordinis. Vel: Ubi in sacerdotibus ipsis (quorum maior est dignitas) sanctificatus fuero, gloria mea coram toto populo fulgebit. Et sane quamvis turmatim puniat Deus obscuros homines, frigent illa documenta: nobilior autem et insignior hominum conditio facit ut in Dei iudicia omnes fere oculos coniiciant. Sanctificari autem variis modis dicitur in nobis Deus, sive misericors, sive severus iudex appareat. Haec vero sententia ad metum et sollicitudinem hortatur quoscunque Deus singulari honore dignatus est. Nam sicut incipit iudicium a domo Dei, ita quo quisque pluribus donis vel maiori excellentia ornatus est, eo magis devinctus est Deo, ac eius ingratitudo graviori poenae obnoxia.

3. *Et siluit Aharon.* Magna laus silentii, quo confessus est Aharon iusto Dei iudicio exstinctos esse filios. Significat autem Moses admonitioni cessisse, et ita fuisse cohibitum ne cum Deo rixari auderet. Sic Paulus scripturam nobis dicit patientiae magistram esse (Rom. 15, 4). Quare ubi nimium fervent nostri affectus, discamus hoc illis sedandis et fraenandis optimum esse remedium, subiicere nos Deo, et humiliari sub potenti eius manu. Huc nos suo exemplo invitat David quum dicit: Mutus factus sum, et non aperui os meum: quia tu fecisti (Psal. 39, 3).

4. *Et vocavit Moses.* Ne funus efferrent Eleazar et Ithamar, iussit Moses alios antevertere. Fieri etiam potest ut omnes terrore admoniti obtorpuerint. Patrem et fratres super illorum interitu lugere vetat, non tam secundum legem, qua, summo tantum excepto sacerdote, aliis permissum fuit fratres germanos lugere: quam ne memorabile illud documentum, quo religio magnifice asserta fuerat, suo luctu obscurarent. Interea mortuos lugeri passus est Deus a populo, ne poenae memoria subito efflueret. Dum egredi vetat ab ostio tabernaculi, non eos loco ita affigit, ut a privatis tabernaculis exsulent: sed ab omni pollutione revocat, quae officium deserere vel intermittere coegisset.

EX LEVIT. CAP. X.

12. *Loquutus est autem Moses ad Aharon, et Eleazar et Ithamar filios eius, qui reliqui erant: Tollite minha quae remansit ex oblationibus ignitis Iehovae, et comedite illam cum azymis iuxta altare: quia sanctitas sanctitatum est.* 13. *Comedetis, inquam, illam in loco sancto: quia in statutum tibi et in statutum filiis tuis est de oblationibus ignitis Iehovae: quia sic iussus sum.* 14. *Et pectusculum agitationis, et armum elevationis comedetis in loco mundo, tu et filii tui, et filiae tuae tecum: quia in statutum tibi et in statutum filiis tuis data sunt de sacrificiis prosperitatum filiorum Israel.* 15. *Armum elevationis, et pectusculum agitationis cum oblationibus ignitis adipum afferent, ut agites agitatione coram Iehova: et hoc erit tibi et filiis tuis tecum in statutum perpetuum, quemadmodum praecepit Iehova.* 16. *Et hircum oblatum pro peccato requirendo requisivit Moses, et ecce, combustus erat: tum iratus est contra Eleazar et Ithamar filios Aharon relictos, dicendo:* 17. *Cur non comedistis oblationem pro peccato in loco sanctitatis? est enim sanctitas sanctitatum, quum illam dederit vobis ad portandum iniquitatem congregationis, et ad expiandum eos coram Iehova.* 18. *Ecce, nequaquam illatus est sanguis eius in sanctitatem intrinsecus: comedendo comedere debueratis illam in sanctuario, quemadmodum praecepi.* 19. *Loquutus est autem Aharon ad Mosen: Ecce, hodie obtulerunt oblationem suam pro peccato, et holocaustum suum coram Iehova: et evenerunt mihi talia, et, si comedissem oblationem pro peccato hodie, numquid placuisset in oculis Iehovae?* 20[1]). *Postquam id audivit Moses placuit ei.*

12. *Loquutus est autem.* Ne posthac inscitia delinquant sacerdotes, admonet eos Moses officii. Et forte praesenti aliqua ratione motus est, ut hac de re potius quam de aliis praeciperet. Parum adhuc erant exercitati ad ritus servandos. Quod fratribus contigerat, illos debebat reddere sollicitos. Consternatio autem ex morte fratrum poterat illis consilium excutere, ut non satis composita mente studium suum, sicuti decebat, applicarent ad Dei cultum: ita oblatio fuisset corrupta. Ergo ne moeror sic eos conturbet ut impediat ab officii cura, iubet eos quod residuum fuerit e minha comedere cum ignitis sacrificiis. Unde colligimus, obviam itum fuisse, ne recenti moerore occupati delinquerent eo die. Atque ut eos ad parendum adducat, profert Dei autoritatem, cui sacerdotium subiici par erat, quum in ea fundatum esset.

16. *Et hircum oblatum pro peccato.* Quid de hirco agendum esset, non tacuerat Moses: et sacrificium ab eo peractum ocularis fuerat doctrina. Propositum fuerat quod imitarentur: hoc apud pueros sufficeret. Atqui (ut dixi) in rebus tam seriis labori et diligentiae non pepercerat Moses: filii autem Aharon, quasi nihil unquam audissent aut vidissent, totum ordinem pervertunt: quum tamen paulo ante fuissent admoniti se praefectos esse ad custodiendam Dei custodiam. Forte in eum errorem ipsos impulit perturbatio ex dolore,

1) *Hic ultimus versus non legitur in editione principe. Additur tamen in versione gallica et in caeteris exemplaribus.*

sed hinc colligimus quamlibet exquisita sit dexteritas in doctoribus et magistris, non tamen fructum semper proferre, nisi obsequentes et memores discipulos nacti fuerint. Ex quo etiam discimus, ubi Deus saepius idem inculcat, non suscipere supervacuum laborem: quia quod videmur tenere, non tenemus, vel quod nobis clare ostensum est, paulo post excidit. Porro ex iracundia Mosis quae in laude ducitur, colligere promptum est non leve fuisse delictum: quod tamen non ita severe punitur ut temeritas Nadab et Abihu. Quod excusant quidam, vel extenuant eorum culpam: quia putarint se iure prius concesso privatos esse, atque ita verecunde se abstinuerint, refellitur ipsius Aharon responso. Solus ergo dolor in errorem eos impulit. Cur autem clementior erga eos fuerit Deus quam erga fratres, penes ipsum maneat ratio. Coniecturae quidem afferri possunt: sed eo tandem venire necesse est, quamvis occulta sint Dei iudicia, non ideo iniqua esse: sed eorum altitudinem, quam humanae mentes non penetrant, modeste esse adorandam.

19. *Loquutus est Aharon.* Pio timore factum esse Aharon respondet quominus epulati coram Deo fuerint: quia lacrymis et squallore sanctuarium quodammodo foedassent: ac si diceret: Pars quidem hostiae pro peccato nobis in cibum cedebat, sed rite vesci non licuit, nisi hilariter et cum gratiarum actione. Id non est passus moeror ex subita orbitate conceptus. Atqui haec non iusta fuit defensio, quia potius certandum erat cum carnis sensu, ne domestica eum calamitas a publico Dei cultu arceret. Verum quia in re perplexa dignus misericordia fuit eius metus, ignoscit Moses, ac dicitur fuisse placatus, quia minus quam putabat mali deprehendit.

NUMER. CAP. I.

1. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen in deserto Sinai, in tabernaculo conventionis, in primo mensis secundi, anno secundo ex quo egressi sunt e terra Aegypti, dicendo:* 2. *Capite summam totius coetus filiorum Israel per familias eorum, per domos patrum eorum, iuxta numerum nominum, omnem masculum per capita eorum.* 3. *A filio viginti annorum et supra, omnem egredientem ad bellum in Israele numerabitis eos per exercitus suos tu et Aharon.* 4. *Sintque vobiscum viri de singulis tribubus, quorum quilibet caput domus sit patrum suorum.* 5. *Haec sunt autem nomina virorum qui stabunt vobiscum: de Ruben, Elisur, filius Sedeur.* 6. *De Simeon, Selumiel filius Surisaddai.* 7. *De Iehudah, Nahason filius Amminadab.* 8. *De Issachar, Nethanel filius Suar.* 9. *De Zebulon, Eliab filius Helon.* 10. *De filiis Ioseph, de Ephraim, Elisama filius Ammihud: de Manasses, Gamliel filius Pedahsur.* 11. *De Beniamin: Abidan filius Gidoni.* 12. *De Dan: Ahiezer filius Ammisaddai.* 13. *De Aser, Pagiel filius Ochran.* 14. *De Gad, Eliasaph filius Deuel.* 15. *De Nephthali, Ahira filius Enan.* 16. *Hi sunt nobilissimi synagogae principes tribuum patrum suorum: capita millium Israelis erant.* 17. *Accepit igitur Moses et Aharon viros istos qui expositi sunt per nomina.* 18. *Et universam synagogam congregaverunt primo mensis secundi, et secundum genealogiam recensiti sunt per familias suas: per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum per capita sua, omnis masculus a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 19. *Quemadmodum praeceperat Iehova ipsi Mosi, numeravit eos in deserto Sinai.* 20. *Fuerunt itaque filii Ruben primogeniti Israel per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum per capita sua, omnis masculus a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 21. *Numerati eorum de tribu Ruben, sex et quadraginta millia atque quingenti.* 22. *De filiis Simeon per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, numerati eius, iuxta numerum nominum, per capita sua, omnis masculus a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam:* 23. *Numerati inquam eorum de tribu Simeon, novem et quinquaginta millia atque trecenti.* 24. *De filiis Gad per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 25. *Numerati eorum de tribu Gad, quinque et quadraginta millia, atque sexcenti et quinquaginta.* 26. *De filiis Iehudah per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 27. *Numerati eorum de tribu Iehudah, quatuor et septuaginta millia atque sexcenti.* 28. *De filiis Issachar per generationes suas, per familias suas, per domum patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 29. *Numerati eorum de tribu Issachar, quatuor et quinquaginta millia, atque quadringenti.* 30. *De filiis Zebulon, per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 31. *Numerati eorum de tribu Zebulon, septem et quinquaginta millia atque quadringenti.* 32. *De filiis Ioseph, de filiis Ephraim, per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 33. *Numerati eorum de tribu Ephraim, quadraginta*

millia, atque quingenti. 34. *De filiis Manasse, per generationes suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 35. *Numerati eorum de tribu Manasse, duo et triginta millia, atque ducenti.* 36. *De filiis Beniamin, per generationes suas, per familias suas, per domum patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 37. *Numerati eorum de tribu Beniamin, quinque et triginta millia et quadringenti.* 38. *De filiis Dan, per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 39. *Numerati eorum de tribu Dan, duo et sexaginta millia atque septingenti.* 40. *De filiis Aser per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 41. *Numerati eorum de tribu Aser, unum et quadraginta millia atque quingenti.* 42. *De filiis Nephthali, per generationes suas, per familias suas, per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam.* 43. *Numerati eorum de tribu Nephthali, tria et quinquaginta millia atque quadringenti.* 44. *Isti sunt numerati illi quos numeravit Moses et Aharon atque principes Israelis: duodecim viri: singuli per domos patrum suorum erant.* 45. *Fueruntque omnes numerati filiorum Israel per domos patrum suorum, a filio viginti annorum et supra, omnis egrediens ad pugnam in Israele.* 46. *Fuerunt inquam omnes numerati, sexcenta tria millia et quingenti quinquaginta.* 47. *At Levitae per tribum patrum suorum non fuerunt numerati in medio eorum.* 48. *Loquutus enim erat Iehova ad Mosen, dicendo:* 49. *Verumtamen*[1] *tribum Levi non numerabis, neque summam eorum capies in medio filiorum Israel.* 50. *Sed tu praefice Levitas tabernaculo testimonii, et omnibus vasis eius, et omnibus quae ad illud pertinent: ipsi portabunt tabernaculum, et omnia vasa eius, et ipsi ministrabunt illi, et in circuitu tabernaculi castrametabuntur.* 51. *Quando autem proficiscetur tabernaculum, deponent illud Levitae: quum consistet tabernaculum, erigent illud Levitae: et extraneus qui accesserit, morietur.* 52. *Et castrametabuntur filii Israel quisque in castris suis, et quisque iuxta vexillum suum, et per exercitus suos.* 53. *Levitae vero castrametabuntur in circuitu tabernaculi testimonii: et non erit ira super coetum filiorum Israel: custodientque Levitae custodiam tabernaculi testimonii.* 54. *Fecerunt ergo filii Israel iuxta omnia quae praeceperat Iehova Mosi, sic fecerunt.*

1) *In margine:* Vel, utique, vel, tantummodo.

1. *Loquutus est autem.* Quanquam hic primus census describitur, quia tamen ante Deus tributum in singula capita indixerat, cuius summa relata fuit, ordine secundum fuisse colligimus. Ratio autem iterum censendi populi fuit, quia paulo post castra moturi erant e deserto Sinai ad terram occupandam. Ex quo autem remoram illis attulit sua impietas, sub ingressum ipsius terrae actus fuit tertius census: idque, ut ex comparatione palam fieret, inter tot plagas et clades populum mirabiliter nova sobole fuisse conservatum: nam quum magna pars consumpta esset, totidem fere quot ante reperta fuerunt capita. Porro notandum est, populum nonnisi Dei mandato fuisse censum, ut summum ius imperii sibi assereret: rationem vero sic fuisse dispositam, ne qua ordinis perturbatio vel fraude vel tumultuarie accideret. Ideo enim singulae tribus habuerunt suos praefectos, ne quis in alienam tribum obreperet: atque id diserte positum est certitudinis causa, quia alioqui suspicari multi poterant, vix tantam multitudinem certo potuisse in suas classes distingui, ut absque errore tota summa ad unum usque constaret.

20. *Filii Reuben.* Si quis rixator contendat familiam unam inter ducentos et quinquaginta annos non potuisse in tantum populum excrescere, atque ita quasi fabulosum repudiet quod communem naturae modum excedit: tenendum est memoria quod ante admonui, quum haec propagatio penderet a Dei promissione, nihil esse magis praeposterum quam eam metiri usitato more. Consilium enim spiritus est, ob oculos repraesentare incredibilem Dei virtutem in luculento et insigni miraculo. Interea si tribum Ruben cum aliis quibusdam compares, in ipso numero signum maledictionis se profert: ut colligere liceat Ruben de honore primogeniturae fuisse deiectum: quando tribus Simeon, Issachar, Zabulon, Dan et Nephthali fuerunt magis populosae: ab uno autem Ioseph (qui fere ex postremis erat) progenita fuit soboles quae fere numerum duplicaret. Maxime vero in tribu Iuda refulget Dei benedictio, quae vaticinio Iacob respondeat: hac enim velut praerogativa ad ius primogeniturae et imperium vocata fuit, quod alias quasque praecipuas superavit.

47. *At Levitae.* Videbimus quidem postea ipsos quoque fuisse numeratos, sed intelligit Moses non venisse sub commune lustrum populi: quia Deus eos sibi elegerat in peculium, atque ita segregaverat a reliquo populo. Ideo scribit non fuisse censos in medio aliorum, nempe, ut promiscue partem multitudinis efficerent. Porro ne quis obiiceret, ambitiose quidquam fecisse Mosen, ac si tribui suae honorem extraordinarium largitus foret, id suo arbitrio se tentasse negat: sed Dei iussu Levitis seorsum assignatam esse propriam classem. Male

enim hunc locum vertunt interpretes: Et loquutus est Deus ad Mosen, quasi narraret tunc demum separatam fuisse tribum Levi quum iam totius populi collecta esset summa. Absurdum enim fuisset partem omittere, nisi ante patefacta esset Dei voluntas. Cur ergo praeterierit tribum suam docet Moses, quia Deus Levitas sibi consecraverat in custodiam et cultum tabernaculi. Porro quod tabernaculum vulgo ab obviis quibusque deferri et erigi fas non fuit, hoc symbolo commendata fuit illius sanctitas: vilior enim fuisset religio, si absque discrimine permissum omnibus fuisset ad sacra se ingerere. Interea admoniti fuerunt Israelitae, omnes ad unum esse indignos qui se coram Deo sisterent, quando a sanctuarii accessu prohibebantur. Dignitas autem qua tribus una excelluit, quum a mero Dei beneplacito penderet, non fuit gloriationis materia. Patefecit ergo Deus Levitis suum tabernaculum, non quod propria virtute id honoris essent promeriti: sed ut documentum ederet gratuiti sui favoris. Interea sub illa imagine repraesentavit futurum Christi sacerdotium, ut statuerent fideles mediatorem fore ex genere humano, per quem alii ad Deum accederent, ideoque per Isaiam pronunciat Deus se ex vulgo et dispersa multitudine Levitas sumpturum sub Christi regno (Isa. 66, 21). Alia quae ad ipsorum officium pertinent, petantur ex suis locis.

DEUT. CAP. X.

8. *In tempore illo separavit Iehova tribum Levi: ut gestaret arcam foederis Iehovae, ut staret coram Iehova ad ministrandum ei, et ad benedicendum in nomine ipsius usque ad diem hanc.* 9. *Idcirco non fuit ipsi Levi portio et haereditas cum fratribus suis: Iehova est haereditas eius, quemadmodum dixit ei Iehova Deus tuus.*

8. *In tempore.* Non exacte in capite unde sumptus est hic locus, observat Moses rationem temporis: quia satis habuit hinc inde colligere quae ad generalem exhortationis summam sufficerent. Eo quidem tendit huius historiae recitatio, ne inviolabile Dei decretum quisquam impia superbia et audacia labefactare tentet. Ideoque ne dignitas tribus leviticae invidiam pariat, Deum eius autorem esse testatur. Particula vero: Usque ad diem hanc, videtur ad ea documenta referri, quibus Deus suam erga Levitas gratiam asseruerat, ne qua similis in posterum aemulatio surgeret. Reliqua alibi fuerunt exposita.

NUMER. CAP. II.

1. *Et loquutus est Iehova Mosi et Aharon, dicendo:* 2. *Singuli iuxta vexillum suum, iuxta signa domus patrum suorum castrametabuntur filii Israel: procul, circum tabernaculum conventionis castrametabuntur.* 3. *Hi autem castrametabuntur ad Orientem, ad exortum vexillum exercitus Iuda per turmas suas: et princeps filiorum Iuda erit Nahason filius Amminadab.* 4. *Et exercitus eius, numeratique eorum, quatuor et septuaginta millia atque sexcenti.* 5. *Castrametabuntur vero iuxta eum tribus Issachar: et princeps filiorum Issachar erit Nethanel filius Suar.* 6. *Et exercitus eius numeratique eius, quatuor et quinquaginta millia atque quadringenti.* 7. *Tribus Zebulon, et princeps filiorum Zebulon, Eliab filius Helon.* 8. *Et exercitus eius, numeratique eius, septem et quinquaginta millia atque quadringenti.* 9. *Omnes numerati in exercitu Iuda, centum octoginta sex millia atque quadringenti, per exercitus suos: primum proficiscentur.* 10. *Vexillum exercitus Reuben erit ad Meridiem per turmas suas: et princeps filiorum Reuben erit Elisur filius Sedeur.* 11. *Exercitus eius, numeratique eius, sex et quadraginta millia atque quingenti.* 12. *Castrametabuntur autem iuxta eum tribus Simeon: et princeps filiorum Simeon, Selumiel filius Surisaddai.* 13. *Et exercitus eius, numeratique eorum, novem et quinquaginta millia atque trecenti.* 14. *Tribus item Gad: et princeps filiorum Gad: Eliasaph filius Reuel:* 15. *Et exercitus eius, numeratique eorum, quinque et quadraginta millia atque sexcenti et quinquaginta.* 16. *Omnes numerati in exercitu Reuben, centum quinquaginta millia, mille et quadringenti quinquaginta, per exercitus suos: et secundi proficiscentur.* 17. *Tum proficiscetur tabernaculum conventionis in castris Levitarum, in medio castrorum: quemadmodum castrametabuntur, sic proficiscetur quisque in loco suo, iuxta vexilla sua.* 18. *Vexillum exercitus Ephraim per turmas suas erit ad Occidentem: et princeps filiorum Ephraim erit Elisama filius Ammihud.* 19. *Et exercitus eius, numeratique eorum, quadraginta millia et quingenti.* 20. *Et iuxta eum erit tribus Manasse: et princeps filiorum Manasse erit Gamliel filius Pedahsur.* 21. *Et exercitus eius, numeratique eorum, duo et triginta millia atque ducenti.* 22. *Tribus item Beniamin, et princeps filiorum Beniamin erit Abidan filius Gidoni.* 23. *Et exercitus eius, numeratique eorum, quinque et triginta millia atque quadringenti.* 24. *Omnes numerati in exercitu Ephraim, centum et octo millia atque centum, per exercitus suos: et tertii proficiscentur.* 25. *Vexillum castrorum Dan erit ad Aquilonem, per exercitus suos: et princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammisaddai.* 26. *Et exercitus eius, numeratique eorum, duo et sexaginta millia atque sep-*

tingenti. 27. *Castrametabuntur autem iuxta eum tribus Aser: et princeps filiorum Aser erit Pagiel filius Ochran.* 28. *Et exercitus eius, numeratique eorum, unum et quadraginta millia et quingenti.* 29. *Tribus item Nephthali: et princeps filiorum Nephthali, Ahira filius Enan.* 30. *Et exercitus eius numeratique eorum, tria a quinquaginta millia atque quadringenti.* 31. *Omnes numerati in exercitu Dan, centum millia et quinquaginta septem millia, atque sexcenti: postremi proficiscentur per vexilla sua.* 32. *Isti sunt numerati filiorum Israel per domos patrum suorum, omnes numerati qui erant in castris per turmas suas, sexcenta tria millia atque quingenti quinquaginta.* 33. *Caeterum Levitae non fuerunt numerati inter filios Israel quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 34. *Et fecerunt filii Israel iuxta omnia quae praecepit Iehova Mosi: sic castrametati sunt per vexilla sua, sicque profecti sunt quisque per familias suas, per domum patrum suorum.*

1. *Et loquutus est Iehova.* Haec ordinum distributio valere debuit ad contentiones tollendas: quia nisi Deus ipse suum quibusque gradum assignasset, ut ingenita est hominibus ambitio, de honore inter se certassent. Familiae Ruben primogeniti grave fuisset honore suo cedere: quod si poenam sibi inflictam aequo animo subiisset, ex quo ignominiae damnata erat, reiecta fuisset ab aliis in ultimum locum. Iam de concubinarum filiis motae essent lites: quia consentaneum non putassent qui ex Lea et Rachel nati erant, superiorem illis locum dare. Ad haec, ut quisque multitudine et copia hominum praestabat, duxisset sibi fieri iniuriam, nisi alios praecederet. Ita nunquam filii Simeon se sub vexillum Ruben cogi passi fuissent. Iterum etiam disceptatio exorta fuisset inter filios Ephraim et Manasse. Has ergo omnes turbas Deus semel compescuit, ita dispositis ordinibus, ut quisque suam classem agnosceret. Iuda tametsi quartus erat Leae filius, primum vexillum honoris causa duxit, ut iam incipiat quodam praeludio sanciri vaticinium Iacob. Duae vero tribus adiunctae sunt quae se libenter subiicerent illius imperio, Issachar et Zebulon: quia originem ducebant a filiis ancillae, quam Lea in suum locum substituerat. Quanquam autem Ruben a primogenitura exciderat: ut tamen posteris aliquid reliquum esset solatii, secundo vexillo praefectus est: duae tribus adiunctae, quae ob coniunctionem non moleste ferrent sub illius ductu militare, tribus Simeon fratris uterini, et tribus Gad, quae similiter ex ancilla Leae progenita erat. Iam ut duo populi fierent ex uno capite Ioseph, Dei autoritatem intercedere oportuit: alioqui res venisset in certamen: quia et odiosa per se erat inaequalitas, et videri poterat domus illa, non sine aliarum contumelia in sublime extolli. Adde quod filii Manasse iure naturae priores nunquam ad parendum fuissent adducti, nisi interpositum fuisset coeleste decretum. Caeterum non potuit melius colligi exercitus ille quam ex filiis Rachel: quia propior illis erat consanguinitas. De primatu etiam quartae classis acris potuit esse dimicatio: quia iniquum erat filium ancillae constitui ducem, atque ita praeferri legitimo filio Leae, et alteri filio Rachelis, praesertim quum unice dilectus fuisset Beniamin a communi omnium patre Iacob. Valere quidem ad tollendas omnes rixas satis superque debuit solus Dei nutus: verum quia liberaliter, et paterno magis quam regio more regere volebat, eorum voto potius obtemperavit quam invitos cogeret. Caeterum quia humano arbitrio non poterant dirimi certamina, iterum in fine capitis dicitur Mosen nihil egisse nisi ex Dei mandato. Simul tamen obedientia populi notatur, quod Mosi placide obsequuti sint: quia hoc modo testati sunt se Mosen agnoscere verum et fidelem Dei ministrum: haec enim modestia sincerae erga Deum pietatis individua est comes, ut quidquid a probatis eius ministris in medium affertur, reverenter populus excipiat.

NUMER. CAP. III.

1. *Hae sunt generationes Aharon et Mosis ex quo loquutus est Iehova ad Mosen in monte Sinai.* 2. *Haec autem sunt nomina filiorum Aharon: primogenitus Nadab, et Abihu, Eleazar et Ithamar.* 3. *Ista sunt nomina filiorum Aharon sacerdotum unctorum, quorum consecraverat manum ut sacerdotio fungerentur.* 4. *Mortuus est autem Nadab et Abihu coram Iehova, quando obtulerunt ignem externum coram Iehova in deserto Sinai: et filii non fuerunt eis, ac sacerdotio functus est Eleazar et Ithamar coram Aharone patre suo.* 5. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 6. *Appropinquare fac tribum Levi, et stare facias eam coram Aharone sacerdote, ut ministrent ei.* 7. *Et custodiant custodiam eius, et custodiam universi coetus coram tabernaculo ecclesiae, ut exsequantur cultum tabernaculi.* 8. *Custodiant quoque omnia utensilia tabernaculi ecclesiae, custodiamque filiorum Israel, ut exsequantur cultum tabernaculi.* 9. *Da inquam Levitas ipsi Aharon et filiis eius: dati, dati* namque sunt *illi a filiis Israel.* 10. *Aharon autem et filios eius praeficies, custodientque sacerdotium suum: externus sane qui accesserit, morietur.* 11. *Loquutus est praeterea Iehova ad Mosen, dicendo:* 12. *Ego quidem tuli Levitas e medio filiorum Israel loco omnis primogeniti quod aperit vulvam a filiis Israel: eruntque mei Levitae.* 13. *Meum namque est omne primogenitum: a die quo percussi omne primogenitum in terra*

Aegypti, sanctificavi mihi omne primogenitum in Israele: tam ex hominibus quam ex animalibus: mea erunt: ego Iehova. 14. *Loquutus est insuper Iehova ad Mosen, dicendo:* 15. *Numera filios Levi per domos patrum suorum, per familias suas: omnem masculum ab uno mense et supra, numerabis.* 16. *Numeravit itaque eos Moses iuxta sermonem Iehovae, quemadmodum iussus fuerat.* 17. *Et fuerunt isti filii Levi per nomina sua, Gerson, Cehath et Merari.* 18. *Haec autem sunt nomina filiorum Gerson per familias suas, Libni et Semei.* 19. *Porro filii Cehath per familias suas, Amram, et Ishar, Hebron et Uzziel.* 20. *Filii vero Merari per familias suas, Mahali, et Muzi. Istae sunt familiae Levi per domos patrum suorum.* 21. *De Gerson, familia Libnitica et familia Simitica: istae sunt familiae Gersoniticae.* 22. *Numerati eorum secundum numerum omnis masculi, a filio mensis et supra, numerati eorum, septem millia et quingenti.* 23. *Familiae Gersoniticae post tabernaculum castrametabuntur ad Occidentem.* 24. *Et princeps domus patris Gersonitarum erit Eliasaph filius Lael.* 25. *Custodia autem filiorum Gerson in tabernaculo conventionis erit tabernaculum, et tentorium, operimentum eius, aulaeum ostii tabernaculi conventionis.* 26. *Cortinae item atrii, et aulaeum ostii atrii quod erat iuxta tabernaculum, et iuxta altare per circuitum, funes quoque eius pro omni ministerio eius.* 27. *Et ipsius Cehath erit familia Amramitica, et familia Isharitica, et familia Hebronitica, et familia Uzzielitica: istae sunt familiae Cehathiticae.* 28. *Secundum numerum omnis masculi a filio mensis et supra, fuerunt octo millia sexcenti, custodientes custodiam sanctuarii.* 29. *Familiae filiorum Cehath castrametabuntur ad latus tabernaculi ad Meridiem.* 30. *Et princeps domus patrisfamiliarum Cehathitarum erit Elisaphan filius Uzziel.* 31. *Custodia autém eorum erit arca, et mensa, et candelabrum, et altaria, et vasa sanctitatis in quibus ministrabunt, et aulaeum, et universum opus eius.* 32. *Porro princeps principum Levitarum erit Eleazar filius Aharon sacerdotis: praefectura custodientium custodiam sanctatis erit ei.* 33. *Ipsius Merari erit familia Mahalitica, et familia Musitica. Istae sunt familiae Merari.* 34. *Numerati autem eorum secundum numerum ordinis masculi, ab uno mense et supra, sex millia et ducenti.* 35. *Et princeps domus patris familiarum Merari erit Suriel filius Abihail: atque hi ad latus tabernaculi castrametabuntur ad Aquilonem,* 36. *Praefectura autem custodiae filiorum Merari, tabulae tabernaculi, et vectes eius, et columnae eius, et bases eius, omniaque vasa eius, et universum opus eius.* 37. *Columnae quoque atrii per circuitum, et bases earum, et clavi earum, et funes earum.* 38. *Qui vero castrametabuntur ante tabernaculum, ad Orientem, in parte anteriore tabernaculi conventionis, ad Orientem erunt Moses et Aharon, filiique eius custodientes custodiam sanctuarii, pro custodia filiorum Israel: externus certe qui accesserit morietur.* 39. *Omnes numerati Levitarum, quos numeravit Moses et Aharon iuxta sermonem Iehovae per familias eorum, omnes mares ab uno mense et supra, duo et viginti millia.* 40. *Et dixit Iehova ad Mosen: Numera omne primogenitum masculum filiorum Israel ab uno mense et supra, et accipe numerum nominum eorum.* 41. *Capiesque Levitas mihi (ego Iehova) loco omnium primogenitorum filiorum Israel, et bestias Levitarum loco omnium primogenitorum ex bestiis filiorum Israel.* 42. *Numeravit itaque Moses quemadmodum ei praeceperat Iehova, omnem primogenitum in filiis Israel.* 43. *Fueruntque omnia primogenita mascula, secundum numerum nomium, ab uno filio mensis, et supra, per numeratos eorum, duo et viginti millia, et ducenti septuaginta tres.* 44. *Loquutusque est Iehova ad Mosen: dicendo:* 45. *Cape Levitas loco omnium primogenitorum in filiis Israel, et bestias Levitarum pro bestiis eorum, eruntque mei Levitae: ego Iehova.* 46. *Porro redemptiones ducentorum septuaginta trium redundant ultra Levitas, a primogenitis filiorum Israel.* 47. *Capies quinos siclos in singula capita secundum siclum sanctuarii capies: viginti obolorum est siclus.* 48. *Dabisque pecuniam illam Aharoni et filiis eius, redemptiones eorum qui exsuperant in illis.* 49. *Accepit ergo Moses pecuniam redemptionis ab iis qui superabant ultra redemptos Levitarum:* 50. *A primogenitis filiorum Israel accepit pecuniam mille trecentos sexaginta quinque siclos, secundum siclum sanctuarii.* 51. *Deditque Moses pecuniam redemptionum Aharoni et filiis eius, iuxta sermonem Iehovae, quemadmodum praeceperat illi Iehova.*

1. *Hae sunt generationes.* Seorsum nunc Levitas recenset. Antequam vero ad colligendum numerum descendat, breviter refert quod paulo ante fusius narravit, ex quatuor filiis Aharon duos tantum fuisse patri superstites: quia Nadab et Abihu ob corruptum sacrificium negligentiae suae poenas dederunt. Sex porro versus quos inserit Moses, quia pertinent ad sacerdotale munus, suo loco fuerunt expositi. Dignitas quidem tribus leviticae hic commendatur, ubi Deus primogenitis comparat Levitas. Attingitur etiam munerum distributio: sed quando haec coniuncta sunt cum supputatione reliqui populi, et ratione castrametandi, cum superioribus contexere visum est: quia alioqui abrupta esset historia. Et certe in contextu quem sequutus sum, de cuiusque familiae officio non agitur nisi per occasionem, ut singulis nota esset propria statio.

12. *Ego tuli Levitas.* Quorsum Deus tribum unam sibi vindicet, paulo post clarius videbitur: nunc tantum docet Levitas iure suos esse, quia singulari beneficio in clade aegyptiaca primogeniti

ex populo servati sint. Quibus ergo data erat precario vita, eos Deus sibi acquisitos esse pronunciat. Iam quum libera esset optio, ut primogenitos omnes ex qualibet tribu sibi addiceret, non minus in arbitrio eius fuit duodecimam tantum populi partem ex tribu una assumere. Praecidit igitur ansam querimoniis omnibus: quia minime ferenda fuisset ingratitudo, subtrahere ab eius ditione quos mirabiliter redemerat: ideo dicit non periisse in communi strage, ut eos sui iuris faceret.

15. *Numera filios.* Ponitur nunc tribus descriptio, principium ducendo a tribus filiis Levi, Cehath, Gerson, et Merari, unde plures deinde familiae fluxerunt. Notandum vero est, omnes fuisse numeratos usque ad teneros foetus, quum ex reliquo populo non venirent in rationem nisi qui vicesimum annum excesserant: unde apparuit tribum hanc omnium esse minimam. Deus autem parvulos in censum recipiendo ad aequam proportionem tendebat, ut videbimus, quia si tantum a vicesimo anno sumpsisset, cognitum non fuisset quot essent primogeniti atque ita incerta fuisset summae compensatio. Hac indulgentia debuit adduci populus, ut aequiore animo tributum penderet pro reliquis capitibus: nam quia facta supputatione constabat quantus numerus deficeret a legitima parte, merito pecunia redimi voluit Deus qui alioqui traducti fuissent ad tribum illam, quae primogenitos repraesentabat: malignum vero fuisset Deo negare quod postulabat, quum sponte ad aequissimam pactionem descenderet. Alia etiam ratio fuit cur a prima pueritia in censum venerint Levitae potius quam alii: quia non necesse fuit ad militiam aptos esse, quum ex toto populo Deus milites sibi scriberet, qui mox arma capesserent.

17. *Fuerunt filii Levi.* Hinc apparet tribum Levi, sicut alias, a tenuibus et contemptis exordiis fecisse admirabiles progressus, nam quum tres duntaxat filios ipse genuerit, Gerson vero et Merari binos tantum, Cehath quatuor, quis tantam foecunditatem sperasset, ut duodecim homines exiguo tempore, in tot millia excrescerent? Verum sic potenter operatur Deus sub specie infirmitatis, quo melius hic refulgeat eius gloria. Quod autem familiam Cehath, non tantum in sacerdotio Aharon, sed etiam in communi ministerio aliis praetulit, ex eodem gratuiti beneplaciti fonte manavit ex quo Mosis vocatio. Qui ergo Mosen tam honorifica functione dignatus fuerat, in eius gratiam similiter beneficus fuit in familiam Cehath. Quanquam ne suspecta esset ambitio, vel improbis calumniandi occasio daretur, filios Mosis Deus subsistere voluit in vulgari Levitarum ordine.

45. *Cape Levitas.* Sequitur illa quam dixi compensatio: quia enim in tribu Levi non reperiebatur solida Dei portio, aliunde suppleri oportuit. Ergo quum Levitae tam viri quam pueri infantes, pauciores essent ducentis septuaginta tribus quam primogeniti duodecim tribuum Israel, pretium Deus exegit quinos siclos sanctuarii in singula capita. Visum autem alibi fuit, siclum sanctuarii fuisse duplicem, ut duos vulgares efficeret.

NUMER. CAP. IV.

1. *Loquutus est Iehova ad Mosen et Aharon, dicendo:* 2. *Tolle summam filiorum Cehath e medio filiorum Levi, per familias suas, per domos patrum suorum.* 3. *Ab eo qui natus est triginta annos et supra, usque ad eum qui natus est quinquaginta annos, quotquot ingrediuntur congregationem, ut faciant opus in tabernaculo conventionis.*

EX EODEM CAPITE.

21 [1]). *Loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 22. *Tolle summam filiorum Gerson, ipsos quoque per domos patrum suorum, et per familias suas:* 23. *Ab eo qui natus est triginta annos et supra, usque ad eum qui est quinquaginta annorum, numerabis eos: quotquot ingrediuntur congregationem, ut faciant opus in tabernaculo conventionis.*

EX EODEM CAPITE.

29. *Filios Merari per familias suas, per domos patrum suorum numerabis:* 30. *Ab eo qui natus est triginta annos et supra, usque ad eum qui natus est quinquaginta annos, numerabis eos: quotquot ingrediuntur congregationem, ut faciant opus in tabernaculo conventionis.*

EX EODEM CAPITE.

34. *Numeravit ergo Moses es Aharon et principes congregationis filios Cehath, per familias suas, domos patrum suorum.* 35. *Ab eo qui natus erat triginta annos, et supra, usque ad eum qui natus erat quinquaginta annos: quotquot ingrediuntur in congregationem illam ad ministerium peragendum in tabernaculo conventionis.* 36. *Fueruntque numerati eorum per familias, duo millia septingenti quinquaginta.*

---

1) *Omittitur hic versus in edit.* 1563 *lat.*

37. *Ist sunt numerati familiarum Cehath, omnes ministrantes in tabernaculo conventionis, quos numeravit Moses et Aharon iuxta imperium Iehovae per manum Mosis.* 38. *Numerati filiorum Gerson per familias suas, et per domum patrum suorum,* 39. *Ab eo qui natus erat triginta annos et supra, usque ad eum qui natus erat quinquaginta annos: quotquot ingrediuntur in congregationem illam ad ministerium peragendum in tabernaculo conventionis.* 40. *Numerati inquam eorum per familias suas, per domum patrum suorum, duo millia et sexcenti triginta.* 41. *Isti sunt numerati familiarum filiorum Gerson, omnes ministrantes in tabernaculo conventionis: quos numeravit Moses et Aharon iuxta sermonem Iehovae.* 42. *Numerati autem familiarum filiorum Merari per familias suas, per domos patrum suorum,* 43. *Ab eo qui natus erat triginta annos et supra, usque ad eum qui natus erat quinquaginta annos: quotquot ingrediebantur in congregationem illam ad ministerium peragendum in tabernaculo conventionis.* 44. *Numerati inquam eorum per familias suas, tria millia et ducenti.* 45. *Isti sunt numerati familiarum filiorum Merari, quos numeravit Moses et Aharon iuxta sermonem Iehovae per manum Mosis.* 46. *Omnes numerati quos numeravit Moses et Aharon, et principes Israel, de Levitis per familias suas, et per domos patrum suorum:* 47. *Ab eo qui natus erat triginta annos et supra, usque ad eum qui natus erat quinquaginta annos: quotquot ingrediebantur ad peragendum ministerium cultus, et ad peragendum opus oneris in tabernaculo conventionis.* 48. *Numerati, inquam, eorum fuerunt octo millia et quingenti octoginta.* 49. *Iuxta sermonem Iehovae numeravit eos per manum Mosis, singulos secundum ministerium suum, et secundum onus suum: numerati autem eius fuerunt hi quos ipsi praeceperat.*

1. *Loquutus est.* Hic census alio spectavit quam superior, de quo nuper vidimus: nempe ut pro numero capitum aequa fieret munerum distributio. Primo quoad aetatem, observandum est discrimen inter hanc tribum et alias. Hactenus enim vidimus omnes Israelitas ab anno vicesimo fuisse numeratos, quia iam erant idonei ad arma ferenda. In Levitis autem non temere exspectata fuit maturitas, ne ante annum tricesimum inciperent ministerio fungi, quia non tantum robur aut vigor corporis requiritur ad spiritualem militiam, sed moderatio quoque et gravitas. Si admissi fuissent adolescentes (ut saepe fervore et lascivia feruntur ad multa intemperanter agenda) poterat eorum levitas reverentiam sacris detrahere. Non ergo ante permissus fuit accessus ad sanctuarium quam adolevissent in viros. Anno autem tricesimo ita compositos esse homines oportet, ut iuveniliter exsultare turpe sit, et non excusabile. Ab anno autem quinquagesimo illis vacatio data fuit: quia ut plurimum senectuti adhaerent tarditas et segnities. Diversa est belli ratio, quia multi post annum quinquagesimum adhuc vegeti reperiuntur. Deinde, ut religio pretiosior est terrenis omnibus negotiis, ita diligentius cavendum fuit ne ob pigritiam vel somnolentiam ministrorum vilesceret.

34. *Numeravitque Moses.* Additur alia exceptio, ne reciperentur nisi integri ab omni vitio et macula, alibi enim visum fuit, a tabernaculo excludi caecos et claudos, vel alia parte corporis mutilos, ne deformitas ipsa contemptum pareret: deinde, ut externo symbolo admoniti, diligentius sibi ab omni spirituali inquinamento caverent. Ergo ingredi sanctuarium dicuntur qui ad sacerdotium gerendum idonei sunt. Ideoque additur particula Ad ministerium. Iam quia inaequalitas semen fuisset invidiae, interponitur in fine capitis Dei autoritas, ubi Moses recitat ministrum se duntaxat fuisse, et officia distribuisse inter singulos ex Dei praecepto.

EX NUMER. CAP. X.

11. *Fuit autem anno secundo, mense secundo, vicesima mensis, ascendit nubes a tabernaculo testimonii.* 12. *Tunc profecti sunt filii Israel per profectiones suas e deserto Sinai, substititque nubes in deserto Paran.* 13. *Profecti itaque sunt primum ad os Iehovae per manum Mosis.* 14. *Et profectum est vexillum castrorum filiorum Iehuda primo loco per exercitus suos: et super exercitum eius erat Nahason filius Amminadab.* 15. *Super exercitum autem tribus filiorum Issachar erat Nethanel filius Suar.* 16. *Et super exercitum tribus filiorum Zabulon erat Eliab filius Helon.* 17. *Depositum autem fuerat tabernaculum: et profecti sunt filii Gerson et filii Merari portantes illud.* 18. *Deinde profectum est vexillum castrorum Ruben per exercitus suos: et super exercitum eius erat Elisur filius Sedeur.* 19. *Super exercitum vero tribus filiorum Simeon erat Selumiel filius Surisaddai.* 20. *Et super exercitum tribus filiorum Gad erat Eliasaph filius Deuel.* 21. *Et progredi coeperunt Cehathitae portantes sanctuarium: erexerunt autem tabernaculum donec venirent ipsi.* 22. *Postea profectum est vexillum castrorum filiorum Ephraim per exercitus suos: et super exercitum eius erat Elisama filius Ammihud.* 23. *Super exercitum vero tribus filiorum Manasse erat Gamliel filius Pedahsur.* 24. *Et super exercitum tribus filiorum Beniamin erat Abidan filius Gidoni.* 25. *Profectum est insuper vexillum castrorum filiorum Dan, recolligens omnia castra per exercitus suos: et super exercitum eius erat Ahiezer filius Ammisaddai.* 26. *Super exercitum tribus filiorum Aser erat Pagiel filius Ochran.* 27. *Et*

super exercitum tribus filiorum Nephthali erat Ahira filius Enan. 28. *Istae sunt profectiones filiorum Israel per exercitus suos: ac ita profecti sunt.*

11. *Fuit autem anno secundo.* Narrat Moses prima castra a monte Sinai locata fuisse in deserto Paran: quod etsi non procul illinc distabat, nempe itinere tridui (ut paulo post videbimus) molestiam tamen ac taedium fatigatio populo attulit. Quod Dei mandato expediti fuerint ad pergendum, eorum obsequio laus tribuitur: sed mox cadente perseverandi studio, se prodidit levitas et inconstantia. Caeterum quod dicit profectos esse per suas profectiones, refertur ad peregrinationem. Quantum ad vocem spectat, nescio cur Hieronymus turmas reddiderit, quum radix sit verbum נסע quod hic subinde ponitur. Ex perpetuo tamen scripturae usu apparet pro stationibus vel auspiciis accipi. Gallico dicimus *Iournees*, vel *Gistes*.

14. *Vexillum castrorum.* Describitur ipsa progrediendi series. Ac totus quidem populus, exceptis Levitis, in quatuor exercitus aut partes dividitur: quia tribus quatuor erant aliis praefectae, ita ut singulis binae subessent. Talis autem fuit ratio, ut quoties alicubi stativa habebant, a quatuor mundi plagis sanctuarium et arcam foederis circumdarent quatuor vexilla: in itinere autem singulis ordinibus permixti essent Levitae tabernaculum gestantes, prout suum quibusque onus erat impositum. Arca vero totum exercitum anteibat, quam humeris suis gestabant Levitae: quo maiore fiducia Deum aperte iter monstrantem omnes sequerentur. Primum ordinem duxit Naason ex tribu Iuda: secundum ordinem Elisur ex tribu Ruben: tertium Elisama ex tribu Ephraim: quartum Ahiezer ex tribu Dan. In praefectura Iudae non dubium quin Deus specimen aliquod ediderit vaticinii Iacob. Neque enim gradu suo sponte cessissent Rubenitae ex primogenito orti, nisi Dei oraculo, quod per os Iacob protulerat, ius illud translatum fuisset in tribum Iuda. Non quod penes eam imperium fuerit et regia potestas ante Davidem: sed quia Deus in obscura caligine scintillam aliquam fulgere voluit, quae spem salutis promissae in omnium cordibus foveret: atque ut tandem illius tribus dignitas ad obsequium omnes facilius adduceret. In quo tamen apparuit quam perverso et indocili esset ingenio maior pars, quae pertinaciter Davidem reiiciendo cum coelesti decreto luctata est. Secundum locum retinuit Ruben ad levandam ignominiam. Quod etiam posteris Ephraim subiecta fuit tribus Manasse, hac in parte completum fuit eiusdem patriarchae vaticinium. Nec alia videtur fuisse ratio cur tribui Dan quartum vexillum daretur, nisi quia Iacob pronunciaverat, Dan iudicabit populum suum: qua voce notata fuit primatus excellentia. Etsi autem fieri potest ut pro copia et multitudine hominum delectae fuerint signiferae quatuor tribus, nisi tamen certo persuasum fuisset filiis Ruben et Manasse, Dei mandato in ordinem se cogi, nunquam illos passa fuisset aemulatio aliis se placide subiicere, quibus secundum communem naturae morem priores erant. Laude igitur digna fuit moderatio, quod quum nulla esset ad cogendum potestas, voluntaria subiectio singulos intra metas continuit. Ac tandem tradidit Moses non semel tantum ita fuisse progressos, sed eandem legem et regulam in toto peregrinationis cursu servasse, et ita semper disposita fuisse eorum castra, ut nulla contentio ordines turbaret.

EX DEUT. CAP. I.

6. *Iehova Deus noster loquutus est nobis in Horeb, dicendo: Sat vobis est habitasse in monte isto.* 7. *Verite vos, et proficiscimini, et ite ad montem Amorrhaeorum, et ad omnes vicinos eius, in solitudine, in monte, et planitie, et meridie: et in littore maris, terram Chenanaei a Lebanon usque ad flumen magnum, flumen Euphraten.* 8. *Vide, dedi coram vobis terram, ingredimini, et possidete terram illam quam iuravit Iehova patribus vestris, Abraham, Isaac et Iacob, se daturum eis, et semini eorum post ipsos.*

6. *Iehova Deus noster.* Hac secunda narratione clarius exprimit Moses, Deum non modo oculis signum profectionis dedisse, quum nubem sursum attolleret, sed verbis quoque mandasse ut relicto monte Sinai, populus ad reliquum iter peragendum se accingeret. Dicit igitur Deus, satis temporis fuisse consumptum in uno loco: quia antequam illinc migrarent, praeteriit unus integer annus. Etsi autem undecim dierum erat iter antequam venirent ad Cades Barnea, ne quid tamen populum moretur, qui sponte nimium erat piger, proposita facilitate stimulos addit, tantum pedes ad pergendum movendos esse dicens, ut quiete promissa fruantur.

EX NUMER. CAP. IX.

17. *Quum discederet nubes a tabernaculo, postea proficiscebantur filii Israel: atque in loco ubi manebat nubes, illic castrametabantur filii Israel.* 18. *Ad os Iehovae proficiscebantur filii Israel, et ad os Iehovae castrametabantur: cunctis diebus quibus stabat nubes supra tabernaculum, manebant.* 19. *Quum autem moram trahebat nubes supra tabernaculum diebus multis, tunc observabant filii Israel custodiam Iehovae,*

et non proficiscebantur. 20. *Quando autem nubes paucis diebus erat super tabernaculum, ad os Iehovae manebant, et ad os Iehovae proficiscebantur.* 21. *Quando igitur erat nubes a vespera usque mane, ascendebat autem nubes mane, tunc proficiscebantur: aut si nocte et die, et postea ascendebat nubes, tunc proficiscebantur.* 22. *Aut duobus diebus, aut mense, aut anno, quando moram trahebat nubes super tabernaculum, manendo super illud, in castris manebant filii Israel, nec proficiscebantur: si autem illa ascendedat, tunc proficiscebantur.* 23. *Ad os Iehovae castrametabàntur, et ad os Iehovae proficiscebantur: custodiam Iehovae servabant ad os Iehovae per manum Mosis.*

EX EXODI XL.

36. *Quum recederet nubes a tabernaculo, proficiscebantur filii Israel in cunctis profectionibus suis:* 37. *Quod si non recederet nubes, non proficiscebantur usque ad diem qua recedebat.* 38. *Quia nubes Iehovae erat super tabernaculum interdiu, ignis vero noctu in eo, coram oculis totius domus Israel, in cunctis profectionibus eorum.*

17. *Quum discederet nubes.* Antehac exposuit Moses visibili miraculo sic ornatum fuisse tabernaculum, ut Deus palam faceret se illic habitare: non quod relicto coelo in illud terrestre domicilium migrasset: verum ut propinquus esset populo virtutis et gratiae praesentia, quoties invocaretur. Nunc aliud miraculum refert, quod Deus nubem sursum elevans, quasi dato signo, iubebat populum castra movere, quum autem residebat nubes supra tabernaculum, illud signum dabat mansionis. Hic tamen exoritur quaestio: quia iam ante dictum fuit statim ab egressu Aegypti nubem instar vexilli fuisse ad iter populi gubernandum: unde sequitur, non tunc primum eius elevatione admonitum fuisse populum ut vasa colligeret, et quasi indictam fuisse profectionem. Responsio facilis est: prius quidem directum fuisse populum aspectu nubis: quemadmodum vidimus: sed hic novum aliquid referri: quia ex quo erectum fuit tabernaculum, nubes, quae in aere pendebat, et praeibat castra, tunc sedem habuit in sanctuario. Nova enim gratiae accessio commendatur in certiore et manifestiore symbolo, ac si Deus propius et familiarius se populi ducem ostenderet. Etsi ergo nubes totius itineris directrix fuit ab initio, tabernaculi tamen gloriam, quum inde prodiret, magis ac magis illustravit.

18. *Ad os Iehovae.* Os hic metonymice pro sermone capitur, neque tanta mihi visa est hebraismi asperitas quin commode retineri posset. Quaeritur tamen an loquutus fuerit Deus, necne: quia saepius reperitur oris nomen. Ac verisimile quidem est Mosen semel fuisse edoctum quid sibi vellet nubis transitio, vel residentia. Non tamen dubito sermonis vel praecepti nomen signo adscribi: quia Deus per externa signa oculis, non minus quam per vocem auribus, loquitur. Ex hac tamen loquendi forma colligere oportet, signorum usum perverti et in nihilum redigi nisi sint vice doctrinae visibilis: ut scribit Augustinus. Quam vero id observatu dignum sit ostendit repetitio, quae certe non exiguum habet pondus.

19. *Observabant filii Israel.* Quidam (meo iudicio) nimis late extendunt: quod nube moram trahente, quasi per otium se exercuerint filii Israel in cultu Dei. Ego enim potius ad eam attentionem restringo quae deinde pluribus verbis laudatur. Servare igitur custodiam, tantundem valet ac nutum Dei summo studio et diligentia respicere. Quum enim quiescere coeperat nubes aliquo in loco, sciebat quidem populus esse illic manendum: verum si postridie non fuissent attenti, poterat nubes evanescere, atque ita neglectus et securitas tam incomparabile illis bonum ademissent. In hunc finem continuo post exprimitur: Si die uno, vel pluribus, si mense denique, vel anno, stetisset nubes, populum fuisse quasi defixum. Non male igitur vetus interpres transtulit, fuisse in excubiis filios Israel: quia die noctuque sollicite exspectabant quando loco movere iuberet Deus. Quem sensum confirmat ultimus versus capitis, ubi iterum additur, servasse custodiam Iehovae ad os ipsius, per manum Mosis. Unde apparet, Mosen fuisse Dei interpretem ut se ad iter accingerent quoties nubes sursum ascendens iter monstrabat. Nec dubium est quin praecesserit: ut scirent quorsum ipsos tendere, et qua iter facere vellet Deus. Notandum praeterea est, utrumque pariter in laude populi censeri, quod profectus fuerit, et stationem suam servaverit ad Dei imperium. Quo damnatur praepostera eorum sedulitas qui nullum satagendi modum faciunt: ac si non aliter Deo parerent quam tumultuando. Atqui non minor interdum virtus est quiescere, ubi ita Deo placet.

38. *Quia nubes Iehovae erat.* Distinctius exprimit Moses quod generaliter de nube dixerat, noctu scilicet apparuisse igneam columnam: quia in tenebris nulla fuisset nubis species. Additur etiam secunda explicatio, quod id non semel aut bis contigerit, sed in cunctis profectionibus: ut nusquam caruerint nubis conspectu, quae testis esset praesentiae Dei, sive residendo super tabernaculum eos quiescere iuberet, sive ascensu signum daret movendis castris: ille autem aequabilis tenor in temporum et itinerum varietate non parum ad certitudinem valebat. Nam si quotidie idem iter emensa fuisset nubes, assiduitas ipsa Dei potentiam

obscurasset: verum ubi se toto anno non movebat, postea subinde migrabat in alium locum, et nunc longius iter suo ductu, nunc brevius monstrabat, in hac diversitate clarius enituit paterna Dei sollicitudo, qui nunquam populi oblivisceretur.

EX NUMER. CAP. X.

29. *Dixit autem Moses ad Hobab filium Reuel Madianitae soceri sui: Nos proficiscimur ad locum de quo dixit Iehova, illum dabo vobis: veni nobiscum, et benefaciemus tibi: quia Iehova loquutus est beneficentiam super Israelem.* 30. *Respondit autem ei, Non veniam: sed ad terram meam, et ad natale solum meum ibo.* 31. *Tunc dixit: Ne derelinquas nos: quia propterea nosti mansiones nostras in deserto, et fuisti nobis pro oculis.* 32. *Quum autem veneris nobiscum, et evenerit nobis bonum illud quo benefacturus est Iehova nobis, tum benefaciemus tibi.* 33. *Profecti sunt itaque a monte Iehovae via trium dierum: et arca foederis Iehovae proficiscebatur ante eos via trium dierum illorum, ad explorandam illis requiem.* 34. *Et nubes Iehovae erat super eos interdiu, dum proficiscerentur e castris.* 35. *Quum autem coepit proficisci arca, dicebat Moses: Surge Iehova, et dispergantur inimici tui, et fugiant odio habentes te a facie tua.* 36. *Quando vero requiescebat, dicebat: Revertere Iehova ad decem millia millium Israelis.*

29. *Dixit Moses ad Hobab.* Nimis crasse hallucinati sunt qui putaverunt Hobab esse Iethro socerum Mosis, quem ante vidimus paucis postquam appulerat diebus reversum fuisse. Nec vero senectus fere decrepita apta vel par fuisset tam molestis laboribus. Tunc octogenarius erat Moses, qui tamen longe aberat ab annis soceri. Sed ex quarto capite Iudicum tollitur omnis dubitatio, ubi legimus posteros Hobab adhuc tunc superstites in terra Chanaan. Quum ergo bonus senex domum se reciperet, filium adhuc vegetum Mosi genero suo comitem reliquit, cui propter vicinitatem nota erat illa deserti regio: ut ad multa officia esset utilis. Hic tamen sive pertaesus moram et difficultates, sive maligno et perverso populi ingenio offensus, sive nidum suum et statariam vitam longis erroribus praeferens, voluit patrem subsequi. Ut autem sciamus non simulate (ut saepe fieri solet) petiisse missionem, diserte exprimit Moses non statim flexum fuisse precibus ut maneret: imo nec promissis, quibus eum allicere tentabat Moses, fuisse adductum, donec perseveranter rogatus esset. Etsi autem ei proponitur spes terrae promissae: quia tamen nonnisi terrenae et caducae prosperitatis fit mentio, probabilis inde coniectura elicitur, non ita eum profecisse ut decebat. Audierat ac viderat signa formidabilis Dei potentiae quum lex promulgaretur: non tamen alio argumento eum hortatur Moses ad pergendum quam ut fruatur terrae opulentia: nisi forte in terrena benedictione gustum bonitatis et paterni amoris Dei praebere voluit Moses, ut altius attolleret eius animum. Simpliciter tamen commemorat Dei promissionem: deinde bonorum omnium consortem fore promittit. Quanquam hoc per se magnum est, non ad spem incerti eventus ipsum trahi, sed ad fruitionem bonorum quae promiserat Deus, qui fallere non potest. Nam fallaces illecebrae ut plurimum homines ad subeundos labores et tentanda pericula invitant. Moses autem statuit Deum quasi sponsorem: quia se terram fertilem et omni bonorum copia refertam populo daturum promiserat. Quidquid sit: Hobab nobis speculum est affectus toti generi humano ingeniti: ut quisque appetat quod sensu carnis apprehendit. Patriam, quamvis sterilem et squalidam, alienis regionibus foecundis et amoenis praeferre, naturale est: sicuti Ithaca Ulyssis in proverbium transiit. Sed nunc aliud vitium reprehendo, quod generaliter omnes sensus suos in praesentem vitam coniiciunt: sicuti Hobab, contempta Dei promissione, in patrii et natalis soli amore subsistit.

31. *Ne derelinquas nos.* Prosequitur Moses, et urget quod nuper dixerat: Hobab felicitatis, cuius Deus spem populo dederat, fore participem. Idirco, inquit, hactenus stationes nostras expertus es in deserto, quae verba non observant interpretes, nec videntur intellexisse. Simpliciter enim transferunt: Tu enim nosti: ac si Moses utilitatis suae causa Hobab retinere vellet. Atqui non tantum una causalis particula legitur: sed ita ad verbum: Quoniam ideo nosti cunctas mansiones, etc. Sensus igitur est: Hobab male sibi consulere: quia ideo multa incommoda pertulerit, ut mercedem aliquando referret: ac si dictum esset: Quorsum hactenus tot molestiis defunctus es in itinere nostro regendo, nisi ut nobiscum beata quiete potiaris? Denique significat Moses vanos et infructuosos fuisse labores Hobab, nisi paulisper adhuc sustineat, donec una cum filiis Israel obtineat haereditatem promissam. Non ergo ad futurum tempus pertinet quod hic dicitur: quasi diceret Moses: Sis nobis vice oculi, sicut fuisti antehac: sed mercedem laborum propinquam esse admonens, ad pergendum hortatur et animat.

33. *Profecti sunt a monte Iehovae.* Montem Iehovae nominat Sinai: quia nusquam ita evidenter apparuit Dei gloria. Sic κατὰ πρόληψιν, fateor, vocatus fuit ante legis promulgationem: nomen tamen hoc postea impositum fuit ad aeternam legis venerationem. Continuam vero tridui expeditionem intellige: quia non tetenderint, nisi ingressi deser-

tum Paran, sed sub dio cubuerint. Quod dicitur arca praecessisse via trium dierum, non refertur ad distantiam, quasi triduo fuerit praemissa: sed ita fuisse locatam in prima acie, ut nube super eam insidente gradum sisterent tanquam in statione sibi divinitus praefixa. Haec fuit quietis exploratio, de qua loquitur.

35. *Quum arca coepit proficisci.* Quia iter minime placatum [1]) erat, sed undique metuendi erant hostium occursus, necesse fuit Deum precari, ut prodiret quasi paratus ad bellandum. Ita etiam confirmavit Moses populi animos, ne terror ex propiore accessu lentos aut ignavos redderet. Perinde est igitur ac si in hunc modum precatus fuisset, Domine non viam modo nobis praemonstres, sed manus quoque tuae potentiae aperias, hostibus profligatis. Vocat autem hostes non populi sed Dei: ut persuasi sint Israelitae sub eius auspiciis se militare. Nam et victoria certior inde speranda fuit, quod Deus iustus impietatis vindex proeliando suam ipsius causam ageret. Deinde non exigua fuit solatii et gaudii materia, quum audiret populus, quicunque ad ipsum iniuste vexandum insurgerent, Dei quoque esse hostes: quia suos non secus tueri vult ac pupillam oculi. Itaque propheta ut fiducia armaret ecclesiam, et alacritate fulciret contra violentos hostium impetus, hunc locum mutuatus est (Ps. 68, 2). Porro notanda est analogia et similitudo inter signum visibile et rem signatam. Neque enim tam crassus fuit Moses, ut arcam alloqueretur his verbis, sed tantum rogavit ut Deus re ipsa probaret arcam esse virtutis et gloriae suae vivam effigiem.

36. *Quando requiescebat.* Ita precando populum quoque ad patientiam hortatus est, ne fastidium ex mora natum indignationem pareret. Molestum enim alioqui erat extrahi peregrinationis tempus: ut sero venirent ad suam quietem. Et videmus ut exacerbati fuerint eorum animi, ac si tardior progressus quaedam esset frustratio. Hanc igitur intemperiem ut corrigat Moses, admonet utiles illis esse stationes: ut Deus tanquam paterfamilias domi residens, eorum curam gerat. Alludit enim ad homines qui tempus otiosum et ab aliis negotiis vacuum sumunt, quo liberius vacent ad suos respiciendos.

EX NUMER. CAP. XI.

1. *Et fuit populus quasi fatiscentes, displicuit in auribus Iehovae. Audivit enim Iehova, et iratus est furor eius, exarsitque ignis ipsius contra eos, consumpsitque extremum castrorum.* 2. *Tunc clamavit populus ad Mosen, et oravit Moses Iehovam, et concidit ignis.* 3. *Vocavitque nomen illius loci Taberah: quia accensus fuerat in eos ignis Iehovae.*

1. *Et fuit populus quasi.* Ambigua significatio participii facit ut locum hunc varie torqueant interpretes. Quia אנן [1]) radix hebraica nunc est molestia et labor, nunc fatigatio, nunc luctus, nunc iniquitas, nunc mendacium: quidam vertunt: Fuit populus quasi conquerentes, vel murmurantes. Alii (quod videtur magis esse remotum: inserunt adverbium Iniuste: ac si diceret Moses, iniquam fuisse querimoniam, dum populus cum Deo expostulavit. Alii vertunt: Nauseantes: quae affectatio nimis dura est: alii Mentientes, aut perfide agentes. Sunt qui deducant a radice תאנה: atque ita exponunt: Occasionem quaerentes, quod tanquam longe quaesitum reiicio. Mihi verbum Fatiscendi optime quadrare visum est: quia velut lassitudine fracti defecerint. Nam probabile est non aliud notari crimen, nisi quod abiecto pergendi studio ad ignaviam prolapsi obtorpuerint: quod erat Deo tergum obvertere, et repudiare haereditatem promissam. Probe conveniet hic sensus, et retinebitur verbi proprietas. Itaque Ezechiel תאנים appellat fatigationes, quibus se conficiunt et obruunt homines praepostere satagendo. Neque tamen infitior, quum flaccidis animis iacerent, sparsisse obstreperas voces adversus Deum: praesertim quum dicat Moses id displicuisse auribus Dei, non autem oculis. Verum mali origo fuit quam dixi, prae lassitudine evanescere, ut Deum longius sequi abnuerent.

Audivit Iehova. Clarius exprimit populum erupisse in apertas querimonias: ac probabile est etiam in Deum probra iecisse: quod ex poenae gravitate colligitur. Quanquam autem metaphorice quidam ignem exponunt pro vindicta: rectius tamen est simpliciter intelligere ut verba sonant, flagrasse partem castrorum incendio divinitus emisso. Quaeritur tamen adhuc quaenam fuit pars illa castrorum vel extremitas quam ignis corripuit. Sunt enim qui existiment poenam coepisse ab ipsis ducibus, quorum atrocius erat crimen. Alii volunt ignem saeviisse in vulgus promiscuum, a quo ortum fuerat murmur. Ego vero, ut in re incerta, potius coniicio Deum ignem accendisse in extrema aliqua parte qui terrorem iniiceret, ut locus esset veniae: sicuti mox subiicitur paucorum supplicio fuisse contentum. Notandum autem est, quia populus sibi

1) *Sic edd. Lege:* pacatum.

1) *Ubivis fere in editionibus hebraica depravata sunt: hic vero nescio autori an typographo haec lectio tribuenda sit. Lexica quidem vocabulum de quo agitur ad rad.* אנן *referunt. Etiam in sequentibus mendosa est lectio quam prima vice correximus, alteram vero in Eschiele frustra quaesivimus.*

male conscius erat, clausam fuisse ianuam precibus. Hinc fit ut ad Mosen magis quam ad Deum clament. Unde colligere licet, poenitentia et fide vacuos exhorruisse Dei conspectum. Haec est malae conscientiae merces, in trepidatione expetere quietem, et tamen Deum fugere, qui solus perturbationem et metum sedare potest. Quod autem intercessione Mosis placatur Deus, hinc colligimus temporalem poenam saepe impiis remitti, quamvis Dei iudicio obnoxii maneant. Ignem Dei fuisse demersum narrans (hoc enim proprie significat verbum שקע) exstinctionis modum designat in quo se palam ostenderit Dei misericordia, sicut ignis Dei ex opposito vocatur, quem a Deo accensum fuisse constabat, ne quis fortuitum esse incendium putaret. Nomen etiam loco impositum, quod ad posteros tam criminis quam poenae monumentum foret. Taberah enim est incensio vel combustio.

EX EODEM CAPITE.

4. *Et collectio quae erat in medio eius, concupiverunt concupiscentia, et aversi sunt: quin etiam fleverunt filii Israel, dicentes: Quis pascet nos carnibus?* 5. *Recordamur piscium quos comedebamus in Aegypto gratis, cucumerum, et peponum, et porrorum, et ceparum et alliorum.* 6. *At nunc anima nostra arida est, nec quidquam est nisi man in oculis nostris.* 7. *Man autem sicut coriandri semen erat, et color eius sicut color bdellii.* 8. *Diffundebant autem se populus, et colligebant, et molebant in mola, aut terebant in mortario, coquebantque in olla, faciebantque ex eo placentas, quarum sapor erat sicut sapor recentis olei.* 9. *Quum vero descenderat ros super castra, descendebat Man super ipsum.* 10. *Audivit itaque Moses populum flentem per familias: quemque ad ostium tabernaculi sui: unde iratus est furor Iehovae valde, ipsi quoque Mosi displicuit.* 11. *Et dixit Moses ad Iehovam: Ut quid malefecisti servo tuo? et quare non inveni gratiam in oculis tuis, ut imponeres onus universi populi huius super me?* 12. *An ego concepi universum populum istum? et an ego genui eum, quod dicis mihi: Porta eum in sinu tuo, quemadmodum ferre solet nutritius infantem, in terram de qua iurasti patribus eius?* 13. *Unde mihi caro ut dem universo populo huic? Flent enim adversum me, dicendo: Da nobis carnes, ut comedamus.* 14. *Non possem ego solus ferre universum populum hunc: quia supra vires meas est.* 15. *Quod si ita tu facies mihi, occide me quaeso occidendo, si inveni gratiam in oculis tuis, et ne videam malum meum.*

4. *Et collectio quae erat in medio.* Refertur novum murmur populi. Hanc enim historiam a proxima differre ex multis circumstantiis colligitur. Quanquam, ut malum ex malo nascitur, verisimile est, postquam impatientiae morbo laborare coeperant, maligne excogitasse quae taedium et moerorem augerent. Prodigiosus tamen fuit hic furor, quum nuper tam severe castigati essent, et adhuc paene fumaret pars castrorum, vixdum placato Deo, concupiscendi licentiam sibi sumpsisse, qua duriorem vindictam accerserent. Certe quum sua improbitate iterum provocarunt Deum, adhuc incendii vestigia ante oculos residua erant. Unde apparet quantopere excaecati fuerint obstinata sua malitia. Prima quidem initia murmuris fuisse dicit ab exteris, vel promiscua multitudine quae se miscuerat filiis Israel: quemadmodum alibi visum fuit: sed addit totum quoque populum ad imitationem impiae querimoniae tractum esse. Quo exemplo docemur fugiendos esse improbos et scelestos, ne malis exemplis nos corrumpant: sicuti vitiorum contagio facile serpit. Simul tamen monemur nihil ad excusationem valere si alii nobis sint peccandi autores: quia nihil Israelitas iuvit, aliorum impulsu cecidisse: quoniam propria ipsos cupiditas praecipites egit. Primo igitur cavendum est, ne pravae cupiditates nos sollicitent: et fraenum nobis iniiciendum: deinde ne profani Dei contemptores oleum addant camino. Quaeritur hic an carnes appetere nefas sit: quod si asseritur, omnes pariter appetitus damnandi erunt. Respondeo: Non ideo excanduisse Deum quod carnium desiderium Israelitas pupugerit: sed primum displicuit contumacia, quod velut invito Deo, qui eos volebat solo man contentos esse, carnem edere concupiverint: deinde intemperies ac violentus fervor, qua ratione dicit Moses concupivisse concupiscentiam, significans fraena sibi laxasse, ne quem tenerent modum. Tertio, ingratitudo, quae hic perstringitur, sed apertius damnatur in Psalmo, ubi exprobrat propheta Deum nubibus mandasse desuper, et ianuas coeli aperuisse, ut frumento coelesti et pane angelorum ipsos pasceret: et tamen ne sic quidem fuisse cohibitos quin spreto tam singulari beneficio, sese ad illicitam intemperantiam proiicerent (Ps. 78, 23). Nota est moderationis regula, et sobriae frugalisque vitae, quam praescribit Paulus: ut sciamus saturari et esurire, abundare et penuriam pati (Philip. 4, 12). Nota etiam eius admonitio est, ne carnis curam agamus ad concupiscentias (Rom. 13, 14). Cohibenda igitur omnis lascivia, ne aliud appetamus quam licet: deinde ne appetitus nostri modum excedant. Itaque alibi hoc exemplum commemorans, timendum esse Dei iudicium admonet: ne simus concupiscentes rerum malarum (1. Cor. 10, 6): hac nota turbulentos et effraenes appetitus a moderatis et recte compositis distinguens. Quaerendo: Quis dabit carnes? aliunde exoptant quam a Deo qui

large cibum illis suppeditabat, sed diversi generis. Videmus itaque bruto et caeco impetu fuisse tumultuatos. Necessitas enim divinitus erat imposita, ut man solum comederent: huic tanquam feroces et praefractae bestiae obluctantur, ac si libidini suae subiicere Deum vellent.

5. *Recordamur piscium.* Hac victus prioris comparatione extenuant praesentem Dei gratiam. Neque tamen exquisitas lautitias recensent, ubi de porris et alliis et cepis loquuntur. Ideo sic quidam resolvunt: Quum vulgo prostaret tanta copia et varietas, quam nobis grave et molestum esse debet maioribus delitiis privari? Ego tamen homines plebeios, qui tenuiter victitarant, consuetos cibos laudare existimo, non secus ac maximas lautitias. Certe rustici homines et opifices suillam vel bubulam carnem, caseos et lacticinia, cepas et brassicas non minoris aestimant quam magna pars divitum cibos sumptuosos. Odiose ergo magnifaciunt Israelitae quae per se erant vilia: idque ut pravum desiderium plus satis incitatum magis exacuant. Nec tamen dubium est quin oleribus assueti, et piscibus, putaverint talibus alimentis se felices ac beatos. Porro in genere, augendae invidiae causa, dicunt se gratis comedisse quod exiguo pretio emebant: quanquam hic linguis omnibus tritus est loquendi modus. Nec mirum est vile fuisse talium rerum pretium. Piscosum enim esse totum illud maris littus testantur etiam profani scriptores. Uberrima etiam est Nili piscatio, et pars opulentiae Aegypti. Iam quum irrigua sit illa regio, oleribus et hortensium fructuum copia abundat.

6. *At nunc anima nostra.* Queruntur se fame et inedia prope tabescere, quum man illis ad satietatem suppeteret: sicuti nuper pauxilla pecunia victum se in Aegypto emisse iactabant: ac si magna annonae caritas illos premeret, quum mera Dei liberalitate prostaret cibus omnium maxime parabilis, adeoque paratus absque opera et sumptu. Verum ea est hominum malignitas et ingratitudo, totam Dei largitatem pro nihilo ducere, dum importunis suis cupiditatibus inhiant. Multi sua ingluvie absumunt et redigunt in nihilum quaecunque illis Deus largitur: alii sua avaritia inexhaustum alioqui eius liberalitatis fontem exsiccant. Hi vero in magna affluentia se aridos esse dicunt: quia inexplebilis cupiditas eos urebat ne ipsos Dei benedictio, quantumvis ampla, satiaret. Sic pluvia duram rupem irrigando, non tamen ipsam intus madefaciet, nec eius siccitatem temperabit humore suo. Quoniam igitur omnia Dei beneficia contemptus tanquam uredo corrumpit, ut nobis ad usum sufficiant, discamus suum illis honorem tribuere. Ita in nobis illud implebitur (Psal. 92, 13): Iustus instar palmae florebit, tanquam cedrus Libani multiplicabitur: plantati in domo Domini, in atriis Dei florebunt, adhuc in senectute pingues et virides erunt. Neque enim frustra toties scriptura asserit, Deum satiare animas famelicas, et esurientibus cibum largiri. Queruntur nihil praeter man oculis suis occurrere: ac si in unius optimi cibi copia fastidium penuria esset.

7. *Man autem sicut semen.* Hoc iam 16. capite Exodi attigerat Moses: nunc vero iterum repetit, quo perversam cupiditatem gravius damnet. Quid enim indignius ac minus ferendum quam cibum aspectu et sapore delectabilem ita respuere? Eadem ratione propheta in Psalmo commemorat, homines pane angelico et frumento coelesti non fuisse contentos. Hic pro colore albo ponitur color Bedola lapidis pretiosi, sive sit margarita, sive alia species. Iam ergo forma ad ipsos exhilarandos valere debebat. Quum vero sine magno labore, molendo vel terendo, diversos inde cibos conficerent, et quidem suaves ac iucundi saporis: eo foedior ingratitudo fuit obstrepere, ac si parum liberaliter ipsos aleret Deus.

10. *Audivit itaque Moses populum.* Mira et prodigio similis populi amentia, quod lugent omnes quasi ad ultimam desperationem redacti. Quid facturi erant in fame? Quid si rodendae fuissent amarae et nullius fere succi radices? Quid si insipido et noxio pane fuisset victitandum? Videmus ergo ut homines pravis cupiditatibus indulgendo, miseros se ultro faciant in ipsa felicitate. Ergo ne ipsi aerumnas, molestias, et quamlibet doloris materiam nobis accersamus, importunos affectus discamus fraenare: quia si rite expenditur causa, dum se tristitia et fletu homines affligunt, reperiemus ut plurimum, quum tolerantia malum possit mitigari, dolorem augeri praepostera affectatione. Sed hic foedum luxuriae exemplum proponitur, quod saturi perinde plorant ac si longa inedia mortem illis minitaretur. Quod Mosi displicuit tanta perversitas, sancti zeli et laude digni fuit: sed excessus vitio non caruit. Iniuste enim cum Deo expostulat, quod onus sibi nimis grave imposuerit, quum tamen eius virtute se fulciri agnosceret. Provincia quidem erat difficilis et laboriosa, sed quum admirabile Dei auxilium expertus esset quoties sub onere gemuerat, non fuit querimoniae locus. Iam quum singulari honore fuisset ornatus, ingratitudinis fuit Dei beneficio notam dedecoris inurere. Pro summo malo reputat sibi iniunctam esse populi regendi curam. Atqui omnes eius sensus rapi potius decebat in admirationem, quod Deus ipsum eligere populi sui redemptorem, et admirabilis potentiae suae ministrum dignatus erat. Hoc quoque perversi iudicii fuit, quaerere an genuisset vel peperisset populum: perinde vero ac si non satis eum obstringeret vocatio, aut nullum aliud esset quam naturae vinculum. Deus quidem affectum parentibus indidit

erga suos foetus ut incredibiles pro ipsis molestias libenter devorent: sed alia pietatis ratio Mosen obstrinxit: quia ex Dei mandato pater erat populi. Quare non tantum naturam respicere debuit, sed officii sui necessitatem.

13. *Unde mihi caro.* Iuste quidem populum accusat, et negat sibi in manu esse carnes, quibus saturetur tanta multitudo, sed non recte cum Deo expostulat, quasi supra vires oneretur. Nam Deus quum sciret tot difficultatibus esse imparem, spiritus sui virtute eum sustinebat. Gravissime vero peccavit in ipsa querimoniae clausula, postulans a Deo interfici. In quibus verbis perspicimus quorsum prorumpant optimi quoque Dei servi, ubi affectibus suis plus aequo indulgent. Votum enim desperationis est, petere ut tollamur e medio, ut mors finem aerumnis nostris afferat. Quum eo Mosen electissimum Dei servum praecipitaverit doloris impetus, quid nobis non accideret, si in cordibus nostris impatientia dominaretur? Ergo huic morbo discamus mature occurrere.

EX EODEM CAPITE.

16. *Tunc dixit Iehova ad Mosen: Congrega mihi septuaginta viros e senioribus Israel, quos nosti seniores esse populi et principes eius, adducasque eos ad ostium tabernaculi conventionis, ut adstent ibi tecum.* 17. *Tunc descendam, et loquar tecum ibi, et separabo de spiritu qui est in te, et ponam in eis: ut sustineant tecum onus populi: et non sustineas tu solus.* 18. *Ad populum autem dices: Sanctificamini in crastinum, et comedetis carnes: flevistis enim in auribus Iehovae, dicendo: Quis comedere faciet nos carnes? certe melius erat nobis in Aegypto: dabit enim Iehova vobis carnes, et comedetis.* 19. *Non una die comedetis, neque duobus diebus, neque quinque diebus, neque decem diebus, neque viginti diebus tantum:* 20. *Sed usque ad mensem dierum, donec egrediatur e naribus vestris, et sit vobis in abominationem: propterea quod contempsistis Iehovam, qui est in medio vestri, et flevistis coram eo, dicendo: Ut quid egressi sumus ex Aegypto?* 21. *Et dixit Moses: Sexcentorum millium peditum est populus in cuius medio ego sum: et tu dicis: Carnem dabo eis: et comedent mensem dierum?* 22. *Numquid oves et boves iugulabuntur eis, et sufficient illis? an omnes pisces maris congregabuntur illis, et sufficient eis?* 23. *Tum dixit Iehova ad Mosen: Numquid manus Iehovae abbreviabitur? nunc videbis utrum eveniat tibi verbum meum, annon.*

16. *Congrega mihi septuaginta.* Obtemperat Deus voto Mosis, dum septuaginta ei adiungit comites, quorum opera et subsidio levari queat parte aliqua laboris: non tamen sine indignationis signo: quoniam ex eius spiritu tollens quod aliis distribuat, ignominiae notam, qua dignus erat, infligit. Scio quibusdam aliter videri, nihil scilicet Mosi fuisse detractum, sed alios nova gratia fuisse praeditos, qua solus Moses antehac excelluerat. Verum quum verba clare sonent, Deum illos facturum esse participes gratiae quam a Mose ipso accipiet, argutiam illam minime admitto. Citatur locus ex 27. capite Geneseos, ubi dicitur: Annon reservasti mihi benedictionem? sed quum diserte exprimit Deus: Ponam seorsum ex spiritu tuo qui est in te, minime dubium est quin diminutio notetur. Quantisper enim solus Moses praefectus erat regendo populo, necessariis spiritus donis ita instructus erat ut facultas magnitudine laboris non esset inferior. Nunc Deus sic alios promittit fore socios, ut dona sua inter omnes partiatur. Mihi ergo dubium non est quin haec partitio poenam in se contineat. Unde colligere licet utilem doctrinam, quo plus unicuique difficultatis Deus imponit, eo etiam liberalius cum eo agere, ut muneri suo sufficiat. Itaque in eius arbitrio esse positum per unum hominem aeque potenter atque per centum vel mille, operari. Neque enim turba indiget: sed prout visum est, nunc sine hominum opera, nunc per manum hominum, opera sua exsequitur. In summa, oblique exprobrat Deus Mosi crassam ingratitudinem, qua derogabat admirabili gratiae quae hactenus in ipso refulserat, et minorem, quoad praestantiam spiritus, fore denunciat posthac: eo quod molestiam a se reiiciens spiritus dona quodammodo dissipaverit. Laude quidem digna modestia est, si imbecillitatis nostrae conscii arduas provincias refugimus: sed hoc praetextu nos ab officio subducere, et spreta vocatione Dei iugum excutere, nimis absurdum est. Porro nomen spiritus hic (ut alibi frequenter) ad dona ipsa transfertur: quasi diceret: Deposueram apud te dona quae sufficerent ad populum regendum: nunc quando recusas, suum cuique modum distribuam, ut spiritus gratia, quae residebat in te uno, dispersa inter plures appareat. Quaeritur nunc quomodo segregaverit Moses septuaginta, suone tantum iudicio, an populi suffragiis. Vulgari consensu receptum est senos fuisse electos ex quaque tribu, atque ita fuisse septuaginta duos: sed brevitatis causa duos fuisse omissos sicuti apud Romanos centumviri dicti sunt, quum tamen centum essent et quinque, singulae enim tribus quae numero triginta quinque erant, ternos praeficiebant centumvirali iudicio. Quia probabilis sententia est, in medio relinquo. Simul tamen retineo quam alibi coniecturam attuli: quia ducentis et viginti annis incredibili modo aucta fuerat Abrahae soboles, ne unquam excideret tale Dei miraculum, electos fuisse septuaginta pro numero patrum qui descenderant in Aegyptum cum

Iacob. Et certe videtur hic fuisse illis quasi sacer numerus: ut in memoriam revocaretur exigua illa manus a qua traxerant originem. Nam antequam lex promulgaretur, iussus fuit Moses septuaginta secum accipere, qui ipsum in montem deducerent, ut essent oculati gloriae Dei testes. Interea non infitior duos fuisse supra numerum septuagenarium: sed tantum ostendo cur numerum hunc definierit Deus: nempe ut populi duces et capita restringeret ad familiam Iacob, quae principium erat gentis et nominis. Sane quum ad sumendas e manu Dei tabulas ascenderet Moses in montem Sinai, duxit secum septuaginta praefectos, unde colligitur, iam tunc electos fuisse eo numero qui honore praecellerent: quamvis gubernandi provincia, cuius nunc fit mentio, nondum illis iniuncta esset. Ac verisimile est, eosdem illos qui creati fuerant duces, ad novum et insolitum munus fuisse vocatos, quod etiam verba sonant. Certum quidem est, ubi ab exsilio babylonico reversi sunt Iudaei, quia regem creare non licebat, hoc exemplum fuisse imitatos in constituendo synedrio. Tantum hoc honoris datum fuit memoriae Davidis et regum, ut ex illorum stirpe eligerent septuaginta suos praefectos, penes quos summa esset rerum omnium potestas. Atque haec ratio gubernationis duravit ad Herodem usque, qui totum illud concilium, a quo damnatus fuerat, abolevit, omnibus e medio sublatis. Quanquam existimo non tantum ulciscendi causa eum ad hanc caedem fuisse impulsum: sed ne regii generis dignitas obstaret eius tyrannidi. Notandum autem est, quod tametsi novam gratiam promittit Deus septuaginta viris, non tamen vult temere ex vulgo sumi: sed diserte ex ordine seniorum, et ex capitibus populi deligi iubet, qui scilicet autoritate polleant, et iam experimenta dederint suae industriae ac virtutis. Ita quamvis hodie dum ad functionem vocat et ecclesiae pastores et magistratus, novis eos dotibus instruat, non vult tamen promiscue, ut quisque fuerit obvius, in gradum honoris attolli, sed haberi delectum ex spiritualibus donis, quibus insignit et commendat quos destinavit ad eximium aliquod munus. In summa, iubet eligi maxime idoneos: postquam vero electi fuerint, promittit se additurum quod adhuc deest. Hac de causa praecipit, ut se sistant ad ostium tabernaculi, ut inde gratiam suam exsereret. Quanquam duas quoque alias rationes spectatas fuisse arbitror, nempe ut scirent divinitus sibi munus iniunctum, atque ita semper attenti essent ad coeleste tribunal, ubi reddenda esset ratio: deinde ut veneratio accederet ex circumstantia ipsa loci, ac populus se tanquam Dei ministris subiiceret. Porro tametsi hodie Deus in visibili tabernaculo non habitat: monemur tamen hoc exemplo non aliter recte ordinari pastores et magistratus, nisi in Dei conspectum sistantur: nec aliter rite inaugurari in munus suum, nisi quum se Deo ipsi consecrant, et reverentiam illis vicissim conciliat eius maiestas. Longius hunc locum torquet Cyprianus, sed nescio an satis firma ratione, episcopos non esse eligendos, nisi totius populi consensu.

18. *Ad populum autem dices.* Alterum responsi membrum, quod ad praesentem causam dirigitur: ut populus se comparet ad explendam suam edacitatem. Etsi autem verbum קדש praeparare significat, melius tamen quadrare visa est propria significatio. Itaque retinui sanctificandi verbum, quod tamen per antiphrasin hic ponitur: quia non tam eos hortatur Moses, ut omnibus inquinamentis purgati pie et sincere gratiam Dei recipiant, quam profanam eorum brutamque ingluviem castigat. Alii simpliciter exponunt ac si dictum esset: Acuite dentes, et ventres parate: sed meo iudicio, subest tacita exprobratio, quod foedo et impio desiderio polluti paternae Dei gratiae capaces non sint. Subiicitur enim: Comedetis carnes, quia fletus vester et querimonia pervenit ad aures Dei. Quibus verbis significat, importunis clamoribus iram Dei provocasse, ut nonnisi mortiferum cibum devorent. Et paulo post clarius exprimitur, dignos esse cum sua protervia, quibus exitialis sit Dei largitio. Toto mense, inquit, vos ingurgitabitis, donec exeat per nares vestras, et sit vobis in detestationem. Comparat autem eos helluonibus, qui usque adeo se crapula obruunt, ut quod vorarunt nimis avide, vomere paulo post cogantur, vel saporem exsuperantis copiae abominentur quasi foetidum nidorem. Id significat exire, vel, efflari e naribus. זרא quod nos vertimus abominationem, proprie dispersionem significat: sed intelligit Moses proiecturos esse spuendo vel excreando tanquam aliquid reiectitium. Si quis obiiciat quod in Psalmo (78, 30) scribitur: nondum fuisse alienatos a suo desiderio: solutio in promptu est, illic perstringi effraenem ingluviem, ac si gurgites vocaret, quibus explendis nulla abundantia sufficit. Ergo quamvis immodica copia turgerent, propheta dicit non fuisse saturatos: sed immensa voracitate sic fuisse accensos, ut sola Dei vindicta modum imposuerit. Ratio autem apprime notanda est, quod respuerint Deum, qui erat in medio ipsorum. Quibus verbis eripitur erroris vel incogitantiae excusatio. Nam si probandae eorum patientiae causa Deus virtutem suam subduxisset, terror ex eius absentia conceptus, fuisset forte tolerabilis. Nunc vero quum certa experientia cognoscant alimenta sibi divinitus suppeditari, deliberatam malitiam produnt in praesentis beneficentiae contemptu. Nam Deum esse in medio ipsorum tantundem valet atque signa manifesta dare tam immensae potentiae quam paterni favoris. Quibus verbis docemur, prout nobis gratiam suam Deus

propius manifestat, minus esse excusabiles, si eam ita liberaliter oblatam vilipendimus. Quod sequitur, videri posset non magna reprehensione dignum, eos scilicet flevisse coram Deo: sed continuo post exprimitur sceleris atrocitas, quod aegre tulerint suum egressum ex Aegypto: quia id erat non modo repudiare liberationem quam tantopere optaverant, sed cum Deo litigare, quod exaudito eorum clamore miseros et perditos redimere dignatus esset.

21. *Sexcentorum millium.* Quanquam ad rectum finem tenderet Moses, sua tamen incredulitate lapsus est, atque adeo in ipso limine impegit. Pia quidem sollicitudo eum impulit ad dubitationem: quia timebat ne derisui et probris exponeret sacrum Dei nomen, si inanes dimitteret quibus pollicitus esset cibum. Atqui incredibilis res visa est carnibus tantam multitudinem repleri posse. Sexcenta millia dicendo, vel non exacte omnes ad unum numerat, vel significat aliquos ab egressu, in quo populum recensuerat, periisse. Verisimile tamen est respexisse ad censum nuper actum, in quo reperta fuerant sexcenta tria millia quingenti et quinquaginta: sed brevitatis causa praecipuam summam posuisse, sicuti alibi eundem numerum posuit, omissis tribus millibus, quingentis et quinquaginta (Num. 1, 46. Exod. 12, 37). Caeterum pedites vocando, viros designat: atque ita mulieres et parvulos excipit. Certe potuit tanta multitudo eum reddere attonitum, vel saltem terrorem iniicere, ut promissioni diffideret. Bis tamen vitiosa fuit dubitatio: primum quia non simpliciter acquievit, ac si non satis persuasus esset Deum esse in omnibus suis dictis veracem: deinde quia inaestimabilem Dei potentiam sensu suo metiri perperam in animum induxit. Discamus ergo, simulac loquutus est Deus, sine disceptatione amplecti quidquid ex eius ore profectum est: deinde nos ipsos et mentes nostras in ordinem cogere pariter discamus, ac interea fide supra mundum et naturae rationem conscendere: ut nulla nos absurditas impediat quam nobis caro obiiciet, quin certo statuamus Deum sua potentia facturum quidquid promisit. Nimis enim perversa aestimatio est, ad communem regulam exigere Dei opera: ac si non latius pateret eius virtus quam se mentes nostrae extendunt. Itaque diligenter notanda est obiurgatio, qua sic Mosen Deus semel compescuit ut hodie omnes diffidentiae morbos corrigere et sanare debeat. Immensitas enim manus Dei coarguit hominum stultitiam, qui eam arbitrio suo et legibus subiiciunt. Nam ut manum suam non extendat Deus, pugillo, ut dicitur apud Isaiam (40, 12), coelum et terram comprehendit. Cuius ergo vesaniae est manum hanc quae centum mundos superat, velle sensu nostro capere, et quasi tenere inclusam: Ergo simulac diffidentia nobis ex difficultatibus obrepet, veniat in mentem haec sententia, promissiones Dei non excedere virtutis modum, quin opere compleat quidquid pronunciavit. Porro interrogatio haec: An manus Dei sit imminuta, duobus modis exponi potest. Nam vetus interpres reddidit: Estne invalida Dei manus? Sed videtur Deus experimenta proferre in medium, quibus suam potentiam testatus est, non modo in coeli et terrae creatione, sed in tot miraculis nuper editis: ac si Mosis ingratitudinem perstringeret, qui in praeclaris illis documentis tam male profecerat. Hoc enim sensu idem verbum usurpat Isaias (59, 1), ubi dicit: Ecce, non est abbreviata manus Domini. Dubium vero non est quin superiorum temporum beneficia commendet, in quibus populus salvificam Dei potentiam expertus erat. Futurum verbi tempus retinui, quia sensum non obscurat. Tantundem enim valet ac si dictum esset: An solito nunc debilior erit Dei manus, ne virtutem quae antehac cognita fuit exserat?

EX EODEM CAPITE.

24. *Egressus est autem Moses, et retulit ad populum verba Iehovae: congregavitque septuaginta viros e senioribus populi, quos statuit in circuitu tabernaculi.* 25. *Tunc descendit Iehova in nube, et loquutus est ad eum: et seorsum accepit de spiritu qui erat super eum, posuitque super septuaginta viros seniores: et fuit ut requiescente in eis spiritu prophetaverint: et non addiderunt.* 26. *Remanserunt autem duo viri in castris, nomen unius Eldad, et nomen alterius Medad: super quos etiam requievit spiritus (erant vero inter scriptos, sed non egressi fuerant ad tabernaculum) et prophetare coeperunt in castris.* 27. *Et cucurrit puer quidam, et nunciavit Mosi, dixitque: Eldad et Medad prophetant in castris.* 28. *Tunc respondit Iehosua filius Nun minister Mosis ex iuvenibus eius, et dixit: Domine mi Moses prohibe eos.* 29. *Cui respondit Moses: Numquid aemularis tu propter me? et utinam universus populus Iehovae prophetae essent, atque ut daret Iehova spiritum suum super eos.*

24. *Egressus est autem Moses.* Hic videmus quantum Mosi profuerit brevis castigatio: quia nunc alacriter quod mandatum est peragit. Remoram iniecerat dubitatio, ut subsisteret in medio cursu: nunc obsequii promptitudine testatur subactam esse diffidentiam. Nam sicut homines exanimat incredulitas, ut ignavi iaceant, ita animae et corpori vigorem inspirat fides, ut officio suo strenue fungantur. Etsi autem diserte in contextu non refert se de carnibus verba fecisse, generaliter tamen ostendit se nihil praetermisisse. Et vero minime

decebat non nisi de septuaginta senioribus agere, quum principium totius mali fuisset carnes appetere. Uno igitur verbo perstringens, se Dei mandata ad populum detulisse, utramque partem historiae designat, cuius alteram deinde prosequitur. Ac primo dicit seniores fuisse vocatos ad tabernaculum, ut illic crearentur duces ac praefecti. Quod dicit locatos fuisse per circuitus, non ita praecise interpretor ac si ad duo latera dispositi fuissent octodeni, dimidia pars coram atrio stetisset, reliqui vero fuissent a tergo tabernaculi: sed ita fuisse locatos, ut aliquas saltem partes tabernaculi circumdarent. Id autem perinde valuit ac si coram Deo sisterentur: ut maiore autoritate, tanquam ab ipso missi munus suum deinde exercerent: simul ut se Deo addicerent, ac dicarent in obsequium, atque ut necessariis dotibus ornati gestarent vocationis suae signa. Qua ratione paulo post subiicitur, datum illis fuisse ex spiritu Mosis quantum cuique satis esset ad obeundas officii sui partes. Etsi enim compertae virtutis et peritiae homines elegerat Moses ex Dei mandato, iterum de integro formari oportuit, quo efficax esset vocatio. Quod dicuntur prophetasse, visibile symbolum fuit donorum spiritus, quae ad alium usum spectabant. Non enim creati fuerant prophetae: sed voluit Deus hac externa nota testari novos esse homines, quo maiore reverentia eos exciperet populus. Prophetia autem hic tantundem meo iudicio valet ac eximia facultas magnifice disserendi de rebus arcanis, vel mysteriis. Scimus poetas a profanis scriptoribus prophetas ideo vocari, quod ipsa poetica ἐνθουσιασμὸν sapiat (1. Sam. 10, 10). Eodem sensu rara dexteritas in qua fulgebat afflatus spiritus, nomen prophetiae obtinuit. Sic donum prophetandi in Saule fuit quasi insigne regium: ne absque testimonio ad regnandum accederet. Itaque nonnisi ad breve tempus viguit in illis spiritus prophetiae: quia satis erat semel fuisse divinitus insignitos. Ita enim accipio quod continuo post dicit Moses, eos non addidisse. Quod enim referunt quidam ad praeteritum tempus, nimis coactum est. Fateor quidem non antea fuisse prophetas: sed minime dubito notari temporale donum: quod idem et de Saule narratur. Simul enim ac specimen Dei gratiae in ipso apparuit, cessavit prophetare. Sensus est igitur, exiguo temporis spatio probatam fuisse eorum vocationem, ut res insolita plus admirationis haberet.

26. *Remanserunt autem.* Qui factum sit, ut non apparuerint inter alios, incertum est. Fuisse quidem accitos a Mose minime dubito, nec eadem qua reliqui spiritus gratia donati essent, si contemptu vel ignavia non venissent ad tempus condictum. Probabili ergo ratione elicimus non fuisse vocatos, quia non fuerint reperti. Hinc factum est, ut eorum ignorantiae Deus ignoverit. Quanquam simul notandum est, arcano Dei consilio fuisse retentos, ut illustri documento apud promiscuum vulgus innotesceret eius gratia, cuius non omnes oculati erant testes. Neque enim ad tabernaculum maior pars convenerat. Ergo ut longius manaret fama, et ad infimos usque perveniret, voluit etiam Deus in mediis castris perspici novum illud et singulare spiritus sui donum, ne quis ex rudibus et crasso vulgo inscitiam obtenderet. Et apparet miraculo fuisse omnes commotos: quia adolescens cuius fit mentio, nonnisi rei novitate perculsus, ad Mosen accurrit, ut perferret incredibilem nuncium.

28. *Tunc respondit Iehosuah.* Dubium non est quin stulta haec ac praepostera zelotypia ex bono fonte manaverit. Videbat Iehosuah Mosen ita prae aliis omnibus excellere, ut post Deum merito esset caput populi. Timuit igitur ne si quid decederet ex eius praestantia, dissiparetur gratia Dei, et pessum iret. Et scimus ut omnis fere mutatio noxia sit, et publici status concussionem secum ferat. Ergo in asserendo iure Mosis, quantum in se erat consulere voluit omnium saluti: sed zeli excessus turbidum aliquid admixtum habuit ex immodico studio et amore, quo Mosen prosequebatur. Sicuti nobis saepe contingit, quamvis rectum finem in votis nostris spectemus, ad erraticos tamen affectus delabi. Ergo maximos Christi servos sic revereri discamus, ut solus Deus superemineat: et qui summus est inter omnes, maneat tamen in suo gradu. Hoc fiet si principium istud teneamus, diversa quidem esse dona, sed unum spiritum a quo fluunt, varias esse administrationes, sed unum esse Dominum cui serviendum sit (1. Cor. 12, 4). Quod idem alibi confirmat Paulus, ubi docet sic distribui dona, ut nemo unus omnia obtineat, sed singuli pro mensura donationis Christi (Eph. 4, 7).

29. *Respondit Moses.* Duplex potest esse sensus. Quidam ita accipiunt ac si dixisset Moses: Tua nihil interest si quid iacturae fecero: ac si quid mihi detrahitur, meum esset dolere et invidere, non tuum. Atqui Mosen simplicius loquutum esse arbitror, ac si dixisset: Vide quantum abs te dissentiam. Ego enim cuius causam suscipere te putas, cuperem spiritu prophetico omnes donari. Hinc optime refellitur stulta aemulatio quae Dei benedictionem cohibebat, summis piorum omnium votis exoptandam. Interea perspicitur singularis Mosis humanitas et modestia, quem nulla ambitio, vel privatae dignitatis ratio impedit quominus libenter etiam minimos quosque in societatem admittat. Si quis obiiciat, Deo placere ad commendandam doni praestantiam raros esse in ecclesia prophetas, ac proinde non satis considerate Mosen petere quod pugnat cum hoc Dei consilio: responsio in promptu est: Quamvis in ordinaria eius dispensatione sancti acquiescant, ac persuasi sint rectissimum esse quem

statuit ordinem, pio tamen desiderio quod sibi datum est communicare cum aliis omnibus, ut sustineant esse postremi magis quam fratribus perfectionem invideant. In summa, Moses nihil sibi fore iucundius testatur quam si gratiam prophetici spiritus Deus in totum populum diffundat, ut a minimo usque ad maximum eius sint participes.

EX EODEM CAPITE.

30. *Recepit autem se Moses ad castra, ipse et seniores Israel.* 31. *Et ventus egressus est a Iehova, adduxitque coturnices e mari, et demisit ad castra: quasi itinere diei hinc, et itinere diei illinc, per circuitum castrorum, et fere ad duos cubitos per faciem terrae.* 32. *Tunc surrexit populus toto die illo, et tota nocte, totoque die sequenti, et collegerunt sibi coturnices: qui pauciores collegit, collegit decem cumulos: et expanderunt sibi expandendo per circuitus castrorum.* 33. *Caro adhuc erat inter dentes eorum antequam concisa esset: tum furor Iehovae exarsit in populum, percussitque Iehova populum plaga magna admodum.* 34. *Et vocatum est nomen loci illius Cibroth-hathaavah: quia ibi sepelierunt populum concupiscentem.* 35. *De Cibroth-hathaavah profecti sunt populus in Haseroth, et substiterunt in eo loco.*

30. *Recepit autem se.* Quanquam septuaginta creatis quisque se in stationem ac domicilium suum contulerit, minime tamen dubium est praemonitos fuisse de futuro miraculo, ut omnes ad eventum, qui mox narratur, attenti fuerint. Quod dicitur ventus a Deo profectus qui coturnices adveheret, non alia ratione factum est quam ut palam ostenderet Deus suo imperio subesse quidquid sub coelo est, et praesto esse ad obsequium. Potuit certe solo nutu creare coturnices, sicuti man e coelo pluebat. Nec vero naturale fuit ventorum impetu tantam avium copiam in unum locum proiici et coacervari, sed venti adminiculo usus, testatum fecit quod in Psalmo (104, 4) scribitur: Ventos esse eius nuncios, et ferre ipsum suis alis: quoniam sua celeritate subito ab ortu usque ad occasum perferunt eius mandata. Porro etsi in genere verum est ventos ab ipso manare, ut nihil aliud sint quam eius flatus, nec aërem vel tantillo motu agitari nisi eius arbitrio: hic tamen insolitum miraculum exprimitur, sicut ante in transitu maris rubri. Longius progreditur in Psalmo propheta, quod Deus ventum orientalem pergere fecerit in coelis, et excitaverit virtute sua austrum (Psal. 78, 26): quibus verbis significat perculsum fuisse totum aërem, quum ex diversis plagis subito coorti sunt venti, qui ingenti avium copia terram undique cooperirent. Quod dicit itinere diei unius terram fuisse repletam, non ita intelligo ac si aves mortuae tam procul iacuissent: sed quia densis acervis tantum terrae spatium occupaverint, et quidem continuo agmine. Quod etiam ex Psalmo colligitur, ubi dicit propheta cecidisse in medium castrorum, et perlatas fuisse ad tabernacula ipsorum in circuitu. Quod tamen de altitudine duorum cubitorum additur, non ita interpretor ut quidam, volatu scilicet non ultra duos cubitos elatas fuisse, quo facilius manibus capi possent: sed tantam fuisse cogeriem ut singuli auferrent quantum poterant gestare. Nam et huc pertinent magnifica elogia quibus miraculum in Psalmo extollitur: Pluit super eos quasi pulverem, carnem, et quasi arenam maris, volucrem pennatam. Quomodo autem expanderint eas per circuitum, mihi non satis liquet: nisi forte in aviariis aut caveis reconditae fuerint, et quotidie depromptae in cibum.

33. *Caro adhuc erat.* Diem certam non designat Moses, nisi quod Deus non exspectavit, donec fastidium adferret saturitas: sed in media edendi aviditate poenam inflixit. Coniicere tamen ex superioribus licet datum illis fuisse tempus quo se ingurgitarent. Unde cognosci potest inexplebilis voracitas, quae tot continuis diebus exarsit, nec potuit ulla affluentia sedari. Deus ergo tempus concessit quod ad illos saturandos abunde sufficeret, nisi prodigiosa fuisset ingluvies: et tamen eorum intemperantiam ultus est quum adhuc in ipsorum ore esset cibus. Repente igitur in ipsa crapula fuerunt deprehensi. Ideo in Psalmo dicitur, nondum fuisse alienatos a suo desiderio. Perinde ac si quispiam helluo plus quam guttur capit vorando, se strangularet. Neque id satietati repugnat, cuius nuper facta fuit mentio: quia utcunque copia turgeat venter, furiosa edendi libido nunquam restinguitur. Quo autem manifestius esset exemplum, in ipso articulo Deus poenam exigit: quia nulla potuit melior eligi opportunitas.

34. *Et vocatum est nomen.* Tanti sceleris monumentum exstare necesse fuit, ne filii patres imitarentur. Hactenus cibo et iucundo et salubri Deus ipsos aluerat: victum illicitum appetendo fuerunt in se ipsis necandis venefici. Porro ingratitudo illa detestabilis merito fuit apud posteros: ideoque non absque spiritus Dei instinctu impositum fuit nomen loco. Itaque Paulus admonet, in hac historia depictum esse nobis Dei iudicium adversus pravas et vitiosas concupiscentias, ut discamus ipsi non concupiscere. Breviter autem exposui quatenus fraenandi sint appetitus, et quid proprie sit intemperantia.

NUMER CAP. XII.

1. *Et loquuta est Maria et Aharon contra Mosen propter uxorem Aethiopissam quam acceperat: uxorem enim Aethiopissam acceperat.* 2. *Et dixerunt: Numquid solummodo per Mosen loquutus est Iehova? nonne etiam per nos loquutus est? Et audivit Iehova.* 3. *Vir autem ille Moses mansuetissimus fuit prae cunctis hominibus qui erant super faciem terrae.* 4. *Ergo extemplo dixit Iehova ad Mosen, Aharon et Mariam: Egredimini vos tres ad tabernaculum conventionis. Et egressi sunt ipsi tres.* 5. *Et descendit Iehova in columna nubis et stetit ad ostium tabernaculi: vocavitque Aharon et Mariam, et egressi sunt ambo ipsi.* 6. *Quibus dixit: Audite nunc verba mea: Si fuerit propheta vobis, ego Iehova in visione apparebo ei, in somnio loquar cum eo.* 7. *Non sic servus meus Moses, qui in tota domo mea fidelis est.* 8. *Ore ad os loquor cum eo, atque in visione: non autem per aenigmata, neque*[1]) *per similitudinem Iehovae aspiciet: quare ergo non timuistis loqui adversus servum meum Mosen?*

1. *Et loquuta est Maria.* Historia haec ob multas causas apprime observatu digna est. Si fratris sui honori placide semper et ex animo suffragati essent Aharon et Maria, nec eos perversa impiaque aemulatio praecipites egisset, concordia eorum quantumvis sancta sinistris multorum iudiciis in crimen tracta esset, tanquam fallax et insidiosa conspiratio. Factum igitur est admirabili Dei providentia, ut germanus frater et soror litem de principatu moverint, ac Mosen e gradu in quo divinitus locatus erat, conati fuerint detrahere. Nulla enim suspicio relicta fuit domestici favoris, sed claro apparuit Mosen, quum a suis oppugnaretur, sola Dei virtute fulciri. Interea perspicitur, ut ingenita sit ambitio fere omnium animis, et simul quam furiosa et caeca sit dominandi libido. Litem movent Aharon et Maria proprio fratri ob principatum. Atqui satis superque experti fuerant, quem eversum cupiunt, manu Dei erectum fuisse, et manere firmum in suo statu. Neque enim sibi quidquam arrogaverat Moses: ideoque fas non erat decus imperii, quod in ipsum contulerat Deus, ab hominibus labefactari. Adde quod ipsorum domum et nomen Deus nobilitaverat in persona Mosis, ac in eius gratiam suis ipsi quoque dotibus insigniti fuerant. Quo enim iure prophetiae donum adepta erat Maria, nisi ut inde sanctior esset fratris potestas? Foedior autem Aharonis superbia et ingratitudo. A fratre in societatem ascitus fuerat: passus fuerat Moses ad ipsum et eius posteros summum sacerdotium transferri: qua ratione illis omnes suos subiecerat. Quid igitur est quod invideat Aharon fratri: quando tanta dignitas penes eius filios residet, tota Mosis sobole in ordinem coacta? Sic tamen excaecatus fuit, ut fratris honorem pro sua contumelia reputaret: saltem, quoad praestantiam, secundus ab ipso esse non sustinuit, quum tamen superior esset sacerdotii iure. Quo exemplo docemur quam sollicite tam noxia pestis cavenda sit. Dicit apud tragicum poetam scelestus frater, si violandum ius est, imperii causa violandum est: ut hoc praetextu impune in proprium sanguinem per fraudes et caedem grassetur. Etsi autem hanc vocem omnes abominamur, clare tamen ostendit ubi corda occupat regnandi cupiditas, non modo excidere studium aequitatis, sed humanitatem prorsus exstingui, dum ita inter se confligunt fratres, quasi in propria viscera saevirent. Ac mirum est, quum toties ac tam graviter omnium aetatum sententiis vitium hoc damnatum fuerit, nunquam tamen eo purgatum fuisse humanum genus. Quin etiam ecclesiae Dei semper hic morbus, quo nullus est deterior, infestus fuit. Ambitio enim omnium errorum, omnium turbarum ac sectarum mater fuit, ut hodie est. Hac quum infectus fuerit ipse Aharon cum sorore, quam facile multis obrepet? Iam ad verba descendo. Maria hic ante Aharonem ponitur, non honoris causa, sed quia litem concitaverit, fratremque attraxerit in suas partes. Est enim mira sexus muliebris ambitio. Et saepe non rixarum modo, sed magnorum certaminum flabella fuerunt viris animosiores feminae, ut earum intemperantiam magnae civitates et regiones concussae fuerint. Non tamen ideo levatur Aharonis culpa, qui stultae sororis impulsu iniquum scelestumque certamen cum fratre suscepit, imo se hostem gratiae Dei professus est. Porro quia nihil causari licebat quin Moses ipse per se ipsos longe praecelleret, dedecoris materiam quaerunt in uxore: ac si dimidia sui parte esset inferior, quod uxorem non ex sua gente, sed alienigenam duxisset. Aspergunt igitur eum ignominiae nota in persona uxoris: ac si minime deceret censeri populi electi principem et caput, cuius coniux et tori socia esset profana mulier. Quod nonnulli aliam fuisse existimant quam Sephoram, mihi non probatur: quia de morte Sephorae nihil legitur: imo a patre Iethro reducta fuerat paulo ante legis promulgationem. Polygamiae autem probro onerare sanctum prophetam, nimis absurdum esset, adde quod octogenarius ad novum coniugium minime aptus fuisset. Iam quomodo conciliatae fuissent tales nuptiae in deserto? De Sephora ergo fieri sermonem satis patet, quae Aethiopissa dicitur, quia sub hoc nomine scriptura Madianitas comprehendit. Quanquam non dubito quin maligne nomen elegerint quod ad conflandum odium plus valeret. Frivola commenta quibus ludunt nonnulli, data opera praetereo. Agnoscit au-

1) *In margine:* Vel, sed per.

tem Moses sibi non fuisse datum ut uxorem haberet ex sancto genere Abrahae.

2. *Numquid solummodo per Mosen.* Dono prophetico superbiunt, quod ad modestiam potius debuerat ipsos instituere. Sed haec est ingenii humani pravitas, non solum donis Dei in fratrum contemptum abuti, sed impia et sacrilega gloriatione ea sic extollere ut autoris gloriam obscurent. Propheticum spiritum acceperant Aharon et Maria, ut in ipsis gratia Dei luceret: atqui inde nebulas spargunt ad lucem obtenebrandam quae longe clarior erat in Mose. Iactant se prophetas: cur ergo non expendunt non esse in eo gloriandi materiam, quia proprium illis non erat quod gratis largitus fuerat Deus? deinde, cur non recto examine tenuitatem suam cum Mosis praestantia comparant: ut libenter cedendo ostendant se iusto pretio aestimare quidquid in singulos Deus contulit? Ergo ne gratiarum quas Deus apud nos deposuit cognitio fastu et confidentia nos inflet, meminerimus, quo plus quisque accepit, eo magis esse et Deo et fratribus obstrictum: deinde reputemus quantum nobis desit, et quid etiam aliis contulerit Deus: ut nobis praeferamus quos Deus honore dignatus est.

3. *Vir autem ille Moses.* Haec parenthesis inserta est ut sciremus Deum non fuisse commotum Mosis querimonia, ut tantopere excandesceret contra Aharonem et Mariam. Dictum fuerat Deum audisse: nempe ut pro iudicis officio causam susciperet. Nunc subiicitur, ultro reos citasse ad suum tribunal, quum nullus delator ius sibi dici postularet. Huc enim spectat elogium mansuetudinis: quasi diceret Moses, se iniuriam illam tacitum vorasse, quod pro sua mansuetudine patientiae legem sibi indiceret. Porro suam virtutem non iactantiae causa laudat, sed ut nos suo exemplo hortetur, si nos indigne opprimi contingat, quietis et placidis animis exspectandum esse Dei iudicium. Unde enim fit ut quum nos laesit quispiam, sursum et deorsum affectus nostros rapiat indignatio, et sine modo ebulliat dolor, nisi quia non putamus mala nostra a Deo respici, donec tumultuose conquesti simus? Docet ergo hic locus, quamvis ad convicia et obtrectationes sileant boni et mites, Deum nihilominus pro ipsis excubias agere: et dum obmutescunt impiorum malitiam clamare ad Deum usque et exaudiri. Deinde ipsius tolerantiae silentium pluris est coram Deo quam ullae quantumvis sonorae voces. Quod si non statim prodeat Deus ad vindictam exercendam, memoria tenendum est quod alibi scribitur: Sanguinem mortui Abel clamasse ne parricidium Cain maneret impunitum (Genes. 4, 10).

4. *Egredimini vos tres.* Aharon et Mariam Deus ad tabernaculum accersit, ut ipsa loci sanctitas eorum ferociam deiiciat. Obrepserat enim eorum animis Dei oblivio, quum ita insolescerent coram hominibus. Ergo ad Dei conspectum, a quo aversi erant eorum sensus, retrahuntur: ut Mosen, cuius causa a Deo asseritur, revereri tandem incipiant. Iubet Deus eos verba sua audire: quia nunquam Mosi obstrepere ausi fuissent, si cogitassent de reddenda ratione. Audientiam ergo sibi facit Deus, ut discant se ipsos colligere, nec amplius evanescant in sua confidentia: Adde quod separantur a Mose, ut se impares esse agnoscant, et suae temeritatis eos pudeat quod se aequare ausi fuerint.

6. *Si fuerit propheta vobis.* Duos recenset modos, quibus prophetis solebat patefieri Dei voluntas, nempe visiones et somnia. Utitur autem hic non voce חזון, quae tam prophetiam quam visionem significat: sed מראה, ubi species aliqua obiicitur quae oraculi fidem apud oculos et omnes sensus confirmet ac sanciat. Sic Deus saepe apparuit servis suis, ut sermoni insculpta esset eius maiestas. Ante legem latam frequentes eiusmodi visiones fuerunt patribus: somniis quoque interdum edocti fuerunt. Itaque Ioel, quum sub regno Christi solidam plenitudinem omnium revelationum fore promittit, duas quoque illas species commemorat: Filii, inquit, vestri, et filiae prophetabunt: iuvenes vestri visiones videbunt, et senes vestri somnia somniabunt (Ioel 3, 1). Scimus autem prophetas regnum Christi sub typo suorum temporum depingere. Deus ergo has duas ordinarias rationes proponens, Mosen eximit ab aliorum numero: ac si eum singulari privilegio extolleret. Iam quum Aharon et Maria superiores aliis non essent, hinc admoniti fuerunt se procul distare a Mosis gradu. Hoc consilio dicitur fidelis in tota domo: quem locum citans apostolus, ut Mosen Christo subiiciat, servum fuisse dicit et membrum ecclesiae, quum Christus dominus sit et opifex, vel creator. Sed discrimen continuo post clarius exprimitur, quod scilicet loquatur Deus cum ipso ore ad os: qua particula (ut alibi dictum fuit) familiaris et interior notatur communicatio. Hoc autem modo nihil adimit Deus prophetis quod eorum functioni conveniat, sed Mosen inter ipsos principem statuit. Ac verum quidem est in hoc ordine locari patriarchas: sicut Abraham propheta fuit vocatus ore Dei (Gen. 20, 7): et propheta in Psalmo (105, 15) ita eum cum Isaac et Iacob nuncupat. Sed interea simul oeconomiam complectitur, qua deinde volebat uti sub lege: atque ita omnes qui deinde exorituri erant, Mosi postponit. Porro visionis nomen diverso sensu accipitur quam paulo ante: quia Deus Mosen ab aliis discernens se loqui cum ipso dicit in visione: quod de illa consueta aut vulgari exponere absurdum esset. Aspectum ergo hic significat: cui opponit aenigmata et similitudinem: quod nomen tantundem valet ac figura. si negatio ad utrumque referatur. Sunt enim qui similitudinem pro viva et expressa effigie accipiant: ac si Deus

assereret se manifestare faciem suam Mosi: ideoque adversative legunt, sicut in margine notavi. Verum prior lectio magis est genuina. Porro de somniis ac visionibus alibi tractavi. Itaque summam uno verbo attingere satis nunc erit: nempe sigilla fuisse confirmandis vaticiniis, ut prophetae quasi e coelo missi plena confidentia se iactarent legitimos Dei esse interpretes. Nam visionibus suae erant insignes notae, quae eas a spectris et falsis imaginationibus distinguerent. Somniis quoque sua insignia fuerunt addita quae dubitationem eximerent. Prophetae igitur probe conscii fuerunt suae vocationis, ne quid deesset ad fidei certitudinem. Interim se istis larvis ad fallendum ornarunt fallaces prophetae. Ideo Ieremias impiam eorum iactantiam refellens, propheta, inquit, apud quem est somnium, narret somnium: et penes quem est sermo meus, loquatur sermonem meum veracem: quid paleis ad triticum, inquit Iehova (Ier. 23, 28)?

EX EODEM CAPITE.

9. *Exarsit ergo furor Iehovae in eos, et discessit.* 10. *Nubesque recessit a tabernaculo: et ecce Maria erat leprosa sicut nix, respexitque Aharon Mariam, et ecce erat leprosa.* 11. *Tunc dixit Aharon ad Mosen: Quaeso domine mi, ne nunc nobis imputes peccatum: quia stulte egimus, et quia peccavimus.* 12. *Ne, quaeso, sit quasi abortivus foetus, qui dum egreditur ex utero matris suae consumptus est dimidio suae carnis.* 13. *Clamavit itaque Moses ad Iehovam, dicendo, Deus, quaeso, sana nunc illam.* 14. *Respondit Iehova ad Mosen: Quod si pater eius spuendo spuisset in faciem eius, nonne erubesceret septem diebus? Excludatur septem diebus extra castra, et deinde recipietur.* 15. *Itaque reclusa est Maria extra castra septem diebus: neque populus progressus est, donec reciperetur Maria.*

9. *Exarsit ergo furor Iehovae.* Expostulationi subiicitur poena. Discessus autem Dei praecisae damnationis signum fuit: quia non fuit quasi de re obscura diutius litigandum. Postquam ergo sceleris eos convicit Deus, et severa gravique obiurgatione invectus est contra ingratitudinem Mariae et Aharon, pronunciata sententia se repente subducit e medio. Quod mox sequitur nubem recessisse, exegetice additum est: quia Deus, qui omnia implet, loco non movetur: sed eius nomen ad nubem transfertur, quae praesentiae eius vel absentiae erat symbolum. Poenae vero quae Mariae inflicta fuit species optime ad speciem quadrat. Stulta mulier fastu inflata plus appetiverat quam fas esset. Huius arrogantiae iusta fuit merces ignominia secundum Christi sententiam: Qui se exaltat humiliabitur (Luc. 18, 14). Sciamus ergo superbos omnes, quo magis eos ad cupiditatem illiciti honoris rapit sua ambitio, nihil aliud quam dedecus sibi accersere: et quamvis ad tempus magnifice triumphent, fieri tamen non posse quin tandem eorum gloria in ignominiam vertatur. Nam quia bellum suscipiunt cum Deo quicunque se attollunt, Deum illis cum formidabili manus suae potentia occurrere necesse est, ut eorum furorem compescat. Iam vero quicunque invidia impulsi certamen suscipiunt cum eius servis, illius gloriam quantum in se est obruere conantur, dona spiritus obscurando. Ita nihil mirum si Deus contumeliae sibi illatae vindex, quam merentur infamiam illis rependat, sicuti scriptum est: Qui me honorant, eos vicissim honore afficiam: qui vero me spernunt, eos reddam contemptibiles (1. Sam. 2, 30). Volebat Maria fratri aequari, quem Deus prae aliis omnibus extulerat: hoc assequitur ut ne extremum quidem angulum in populo occupet, quoniam abdicatur ab hominum consortio. Simile exemplum editum fuit in rege Uzia, qui regia dignitate non contentus, quum suffitum praeter fas tentasset facere, lepra quoque percussus est, ut ne tolerabilis quidem in coetu fuerit tanquam unus e vulgo. Hic tamen nascitur quaestio, quum Aharon culpae fuerit socius, cur a poena sit immunis? Si nulla ratio exstaret iudicium tamen Dei nobis adorandum esset. Neque enim nostrum est, quum miseretur cuius vult misereri, obstrepere. Probabilis tamen ratio apparet cur gravius exarserit Deus in Mariam: quia facem praetulerat impiae contentioni, fratrisque animum accenderat, ut initio capitis vidimus. Quare culpam in ea residere aequum fuit quae mali principium fuerat. Verum existimo, quum Aharoni pepercit, sacerdotii rationem habuisse: quod in illius persona quasi aeterno probro subiectum foret. Quum ergo unigeniti filii Dei et unici mediatoris imago esset Aharon, tantaque dignitas nuper in ipso sumpsisset exordium, magnopere interfuit eum eximi a tali ignominia, ne quid decederet sacrorum reverentiae.

11. *Tunc dixit Aharon ad Mosen.* Quamvis poenam Dei indulgentia sibi remissam esse cognosceret Aharon, non tamen quid meritus sit expendere desinit. Nec vero exspectandum est dum nos feriat Deus: verum quia alios castigando ad poenitentiam nos hortatur, quamvis a nobis abstineat, ex illorum poenis mature nos proficere oportet. Ergo sororis deformitas Aharonem terrore et metu perculit, ut in se descendens agnosceret se obnoxium simili iudicio. Supplex autem oratio ostendit subactos esse altos illos spiritus, qui eum rapuerant ad pravam aemulationem, Mosen qui minor erat natu, a quo secundus esse nuper non tulerat, nunc appellat do-

minum, seque eius arbitrio et postetati subiectum fatetur. Poenae itaque horror optima fuit medicina ad sanandum ambitionis morbum. Quod Mosen deprecatur ne imputet peccatum, ius quod sibi uni Deus apud Isaiam vendicat, non transfert in hominem mortalem: sed quia laesus erat, veniam poscit, ne Mosis accusatione reus peragatur coram iudice coelesti. Suam et sororis stultitiam confitendo non extenuat culpae gravitatem, sicuti maior pars errorem et incogitantiam solet in maleficiis obtendere, sed perinde est ac si diceret, fuisse amentes et vesanos: quod ex proximo verbo colligitur, ubi palam dixit fuisse sceleratos. Porro ex similitudine quae inseritur, apparet non vulgari morbo leprosam fuisse Mariam, nihil enim foedius quam cadaver abortivi foetus, quod tabe et putredine corruptum est.

13. *Clamavit itaque Moses ad Iehovam.* Re ipsa nunc probatur quod paulo ante dictum fuit, Mosen placido mitique ingenio fuisse prae cunctis mortalibus: quando non modo facilis est ad ignoscendum, sed preces suas apud Deum interponit. Atque hinc melius refellitur Mariae vanitas, quod unica spes salutis relinquitur in Mosis dignitate, quam nuper ferre non poterat. Ex Dei autem responso apparet poenam unius ad commune exemplum spectasse. Satis castigata erat Mariae superbia et temeritas: sed voluit Deus omnibus esse documento, ut intra suum modulum quisque maneret. Interea discamus ex hoc loco suum honorem Dei iudiciis deferre, ut nobis pro summae aequitatis regula sufficiant. Nam si tantum iuris conceditur terrenis parentibus in liberos, ut suo arbitrio illos pudefaciant: quanto plus reverentiae debetur patri coelesti, ubi dedecoris notam nobis inurit? Haec ratio fuit cur septem diebus reiecta fuerit Maria, non modo ut seorsum ipsa lugeret, sed etiam ut eius castigatio omnibus prodesset. Hoc idem ad nos quoque dirigitur, ut discamus quoties peccatis nostris Deus irascitur erubescere: atque ita pudor displicentiam peccati in nobis generet. Porro hoc speciale exemplum postea in legem transiit (Deut. 24, 9): sicuti ante vidimus. Nam ubi iubet Deus leprosos segregari, revocat populo in memoriam quid de Maria statuerit: ne si intus alantur sordes, contagio latius serpat.

NUMER. CAP. XIII.

1. *Postea autem profectus est populus de Haseroth, et castrametati sunt in deserto Paran.* 2.[1]) *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 3. *Mitte tibi viros qui explorent terram Chanaan, quam ego daturus sum filiis Israel, singulos viros de singulis tribubus patrum suorum mittetis, unumquemque principem inter eos.* 4. *Missit ergo illos Moses e deserto Paran, iuxta sermonem Iehovae: et universi ipsi viri principes filiorum Israel erant.* 5. *Haec autem sunt nomina eorum. De tribu Ruben, Sammua filius Zachur.* 6. *De tribu Simeon, Saphat filius Hori.* 7. *De tribu Iehuda, Caleb filius Iephuneh.* 8. *De tribu Issachar, Igal filius Ioseph.* 9. *De tribu Ephraim, Hosea filius Nun.* 10. *De tribu Beniamin, Palti filius Raphu.* 11. *De tribu Zebulon, Gaddiel filius Sodi.* 12. *De tribu Ioseph, de tribu Menasseh, Gaddi filius Susi.* 13. *De tribu Dan, Ammiel filius Gemalli.* 14. *De tribu Aser, Sethur filius Michael.* 15. *De tribu Nephtali, Nahbi filius Vophsi.* 16. *De tribu Gad, Guel filius Machi.* 17. *Haec sunt nomina virorum quos misit Moses ad explorandam terram: et appellavit Moses Hosea filium Nun, Iehosua.* 18. *Misit igitur eos Moses ad explorandam terram Chanaan dicens illis: Ascendite hac per meridiem, et conscendatis montes:* 19. *Et consideretis terram ipsam qualis sit, et populum qui habitat in ea, utrum fortis sit an debilis, utrum paucus sit an multus.* 20. *Qualis, inquam, sit terra in qua sit habitator, utrum bona sit an mala: et quales urbes in quibus sit habitator, utrum in castris an in munitionibus.* 21. *Qualis rursum terra, utrum pinguis sit an macra: utrum sint in ea arbores an non: et estote forti animo, atque decerpite e fructu terrae (Dies autem illi erant dies primitiarum uvarum).* 22. *Ascenderunt igitur, et exploraverunt terram, a deserto Sin usque ad Rehob, ingrediendo Hamath.* 23. *Et ascenderunt per meridiem, et venerunt usque ad Hebron, ibi autem erat Ahiman, Sesai, et Thalmai, filii Anac. Hebron vero septem annis aedificata fuit ante Soan Aegypti.* 24. *Pervenerunt itaque usque ad vallem Eschol, et absciderunt illinc palmitem et botrum uvarum unum, et portaverunt illum vecte bini, et de malogranatis et de ficubus.* 25. *Locus ille vocatus est Nahal Eschol propter botrum quem absciderunt inde filii Israel.*

1) Hebr. 1 seqq.

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. I.

19. *Profecti de Horeb perambulavimus totam solitudinem magnam et terribilem hanc quam vidistis per viam montis Emorrhaei, quemadmodum praeceperat Iehova Deus noster nobis, ac pervenimus usque ad Cades Barnea.* 20. *Et dixi vobis: Pervenistis usque ad montem Emorrhaei quem Iehova Deus noster*

dat nobis. 21. *Vide, dedit Iehova Deus tuus coram te terram, ascende, posside quemadmodum dixit Iehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeas, neque consterneris.* 22. *Accessistis autem ad me omnes vos, et dixistis: Mittamus viros ante nos qui explorent nobis terram, et referant nobis rem, et viam per quam ascendamus, et urbes ad quas veniamus.* 23. *Quod placuit in oculis meis, et sumpsi ex vobis duodecim viros, virum unum ex quaque tribu.* 24. *Qui abierunt et ascenderunt in montem, veneruntque usque ad vallem Eschol, et exploraverunt eam.* 25. *Tuleruntque in manu sua e fructu terrae illius, et attulerunt nobis, retuleruntque nobis rem, ac dixerunt: Bona est terra quam Iehova Deus noster dat nobis.*

1. *Profectus est populus ex Haseroth.* Videtur primo intuitu secum pugnare Moses: quia hic narrat se Dei iussu misisse exploratores: secundo autem loco commemorat se id flagitanti populo dedisse: sed alterum cum altero facile convenit. Dubium certe non est quin Deus infirmitati et diffidentiae populi consuluerit. Neque enim mittuntur exploratores qui observent qua parte oppugnanda sit regio: sicuti hoc consilio postea duo missi sunt a Iehosua, sed hic Deo nihil aliud fuit propositum quam populum alioqui residem vel tardum animare, ut excussa ignavia cupide se accingerent. Huius remedii necessitas clare detecta fuit dum omnes idem postularunt a Mose. Secunda igitur narratio plenior, ubi altius repetit Mosis quod in priore omiserat: nempe factum esse timiditate populi ac pusillis animis ne mox festinaret quo Deus vocabat: nam si simpliciter obsequuti essent, nulla mora interposita potiti fuissent terra hostium: verum inducias sibi dari postularunt. Ergo minime absurdum est, Mosen fecisse populi rogatu quod Deus simul praecepit: quia videbat hoc stimulo indigere qui pigri alioqui erant, vel minus ad pergendum alacres. Proposita igitur terrae dulcedine quae ipsos alliceret, voluit eorum accendere studia ad pergendum. Nam si sincere officio defuncti essent exploratores, adductus quodammodo fuisset populus in rem praesentem: quod optimum erat compendium tollendis omnibus remoris. Primo autem describitur locus unde missi sunt exploratores, non procul scilicet remotus a monte Sinai quanquam bis iam castrametati erant, ut illa esset tertia statio. Iam ante capite decimo dictum fuit nubem requievisse in deserto Paran: quod nonnulli accipiunt κατὰ πρόληψιν, quasi dixisset Moses, ex quo populus migravit e monte Sinai, non quievisse tanquam in mansione stabili, donec veniret ad desertum istud, atque ita tentoria sua figeret. Sed haec opinio minime consentanea: quia in Taberah aliquamdiu substitisse constat: in sepulcris vero concupiscentiae satis multos dies fuisse transactos: quia illic ad mensem usque saginati fuerunt carne avium, et deinde grassata est pestis quae multos e medio tolleret, quibus sepeliendis danda fuit opera. Iam proxima statio longior quam septem dierum. Mihi ergo probabile est non diversum locum notari sub voce Paran: sed simpliciter intelligi, ita fuisse progressos, ut tamen adhuc manerent in parte aliqua illius deserti. Quia enim ab una parte contiguum erat desertum Paran monti Sinai ideo hoc nomen illius loco interdum ponitur. Nam certe utrumque confundit Moses alibi: similiter et propheta Habacuc (Deut. 33, 2. Habac. 3, 3).

3. *Singulos viros ex quaque tribu.* Si omnes ex una tribu, vel aliqua earum parte fuissent sumpti, poterat apud alios suspecta esse eorum fides. Voluit ergo Deus unamquamque tribum proprio teste confirmari, quo certior esset eorum relatus. Tollenda etiam fuit aemulatio; ne si qua tribus fuisset praeterita, nunciis obtrectaret quos putasset in suam contumeliam electos esse. Huc ergo valuit aequalitas, ne qua sinistra suspicio vel offensio turbaret populi totius consensum. Secundo, dignitas statuitur in personis, ubi iubet Deus eligi primarios viros, quorum testimonio maior constet autoritas. Obscuris enim hominibus facile erat fidem abrogare. Quod vero neutrum feliciter successit, hinc apparet nullum esse tam rectum ac salubre consilium quod non pervertat hominum malitia. Ita haec optima Dei providentia populum magis inexcusabilem reddidit. Simul hoc exemplo semel nos admonuit Deus utcunque vacillent ac titubent, aut etiam prorsus excidant qui visi sunt esse quasi columnae, fide animos esse fulciendos ne labascant. Nomina recitantur ad perpetuam ignominiae memoriam, exceptis duobus Iehosua et Caleb. Nam eorum crimen omnibus saeculis traduci aequum fuit, et infamiam perfidiae nunquam deleri: quando promissionem Dei et gratiam quantum in se erat abolere conati sunt. Porro nomen Iehosua Moses spiritu prophetico imposuit filio Nun: ut praesagium esset eximiae ad quam destinatus erat functionis. Ut temeraria est ambitio, ita saepe homines frustratur eventus, dum honorificos titulos ex proprio sensu fabricant. Verum Moses non caeco amoris affectu fuit adductus, ut mutaret nomen Hosea in Iehosua: sed Deus linguam eius et mentem direxit ut qui futurus erat salutis minister iam ante commendaretur hoc elogio. Quanquam hinc certo colligi non potest quo tempore inditum fuerit novum nomen. Neque enim exprimitur tunc quum missus est vocatum fuisse Iehosua: imo probabile est iam ante fuisse insignitum hac nota, ex quo scilicet adiunctus fuerat Mosi comes et minister in maximis quibusque rebus.

19. *Et consideretis.* Huc spectavit consilium Mosis, ut cognosceret populus quam opulenta esset

ac fertilis terra. Neque enim multos incolas alit sterilis regio. Et ex hominum vigore colligitur locorum salubritas. Ideo in terrae bonitate et largo fructuum proventu maxime insistit. Quanquam forte Israelitas consulto praemonitos esse voluit Deus, cum validis et robustis hostibus fore negotium: ne subito eorum conspectu territi deficerent. Sed hoc praecipuum fuit, ut ad terram occupandam eos dulcedo et ubertas alliceret.

23. *Et ascenderunt.* Non fuit quidem illis rectum iter versus meridiem: sed per latus meridionale profecti sunt donec venirent Rehob et Hamath, superatis montibus. Celebratur tamen inter alias urbes Hebron, in qua peregrinatus fuerat Abraham. Et probabile est tres filios gigantis, qui hic nominantur, urbe illa potitos esse. Quanquam nonnullis videtur appellativum nomen esse Enac, et per enallagen numeri positum esse pro gigantibus. Certe Enakim alibi vocantur gigantes. Nec dubium est quin hi tres quorum fit mentio, procera statura et robustis corporibus formidabiles fuerint: quod etiam ex libro Iehosua colligitur. Perinde igitur est ac si diceret, urbem tunc fuisse possessam ab hominibus bellicosis et famosae potentiae. Caeterum ex fine capitis liquebit Anac fuisse proprium nomen viri: cuius tamen soboles corporum altitudine excelluit. Laudatur postea vetustas per comparationem, quod scilicet condita fuerit Hebron septem annis ante Soan, unam ex praecipuis urbibus Aegypti, et cuius saepe fit mentio in scriptura. Profani scriptores Tanin nominant. Sita est autem in uno ex septem celeberrimis Nili ostiis quod ab urbe Taniticum dicitur. Iam quum sua antiquitate gloriati fuerint prae cunctis gentibus Aegyptii, apparet terram Chanaan statim a diluvio fuisse populosam: quod signum est eximiae fertilitatis: quia si meliores fuissent vicinae regiones, non illic potissimum sedem fixissent quorum in arbitrio erat eligere. In appellatione vallis Eschol notanda prolepsis: sic enim postea vocari coepit ab Israelitis ob memoriam insignis botri, quem inde fuisse allatum narrat Moses: idque continuo post exprimitur.

EX NUMER. CAP. XIII.

26 [1]). *Reversi sunt ab exploranda terra post quadraginta dies.* 27. *Profecti ergo sunt, et venerunt ad Mosen et Aharon, et ad universum coetum filiorum Israel, in desertum Paran in Cades: et retulerunt eis rem, atque universo coetui, ostenderuntque eis fructum terrae.* 28. *Narraverunt ergo ei et dixerunt: Pervenimus ad terram ad quam misisti nos: et certe affluit lacte et melle: et ipse est fructus eius.* 29. *Nisi quod fortis est populus qui incolit eam, et urbes munitae sunt, et magnae admodum: ac filios Enac vidimus illic.* 30. *Amalec habitat in terra meridiana: Hitthaeus autem, et Iebusaeus, et Amorrhaeus inhabitant montes: Chananaeus vero habitat iuxta mare et ad ripam Iordanis.* 31. *Tacere vero fecit Caleb populum ad Mosen, et dixit: Ascendendo ascendamus et possideamus: nam praevalendo praevalebimus contra eam.* 32. *At viri qui ascenderant cum eo, dixerunt: Non poterimus ascendere contra populum illum, quia fortior est nobis.* 33. *Et detraxerunt terrae quam exploraverunt, apud filios Israel, dicendo: Terra per quam transivimus ut exploraremus eam, terra est quae consumit habitatores suos: et omnis populus quem vidimus in medio eius, procerae staturae sunt.* 34. *Atque illic vidimus gigantes filios Enac, e gigantibus. Et fuimus sicut locustae in oculis nostris, sic fuimus in oculis eorum.*

1) Hebr. 25 seqq.

26. *Reversi sunt.* Laudatur duodecim virorum strenuitas et diligentia, qui exiguo tempore totam terram a deserto Sin usque ad mare, et totum Iordanis tractum lustraverint: et quidem in maximis caloribus, quum uvae maturescerent. Hactenus ergo munus sibi iniunctum fideliter exsequuti sunt. In relatu etiam nihil agere videntur probis viris alienum. Iussi fuerant a Mose considerare terrae incolas, fortesne essent an debiles, deinde an urbes essent munitae: nihil nisi verum et sibi compertum narrant. Denique eorum narratio nihil primo intuitu continet reprehensione dignum. Verum ex contextu licet elicere, decem, quibus animus erat populum avertere, odiose de obstaculis sic loquutos, ut nihil minus praestiterint quam quod speraverat Moses. Nec vero hic aliud adhuc crimen in ipsis coarguitur, nisi quod maligne et fraudulenter obiecta desperatione, populum a terrae accessu retraxerint. Quamvis ergo aperte non fuerint mentiti, defuit sinceritas. Forte etiam non exprimitur totus eorum sermo: quia satis habuit Moses perversum affectum in eo notare, quod terrae laudibus exceptionem addiderint, quae populi animos metu frangeret. Unde etiam colligitur utilis admonitio, nihil apud Deum proficere versutos sophistas, dum flexuosis ambagibus fraudem tegere conantur. Quare si Deo cupimus probari nostrum sermonem, danda est opera ut obliquis strophis valere iussis, omnique reiecto fuco, simpliciter et ex animo loquamur. Fidem ergo praestruunt decem exploratores, quo liberius deinde fallant. Bona, inquiunt, terra est: nisi quod fortis est populus. Quid hoc aliud est quam minime sperandum esse ut fruantur Israelitae Dei beneficio, idque minime esse tentandum? Eodem sensu detonant plurium gentium nomina, ad terrorem augendum. Postquam enim retulerunt

se vidisse filios Enac, commemorant nimis ardua fore certamina cum diversis populis, qui undique ad resistendum occurrent.

31. *Tacere facit.* Id est, compescuit populi fremitum coram Mose, contra quem tumultuose insurgere coeperant. Unde apparet multa quae subticentur ultro citroque fuisse dicta. Neque enim cohibendus fuit impetus populi, nisi accensa contentione. Verba autem eius ostendunt quis fuerit status causae et quaestionis: nempe decem perfidos exploratores dehortatos esse populum, ne stulte tenderet ad terram quam adipisci impossibile erat, ne temere aggredi tentaret validissimos hostes, quibus longe impar erat futurus. Opponit autem Caleb victoriae fiduciam: Nos, inquit, terram obtinebimus: unde sumit materiam exhortandi. Porro dubium non est quin promissione Dei fretus superiores fore crediderit, atque ita audacter promiserit, quum alii pro nihilo ducerent, praeeunte Dei vexillo, populum venire ad haereditatem sibi promissam. Non videtur his congruere quod recitat Moses 1. cap. Deut. ubi exploratores absolvens, totam culpam in populum reiicit: sed facile diluitur absurditas: quia illic nihil aliud fuit Mosi propositum quam reos facere Israelitas, qui sua contumacia promissionis Dei effectum longo tempore impedierant. Omissa igitur historiae parte, quae ad praesentem causam non faciebat, tantum assumit quod eos tenebat scelestae ingratitudinis convictos: nempe ab exploratoribus laudatam fuisse terrae pinguedinem. Itaque quum satis superque cognita esset Dei liberalitas populo, eam repudiando graviter peccasse. Ideo crimen in eo statuit, quod rebelles fuerint ori aut verbo Iehovae: quia scilicet vocantem sequi detrectaverint. Quod hic uni Caleb adscribit Moses, alibi commune facit cum Iehosua. Certum igitur est unum pro duobus verba fecisse, et Iehosua modeste prudenterque tacuisse, ne confusa altercatio nasceretur. Probabilis tamen coniectura est, in eo qui laudatur plus enituisse fortitudinis et constantiae. Perspicitur autem Mosis integritas, dum Caleb praeferendo, ministri sui laudem obscurat et minuit.

32. *At viri qui ascenderant.* Hic quasi in speculo cernimus, ut impietas paulatim audendi licentiam colligat. Initio flexiloqui erant defectionis autores, seque obscure insinuabant: nunc abiecta verecundia, palam et acriter se opponunt sermoni Caleb. Quod certe non aliud fuit quam fidem detrahere Dei verbo, et virtutem eius floccifacere. Pollicitus fuerat Deus terram Israelitis: id facturum esse negant. Multis experimentis probaverat nihil sibi esse difficile: eius auxillum sufficere negant hostium viribus. Quin etiam eo tandem impudentiae perrumpunt, ut mentiendo secum ipsi pugnare non dubitent. Confessi fuerant terram esse opimam: nunc iactant consumere aut vorare suos incolas: quod prorsus contrarium est. Tantundem enim hoc valet ac si dicerent, miseros homines in ea colenda se macerare assiduis laboribus: vel certe coeli inclementia esse pestiferam, quorum utrumque fuit vanissimum. Quod intelligunt quidam de gigantum violentia, qui caedibus omnia replerent, ratione caret: quia hoc malum populo minime timendum erat, profligatis incolis. Itaque non dubito quin significent culturam terrae difficilem esse, plenamque multis molestiis. In fine ultimi versus, ubi habetur: Sicut locustae, etc. existimo voces esse inversas: ideoque sic debere contexi: Sicut locustae despectui sunt in oculis nostris, ita ob pusillam staturam a gigantibus illis fuimus despecti.

NUMER. CAP. XIV.

1. *Tunc sustulit universus coetus, edideruntque vocem suam, et flevit populus nocte illa.* 2. *Et murmuraverunt adversus Mosen et adversus Aharon omnes filii Israel: ac dixerunt universa multitudo: Utinam mortui essemus in terra Aegypti: aut in deserto hoc utinam mortui essemus.* 3. *Et quare Iehova introducit nos in hanc terram ut cadamus gladio, uxores nostrae et parvuli nostri sint in praedam? Nonne satius esset nobis reverti in Aegyptum?* 4. *Dixerunt itaque alter ad alterum: Constituamus ducem, et revertamur in Aegyptum.* 5. *Tunc cecidit Moses et Aharon super faciem suam coram universo coetu congregationis filiorum Israel.* 6. *Iehosua vero filius Nun, et Caleb filius Iephuneh, de exploratoribus terrae, sciderunt vestimenta sua.* 7. *Ac loquuti sunt ad universam congregationem filiorum Israel, dicendo: Terra per quam transivimus ut exploraremus eam, optima terrra est.* 8. *Si complacitum fuerit Iehovae in nobis, introducet nos in terram istam, tradetque eam nobis, terram quae affluit lacte et melle.* 9. *Tantum ne sitis rebelles Iehovae, neque timeatis populum terrae huius: quia* velut *panis noster sunt, recessit praesidium eorum ab ipsis: Iehova autem nobiscum est, ne timeatis eos.*

1. *Tunc sustulit universus.* Hic videmus, ut facile a paucis flabellis excitetur seditio in magna turba. Populus enim, nisi alieno consilio regatur, instar maris est obnoxii multis tempestatibus. Et hoc inter innumera alia mala producit humani generis corruptio, ut mendacia et imposturae veritati praevaleant. Fuit quidem aliquis errandi color populo, quod videbant decem tribuum selectissimos duces dehortari ab accessu terrae, duos tantum esse pergendi autores. Sed credulitas ista, ad quam nimis fuerunt propensi, excusatione caret, quia ab

incredulitate manabat. Si enim dignitas et existimatio decem hominum apud eos tantum valuit, ut ad credendum essent tam faciles, annon multo plus fidei habendum fuit Dei verbo, qui terram ante annos quadringentos pollicitus fuerat? Nam quum oppressi aegyptiaca tyrannide clamarent, non exciderat memoria promissionis patribus datae: sicuti curae fuerat sancto Iacob eam tradere per manus. Nuper audierant, et amplexi fuerant eius confirmationem, atque hac fiducia discesserant ex Aegypto. Videmus ergo sua ignavia vel pravitate iam prius fuisse inductos ad refugiendum terrae accessum, quia Deo fidem abrogaverant: ut videri possint data opera captasse occasionem. Improbi tamen suasores sponte iam ruentes impulerunt, ut praecipites agerent. Incipiunt autem a fletu qui tandem in rabiem prorumpit. Flendi causa est mortis timor: quia se ad carnificinam trahi existimant. Unde hoc, nisi quia nullius pretii apud eos est promissum a Deo auxilium? Unde apparet quantopere fidei contraria sit timiditas, dum obiectis periculis nos tantum respicimus. Verum sicuti principium infidelitatis est metu retrahi a Dei obsequio, ita alterum postea deterius malum accedit, dum praefracte homines Deo resistunt, et quia se eius verbo subiicere nolunt, cum ipso iurgantur. Hoc Israelitis accidit, qui moerore oppressi tandem doloris impetu rapti sunt contra Mosen et Aharon. Atque hoc nimis frequenter usu venire solet, ut ex angustiis, quibus infidelitas nos constringit, ebulliat impatientia. Votum mortis quod concipiunt, ex ingratitudine ac beneficii Dei contemptu nascitur. Optarent se fuisse mortuos, vel in Aegypto, vel in deserto. Cur ergo supplices paulo ante Mosen deprecati fuerant, ut Deum placaret? Quod ad verba spectat: Vetus interpres particulam לא, quae optantis est, pro negativa accipiens, locum male vertit: ac si mors illis in deserto esset acerbior quam in Aegypto: sed tantum deplorant se expositos esse ad caedem, si terram Chanaan ingressi fuerint: sicuti proximo versu sequitur.

3. *Et quare introduxit.* Hic magis se prodit impietatis superbia, atque etiam furor, quod Deum fraudis et saevitiae accusant, ac si eos proderet gentibus Chanaan, et ad mactationem produceret. Colligunt enim non esse parendum eius imperio, quia vult eos perdere: neque id modo, sed simul dare in praedam uxores et liberos. Videmus quam furiosa sit incredulitas, ubi fraena sibi laxavit: quando non dubitant miseri litem Deo intendere, et hanc gratiam referre eius beneficiis, ut vocent proditorem. Quae autem sacrilegae audaciae causa, nisi quia negotium sibi fore audiunt cum validis hostibus? ac si non maiorem experti essent Dei potentiam quam ut quidquam adversi eo propitio timendum foret. Interea infirmitatis quoque Deum insimulant: ac si inferior esset gentibus Chanaan. Tandem surgit cumulus prodigiosae caecitatis et amentiae, ubi de reditu consultant, et reiecto Mose ad ducem eligendum se comparant, qui rursus eos dedat Pharaoni. An obliti tam cito erant quam misera illic fuisset sua conditio? Atqui nulla sua noxa, quum placidi fuissent et innoxii hospites, promeriti erant, ut eos tam inhumaniter affligerent Aegyptii: quum nulla alia causa Pharaoni exosi essent nisi quod eorum multitudinem ferre non poterat: quid facturum credibile erat, postquam eorum causa tot clades perpessus erat? Quae porro humanitas a gente illa speranda, quae ante nullo incommodo laesa, in eorum perniciem conspiraverat? Nulla certe erat domus quae non primogenitos suos ulcisci cuperet. Cupiunt tamen infestissimi hostis libidini se tradere, qui ante ullam odii causam extrema quaeque in ipsos tentaverat. Unde perspicimus incredulos iusta Dei vindicta non modo excaecari, sed raptari spiritu vertiginis, ut sibi ipsis pessima quaeque asciscant.

5. *Tunc cecidit.* Incertum est fuerintne ita populo supplices, ut coram eo prostrati iacuerint: an vero precandi causa faciem in terram prostraverint: quod secundum mihi verisimilius est, ac si ad Deum se vertendo populi stuporem arguerent. Et certe in tanta duritie nihil aliud restabat quam vota facere apud Deum: sic tamen ut precatio publice in omnium conspectu suscepta fuerit ad flectendos animos. Poterant enim alioqui secessum quaerere: sed illa miserabili specie tentarunt revocare populum ad sanam mentem. Hoc quidem extra dubium est, sibi nihil privatim quaesiisse: sed tantum sollicitos fuisse de salute populi: quo retrocedente liberum illis fuisset in terra Chanaan vel alibi peregrinari. Neque tamen simpliciter addicti fuerunt populo: sed eos maxime cruciabat interruptio gratiae Dei, cum qua etiam sepultum fuisset foedus cum Abraham percussum. Denique hoc illis perinde erat, et merito, ac si et Dei gloriam, et salutem humani generis penitus exstingui viderent. Quare plus quam stupidos fuisse oportet qui tristi illo spectaculo nihil moti sunt: praesertim quum Moses quem Deus tot honoribus supra omnes mortales extulerat, eorum causa pronus in terra iaceret.

6. *Iehosua vero filius Nun.* Hic exprimitur magnanimitas Iehosuae: quum ante solus Caleb fuisset laudatus. Dicit autem Moses, ambos scidisse vestes in signum extremi doloris, atque etiam detestationis. Haec enim, ut satis notum est, orientalibus populis solennis fuit caeremonia in gravissimo luctu, vel quum scelus aliquod abominari vellent. Hunc morem perperam imitati sunt hypocritae, vel quum dolorem simularent, vel quum fucum vellent facere simplicibus. At certum est

Iehosua et Caleb serio affectu, atque etiam ardore indignationis impulsos fuisse, ut vestes scinderent. Porro simul mederi student populi insaniae. Ac primo quidem terrae fertilitatem commendant: deinde spem illius potiundae constituunt in Dei favore vel beneplacito. Quod particulam conditionalem אם pro causali accipiunt, ac vertunt: Nam quia nos Deus amat, ideo nos inducet, mihi non probatur, et certe alienum est a vero sensu. Nam quia quodammodo repulerant Israelitae tantum beneficium, certe ob incredulitatem erant indigni quos favore suo prosequeretur. Ideo quasi dubitanter conditio interponitur non ad spem minuendam, ac si esset incertitudinis nota: sed tantum ut populus suae impietatis convictus resipiscat: quasi dicerent: Si modo demus locum gratiae Dei, ut eam erga nos continuet, bono animo estote: quod paulo post clarius explicant, populi contumaciam obiurgando, ubi dicunt: Tantummodo vel: Atqui ne sitis rebelles. Quibus verbis admonent vias omnes obstrui Deo, ne ulterius cursum operis sui prosequatur: nec aliud miseris esse obstaculum quam propriam incredulitatem, quae ipsos non patitur obedire Deo. Hoc autem modo asserunt Dei virtutem sufficere ad complendum quod promisit: deinde populum hortantur ad conciliandum eius favorem, a quo sua culpa exciderat. Particula autem אך emphatice ponitur: ac si dicerent Iehosua et Caleb, nihil esse metus vel periculi, nisi quia devotis animis populus malum sibi accersit. Tandem freti Dei auxilio non secus ac victores exsultant. Panis, inquiunt, noster erunt: hoc est, nullo negotio eos devorabimus. Additur ratio: quia si Deus stet pro Israelitis, destituentur hostes omni praesidio. Iure itaque et optima ratione concludunt: Quantumvis alioqui formidabiles sint hostes nostri, non esse metuendos, modo propitius sit nobis Deus, extra quem nulla est virtus.

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. I.

26 [1]). *Et tamen noluistis ascendere, sed rebellastis verbo Iehovae Dei vestri.* 27. *Et murmurastis in tabernaculis vestris dicentes: Propterea quod odio habebat nos Iehova, eduxit nos e terra Aegypti, ut traderet nos in manum Emorrhaei, ut perderet nos.* 28. *Quo nos ascendimus? fratres nostri dissolverunt cor nostrum, dicendo: Populus iste maior et procerior nobis est, urbes magnae et munitae usque ad caelum: et etiam filios gigantum vidimus ibi.* 29. *Tunc dixi vobis: Ne paveatis neque timeatis ab eis:* 30. *Iehova Deus vester qui praecedit vos, ipse pugnabit pro vobis, prorsus ut fecit vobiscum in Aegypto in oculis vestris.* 31. *Et in ipso deserto vidistis quod portaverit te Iehova Deus tuus, quemadmodum portare solet homo filium suum, et hoc per totam viam per quam ambulastis, donec veneritis ad locum istum.* 32. *Atqui ea in re non credidistis Iehovae Deo vestro.* 33. *Qui praecedebat vos per viam ad explorandum vobis locum in quo castra figeretis, per ignem in nocte, ut ostenderet vobis viam per quam ambularetis, et per nubem in die.*

27. *Et murmurastis.* Alibi etiam flevisse dicit: nunc vero solum murmur ponit, quod obiurgationi melius quadrabat. Deinde quam maligna fuerit eorum ingratitudo et perversitas admonet, quod Deo exprobraverint singulare quod ipsis contulerat beneficium, ac si gravem iniuriam fecisset. Non potuit luculentius specimen dare paterni ergo eos amoris quam eos redimendo. Ergo nimis iniquam mercedem rependunt, dum se queruntur ad mortem crudeliter fuisse tractos, et tam praeclarum eius amorem in odium convertunt. Ex proximo versu apparet, quamvis singula suis locis non referat Moses, nihil tamen esse repugnantiae in eius verbis. Paulo ante visus est simpliciter laudare exploratores, ac si ingenue et bona fide officio defuncti essent: nunc autem in populi persona demonstrat rebellionis fuisse autores, quia quos hortari debuerant, iniecto terrore ignavos reddiderint.

29. *Tunc dixi vobis.* Sermonem Caleb et Iosue hic omittit, quia tantum breviter attingit capita de quibus apud populum concionatus est. Tantum dicit quum eos ad sanam mentem retrahere conatus esset, studium suum et laborem profectu caruisse. Porro ab experientia ratiocinatur, bene sperandum esse de auxilio Dei, quia instar lucis eos praecedat. Id autem probat, quod debellatis Aegyptiis non destiterit virtutem suam subinde proferre, ut quos semel redemerat incolumes ad extremum usque tueretur. Propositio igitur est: Quamvis suae debilitatis sibi sint conscii, Dei tamen potentia victores fore: quia eos susceperit in suam curam, seque eorum ducem professus sit: quod praecedendi verbo significat. Ac ne qua dubitatio maneat, praesentibus obstaculis opponit quae experti fuerant potentiae Dei miracula, non tantum in ipso redemptionis exordio, tot liberationum progressu, quum perditos et desperatos innumeris modis restituisset a morte in vitam. Hinc concludit, non esse timendum, non quod velit prorsus solutos esse et vacuos omni metu et cura: sed ubi fiducia ex praesenti Dei ope concepta

1) *Versus* 26 *omittitur in ed. principe, non vero in exemplari gallico.*

praevaluerit in ipsorum cordibus, ut omnia impedimenta superet: emphatice dicit Deum sub ipsorum oculis pugnasse, ut proprio sensu magis convictos teneat.

31. *Et in ipso deserto.* Hic perpetuus recensetur cursus gratiae Dei: unde tuto colligere licebat, qui tot beneficiis ipsos prosequutus fuerat, eundem in praecipuo actu fore. Portandi similitudine ideo utitur, quia minime pervium erat iter, nisi Deus quasi humeris suis ipsos gestasset, non secus ac puerum adhuc infantem solet pater. Ita ab una parte laudatur incredibilis Dei humanitas, qui eousque se demittere dignatus est, ut suis brachiis populum susciperet: ex opposito autem suae infirmitatis monetur populus, qui nisi Dei virtute suffultus, vix ad pedem movendum idoneus fuisset. Alibi Moses, partem huius similitudinis retinens, Deum aquilae comparat, quae pullos alis sustentans ad volitandum instituit. Et certe nisi supra humanum modum in sublime evecti, nunquam centesima ex parte tot difficultatibus pares fuissent.

32. *Atqui ea in re.* Significat nimis fuisse malignos operum Dei aestimatores, quos eius virtus toties cognita et perspecta ad fidendum non crexerit. Nam sub voce דבר, pro qua Rem vertimus, complectitur omnia documenta quibus testatus fuerat Deus satis in se uno esse praesidii ad plenam eorum salutem. Atque haec quidem realis, ut ita loquar, vel actualis fuit doctrina, quum Deus extenta manu ad credendum ipsos vocaret. Promissionis tamen respectu incredulitatis eos accusat: quia sicut ad obediendum non modo prompta et alacris est fides, sed totum hominem vegetat, ut agilis sit: ita ignaviae causa fuit non attendere ad Deum, qui se terram Chanaan illis daturum pollicitus fuerat, atque in eius foedus recumbere. Atque huc spectat, Deum castris metandis loca et stationes designasse: quia nisi consilium eius fuisset alio eos dirigere, supervacua fuisset locorum mutatio. Ergo signa manendi et pergendi non referre ad suum finem, turpis fuit socordiae: quia hoc erat Deum spernere quum manum porrigeret.

EX NUMER. CAP. XIV.

10. *Tunc dixit tota multitudo, ut eos lapidibus obruerent: et gloria Iehovae apparuit in tabernaculo conventionis omnibus filiis Israel.* 11. *Tunc dixit Iehova ad Mosen: Usquequo vilipendet me populus iste? et usquequo non credent mihi in cunctis signis quae feci in medio eorum?* 12. *Percutiam eum peste, expellamque eum: te autem faciam in gentem magnam et robustiorem eo.*

19. *Tunc dixit tota multitudo.* Ubi contra Deum fremere coeperunt impii, ac palam de ipso querulari, non mirum est si in eius quoque servos saeviant. Nam superbia ubi libere subigitur, crudelitatem fere parit: ita semper impietas, ubi coarguitur, extremo actu in furorem desinit. Non vi neque armis cogebant Caleb et Iosue, neque minitabantur: tantum suadebant, ut Dei promissione confisi in terram Chanaan pergere non dubitarent. Quia obstinatis animis statuerat populus Deo non credere, castigatus fraenum mordet, et reprehensores suos vult lapidare. Quantus autem iracundiae fuerit impetus, hinc apparet, quod Deus furentes placare non tentat, neque minis vel imperio compescit, sed palam e coelo exserit suam virtutem: et gloriae suae obiectu mirabiliter protegit servos suos, ac si feris bestiis eriperet. Non fit quidem expressa nubis mentio: verum colligere licet, signum cui assueverant, fuisse datum non ad eos terrendos modo, sed etiam prosternendos, ut ademptis nocendi viribus vel inviti desisterent. Maiestas enim Dei quamvis solos fideles vere humiliet, reprobos tamen ac perditos interdum mitigat, vel cum sua feritate reddit attonitos.

11. *Tunc dixit Iehova.* Expostulat de indomita pertinacia: quia pridem non cessaverant petulanter ipsum, nec sine atroci contumelia, cum omnibus potentiae documentis clare perspectis spernere et abiicere. Nam quod alii verbum נאץ transferunt per irritare, nescio an conveniat. Propius accedit Hieronymus ad genuinum sensum: Quousque mihi detrahent? Sed contenti simus genuina Dei sententia, quam proximo antitheto confirmat: ubi se ideo vilipendi conqueritur, quia in rationem non veniant tot miracula quibus et suam virtutem et beneficentiam large testatus fuerat. Atque ita contemptum probat, quia ex professo fidem abrogent multis signis, quorum saltem congeries pervicaciam sanare vel corrigere debuerat. Sequitur ultimae poenae denunciatio, addita sceleris atrocitate. Continuam enim seriem designat particula Quousque, et longam Dei tolerantiam exprimit. Severe quidem aliquos punierat, sed duntaxat in exemplum, ut maneret integrum nomen generis: nunc vero pronunciat agendum esse tanquam cum desperatis, qui ludos sibi facere non desinunt ex patientiae eius ludibrio. Quo docemur, quantumvis natura sit placabilis Deus, merito spem veniae incredulis praecidi, qui sic obdurescunt, ut nihil proficiat Deus apud eos, neque ore, neque lingua. Iam usum signorum breviter perstringit: nempe huc spectasse, ut eorum cognitio, et experientia bene sperandi magistra foret. Si quem offendit species repugnantiae, quum Deus actum esse de populo pronunciat, quum tamen

decretum esset adhuc ignoscere, solutio tribus verbis aliunde repeti potest: quia hic Deus de arcano suo et incomprehensibili iudicio non verba facit, sed tantum de re ipsa, ostendens quid meritus sit populus, et quam horribilis vindicta pro modo scelestae nefandaeque defectionis immineat: sicuti consilium eius non fuit Mosen arcere a studio precandi, sed examen capere de sincera eius pietate cum serio ardore, neque vero nisi praeeunte aliqua fidei scintilla contra prohibitionem fertur. Lege caput Exodi 32.

EX EODEM CAPITE.

13. *Et dixit Moses ad Iehovam: Atqui audient Aegyptii (quia eduxisti in virtute tua populum istum e medio eius:)* 14. *Dicentque habitatori terrae eius, qui audierunt quod tu Iehova sis in medio huius populi: quandoquidem oculo ad oculum visus sis tu Iehova: et nubes tua steterit super eos, et in columna nubis praecesseris eos per diem, et in columna ignis per noctem.* 15. *Si interfeceris populum hunc quasi virum unum, tunc dicent gentes quae audierint famam tuam,* 16. *Quia absque potentia est Iehova, ut introducat populum istum in terram quam iuravit eis, ideo mactavit eos in deserto.* 17. *Et nunc magnificetur quaeso fortitudo Domini mei, sicut loquutus est, dicens:* 18. *Iehova tardus ad iram, et multae misericordiae, tollens iniquitatem et peccatum, et innocentem non faciens: visitans iniquitatem patrum in filios super tertiam et quartam generationem.* 19. *Propitius esto agedum iniquitati populi huius, secundum magnitudinem clementiae tuae, sicut remisisti populo huic ex Aegypto usque nunc.*

13. *Atqui audient Aegyptii.* Hic Moses pro suo more stat quasi in fissura muri, sicut in Psalmo (106, 23) dicitur: quo iram Dei sustineat et avertat, quae irruptionem alioqui erat factura: quia eius intercessione factum est ut subito restinctum fuerit incendium, nec consumptus fuerit populus. Porro ad impetrandi fiduciam tantummodo obiicit, sacrum Dei nomen ludibrio fore apud impios, si penitus intereat populus. Verba, quae varie reddunt interpretes, ad genuinum sensum aptare studui. Primo dicit: Audient Aegyptii, quum tamen res apud eos satis nota sit ac miraculis testata, populum hunc tua virtute illinc fuisse ereptum. Idem etiam rumor volitabit inter populos Chanaan, qui iam audierunt te huius populi esse praesidem, eiusque gubernandi curam suscepisse. Si ergo penitus intereat, quaecunque gentes famam tuam audierunt, culpam in te coniicient: atque putabunt virtutem tuam in medio cursu fractam esse, ne opus a te inceptum ad finem usque perduceres. Summa huc tendit, quia Deus clarius, et evidentibus signis palam fecerat se populi illius liberatorem, impiorum probris fore expositum, nisi quos semel redemit servet incolumes. Neque enim profanis gentibus aliud venisset in mentem quam Deum non posse, quum maxime vellet, beneficium suum tueri. Et certe haec est non vulgaris Dei bonitas, sic coniungere gloriam sui nominis cum salute nostra ut quod nobis adversum est, eius contumeliam secum trahat: quia os improbis apertum sit ad maledicendum. Verum id nobis demum proderit, si vicissim absque simulatione et sincero zelo Deum flagitemus, ut in nobis servandis gloriae suae sit vindex. Audacter enim multi in suum commodum obtendunt Dei nomen, cuius tamen nulla cura vel studio tanguntur. Porro quia impii, quo illustrior fuit Dei virtus, si concidere visa fuerit, eo insolentius feruntur ad maledicendum: semper rogandus est ne opus manuum suarum, quod in nobis coepit, deserat. Huc enim pertinent verba: Audierunt quod apparueris oculo ad oculum: quia exstincta populi salute, defectus nonnisi Deo adscriptus esset, qui potentiam manus suae in illo servando exseruerat. Denique sicut admirabilis exitus testimonium fuerat favoris Dei, ita si passus fuisset populum in deserto perire, hoc omnes duxissent infirmitatis signum: quia probabile non erat non praestare quod vellet, nisi viribus destitueretur.

17. *Et nunc magnificetur.* Alterum fiduciae argumentum sumit ex visione, in qua Deus luculentius naturam suam expresserat. Ex quo patet quam dextre in ea profecerit, seque sedulo et probe in ea exercuerit. Hinc tamen elicitur generalis doctrina, nihil esse efficacius in precibus quam Deo verbum suum obiicere, concipere denique vota nostra ex eius promissionibus: ac si nobis ore suo dictaret quidquid postulandum est. Quum itaque memorabili quod vidimus elogio se Mosi Deus patefecisset, inde certa sumi potuit precandi forma: quia nusquam firmior certitudo quam in eius verbo: in quo si fundatae erunt nostrae preces, timendum non est ne sint irritae, vel nos eventus frustretur. Idem enim qui loquutus est veracem se probabit. Et certe ideo loquitur, ut nobis loquendi materiam suppeditet, alioqui enim necesse esset obmutescere. Quia autem versum decimum octavum alibi exposui, illuc se conferant lectores.

19. *Propitius esto iniquitati.* Ad spem veniae primum sibi magnitudinem clementiae Dei proponit, deinde superiora exempla quibus cognitum fuerat quam propensus esset Deus ad ignoscendum. Ac Dei quidem misericordia, quoties peccavimus, ad quaerendam reconciliationem perpetuo nos invitat: et quum mala malis addita, ipsaque scelerum atro-

citas merito nos terrere queat, magnitudinem gratiae, cuius hic fit mentio, nobis occurrere necesse est, ut omnem materiam irae Dei absorbeat. Ad hoc quoque asylum David confugiens, suo exemplo nos docet quomodo superandi sint omnes pavores (Ps. 51, 3): verum quia saepe friget simplex et nuda bonitatis Dei cognitio, alteram fulturam Moses applicat ab experientia. Ignosce, inquit, sicuti antehac toties fecisti. Quia enim inexhausta est ac infatigabilis Dei bonitas, quo saepius eam sumus experti, eo fortius ad eam implorandam animari nos decet: non ut diffluamus ad peccandi licentiam, sed ne obruat nos desperatio ubi Dei iudicio urgemur, et propria conscientia nos angit et cruciat. Denique haec nobis sit valida obtestationis species, Deum per sua quae experti sumus beneficia orare, ut beneficus nunquam esse desinat.

EX EODEM CAPITE.

20. *Tunc dixit Iehova: Peperci secundum sermonem tuum.* 21. *Verumtamen vivo ego, et replebit gloria mea universam terram.* 22. *Quoad cunctos homines qui viderunt gloriam meam, et signa mea quae edidi in Aegypto, et deserto, et tentaverunt me iam decem vicibus, nec paruerunt voci meae:* 23. *Si videbunt terram, de qua iuravi patribus eorum, omnes, inquam, qui me irritaverunt, non videbunt eam.* 24. *At servum meum Caleb, eo quod alius fuit spiritus cum eo, et adimplevit ire post me, ipsum quoque introducam in terram quam ingressus est, et semen eius haereditate accipiet eam.* 25. *Amalec et Chananaeus habitat in valle: cras revertimini et proficiscimini in desertum via maris Suph.*

20. *Peperci secundum sermonem.* Significat Deus quos iam exitio addixerat se remittere ac donare servo suo Mosi. Unde colligimus quid apud Deum valeat piorum deprecatio: quemadmodum dicitur in Psalmo facere secundum eorum desiderium, qui ipsum timent (Psal. 145, 19). Ultro quidem facturus erat quod Mosi concessit: sed quo simus ad precandum alacriores, precum utilitas et fructus commendatur, ubi pronunciat Deus se non tantum annuere votis nostris, sed etiam obsequi. Verum de quibus extremam poenam exigere statuit, et quos promissa haereditate abdicat, qui convenit ut asserat se illis pepercisse? Respondeo, non personis, sed generi et memoriae datam fuisse veniam cuius fit mentio. Nam quod mortis aeternae reatu solutos esse quidam volunt, et ideo placatum fuisse illis Deum, quia poena temporali contentus fuerit, coactum est. Non dubito igitur Mosen fuisse eatenus exauditum, ne deleto semine Abrahae, foedus Dei excideret. Ac sic temperavit veniam, ut maneret incolumis posteritas, incredulis tamen rependeret contumaciae mercedem. Ita parcendi ratio nihil impiis defectoribus profuit: et tamen viam aperuit ad implendam promissionis fidem.

21. *Vivo ego.* Certum quidem est Deum per vitam et gloriam suam iurare. In eo tantum ambiguus est sensus, quod in praeterito tempore quidam exponunt terram fuisse repletam gloria, quae iam patefacta fuerat pluribus miraculis. Et videtur bene quadrare quod mox sequitur: Qui viderunt gloriam meam, non videbunt terram: loci tamen circumstantiae aptius est tempus futurum: nempe ut Deus testem citet suam gloriam, cuius futurus erat assertor. Timebat Moses ne in Dei contumeliam et probrum traheretur interitus populi: nunc Deus iureiurando pronunciat se ita fore gloriae suae vindicem, ut qui tanto scelere sunt obstricti poenam non effugiant. Negat terram visuros qui miracula, quorum spectatores fuerant et testes oculati, clausis oculis praeterierant, et conati fuerant sua caecitate quasi in nihilum redigere. Nam quum tot signis non fuissent edocti ad timendum Deum, plus quam indigni erant terrae aspectu: cuius possessio signis ipsis rata esse debuerat, nisi eorum ingratitudine procul reiecta fuisset Dei veritas. Decem vicibus se tentatum fuisse Deus queritur: quia non destiterant subinde ipsum provocare sua protervia. Neque enim numerus certus ac definitus ponitur: sed tantum significat Deus nullum esse modum vel finem. Quid sit Deum tentare alibi diximus, nempe sensus nostri modulo subiicere eius potentiam, et pro nostra libidine legem agendi praescribere: ut nihilo plus ei deferamus quam dictat carnis ratio. Additur fons et causa tentationis, dum eius vocem respuunt homines: quia sola obedientia petulantiam compescere posset, ut est magistra modestiae.

24. *At servum meum Caleb.* Per synecdochen solus Caleb nunc excipitur: quum tamen Iehosua eiusdem gratiae fuerit particeps, sicut et socius virtutis: sed praecipue laudatur, quia signum quodammodo extulerat, fueratque princeps ad animandum Iehosua. Summa laudis est quod impleverit ire post Deum. Nam quod alii subaudiunt voluntatem, supervacuum est: quum simplex loquutio plena sit. Commendat ergo Deus obsequii perseverantiam in Caleb: quia non tantum prompto animo alios fuerit hortatus, sed constanter et infracto animo perrexerit, nec retentus fuerit ullis obstaculis. Laudem vero constantiae amplificat Deus, quod unus cum tanta multitudine fortiter confligendo, solum ipsum respexerit. Rarum enim exemplum est, inter violentos et tempestuosos motus, quasi toto orbe concusso, stare in gradu, ac rectum cursum tenere. Etsi autem nomen רוח pro

affectu capitur, non dubito tamen quin metonymice significet Moses divinitus sic animatum fuisse Caleb.

25. *Amalec et Chananaeus.* Quidam sic resolvunt verba: Quamvis Amalecitae habitent in valle. Alii vero: Quoniam Amalecitae subsidunt in vallibus ad struendas insidias. Alii existimant terrorem incuti, ne diutius maneant in terra hostili: quia quotidie expositi erunt ad novos insultus. Ego vero potius arbitror id exprobrandi causa esse dictum. Iam enim ad terrae habitabilis fines ventum erat, iam hostes erant profligandi. Iubet autem Deus retro cursum flectere, et ita a terra quam attigerant eos expellit. Quanquam non infitior quin necessitate exposita ad parendum eos cogat, quasi diceret, non aliud restare quam ut terga vertendo, se rursus in desertum coniiciant.

EX EODEM CAPITE.

26. *Loquutus est itaque Iehova ad Mosen et Aharon, dicendo:* 27. *Usque quo congregationem hanc perversam feram, quae murmurat adversum me? murmurationes filiorum Israel, quibus ipsi murmurant contra me, audivi.* 28. *Dic ergo eis: Vivo ego, dicit Iehova, nisi quemadmodum loquuti estis in auribus meis sic fecero vobis.* 29. *In deserto isto cadent cadavera vestra, et omnes numerati vestri, secundum omnem numerum vestrum, a filio viginti annorum et supra, qui murmurastis contra me.* 30. *Si vos ingrediemini terram de qua levavi manum meam, ut habitare vos facerem in ea: praeter Caleb filium Iephuneh, et Iehosua filium Nun.* 31. *Ac parvulos vestros, de quibus dixistis: In praedam erunt, ipsos introducam: et cognoscent terram istam quam despexistis.* 32. *Cadavera autem vestra cadent in deserto hoc.* 33. *Et filii vestri pastores erunt in deserto hoc quadraginta annis: et portabunt scortationes vestras donec consumantur cadavera vestra in deserto.* 34. *Secundum numerum dierum quibus explorastis terram, quadraginta diebus, unoquoque die pro anno uno, portabitis iniquitates vestras in deserto, et cognoscetis vanitatem meam.* 35. *Ego Iehova loquutus sum: Si non hoc fecero universae congregationi huic perversae: quae congregata est adversum me, in deserto isto consumentur, ibique morientur.* 36. *Viri itaque illi quos miserat Moses ad explorandam terram, qui reversi murmurare fecerant adversus eum cunctam congregationem, detrahendo terrae:* 37. *Morientur viri illi qui terrae detraxerunt, plaga coram Iehova.* 38. *Iehosua vero filius Nun, et Caleb filius Iephuneh vivent, ex hominibus illis qui profecti sunt ad explorandam terram.*

26. *Loquutus est itaque Iehova.* Copulam transtuli per vocem Itaque, ad continuationem notandam. Neque enim quidquam novum hic narrat Moses: sed explicandi causa inculcat rem magni momenti: privatum scilicet iri terrae possessione qui illuc ingredi recusaverant. Exordium autem est pathetica interrogatio. Quousque tandem ferenda erit importuna illa faex populi quae obstrepere non desinit? Dicit autem Deus se audivisse tumultuosos illorum clamores: quo certius agnoscant intolerabilem esse suam superbiam, cuius Deum ipsum taedet, quamvis multae sit patientiae et tardus ad iram. Salsa autem ironia eos perstringit, quum dicit se acturum ex eorum sententia et voto. Ipsis quidem nihil minus erat propositum quam in deserto vagari: sed quia refugerant terrae accessum, Deus se illis morigerum fore alio sensu dicit: quia scilicet terrae quam spreverunt conspectu nunquam potientur. Iureiurando summam offensionem exprimit: sicut etiam dicitur in Psalmo (95, 11): Quare iuravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam. Ita vero percelli eorum stuporem necesse fuit, ne Deo tantopere exacerbato sibi pro more indulgerent. Poenam aggravat alia circumstantia, quod haereditate privandi sint quam Abrahae iuraverat se daturum. Levatio enim manus (ut alibi dictum est) ritus fuit iurisiurandi: perinde ac si extenta manu Deus testis et iudex accerseretur e coelo. Etsi autem id in Deum proprie non competit, scimus tamen ut soleat in se transferre quae sunt hominum. Porro haec gravis fuit exprobratio, eos malitia sua et protervia exinanire Dei promissionem iureiurando sancitam, ne saltem effectum erga eos suum proferret. Nam paulo post ostendit Deus, quamvis ablatum beneficium respuerint, se tamen fore veracem, quia parvulis eorum filiis quod a se repulerunt praestabit. Sic Deus sua iudicia adversus hypocritas, quia falso obtendunt eius nomen, temperat, ut semen aliquod conservet ad propagandam ecclesiam: nec unquam ita severus est erga reprobos quin misericordia eius erga electos vigeat. Imo hic docet beneficum se fore erga filios, ut patribus poenam irroget. Obliqua erat accusatio Dei, quum lugerent filios suos, ac si mox rapiendi essent ad praedam: Promittit Deus illos terrae fore dominos, ut coarguatur impia blasphemia.

33. *Et filii vestri.* Hic pronunciat filios quoque eorum eiusdem poenae fore consortes aliqua ex parte, quia in deserto errabunt usque ad tempus praefixum. Pastorum enim voce inquilinos significat, quibus nusquam certa est vel longa statio. Quo pertinet illa similitudo in cantico Ezechiae: Hospitium meum translatum est quasi tabernaculum pastoris (Isa. 38, 12). In summa, vagos et instabiles fore denunciat, sicuti pastores per varia loca

greges ductando, erraticam vitam agunt. Scortationes metaphorice vocat impias defectiones quibus se corruperant. Nam ex quo eos sibi desponderat Deus in peculium, vera eorum castitas fuisset, sincera fide eius gratiam amplecti, et simul eius imperio se addicere. Atqui purum eius cultum abiiciendo tanquam vaga scorta sacrum coniugium ruperunt. Caeterum hoc exemplo docemur quomodo Deus iniquitatem patrum in filios reiiciat, nec tamen quemquam immerito castiget: quia posteritas de qua agitur, quamvis alienam culpam lueret, non erat tamen ipsa innoxia. Sed in iudiciis Dei semper est profunda abyssus, in quam si demergi metuis, adora quod percontari fas non est. Et tamen dubium non est quin hoc quoque modo consuluerit Deus eorum saluti erga quos visus est signum aliquod rigoris dare. Exspectavit enim non tantum donec adolescerent, sed etiam, quod ipsis utile erat, donec colligerent virile robur, nova quoque soboles gigneretur. Secundum numerum causam assignat cur reiiciat effectum promissionis suae in annos quadraginta: nempe ut pro diebus male consumptis totidem annos rependat. Quum nuper loquutus esset de filiis, ad ipsos sceleris autores iterum redit, qui longo illo temporis decursu quasi lenta tabe consumpti sunt. Nomen תנואה pro quo reddidi vanitatem, descendit a verbo נוא quod significat irritum facere. Varios tamen sensus eliciunt interpretes. Quidam sic exponunt: Cognoscetis an ego sim mendax, vel an inanis futurus sit sermo meus. Alii prohibitionem vertentes, longius recedunt. Sed, meo iudicio, ironica est concessio, qua Deus in detestabilem eorum superbiam invehitur, quae non alio tendebat quam ut Deo mendacium obiicerent, et calumniarentur eius verba carere effectu. Nisi forte magis placeat passive accipere: quia populus conatus fuerat Deum ipsum quasi exinanire. Ego tamen sensum illum potius amplector, serio experimento sensuros, frivolane ac vana sint Dei promissa. Porro tenenda est admonitio prophetae quam attigimus: quam Apostolus (Heb. 4, 6) in praesentem usum accommodat: quia scilicet hodie nobis offertur melior requies, timendum esse ne ab ea nos prohibeat incredulitas. Neque enim satis est porrectam semel nobis fuisse Dei manum, nisi ab ea nos dirigi sinamus, donec completa terrena peregrinatione in coelestem quietem nos perducat.

36. *Viri itaque illi.* Quod volunt quidam anticipationem esse, nullo modo probatur. Nec enim dubium est quin Moses peculiarem exprimat vindictam, quae de perfidis exploratoribus divinitus sumenda erat. Antehac disseruit de communi totius populi poena: nunc decem homines plaga percutiendos commemorans, significat Deum ab illis exorsurum esse: ut illustri et notabili documento palam faciat quam graviter offensus esset illo nimis indigno gratiae suae contemptu. Ergo mors eorum subita et prodigiosa fuit reliquis omnibus quoddam poenae quae ipsos manebat praesagium. Nam primo nomen plagae emphaticum est, quasi diceret non suo fato nec naturaliter perituros. Deinde per conspectum Dei aliud significat quam si dixisset, coram Deo. Neque enim Deus spectator tantum fuit: sed raro et insolito modo exsequutus est formidabile suum iudicium, ac si palam tribunal conscenderet. Quod etiam clarius patuit dum vitam prorogavit Caleb et Iehosue, qui usque ad finem praefixi temporis soli fuerunt ex illa generatione superstites. [Verum quidem est, verba esse praeteriti temporis: sed quia clara erat πρόληψις, tempus mutare non dubitavi: quod linguae satis tritum est, atque melius cohaeret oratio].

EX DEUT. CAP. I.

34. *Audivit autem Iehova vocem verborum vestrorum, iratusque est, ac iuravit, dicendo:* 35. *Non videbit quisquam ex hominibus illis de generatione mala hac terram bonam quam iuravi me daturum patribus vestris.* 36. *Praeter Caleb filium Iephuneh: ipse enim videbit eam, eique dabo terram quam calcavit, et filiis eius, eo quod adimplevit ire post Iehovam.*

ET PAULO POST.

39. *Etiam parvuli vestri, de quibus dixistis: In praedam erunt, ac filii vestri, qui non norunt hodie bonum nec malum, ipsi intrabunt illuc, illisque dabo eam, et ipsi possidebunt eam.* 40. *Vos autem conversi proficiscimini in desertum per viam maris Suph.*

34. *Audivit autem Iehova.* Quid sibi velit istud audire Dei alibi dictum est, nempe Deum nihil celari posse, quin omnia nostra dicta et facta ad cognitionem et iudicium vocet: [quod notatu dignum est]. Nunquam enim adversus eum obstrepere homines auderent, nisi ex eius absentia promitterent sibi impunitatem. Secundo quoque hinc liquet, Deum qui iustus est iudex non temere prorumpere ad poenam de hominibus sumendam, nec severum esse nisi causa probe cognita. Intelligit ergo sua ipsos contumacia et pravitate certa et praesenti haereditate fuisse privatos.

39. *Etiam parvuli vestri.* Iam ante admonui, Deum ita iudicium suum temperasse, ut nemo ex sontibus impune evaderet, maneret tamen rata et inviolabilis eius fides, ne hominum malitia foedus

quod pepigerat cum Abraham faceret irritum. Denunciat ergo haereditate quam spreverunt nunquam potituros: se nihilominus veracem fore, ut compleat quod pollicitus est, et locum det suae misericordiae erga filios, quos sua desperatione hostibus in praedam addixerant. Porro quod hanc gratiam ad parvulos restringit, qui nondum per aetatem discernere poterant inter bonum et malum, eo significat omnes qui iam rationis erant compotes, a minimo usque ad maximum, eodem scelere esse implicitos, quia contagio per totum corpus grassata erat. Incredibile certe prodigium, sic diabolico furore correptam fuisse tantam multitudinem, ut nihil salvum vel sincerum restaret: nisi forte senes quosdam matura mors abstulit aliorum magis quam suo vitio. Caeterum si a scelere immunis fuisset vel pars centesima, superstites aliquos servasset Deus. Nescire bonum vel malum tantundem valet ac non discernere inter dextram et sinistram. Qua loquendi forma apud Ionam Deus parvulos qui nullo adhuc iudicio pollent a damnatione eximit. Unde tamen inscite quidam probare conati sunt, pueros infantes non esse inquinatos originali peccato: nec reatu obstrictos teneri homines, nisi quem sibi quisque proprio arbitrio contraxit. Neque enim hic agitur de natura humani generis: sed tantum segregantur pueri ab eorum numero qui scientes et volentes iram Dei provocarunt: quando corruptio, quae radix est, quamvis non statim fructus suos in peccatis actualibus proferat, non ideo nulla est.

EX NUMER. CAP. XIV.

39. *Loquutus est igitur Moses verba ista omnibus filiis Israel, et luxerunt populus valde.* 40. *Surrexeruntque mane, et ascenderunt in verticem montis, dicendo: Ecce nos, ut ascendamus ad locum de quo loquutus est Iehova: quia peccavimus.* 41. *Et dixit Moses: Ut quid transgredimini sermonem Iehovae? Et hoc* [1]) *non prospere cedet.* 42. *Ne ascendatis: quia non est Iehova in medio vestri: ne percutiamini coram inimicis vestris.* 43. *Amalec enim et Chananaeus ibi est ante vos, et cadetis gladio. Nam propterea quod aversi estis a sequendo Iehova, neque erit Iehova vobiscum.* 44. *Sumpserunt tamen animos ut ascenderent in verticem montis. Arca autem foederis Iehovae et Moses non recesserunt e medio castrorum.* 45. *Descendit itaque Amalec et Chananaeus, qui habitabant in monte illo, percusseruntque eos, et contuderunt usque Horma.*

39. *Loquutus est igitur Moses.* Iusta quidem lugendi causa fuit, quum audirent Deum, cuius tolerantia nimis proterve abusi fuerant, posthac fore implacabilem. Sed hic nobis ante oculos statuitur tristitia secundum mundum, quae mortem generat, ut inquit Paulus (2. Cor. 7, 10), dum impii flendo et querulando, non desinunt tamen adversus Deum fremere, imo maiore pervicacia fraenum arrodunt: et ita tanquam ferae et indomabiles bestiae, caeca desperatione ruunt ad mortem. Nullis quidem lacrymis redimi poterat temporalis poena: verum si resipiscendi animus fuisset, unicum remedium erat sponte se dedere, et placide subire quidquid castigationis infligere Deo placeret. Atqui primum superbe obluctantur, ut poenam sibi impositam excutiant, et poenitentiam simulando magis ac magis adversus Deum ferociunt. Dubium enim non est quin obsequii praetextu mane fuerint accincti ad pergendum. Sed quorsum id, nisi ut inviolabile Dei decretum everterent? Interea quasi ipso invito, perrumpere tentarunt quo vetabat. Ecce nos (inquiunt) parati sumus: sero, quia praeteriit opportunitas. Nam sicut hortatur nos propheta (Isa. 55, 6), ut quaeramus Deum dum inveniri potest, sic etiam sequi oportet quando nos vocat. Quorsum autem praepostera haec populi alacritas? Quum Deus retrocedere ipsos in desertum velit, ulterius pergendo parendi studium prae se ferunt. Perinde tamen id volunt accipi atque iustam satisfactionem, dum se fatentur peccasse.

41. *Ut quid transgredimini.* Repudiat fictam poenitentiam, qua peccator huc illuc circumagitur, ut se Deo non addicat. Si reverteris Israel, inquit Deus apud Ieremiam (4, 1), ad me revertere. Ergo in primis spectandum est quid requirat a nobis Deus, ut appareat nos eius potestati vere esse addictos: Porro ut temeritatem compescat Moses, frustra prosperum eventum sperari admonet, ubi a Dei mandato receditur. Atque haec valde utilis est doctrina, gratiam Dei nunquam defore, modo simpliciter obediamus eius verbo: sed dum spretis vel neglectis eius praeceptis proprio sensu rapimur, nunquam laetum nec felicem fore exitum. Si quis obiiciat, non aliud miseris fuisse remedium: iam dixi debuisse hoc solatio esse contentos quod exsilium a terra Chanaan non esset aeterna abdicatio a spe vitae coelestis: imo si coram Deo se humiliassent, sperare poterant poenam illam adiumento sibi fore in bonum. Nunc perperam satagendo malum duplicant. Postquam autem periculum illis ostendit Moses, iterum inculcat Deum pro ipsis non stare, quia eum deseruerint: nec benedictionem eius praesto fore, quia ipsum in tempore sequi recusaverint.

44. *Sumpserunt tamen animos.* Non fuit quidem illis animus se data opera efferre, ut Deo repugnarent, quin potius hoc piaculi genere placare ipsum studebant. Nec defuit color ad fallendum, quando parati erant ad mortem alacriter properare, ut ani-

1) *In margine:* Vel, quando.

mas suas in sacrificium offerrent, atque ut haec esset superioris morae et ignaviae compensatio. Sed ita scilicet fervet impiorum zelus, ubi quiescere decebat: Deo autem hortante frigus et stupor eorum animos occupant: ut nihilo plus eius voce excitentur quam lapides. Denique ubi cessandum est, semper agilis, prompta et audax est incredulitas, ubi autem pergendi autor est Deus, timida est, pigra et mortua. Tandem subiicit Moses poenas stulti impetus dedisse: quia non tantum fusi et fugati sint ab hostibus, sed etiam contriti. Unde colligimus eorum ferociam viribus et solida fortitudine in ipso articulo caruisse. Simul tamen aliud amentiae ipsorum signum recitat, quod relicta Dei arca, et posthabito Mose, sese tanquam devoti in caedem proiecerint. Unde apparet incredulos, dum caeco zeli sui impetu feruntur, sic ratione et consilio destitui, ac si ultro conspirarent in suam perniciem.

EX DEUT. I.

41. *Et respondistis, et dixistis ad me: Peccavimus Iehovae: nos ascendemus et pugnabimus omnino sicut praecepit nobis Iehova Deus noster. Et accinxistis vos singuli armis suis bellicis, et parastis ascendere in montem.* 42. *Dixit autem mihi Iehova: Dic eis: Ne ascendatis, neque pugnetis: quia non sum in medio vestri, et ne percutiamini coram inimicis vestris.* 43. *Loquutus sum haec apud vos: sed non audistis, ac rebelles fuistis ori Iehovae, et temere egistis ut ascenderetis in montem.* 44. *Itaque egressus est Amorrhaeus qui habitabat in monte in occursum vestri, et vos persequuti sunt, quemadmodum facere solent apes, et contriverunt vos in Seir usque Horma.* 45. *Et reversi flevistis coram Iehova: sed non exaudivit Iehova vocem vestram, nec auscultavit vobis.* 46. *Et mansistis in Cades diebus multis, secundum numerum dierum quibus mansistis.*

41. *Et respondistis.* Sera poenitentia, quae ad praeposterum satagendi ardorem Israelitas impulit: quanquam non vere nec serio resipuerunt, sicut ante exposui: quia quum patienter illis ferenda esset Dei castigatio, eam excutere et procul a se abigere nova contumacia tentarunt. Denique nihil aliud quam calcitrarunt adversus stimulum. Verum haec hominum est strenuitas, ubi eos agit sua libido, nihil non audere Deo vetante. Sed in eo longe deterior amentia se prodidit, quod secundo retracti non obtemperant. Adde quod non simpliciter illis pugnam interdicit, sed auxilium suum negat. Quid igitur magis prodigiosum quam invito Deo, et spe opis eius ablata, aggredi quod paulo ante eius auspiciis, mandato, et certa victioriae promissione obstinate recusaverant? Et tamen ut hypocrisis mentes excaecat, corrigere et pensare se putarunt quod duplicabant vitium. Postea commemorat Moses quam meriti erant mercedem ipsos tulisse: ac si diceret: Quamvis sint indociles, accepto malo expertos esse quam exitiale sit non parere Deo, stulti enim nunquam nisi ferulis icti sapiunt.

45. *Et reversi.* Hic propriam eorum conscientiam testem appellat: nunquam enim ad fletum et deprecationem fuissent adducti nisi proprio animi sensu urgente. Quia igitur satis superque convicti fuerant iustam poenam suae pervicaciae infligi, ipsos ad Deum quaerendum adegit necessitas. Itaque ubi se Deus implacabilem ostendit, nulla illis fuit fremendi causa. In postremo versu ambiguus est horum verborum sensus: Diebus multis, secundum numerum dierum. Quidam tempore plusquamperfecto utentes: Quibus manseramus, existimant adhuc substitisse per alios quadraginta dies. Sed aeque probabile est notari tempus indefinitum: ac si dixisset longam illic moram populum traxisse, ex qua colligere liceret ipsos consilii inopia quasi exanimes iacuisse. Porro Cades Barnea designat Moses, unde missi fuerant exploratores: non autem Cades, ubi mortua est Maria, et populus ob aquae defectum murmuravit.

EX DEUT. CAP. IX.

22. *Et in Taberah et in Massah, et in Gibroth Hatthaavah ad iram provocastis Iehovam.* 23. *Et quum misisset vos Iehovah de Cades Barnea, dicendo: Ascendite, et possidete terram quam dedi vobis, rebellastis verbo Iehovae Dei vestri, neque credidistis ei, neque obedivistis voci eius.* 24. *Rebelles fuistis Iehovae a die qua cognovi vos.*

22. *Et in Taberah.* Plura exempla simul breviter perstringit, quibus populum ingratitudinis et continuae pervicaciae, adeoque pravi ingenii convincat, perinde enim est ac si diceret, non semel neque in uno genere Deo fuisse rebelles: sed coacervasse plures noxas, ut mirum sit toties Deum illis ignovisse. Nomina enim locis imposita recenset quae scelerum erant monumenta, ut tandem desinant facere peccandi modum, quia subinde provocatus nimis diu eos toleraverat.

EX DEUT. CAP. II.

1. *Postea reversi profecti sumus in desertum per viam maris Suph, quemadmodum loquutus fuerat*

Iehova ad me, et circuivimus montem Seir diebus multis.

1. *Postea reversi.* In Numeris tempus non notatur quo castra moverunt. Hic ergo versus historiam apte contexet: quia alioqui abrupta essent quae mox sequuntur. Deinde breviter indicat qualis fuerit peregrinandi ratio usque ad praefixum tempus: nempe ut per circuitus erraticos frustra se fatigando, tandem discerent recta Deum sequi, nec a via quam ostendit deflectere.

EX LEVIT. CAP. XXIV.

10. *Egressus est autem filius mulieris Israelitidis, qui erat filius viri Aegyptii, in medio filiorum Israel, et iurgati sunt in castris ipsis filius Israelitidis et vir Israelita.* 11. *Et transfixit filius mulieris Israelitidis nomen, et maledixit: adduxeruntque eum ad Mosen: nomen autem matris eius erat Selomith filia Dibri, de tribu Dan.* 12. *Et posuerunt eum in custodiam, ut exponeret eis iuxta sermonem Iehovae.* 13. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 14. *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt manus suas super caput eius, et lapidet eum universus coetus.*

10. *Egressus.* Quoto anno, et in qua deserti statione hoc acciderit incertum est. Itaque duas res non absimiles coniungere placuit. Probabile est, inter hoc poenae exemplum et alterum quod mox sequetur, interfuisse aliquod spatium temporis. Sed rerum similium connexio visa est optime quadrare ad historiae seriem, dum unus lapidatur qui sacrum Dei nomen impia blasphemia profanaverat, alter vero ob contemptum et violationem Sabbathi. Notandum est, crimen unius hominis causam dedisse legi ferendae, quae alibi exposita fuit, sicuti vulgari proverbio iactatum fuit, ex malis moribus natas esse bonas leges: quia postquam sumptum fuit de blasphemo supplicium, edixit Moses, ne quis impune Dei nomen probro afficeret. Iam providentia Dei factum est ut documentum severitatis inciperet ab hominis Aegyptii filio. Nam ex quo nominis sui contumeliam Deus tam duriter ultus est contra exteri et profani viri sobolem, longe minus fuit excusabilis impietas in Israelitis, quos Deus ab utero matris susceptos quasi in sinu suo educaverat. Matris quidem respectu oriundus erat ex electo populo: sed genitus ex patre Aegyptio, proprie censeri debuit inter Israelitas. Ergo si veniae locus esset, potuit obtendi speciosus color, cur homini alienae et impurae originis facilius ignosceretur. Atqui eius morte sancita fuit maiestas nominis Dei. Unde sequitur nullo modo esse permittendum ut inter ecclesiae filios nomen Dei impune blasphemiis subiaceat. Discere autem licet ex hoc loco, in illa tyrannica oppressione multas puellas abnupsisse in gentem aegyptiacam, ut ab iniuriis cognatos protegeret affinitas. Fieri autem potest, ut hunc blasphemi patrem uxoris amor in voluntarium exsilium pertraxerit: nisi forte iam vidua erat mater ante populi egressum: ut liberum fuerit filium secum ducere. Porro egressus dicitur non extra castra sed in publicum, ut a testibus convinceretur. Neque enim ad causam dicendam tractus fuisset, si latuisset crimen inter domesticos parietes. Iam haec quoque circumstantia notanda est, quamvis inter iurgandum excidisset blasphemia, sumptam nihilominus de ea fuisse poenam. Et certe frivola est tergiversatio petere ut iracundiae praetextu ignoscatur blasphemiis: nihil enim minus ferendum est quam ut in Deum recidat impetus noster, ubi in hominem excandescimus. Atqui vulgare est, ubi quis blasphemiae coarguitur, culpam transferre in iracundiae fervorem ac si Deo luenda esset poena quoties provocamur. Verbum נקב quod alii vertunt exprimere, hoc loco potius sumitur pro exsecrari vel transfigere: et apte convenit metaphora, nomen Dei transfigi ubi contumeliose iactatur.

13. *Loquutus est Iehova ad.* Tenendum igitur est, non hominum arbitrio nec violento zelo populi inflictam fuisse poenam blasphemo: sed Mosen coelesti oraculo edoctum quaenam ferenda esset sententia. Porro dictum alibi fuit cur Deus manu testium voluerit occidi maleficos. Additur hic alia caeremonia, ut manus imponant eius capiti, ac si noxam in eum reiicerent.

EX NUMER. CAP. XV.

32. *Quum autem essent filii Israel in deserto, invenerunt virum colligentem ligna die Sabbathi:* 33. *Et adduxerunt illum qui invenerunt colligentem ligna, ad Mosen et Aharon, et universam congregationem.* 34. *Qui posuerunt eum in custodiam: quia nondum patefactum erat quid faciendum esset ei.* 35. *Et dixit Iehova ad Mosen: Moriendo moriatur vir ille: lapidet eum lapidibus universa congregatio extra castra.* 36. *Eduxerunt ergo eum congregatio extra castra, et lapidaverunt eum lapidibus, et mortuus est, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.*

32. *Quum autem essent.* Quia nescitur quoto anno vel quo mense hoc acciderit, nihil melius visum est quam Mosis contextum sequi. Porro haec historia demonstrat non eadem semper insania

percitos fuisse Israelitas, ut Deo essent immorigeri: quia in hoc exemplo non minor relucet moderatio quam ardor pii zeli. Verum sicut una hirundo non facit ver, ita ex uno praeclaro actu perperam iudicatur de tota hominum vita. Adducitur legis transgressor ad Mosen et Aharon. Eorum autoritas totum populum in officio continet. Altera laus modestiae, quod tranquilli exspectant Dei iudicium. Accedit tandem strenuitas ad exsequendum, simul ac Deus sententiam protulit. Diceres ad pietatem omni ex parte recte esse compositos: sed quia minima quaeque occasio ipsos subinde transversum egit, tanta levitate detecta fuit eorum hypocrisis. Haec vero historiae summa est, unius hominis morte sancitam fuisse religionem sabbathi, ut plus deinde venerationis haberet. Fieri quidem potest ut homines isti quia sabbathi transgressorem adduxerunt, aliis in rebus securi, externae caeremoniae sicut mos est hypocritis, supra modum rigidi fuerint vindices. Ex poena tamen colligere licet reum ipsum non errore lapsum esse, sed crasso legis contemptu, ut sacra omnia subvertere aut corrumpere pro nihilo duceret. Inscitiam quidem in sacris pollutis interdum severe ultus est Deus, sed probabile est Deum non iussisse lapidari, nisi voluntarii sceleris fuisset convictus. Porro hac severitate testatus est quanti faceret sabbathi observationem. Ratio alibi fuit exposita, quod scilicet hac nota et symbolo Deus electum populum a profanis gentibus segregasset. Unde et praecipua infamia Iudaeis, quum sabbatharii vocarentur. Sed tenendum est, cultum Dei non in otio et feriis situm fuisse: ideoque ad alium finem spectasse quod de septimo die praeceperat Deus: non tantum ut tunc operam suam impenderent meditandis eius operibus, sed ut sibi renunciantes ac propriis operibus Deo viverent. Porro in genere hoc exemplum docet non minus ad prioris quam secundae tabulae conservationem armari magistratus: ut si poenas exigunt de caedibus, adulteriis, et furtis, cultum Dei vindicent. Siquidem notandum est, non inconsiderato motu lapidatum fuisse hominem, sed ex Dei praescripto. Sciebant quidem quid apud Dei tribunal meritus esset: verum quia nulla lex politica data erat, noluit Moses, nisi ex Dei autoritate quidquam statuere.

NUMER. CAP. XVI.

1. *Tulit autem Corah filius Ishar, filii Cehath, filii Levi, et Dathan et Abiron filii Eliab, et On filius Peleth filii Reuben.* 2. *Et surrexerunt coram Mose, et viri e filiis Israel ducenti quinquaginta, principes congregationis, vocati ad tempus statutum, viri nominis.* 3. *Congregatique sunt adversum Mosen et Aharon, ac dixerunt eis: Sat sit vobis: nam tota congregatio, universi ipsi sancti sunt, et in medio eorum est Iehova: quare ergo effertis vos supra congregationem Iehovae?* 4. *Quod quum audisset Moses, proiecit se in faciem suam.* 5. *Et loquutus est ad Corah et ad omnem congregationem eius, dicendo: Mane ostendet Iehova qui sint eius, et quis sanctus, et ut accedat ad se: et quem elegerit, accedere faciet ad se.* 6. *Hoc facite, capite vobis acerras: Corah et tota congregatio eius,* 7. *Et ponite in illis ignem, imponite quoque in eis incensum coram Iehova cras, et erit, vir quem elegerit Iehova, erit ille sanctus: satis sit vobis filii Levi.* 8. *Et dixit Moses ad Corah: Audite quaeso filii Levi.* 9. *An parum hoc vobis est quod separaverit Deus Israelis vos de congregatione Israel, ut accedere faceret vos sibi ut ministretis in ministerio tabernaculi Iehovae, et ut staretis coram congregatione, ut ministraretis ei,* 10. *Et accedere fecit te, et omnes fratres tuos, filios Levi tecum: nisi quaeratis etiam sacerdotium?* 11. *Idcirco tu et universa congregatio tua estis qui conveniunt contra Iehovam: at vero Aharon quid est, quod murmurastis adversus eum?*

1. *Tulit autem.* Hic narratur impia paucorum hominum, sed primarii ordinis, conspiratio: quibus consilium fuit sacerdotium divinitus institutum evertere et abolere. Mosen quidem impetunt, et iniustae dominationis insimulant: ut turbulenti homines sine ratione et iudicio feruntur: sed ideo tantum Mosi sunt infesti quia sacerdotii autorem esse putant: quod facile elicitur ex eius responso. Neque enim iubet in medium prodire, ut de imperio vel principatu disceptent: sed ut palam fiat an Deus ipsos admittat sacerdotes. Neque aliud exprobrat Levitis quam quod sorte sua non contenti, summi sacerdotii honorem praepostere affectent. Invidia igitur Corah et eius sodales instigavit ut iurgium, deinde tumultum moverent de sacerdotio: quia indigne ferebant sibi et posteris spem adipiscendi honoris perpetuo ademptam esse: Ita nulla in ecclesia Dei exitialior aut deterior unquam fuit pestis quam ambitio: quia fieri non potest ut qui eminere cupiunt, se contineant sub Dei iugo. Hinc dissipatio legitimi ordinis, dum posthabita vocatione sibi quisque privatim studet. Iam eo magis timenda fuit conspiratio, quia non ex faece plebis seditio exorta est, sed ab ipsis principibus, et qui honore pollebant, erantque primae existimationis. Etsi autem quatuor tantum factionis duces fuerunt, minime tamen dubium est quin ducentis et quinquaginta idem fuerit propositum. Neque enim grave et odiosum certamen cupide suscepissent in gratiam quatuor hominum, sed omnes traxit perversa cupiditas: quia nemo fuit qui non speraret praemium aliquod victoriae. Iam vero non modo dissimulant

animi sui morbum, sed honesto praetextu velant. Fingunt enim se publici boni zelo stimulari, ut libertatis patrocinium suscipiant. Nam ut versuta est ambitio, nunquam specioso colore destituitur: ita dum sola superbia feruntur schismatici ad turbandam ecclesiam, plausibiles semper occasiones excogitant, quibus aliquid favoris apud imperitos, vel etiam apud leves et improbos concilient. Prudenter igitur excutienda sunt eorum consilia qui aliquid novare tentant, et statum tolerabilem convellere: quia matura cognitio tandem palam faciet aliud captasse quam obtenderent. Quod autem tantam turbam subito traxerunt in partes, hinc perspicitur, quam proclivis sit ad quoslibet infaustos et perversos motus hominum natura. Quatuor improbi homines scelesto Mosen et Aharon pessumdare conantur: praesto sunt ad obsequium ducenti quinquaginta, non ex vulgo, sed tribuum capita, et qui sua existimatione simplicium oculos perstringere poterant. Quo magis cavendum est, ne in rebus temere novandis larvae nos decipiant. Quod ad verba spectat, quidam verbum Tulit referunt ad alios factiosos: quasi dicatur Corah eos excitasse. Alii exponunt quod se ipsum instigaverit, et rapuerit malo affectu. Ego vero in neutra significatione accipio pro Aggressus est. Quod postea dicuntur surrexisse coram Mose, quidam simpliciter accipiunt ut verba sonant: alii vero in malam partem. Et certe hic Coram facie tantundem valet atque ex adverso, et ideo notat insultandi proterviam. Plus est difficultatis in vocibus קראי מועד. Omnes fere uno consensu transferunt: Magnos in coetu: sed quum nomen קראים vocatos vel invitatos plerumque significet: מועד autem non modo coetum, sed etiam condictum tempus, vel conventionem, mihi probabile est hos principes et viros magni nominis narrari praesto fuisse: quia ex compacto vocati erant: quasi dixisset Moses eos esse vocatos statuti temporis vel pactionis. Neque enim video causam cur post nomen עדה ponendum fuerit מועד, eodem sensu.

3. *Sat sit vobis.* Quidam exponunt: Sufficiat, quasi imponere velint finem tyrannidi Mosis: sed potius existimo obiici crimen arrogantiae, et sacrilegae dominationis: quia non tantum sibi Moses et Aharon sumpserint quod nefas erat, sed Deo quoque eripuerint suum imperium. Exprobrant igitur sanctis viris quod Dei haereditatem sibi impie subiecerint. Itaque videmus fideles servos Dei, quantumvis sibi moderentur, non eximi tamen falsis probris. Moses singulare fuit non integritatis modo, sed modestiae quoque et humanitatis exemplum: superbus tamen et violentus dicitur, ac si populum Dei indigne opprimeret. Porro Deus servos suos patitur tam iniquis calumniis gravari, ut eos doceat aliunde mercedem sperare quam a mundo: ut eos humiliet probetque eorum tolerantiam. Obdurescere ergo discamus, ut recte agentes parati simus male audire. Iam improbi isti et factiosi homines praeter impudentiam simul amentiam produnt. Quo enim iure Mosi et Aharon honorem abrogant? Quia scilicet in medio populi Deus habitet, ac omnes sancti sint in illo coetu. Atqui sanctitas neque ordinem pessumdat, nec dissipationem inducit, nec legibus solvit fideles. Furiose igitur colligunt, iugo non subesse quos Deus sanctificavit, quanquam maligne curam populi, quam Deus servis suis mandavit, tyrannidis insimulant: ac si lucem data opera verterent in tenebras.

4. *Quod quum audisset Moses, proiecit se.* Non dubium est quin ad preces confugerit in re perplexa: quia sciebat tanto malo remedium esse in sola Dei manu. Atque in hoc differt profana magnanimitas a constantia fidelium. Saepe enim fit, ut increduli quoque pro bonae causae defensione laborent, sponte odiis multorum se exponant, subeant graves pugnas, conflent sibi pericula: sed illis contumacia est loco virtutis. Qui autem in Deum respiciunt, sicuti rerum omnium laetos ac tristes eventus sciunt esse in eius arbitrio, ita recumbunt in eius providentiam: et ubi adversum quid contigit, fidem eius et auxilium implorant. Quod ergo se prostravit Moses in terram, pluris fuit haec deprecatio quam omnes heroicae virtutes, quibus unquam excellere visi sunt increduli.

5. *Et loquutus est ad Corah.* Non inconsiderate sibi elegit Moses hoc divinationis signum, sed dictante spiritu sacerdotium fratris hac nota et testimonio asseruit. Scimus enim, ut in rebus dubiis et obscuris solitus fuerit sciscitari quidnam Deo placeret. Non ergo temere nunc prorupit in hanc sententiam: sed spiritus instinctu protulit certum Dei iudicium. Hoc profecit sua deprecatione, ut suggereret Deus facilem et expeditam vincendi formam. Iubet autem acerras accipere, ut ex suffitu palam fiat sitne Deo grata ipsorum oblatio. Quod autem differt in crastinum, in eo consulit ipsorum saluti, si quidem fuissent sanabiles. Videbat enim caeco furore praecipites ruere, nec posse momento revocari ad sanam mentem. Spatium ergo temporis ad resipiscendum concedit, ut ex nocte consilium capiant. Vel forte consilium fuit, sedato tumultu, attentos omnes reddere ad Dei iudicium.

8. *Audite quaeso filii Levi.* Plures compellat, et tamen dictum fuit sermonem ad unum Corah dirigi: nempe quia alios ex Levitis corruperat: sic primus citatur ad Dei tribunal, ut tota simul factio trahatur. Potuit autem statim expostulare cum Levitis, quorum habitatio vicina sanctuario erat. Porro ingratitudinis eos accusat, quod honore non contenti quo Deus iam ipsos ornaverat, summum sacerdotium appetant. In quo se prodit gratiae eius contemptus. Nam si suo pretio aestimarentur Dei

dona, facile quisque in sua sorte quiesceret: praesertim quo quisque liberalius ornatus est, si altius aspiret, eo minus tolerabilis est eius ingratitudo. Docemur itaque, quo quisque in altiorem honoris gradum evectus est Dei beneficio, si eum adhuc in sublime rapit ambitio ad transiliendas vocationis suae metas, graviore poena dignum esse crimen. Et tamen quae est omnium fere perversitas, simulac mediocrem locum quispiam obtinuit, quasi elato superbiae vexillo, nullum sibi facit modum donec nubes transcenderit. Denique pauci reperiuntur qui non honore insolescant. Quo magis tenenda est haec Mosis admonitio, nimis Deo ingratos esse qui despecta sua sorte, quae honorifica erat, in altum feruntur.

11. *Idcirco tu et universa.* Hic detegit eorum scelus, quod fucare conati fuerant. Pium enim zelum (ut vidimus) obtendere nulla illis fuit religio, nec pudor. Atqui uno verbo nebulas illas discutit Moses, tantum instigante superbia et invidia eos turbare statum populi. Notandum autem est quod dicit, efferri adversus Deum. Etsi enim nunquam confessi essent sibi cum eo esse negotium, sed tantum de gradu honoris se certare cum hominibus: quia tamen animus illis erat ordinem a Deo positum convellere, reiectis cavillis rem ipsam proponit Moses, bellum Deo movere servos eius oppugnando. Ergo si timemus cum Deo confligere, manere discamus in nostro gradu. Utcunque enim tergiversentur quicunque ambitionis suae causa ecclesiam perturbant, oppugnando Dei servos in ipsum incurrunt. Itaque necesse est, ut se vindicem opponat. Neque enim bellum geritur cum Deo, ut poetae fabulantur gigantes coacervatis montibus coelum transcendere conatos: sed ubi impetitur in servorum suorum persona, et quovis modo labefactatur quod decrevit. Sacra erat sacerdotum vocatio. Itaque qui eam evertere machinati sunt, aperti fuerunt Dei hostes: ac si in eum arma, vim et impetum direxissent. Atque ideo tenenda est ratio quae subiicitur, Aharon enim quid est? quia si quid sibi sumpsisset Aharon, Dei patrocinio eius temeritas et audacia non fuisset suffulta. Docet igitur Moses hanc Dei esse causam, quia in sacerdotio nihil sit humanum. Erat quidem honorificum munus, ut Aharon merito censeri debuerit aliquid esse: sed intelligit Moses non habere quidquam proprium, nec sibi quidquam arrogare: denique nihil esse a se ipso, praeterea non privato commodo excellere, nec esse in otiosa dignitate, sed onus laboriosum esse impositum eius humeris in communem ecclesiae salutem. Itaque plus quam ridicula est papae fatuitas, dum omnes tyrannidis suae hostes comparat Corae, Dathan et Abiran. Nam ut probet sibi coniunctam esse cum Deo causam, fidem suae vocationis faciat, et simul satisfaciat officio. Sed quam frivolae et insulsae nugae sunt, quum aliquis larvatus Aharon a se ipso prodit, nullum Dei mandatum, nullum vocationem profert, dominatur pro sua libidine, histrio est in theatro potius quam in templo sacerdos, pro schismaticis damnari quicunque adulterinam hanc dominationem reiiciunt? Quare tenendum est principium illud, contra Deum bellum moveri ubi molestia exhibetur eius servis, qui et legitime vocati sunt, et munus suum fideliter exsequuntur.

EX EODEM CAPITE.

12. *Misit etiam Moses ad vocandum Dathan et Abiram filios Eliab: qui responderunt: Non ascendemus.* 13. *An parum est quod ascendere feceris nos e terra quae fluit lacte et melle, ut mori nos faceres in deserto, nisi etiam dominando domineris nobis?* 14. *Atqui certe ad terram quae fluit lacte et melle non introduxisti nos, neque dedisti nobis haereditatem agrorum et vinearum: an oculos virorum istorum effodies? Non ascendemus.* 15. *Iratus est ergo Moses valde, et dixit ad Iehovam: Ne respicias ad oblationem eorum: ne asellum quidem unum ab eis accepi, neque afflixi quemquam ex ipsis.*

12. *Misit etiam Moses.* Voluit hoc modo, si fieri posset, sanctis monitionibus eos revocare ab interitu ad quem ruebant. Ergo eorum saluti consulere non destitit, quousque expertus est esse penitus deploratos. Atque in eo specimen exhibuit clementiae Dei, cuius spiritu regebatur: non modo quia sententiam causa incognita ferre noluit: sed quia eos studuit ad resipiscentiam adducere, ne se ultro perderent. Sed tunc accidit quod postea saepius impletum fuit, ut non modo irrita esset prophetae sedulitas apud incredulos, sed magis ac magis eos obduraret. Scimus enim quid dictum fuerit Isaiae (6, 10): Obstina cor populi huius, aggrava aures, et oculos obline: ne forte videat oculis suis, et audiat auribus, et cor eius intelligat, ac conversus servetur. Sic Deo placet reproborum malitiam detegere, quo magis reddantur inexcusabiles.

13. *An parum.* Non satis est impiis, ubi ad disceptationem vocantur, contumaciter respuere imperium Mosis, nisi etiam eum ultro accusent. Sed notandum est quo crimine. Exprobrant quod eos eduxerit e terra Aegypti. Subticent tamen astute proprium nomen, sed eius ubertatem magnifice extollunt, ut obscurent quidquid pollicitus fuerat Deus de terra Chanaan. Imo videtur formam loquendi qua saepius usus fuerat Moses, oblique transferre ad Aegyptum, ut ita quasi sepulta iaceat Dei benedictio. Porro quam foedae ingraditudinis fuit,

liberationem quae singulare erat Dei beneficium, Mosi eius ministro in crimen vertere? Obiiciunt secundo quod in desertum eos traxerit ubi moriantur. Idque amplificant proximo versu, ac odiose interrogant ubinam sit promissionum veritas. Tandem concludunt Mosen in suis fallaciis impudentem esse: quia palam appareat populum fuisse ab eo fraudatum. Quasi vero crimen sit Mosis quod se ipsos privarunt terrae possessione. Hortatus Dei mandato eos fuerat Moses, ut haereditatem sibi promissam adirent: cuius ergo improbitatis est ac petulantiae, quum sibi ianuam clauserint, de Mose conqueri, per quem non steterat quominus agris et vitibus fruerentur? Tertio Mosen suggillant quod dominationem appetat in libero populo. Praeerat quidem: sed longe a regno distabat moderata illa gubernatio, quae tam onerosa erat Mosi quam toti populo utilis. Sed haec est servorum Dei conditio, ut recte se gerendo per contumelias incedant.

15. *Iratus est ergo Moses.* Quanquam fieri potest, ut aliquid humanum passus fuerit, zelus tamen Dei palmam obtinuit in eius animo, neque affectus intemperantiae, si qua tentatus erat, praevaluit. Certe ex contextu probabile est sancto ardore excanduisse: quia exsequitur Dei vindictam, ut legitimus minister: ut appareat nihil nisi spiritu dictante fuisse loquutum, vel egisse. Imo paulo post videbimus quum anxius esset de salute publica, paucos noxios ad poenam postulasse, ne periret multitudo. Iam ira eius non ebullit in convicia: ut qui excessu feruntur, lingua et manibus hostes a quibus laesi sunt, impetere solent: sed ad Deum se convertit: nec aliud postulat quam ut in sua superbia pudefiant. Generaliter quidem hoc a multis exponitur, ac si optaret Moses Deum illis esse implacabilem: sed quia litis vel iurgii decisio pendebat ex Dei approbatione, vel repulsa, quum munus ab illis oblatum foret, non aliud mihi videtur precari quam ut munus pollutum reiiciendo ambitionem eorum castiget Deus. Simul etiam ostendit votum suum ex fiducia bonae conscientiae nasci, dum coram Deo testari audet se nemini fuisse iniurium. Haec vero summa fuit integritas et abstinentia, quum ei omnia populus deberet, ne asini quidem pretium pro tot laborum mercede sumpsisse.

EX EODEM CAPITE.

16. *Postea dixit Moses ad Corah: Tu et universa congregatio tua estote coram Iehova, tu et illi et Aharon cras.* 17. *Et capite quisque acerram suam, et ponite in illis suffitum, et admovete coram Iehova quisque acerram suam, ducentas quinquaginta acerras, tu quoque et Aharon, quisque acerram suam.* 18. *Tulerunt igitur quisque acerram suam, et posuerunt in ipsis ignem, posueruntque suffitum, et steterunt ad ostium tabernaculi conventionis, et Moses et Aharon.* 19. *Congregaverat autem contra ipsos Corah, universam congregationem ad ostium tabernaculi conventionis: et visa est gloria Iehovae a tota multitudine.* 20. *Tunc loquutus est Iehova ad Mosen et Aharon, dicendo:* 21. *Separate vos e medio turbae eius, et consumam eos momento.* 22. *Tunc ceciderunt super facies suas, ac dixerunt: Deus*[1]) *Deus spirituum in universa carne, num quum vir unus peccaverit, contra totum coetum excandesces?* 23. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 24. *Alloquere congregationem, dicendo: Discedite e circuitu tabernaculi Corae, Dathan et Abiram.* 25. *Surrexit ergo Moses, et venit ad Dathan et Abiram: et sequuti sunt eum seniores Israel.* 26. *Tunc loquutus est ad congregationem, dicens: Recedite nunc a tabernaculis virorum istorum impiorum, neque attingatis quidquam eorum quae ad illos pertinent, ne forte pereatis in omnibus peccatis illorum.* 27. *Et recesserunt a tabernaculo Corae: Dathan et Abiram, e circuito. Dathan vero et Abiram egressi sunt, ac steterunt ad ostium tabernaculorum suorum, et uxores eorum, et filii eorum, et parvuli eorum.* 28. *Tunc dixit Moses: In hoc scietis quod Iehova miserit me, ut facerem omnia opera haec, et quod non de corde meo:* 29. *Si ut moriuntur omnes homines, morientur isti, et visitatione omnium hominum visitabitur super eos, non misit me Iehova:* 30. *Sin autem creationem creaverit Iehova, et aperuerit terra os suum, et deglutiverit eos, atque omnia quae ad illos pertinent, et descenderint viventes in infernum: tum cognoscetis quod irritaverunt viri isti Iehovam.* 31. *Fuit igitur quum consummasset loqui omnia verba ista, rupit sese terra quae erat sub illis:* 32. *Aperuitque terra os suum, et deglutivit eos, et domos eorum, atque omnes homines qui erant ipsi Corah, et omnem substantiam:* 33. *Descenderuntque ipsi et quotquot ad eos pertinebant viventes, in infernum: ac operuit eos terra, et perierunt e medio congregationis.* 34. *Omnis autem Israel qui erant in circuitu eorum, fugerunt ad clamorem eorum: dicebant enim: Ne forte deglutiat nos terra.*

16. *Postea dixit Moses ad Corah.* Non cogitat Moses periculum facere quasi de re dubia: sed spiritu prophetico certior factus de futuro eventu, citat Corah ad Dei tribunal, ut quam meretur subeat damnationis sententiam. Nec vero ipsum circumvenit, ut incautum opprimat: sed potius corrigere adhuc studet eius insaniam, si modo fuisset sanabilis. Sacer enim suffitus debebat terrorem iniicere, ne temere plus quam fas erat tentando, exitium

1) *In margine:* Vel, fortis.

sibi accerseret: praesertim quum memorabile documentum iam editum fuisset in Nadab et Abihu. Caeterum Dei mandato fretus non dubitat Moses in apertum certamen descendere, quo illustrius sit Dei iudicium.

18. *Tulerunt igitur quisque.* Apparet quantopere superbia excaecati fuerint, quod de exitu satis admoniti tam Mosis fiducia quam superioribus exemplis, obstinate tamen pergunt. Certe si qua fuisset residua in illis gutta timoris Dei, repente e manibus excidissent acerrae. Sed videtur Corah quasi data opera captasse quomodo excuteret omnem metum, seque prorsus obstupefaceret. Nam proximo versu narrat Moses quo apparatu se obduraverit ad contumaciam, priusquam suffitum offerret. Attraxit enim populum in suam factionem, ut splendor comitatus obrueret oppositam Dei gratiam. In quo rursus perspicitur eius amentia, dum se vulgi favore munire tentat contra Deum, ac si obiecto fumo vellet solis lucem extinguere. Porro discamus ita eius stultitiam damnare, ne quid simile nobis contingat. Eodem enim morbo laborant ambitiosi omnes, venando hominum gratiam contrahunt suas copias. Si illis applaudit mundus inebriantur exitiali fiducia, ut in nubes ipsas conspuant. Atqui paulo post videbimus, ut Deus solo flatu impias omnes conspirationes dissipet. Ab altera parte nobis ob oculos ponitur popularis levitas. Aliquo iam tempore assuefacti fuerant omnes ad legitimum sacerdotium, quod sciebant divinitus institutum esse: nox tantum una intercedit quum ad Core desciscunt. Et certe ut ad recte agendum natura pigri sumus, ita ad malum momento rapimur, simulac improbus quispiam sustulerit digitum.

21. *Separate vos.* Iterum pronunciat Deus se tantam populi impietatem diutius non laturum, quin omnes ad unum deleat. Sicuti ergo Lot iussus est Sodoma excedere, imo angeli manu extractus est, quum vellet Deus perdere urbem illam, ita nunc Mosen et Aharon viam iubet irae suae patefacere. Qua in re singularem erga ipsos favorem declarat: ac si liber non esset ad exercendam vindictam, donec e medio recesserint, ne clades eos attingat. Porro sic loquendo non absolute affirmat quid in arcano suo consilio statuerit, sed tantum pronunciat quid meriti sint sceleris autores. Perinde igitur est ac si iudex tribunal conscenderet. Ita Moses sua intercessione aeternum illius decretum minime mutavit: sed eum placando populum a poena qua dignus erat liberavit. Hac ratione dicitur flecti Deus nostris precibus: non quod more hominum novos affectus induat, sed ut amorem plus quam paternum quo nos dignatur ostendat, dum vota nostra exaudiendo quodammodo nobis obsequitur. Hinc colligimus hac tam praecisa denunciatione Mosen non fuisse prohibitum ab orando: quia excussa non fuit fides de adoptione populi. Diximus enim principium illud ita penitus insculptum fuisse eius animo, irritum non posse fieri foedus quod cum Abraham Deus pepigerat, ut quaecunque se ingerebant obstacula transiliret. Ergo gratuitae promissioni innixus, quae ab hominibus non pendebat, precationem ex fide concepit. Neque enim distincte semper et subtiliter ratiocinantur sancti de orandi forma: sed postquam semel amplexi sunt quod ad precandi fiduciam illis sufficit Dei verbum, sic tota attentione illuc feruntur ut praetereant quae videntur in speciem pugnare. Nec vero dubium est quin Dei consilium fuerit, quum de populi interitu ferret terribilem sententiam, Mosen acuere ad precandi studium, sicuti necessitas zelum piorum magis ac magis accendit. In summa, Moses perpetuo fuit sui similis in curanda populi salute.

22. *Deus, Deus spirituum.* Prius nomen אל vetus interpres appellative accepit, quem sequuti sunt alii quidam. Ego tamen potius existimo vehementiae causa iterari Dei nomen. Quod autem carnis nomen omnes in genitivo reddunt, obscurius visum mihi est. Quoniam vero ל hoc loco non esse supervacuum arbitror, sed sumi pro ב, ut saepe alias, sensum fideliter expressi, vertendo: In omni carne. Porro dubium non est quin hoc Dei epitheton ad praesentem causam Moses accommodet: ac si Deum vellet inducere ad servandum opus suum: sicut figulus vasis a se formatis parcit. Eodem tendit Isaiae precatio (64, 8): Nunc ergo Iehova, tu pater noster es, quamvis simus lutum: tu es formator noster, et omnes sumus opus manus tuae: ne irascaris supra modum. Materiam enim illic proponit cur Deus ad misericordiam flexibilis et propensus esse debeat, nisi quod specialem Dei gratiam, qua populum amplexus erat Deus, Isaias attingit: Moses autem latius sermonem extendit, nempe ad generalem gratiam creationis. Sive autem de cunctis animalibus, sive tantum de genere humano hoc exponere libeat, parum interest: quia tantum orat Moses, quum Deus creator sit et opifex mundi, ne homines quos formavit perdat, sed potius eorum misereatur, tanquam operis sui. Obiter tamen colligere licet ex hoc loco inditas singulis esse suas animas: quia non dicitur Deus inspirasse vitam omni carni, sed creasse spiritus. Quo refellitur prodigiosum Manichaei delirium, animas sic infundi ex spiritus Dei traduce, ut unus tantum sit spiritus. Porro si bruta animalia comprehendere libeat, notandi erunt gradus distinctionis inter spiritum hominis, et spiritum canis vel asini. Quanquam magis convenit ad homines restringi.

24. *Alloquere congregationem.* Paret ex hoc responso Mosen fuisse exauditum quoad salutem communem populi: sic tamen, ut impii tumultus autores deserendo poenitentiae signum darent.

Nam quum recedere ab ipsis iubet, oblique significat, si maneant permixti, fore eiusdem interitus socios. Probabile autem est seniores qui Mosen sequuti sunt, stetisse ab eius partibus, et perseverasse in officio. Et certe minime consentaneum est Caleb et Iosue, et similes unquam ad tantum scelus fuisse adductos. Itaque non sine exceptione accipere convenit quod de tota congregatione dictum est. Quod autem Moses Dei mandatum perferens non tantum propriis nominibus appellat Core, Dathan et Abiram, sed vocat impios homines, non convicium est hominis irati, sed stimulus exhortationis: quia nisi hac vehementia fuisset eos detestatus, periculum erat ne frigidius excepta a multis eius verba parum prodessent. Huc etiam pertinet quod mox addit: Ne pereatis in omnibus peccatis eorum: quasi dixisset: Ne vos inquinet tot tantorumque scelerum contagio. Quod Mosi paruerunt, apparet multos in turba ante stultitia et levitate fuisse abreptos: quia deliberata improbitas non tam cito nec facile fuisset correcta. Contra autem mirus stupor Dathan et Abiram describitur, quod secure cum uxoribus et liberis egressi fuerint. Nec tamen dubium est fuisse expavefactos, postquam se destitui omni praesidio et favore viderunt: sed quamvis eos turbaret populi discessio, steterunt tamen lymphatis similes, nec eos subegit metus quin pergerent devotis animis in exitiali sua audacia. Ita saepe attoniti subsistunt impii, ut timendo minime tamen de placando Deo cogitent.

28. *In hoc scietis.* Hic clarius incipit Moses ostendere quorsum adduxerit factiosos in apertum certamen: ut scilicet Deus coram toto populo formidabile potentiae suo exemplo ordinem a se positum sanciret. Non vulgaris autem fiduciae fuit, hostibus victoriam concedere, nisi terra vivos absorberet. Sed quia hoc plus quam illustre erat Dei iudicium, splendidis verbis attentionem conciliat. Si morte subita fuissent exstincti, merito gloriatus esset causam suam probari Deo: sed eo non contentus, haberi vult vanus et impostor si usitato modo fuerint mortui. Ad exprimendam vero miraculi novitatem, quae ad se rapiat hominum sensus, emphaticum est creandi verbum: ac si diceret non minus insolitum fore mortis genus quam si Deus aliquid adderet rebus creatis, et mutaret faciem mundi. Itaque David, quum precatur, ut hostes sui vivi ad inferos descendant, vel in sepulcrum, videtur ad hanc historiam alludere (Psal. 55, 24). Etsi enim descensus ille pro inopinato interitu capitur, qui impios ex beata quiete momento attrahit, simul tamen horribilem vindictam designat, qualis olim contigerat: sicut poenae memorabiles in exemplar maledictionis transeunt.

34. *Omnis autem Israel.* Populum in circuitu fuisse intellige, quia procul stabat eventum rei expectans. Prius enim testandae separationis causa recesserant a tabernaculis. Quod autem nunc trepide diffugiunt, ne ad eos usque grassetur eadem clades, signum est malae conscientiae, quae intra se tumultuatur, et impios dira inquietudine exagitat. Pios quidem etiam percelli Dei iudiciis necesse est, ut consternatio vel pavor ad sanctum eius timorem eos erudiat: ideoque nunquam sine metu reputant quas Deus poenas de hominum sceleribus sumpserit. Sed quia hopocritae cauterium gestant in suis cordibus, exanimes concidunt, ac si Deus fulminaret in ipsorum capita. Itaque mox videbimus caeco hoc metu parum eos profecisse.

EX EODEM CAPITE.

35. *Porro ignis egressus est a Iehova, et consumpsit ducentos illos et quinquaginta viros offerentes suffitum.* 36[1]). *Tunc loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 37. *Dic ad Eleasar filium Aharon sacerdotis, ut tollat acerras e medio incendii, et ignem dispergat longius, quia sanctificatae sunt.* 38. *Quod ad acerras istorum qui scelerati fuerunt in animas suas, ut faciant ex illis extensiones laminarum, opertorium altaris: quia obtulerunt in ipsis coram Iehova, et sanctificatae sunt: et erunt in signum filiis Israel.* 39. *Tulit itaque Eleasar sacerdos acerras aereas quibus obtulerant combusti, et extenderunt eas operimentum altaris.* 40. *Memoriale filiis Israel, ut non accedat quisquam alienus qui non sit e semine Aharon, ut offerat suffitum coram Iehova, ne sit sicut Corah et coetus eius: quemadmodum ei praeceperat Iehova per manum Mosis.*

35. *Porro ignis.* Poenae diversitas magis ad movendam in populo admirationem valuit quam si uno omnes modo exstincti essent. Quanquam in primos mali autores gravis ira Dei exarsit: ut palam fieret mercedem singulis rependi pro iniquitatis mensura. Ignem a Iehova egressum dicit, qui non naturaliter accensus est, neque fortuito, sed illustres habuit notas, quae palam facerent divinitus emissum esse. Neque tamen repudio quod alii Deum e coelo fulminasse dicunt: quia hoc modo se exseruit manifestior eius potentia.

37. *Dic ad Eleasar.* Quia nullum est tam illustre irae Dei documentum quod non homines pro sua socordia ut plurimum sepeliant, huic malo occurrere volens Deus, monumentum ad posteros statuit, ne unquam obreperet tam memorabilis iudicii oblivio. Iubet ergo ex acerris fieri altari integumentum, ne quis temere ad sacras oblationes se in-

1) Hebr. 17, 1 ss.

gerat. Quod autem sanctificatas esse dicit, quidam ita exponunt, nefas esse transferri in usus profanos, quia semel destinatae fuerint ad Dei cultum. Magis tamen existimo sacratas fuisse tanquam anathemata. Itaque ignis qui impositus illis fuerat, procul spargitur ut inquinamento purgetur altare. Quamvis autem eadem esset in acerris pollutio, vult tamen Deus anathematis loco servari, ut tota posteritas intelligat non alios quam sacerdotes ad sacrificia admitti. Nec supervacuum est quod factiosos dicit scelerate egisse in animas suas: ut memoria poenae claustris illis aeneis quodammodo insculpta sit ad propagandum terrorem.

40. *Memoriale filiis Israel.* Iterum confirmat hic locus quod nuper dixi, iudicia Dei quae saeculis omnibus vigere debuerant, statim excidere ac deleri ex cordibus hominum, nisi adminiculis quibusdam exerceantur in eorum meditatione. Id autem accidit non tam inscitia quam neglectu. Quo magis attentos esse nos decet ad memoriae subsidia, quae nos in officio contineant.

EX EODEM CAPITE.

41 [1]). *Et murmuraverunt universus coetus filiorum Israel postridie contra Mosen et Aharon, dicendo: Vos interfecistis populum Iehovae.* 42. *Fuit autem quum se congregaret universus coetus contra Mosen et Aharon, verterunt faciem ad tabernaculum conventionis, et ecce operuit illud nubes, et conspecta est gloria Iehovae.* 43. *Venit ergo Moses et Aharon coram tabernaculo conventionis.* 44. *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 45. *Recedite e medio congregationis huius, et consumam eos momento. Tunc proiecerunt se super faciem suam.* 46. *Dixitque Moses ad Aharon: Cape acerram, et pone in ea ignem ex altari, et iniice suffitum, et perge cito ad congregationem, et expia eos: egressus est enim furor a facie Iehovae, coepitque percussio.* 47. *Tulit ergo Aharon quemodmodum dixerat Moses, et cucurrit in medium congregationis: et ecce inceperat percussio in populo, posuitque suffitum et expiavit populum.* 48. *Et quum staret inter mortuos et viventes, cessavit percussio.* 49. *Fuerunt autem qui mortui sunt plaga illa, quatuordecim millia et septingenti praeter mortuos super negotio Corah.* 50. *Postea reversus est Aharon ad Mosen ad ostium tabernaculi conventionis, quum percussio esset cohibita.*

41. *Et murmuraverunt.* Haec vero dementia quodvis portentum superat. Fumabat adhuc incendium in quo Deus formidolosus superbiae vindex apparuerat: debebat fere adhuc ante oculos versari terrae hiatus quo absorpti fuerant factionis duces: conflari laminas iusserat Deus quae multis postea saeculis severum illud iudicium repraesentarent: omnes suo pavore et trepida fuga confessi fuerant periculum esse ne similibus poenis ipsi quoque essent obnoxii: atque postridie, quasi Deum adhuc armatum ex professo lacessere vellent, crimen caedis sanctis Dei servis obiiciunt, qui digitum contra hostes suos nunquam sustulerant. Fuitne in arbitrio Mosis terrae praecipere ut dehisceret? potuitne suo imperio ignem elicere e coelis? Quum ergo tam chasma quam incendium clara testimonia essent admirabilis Dei potentiae, cur non cogitant furiosi isti contra ipsum exitiale se bellum suscipere? Quorsum enim inusitatum illud poenae genus, nisi ut perterriti discerent se humiliare sub Dei manu? Atqui hinc maior ferociendi audacia: quasi vellent ultra cum impiis perire, quorum poenam nuper exhorruerant. Dupliciter autem amentiam suam produnt, quod Mosen et Aharon substituunt reos in locum Dei, et putrida membra, quasi invito Deo, sanctificant. Mosen et Aharon accusant caedis, cuius se autorem palam ostenderat Deus, et ipsi sentire coacti fuerant. Sed ita scilicet ad opera Dei caecutiunt reprobi, ut eius gloria magis eos obstupefaciat quam excitet in admirationem sui. Accedit plus quam foeda ingratitudo: quia non reputant vixdum elapsas esse paucas horas ex quo Mosis deprecatione servati fuerant a praesenti interitu. Ita mortem paucorum ulcisci volentes, interfectores populi Dei nominant quibus acceptam ferre decebat omnium salutem. Iam vero quantae arrogantiae est, reprobis locum dare in populo Dei quasi eo invito, qui non tantum illos abdicaverat a sua ecclesia, sed e mundo et hominum numero profligaverat? Sed ita impii Dei donis contra ipsum insolescunt: praesertim vero inanibus titulis, et externis signis tanquam larvis, Deo illudere non dubitant.

42. *Fuit autem quum se congregaret.* Quod nube obiecta protecti sunt Moses et Aharon, inde colligitur quam indomabilis fuerit populi rabies. Etsi enim tantum in tabernaculo stetit Dei gloria: ut adhuc ad lapidationem, aliosque violentos impetus expositi essent Moses et Aharon: sic tamen perstrinxit impiorum oculos, ne sanctos viros attingerent. Nec dubium est quin ideo se converterint ad sanctuarium, quia in ultimo discrimine spes una restabat in Dei auxilio. Ergo quum ad sacrum asylum confugerent, Deus sub umbram alarum eos recepit. Quo testatus est se nunquam suorum vota et spem frustrari, sed occurrere, quoties invocatur. Nam etsi hodie in terreno domicilio non apparet, prope tamen est omnibus qui suas in eum sollicitudines coniiciunt. Fieri quidem potest ut nonnisi a Mose et Aharon signum gloriae Dei conspectum

1) Hebr. 17, 6—15.

fuerit, ut certo persuasi essent Deum praesto esse ad opem ferendam: sed quia indefinita est loquutio, probabile etiam est Deum insanienti turbae fuisse interminatum, ne quid ultra gravius tentaret: quanquam frustra caecorum oculis lux oblata fuit.

45. *Recedite e medio.* Quid valeat haec loquutio, paulo ante exposui: nempe ut singulari amore suos Deus prosequitur, ita suam contra impios vindictam differre, donec illi seorsum collecti et in tuto locati fuerint. Momento enim perituros omnes denunciat, ubi salvi evaserint Moses et Aharon. Incredibilis autem utriusque fuit humanitas, quod suppliciter deprecati sunt pro tam ingrato populo, et centum exitiis digno. Nam propriae vitae obliti, quam periclitari videbant, culpam luere parati sunt, ut a morte eripiant miseros et perditos, qui mortem illis machinabantur. Porro recessum non tantum de loco intelligo: quia iam separati erant, se ad tabernaculum sistendo: sed perinde est ac si iuberet Deus divortium cum populo facere, et ipso valere iusso, abiectaque publicae salutis cura, privatim sibi consulere.

46. *Dixitque Moses ad Aharon.* Expiatio quidem tanti sceleris non pendebat a suffitu: nec imaginari convenit Deum thuris odore placatum esse, sed propositum rudi populo symbolum quo tam ad poenitentiam quam ad fidem stimularetur. Quantumvis enim in sua contumacia torperent, dignitas tamen sacerdotii in thuribulo sic fuit conspicua, ut ad eius reverentiam flecti oportuerit. Quis enim impietatem non exhorreat, ubi sibi conscius est spretae et violatae sanctitatis, in qua se vis divina profert in mortem et in vitam? Ergo acerrae conspectus merito valuit ad frangendam duritiem, ut nefandum suum factum damnare ac detestari tandem inciperent. Secunda quoque admonitio non minus utilis fuit, ut scirent non aliter quam mediatoris gratia Deum sibi esse propitium: verum, ut ferebat temporis conditio, visibili figura ipsos ad Christum absentem direxit. Caeterum quia suis figmentis Dei veritatem obscurant ac corrumpunt homines, ideo sacrificio divinitus instituto asseritur sua maiestas, dum sacerdos umbratilis Aharon in medium prodit, donec exhibitus fuerit verus, et unicus et perpetuus mediator. Verbum כפר proprie significat, ut alibi dictum est, interposito piaculo reconciliare Deum hominibus: sed quia hic ad populum refertur: recte uno verbo exprimitur sensus Mosis: ac si quis diceret Purgare, aut lustrare piaculo.

48. *Et quum staret inter mortuos.* Si intelligas undique permixtos fuisse vivos mortuis, coniicere licet iram Dei non sic grassatam fuisse in una parte castrorum, ut sine exceptione obvios quosque deleret, sicuti in alia seditione contigerat: sed habito delectu comprehendisse qui gravius peccaverant. Verum consentaneum est eousque progressum fuisse Aharon, dum a tergo relinqueret qui adhuc manebant incolumes, atque ex ipso loco ubi strages fuerat edita, se opponeret irae Dei, et abrumperet eius cursum. Hinc et zeli fervor cognosci potuit, et munus placandi Dei re ipsa et effectu melius fuit confirmatum. Quod enim evidentius desiderari potuit miraculum quam ubi clades quae tum repente saevire, nec minus celeri quam assiduo cursu pergere coeperat, adventu Aharon non secus atque obiecta maceria substitit? Ergo sacerdotii efficacia in propitiando Deo clare simul et breviter exprimitur. Quo doceмur, etiamsi reprobis simus contigui dum pereunt, ut ad nos pertingat eorum clades, modo tamen intercedat Christus, nos ab omni malo fore immunes.

49. *Fuerunt autem qui mortui sunt.* Iam trecenti, vel circiter, exstincti fuerant ob coniurationem factam cum Core: nunc longe maior additus fuit numerus. Hoc scilicet proficiunt impii sua pervicacia ut Deus magis magisque provocatus poenas ingeminet: sicuti minatur, nisi resipuerint quos castigat, gravius septuplo cum illis se acturum (Levit. 26, 18). Quare discamus ferulis eius admoniti mature nos humiliare sub valida eius manu: quia nihil deterius est quam adversus stimulum calcitrare. Ac subinde in animos subeat illud Psalmi (32, 9): Ne sitis sicut equus et mulus, quorum ferocia fraeno constringitur: quia multa flagella impiis. Tumultuose clamabant occisum esse populum Dei: quia trecenti perierant: nunc experiuntur quanto satius fuisset obmutescere coram Deo, sanctaeque eius severitati dare gloriam: quam pro trecentis addicere exitio fere quinquagies trecentos. Iam tenenda est Pauli (1. Cor. 10, 10) admonitio: Cavendum esse ne murmuremus, ne forte perdat nos vastator, quia nihil minus tolerabile est, quum toties nos hortetur scriptura silere a conspectu Dei, quam proterve ad maledicendum nos efferre.

NUMER. CAPUT XVII [1]).

1. *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 2. *Alloquere filios Israel et cape ab eis singulas virgas per domos patrum, a cunctis scilicet principibus eorum, iuxta domos patrum suorum, duodecim virgas: et uniuscuiusque nomen scribes super virgam eius.* 3. *Nomen autem Aharon scribes super virgam Levi: quia virga una erit capiti domus patrum suorum.* 4. *Reponesque illas in tabernaculo conventionis coram testimonio ubi conveniam vobiscum.* 5. *Et erit, vir ille quem elegero, illius virga florebit: et ita quiescere fa-*

1) Hebr. 17, 16—28.

ciam a me murmurationes filiorum Israel quibus murmurant adversum vos. 6. *Loquutus est ergo Moses ad filios Israel, et dederunt illi omnes principes eorum virgam: singuli principes virgam per domos patrum suorum, duodecim scilicet virgas: virga autem Aharon erat in medio virgarum eorum.* 7. *Et posuit Moses virgas coram Iehova in tabernaculo testimonii.* 8. *Et fuit, postridie venit Moses ad tabernaculum testimonii, et ecce germinaverat virga Aharon e domo Levi, ac produxerat germinationem, protuleratque flores, ad maturitatemque perduxerat amygdala.* 9. *Et protulit Moses omnes virgas illas a facie Iehovae ad omnes filios Israel: qui viderunt, et acceperunt singuli virgam suam.* 10. *Dixit autem Iehova ad Mosen: Refer virgam Aharon coram testimonio in custodiam, in signum filiis rebellibus: et cessare facies murmurationes eorum apud me, ut non moriantur.* 11. *Et fecit Moses quemadmodum praeceperat Iehova, sic fecit.* 12. *Et dixerunt filii Israel ad Mosen, dicendo: Ecce mortui sumus, periimus, omnes nos periimus.* 13. *Quicunque accesserit, qui accesserit,* inquam, *ad tabernaculum Iehovae, morietur, numquid consumendi sumus moriendo?*

1. *Et loquutus est Iehova.* Quamlibet praefracti essent Israelitae, fracta duritie et prostrata superbia debuerant amplecti sacerdotium, piaque reverentia constanter prosequi. Sed ex confirmatione quae nunc additur apparet nondum probe fuisse subactos. Nihil enim frustra Deus instituit. Morbo igitur pervicaciae quem videbat adhuc occultum residere in eorum cordibus, necessarium remedium adhibuit. In quo etiam perspicitur inaestimabilis eius bonitas, quando non modo levandae eorum infirmitatis rationem habuit, sed etiam cum pravitate et malitia luctatus est, ut ad sanam mentem revocaret. Et eodem nunc quoque modo nobiscum agit: quia non modo fidei nostrae debilitatem multis adminiculis confirmat, sed levitati et inconstantiae fraenum iniicit, et nos contra nitentes retinet in officio: occurrit etiam nostrae proterviae, ne insolescamus, vel socordiam nostram excitat. Nostrum quidem est sic in usum nostrum applicare quaecunque fidei et pietatis subsidia nobis proponit, ut sciamus totidem esse ad coarguendam nostram infidelitatem testimonia. Quanquam ergo sacerdotii maiestas satis superque iam comprobata fuerat, vidit tamen Deus in tanta pervicacia populi nullum fore murmuribus et iurgiis finem, nisi accederet ultima obsignatio, et quidem rebus pacatis: quia seditione mota non tam erant ad discendum faciles et parati. Porro hac confirmatione quidquid unquam poterat oriri dubitationis sustulit, dum virga Aharon ex arbore desecta inter duodecim una floruit. Neque enim naturale fuit, ramum, qui succum a radice non duceret, et propter anni tempus aridus fuisset in arbore, ubi proiectus ante arcam foederis iacuit, producere flores et fructum, alios autem prorsus similes manere siccos et emortuos.

2. *Alloquere filios Israel.* Falluntur qui exponunt duodecim virgis unam pro tribu Levi fuisse superadditam. Nam quia hic disceptatio non erat de terrae possessione, tribum Ioseph in duo capita dividi minime opus fuit. Et scimus dupla portione fuisse donatam, quia Levitis nulla fuit haereditas. In causa autem praesenti dissimilis fuit ratio: quia de sacerdotio contentio erat aliis omnibus cum una tribu Levi. Hinc ergo factum est ut singulis datae fuerint virgae, secundum primam generis originem. Dicitur autem virga Aharon fuisse in medio illarum ex communi linguae hebraicae usu, quia fuerit illis permixta, tanquam ex earum numero. Quod ideo exprimitur, ut sciamus improbis ablatam fuisse omnem calumniandi occasionem: quum omnes virgae in eundem promiscue acervum coniectae sunt, ut nulla quidquam haberet eximium a reliquis, atque ita nihil adscribi posset hominum industriae. Si quis obiiciat non fuisse hoc modo exstinctam aemulationem quae reliquis Levitis erat cum domo Aharon quum unum eius nomen inscriptum esset, ut nulla esset inter familias comparatio: respondeo, quum in nomine Aharon clare enituit Dei virtus, ipso electo satis ostensam fuisse aliorum reiectionem. Neque enim si communis fuisset aliis honor, eos fraudasset Deus unum duntaxat ornando. Porro alia servari ratio non potuit in hac lite dirimenda: nam si plures in una tribu fuissent virgae, totus populus de inaequalitate conquestus foret. Pares igitur omnes ad certamen produci oportuit, ut discrimen esset ex mero Dei arbitrio. Iam si inscriptum fuisset nomen Levi, singulae familiae ius successionis tanquam commune ad se traxissent. Non igitur alia fuit ratio quam si Deus hominem unum e suis cognatis et tribulibus delectum toti populo praeferret.

4. *Reponesque eas.* Ad certam causae decisionem non parum valuit loci circumstantia, quia palam factum est Deum esse miraculi autorem, ac proinde ab ipso prodire sacerdotium. Diximus enim alibi totum ecclesiae regimen sic pendere ab eius decreto, ut nihil hominibus statuere liceat. Quare arcam foederis totius populi suffragiis opposuit, ut testatum faceret de sacerdote, quem suo iudicio et autoritate creasset, litem non esse amplius movendam. Interea valuit hoc ad populi solatium et sedandas querimonias, quod virgae omnium tribuum communiter in sanctuarium illatae sunt coram Deo. Etsi enim propria fuit dignitas solius Aharon, non destitit tamen populus esse regnum sacerdotale. Unde sequitur, ius honoris peculiariter uni familiae datum cessisse in publicam omnium salutem: tantum abest ut iactura dolorem vel invidiam gignere debuerit.

5. *Et erit vir quem elegero.* Electus quidem ante fuerat Aharon: sed hoc ad manifestationem refertur: quia Deus quos arcano suo consilio elegit, dicitur rursus eligere, dum eos cum suis insignibus producit in conspectum hominum: neque id semel tantum, sed quoties novis signis electionem suam confirmat. Atque hoc per modum concessionis videtur dictum esse: ac si Deus omissis superioribus decretis, populum vocaret de integro ad causae cognitionem. Dicit autem hac ratione se finem impositurum sinistris et obstreperis populi obtrectationibus, ut Aharon posthac sine controversia exerceat munus suum: quia etsi ne ita quidem penitus sanata fuit perversitas, audacia tamen cohibita fuit.

8. *Postridie venit Moses.* Non abs re tempus notatur: quia una tantum nocte interposita, ut virga floreret nulla solertia fieri potuit. Quod etiam Moses virgis in sanctuario locatis discessit, ac prostridie reversus fasciculum virgarum protulit coram omnibus, hinc sublata fuit fraudis suspicio. Sed in eo praecipue illustrata fuit Dei potentia, quod tam exiguo temporis spatio non tantum flores ex arido ramo, sed fructus quoque formati sunt: quod nisi converso naturae ordine accidere non potuit. Accessit anni tempus, quod tantae maturitati minime aptum erat. Atque hoc quidem miraculo sancita fuit umbratilis sacerdotii dignitas in populo veteri sub lege. Sed quanto praestantior est veritas figura vel imagine, consilium Dei haud dubie fuit, sacerdotium unigeniti filii sui magis quam Aharonis asserere. Itaque ad nos maxime pertinet huius miraculi utilitas, ut qua decet veneratione sacerdotem nobis divinitus oblatum amplectamur. Frivolas allegorias quibus alii ludunt, omitto. Et certe abunde sufficere nobis debet, olim sub visibili symbolo apparuisse Dei potentiam, quae populum ad mediatorem dirigeret: ubi autem advenit filius Dei, spiritualiter in ipso fuisse exhibitum quidquid tunc oculis repraesentabat. Neque enim tantum fuit surculus ex trunco Isai, ut vocatur apud Isaiam (11, 1), et lapis nulla hominum arte vel opera politus, sub qua forma Danieli (2, 45) ostensus fuit: sed resurrectione sua a toto humano genere separatus fuit. Nam et hoc diligenter notandum est, non sufficere si apud nos ius et nomen sacerdotis obtineat, nisi sit solus et in solidum. Unde apparet foedo et intolerabili sacrilegio eius honorem lacerari in papatu, ubi innumeri finguntur mediatores.

10. *Dixit Iehova ad Mosen.* Quod de acerris praeceperat Deus nunc in virga etiam servari iubet, ut sit aliis saeculis monumentum, quia scilicet obliviosi sunt et ignavi homines in considerandis eius operibus: neque id modo, sed eorum memoriam quasi data opera maligne sepeliunt. Itaque non sine exprobratione reponi iubet in custodiam signum illud, contumaciae eorum causa id fieri dicens. Simul tamen paternum suum amorem et misericordiam commendat, quod eorum superbiam castigando saluti consulat. Ut enim erant contumaciae dediti, novis subinde iurgiis provocassent eius iram. Dicit ergo se occurrere, et furiosum impetum reprimere ne moriantur. Ita nos humiliando non modo poenam sumit de nostris delictis, sed quid nobis utile sit respiciens, curam nostri se habere demonstrat.

12. *Et dixerunt filii Israel.* Hoc quidem aliquanto melius fuit, admiratione potentiae Dei terreri quam si bruto stupore eam sprevissent: sed aliquid inter torporem vel contumaciam, et inter consternationem medium est. Contremiscunt quidem fideles ad iudicia Dei, et quo quisque magis in pietate profecit, sensu irae magis percellitur. Sed metus ille sic fideles humiliat ut Deum nihilominus quaerant: reprobi autem sic expavescunt ut fremendo cupiant Deum procul a se abigere. Hinc factum est ut Israelitae, quasi nimio Dei rigore exanimati, miseram suam sortem defleverint: quia quum Dei bonitatem non gustarent, castigatio illis non medicina, sed carnificina fuit. Exclamant igitur de se actum esse, quia Deus tam severus sit polluti sui cultus vindex: quasi vero omnia rigoris documenta non ipsos utiliter ad cavendum attentos redderent. Ac servilis quidem iste timor aliquando homines praeparat ad poenitentiam: sed nihil periculosius quam in eo subsistere: quia primo amarulentiam generat et indignationem, tandem vero ad desperationem praecipitat. Utcunque ergo formidabilis sit Dei rigor, discamus simul apprehendere eius misericordiam ut mansuetis ac placidis animis libenter ad ferendas quas meriti sumus poenas simus. In summa, docet hic locus quam male profecerint Israelitae, quos Dei ferulae sic exasperarunt ut sibi spem salutis praeciderent. Ac in fine versus obmurmurant, sibi nihil fieri residuum. Hoc enim sonant verba: An moriendo consumemur? quasi vero Deus non retraherent ipsos a morte, quum pro sollicitudine paterna de periculo eos moneret.

NUMER. CAP. XX.

1. *Pervenerunt autem filii Israel, universa congregatio, in desertum Sin, mense primo, et mansit populus in Cades: ubi mortua est Maria et sepulta illic fuit.* 2. *Quumque non esset aqua congregationi, convenerunt adversus Mosen et Aharon.* 3. *Et iurgatus est populus cum Mose, ac dixerunt in hunc modum: Et utinam obiissemus quando obierunt fratres nostri coram Iehova.* 4. *Et quare venire fecistis congregationem Iehovae in desertum istud: ut moriamur hic nos et iumenta nostra.* 5. *Et quare ascendere fecistis nos*

ex Aegypto, ut venire faceretis nos ad locum malum istum, non locum sementis, ficuum, et vinearum, et malogranatorum, et in quo aqua nulla est ad bibendum? 6. *Abierunt ergo Moses et Aharon a conspectu congregationis ad ostium tabernaculi conventionis, et proiecerunt se super faciem suam: apparuitque gloria Iehovae super eos.* 7. *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 8. *Accipe virgam, et congrega coetum tu et Aharon frater tuus, et loquimini petrae in oculis eorum, et dabit aquam suam, educesque illis aquam e petra, et potum dabis coetui ac iumentis eorum.* 9. *Tulit ergo Moses virgam a conspectu Iehovae, quemadmodum praeceperat ei:* 10. *Et congregaverunt Moses et Aharon congregationem ante petram, dixitque illis: Audite nunc o rebelles: Numquid de petra hac educemus vobis aquam?* 11. *Et elevavit Moses manum suam, percussitque petram virga sua duabus vicibus: tunc egressae sunt aquae multae, et bibit congregatio ac iumenta eorum.* 12. *Et dixit Iehova ad Mosen et Aharon: Propterea quod non credidistis mihi, ut sanctificaretis me in oculis filiorum Israel, idcirco non introducetis congregationem istam in terram quam dedi illis.* 13. *Istae sunt aquae iurgii pro quibus iurgati sunt filii Israel cum Iehova, et sanctificavit se in illis.*

1. *Pervenerunt autem filii Israel.* Multae memorantur intermediae stationes Numerorum tricesimo tertio capite, quarum nulla hic fit mentio. Forte quia ex quo retrocedere eos coegit Deus, non sunt per continuos triginta annos progressi, sed per vagos circuitus errarunt. Ergo in huius historiae contextu eos e deserto Paran narrat transisse in desertum Sin: quia tunc coeperunt rectum iter facere versus terram Chanaan, et propius accedere, ut tandem erraticae peregrinationi finem imponerent. Quod autem Maria tunc demum mortua esse dicitur, hinc colligitur vitae eius diuturnitas. Puellam fuisse decem aut duodecim annorum quum natus est Moses probabile est, quia potuit apposite consulere fratris saluti. Etsi enim nomen non exprimitur, ratio tamen dictat ipsam fuisse quae matrem accersivit, ut puerum expositum lactaret. Quare fere ad centum triginta annos pervenit: quae senectus praesertim in muliere rara est.

2. *Quumque non esset aqua.* Similis historia prius visa fuit, non tamen eadem. Nam populus vixdum egressus ex Aegypto tumultuari coepit in Raphidim ob aquae penuriam: nunc post triginta octo annos vel circiter nova movetur seditio in Cades, quia illic quoque aquis indigebant. Ac primum quidem murmur satis ostendit quanta essent pravitate et contumacia: quia quum cibum quotidie illis e coelo porrigeret Deus, cur non simpliciter aquam poscebant, ne quid deesset solido alimento? Atqui non minus foeda ingratitudine quam scelesta pervicacia Deum conviciis impetunt, et queruntur se ab eo fuisse deceptos ac proditos. Verum haec secunda rebellio longe deterior. Nam quum experti essent in manu Dei esse aquarum copiam elicere ex rupe arida, cur non eius potentiam nunc implorant? cur non admirabile illud auxilium venit in mentem? Atqui furore perciti, perinde ac si nullum esset sitis remedium, clamitant secum agi crudelius quam si absorpti essent a terra, vel igne coelesti consumpti. Incredibilis certe hic fuit stupor, tanquam ex professo ianuam claudere gratiae Dei, ut se in desperationem coniicerent. Insurgunt quidem adversus Mosen et Aharon: sed querimonias suas et iurgia in Deum ipsum tanquam spicula dirigunt. Pro maxima iniuria ducunt quod adducti fuerint in desertum: quasi vero non ipsi impia sua obstinatione desertum praetulerint terrae Chanaan, atque adeo digni sint qui in egestate rerum omnium tabescant ad mortem usque. Perverse igitur culpam quae in ipsis residet, in ministros suae salutis transferunt. Merito quidem locum vocant malum et sterilem: sed noluerat Deus illic tenere inclusos, nisi ultro respuissent terram fluentem lacte et melle, postquam exposita erat eorum oculis, et Deo autore ac duce facilis patebat accessus. Itaque propheta (Psalmo 105) historiam redemptionis recitans, antequam ad poenas descendat eorum sceleribus inflictas, dicit eductos fuisse a Deo cum laetitia et exsultatione. Adde quod ex molestia sitis occasione arrepta, alias etiam querimonias maligne accumulant. Non deerat cibus ad famem explendam et gustu quidem suavis: perinde tamen indignantur ac si eos premeret esuries una cum siti. Panem illis quotidie pluebat e coelo, quem ludendo colligerent: murmurandi illis materia est quod arando et seminando se non fatigent. En quo amentiae praecipitet homines praepostera cupido, et praesentium Dei beneficiorum contemptus. Cumulus autem furoris est, sortem suam deflere quod non absorpti fuerint cum Core et sodalibus, vel coelesti incendio consumpti. Ingenti pavore correpti fuerant ad triste illud spectaculum: et merito, quia prodigium ediderat Deus saeculis omnibus formidabile: nunc cum Deo litigant, quod non in ipsos quoque fulminarit. Nec vero tantum deplorant se non fuisse externa illa mortis specie defunctos, sed ultro provocant in sua capita Dei vindictam, quae plus quam centum mortes terrere ipsos debebat. Est enim emphatice additum: Coram Iehova mortuos esse quibus vellent fuisse coniuncti. Agnoscunt igitur quem sibi imprecantur interitum, non fortuna, sed insigni Dei iudicio contigisse: perinde ac si Deo irascerentur quod ipsis pepercerit. Fratres quidem vere nominant, quorum nimis erant similes. Sed interea nimis brutae superbiae est, censeri velle Dei ecclesiam, quia ex

professo adversae factioni nomen dantes, inanem illum titulum sibi arrogant.

6. *Abierunt ergo Moses et Aharon.* Probabile quidem est metu fugisse, quia istar asyli erat illis tabernaculum contra impetum populi. Ex aliis tamen locis coniicere licet, non sibi tantum privatim sed misero populo, quantumvis indignus esset, consuluisse. Itaque quod se in facies prosternunt, factum esse interpretor, non tantum ut ipsos protegeret Deus ab infesta hostium rabie, sed etiam ut opportuno remedio insanientes placaret, quanquam ea videtur fuisse perturbatio, quae illis solitam moderationem excuteret. Neque vero eorum fidem et patientiam examinat Deus, ut saepe alias: forte quia videbat gravius perculsos quam ut constanter perseverarent in pio zelo, patientia et studio salutis publicae. Itaque quod apparuit illis gloria Dei solatium infirmitatis fuit, ut in re extrema. Docet autem exemplum quam sollicite invocandus sit Deus, ut novis subinde gratiae suae incrementis nos fulciat: quia singulis alioqui momentis etiam fortissimi quique deficerent. Toties invicta Mosis virtus obstacula omnia superaverat, ut nullus a periculo defectionis esset timor. Atqui tot certaminum victor uno in actu ad extremum labascit. Quo magis tenenda est Pauli exhortatio (Phil. 2, 13): Quia Deus est qui in nobis operatur et velle et perficere pro suo beneplacito, cum timore et tremore peragendam esse salutem nostram.

8. *Accipe virgam.* Iam haud dubie coeperat titubare Mosis fides, sed non prorsus fuisse collapsam ex prompto eius obsequio colligitur. Neque enim disceptando moras nectit, sed protinus venit ad rupem, ut Dei mandato pareat. Sic ergo suffocata fuit eius fides, ut occultus tamen vigor sponte eum ad officium dirigeret. Atque ita sancti interdum vacillando quasi pueri ad scopum tamen suum contendunt. Baculi conspectu voluit Deus revocare in memoriam tam Mosi quam populo tot miracula quae fiduciam in posterum gignere deberent: perinde ac si potentiae suae vexillum attolleret. Quod etiam iubet rupem alloqui, amara exprobratione non caret: ac si diceret, in mortuis elementis plus fore rationis et intelligentiae quam in ipsis hominibus. Et certe hoc valde pudendum fuit, rupem, ac si aurita sensuque praedita esset, obedire Dei voci: populum vero cui data lex erat, surdum et hebetem manere.

10. *Et congregaverunt Moses et Aharon.* Dubium non est quin perplexus inter spem et dubitationem fuerit Moses: ut anxietate quodammodo oppressus, eventum tamen Deo committeret. Neque enim absque fide tam fuisset ad parendum facilis et alacer, praesertim in re plus quam ardua. Nuper trepide ipse et Aharon se abdiderant. Fuit igitur non parvae difficultatis populum quem fugerant mox vocare, et ultro insultare furentibus. Hactenus ergo docilitas cum animi magnitudine perspicitur non vulgari laude digna: sed quia Mosen incredulitatis damnat coelestis iudex, penes quem summa est potestas, et cuius arbitrio stamus omnes et cadimus, acquiescendum est eius sententiae. Vix quidquam reprehensione dignum in hoc opere cernimus: atqui pronunciat Deus sibi displicuisse Mosis lapsum: eius magis quam nostro iudicio stare convenit. Atque hinc etiam discamus opera nostra, in quorum superficie mera virtus resplendet, occultis intus vitiis saepe scatere quae hominum oculos fugiunt: soli autem Deo sunt manifesta. Si quaeritur in quo deliquerit Moses, origo quidem fuit incredulitas, neque enim fas est, ubi haec peccati species clare exprimitur Dei responso, alios imaginari. Sed qua in parte fuerit incredulus ambigitur: nisi quod interrogans, an aquam eliciet e petra, videtur tanquam impossibile et absurdum reiicere quod Deus se facturum promiserat. Et certe in reputanda eorum contumacia fere defixus, gratiam Dei non admisit. Quaerit an aquam ex rupe eliciet: atqui recordari debuerat id iam sibi pridem divinitus fuisse concessum. Secure igitur asserere decebat quod iterum promiserat idem Deus, magis quam dubitanter loqui. Alii peccasse existimant, quia ictu uno non contentus, bis rupem percusserit. Et hoc forte ex diffidentia natum est: sed principium mali fuit, non simpliciter amplecti Dei promissionem, et strenue officio suo defungi in eius fide testanda. Ergo ut duplex rupis percussio trepidationis indicium fuerit, mali tamen accessio tantum fuit, non caput vel causa. Itaque semper illuc redire convenit: Mosen Deo gloriam non dedisse: quia magis respexit quid meritus esset populus quam Dei potentiam aestimavit ex eius verbo. Quod etiam superior increpatio denotat, ubi rebellionis Israelitas accusans, sancto quidem zelo flagrare se ostendit: sed interim non insurgit qua par erat fiducia, ad ipsos coarguendos: imo quodammodo fatetur eorum malitiae succumbere Dei virtutem. Ideo in Psalmo (106, 32) dicitur, propter eos Mosen fuisse damnatum, quia spiritum eius exacerbarunt, ut loqueretur ore suo. Illic enim non excusat Mosen propheta: sed dum praevalet eorum improbitas, inconsiderato fervore abreptum fuisse dicit, ut fore negaret quod Deus se facturum promiserat. Unde discamus sic irasci alienis peccatis, ne diversa tentatio sensus nostros occupet.

12. *Dixit Iehova ad Mosen.* Hic et crimen eorum profert Deus in medium et poenam denunciat. Porro quum infidelitas grave per se et detestabile malum sit, culpam exaggerat Deus ab effectu: quia fraudatus fuerit sua gloria, dum Moses et Aharon, qui praecones esse debuerant miraculi, quasi pudore confusi iacent. Nam ut eorum

securitas attentionem excitando nomen Dei sanctificasset: ita eorum defectione factum est, ut putarent omnes nihil ab eo sperandum esse auxilii: Caeterum quod ingenue Moses non culpam modo fatetur, sed etiam refert quomodo fuerit a Deo damnatus, et quo gravior sit ignominia, ipsum quasi e tribunali loquentem inducit, ad stabiliendam doctrinae eius fidem non parum valet. Quis enim mortalium, nisi qui se omni carnis affectu abdicaverit, sponte se coram toto mundo reum facere sustineat? Virtutes eius angelicae poterant eum eximere ab omni sinistra nota. Una tantum in re lapsus, dedecus quod tegere poterat, in medium profert, nec sibi detrahere dubitat, quo Dei bonitatem amplificet. Et certe promptum est colligere ex hoc loco, quoties antea Mosis rogatu Deus populo ignovit, non minus gratuitam fuisse veniam quam si deprecatus non esset. Nunc enim cessat Mosis intercessio: nec tamen desinit suo more Deus clementer agere cum indignis.

13. *Istae sunt aquae iurgii.* Nomen loco fuit inditum, ut apud posteros detestabilis esset patrum ingratitudo, et inde illustrior Dei misericordia. Ideo hoc propheta commemorans: Cognoscat, inquit, aetas postera, ne obliviscantur operum Dei, et non sint sicut patres ipsorum, generatio prava et exacerbans: generatio quae non direxit cor suum et cuius spiritus non fuit erga Deum fidelis (Ps. 78, 6). Et alibi tam hoc nomen Meriba quam nomen Masa exprimitur: ut Israelitae discant non imitari patres suos (Ps. 95, 8). Quanquam hic plurali numero utitur Moses, quum Exodi 17. singularem posuerit. Quod subiicitur in fine versus, Deum sanctificatum fuisse inter filios Israel, non ad honorem sed probrum magis spectat. Vocatur alibi Israel Dei sanctitas (Psal. 114, 2): quia Deus in eo liberando gloriam suam magnifice exseruit. Sed hic diverso sensu se sanctificasse dicitur: quia prostrata eorum improbitate et petulantia sanctum suum nomen a contemptu vindicaverit. Porro inaestimabilis misericordiae documentum fuit, quod aqua quae merito exitialis fuisset, non modo in alimentum corporis data est, sed etiam conversa in salutis adminiculum: qua ratione dicit Paulus potum hunc fuisse spiritualem (1. Cor. 10, 4).

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. I.

37. *Etiam contra me iratus est Iehova propter vos, dicendo: Etiam tu non ingredieris illuc.* 38. *Iehosua filius Nun, qui stat coram te, ipse ingredietur illuc, ipsum robora, quandoquidem illam in haereditatem distribuet Israeli.*

37. *Etiam contra me.* Non tergiversandi animo culpam infidelitatis, quam confessus est, in illos transfert: sed quia nonnisi obstinata eorum malitia obrutus sibi exciderat, merito exprobrat eorum scelere Deum sibi fuisse infensum. Si hoc praetextu conatus esset culpam extenuare coram Deo, vel suo loco reos substituere, nihil aliud quam malum duplicasset: verum in obiurgando populo recte et apposite conquestus est, peccandi causam ab ipsis fuisse profectam. Ac si diceret, adeo fuisse perversos, ut corruptus etiam ab illis fuerit, et in culpae ac poenae societatem pertractus. Caeterum hic addit de Iehosua quod ante subticuerat. Quod autem hic subrogatus Mosi fuit successor, valuit ad populum animandum: quia singulare bene sperandi argumentum fuit quum audirent sibi iam esse prospectum, ut post mortem Mosis, duce qui coelestibus auspiciis ipsos regeret, minime destituerentur. Cur autem hunc Deus praetulerit aliis omnibus, praesertim quum Caleb alicubi magis laudetur, ratio penes ipsum est. Et scimus eum pro suo arbitrio eligere quos ad munus aliquod destinat: ut hominum dignitas pendeat a gratuito eius favore. Stare coram aliquo tantundem valet ac praesto esse ad obeundum ministerium. Videtur autem notari talis conditio Iosue, quo manifestior sit poena, dum vice conversa, Mosi datur successor, qui minister fuerat.

EX NUMER. CAP. XX.

14. *Misit autem Moses nuncium e Cades ad regem Edom: Sic dicit frater tuus Israel: Tu nosti omnem laborem qui apprehendit nos.* 15. *Quia descenderunt patres nostri in Aegyptum, et mansimus in Aegypto in diebus multis, affixeruntque nos Aegyptii, et patres nostros.* 16. *Et clamavimus ad Iehovam, qui exaudivit vocem nostram, et misit angelum qui nos eduxit ex Aegypto. Et ecce, sumus in Cades, urbe in extremitate termini tui.* 17. *Transeamus, agedum, per terram tuam, non transibimus per agros aut per vineas, neque bibemus aquam putei, via regia gradiemur: neque declinabimus ad dexteram aut ad sinistram, donec transierimus terminum tuum.* 18. *Cui respondit Edom: Non transibis per me, ne forte cum gladio egrediar in occursum tui.* 19. *Et dixerunt ei filii Israel: Per viam ascendemus: quod si aquas tuas biberimus ego et animalia mea, dabo pretium illarum. Tantummodo sine negotio transeam pedibus meis.* 20. *Verum dixit: Non transibis. Et egressus est in occursum eius cum populo multo, et manu forti.*

21. *Renuit igitur Edom permittere Israeli, ut transiret per terminum suum: tunc Israel declinavit ab eo.* 22. *Et profecti sunt e Cades, veneruntque filii Israel, tota congregatio ad montem Hor.*

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. II.

2. *Postea loquutus est ad me Iehova, dicendo:* 3. *Sufficit vobis circuisse montem istum: convertite vos ad aquilonem.* 4. *Populo autem praecipe dicendo: Vos nunc transituri estis per terminum fratrum vestrorum filiorum Esau qui habitant in Seir: timebunt autem a vobis, cavete diligenter:* 5. *Ne irritetis eos, non enim daturus sum vobis de terra eorum usque ad calcationem plantae pedis: quia in haereditatem ipsi Esau dedi montem Seir.* 6. *Cibum emetis ab eis argento, et comedetis: et etiam aquam emetis ab eis argento, et bibetis.* 7. *Siquidem Iehova Deus tuus benedixit tibi in omni opere manus tuae, et novit quod ambules per desertum magnum istud: iam quadraginta annis Iehova Deus tuus fuit tecum, neque indiguisti aliquo.* 8. *Et transivimus a fratribus nostris filiis Esau, qui habitabant in Seir, per viam solitudinis ab Elath et ab Esion-gaber: conversi autem transivimus ad viam deserti Moab.*

Num. 20, 14. *Misit autem Moses nuncios.* Prior narratio causam missae legationis non exponit: sed ex recitatione Deuteronomii liquet pacem ab Idumaeis tanquam fratribus petitam fuisse Dei mandato. Ergo iam belli et pacis leges praescribit Deus: ne quos temere aggrediantur Israelitae qui pro hostibus habendi non sint, quamvis parum humaniter se gerant. Ac iam hoc quidem populo durum fuit, regionem quae proxima erat intactam relinquere, ut quaereret sedem longius remotam. Sed duplici ratione fraenat Deus eorum intemperiem: nempe quia iniquum sit ac minime humanum, cognatos lacessere. Genus autem ducebant isti duo populi ab Isaac: et primi eorum patres fuerant fratres gemelli. Communis etiam illis erat circumcisio, eiusdem originis insigne, et fraternae coniunctionis vinculum. Sed altera ratio magis ad cohibendos animos valere debuit, quod nefas erat ex possessione deiicere filios Esau, quam simili iure adepti erant quo promissa erat terra Chanaan posteris Iacob. Ergo si volebant haereditate sua potiri, non erat violandum decretum quod Deus per os Isaac protulerat: maxime quum Esau ipse autor gentis arcano Dei instinctu domicilium suum fixisset in monte Seir, et illuc relegata esset eius posteritas. Nunc ergo admonet Deus sacrilegam fore audaciam, si labefactare tentent Israelitae vaticinium Isaac, quo Esau declaratus fuerat uberis et pinguis soli possessor.

Deut. 2, 4. *Qui timebunt a vobis.* Haec molestior fuit tentatio, quum audirent non modo irritam fore legationem: sed quamvis Edom iniuste et hostiliter eos exciperet, abstinendum tamen esse a vi et armis. Poterat enim aliqua esse ratio, ut amice rogando, legitimam belli causam haberent, si rex Edom reiiceret eorum postulata. Sed hoc secundum videri potuit prorsus intolerabile, nihil audere contra eos qui transitum absque maleficio negarent. Verum hinc melius apparet, paulatim multiplici poenarum genere subactos fuisse ad obsequium, qui ferociter alioqui et petulanter vociferati fuissent se inhumaniter a Deo tractari: quoniam hoc modo deterior esset ipsorum conditio quam ferat ius commune omnium gentium. Ergo hac in re multum illis profuit triginta octo annorum circuitus, ut in viam redirent.

Num. 20, 14. *Tu nosti omnem laborem.* Praefatio ad conciliandum favorem apta fuit, quod filii Iacob ex eodem sanguine progeniti, ad Idumaeos familiariter accederent. Cognatio enim illos debebat hospitales reddere. Duo autem sunt praecipua capita quibus flectere conatus est Moses animum regis Edom, ut transitum per suam ditionem concederet. Prius sumptum est a communi humanitatis sensu. Dictat enim natura opem miseris qui iniuste premuntur, ferendam esse. Hoc consilio dicit notas esse quas perpessi sunt molestias: nempe quod inquilini in Aegypto tyrannice vexati et oppressi fuerint. Quod dicunt se et patres afflictos fuisse ab Aegyptiis, quanquam tunc nondum iudicio ad iniurias aestimandas praediti erant, non tamen frustra queruntur iniurias illas sibi fuisse illatas, quae pertinebant ad totum corpus et nomen, praesertim quum postremus saevitiae actus ad eos proprie spectaret, dum iussit Pharao foetus omnes masculos exstingui. Secundum argumentum efficacius est: quia nihil minus consentaneum quam auxilio nostro eos destituere quorum salutem nobis Deus commendat suo exemplo. Ergo ut opem a fratribus suis impetrent, commemorant Dei gratiam quae tunc passim celebris esse poterat. Quum ergo legatis datum est hoc mandatum: Clamavimus ad Iehovam, qui nos exaudivit, consilium fuit Idumaeos hortari ut Dei essent imitatores, qui misericors fuerat in liberando suo populo. Si quis obiiciat non laudandum fuisse clamorem populi, qui neque ex viva et sincera fide, neque ex serio cordis affectu oriebatur: solutio in promptu est: Israelitas hic non iactare ullum meritum, ac si rite et perfecte precati essent, sed testari simpliciter de sua innocentia, quia ad Deum confugere non poterant nisi

iniuste gravati. Hoc ergo ad commendationem causae valet quod Deus ipsos exaudierit. Probant autem ab effectu Deum fuisse liberatorem: quia incredibilis fuerit exitus, quanquam breviter haec pars attingitur. Quod autem per angelum quidam Mosen intelligunt, frigidum est: quoniam haud dubie hoc nomine commendant quae Deus miracula ediderat. Porro etsi angeli castrametantur in circuitu servorum Dei, et certum est plures angelos salutis populi fuisse ministros: angelum tamen praecipue designat qui ante saepius vocatus fuit Iehova, et in quo perfecte refulsit Dei maiestas. Eum vero fuisse Christum docet Paulus.

19. *Dixerunt ei filii Israel.* Incertum est fuerintne secundo missi legati, qui sinistram omnem suspicionem diluerent ad placandam ferociam. Probabile tamen est referri quod una et eadem expeditione actum fuit. Summa vero est, nihil non tentasse Israelitas ut per Idumaeos daretur liber et innoxius transitus: quo durior et minus tolerabilis videri potuit repulsa. Sed Deus hoc examine probare voluit populi sui obedientiam. Quod ad Idumaeos spectat, quamvis arma temere sumendo iustam sibi cladem accerserent, Deus tamen ad tempus illis pepercit: non simpliciter ignoscendo, sed poenam (sicut solet) differendo in tempus maturum.

Deut. 2, 7. *Siquidem Iehova Deus tuus.* Haec ratio additur, ne populo molestum esset pecuniam, cuius non magna erat copia, consumere in emendo cibo et potu. Duo autem sunt membra: Dei liberalitate sic esse ditatos, ut suppetat facultas ad victum emendum: deinde non esse dubitandum quin idem eorum indigentiae subveniat si opus fuerit, quia hactenus ipsis prospexerit, nec passus fuerit ulla re egere. Experimento igitur eos ad spem animat: quia Deus, ut ante solitus fuerat, eorum curam aget. Quaeritur tamen quomodo dicat Deus se benedixisse labori manuum ipsorum, quibus nihil erat commercii cum aliis gentibus, ut vel tantillum lucri facerent. Ego vero sic interpretor, quum gratis alerentur in deserto, nec assem unum impenderent ad emendas corrigias, pecora eorum fuisse aucta, deinde ex quotidiano labore fecisse aliquem quaestum: non quotidianum pretium recipiendo, sed parando sibi supellectilem et necessarias copias.

EX NUMER. CAP. XX.

23. *Dixit autem Iehova ad Mosen et Aharon in monte Hor, in finibus terrae Edom, dicendo: 24. Congregabitur Aharon ad populos suos. Non enim ingredietur terram quam dedi filiis Israel: eo quod rebelles fueritis ori meo in aquis iurgii. 25. Accipe Aharon et Eleazar filium eius, et ascendere fac eos in Hor montem. 26. Tunc exues Aharon vestibus suis, quibus indues Eleazar filium eius: quia Aharon colligetur, et morietur ibi. 27. Fecitque Moses quemadmodum praeceperat Iehova. Et ascenderunt in Hor montem in oculis totius congregationis. 28. Et exuit Moses Aharon vestibus suis, et induit illis Eleazar filium eius, mortuusque est Aharon ibi in vertice montis. Tunc descendit Moses et Eleazar de monte. 29. Videns autem tota congregatio quod obiisset Aharon fleverunt eum triginta diebus tota domus Israel.*

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX NUMER. CAP. XXXIII.

38. *Ascendit autem Aharon sacerdos in Hor montem secundum sermonem Iehovae: et mortuus est ibi anno quadragesimo ex quo egressi sunt filii Israel e terra Aegypti, mense quinto, primo die mensis. 39. Erat Aharon natus centum ac viginti tres annos quando mortuus est in Hor monte.*

23. *Dixit autem Iehova.* Primo in morte Aharon consideranda nobis est iudicii quo damnatus fuerat exsequutio: quia ostendere voluit Deus se non frustra tam illi quam Mosi minatum esse, quod tunc accidit, quemadmodum territari solent pueri. Si absque ulla praedictione mortuus fuisset Aharon, quia pro vitae longitudine visus fuisset fato suo defungi, (ut loquuntur) moerore debilitari poterat populus, ut nulla deinde esset ad pergendum voluntas: nunc dum in morte unius hominis clare apparet publici omnium sceleris damnatio, acerrimus ad omnes pungendos stimulus esse debuit tanta Dei severitas in summum sacerdotem, qui prius sua intercessione Deum erga omnes placaverat. Necesse enim erat venire illis in mentem, non amplius cum Deo ludendum esse, coram quo ne sancta quidem illa dignitas poenam effugeret. Haec ratio fuit cur in omnium conspectu Aharon ad mortem vocatus fuerit, ut Deo vivere discerent superstites, quum ad parendum eos notabili exemplo institueret. Neque enim tam Aharon et Mosis causa additur exprobratio, non visuros terram, eo quod rebelles fuerant sermoni Dei, quam ut sentiret populus decies se interitu fuisse dignum: quoniam sua contumacia exasperaverat sanctos viros, ut zeli intemperantia a fide prope exciderent.

25. *Accipe Aharon et Eleazar.* Successor vivo adhuc et superstiti designandus fuit, primo, ut vigeret sacerdotii perpetuitas, deinde ne populus pro solita temeritate, rem in solius Dei arbitrio positam traheret ad sua suffragia. Nisi enim Eleazar vivo

adhuc patre creatus esset sacerdos, poterat munus ipsum esse fastidio: sicuti magna unius hominis dignitas saepe est odiosa. Ergo ne perversa invidia eos ad repudiandum sacerdotium impelleret, praevenit Deus: ne religio, quae perpetua esse debet, una cum hominibus intereat. Scimus rursum quanta fuerit ad res novandas illius populi audacia. Ergo ne pro sua libidine sacerdotem ex alia tribu assumerent, eum quem Deus probabat stabiliri oportuit, ut absque controversia tanquam verus et legitimus reciperetur. Hac autem in re adhibitum fuit externum symbolum, quod Eleazar sacro vestitu indutus fuit. Neque enim hic de subucula vel calceis agitur, sed de ornatu sacerdotali. Perinde igitur valuit haec caeremonia ac si Aharon munus quo perfunctus erat ad eum diem, filio resignaret. Porro observatu dignum est quod Aharon non dignitate modo, sed etiam vita sponte cedit, quo testimonio approbata fuit eius fides: quia nisi persuasus fuisset haereditatem sibi in coelo esse repositam, non ita placide migrasset e mundo. Nunc vero ubi ad moriendum non secus se componit quam si in lecto suo quiesceret, minime dubium est quin animum sustulerit ad spem beatae resurrectionis, ex qua nascitur moriendi alacritas. Et probabile est fidem eius erectam et adiutam fuisse, quum videret residere in persona filii gratiae testimonium, unde pendebat populi salus. Perinde enim erat ac si ante oculos proposita fuisset imago mediatoris. Hoc ergo solatium sicut non vulgare erat, superiorem ipsum reddidit mortis terroribus. Interea successit Eleazar, teste populo, ne postea murmuribus obnoxia esset eius autoritas.

29. *Videns autem tota congregatio.* Hoc fere gentibus ac saeculis omnibus commune fuit vitium, sed peculiariter regnavit in populo israelitico, sanctos Dei servos magis post mortem quam in vita iusto honore prosequi. Saepius lapidare voluerant Aharon: magnas turbas concitaverant, ut eum deiicerent e gradu in quo divinitus locatus erat: nunc malignitatis et invidiae obliti, mortuum deflent. Caeterum an luctus unius mensis, cuius fit mentio, laude dignus sit, quaeritur. Nam quum doloris irritamentum fuerit, non potuit non esse vitiosus: quia plus satis ad doloris excessum naturaliter propensi sunt homines, quamvis sibi non indulgeant: deinde spes melioris vitae ad mitigandam tristitiam valet. Unde colligimus nullo fere aeternae salutis gustu esse praeditos quicunque intemperanter dolent. Verum quia fidelibus alia fuit lugendi ratio, nempe, ut se exercerent tam in Dei timore quam in spe et desiderio futurae resurrectionis, solennis iste luctus non abs re in morem receptus fuit. Quoniam mors speculum est maledictionis Dei in totum humanum genus, utile nobis est quoties quispiam nostrorum moritur, communem sortem deflere, ut humiliemur sub manu Dei. Deinde si luctus in rectum finem dirigitur, mortuis quodammodo vivos adiungit: ut in ipso interitu refulgeat novae et immortalis vitae societas. Adde quod veteris populi infirmitas talibus subsidiis levanda fuit ac fulcienda. Neque enim inter obscuras umbras promptum fuisset supra mundum assurgere, nisi edocti fuissent ad se pertinere mortuos, et sibi cum illis manere aliquod vinculum coniunctionis. Quod si abusu corrumpitur utilitas, iniquum tamen est hominum vitio improbari quod per se rectum est.

39. *Erat Aharon natus.* Senectus Aharon non sine causa exprimitur: quia in salutem populi insolito modo vita eius prorogata fuit. Anno centesimo iam ordinarium vivendi modum excesserat, quare singulari Dei beneficio fuit superstes, donec transiturus esset populus in terram promissam. Quo turpior fuit ingratitudo populi, non agnoscere paternam illam Dei curam: quum ministrum gratiae suae incolumem servando ipsis consuleret.

EX DEUT. CAP. X.

6. *Filii autem Israel profecti sunt de Beeroth filiorum Iaacam in Moserah: illic mortuus est Aharon, et illic sepultus est, functusque est sacerdotio Eleazar filius eius pro eo.* 7. *Inde profecti sunt in Gudgodah, et de Gudgodah in Iobath terram torrentium aquarum.*

6. *Filii autem Israel.* Quia hic Mosi propositum non est, stationes referre, sicuti Num. 33. cap. sed tantum notare in qua regione mortuus fuerit Aharon: ideo proximae narrationi attexere visum est quod hic legimus. In morte Aharon, poenam suae rebellionis agnoscere poterant. Quod autem suffectus in eius locum fuerat Eleazar, in signum fuit paternae Dei gratiae, qui eo bono destitui passus non est. Haec etiam successio instar perpetuae regulae esse debuit in futurum tempus, ut sacerdotalis dignitas, ex Dei praescripto, resideret in ea familia. Caeterum hic recenset locorum nomina, quae in loco nuper citato praetermittit, recta enim profectos Israelitas illic narrat e Cades Barnea in montem Hor: deinde transitum facit ad Salmonah et Phunon: forte quia diversa fuit locorum appellatio, vel quod in Gudgodah et Iobath castrametati non sunt: quanquam loci commoditas eos invitare potuit, ut subsisterent in valle irrigua: regio enim Torrentium vocatur, per quam fluebat aquarum copia. Non admoneo, quod per se quilibet lector facile animadvertet, in sermone Mosis inversam esse historiae seriem: quia post

mortem Aharon, Levitas dicit a reliquo populo separatos.

EX NUMER. CAP. XXI.

1. *Quum audisset Chananaeus rex Arad habitans in Meridie quod veniret Israel per viam exploratorum, pugnavit cum Israele, et abduxit ab eo praedam* [1]). 2. *Vovit ergo Israel votum Iehovae, et dixit: Si tradendo tradideris populum istum in manum meam, delebo urbes eorum.* 3. *Et exaudivit Iehova vocem Israelis, et dedit Chananaeum, et delevit eos ac urbes eorum: vocavitque nomen loci illius Horma.*

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX NUMER. XXXIII.

40. *Audivit autem Chananaeus rex Arad (is vero habitabat in Meridie in terra Chanaan) quum ingrederentur filii Israel.*

1. *Quum audisset Chananaeus.* Quisnam fuerit hic rex Arad non prorsus convenit inter interpretes. Quidam existimant fuisse Amalecitam: sed refellitur eorum error, quia iampridem Amalecitae frustra conati fuerant iter populi abrumpere. Nec credibile est post multam stragem rursus idem fuisse ausos: praesertim quum ditio eorum maneret intacta. Iam absurdum esset Amalecitas vocari Chananaeos, qui originem ducebant non a Chanaan, sed ab Esau, et ita Israelitis erant consanguinei ex progenie Sem. Hoc autem de Amorrhaeis recte intelligemus, quos sub Chananaeis comprehendi certum est, ut illis erat commune genus: sicut libro primo docet Moses. Imo alibi per Amorrhaeos designat omnes populos Chanaan. Iam huius libri capite 34. videbimus terminos pertinuisse usque ad montem Hor et Cades Barnea. Quum vero illis locis contigui essent Amorrhaei meridiem versus, optime quadrabit nomen. Quod autem rex Arad solus bellum movit, factum est paterna Dei providentia, qui paulatim assuefacere populum suum voluit ad hostes vincendos. Si coniunctis viribus omnes populi uno impetu populum imbellem aggressi essent, pavore attonitus concidisset. Nunc contra gentem unam facilius fuit se defendere. Et tamen Israelitas primo conflictu fugari passus est Deus, ut victor Chananaeus praedam abstulerit, vel abduxerit captivos. Atque hoc quoque utile fuit Israelitis, ut suis viribus diffisi, suppliciter ad Dei auxilium confugerent. Discere enim ipsos oportuit, nisi divinitus essent adiuti, se, ubi resistendum esset multis validis gentibus, longe fore impares, quando ne unum quidem populum sustinuerant. Quantum ad viam exploratorum spectat, quidam intelligunt populum, sicuti edoctus erat a Iosue et Caleb, sequutum fuisse eorum vestigia qui missi fuerant ad terram explorandam. Sed quoniam apparet diversum fuisse iter, nescio an opinio illa probe consistat. Itaque alii accipiunt nomen דרך pro instar: quod durum et coactum videtur. Sic ergo interpretor: Quum per regiones incognitas pergendum esset, ex more praemissos fuisse speculatores qui totum iter dirigerent. Hinc cognovit rex Arad terram suam peti, antequam eo progressus esset exercitus.

2. *Vovit ergo Israel.* Fuit hoc pietatis specimen, accepto damno non spem abiicere, nec fremere adversus Deum: sed opem eius implorando colligere animos. Ad hanc scilicet animi mansuetudinem subacti fuerant Dei ferulis, quanquam huius obedientiae (ut mox videbimus) perpetuus non fuit tenor. Votum porro hoc primo intuitu quivis praeposterum fuisse diceret, quod tamen legitimum fuisse et Deo probatum, ab effectu colligitur: quia signum approbationis fuit quod Deus exaudivit vota populi et clamorem. Fateor quidem vitiosis interdum precibus Deum annuere: sed minime dubium est quin Moses hic pietatem in voto commendet. Videndum igitur quomodo licuerit interitum urbium et vastitatem terrae offerre Deo tanquam sacrificium boni odoris. Huius quaestionis facilis erit solutio si tenemus votum non temere neque ex zelo inconsiderato, sed potius ex Dei mandato fuisse conceptum. Crudele videtur gentem unam interficere. Atqui Deus non modo eam perdere decreverat, sed Israelitas armaverat ad suum iudicium exsequendum. Quare futiliter votum, de quo agitur, nuncupatum non fuit praeeunte Dei verbo, quae prima est rite vovendi regula. Licebat quidem urbibus parcere, ut illis potirentur: sed licuit etiam tanquam primitias dicare in anathema: sicuti de urbe Iericho alibi scribitur. Hoc certe tenendum est, quamvis palam et diserte non iussisset Deus urbes funditus everti, votum tamen hoc a spiritu sancto fuisse dictatum: ne populus in angulo uno per ignaviam subsisteret, sed terra illa nudata et vastata melius se animaret ad ulteriorem progressum. Verbum חרם quo utitur Moses, significat quidem Perdere, unde nomen חרמה deductum, speciem anathematis in se continet, ac si terram Dei maledictioni subiicerent. Subiicit autem Moses populum officio fuisse perfunctum, postquam

1) *In margine:* vel, captivitatem. *Textus gallicus contra habet:* des captifs *et in margine:* du butin.

voti damnatus esset. Fuit autem laude digna magnanimitas, habitandi commoditatem negligere, urbes delendo, quas iure belli acquisierant. Nescitur tamen an statim post hostes profligatos dirutae fuerint urbes. Imo potius coniicio aliquam fuisse temporis distantiam: quia non statim fines terrae promissae ingressus est populus: quod etiam clarius patet ex capite 33. ubi post praelium commissum numerantur stationes quae sunt in alio tractu. Probabile ergo est pugnatum fuisse extra fines Chananaeorum: deinde quum paulo post illuc venisset populus, terram ultima clade fuisse affectam.

Num. 33, 40. *Audivit autem Chananaeus.* Quanquam nullum praelium commemorat Moses, breviter tamen memoriam renovat superioris historiae: quasi diceret, in illa demum profectione obvium fuisse hostem Israelitis, quia tunc pugnare coeperunt cum una gente Chanaan. Denique sensus est, hoc bellandi fuisse principium, quum occupanda esset terra quam Deus in haereditatem promiserat.

EX NUMER. CAP. XXI.

4. *Et profecti sunt de Hor monte per viam maris Suph, ut circuirent terram Edom: et angustiis affecta est anima populi in via.* 5. *Itaque loquutus est populus contra Deum et Mosen, ut quid ascendere nos fecistis ex Aegypto, ut moreremur in deserto? Non est enim panis neque aqua. Et taedet animam nostram super pane levi* [1]). 6. *Misit igitur Iehova in populum serpentes urentes, qui momorderunt populum: ita ut moreretur populus multus ex Israele.* 7. *Tunc venit populus ad Mosen, et dixerunt: Peccavimus, quia loquuti sumus contra Iehovam et contra te: ora Iehovam ut auferat a nobis serpentes istos. Et oravit Moses pro populo.* 8. *Et dixit Iehova ad Mosen: Fac tibi urentem, et pone eum super vexillum: et erit, quicunque morsus fuerit, et aspexerit illum, tunc vivet.* 9. *Fecit ergo Moses serpentem aeneum, quem posuit supra vexillum: et fuit, quando momorderat serpens quemquam, aspiciebat ad serpentem aeneum, et vivebat.*

4. *Et profecti sunt de Hor monte.* Hoc quoque in eorum laudem narratur, longi et flexuosi circuitus molestiam pertulisse: quum tamen iam quadraginta annorum errore defessi essent. Dicit ergo Moses, quoniam vetuerat Deus attingere fines Edom, alia via fuisse profectos. Sed continuo post addit, turpiter eos defecisse, quum nulla eos stimularet nova ratio. Antea urgente fame vel siti, vel alio quolibet incommodo, tumultuati erant: nunc vero ubi nulla occurrit rebellandi materia, se ipsos maligne exasperant contra Deum. Quidam intelligunt afflictos animo fuisse propter viam: ut ב causam moeroris et angustiae designet. Fieri quidem potest ut difficilis et salebrosus per montes transitus fuerit: sed prope in conspectu erat amoena regio, quae ipsos blande alliceret. Deinde perperam queruntur de aquae penuria, cui Deus pridem remedium adhibuerat. Nihil ergo iniquius quam odiose revocare in memoriam praeteritum malum, in quo singulare Dei auxilium experti fuerant. Sed apertius detegitur eorum pravitas, dum manna fastidiunt, quasi cibum minime solidi alimenti, vel contemptibilem. Primo ponitur verbum קצר, quod constringere significat. Itaque exponunt quidam, moerore in anxietatem fuisse redactos. Sed quia idem verbum pro abbreviare sumitur, alii vertunt animos fuisse taedio fractos, ut in cursu deficerent. Quidquid sit, notatur voluntaria amarulentia, qua fuerunt constricti, ut prorsus concideret pergendi alacritas. Verbum קצה, pro quo Hieronymus redidit Nauseat, non simpliciter pro fastidio ponitur, sed molestiam significat quae animum excruciat vel angit. Manna vero cibum appellant levem: quasi dicerent inflare potius quam satiare aut alere: aut, quod magis probo, metaphorice capitur nomen קלקל pro vili vel abiecto, ac nullius pretii.

5. *Itaque loquutus est populus contra.* Vel quia in persona Mosis cum Deo iurgati sunt: vel quia eousque furoris erupit eorum impietas ut Deo quoque aperte maledicerent: quod secundum verbis melius convenit, quia plurali numero duos simul accusant. Caeterum quia nihil a Deo separatum habuit Moses, nemo certamen contra ipsum suscipere potuit quin bellaret cum ipso Deo. Hic tamen (ut dixi) longius grassata est eorum petulantia: ut non modo contra ministrum blaterarent, sed evomerent in ipsum Deum impiam blasphemiam: ac si eos liberando gravissime laesisset.

6. *Misit Iehova.* Hac poena recte et utiliter castigata fuit eorum ingratitudo, quia re ipsa edocti fuerunt nonnisi paterna Dei cura immunes antea fuisse ab innumeris noxis, et ad eius nutum praesto esse multiplices poenarum species, quibus impios ulcisceretur. Etsi autem multis virulentis bestiis referta sunt deserta, probabile tamen est repente exortos fuisse serpentes illos, et creatos in peculiarem usum: ac si Deus populi superbiam corrigere volens, novos hostes excitaret ad exhibendam molestiam. Senserunt enim quantae stultitiae fuerat contra Deum insurgere, quum impares essent serpentibus. Haec igitur ad eos humiliandos optima fuit ratio, contemptim serpentes opponere ad conflictum, qui eos suae infirmitatis convincerent. Itaque et culpam fatentur et agnoscunt nullum esse aliud remedium nisi ut veniam a Deo impetrent. Duo haec (ut scimus) ad Deum placandum neces-

1) *In margine:* vel, vili.

saria sunt, ut sibi displiceat peccator, seque ipsum damnet: deinde ut Deo reconciliari quaerat. Utrumque videtur populus fideliter praestare, dum sponte se reum peragit, et suppliciter confugit ad Dei misericordiam. Quod autem Mosis preces implorat, id facit terrore perculsus: quia indignum se fore iudicat, nisi interveniat patronus. Esset id quidem vitiosum, eos qui sibi male conscii sunt intercessorem Deo obiicere, nisi suas ipsi preces simul coniungerent: quia fidei nihil magis contrarium quam trepidatio, quae nos a Dei invocatione arcet. Porro Mosis humanitas in eo perspicitur, et solita mansuetudo, quod tanta facilitate ad exaudiendos impios propensus est: et Deus vicissim ostendit quam non sit inutilis iusti oratio, dum inflictum vulnus sanat.

8. *Fac tibi urentem.* Nihil minus consentaneum primo intuitu quam serpentem aeneum fabricari, cuius aspectus lethale venenum extingueret. Verum haec quae videtur absurditas longe ad illustrandam Dei gratiam fuit aptior quam si quid fuisset naturale in remedio. Si protinus sublati fuissent serpentes, putassent fuisse fortuitum incursum, et malum illud naturaliter evanuisse. Si in ope ferenda quidquam intervenisset aptis et concinnis remediis affine, tunc quoque obtecta fuisset Dei virtus et bonitas. Ergo ut sentirent mera et sola eius gratia a morte se eripi, modus servandi electus est ab humana ratione tam alienus ut esset prope similis ludibrio. Interea ad probandam populi obedientiam id valuit, modum quaerendae salutis praescribere, qui subiiceret ac captivos teneret omnes sensus. Stultum erat, ne virulentus morsus noceret, oculos ad serpentem aeneum convertere. Quid enim hominum iudicio prodesset mortua statua eminus locata? Sed haec propria fidei virtus est, libenter stultescere, ut tantum ex Dei ore sapere discamus. Quod tandem clarius apparuit in huius figurae veritate. Christus enim dum se huic serpenti comparat, (Ioh. 3, 14) quem Moses exaltavit in deserto, non vulgarem modo similitudinem proponit: sed in se completum fuisse docet, quod ostensum fuerat sub obscura umbra. Et certe nisi serpens aeneus spiritualis gratiae symbolum fuisset, non fuisset instar pretiosi thesauri repositus, et multis saeculis diligenter servatus in sanctuario Dei. Et optime convenit analogia: quoniam ut nos a morte Christus eriperet, carnem nostram induit, non obnoxiam peccato, sed quae imaginem carnis peccatricis referret, ut inquit Paulus (Rom. 8, 3). Hinc sequitur quod nuper attigi quia non cognovit mundus in sapientia Deum fuisse patefactum in stultitia crucis (1. Cor. 1, 30). Ergo si salutem consequi cupimus, ne pudeat nos ipsam petere a maledictione Christi, quae adumbrata fuit sub serpentis effigie: Exaltatio vero frigide et parum scite (meo iudicio) a quibusdam exponitur de crucifixione, quum ad praedicationem evangelii potius referri debeat. Iussus enim est Moses serpentem attollere in sublime, ut undique esset conspicuus. Ac nomen נס tam pro vexillo quam pro malo navis, aut qualibet alta pertica sumitur. Atque huc quadrat vaticinium Isaiae, ubi dicit Christum fore in signum cunctis gentibus: (Isa. 11, 10) quod scimus factum esse sparsa per totum orbem evangelii doctrina, cui respondet aspectus fidei. Sicuti enim nullis allata fuit a serpente medicina nisi qui in ipsum alte erectum oculos verterent, ita solus fidei intuitus facit ut nobis mors Christi sit salvifica. Quanquam ergo praesenti malo succurrere voluit Deus, non dubium tamen est quin iam tunc admonuerit pios omnes, non aliunde sanari posse veneficos diaboli morsus quam si mentes et sensus fide in Christum dirigantur. Porro quam proclive ad superstitionem sit humanum genus documento est aeneus serpens, quem loco idoli posteritas coluit, donec a sancto rege Ezechia in pulverem redactus est (2. Reg. 18, 4).

EX NUMER. CAP. XXI.

10. *Et profecti sunt filii Israel, et castrametati sunt in Oboth.* 11. *Profecti vero ex Oboth castrametati sunt in Iie-Abarim in deserto, quod erat in conspectu Moab ab ortu solis.* 12. *Inde profecti castrametati sunt in valle Zered.* 13. *Profecti deinde illinc castrametati sunt citra Arnon, quae est in deserto, et portenditur a termino Emorrhaei. Arnon enim est terminus Moab inter Moab et Emorrhaeum.* 14. *Idcirco dicetur in narratione praeliorum Iehovae: Vaheb in Suphah, et torrentes ad Arnon.* 15. *Et decursum torrentium, qui pergit ut quiescat in Ar et recumbit in termino Moab.* 16. *Illinc in Beer. Is est puteus de quo dixerat Iehova ad Mosen: Congrega populum, et dabo illis aquam.* 17. *Tunc cecinit Israel carmen hoc: Ascende Beer, canite ei.* 18. *Puteus quem foderunt principes, foderunt eum principes populi cum legislatore baculis suis. Et e deserto in Mathanah.* 19. *Et e Mathanah in Nahaliel: et de Nahaliel in Bamoth.* 20. *Et de Bamoth Hagaie, qui est in regione Moab, in vertice collis, et respicit contra faciem deserti* [1]).

10. *Et profecti sunt.* Non omnes stationes hic enumerat Moses, quarum postea fiet mentio quum omnes ordine et sigillatim colliget. Properans enim ad res memoratu dignas, transcurrit leviores, quas tamen alibi non omittit: quia nonnihil momenti

1) *In margine:* vel Iesimon.

habebat narratio vagi circuitus quum ab Idumaeis deflecterent. Fuit enim (ut diximus) non vulgare obedientiae testimonium quum Deus vetuisset Idumaeos aggredi: suscipere durum et asperum iter. Hoc tamen loco satis habuit Moses praecipua loca notare in quibus substiterant. Tamen quod dixi verum esse apparet, eum scilicet ad insignes historias festinare: quia ubi ventum est ad Arnon, Dei potentiam, qua auxiliatus est populo suo, magnifice commendat.

13. *Castrametati sunt citra Arnon.* Subiiciam paulo post quod refert Moses in Deuteronomio de Moabitis et Ammonitis. Hic quia summam duntaxat breviter perstringit, tantum commemorat populum venisse ad fines hostium: ubi necesse fuit manus conserere: quia non patebat transitus in terram Chanaan, nisi vi et armis penetrassent. Hic ergo fuit peregrinationis terminus, quia devictis Amorrhaeis coeperunt urbes eorum incolere. Ideo mox adiungit, locum hunc fore saeculis omnibus memorabilem: quia illic Deus iterum in hostibus profligandis potentiam suam exseruit. Quanquam in verbis mihi videntur hallucinati esse interpretes. ספר accipiunt fere omnes pro libro. Postea anxie disputant quisnam sit iste liber, nec tamen quidquam afferunt consentaneum. Ego autem potius accipio pro narratione: quasi dixisset Moses, quum referentur bella Iehovae, celebrem fore huius loci memoriam. Sicut David, ubi Dei beneficia recenset ac commendat, diserte exprimit Sehon regem et Og devictos fuisse. Alia etiam in proximis verbis est ambiguitas. Quidam enim Vaheb volunt proprium nomen esse urbis, Suphah vero appellativum, ac vertunt In turbine: verum quia littus maris rubri non fuit habitabile, non video qui conveniat mentionem urbis fieri quae illic sita fuerit. Quod si putant urbem fuisse vicinam Arnon, mirum est nusquam alibi legi hoc nomen, et tamen hic poni tanquam vulgo notum. Itaque in eorum potius sententiam inclino qui verbum esse docent, et ו positum esse pro י, ut sit sensus: Quemadmodum Deus coeperat in mari rubro magnifice pro Israelitis bellare: sic eandem gratiam continuasse in Arnon. Fateor, si quis scrupulosus in punctis insistat, sensum hunc grammaticae non prorsus quadrare. Sed malo unius puncti iactura sensum probabilem elicere, quam procul quaerere frigidas divinationes, sicuti faciunt qui fingunt Vaheb nomen esse proprium loci. Porro apte Moses Arnon comparat cum mari rubro: ut ostendat finem gratiae Dei principio optime quadrare. Potenter dimicaverat contra Aegyptios, et Pharaonis exercitum deleverat in mari rubro: verum huius liberationis exiguus fuisset fructus, nisi pari virtute suppetias tulisset populo, ubi cum gentibus Chanaan confligendum fuit. Neque enim de quibuslibet Dei beneficiis agitur, sed tantum de victoriis, ex quibus palam apparuit, nonnisi Dei auspiciis et ductu Israelitas bella gerere. Itaque miracula in deserto edita non recenset Moses: sed tantum dicit in recitandis Dei bellis aeque praeclarum fore nomen Arnon atque fuisset maris rubri. Ac in voce Arnon notanda est synecdoche: quia Moses comprehendit quaecunque deinde sequuta sunt praelia. Quoniam ergo ex quo ad fines Arnon pervenit populus, ubi obviam progressi sunt hostes, rursus Deus erexit vexillum, et continuis victoriis magnifice populum suum ornavit, hinc loci nobilitas. Poetica est repetitio in proximo versu, ubi pro Torrentibus ponitur fluxus Torrentium, qui descendit in Ar et recumbit in termino Moab.

16. *Illinc in Beer.* Sunt qui putent historiam attingi cuius nusquam antea facta fuerat mentio: quia hic refertur canticum quod alibi non legitur. Sed quoniam eadem iterat verba Moses quibus ante usus est, et tanquam de re notissima loquitur, quod illic iussus fuerit congregare populum, ut aqua divinitus emissa frueretur: mihi probabile est nomen loco fuisse impositum, quo apud posteros tam Dei bonitas quam populi ingratitudo testata foret. Quanquam non contendo eundem esse locum ex quo elicitam fuisse aquam ante legimus. Neque enim illic duntaxat satiati fuerunt aquae potu: sed profluxit quo illis erat iter. Quo sensu scribit Paulus (1. Cor. 10, 4). Petram illos fuisse consequutam. Non quod rupes e sua radice avulsa fuerit: sed quia aquam quae inde fluxit, mirabiliter deduxit Deus, ut eos comitaretur, atque ita potus illis assiduus suppeteret. Quod etiam colligitur ex proximo versu, ubi dicit Moses populum cecinisse carmen hoc: Ascende Beer. Nam quum viderent praeter naturam ex fonte nuper creato aquam in altiora loca surgere, ut potum in locis aridis suggereret, coeperunt magis attendere ad miraculum, ut gratiam Dei celebrarent. Quanquam fieri potest ut aqua non fuerit derivata instar fluminis, sed ex apertis terrae venis ebullierit quoties opus erat. Certe per ascensum designat extraordinariam Dei potentiam. Quum dicitur principes fodisse puteum, subest, meo iudicio, antithesis inter paucos homines et ad opus manuarium non adeo robustos, ac ingentem calonum turbam. Si quando exercitus aqua eguerunt, puteos sibi milites magno labore pararunt: hic longe diversa ratio ponitur, quod duces populi una cum Mose, non artificio, neque machinis, sed tantum baculi tactu, puteum effoderint. Baculos quidem ponit Moses numero plurali, quia procerum fit mentio: sed non dubito baculum Mosis quibuslibet instrumentis opponi, ad commendandam Dei virtutem et gratiam. Puto etiam nomen Beer loco fuisse inditum ubi aqua illa Israelitas deseruit: quoniam venerant ad

regiones irriguas, quae potum absque miraculo copiose suggererent. Caeterum ex hoc cantico discamus, quamvis initio populus impie contra Deum tumultuatus esset, tandem longo beneficii usu ad gratitudinem flexum esse, ut in laudes eius erumperet. Unde colligimus, non fuisse in sua amentia obstinatos.

EX DEUT. CAP. II.

9. *Et dixit mihi Iehova: Ne oppugnes Moab, neque lacessas eum bello, quia non dabo tibi e terra eius possessionem. Filiis enim Lot dedi Ar in haereditatem.* 10. *Emim antea habitabant in ea, populus magnus et multus, et excelsus, sicut Anacim.* 11. *Gigantes reputabantur etiam ipsi, sicut Anacim: et Moabitae vocarunt eos Emim.* 12. *In Seir autem habitaverunt Horim antea, quos filii Esau expulerunt, et perdiderunt a facie sua, habitaveruntque loco ipsorum, quemadmodum Israel in terra possessionis suae quam dedit illis Iehova.* 13. *Nunc surgite et transite torrentem Zered. Et transivimus torrentem Zered.* 14. *Dies autem quibus ambulavimus de Cades-Barnea, donec transiremus torrentem Zered, fuerunt trigintaocto anni, donec consumeretur tota generatio virorum bellatorum de medio castrorum, quemadmodum iuraverat Iehova illis.* 15. *Praeterea manus Iehovae fuit in eos, ut perderet eos e medio castrorum, donec consumeret eos.* 16. *Et fuit, postquam consumpti fuerunt omnes viri bellatores, ut morerentur e medio populi,* 17. *Tunc loquutus est Iehova ad me, dicendo:* 18. *Tu transiturus es hodie terminum Moab, nempe Ar.* 19. *Et accedes ad viciniam filiorum Ammon, ne obsideas eos, neque irrites eos, quia non daturus sum tibi de terra filiorum Ammon possessionem aliquam: nam filiis Lot dedi illam in possessionem.* 20. *Terra gigantum reputata fuit etiam ipsa: gigantes habitaverunt in ea olim, quos Ammonitae vocabant Zamzumim.* 21. *Populus magnus et multus et excelsus sicut Anacim: et perdidit eos Iehova a facie eorum, possederuntque eos, et habitaverunt loco ipsorum.* 22. *Quemadmodum fecit filiis Esau, habitantibus in Seir, propter quos disperdidit Horaeos a facie eorum, et possederunt eos, habitaveruntque loco ipsorum usque in hanc diem.* 23. *Et Avaeos qui habitabant in Haserim usque Azzah, Caphthorim qui egressi sunt de Caphthor, perdiderunt eos, et habitaverunt loco ipsorum.*

9. *Ne oppugnes Moab.* Antea vetuit ingredi terram Edom, nisi impetrato consensu. Similis nunc additur prohibitio, ne attingant Moabitas, quia Deus regionem quam inhabitabant illis assignaverit. Fuit hoc, ut dixi, grave et molestum colere humanitatem et fraternam benevolentiam erga eos qui se hostiliter gerebant. Sed voluit hac etiam in parte Deus probare obedientiam populi sui. Deinde non respexit quid gens illa merita esset: sed quoniam erant posteri Lot, ideoque ex genere Abrahae, speciali favore ipsos prosequi voluit. Nam eius est totius mundi partitio, ut distribuat quibusque populis quam voluerit partem, ac limites figat quibus se contineant. Si quis obiiciat, populos Chanaan suis etiam finibus fuisse circumscriptos, ideoque non fuisse expellendos e terra cuius multis saeculis indigenae fuerant eorum maiores, in promptu est solutio, Deo semper liberum esse eripere quod dedit, terminos suo arbitrio positos refigere, dum ita merentur hominum peccata. Itaque non vulgari modo Moabitis se terram dedisse pronunciat, sed decreto interposito, ut eorum habitatio maneat firma et stabilis.

10. *Emim antea habitabant.* Confirmatio est proximae sententiae, quae tamen inseritur quasi per parenthesin in persona Mosis. Nam versum nonum, quem nunc exposuimus, uno contextu sequitur descimus tertius: Nunc surgite, et transite, etc. Postquam enim Deus populum avertit a finibus Moab, ostendit in quam partem transire oporteat. Sed abrupto Dei sermone, Moses explicat quomodo illam ditionem adepti sint Moabitae, qui tamen exteri erant, nec quidquam haberent proprium ubi pedem figerent. Lot enim non minus fuerat peregrinus quam Abraham. Dicit igitur Moses singulari privilegio dominos terrae factos esse posteros Lot, cuius antea gigantes potiebantur. Hoc autem humanitus non contigit, ut gigantibus, qui omnibus erant formidabiles, expulsis, tranquillam sedem cum imperio adepti fuerint in ea terra, quae propter validos et robustos incolas videri poterat inexpugnabilis. Dicit ergo illic gigantes habitasse sicut in monte Seir: et utrosque non tam hominum manu et armis quam Dei potentia profligatos fuisse ac deletos, ut vacua possessio tam filiis Esau quam filiis Lot cederet. Iam quum alibi testetur Deus se dedisse ipsi Esau montem Seir in haereditatem, sicut eius patri Isaac fuerat pollicitus, sequitur Moabitas ipsos eodem autore potitos fuisse sua terra. Quod autem filios Edom Israelitis comparat non per omnia convenit. Etsi enim hoc solatio sublevatus fuit Esau, fore haereditatem in pinguedinibus terrae: fieri tamen potest ut eius et posteritatis respectu non fuerit legitima possessio. Terram vero Chanaan sic pollicitus est Deus generi Abrahae ut dominium acceperint Israelitae tanquam ex eius manu: sicuti in Psalmo dicitur. Diversa etiam in hac parte ratio fuit, quod electa fuit terra Chanaan in qua Deus ecclesiam suam colligeret, in qua pure coleretur, quae fidelibus arrha foret coelestis et aeternae quietis. Verum sicuti alibi

notatur discrimen inter filios Esau et Iacob, ita nunc Moses speciale erga utrosque Dei beneficium commendat.

15. *Nunc surgite.* Nunc prosequitur quod dicere coeperat versu nono, nempe Deum mandasse ut omissa regione Seir pergerent ad torrentem Zered: ac si diceret, postquam malis subacti fuerant, cohibitos fuisse ab ulteriore progressu, donec illis viam patefaceret Deus, atque ita eum sequerentur ducem, nec sibi transitum facerent proprio arbitrio. Postea tempus morae commemorat ex quo divinitus retenti fuerunt in deserto, postquam semel fines terrae promissae attigerant. Dicit igitur post triginta octo annos demum reversos fuisse ad terram unde retrocedere coacti fuerant: ac breviter admonet, ex quo exierat populus ad fruendam terram promissam, eius culpa interruptum fuisse liberationis cursum. Viros autem bellatores, aut hebraice viros belli nominat, qui armis gestandis idonei erant per aetatem, nempe qui vicesimum annum excesserant. Porro quum alibi mentio fit quadraginta annorum, simul biennium illud comprehenditur, quod transactum fuerat tam in monte Sinai, quam in aliis locis. Et merito: quia tunc quoque obstaculum suis sceleribus posuerant, ne post legem promulgatam mox ad potiundam haereditatem transirent.

19. *Et accedes ad viciniam filiorum Ammon.* Cavet nunc Deus Ammonitis: quoniam eadem erat conditio quae Moabitarum, quum ex duabus filiabus Lot essent progeniti. Mirum quidem videri posset, quum detestabilis esset originis memoria, ita Deo caras fuisse istas gentes. Nati fuerant Ammon et Moab ex incesto coitu. Consentaneum ergo erat eorum interitu sepeliri tragicum illud facinus potius quam Dei favore eximi a communi aliarum gentium sorte: ac si sua eos nobilitas aliis praeferret. Verum hinc discamus, quia iudicia Dei instar profundae abyssi sensus nostros fugiunt, reverenter suspicienda esse. Lot insigne habet pietatis testimonium. Flagitium quod ebrius admisit, perpetuo dedecore notare sic placuit Deo, ut tamen asperserit signum aliquod misericordiae: quod tamen ipsi Abrahae praecipue datum fuit. Nec vero dubium est quin hac nota posteros Lot commendet Deus Israelitis: ut libentius humanitatem colant, et sibi temperent ab omni iniuria, ubi negotium est cum duobus populis quos in Abrahae gratiam propter commune genus ipsi Deo curae esse vident. Porro eodem argumento quo ante probavit tam Idumaeos quam Moabitas, Dei auxilio fretos regiones quarum domini erant occupasse, nunc confirmat terram quam possident Ammonitae divinitus illis fuisse concessam, nempe quia vincendis ac profligandis gigantibus modum excesserint humanae fortitudinis, atque ita Deus specimen ediderit rari et insoliti favoris. Adde quod gentis propagatio tam exiguo tempore propter miraculum speciale fuit testimonium gratiae Dei. Neque enim usitato naturae more duo homines in tantam multitudinem crescere potuerant. Caeterum quanquam Hebraei Caphthorim vocant Cappadoces, nescitur tamen an illinc oriundi sint gigantes quorum ab Ammonitis possessa fuit regio. Quod si recipitur, longa illis, postquam egressi sunt a patria, et multorum discriminum peregrinatio fuit: deinde quum transirent per uberes et amoenas terras, mirum est usque ad montes illos penetrasse. Fieri tamen potest, ut praedonum more grassati, nusquam tranquillam stationem invenerint, donec regio minus culta se offerret.

EX NUMER. CAP. XXI.

21. *Misit Israel legatos ad Sihon regem Emorrhaeorum, dicendo:* 22. *Transeam per terram tuam: non declinabimus per agros, neque per vineam: non bibemus aquas puteorum, via regia pergemus, donec transierimus terminum tuum.* 23. *At non permisit Sihon Israeli ut transiret per terminum suum. Itaque congregavit Sihon universum populum suum, et egressus est obviam Israeli in desertum, venitque in Iahas et pugnavit cum Israele.* 24. *Et percussit eum Israel in ore gladii, et haereditate accepit terram eius ab Arnon usque ad Iabboc, usque ad filios Ammon: quia munitus erat terminus filiorum Ammon.* 25. *Et accepit Israel omnes istas urbes, et habitavit Israel in omnibus urbibus Æmorrhaei, in Hesbon, et in omnibus oppidis eius.* 26. *Hesbon erat urbs Sihon regis Æmorrhaei. Nam ipse pugnaverat contra regem Moab primum, et acceperat omnem terram eius e manu usque ad Arnon.* 27. *Idcirco dicunt parabolice loquentes: Venite in Hesbon, aedificetur et instauretur urbs ipsi Sihon:* 28. *Quia ignis egressus est de Hesbon, et flamma ex urbe Sihon consumpsit Ar Moab et dominos excelsorum Arnon.* 29. *Vae tibi Moab, periisti popule Chemos, dedit filios suos in fugam, et filias suas in captivitatem regis Æmorrhaei Sihon.* 30. *Et lucerna eorum periit ab Hesbon usque ad Dibon, et delevimus usque ad Nophah, quae est ad Medebah.* 31. *Habitavit itaque Israel in terra AEmorrhaei.* 32. *Misit deinde Moses ad explorandum Iaaser, et ceperunt oppida eius, et expulit Œmorrhaeum qui erat ibi.*

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. II.

24. *Surgite, proficiscimini, et transite torrentem Arnon. Vide, dedi in manum tuam Sihon regem Hesbon, Amorrhaeum et terram eius, incipe possidere, et dimica proelio cum eo.* 25. *Hodie incipiam dare pavorem tui et formidinem tui super faciem populorum qui sunt sub toto coelo, qui audierunt famam tuam, et pavebunt, timebuntque a facie tua.* 26. *Et misi nuncios e deserto Cedemoth ad Sihon regem Hesbon verbis pacificis, dicendo:* 27. *Transeam per terram tuam, per viam ambulabo, non declinabo ad dexteram nec ad sinistram.* 28. *Cibum argento vendes mihi ut comedam: aquam argento dabis mihi ut bibam, tantum transibo pedibus meis:* 29. *Quemadmodum fecerunt mihi filii Esau qui habitant in Seir, et Moabitae qui habitant in Ar: donec transiero Iordanem ad terram quam Iehova Deus noster dat nobis.* 30. *Et noluit Sihon rex Hesbon ut transiremus per sua. Induraverat enim Iehova Deus tuus spiritum eius: et obfirmaverat cor eius, ut daret eum in manu tua, ut hodie est.* 31. *Dixit autem Iehova ad me: Vide, iam coepi dare coram te Sihon, et terram eius, incipe possidere, ut possideas terram eius.* 32. *Egressus est autem Sihon in occursum nostrum ipse et universus populus eius ad proelium in Iahas.* 33. *Et tradidit illum Iehova Deus noster coram nobis, percussimusque eum et filios eius, et totum populum eius.* 34. *Cepimus quoque omnes urbes eius eo tempore, et destruximus omnes urbes, viros et mulieres, et parvulos: non reliquimus superstitem.* 35. *Verumtamen iumenta praedati sumus nobis, et spolia urbium quas cepimus.* 36. *Ab Aroer quae est iuxta ripam torrentis Arnon et urbe quae est in valle, usque ad Gilead, non fuit urbs quae effugerit a nobis, omnes tradidit Iehova Deus noster coram nobis.* 37. *Tantummodo ad terram filiorum Ammon non accessisti, omnem locum torrentis Iabboc, et urbes montanas, atque omnia de quibus praecepit Iehova Deus noster.*

Num. 21, 21. *Misit Israel.* Plenior est altera narratio quam ex quinto libro subiecimus: ex qua tamen quaestio exoritur, quorsum missa fuerit legatio ad regem Sihon cuius ditio iam addicta erat Israelitis. Minime enim consentaneum videtur pacis conditiones offerre ubi decretum est bellum. Iubet Deus populum arma capere: pronunciat fore victorem, ut terram regis Sihon iure belli occupet: quid ergo absurdius quam postulare ab eo ut pacatis transire liceat? Si id absque Dei mandato tentavit Moses, culpa non vacavit tanta facilitas: quia magnae temeritatis fuit promittere quod divinitus negatum erat. Quod si dixerimus legatos Dei arbitrio et iussu fuisse profectos, quo praetextu excusabitur simulatio? Neque enim convenit blandis verbis et pollicitationibus mulcere quem exitio destinaveris. Equidem statuo, quamvis Deum eventus non lateret, eiusdem iussu ac decreto legationem nihilominus fuisse missam, quae obstinatam gentis immanitatem detegeret. Verum quia arcana Dei iudicia longe sensus nostros transcendunt, discamus eorum altitudinem suspicere. Atque haec sobrietas instar fraeni proterviam nostram coerceat, quamvis nobis incognita sit operum Dei ratio, penes ipsum tamen semper residere. Sciebat Deus legatos surdo verba facturos: neque tamen eos frustra iubet proficisci. Nam quia ditio Sihon proprie non continebatur in terra promissa, non licuit filiis Israel armis confligere, donec iniusta repulsa fuissent provocati. Sic igitur historiae seriem contexo. Antequam certiores de eventu et victoria facti essent ex Dei praecepto, misisse legatos qui transitum innocuum sibi dari postulassent: et quia indigne et contumeliose repudiati sunt, deinde ius bellandi fuisse illis concessum. Si cui magis placeat, Mosen antequam pacem tentaret admonitum fuisse de tota re, non contendo, magis tamen probabile arbitror, sperasse pacem quam quaerebat: quia nondum patefactum erat Dei iudicium. Ergo si passus fuisset Sihon se exorari, nunquam ausus fuisset Moses hostiliter cum eo agere: quin potius simpliciter ac bona fide pollicitus est ac obtulit pacem, quam praestare in animo habebat: verum aliter statuerat Deus, sicuti re ipsa tandem patuit. Neque tamen ideo secum ipse pugnavit, aut fuit varius, legatos ad hominum perditum et obstinatae pervicaciae mittendo. Nam hoc modo sublata excusatio fuit, quum sponte bello lacesseret populum, qui ad pacem et aequitatem propensus ac voluntarius erat. Quin potius in hac historia veluti in speculo cernere licet, dum reprobos ad poenitentiam sollicitat Deus, et ad spem salutis invitat, non alio tendere quam ut illi detecta sua impietate reddantur inexcusabiles. Quo refellitur eorum inscitia qui ex eo colligunt omnibus promiscue liberum esse amplecti Dei gratiam, quia communis est doctrina et ad omnes sine exceptione dirigitur. Quasi vero nesciverit Deus quid responsurus esset Sihon, quum voluit ipsum amicis et pacatis verbis ad aequitatem adduci: aut quasi ex libero arbitrio suspensa fuerit Dei voluntas quoad bellum, quod paulo post gestum est ex eius decreto. Quod ergo hic breviter refertur quia per se obscurum esset, ex altera narratione exponere oportet, ubi sic habetur:

Deut. 2, 24. *Surgite proficiscimini.* Dixi nuper in his verbis inversum esse ordinem. Nam quod paulo post sequitur: Misi nuncios e deserto, etc. meo iudicio, quasi per parenthesin inseruit Moses. Ideo apte per tempus plusquamperfectum vertere

licebit: Miseram autem. Ita in sensu nulla erit ambiguitas, quod ubi legati re infecta reversi fuerant, populi taedium lenierit Deus hoc solatio: ac si diceret: Non impune Sihon repudiavit oblatam sibi pacem: quia vobis licebit eum legitimo bello aggredi. Et certe hoc expeditionis signum ex sententia dependet quae versu 30. subiicitur: idque elicere ex contextu promptum est: quia paulo aliis verbis idem illic repetit Moses quod hic legimus de transitu: et rursum testatur Deus se dedisse Sihon in manus populi, et Mosen hortatur ut audacter in proelium descendat. Porro illic causa exprimitur cur in reiicienda legatione tam superbus fuerit ac contumax: quia scilicet Deus obduraverat spiritum eius, et cor eius obfirmaverat. Unde rursus apparet frigide eos cavillari qui Deum fingunt e coelo otiosum speculari quid acturi sint homines. Non audent quidem eum spoliare praescientia: sed quid absurdius est quam eum nihil aliud praescire nisi quod hominibus libuerit? Scriptura autem (ut videmus) non statuit Deum in specula, unde longe prospiciat quae futura sunt: sed omnium moderatorem esse docet: nec rerum modo eventus, sed hominum consilia et affectus subiicit eius arbitrio. Ergo sicuti ante vidimus cor Pharaonis fuisse obduratum, ita nunc Moses obstinationem regis Sihon Deo adscribit. Quam frivola sit tergiversatio, dum excipiunt quidam de permissione, satis liquet ex fine ipso quem designat Moses. Cur enim Deus cor Sihon obduravit? nempe ut populo suo occidendum traderet, quia volebat ipsum perire, et eius terram Israelitis destinaverat. Si tantum permisit Deus Sihon obdurescere, vel nullum, vel fluxum et evanidum erat eius decretum: quia a flexibili hominis arbitrio pendebat. Omissis ergo puerilibus nugis tenendum est, Deum arcano instinctu sic movere, formare, regere ac trahere hominum corda, ut etiam per impios quidquid statuit exsequatur. Simul tamen notandum est, impios non extrinseca vi impelli ad duritiem, sed sponte se ipsos obdurare: ut in eadem duritie et Deus iustus iudex appareat, quamvis incomprehensibile sit eius consilium, et hominum se prodat impietas qui sibi ipsis peccandi sunt autores et impulsores. Et emphatice bis idem inculcat Moses, quod spiritus Sihon divinitus fuerit obduratus, et cor eius obfirmatum, quo magis illustretur paternus erga populum electum Dei favor: quia ex caeci regis pertinacia iustam belli causam et victoriae materiam suggesserit.

Numeror. 21, 25. *Et accepit Israel.* Quasi de re praesenti verba faceret, demonstrativo pronomine utitur: Urbes istas, inquit: veluti eas subiiceret lectorum oculis. Ubi vertimus oppida, alii villas, alii viculos transferunt. Hebraice filias nominat Moses pagos omnes et minora oppida, quorum metropolis erat Hesbon. His autem verbis significat Moses iure belli cessisse omnia illa loca Israelitis in sortem suae haereditatis. Nam (ut paulo ante dixi) nondum aperte Deus pronunciaverat illarum regionum fore dominos. Fines igitur suos transgressi essent nisi ad terram Chanaan adiectae fuissent. Haec ratio est cur se Deus autorem palam faciat possidendi. Caeterum ubi dicit urbes dirutas fuisse, et omnes incolas deletos, ut neque feminis, neque pueris parcerent, sciamus non ita saeviisse proprio impetu, aut caeca violentia, sed quidquid trans Iordanem situm erat, divinitus exitio fuisse devotum: ut semper attenti essent ad terram promissam: neque torpori indulgerent: quod factum esset si commoda habitatio illos invitasset ad quietem. Quamvis ergo terram in posterum illis Deus tradiderit, et passus fuerit praeda et spoliis ditari, noluit tamen retineri ad manendum: ideoque urbes et pagos eruere iussit, ut alibi sedes quaererent. Denique quum plus satis proclives essent ad desidiam, illecebras omnes auferri utile fuit, et ipsa vastitate impelli quo Deus vocabat.

26. *Hesbon urbs erat Sihon.* Non abs re Moses commemorat quomodo regio vicina Hesbon ad Emorrhaeos pervenerat, quia longo post tempore haec bellandi occasio quaesita fuit ab Ammonitis, quum res populi viderent attritas. Tempore ergo Iephthe magno exercitu collecto irruptio ab illis facta fuit: et hoc praetextu usi sunt, se arma sumpsisse, ut recuperarent quod suum erat, ab Arnon usque ad Iabboc, et usque ad Iordanem. Voluit igitur Deus sacris monumentis testatum esse quod tunc Iephthe Ammonitis respondit, partem illam regi Sihon fuisse ereptam, quum filii Israel pacati incederent per fines Ammonitarum. Consulto igitur Moses, ut ius populi sanciret quasi in authenticas tabulas redegit quod iam olim contigerat, nempe in illa parte dominatos fuisse Emorrhaeos, Ammonitis quiescentibus, nec quidquam fuisse controversiae quin certa et tranquilla possessio esset penes Emorrhaeos. Unde sequitur transiisse ad Israelitas: ut nihil esset causae cur trecentis postea annis Ammonitae quod tamdiu fuerat amissum et ab ipsis derelictum reposcerent. Atque ut scirent posteri rem tunc fuisse minime obscuram, vetustum canticum refert: ex quo apparet sic deiectos fuisse Ammonitas, ut magnifice illis insultarent victores, et spem omnem redeundi abscinderent. Quanquam hic emergit quaestio, cur rex Ammon potius quam Moab bellum moverit. Nam ex cantico facile elicimus ereptam fuisse terram illam Moabitis: sed hominibus rapiendi, et praedandi cupidis satis est qualemcunque colorem obtendere, et saepe alieno iure gloriari. Manebat haud dubie fama eiectos fuisse Emorrhaeos terris

illis, quas per vim adepti erant. Quod multis saeculis obsoletum erat subticent Ammonitae, et titulum hunc arripiunt, quamvis Emorrhaeos vicerint Israelitae, non tamen iure victoriae occupasse quod Emorrhaei iniuste et per vim tenuerant. Hoc consilio narrationem hanc inseruit Moses.

27. *Idcirco dicunt parabolice.* Hoc est: Vetus dicterium, aut proverbialis sententia manet ac celebratur. Videtur autem compositum carmen in eorum persona qui ad obeundam militiam parati mutuo se cohortabantur: Venite ergo in Hesbon. Hoc est: Accurrite sub vexillum regis Sihon, accurrite ad sedem et praecipuum eius domicilium, ut inde ad pugnam exeamus. Aedificare vero et construcre positum esse interpretor pro augere, ornare et locupletare: quia probabile non est urbem illam fuisse eversam: sed praedicant novam fore urbem, ubi accesserit amplior ditio. Quod proximo contextu melius confirmatur, ubi dicitur ignis egressus fuisse ex Hesbon, qui consumpsit Ar Moab et totam viciniam. Quantum attinet ad dominos excelsorum Arnon, quidam sacerdotes intelligunt qui templis praeerant: alii generaliter extendunt ad quoslibet habitatores vel incolas: sed (meo iudicio) non male conveniet de idolis ipsis accipere: quia ex proximo versu patet elatos fuisse insolentia victores: ut non modo homines ipsos despicerent, sed deos quoque ipsorum. Nam ubi dicunt: Periisti popule Chemos, dubium non est quin contumeliose exprobrent a diis quos colebant male fuisse defensos. Et certe profani homines in rebus prosperis cornua in coelum attollunt: ac si divinitatem quae illis adversa fuit impetere vellent. Deridunt igitur Chemos, quia filios suos, vel cultores, profugos vel captivos reddiderit. In voce lucernae communem metaphoram usurpat. Quidam post Chaldaeum interpretem imperium vertunt: sed latius patet significatio. Comprehendit enim omnes partes laeti et prosperi status. Sensus ergo est, gloriam ipsorum et omnes opes fuisse exstinctas. Dibon et Medebah urbes sunt sitae in extremis finibus prope torrentem Arnon, per quas totam planitiem intermediam designat.

EX NUMER. CAP. XXI.

33. *Conversi autem ascenderunt per viam Basan, et egressus est Og rex Basan in occursum ipsis, ipse et universus populus eius ad proelium in Edrei.* 34. *Tunc dixit Iehova ad Mosen: Ne timeas eum: quia in manu tua dedi eum et universum populum eius, ac terram eius: faciesque ei quemadmodum fecisti Sihon regi Emorrhaeorum qui habitabat in Hesbon.* 35. *Et percusserunt eum, et filios eius, universumque populum eius: ut non remanserit ei superstes: et possederunt terram eius.*

DEUT. CAPUT. III.

1. *Conversi autem ascendimus per viam Basan, et egressus est Og rex Basan nobis in occursum, ipse et universus populus eius ad proelium in Edrei.* 2. *Et dixit Iehova ad me: Ne timeas illum, nam in manu tua dedi eum, et universum populum eius, ac terram eius: faciesque ei quemadmodum fecisti Sihon regi Emorrhaeorum qui habitabat in Hesbon.* 3. *Tradidit itaque Iehova Deus noster etiam Og regem Basan, et universum populum eius: percussimus eum, ut non reliquerimus ei superstitem.* 4. *Cepimus quoque omnes urbes eius eo tempore: non fuit urbs ulla quam non ceperimus ab eis, nempe sexaginta urbes, omnem regionem Argob regni Og, in Basan.* 5. *Omnes autem istae urbes erant munitae muris altis, portis et vectibus: praeter urbes non muratas multas valde.* 6. *Quas vastavimus, quemadmodum fecimus Sihon regi Hesbon, vastando omnem urbem, viros, mulieres, et parvulos.* 7. *Omnia autem iumenta et spolia urbium praedati sumus nobis.* 8. *Tulimus itaque eo tempore terram e manu duorum regum Emorrhaeorum, quae erat trans Iordanem, a torrente Arnon usque ad montem Hermon.* 9. (*Sidonii vocant Hermon Sirion, et Emorrhaei vocant eum Senir*). 10. *Omnes urbes planitiei, et totum Gilad, et omnem Basan usque ad Salchah, et Edrei, urbes regni Og in Basan.* 11. *Solus quippe Og rex Basan remanserat ex reliquis gigantibus: ecce lectus eius, lectus ferreus, nonne est in Rabbath filiorum Ammon? novem cubitorum longitudo eius, et quatuor cubitorum latitudo eius ad cubitum hominis.*

Numer. 21, 33. *Conversi autem.* Hic describitur altera populi victoria, in qua rursus expertus est continuum Dei favorem, ut alacritatem conciperet, seque animose pararet ad ulteriores progressus. Certo enim sperare poterat Deo duce omnia feliciter successura. Regio Basan (ut scriptura pluribus locis docet) fertilis erat, et uberibus pascuis nobilis: amplam vero fuisse hic testatur Moses. Fuit ergo non vulgare gratiae Dei et auxilii documentum, eam quasi momento capere. Itaque in Psalmo non abs re in his victoriis celebratur Dei potentia et bonitas, quod occiderit reges fortes, Sihon regem Emorrhaeorum, et Og regem Basan, et omnes eorum terras tradiderit in haereditatem populo suo (Psal. 135, 10. 136, 7). Etsi autem numero superiores erant Israelitae dubium tamen non est, dum in conflictum prodire ausus est rex iste, quin viribus suis confisus, se parem ad

resistendum fore duxerit. Quo factum est, ut illustrior fulgeret Dei gratia. Et certe ut eius amplitudinem magis illustret Moses, postea etiam sexaginta urbes captas fuisse commemorat.

34. *Tunc dixit Iehova ad Mosen.* Primo ad fiduciam hortatur Deus populum suum: deinde iubet tam homines quam urbes et pagos deleri, ut nihil maneat residuum, excepta praeda. Mosen quidem solum compellat, sed ad omnes sermo dirigitur: quia Moses, per se alioqui satis strenuus, non tam opus habebat stimulis quam reliqui. Quanquam Deus in futurum quoque tempus prospexit, ne populi ingratitudine periret beneficium. Victoriam ergo promittens laudem sibi acceptam referri voluit. Porro ante admonui cur iusserit urbes exscindi, et funditus everti omnes domos: ne scilicet habitandi commoditas populum ad torporem induceret, quum ad quietem promissam festinandum esset. Nam qui in deserto parati fuerant terga dare, et retro abire in Aegyptum, cupide amplexi fuissent terram fertilem, et in illo delectabili nido substitissent. Ergo eius vastitate cogendi fuerunt ad migrandum. Tribui quidem Ruben et Gad, et dimidiae tribui Manasse postea concessa fuit eius possessio: sed ea lege, ut pecoribus illic relictis, fratribus suis comites essent ad totam expeditionem, nec eos desererent nisi deletis gentibus Chanaan.

Deut. 3, 4. *Cepimus quoque urbes.* Hic prolixius recenset quod breviter in Numeris attigerat. Dicit sexaginta urbes bene munitas praeter pagos fuisse captas. Unde et regionis amplitudo colligitur, et singularis Dei potentia in ferendo auxilio, quod exiguo tempore tot urbes probe clausas et cinctas altis muris ceperint: ac si terram pacatam securi et omnibus negotiis soluti lustrarent. A versu octavo coniunctim repetit quod seorsum narraverat de duobus regnis. Et quo certior sit locorum notitia, inserit alia duo nomina montis Hermon, dicit enim a Sidoniis vocari Sirion, ab Emorrhaeis vero Senir. Tandem subiicit: Og regem Basan gigantem fuisse, et unum tunc fuisse ex illa progenie residuum. Monumentum procerae staturae producit ferreum eius lectum, cuius longitudo patebat usque ad novem cubitos, secundum communem eius temporis mensuram. Hac vero circumstantia iterum commendat mirificum Dei auxilium, quod a filiis Israel prostratus fuerit qui solus sua altitudine terrere totum exercitum poterat. Porro quanta fuerit gigantum proceritas apparet ex hoc loco. Orestis corpus, iussu oraculi effossum, septem cubitos longum fuisse tradit Herodotus: Plinius quamvis autorem non citet, subscribit tamen eius testimonio: Gellius fabulosum esse putat, sicuti quod Homerus scribit temporis progressu minui hominum corpora: sed publico fere omnium consensu coarguitur eius inscitia. Incredibile quidem est quod Plinius ipse commemorat, in Creta detectum fuisse cadaver terrae hiatu quadraginta sex cubitorum, quod alii Orionis, alii Etionis fuisse putarunt. Verum si gigantes fuisse credimus (quod non tantum sacris oraculis testatum est, sed etiam ab omnibus fere vetustis scriptoribus proditum) nihil mirum est si octo cubitos magnitudine excesserint. Porro quamvis aetate Mosis exstingui ceperit gigantum soboles, aliis tamen saeculis postea exstiterunt qui ad veterem illam staturam accederent: velut, sub Augusto et Claudio unus circiter decem pedes, alter novem et totidem uncias longus fuit. Itaque non aliud intelligit Moses quam illud monstruosum hominum genus paulatim fuisse emortuum, ut proceritas Og regis Basan singulare fuerit spectaculum.

NUMER. CAP. XXII.

1. *Inde profecti sunt filii Israel, et castrametati sunt in campestribus Moab trans Iordanem Iericho.* 2. *Quum autem vidisset Balac filius Sippor quaecunque fecerat Israel Emorrhaeo:* 3. *Timuit Moab propter populum valde, quod multus esset: et anxius fuit Moab propter filios Israel.* 4. *Dixit igitur Moab ad seniores Madian: Nunc lambet congregatio haec omnes circuitus nostros, quemadmodum lambit bos gramen agri. Porro Balac filius Sippor erat rex Moab tempore illo.* 5. *Misit igitur legatos ad Balaam filium Beor in Pethor, quae erat iuxta flumen terrae filiorum populi sui, ut vocaret eum, dicendo: En populus egressus est ex Aegypto, ecce, operuit superficiem terrae, et habitat contra me.* 6. *Nunc ergo veni, obsecro, maledic mihi populum hunc, quia fortior me est: forte potero, et percutiam eum, expellamque e terra. Novi enim quod cui benedixeris benedictus erit, et cui maledixeris maledictus erit.* 7. *Profecti ergo sunt seniores Madian, et divinationes in manu eorum: et pervenerunt ad Balaam, et retulerunt ei verba Balac.* 8. *Ille vero dixit eis: Pernoctate hic nocte ista, et reddam vobis responsum, quemadmodum loquetur Iehova ad me: Manseruntque principes Moab cum Balaam.* 9. *Et venit Deus ad Balaam, ac dixit: Qui sunt viri isti qui sunt apud te?* 10. *Respondit Balaam Deo, Balac filius Sippor rex Moab misit ad me:* 11. *En populus iste qui egressus est ex Aegypto operuit superficiem terrae: nunc ergo veni, maledic mihi illi: forte potero pugnare cum eo et expellere eum.* 12. *Et dixit Deus ad Balaam: Ne eas cum illis, neque maledicas populo qui benedictus est.* 13. *Surrexit itaque Balaam mane, et dixit ad principes Balac: Revertimini ad terram vestram: quia renuit Iehova concedere mihi, ut eam vobiscum.* 14. *Et*

surrexerunt principes Moab, et pervenerunt ad Balac, ac dixerunt: Renuit Balaam venire nobiscum.

1. *Inde profecti.* Continet haec narratio multas res memoratu dignas. Primo docet Satanam in perdenda ecclesia nullum non movere lapidem: et postquam vi et armis eam frustra oppugnavit, insidiis et occultis artibus eam aggredi: impios quoque eius impulsu satagere, quoad possunt, ut fallaciis evertant ac in nihilum redigant effectum promissionum Dei, et immutabile eius de conservanda quam elegit ecclesia decretum. Ex opposito autem ostendit Deum ita pro suis excubias agere, ut quaecunque in eorum exitium moliuntur hostes, in salutem convertat. Repraesentat etiam quasi in speculo quam stulti et vani sint eorum conatus, qui Dei gratiam labefactare nituntur, praecipue vero demonstrat ita semper victricem exsistere Dei veritatem, ut a professis etiam hostibus testimonium habeat: sicuti Balaam factus est eius praeco. Verum haec et alia suis locis melius observabimus. Ante vidimus nullam fuisse causam cur aliquid adversi machinaretur Balac Dei populo, a quo nihil incommodi metuere debebat. Ultro data fuerat fides, promissa securitas, et oblatum foedus. Quum ergo ipse et Moabitae omnes se ad resistendum parant, et concitant vicinos, tam Deo quam hominibus ingrati sunt. In ipsa etiam trepidatione cernimus quod scriptura dicit, reprobos semper agitari vanis terroribus. Et haec iusta est eorum merces qui pacem cum Deo non quaerunt, ut misera inquietudine assidue vexentur. Deus singulari privilegio Moabitas exemerat ab omni molestia: ipsi autem anxietatis materiam sibi fabricant quia Dei populum vident superiorem fuisse magnis et robustis regibus. Nam ut lusciosis gravis et noxius est solis fulgor, ita reprobos excruciant et ad invidiam stimulant Dei beneficia, quibus paternum erga ecclesiam favorem testatur. Si prudenter expendissent Moabitae quid sibi utile foret, facile erat cum veteribus consanguineis transigere, ut suae tranquillitati caverent: nunc eos ad odium provocando pessime rebus suis consulunt. Neque unius tantum Balac notatur perversus timor, sed totius gentis Moab. Nomen enim regis initio ponitur, sed continuo post generaliter omnes comprehendit Moses. Unde apparet commune fuisse vitium, cuius contagione mox alios quoque inficiunt. Hortantur enim Madianitas ut negotium arcendi populi Israel simul capessant. Praetexitur ratio: sicuti boves herbam agri consumunt, sic instare periculum nisi obviam eatur, ne populus Israel omnes regiones quasi lambendo absorbeat. Atqui longe aliud experti erant: quia populus ipse, ne eos laederet, per laboriosos circuitus declinaverat. Haec continentia eos omni sollicitudine liberasset, nisi maligne sibi pravas suspiciones imaginati essent. Cur enim recta non irruperat Israel in eorum fines, nisi quia salvos et intactos relinquere studebat: alioqui intrepide viam armis sibi fecisset.

5. *Misit legatos ad Balaam.* Docet hic locus, ut alii complures, ex bonis principiis fluere errores quibus incredulos illaqueat Satan. Laude digna videtur modestia regis Balac, quod imbecillitatis suae conscius, humanisque auxiliis diffidens, ad implorandam Dei opem se convertit. Hoc enim unicum nobis salutis asylum, quamvis nos terrenae opes deficiant, non tamen animis concidere, sed in Deum recumbere, qui solus potest omnia, nec externis adminiculis indiget. Hactenus ergo recte Balac, quod nihil magis studet quam conciliare sibi Dei favorem: nec alibi locat victoriae fiduciam quam si eum habuerit propitium: verum perperam Deum per flexuosas ambages quaerens ab eo longe recedit. Atque hoc incredulis omnibus et hypocritis commune vitium est, dum ad Deum aspirant, vagari in suis erroribus. Cupit Balac divinitus liberari a periculo: modum comminiscitur, si exorcismos redimat a mercenario propheta. Atqui hoc modo Deum suis figmentis obstringit ac subiicit. Cognoscere se dicit, ius benedicendi et maledicendi esse in manu Balaam. Unde haec persuasio? nisi quod inane prophetae nomen arripiens Deum a se ipso separat. Sciscitari primo oportuerat quaenam esset Dei voluntas, et ad eum placandum sincera fide preces concipere: quod praecipuum est omittens tantum venali benedictione contentus est. Quod ergo de impetranda a Deo pace et venia sollicitus est, inde colligitur semen aliquod religionis fuisse eius animo insitum. Signum etiam pietatis est reverentia quam prophetae defert. Quod autem suis commentis Deum vult demereri, stultae superstitionis est: quod studet eum sibi obnoxium reddere, impiae superbiae. Quid in mentem venerit Chaldaeo interpreti ut Pethor locaret ad ripam Euphratis nescio: neque enim probabile est tam procul fuisse accitum. Nec vero eius fama e loco tam remoto facile ad gentes illas penetrasset. Proprium quidem esse nomen loci mihi persuasum est: quia terminatio vocis Petorah non patitur epitheton esse viri: sicuti Hieronymus transtulit ariolum. Etsi autem non exprimitur regio, ex contextu tamen probabiliter elicitur Balaam fuisse Madianitam. Et hac ratione existimo in societatem adductos fuisse Madianitas, ut populari suo persuaderent. Quod vers. 7. subiicitur, divinationes fuisse in eorum manu, frigidum est accipere de artificio divinandi, vel etiam de comitibus, qui eadem scientia pollebant. Simplicius esset de mandatis interpretari. Quasi diceret Moses, legatos fuisse edoctos quid a Balaam peterent, nempe ut malediceret populo Israel. Neque enim absurdum est Mosen iterum repetere quod

proximo versu narraverat. Quanquam non displicet quod alii tradunt, tulisse ipsos secum mercedem vel pretium divinationis. Fuerunt enim omnibus saeculis vates nummarii qui venderent sua responsa. Et quum in populo etiam Israelitico multi se impostores mercede prostituerent, corruptela haec vulgo obtinuit. Unde factum est ut Saul et servus eius dubitarent ad Samuelem accedere, quia nullum erat munus ad manum quod offerrent, donec respondit servus sibi esse quadrantem sicli argentei (1. Sam. 9, 7): ac si Samuel pro communi more quaestum faceret ex suis vaticiniis. Ezechiel quidem pseudoprophetis hoc exprobrat, quod venales sint vili mercedula.

8. *Ille vero dixit illis: Pernoctate hic.* Quum a Deo vero exspectet oraculum, verisimile est, non ariolum fuisse, vel magum, qui superstitione vel malis artibus duntaxat ad divinandum polleret. Videbimus quidem postea multis imposturis et fallaciis solitum fuisse uti: sed ex re ipsa patebit prophetiae dono fuisse instructum. Non quod inter veros prophetas censeri debeat quos Deus ecclesiae suae praefecit: quia nec perpetuum vaticinandi munus ei impositum erat, nec coniunctum cum doctrina. Servos enim suos quibus prophetandi partes mandavit Deus, spiritu suo ita direxit, ut nunquam nisi ex eius ore loquuti sint. Et quamvis non praeviderint quidquid futurum erat, sed tantum pro revelationis modo, nihil tamen quod utile cognitu esset ipsos celavit. Unde illud Amos (3, 7): An faciet Deus quidquam quod non manifestet servis suis prophetis? Denique ad omnes necessarias praedictiones spiritus sancti organa fuerunt: et fides eorum vaticiniis aequali tenore constitit, ut nihil vel temere vel frustra effutiverint. Deinde illis datum fuit vaticinia ad rectum finem et usum aptare. Itaque post legem promulgatam eius fuerunt interpretes. In rebus prosperis, gratiam Dei: in adversis, iudicium testati sunt, denique foedus Dei, quo sibi homines per Christum reconciliat, sancire illis propositum fuit. Longe diversa fuit ratio Balaam, et similium, qui nonnisi particulari dono praediti fuerunt: ut quaedam vere praedicerent, in aliis hallucinarentur: et quidem, ut nuda tantum vaticinia sine ullo doctrinae condimento proferrent. Voluit autem Deus tales exstare etiam inter gentes profanas, ut in tenebris scintillae aliquae lucis micarent, atque ita tolleretur ignorantiae excusatio. Vatum quidem nomen sibi arrogarunt quicunque suis imposturis mundo illudere ausi sunt. Et quum nomen divinationis honorificum sit et sacrum, ad fallendi artificium et mentiendi licentiam translatum est: sicuti diabolo solenne est Dei nomen impio abusu profanare. Fuerunt tamen aliqui apud exteras gentes qui divino instinctu res futuras interdum praedicerent: praesertim id contigit ante legem datam: quia nondum hac nota Deus electum populum ab alienis discreverat. Aetate quidem illa iam data erat promissio: Suscitabo vobis prophetas, etc. (Deut. 18, 15). Sed nondum innotuerat: ideoque noluit Deus gentes suis vatibus destitui, qui tamen longe differrent a veris prophetis, quorum iusta et certa erat vocatio. Hoc breviter de Balaam dictum sit, quem Deus in visione nocturna, vel somnio, non minus familiariter compellat quam unum quemlibet e servis suis: sed tantum in re particulari. Porro interrogando qui sint viri illi, perversum eius affectum oblique castigat. Primo intuitu sanctum obediendi studium prae se fert, dum nihil tentare audet, nisi Dei permissu, et recusat pedem movere, donec responsum acceperit. Sed eum sollicitat occulta cupiditas, ut quod rectum non esse sentit, a Deo tamen quasi licitando impetret. Hanc astutiam perstringit Deus quum de hominibus sciscitatur: ac si diceret, nullam fuisse causam cur ipsos vel ad momentum teneret: quum praecise negandum fuerit quod petebant. Et certe mox se proripuisset, si liberum fuisset, vel invito Deo, voto regis Balac obsequi. Nunc veniam sibi dari postulat: ac si habenas laxari cuperet ad male agendum, quas libenter excuteret, nisi quia satis cognoscit nihil se facturum nisi quatenus Deus concesserit. Nec vero quid fas vel rectum sit spectat: sed tantum petit os sibi impune aperiri ad maledicendum.

12. *Ne eas cum eis.* Si qua erat ambigendi ratio, eam Deus praecise tollit, et prohibitionem confirmat: quia nefas sit maledicere quos Deus benedixit. Neque enim aliud permissum est prophetis quam ut testes sint, vel internuncii, vel praecones gratiae, qua Deus pro suo arbitrio quos vult libere dignatur. Dicitur porro Deus benedicere quos favore suo complexus est, et quibus se propitium esse re ipsa declarat, dum sua liberalitate prosequitur. Huius benedictionis sic voluit prophetas esse ministros, ut penes se unum maneret potestas. Ergo si absque eius mandato ius benedicendi sibi arrogant, non frivola modo et nullius momenti, sed etiam sacrilega est actio. Quare merito Ezechiel (13, 2) fallaciae et mendacii coarguit pseudoprophetas, qui blanditiis animas vivificant quae morti erant addictae: minis autem et terroribus eas occidunt quibus Deus vitam promiserat. Unde colligimus frustra hypocritas veniam redimere ab hominibus ad Deum placandum, quod tamen illis usitatum est: nec metuendos esse degeneres ministros, qui officii praetextu tyrannice dominari appetunt, quantumvis adversus innoxios fulminent. Quod autem paret Dei imperio Balaam, non fieri ex animo apparet. Specie quidem modestiae simplices fallerent haec verba: Non ibo, quia Deus vetat: sed minime dubium est quin, ut eum

trahebat ambitio et avaritia ad gratificandum, significet se alioqui propensum fuisse ad suspiciendum iter, nisi divinitus esset prohibitus. Si animus sincerus fuisset, ingenua responsio in promptu erat, frustra vel ipsum vel quoslibet alios accersi, ut inviolabili Dei decreto repugnet Balac. Si ita cordate gloriam Deo in solidum dedisset, non submissa fuisset altera legatio: sed flexiloqua sua excusatione visus est accendere desiderium stulti regis, quo pluris suam maledictionem venderet. Scimus enim hunc vulgarem esse morem impostoribus, ut pro rei difficultate plus sibi mercedis concilient. Si quis tamen cum Balaam conferat conductitios papae prophetas, non parum laudis merebitur servile illius et coactum obsequium, prout detestabilis est indomabilis istorum amentia, qui reclamante Deo ad impias maledictiones perrumpere non dubitant. Perspicua est quam oppugnat veritas: Formidabile illud quod per Isaiam (5, 20) denunciat iudicium, personat in eorum auribus: Vae qui dicunt lucem tenebras, et tenebras lucem. Pergunt nihilominus, et bruto furore blasphemias evomunt, non modo ad perdendam ecclesiam, sed exstinguendam, si fieri possit, totam pietatem.

EX EODEM CAPITE.

15. *Rursus ergo misit Balac principes plures, et nobiliores istis.* 16. *Qui venientes ad Balaam dixerunt ei: Sic dixit Balac filius Sippor: Noli quaeso prohibere te ipsum ne venias ad me:* 17. *Nam honorando honorabo te valde, et quidquid dixeris mihi, faciam: veni igitur obsecro, et maledic mihi populo huic.* 18. *Respondens autem Balaam dixit servis Balac: Etiamsi daturus sit mihi Balac plenam domum suam argento et auro, non possim transgredi sermonem Iehovae Dei mei, ut faciam aliquid, sive parvum, sive magnum.* 19. *Nunc ergo manete, obsecro, hic vos quoque hac nocte, ut sciam quid addet Iehova loqui mihi.* 20. *Tunc venit Deus ad Balaam nocte, et dixit ei: Si ad vocandum te venerint viri isti, surge, vade cum eis: verumtamen quod dixero tibi, illud facies.* 21. *Surrexit itaque Balaam mane, et stravit asinam suam, et perrexit cum principibus Moab.* 22. *Iratus vero est furor Dei quod ipse iret cum illis: stetitque Angelus Iehovae in ipsa via, in adversarium illi: ipse autem equitabat super asinam suam, et duo pueri eius erant cum eo.* 23. *At videns asina Angelum Iehovae stantem in via, et gladium eius evaginatum in manu eius, declinavit illa e via, et ivit in agrum: itaque percussit Balaam asinam ut declinare faceret eam in viam.* 24. *Stetitque postea Angelus Iehovae in semita vinearum: maceria una erat hinc, et maceria altera inde.* 25. *Videns vero secundo asina Angelum Iehovae, coarctavit sese parieti, coarctavit quoque pedem Balaam ad parietem: propterea addidit percutere eam.* 26. *Addidit praeterea Angelus Iehovae transire, et stetit in loco angusto ubi nulla erat via ad declinandum sive ad dextram sive ad sinistram.* 27. *Quum autem vidisset asina Angelum Iehovae, succubuit sub Balaam, unde iratus furor Balaam percussit asinam baculo.* 28. *Et aperuit Iehova os asinae, dixitque illa ad Balaam: Quid feci tibi, quod percussisti me iam tribus vicibus:* 29. *Tunc dixit Balaam ad asinam: Quia illusisti mihi, utinam esset gladius in manu mea, certe nunc occiderem te.* 30. *Dixit autem asina ad Balaam: Nonne sum asina tua? super me equitasti ex quo esse coepisti usque ad diem hanc, numquid solita sum facere tibi sic? Qui respondit: Nequaquam.* 31. *Et detexit Iehova oculos Balaam, viditque Angelum Iehovae stantem in via, et gladium eius evaginatum in manu eius: tum demisso capite adoravit pronus in faciem suam.* 32. *Et alloquutus est eum Angelus Iehovae: Quare percussisti asinam tuam iam tribus vicibus? en ego egressus sum in adversarium tibi, quia declinavit a via coram me.* 33. *Et vidit me asina, declinavitque ante me iam tribus vicibus: quod si non declinasset a facie mea, iam nunc etiam te occidissem, et ipsam vivam reservassem.* 34. *Dixit igitur Balaam ad Angelum Iehovae: Peccavi: non enim sciebam quod tu stares in occursum mei in via: nunc autem si malum est in oculis tuis, revertar mihi.* 35. *Angelus vero Iehovae dixit ad Balaam: Vade cum istis viris: verumtamen verbum quod loquar ad te illud loqueris. Abiit igitur Balaam cum principibus Balac:* 36. *Audiens vero Balac quod adveniret Balaam, egressus est in occursum eius in civitatem quandam Moab, quae erat iuxta terminum Arnon, quae est in extremo finium.* 37. *Et dixit Balac ad Balaam: Annon mittendo misi ad te ad assersendum te? an vere non possum honorare te?* 38. *Respondit autem Balaam ad Balac: Ecce veni ad te: nunc autem numquid omnino potero loqui quidquam? Verbum quod posuerit Deus in ore meo, illud loquar.* 39. *Et perrexit Balaam cum Balac, et pervenerunt in civitatem Husoth:* 40. *Et mactavit Balac boves, et oves: misitque ad Balaam et ad principes qui cum ipso erant.* 41. *Postera autem die accepit Balac ipsum Balaam, et ascendere fecit eum in excelsa Baal, et vidit illinc extremum populi.*

15. *Misit Balac alios.* Hic cernimus, quamvis suppliciter Dei gratiam implorent profani homines, non tamen fastum exuere: ac si ad perstringendos Dei oculos sufficeret eorum splendor. Ergo ut eum suis votis subiiciant, illis satis est ostentare magnificas pompas: et quamcunque modestiam simulet superstitio, interiore confidentia semper turget. Ita Balac quo favorem promereatur, obiecta sua digni-

tate et potentia: Balaam putat sibi fore obstrictum. Etsi autem videtur impostor in hoc secundo responso longe animosior quam prius, mox tamen detecto fuco, prodit duplicem animum. Praeclara vox, et index generosae fortitudinis: Etiamsi Balac mihi domum argento et auro plenam dederit, non transgrediar Dei mandatum. Sed cur non statim procul ablegat improbos licitatores, qui eum ad transgressionem sollicitant? Videmus ergo ut se potius venditet quam Deo tribuat iustam gloriam. Voluit enim hac obedientiae iactantia sibi acquirere sancti prophetae titulum et honorem. Interea inducias sibi dari postulans donec sciscitatus fuerit quid placeat Deo, scelestae rebellionis convictus tenetur. Non audet palam cum impio Dei contemptu se ingerere ad maledicendum eius populo. Recte: sed cur non acquiescit oraculo coelesti? cur certior factus quid liceat necne, dubitanter adhuc inquirit? Nam hoc modo consultat, et ambigit fixumne et ratum esse debeat quod semel praecepit Deus: imo Deum adigere conatur ad mutandum consilium. Ex quo audierat: Non ibis, quo praetextu licuit controversiam amplius movere? Huc ergo tendit conatus Balaam ut Deus, quam protulit sententiam retractando, se ipsum abneget: haec vero plusquam sacrilega est impietas. Quanquam plurimi hodie similes reperientur, qui de voluntate Dei probe edocti non desinunt tamen obliquos cuniculos effodere, ut tandem perveniant quo rapit eos illicita cupiditas. Initio minime illis propositum est scire quid rectum sit, et postquam cognoverint, sequi, sed alios titillat ambitio, alios urit libido, alios stimulat avaritia, denique omni deliberatione dominantur pravi affectus. Statim obstaculum ponit Deus, et eos, velint nolint, quid factu opus sit, sentire cogit, pergunt tamen: et quia clausa est via, tergiversando, per obliquas semitas vel ambages certum Dei verbum eludere conantur. Etsi autem verecunde id facere videntur, quia dubii subsistunt, donec impetrata fuerit a Deo venia, in eo tamen se prodit impudentia, quod Deo et eius prophetis molesti esse non desinunt, donec extorserint quod illicitum esse iam audierant. Ergo discipulos Balaam esse constat quicunque Dei indulgentiam tentant, ut tandem illis aggredi permittat quod semel negavit.

20. *Tunc venit Deus ad Balaam.* Etsi minime fallax est Deus, digni sunt tamen hypocritae cum suis cavillis quorum astutiae illudat. Si propius expendamus studium Balaam, voluit Deum sibi mentiri. Nam si persuasus erat veracem esse, quid aliud sperandum fuit quam ut suum responsum decies sanciret? Interea scelerate mentitur Deo, missionem flagitans, quae Deum ipsum levitatis et inconstantiae reum ageret. Ironice ergo permittit Deus quod interdixerat. Si quis absurdum existimet, Deum qui veritas est simulate loqui, in promptu est solutio, Deum nihil finxisse. Sed homini in sua contumacia obstinato laxasse habenas, ac si quis protervum filium et moribus perditis emancipet, quia se regi non patitur. Nisi enim prava cupiditas excaecasset Balaam, difficile cognitu vel obscurum non erat quo spectaret ironica permissio. Hinc vero discant hypocritae, nihil se proficere vanis coloribus, quamvis illis Deus ad tempus indulgeat, quia tandem deprehendit astutos in sua vafritie. Quare nihil melius quam pura et simplici docilitate quaerere quid fieri a nobis velit, ut statim morem geramus, ne verbum aut syllabam mutare tentemus simul ac sacrum os suum ad nos docendos aperire dignatus fuerit. Quid enim aliud est vocare in quaestionem quod ab eo definitum est, quam importune cogere ut se votis nostris inflectat?

22. *Iratus vero est.* Qui convenit Deum irasci quum nihildum aggressus sit Balaam illius iniussu? Sed tenendum est quod nuper attigi, multa in speciem Deum concedere, quae non probat. Populum in deserto carnibus vesci passus est: viris permisit dare libellum divortii uxoribus, atque etiam plures simul ducere: neque tamen ideo licuit carnes comedere in deserto, vel extra culpam fuerunt divortium et polygamia. Quidquid sit, peccavit Balaam pervicaciter urgendo quod nefas erat: atque hoc modo lethalem poenam meritus est, quam tamen moderari Deo placuit. Qua in parte etiam sobrie sapere oportet, ne ubi a nostro sensu dissident arcana Dei iudicia, ipsis obstrepamus. Prophetam, qui fideliter mandatis defunctus panem in reditu gustaverat, idque alterius prophetae hortatu, ut tantum incogitantia et facilitate lapsus esset, morte punivit, impostori et falsario, qui venalem prostituit linguam non infligit duriorem poenam quam quod minando eum territat. Hic carnis temeritas libenter materiam arriperet cum Deo rixandi: verum ultio quae Balaam manebat, et a qua tandem elapsus non est, illustrandae gloriae Dei causa, in certum tempus dilata fuit. Quare si quando nobis obrepat dubitatio ubi ratio in operibus Dei non apparet, discamus nos statim compescere. Describitur postea externum irae Dei iudicium, quod angelus exserto gladio occurrit: ubi notandum est, cum magno prophetae dedecore patefactum prius asinae fuisse angeli gloriam. Etsi enim corpus induerat angelus, cuius conspectu tangi potuit brutum animal, qui tamen factum est ut ad formidabile illud spectaculum expaverit asina, et propheta caecutierit, nisi quod perfidi hominis stupori notam ignominiae inurere voluit Deus? Visiones extraordinarias ante iactabat, nunc quod bestiae oculis expositum est eum fugit. Unde haec tanta caecitas, nisi ex avaritia, qua sic fuerat obstupefactus, ut turpe lucrum sanctae Dei vocationi praeferret? Denique in eo impletum

fuit quod reprobis saepe denunciat scriptura, ut spiritu vertiginis et amentiae percussus nihil cerneret. Diximus, quamvis natura invisibiles sint angeli, corpora tamen, quoties ita Deo visum est, induere, et suscipere humanas actiones. Quis angelum gladio armavit? nempe qui ex nihilo creavit omnia. Si quis curiosus ultra pergat, et interroget ex qua materia fuerit fabrefactus: contraria quaestione eius stultitiam refellere promptum erit, utrumne mortali homini facilius sit quam Deo ferrum et chalybem in diversos usus aptare. Et fieri potest ut gladii fulgor apparuerit, sicuti Cherubim ad claudendum paradisi aditum cum gladiis fuerunt locati e regione Adae. Denique formam angelo suo contulit Deus, quae metu percelleret tam brutum animal quam pseudoprophetam. Ab asina vero incepit, quo impium hominem magis puderet suae socordiae. Iam narrat Moses asinam primo abreptam fuisse in cursum erraticum, deinde quum in angustiis esset deprehensa, trepide refugisse, ut pedem domini parieti illideret: tandem sub eo succubuisse. Certe expergefieri debebat miser ille impostor, nisi fascinatus fuisset a diabolo. Et Moses diligenter has circumstantias persequitur, ut ostendat non modo privatum fuisse sensu communi, sed ita prorsus attonitum ut ad insigne miraculum non attenderet.

28. *Aperuit Deus os asinae.* Locum hunc exagitant nasuti homines ac subsannant, ac si incredibilem fabulam narraret Moses. Ac plausibilis quidem videtur esse dicacitas, dum obiiciunt nimis ab articulata voce ruditum differre: verum ut hodie licentiose proterviant, sentient tandem quam serio et reverenter loquendum sit de mirificis Dei operibus, de quibus per ludibrium iocando faceti videri appetunt. Porro quia longa refutatione indigna est earum garrulitas, ad eam spernendam contenti simus uno Mosis verbo, quum dicit Deum os asinae aperuisse. Unde enim hominibus loquendi facultas, nisi os eorum in prima mundi creatione aperuisset Deus? Unde fit ut voces humanas imitentur picae ac psittaci, nisi quod rarae cuiusdam virtutis specimen in illis voluit Deus edere? Quis igitur mundi opifici legem nunc imponat, ne os bestiae formet ad exprimendas voces? Nisi forte necessitate constrictum esse velint, quia semel statuit aliquem in natura ordinem, ne miraculis potentiam suam declaret. Si asina in hominem conversa foret, documentum incomprehensibilis Dei potentiae suspicere decebat. Nunc quum paucas tantum voces elicitas fuisse audimus sine intelligentia et iudicio, ac si per aërem spargeretur aliquis sonus, miraculumne habebitur pro fabula? Quin etiam si voces edunt spiritus immundi sub spectris, cur non poterit Deus mutas linguas ad loquendum formare? Nos vero qua decet humilitate revereri discamus quod Deus in pseudoprophetam exercuit iudicium. Poterat statim angeli verbis ipsum castigare: sed quia absque gravi ignominia non satis severa fuisset obiurgatio, bestiam ei constituit magistram. Accedit quidem postea vox angeli: sed quia tam indocilis fuerat, pro merito tractatur, ut quum profecerit in schola asinae, Deum audire incipiat. Porro asina ipsum hebetem esse et mente captum inde coarguit, quia re insolita non fuerit expergefactus. Negat enim se prius fuisse refractariam. Ergo si qua in misero scintilla intelligentiae fuisset, reputare debuit quidnam sibi vellet illa novitas et subita mutatio. Sic a veterno expergefactus fuit, quo attentius loquentem deinde angelum audiret.

31. *Detexit Iehova oculos Balaam.* Docet hic locus, quidquid est in sensibus nostris vigoris non modo nobis divinitus esse inditum, sed arcano eius instinctu vel foveri vel exstingui. Aperti sunt oculi Balaam: ergo ante oppositum erat velamen, ne rem manifestam cerneret. Sic Deus pro suo arbitrio hebetat qui videntur sibi valde acuti: sicuti perspicientia est singulare eius donum. Caeterum in hoc exemplo tanquam in speculo nobis ostenditur quomodo Deum timeant hypocritae, nempe dum urgentur eius praesentia: quia simul ac possunt se subducere, tanquam servi fugitivi lasciviunt. Vidit Balaam angelum districto gladio minitantem, demisso capite adoravit: nempe quia instabat Dei ultio. Sed hic metus eum ad veram correctionem minime adduxit. Fatetur quidem se peccasse, et poenitentiae aliquem fructum profert, dum paratus est domum redire: atqui servilem et coactum metum prodit: quod nonnisi ad poenam expavescat. Nescivi, inquit, te stare in via. Ergo nisi armatus fuisset angelus ad vindictam, secure quasi data impunitate pergebat. Alio etiam verbo detegitur eius vafrities et perfidia. Cursum retroagere paratus est, si Deum offendat profectio: quasi vero non ante intellexisset minime Deo placere. Ridicula est igitur conditio, quasi de re satis testata ambigeret. Si serio Deum timebat, et puro animi affectu, simpliciter expeditioni male et perperam susceptae renunciare debebat. Quorsum enim attinet dicere: Peccavi, si putat Deo adverso se persequi inceptum iter posse? Ergo discamus, ubi innotuit Dei voluntas, nullas moras oblique tergiversando nectere. Quod dicit angelus: Nisi deflexisset asina, se illa intacta interfecturum fuisse Balaam, his verbis significat, non modo innoxio animali se fuisse parsurum pro Dei aequitate et clementia, sed ipso bestiae sensu, ac si iram Dei deprecaretur, redemptam fuisse domini vitam, qui alioqui misericordia indignus erat.

35. *Angelus vero Iehovae.* Iterum ironice conceditur impio homini quod sine scelere exsequi non poterat. Verum sicuti ante dixi adeo sibi conscius

erat perversae cupiditatis ut sciens et volens se ipsum deceperit: non autem fuerit deceptus. Interea notandum est, sicuti Paulus (Ephes. 3, 10) vocat sapientiam Dei multiformem, ita variis modis voluntatem patefieri, ac si secum ipse pugnaret, idem tamen semper velle. Certum est inanem fuisse praetextum Balaam: quasi Deo iubente vel permittente iter faceret. Responsum tamen datum fuerat, Vade. Derisit quidem Deus pertinacem impii hominis amentiam, nec probavit tanquam licitum quod verbotenus concessit: interea duo haec simul conveniunt, Deum non probasse quod damnavit, et tamen voluisse fieri, neque enim dum per impios exsequitur suum consilium, ipsis praecipit ut ita faciant. Voluit de Solomone poenam exigere per Ieroboam, ulcisci impietatem domus Achab per Iehu: neque tamen debuit Ieroboam quod Deus pronunciaverat labefactare, ne in solio regio maneret posteritas Davidis. Iehu vero, quamvis unctus fuerit a propheta, scelerate regnum arripuit: quia nihil eum aliud impulit quam sua ambitio. Quantum ad praesentem historiam spectat, voluit per os Balaam probare quam efficax et immutabile esset suum consilium de adoptione populi, quo veritas eius et constantia magis illustraretur. Peccavit nihilominus Balaam, qui lucri odore tanquam canis venaticus, tractus est ad maledictiones suas locandas.

36. *Audiens vero Balac.* Hic locus optime repraesentat quodnam sit eorum omnium ingenium qui absque sincero Dei timore suis superstitionibus addicti sunt. Pseudoprophetis suis sunt supplices, sordide illis blandiuntur, ac tantum non adorant, ut vix quidquam fingi queat humilius: fovent tamen intus superbiam, quae illis minime cogitantibus erumpit. Egreditur rex officii et honoris causa in adventum prophetae: magna dignatio. Perinde enim est, ac si diadema et sceptrum submitteret. Mox tamen detegitur simulatio, dum expostulans cum Balaam, copias suas et opes iactat, quibus eum possit munerari. Hoc vero tantundem valet ac si mercedi subiiceret munus propheticum, et suis divitiis, imperium vendicaret in vaticinia. Quantumvis ergo serviliter idolis et eorum sacrificis adulentur superstitiosi, nunquam tamen altos spiritus deponunt. Talem zelum in papistis cernere licet, quibus nihil liberalius in ostentanda erga suos praesules et monachos reverentia: sed ea lege ut eos vicissim cupiditatibus suis habeant morigeros. Si quis vero sacrificus non gratificetur cultoribus suis, non minus contumeliose in eum insurgent quam in quemlibet subulcum. Responsio Balaam primo intuitu meram pietatem spirat, Veni, inquit: sed mihi necesse erit proferre quod Deus mandaverit. Quibus verbis significat se, quoad ferebat humanitatis officium, et quantum in se erat, obsequutum fuisse regis precibus: in ipso autem prophetico munere non idem sibi fore liberum: quia omnium mortalium gratiam despiciet, ut pareat unius Dei imperio.

39. *Perrexit Balaam.* Prosequitur narrare Moses quomodo et quam honorifice et laute exceptus fuerit Balaam. Ac primo deductum esse tradit in urbem Husoth: quod alii proprium nomen esse volunt, alii vero appellativum. Utrovis modo accipias, notatur urbis amplitudo, quae in plurimos vicos distincta fuit. Secundo dicit Moses caesam fuisse animalium copiam epulo parando, et ipsi Balaam datos fuisse convivas. Huc tendunt omnia, blanditiis illectum fuisse Balaam, ut eum puderet regi tam munifico [1]), et a quo non modo amice, sed liberaliter tractatus erat, quidquam negare. Perinde ac si loco Dei esset Balaam, vel promercalis esset ipsius Dei gratia. Tandem subiicit Moses Balaam deductum fuisse in excelsa Baal, ut commodius ex loco sublimi castra populi conspiceret. Quanquam dixit Moses tantum extremam partem castrorum vidisse: quia scilicet montana erat tota regio: et ob locorum distantiam impediebatur aspectus: religio tamen loci (meo iudicio) quaesita fuit a Balac. Deduxit ergo Balaam in templum, quo sibi melius conciliaret Dei favorem. Unde etiam apparet hunc impostorem nihil de cultu Dei habuisse firmum vel solidum, sed promiscue cum profanis gentibus idola coluisse: sive quod iisdem superstitionibus esset implicitus, sive quod pro nihilo duceret se ad captandam gratiam inflectere ad quoslibet omnium [2]) mores et ritus. Semper enim fuerunt medii homines, qui adulandi causa pietatem corrumperent variis figmentis, coelumque terrae miscerent.

NUMER. CAPUT XXIII.

1. *Et dixit Balaam ad Balac: Aedifica mihi hic septem altaria, appara quoque mihi hic septem iuvencos, et septem arietes.* 2. *Fecitque Balac quemadmodum dixerat Balaam, et obtulit Balac et Balaam iuvencum et arietem in altari.* 3. *Tunc dixit Balaam ipsi Balac: Consiste iuxta holocaustum tuum, et ibo si forte occurrat Iehova obviam mihi, et quidquid ostenderit mihi narrabo tibi. Abiit itaque in excelsum.* 4. *Et occurrit Deus ipsi Balaam, dixitque illi: Septem altaria disposui, et obtuli iuvencum in quolibet altari.* 5. *Posuit autem Iehova verbum in ore Balaam, dixitque illi: Revertere ad Balac, et sic loqueris.* 6. *Et reversus est ad eum, et ecce, stabat iuxta holocaustum suum, ipse et omnes principes*

1) *Princeps:* magnifico.
2) *Eadem:* hominum.

Moab. 7. *Assumpsitque parabolam suam, ac dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moab, de montibus Orientis, dicendo: Veni, maledic mihi Iacob, et veni, detestare Israelem.* 8. *Cur maledicam, et non maledixit Deus? et cur detestabor eum quem non detestatus est Iehova?* 9. *Siquidem de vertice petrarum videbo eum, et de collibus intuebor illum: ecce, populus confidenter habitabit, et inter gentes non reputabitur.* 10. *Quis numerabit pulverem in Iacob, ac numerabit quartam partem Israelis? Moriatur anima mea morte rectorum, et sit novissimum meum sicut ipsius.* 11. *Tunc dixit Balac ad Balaam: Quid fecisti mihi: ut malediceres inimicis meis sumpsi te, et ecce, benedixisti benedicendo.* 12. *Qui respondens dixit: Nonne quod posuerit Iehova in ore meo, id observabo ad loquendum?*

1. *Aedifica mihi hic septem altaria.* Certius hinc colligimus degenerem hunc prophetam minime expuris Dei revelationibus vaticinari solitum esse, sed aliquid habuisse affine magicis exorcismis, et multis erroribus ac fallaciis infectam fuisse qua se iactabat divinandi artem. Neque tamen id obstat quominus interdum ex spiritus Dei afflatu verus fuerit vates: quia (ut dictum fuit) dum mundus in tenebris demersus erat, voluit Deus exiguas lucis scintillas adhuc micare, quae vel rudissimis quibusque excusationem tollerent. Quum igitur particulari dono polleret, figmenta hinc inde mutuatus est, quae diaboli tantum praestigias saperent, alienissima autem essent a vera et proba inquirendi ratione. Hinc septenarius numerus altarium et victimarum. Quamvis enim Deus diem septimum sibi consecrando, sicuti in septem lucernis et aliis rebus aliquid in eo numero perfectionis esse indicaverit: postea tamen multae extraneae superstitiones confictae sunt: et hoc praetextu Satan vafre miseris hominibus illusit, dum virtutes arcanas persuasit numero septenario inclusas esse. Et apud scriptores profanos viguit frivola haec curiositas, ut in universa natura quaererent huius erroris confirmationem. Septem planetas, totidem pleiades, septem triones, et totidem circulos, vel zonas proferunt in medium: foetus vitales nonnisi septimo mense venire in lucem. Multa eiusmodi congerunt quibus probent numero septenario subesse occultum aliquod mysterium. Contagio etiam ad Christianos pervenit. Nam hac de re nimis acute interdum philosophantur veteres, et vulgo maluerunt scripturam corrumpere quam non restringere ad hunc numerum spiritus dona, et statuere septiformem spiritus gratiam. Hoc commento imbutum fuisse Balaam patet, ubi septem altaribus, et bis septenis hostiis elicere Deum tentat. Ex prompto autem obsequio Balac discamus, superstitiosos neque sumptibus parcere, nec quidquam refugere quod ab errorum magistris exigitur. Quare danda opera est ne temere simus creduli: simul tamen cavendum, ubi constiterit quid agendum sit, ne turpis nos segnities moretur, ubi tam celeriter ac strenue currunt in suum exitium increduli.

2. *Tunc dixit Balaam.* Hac etiam in parte veros Dei servos aemulatur. Secessum enim quaerit: quia servis suis fere semper apparuit Deus, quum segregati essent ab hominum coetu. Diceres alterum esse Mosen, dum regem hortatur ad preces assiduas, et quo sit attentior ad precandi studium, manere iubet quasi defixum altaribus. Interim se a turba et testium oculis subducit, quo paratior sit ad recipiendum oraculum. Verum ut nihil in eo fuit integrum, probabili ratione statuere licet, vana ostentatione imitatum fuisse Dei servos, ut tanquam eius consiliarius arcana ex coelestibus adytis proferret. Vocem שפי nescio cur aliqui Solum, alii Tristem exponunt, melius convenit pro excelso accipere: quod alii similes loci confirmant. Se ergo recepit impostor in altiorem locum, vel culmen, ut certior vates a familiari Dei colloquio illinc prodiret.

4. *Et occurrit Deus.* Mirum est quomodo Deus quidquam habere commune statuerit cum pollutionibus Balaam: quando nulla est communicatio luci cum tenebris, et omnem cum daemonibus societatem detestatur: verum quamvis impietas Balaam exosa esset Deo, id tamen non obstitit quominus in actu particulari eo usus fuerit. Hic ergo occursus minime favoris fuit testimonium, ac si probaret septem altaria et superstitiones eius ratas haberet: sed quemadmodum vitiosa instrumenta bene in suum usum accommodat, ita per os pseudoprophetae foedus quod cum Abraham pepigerat, exteris et profanis gentibus promulgavit. Iactat quidem suas septem aras, ac si rite Deo litasset, sicuti hypocritae superbe confidunt se Deum demereri, ubi iram eius provocant: sed Deus omisso illo perverso cultu peragit quod statuerat. Balaam enim mittit, qui praeco sit ac testis firmae suae erga electum populum gratiae. Suppeditat quidem servis suis quod loquantur, et gubernat eorum linguas: quia nec ad cogitandum quidquam idonei essent, nisi ab ipso facultas suppeteret: ac nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Verum sancti prophetae sic organa fuerunt spiritus, ut thesaurum quem Deus apud eos deposuerat, ex corde proferrent. Qua ratione dicit Ieremias (15, 16) se comedisse Dei sermones: et Ezechiel (3, 1) volumen in quo vaticinia scripserat comedisse. Neque enim fingendus est nobis ἐνθουσιασμός, quo abripi putarunt suos divinos profani homines: ita ut coelestis afflatus eos ecstaticos vel attonitos redderet. Quin potius in illis completum fuit quod David de se praedicat: Credidi, propterea loquar

(Psal. 116, 10): et eorum sensus illuminavit Deus antequam linguas regeret. Diversa autem fuit ratio Balaam: qui mente alienatus voces ori suo inditas reddidit.

7. *Assumpsit parabolam.* Nomen משל graves omnes et memorabiles sententias significat, praesertim ubi accedit verborum splendor. Sensus ergo est: Balaam magnifice et non vulgari modo aggressum fuisse loqui. Nec dubium est quin splendido genere dicendi attentum reddiderit Balac secreto Dei instinctu: ut miser ille agnosceret Balaam non humano more iam loqui, sed divinum aliquid spirare, ut oraculo magis vulneraretur eius animus. Summa autem huc tendit, non perverse modo et stulte Balac cepisse consilium de maledicendo populo, sed quidquid tentavit vanum fore et inutile, quoniam Deo repugnet. Interea se potentia illa abdicat, qua ipsum excellere persuasus fuerat Balac. Verba enim eius prius retulit Moses: Scio maledictum fore cui tu maledixeris: ac si translata in eum esset Dei virtus, ut eum pro libidine huc illuc versaret. Quid autem id aliud erat quam Deo abrogare suum imperium? Hoc igitur abominabile figmentum refellitur ore Balaam, dum uni Deo ius benedicendi asserit. Quomodo, inquit, maledicerem nisi mandato Dei? non quod semper Deus compescat impios, ne quid eius veritati adversum pronuncient. Scimus enim ipsos saepe futiliter garrire, plenis buccis evomere blasphemias, lucem obtenebrare suis mendaciis, et conari quantum in ipsis est, evertere Dei fidem. Sed quoniam alia ipsi Balaam persona imposita erat, ut scilicet oraculum recitaret a Deo sibi dictatum, fatetur linguam suam fraenatam esse, ne vel syllabam unam pronunciet Dei iniussu. Porro quoniam Syriae fit mentio, putarunt quidam e Mesopotamia Balaam fuisse accersitum: et errori inductus fuit color, quod a Chaldaeis ars divinandi fluxerit. Verum (ut ante dictum fuit) credibile non est famam hominis tam longe sparsam fuisse: deinde quomodo exiguo tempore quo populus illic quievit, bis missa fuisset legatio in terram loginquam? nam ad minimum circumacti fuissent sex menses. Ad haec paulo post videbimus occisum inter Madianitas fuisse. Optime vero quadrat, regionem illam comprehendi sub Aram, vel Syriae nomine, quam profani quoque scriptores contiguam Arabiae faciunt, versus mare rubrum. Iam vero quia respectu terrae Moab orientalis erat terra Madian, deinde excelsa, et montuosa, recte additur, vocatum fuisse e montibus orientis: atque hoc modo designat locum Moabitis cognitum propter viciniam.

9. *Siquidem de vertice.* Sensus est, nisi fallor, quamvis procul inspexerit pupulum, ut eius potentiam ex superiore et tam remoto loco agnoscere non posset, sibi tamen portendi aliquid magnum et formidabile. Propior intuitus metum incutere solet: deinde viginti hominum millia oculos perstringunt, ac si maior quintuplo numerus foret. Postremo iusta statura hinc aestimatur. Atqui Balaam pronunciat prophetico spiritu longe plus se videre in populo Dei quam ferat locorum distantia: quia ut erat in alta specula locatus, pro communi sensu contempsisset pusillos homines. Dicit autem habitaturum esse solum, ut alienis auxiliis minime indigeat. לבדד enim tantundem valet ac solitarie, vel seorsum. Dicitur ergo populus ita habitaturus esse, ut sua sorte contentus sit: non desideret alienas opes, neque accersat aliena auxilia. Caeterum quod populus nunc ad Aegyptios, nunc ad Assyrios se conferens, perversis foederibus se implicuit, non pugnat cum hoc vaticinio, ubi non de virtute populi, sed tantum de benedictione Dei agitur, quae iterum in Deuteronomio capit. 33, 28 celebratur iisdem verbis. Quod sequitur, non reputatum iri inter gentes, non debet intelligi de contemptu: ac si dictum esset, nullo fore loco vel gradu: sed dignitate et praestantia extollitur electus populus supra alios omnes: ac si diceret, nullam fore gentem sub coelo parem vel secundam. Etsi autem florente quoque populi statu fuerunt aliae monarchiae opulentiores, et superiores tam hominum numero quam omni copiarum genere, non tamen destitit excellere populi conditio: quia non tam divitiis et externo apparatu quam Dei adoptione eximius erat. Sicuti mons Sion prae aliis montibus nobilis vocatur, quoniam illic sibi domicilium elegerat Deus. Alii exponunt, solum fore populum, ut gentibus non comparetur: quia separata erit eius religio a toto orbe, nec se miscebit profanis sordibus. Verum simplicior est ea quam adduxi expositio.

10. *Quis numerabit.* Hinc apparet divinitus suggestum fuisse ipsi Balaam quid esset dicturus: quia verba recitat ex solenni Dei promissione, ubi confertur semen Abrahae terrae pulveri. Caeterum tenendum est quod nuper attigi, quamvis populi scelere ad exiguum numerum redacta fuerit illa multitudo, non tamen frustra hoc fuisse pronunciatum: quia paucitas illa tandem exundavit, ut totum mundum repleret. Sobolem ergo hyperbolice infinitam fore dicit: quoniam quarta pars vix erit numerabilis. Votum quod in fine ponitur, magis emphaticum est quam simplex affirmatio de aeterna populi felicitate. Utinam, inquit, eundem cum ipsis sortiar exitum. Nam primo, quisque sibi optime consultum cupit: deinde fatetur Balaam se indignum esse qui censeatur in electo Dei populo. Unde colligere promptum fuit quam stulte confideret Balac eius maledictioni. Porro his verbis perpetuam felicitatem notat: quasi diceret, beatum fore tam in morte quam in vita. Interea testis est futurae immortalitatis: non quod apud se meditatus fuerit cur optabilis esset mors rectorum: sed Deus homini

impuro hanc confessionem extorsit, ut vel invitus, vel non cogitans, exclamaret Deum ita perseverare in prosequendo erga suos paterno favore, ut ne in morte quidem beneficus esse desinat. Unde sequitur, gratiam Dei fines huius caducae vitae excedere. Quare haec vox insigne continet testimonium futurae immortalitatis. Etsi autem non penitus forte expendit Balaam quid hoc sibi vellet, dubium tamen non est quin vere profiteatur id se optare. Verum, ut solent hypocritae nonnisi evanidum votum concepit: quia minime serio quaerebat quod convictus erat optimum esse. Recti vocantur Israelitae sicuti aliis locis, non propria rectitudine, sed Dei beneplacito, qui eos dignatus fuerat segregare ab immundis gentibus.

11. *Dixit Balac ad Balaam.* Superbus homo iterum pseudoprophetam obiurgat, ac si ius vaticinandi pretio mercatus esset. Ita scilicet reprobi Deum per obliquos circuitus quaerendo, non aliter sibi quidquam negotii cum eo esse volunt, nisi perversis eorum votis morem gerat, denique nisi eum sibi reddant obnoxium. Cogitur itaque Balaam stolidum hunc fastum Dei mandato refutare, quum sibi aliud licere negat, quam ut perferat quod Deus praecepit. Quod meminerimus dictum esse respectu particularis actus: ubi in verbis gestabat personam veri prophetae, quamvis longe aliter esset affectus.

EX EODEM CAPITE.

13. *Tunc dixit ad eum Balac: Veni obsecro mecum ad alterum locum, unde videas illum (tantummodo extremum eius vidisti, et totum ipsum non vidisti) et ei maledic mihi inde.* 14. *Et tulit eum in locum sublimem, in verticem Pisgah: aedificavitque septem altaria et obtulit iuvencum et arietem in altari.* 15. *Dixit autem ad Balac: Consiste hic iuxta holocaustum tuum, et ego occurram illic.* 16. *Occurrit vero Iehova ipsi Balaam, et posuit verbum in ore eius, dixitque: Revertere ad Balac, et sic loqueris.* 17. *Venit itaque ad eum, et ecce, ille stabat iuxta holocaustum suum, et principes Moab cum illo: cui dixit Balac: Quid loquutus est Iehova?* 18. *Tunc assumpsit parabolam suam, et dixit: Surge Balac, et audi, ausculta verba mea fili Sippor.* 19. *Non est homo Deus, ut mentiatur, et filius hominis, ut poeniteat eum: ipse dixit, et non faciet? loquutus est, et non praestabit illud?* 20. *Ecce ut benedicerem accepi: et benedixit* benedictione, *et non revocabo eam.* 21. *Non aspexit iniquitatem in Iacob, nec vidit violentiam in Israel. Iehova Deus eius est cum eo, et clangor regis in eo.* 22. *Deus eduxit eos ex Aegypto: sicut robur unicornis est ei.* 23. *Non est augurium in Iacob, nec est divinatio in Israel: secundum hoc tempus dicetur de Iacob et Israele: Quid operatus est Deus?* 24. *En populus tanquam leo surget, et tanquam leunculus elevabitur: non accubabit donec comederit praedam, et sanguinem occisorum biberit.*

13. *Tunc dixit ad eum Balac.* Facit Balac quod solent fere omnes superstitiosi. Nam quia nihil illis certum est vel firmum, per varias speculationes circumaguntur, nunc hoc, nunc illud tentant. Praesertim vero in aspectu vim aliquam magicam subesse imaginantur: ac si oculi partem efficaciae darent exorcismis. Et illud olim vulgi opinione receptum fuit, plurimum ad incantationes pollere intuitum: sicut apparet ex profanis scriptoribus. Transfert ergo Balac alio suum ariolum, ut illic melius suas divinationes exerceat. In verbis quaedam est ambiguitas. Sunt qui sic exponunt: Veni in alium locum, ut illinc videas, ex parte videas, non totum, ac si metueret Balac ne ipsa multitudo terreret Balaam, vel frangeret vim incantationum. Probabilior tamen eorum est sententia qui verbum Videre secundo loco in tempore praeterito accipiunt, ut sensus sit: Veni in locum ex quo aspicias: quoniam hactenus non vidisti totum, sed ex parte duntaxat. Scimus enim quam frequens sit apud Haebraeos temporum conversio. Quod ad locum pertinet in quem deductus fuit Balaam, parum interest propria an appellativa nomina esse credamus שדה צפים et הפסגה: quia satis liquet, si loco indita fuerint, imposita fuisse pro situ. Nam in colle planitiem fuisse verisimile est, quae merito vocari posset Ager speculatorum.

17. *Venit itaque ad eum.* Interrogat Balac quidnam responderit Deus, qui tamen iam oraculum prius respuerat. Sic hypocritae prae se ferunt valde anxiam sollicitudinem in quaerenda Dei voluntate: cuius tamen cognitio illis est intolerabilis. Ita maxima illorum ad inquirendum sedulitas nihil aliud est quam mera simulatio. Adde quod responsum Dei ex longinqua divinatione venatur Balac: quum tamen in corde insculptum esset testimonium voluntatis Dei. Sed haec est iusta perversae curiositatis ultio, dum impii volunt Deo legem imponere, ut suis votis subscribat. In externis caeremoniis nihil omittit Balac: suppliciter ad altaria Deo placando dat operam: sed interea vult illum sibi esse morigerum, nec aliter eum audire sustinet quam si fallaces blanditias proferat.

18. *Tunc assumpsit parabolam.* Diximus quid valeat haec loquutio, nempe magnificum splendorem prae se ferre in sermone, quo magis attentus sit auditor. Quo etiam spectat praefatio: Audi Balac, ausculta fili Sippor. Nam geminationes istae, ut plurimum sunt emphaticae, et aliquid non vulgare spirant. Iam quum negat Deum mentiri posse,

quia non est similis hominibus, species est obiurgationis. Quasi diceret: Visne Deum facere mendacem? oportuit enim cohiberi vesanum studium Balac, ne ultra tenderet. Caeterum hinc elicitur doctrina apprime utilis, perperam facere homines, dum ex suo ipsorum ingenio et moribus Deum aestimant, quo tamen vitio laborant fere omnes. Nam qui fit ut tam simus propensi ad vacillandum, nisi quia in nostra trutina appendimus Dei promissiones? Ergo ut discamus supra mundum mentes attollere, quoties de fide et certitudine verbi Dei agitur, reputare convenit quanta inter nos et eum sit distantia. Mentiri ideo hominibus est usitatum, quia ad mutandum consilium sunt flexibiles, vel quod polliciti sunt exsequi interdum nequeunt. Mutatio autem consilii vel ex levitate vel mala fide provenit, vel quia eos poenitet qui futiliter et inconsiderate loquuti sunt. In Deum nihil tale cadit: quia nec fallitur, nec fallaciter quidquam pronunciat, nec ulla est apud eum obumbratio, ut inquit Iacobus (1, 17). Tenemus nunc quorsum dissimilitudo haec respiciat: ne scilicet Deum transfiguremus pro nostro sensu: sed in consideranda eius natura meminerimus nullis conversionibus obnoxium esse, quoniam superat omnes coelos. Quid autem significet Dei poenitentia, cuius aliquoties fit mentio, ex suis locis petant lectores. Iam simul notanda est doctrinae applicatio. Frigerent enim per se haec verba, Deum esse veracem, nisi ad usum suum referantur: nempe indubia fide acquiescendum esse eius promissionibus, et serio ad minas trepidandum. Nam in hunc etiam finem dicitur sermo Dei purus et integer, et confertur argento septies purgato. Huc quoque tendit illatio quae mox subiicitur: An igitur non implebit quod loquutus est? Volebat Balac maledici populum quem Deus sibi adoptaverat: id fieri posse negat Balaam, quia Deus in suis decretis firmus sit. Denique idem docet quod Paulus, electionem illius populi, quoniam in gratuita Dei liberalitate fundata sit, esse absque poenitentia. Quod si conductitio pseudoprophetae haec vox fuit extorta, quam inexcusabilis socordia nostra erit si in amplexando Dei verbo varient atque alternent mentes nostrae, ac si ipse esset varius?

20. *Ecce, ut benedicerem.* Significat mandatum benedicendi iniunctum sibi esse, et legem impositam. Neque enim (ut dictum est) in hac actione liber fuit aut sui iuris: sed eum sibi Deus addixerat, ut propheticum munus etiam invitus exerceret. Hinc colligit non esse in suo arbitrio praedictionem mutare, cuius minister est ac testis. Sed notandum est quod medio loco inseritur, Deum scilicet ipsum benedixisse. Quibus verbis intelligit pendere utramque hominum sortem ab unius Dei autoritate: nec prophetis aliud esse datum, nisi ut quod statuit Deus promulgent: ac si diceret: Nonnisi unius Dei est decernere qualis sit hominum conditio. Benedictionis suae me praeconem esse voluit: eam igitur evertere, vel retractare, meum non est. Porro quia personam veri prophetae hic Balaam sustinet, colligere licet ex his verbis, non aliam ligandi et solvendi potestatem verbi ministris datam esse, nisi ut fideliter proferant in medium quod a Deo acceperint.

21. *Non aspexit.* Quidam per און et עמל idola intelligunt, quae nihil quam mortiferum laborem et molestiam afferunt suis cultoribus. Ac si dictum esset, Israelem a talibus noxis purum et immunem esse, quia rite unicum Deum colat. Sed quomodo conveniet, Deum non vidisse idololatriam in populo, qui manifeste in eam prolapsus fuerat? Etsi autem semel tantum fabricatus est vitulus, multae tamen et propemodum assiduae defectiones non patiuntur homines sceleratos et perversos ita absolvi. Porro quum duae istae voces simul coniunctae omnia iniquitatum genera significent quae ad homines laedendos, vel ad nocendum, et damnum cum iniuria inferendum tendunt, aptior erit sensus, non conspici iniquitatem in Iacob, ut censeatur inter gentes violentiae et sceleribus deditas. Quanquam si ita accipere libet, eadem quae prius exoritur quaestio. Scimus enim Israelitas pessimis quibusque vix fuisse meliores. Dilute quidam respondent, non conspici, quia Deus non imputat. Ego vero nihil aliud his verbis notari existimo quam Deo gratum esse populum, quia eum sanctificaverit. Si quis excipiat, non ideo protinus fuisse iustum et innoxium, solutio in promptu est, non praedicari quales fuerint, sed tantum celebrari Dei gratiam qua ipsos in gentem sanctam eligere dignatus erat. Hoc modo Ierosolyma fuit sancta civitas et regia Dei sedes, quum tamen spelunca esset latronum. Hac ratione dicit Paulus (Rom. 11, 16) filios Abrahae esse sanctos ramos, quia progeniti sint ex radice sancta. Eodem sensu filii Dei passim vocantur quantumvis essent degeneres. Ergo dicitur Deus non aspexisse in illis iniquitatem, adoptionis suae respectu, non autem quod tam praeclaro elogio digni fuerint, ac si discrimen inter eos et alias gentes statueretur, non pro meritis, sed mero Dei beneplacito. Sic Paulus alibi postquam gentibus eos aequavit et docuit nulla in re excellere, deinde subiicit (Rom. 3, 1): Quae igitur Iudaei dignitas? aut quae utilitas circumcisionis? Magna, inquit per omnem modum: nempe quia notam discretionis extra ipsos quaerit. Denique quia Deo placuerat eligere populum illum, se ipsum potius et gratiam suam amore prosequutus est, quam illius vitam et mores. Sunt qui secus accipiunt hunc locum, Deum non aspicere iniquitatem, neque videre molestiam in Iacob: quia permittere nolit eum iniuste gravari

vel affligi. Ac si dictum esset: Si quis iniuste nocere velit huic populo, Deus nullam vim nec iniuriam admittet, sed potius se opponet instar clypei. Atqui si placeat hic sensus, malim verba indefinite accipere: ac si dictum esset Non videbitur molestia in Iacob. Nam Hebraei saepe ubi verbum sine subiecto ponunt, generaliter ad quoslibet extendunt rem ipsam de qua agitur: et tunc verba activa commode in passiva resolvi possunt. Atque ita melius fluet contextus, quia subiicitur continuo post, Iehova Deus eius est cum eo: ubi reddi causa videtur cur non conspicienda sit molestia adversus Iacob: quia scilicet aderit Deus ad ferendum auxilium. Scimus autem immensam eius potentiam sufficere ad tuendam ecclesiae salutem, ut ne portae quidem inferorum praevaleant. Quod postea sequitur: Clangorem, vel iubilationem regis in eo esse, intelligo, Deum semper triumphandi materiam daturum esse. Nomen enim quod alibi vetus interpres iubilationem vertit videtur hic sumi pro gratulatoriis canticis. Sed quia tubae clangorem significat, non male quadrabit, populum fore terribilem suis hostibus quia audacter prosiliet ac descendet in proelium, quasi Deo tuba clangente.

22. *Deus eduxit.* Causam perpetuae felicitatis indicat, quia Deus qui populum illum semel redemit, inceptum a se opus non deseret. Argumentum a continua beneficiorum Dei serie ductum, nam quia ex fonte inexhausto manant, perennem habent cursum. Hoc autem ad ecclesiae statum specialiter pertinet: quia donec filios suos Deus ad metam usque perduxerit, nunquam desinit erga eos esse beneficus. Merito igitur colligit Balaam, quia Deus semel populum redemit, perpetuum fore salutis praesidem. Postea docet potentiam Dei qua populum tuebitur, fore invictam. Hoc enim sibi vult similitudo unicornis.

23. *Non est augurium.* Vulgo intelligunt laudari populum, quia auguriis et magicis superstitionibus non sit deditus, quemadmodum etiam Deus lege sua severe praeceperat ne se polluerent talibus corruptelis. Alii sic exponunt: Non indigent Israelitae ariolis: quia per Urim et Thummim, vel per prophetas, illis divinitus reveletur quidquid est utile. Rectior eorum sententia qui sic interpretantur: Nullum augurium et nulla divinatio valet contra Israelitas, modo clarior accedat explicatio. Fatetur enim, meo iudicio, Balaam suis auguriis non esse locum, vel solitas suas artes nunc cessare, quoniam earum effectus et vigor ad Israelitas non perveniat. Atque haec confessio respondet verbis magorum Pharaonis, quum dicerent: Digitus Dei est, postquam pertinaciter contenderant eousque dum ipsos cogeret Deus ad cedendum. Ita nunc Balaam pronunciat protegi electum populum divinitus, ut irritae sint suae divinationes, et vana auguria. Alterum membrum versus simpliciter mihi videtur huc tendere, Deum praeclara opera exinde editurum pro defensione populi sui, quae cum admiratione narrentur. Coactum est et a sensu remotum quod alii vertunt: Sicut hoc tempore dicetur: Quid operatus est Deus in Israele? potius enim dicere vult Balaam, longos fore progressus gratiae Dei, cuius exordia duntaxat tunc apparebant: ac in summa pronunciat exinde memorabiles fore Dei virtutes in populo illo, quae amplam materiam historiis suppeditent.

24. *En populus tanquam leo.* Haec similitudo non omni ex parte convenit. Non enim saevos aut rapaces fore Israelitas significat, sed validos et robustos: et si quis eos lacessat promptos ad resistendum. Capite proximo iterum recurret verbis paululum mutatis. Quod autem hic generaliter praedicat Balaam de toto populo, in benedictionibus Iacob confertur in solam tribum Iuda quia illic maxime excelluit fortitudo. Summa est quamvis undique impetatur populus Israel, praeditum fore invicta fortitudine, quae omnes impetus frangat, vel procul abigat. Caeterum meminerimus virtutem hanc, qua se tuebitur Israel contra omnes hostes, numerari inter Dei dona: ac si diceret Balaam, Dei praesidio fore salvum.

EX EODEM CAPITE.

25. *Dixit autem Balac ad Balaam: Neque maledicas ei, neque benedicas.* 26. *Cui respondit Balaam, dicens: Annon dixi tibi: Quidquid dixerit mihi Iehova id faciam?* 27. *Tunc dixit Balac ad Balaam: Veni agedum, ducam te ad locum alium, si forte inde placebit Deo ut maledicas ei mihi.* 28. *Sumpsit ergo Balac ipsum Balaam in verticem Peor qui respicit versus desertum* [1]). 29. *Dixit autem Balaam ad Balac: Aedifica mihi hic septem altaria, et appara mihi hic septem iuvencos et septem arietes.* 30. *Fecit itaque Balac quemadmodum dixerat Balaam, et obtulit iuvencum et arietem in* unoquoque *altari.*

25. *Dixit autem Balac ad Balaam.* Hic tanquam in speculo cernere licet quam misere huc et illuc agitentur increduli, ut inter vanas spes et metus alternent, ut sententiam mutando revolvantur tamen in eosdem errores: ac si per labyrinthum eos circumageret caeca intemperies. Ubi se opinione deceptum videt Balac, cupit saltem conductitium prophetam nec prodesse nec obesse. Id vero perinde est ac si Deum vellet iacere otiosum.

1) *In margine:* vel, Iesimon.

Mox tamen animum colligit, et maledictionem, cui valedixerat, poenitentia ductus, tentat redimere. Hac de causa in alium locum trahit Balaam: atqui iam id frustra expertus fuerat. Sed ita pertinaciter urgent increduli impios suos conatus. Inquietudo autem quae interea ipsos dubios versat, iusta est temeritatis eorum merces.

26. *Cui respondit Balaam.* Hic fatetur mercenarius vates nihilo magis silentium in suo arbitrio esse quam sermonem. Nec dubium est quin se serviliter excuset apud superbum regem, cui se libenter venditasset: ac si odium et culpam a se volens avertere, diceret se invitum rapi divino afflatu. Et crimen in ipsum Balac regerit, qui in tempore admonitus, stulte ipsum accersiverat. Reliqua iam exposui.

NUMER. CAP. XXIV.

1. *Quum autem videret Balaam quod placeret Iehovae, ut benediceret Israel, non abiit sicut semel et iterum in occursum auguriorum: sed posuit versus desertum faciem suam.* 2. *Ac quum elevasset oculos suos, vidit Israelem dispositum per tribus suas: fuitque super eum spiritus Dei.* 3. *Tunc assumpsit parabolam suam, et ait: Dicit Balaam filius Beor, dicit vir reconditus oculo.* 4. *Dicit qui audivit eloquia Dei, qui visionem omnipotentis vidit, qui cadit et aperiuntur oculi eius.* 5. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, habitacula tua Israel!* 6. *Sicut valles diffusae, sicut horti iuxta flumen, sicut arbores aloes, quas plantavit Iehova, sicut cedri iuxta aquas:* 7. *Defluet aqua e situla eius, et semen eius in aquis multis, et elevabitur rex eius super Agag, et extolletur regnum eius.* 8. *Deus eduxit eum ex Aegypto: sicut vires unicornis ei. Consumet gentes hostes suos, et ossa eorum conteret, et sagitis suis confodiet* [1]). 6. *Incurvabit se ut accubet tanquam leo minor: et tanquam leo maior: quis excitabit eum? Quisquis benedixerit tibi, erit benedictus: et quisquis maledixerit tibi, erit maledictus.*

1. *Quum autem videret.* Apparet Balaam, ut impio regi gratificaretur mercedis causa, per varios flexus et ambages tentasse an responsum ex voto elicere posset. Sic impii ludendo Deum placare student, ut pueros blanditiis mulcemus. Et Deus ipsum aliquamdiu passus est inhiare fallaci oraculo: nunc autem propius eum constringit, et abscissa omni mora, responsum dictat, ac proferre cogit. Neque enim eius obedientia laudatur, ac si voluntate Dei cognita sponte paruerit, et destiterit a praepostera sua cupiditate, sed quia iam tergiversandi non erat locus, pedem loco movere ausus non est: ac si Deus iniecta manu eum retineret. Quod dicitur spiritus Dei super hunc fuisse postquam oculos convertit ad desertum, et aspexit castra Israel, ut per tribus suas erant disposita, sic intellige, non sincero benevolentiae affectu fuisse inductum, ut conspectus ipse benedicendi materiam suggereret: sed eiusdem spiritus instinctu fuisse tractum, qui postea vim suam in vaticinio exseruit. Dicitur ergo fuisse super eum spiritus Dei, non quod illo demum momento coeperit eum afflare postquam oculos coniecerat in castra Israel: sed eum impulit ad illius loci vel plagae inspectionem, ut vehementior esset vaticinandi impetus, quasi in re praesenti. Postquam autem eius sensus ita perculit, vel saltem praeparavit, ut apta essent organa ad munus exsequendum, nunc linguam quoque eius ad prophetandum direxit: sed insigni modo, ut in subita mutatione fulgeret divina maiestas: ac si mutatus esset in novum hominem. Denique super eum fuit spiritus Dei, dum ostendit manifestis signis se esse sermonis autorem, nec illum ex proprio sensu loqui. Eadem ratione dicitur sumpsisse parabolam: quia insolita gravitate et magnifico splendore notabile fuit dicendi genus.

3. *Dicit vir reconditus oculo.* Non alio tendit tota praefatio nisi ut se verum Dei prophetam esse probet, ac benedictionem quam proferet se habere ex coelesti oraculo. Et vera quidem gloriatio fuit quoad hunc specialem actum: fieri tamen potest, ut eum ad se iactandum impulerit fastus et ambitio. Quanquam probabile est impulsu spiritus sic fuisse praefatum, quo plus fidei suis dictis assereret. Caeterum ex hoc consilio licet sensum verborum colligere. Elogiis se ornat Balaam quibus propheticum munus sibi arroget. Ergo quaecunque de se praedicat sciendum est competere in veros Dei prophetas quorum notas et insignia mutuatur. In hunc finem dicit se absconditum esse oculo: quo significat non vulgari more se videre, sed pollere arcanis visionibus. Consentiunt interpretes שתם tantundem valere ac סתם, hoc est clausum vel absconditum. Itaque vertunt quidam in tempore plusquamperfecto: Vir cui clausus erat oculus: et hoc intelligunt de caecitate Balaam, quum clarius videret eius asina quam ipse. Alii quia vident id commentum nimis esse dilutum, per antiphrasin exponunt: Cui apertus est oculus. Sed quoniam haec etiam interpretatio coacta est, non dubito quin absconditos sibi esse oculos dicat, quia arcana inspectione pollent supra humanum modum. Nam vocem hanc usurpat David (Ps. 51, 8) pro mysteriis, quum dicit: Absconditа sapientiae manifestasti mihi. Nisi forte placeat, hominem vocari absconditis

1) *In margine:* vel, sagittas suos tinget sanguine.

oculis qui omnia humana despicit, et apud quem nulla est personae acceptio. Sed alterum illud melius convenit. Et certe quod continuo post addit: Auditor sermonum Dei, et qui omnipotentis visionem intuitus est, expositive debet accipi. Simile est quod subiicitur postremo loco: Qui cadit, et aperiuntur oculi. Nam quod exponunt quidam, mente vigilare, dum sopitus est secundum corpus, longe petitum est. Frigidum vero quod alii referunt ad superiorem historiam, ubi narratum fuit, postquam collapsus fuit Balaam sub asina, retectos fuisse eius oculos, ut angelum videret. Ergo prophetis se comparans, dicit se cadere, ut visiones accipiat. Saepe enim legimus prostratos aut debilitatos fuisse prophetas, et quasi exanimes iacuisse, ubi se illis Deus patefecit: atque ita Deo placuit servos suos deiicere secundum carnem, ut supra mundum attolleret, propriis viribus exinanire, ut repleret virtute coelesti.

5. *Quam pulchra tabernacula.* Interior felicis populi conditio describitur per varias similitudines, sed inter se affines, et quae rem unam exprimunt. Vallibus et hortis irriguis populum comparat, deinde arboribus quae larga pluvia redduntur succulentae: postremo agris, quorum semina pinguedinem ex aquis trahunt. Ubi vertimus: Diffusas valles, alii torrentes malunt. Et vox hebraica utrumque significat: sed continua metaphora postulat valles potius intelligi. Eandem quoque rationem sequutus sum in arboribus aloes. Etsi enim אהלים saepe vocantur tabernacula, arbores tamen hic designari non dubito, ut respondeat quod mox additur de cedris. Dicuntur autem arbores a Deo plantatae quae ob singularem praestantiam excedunt communem naturae modum, et aliquid humano labore ac artificio nobilius prae se ferunt. In postrema similitudine hallucinati sunt (meo iudicio) interpretes. Alii vertunt: Semen eius aquae multae, alii: In aquas multas. Atqui quod ego ad verbum transtuli longe melius fluit, similem esse agro pingui et foecundo, cuius semen aqua multa saturatur. Hactenus de benedictione Dei disseruit Balaam, quae populum omni bonorum copia locupletabit.

7. *Et elevabitur rex eius super Agag.* Nunc de externa felicitate verba facere incipit: quod scilicet potentia florebit, et fortitudine bellica instructus erit populus Israel, ad prohibendas hostium iniurias. Neque enim sufficeret affluere bonis omnibus, nisi coniuncta esset defensio. Minime probabile commentum est, verba fieri de Saule, qui Agag regem Amalecitarum proelio victum cepit. Recte ergo sentiunt alii, commune fuisse nomen illius gentis regibus. Consilium ergo Dei fuit praeferre electum suum populum Amalecitis. Nec mirum est hos maxime in certamen committi: non solum quia perpetui fuerunt hostes Israelitis, sed quia tunc celeberrimae erant eorum opes: sicuti paulo post videbimus. Principium gentium Amalec, etc. Etsi autem longo post tempore in Israele nemo regnavit, non absurdum est tamen regis et regni nomine publicum statum designari: praesertim quia Deus solidam gratiae suae perfectionem in tempus usque regni distulerat. Quare hoc vaticinio Balaam, quamvis nihil tale cogitans, tempus Davidis complexus est. Unde sequitur praedici quae nonnisi in Christo fuerunt completa, in quo adoptio fundata erat. Quod sequitur ante expositum fuit, Deum scilicet populum suum liberando, palam fecisse se velle ipsum manere salvum et incolumem, idque posse praestare.

9. *Quisquis benedixerit tibi.* Haec loquendi forma significat ea lege electos a Deo fuisse Israelitas, ut sibi impensum referat quidquid illis vel iniuriae illatum vel beneficii collatum fuerit. Neque vero novum est ut Deus se ecclesiae suae hostibus fore hostem, et rursus amicis se fore amicum denunciet: quod signum est summi favoris. Hinc autem docemur quaecunque praestantur ecclesiae officia, locari apud ipsum Deum, qui fidelis erit remunerator, et simul non posse laedi fideles quin ultionem suscipiat: sicuti dicit: Qui tangit pupillam oculi mei (Zach. 2, 8). Si quis obiiciat, Balaam ipsum mercede caruisse, quamvis populo benedixisset, in promptu est solutio, nulla laude fuisse dignum qui sponte et liberali puroque affectu minime propensus fuit in favorem populi, sed violenter tractus quo nolebat. Interea manet illud fixum: Quicunque ad ecclesiae salutem operam suam contulerint, et fidei fuerint eius adiutores, benedictionis quae hic promittitur certo participes fore.

EX EODEM CAPITE.

10. *Et excanduit furor Balac contra Balaam, et percussit manus suas, ac dixit ipsi Balaam: Ut malediceres inimicis meis vocavi te, et ecce, benedixisti benedicendo iam tribus vicibus.* 11. *Nunc ergo fuge in locum tuum. Dixeram: Honorando honorabo te, et ecce, privavit te Iehova gloria.* 12. *Cui respondit Balaam: Annon etiam nunciis tuis quos miseras ad me loquutus sum, dicendo:* 13. *Si dederit mihi Balac plenam domum suam argento et auro, non potero transgredi sermonem Iehovae, ut faciat bonum sive malum e corde meo: quod loquetur Iehova, illud loquar?* 14. *Nunc itaque ecce, ego discedo ad populum meum: age, consulam tibi quid facturus sit populus iste populo tuo in novissimis diebus.* 15. *Tunc assumpsit parabolam suam, et dixit: Dixit*

Balaam filius Beor, dixit, inquam, vir apertum habens oculum. 16. *Dixit audiens eloquia Dei, et sciens scientiam Excelsi, videns visionem omnipotentis: cadens et discoopertum habens oculum.*

10. *Et excanduit furor.* Quoniam non compescitur impiorum pertinacia ut Deo cedant, ubi sub iugum cogere vult eorum cupiditates, necesse est, ubi diutius premuntur tandem rapi in furorem, ita nunc post fremitus et expostulationes erumpit Balac in fervorem impetus, et contumeliose Balaam, cui antehac blanditus fuerat, reiicit et exturbat e suo conspectu. Neque enim sibi temperat quando manus complodit. Gravius autem indignatur, quod Balaam non dubitaverit libere et palam facere ipsum testem benedictionis populi Israelitici, a qua maxime abhorrebat: nihil enim reges magis urit quam ubi vident homines privatos sua saltem praesentia non terreri. Iam quia nullam mercedem dare statuit infausto et male feriato prophetae, ne quid ex eo incurrat dedecoris, ac si illiberalis esset, odium rei in Deum avertit. Et verum quidem est quod dicit, Deum privasse Balaam honore: sed impie, et quasi per obtrectationem Deum substituit reum suo loco: imo exprobrat in culpa esse quominus fidem datam praestet.

12. *Cui respondit Balaam.* Vere quidem Balaam, sed perverso animo, quemadmodum vidimus. Serviliter enim apud Balac excusat per se non stare quominus morem gerat eius votis, sed Deum esse impedimento. Dolet enim sibi mercedem perire: et quamvis magnifice de Dei imperio loquatur, subindicat tamen violenter se magis cogi quam sponte exsequi quod mandatum est. Per sermonem Iehovae intelligit non modo decretum, sed quod sibi dictatum fuerit, et tamen transgredi maxime optasset: verum significat se alligatum esse virtute spiritus ut oraculum quale accepit vel invitus proferat. Ita verbum Facere refertur ad linguam, vel ad munus propheticum: quia non fuerit conductus a Balac, ut quidquam manu tentaret, sed tantum ut verbis noceret populo. Cor opponitur revelationi spiritus, dicuntur enim impostores loqui ex proprio corde, ubi falso Dei nomen obtendunt suis figmentis. Negat igitur sibi liberum esse loqui ex corde suo, quia spiritus Dei sit minister.

14. *Nunc itaque ecce, ego.* Quia hic non exprimitur quale dederit consilium, quibusdam videtur esse defectiva oratio: atque ita referunt ad vafritiem populo exitialem, cuius postea fiet mentio: nempe ut Moabiticae se feminae prostituerent ad scortandum. Alii potius existimant Balaam dedisse consilium, ut securus quiesceret, quia populi felicitas ipso superstite nihil damni afferret Moabitis. Ego vero simpliciter accipio pro docere, vel monere quid utile sit. Commendat igitur oraculum, ut Balac libenter acquiescat. Caeterum ubi adiungit novissimos dies, significat nullam esse causam cur sibi metuat Balac, vel sollicitus sit: quoniam in longum tempus differenda erat gentis illius poena. Interim tamen videmus quid tumultuando profecerit Balac. Nam qui hactenus audierat tantum populum benedici, cogitur audire quod tristius est, de populi sui ruina. Haec est eorum merces qui adversus Deum luctantur.

15. *Dixit Balaam filius Beor.* Quia de rebus maximis disserere cogitabat non abs re iterum praefatur, quo plus autoritatis suo vaticinio conciliet. Etsi autem non sine ambitione efflavit haec magnifica elogia, dubium tamen non est quin illis sancire Deus voluerit quod per os prophetae proferre statuerat. Oportuit hominem nihili (cuius alioqui contemptibilis esset doctrina) divinitus insigniri: quo fit ut alienam personam induat, in se transferens quae eveniunt veris prophetis. Prius exposui clausum oculum et apertum in eundem finem poni, quamvis diversa ratione. Reconditum enim oculum vocat, qui cernat res occultas quasi in tenebris, et sensu humano incomprehensibiles, apertos autem oculos sibi vendicat, quia prophetica visione speculetur quae dicturus est: ac si negaret verba se facturum de rebus obscuris et parum compertis.

EX EODEM CAPITE.

17. *Video eum: sed non modo: intueor illum: sed non prope: procedet stella ex Iacob, et surget sceptrum ex Israele: et confodiet principes*[1] *Moab, et destruet omnes filios Seth.* 18. *Et erit Edom possessa et possidebitur Seir ab inimicis Seir, et Israel facit virtutem.* 19. *Et dominabitur ex Iacob, et perdet reliquias ex civitate.* 20. *Et quum vidisset Amalec, assumpsit parabolam suam, et dixit: Principium gentium Amalec, ideo novissimum eius usque ad perditionem.* 21. *Viso etiam Cenaeo, assumpsit parabolam suam, et dixit: Robustum habitaculum tuum, et ponis in petra nidum tuum.* 22. *Certe expelletur Cain, usquequo Assur captivum te ducet.* 23. *Assumpsit item parabolam, et dixit: Vae quis vivet quum statuerit istud?* 24. *Et naves e littore Citthim quae affligant Assur, affligent Heber, sed hoc quoque usque ad perditionem.* 25. *Surrexit itaque Balaam, et abiit reversusque est in locum suum: atque etiam Balac abiit in viam suam.*

17. *Video eum.* Sunt quidem verba futuri temporis, sed quae pro tempore praesenti sumun-

1) *In margine:* vel, Angulos.

tur, deinde pronomen Eum designat quempiam cuius nondum facta fuit mentio, hoc vero satis tritum est Hebraeis, praesertim ubi de Ierosolyma, vel Deo, vel de celeberrimo aliquo homine agitur. Ergo κατ' ἐξοχὴν relativum hic ponitur pro antecedente. Quanquam autem de populo israelitico agit, dubium tamen est caputne an totum corpus designet: qua de re non magnopere contendo, quia perinde est quoad summam rei. Porro quod in longum tempus suas prophetias reiicit Balaam, facit ad solatium Balac. Quantum enim potest invidiam declinat: ideoque admonet si quid mali denunciet, non esse cito metuendum, quia disserit de rebus adhuc procul remotis. Secundum membrum haud dubie ad caput populi restringitur, quod metaphorice vocatur stella, deinde sine figura exprimitur, geminatio enim haec trita est Hebraeis, qua rem unam bis commemorant. Certe non aliud intelligit sceptri nomine quam quod per stellam significaverat: ita felicitatem populi locat in regno. Unde colligimus statum eius non aliter fuisse perfectum quam ubi per manum regis gubernari coepit. Nam quia in Christo fundata est adoptio generis Abrahae, illic nonnisi scintillae benedictionis Dei micarunt, donec in Christo ipso solidus splendor fuit conspicuus. Notandum est igitur, quod Balaam de gratia Dei erga populum israeliticum vaticinari incipiens, statim ad sceptrum nos dirigit, ac si verum et certum divini favoris speculum esset. Nec vero aliter se Deus populo exhibuit patrem quam per Christum. Fateor quidem iam in Davide exstitisse principia quaedam, sed quae longissime distarent a plena exhibitione rei. Neque enim diuturna fuit regni illius gloria: imo statim maior dignitas, decem tribuum defectione, collapsa est, et tandem prorsus exstincta: et quum maxime floruit Davidis potentia, non tamen longius imperium suum extendit quam ad vicinas gentes. Ergo progressus stellae et sceptri de quo loquitur Balaam, proprie ad Christum spectat, atque huic vaticinio respondet quod legitur in Psalmo (110, 2), sceptrum fortitudinis tuae emittet Deus ex Sion. Unde sequitur benedictionem de qua loquitur Balaam ad nos usque diffundi: quia si a sceptro tanquam a suo genuino fonte profluxit veteris populi felicitas, quies, status recte compositus, dignitas, salus, gloria, non dubium quin Christus suo adventu haec omnia plenius nobis praestiterit. Subiicitur tanquam regni appendix subversio gentis Moab. Ac primo quidem denunciat Balaam, principes eius confossum iri. Si cui magis placeat legere Angulos, metaphorice erit loquutio, ac si dictum esset: Penetrabit munitiones, vel franget quod videtur maxime solidum. Non dubito idem confirmari per filios Seth. Nam qui generaliter accipiunt de toto humano genere, textum suo commento violenter detorquent. Sermonem habet Balaam de vicinis populis: deinde quum proximo versu descendit ad Edom, explicationis vice addit montem Seir. Quum eadem utriusque sententiae sit ratio, probabile non est filios Seth alios dici quam Moabitas. Quaeritur tamen cur uni genti tribuat Balaam quod omnibus erat commune: omnes enim peraeque a Noe ducebant originem qui erant ex posteris Seth. Quidam existimant, ut tegerent suum dedecus gloriatos fuisse hac stirpe: scimus enim autorem gentis ex incestuoso coitu fuisse progenitum. Alia autem aptior mihi occurrit ratio, quod summam antiquitatem sui generis iactaverint, ut Amalecitae. Ergo quum inter vetustissimos populos censeri vellent, absurdum non erit, ironica appellatione perstringi vanum eorum fastum. Fieri tamen potest ut inter posteros Moab quispiam hoc nomine excelluerit. Caeterum (ut nuper dixi) a Davide quidem sub iugum coacti sunt tam Moabitae quam Idumaei: sicut merito de illis suos triumphos canit, Moab olla lotionis meae: super Edom proiiciam calceos meos: (Psal. 60, 10) sed tunc adumbratum fuit duntaxat quod Christus demum exhibuit: quia in nihilum redegit gentes omnes suo imperio adversas et infestas. Ideo dicitur: Perdet residuum ex urbibus, nempe quoscunque reperiet deploratos hostes.

20. *Et quum vidisset Amalec.* Antea coelesti decreto destinatus exitio fuerat populus ille, sed quod iam pronunciaverat Deus, per Mosen iterum sancitur. Etsi autem vindicta quam sumpturus erat Deus, sopita pluribus saeculis iacuit, tandem re ipsa cognitum fuit Deum non frustra minatum esse. Porro quanquam a Saule deleti fuerant, discimus tamen ex historiae contextu fuisse aliquos superstites, et rursus in sua regione habitasse. Itaque ut nobis constet solida veritas, ad Christum venire necesse est, cuius regnum aeternus est omnium improborum interitus. Frigidum est quod putant quidam interpretes, principium gentium vocari Amalec, quia primi arma sumpserint, et occurrerint Israelitis ad prohibendum eorum iter. Potius oblique refellitur eorum superbia, quoniam se aliis gentibus praeferrent: idque vetustatis nomine, ac si una cum sole et luna essent procreati. Concinna est autem allusio inter nobile illud principium, et cladem quae in exitu ipsos manebat.

21. *Viso etiam Cinaeo.* Quo sensu dicatur Balaam vidisse tam Cinaeos quam alias gentes, nondum attigi: at nunc quoque omitterem, nisi quia referunt hoc nonnulli ad visionem propheticam: quorum sententiae non subscribo, historice enim narrat Moses, faciem suam Balaam vertisse ad eas plagas ubi tunc degebant. Etsi autem homines ipsos non vidit, satis fuit ad vaticinium

huius habitationis aspectus. Per Cinaeos autem Madianitas intelligo, qui Amalecitis contigui erant, nam de progenie Ietro accipere prorsus ratione caret, nondum enim elapsi erant quadraginta anni ex quo filium suum Ietro apud Mosen reliquerat. Erat tantum exigua domus in deserto Madian: hic autem mentio fit populi iam celebris. Ergo per synecdochen Madianitas designat Balaam, et eos quoque iuste poenae addicit: cuius minister et exsequutor aliqua ex parte fuit Gedeon, ubi cum trecentis viris ingentem exercitum profligavit: quae victoria in Psalmo 53. et Isa. 9. cap. celebratur: ac tunc probabile est attritas fuisse eorum opes.

22. *Usquequo Assur*. Durum est ac coactum de Cinaeis accipere. Et maior pars etiam consentit ad Israelitas referri: quanquam in sensu variant: quia affirmative quidam legunt, perituros esse Cinaeos, donec Israelitae ab Assyriis devicti in captivitatem trahantur. Alii autem interrogative accipiunt: ac si esset abrupta exclamatio. Quousque Assur te captivum habebit? Ita existimant diuturnum populi exsilium notari. Certe consilium spiritus fuit, per modum correctionis docere, felicitatem (cuius antea fuit facta mentio) permistam fore gravibus miseriis: acerba enim res est servitus, tristius etiam exsilium. Hinc colligimus, ecclesiam ita benedici a Deo ut variis tamen aerumnis obnoxia esse non desinat: ita interrogatio melius conveniet.

24. *Et naves de littore Chittim*. Minime dubium est interdum Chittim accipi pro Graecis: volunt quidam solos Macedonas proprie designari hoc nomine: sed ad totam Graeciam extendi patet. Quoniam vero Iudaeis non ita notae erant transmarinae regiones, ut eas distinguerent, interdum ad Italiam idem hoc nomen scriptura transfert. Certe apud Danielem (11, 30) naves Chittim pro italicis vel romanis sumi necesse est, quia illic praedicit angelus naves Chittim venturas, quae Antiochi conatus frangant: et reddant irritos: quod Popilii legatione factum esse satis liquet. Quod ad praesentem locum spectat, primum Graeci duce Alexandro tam Iudaeam quam Assyriam affixerunt: altera deinde afflictio sequuta est a Romanis. Verum quoniam de Christi regno vaticinari coepit Balaam, probabile est Romanos una cum Graecis comprehendi. Hinc vero clarius quod nuper admonui perspicitur, filios Dei adeo non eximi a communibus malis ut promiscue involvantur saepe cum incredulis, ac si eadem esset prorsus conditio: quia Hebraei Assyriis fiunt pares et calamitatum socii, additur tamen solatium, illos etiam ut Chittim perituros, ubi in ecclesiam saevierint. Quod tandem subiicit Moses: Balaam reversum esse ad suos, et Balac quoque rediisse ad locum suum, ad commendationem gratiae Dei facit, qui perversa impiorum consilia discutit quasi nebulas, et machinationes evertit: sicut alibi hoc singulare beneficium in memoriam revocat Moses. Michaeas etiam inter alia Dei beneficia hoc extollit (Mich. 6, 5). Populę mi (inquit) recordare quale inierit consilium Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam. Summa ergo est, turpiter abiisse populi electi hostes re infecta: quoniam Deus eos dissipavit.

NUMER. XXV.

1. *Postquam autem mansit Israel in Sittim, coepit populus scortari cum filiabus Moab.* 2. *Et vocaverunt populum ad sacrificia deorum suorum, comeditque populus, et adoraverunt deos earum.* 3. *Et adiunxit sese Israel ipsi Baal-peor, accensusque est furor Iehovae contra Israelem.* 4. *Et dixit Iehova ad Mosen: Assume omnes principes populi, tunc suspende eos Iehovae, coram sole: et avertetur ira excandescentiae Iehovae ab Israele.* 5. *Dixit ergo Moses ad iudices Israel: Occidite quisque viros suos qui adiunxerunt se ipsi Baal-peor.* 6. *Et ecce, quidam de filiis Israel venit, et adduxit fratribus suis Madianitidem in oculis Mosis atque in oculis totius congregationis filiorum Israel: ipsi autem flebant ad ostium tabernaculi conventionis.* 7. *Quod quum vidisset Phinees filius Eleasar filii Aharon sacerdotis, surrexit de medio congregationis, et accepit lanceam in manu sua.* 8. *Ingressusque est post virum Israel in tabernaculum, et transfixit ambos ipsos, virum Israel et mulierem illum in ventre eius: et repressa fuit plaga filiis Israel:* 9. *Et mortui sunt plaga illa quatuor et viginti millia.*

1. *Postquam autem mansit*. Ex hac demum historia discimus populum nihilo magis prosperam fortunam tulisse quam adversam. Antea vel laboris pertaesi, vel inediae et famis impatientes, saepius tumultuati fuerant contra Deum: nunc ubi regionem habitabilem ingressi considunt in agris fructuosis, commoda habitatione et amoeniore victu incitantur ad lasciviam, ut foedis cupiditatibus indulgeant. Narrat autem Moses, postquam libidini suae fraena laxarunt, ad scortandum simul et ad idololatriam fuisse prolapsos. Videbimus postea consilio Balaam id fuisse factum, ut Moabitae feminas suas prostituerent Israelitis, quae ipsos pellicerent suis blanditiis ad impios cultus. Expertus erat Balaam, Dei favorem invictum esse propugnaculum omnibus noxis a populo arcendis. Rationem ergo invenit qua se ipsos perdant, si non tantum se denudent protectione Dei, sed iram eius in se provocent. Hoc igitur flabello incendium

excitavit Balaam dum miseros illos caeca libidine inflammatos, ad aliud scelus impulit, quo Deum sibi infestum redderent. Itaque Paulus hanc historiam citans (1. Cor. 10, 8), poenam (cuius deinde fiet mentio) scortationi inflictam fuisse docet. Etsi enim Deo propositum fuit cultus sui violationem ulcisci, principium tamen mali et fontem inspicere convenit. Quemadmodum si quis ebrius hominem occiderit, caedes ebrietati imputabitur: ita Paulus, scortatione impulsos esse videns Israelitas ad idololatriam, proposito poenae exemplo a scortatione nos absterret, quae prima illis fuit cladis causa, et eos pessumdedit. Porro quoniam ab uno malo ad alia tam proclivis est lapsus, eo attentius cavere discamus, ne Satan nos suis insidiis illaqueet. Notemus etiam gradatim ipsum obrepere, quo nos circumveniat. Non statim Moabitides puellae filios Israel sollicitarunt ad colenda idola, sed eos ad epulas invitant, postea impellunt hac ratione ad idololatriam. Nam si de colendis idolis initio verba fuissent facta, exhorruissent forte sceleris atrocitatem, ad quam se paulatim deduci passi sunt. Iam epulo quod in honorem falsorum deorum celebrabatur, interesse, obliqua quaedam erat veri Dei abnegatio: ubi tamen eousque pertracti sunt, excusso pudore sese proiiciunt ad extremum actum, ut veri et unius Dei honorem ad falsos et fictitios transferant.

3. *Et adiunxit sese Israel.* Hac loquendi forma crimen exaggerat Moses, quod se impio foedere illigaverint cum idolo, ubi ad sacram coniunctionem qua Deus se populo devinxerat alludit, atque ita eos insimulat violatae fidei et sceleratae defectionis. Et tamen probabile est non superstitione inductum fuisse populum, sed mulierum fallaciis pellectum, idolis quae spernebat cultum exhibuisse. Atqui audimus quid pronunciet Deus, astrictos fuisse idolo, quod per simulationem colebant, ut morem gererent improbis mulierum votis. Hinc ergo colligitur generalis doctrina, ubi a pura religione deflectimus, quodammodo nos pacisci cum idolis, ut cum ipsis in unum corpus coalescamus, et conspirare in abnegationem veri Dei. Baal tunc omnibus fere idolis commune fuit nomen. Epitheton vero additur Moabitarum idolo a monte Peor. Neque enim videtur quaerenda esse longior etymologia, quum nomen montis paulo ante fuerit expressum. Similis ergo fuit ratio atque in papatu, dum suas Marias a locis denominant, ubi statuae magis famosae coluntur.

4. *Et dixit Iehova ad Mosen.* Saepius ante visum est, Deum per se exercuisse suas vindictas, quasi exserta e coelo manu: nunc has partes Mosi iniungit, quanquam ex contextu apparet, non ipsum solum praefici exsequutioni, sed alios etiam iudices. Continuo enim post sequitur, Mosen iudicibus idem mandasse: quibus verbis clarius exprimitur quod ob brevitatem obscurum erat. Quidquid sit, Dei iudicium fuit memorabile, quamvis homines adhibuerit ministros. Nec frustra Paulus nos hoc documento hortatur ad cavendam scortationem. Poenae autem ratio fuit diversa, quia promiscuum vulgus caesum fuit, duces autem ipsi patibulis affixi, quo plus terroris incuteret spectaculum. Per capita enim populi eos intelligit qui existimatione praestabant, quorum insignior debuit esse ignominia, quoniam in magnos et nobiles viros omnium fere coniecti sunt oculi, unde etiam fit ut merito graviorem poenam sustineant, quia exemplo magis nocent quam homines obscuri, quorum facta non tam facile ad imitationem trahuntur. Viderint igitur qui in pretio habentur, ne suis sceleribus alios provocent ad peccandum: quia quo quisque magis excellit, eo minus excusationis meretur. Secus alii interpretantur, quasi iussus fuerit Moses accersere principes qui sententiam ferrent de sceleratis. Ita per pronomen Eos intelligunt quoslibet reos qui fuerint convicti. Sed vix probabile est, tantam multitudinem fuisse suspensam: ideoque non dubito quin de peculiari supplicio agatur.

6. *Et ecce, quidam.* Foedum et detestabile prae aliis exemplum hic commemorat Moses. Dubium non est quin plures in tanta licentia quae iam aliquamdiu passim grassata erat, variis flagitiis tota castra repleverint. Sed huius nequitiae plus quam effraenis fuit intemperies, quod impius iste Dei contemptor, inter omnium gemitus et lacrymas Deo et hominibus proterve insultavit, ac si de omni pudore et verecundia triumphum ageret. Flebat multitudo ad tabernaculum, nempe pii omnes qui propinquam cladem exhorrebant, quum certo persuasi essent non impune cessuram libidinem cum idololatria et sacrilegiis coniunctam: hic perditus in medium prorumpit, et eorum lacrymas ludibrio habens, scortum quasi in pompa traducit. Non mirum igitur si tanta severitate usus fuerit Deus, quum ad extrema ventum esset. Notandum vero est inversam esse historiae seriem: quia credibile non est, postquam officio defungi coeperant iudices, tale facinus fuisse editum. Sed haec narratio inseritur ut melius pateat quam necesse fuerit ad duram castigationem mature progredi: quoniam alioqui non poterat malo desperato in tempore afferri remedium.

7. *Quod quum vidisset Phinees.* Laudatur magnanimitas Phinees, quod aliis cessantibus, sancto zelo ipse accensus, ad poenam sumendam prosilierit. Tacite ergo reprehenditur aliorum desidia, quorum tamen lacrymae laudem merentur: sed quoniam dolore prope obtorpuerant, non ab omni vitio pura fuit eorum virtus. Et certe quum effraenis adhuc licentia populi spumas instar maris tempestuosi eiiceret, non mirum est bonorum animos fractos

vel debiles iacuisse. Quo praestantior fuit zelus Phinees, dum tot improbos et sceleratos in sua lascivia furentes lacessere non dubitavit. Si quis obiiciat, metas suae vocationis excessisse, quia gladium quo divinitus armatus non erat, ad caedem arripuerit, in promptu est responsio, vocationem non semper astringi ad munus ordinarium, quia Deus interdum servis suis novas et insolitas personas imponit. Quatenus sacerdos erat Phinees, eius non fuit crimen ulcisci: verum singulari Dei instinctu vocatus est, ut homo alioqui privatus spiritum sanctum haberet ducem. Haec quidem in exemplum trahi non debent, ut inde statuatur communis regula: interim tamen manet sua Deo libertas, ut privilegio servos suos ad res gerendas prout visum fuerit praeficiat. Cuius rei certum iudicium fieri potest ab eius approbatione: sicuti firma ratione colligimus, ab ipso gubernatum fuisse Phinees, quia mox pronunciavit sibi facinus placere: quod similiter in Psalmo (106, 30) repetitur. Nunc si quis homo privatus, praepostero zelo se ad puniendum simile crimen ingerat frustra se imitatorem Phinees iactabit, nisi coelestis mandati probe sibi conscius fuerit. Occurrat igitur semper nobis Christi responsum (Luc. 9, 55), quo discipulos compescuit quum vellent exemplo Eliae precari ut igni coelesti consumerentur qui eos non receperant: Nescitis cuius spiritus sitis, inquit. Ergo ut Deo probetur zelus noster, prudentia spirituali temperari, et Dei autoritate regi necesse est: denique spiritum sanctum praeire, ac dictare quid rectum sit.

9. *Et fuerunt mortui plaga illa.* Videtur a Mose discrepare Paulus, qui tantum viginti tria millia refert: verum scimus in numeris non semper teneri exactam rationem. Probabile est circiter viginti quatuor millia occisos esse. Millenarium ergo unum detraxit Paulus, et citeriore numero contentus fuit, ex quo tamen perspicere liceret quam severa et gravis fuisset ultio: qua nos doceri admonet ne scortando iram Dei provocemus. Sicuti enim prodigiosum est, foeda et pudenda labe tantam multitudinem fuisse infectam, ita nobis ante oculos subiicitur formidabile Dei iudicium contra adulteros et scortatores. Etsi autem impiae defectionis rei erant, iam tamen dictum fuit, merito poenam adscribi libidini, quae ipsos ad idololatriam impulit.

EX EODEM CAPITE.

10. *Tunc loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 11. *Phinees filius Eleazar filii Aharon sacerdotis avertit excandescentiam meam a filiis Israel, quum zelatus est ipse zelum meum in medio eorum, et non consumpsi filios Israel in zelo meo.* 12. *Idcirco dic: Ecce, ego do ei pactum meum, pacis.* 13. *Et erit ei et semini eius post eum, pactum sacerdotii perpetui, eo quod zelatus est pro Deo suo, et expiavit filios Israel.* 14. *Porro nomen viri Israel percussi, qui percussus est cum Madianitide, erat Zimri filius Salu, princeps familiae tribus Simeon.* 15. *Nomen vero mulieris occisae Madianitidis Chozbi filia Sur, principis populorum, princeps domus paternae in Madian erat.* 16. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 17. *Angustiis affice Madianitas, et percutias eos:* 18. *Quia ipsi affixerunt vos fraudibus suis, quibus fraudulenter egerunt contra vos in negotio Peor, et in negotio Chozbi filiae principis Madian sororis suae, quae percussa est in die plagae propter Peor.*

10. *Tunc loquutus est Iehova.* His verbis ostendit Deus se autorem fuisse caedis: non tamen quia hoc modo placatus fuerit erga populum, sed ubi zelum Phinees suum vocat. Quanquam peraeque conveniet sive passive sive active accipias: nempe quod Phinees zelo vindicandae gloriae Dei fuerit accensus, vel induerit ipsius Dei affectum. Utrumvis placeat, in se ipsum transfert Deus quod gestum fuerit a Phinees. Ubi autem se placatum fuisse testatur sumpta poena, ne meritoriam satisfactionem imaginemur, qua fingunt papistae redimi poenas coram Deo. Etsi enim iustae scelerum vindictae sacrificia sunt boni odoris, minime tamen piacula sunt ad eum reconciliandum. Deinde non agitur hic de compensatione, sed ratio placandi Dei fuit, quod tam severa ultione cohibita fuit populi impietas, quae ad iram eius inflammandam quasi flabellum erat. Itaque in Psalmo 106. non operi Phinees, sed tantum precationi placatio tribuitur, quia pro iure sacerdotali supplex intercesserit. Interea tamen verum est illud Pauli (1. Cor. 11, 31), non iudicari a Deo, qui sponte se ipsos iudicant, quia sua poenitentia quodammodo praeveniunt eius iudicium. Merces vero promittitur ipsi Phinees, sacerdotium perpetuum. Si quis obiiciat, nihil novum hoc modo eum consequi, quia iam ex legis praescripto certus erat patris successor: respondeo non esse novum ut quod iam ante gratis pollicitus est Deus, mercedis nomine se daturum pronunciet. Sic quod Abrahae dictum fuerat ante natum Isaac, postquam eum mactare paratus fuit, iterum repetitur: Quia non pepercisti filio tuo, ideo benedicam tibi, et in semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22, 16 sq.). Deinde non simpliciter de iure unius hominis hic agitur, sed de successione continua, ac si promitteret Deus, nunquam interiturum eius semen. Et certe mutatio quae sub principium Solomonis contigit, huic promissioni non repugnat: quia probabili ratione colligitur Sadoc non minus quam Abiathar fuisse progenitum ex genere Phinees. Pactum

autem hoc pacis dicitur, quia stabile futurum erat: ideo commode verti posset: Pactum meum in pace. Certe felicem successum designat, ac si dixisset: Phinees cum suis posteris prospere sacerdotio functuros.

14. *Porro nomen viri.* Sicuti memoria iustorum benedicta est, ita foedi sceleris autorem perpetuae ignominiae damnari aequum fuit. Quod vero ad totam tribum pars dedecoris reiicitur, hinc apparet quantopere Deo displicuerit tanta atrocitas. Etsi enim non simpliciter trahitur in societatem sceleris tribus Simeon, inuritur tamen communis infamiae nota ad omnes humiliandos, ut discat pro se quisque quos e suis cognatis peccantes viderit severe castigare, non autem fovere eorum vitia si generis autori consultum esse cupit. Iam quod tam Zimri quam mulier Madianitis ex nobilibus et primariis familiis fuisse memoratur, non tantum docemur indicium Dei esse ἀπροσωπόληπτον, ubi dignitati non parcit, sed quo quisque in altiori honoris gradu locatus est, si turpiter se gerat, eo maioribus probris esse expositum: quia splendor ipse magis conspicua reddit hominum facta. Quoniam autem paterna domus scorti dicitur fuisse in Madian, coniiciunt nonnulli natam fuisse in terra Moab, vel saltem apud cognatos maternos fuisse illic educatam: verum quia res levis est, eam in medium relinquo.

17. *Angustiis affice Madianitas.* Quum passim suos arceat Deus a vindicta mirum est nunc populum Israel ad eam stimulari, quasi vero non plus satis iam propensus esset ad se ulciscendum: verum tenendum est, quum Deus qui iustus est scelerum vindex, saepe utatur hominum opera, et eos constituat legitimos exercendae suae vindictae ministros, non damnari sine exceptione quamlibet vindictam, sed ad quam homines ipsos impellit carnis affectus. Laesus est quispiam, statim privata sua iniuria accensus ad ulciscendi cupiditatem rapitur, hic manifestum est vitium. Si quis autem recto et composito Dei zelo ad poenam expetendam agitur, non suam ipsius causam, sed Dei agendam suscipit. Noluit igitur Deus populi sui iracundiae fraena laxare, ut pro violento eius impetu rependeret Madianitis quod meriti erant: sed suo gladio armavit ad eos puniendos: ac si pronunciaret, iustam fore belli causam, nec timendum esse ne crudeles essent, tam noxios hostes delendo. Etsi autem fraudem hanc excogitaverat solus Balaam, culpa tamen in totum populum vertitur. Interea suspenditur Moabitarum poena, qui tamen in speciem gravius nocuerant. Quia hic non apparet certa ratio cur alios clementer sustineat Deus, ad aliorum vero poenam cito properet, discamus reverenter suspicere eius iudicia, et in illis excutiendis non plus nobis sumere quam fas est. Nobis satis sit hac de causa indictum fuisse legitimum bellum Madianitis, quia per ipsos non steterat quominus scelesta impietate se pessumdaret populus Israel.

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. IV.

3. *Oculi vestri viderunt quae fecit Iehova propter Baal-Peor, omnem enim hominem qui perrexerat post Baal-Peor perdidit Iehova Deus tuus e medio tui.* 4. *Vos autem qui adhaesistis Iehovae Deo vestro vivitis universi hodie.*

3. *Oculi vestri.* Certius testatur haec expositio, adeo conspicuum fuisse poenae exemplum, ut ne rudissimos quidem lateret: compellat enim Moses non qui pollerent iudicio, sed quoslibet e vulgo, qui tantum spectatores fuerant. Certe si obscurior fuisset Dei vindicta, non tam confidenter eos citasset testes: quo minus excusabilis fuit eorum socordia, si in re tam clara et probe cognita caecutirent. Porro quod eorum constantiam laudat, restringo ad actum praesentem: quia satis patet non continuo tenore eos adhaesisse Deo. Sensus est, in illa Dei ultione manifestum fuisse discrimen, ut mors impiae multitudinis apud superstites assereret purum eius cultum.

NUMER. CAP. XXVI.

1. *Et fuit, post plagam loquutus est Iehova ad Mosen et Eleazar filium Aharon sacerdotis, dicendo:* 2. *Tollite summam universae congregationis filiorum Israel, a filio viginti annorum, et supra, per domum patrum suorum, omnium egredientium ad bellum in Israele.* 3. *Itaque loquutus est Moses et Eleazar sacerdos cum illis in campestribus Moab, iuxta Iordanem Iericho, dicendo:* 4. *Numerate universam congregationem filiorum Israel, a filio viginti annorum et supra: quemadmodum praeceperat Iehova Mosi et filiis Israel qui egressi erant e terra Aegypti.* 5. *Reuben fuit primogenitus Israelis, filii Reuben fuerunt aliquot: de Henoc fuit familia Henochitarum: de Phallu familia Phalluitarum.* 6. *De Hesron, familia Hesronitarum: de Charmi familia Charmitarum.* 7. *Istae sunt familiae Reubenitarum: et fuerunt numerati eorum tria et quadraginta millia septingenti et triginta.* 8. *Et ex filiis Phallu Eliab.* 9. *Filii autem Eliab, Nebuel, Dathan et Abiron: isti sunt Dathan et Abiron maiores synagogae qui rixati sunt contra Mosen et*

Aharon in congregatione Core, quum rixarentur ipsi contra Iehovam. 10. *Et aperuit terra os suum, et deglutivit eos et Core, quando mortua est congregatio, dum consumpsit ignis ducentos quinquaginta viros: qui fuerunt in signum.* 11. *Filii vero Core non sunt mortui.* 12. *Filii Simeon per familias suas: de Nemuel familia Nemuelitarum: de Iamin, familia Iaminitarum: de Iachin, familia Iachinitarum.* 13. *De Zare, familia Zareitarum: de Saul, familia Saulitarum.* 14. *Istae sunt familiae Simeonitarum: duo et viginti millia et ducenti.* 15. *Filii Gad per familias suas: de Sephon, familia Sephonitarum: de Haggi familia Haggitarum: de Suni, familia Sunitarum.* 16. *De Ozni, familia Oznitarum: de Eri, familia Eritarum.* 17. *De Arod, familia Aroditarum: de Areli, familia Arelitarum.* 18. *Istae sunt familiae filiorum Gad iuxta numeratos suos, quadraginta millia et quingenti.* 19. *Filii Iehudah: Er et Onam: et mortuus est Er, et Onam in terra Chanaan.* 20. *Fuerunt inquam filii Iehudah per familias suas: de Selah, familia Selanitarum: de Phares, familia Pharesitarum: de Zare, familia Zareitarum.* 21. *Fuerunt autem filii Phares, de Hesron, familia Hesronitarum: de Hamul, familia Hamulitarum.* 22. *Istae sunt familiae Iehudah per numeratos suos, sex et septuaginta millia et quingenti.* 23. *Filii Issachar per familias suas, de Thola familia Tholaitarum, de Phua, familia Phuitarum:* 24. *De Iasub, familia Iasubitarum: de Simron, familia Simronitarum.* 25. *Istae sunt familiae Issachar iuxta numeratos suos, quatuor et sexaginta millia ac trecenti.* 26. *Filii Zabulon per familias suas: de Sered, familia Sereditarum: de Elon familia Elonitarum: de Iahleel, familia Iahleelitarum.* 27. *Istae sunt familiae Zabulonitarum iuxta numeratos suos, sexaginta millia et quingenti.* 28. *Filii Ioseph per familias suas: Manasse et Ephraim.* 29. *Filii Manasse, de Machir, familia Machiritarum: et Machir genuit Galaad: de Galaad, familia Galaaditarum:* 30. *Isti sunt filii Galaad: de Iezer, familia Iezeritarum: de Helec, famelia Helecitarum:* 31. *Et de Asriel, familia Asrielitarum: de Sechem, familia Sechemitarum:* 32. *Et de Semida, familia Semidatarum: et de Hepher, familia Hepheritarum:* 33. *Et Salphaad filio Hepher non fuerunt filii, sed filiae: quarum haec nomina Malhad et Noah, Hoglah et Milchah, et Thirsah.* 34. *Istae sunt familiae Manasse: numerati autem eorum, duo et quinquaginta millia et septingenti.* 35. *Isti sunt filii Ephraim per familias suas: de Suthelah, familia Suthelitarum, de Becher, familia Bechritarum: de Thaban, familia Thabanitarum.* 36. *Et isti sunt filii Suthelah: de Eran, familia Eranitarum.* 37. *Istae sunt familiae filiorum Ephraim iuxta numeratos suos, triginta duo millia et quingenti, isti sunt filii Ioseph per familias suas.* 38. *Filii Beniamin per familias suas: de Bela, familia Belitarum: de Asbel, famelia Asbelitarum: de Ahiram, familia Ahiramitarum.* 39. *De Sephuphan, familia Suphamitarum: de Hupham, familia Huphamitarum.* 40. *Fuerunt autem filii Bela: Arde et Nahaman: de Arde, familia Arditarum: de Naaman, familia Naamanitarum.* 41. *Isti sunt filii Beniamin iuxta familias suas, et numeratos suos, quadraginta quinque millia et sexcenti.* 42. *Isti sunt filii Dan per familias suas: de Suham, familia Suhamitarum: istae sunt familiae Dan per familias suas.* 43. *Omnes familiae Suhamitarum iuxta numeratos suos, sexaginta quatuor millia et quadringenti:* 44. *Filii Asser per familias suas: de Imnah, familia Imnahitarum: de Isui, familia Isuitarum: de Beriah, familia Beriitarum.* 45. *De filiis Beriah, de Heber, familia Hebritarum: de Malchiel, familia Malchielitarum.* 46. *Nomen autem filiae Aser erat Sarah.* 47. *Illae sunt familiae filiorum Aser iuxta numeratos suos, quinquaginta tria millia et quadringenti.* 48. *Filii Nephthali per familias suas: de Iesiel, familia Iesielitarum: de Guni, familia Gunitarum:* 49. *De Ieser, famlia Iesrilitarum: de Sillem familia Silenitarum.* 50. *Istae sunt familiae Nephthali per familias suas: numerati autem eorum, quadraginta quinque millia et quadringenti.* 51. *Isti sunt numerati filiorum Israel, sexcenta millia, et mille septingenti ac triginta.* 52. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen, dicendo:* 53. *Istis dividetur terra illa in possessionem secundum numerum nominum.* 54. *Numerosiori dabis possessionem maiorem: et pauciori diminues possessionem suam: unicuique secundum numeratos suos dabitur haereditas sua.* 55. *Verumtamen sorte dividetur terra, per nomina tribuum patrum suorum haereditatem accipient.* 56. *Secundum sortes dividetur haereditas eius inter multum et paucum.* 57. *Isti autem sunt numerati Levitarum per familias suas, de Gerson, familia Gersonitarum: de Cehath familia Cehathitarum: de Merari, familia Meraritarum.* 58. *Istae sunt familiae Levitarum, familia Libnitarum, familia Hebronitarum, familia Mahlitarum, familia Musitarum, familia Corhitarum. Cehath autem genuit Amram.* 59. *Nomen vero uxoris Amram Iochebed filia Levi, quam peperit ipsi Levi in Aegypto, et quae peperit ipsi Amram, Aharon et Mosen, et Mariam sororem eorum.* 60. *Natique sunt ipsi Aaron, Nadab et Abihu, et Eleazar et Ithamar.* 61. *Porro mortui sunt Nadab et Abihu dum offerrent ignem alienum coram Iohova.* 62. *Et fuerunt numerati eorum, viginta tria millia: omnes mares a filio mensis et supra: non enim numevati fnerant inter filios Israel, quod data non sit illis haereditas inter filios Israel.* 63. *Isti sunt numerati Mosis et Eleazar sacerdotis, qui numeraverunt filios Israel in campestribus Moab iuxta Iordanem Iericho.* 64. *Inter istos autem non fuit quisquam de numeratis Mosis et Aharon sacerdotis qui numeraverant filios Israel in deserto Sinai.* 65. *Dixerat enim Iehova de illis: Moriendo morientur in deserto, et non fuit superstes ex eis*

quisquam, nisi Caleb filius Iephuneh, et Iosue filius Nun.

1. *Et fuit post plagam.* Secundum hunc censum a Mose actum esse legimus, ex capite tamen 38. Exodi colligere promptum est, fuisse ordine tertium saltem. Quanquam magis probabile est, vel quotannis, vel statis temporibus nomen dedisse qui ad annos viginti pervenerant. Atqui numerus populi inde colligi non poterat, nisi fieret mortuorum comparatio: hoc quidem extra controversiam est ter fuisse censos in deserto qui in viros adoleverant. Et id elicitur ex contextu: quia quarto versu dicitur, hanc recognitionem esse factam sicuti praeceperat Deus Mosi, et filiis Israel qui egressi fuerant ex Aegypto. Unde apparet, non tantum morem ab initio receptum instar regulae sequutos esse, sed populum rursus censeri, sicuti prius in deserto Sinai census fuerat. Unde iterum probabilis coniectura ducitur, nullum, a quo tempore illinc egressi fuerant, intermedium fuisse exemplum simile. Illic enim refert Moses, quot talenta confecta fuerint ex tributo populi, et capita numerat, sexies centum millia cum quinquaginta et quingentis. Atqui postea subiicit, quum castra moverent e monte Sinai, censum ex Dei mandato actum esse: sed hanc rem (de qua alibi dictum fuit) levius praetereo. Nunc videndum est quo consilio censeri voluerit Deus populum suum antequam in possessionem terrae promissae eum induceret. Intra annos quadraginta tota militaris aetas perierat: multi immatura morte abrepti fuerant: imo una clades nuper absumpserat viginti quatuor millia: quis non putasset quarta fere parte imminutum esse populum? Quod ergo repetitur quae ante fuerat multitudo, pro singulari miraculo ducendum. Fuit hoc memorabile documentum irae Dei, ex sexcentis et tribus millibus nullum manere superstitem praeter duos: sed continua sobole ita renovari populum, ut post exactum tempus, aequarent posteri numerum priorem, inaestimabilis Dei gratiae opus fuit. Ita in illo formidabili iudicio, quo sceleratum populum ultus est Deus, resplenduit promissionis eius veritas. Dictum fuerat Abrahae: Multiplicabo semen tuum, ut stellas coeli et arenam maris: hanc benedictionem minime obscurari decuit quo tempore altera pars promissionis implenda erat: Semini tuo dabo terram hanc. Ergo poenis ita assuefactus fuit populus ad Deum timendum, ut paterni favoris gustum non amitteret. Et Deus iudicia sua sic temperat erga ecclesiam, ut in media indignatione semper misericordiae recordetur, quemadmodum dicit Habacuc (3, 2). Haec ratio est, ut numeratus populus fuerit statim post plagam inflictam, quo magis conspicuum esset, mirabiliter a Deo fuisse provisum ne qua post recentem tot hominum interitum appareret diminutio.

8. *Et ex filiis Phallu.* Inseritur quae in nobili familia acciderat concisio, vel ad commendationem gratiae Dei, quod accepta tanta iactura, nihilominus populosa fuerit tribus Ruben: vel ad causam diminutionis notandam: quia alioqui absurdum videri poterat, alias tribus eam multitudinem superare, cuius tamen autor et pater erat primogenitus Iacob. Ubi vero deletos cum suis fuisse commemorat duos filios Eliab, breviter attingit clementiam Dei erga filios Core, quibus pepercit. Et certe hoc non vulgare fuit misericordiae specimen, non modo eas a clade servare immunes, sed ex radice maledicta surculos postea excitare, in quibus fulgerent spirituales eius divitiae in communem ecclesiae usum. Scimus enim quam honorifica saepius fiat mentio eius familiae. Et probabile est, quosdam fuisse Psalmorum autores: atque ita spiritu prophetico donatos, quum nemo tunc forte ex sacerdotibus tali dono polleret. Haec est profunda in variis et inaequalibus Dei iudiciis abyssus, quam sobria humilitate revereri convenit. Interea una voce subindicat Moses cur iterum eandem recitet historiam: quia debuit formidabile genus mortis trahi in perpetuum exemplum נס enim, quod proprie Hebraeis est signum aut vexillum, saepe pro portento capitur quod in admirationem capit sensus hominum, et simul animos metu percellit.

19. *Filii Iuda.* Quum tam numerosa fuerit tribus Iuda, gratiae Dei magnitudinem hac circumstantia amplificat Moses, quod ex tribus filiis quos genuerat, duo perierint in terra Chanaan, qua orbitate videri poterat damnatus perpetuae sterilitatis. Cumulus vero incomparabilis misericordiae accessit, dum filii duo ex pudenda origine, et incesto coitu nati, in tantum populum excreverunt.

28. *Filii Ioseph.* Notanda est comparatio inter duas tribus ex uno capite progenitas. Quod unius tantum filii pater fuit Manasse: ita tunc praeludio quodam comprobatum fuit vaticinium Iacob, dum pronunciaverat primogenitum fratre suo Ephraim qui minor natu erat, minorem fore. Interea tamen longe lateque diffusa fuit Dei benedictio ad genus ipsius propagandum, ut tribum Ruben numero superaverint. Porro quum πολυτεκνία qua praestabant posteri Ephraim, quaedam esset foecunditatis imago: excellentia tamen et dignitas de qua vaticinatus fuerat Iacob, in longum tempus dilata fuit: quia in hoc censu tertia circiter parte inferior fuit tribus Ephraim, cui tamen promissa fuerat maior copia. Quamvis ergo non frustra loquutus esset Deus, rei exhibitio non statim apparuit. In tribu Dan sese exseruit incredibilis virtus. Contemptibilis erat inter fratres: quanquam iam gradus imperii concessus fuerat his verbis: Dan iudicabit populum suum: id tamen pronunciabat Iacob tanquam incredibile. Unum duntaxat filium genuisse dicitur:

interea posteritas eius sexaginta quatuor millia transscendit.

51. *Isti sunt numerati.* Hac summa clarius exprimitur quod ante attigi, inter diversas clades, praesertim vero in terribili Dei vindicta, incredibili modo servatum fuisse Abrahae genus, ne effectus promissionis in exigua tantum hominum manu exstaret. Natura ipsa et communis ratio ferebat, ut pauci tantum fruerentur terra promissa: quod si ad paucitatem hominum redacta fuisset haereditas, quodammodo obruta latuisset Dei promissio. Mirabiliter ergo intra annos triginta octo, plus sexcentis et tribus millibus hominum exstinctis, effecit tamen Deus, ut idem maneret capitum numerus, duobus tantum millibus et quingentis exceptis. Certe velut ter et quater caecos esse oportet qui admirabilem Dei providentiam et fidem gratuitae adoptionis, constantiamque in servandis promissis non intuentur in tam illustri speculo. Simul clare apparet quod ante ex Deuteronomio citavi, eos qui fuerunt superstites, palam admonitos fuisse clade illa, ne ad superstitiones unquam deficerent.

53. *Istis dividetur terra.* Hoc ad animandos fideles non parum valuit, quum nomina darent coram Deo, et profiterentur se terrae haeredes: quia perinde erat ac si rem manu tenerent, ubi Deus ad certam possessionem eos vocabat. Emphatice enim ponitur demonstrativum pronomen, ne se longius differri existiment, ac sibi promitti quod posteros demum maneret. Rei ergo exhibitio et praesentia notatur, ubi Deus praecipit iis qui numerati iam erant, et quorum exstabant nomina in publicis tabulis, terram dividi. Deinde praescribitur ius analogicum, ut pro numero capitum sua quibusque distribuatur portio. Nunc tenemus in eum finem fuisse recognitos, et quasi lustratos, ut se alacrius ad terrae promissae fruitionem accingerent.

57. *Isti autem sunt numerati Levitarum.* Seorsum agit de tribu Levi, quam Deus a reliquo populo separaverat. Inter filios Levi, ultimum commemorat Cehath autorem sacerdotalis familiae. Unde probabili coniectura elicitur, non spectatum fuisse primogeniturae ordinem, ubi Deus sacerdotes inde sumere dignatus est. Cur vero matris suae nomen exprimat Moses praeter consuetum scripturae morem, non satis liquet. Neque enim consentaneum est id fecisse ad commendationem sui generis: quia simul docet se cum liberis fuisse honore deiectum: ubi certe nulla apparet ambitio. Verisimilius est, si nomen filiae stricte accipitur in primo gradu, quod probrosum erat non tacuisse, quo Dei indulgentiam magis extolleret: nam hoc modo progeniti ex incestuoso coniugio essent Moses et Aharon, quandoquidem Amram pater Aharon amitam duxisset uxorem, quod repudiabat naturae verecundia. Potius ergo erit ingenua domesticae infamiae confessio, quam ambitiosum praeconium. Si quaeratur quomodo id toleratum fuerit: in promptu est responsio: sic invaluisse tunc licentiam apud orientales populos, ut nemo putaret illicitum quod passim apud omnes in usu erat. Idque vidimus antea diserte notari, ubi Deus, incestuosa coniugia vetando, populum suum ab aliis gentibus discernit. Nihil ergo mirum, si nondum lege Dei prohibiti, vulgatum morem sequuti sunt.

60. *Natique sunt ipsi Aharon.* Quum ex quatuor filiis duo subita morte fuerunt abrepti, periclitari visa est summi sacerdotii dignitas, quae a duorum hominum vita pendebat. Atque hoc consilio historiam prius narratam repetit Moses, ut in conservatione eius ordinis, cui annexa erat totius ecclesiae salus, clarius cernatur admirabilis Dei providentia. Certe nisi in aliis familiis longe maior viguisset foecunditas, tota tribus Levi perquam exiguo numero constitisset. Imo si fiat comparatio, incredibilis erit copia, ubi viginti tria millia numerantur, quum duo tantum capita cum suis liberis haberent genus sacerdotale. Sed Deus ecclesiae suae excellentiam per modos et gradus humanitus incognitos ad summum attollit, quo melius in hac humilitate emineat eius potentia. Porro causa mortis iterum exprimitur, ut exemplo admoniti sacerdotes, non tantum a voluntariis sacrilegiis, sed ab errore et negligentia diligentius sibi caveant.

36. *Isti sunt numerati Mosis et Eleazar.* Priores recogniti fuerant sub Aharon. Descrimen ergo notatur inter duos census: ut ita sibi transitum faciat Moses ad commemorandum Dei iudicium, quod nunquam satis attente expendi potest, ex sexcentis millibus tantum duos fuisse repertos qui tempus a Deo praefixum superarent. Si quis excipiat, maximam partem suo fato esse defunctam, qui iam annum tricesimum et quadragesimum, imo quinquagesimum excesserant, atque ita octogenarii fuissent ante completum hoc tempus quadraginta annorum: fateor id verum esse: sed multi nondum vicesimum quartum annum attigerant. Nec dubium quin ex illis non pauci fuerint iuniores Iosue et Caleb, quos scimus non modo vegetos fuisse et integros multis post annis, sed etiam robustos. Ergo, ut minimum, dimidiam partem non senectus, sed Dei ultio immatura morte abstulit, ac si eos sua manu palam e coelo feriret. Itaque non abs re Moses recitat mortuos esse, sicuti pronunciaverat Deus: non tantum, ut poena de illis sumpta nos ad timorem Dei erudiat, sed ut discamus ad eius minas serio expergefieri.

NUMER. CAP. XXVII.

1. *Accesserunt autem filiae Salphaad filii Hepher, filii Galaad, filii Machir, filii Manasse de familiis Manasse, filii Ioseph: haec vero sunt nomina filiarum eius, Malhah, Noah, Hoglah, et Milchah, et Thirsah.* 2. *Hae steterunt coram Mose et coram Eleazar sacerdote, et coram principibus atque universa congregatione ad ostium tabernaculi conventionis, dicendo:* 3. *Pater noster mortuus est in deserto, qui tamen non fuit in congregatione quae congregata fuit adversus Iehovam, in congregatione Core: quia in peccato mortuus est, et filii non fuerunt ei.* 4. *Quare tolletur nomen patris nostri de medio familiae suae, propterea quod non sit ei filius? da nobis haereditatem inter fratres patris nostri.* 5. *Retulit autem Moses causam earum coram Iehova.* 6. *Et respondit Iehova ad Mosen, dicendo:* 7. *Rectum filiae Salphaad loquuntur: dando dabis eis possessionem haereditatis in medio fratrum patris sui, et transferes haereditatem patris earum ad eas.* 8. *Ad filios autem Israel loqueris, dicendo: Quum quis mortuus fuerit, et filius non fuerit illi, tum transferetis haereditatem eius ad filiam ipsius.* 9. *Quod si non fuerit ei filia, tunc dabitis haereditatem eius fratribus ipsius.* 10. *Si vero non fuerint ei fratres, tunc dabitis haereditatem eius fratribus patris ipsius.* 11. *Quod si non fuerint fratres patri ipsius, tunc dabitis haereditatem eius propinquiori illi de familia ipsius, haereditatemque accipiet illam: erit autem istud filiis Israel in statutum iudicii quemadmodum praecepit Iehova Mosi.*

1. *Accesserunt autem.* Inseritur historia de filiabus Salphaad ex progenie Machir, quae postularunt admitti in partem haereditatis: quia nullus erat masculus successor patri earum. Poterat autem ambigua videri definitio huius causae, nisi Dei responso sublata dubitatio esset. Nam quum in lege nullum detur feminis nomen, non debuit in terrae portione earum haberi ratio. Et certe hoc ius commune praescripsit Deus: sed nunc specialis ponitur exceptio, quoties domus una carebit haeredibus masculis, ne eius memoria intercidat, ut feminae succedant. Scio id posse agitari, quia rationes occurrunt in utramque partem: verum nobis sufficiat quod Deus interposuit decretum. Etsi autem de privata sua utilitate coram Mose litigant, disceptatio tamen ex bono principio manavit: quia de successione non adeo sollicitae fuissent, nisi perinde apud eas valuisset Dei promissio ac si iam in possessionem mitti postularent. Nondum ingressi erant terram, nec hostes profligaverant: fretae tamen testimonio Mosis, ius suum non secus persequuntur ac si eo ipso die tranquilla esset perceptio. Idque ad totius populi confirmationem valuit, dum Moses consuluit Deum tanquam de re seria, et ex oraculo pronunciavit quid rectum ac aequum esset. Disceptatio enim coram omnibus habita, animos erigere debuit, ut saltem feminas imitarentur.

3. *Pater noster mortuus est.* Rationem adducunt minime spernendam, quod mortuus fuerit pater ex quo Deus ad praesentem terrae fruitionem populum vocaverat: nam si longius producta fuisset disceptatio, multas lites gignere poterat. Ergo restrictio ex temporis circumstantia ius earum adiuvit. Secundo obiiciunt, patrem nullo crimine esse promeritum cur abdicaretur a communi sorte, nam sub conspiratione Dathan et Abiran (meo iudicio) per synecdochen comprehendunt alia scelera, quorum poena posteros constringat. Ideo privatum eius peccatum publicae ignominiae opponitur: sic enim interpretor quod dicunt mortuum esse in suo peccato. Ac certe pueriliter Iudaei eum esse nugantur qui ligna collegerat Sabbatho, vel unum ex eorum numero qui interfecti sunt morsu serpentum. Coactum vero est id referre ad maledictionem, cui totum genus humanum subiectum est. Privatum itaque peccatum a publico scelere discernunt quod abdicatione dignum esset, ne deterior sit patris conditio quam alterius cuiuslibet. Interea principium retinent a communi pietatis sensu dictatum, quia mors Dei maledictio est, peccati mercedem esse.

5. *Retulit autem Moses causam.* Credibile est vel sententiis fuisse variatum, vel tanquam in re obscura et ambigua suspensas fuisse iudicum mentes. Utile quidem fuit legem ferri divinitus, ne qua in posterum controversia nasceretur. Nam si de re praesenti pronunciatum fuisset hominum sententiis, nondum forte satis domita fuisset multorum obstinatio. Notanda vero Mosis pia modestia, quem non pudet ignorantiam fateri, donec ex ore Dei fuerit edoctus. Atqui legem quadraginta ante annis iam promulgaverat: sed ad discendum semper fuit paratus. Minime porro dubium est quin Deus eum ad petenda oracula compulerit quoties actum fuit de rebus maxime seriis, donec omnibus numeris absoluta esset doctrina. Etsi autem nunc Deus e coelo non profert quid factu opus sit, monentur tamen Mosis exemplo gubernatores ad Deum confugere in negotiis perplexis, ut eos spiritu prudentiae instruat, quo certe non destituentur si eum implorent: quia non minus ad ipsos exaudiendos erit facilis quam erga Mosen se tunc ostendit.

8. *Ad filios autem Israel.* Hypothesis occasio ferendae legis fuit, quae perpetua et generalis esset regula quoad ius haereditarium. Etsi autem filias Deus praefert aliis omnibus cognatis, ubi deest proles mascula, excepto tamen primo gradu solos masculos ad successionem admittit: atque ita usitatum ordinem servat. Et certe, sexus respectu, excludere suos haeredes perquam iniquum foret, verum ubi a suis

ventum est ad alios legitimos, maribus sua praerogativa constare incipit. Loquor de terra Chanaan, in qua non tantum nomen Abrahae, sed quod certior ac distinctior esset memoria, duodecim tribuum servari oportuit.

NUMER. CAP. XXXVI.

1. *Accesserunt vero principes patrum e familia filiorum Gilad filii Machir, filii Manasse de familiis filiorum Ioseph, et loquuti sunt coram Mose, et coram principibus capitibus patrum filiorum Israel:* 2. *Ac dixerunt: Domino meo praecepit Iehova ut daret terram in possessionem sorte filiis Israel, etiam domino meo praeceptum est a Iehova ut daret possessionem Salphaad fratris nostri filiabus eius.* 3. *Quae si alicui de filiis aliarum tribuum filiorum Israel dentur in uxores, minuetur haereditas earum ab haereditate patrum nostrorum, addeturque haereditati tribus quibus nupserint, et de sorte haereditatis nostrae minuetur.* 4. *Quumque fuerit Iubilaeus filiis Israel addetur haereditas earum haereditati tribus quibus nupserint: atque de haereditate tribus patrum nostrorum detrahetur haereditas earum.* 5. *Praecepit itaque Moses filiis Israel iuxta sermonem Iehovae, dicendo: Rectum tribus filiorum Ioseph loquitur.* 6. *Hoc est quod praecepit Iehova de filiabus Salphaad, dicendo: Ut placebit illis sint in uxores, verumtamen familiae tribus patris sui sint in uxores.* 7. *Ne transferatur haereditas filiorum Israel de tribu ad tribum: nam filii Israel singuli adhaerebunt haereditatibus patrum suorum.* 8. *Et omnis filia quae possederit haereditatem de tribubus filiorum Israel, uni de familia tribus patris sui erit in uxorem, ut possideant filii Israel singuli haereditatem patrum suorum:* 9. *Ne transferatur possessio de tribu ad tribum aliam: sed singuli ex tribubus filiorum Israel haereditati suae adhaerebunt.* 10. *Quemadmodum praeceperat Iehova Mosi sic fecerunt filiae Salphaad.* 11. *Nam Mahalah, Thirsah, et Hoglah, et Milchah, et Noah filiae Salphaad filiis patruorum suorum fuerunt in uxores:* 12. *His qui erant de familia filiorum Manasse filii Ioseph fuerunt in uxores, fuitque haereditas earum tribui familiae patris earum.* 13. *Ista sunt praecepta et iudicia quae praecepit Iehova per manum Mosis filiis Israel in campestribus Moab iuxta Iordanem Iericho.*

1. *Accesserunt principes patrum.* Mirum videri posset, Deum mutilam dedisse legem de successionibus, ac si in mentem non venisset quod nunc recitabitur, donec a principibus familiarum admonitus fuit Moses, iniquum esse transferri haereditates: quod tamen futurum erat si in alias tribus abnuberent filiae Salphaad, quando in sorte tribus Manasse obtigerat illa portio. Quidquid enim accrescebat extraneis, sortis erat diminutio. Ergo sicuti nuper consuluit Deus privatis, ita nunc agitur de communi utilitate vel damno. Quid ergo sibi vult, Deum nonnisi ex parte dimidia prospexisse quid rectum esset? Equidem existimo Deum sic temperasse responsa, ut tantum rogatus suum cuique ius assignaverit. Veniunt filiae Salphaad, et fidem Mosis ac seniorum implorant: earum precibus Deus obtemperat. Veniunt capita tribus, et disceptationem movent de iactura translatitiae successionis. Cavetur ergo ne ditescant aliae tribus illorum iactura. In summa, quum posset ultro Deus occurrere eorum postulationi, concedere maluit qui nihil praeter aequum et iustum petebant: neque enim dicere licet hic accidisse quod plerumque solet, ut dum quisque pertinaciter causam suam tuetur et ad proprium commodum nimis attentus est, ut quaestio quaestionem pariat. Deus enim causa cognita pronunciat utramque partem nonnisi rectum petere. Sequitur ergo, Deum consulto distulisse sua decreta, donec ex re nata nascerentur. Vulgare dictum est, de iis quae raro contingunt leges nihil statuere. Ita vulgo creditum fuisset legem esse supervacuam: ac praesertim aliquid detractum fuisset de autoritate doctrinae, si de re levi Moses verba fecisset, nisi praeeunte materia. Denique de rebus dubiis et non magnis se familiariter interrogari passus est Deus, ut posteri agnoscerent, responsum eius esse testimonium paternae indulgentiae. Interea tenendum est, si nos perinde tangat rerum coelestium cura atque filii Manasse de negotio terreno fuerunt solliciti, semper regulam quam observemus nobis fore in promptu.

2. *Domino meo praecepit Iehova.* Speciem repugnantiae obiiciunt, quod terram ex Dei mandato sortitae fuerunt tribus, nunc autem permisceantur sortes dum haereditas ad aliam tribum devolvitur. Sumunt autem pro confesso fieri non posse, ut Deus secum ipse dissideat. Ergo ad tollendam ἀντινομίαν addenda fuit interpretatio. Lex Dei (inquiunt) quae inviolabilis manere debet, iubet terram sorte distribui: qui nunc conveniet mulieres alio haereditatem suae tribus transferre? Ita remedium quaerendo se Dei imperio subiiciunt, et reverenter amplexantur quod praeceperat. Ad haec, absurdum quod inde sequeretur amplificant, quia anno quinquagesimo, quo redeundum erat ad primam sortem, tantundem fuisset detractum ex portione tribus Manasse, quantum abstulissent secum filiae Salphaad. Merito igitur decretum interponi postulant, quod duas priores leges conciliet, quae alioqui videntur contrariae.

5. *Praecepit itaque Moses.* Non legitur hic narratio similis superiori: quod negotium retulerit

Moses ad Deum: idem tamen brevius dicitur, quod Moses responderit populo ex ore Dei, unde colligitur Deum consuluisse. Porro non tantum pronunciat Deus secundum filios Manasse, sed eorum postulationem approbat, qui sua sorte contenti sibi vendicant quod adimi sine coelestis decreti violatione non poterat. Hac occasione lex communis statuitur, ne mulier cui obtigit haereditas, extra suam tribum nubat, quia fraudaret suos gentiles dotali fundo. Hoc autem modo libera nubendi feminis electio data fuit, modo haereditati paternae renunciarent. Videntur quidem latius patere verba, ne quis etiam vir nisi ex sua cognatione uxorem accipiat: verum sensus legis ex causa ipsa petendus est. Porro dubium non est nunc promiscua coniugia vetari, quatenus iuris haereditarii ordinem confundunt.

NUMER. CAP. XXXI.

1. *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 2. *Ulciscere ultionem filiorum Israel de Madianitis, postea aggregaberis ad populos tuos.* 3. *Loquutus est itaque Moses ad populum, dicendo: Accingant se ex vobis viri ad bellum, et sint contra Madian, ut dent ultionem Iehovae.* 4. *Mille de singulis tribubus, de omnibus tribubus Israel mittetis ad bellum.* 5. *Et traditi sunt ex millibus Israel mille per singulas tribus, duodecim millia accincti ad militiam* 6. *Quos misit Moses, mille de singulis tribubus ad bellum: misit, inquam, illos et Phinees filium Eleazar sacerdotis ad bellum, et vasa sancta, et tubae clangoris erant in manu eius.* 7. *Et pugnaverunt contra Madian, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi, et occiderunt omnem masculum.* 8. *Reges quoque Madian occiderunt cum occisis eorum, Evi, et Recem, et Sur, et Hur, et Reba, quinque reges Madian: et Balaam filium Beor occiderunt gladio.* 9. *Abduxerunt autem captivas filii Israel uxores Madianitarum, et parvulos eorum, atque omnia iumenta eorum, omniaque pecora eorum, et omnem substantiam eorum praedati sunt.* 10. *Omnes quoque urbes eorum per habitationes eorum et omnes aedes combusserunt igni.* 11. *Tuleruntque omnia spolia, et omnem praedam, tam de hominibus quam de iumentis.* 12. *Et adduxerunt ad Mosen et Eleazar sacerdotem, et ad congregationem filiorum Israel, captivitatem, et praedam, et spolia ad castra ipsa in campestribus Moab, quae sunt iuxta Iordanem Iericho.* 13. *Egressi sunt ergo Moses et Eleazar sacerdos, et omnes principes congregationis in occursum eorum extra castra.*

1. *Et loquutus est Iehova.* Inter alias praerogativas quibus ecclesiam suam Deus ornavit, haec celebratur, quod pios armaverit, ad exercendam vindictam in gentibus, ut exsequantur in illis iudicium scriptum. Etsi autem id fore sub Christi regno pronunciat spiritus (Psal. 149, 7), alludit tamen ad vetusta exempla, ex quibus unum hic legitur memoratu dignum. Impia conspiratione sese Madianitae extulerunt ad perdendum Dei populum, huius crudelitatis vindictam suscipiens Deus, singulare paterni erga Israelitas favoris specimen edidit: sed eos constituens iudicii sui ministros, gratiam suam duplicat. Docet ergo hic locus quam sollicitus fuerit Deus de salute populi electi, dum eius hostibus se ita opposuit, ac si omnia vellet habere communia. Sed notanda simul beneficii accessio, quod ipsos Israelitas, quamvis non essent extra culpam, dignatus est iudices Madianitis praeficere. Caeterum quum ubique suos a cupiditate vindictae prohibeat, tenenda est distinctio inter hominum vindictam et ipsius Dei. Vult servos suos patienter iniurias ferendo, vincere bono malum: interea se minime proprio imperio abdicat, quin penes ipsum maneat ius ulciscendi. Imo Paulus fideles ad tolerantiam hortari volens, ad hoc principium eos revocat, Deum sibi sumere vindicandi partes (Rom. 13, 4). Iam vero quia Deo liberum est non modo per se, sed etiam per ministros vindictam, prout visum est, exercere, non pugnant haec duo, fraenari piorum affectus verbo, ne laesi vindictam appetant, vel retalient illatas sibi iniurias, et tamen iustos ac legitimos esse exsequutores vindictae Dei, ubi illis gladius in manum datur. Restat ut qui ad hoc munus vocatus est, sincero zelo scelera vindicet, tanquam Dei minister, non autem privatam causam agens. Hic Deus munus ulciscendi iniunxit populo suo: ut minime tamen indulgeret carnis libidini. Sic enim animatos esse oportuit, ut parati essent ignoscere Madianitis, et tamen strenue ad sumendam de illis poenam se accingerent. Quod autem Deus erga Madianitas severus iudex Moabitis pepercit factum est in gratiam Lot, qui pater erat gentis. Admonui autem iam pluribus locis, ubi mentis nostrae captum superant Dei iudicia, sobria humilitate dandam esse gloriam arcanae eius sapientiae, et nobis incomprehensibili. Nam qui in hac parte plus sapere appetunt quam par est, sese nimis efferendo praecipiti audacia demergunt in profundam abyssum, qua tandem absorberi omnes eorum sensus necesse est. Moabitis poenam remittere cur non esset in eius arbitrio, et simul Madianitis rependere quam meriti sunt mercedem? Adde quod nonnisi ad tempus Moabitis ignovit donec eos obstinatio inexcusabiles redderet postquam non modo abusi sunt eius tolerantia, sed fratres suos, a quibus humaniter tractati fuerant, tyrannice vexarunt. Porro voluit Deus, vivo adhuc Mose hoc postremo actu rursus testatum facere suum

erga populum amorem, ut animosius ad possidendam terram pergerent. Haec enim confirmatio non vulgaris fuit, quum viderent, Deum ultro ad ipsos ulciscendos occurrere. Mosi etiam profuit, sub ipso mortis articulo, novo experimento sentire quam Deus curam gerebat de salute populi. Hilariter enim populum relinquere in custodia Dei potuit, cuius manum illo tam recenti beneficio extentam cernebat, ad complendos omnes gratiae suae numeros. Quo etiam spectant Dei verba: Aggregaberis ad populum tuum: quae in mortis solatium addita fuisse certum est. Caeterum alia festinandi ratio fuit: quia si exspectata fuisset mors sancti prophetae, forte ausi non fuissent Israelitae armis lacessere gentem quietam, a qua nihil periculi vel molestiae imminebat. Tanta autem apud eos vigebat Mosis autoritas, ut facilius quam alius quispiam eos imperio obsequentes habuerit. Quanquam autem promiscue tam reprobi quam fideles dicuntur morte colligi, vel aggregari ad suos populos, loquutio tamen haec ostendit homines ad immortalitatem natos esse: neque enim eadem de brutis animalibus dicere quadraret, quorum mors ultimus est interitus, ubi nulla spes sequitur alterius vitae.

3. *Loquutus est itaque Moses.* Non dubium est quin pertulerit Moses quae acceperat a Deo mandata. Etsi ergo nihil aliud exprimitur quam duodecim millia ad bellum egressa fuisse, res tamen ipsa demonstrat, numerum fuisse divinitus praescriptum una cum bellandi ratione. Et certe parum considerate Moses magnum populum tam exigua manu aggressus esset: atque adeo si id tentasset suo arbitrio, poenam temeritatis merito dedisset, praeeunte autem Dei mandato negotium probe recteque susceptum feliciter peregit. Nec vero dubium est quin hoc examine probare voluerit Deus suorum fidem. Nam secundum humanum sensum, amentiae erat sine causa periclitari, et in promptu erat exceptio, minime consentaneum esse, quum praesto essent sexcenta hominum millia, ad paucos restringere partes tam difficilis belli gerendi. Sicuti ergo postea Deus per quadringentos tantum homines duce Gedeon delevit ingentem exercitum Madian, ita sub manu Mosis singula tantum hominum millia ex unaquaque tribu ad perdendam gentem illam armavit. Sola tribus Zebulon quinto plus militum dare poterat quam Deus ex toto populo accepit. Hoc igitur documento fidem suam probarunt quando unius Dei auxilio freti, non dubitaverunt contra hostes intrepide ruere. Et eventus ipse melius illustravit gratiam ipsam quam si totis viribus pugnassent: quia tunc creditum fuisset Madianitas infinita hominum copia obrutos fuisse. Sicuti ergo populus suam obedientiam prompto obsequio testatus est, ita re ipsa tandem expertus est, nihil melius esse quam se Deo subiicere, et prosperos rerum eventus ita relinquere in eius manu ut ab ipso solo pendeat fiducia. Caeterum ne qua tribus aliis sese praeferret, ex aequo singulae milites dare iussae sunt. Porro missus est cum illis Phinees, non tam ut manum consereret cum hoste, vel dux esset militaris, quam ut ad regendos et moderandos eorum animos nuncius Dei esset ac interpres. Continendi erant in Dei timore, ad spem victoriae erigendi. Praefectus ergo fuit illis Dei sacerdos, ut sacrum esset bellum, quo etiam spectabant tubae argenteae, quibus, ex legis praescripto, alibi vidimus Levitas clangere solitos, ut palam fieret proelia non committi, nisi coelestibus auspiciis. Sub vasis sacris, recte meo iudicio, arcam foederis comprehendi existimant quidam interpretes.

7. *Et pugnaverunt.* Praeclarum obedientiae exemplum, quod militiam discriminis plenam non detrectant duodecim hominum millia: quum obiicere promptum esset, perperam fieri quod exponerentur veluti ad carnificinam, sederet autem in castris otiosus populus, qui sua multitudine, absque magno negotio hostem fugasset ac profligasset. Non vulgare ergo documentum pietatis fuit, morem gerere Dei praecepto, nec ullum ignaviae praetextum obtendere. Et Deus etiam re ipsa monstravit, se non temere proiicere suos in discrimen: quia penes ipsum sit eripere a centum mortibus quos recipit in suam custodiam: unde etiam docemur, nullum esse melius salutis compendium quam sequi quocunque vocat. Quae deinde subiicit Moses, ad perseverantiae laudem spectant, uno excepto. Recte masculos omnes occiderunt usque ad reges, quos in strage ipsa vulgo fuisse permistos Moses narrat, praesertim quod de Balaam vindictam sumpserunt, qui sua astutia et insidiis conatus fuerat perdere Dei populum. Recte etiam praedati sunt omnem regionem: nec minus probe et cordate se gesserunt in urbibus ac oppidis delendis, quae pigris et timidis illecebrae esse poterant ad manendum. Nam (ut prius visum est) tollenda erant omnia impedimenta, ut populus liber et solutus in terram Chanaan pergeret, alioqui proposito otio, libenter se multi privassent haereditate promissa. Incendio igitur consumptae sunt urbes, ne quid remorae afferrent subsistere volentibus. Hactenus fideliter suis partibus defuncti sunt electi milites: in uno lapsi sunt, quod avaritia vel libidine impulsi, mulieres servarunt, qua de re mox videbimus.

11. *Tuleruntque omnia spolia.* Continentiae simul ac modestiae fuit, praedam quam confuse rapuerant ad Mosen et Eleazar adducere. Neque inanis fuit pompa, sicuti multi iactanter opes quas volunt supprimere ostentant: sed animus fuit, in partitione acquiescere Mosis decreto. Nam ubi paulo post Moses dimidiam partem adiudicat populo, adeo non

tumultuantur, ut ne obmurmurent quidem. Apparet igitur hac in parte, non minus fuisse morigeros quam dum initio arma sumerent, et intrepide in proelium descenderent, aliis extra telorum iactum quiescentibus.

EX EODEM CAPITE.

14. *Iratusque est Moses contra praefectos exercitus, tribunos et centuriones qui revertebantur de expeditione belli.* 15. *Et dixit eis Moses: Reservastisne omnes mulieres?* 16. *Ecce, ipsae fuerunt filiis Israel, consilio Balaam tradendum in praevaricationem contra Iehovam in negotio Phogor, et fuit plaga in congregatione Iehovae.* 17. *Nunc ergo occidite omnes mares in parvulis, et omnem mulierem quae cognoverit virum concubitu masculi, occidite.* 18. *Omnes autem parvulas inter mulieres, quae non cognoverint concubitum masculi, servate vivas vobis.* 19. *Vos vero manete extra castra septem diebus: omnis qui occiderit aliquem, quicunque item tetigerit occisum, purificabitis vos die tertia et die septima, vos et praeda vestra.* 20. *Omne quoque vestimentum, et omnem suppellectilem pelliceam, et omne opus e pilis caprarum, et omne vas lineum purificabitis.* 21. *Et dixit Eleazar sacerdos ad milites qui iverant ad bellum: Hoc est statutum legis quod praeceperat Iehova Mosi.* 22. *Profecto aurum, et argentum, aës, ferrum, stannum et plumbum, et quidquid ingreditur ignem transire facietis per ignem et mundabitur.* 23. *Verumtamen aqua expiationis purificabitur: quidquid autem non ingreditur ignem, transire facietis per aquam.* 24. *Lavabitis praeterea vestimenta vestra die septima, et mundi eritis, et postea intrabitis castra.*

14. *Iratusque est Moses.* Solent res bene gestae veniam impetrare vitiis, imo ea quodammodo obtegere, ne in rationem veniant. Atqui quamvis exercitus multiplicem gratulandi materiam secum afferret, non desinit tamen Moses acriter in unum delictum invehere. Quo exemplo docemur sic laudandas esse virtutes, ne probetur si quid reprehensione dignum est. Immanis quidem nobis videri posset Mosis iracundia, dum severe milites suos castigat, quia in sexum muliebrem atrociter non saevierint: sed nostrum non est obtrectare Dei iudiciis, ante cuius tribunal nos omnes semel stare necesse est. Quamvis ergo repugnet sensus noster, statuendum est, ubi modum excedere videtur, gravissimas quasque poenas optime aequitate temperare, imo quum idem scelus (cuius severus ultor est adversus Madianitas) remittat Moabitis ad tempus, vel saltem non ita puniat, in hac varietate iustissima est causa, sed penes eum abscondita. Nostrum quidem non est obstrepere, ne sacrilegam nostram audaciam et temeritatem damnando, se ipsum absolvat. Peccarunt autem Israelitae, quod quum ministri tantum essent vindictae Dei, non fuit in eorum arbitrio quidquam laxare. Quod notatu dignum est, ut quicunque sunt gladio armati ne tantillum quidem huc vel illuc declinent, quin fideliter exsequantur quidquid Deus praescribit. Quod iracundia Mosis laudatur, inde refellitur Stoicorum commentum, apud quos ἀπάθεια summa est virtus. Atqui potius elaborandum est ut nascantur omnes nostri affectus ex bona causa: deinde fraenentur ex moderatione, ne qua ebulliat carnis intemperies, sed palmam teneat spiritualis zelus. Caeterum rationem affert Moses cur mulieribus nihilo magis parcendum fuerit quam viris: quia se prostituerint ad stuprum, quo exitiales laqueos tenderent Israelitis. Quantum ad parvulos spectat, non eadem valuit ratio, quia nullius criminis fuerant conscii: sed minime dubium est quin iuste voluerit Deus impiae et desperatae gentis nomen penitus exstinctum: sicuti postea gentes Chanaan una cum sobole exitio addixit. Quaeritur autem qua nota discerni potuerint a virginibus mulieres quae iam virilem concubitum erant expertae. Iudaei fabulam suo more fingunt, quum probabile sit nonnisi ex aetate factum esse iudicium.

19. *Vos vero manete.* Si quis cadaver tetigerat, alibi vidimus immundum censeri: nunc Moses expiandi ritum ad caedes legitimas extendens, admonet quantopere abstinendum sit ab humano sanguine fundendo. Israelitas strenue grassari oportuit per medias caedes sed quia cum ordine naturae quodammodo pugnat, homines ab hominibus occidi, ac si in propria viscera saevirent, etiam in iustis poenis quaedam vestigia humanitatis restare Deus voluit quae omnem crudelitatem in genere cohiberent. Nec abs re scriptura ubi heroicam fortitudinem commendat, hac loquendi forma utitur, polluisse manus suas sanguine qui hostes suos straverunt; nempe ut caedes quaslibet exhorreamus, quasi generis humani conservationi adversas. Quamvis ergo Israelitae non iure modo occiderint Madianitas, sed ex Dei mandato, ne tamen promiscue ad fundendum Dei sanguinem se assuefaciant, iubentur se purgare die tertia et septima, antequam redeant in castra, ne contagio populum inficiat. Diversa est praedae ratio, quia vasorum immundities admonuit detestabilem esse illum populum cuius supellex, donec purgata esset igni, vel aqua, solo contactu omnes polluebat. Caeterum ne vel parere detrectent milites, vel inviti cedant, in memoriam revocat Eleazar, nihil ab illis nunc aliud exigi quam veteris praecepti observationem. Nec dubium est quin istas docendi partes consulto Moses resignaverit nepoti suo, quia in posterum ex ore sacerdotis petenda erat legis interpretatio.

EX EODEM CAPITE.

25. *Loquutus est deinde Iehova ad Mosen: dicendo:* 26. *Cape summam praedae captivitatis, tam de hominibus quam de iumentis, tu et Eleazar sacerdos, et capita patrum congregationis.* 27. *Et partieris in duas partes praedam, inter bellatores qui egressi sunt ad pugnam, et inter universam congregationem.* 28. *Tollesque censum Iehovae a viris bellatoribus qui egressi sunt ad militiam, unam animam de quingentis, ex hominibus, et ex bobus, et ex asinis, et ex pecudibus.* 29. *De media parte illorum capietis: et dabitis Eleazaro sacerdoti oblationem Iehovae.* 30. *Et de media parte filiorum Israel capies unam portionem ex quinquaginta, ex hominibus, ex bobus, ex asinis et ex pecoribus, id est ex omni iumento: et dabis illa Levitis custodientibus custodiam tabernaculi Iehovae.* 31. *Et fecit Moses et Eleazar sacerdos quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 32. *Et fuit praeda, residuum scilicet praedae quam praedati sunt milites, ovium sexcenta septuaginta quinque millia.* 33. *Et boum septuaginta duo millia.* 34. *Et asinorum unum et sexaginta millia.* 35. *Et animarum hominis, e mulieribus quae non cognoverant coitum masculi: omnium, inquam, animarum, duo et triginta millia.* 36. *Fuit autem dimidia pars, portio eorum qui egressi fuerant ad militiam, numerus ovium trecenta triginta septem millia et quingentae.* 37. *Fuit vero census pro Iehova, ex ovibus sexcentae septuagintaquinque,* 38. *Et boum, sex et triginta millia: et census eorum Iehovae, duo et septuaginta.* 39. *Et asinorum triginta millia et quingenti: census autem eorum Iehovae, unus et sexaginta.* 40. *Et animarum hominum, sedecim millia: census vero eorum Iehovae, duae et triginta animae.* 41. *Deditque Moses censum oblationis Iehovae ipsi Eleazar sacerdoti, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 42. *Et de dimidia parte filiorum Israel, quam deduxerat Moses a viris qui militaverant:* 43. *Fuit autem dimidia pars congregationis de ovibus, trecenta et triginta septem millia et quingentae.* 44. *Et boum sex et triginta millia.* 45. *Et asinorum triginta millia et quingenti.* 46. *Et animarum hominum sedecim millia.* 47. *De dimidia, inquam, parte filiorum Israel tulit Moses portionem unam e quinquaginta ex hominibus et ex iumentis, et dedit eam Levitis custodientibus custodiam tabernaculi Iehovae quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.*

25. *Loquutus est deinde.* Aequissima praedae hic partitio describitur in qua ius analogon sic observatum fuit, ut neque laboris mercede fraudati fuerint milites, et tamen ad reliquum populum cuius nomine bellum gestum fuerat, fructus aliquis pervenerit. Exigua quidem fuit portio multitudinis, quia tantundem duodecim quantum sexcentis hominum millibus concessum fuit. Sed quum iure victoriae militibus iam quaesita esset praeda, populo qui arma non sumpserat grave esse non debuit honorarium munus accipere, quamvis minimi lucri. Et certe contumeliosum fuisset omnibus qui in castris quieverant, praedae omnino esse expertes, ac si inertiae essent damnati, quum tamen per eos non stetisset quominus hostibus profligandis operam navarent simul cum fratribus. Neque enim mollitia animi onus ac periculum militiae defugerant, sed modeste passi fuerant communem laudem in paucos transferri, quia Deo sic placuerat. Verum sicuti aequum fuit, aliquem victoriae fructum inter omnes communicari, ita non minus rectum fuit, amplius et liberalius praemium ab iis percipi, qui totam molem belli sustinuerant. Hanc rationem quibusdam sequutus esse videtur David, dum praedam ex aequo inter suos distribuit, tam qui in proelium descenderant quam qui ad sarcinas steterant. Ego vero quod tunc statuit David, longe diversum fuisse existimo: quia si aequa fuisset portio turbae apud sarcinas subsistentis cum militantibus, longe utilius fuisset procul abesse a iactu telorum. Nam ubi proelium conseritur, pauci tantum ex magno exercitu ad sarcinas relinqui solent. Ita dimidia pars praedae cessisset paucis otiosis. Ergo partitio cuius illic fit mentio ad singula capita referri debet. Atque optime David praedae consortes pro virili esse iussit qui manebant in statione castrorum, ne dissimilis esset eorum conditio quibus eadem lex erat imposita. Hic vero merito ditantur milites prae aliis qui secure res suas domesticas curaverant.

28. *Tollesque censum Iehovae.* Nunc ab utrisque exigit Deus tributum, vel sacram oblationem ex praeda: sed inaequaliter, nempe ut populus plus decuplo solvat quam milites. Tributi vero huius duplex fuit ratio, vel finis: iniquum enim fuisset Levitas solos dimitti inanes, quasi deterior esset eorum conditio, eo quod in Dei cultu et cura sacrorum occupati erant. Caeterum quam illis assignat partem Deus, sibi offerri iubet, ut homines non modo inter se aequitatem colant, sed ut primas teneat religio. Nihil enim absurdius quam hominibus ius suum integrum servari Deo ipso posthabito. Ergo ad testandam pietatem iniuncta fuit oblatio, ac si Deus quinquagesimis et quingentesimis sibi assereret victoriae laudem. Deinde quia nulla re indiget, se uno contentus, in eius locum subrogati sunt Levitae, ut aliquam ex suo ministerio mercedem referrent. Porro iterum cernimus Deum cum militibus liberalius egisse quam cum reliqua multitudine, nec mirum: quia sicut illis plus oneris imposuit, ita consentaneum fuit uberiore victoriae fructu ditari: beneficia enim alia aliis accumulat, prout visum est. Ex hac quoque distributione colligimus, ex eius ordinatione pendere, ut alii aliis sint locupletiores:

quia si nihil cuiusquam esset proprium, nulla esset iustitiae ac integritatis probatio.

37. *Fuit vero census.* Ab effectu ostenditur magnitudo victoriae: quia nonnisi ex magna et populosa regione tanta pecorum copia confici poterat. Non admodum fertilem fuisse probabile est, ideoque in divitiis non vinum et frumentum, sed tantum animalia numerantur. Pascuis tamen fuisse nobilem coniicere promptum est: quia montes aridi tot boves, capras, oves et camelos non alerent: quanquam ex puellis liquet, viros, qui occisi sunt, plures fuisse numero quam victores qui ad proelium missi fuerant: nam ut demus singulis fuisse filias virgines, triplo fere superabant duodecim millia. Unde rursus apparet, victoriam fuisse divinitus partam. Mirum tamen videri potest quod gente penitus deleta, aliquanto post exstiterit posteritas, ac si ex patrum cineribus progeniti essent novi Madianitae. Neque enim adeo longum tempus effluxit ab hac clade usque ad tempus Gedeonis quo ausi sunt ultro lacessere Israelitas, et sua multitudine freti perrumpere in medium sinum terrae Chanaan: imo iam totam viciniam oppresserant. Quomodo id contigerit, quia scripturis proditum non est, tantum superest coniectura, plurimos (ut fieri solet in rebus trepidis) alio fugisse, qui paulo post in vacuam possessionem reversi sunt. Subita enim Israelitarum irruptio instar procellae statim evanuit: nec difficilis fuit fuga vagae et erraticae genti. Fieri etiam potest, ut multi hinc inde hospites in terram suis incolis orbatam confluxerint: vel etiam ut Israelitae leviter defuncti officio citius quam decebat receptui cecinerint, ac deinde eorum pigritiam ultus fuerit Deus. Utcunque sit, docemur hoc exemplo, impios non minus quam vitiosas et noxiosas herbas pullulare, ut saepius excisi terram subinde operiant.

EX EODEM CAPITE.

48. *Et accesserunt ad Mosen praefecti millium militiae, tribuni et centuriones.* 49. *Dixeruntque ad Mosen: Servi tui levarunt* [1]) *summam virorum bellatorum qui sunt in manu nostra, et non defuit in nobis quisquam.* 50. *Propterea obtulimus oblationem Iehovae quisque quod invenit, vasa aurea, brachiale, et ornamentum manus, annulum, inaurem, et subligaculum femineum, ad expiandum animas nostras coram Iehova.* 51. *Et accepit Moses et Eleazar sacerdos aurum ab illis, omnia vasa operis.* 52. *Fuitque omne aurum oblationis quod obtulerunt Iehovae sedecim millia, septingenti et quinquaginta sicli, a tribunis et centurionibus.* 53. (*Viri namque exercitus praedati fuerant quisque sibi*). 54. *Accepit inquam Moses et Eleazar sacerdos aurum a tribunis et centurionibus, et intulit illud in tabernaculum conventionis, in memoriam filiis Israel coram Iehova.*

48. *Accesserunt duces.* Hic proponitur exemplum eximiae gratitudinis, quod duces exercitus quum viderent neminem ex suis periisse, manubias auri et argenti Deo consecrarunt. Oblatis primitiis, satis testati fuerant suam pietatem et obedientiam: nec sane ex quo fideliter paruerant Dei mandato, quidquam ab ipsis desiderari amplius poterat: quo plus laudis meretur eorum liberalitas, dum novo et extraordinario voto se obstringunt. Interea singulare Dei beneficium commendat Moses, qui omnes ad unum incolumes reduxit ex tanta strage. Certe quum ex multis pagis abigenda essent spolia, mirum fuit in ipsa discursatione non paucos saltem fuisse occisos. Hinc ergo planius innotuit, bellum Dei auspiciis tam feliciter fuisse gestum, qui duodecim millia protexerit. Ita incredibilis Dei favor erga populum suum cum pia ducum professione celebratur, quum diserte exprimitur, se recognitis copiis omnes salvos reperisse, ne dubia vel obscura sit Dei gratia. Itaque salutem militum admirabili Dei potentiae acceptam ferentes, pretium redemptionis offerunt, quidquid ex spoliis acceperant auri et argenti. Summam commemorat Moses, unde melius liqueat eos in officio praestando non vulgare lucrum sprevisse. Nam summa haec excedit decem millia librarum gallicae monetae, et quingentas libras. Quid autem milites? dum pro eorum salute vota solvuntur, suae rapacitati secure indulgent. Subest enim tacita comparatio, dum centuriones et tribunos laudans Moses, exceptionem mox addit, cuiusque fuisse quod praedatus erat: ac mirum est, quasi tantum sibi adeoque soli vicissent milites, tam laudabile exemplum, ut maligni erant ac sordidi, non fuisse imitatos. Et certe, saepe contingit vulgus sordes suas sine pudore sectari, tum quia ignorat quid sit ingenuitas, tum quia dedecus in turba latet. Interea admonentur qui praesunt, dandam esse operam, ut in quo altiore honoris gradu locati sunt, eo magis emineat eorum virtus.

51. *Accepit Moses.* Hoc addendum fuit, ne quis putaret Eleazar ex aliorum liberalitate quaestum fecisse. Narrat ergo Moses quidquid auri fuerat oblatum, fideliter repositum fuisse in ornamentum sanctuarii. Quod dicitur: In memoriam filiis Israel, tam active quam passive sumi potest: nempe ut esset donarium illud monumentum gratitudinis, vel ut favorem conciliaret populo in oculis Dei: ac si illud expiationis munus coram Deo sisteret ac repraesentaret eos omnes qui hoc modo profitebantur se eius gratia esse salvos. Mihi poste-

1) *In margine:* vel, subduxerunt.

rior sensus magis probatur, ut propitius in posterum quoque esset Deus populo suo, memoriale illud in eius oculis fuisse locatum.

NUMER. CAP. XXXII.

1. *Peculium vero multum erat filiis Ruben, et filiis Gad multum admodum: qui viderunt terram Iaazer et terram Galaad, et ecce, locus ille erat locus peculii.* 2. *Venerunt igitur filii Gad et filii Ruben, et dixerunt ad Mosen et Eleazar sacerdotem, et ad principes congregationis, dicendo:* 3. *Ataroth, et Dibon et Iaazer, et Nimrah et Hesbon, et Elalech, et Sebam, et Nebo, et Bebon:* 4. *Terra quam percussit Iehova ante congregationem Israel, terra peculii est, et servis tuis est peculium.* 5. *Dixerunt, inquam, si invenimus gratiam in oculis tuis, detur terra haec servis tuis in possessionem: ne transire nos facias Iordanem.* 6. *Respondit autem Moses filiis Gad et Ruben: Num fratres vestri ingredientur pugnam, et vos manebitis hic?* 7. *Et quare frangetis cor filiorum Israel, ne transeant ad terram quam dedit eis Iehova?* 8. *Sic fecerunt patres vestri quando misi eos de Cades-Barnea ut viderent terram istam.* 9. *Ascenderunt namque usque ad vallem Eschol, videruntque terram, postea fregerunt cor filiorum Israel, ne ingrederentur terram quam dederat eis Iehova.* 10. *Unde irata excandescentia Iehovae in die illa, iuravit, dicendo:* 11. *Si videbunt homines qui ascenderunt ex Aegypto, a filio viginti annorum et supra, terram de qua iuravi Abraham, Isaac et Iacob: quia non compleverunt ire post me:* 12. *Praeter Caleb filium Iephune Cenezaeum, et Iosue filium Nun, quia compleverunt ire post Iehovam.* 13. *Et irata est excandescentia Iehovae in Israelem, vagarique fecit eos in deserto quadraginta annis, donec consumeretur tota illa generatio quae fecerat malum in oculis Iehovae.* 14. *Ecce autem surrexistis pro patribus vestris, accessio hominum sceleratorum, ut adderetis adhuc ad iram excandescentiae Iehovae contra Israelem.* 15. *Si aversi fueritis ut non eatis post eum, tum addet adhuc deserere illum ipsum in deserto, et perdetis universum populum hunc.*

1. *Peculium vero.* In hac historia non secus atque in speculo perspicimus, dum quisque ad privatum commodum nimis attentus est, oblivisci quid rectum atque aequum sit. Non reputant quidem qui sua quaerunt, se aliis esse iniurios: sed fieri non potest quin plus appetant quam par sit, seque aliis praeferunt, quod pugnat cum regula caritatis, ne quaeramus quae nostra sunt. Vident filii Gad, et filii Ruben quibus erat magna pecorum copia, fertilem agrum et opimum: utilitas eos rapit, ut in mentem non veniat se fratribus esse obstrictos, ne quid peculiare appetant, et ab illis separatum. Speciosus interea color obiiciebatur qui oculos perstringeret: Aliis nihil detrahi, quin potius tantundem accrescere: quia hoc modo tota regio trans Iordanem illis integra manebat: deinde levari potius molestia quam aliquid facere iacturae: quia expeditio minus futura erat difficilis, si turba, quae pecoribus onusta erat, subsideret, nec remoram iniiceret exercitui magis soluto, et ad properandum accincto. Atqui belli societas divinitus sancita, eos insolubili vinculo tenebat astrictos, ne reliquum populum desererent. Religio etiam erat, terminos haereditatis a Deo promissae movere. Universo generi Abrahae assignata erat terra Chanaan, in qua inclusi, quasi peculiarem nidum incolerent. Nunc transiliunt tribus Gad et Ruben fines illos, et simul a corpore ecclesiae se divellunt, ac si vellent a Deo emancipari. Quo magis cavendum est ne post nostras cupiditates vagemur. Et quum dicit Moses eos vidisse, vel considerasse terram, cavere discamus ne oculi nostri illicito aspectu conspiciant perversas illecebras ad excaecandam mentem: deinde sensus venenata dulcedine sic fallendos, ut obruta iaceat aequitas et ratio. Nomen hebraicum pro quo peculium reddidimus, non modo pecora et armenta, sed etiam greges ovium significat. Erant quidem fere omnes Israelitae pecuarii: sed ex verbis Mosis colligimus, duas istas tribus abundasse pecorum multitudine: forte quia regio quam habitabant in Aegypto ad pascendum commodior eos incitaverat, ut vitae genus alioqui omnibus commune, et a patribus acceptum, cupidius retinerent: neque enim probabile est in itinere ita fuisse prae aliis auctos.

2. *Venerunt igitur filii Gad.* Aequa in speciem postulatio, quum terrae incolas expulerit Deus, fertilitas autem ipsos ad habitandum invitet, non esse negandum, ut vacuos et desertos agros possideant: laudanda etiam modestia, quod neque discessionem faciunt a populo, neque tumultuantur, neque violenter loca sibi utilia occupant: sed Mosis et seniorum permissu id sibi licere cupiunt, ac si causam suam subiicerent eorum arbitrio. Sed (quemadmodum nuper dixi) si animos eorum occupaverat privata utilitas, ut quod praecipuum erat non occurreret: nempe omnibus propositam esse terram Chanaan, ut illic simul habitarent, a profanis gentibus separati, deinde iniustum esse non modo ipsos otio perfrui, aliis militantibus, sed etiam quiescere in certa sede et tranquilla, quum decem tribus ad terram gladio conquirendam adhuc pergerent.

6. *Respondit autem Moses.* Tam acris et dura obiurgatio mali gravitatem ostendit. Neque enim Mosen inconsideratus fervor praecipitem egit, ut tantopere excandesceret, neque errore lapsus est,

ut de re minus probe comperta proferret sententiam. Scivit ergo quid peterent filii Gad et Ruben: ideoque tam vehementer in eos invectus est quod scelerato divortio corpus ecclesiae lacerarent. Principio quidem de iniqua et praepostera eorum cupiditate expostulat, quia desidiae materiam captent, fratribus per terram hostilem iter facturis: neque enim iure potiores erant, ut in illos labores, pericula et omnia militiae onera reiicerent. Quum ergo eadem communiter omnibus a Deo imposita esset conditio, partem quasi privilegio eximi rectum non fuit. Verum severius impia adversus Deum ingratitudo et perversitas quam iniquitas in fratres castigatur, dum illis exprobrat, hoc modo frangi corda filiorum Israel, ne pareant vocanti Deo.

8. *Sic fecerunt.* Crimen amplificat a continua obstinatione: adeo filios non sublevat patrum improborum imitatio, ut culpam potius duplicet. Sic et Stephanus Iudaeis suae aetatis obiicit scelerum continuationem, in qua similes erant patribus (Act. 7, 51): ac si vocaret, malorum corvorum mala ova. Vos, inquit, incircumcisi corde, semper fuistis rebelles spiritui sancto, sicut et patres vestri. Sic et propheta dum posteros hortatur ab obsequium, hoc idem exemplum in memoriam revocat: Ne obduretis corda vestra sicut in contentione, in die tentationis in deserto, ubi me tentarunt patres vestri quadraginta annis: molestiam passus sum a generatione hac, etc. (Psal. 95, 9). Non abs re ergo conqueritur nunc Moses, nullum esse impietatis modum ac finem, dum filii, paternae malitiae haeredes, Deo resistere non desinunt. Et quo melius appareat criminis similitudo et affinitas, historiam longius recenset. Comparat autem Rubenitas et Gaditas non toti populo, sed decem exploratoribus terrae a quibus coorta fuerat seditio: quia populum quantum in se est a recto proposito avertant. Secundo poenam quae sequuta est annectit, ut saltem terrore eos permoveat: quia vix sperandum erat ut sponte resipiscerent. Admonet ergo, quum tam duriter animadverterit Deus in patres, insigni documento testatum esse, posteros quoque impune non laturos, nisi dociles essent ac morigeri. Ac notanda est loquutio: Quia non compleverunt post me, qua significat Deus nullam esse laudem quamlibet strenui cursus, nisi ad metam usque perseverent homines. Etsi autem id ante annos quadraginta contigerat, quia tamen ad eum usque diem vindicta quam minatus fuerat Deus, ante eorum oculos versata fuerat, perinde ipsos decuit affici ac si manum eius adhuc extentam cernerent. Quotquot enim moriebantur in deserto, toties vindictam suam obsignabat Deus ne qua unquam oblivio eam exstingueret. Iam si tantopere in promiscuam multitudinem exarsit Deus, quanto minus autores ipsi effugerent?

14. *Ecce autem surrexistis.* Significat eos nunc scelerate agendo, implere mensuram patrum: sicuti de Iudaeis sui temporis loquutus est Christus: hoc sensu vocat eos accessionem, quod nomen accipio pro cumulo. Nam quod alii educationem, alii sobolem, alii vero alumnos vertunt, frigidum est. תרבית Hebraeis proprie est incrementum, vel multiplicatio: ideoque ad usuras transfertur. Hic autem locus postulat pro congerie exponi: ac si diceret, de integro scaturire novam turbam, quae impietatem usque ad acervum perducat. Denique intelligit lignum igni iam sopito esse additum, quo novum incendium excitetur: dicit enim eos materiam subiicere irae Dei quo magis ac magis in totum populum deflagret.

EX EODEM CAPITE.

16. *Et accesserunt ad eum, ac dixerunt: Caulas pecudum aedificabimus peculio nostro hic, et urbes parvulis nostris:* 17. *Nos vero accincti erimus armis, festinantes ante filios Israel, donec introduxerimus eos ad locum suum: et manebunt parvuli nostri in urbibus munitis propter habitatores terrae.* 18. *Non revertemur ad domos nostras, donec possideant filii Israel quisque haereditatem suam.* 19. *Non enim haereditatem accipiemus cum eis trans Iordanem et ultra: quod evenerit haereditas nostra nobis citra Iordanem ad Orientem.* 20. *Et dixit illis Moses: Si feceritis hoc, si accinxeritis vos armis coram Iehova ad bellum:* 21. *Et transierint ex vobis omnes accincti armis ipsum Iordanem ante Iehovam, donec expulerit inimicos suos a facie sua,* 22. *Et subiiciatur terra illa coram Iehova: postea revertimini, et eritis absoluti a Iehova, et Israele: eritque terra ista vobis in possessionem coram Iehova.* 23. *Quod si non feceritis ita, ecce, peccastis Iehovae, et perpendite peccatum vestrum quod inveniet vos.* 24. *Aedificate vobis ergo civitates pro parvulis vestris, et caulas ovibus vestris, et quod egressum est ex ore vestro, facietis.* 25. *Et dixerunt filii Gad, et filii Ruben ad Mosen, dicendo: Servi tui facient quemadmodum dominus meus praecepit.* 26. *Parvuli nostri, uxores nostrae, pecora nostra, et omnia iumenta erunt ibi in urbibus Galaad.* 27. *Servi autem tui transibunt omnes accincti armis ad militiam coram Iehova ad bellum, quemadmodum dominus meus loquitur.*

16. *Et accesserunt.* Probabile est consultatione habita iterum reversos. Nunc ex quo contulerunt capita, quod fieri oportuit antequam pollicerentur quod animis nondum conceperant, ex communi omnium sententia Mosis decreto subscribunt. Porro ex ipso responso colligimus quam utilis fuerit Mosis

asperitas ad subigendos eorum animos. Si mitius ac placidius egisset, contemptim forte accepta fuisset eius humanitas. Praefractis ergo capitibus magis profuit pudefieri, et metu percelli, ut contumaciam exuerent. Neque tamen prorsus desistunt a sua postulatione, sed mediam rationem excogitant, qua fratres suos non deserendo, terram nihilominus occupent. Promittunt ergo se totius expeditionis fore comites, et belli socios: imo se primos fore ad obeunda pericula, et sustinendos hostium impetus: modo certa detur familiis et pecoribus statio. Hoc autem modo extra culpam futuri erant, quoniam alii malo exemplo non retrahebantur, neque minuebatur robur populi ad bella gerenda: una tantum in re melius illis consultum erat, quod in loco pacato depositis uxoribus et liberis, rem domesticam magis augebant.

20. *Et dixit illis Moses.* Nimia et vitiosa videri posset haec facilitas, quod eorum voto obtemperans Moses fines a Deo prascriptos transcendit. Nam quum illis promissa esset haereditas in terra Chanaan, domicilio illo eos contentos esse oportuit: nec fas Mosi fuit quidquam in coelesti decreto mutare. Alterum vero non minus absurdum, in re tam perplexa, Mosen non consulere Deum pro more, sed subito dare responsum, quod primam Dei ordinationem oblique labefactat. Et sane excusabile non est eorum desiderium, quod nunquam obrepsisset eorum animis, si foederis Dei memores acquievissent in eius beneficio: sicuti fieri non potest quin semper lasciviat caro, ubi vocationis fraeno non cohibetur. Sed Deus qui novit lucem e tenebris elicere, non tantum ignovit eorum vitio, sed hac occasione largius suam liberalitatem extendit. Ita ad superiores terminos superaddita fuit regio Basan, et aliae vicinae. Quanquam simul ex opposito ostendit quanto satius fuisset simul colligi, ut mutua defensione protecti secure in suis sedibus habitarent. Et longo postea temporis progressu experti sunt Rubenitae et Gaditae nimium festinanter terram quam adepti erant se optasse: feliciter tamen Dei indulgentia illis cessit quod per se debuerat esse noxium. A Mose vero nihil temere de ordinatione Dei fuisse remissum colligere licet ex consequentibus: quia et Moses quod in praesentia statuit, ratum haberi iubet post mortem suam. Et ubi in libro Iosue refertur singulas tribus haereditatem sortitas esse, excipitur haec regio trans Iordanem, quam Moses Rubenitis, et Gaditis et dimidiae tribui Manasse assignaverat: unde liquet, sententiam eius a Deo fuisse approbatam. Quin etiam dum illic saepius ornatur epitheto servi Dei, docemur in hac re nihil ab eo fuisse tentatum, nisi Deo autore, ac praeeunte eius spiritu. Nec vero hoc loco Dei nomen futiliter toties inculcat, quin potius subindicat sibi fuisse a Deo dictatum quidquid gerit.

23. *Quod si non feceritis.* Contestatur solenni ritu impie acturos si fidem datam fallant: et simul poenam denunciat, ac si eos citaret reos ad Dei tribunal. Etsi autem hypothetice loquitur de una illa pactione, qua se ultro duae tribus astrinxerant, generalis tamen doctrina inde pendet, nisi stemus promissis, Deum semper fraudis et perfidiae fore ultorem. Ac magis emphatica loquutio est: Peccatum vos apprehendet, quam si dixisset: Non effugietis Dei manum. Sensus enim est, peccato sic affixam esse vindictam, ut avelli nequeat: sicuti Genesis quarto dicitur, peccatum excubare pro foribus, ut noxios tandem corripiat. Nam, quae nostra est ad peccandum proclivitas, nimis experimur tolerantia Dei nos animari ad audaciam, dum nos putamus elapsos esse, si ad tempus dissimulet.

EX EODEM CAPITE.

28. *Et praecepit de eis Moses ipsi Eleazar sacerdoti, et Iosue filio Nun, et principibus patrum tribuum filiorum Israel.* 29. *Et dixit illis: Si transierint filii Gad et filii Ruben vobiscum Iordanem, omnes accincti armis ad bellum coram Iehova, et subiecta fuerit terra coram vobis, dabitis eis terram Galaad in possessionem:* 30. *Quod si non transierint accincti armis vobiscum, tum possessionem habebunt in medio vestri in terra Chenaan.* 31. *Et responderunt filii Gad et Ruben, dicendo: Quod dixit Iehova servis tuis, sic faciemus.* 32. *Nos transibimus accincti armis coram Iehova in terram Chenaan, ut vobiscum sit possessio haereditatis nostrae citra Iordanem.* 33. *Dedit itaque illis Moses, filiis Gad, et filiis Ruben, et dimidiae tribui Manasse filii Ioseph, regnum Sihon regis Amorrhaei, et regnum Og regis Basan, terram cum urbibus suis, cum terminis, urbes terrae per circuitum.* 34. *Et aedificaverunt filii Gad Dibon, et Ataroth, et Aroer:* 35. *Et Atroth, Sopham, et Iaazer, et Iogbehal:* 36. *Et Bet-nimrah, et Bet-haran, urbes munitas et caulas ovium.* 37. *Filii vero Ruben aedificaverunt Hesbon, et Eleale, et Ciriathaim:* 38. *Et Nebo, et Baal-meon versis nominibus, et Sibmah: et vocaverunt nominibus nomina urbium quas aedificaverant.* 39. *Perrexerunt autem filii Machir, filii Manasse in Galaad, acceperuntque eam, et expulerunt Amorrhaeum qui erat in ea.* 40. *Itaque dedit Moses Galaad ipsi Machir filio Manasse, et habitavit in ea.* 41. *Iair praeterea filius Manasse profectus erat, et acceperat vicos eorum, et vocavit eos Havoth-Iair.* 42. *Nobah similiter profectus erat, et ceperat Cenah et villas eius: vocavitque eam Nobah secundum nomen suum.*

28. *Et praecepit de eis Moses.* Sic temperat suum decretum, ne Rubenitis et aliis, ubi perfuncti fuerint militiae cursu, fraudi sit Iordanem transiisse, quasi ad novas sedes quaerendas: nec tamen si alias tribus frustati fuerint, prosit illis sua ignavia et dolus. In summa, si ex compacto fratres adiuverint, iubet perpetuo relinqui quod nunc concedit: sin vero discesserint a fide, vult cogi invitos ad sortitionem communem. Neque enim partem illis assignans in media terra Chanaan, praemium inertiae, si cessaverint, illis largitur: sed vi et imperio trahendos esse significat, ut se fratribus in omnes eventus subiiciant, quia seorsum sibi consulere fas non erat. Caeterum de terrae partitione, quasi de re mox futura praecipiens omnium animos ad fiduciam attollit, quo alacrius transitum accelerent: ac si non tantum in manu esset victoria, sed mox quoque percipiendus eius fructus.

33. *Dedit itaque.* Sic Mosen dedisse intelligas, ut Dei mandato fretus legem inviolabilem tulerit. Quanquam enim expresse non legitur imperium Dei intercessisse, posterior tamen approbatio id plane confirmat: sicut nulla fit mentio Eleazar et seniorum quos tamen non fuisse praeteritos certum est, quin adhibiti fuerint simul arbitri: praesertim quum a filiis Gad et Ruben delata illis fuisset cognitio. Tantum subest tacita antithesis inter antiquum foedus quod Deus pepigerat cum Abraham et hoc novum ius ac speciale, quo populum suum locupletare dignatus fuerat. Principio duae tantum tribus nominatae fuerant: nunc additur dimidia tribus Manasse: quia scilicet posteri Machir, et Iair, et Noba, qui omnes genus ducebant a Manasse, urbes et vicos occupaverant. Quod enim sic vertunt interpretes, ac si victorias illas essent adepti ex quo Rubenitis et Gaditis permiserat Moses trans Iordanem habitare: mihi non videtur consentaneum: quin potius redditur causa cur excepta fuerit portio quae cessit filiis Manasse: quia scilicet fraudandi non fuerint agris quos seorsum acquisierant. Nec vero probabile est, quum aliis data esset regio trans Iordanem, postea irruptionem fecisse, ut ius alienum ad se traherent. Nec obstat series narrationis: quia Hebraeis tritum est quae prius gesta sunt posterius referre: praesertim ubi per occasionem subiicitur pro causae redditione quod ante omissum fuerat. Si quis tamen malit praesenti commodo fuisse allectos, pertinacius non contendam. Sed qui convenit urbes fuisse exstructas quae adhuc incolumes stabant? sicuti ante vidimus victorem populum in illis habitasse. Nempe, quia vix unquam contigit expugnari urbes, quin diruantur muri, non abs re talis instauratio vocatur aedificium. Muniendae erant urbes, ne imbellis turba ad primos quosque hostium impetus exposita esset. In hunc finem restaurarunt quae disiecta erant: et ita quodammodo renovarunt urbes ruinis deformatas.

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. III.

12. *Et hanc terram possedimus eo tempore ab Aroer, quae sita erat ad torrentem Arnon: et dimidium montis Galaad, et urbes eius dedi Rubenitis et Gaditis.* 13. *Residuum vero Galaad, et universam Basan regni Og dedi dimidiae tribui Manasse, et omnem regionem Argob, totam Basan quae vocabatur terra gigantum.* 14. *Iair filius Manasse cepit omnem regionem Argob, usque ad terminum Gesuri et Maachathi: et vocavit eas secundum nomen suum Basan Havoth Iair usque ad diem istam.* 15. *Porro ipsi Machir dedi Galaad:* 16. *Rubenitis vero et Gaditis dedi Galaad, usque ad torrentem Arnon, medium torrentis, et terminum: et usque ad Iabboc torrentem terminum filiorum Ammon:* 17. *Planitiem, et Iordanem, et terminum a Chinnereth usque ad mare planitiei, mare salis, sub effusionibus aquarum collis ad Orientem.* 18. *Praecepique vobis eo tempore, dicendo: Iehova Deus vester dedit vobis terram istam, ut possideatis eam, accincti armis transibitis ante fratres vestros filios Israel, quotquot robusti estis.* 19. *Tantummodo uxores vestrae, et parvuli vestri, et pecudes vestrae (novi quod pecora multa sint vobis) remanebunt in urbibus vestris quas dedi vobis:* 20. *Donec requiem dederit Iehova fratribus vestris sicut vobis, et possideant ipsi etiam terram, quam Iehova Deus vester dat eis trans Iordanem: tunc revertimini singuli ad possessionem suam quam dedi vobis.*

12. *Et hanc terram.* Hoc loco decretum suum confirmat, ut Rubenitis, et Gaditis, et dimidiae tribui Manasse rata sit terrae possessio trans Iordanem. Quoniam enim illis extra sortem obtigerat, potuit res in controversiam trahi apud posteros. Ergo ne quis molestiam facessat, iterum asserit legitimos esse regionis illius dominos. Porro quia litigiosa esse poterat ipsa donatio, eo quod terra illa extra fines haereditatis a Deo promissae sita esset: hanc quoque obiectionem praevenit Moses, quod Deus suo populo non frustra possidendam dederit: unde sequitur ius habitandi fuisse permissum. Iam ne in contentionem vocetur partitio tanquam inaequalis, omni ex parte terminos illis assignat, ac si Dei autoritatem instar valli et aggeris opponeret, ne cui fas esset irruptionem facere. Quod ad nomina locorum spectat, mare salis vocatur mortuum. Chinnereth autem lacus Genesara, vel

Genesareth. In effusionibus collis non consentiunt interpretes, quia Asêdoth Pisgah quidam volunt nomen proprium esse urbis: malo tamen appellative sumere nomen effusionum, non pro fontibus et rivis, sed pro radice, ubi terra per acclivem descensum quodammodo se effundere videtur. Pisgah unum esse ex verticibus montis Abarim postea videbimus.

18. *Praecepique vobis.* Ad eos quidem solos dirigitur sermo quibus trans Iordanem dabatur haereditas. Ostendit tamen Moses pactum se interposuisse, ne sua ditione ante fruerentur duae illae tribus cum dimidia, quam belli societate defunctae essent in subigenda terra Chanaan. Dicit ergo se dedisse illis locum, non in quo statim quiescerent, sed in quo deponerent uxores suas, et peculium, donec toti populo tranquilla esset sua statio.

EX DEUT. CAP. IV.

41. *Tunc separavit Moses tres urbes trans Iordanem ad exortum solis:* 42. *Ut fugeret illuc homicida qui occidisset proximum suum nesciens* [1]), *quem non odisset ab heri et nudiustertius: ut fugeret ad unam ex urbibus istis, et viveret.* 43. *Bezer in deserto, in terra planitiei a Rubenitis: Ramoth Galaad a Gaditis, et Golan in Basan a Manasse.*

Sex urbes (ut alibi visum est) destinaverat Deus in refugium, si quis hominem occiderat, modo suam innocentiam iudicibus probaret. In tribus quas trans Iordanem assignaverat, narrat Moses se fideliter praestitisse quod Deus iusserat. Unde apparet, quamvis non statim omni ex parte satisfieri posset Dei mandato, non tamen exspectasse dum tres aliae urbes accederent: sed quantum ferebat facultas, suo munere fuisse perfunctum. Quo exemplo discamus, etiam ubi ad finem non statim perducere licebit quod aggredi iubet Deus, minime tamen cunctandum esse. Nec vero nos aliud moratur quam mera segnities, nisi Deo iubente mature incipimus quod Deus per alios absolvi ac finiri vult.

NUMER. CAP. XXXIII.

1. *Istae sunt profectiones filiorum Israel, qui egressi sunt e terra Aegypti, per exercitus suos, per manum Mosis et Aharon.* 2. *Scripsit autem Moses egressus eorum per profectiones eorum iuxta sermonem Iehovae: istae, inquam, sunt profectiones eorum per egressus eorum.* 3. *Profecti sunt igitur e Ramesse mense primo, decimaquinta die mensis primi, postera die Phase egressi sunt filii Israel in manu excelsa in oculis omnium Aegyptiorum.* 4. (*Aegyptii autem interim sepeliebant quos percusserat Iehova ex eis, omnem primogenitum, et in diis eorum fecerat Iehova iudicia*). 5. *Profecti sunt, inquam, filii Israel e Ramesse, et castrametati sunt in Suchoth.* 6. *Profecti autem de Suchoth, castrametati sunt in Etham, quae est in extremo deserti.* 7. *Et profecti de Etham, reversi sunt in Phi-hahiroth, qui est ante Baal-sephon, et castrametati sunt ante Migdol.* 8. *Profecti vero de Phi-hahiroth, transierunt per medium maris in desertum: et ambulaverunt viam trium dierum per desertum Etham, et castrametati sunt in Marah.* 9. *Profecti vero de Marah venerunt in Elim: in Elim vero erant duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmae, et castrametati sunt illic.* 10. *Et profecti ex Elim, castrametati sunt iuxta mare Suph.* 11. *Profecti autem e mari Suph, castrametati sunt in deserto Sin.* 12. *Et profecti e deserto Sin, castrametati sunt in Dophcah.* 13. *Profecti autem e Dophcah, castrametati sunt in Alus.* 14. *Et profecti ex Alus, castrametati sunt in Rephidim, ubi non erant aquae populo ad bibendum.* 15. *Ideo profecti e Rephidim, castrametati sunt in deserto Sinai.* 16. *Profecti autem e deserto Sinai, castrametati sunt in Cibroth-Hathaavah.* 17. *Et profecti ex Cibroth-Hathaavah, castrametati sunt in Haseroth.* 18. *Et profecti de Haseroth, castrametati sunt in Rithmah.* 19. *Profecti vero de Rithmah, castrametati sunt in Rimmon Peres.* 20. *Et profecti e Rimmon Peres, castrametati sunt in Libnah.* 21. *Profecti vero e Libnah, castrametati sunt in Rissah.* 22. *Et profecti e Rissah, castrametati sunt in Ceheloth.* 23. *Profecti item e Ceheloth, castrametati sunt in monte Sepher.* 24. *Profecti quoque e monte Sepher, castrametati sunt in Haradah.* 25. *Et profecti sunt e Haradah, et castrametati sunt in Macheloth.* 26. *Et profecti e Macheloth, castrametati sunt in Thahath.* 27. *Profecti autem e Thahath, castrametati sunt in Tharah.* 28. *Profecti quoque e Tharah, castrametati sunt in Micheah.* 29. *Profecti item e Micheah, castrametati sunt in Hasmonah.* 30. *Et profecti sunt de Hasmonah, et castrametati sunt in Moseroth.* 31. *Et profecti de Moseroth, castrametati sunt in Bene-iaacan.* 32. *Profectique e Bene-iaacan, castrametati sunt in Hor Gilgad.* 33. *Et profecti de Hor Gilgad, castrametati sunt in Iotbathah.* 34. *Et profecti de Iotbathah, castrametati sunt in Abronah.* 35. *Profecti vero ex Abronah, castrametati sunt in Esion-gaber.* 36. *Et profecti ex Esion-gaber, castrametati sunt in deserto Sin, quod est Cades.* 37. *Et profecti sunt e Cades, et castramentati sunt in Hor monte, in extremo terrae Edom.* 38. *Ascendit autem Aharon sacerdos in Hor montem iuxta sermonem Iehovae, et mortuus est anno*

1) *In margine:* vel, per errorem, vel, per incogitantiam.

quadraegesimo ex quo egressi sunt filii Israel e terra Aegypti, mense quinto, primo die mensis. 39. *Eratque Aharon natus centum et viginti tres annos quando mortuus est in Hor monte.* 40. *Audivit autem Chenaanaeus rex Arad (is vero habitabat in Meridie, in terra Chenaan quum ingrederentur filii Israel).* 41. *Et profecti de Hor monte castrametati sunt in Salmonah.* 42. *Profecti vero ex Salmonah, castrametati sunt in Punon.* 43. *Profecti e Punon, castrametati sunt in Oboth.* 44. *Profecti item ex Oboth, castrametati sunt in Iie-haabarim in termino Moab.* 45. *Et profecti ex Iim, castrametati sunt in Dibon-gad.* 46. *Profecti item ex Dibon-gad, castramentati sunt in Almon-diblathaim.* 47. *Profecti praeterea ex Almon-diblathaim, castrametati sunt in montibus Abarim ante Nebo.* 48. *Et profecti e montibus Abarim, castrametati sunt in campestribus Moab, iuxta Iordanem Iericho.* 49. *Tandem castrametati sunt iuxta Iordanem a Beth-iesimoth usque ad Abel-sittim in campestribus Moab.* 50. *Loquutus est autem Iehova ad Mosen in campestribus Moab, iuxta Iordanem Iericho, dicendo:* 51. *Alloquere filios Israel et dicas eis: Quum transieritis Iordanem ad terram Chenaan,* 52. *Expellite omnes habitatores terrae a facie vestra.* 53. *Expelletis, inquam, habitatores terrae.* 54. *Et habitabitis in ea, vobis enim dedi terram, ut eam possideatis.* 55. *Possidebitis autem terram illam per sortem, per familias vestras: pluribus multiplicabitis haereditatem eorum, et paucioribus diminuatis haereditatem eorum: in loco in quo egredietur illi sors, erit illis: per tribus patrum vestrorum haereditatem capietis.* 56. *Quod si non expuleritis habitatores terrae a facie vestra, tum erit ut quos reliqueritis ex eis, sint in cultros in oculis vestris, et in spinas lateribus vestris, et affligent vos super terram in qua vos habitabitis.* 57. *Evenietque ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.*

1. *Istae sunt profectiones.* Stationes in quibus castrametatus est populus, non omnes antea Moses recensuit, sed eas fere duntaxat in quibus memorabile aliquid contigerat, maxime post transitum maris rubri: quia magnopere intererat statui quasi ante oculos locorum circumstantias, donec admirabili Dei potentia non modo erepti essent a praesenti morte, sed per mortem et profundas abyssos patefactus esset illis egressus ad vitam. Et uno loco satis admonuit, se quasdam stationes omittere, ubi refert populum e deserto Sin per suas profectiones (sicuti indictae erant ore et mandato Dei) venisse in Raphidim: hic vero singula loca in quibus substiterant diligentius persequitur, ac si in tabula repraesentaret quadraginta annorum peregrinationem. Finis autem est, primum ut memoria redemptionis, et tot beneficiorum quae annexa erant, altius defixa maneat in omnium cordibus: sicuti ad historiae certitudinem non parum valet locorum descriptio: deinde ut locorum nominibus admoniti, reminiscantur quoties et quot modis iram Dei in se provocaverint: maxime vero ut agnoscant, quum iam essent in ipso terrae promissae vestibulo, sua pravitate et contumacia se fuisse retroactos, et per flexuosos errores vagatos, donec illis impiae ingratitudinis soluta esset merces. Interea ut secum expendant, Deum sua misericordia sic temperasse vindictae rigorem, ut gratiae suae contemptores quantumvis scelestos et indignos, aleret nihilominus, et foveret: foedus vero quod pepigerat cum Abraham ad filios propagaret. In hunc finem respicere oportuit Israelitas, ut rite in tota itineris sui narratione proficerent. Porro non abs re praefatur Moses, has esse profectiones filiorum Israel: quia ex quo egressi fuerant e terra Gossen, eos non vulgaris trepidatio et anxietas constrictos tenuit, donec se viderunt in sepulcrum demersos: quia undique conclusi erant vel mari, vel faucibus duorum montium, vel exercitu Pharaonis. Desertum ingressi antequam pertingerent ad montem Sinai, septem stativa habuerunt, in quibus centies pereundum erat fame, siti, rerumque omnium inopia, nisi mirabiliter a Deo fuisset succursum. Caeterum quum totidem diebus facile esset totum iter conficere, iam tunc moram afferre coepit perversa eorum importunitas. Si eos urgebat panis et aquae penuria acrius stimulari oportuit, ut suppliciter ad Deum confugerent. Adeo autem alieni sunt a mansuetudine, quae eos doceat a Deo precibus et votis efflagitare necessitati suae remedium, ut potius tumultuentur contra Mosen: neque id modo, sed proterve Deum ipsum impetant nefandis conviciis, ac si saevus esset carnifex, non redemptor. Hinc ergo factum est, ut non ante diem quadragesimum adducti tandem fuerint ad montem Sinai. Vixdum lex erat promulgata, et adhuc personabat in eorum auribus formidabilis vox Dei, qua eos sibi in populum addixerat, et ecce, repente turpis, imo prodigiosa ad idololatriam defectio: qua per eos non stetit quominus abiecta Dei gratia, et quantum in ipsis erat, abolita promissione, misere perirent, ut digni erant. Hoc obstaculo rursus fuerunt ab ulteriore progressu cohibiti. Eadem obstinatione subinde contra Deum insanierunt: nec pluribus poenarum exemplis admoniti unquam redierunt ad sanam mentem. Cumulus furiosae contumaciae fuit, dum progressi ad terrae promissae limitem, repudiarunt Dei beneficium, seque tanquam Deo repugnante hortati sunt ad reditum, ac si foeteret illis inaestimabilis redemptio quae eos perpetua obligatione retinere debuerat in obsequio Dei. Quae deinde sequuntur stationes, magis ad vivum exprimunt, sicuti navis tempestate repulsa a portu variis procellis circumvolvitur, ita quoque retractos ab accessu terrae per obliquos circuitus errasse: quoniam digni erant quos Deus per ludibrium traduceret. Ad hoc

Mosis consilium oculos dirigere convenit, ut hoc caput cum fructu legamus. Profectiones autem vocat ordines itinerum, stationibus distinctos, quia castra non movebant nisi dato signo, quum scilicet nubes relicto sanctuario, in alium locum tendebat, ac si Deus e coelo manum porrigeret ad iter gubernandum: unde clarius innotuit, eius potentia retentos fuisse in deserto.

3. *Profecti sunt de Ramesses.* Quod volunt quidam nomen urbis pro tota regione Gossen positum, mihi non probatur: quia consentaneum non esset, ex locis distantibus ac remotis simul fuisse profectos. Minus etiam quadraret quod mox additur, turmis dispositis egressos fuisse: non quod in urbem omnes simul confluxissent, quia vix credibile est tantam multitudinem potuisse intra muros recipi: sed quia ex edicto Mosis et Aharon in agrum urbis aut viciniam fuerunt coacti, ut suos ordines digererent, ne confusa festinatione alii alios impedirent. Postquam autem dixit egressos fuisse manu Dei excelsa, ut hanc admirabilem potentiam magis commendet, addit Aegyptios testes fuisse ac spectatores: unde colligitur cessisse tandem Deo, vel ita fuisse subactos, ut digitum tollere non auderent. Accedit alia circumstantia, quod tunc Aegyptii mortuos suos primogenitos sepelirent: quibus verbis non significat Moses cessasse ab impediendo transitu, quoniam alio negotio districti erant: quin potius admonet, quamvis eos exacerbaret dolor ex suorum morte, iacuisse tamen quasi exanimes: quia eos debilitaverat Dei virtus, ut facultas ad resistendum deficeret. Quod dicit Moses Deum exercuisse iudicia contra deos Aegypti, ad commendationem verae religionis spectat, ne unquam deflectant filii Israel ad gentium superstitiones, quas in sua liberatione experti sunt meras esse fallacias. Neque enim Pharao duntaxat prostratus fuit cum suis copiis, sed dii quoque eorum pudefacti, quos sibi fingebant terrae suae praesides. Atque ita refutati, errorisque et stultitiae convicti fuerunt omnes eorum cultus. Frivolum vero commentum est, sponte collapsa fuisse omnia idola in Aegypto, ut Deus Israel sibi uni deitatis gloriam assereret. Satis est Deum egisse suos triumphos de idolis, ubi re ipsa palam fecit nullas illis ad opitulandum vires suppetere: et magorum simul praestigias discussit. Huc videtur alludere Isaias, quum dicit (19, 1): Ecce Deus in Aegyptum veniet, et concident omnia idola: significat enim Deum in Aegypto editurum potentiae suae documenta, quae errorum omnium vanitatem coarguant, et evertant omnia superstitionum figmenta, quibus decepti fuerant Aegyptii.

8. *Profecti de Phihahiroth.* Narrat populum itinere tridui progressum esse: non tam ad tolerantiae laudem quam ad celebrandam admirabilem Dei potentiam, qui tantam multitudinem absque aqua sustinuerit. Tenendum enim est memoria quod alibi docui, a transitu maris rubri usque ad Mara nullas fuisse aquas repertas, quo magis detestanda fuit populi impietas, qui illic propter amarum aquae saporem ad tumultuandum prorupit. Ex opposito autem refulsit incomparabilis Dei misericordia, quod homines morosos et importunos dignatus est amoena et delectabili statione recreare. Primis enim castris deducti sunt in Elim, ubi nacti sunt duodecim fontes, et palmas septuaginta. Desertum Sin leviter praeterit Moses, ac si nihil illic memoratu dignum contigisset: quum tamen illic se prodiderit scelesta populi impietas, et insigni miraculo nobilitatus fuerit locus, quum man e coelo distillavit in alimentum populi, ut apertis coeli fenestris, panem angelicum mortalis homo comederet. Breviter etiam attingit in Raphidim non fuisse aquas ad bibendum. Verum satis habuit hoc loco numerare stationes, quae populo res gestas in memoriam revocarent. In sepulcris concupiscentiae insculptum fuit vindictae Dei monumentum. Sed quum alia loca simpliciter recenset, sepulta rerum narratione, colligere licet quod paulo ante dixi, non aliud fuisse eius consilium quam populo ante oculos depingere peregrinationem qua defunctus fuerat per annos quadraginta. Obiter tamen meminit mortis Aharon: quia singulari Dei beneficio prorogata fuit ei vita in gratiam populi, donec instaret tempus quo promissam terram adituri erant, quandoquidem utile ac necessarium fraenum erat eius autoritas ad cohibendam gentis adeo protervae ferociam. Interim poena sancto viro inflicta posteros monere debuit, non abs re patres severe fuisse castigatos, qui peccata peccatis addere non destiterant: quando ne servo quidem suo Deus ob unicum delictum pepercerat. Quod continuo post addit: Chananaeum tunc primum audisse de adventu filiorum Israel, eo significat divinitus velum oppositum fuisse hostibus, ne citius infesti essent. Ita enim iudicii sui rigorem mitigavit Deus ut Israelitis quietum saltem esset exsilium, et immune ab externa molestia, quamdiu in deserto ipsis errandum erat.

50. *Loquutus est Iehova.* Finem et consilium Dei, cur gentes expelli vellet, alibi exposuimus, ne scilicet adulterarent suis mixturis purum legis cultum, populum malis exemplis corrumperent, atque adeo inquinamenta essent terrae sanctae. Nunc vero alio respicit Moses, quia de terrae partitione acturus praefatur, vacuandam esse suis incolis, ut plena et libera fruitio maneat filiis Iisrael. Contextus hic notandus est: quoniam alioqui locus hic appendix fuisset primi praecepti, sicuti altera pars versus sub primo praecepto posita fuit. Verum quia coniunctim pronunciat Deus: Expelletis incolas e terra, et illic habitabitis, quia dedi vobis possidendam, absurdum fuit membrum unum ab altero divelli.

54. *Possidebitis autem per sortem.* Modus quoque divisionis exprimitur, ut quisque possideat quod sorte obtigerit: fuit autem haec optima ratio, quia nunquam passae fuissent singulae tribus, hominum arbitrio in hanc vel in illam partem sic ablegari. Imo si iudicium suffragiis permissa fuisset cognitio, inter se iurgati essent potius quam definiissent quid rectum esset. Sed hic altius quiddam considerare oportet: nempe hoc modo Deum certo comprobasse, sua liberalitate et singulari beneficio filios Israel terrae illius haeredes esse ac dominos. Ac principio tenendum est, quamvis sortibus nihil magis fortuitum existiment homines, eas tamen divinitus gubernari, ut dicit Solomon (Prov. 16, 33). Sortiri ergo iussit Deus populum, sibi in ipso exitu iudicium vendicans. Iam qui factum est ut tribus Zabulon partem suam adepta sit in littore maris, nisi quia sic praedictum fuerat a patriarcha Iacob? Cur tribui Aser obtigit ferax optimi frumenti regio, nisi quia eodem ore pronunciatum fuerat pinguem fore panem Aser, qui daturus esset delitias regibus? Eodem vaticinio nacta est tribus Iehudah haereditatem vitiferam, et optimis pascuis uberem. Itaque terrae sortitio clare monstravit non frustra Deum olim pollicitum fuisse Abrahae terram illam: quia donationis praeconium ex ore Iacob efficax et ratum fuit. Pius senex fame illinc expulsus fuerat. Inquilinus in Aegypto, et bis exsul posteris suis non secus pro summo imperio partes assignat, ac si paterfamilias pauca fundi sui iugera inter haeredes distribueret. Sed quod tunc ridiculum videri poterat, Deus tandem obsignavit. Unde apparet, quae pro modulo sensus nostri caeco fortunae impetu versari putamus, dirigi arcana Dei providentia: consilium vero Dei perpetuo tenore ita stare ut exitus principiis respondeat. Rursus vero ius analogum illis commendat ut pro numero hominum maior aut minor portio ad singulas tribus perveniat. Quod autem allegorice quidam notari volunt, gratuito Dei beneplacito tanquam sorte nobis obtingere coelestem haereditatem, quanquam primo intuitu plausibile sit, nullo negotio refellitur. Pars haereditatis erat Hebron: atqui ea extra sortem potitus est Caleb. Maior autem apparet exceptio in tribu Ruben et Gad, et dimidia tribu Manasse, qui populi consensu, non sorte, sed quasi privilegio impetrarunt quidquid acquisitum fuerat trans Iordanem. Discant igitur lectores ab argutiis abstinere, ne saepe cum pudore agnoscant, inanem umbram se captasse.

55. *Quod si non expuleritis.* Cur tam severe exarserit ira Dei in illas gentes ut prorsus exstinctas vellet, alibi vidimus. Iam a tempore Abrahae coeperat illic grassari magna scelerum licentia, sicut colligitur ex Dei verbis, quum diceret nondum completam esse eorum iniquitatem. Postquam annis quadringentis abusi sunt Dei ipsius tolerantia, quis interitum illorum tam longae obstinationis mercedem iustam et maturam esse neget? Caeterum illos excidendo, rationem habuit Deus electi populi, ut segregatus a profanis hominibus, nunquam ad exteras corruptelas deflecteret. Poenam vero quae nunc denunciatur, sua ignavia bis promeriti sunt Israelitae, quia nec partibus suis defuncti sunt in exigenda Dei vindicta, et eius gratiae, quantum in se erat, detraxerunt. Honore eos non vulgari dignatus fuerat, quum exercendis suis iudiciis ministros praeficeret. Turpis ergo fuit segnities, in hac parte cessare. Deinde terram illis in solidum dederat, quod ergo parte contenti neglexerunt quod residuum erat, in hoc torpore se prodidit perversa ingratitudo. Adde quod ultro se implicuerunt exitialibus plagis, gentes impias sibi miscendo, a quibus divinitus fuerant separati, ne earum mores et perversos ritus imitarentur. Minatur ergo Deus, gentes illas tanquam aculeos fore Israelitis, qui configant eorum oculos, spinasque ut latera pungant: quod fuisse impletum liber Iudicum maxime luculentus est ac locuples testis. Quanquam usque ad tempus Davidis haec poena assidue defixa fuit in eorum oculis et lateribus. In quo etiam convincitur indomita populi protervia, apud quem nihil profecit tam seria admonitio, ut in apertis scelerum ultionibus non minus quam in felici victoriarum cursu pergeret.

NUMER. CAP. XXXIV.

1. *Et loquutus est Iehova ad Mosen, dicendo:* 2. *Praecipe filiis Israel, et dicas eis: Quum intraveritis terram Chenaan (ista est terra quae cadet vobis in haereditatem, terra Chenaan per terminos suos),* 3. *Erit vobis plaga meridiei a deserto Sin usque ad terminos Edom: erit inquam vobis terminus meridiei ab extremo maris salis ad orientem.* 4. *Et circuibit vobis iste terminus a Maale Acrabim, et transibit usque ad Sin: et erunt egressus eius a meridie in Cades-Barnea, atque illinc egredietur ad villam Addar, et transibit usque ad Asmon.* 5. *Praeterea circuibit terminus iste ab Asmon usque ad flumen Aegypti: et erunt illinc egressus eius ad occidentem.* 6. *Terminus autem occidentalis erit vobis mare magnum, terminus, inquam, iste erit vobis terminus occidentalis.* 7. *Iste vero erit vobis terminus aquilonaris, a mari magno describetis vobis Hor montem.* 8. *Ab hoc monte describetis usque ad introitum Hamath: et erunt egressus termini illius ad Sedad.* 9. *Et illinc egredietur terminus iste ad Ziphon, eruntque egressus eius ad villam Enan: iste erit vobis terminus aquilonaris.* 10. *Describetis praeterea vobis terminum ad orientem,*

a villa Enan usque ad Sepham. 11. *Et descendet iste terminus a Sepham usque ad Riblah ab oriente Ain: et descendet terminus iste, provenietque ad latus maris Cinnereth ad orientem.* 12. *Et descendet iste terminus ad Iordanem, eruntque egressus eius ad mare salis: ista erit vobis terra per terminos suos, per circuitum.* 13. *Praecepit autem Moses filiis Israel, dicendo: Haec est terra quam possidebitis sorte, et quam praecepit Iehova dare novem tribubus, et dimidiae tribui.* 14. *Acceperunt enim tribus filiorum Rubenitarum per domos patrum suorum, et tribus filiorum Gaditarum per domos patrum suorum, et dimidia tribus Manasse: acceperunt inquam haereditatem suam:* 15. *Duae tribus et dimidia acceperunt possessionem suam citra Iordanem Iericho ad orientem ad exortum solis.* 16. *Loquutus est praeterea Iehova ad Mosen, dicendo:* 17. *Ista sunt nomina virorum qui possidendam vobis distribuent terram: Eleazar sacerdos, et Iosue filius Nun.* 18. *Et principes singulos de qualibet tribu capietis ad possidendam terram.* 19. *Ista sunt nomia virorum: de tribu Iehudah: Caleb filius Iephune.* 20. *Et de tribu filiorum Simeon, Samuel filius Ammihud.* 21. *Et de tribu Beniamin, Elidad filius Chislon.* 22. *Et de tribu filiorum Dan, princeps Bucci filius Iogli.* 23. *De filiis Ioseph, de tribu filiorum Manasse, princeps Huiel filius Ephod.* 24. *Et de tribu filiorum Ephraim, princeps Cemuel filius Siphtan.* 25. *Et de tribu filiorum Zabulon, princeps Elisaphan filius Paruach.* 26. *Et de tribu filiorum Issachar, princeps Paltiel filius Azzam.* 27. *Et de tribu filiorum Aser, princeps Ahihud filius Selomi.* 28. *Et de tribu filiorum Nephthali, princeps Pedahel filius Ammihud.* 29. *Isti sunt quibus praecepit Iehova ut distribuerent haereditatem filiis Israel in terra Chenaan.*

1. *Et loquutus est Iehova.* Hic officium suscipit Deus providi et seduli patris familias, dum terram suis finibus undique circumscribit, ne ius possessionis unquam sit ambiguum. Incipit autem a termino australi, ubi notandum est comprehendi regionem Basan, et quidquid ante transitum Iordanis acquisierant Israelitae ex quo haec accessio Deo probata fuit. Extendit autem partem illam usque ad desertum Sin et fines Edom, et per circuitus deducit a Cades Barnea usque Addar, et transitum Asmon: denique ad torrentem quo alluitur urbs Rhinocorura, quae Aegypto contigua est. Neque enim per flumen Aegypti intelligi potest Nilus, cuius cursus ad eam plagam minime tendebat. Ergo a mari mediterraneo versus Arabiam erat australis terminus: versus occidentem alluebatur terra mari mediterraneo, quod hic vocatur magnum respectu lacus Genezare, et maris salsi, quo momine intelligitur lacus Asphaltites. Initium septentrionalis termini erat promontorium Hor: neque enim de monte accipere convenit in quo mortuus est Aharon: qui procul distabat, et situs erat a parte opposita. Illinc usque ad Epiphaniam Syriae, quae vocatur Hemath, porrigebatur: duas enim urbes eiusdem nominis fuisse Hieronymo assentior: et certe probabile est, a propheta Amos vocari Antiochiam Hemath magnam comparatione minoris cuius nunc fit mentio, cui nomen imposuit impius ille et crudelis tyrannus Epiphanes. An vero Antiochia maior olim dicta fuerit Hemath et Riblah (sicuti tradit Hieronymus) in medio relinquo. Deinde transibat Sedad et Ziphon, ultimus finis erat villa Enan. Illinc terminus orientalis transibat per Sepham et Riblah, et Ain, donec perveniret ad lacum Genezare, qui lacus est satis celebris, et vocatur mare Cinnereth. Ita terminus orientalis ab Arabia respiciebat versus Persidem: a plaga vero aquilonari sita erat Babylon.

13. *Praecepit autem Moses.* Repetitio est, sed non superflua, quia sortem novem tribuum et dimidiae superiori donationi opponit. Quae enim mox additur exceptio: Rubenitis et Gaditis et dimidiae tribui Manasse agros fuisse concessos ultra Iordanem, non excludit eos a parte haereditatis promissae, ac si tanquam exhaeredati ablegarentur extra fines a Deo praescriptos: sed a sorte duntaxat, quia extra ordinem a fratribus suis obtinuerant quod in communi haereditate alioqui censeri debuit comprehensum. Non quod ab initio id fuerit patefactum, sed quia Deus pro sua indulgentia ratum habuit postulatum, quo fines terrae ampliabant. Et certe absurdum fuisset, ac si abdicati essent a familia Abrahae, nullum illis inter fratres locum dari in terra promissa. Ac nuper vidimus, partem hanc quae videtur ab aliis separari, inclusam fuisse limitibus a Deo positis. Simpliciter ergo voluit Moses sortitioni subiicere quidquid restabat.

16. *Loquutus est Iehova.* Emergit quaestio: Si terram sortiri inter se oportuit filios Israel, quorsum interposita fuerit iudicum autoritas, ac si eorum esset quidquam decernere? Atqui si expendimus quod paulo ante dictum est, spectandum in distribuenda terra fuisse numerum cuiusque tribus, utroque opus fuit: ut suo decreto ostenderet Deus quae cuiusque esset regio, deinde accederet dimensio pro hominum multitudine. Sortitio enim necessaria fuit: quia plagam maritimam refugissent multi, praetulissent sinum terrae extremitatibus, noluissent relegari in montes: denique murmuribus et rixis inter se certassent absque modo. Hac ratione iactae sortes, quarum iudicio Deus singulas tribus locavit in qua placuit statione: sic tamen ut prius iudices cum sacerdote et Iosua terram in decem provincias partiti sint. Postquam vero cognitum fuit in qua singulae tribus plaga habitarent, ac si Deus illic hospitia designasset, iterum sententiam hominum

intervenire necesse fuit, quousque et in quam partem porrigendi fines essent maiorum tribuum: alioqui minores recusassent coarctari qua parte minus erat commodum. Etsi autem summa potestas merito erat penes Iosuam et Eleazar, ne tamen eos invidiae et calumniis exponeret Deus, consilium adiunxit, in quo etiam prudenter occursum fuit aemulationi: quia tribus duodecim singulos dederunt iudices, qui distributioni praeessent, ut nulla conqueri posset se fuisse gravatam. Porro quia magnopere intererat, firmam apud posteros vigere possessionem semel statutam: primo recitantur ad historiae certitudinem principum nomina, deinde, sicut in principio capitis dictum fuerat, in fine repetitur, a Deo fuisse electos: unde Israelitae discebant non posse terminos tunc positos convelli quin pessumdaretur ipsius Dei autoritas.

EX DEUT. CAP. XXXI.

1. *Abiit itaque Moses, et loquutus est verba ista ad universum Israelem.* 2. *Dixitque eis: Centum et viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi et ingredi: praeterea Iehova dixit ad me: Non transibis Iordanem istum.* 3. *Iehova Deus tuus ipse transiturus est ante te, ipse disperdet gentes istas a facie tua, possidebisque eas: Iosua ipse transiturus est ante te, quemadmodum dixit Iehova.* 4. *Facietque Iehova illis quemadmodum fecit Sihon et Og regibus Emorrhaei, et terrae eorum quos disperdidit.* 5. *Quum ergo dederit eos Iehova ante faciem vestram, tunc facietis eis omnino iuxta praeceptum quod praecepi vobis.* 6. *Estote fortes, et roborate vos, ne timeatis, neque paveatis a facie eorum: Iehova enim Deus tuus est qui pergit tecum, non deseret te, neque te derelinquet.* 7. *Vocavit ergo Moses Iosua, et dixit illi in oculis totius Israelis: Esto fortis, et robora te: tu enim ingredieris cum populo isto terram quam iuravit Iehova patribus eorum se daturum illis, et ipse sorte divides eam illis.* 8. *Iehova autem est qui praecessurus est te, ipse erit tecum: non te deseret, neque derelinquet te, ne timeas, neque paveas.*

1. *Abiit itaque Moses.* Abeundi verbo significat, acceptis a Deo mandatis ad populum venisse ut ea perferret. Unde colligimus, in tempore fuisse admonitos ut sibi caverent, si quidem fuissent sanae mentis. Et ex ore eius necesse fuit populum audire sermones istos minime iucundos, utpote qui et atrocibus minis et duris obiurgationibus pleni erant: quia si recitati demum fuissent post eius mortem, statim clamassent omnes ab alio dolose confictos esse, atque ita falso praetendi eius nomen. Iam et temporis circumstantia ad pondus augendum non parum valuit, ut non solum mansueta docilitate se tunc doctrinae subiicerent, sed ut in posterum penitus infixa maneret eorum cordibus. Scimus quanta attentione excipi soleant ultimae morientium voces: Moses ad mortem obeundam Dei mandato iam accinctus, apud populum verba fecit, quasi extremum vale dicturus. Ergo ad fidem et dignitatem prophetici muneris accessit vis testamenti et autoritas. Sicuti porro tota vita de populi salute incredibili modo sollicitus fuerat, ita nunc curam plus quam paternam longius extendit. Et certe, pios doctores, quantum in se est prospicere convenit, ut ipsis superstes vigeat laborum suorum fructus. Cuius sedulitatis exemplum Petrus in se proponit. Iustum (inquit) arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonitionem: quin et dabo semper operam: ut post obitum meum harum rerum possitis esse memores (2. Pet. 1, 13).

2. *Dixitque eis: Centum et viginti.* Quamvis superbe et fastidiose saepius reiectus fuisset Moses, fieri tamen non potuit quin eius discessus et summum moerorem afferret, et incuteret gravem metum. Ergo aetate sua proposita, anxietatem solatur, et tristitiam mitigat: deinde alia quoque ratione compescit eorum querimonias, quia Deus terminum eius vitae fixerit. Levamen ergo adducit, quia et mors sit plus quam matura, neque iam ferendis laboribus in tanta senectute sufficiat. Hic tamen nascitur quaestio: Quomodo se caducum esse et fractis viribus dicat: quia paulo post videbimus, integris sensibus viguisse usque ad mortem. Sed solutio facilis est, non ideo prae senio futurum inutilem fuisse, quia vel oculis hebes esset, vel aliis membris tremulus, sed quia aetas non ferebat ut diutius solitum munus obiret. Nam praeter naturae rationem, mirabiliter ad tempus illud conservatus fuerat: sed quia iam ad metam cursus sui pervenerat, subito collabi necesse erat, et facultate destitui. Porro Egredi et Ingredi tantundem valet ac vitae functiones peragere. Sic in Psalmo (121, 8) dicitur: Nosti introitus meos et egressus. Et hac ratione dicitur David ingressus et egressus esse quum exsequeretur munus sibi a Saule iniunctum (1. Sam. 18, 5). Secundo loco ubi commemorat se excludi a terra Chanaan, et prohiberi eius ingressu: oblique populum perstringit, cuius culpa Deus excanduerat contra Mosen ipsum et Aharon. Itaque hac tacita exprobratione admoniti fuerunt Israelitae ut patienter iustam ingratitudinis suae poenam ferrent. Interea sicuti se morigerum ostendit Dei decreto, ita eos acquiescere iubet.

3. *Iehova Deus tuus.* Hic non vulgari consolatione ad novam alacritatem erigit eorum animos: quia sensuri sint ipso quoque mortuo perennem Dei gratiam. Unde colligitur apprime utilis doctrina,

quoties Deus nobis excitat homines excellentibus donis praeditos, sic ad tempus uti ipsum solere eorum opera ut in manu sua habeat alios subinde atque alios subrogare, nisi vitia nostra sint obstaculo. Unde sequitur praeclaris hominum dotibus non alligandam esse Dei virtutem, ac si mors illorum eius esset interitus. Verum quidem est praestantibus viris pares raro succedere: nempe quia malitia nostra lucem bonorum spiritualium accensam suffocat, et quantum in se est exstinguit: fixum tamen illud manet, ubi Deus per eximios et singulares ministros salutem nostram promovet, gustum bonitatis suae dare, ut continuum eius tenorem speremus: quia opus manuum suarum inchoatum non deserit. Dicit ergo Moses, quamvis absit ipse per mortem ereptus, Deum tamen suscepturum ducis partes, vel potius perpetuum fore ducem, sicuti antea experti fuerant Israelitae. Sed altero quoque solatio eorum infirmitatem sublevat, Iosue successorem sibi designans: alioqui populo promptum fuisset excipere, si Deus praecedere ipsos vellet, cur non id palam faceret electo vicario, per cuius manum continuaret quod per Mosen coeperat? Ergo hac quoque in parte docet minime obscurum esse paternum Dei favorem, quia iam electus sit Iosue, qui curam et onus regendi populi sustineat. Neque enim suo arbitrio illis obtrudit Iosue ac praeficit, sed divinitus vocatum esse pronunciat: quanquam non profert rem incognitam, sed tantum vult meminisse quid illis pridem patefecerit Deus: sicut alibi visum fuit.

4. *Faciet Iehova illis.* Promittit, ubi venerint in terram Chanaan, gentium illic omnium victores fore. Quod experientia confirmat, quia idem Deus qui Sehon regem Amorrhaeorum, et Og regem Basan ipsis in manum tradiderat, similem daturus sit successum in aliis hostibus subiugandis. Mundus quidem variis commotionibus obnoxius est, sed Deus manet sui similis: non modo quia nunquam mutatur eius consilium, sed quia non minuitur eius potentia. Ergo reali (ut loquuntur) documento populum bene sperandum animat, simulque ad exsequendum strenue Dei mandatum hortatur: nempe ut deletis omnibus incolis purgent terram Chanaan. Saevum quidem et crudele in speciem id fuit, ne unum quidem vivum relinquere: sed quia iuste eos Deus ultimo exitio addixerat, non fuit penes Israelitas quid agendum esset inquirere, sed omni disceptatione valere iussa parere oportuit Dei imperio. Quod ergo multis pepercerunt eo deterior fuit ipsorum ignavia, utpote quos saepius Deus ad exigendam quam decreverat vindictam armaverat.

6. *Estote fortes.* Postquam Deum praesto fore docuit ad opem ferendam, ad magnitudinem animi et constantiam populum hortatur. Et certe una est haec ratio colligendi vigoris, dum statuimus sufficere quod Deus promittit auxilium: tantum abest ut labefactaretur recte agendi studium et alacritas, ubi adscribitur gratiae Dei quod stulti homines arrogant libero suo arbitrio. Nam qui viribus suis freti ad strenue agendum feruntur, nihil aliud quam se vesana temeritate et superbia praecipitant. Sciamus ergo fluxas esse et caducas exhortationes quae alibi fundatae sunt quam in mera gratiae Dei fiducia. Hinc itaque hortandi materiam sumit Moses, quod Deus pro Israelitis pugnabit. Notandum tamen est, populum animari ad spei perseverentiam, dum se Deus auxiliatorem fore pronunciat usque in finem: qua doctrina refellitur impium delirium quo theologi papales mundum fascinarunt. Negant fideles posse certos esse de gratia Dei, nisi quoad praesentem statum. Ita fidem suspendunt, ut tantum in diem, adeoque in singula momenta credamus, quid cras nobiscum acturus sit Deus incerti. Atqui si fides promissionibus Dei respondet, ac veluti succinit, sese in totam vitam, imo extra mortem extendat necesse est: quia futuri temporis dubitationem tollit Deus his verbis: Non te deseram, nec derelinquam.

7. *Vocavit Moses Iosue.* Hinc apparet eos quibus publicum munus iniungitur, opus habere duplici confirmatione. Nam ex quo generalem doctrinam exposuit toti populo, peculiariter sermonem convertit ad ipsum Iosue, utpote cuius erat aliis praeire fortitudinis exemplo, et quem manebant dura certamina. Ergo quo difficilius est omnes ducere quam sequi ducem, eum qui multis praeficitur longe magis excellere convenit. Iam quum a se ipso nihil quisquam possit, a Deo petendum est quod nobis deest. Ergo quod toti populo Moses praeceperat, nunc apud unum hominem repetit, quia in eum coniiciebatur onus regendi populi. Quod eo diligentius notandum est, quia ut quisque locatus est in altiore honoris gradu, omnes admonitiones fastidiose despicit: unde fit ut quicunque in mundo eminent, secure exhortationes servorum Dei respuant. Atqui tales delitias probe excutit Moses, ubi ostendit omnes qui imperio funguntur, non modo cum aliis esse docendos, sed vehementius etiam esse urgendos. Porro ubi tam in hoc loco quam in superiori, fideles timere et pavere Moses vetat, notandum est, non ita spoliari omni sensu, ut ad discriminum omnium contemptum obdurescant: (sicuti phrenetici quidam nullam putant esse fortitudinem nisi in stupore) sed tantum instrui fiducia, quae metus omnes superet qui vocationis cursum impediunt. Scite vero latius hanc doctrinam accommodat apostolus (Heb. 13, 5), nempe dum avaritiam vult corrigere, quae ex nimia sollicitudine oritur, dum miseri homines non satis reputant quid sit Deum habere perpetuum auxiliatorem.

EX NUMER. CAP. XXVII.

15. *Loquutus est igitur Moses ad Iehovam, dicendo:* 16. *Praeficiat Iehova Deus spirituum omnis carnis, virum super congregationem:* 17. *Qui egrediatur ante eos, et qui ingrediatur ante eos, id est, qui educat eos, et introducat eos, ne sit congregatio Iehovae velut pecudes quae nullum habent pastorem.* 18. *Et dixit Iehova ad Mosen: Cape tibi Iosue filium Nun, virum in quo est spiritus, et imponas manum tuam super eum.* 19. *Statuasque illum coram Eleazar sacerdote, et coram universa congregatione: et dabis illi mandata in oculis eorum.* 20. *Et pones de gloria tua super illum, ut audiant illum universa congregatio filiorum Israel.* 21. *Qui postea coram Eleazar stabit, et interrogabit eum de iudicio Urim coram Iehova: ad verbum eius egredientur ipse et omnes filii Israel cum eo, et tota congregatio.* 22. *Fecit ergo Moses quemadmodum praeceperat ei Iehova: accepit namque Iosua, et statuit illum coram Eleazar sacerdote, et coram universa congregatione.* 23. *Imposuitque manus super illum, ac dedit illi mandata quemadmodum dixerat Iehova per manum Mosis.*

15. *Loquutus est igitur.* Hic Moses non modo providentiam Dei in curanda populi salute, sed suum quoque ipsis studium commendat. Unde patet quam paterno fuerit affectu, qui non solum usque ad finem vitae fideliter et strenue partibus suis defunctus est, nec ullas molestias refugit, sed prospicit etiam in futurum, et de successore idoneo sollicitus est, ne populus maneat sine capite, velut corpus truncatum. Modestia etiam eius perspicitur, dum sibi non arrogat ducis creandi munus, nec sua autoritate populum mittit in suffragia, sed Deum constituit unicum electionis arbitrum. Praefectos quidem eligere licitum est, atque haec pars est ordinis politici: verum provincia haec fuit difficilior quam ut reperiretur hominum iudicio qui ad eam obeundam sufficeret, ideoque potestas soli Deo permitti debuit, qui etiam hoc negotium sumere gravatus non fuerat. Atqui haec peculiaris ratio maxime valuit in re tam ardua, populum ducem e manu eius accipere, ut penes ipsum semper maneret imperii maiestas. Sicuti ergo Mosen extraordinario modo elegerat, et tanquam legato mandaverat suas vices, ita eandem gratiam continuavit in Iosua. Ac iam ante quidem eum designaverat: sed modestiae causa, omisso eius nomine, simpliciter precatur Moses ut prospiciat Deus populo suo. Epitheton vero quo Deum insignit, accommodatur ad praesentem causam. Vere quidem semper vocari potest Deus spirituum omnium carnis: et alia ratione 16. capite hac loquendi forma usus est Moses: sed hanc eius virtutem nunc commemorat: ac si diceret, praesto fore et sub eius manu quem praeficiat, quoniam singulos formet prout visum est. Saepe aberrant homines, et iudicio falluntur: atque, ut spiritus Dei illis praeluceat, non longius progrediuntur quam ut discernant qua quisque dote polleat. Deus vero non solum optimus est iudex quam dexter et aptus quisque sit, nec solum penetrat ad intimos usque cordium recessus: sed fingit ac refingit homines quos eligit ministros, et qua opus est facultate instruit ut pares sint oneri ferendo. Hinc colligitur utilis doctrina, ubi destituimur probis ducibus, petendos esse ab ipso opifice cuius singulare donum est bene regendi virtus. Atque hac ratione, non tantum creatorem hominum nominat, vel universae carnis, sed diserte spirituum meminit. Quod populum pecudibus comparat, pertinet ad commovendam miserationem, ut ad pastorem ordinandum propensior sit Deus.

18. *Dixit Iehova ad Mosen.* Hic videmus Iosue precibus Mosis fuisse datum, quod alibi non exprimitur. Porro ut omnium consensu gradum suum obtineat, insigni elogio ornatur: nam ubi spiritum in eo esse pronunciat Deus, non intelligit anima esse praeditum, sed excellere necessariis donis, ut intelligentia, iudicio, magnitudine animi, bellandi peritia. Ac nomen spiritus aliter quam paulo ante capitur pro exquisita et rara gratia, quae in ipso Iosua fulgebat: haec enim metonymia scripturae satis trita est. Additur solennis ritus consecrationis, manuum impositio: de qua alibi plenius disseruimus, ut supervacuum sit nunc multa verba facere. Iam ante legem in usu fuit, quum sancti patres filios suos benedicerent. Vidimus hac caeremonia inauguratos fuisse sacerdotes in suum munus, et oblatas Deo victimas. Eundem morem sequuti sunt apostoli in creandis pastoribus. Moses ergo, ut palam testatum faceret Iosua non amplius esse sui iuris, sed Deo addictum, nec iam habendum esse quasi privatum hominem, qui divinitus ad imperium vocatus erat, manus eius capiti imposuit. Accessit etiam alia ratio, ut pro necessitate iniuncti muneris, Deus magis ac magis eum locupletaret. Nihil enim obstat quominus servis suis Deus qui iam ante spiritualibus donis praestabant, pro vocationis usu, uberiores dotes conferat. Sic Timotheo, ubi pastor est creatus, data fuit nova gratia per impositionem manuum Pauli: quamvis ante non vulgari modo praestaret. Huc pertinet quod postea subiicitur, ut ponat Moses e gloria sua super eum, ac si dignitatem suam resignaret. Nam voce gloriae non exterior duntaxat splendor, sed magis spirituale decus notatur, quo Deus reverentiam servis suis conciliat: non quod virtutes suas in Iosuam transferendo nudatus illis fuerit: sed quia sine diminutione fecit donorum suorum consortem qui successor futurus erat. Id vero coram toto populo geri oportuit, ut tanquam divinitus oblatum libenter omnes

eum reciperent. Mandata partim eo spectabant ut stabiliretur autoritas Iosuae, partim ut sanctius obstringeretur ad officium praestandum. Nam ex quo praecepit Moses Dei nomine quid factu opus esset, eum exemit ab omni temeritatis nota: deinde legitima stipulatione interposita, magis ac magis ad fidem et diligentiam animari debuit.

21. *Coram Eleazar stabit.* Hic una in re sacerdoti subiicitur, ut eum interroget per Urim et Thummim: hoc enim symbolo (ut ante visum est) commendata fuit sacerdotii dignitas, ut Deum princeps consuleret per os sacerdotis, qui indutus sacro Ephod, cuius emblemata erant Urim et Thummim, responsa dabat, tanquam Dei ipsius interpres. Docet ergo hic locus, imperium Iosuae non fuisse profanum: ut certe in omnibus imperiis legitimis primas tenere debet religio. Nam quum omnia a Deo pendeant, ab eius cultu separari absurdum esset. משפט, hoc est iudicium, hic accipitur pro regula vel praescripta ratione, ac si iuberet legem petere ex oraculis, quae sacerdos a Deo accepta per manus tradet, nec aliud in rebus perplexis sequi. Tandem subiicit Moses, se fecisse quidquid Deus praeceperat, ut certo persuasi essent omnes Deum non secus quam antea dominaturum in persona Iosuae.

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX DEUT. CAP. III.

21. *Ipsi quoque Iosua praecepi eo tempore, dicendo: Oculi tui viderunt quaecunque fecit Iehova Deus vester duobus regibus: sic facturus est Iehova omnibus regnis ad quae tu pergis.* 22. *Ne timeatis eos, quia Iehova Deus vester ipse est qui pugnat pro vobis.* 23. *Rogaveram autem Iehovam tempore illo, dicendo:* 24. *Domine Iehova, tu coepisti ostendere servo tuo magnitudinem tuam, et manum tuam validam. Quis enim Deus in coelo, aut in terra, qui faciat secundum opera tua, et secundum fortitudines tuas?* 25. *Transeam quaeso, et videam terram illam bonam, quae est trans Iordanem, montem istum bonum et Libanum.* 26. *Iratus autem Iehova contra me propter vos, propterea non exaudivit me, sed dixit mihi: Sufficiat tibi, ne posthac addas verbum ad me super hac re.* 27. *Ascende verticem Pisgah, et leva oculos tuos ad Occidentem, ad Aquilonem, ad Meridiem, et ad Orientem, ac vide oculis tuis, non enim transibis Iordanem istum.* 28. *Praecipe autem Iosuae, et confirma eum, et robora eum, ipse enim transiturus est ante populum istum, et idem tradet illis terram possidendam, quam videbis.* 29. *Mansimus vero in valle e regione Beth-peor.*

EX DEUT. CAP. IV.

21. *Iehova iratus fuit contra me propter verba vestra, iuravitque quod non transirem Iordanem, neque ingrederer terram bonam, quam Iehova Deus tuus dat tibi in haereditatem.* 22. *Ego enim morior in hac terra, neque transeo Iordanem: vos autem transitis, ut possideatis terram istam bonam.*

21. *Ipsi quoque Iosua.* Recitat quod iam vidimus, se Iosuam cum toto populo hortatum esse, ut ad terram occupandam alacriter se accingerent, freti tam Dei promissione, quam tot illustribus auxilii eius experimentis, quae totidem erant continuae gratiae in futurum tempus pignora.

23. *Rogaveram Iehovam.* Alii Rogavi: ego autem tempus plusquamperfectum ponere malui: quia, meo iudicio, anticipat Moses cur alii partes suas resignaverit, ac non magis professus sit se ducem, ut ante fuerat, et simul fortitudinis exemplar fore populo. Dicit ergo, quum precatus esset, ut sibi liceret terram ingredi, repulsam se passum esse. Neque enim probabile est, ex quo Iosue in suum locum substituerat, contrarium votum mox concepisse. Summa autem precationis est, ut Deus concesso terrae ingressu, omnes gratiae suae numeros erga ipsum compleat. Nam beneficia sibi ante praestita, ad impetrandi fiduciam commemorat, ut laeta exordia Deus, qui non solet opus manuum suarum deserere, perducat usque ad finem. Hac ratione dicit sibi ostensam fuisse Dei fortitudinem, verecunde subindicans, consentaneum esse, ut primis respondeant ultima, praecipui quoque boni se fieri consortem. Potentiam quoque Dei in miraculis extollit: ne tam praeclarum opus abrumpatur. Ab altera autem parte, terrae bonitatem commendat, ac nominatim desiderium eius videndae ex pietatis studio manare ostendit: eorum enim sententiae libenter subscribo qui per bonum montem intelligunt Sion. Neque enim praeter Libanum, mons in terra illa tantopere delectabilis fuit. Libanus autem, tanquam eius accessio, secundo loco nominatur.

26. *Iratus autem fuerat.* Quidam intelligunt huiusmodi voto fuisse offensum: sed potius causam reddit Moses cur non obtinuerit quod petebat: quia scilicet iam ante fuerat exclusus. Etsi autem cum Deo minime litigat, ac si inique damnatus esset ob alienum crimen, oblique tamen populum perstringit: quia utile erat omnes ipsos commonefieri, poenam, quae eximio servo inflicta fuerat, contractam esse ex omnium culpa. Quomodo autem iuste

imposita Mosi fuerit communis delicti poena, alibi visum est. Sequitur deinde mitigatio, ubi Deus ascendere ipsum iubet in cacumen montis Abarim, quod hic vocatur Pisgah, alibi Nebo, ut fruatur nihilominus promissae terrae conspectu. Demum clarius explicat cur exhortatus fuerit Iosuam: quia scilicet transiturus esset ante populum. Postremo versu morae causam assignat, cur tamdiu substiterint in valle quae propinqua erat monti Abarim, perinde enim est ac si diceret, retentos fuisse iniecta Dei manu, ne ulterius pergerent, donec succederet Iosue.

21. *Iehova iratus fuit.* Iterum refert, populi delicto factum esse, ut terrae ingressu non fruatur: non expostulandi causa, ac multo minus, ut Deum crudelitatis insimulet, ac si ab eo perperam et iniuste suppositus esset reus in aliorum locum, sed quo Dei bonitatem erga eos amplificet quibuscum tam indulgenter agebat. Notanda enim est comparatio, quod terra potituri essent, a cuius ingressu ipse prohibetur. Ego, inquit, morior in terra Moab: vobis autem datur haereditate promissa fui. Videmus ergo culpae exprobratione sic eos pungi, ut gustu misericordiae Dei dulcescat omnis amaritudo, imo ut dulcedine illa rapiantur in admirationem, ubi intelligunt, tam clementer sibi datam esse veniam quae Mosi negata fuit. Ubi reddidi: Propter verba vestra, sensus esse potest: Propter res vestras: quia דברים Hebraei vocant negotia. Certe quamvis tumultuosis eorum clamoribus impulsus fuerit ad peccandum, simpliciter tamen docet se eorum causa nunc plecti. Si quis roget cur in ipsos reiiciat crimen, cuius autores magna ex parte erant mortui: responsio in promptu est, quosdam adhuc fuisse superstites: nec esse novum, filios cum patribus comprehendi, ubi totum populi corpus peccavit.

EX DEUT. CAP. XXXI.

14. *Et dixit Iehova ad Mosen: Ecce, appropinquaverunt dies tui, ut moriaris: voca Iosuam, et state in tabernaculo conventionis, et praecipiam ei. Perrexit ergo Moses et Iosua, steteruntque in tabernaculo conventionis.* 15. *Et apparuit Iehova in tabernaculo, in columna nubis, stetitque columna nubis super ostium tabernaculi.* 16. *Et dixit Iehova ad Mosen: Ecce, tu dormiturus es cum patribus tuis: postea surget populus iste, et fornicabitur post deos alienorum terrae ad quam pergit in medio eius, et derelinquet me, irritumque faciet pactum meum quod pepigi cum eo.* 17. *Itaque irascetur vultus meus contra eum ipso die ac derelinquam eos, et abscondam faciem meam ab eis: et consumetur, et invenient eum mala multa, et angustiae: dicetque in die illa: Nonne propterea quod non est Deus meus in medio mei invenerunt me mala haec?* 18. *Ego vero abscondendo abscondam faciem meam in die illa, propter omne malum quod fecerit, quod converterit se ad deos alienos.* 19. *Nunc itaque scribite vobis canticum istud, et doce illud filios Israelis: pone illud in ore eorum, ut sit mihi canticum istud in testem contra filios Israelis.* 20. *Introducam enim eum in terram quam iuravi patribus eius, fluentem lacte et melle: comedet autem et saturabitur, impinguabitque se: tunc convertet se ad deos alienos, et colent eos, vilipendentque me, et irritum facient pactum meum.* 21. *Quum autem invenerint eum mala plurima, et angustiae, tunc respondebit canticum istud in conspectu eius in testem: non enim oblivioni tradetur ab ore seminis eius, novi enim ingenium eius, et quid ipse faciat hodie antequam introduxerim eum in terram de qua iuravi.* 22. *Scripsit itaque Moses canticum istud eo die, et docuit illud filios Israelis.*

14. *Et dixit Iehova ad Mosen.* Iam solenni ritu sufficitur Iosua in locum Mosis: non tantum quo sanctior sit apud homines, ac plus venerationi obtineat, sed etiam ut coram Deo sistatur, atque ita agnoscat eius imperio se addictum. Nam quod adductus est ad ostium tabernaculi, species fuit consecrationis: et Deus etiam pronunciat se daturum mandata: quod tantundem valet atque ipsum instruere ad peragendum suum munus. Quod autem apparuit Dei gloria in nube, id non minus privatim ad confirmandum eius animum valuit quam publice ad dignitatem eius ornandam. Neque enim unquam admissus fuisset Mosis successor, nisi haec visibilis Dei commendatio iugum populo imposuisset.

16. *Eccé, tu dormiturus.* Quo ardentius conetur Moses retinere populum in Dei obsequio, de indomita illius contumacia monetur: Satis superque quam pravis et praefractis ingeniis essent Israelitae, quamque immorigeri et contumaces, pridem expertus erat. Nunc pronunciat Deus nihilo meliores fore post eius mortem: imo plus licentiae sumpturos ex eius absentia. Videtur enim subesse antithesis inter duo verba: Cubandi et Surgendi, ac si dictum esset: Ex quo obdormieris prorumpet eorum petulantia, ac si legibus soluti essent: non quod repente id contigerit: quia sub Iosue aliquid modestiae et docilitatis prae se tulerunt: saltem tunc viguit exterior purae religionis forma: sed paulo post ad suos mores relapsi sunt. Et forte utile remedium fuit haec admonitio, ne tam cito deficerent. Nunc postquam tenemus consilium Dei, verba breviter expendere convenit. Quum Mosi dicitur: Dormies cum patribus, primum exprimitur generis humani conditio, ne durum sit Mosi post alios omnes e

mundo migrare, quia in hunc finem natus est. Simul tamen notatur discrimen inter hominum et brutorum animalium mortem, unde nascitur optima consolatio: quia si mors nostra extremus esset interitus, non diceremur cum patribus dormire. Cur scortationis nomine idololatriam designet spiritus, alibi visum fuit, simul cur falsos omnes deos vocet alieni, vel alienorum: nempe quia sicuti Deus volebat unus coli in Israele, ita hoc epitheto se insignierat, quod esset Deus Israelis. Crimen amplificatur, quod non tantum rursus ad superstitiones ferentur quas didicerant in Aegypto, sed inquinamentis terrae Chanaan se polluent: quibus tamen eam volebat Deus ipsorum manu purgari. Emphatice ergo haec legenda sunt: Scortabitur populus post deos terrae ad quam descendit, et quidem in medio eius: fuit enim longe indignius, falsos deos amplecti, quorum victores et iudices fuerant, quam nova idola sibi fingere. Altera subiicitur criminis exaggeratio, quod Deum, a quo fuerant cooptati in filios, deserent, et impie desciscent ab eius foedere: neque enim errorem ipsis obtendere licuit, quum toties tam clare et tam graviter admoniti fuissent. Interea discamus ex hoc loco, quicunque deflectunt ad vitiosos cultus, esse foedifragos, atque ita inanes esse eorum praetextus qui se una cum idolis summum Deum colere simulant.

17. *Itaque irascetur*. Poenam denunciando haud dubie fraenum iniicere Deus voluit ad prohibendam populi vesaniam: sed quia id fiebat absque profectu, alia fuit huius doctrinae utilitas, ut severe pro merito suo castigati, quamvis sero, demum tamen resipiscerent, alioqui frustra inflictae fuissent poenae: neque unquam in mentem venisset, iustam ingratitudini et perfidiae suae mercedem rependi. Hic quidem primus esset gradus prudentiae, sponte eligere quod rectum est, secundus vero, audita admonitione, cavere et malo ire obviam. Verum si eousque excaecatae sunt mentes, ut nihil prosint obiurgationes vel minae, superest hoc tertium, ut qui rebus adhuc tranquillis fuerunt socordes, tandem sentire incipiant se Dei manu percuti, atque ita in agnitionem culpae trahantur. Ergo quamvis simplex admonitio, quamdiu effectu carebat, spreta fuerit ab Israelitis: ex quo tamen eventu et experientia fuerunt edocti, fructum suum produxit. Et nobis quotidie idem usu venit: vix decimus quisque piorum quantisper poenas Deus differt, occurrit eius iudicio: qui vero expergefacti sunt a suo torpore, quas prius secure praeterierant minas, serio expendunt, ut convicti se ipsos damnent. Per nomen אפי vultum potius hic intelligo quam excandescentiam: quia loquutio melius convenit: deinde effectum irae suae ostendit, quod auxilio destituti, corripientur omni genere malorum, donec consumantur et pereant. Ad haec, angustiis constrictum iri affirmat quae confessionem extorqueant, miserias illas quas patientur, signa esse alienati Dei. Addit tandem se tunc quoque non fore illis exorabilem. Caeterum hinc docemur, sicuti a paterno Dei favore pendet nostra felicitas, ita nihil nobis esse deterius quam ab ipso relinqui, ac si nullam amplius nostri curam gereret. Unde discendum est, nihil esse magis optabile quam ut nos aspectu suo dignetur. De omnibus creaturis legimus in Psalmo (104, 29), turbari si Deus abscondat faciem suam: sed hic clarius perspicitur, ubi iniquitates nostrae nubem dissidii inter Deum et nos opponunt, et peccata nostra abscondunt faciem eius a nobis, auresque obturant, ut non exaudiat, quemadmodum dicit Isaias (59, 2), nihil nobis fingi posse infelicius. Porro iam malorum exprimit magnitudinem, ubi fatebitur populus se ideo tam duriter affligi, quia Deus ab ipso discesserit. Neque enim levibus poenis ad hunc sensum adducti forent, praesertim in tanta duritie cordis, et caeca obstinatione. Sequitur ergo saevas notari poenas, quae invitos cogant ad reputandam iram Dei, quam ante pro nihilo duxerant. Neque tamen confessio haec ponitur quasi fructus, vel signum seriae poenitentiae: quia si sincere ad Deum confugiat peccator, vicissim occurret Deus ipsi, ut est ad misericordiam propensus. Atqui hoc loco negat se propitium illis fore, sed passurum, ut tabescant in suis malis: nam Abscondere faciem suam dicitur Deus versu decimo octavo, non simpliciter ut paulo ante: sed quia gemitus et lamentationes eorum praeterierit ac negliget, et ipsa poenarum continuatione ostendet quantopere sit illis infestus.

19. *Nunc itaque scribite.* Videtur absurdum esse, morbo incurabili adhiberi inutile remedium. Cur non eorum pravitatem corrigit potius Deus, et spiritu suo corda eorum in obsequium format, quam frustra apud surdos verba profundit? Itaque hanc agendi rationem subsannant profani et superbi homines, ac si Deus operam ludens, miseris hominibus illuderet. Atqui tenendum est, praedicationem sermonis, quamvis exitialis sit odor in mortem iis qui pereunt, sacrificium tamen esse boni odoris Deo: nec vero putandum est irritam esse, vel nihili, dum impios magis ac magis coarguit, ut prorsus sint inexcusabiles. Atque hunc usum fore cantici diserte asserit Deus, ut sit in testem contra eos in quorum ore personabit. Profuit quidem nonnullis in salutem: quia ferulis subacti, tandem ex eo didicerunt scelera sua malorum omnium fontem esse ac causam: quantumvis enim ictus flagellorum suorum ingeminet Deus, increduli tamen ubi doctrina carent, nihil proficiunt. Ita canticum hoc electos, manu Dei percussos ad studium resipiscendi adiuvit. Caeterum quamvis nonnisi morti addicat auditores sermo Dei, sufficiat tamen, coram ipso bonae et suavis esse fragrantiae. Rationi nostrae minime

consentaneum videtur quod Isaiae Deus mandatum dedit: Vade, et dic ad populum: Audiendo audite, et ne intelligatis: videndo videte, et nesciatis, obstina cor populi huius, aures aggrava, et oculos obline, ne videat oculis, auribus audiat, corde suo intelligat, et conversus sanetur (Isa. 6, 9). Verum in arcanis Dei iudiciis (quibus absorberi omnes sensus nostros necesse est) sobrietas sit nobis pro scientia.

20. *Introducam enim eum.* Rursus aliis verbis aggravat Deus sceleris atrocitatem quod ubi liberaliter egerit cum Israelitis, beneficia sua convertent in occasionem protervіae: qua ingratitudine nihil foedius. Dicit igitur se indignis praestiturum quod iuravit, ut ita in fide promissionum sibi constet. Commendat terrae foecunditatem: quia hoc tam eximium indulgentiae pignus eos allicere debebat sua dulcedine ad redamandum tam beneficum patrem. Hinc ergo detegitur perversa eorum natura, quod saturi adversus ipsum lascivient, sicuti equi ferociam colligunt ex sagina. Postquam autem de futura eorum defectione conquestus est, iterum dicit, ubi redacti fuerint in extremas angustias, et miseriis undique constricti, canticum istud instar testis fore, ac si suae damnationis essent ipsi praecones. Quod dicit ingenium eius se novisse, vel quidquid intus fabricet (est enim nomen יצר, quod tantundem valet ac figmentum, vel imaginatio, et cogitationes omnes atque affectus comprehendit) inde apparet, minime Deum latuisse quam male erga improbos locaret sua beneficia: sed cum eorum improbitate hoc modo certasse, quo illustrior esset eius bonitas: deinde impiis et desperatis doctrinam quam sciebat fore contemptui, nihilominus exponi voluisse, quo magis inexcusabiles eos redderet edito tali documento. Atqui obiici posset: Cur ergo non flectat eos in melius? Sic quidem cum eo litigare sibi permittunt impii rabulae: verum nobis potius occurrat illud Pauli (Rom. 9, 20): Homo quis es qui Deo respondes? annon habet potestatem figulus luti formandi vasa sua pro arbitrio: et quis prior dedit illi ut retribuatur? Ita fiet ut trepide exclamemus: O profunda iudicia Dei, quam incomprehensibiles sunt eius viae! Quod vero Deus ex superiore eorum vita iudicat quales in posterum futuri sint, videtur non satis firmum esse. Verum haec duo coniunctim legenda sunt, Deum praevidere nihil aliud esse ab ipsis sperandum quam ut indomita libidine ad peccandum rapiantur: deinde iam satis tot sceleribus fuisse patefactum quam perdita esset eorum obstinatio.

EX EODEM CAPITE.

23. *Dein praecepit Iosuae filio Nun, ac dixit: Fortis esto, et roborare, quia tu introduces filios Israel in terram de qua iuravi eis: et ego ero tecum.* 24. *Quum autem fecisset finem Moses scribendi verba legis istius in libro, donec ea complerentur,* 25. *Praecepit Moses Levitis portantibus arcam foederis Iehovae, dicendo:* 26. *Capite librum istum legis, et ponite eum in latere arcae foederis Iehovae Dei vestri, sitque ibi contra te in testem.* 27. *Ego enim novi rebellionem tuam, et cervicem tuam duram: ecce, adhuc me vivente vobiscum hodie rebelles estis Iehovae, et quanto magis posteaquam mortuus fuero?* 28. *Congregate ad me omnes seniores tribuum vestrarum, et praefectos vestros, ut loquar in auribus eorum verba ista, et contester contra eos coelum et terram.* 29. *Novi enim postquam mortuus fuero, corrumpendo corrumpetis vos, et recedetis de via quam praecepi vobis, unde eveniet vobis malum in novissimis dierum, quum feceritis malum in oculis Iehovae, irritando eum opere manuum vestrarum.* 30. *Itaque loquutus est Moses in auribus totius congregationis verba cantici huius donec ea complerentur.*

23. *Dein praecepit.* Quo difficilior erat provincia, eo magis ad strenuitatem animandus fuit Iosue, ne deficeret: qua ratione duplicatur exhortatio, quanquam in eius persona simul omnes confirmat. Materiam vero sumit a Dei promissione, cuius toties facta fuit mentio. Dicit autem Iosuam electum esse, qui absolvat inchoatum liberationis opus: quia vix credibile erat, non modo discipulum fore superiorem magistro, sed in gradum honoris attolli mediocrem hominem, a quo deiectus erat summus propheta, et praecipuus Dei minister, nisi id factum esset coelesti decreto et ordinatione. Simul tamen de vocationis effectu certiorem eum reddit, promittens Deum, qui autor est suscipiendae expeditionis, auxilio fore, nam penes ipsum est, opus, cui quemque nostrum destinavit, perficere.

24. *Quum finem fecisset.* Verba legis intellige, non tantum quae hoc libro complexus est, sed aliis quoque tribus. Ac tacita est antithesis inter duas tabulas manu Dei scriptas, et expositionem quae postea fuit addita, ne propter nimiam brevitatem obscura esset Dei voluntas. Statim quidem a principio tradidit Deus quidquid erat utile cognitu: sed quod decem verbis restricte comprehenderat explicatius enarrari voluit: neque id modo sed etiam literis mandari, ne intercideret. Scitur quam proclive sit ad vanitatem hominis ingenium, imo quam libenter in errores feratur sua levitate. Accedunt alia quoque vitia, curiositas, fingendique audacia, et studium novitatis. Ita mille modis corrupta fuisset religio, nisi regula posteris diligenter scripta

foret. Ad haec quum libri Mosis populi et sacerdotum incuria aliquamdiu sepulti fuerint, quantae errorum tenebrae occupassent omnium mentes si nihil fuisset scriptum? Porro quum duae tabulae in arca foederis inclusae essent, locus interpretationi assignatur ad latus: ne dubitent ipsam quoque ab eodem autore Deo esse profectam. Iam quia in his libris repetuntur decem verba, minime necesse fuit arcam aperiri: quod etiam nefas erat, dum ex libris Mosis doctrinam in tabulis reconditam petere licuit. Hoc quidem tenendum est, locatum fuisse volumen prope arcam, dignitatis causa, ut quum inde a Levitis depromptum esset, maiori reverentia audiretur lectio. Quod autem dicitur, ut sit in testem contra te, primo non restringitur ad Levitas, sed communiter ad totum populum pertinet. Verum ad eos tanquam ad membrum unum corporis dirigitur generalis sermo: deinde quum multiplex sit doctrinae usus, una tantum pars attingitur, nec enim in eum modo finem scripta lex fuit, ut testis esset ad populum damnandum: sed norma esset piae sanctaeque vitae, et paterni Dei favoris testimonium. Sed quia cum duris et superbis capitibus negotium erat, denunciat Moses, quoties in medium prodibibit haec doctrina, inexcusabilem fore eorum contumaciam.

27. *Ego enim novi.* Ratio redditur cur obiurgatorie tantum et acerbe doctrinam suam, praetermissa eius utilitate, testem citaverit contra Israelitas: nempe quia expertus sit esse indomitae cervicis (de qua loquutione alibi dictum est), nec confidat magis fore dociles. Ratiocinatur autem a minori ad maius: quia si vivo tali duce fuerunt rebelles, multo plus audaciae sumpturi sint ipso mortuo. Scimus enim quantum ad fraenandam populi intemperiem valeat magni et excellentis viri autoritas. Interea non sibi tantum arrogat Moses, ut a solo suo aspectu pendere dicat rectum populi statum: sed periculum demonstrans, studet eos magis reddere obsequentes post mortem suam.

28. *Congregate ad me.* Hic peculiaris fit mentio cantici, quod solum fuisse recitatum ex ultimo versu colligitur. Videtur tamen secum pugnare Moses, dum seniores tantum et praefectos vocari iubet, ut audiant: paulo post autem commemorat se toti populo legisse. Verum haec duo facile conciliat ordinis ratio, quam in congreganda multitudine solitus fuit observare: nam ex pluribus locis palam fit, non ita promiscue fuisse vocatos, quin tribuum principes et populi capita suas turmas ducerent. Itaque seniorum vocatio (cuius hic fit mentio) adeo non excludit reliquam multitudinem, ut potius significet collectum fuisse populum per suas tribus et classes. Idque elicere licet ex contextu, quia certe coelum et terram contestatus non est contra solos praefectos: et tamen id videtur innuere. Ergo sub ducibus comprehenditur tota multitudo. Caeterum quod rursus Moses meram amaritudinem spirat, id extorsit perversa gentis natura. Optasset haud dubie suavem et iucundam sui memoriam relinquere: itaque libenter eos ad officium esset hortatus, vel blande, vel saltem placide: sed coegit eorum pervicacia indignationem sermonis asperitate testari. Adde quod non iam ex coniecturis iudicat quid facturi sint, sed diserte exprimit se certo scire: haud dubie quia spiritus, canticum dictando, simul etiam quid facturi essent docuit. Defectionem eorum notat duobus verbis, nempe Corrumpendi et declinandi e via. Quia autem in priore defectiva est oratio, quod verbum activum sine adiectione ponitur, quidam subaudiunt: Viam Domini. Ego diversam lectionem sequutus sum, quae rectior visa est, passiva est enim verbi significatio magis quam transitiva. Modum corruptionis designat, pronuncians e via quam didicerant recessuros: haec enim erat integra eorum sanitas, parere Deo et quam monstrabat viam sequi, corrupti ergo sunt legem deserendo. Ad haec oblique exprobrat illis Moses ingraditudinem: quia apud contemptores piae doctrinae operam perdiderit. Canticum ergo vult illis recitari, ut miseriis afflicti, et semiconsumpti, sero tandem discant Deum esse iustum vindicem. Profuit autem haec cognitio, ut tandem ad sanam mentem redirent, alioqui non prorsus desperati: reprobi autem magis ac magis convincerentur. Quid sit contestari coelum et terram, alibi visum est.

DEUTER. CAP. XXXII.

1. *Auscultate coeli, et loquar, et audiat terra eloquia oris mei.* 2. *Stillabit, ut pluvia doctrina mea: stillabit ut ros eloquium meum, ut pluviae super gramen, et ut imber super herbam.* 3. *Quia nomen Iehovae invocabo: date magnitudinem Deo nostro.* 4. *Dei perfectum est opus: omnes enim viae eius iudicium: Deus veritas, et non est iniquitas, iustus et rectus est.* 5. *Corrupit sese illi, non filii eius, macula eorum, generatio prava et perversa.* 6. *Iehovae retribuitis istud popule stulte et insipiens? nonne ipse est pater tuus qui acquisivit te, ipse fecit te, et praeparavit te?* 7. *Memento dierum saeculi, intellige annos generationis et generationis, interroga patrem tuum, annunciabit tibi: senes tuos, et dicent tibi.* 8. *Quando haereditates distribuit excelsus gentibus, quando separavit filios hominum, statuit terminos populorum pro numero filiorum Israelis.* 9. *Pars enim Iehovae populus eius, Iacob sors haereditatis eius.*

1. *Muscultate coeli.* Magnifice praefatur Moses, ne populus canticum qua solebat superbia fastidiat, vel etiam severis obiurgationibus probrisque exacerbatus respuat. Scimus enim ut mundus naturaliter appetat sibi delitias fieri, nec ulla sit dulcis cantilena nisi quae aures laudibus titillat ac demulcet. Hic autem non modo acriter invehitur Moses in vitia populi, sed quanta potest vehementia perversam eius naturam, corruptissimos mores, obstinatam ingratitudinem, et perditam contumaciam exagitat. Adde quod haec probra, quibus detestabile reddebat eorum nomen, voluit quotidie resonare in ipsorum linguis: unde magis accendebatur offensio. Necesse ergo fuit, eorum proterviam velut iniecto fraeno compesci, quo patienter et modeste iustas reprehensiones quamlibet asperas susciperent. Ergo si repudient vel surdis auribus praetereant hoc canticum, praefatur coelum et terram adeo prodigiosae socordiae fore testes: imo sermonem ad coelum et terram convertens, significat dignum esse ad quem attentae sint creaturae omnes, quae tamen intelligentia et sensu carent. Est enim hyperbolica loquutio, dum brutis elementis partes audiendi et docilitatem tribuit: sicuti Isaias exprimere volens nullos se reperire discipulos in toto populo, coelum et terram similiter appellat: imo citat nefandi prodigii testes: quia minus sit intelligentiae in toto populo quam in bobus et asinis (Isa. 1, 2). Nimis vero dilutum est quod interpretes quidam has voces metonymice accipiunt pro angelis et hominibus.

2. *Stillabit ut pluvia.* Futurum tempus resolvunt quidam perperam (meo iudicio) in modum optandi, quia foecunditatem potius quae a spiritu sancto suggeritur, ad doctrinae commendationem splendido hoc elogio celebrat quam sibi dari postulet: et lectores satis animadvertunt, votum hic minime fuisse tempestivum. Sermonem ergo suum pluviae aut rori comparat: ac si diceret, modo populus molli et subactae terrae similis sit, doctrinam se proferre quae eos ad plenam foecunditatem irriget. Porro tametsi peculiare *κατ' ἐξοχὴν* cantico est elogium, extenditur tamen ea vis et facultas ad totam coelestem doctrinam: quia nunquam loquitur Deus quin homines fructuosos reddat ad bona opera, non secus ac pluvia succum et vigorem terrae instillans, eam ad fructus gignendos foecundat. Sed quemadmodum rupes et saxa nihil humoris vel ex largissima pluvia concipiunt, ita multis obstat sua pervicacia ne spirituali irrigatione fertiles reddantur. Quare Moses, si doctrina huius cantici inutilis effluat, oblique culpam reiicit in Israelitas.

3. *Quia nomen Iehovae.* Significat his verbis, si qua sit in Israelitis pietatis gutta, edendum esse eius specimen in amplexando sermone, in quo refulget Dei maiestas. Itaque prius membrum est ordine posterius, tanquam causae redditio. Nam quod hortatur ut Deo quam meretur gloriam tribuant, ad obedientiam et attentionem refertur: ac si diceret: Nisi se reverenter doctrinae subiiciant, Deum fraudari iusto honore, quod ratione addita confirmat, quia Dei nomen sincere et fideliter celebrabit. Neque enim hic invocatio sumitur, ut multis locis, sed tantundem valet ac professio Dei. Ergo praeconem se esse pronunciat Moses, ut obiecto sacrosancto eius nomine, audientiam sibi conciliet.

4. *Dei perfectum est opus.* Qui generaliter non hypothetice accipiunt has sententias, non modo sensum obscurant, sed vim quoque doctrinae enervant. Teneamus ergo, perfecta Dei opera, viarum rectitudinem, et quae sequuntur, conferri populi defectioni: nam si quid in Dei operibus mutilum vel incompositum fuisset, si ratio agendi minus recta, si dubia veritas, si quid denique fuisset desideratum, excusatio fuisset in promptu, populum aliquid melius quaesiisse quam in Deo reperiebat: ubi autem quod optimum est experitur, studium illud reprehensione caret. Ergo ne quid simile obtenderent Israelitae, Moses occurrit. Antequam de scelesta populi ingratitudine disserat, sumit principium istud, nullo Dei vitio fuisse inductos ut alio adiicerent animum. Doctrina quidem generalis per se vera est, potestque in diversos usus accommodari: sed quid nunc agat Moses spectare convenit. Consilium autem eius est, omnes impiae et perfidiae discessionis praetextus eripere populo: idque quo magis appareat prodigiosa amentia, dum relicto fonte aquarum viventium fodit sibi cisternas perforatas: sicut Deus ipse apud Ieremiam (2, 13) conqueritur. Videmus itaque quotquot elogiis Deus hic ornatur, totidem ignominiae notas inuri populo, qui sciens et volens omni bonorum plenitudine se privavit, qua frui licebat nisi se a Deo alienasset. Porro opus Dei dicitur, non tantum quoad mundi creationem, sed quoad totum providentiae eius cursum: quasi dictum esset, nihil reperit in Dei operibus quod reprehendi queat. Iam perfectio haec non conspicitur in singulis individuis, quia insecta sunt Dei creaturae: et ex hominibus quidam caeci sunt, alii claudi, alii surdi, alii mutili hoc vel illo membro, multae fruges ad maturitatem non perveniunt. Verum stulte et importune has quaestiones palam conspicimus perfectioni Dei operum opponi, qualis hic laudatur a Mose: quia defectus quoque et vitia corporum in hunc finem tendunt ut manifestetur Dei gloria. Huic doctrinae affinis est altera, vias omnes eius esse rectas: nam משפט pro rectitudine accipi notum est. Opera autem et viae synonyma sunt. Imo hoc secundum membrum confirmatio est superioris: quia utroque

significat Moses, quicunque obstrepunt Deo, posse aperte coargui impiae petulantiae, quia summa ubique aequitas refulgeat. Ubi reddidi, Deus est veritas, alii legunt in genitivo casu: Veritatis. Utrumque verum est, et ex scripturae usu: magis tamen emphatica est appositio, dum pronunciatur Deus non tantum verax, sed etiam ipsa veritas. Quidquid sit, refertur hoc ad omnes qui in Dei verbo acquiescunt: quia nunquam eos frustrabitur sua exspectatio. Ita oblique exprobratur populo sua infidelitas, qui Deum non modo probatae compertaeque fidei, sed fontem ipsum veritatis deseruerit. Quod sequitur, non esse iniquitatem in Deo, tametsi frigidum quibusdam videtur, magnum tamen pondus habet. Scimus enim ut plurimum ita in suis subterfugiis homines desipere, ut Deum quodammodo reum supponant. Etsi autem palam non audent eum criminari, se tamen absolvere non dubitant cum aperta eius contumelia. Ideo alibi Deus apud prophetam suum quaerit quid in se iniquitatis deprehenderit populus (Ier. 2, 5): et alibi expostulat se odio et infamia fuisse gravatum, ac si perverse cum impiis illis ageret (Ezec. 23, 35). Ubi autem a talibus calumniis se vindicat, sequitur nihil culpae in eo residere, sed satis superque convictum teneri eorum scelus qui se ab eo subducunt.

5. *Corrupit sese.* Secure iam Moses in populi perfidiam invehitur: et liberae obiurgationi vela pandit: quia si Deus rectus et verax, inde satis patebat Israelitas gentem esse pravam et perversam. Natio, inquit, perversa corrupit se erga illum, nempe quem nuper perfecta iustitiae et fidei laude ornavit. Eos autem accusat, quod post promissam Deo castitatem turpiter ad quodvis flagitium se prostituerint. Dubium non est quin his epithetis graviter vulnerati fuerint: et fuissent prorsus ad rabiem adacti, nisi quia videbant incomparabilem Dei servum quum iam ad mortem eius mandato vocatus esset, tanquam e coelis loqui. Vox itaque morituri hominis, eorum superbiam compescuit, ut iam non auderent tanquam mortali se opponere: postea vero quam publica autoritate, atque omnium consensu, recepta fuit damnatio, minus liberum fuit insanire. Inseritur per modum anticipationis, eos non esse filios: quia alioqui promptum fuisset excipere, minus contumeliose tractandum esse sacrum Abrahae genus quod Deus adoptaverat. Negat ergo Moses esse filios, quia sint natio perversa. Etsi enim adoptio semper firma stetit, vis tamen eius restricta fuit ad partem electam, ut salvo foedere vulgus ipsum reiicere potuerit Deus. Verum quo res clarius expediatur, tenendum est, spiritum secundum diversas rationes hypocritis nunc tribuere, nunc adimere nomen filiorum Dei: quia interdum exaggeratur eorum crimen, ubi tam Abrahae et Iacobi filii quam ipsius Dei vocantur: cuius rei paulo post exemplum occurret. Verum ut temere gloriari desinant, dicuntur non esse filii, quia sint degeneres: ideoque divinitus abdicati, ne gradum honoris amplius retineant. Hoc sensu negat Moses esse filios qui Deum patrem abnegaverant. Additur id esse factum ipsorum macula: nisi magis placeat legere corruptos fuisse suis maculis, ut ita macula pro vitio sumatur: quod libenter amplector, quanquam diversum sensum non reiicio, nempe cessisse illis alienationem a Deo in ignominiam, vel maculam dedecoris sua perfidia contraxisse.

6. *Iehovae retribuetis istud.* Iam quo populi ingratitudinem magis ignominiose traducat, beneficia quibus eum Deus sibi obstrinxerat commemorare incipit. Nam quo liberalius nobiscum agit Deus, eo magis accendi decet pietatis studium in cordibus nostris: imo eius bonitas, simulac percipimus eius gustum, nos ad se rapere debebat. Deus autem quum semper beneficus fuerit erga totum humanum genus, immensam suae largitatis copiam in populum illum singulari modo profuderat: hac igitur in medium proposita, ostendit Moses quam turpiter ingratus fuerit populus. Primo interrogative expostulat an respondeat ista merces insignibus Dei beneficiis: deinde ad ipsam recitationem descendit. Quaerit ergo an Deus non fuerit eorum pater ex quo adoptionis honore eos dignatus fuerat: sub quo uno capite multa comprehendit: quia ex hoc fonte manabat quidquid beneficiorum in eos contulerat Deus. Verum ut singula pro merito non expendantur, quae potest sanctior fingi obligatio quam ut Deus gentem unam ex toto orbe sibi delegerit, cuius pater esset singulari privilegio? Nam etsi interdum cuncti mortales (quoniam ad Dei imaginem formati sunt) vocantur eius filii, peculiare hoc tamen fuit Abrahae filiis censeri eius filios. Atque ut probet Moses non esse naturae hanc dignitatem, sed adventitiam: quomodo illis fuerit Deus pater, continuo post exprimit: nempe quatenus ipsos acquisivit, fecit et praeparavit. Ergo principium et origo fuit gratuitum Dei beneplacitum, ubi eos sibi in peculium sumpsit. Alibi quidem secunda acquisitio ponitur, ubi eos redemit ex Aegypto: hic vero altius conscendit Moses, nempe ad foedus cum Abraham percussum, quo segregati fuerunt a reliquis gentibus, ut paulo post clarius patebit. Quod verbum קנה quidam vertunt Possidere, repudio tanquam a contextu alienum. Iam eodem sensu subiicitur a Deo fuisse formatos: quod ad generalem creationem non spectat, sed tantum ad ius adoptionis quo facti sunt novum Dei opus et figmentum, ut alia forma illis fuit indita: quo sensu etiam vocatur fictor vel opifex eorum. Et alibi quum dicit propheta (Ps. 95, 6): Cognoscite quod Iehova ipse fecit nos, et non ipsi nos, specialem

haud dubie praerogativam commendat, qua Deus filios Abrahae insigniverat prae cunctis gentibus. Nam quia lapsus Adae deformitatem omnibus posteris induxit, reformat Deus quos segregat sibi in peculium, ut melior sit eorum quam omnium gentium conditio. Simul tamen notandum est, hanc renovationis gratiam deleri in multis, qui deinde profanescunt. Unde sequitur bifariam vocari ecclesiam Dei opus et figmentum: nempe generaliter externa vocatione, et specialiter regeneratione spirituali, quoad electos: foedus enim gratiae hypocritis et fidelibus commune est. Et hac ratione dicuntur promiscue omnes quos Deus in ecclesiam suam colligit, refingi ac regenerari: sed interior novatio nonnisi ad solos fideles pertinet: quos ideo Paulus vocat opus Dei, creatos ad bona opera quae Deus praeparavit (Eph. 2, 10). Eodem tendit tertium verbum: quod tamen pro Stabilire potest accipi: quanquam sensum magis receptum sequi malui: nempe quod Deus populum aptaverit, quemadmodum artifex opus suum concinnat.

7. *Memento dierum saeculi.* Est expositio proximi versus: iterum enim docet Moses quomodo Deus sibi acquisierit populum: nempe quia pro suo beneplacito separare eum voluit a reliquis gentibus. Quoniam autem praesenti sua excellentia turgere poterant Israelitae, revocantur ad suam originem: ac iubet eos Moses non tantum respicere quales nunc sint, sed unde fuerint sumpti: hoc sensu dicit: Memento ultimae vetustatis, interroga senes, etc. Scimus enim ubi non reputant homines quidquid habent profectum esse a Deo, et esse veluti precarium, suo splendore excaecari, ut non tantum alios despiciant, sed cornua quoque attollant adversus bonorum omnium autorem. Ut hanc arrogantiam Moses subigat, dicit populos omnes fuisse pariter sub manu et imperio Dei: atque ita discrimen non fuisse in eorum natura ab initio: sed aliunde fluxisse, nempe a libero Dei arbitrio. In verbo בהנחל nonnulla est ambiguitas. Quidam enim vertunt: Quum divideret Excelsus terram populis: quod tametsi non repudio, amplexus tamen sum quod contextui erat aptius: bis enim idem dicit Moses, et secundum membrum explicatio est superioris. Dicit ergo Deum populos distribuisse, quemadmodum haereditatis fit partitio: deinde id clarius repetitur per separationem filiorum Adam. Quod in secundo membro dicitur constituisse terminos gentium pro numero filiorum Israel, vulgo sic exponunt, limites ita praescriptos fuisse gentibus, ut salva maneret filiis Abrahae sua habitatio. Quidam ex Hebraeis arctius sumunt, in regionum distributione septem gentibus Chananaeis tantum fuisse datum quantum filiis Israel sufficeret. Ego vero alium sensum esse arbitror, nempe in tota mundi ordinatione finem hunc fuisse Deo propositum, ut electo populo consuleret. Etsi enim beneficentia eius ad omnes defluxit, suos tamen ita respexit, ut eorum maxime causa, curam suam ad alios usque extenderet. Et nomen numeri diserte ponitur: ac si diceret Moses, quamlibet exigua sit portio generis humani Abrahae posteritas, numerum tamen illum fuisse Deo prae oculis, quum ordinaret statum totius mundi: nisi forte nomen מספר accipere placeat pro ratione: sed non male convenit exiguam manum ita pretiosam fuisse Deo, ut ad eius salutem totius mundi gubernationem aptaret. Quod ad gentium vocationem quidam referunt, ac si diceret Moses, imperium universae terrae destinatum esse Abrahae semini, quia propagandum erat per omnes mundi plagas, prorsus alienum est: quia hic simpliciter notatur distinctio, qua olim gens una excelluit.

9. *Pars enim Iehovae.* Hoc praecipuum est caput: Deum nonnisi mero beneplacito fuisse adductum ut tanti faceret populum, qui ex communi origine esset progenitus. Nam quum dicit Iacob fuisse partem Iehovae, et sortem haereditatis, non intelligit quidquam in eo fuisse aliis melius, sed causam assignat cur praetulerit Deus gentem unam cunctis mortalibus: quia eam sibi sumpsit quasi haereditariam partem, quae dignitas a gratuita electione pendet.

EX EODEM CAPITE.

10. *Invenit eum in terra deserti, et in vastistate horroris deserti circumduxit eum, introduxit eum, custodivit eum ut pupillam oculi sui.* 11. *Ut aquila quae excitat nidum suum, super pullos suos cubat, expandit alas suas, assumit eum portando super alas suas.* 12. *Iehova solus deduxit eum, et non fuit cum illo deus alienigenae.* 13. *Equitare fecit eum super excelsa terrae, et comedit fructus agri, et fecit ut surgeret mel e petra, et oleum e silice petrae.* 14. *Butyrum bovis, et lac ovium, cum adipe agnorum, et arietes filios Basan, et hircos una cum adipe granorum tritici, et sanguinem uvae bibisti rubicundum.* 15. *Et impinguatus est Rectus, et recalcitravit: impinguatus es, incrassatus es, operuisti: et dereliquit Deum qui fecit eum, ac despexit Deum salutem suam.* 16. *Provocaverunt eum ad zelum super extraneos, per abominationes irritaverunt eum.* 17. *Sacrificaverunt daemoniis, non Deo, diis quos non noverant, novis qui de propinquo venerunt quos non timuerunt patres vestri.* 18. *Dei qui genuit te oblitus es, oblitus es, inquam, Dei qui creavit te.*

10. *Invenit eum in terra deserti.* Si omnia quae Deus paterni favoris ac dilectionis erga populum illum documenta ediderat referre propositum

fuisset Mosi, fieri debuit exordium a tempore Abrahae: sicut propheta in Psalmo (105, 8) iustam narrationem instituens, a primo illo foedere incipit quod Deus cum patribus pepigerat. Atque etiam beneficia quibus eos prosequutus fuerat contexit, quum essent numero pauci, et peregrini in terra, obambularent de gente in gentem, non passus est hominem nocere illis, corripuit pro ipsis reges. Moses vero brevitati studens, recentius et magis celebre beneficium satis habuit proferre, imo principium liberationis omittit, tantum deserti mentionem faciens. Dicit ergo, Deum invenisse ipsos in deserto: non quia tunc primum eorum misereri coeperit, quum antea mirabili illius potentia erepti fuissent a tyrannide Pharaonis, et mare rubrum siccis pedibus transissent: sed quia utile illis fuit ante oculos statui quomodo e profunda mortis abysso extracti essent, quo melius agnoscerent vitae suae initium. Quid enim erat vastum et sterile desertum, ubi nec mica panis, nec aquae gutta reperiebatur, quam sepulcrum ad absorbendas mille vitas? ideoque adiicitur: Vastitas horroris. Summa est, quod populus illinc salvus emersit, specimen quoddam fuisse resurrectionis, non ab una tantum et simplici morte, sed ab innumeris. Si rectum illis et expeditum fuisset iter, non tamen confici absque miraculo poterat: nunc quum per annos quadraginta illic erraverint, vix centesimam miraculorum partem capient humanae mentes. Itaque non supervacaneum est verbum Circumducendi: quia longe splendidior fuit Dei virtus quam si celeriter per aërem volitassent. Eodem refero quod sequitur: Erudivit ipsum, perperam enim (meo iudicio) quidam de lege accipiunt, quum potius ad doctrinam experimentalem pertineat. Multiplex enim neque vulgaris eruditio fuit oblata in tot beneficiis et poenis, ubi Deus quasi manu exserta, gloriam suam illustrabat. Sequuntur duae similitudines ad exprimendum Dei amorem cum sollicitudine plus quam paterna. Primo dicit Deum illos non minus sedulo protexisse ab omni iniuria et molestia quam solet quisque pupillam oculi sui, quae pars est corporis tenerrima, et a cuius offensione maxime cavetur. Et David, ubi singulari Dei praesidio se tutum servari postulat, sic loquitur. Deinde aquilae se comparat Deus, quae non modo pullos suos fovet expansis alis, sed indulgenter et pro materna dulcedine provocat ad volandum. Subtilius de aquilis philosophari nunc intempestivum esset. Iudaei, ut solent de rebus incognitis audacter nugari, hoc loco comminiscuntur quae ad sensum Mosis nihil attinent, qui certe aquilam posuit ut aliam quamlibet avem. Nec vero dubium est quin ubi Christus se gallinae comparat, eandem sedulitatem exprimere velit: quoties, inquit, volui colligere filios tuos, sicut gallina pullos, et noluisti? Si cui tamen placeat quae Aristoteles tradit de aquilis, huc accommodare per me licebit: quanquam non existimo aliud venisse Mosi in mentem quam quod verba prae se ferunt. Et certe sufficere nobis debet quod in promptu nobis occurrit, hac inaestimabili Dei bonitate et indulgentia merito nos debere in admirationem rapi, dum se eousque submittere non gravatur ut instar aviculae suis alis nos protegat, et volitando nos ad se sequendum formet, atque assuefaciat: qua secunda parte plus quam materna educatio notatur.

12. *Iehova solus deduxit eum.* Anticipatio est, qua omnes tergiversandi praetextus adimit: si forte vellent Israelitae, pro more suas superstitiones miscere cum simplici Dei cultu. Nam quum hinc inde varios deos sibi accerserent, passim audita fuit illa excusatio, non ita exspoliari Deum suo iure. Atque hinc factum est ut sibi permiserint coacervare falsorum deorum turbam, quos pro patronis colebant. Atqui occurrit Moses, ac pronunciat, Deum sicuti alieno auxilio non indiget, exteros deos non adhibuisse socios in servando populo. Unde sequitur, quoscunque deos admisit populus, in eos transtulisse veri et unius Dei honorem. Discamus itaque ex hoc loco nisi in solidum colatur Deus, impia corruptela totam religionem perverti.

13. *Equitare fecit.* Quod Iudaeam sic vocari fingunt, quia sit terrae umbilicus, frivolum est: melius convenit excelsam dici Aegypti respectu et satis trita est loquendi ratio, eos qui in Aegyptum proficiscuntur descendere: et rursus ascendere eos qui in Iudaeam veniunt. Quanquam mihi probabile est, celsitudine notari excellentiam: quia terra illa ob praeclaras dotes esset quasi nobilissimum totius orbis theatrum. Foecunditatem amplificat Moses, ubi dicit populum suxisse mel e petra, et oleum ex lapidibus: significat enim nullam partem fuisse sterilem, quum ex rupibus mel colligerent, et illic etiam oleae nascerentur. Eodem spectant aliae figurae, comedisse butyrum ex vaccis, et lac ex ovibus: quibus significat, terram illam opimis pascuis fuisse divitem. Per adipem agnorum, haud dubie carnem bene saginatam significat: quia fas non fuisset adipe vesci. Sed novum non est hac voce notari quamlibet pinguedinem, sicuti paulo post adipem tritici nominat optimam similaginem vel farinam, ex qua fiebat panis delicatior. In vino autem non sine poetico schemate Dei liberalitatem commendat, ubi dicit: Sanguinem uvarum eos bibisse. Dubium quidem non est quin ad colorem alludat, sed hac occasione Dei beneficentiam splendidius extollit, dum exprimitur uvarum succus ac si sanguis profflueret ad homines alendos. Quoniam autem a vini rubedine sumpta est metaphora, epitheton חמר in fine versus non dubitavi transferre

Rubrum. Ex compluribus autem locis apparet fuisse suavissimum: et חמר vitis apud Isaiam [1]), pro exquisita et maximi pretii ponitur. Qui merum interpretantur, rem potius quam verbi significationem spectarunt.

15. *Et impinguatus est.* Hic iam populi ingratitudinem exagitat Moses, quod lautitiis refertus adversus Deum protervire coeperit. Satietas quidem (ut fertur vulgari proverbio) ferociam parit: sed hoc contingit detestabili hominum pravitate, quos Dei benignitas potius ad modestiam et mansuetudinem flectere debebat. Nam quo largius nos pascit, quia propius et familiarius se patrem demonstrat, simul nos ad pietatem filiis dignam invitat. Ergo impietas est non ferenda quod profani homines ubi se ingurgitarunt bonorum omnium copia, contra eum insolescunt. Confert autem equis ferocibus et refractariis, qui si in otio bene pascantur, contra sessorem calcitrant et redduntur fere intractabiles. Nomen vero recti pro Israele ponens, ironice eos perstringit qui a rectitudine defecerant, ac in memoriam revocans quanta praediti essent dignitate, acrius exprobrat perfidiae crimen. Alibi enim sine sinistra nota ornatur Israel eiusmodi elogio, vocationis respectu: hic vero obiurgatione docet Moses quam procul discesserint a studio pietatis ad quam colendam vocati erant.

16. *Provocaverunt eum ad zelum.* Improprie quidem Deo tribuitur aemulatio, in quem nullae cadunt passiones. Sed quia nunquam satis reputant homines quantum piaculi contrahant in suis idololatriis, necesse est talibus loquendi formis exprimi criminis gravitatem: non minus scilicet iniuriae ipsos facere Deo, ubi eius cultum alio transferunt, nec leviorem esse noxam, quam si proterva mulier ad zelotypiam accenderet mariti animum, et adulteros captando vulneraret. Hic porro zelus pendet a sacro et spirituali coniugio quo sibi Deus populum devinxerat. Summa est Israelitas suis superstitionibus perinde fuisse in Deum contumeliosos, ac si ex professo eum provocarent. Sequitur amplificatio proximo versu, cultum uni Deo debitum, transtulisse ad daemones. Publico omnium gentium consensu semper receptum fuit, sacrificiis colendum esse Deum. Etsi enim varios deos sibi fingebant gentes, valuit tamen haec persuasio, id proprium esse ius deitatis. Nihil igitur magis indignum aut detestabile quam honorem Deo ereptum offerre daemonibus. Id quidem nunquam confessi essent Israelitae, utpote qui minores deos apud summum et unicum mundi creatorem patronos sibi esse iatabant: nec dubitabant ei referre impensum quidquid partiebantur inter sua idola. Atqui primo hic repudiat omnes misturas quibus sacrum eius nomen indigne profanatur, nec se patitur idolis socium adiungi: deinde quibuscunque titulis idola sua insigniant, daemones esse pronunciat omnes fictitios deos, unde sequitur eorum immolationes sacrilegio esse infectas. Atque utrumque diligenter notandum est, Deum scilicet omnes cultus sui corruptelas abominari: deinde quaecunque deorum nomine excogitat mundus, totidem esse larvas quibus diabolus ad simplices fallendos se occultat. Ad haec vecordiam Israelitis exprobrat Moses, quod sibi promiscue asciverint deos incognitos, perinde ac si mulier adultera passim se prostitueret quibuslibet. Quod dicit e propinquo venisse, ad tempus spectat, et tantundem valet atque nuper fuisse exortos. Tertio additur, deos illos a patribus esse neglectos: nam hinc convincitur perversum novitatis studium, quod ne patrum quidem imitatione adducti fuerint: sed improba curiositate sibi asciverint novos et insolitos deos: non quod in sola vetustate lex pietatis sit fundata, quasi sufficeret ritum a maioribus traditum sequi: nam hoc modo probanda fuisset quaelibet gentium religio: sed quoniam genuina et fidelis patrum traditio certa probaque fuisset Dei colendi regula. Sumitur enim altius principium, patres vere ac minime falaciter fuisse edoctos quisnam esset unicus Deus, in quo acquiescere decebat. Sed hic tenenda est inter sanctos patres et reprobos distinctio: nam patrum imitatio, quae hic videtur in laude duci, alibi severe damnatur, nempe quoniam absque delectu rapiebantur Iudaei ad perversa patrum exempla. Ergo non alios hic patres commemorat Moses nisi qui per manus tradere poterant quod didicerant ex ipso Deo. Timendi verbum saepe per synecdochen complectitur totum Dei cultum, et interdum ad externas caeremonias transfertur, quanquam hic ponitur verbum שער, quod proprie tantundem valet ac formare vel pavere: eodem tamen sensu.

18. *Dei qui genuit te.* Rursus crimen amplificat a populi ingratitudine, quia non inscitia prolapsus sit, sed Dei cognitionem, quae fulgere debuerat in omnium cordibus, sponte suffocaverit: huc enim spectat exprobratio, quod obliti sint rupis suae. Quasi diceret, non aliter impiis superstitionibus deditos fuisse, nisi quia Deum, quem satis illustribus documentis experti fuerant principium et fulturam salutis suae, voluntaria oblivione abiecerint.

EX EODEM CAPITE.

19. *Quum autem vidisset Iehova, exacerbatus est irritatione filiorum et filiarum suarum.* 20. *Et dixit, Abscondam faciem meam ab eis: Videbo quid in no-*

1) *Cap.* 27, 2.

vissimo eorum: generatio enim perversitatum sunt: et filii in quibus nulla est fides. 21. *Ipsi ad zelum provocaverunt me, in eo quod non est deus, ad iracundiam me provocaverunt in vanitatibus suis: et ego ad zelum provocabo eos in eo qui non est populus: in gente stulta provocabo eos ad iram.* 22. *Ignis enim succendetur in excandescentia mea, et ardebit usque ad infernum inferiorem: devorabitque terram et fructum eius, inflammabit fundamenta montium.* 23. *Cumulabo super eos mala, sagittas meas consumam in eis.* 24. *Combusti erunt fame, et comesti aegritudine calida, et excisione amara: dentes quoque bestiarum immittam in eos cum veneno serpentium super terram.* 25. *Foris orbabit gladius, et in cubiculis erit terror: etiam iuvenem, etiam virginem, lactentem cum viro sene.* 26. *Dicerem: Dispergam eos per angulos, cessare faciam ex hominibus memoriam eorum,* 27. *Nisi iram inimici timerem, ne forte alienos se ostentent hostes eorum: ne forte dicant: Manus nostra excelsa, neque Iehova operatus est omnia ista.*

19. *Quum autem vidisset.* Videre Dei, cuius hic fit mentio, ad iudicii moderationem refertur: ac si dictum esset, eum non agi praecipitem, nec a filiis suis alienari, nisi causa probe cognita: qua ratione alibi dicit: Clamor Sodomae multiplicatus est, descendam, et videbo an ita sit, ut sciam. Certe nullo examine indiget Deus, cuius oculos nihil fugit, quamlibet absconditum: sed descensus et inquisitio praeposterae festinationi opponitur. Ita hoc loco Moses Deum exacerbatum fuisse docet, postquam filios suos et filias suas vidit tanta perfidia fuisse abstractos post idola. Iterum vero filios nominans, non eorum meritum aestimat: sed Dei adoptionem, quae tametsi abolita erat quoad ipsos, valere tamen adhuc debuit ad augendum ingratitudinis crimen. Eadem vero ratione qua nuper dixit Moses Deum vidisse, ipsum quasi deliberantem inducit, quo melius perspici queat poenae maturitas. Notandi autem sunt gradus: quia non statim Deus prorumpit ad extremum rigorem sed dicitur faciem suam abscondere, ut occulte consideret quid facturi sint. Est autem haec media ratio inter manifestam gratiae ac favoris testificationem, et irae testimonium. Dicitur quidem alibi pluribus locis Deus faciem suam abscondere ubi supplices repudiat auxiliumque suum subducit: sed hoc loco mutuatur hominis personam, qui dum videt nihil se monendo proficere, recessum quaerit unde eventum tacite contempletur. Atque hoc modo exprimitur taedium Dei: quia ubi vidit se operam male consumere in regendo populo, curam eius tandem abiecit. Hinc autem perperam colligunt quidam homines a Deo derelictos, proprio liberi arbitrii motu resipiscere, ac si Deus e specula quietus et otiosus exspectet quidnam facturi sint: quando haec occultatio nonnisi ad externam gratiae manifestationem pertinet. Denique similitudo est ab hominibus sumpta, qua significat Deus, se fastidio victum non amplius fore populi ducem ac custodem, donec re ipsa pateat modis omnibus esse intractabiles. Quod ex ratione mox addita colligitur, ubi perversam eorum naturam et infidelitatem accusat: ac si diceret, post longa experimenta non aliud restare nisi ut ipsos valere iubeat.

21. *Ipsi ad zelum.* Iam longius progreditur, Deum scilicet, ubi se ad tempus subduxerit, tandem populi apertum fore hostem, ut par pari referat. Formam vero talionis notat, quod sicuti Deo probrose opposuerant nihili figmenta et vanitates, ita vicissim contra eos extollet barbaras gentes et nullius pretii. Haec quoque similitudo sumpta est a zelotypis maritis qui si contemni se ab impuris uxoribus videant, obiectis contrariis amoribus se ipsos ulciscuntur. Cur zelotypiae affectum in se Deus suscipiat, dictum est in secundo legis praecepto, et nuper aliquid attigi: nunc tantum docet Moses aequissimum fore vindictae genus, ubi Deus per gentes contemptas et ignobiles insultabit apostatis, qui in eius contumeliam sibi idola fabricarunt. Porro eiusdem sententiae effectus identidem exhibitus fuit, ubi tyrannice a vicinis gentibus oppressi fuerunt. Verum quidem est Aegyptios, Syrios, Assyrios et Chaldaeos in populis nihili et stultis gentibus comprehendi, quamvis potentia et opibus praestarent, aliisque splendidis dotibus essent celebres: sed mirum non est prae illa nobilitate qua Deus ornaverat Israelitas, alios omnes tanquam quisquilias reputari. Summa est, ultionem Deo fore in promptu, qua puniat populi sui vanitates: quia ex nihilo creare poterit hostes, a quibus redigantur in nihilum. Quod vero Paulus [1]) latius extendit hanc sententiam id facit concinna allusione: quoniam ubi gentes Deus in ecclesiam suam ascivit, ad zelotypiam Iudaeos accendit, ut tandem ignominia tacti resipiscerent. Certe gentium vocatio perinde fuit, ac si umbras crearet, quas praeferret reprobo populo.

22. *Ignis enim succendetur.* Idem confirmat, sed magis generaliter. Iram enim suam comparat igni accenso, qui penetrabit usque ad profundissimas quasque abyssos: terram eorum funditus absumet ut ne montium quidem radicibus parcat. Frequenter quidem occurrit haec metaphora: sed nunc plus exprimitur quam aliis locis. Eodem etiam sensu mox subiicitur, Deum consumpturum omnia sua flagella et sagittas contra ipsos: sicuti ubi exarsit implacabilis iracundia, nullus est saeviendi modus. Quanquam verbum אספה sumi etiam potest

1) *Rom.* 11, 11.

pro consumere, libenter tamen expositionem non minus receptam sequor, obrutum iri malorum congerie. Res tamen eodem redit, Deum nihil prorsus omissurum ad eos perdendos, ac si mala absque modo coacervaret ac tela omnia quae ad manum sunt, in illum usum applicaret.

24. *Combusti erunt fame.* Iam ad species quasdam poenarum descendit: non ut omnes recenseat, sed tantum ut adductis in medium quibusdam exemplis, plus terroris concipiat populus, quem universalis doctrina non satis pupugisset. Tria autem praecipue flagella commemorat, pestem, famem, et gladium, de quibus passim concionantur prophetae, quibus propositum fuit legem accommodare in usum populi: unde fit ut ex Mose familiariter sumant multas loquendi formas. Inserit quidem alias poenas, quarum apud prophetas fit mentio: verum summa huc redit, sensuros Israelitas Deum poenis omnibus quae experientia plus satis notae sunt, esse armatum, quibus ipsos prorsus deleat. Primum dicit fame aridos fore, vel potius torridos. Loco pestis nominat uredinem, et excisionem amaram. Antequam vero de gladio loquatur denunciat se bestias et serpentes emissurum, ut ab una parte eos impetat vis aperta, ab altera autem occultae insidiae. Hanc quoque figuram imitatus est Amos: Dies (inquit 5, 18) Iehovae caligo, et non lux: perinde ac si quis fugiat a facie leonis, et occurrat ursus: si autem domum ingressus fuerit, et reclinet in parietem, mordeat eum serpens. Bello autem et hostili saevitiae coniungit alterum malum, nempe pavorem. Est autem haec ipsis caedibus deterior accessio, ubi pavore intus tabescimus: quia praestaret decies fortiter pugnando in acie mori quam confici diuturno metu, quasi lenta morte. Discamus autem ex hoc loco, quaecunque nos circumstant pericula, et res adversas, esse arma Dei: nec fortuito accidere quibusque, sed dirigi eius manu. Ita fit ut non tantum hostes contra nos incitet, sed etiam truculentas et noxias bestias, ut coelum et terram obduret, ut aërem inficiat mortali tabe: denique ex omnibus elementis multiplicem proferat exitii materiam. Quod si pios contingat similibus poenis involvi, sicuti fame et inedia urgentur, nec sunt ullius mali expertes (imo quod hic impiis Dei contemptoribus Moses minatur, Paulus se expertum fuisse tradit: nempe ut eum foris pugnis vexarent, intus vero premerent tremores[1]) tenendum est, res omnes adversas per se signa esse irae Dei, quia prima earum origo est a peccato: sed fieri admirabili Dei consilio, ut fidelibus sint experimenta fidei, et patientiae probationes. Communiter ergo saepe filios Dei in diversum finem cum impiis affligi videmus: sic tamen ut res omnes adversae, vindictae Dei testimonia sint erga reprobos. Qua de re fusius disserui tractando legis maledictiones.

26. *Dicerem: Dispergam.* Rursum in se Deus suscipit hominis ingenium, quasi diversa consilia secum agitaret, et obiectis impedimentis suum impetum cohiberet. Summa tamen huc redit Deum non alia de causa suspendisse ultimum iudicium, nisi quia rationem habuit suae gloriae, quae alioqui subiecta fuisset gentium opprobriis. Unde admoniti fuerunt Iudaei, quum certum interitum promeriti essent, se non aliunde esse salvos, nisi quia habenas laxare Deus noluerit gentium proterviae. Porro irae nomen hic pro superba iactantia capitur quia rebus prosperis ad saevitiam ebulliunt impii et profani homines: nisi magis placeat simpliciter irritationem vertere, quo sensu ponitur 2. Reg. cap. 23. Paulo post quidem exponitur ne se hostes alienos ostentent, נכר enim nunc alienum esse, nunc novam faciem induere, nunc agnoscere significat. Itaque non dubito quin eorum fastum exprimat Moses qui se quodam modo transformant, ut sua pompa et vana elatione perstringant simplicium oculos. Si cui magis probetur diversus sensus, ne se a Deo separent, ac seorsum sibi arrogent quod ipsius proprium est, non repugno. Ac videtur congruere quod postea sequitur: Manus nostra excelsa, non autem Iehova, hoc fecit. Nam dum effraeni eiusmodi licentia exsultant homines, sic evagantur, ut nihil sit cum Deo commune, hoc autem modo obrutum fuisset Dei iudicium, quod illustrari poenis illis oportuit, dum hostes ad se rapuissent exstincti populi gloriam. Nec vero propterea suis victoriis insolescere destiterunt impii, sicuti Deus apud (Isaiam 10, 7) conqueritur, et (Habacuc 1, 10) confirmat: repressa tamen aliquatenus ferocia eorum fuit, quamdiu superstites fuerunt aliquae electi populi reliquiae. Iam improprie dicit Deus, sic timuisse talem proterviam, cui mederi, et quam compescere facile poterat: sed diximus eum humanitus loqui, ut sciant Israelitae se magis hostium causa quam suo merito esse elapsos. Exoritur tamen quaestio, quomodo locum habuerit haec consultatio, ex quo statuerat Deus irae suae flamma eos consumere? Respondeo consumptionem illic fuisse notatam, quae non prorsus gentem aboleret, quin exstarent aliquae ruinae status pristini testes: nunc vero verba fieri de interitu, qui prorsus deleret nomen gentis, ac si nunquam a Deo electa fuisset.

EX EODEM CAPITE.

28. *Gens enim perdita consiliis sunt, nec est illis intelligentia.* 29. *Si sapientes essent, intelligerent hoc, intelligerent novissimum suum.* 30. *Quomodo persequutus fuisset unus mille, et duo fugassent decem millia, nisi quod*

---

1) 2 *Cor.* 7, 5.

deus eorum vendidisset eos, et Iehova tradidisset eos? 31. *Nam non est sicut Deus noster, deus illorum: et inimici nostri sunt iudices.* 32. *Ex vite enim Sedom est vitis eorum, et ex vitibus Emorrhaeorum uvae eorum uvae veneni, botri amaritudinum sunt eis.* 33. *Venenum draconum, vinum eorum: et venenum aspidum crudele.* 34. *Nonne est reconditum apud me, obsignatum in thesauris meis?* 35. *Mea est ultio, et retributio, tempore nutabit pes eorum: quia propinquus est dies afflictionis eorum, et festinant quae futura sunt eis.* 36. *Quia iudicabit Iehova populum suum, et super servos suos poenitebit ipsum, quum videbit quod abierit manus, et non sit clausus et derelictus.*

28. *Gens enim perdita.* Redditur causa cur parum abfuerit quin Deus populi memoriam penitus exstingueret: nempe quia incurabilis erat eorum amentia. Neque enim tantum significat inconsiderate eos ruere, quia ratione et iudicio carent: sed nullo modo posse reduci ad sanam mentem, denique nullam in ipsis residere prudentiae guttam. Sequitur continuo post probatio, clariora eorum oculis occurrere documenta irae Dei, quam ut eos latere queant, nisi prorsus essent caeci et stupidi. Vox לוּ, quam vertunt Utinam, commiserationem notat potius quam votum: ideo commode sic exponere licebit: O si intelligerent! Per extremum vero, exaggeratur socordia: quoniam ne multis quidem et longis experimentis expergefacti fuerint ad reputandas cladium suarum causas, nam tardissimis etiam quibusque et fere bardis, sensum aliquem tandem extorquet temporis diuturnitas. Signum ergo desperati stuporis, post multos annos nihil sentire: ac si usu ipso occallescerent qui debuerant excusso veterno se ipsos colligere ad studium inquirendi. Merito autem exprobrat Moses, ne ad extremum quidem considerasse: quia non semel nec uno anno, sed continuis poenarum exemplis per longam annorum seriem edocti fuerint sine profectu.

30. *Quomodo persequutus fuisset.* Ex multis vindictae Dei signis unum delegit prae aliis insigne. Quamdiu enim ab eorum parte steterat Deus fugaverant ingentes exercitus, nec ulla eos multitudo sustinuerat: nunc dum plurimi a paucis vincuntur, palam ostendit mutatio illa, nudatos esse Dei praesidio, praesertim quum decem hominibus cedant mille, qui prius exigua manu soliti fuerant profligare maximas copias. Stuporem ergo populi coarguit Moses, ubi in mentem non venit repudiatos esse a Deo, qui tam facile a paucis hostibus prosternuntur, quos numero longe superant. Plus tamen exprimit Moses, venditos et addictos fuisse: quia Deus eos indignos suo auxilio toties expertus, non tantum deseruit, sed subiecit eos profanis gentibus, et quodammodo mancipavit. Haec comminatio saepe a prophetis repetitur. Et Isaias (52, 3) spem liberationis facere volens, Deum populi quem vendidit, redemptorem fore docet. Caeterum, ne exciperet quispiam non esse mirum si communis bellorum alea victoriam alio transferret, quae (ut loquitur profanus poeta) dubiis inter utrumque pennis volat, occurrit Moses, nisi Dei auxilio destitueretur populus, fieri non posse ut infeliciter pugnarent. Interponitur ergo veri Dei et falsorum comparatio, ac si diceret Moses, ubi praeest Deus exercituum, nunquam eo duce incertum belli eventum fore. Unde sequitur, a communi gentium sorte eximi electum et peculiarem Dei populum nisi quatenus sua ingratitudine reiici meretur. Eius rei testes atque arbitros facit incredulos, qui saepe experti formidabilem Dei potentiam, certo sciebant Deum Israelis suis idolis esse dissimilem. Perinde igitur est ac si caecis diceret id esse conspicuum, vel testes citaret eos qui nulla coelesti luce sunt praediti. Porro iudicium defert incredulis: non quasi pronunciaturi sint quod verum est et re ipsa compertum, sed quoniam eos experientia convictos teneat. Neque enim si quis rogasset profanos homines an penes unicum Deum Israelis summum esset terrae ac coeli imperium et potestas, unquam confessi fuissent sua idola meram esse vanitatem. Verum quamlibet maligne detraherent gloriae Dei, non dubitat tamen Moses gloriari, vel ipsis iudicibus, magnifice Deum exseruisse invictam suam fortitudinem: quanquam ad ipsam potius experientiam respicit quam ad eorum affectum. Alii interpretes diversum sensum eliciunt, quamvis superiores sint increduli, Deum tamen manere integrum: nec brachium eius ideo fractum esse, quia illis vexandos permiserit apostatas, verum expositio prior melius convenit.

32. *Ex vite enim Sedom.* Quod hoc trahunt quidam ad poenam qua digni erant Israelitae, remotum esse a mente Mosis existimo: quin potius in corruptos eorum mores et perversum eorum ingenium invehitur. Metaphorice autem vocat propaginem vitis Sodomae et Gomorrhae: quia referant utriusque gentis naturam, ac si ab illis traxissent originem: quemadmodum pampini fructum matricibus unde sumpti sunt similem generant. Conqueritur Deus per Isaiam (5, 2), quum exspectaret bonas et dulces uvas a sua vinea, productas sibi fuisse labruscas. Item per Ieremiam (2, 21), quum plantasset semen fidele et genuinum, conversum fuisse in sarmenta vitis alienae: hic plus exprimit Moses, populum vitem esse non tantum degenerem, sed veneficam, quae nihil nisi lethale producat. Ideo subiicit non solum botros eorum esse amaros, sed vinum eorum esse virus draconum et aspidum: quibus verbis significat, nihil illa gente deterius, vel magis abominandum fingi posse.

34. *Nonne est reconditum.* Quanquam de poenis hunc versum quidam exponunt, ac si Deus assereret, diversas earum species apud se paratas esse quas depromat quoties libuerit, rectius tamen est de sceleribus intelligere. Scimus impios, ubi Deus supersedet a rigore, sibi promittere impunitatem, ac si eius tolerantia quaedam conniventia esset. Ergo nisi statim attollat manum ad eos castigandos, fingunt coram ipso evanuisse scelerum omnium memoriam, ideo saepe prophetae hypocritas ad diem visitationis revocant, ne quid se lucri fecisse putent in mora. Hac ratione dicit Ieremias (17, 1), peccatum Iuda scriptum esse stylo ferreo in ungue adamantino. Diversa figura utitur Moses, peccata eorum, etsi non statim vindex apparet Deus, recondita esse in eius thesauris, quae tempore opportuno proferat in lucem. Unde colligitur utilis doctrina: Quamvis ad tempus Deus dissimulet, non tamen criminum oblivisci, quorum miseri homines deletam esse memoriam stulte putant, nisi praesenti Dei vindicta urgeantur.

35. *Mea est ultio.* Citatur hic locus aliter a Paulo quam ab autore Epistolae ad Hebraeos. Paulus enim ut fidelibus persuadeat iniurias aequo animo pati, admonet dandum esse locum irae: quia pronunciet Deus suam esse vindictam (Rom. 12, 19): autor vero Epistolae ad Hebraeos (10, 30), Deum impietatis vindicem fore pronuncians, sententiam suam confirmat hoc testimonio. Hinc fit ut pars interpretum putet denunciari poenam exteris gentibus, quia crudeliter affixerunt electum Dei populum. Et videntur hoc sonare Pauli verba, patienter ferendas esse iniurias, quoniam Deus sibi vendicat ulciscendi munus: verum quia nihil impedit sententiam unam accommodari in varios usus, non intempestive Paulus exhortationem suam confirmavit hoc Mosis dicto: quamvis ad domestica ecclesiae iudicia proprie spectet. Adde quod non solent apostoli in citandis testimoniis recitare singula verba, sed breviter monere lectores ut locos citatos diligentius inspiciant. Quoniam autem Deus duo nunc simul coniungit, se fore ultorem scelerum populi sui, et simul oppressionum fore vindicem, nihil erit absurdi si dicamus, locum tanquam digito indicari, simplicior tamen solutio est generalem sententiam aptari ad hypothesin, ut fideles iniurias aequis animis tolerando, permittant Deo suas partes, quas penes se residere pronunciat. Meo quidem iudicio, cohaerent hae verba cum proximo versu: quandoquidem tempestive Deus se numerata habere hominum peccata, et in suis thesauris clausa esse confirmat, quia penes eum est iudicandi potestas et officium: quando contratria sunt haec duo, compertum habere quidquid iniuste et perperam agitur, et impunitum relinquere. Non quod peccatoribus ignoscere alienum sit a iustitia Dei, ubi resipiscunt: sed quia principium id semper fixum manet, Deum esse mundi iudicem, ut in omnia scelera animadvertat. Ergo impunitatis fiducia eripitur hypocritis, qui nisi mox trahantur ad poenam, sibi blandiuntur. Quod sequitur membrum quidam interpretes corrumpunt, subaudiendo relativum: Tempore quo labetur pes eorum: quum simpliciter colligat Moses suo tempore lapsuros, vel quamvis stare se putent, ruinam tamen vel lapsum non procul abesse: quod melius confirmat, ubi adiungit, propinquum esse diem afflictionis. Sententia haec (ut ante dixi) frequenter occurrit apud prophetas, opportunum esse Deo tempus, quo peccata quae negligere visus est, puniat: ideoque tolerantiam iudicio quod differt nihil detrahere. Duplex autem est huius doctrinae usus, ne sibi indulgeant quibus Deus ad tempus parcit: deinde ne fidelium animos conturbet impiorum prosperitas, sed iustae Dei vindictae locum et tempus concedant. Iam vero quia Dei cunctatio hypocritas securos reddit, ut suis vitiis indormiant, et quamvis audiant reddendam sibi esse rationem, brevi tamen usura libenter fruuntur, denunciat Moses propinquum esse diem, et festinare. Nisi enim palam eos terreat Deus, ac eos in angustum redigat, exsultant in sua licentia. Hinc sacrilegae illae voces quae referuntur apud Isaiam (5, 19): Acceleret, festinet opus eius, ut videamus: appropinquet, adveniat consilium sancti Israel, ut sciamus. Interea tenendum est illud (Habacuc 2, 3): Si moram fecerit prophetia exspecta eam, quia cito veniet neque morabitur.

36. *Quia iudicabit.* Contexunt quidam interpretes hanc sententiam cum superiore: atque ita iudicare accipiunt pro punire. Ac suffragari eorum sententiae videtur apostolus in epistola ad Hebraeos (10, 31) qui hoc testimonio probat, quam horribile sit incidere in manus Dei viventis. Verum nihil obstat quominus apostolus iudicium quod in consolationem piorum a Mose propositum erat, simul transferat in diversum usum, ut magis solliciti sint fideles, quo propius Deus se iudicem in ecclesia ostendit: nisi forte sic resolvere placeat Mosis verba: Quamvis Deus iudicet populum suum, placabilis demum erit, vel poenitentia tangetur, quo irae suae vehementiam temperet. Utrovis modo intelligamus, ad summam rei parum interest. Postquam enim Dei contemptoribus et apostatis, qui ecclesiae Dei domestici censeri volunt, minatus est Moses, nunc se ad exteros convertit ac denunciat non impune quam exercuerint saevitiam contra Israelitas illis cessuram esse: quia tandem Deus foederis sui memor, ignoscet electo populo. Si Iudicare accipias pro gubernare vel causam suscipere particula כִּי adversative vertenda erit: quasi dictum esset: Attamen, vel Caeterum Deus servorum erit vindex: si vero sequamur alterum sensum, tantundem valebit

ac Quamvis, vel etiamsi. Certe consilium Mosis est rigorem Dei erga populum electum mitigando, pios qui profecerint sub Dei ferula animare ad bonam spem, quia Deus in ira recordabitur suae misericordiae. Atqui ita nunc idem docet Moses quod plenius explicuit Deus postea Davidi: Si filii tui legem meam deseruerint, visitabo virga hominis delicta eorum: clementia vero meam non auferam ab ipsis, etc. (Psal. 89, 31. 2. Sam. 7, 14). Nihil autem aptius ad nos in rebus adversis fulciendos, quam ubi promittit Deus modum aliquem fore, ne penitus deleat quos elegit. Ergo quoties ad desperationem nos sollicitant quae patimur mala, in mentem veniat haec doctrina, temporales esse poenas quibus filios suos Deus castigat, quia nunquam fallet promissio, iram eius ad momentum durare: continuum vero fore misericordiae cursum (Psal. 30, 6. Isa. 54, 8). Hinc autem illa doctrina quae ad ecclesiam peculiariter dirigitur: In momento afflixi te, miserationes autem aeternas erga te prosequar. Servos autem hic nominat, non qui suis obsequiis veniam promeriti fuerint, sed quos Deus pro suis agnoscere dignatur. Pendet enim hic honor a gratuita electione: sicuti quum dicit David: Ego servus tuus, et filius ancillae tuae, nihil certe sibi proprium arrogat: sed tantum gloriatur se ab utero esse ex Dei familia, sicuti vernae apud heros suos nascuntur. Interea notandum est, quoties pronunciat Deus se fore servis suis propitium, eos tantum respicere, qui reconciliationem ex animo quaerunt: non autem reprobos, qui perdita obstinatione ad interitum feruntur. Denique ut Deum rigoris sui poeniteat, requiritur mutua poenitentia in peccatoribus: sicut alibi docet: Convertimini ad me, et ego convertar ad vos (Zach. 1, 3). Quidam pro Poenitebit, vertunt: Consolabitur se. Hieronymus rem potius quam verbi significationem sequutus, transtulit: Miserebitur. Verum observandum est quod Deus praefigit gratiae tempus: nempe ubi omnis virtus diffluxerit, et omnes quasi ad internecionem fuerint redacti. Manus enim hic pro vigore ponitur: ac si dictum esset, Deum levi castigatione minime fore contentum: itaque placatum non iri donec ventum fuerit ad extrema. Atque haec circumstantia notatu digna est, ne etiam in gravissimis ecclesiae afflictionibus spes nostra concidat: sed persuasi simus, ubi omnia pessum ierint, adhuc opportunum remedio tempus fore. Neminem residuum manere, vel clausum, vel derelictum, loquutio est fere proverbialis in lingua hebraica sicuti quum dicitur: Succidam e Ieroboam mingentem ad parietem, tam clausum quam derelictum (1. Reg. 14, 10): hoc est tam in urbe quam in agro, vel tam domi quam peregre, quod idem postea repetitur de posteris Achab (1. Reg. 21, 21). Unde apparet eos falli qui opes in thesauris clausas exponunt, et pecus in agris dispersum. Quod etiam ex alio loco clarius liquet, ubi haud dubie respexit ad hunc locum propheta: Vidit Iehova afflictionem Israelis aggravari valde, ut non esset clausus neque derelictus (2. Reg. 14, 26). Et quia non statuerat delere populum, ideo liberavit eum per manum Ieroboam: quasi diceret, Deum sicuti pollicitus fuerat, in ultima vastitate misertum esse populi sui.

EX DEUT. CAP. XXXII.

37. *Et dicet: Ubi sunt dii eorum, deus in quo sperabant?* 38. *Qui adipem sacrificiorum illorum comedebant, et bibebant vinum libaminis illorum: surgant et opitulentur vobis, sit super vos absconsio.* 39. *Videte nunc quod ego, ego sum, et non sunt dii mecum: ego mori faciam, et vivere faciam: percutiam, et ego sanabo, et nemo est qui de manu mea eruat.* 40. *Certe levabo ad coelum manum meam, et dicam: Vivo ego in saeculum.* 41. *Si acuero aciem gladii mei, et arripuerit iudicium manus mea, reddam ultionem hostibus meis, et odio habentibus me retribuam.* 42. *Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnem, sanguine, inquam, occisorum et captivorum a capite in ultionibus inimici.* 43. *Laudate gentes populum eius, quia sanguinem servorum suorum vindicabit, et vindictam reddet hostibus suis, et propitius erit terrae suae, populo suo.*

37. *Et dicet: Ubi sunt.* Dissentiunt hic interpretes, quia alii sermonem continuant, ac si iactantias, et insultationes hostium referret Moses in afflicto ecclesiae statu: alii vero piam gloriationem esse volunt, qua fideles celebrabunt ecclesiae liberationem. Si sermonem accipimus in persona hostium, improprie nomen deorum positum erit in plurali numero: deinde ex errore et inscitia procedet quod additur, Israelitas comedisse adipem: quod illis ne in communi quidem victu fas erat, ac multo minus in sacrificiis, in quibus adeps comburebatur Mihi vero magis probatur diversa expositio: nempe vice conversa, liberam filiis Dei copiam fore insultandi incredulis, ubi Deus vindex apparuerit iniustae saevitiae. Verbum Dicet indefinite sumitur pro Dicetur a quibuslibet filiis Dei. Quemadmodum itaque increduli, dum affligi vident sanctos, eorum fidem petulanter subsannant, ita vicissim Moses, ubi Deus ecclesiae suae opitulatur, sanctos inducit per ludibrium rogantes, ubi sint dii gentium, et ubi sit cuiusque patronus: quoniam singulis (ut notum est) erant dii tutelares. Hac ratione perstringunt adulterina et impura sacrificia, in quibus adipem comedebant, et bibebant libamen vini. In summa, intelligit Moses, ubi Deus suis succurrit, os illis

esse apertum, ut triumphos in gloriam veri Dei canant, et incredulis exprobrent fallacem qua decepti sunt fiduciam.

39. *Videte nunc.* Qui tribuunt proximum sermonem incredulis, Deum nunc inducunt velut ex abrupto loquentem, ut eorum maledicta refellendo, gloriam suam asserat. Verum potius confirmatio est sanctae gloriationis, quam nuper fidelibus dictavit, ubi non solum Deus suos insurgere iubet contra idola, sed prodit ipse in medium, ut gentium vesaniam coarguat: quanquam verba fieri apud fideles ex contextu patet. Postquam ergo suos hortatus est ad spernenda idola, nunc addit se illis suppeditare amplam fiduciae materiam. Nam quum aspicere iubet, specimen non obscurum suae potentiae ante oculos esse significat, si modo attendant. Repetitio pronominis Ego, emphatica est, tum ad excitandam populi tarditatem, tum ad retinendos animos, ne tanquam in ambiguo vacillent. Scimus enim vix pertrahi hominum mentes ad veram Dei cognitionem, quia per flexuosos circuitus versantur, ne recta ad eum tendant. Deinde ubi Deum apprehenderunt, scimus facile abduci: quoniam rerum vicissitudines eos obnubilant, ut huc et illuc incertae vagentur. Hac ratione Deus ubi fictitias omnes divinitates prostravit, eundem semper manere pronunciat, sive occidat sive vivificet, ut in densa afflictionum caligine non desinant fideles in eum respicere. Discamus ex hoc loco, Deum iure suo fraudari nisi unus emineat, idolis omnibus in nihilum redactis: deinde fidem nostram tunc in eo vere defixam esse, et habere firmas radices, si inter varias, quae contingunt, mutationes non labascit, neque alternat, sed supra obstacula emergit, ut in eo sperare non desinat, etiam ubi occidere videtur, quemadmodum loquitur Iob (13, 15). Et certe nihil minus consentaneum quam fidem nostram circumspicere ad eventus, ut inde pendeat: quia Deus promissiones suas vult nobis in ipsa morte esse vivificas. Clausula versus proprie ad hostes referri debet, ubi pronunciat Deus, neminem esse qui eripiat e manu sua.

40. *Certe levabo.* Alii vertunt: Quum elevavero, et uno contextu legunt, claram fore Dei virtutem perdendo et servando, si manum suam in coelum attollat. Ego vero principium esse sententiae non dubito, et Deum ita praefari, quo melius asserat quae continuo post subiicit de futura hostium suorum clade. Si cui tamen placeat adverbium temporis Quando, non admodum repugno, modo haec membra inter se cohaereant: Simul ac levavero manum meam in coelum, hostes ecclesiae meae profligabo. Iam, levare manum, bifariam exponitur: quidam enim ostensionem potentiae esse volunt: quemadmodum elata manu gloriari solent qui viribus suis freti confidenter hostes despiciunt. Rectius tamen alii docent, iurisiurandi caeremoniam esse. Improprie quidem manum suam levare dicitur Deus, qui excelsus est super omnes coelos: sed novum non est eum formulas mutuari ex communi hominum more et usu: praesertim ubi repente in sublime exsurgit, ex quo visus est aliquantisper infra suam altitudinem iacere. Certe quae sequuntur verba, iuramentum in se continent: Vivo ego in saeculum, unde probabile est, signum iurantis exprimi in elevatione manus. Porro longe alio sensu iurat Deus per vitam suam quam homines. Interdum quidem sumit e medio voces nobis tritas, sicuti quum dicitur iurare per animam suam: sed hoc loco tantundem valet: Vivo ego, ac si iuraret per se ipsum, vel aeternam suam essentiam.

41. *Si acuero aciem.* Conditio rem dubiam vel suspensam non reddit: sed resolvi debet in adverbium temporis: quasi diceret: Simul atque arma sumpserit, certam fore hostium stragem, non quod armis indigeat Deus ad hostes expugnandos: sicuti quum addit continuo post: Ubi iudicium apprehenderit manus mea, non significat aliquando sibi eripi, vel elabi, sed praesentem et conspicuum effectum designat. Quoniam ergo Deus ubi hostibus suis parcit, videtur quodammodo abiectis armis quiescere, et cessare ab exsequendis iudicis partibus, denunciat arma sibi in promptu fore, quibus hostes deleat, deinde, iudicium quod deposuisse visus est, rursus sibi vendicaturum: quibus verbis tacite perstringit stultam eorum securitatem qui emortuam eius virtutem esse fingunt, nisi palam se exserat, et iudicium eius evanuisse, quum differtur.

42. *Inebriabo.* Horrendam stragem his verbis depingit: quasi diceret, nullum vindictae fore modum, donec terra sanguine et cadaveribus referta fuerit. Alibi etiam gladius Dei sanguine inebriari dicitur, sicuti hic sagittae, ubi grassatur ira eius per infinitas caedes: nunc dicitur vorare carnem eodem sensu. מדם secundo loco vertunt quidam: Propter sanguinem, et מ interdum, fateor, causalis est particula. Intelligunt ergo hanc fore iustam mercedem crudelitatis, quum divinitus excidentur impii qui Israelitas occiderint vel captivos duxerint. Sed non video cur una dictio diverso sensu exponi debeat. Non dubito igitur secundo repeti, Deum sagittas suas sanguine inebriaturum. Sanguinem vero dicit tam occisi quam captivitatis: sicuti dum caeditur exercitus, alii cadunt in acie, alii mutili et vulnerati fugam captant. Clausula versus varie torquetur: quidam caput per heterosim numeri pro capitibus exponunt: quasi dictum esset: Amputabo hostium capita. Atqui magis probabile esset metaphorice exponere de ipsis ducibus. Rectius tamen alii vertunt: Principium: non quidem temporis, sed quasi diceret, florem, vel excellentiam multitudinis: sicuti vulgo loquuntur: De primo ad ultimum. Ultiones

inimici interpretor, non quas sumet Deus de hostibus suis, sed capitales, vel lethales: quasi diceret, se hostiliter acturum cum impiis, ut nullus sit misericordiae locus.

43. *Laudate gentes.* Quod appositive quidam legunt, Laudate gentes populus eius, et subaudiunt Deum, coactum est. Nihil autem absurdi est si gentes celebrent quae Deus beneficia in populum suum contulit. Certe simplicius est ita accipere, tam insignem fore Dei gratiam erga Israelitas, ut eius cognitio et fama longe lateque se diffundat, et inter gentes quoque sit celebris. Scriptura enim memorabiles quasque Dei virtutes hoc modo amplificat: praesertim ubi de electi populi redemptione agitur: et laudem eius promulgari iubet inter gentes, quia minime conveniat eam includi angustis Iudaeae finibus. Emergit tamen quaestio, quia locum hunc aliter citare videtur Paulus: dicit enim: Laetamini gentes cum populo eius (Rom. 15, 10). Et certe verbum נקם quo utitur Moses, laetari etiam significat. Si recipimus Paulum ex Mose sumpsisse sententiam illam, idem spiritus qui per Mosen etiam per Paulum loquutus fuit, optimus erit verborum suorum interpres: nec male conveniet gentes laetari super felicitate populi Dei. Fieri tamen potest ut Paulus non ex certo aliquo loco, sed ex communi scripturae doctrina testimonium sumpserit. Dignitas autem populi eo commendatur quod Deus pretiosum aestimet eius sanguinem, et eius persequutores pro hostibus suis ducat. In fine versus verbum כפר quidam vertunt Expiare: alii vero Propitium esse: quod secundum magis placuit, tametsi non repudio diversum sensum. Verbum כפר significat expiationem sacrificio fieri ad placandum Deum. Et probabile est Mosen ad legalem reconciliandi modum alludere: meo tamen iudicio, intelligit Deum in gratiam rediturum cum terra sua et populo suo.

EX EODEM CAPITE.

44. *Venit autem Moses, et recitavit omnia verba cantici istius in auribus populi, ipse et Iosue filius Nun:* 45. *Et finivit Moses recitare omnia verba ista ad universum Israelem.* 46. *Dixitque illis: Adiicite cor vestrum ad omnia verba quae ego testificor adversum vos hodie, ut praecipiatis ea filiis vestris, ut custodiant, et faciant omnia verba legis istius.* 47. *Non enim verbum hoc inane a vobis, sed est vita vestra, et per hoc verbum prolongabitis dies super terram ad quam possidendam vos transitis Iordanem.* 48. *Loquutusque est Iehova ad Mosen eo ipso die, dicendo:* 49. *Ascende in montem Abarim istum, montem Neboh, qui est in terra Moab, et qui est e regione Iericho, et vide terram Chanaan, quam ego do filiis Israel in haereditatem.* 50. *Et morere in monte ad quem ascendis, et congregare ad populos tuos, quemadmodum mortuus est Aharon frater tuus in Hor monte, et congregatus est ad populos suos.* 51. *Et quod praevaricati estis in me in medio filiorum Israelis ad aquas iurgii Cades deserti Sin, eo quod non sanctificastis me in medio filiorum Israelis:* 52. *E regione quidem videbis terram, sed illuc non ingredieris ad terram illam quam do filiis Israelis.*

EIUSDEM HISTORIAE REPETITIO.

EX NUM. CAP. XXVII.

12. *Dixit Iehova ad Mosen: Ascende in montem istum Abarim: et vide terram quam dedi filiis Israel.* 13. *Ubi videris eam aggregaberis ad populos tuos tu quoque, sicut aggregatus est Aharon frater tuus.* 14. *Quandoquidem rebelles fuistis ori meo in deserto Sin, in iurgio congregationis, ut sanctificaretis me in aquis coram oculis eorum. Istae sunt aquae iurgii Cades in deserto Sin.*

44. *Venit autem Moses.* Non abs re iterum refert Moses se hoc canticum recitasse coram populo: quia inde apparet quam procul ab omni ambitione fuerit, dum veritus non est sub vitae exitum exacerbare omnium animos, ut memoriam nominis sui exosam redderet. Deinde silentio et modestia populi sancita fuit eius autoritas, ut passi sunt tam aspere se tractari. Nam, quae erat omnium pervicacia, nunquam auditus fuisset nisi interveniente ad ipsos domandos arcano spiritus instinctu. Adiungit sibi Iosue, quem haud dubie pari autoritate armare voluit. Iubet attentos esse ad obiurgationes et minas, ut legi autoritatem conciliet: quod observatu dignum est. Videmus enim ut saepe frigeat nuda doctrina, et nervis careat, nisi acrius stimuletur pigrities quae mentes quodammodo suffocat. Ergo ne spernatur legis doctrina, vel intercidat, vel languidius excepta paulatim evanescat, vehementia cantici huius tanquam stimulo eos pungit, et iubet posteros ad hanc doctrinam formari, ut minis acuatur eorum attentio. Proximo versu ab utilitate commendat servandae legis studium: male enim interpretes, meo iudicio, vertunt: Ne sit vobis verbum inane, vel: Non est verbum inane, ut contemni a vobis debeat. Melius Hieronymus: Non incassum data sunt praecepta. Simpliciter enim intelligit Moses: Legem non frustra esse positam, ut sine fructu diffluat: ideoque cavendum, ne Deum frustrentur qui prodesse ipsis voluit, רק itaque fructuoso opponitur, quod melius liquet ex confirmatione mox addita, esse in illis vitam, ut dies suos proro-

gent in terra sibi promissa. Lex ergo dicitur non esse inanis quia fructuosa sit in salutem. Quomodo autem eadem sit mortifera, nec quidquam per se efficaciae habeat, ante diximus. Verum quidem est: legem, ut est certa iustitiae regula, salutem non fallaciter promittere hominibus: sed quia nemo est qui re ipsa praestet quod Deus exigit, accidentali hominum culpa, vita convertitur in mortem: ubi autem omnes sub maledictione demersi sunt, succedit novum remedium, ubi gratuita venia sic Deo reconciliantur ut qualecunque ipsorum obsequium placeat.

48. *Loquutusque est Iehova ad Mosen eo ipso die.* Hoc suo ordine non referri inde colligitur, quia certum est Mosen ante conscriptum canticum de sua morte fuisse admonitum. Idque diserte confirmat altero loco quem attexui. Dicit enim, antequam sibi substitueret Iosue, condictum sibi fuisse locum ubi mortem obiret: sed novum non est seriem narrationis inverti. Caeterum hic rarum fidei et obedientiae specimen cernere licet. Mortem naturaliter fugiunt omnes, ut nemo sponte ad eam properet, nunquam ergo sponte ingressus esset sepulcrum, nisi spe melioris vitae fretus. Simile exemplum ante vidimus in Aharone. Atqui tunc neque resurrectio tam familiariter patefacta erat quam hodie per evangelium, necdum apparuerat Christus primitiae resurgentium. Quamvis ergo a morte abhorreat carnis sensus, praevaleat in nobis fides ad terrores omnes superandos, sicuti Paulus docet filios Dei, quamvis non appetant exui, optare tamen superindui, ut absorbeatur mortalitas a vita. Sed obedientia haec fuit singularis, ad mortem non minus libenter se accingere quam si invitatus esset ad laetum aliquod hospitium. Unde apparet sanctos viros ita se consecrasse Deo, ut eius arbitrio vivere et mori parati essent. Mons Abarim videtur nomen sumpsisse ab angulis, vel lateribus, quia in plures colles divisus erat, sicuti etiam hic vocatur Nebo, et alibi diversis nominibus. Alii a transitu dictum putant: sed opinio illa probabilis, plurali numero Abarim vocari vel cacumina et vertices, vel interstitia quae sita erant oppositis cacuminibus. Etsi autem postea videbimus aliam fuisse causam cur servum suum subducere vellet Deus ab hominum conspectu: notanda tamen est quae hic exprimitur consolatio, levatum fuisse mortis dolorem, quod terram Chanaan aspicere datum fuit. Hac ratione iussus est conscendere montis verticem. Quamvis enim hoc beneficio privatus, acquievisset in sola Dei promissione, haec tamen accessio non parum profuit ut alacrius populum in haereditatis suae limine relinqueret. Neque enim filios Dei prorsus omni humano affectu exuit fides, sed coelestis pater pro sua indulgentia eorum infirmitatem sublevat. Ita quum Mosi triste esset ab ingressu terrae arceri, opportuno subsidio adiutus fuit, ne obstaculo impediretur in suo cursu.

51. *Et quod praevaricati.* Ex poena melius cognoscitur quam necessarium Mosi fuerit gratiae signum. Mors enim per se non adeo fuisset acerba: sed causa quae iterum exprimitur, graviter vulnerabat sancti viri animum, quod videbat se a communi haereditate ob propriam culpam iusta Dei vindicta excludi: quod pios magis excruciat quam centum mortes, imo innumerae. Hinc lamentabiles illic querimoniae Davidis et Ezechiae, et alibi omnium fidelium ubi vita eripitur ab irato Deo, Sepulcrum non confitebitur tibi, neque mors laudabit te, non exspectabunt veritatem tuam qui descendunt in foveam (Ps. 6, 6. Isai. 38, 18. Psal. 115, 17). Certe non adeo illis fuit formidabile mori, quin placide et alacriter migrarent e mundo quum advenit tempus, sed formidabile iudicium Dei, cuius sensu territi erant, deprecati sunt. Idem moeror conficere poterat animum Mosis, nisi fuisset mitigatus. Porro quum a poenis temporalibus nulli, quamlibet eximii, prorsus exempti fuerint, discamus eas patienter ferre. Mosi non pepercit Deus, quid ergo mirum si melior non sit nostra conditio? Adde quod hominum opinione leve erat delictum, cuius causa duriter castigatus est, indignatione enim correptus, sic efferbuerat contra populum, ut minus quam par erat tribueret Dei potentiae. Atqui veniam facilius obtinent quae inconsiderato impetu nobis excidunt: sed hinc apparet quam pretiosa sit Deo sua gloria, dum impune vel per incogitantiam obscurari non patitur. Simul etiam docemur, nihil esse magis praeposterum quam iudicium nobis sumere de peccatis, eaque ad nostram trutinam appendere, quorum solus Deus legitimus est cognitor. Etsi autem pronunciat Mosen et Aharon defecisse, et rebelles fuisse ori suo: ne quis tamen putet data opera fidem abrogasse verbo Dei, additur species correctionis, non sanctificasse Deum in medio vel coram oculis filiorum Israel. Unde patet eos tantum nimis fervidae perturbationis reos peragi, quod non satis cordate coram populo gloriam Dei asseruerint. Reliqua petantur ex 20. Num. cap.

DEUTER. CAP. XXXIII.

1. *Haec autem benedictio qua benedixit Moses vir Dei filiis Israel in morte sua.* 2. *Et dixit, Iehova e Sinai prodiit, et ortus est e Seir ipsis, illuxit e monte Pharan, et venit cum decem millibus sanctitatis: a dextra eius ignea lex illis.* 3. *Utique diligit populos, omnes sancti in manibus tuis, et ipsi adhaeserunt pedibus tuis, ut sumerent ex eloquiis tuis.* 4. *Legem praecepit nobis Moses in haereditatem coetus Israel.* 5. *Et fuit in Recto rex, in colligendis capiti-*

bus populi, simulque tribubus Israel. 6. *Vivat Ruben, et non moriatur, et sit*[1]) *parvus numero.* 7. *Hoc etiam Iudae, et dixit: Audi Iehova vocem Iehuda, et ad populum suum duc eum, manus eius sufficiat ei, dum auxilio fueris contra hostes eius.*

1. *Haec autem.* Hoc velut condimento lenita fuit amaritudo cantici, dum futurae et perpetuae Dei gratiae testimonium reliquit Moses: ac si inaestimabilem thesaurum in manibus populi deponeret. Sicuti enim Deus redempto populo, et lege data, foedus renovavit, cuius testis et praeco fuerat Iacob: ita Moses veluti secundus fuit pater, qui benedictiones rursus sanciret, ne unquam obsolesceret earum memoria. Porro ut suis benedictionibus fidem conciliet, antequam ad eas veniat, magnifice de sua vocatione praefatur. Etsi enim benedictionis nomen tantundem valet ac fausta precatio: tenendum tamen est, Mosen hic non precari vulgari modo, quasi privatum hominem, ut vota concipere solent patres pro filiis: sed prophetico spiritu quae a Deo speranda erant beneficia in medium proferre. Haec igitur ratio est cur imperii sui dignitatem ac decus splendidis elogiis extollat: ut certo statuant duodecim tribus Israel, Deum esse benedictionum autorem. Eadem ratione virum Dei se nominat, ne quae dicturus est aliter accipiat populus quam si profecta essent a Deo, cuius indubius est minister. Nec pondere caret temporis circumstantia, ante mortem, vel in morte, quae prophetiae vim quoque testamenti adiungit.

2. *Et dixit, Iehova e Sinai prodiit.* His verbis admonet, foederis quod Deus in lege sua pepigerat, confirmationem se afferre, nec quidquam esse separatum. Haec autem connexio ad benedictionum certitudinem satis superque valebat, modo legi suus constaret honor: nihil enim ad obsignandam Dei gratiam aptius erat quam maiestas illa quae resplenduerat in promulgatione legis. Perperam (meo iudicio) quidam vertunt, Deus in Sinai venit: quia potius intelligit Moses, Deum inde prodiisse, ubi conspectus fuit eius fulgor: per Seir et Pharan idem repetit, ornatus causa. Et quando haec tria synonyma sunt, ideo venire, egredi, et oriri, rem quoque unam designant, illam scilicet coelestis gloriae manifestationem quae in sui admirationem rapere debebat omnium mentes: ac si diceret, eadem veneratione excipiendas esse suas benedictiones, atque illa quam legi suae Deus acquisierat, dum in monte Sinai conspicua enituerat eius facies. Hanc figuram imitatus est propheta Habacuc (3, 6), licet in diversum finem, nempe ut secure in eius potentiam recumberet populus, quae olim visibili splendore patefacta fuerat patribus. Per decem millia sanctitatis, non fideles (ut volunt multi) sed angelos intelligo quibus stipatus erat Deus, tanquam regia cohorte. Nam et Deus arcam locari voluit inter Cherubim, ut doceret sibi praesto esse coelestes exercitus. Ideo apud Isaiam (6, 2) Seraphim circumdant eius solium: Daniel (7, 10) autem se vidisse dicit decies mille myriadas: illa multitudine infinitum numerum designans, sicut et Moses per decem millia. Probabile autem est, ex hoc loco Stephanum et Paulum mutuatos esse doctrinam illam, legem ordinatam fuisse per angelos in manu mediatoris (Act. 7, 53 Gal. 3, 19): eo enim sanctior legis autoritas, quae tot habuit obsignatores. Statuitur ad dexteram eius lex, non modo tanquam sceptrum vel insigne sed tanquam potestas vel ratio gubernandi: neque enim tanquam rex apparuit solum, sed ostendit quomodo praeesse vellet. Lex autem ignis vocatur, ad iniiciendum terrorem, et omnes ad humilitatem cogendos. Quanquam non displicet, Mosen in hoc epitheto alludere ad externa ignis et flammae symbola, de quibus vicesimo capite Exodi loquutus est. Quoniam vero nomen דת quodlibet statutum vel edictum significat, quidam ad prohibitionem restringunt, ne quis ad montem propius accederet. Ego vero non dubito totam doctrinam notari qua continetur Dei imperium.

3. *Utique diligit populos.* Si de gentibus accipere libeat, sic resolvenda erit oratio: Quamvis diligat cunctos mortales, peculiari tamen favore dignari sanctos, ut eorum salutem custodiat: verum rectius exponitur de solis Abrahae filiis, quos ideo vocat populos: quia ob multitudinem in quam excreverant in tribus divisi, poterant censeri totidem gentes. Quoniam autem particula אף prorogationem significat, sicut apud Latinos Adhuc, optime conveniet sensus: Quamvis in multas stirpes dispersi sint Abrahae posteri, ut videri possint alienati ab una familia: Deum tamen adhuc amore suo omnes prosequi, nec multiplicem turbam obstare quominus unum corpus ipsos censeat. Summa est, neque temporis progressu, neque incrementis populi, exstinctam esse Dei gratiam: sed continuam fore erga genus Abrahae, quamlibet longe lateque propagatum fuerit. Notandum autem est, quod mox additur amoris signum, esse scilicet in manu Dei. Unde colligimus, ex quo nos amplexus est Deus in gratiam, certum fore salutis nostrae custodem: unde iterum nascitur solidae et aeternae vitae fiducia. Mutatio personae sensum non obscurat, dum a tertia ad secundam transit. Verum quia fidelibus permisti erant multi hypocritae, ut ecclesia Dei semper areae fuit similis, singularem hanc Dei gratiam privilegio ad eos restringit Moses, qui se Deo libenter subiiciunt, et pia docilitate amplexantur eius doctrinam: qua nota discernit inter genuinos Dei filios, et spurios aut degeneres, qui falso praetexunt eius nomen.

1) *In margine:* vel, quamvis sit.

Ubi vertimus: Ipsi adhaeserunt pedibus tuis, alii transferunt: Percussi sunt ad pedes tuos: sed coacte meo iudicio. Eliciunt quidem utilem doctrinam, ferulis subactos esse ut Deo parerent: sed potius ducta est metaphora a discipulis: qui, recepto linguae hebraicae usu, dicuntur sedere ad pedes magistri, ut diligentius attenti sint. Idque probatur ex contextu: dicuntur enim fideles se adiunxisse pedibus Dei, ut accipiant e sermonibus, hoc est in eius doctrina proficiant.

4. *Legem praecepit nobis Moses.* Quod de gloria Dei et legis praestantia disseruit, nunc ad suam personam accommodat, quia propositum erat (ut dixi) ministerio suo fidem asserere. Ergo, ut certa sit eius legatio, divinitus se doctorem populo praefectum esse gloriatur, neque ad exiguum tempus, sed in omnes aetates. Nam haereditatis nomine legis notatur perpetuitas. Vendicat deinde sibi regis imperium, non quod regio more dominatus fuerit, sed ut summi imperii dignitas verbis eius pondus addat. Collecta autem capita fuisse dicit et tribus coaluisse, respectu miserae dissipationis, quae ad interitum tendebat: ac si diceret, suo ductu et opera de integro renovatum esse statum populi. Incipit a Ruben primogenito, et damnationis ignominiam quae inusta fuerat a patre Iacob, ita tollit vel sublevat, ut tamen non restituat in gradum honoris. Duram enim sententiam pronunciaverat sanctus vir, ne proficeret Ruben, sed difflueret instar aquae. Ergo ne tota posteritas animo despondeat, vel ab aliis reiiciatur, mitigat abdicationis rigorem, ac si daretur venia damnato. In summa locum assignat familiae Ruben inter filios Iacob, ne desperatio praecipites in deterius agat. Secundum membrum duos recipit sensus contrarios: ad verbum est: Sit parvus numero. Et certe tribus illa non fuit ex maxime populosis: quia tamen mediocris fuit, ut plures alias superaret, quidam negativam repetunt: Non moriatur, nec sit parvus numero. Atqui magis probabile videtur, detrahi familiae Ruben quod ferebat ordo primogeniturae, et ita promissioni gratiae aspergi aliquod dedecus residuum. Et certe non modo tribus Iuda, sed etiam Simeon, Issachar, Zebulon, Dan et Nephthali multitudine hominum praecelluit. Ita non male quadrabit exceptio, censeri Ruben in populo Dei, modo ne suam dignitatem in solidum recuperet.

7. *Hoc etiam Iehudae.* Hieronymus sensum fideliter reddidit: Haec est benedictio, licet verbis id non sit expressum. Porro, quod primo intuitu videri absurdum posset, splendidis et liberalibus elogiis, quibus ornata fuerat tribus Iuda, detrahi non male convenit. Neque enim hoc modo mutatur inviolabile decretum de principatu Iuda: sed tantum admonet Moses quam difficilis futurus sit effectus. Pronunciaverat Iacob, quasi de pacato imperio Iuda: Laudabunt te fratres tui, filii patris tui se tibi subiicient, non recedet sceptrum e Iuda, nec legislator e pedibus eius. Verum quoniam abscondita iacuit haec dignitas, ac necesse fuit cum multis et tardis obstaculis luctari antequam demum emergeret: ideo magis restricte loquitur Moses. Quanquam non ad exordia tantum videtur respexisse, sed ad varias clades, quibus non tantum minui, sed pessum ire visum est regnum Davidis: praesertim vero ad funestam interruptionem, quae contigit ab exsilio babylonico. Summa est, felicitatem de qua vaticinatus fuerat Iacob, non fore ita conspicuam in tribu Iuda, ut omnia illic laeta et iucunda speranda sint: quin potius eos quibus promissa fuit summa potestas cum opulentia, multis malis fore obnoxios, ut in angustias redacti auxilio Dei maxime indigeant. Ideo se ad preces convertit: et exemplo suo non modo tribum illam, sed alias etiam hortatur ut in extremis difficultatibus fidem Dei implorent. Quae doctrina ad nos quoque pertinet, ut quo magis incumbit Satan ad obruendum Christi regnum, eo magis ad preces et vota stimulemur. Interea notandum est quod dixi, promissionem manere stabilem: quia non frustra omnes tribus imperio Iuda subiicit Moses, ubi deduci postulat ad populum suum, nec frustra promittit Deum praesto fore ad opem ferendam, ut inimicis praevaleat.

EX EODEM CAPITE.

8. *Ad Levi vero dixit: Perfectiones tuae et splendores tui fuerunt viro misericordi tuo, quem tentasti in Masa: et contendere fecisti eum ad aquas Meriba.* 9. *Qui dixit patri suo et matri suae: Non vidi eum: et fratres suos non agnovit, et filios suos non cognovit: nam custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servarunt.* 10. *Docebunt iudicia tua ipsum Iacob, et legem tuam Israelem: ponent suffitum in nares tuas: et holocaustum super altare tuum.* 11. *Benedic Iehova substantiae eius, et in opere manuum eius complaceas tibi: transfige lumbos inimicorum eius, et odio habentium eum ne resurgant.* 12. *Ad Beniamin dixit: Dilectus Iehovae habitabit confidenter iuxta illum, tegens illum tota die, et inter humeros eius habitabit.* 13. *Ad Ioseph vero dixit: Benedicta a Iehova terra eius ab excellentia coeli, ob rorem, et ob voraginem cubantem deorsum,* 14. *Et ob praestantiam proventuum solis, et ob praestantiam fructuum lunae,* 15. *Et ob praestantiam cacuminis montium antiquorum, et ob praestantiam collium perpetuorum,* 16. *Et ob praestantiam terrae, et ob plenitudinem eius: et beneplacitum habitatoris rubi veniat super caput Ioseph, et super verticem separati a fratribus suis.* 17. *Primo-*

geniti bovis eius decor erit ei, et cornua unicornis cornua eius: ipsis populos cornupetet simul usque ad fines terrae. Atque haec sunt decem millia Ephraim, et ista millia Manasse.

8. *Ad Levi vero dixit.* Haec moderatio, vel correctio asperioris sententiae Iacob, non modo in gratiam tribus leviticae posita fuit, sed magis totius populi. Dixerat Iacob: Simeon et Levi arma iniquitatis in habitationibus eorum, in concilium eorum non veniat anima mea, nec in coetum eorum lingua mea. Certe concidere poterant animis posteri, saltem in nullo pretio habiti fuissent, quos tantopere detestatus fuerat patriarcha, et autor generis. Atqui tribum illam sibi postea consecravit Deus, ut inde sanctitas deflueret ad alias tribus: quod fieri non poterat nisi deleto superiore probro. Porro si quis rixator obtrectet huic benedictioni, ac si nimius in favorem suae tribus propensus fuisset Moses, nulla eius rei apud eum residere potest suspicio. Primo, qui nunc Levitas tam honorifice appellat, idem fuit ignominiae praeco: neque antehac multis locis pepercit suis popularibus: sed libere, quoties res ferebat, invectus est in eorum vitia. Deinde nihil in Levitis nunc commendat praeter novam dignitatem quam Deo placuerat in ipsos conferre, qua in parte etiam minime suspectus esse debet, quum filiis suis in ordinem coactis, solos posteros Aharon extulerit in summum honorem. Nunc igitur non alio spectat quam ne hominum culpa vilescat sacerdotii dignitas, cuius contemptu profanata esset religio. Scimus enim quam proclive sit in hominum personis arripere quod sacris muneribus deroget. Certe nisi fuisset Levi purgatus ab illo dedecore quo aspersus fuerat, caruisset omni veneratione sacerdotium: atque ita minimae existimationis fuisset Dei cultus. Nunc vero ubi familiam illam sibi Deus sanctificat, quasi in integrum restituit: unde apparet, temporalem duntaxat fuisse poenam: quia Mosi propositum non fuit retractare quod spiritus dictaverat sancto Iacob. Nec vero quidquam ex se ipso protulit ipse: sed idem spiritus ignominiam, quae foedare poterat tribum Levi, tollit: quia nonnisi ad tempus irrogata fuerat. Et iam alibi vidimus, quod de illius familiae dispersione vaticinatus erat Iacob, cessisse in honorem: quia Levitas Deus quasi in excubiis ubique disposuit, ut eorum opera doctrinae puritas in toto populo vigeret. Sic ergo fuerunt separati ut poena in beneficium cederet. Tenendum ergo est: Mosen non gratificari suis fratribus: sed honorifice de sacerdotio loqui, ne contemptibiles essent quos Deus ministros elegerat. Et certe posterior gratia vocationis tegere debuit superioris infamiae memoriam. In hunc modum Christus, Petrum in gradum apostolatus restituere volens, triplicem eius abnegationem delet, ter eum praeficiendo suis ovibus (Ioan. 21, 17). Porro sermo qui sequitur ad Deum referri debet: male enim quidam vertunt: Urim et Thummim erunt apud te, ac si Moses alloqueretur tribum Levi. Itaque ut tollatur ambiguitas, commode licebit transferre De Levi potius quam Ad, et ל saepo hoc sensu capitur. Quo itaque magis authentica sit benedictio, Deum ipsum compellat Moses, ac si eum citaret testem, vel apud eius tribunal referret sua mandata. Etsi autem hic ponuntur hebraicae voces Thummim et Urim, quae fuerunt praecipue partes sacri ephod: non dubitavi tamen post alios appellative transferre. Neque enim dubium est quin illis symbolis notata fuerit tam legis scientia, (quae unica lux est animarum) quam vitae integritas. Summa tamen est, apud Aharon depositum fuisse sacerdotii honorem. Quem nominat virum clementiae Dei, vel mansuetum: Hieronymus pro suo more vertit Sanctum, improprie, חסיד enim mitem vel humanum significat. Atque hoc epitheton passim tribuitur filiis Dei, ut discamus imitari patrem illum misericordiae, qui solem suum oriri facit super bonos et malos. Quae sequuntur, loco exceptionis addita esse existimo: quod Deus tentaverit eum in Masa. Nec vero mihi dubium est quin Moses Dei misericordiam amplificet hac circumstantia, quod dignatus fuerit Aharon tanto honore: qui tamen impatientia victus, defecerat. Interea notandum est, populi respectu celebrari zelum Aharonis tanquam laude dignum: quasi dictum esset, peccatum Aharonis ex fonte virtutis manasse: quoniam ex sancta indignatione ad fervorem impatientiae lapsus est, quum indigne ferret populum contra Deum tumultuari. Nisi forte per apostrophen verba haec de populo intelligere placeat: Tentasti, ad contentionem provocasti eum, vel, litigasti cum eo: melius tamen fluet oratio, si intelligamus Deum cum Aharone tunc disceptasse: quia, etsi tentatione victus est, specimen dedit non spernendum suae pietatis: et ex eo tempore non destitit strenue functionem suam exsequi.

9. *Qui patri suo dixit.* In persona Aharonis exemplar Levitis omnibus proponitur ad imitandum. Ac primo quidem dicitur renunciasse carni et sanguini, quo expeditior esset ad parendum Deo. Et certe, ut se totos Deo addicant ecclesiae pastores, necesse est exuere terrenos affectus, qui subinde eos retroagerent. Dicitur ergo Aharon valedixisse suis omnibus, quo se Deo libere impenderet: hoc idem nunc exigit Christus a suis discipulis (Mat. 10, 37 et alibi), ut filii patres obliviscantur, et patres filios, mariti uxores, ne quid eorum cursum moretur, quominus per vitam et mortem strenue pergant quo vocati sunt. Postea numero plurali totum ordinem leviticum Moses complectitur: unde colligere licet, quae prius dicta sunt, non restringi ad unum hominem. Quod autem dicit custodisse sermonem

Dei, et servasse foedus, non ad communem modo obedientiam spectat: sed ad peculiarem servandi depositi curam. Pariter quidem dicuntur fideles legem servare, dum ad sancte vivendi studium attenti sunt: sed custodia cuius hic fit mentio, peculiariter ad docendi munus refertur. Custodes ergo legis vocantur Levitae et observatores, quasi *νομοφύλακες:* quoniam apud eos depositus est coelestis doctrinae thesaurus: quod proximo versu clarius exponitur: Docebunt Iacob, etc. Si quis legis observationem intelligere malit de vita et moribus, ac si dictum esset: Levitas bono exemplo aliis praeire, non contendo: mihi tamen videtur secundum membrum esse exegeticum, et familiarius explicare quod subobscure dictum fuerat, vel modum notare servandae legis, quia populi doctores et magistri erunt. Quanquam notanda est docendi ratio: neque enim illis permittitur sua commenta ingerere, vel proprio arbitrio fingere vivendi regulam: sed iubentur ex lege petere quod tradant, eamque pure et fideliter interpretari. Haec autem interposita fuit conditio, ut quisquis honoris vellet esse successor, vocationis suae memor, docendi partibus fideliter incumberet. Itaque quum incorrupto ecclesiae statu inanem titulum obtenderent sacerdotes, quibus nihil erat simile, stulta eorum gloriatio refellitur apud Malachiam: Pactum meum, inquit, fuit cum Levi, pactum vitae et pacis (Mal. 2, 5): quia lex veritatis fuit in ore eius, et labia sacerdotis custodient scientiam, legemque requirent ex ore eius: vos autem violastis foedus meum. Discamus ergo ex hoc loco, quisquis primatum sibi arrogat in ecclesia, repudiandum, nisi fidum doctorem praestet. Tertia pars sacerdotalis officii additur: Operam dare sacris peragendis: nam ab agricultura, et aliis terrenis negotiis eos explicuerat Deus, quo liberius docendi et sacrificandi officio vacarent. Etsi autem videri, potuit vilis illa occupatio: si tamen veritas spectatur, non vulgaris fuit honor, medios intercedere ut populum Deo reconciliarent: nam et minimi quique ex Levitis aliquam expiandi partem obibant. Porro sub suffitu et holocaustis, comprehenditur totus legalis cultus. Et suffitus dicitur applicari Dei naribus: quia eius oblationis gratus et quasi suavis erat odor, ut alibi visum est.

10. *Benedic Iehova.* Videtur haec precatio tacite opponi penuriae quae Levitas manebat, nisi aliunde illis cibum suppeditasset Deus quam ex agrorum proventu. Privati enim erant communi haereditate, et solus Deus illis erat pro latifundio. Ergo ne illis molesta sit sua conditio, solatium adhibet Moses, et iubet a Deo exspectare copiam, quae ad victum sufficiat, promittens eius benedictionem uberrimi proventus loco fore sicuti in Psalmo (132, 15) dicitur: Victum eius benedicens benedicam, et sacerdotes saturabo panibus. Quod sequitur: Ut opus manuum Deo placeat, potest tam generaliter exponi de labore qui impenditur ad victum acquirendum quam de cultu, vel tabernaculi ministerio: verum quia Levitas Deus occupabat in sacris muneribus, videtur oblique illis promittere, non minus fructuosa fore eiusmodi exercitia, quam si ad lucrum penitus attenti essent. Aliis fas erat industriam suam conferre ad augendas rationes domesticas: ut probe officio satisfacerent Levitae, quaestum negligere oportuit. Iam ne sibi ab inedia metuant, admonet Moses, spiritualium laborum terrenam quoque mercedem a Deo sperandam esse. Tertium id data opera positum esse videtur, ut Deus configat vel percutiat eius inimicos: quia ut plurimum invidiae, odiis et insectationibus expositi sunt pii doctores. Nam quod Ieremias (15, 10) conqueritur se virum esse rixarum, in omnes prophetas et Dei ministros competit: quia aegre patitur mundus spirituali verbi Dei gladio suos affectus mactari: unde ebulliunt multa certamina. Deinde Satan ut contemptibilem reddat doctrinam, non desinit quibuscunque potest modis infestus esse, et armare suas catervas ad gerendum bellum: ut singulari Dei auxilio indigeant ecclesiae pastores. Locus ergo apprime notatu dignus, quamvis semper immineant Dei servis multi adversarii, eos obsideant, provocent ad conflictum, omnia denique machinentur ad ipsos oppugnandos, praesto tamen fore Dei subsidium, quo reddantur inexpugnabiles: sicuti Ieremiae dictum fuit: Pugnabunt contra te, sed non praevalebunt (Ier. 1, 19). Ubi vertimus: Ne resurgant, alii reddunt Ne insurgant: quod etsi non reiicio, videtur tamen minus esse consentaneum: quia noluit Moses Levitas a molestiis pugnarum eximere: sed tantum promittere victoriam: quia Deus hostes eorum exitialiter prosternet.

12. *Ad Beniamin dixit.* Probabile est Mosen ad haereditatem alludere, quae sorte obtigit filiis Beniamin: nam illis pars Ierosolymae cessit, in qua erat templum. Quoniam ergo stationem illis attribuit Deus, in qua eos quodammodo alis suis protegeret, ac foveret, non abs re dicuntur ab eo dilecti, quia id non vulgare fuit amoris pignus. Habitare vero super Deum, et inter humeros eius, tantundem valet atque in eum recumbere, similitudine a patribus sumpta, qui filios adhuc parvulos et teneros gestant: Alii contrarium sensum eliciunt, Deum habitaturum super humeros Beniamin: sed nimis violenter.

13. *Ad Ioseph vero dixit.* Quaedam repetit Moses ex benedictione Iacob, neque in ulla alia tribu tam probe accedit ad patriarchae verba. Etsi autem tunc in duas tribus et gentes divisa erat familia Ioseph, exorditur tamen ab ipso capite: tandem vero in fine pronunciat ad Ephraim et Manasse pertinere quod patri datum fuerat. Primo

celebrat eximiam terrae foecunditatem in qua habitaturi erant posteri Ioseph: deinde testimonium suum obsignat, interposita Dei autoritate. Terram ergo fertilem illis promittit, ab optimis thesauris coeli: מגד enim optimum quodque et pretiosissimum significat. Itaque quod fructus quidam transferunt, mihi non placet, quanquam nescio an de bonitate coeli loquatur Moses, an vero Dei beneficentiam commendet, quod posterius videtur quadrare contextui, ubi externa fertilitatis media commemorat, rorem et abyssum: qua voce intelligo fundum ipsius terrae. Proximo versu fateor nomine מגד electissimos quosque fructus intelligi: sed significatione non mutata. Alii vertunt: Delitias: alii pro eximia fructuum excellentia, suaves fructus. Cur autem גרש quidam influentiam transferant: non video. Eiectionem proprie significat: sed metaphorice pro fructu capitur qui e terra exoritur et erumpit. Quos tamen vocet fructus solis et lunae, mihi non satis liquet. Nam quod soli quidam assignant proventus ex satione et vindemias: lunae vero cucurbitos et cucumeres, nescio an firmum sit: rectiusne sentiant alii ita vocari flores vel fructus menstruos in medio relinquo.

15. *Et ob praestantiam cacuminis.* His verbis docet nullam terrae partem fore sterilem. Scimus cacumina montium ut plurimum esse arida et inculta: vel saltem praeter arbores infrugiferas nihil proferre. Atqui Moses illic quoque optimos proventus fore affirmat: qua ratione (ut ego quidem censeo) Montes antiquos, et colles saeculi nominat, quasi nobilissimos: neque enim laudatur vetustas, ac si ante reliquum orbem creati essent: sed honoris causa montes censentur quasi primogeniti, in quibus eminet Dei benedictio. Sic in benedictione Iacob: Usque ad extremitatem collium saeculi, quasi diceret, in illis celeberrimis montibus nullum angulum ubertatis fore expertem. Proximo versu quod de montibus dixerat, generaliter ad totam terram extendit. Quod postea quidam vertunt: Ob voluntatem habitatoris rubi veniet benedictio, remotum est a sensu Mosis: alius prorsus barbare: Ob pietatem. Ego vero nomen רצון, in nominandi casu positum esse arbitror: quia optime convenit, favorem Dei venturum esse super caput Ioseph. Postquam enim eius beneficentiam laudavit Moses, nunc fontem ipsum vel causam designat, quae eximia terrae ubertas effectus fuit gratuiti Dei favoris. Optime respondent verba Iacob: A Deo patris tui, (inquit) et ab omnipotente, et ubi etiam exposui cur Ioseph dicatur Nazaraeus inter fratres. Iam quod *περιφραστικῶς* vocatur Deus habitator rubi, ad visionem spectat quae Mosi in monte Sinai oblata fuit. Deus enim tunc secundo apparuit populi sui redemptor et pater, ex quo foedus pepigerat cum Abraham et Iacob. Id vero ad confirmationem valet: ac si diceret, eundem Deum qui olim benedixit Ioseph ore servi sui Iacob, nunc idem vaticinium repetere, quo certior sit eius fides.

17. *Primogeniti.* Sensum obscurant interpretes, vertendo: Primogenitus in nominativo casu. Mihi vero dubium non est quin decorem Ioseph comparet magnitudini pulcherrimae bovis: ac si diceret: Pulchritudo eius, tanquam boum qui selectissimi sunt in eius armentis: certe primogenitum pro egregio poni recte convenit. Dicit ergo nullos reperiri in terra Ioseph pulchriores boves, vel magis decoros quam sit ipse populus. Formae etiam robur et vires adiungit, ut contra hostes quoslibet invictus maneat. In fine versus (ut antea admonui) pronunciat quod hactenus vaticinatus est de Ioseph, commune fore duabus familiis Ephraim et Manasse. Interea vero confirmat sententiam Iacob, qua Ephraim natu minorem praetulerat maiori. Ideo chiliadas tantum Manasse recenset: Ephraim vero myriadas, cuius rei documentum iam ediderat Deus in censu cuius facta fuit mentio, in quo tribus Ephraim reperta fuit populosior.

EX EODEM CAPITE.

18. *Et ipsi Zebulon dixit: Laetare Zebulon quum egredieris, et Issachar in tabernaculis tuis.* 19. *Populos ad montem vocabunt: et illic sacrificabunt sacrificia iustitiae, quoniam affluentiam maris sugent, et tecti thesauri arenae.* 20. *Et ad Gad dixit: Benedictus qui dilatare fecit Gad: sicut leo habitabit, et rapiet brachium atque verticem.* 21. *Et vidit principium sibi, quod illic portio legislatoris tecta, veniet autem cum pricipibus populi: iustitiam Iehova faciet, et iudicia eius cum Israele.* 22. *Et ad Dan dixit: Dan ut catulus leonis saltabit e Basan.* 23. *Et Nephthali dixit: O Nephthali satur beneplacito, et plene benedictione Iehovae, occidentem et meridiem posside.* 24. *Et Aser dixit: Benedictus prae filiis Aser, erit beneplacens fratribus suis, et tingens in oleo pedem suum.* 25. *Ferrum et aes, calceamenta tua* [1]) *et sicut dies tui fortitudo tua.*

18. *Et ipsi Zebulon.* Duas tribus inter se comparat, quod locis vicinae, multum tamen inter se essent dissimiles: altera enim negotiationi dedita, frequentes huc et illuc habebat egressus: alteram vero magis delectabat otium et quies. Haec tam diversa conditio notatur, ubi iubet Zebulon laetari in suis expeditionibus: Issachar vero in domestica quiete.

---

1) *In margine:* vel, serae tuae. *Non tamen in editione principe. Gallus habet in textu:* Ta closture *in margine:* ou, chaussure.

Subscribit autem Moses vaticinio Iacob, qui dixit Zebulon habitaturum in portu maris, ut naviget mercaturae causa: Issachar vero, quia magis otio delectabitur, desidem fore et ignavum, ut redimendae pacis causa, tributum pendere non recuset. Quod sequitur additum existimo, ac si dixisset Moses, locorum distantiam obstaculo non fore quominus una cum aliis Ierosolymam ascenderent, ad colenda pietatis exercitia. Nam quo remotiores erant a templo, frigere apud eos poterat legalis cultus studium. Quamvis ergo in extremis finibus habitent, dicit Moses venturos nihilominus ut Deo sacrificent. Per populos quidam intelligunt alias tribus: quod minime consentaneum videtur: alii vero exteras gentes, ad quas accessum dabant commercia. Ego vero simpliciter interpretor, quamvis itineris longitudo suadeat domi quiescere, se tamen mutuo cohortaturos, ut in magnis catervis ad templum se conferant. Finis versus potest esse causae redditio: quasi dictum esset, eo magis attentos fore ad cultum Dei, quia ab ipso locupletati, studebant laudem referre. Et certe foedae ingratitudinis signum est, non stimulari Dei beneficiis, ut quo liberalius nobiscum agit, alacrius enitamur ad reddendam gratiarum actionem. Simul docet Moses minime illis graves fore itineris sumptus in magnis opibus. Quamvis enim non adeo pinguis esset regio: situs tamen valde commodus erat ad ipsos locupletandos. Ita hic ubi dicitur: Sugent maris affluentiam, subaudienda est antithesis inter fructus agrorum, et multiplices proventus ex mercaturis: eodem spectant reconditi thesauri arenae. Nam quod exponunt quidam, tantos illis fore thesauros, ut recondant in arena: alii vero, arenas illic auri et argenti feraces fore: alii, collecturos quae mare evomet, insipidum est. Quum ergo alii ex suis fundis ditescerent, concinna figura dicit Moses, arenas in terra Zabulon refertas esse occultis thesauris, propter adventitium quaestum.

20. *Et ad Gad dixit.* In benedictione tribus Gad tantum fit mentio partis haereditariae, quam adeptus fuerat extra sortem. Dei ergo beneficium laudat: quia Gaditis amplam habitationem concesserit: verbum enim Dilatandi ad terrae amplitudinem refertur. Caeterum quoniam in illa extremitate trans Iordanem hostibus vicini erant, bellicosos fore pronunciat: et hoc sensu comparat eos leoni qui praedam rapit nunc a capite, nunc a brachio. Quia igitur non tam pacata erat illa sedes, quam aliqua alia regio in medio terrae Chanaan, tutos et salvos fore pronunciat sua violentia. Etsi autem non admodum laeta est conditio, exerceri continuis bellis: in illo tamen incommodo non spernenda est Dei gratia, formidabiles esse hostibus, et virtute pollere, qua non modo repellant hostilem impetum, sed ultro incurrant ad praedam. Si quis obiiciat rapiendi licentiam minime decere filios Dei, solutio facilis est, non hic simpliciter referri quid liceat, quid optabile sit, vel laude dignum, sed contra incursus et vexationes hostium proponi solatium defensionis. Ad haec non permitti praedandi cupiditatem: sed tantum laudari robur militare ad vincendos hostes.

21. *Et vidit principium.* Alii non male vertunt Primitias: quod Hieronymus vertit Principatum, prorsus remotum est. Nomen tamen principii bene convenit, quo significat Moses eos antevertisse, ut sibi locum habitandi quaererent Gaditae. Antequam enim populo data esset possessio terrae, sibi postularunt regnum Seon. Postea additur quomodo providi fuerint in eligendo illic domicilio: nempe quia Deus illis suggessit, in arbitrio Mosis fore ut ipsis ea pars distribueretur. Portio enim legislatoris vocatur de qua iure potuit Moses decernere: sicuti eam non temere, nec aliter quam Dei mandato assignavit Gaditis. Portio autem dicitur abscondita, quam Deus in sua promissione complexus non fuerat. Summa est, quamvis nondum patefacta esset Dei voluntas, quoad illam terrae accessionem, tamen occulta eius liberalitate potitos esse. Atque ita ratum vult Moses esse suum decretum, ut Gaditae trans Iordanem maneant, alioqui moveri poterat controversia: quia Dei promissio fines toti populo assignaverat in citeriori ripa. Quod alii exponunt, Mosen fuisse hic sepultum, frigidum est. Violentius etiam verba torquent qui per legislatorem intelligunt proceres Amorrhaeorum, et portionem tectam interpretantur Laqueata palatia. Nec vero in talibus commentis vagati essent, si in mentem illis venisset genuinus sensus quem attuli. Alterum membrum versus, restrictionis vice ponitur. Docet enim Moses hac lege bene prospectum fuisse filiis Gad, ut tamen alias tribus comitarentur, nec ante domum redirent quam pacata terra Chanaan, et profligatis hostibus. Et ante vidimus, quum sibi extra sortem locum in ditione Amorrhaeorum appeterent, severe a Mose fuisse castigatos, donec polliciti sunt se fore belli socios usque ad finem. Id intelligit Moses per Facere iustitiam et iudicium Dei cum Israele: non tantum quia aequum erat bellare cum fratribus, et adiutores esse ad terram acquirendam: sed quia de profanis et impiis gentibus vindictam suam exsequi statuerat Deus per totum Israelem, et communiter omnes tribus elegerat iudicii sui ministras: sicuti in Psalmo (149, 7) dicitur, mandatam illis esse vindictam in gentibus, ac reges catenis vinciendos, et proceres in compedibus, exsequendum iudicium scriptum. Fuit enim non vulgaris honor, praefici impiis quasi iudices, ut illis omnibus deletis terram purgarent.

22. *Ad Dan dixit.* Tribum Dan, sicuti Gad, bellicosam fore pronunciat, non tam voluntario

motu quam necessitate. Neque enim laudi ducenda erat bellandi cupiditas, quae humanitati maxime repugnat: sed quia hostium, a quibus infestabatur gens illa, improbitas cogebat arma suscipere, strenue resistendi audacia probata fuit. Comparat autem leoni cum impetu exsilienti ex monte Basan, ubi subaudienda est nota similitudinis: neque enim mons Basan in tribus illius ditione situs erat. Verum intelligit Moses, promptos fore ad conflictum, non secus ac leo, qui postquam e spelunca in campos apertos egressus est, prosilit contra obvios quoslibet.

23. *Nephthali dixit.* Praedicat Deum liberaliter acturum erga duas istas tribus: quia priori continget regio fertilis versus occidentem et meridiem. Quae de tribu Aser pronunciat, ambiguitate non carent. Nam quod vocatur Benedictus מבנים intelligi potest A filiis, vel prae filiis: si prior sensus arrideat, laudatur πολυτεκνία, quasi dictum esset, Aser beatum fore numerosa sobole. Potest tamen esse comparatio inter illam tribum et reliquas. Merito autem eius felicitas aliis praefertur: quia sortita est agrum uberrimum, et optimi tritici feracem: sicuti testatur benedictio Iacob, pinguem fore panem eius, et qui daturus sit delitias regibus (Gen. 49, 20). Adiungit gratum fore Aser fratribus suis, unde colligimus gentem fuisse sedati ingenii. Postea figurate commendat olei, ferri et aeris copiam. Tingere enim pedes oleo, tantundem valet atque largum olei proventum colligere: se vero calceare aere et ferro nihil aliud est quam calcare terram metallis illis refertam. [Quanquam non minus arridet serae nomen. Compedes alii vertunt: sed inscite]. Hinc vero (sicuti ex aliis superioribus locis colligere promptum est, benedictiones, quarum nunc fit mentio, non tam vota aut precationes fuisse quam vaticinia: quia sine spiritu prophetico non divinasset Moses quaenam vel qualis regio singulas tribus maneret. Postremam partem varie exponunt interpretes. Nam דבא quidam pro senectute accipiunt, vel pro dolore, ac si esset literarum metathesis: et ita dies ad iuventutem restringunt: verum rectius sentiunt alii, toto vitae cursu vegetum ac robustum fore Aser. Quum ergo anni sensim debilitent homines, promittit Moses posteris Aser continuum vigorem usque ad extremum vitae.

EX EODEM CAPITE.

26. *Non est similis Deo recti, qui equitat super coelos in auxilium tuum, et in magnificentia sua super nubes.* 27. *Habitaculum est Deus aeternus: et subter brachia sempiterna eiecit a facie tua inimicum, et dixit: Disperde.* 28. *Et habitabit Israel confidenter solus oculus Iacob: in terra frumenti et vini, etiam coeli eius stillabunt rorem.* 29. *Beatus es o Israel, quis similis tibi popule qui servaris in Iehova scuto auxilii tui, et gladio excellentiae tuae? humiliabuntur inimici tui, et tu super excelsa eorum calcabis.*

26. *Non est similis.* Transit Moses a partibus ad totum, quia ad universum corpus quod ex duodecim familiis constabat, nunc descendit. Porro in unum finem tendunt omnia, felicem esse populum Israeliticum, quem Deus in fidem suam et tutelam recepit, nihil enim ad summum bonum optabilius, quam ut salus nostra in manu Dei reposita sit. Verum quia bonum inaestimabile exiguo saepe in pretio habetur, protegi scilicet sub Dei custodia, Moses per admirationem exclamat, non esse qui conferri possit cum Deo Israelis. Scimus enim cunctis gentibus suos fuisse tutelares deos, vel patronos: et stulte quasque gloriatas esse suis idolis. Atqui subinde experiebantur, quidquid illic fiduciae locabant, inane esse ac frivolum: Moses ergo Deum Israel ab imaginaria falsorum deorum turba eximit, cui similem usquam inveniri posse negat. Potentiam vero eius extollit: quia magnifice equitet in coelis et nubibus: quod tantundem valet atque omnem celsitudinem eius imperio subiectam esse. Verum quia parum prodesset immensam eius potentiam extra nos reputare, diserte admonet Moses, Deum non sibi esse fortem, sed ut populo suo auxilietur.

27. *Habitaculum.* Perinde est ac si diceret, superne protegi Dei auxilio Israelitas et in eodem fundatos esse. Respondet initium precationis alteri cantico quod legitur inter Psalmos, Iehova, tu habitaculum fuisti nobis in generatione et generatione (Psal. 90, 1). Summa est, quamvis ab omni parte expositi multis iniuriis essent Israelitae, tranquillam tamen illis quietem esse sub umbra alarum Dei. Et certe, nisi instar tugurii fuisset Dei manus ad eos protegendos, millies periissent. Verum quia non sufficeret capita nostra esse in tuto, altera quoque pars subiungitur, porrecta esse Dei brachia ad sustinendum populum. Vocat autem sempiterna, quia nunquam labascit piorum firmitas, qui in Deum recumbunt, perinde igitur est ac si Deum illis assignaret pro fundo et superficie domus. Alii non tam recte vertunt: Sub brachiis sempiternis vives. [Concinna enim diversitas ponitur, quae tamen in eundem finem tendit: ubi Deus vocatur קדם et brachia eius עולם quorum prius respicit tempus praeteritum, in altero autem futuri temporis notatio est: ac si dixisset Deum, qui fuit ab initio, et cuius virtus ad finem usque durabit]. Superiorem doctrinam experimentis confirmat, quia Deus hostes populi sui mirabiliter perdiderit, modum tamen simul designat, quod dixerit: Perde, vel dele, vel dissipa. Qua voce significat, quamvis Israelitarum opera usus sit

Deus, eum unum fuisse victorem: quia nonnisi eius nutu et mandato praevaluerint Israelitae.

18. *Et habitabit Israel.* Principium versus minime obscurum est, ubi promittit Moses electo populo, quod omnes naturaliter in primis appetunt: nempe pacem vel tranquillum statum: is enim dicitur confidenter habitare solus, qui nihil metuit periculi, quem nulla cura sollicitat, et qui nullo armorum praesidio vel defensione indiget. Haec quidem nunquam in solidum praestitit Israelitis, ut secure et extra hostium metum terram suam incolerent: quia scilicet eorum ingratitudo passa id non est: ideoque inter beneficia regni Christi commemorant prophetae, ut habitet quisque sub vite sua, et sub ficu. Quidam Oculum metaphorice pro visione accipiunt: quasi dictum esset, Quietam habitationem et placidam (cuius fit mentio) populo sperandam esse ex visione patris Iacob: [quod prorsus alienum est. Magis tolerabile quod] alii fontem Iacob appositive legunt: quia omnes tribus ab uno illo patre ducebant originem. Hoc autem modo, fons non tantum erit prima scaturigo: sed rivus aut fluvius qui ab ea defluit. [Verum genuinus sensus est, terram copia tritici et vini refertam semper expositam fore conspectui Iacob, ut praesenti opum suarum intuitu delectetur]. In fine promittit Moses, coelum quoque terrae sanctae propitium fore et benignum.

29. *Beatus es o Israel.* Exclamat rursus felicem esse populum cuius salus in Deo est: ut certe haec vera est et unica felicitas: quia nisi ad primam salutis causam ascendimus, omnes salutes (ut ita loquar) sunt evanidae. Quia autem hoc privilegio Deus nonnisi solos Israelitas dignatus erat, ideo eius conditio a communi totius generis humani sorte discernitur. Per gladium et scutum intelligitur perfecta defensio, ac si diceret, non alibi quaerendam esse ullam armaturae partem.

DEUT. CAP. XXXIV.

1. *Ascendit ergo Moses e planitie Moab ad montem Nebo, in verticem collis qui est e regione Iericho, et ostendit illi Iehova omnem terram Gilad usque Dan:* 2. *Et universum Nephthali, et terram Ephraim, et Manasse, et omnem terram Iehuda usque ad mare novissimum:* 3. *Et Meridiem et planitiem, vallem Iericho urbis palmarum, usque ad Soar.* 4. *Et dixit ei Iehova: Haec est terra de qua iuravi Abrahae, Isaac et Iacob, dicendo: Semini tuo dabo illam: videre te feci oculis tuis, at illuc non transibis.* 5. *Itaque mortuus est illic Moses servus Iehovae in terra Moab, secundum mandatum Iehovae.* 6. *Et sepelivit eum in Gai, in terra Moab, e regione Beth-peor: neque cognovit quisquam sepulcrum eius usque ad diem hunc.*

1. *Ascendit ergo.* Quisnam hoc caput scripserit incertum est: nisi quod veteres probabili coniectura putarunt Iosue esse autorem. Verum quia has partes obire potuit Eleazar sacerdos, praestabit rem non adeo magni momenti in medio relinquere. Diximus autem alibi partem montis Abarim vocari Nebo, sicut aliam Pisgah, quia distincti erant vertices. Iam ascensus Mosis tantundem valet ac voluntaria ad mortem profectio. Neque enim eum latebat eventus: sed quia divinitus ad moriendum vocatur, sponte occurrit. Tam voluntarium obsequium, non aliunde manavit quam ex fide gratiae Dei, qua sola mitescit ac sedatur omnis terror, et amaritudo mortis dulcescit. Mosi certe, ut aliis omnibus, formidabile naturaliter fuisset mori: sed quia intercedit gratiae Dei testimonium, se intrepide offerre non dubitat: et quia certo persuasus erat, haereditatem populi oculis suis illic fore expositam, alacriter ad speculam conscendit. Fide quidem iam intuitus erat terram, et promissio Dei quasi viva repraesentatio erat: quia tamen sanctissimos etiam quosque residuae quaedam infirmitates in carne circumdant, non vulgare solatium fuit ocularis conspectus, quo mitigata fuit poenae acerbitas, quum iusto Dei iudicio ab ingressu se arceri cognosceret. Quod ostendisse Deus totam terram dicitur, absque miraculo fieri non potuit. Nam etsi quosdam incredibili perspicacia fuisse praeditos narrant historiae, ut oculorum acie longitudinem terrae Chanaan superarent: peculiaris hic tamen notanda est ratio, quod distincte Moses unamquamque regionem cognoverit, tanquam in rem praesentem adductus. Etsi enim fateor in terra Nephthali et Ephraim et Manasse esse prolepsin: voluit tamen exprimere spiritus sanctus perinde monstratas fuisse singulas partes Mosi, ac si propinquae essent et sub pedibus: alioquin frigidus et inutilis fuisset conspectus, nisi lustrare futuram populi habitationem datum esset. Atque huc similiter pertinet quod postea subiicitur, terram esse de qua iuravit Deus servis suis: quia alioqui non aliter satisfieri poterat Mosis desiderio, nisi perspiceret in quam amoena, fertili, et opulenta regione habitaturi essent filii Abrahae.

5. *Mortuus est Moses.* Quia ignominiae nota fuit mori extra fines terrae sanctae, honorifico elogio insignitur Moses, quo magis expavescere discant Israelitae ad Dei iudicium, qui ne praecipuo quidem servo suo pepercit. Et diserte additur: Secundum sermonem, vel os Dei, ne minas spernant, quarum tam memorabilis effectus apparuit. Nam si Deus tam eximio prophetae suo non pepercit quin tandem exsequeretur quod minatus fuerat, quomodo

vulgus ipsum effugeret? Quod postea sequitur: Sepelivit eum, quidam passive reddunt, Sepultus est: alii vero transitive, Sepelivit se ipsum. Perperam utrique: quia dum verentur tribuere Deo has partes, excogitarunt quomodo absurditatem vitarent, quae nulla est: quin potius ex fine versus colligere licet, Mosen divinitus sepultum fuisse, quia dicitur sepulcrum eius fuisse incognitum. Verisimile est studium inquirendi non fuisse omissum vel neglectum a populo: quia immane fuisset postremo humanitatis officio non defungi erga talem tantumque virum. Quod autem nusquam repertum fuit iudicium sepulturae, corpus quoque ipsum nusquam visum fuit, inde colligi potuit, certo Dei consilio fuisse absconditum. Porro disputare supervacuum est quomodo Mosen sepelierit Deus, ad cuius obsequium praesto sunt omnia elementa. Satis igitur fuit terrae annuere, ut corpus sancti viri in gremium reciperet. Neque enim opus fuit accersere angelos in subsidium, (ut quidam volunt) quum terra creatoris sui imperio statim paruerit. Iam ex Iudae epistola cognoscimus rem non fuisse levis momenti, ut sepulcrum Mosis fugeret hominum oculos: quia docet inde exortum fuisse certamen inter Michaelem angelum et Satanam. Etsi autem non exprimitur occultandi ratio, consilium tamen Dei fuisse videtur occurrere superstitioni: solenne enim Iudaeis fuit, quod et illis Christus exprobrat, occidere prophetas, deinde venerari eorum sepulcra. Proclive ergo illis fuisset, ad delendam ingratitudinis memoriam, erigere sancto prophetae perversum cultum, adeoque eius cadaver in terram portare, a qua exclusus fuerat Dei iudicio. Mature igitur prospectum fuit, ne inconsiderato zeli impetu evertere tentaret populus coeleste decretum.

EX EODEM CAPITE.

7. *Moses autem natus erat centum et viginti annos quando mortuus est: non caligavit oculus eius, neque aufugit viror eius.* 8. *Et fleverunt filii Israel Mosen in campestribus Moab triginta diebus, completique sunt dies fletus luctus Mosis.* 9. *Iosua autem filius Nun repletus est spiritu sapientiae, quoniam posuerat Moses manus suas super eum: parueruntque ei filii Israel, ac fecerunt quemadmodum praeceperat Iehova Mosi.* 10. *Neque surrexit propheta ultra in Israele sicut Moses, quem nosset Iehova facie ad faciem.* 11. *In omnibus signis et portentis ad quae facienda in terra Aegypti Pharaoni et servis eius, et universae terrae eius, miserat eum Iehova.* 12. *Et in omni manu forti, et in omni terrore magno, quae fecit Moses in oculis totius Israelis.*

7. *Moses autem natus erat.* Iterum singularem Dei gratiam celebrat, quia ad ultimum usque senium viguerint integri omnes sensus Mosis, quo idoneus esset ad munus suum obeundum. Inde enim palam factum est quam cara esset Deo salus populi, cui tam sollicite prospexerat. Reperti quidem sunt qui ad centesimum usque annum publice gubernationi sufficerent, sed paucissimi. Iam vero eo tempore usque adeo elanguerat virtus in toto genere humano, ut post septuaginta annos aegre vitam traherent in molestia et labore: sicuti Moses ipse testatur (Psal. 90, 10). Mosen igitur insolito modo viridem et robustum conservari, illustre paterni amoris signum fuit, quo populum suum prosequutus est. Si longe ante terrae ingressum collapsae fuissent Mosis vires, valde intempestiva fuisset populo eius debilitas: et tamen naturaliter tamdiu par esse non potuit oneri ferendo. Sequitur ergo Deum ubi passus non est deficere, mirabiliter consuluisse populi sui saluti. De oculis quidem per synecdochen sermo habetur: summa tamen huc redit, non fuisse imbecillum vel caducum, quia nec facultas ingenii exhausta erat, nec corpus exaruerat. Quod de solenni luctu additur, non longa expositione indiget: quia alibi satis copiose docui, ideo tam sedulo intentos fuisse veteres ad exsequias mortuis praestandas, quia nondum quoad revelationis modum adoleverat eorum fides, ut facile esset carere externis adminiculis, quorum hodie sub evangelio similis non est usus. Lugere mortuos humanum est: deinde merito susceptus fuit luctus ob publicam ecclesiae iacturam: sed hic refertur caeremonia quae finem cum legalibus umbris accepit. Ideoque ita sepeliendi hodie sunt mortui, ut luctum temperet spes resurrectionis tam clare patefacta Christi adventu.

9. *Iosua autem.* Iterum ostenditur quam perseveranter instituerit Deus in curanda populi salute. Iam ante vidimus, Mosis rogatu electum fuisse Iosue, qui in eius locum succederet. Nunc ubi provinciam obire coepit, additus fuit spiritus sapientiae, ut re ipsa palam fieret divinitus creatum esse. Praeditus quidem ante id tempus fuerat eximiis donis, sed longe nunc splendidius ornatus fuit dignitatis insignibus, ut Dei vocatio certius comprobaretur: sic enim Deus quos vocat agendi virtute instruere solet. Intercessit etiam manuum impositio, quae fuit non inane gratiae Dei symbolum. Verum quia de his alibi satis copiose: nunc tantum leviter attingo.

10. *Non surrexit propheta.* Elogium hoc videtur additum fuisse, ut a Mose penderent filii Abrahae usque ad Christi manifestationem: quia etsi subinde excitati sunt prophetae, primatum tamen residere penes Mosen oportuit, ne a legis regula vel minimum deflecterent. Tenendum igitur

est hic Mosen statui in praecipuo gradu, ut inter omnes prophetas emineat: sicuti etiam veterem populum hortatur Malachias (4, 4), ut in lege Mosis acquiescat. Duo autem hic referuntur praestantiae signa, familiaris Dei cognitio, et gloria miraculorum. Vidimus alibi hac praerogativa Mosen eximi a reliquis prophetis, quod Deus facie ad faciem cum eo loquutus esset. Nam etsi idem de se praedicat Iacob, scimus tamen Deum propius Mosi tandem fuisse patefactum: non quod gloriam eius in solidum conspexerit, sed quia comparative excelluit inter alios. Quantum ad miracula pertinet, sic ab aliis edita fuerunt, ut nullus tamen ad Mosen accesserit.

INDEX.

Quum autor textum quatuor posteriorum librorum Pentateuchi, neglecto ordine authentico, in innumeras et ex parte minimi ambitus sectiones discerpserit, operae pretium facturi nobis videmur restituta serie consueta et omnibus familiari, ut lectores singula capita, de quorum sensu Calvinum interpretem consulere voluerint, nullo negotio invenire possint. Numeri nude positi paginas referunt tomi prioris (XXIV) nostrae editionis; paginis posterioris (huius nempe XXV) literam *b* praefigimus. In versuum numeris hebraicas editiones sequimur.

EXODUS.

LEVITICUS.

NUMERI.

DEUTERONOMIUM.

IOANNIS CALVINI

COMMENTARIUS IN LIBRUM IOSUE.

ARGUMENTUM.

De autore libri huius praestat iudicium suspendere, quam temere quidquam affirmare de re incerta. Qui existimant fuisse Iosue, quia inscribitur eius nomen, nituntur levi et infirma ratione. Nam et sacrae historiae impositum fuit Samuelis nomen, ubi tamen contexitur eorum narratio, quae sequuta sunt eius mortem. Et certe liber ordine proximus non ideo vocatur Iudicum, quod fuerit ab ipsis conscriptus sed quia res eorum gestas commemoret. Iam vero quae de expugnatione Hebron et Debir narratur historia cap. 15 posterior est eius morte. Magis probabilis coniectura est, ab Eleazar summo sacerdote, collectas fuisse rerum summas, ex quibus volumen hoc fuit confectum. Propriae enim erant eius partes, non modo viva voce aetatis suae populum docere: sed testatam quoque ad posteros facere Dei gratiam in ecclesia conservanda, ut vera religio melius propagaretur. Et antequam degenerassent Levitae, fuerunt ex illo ordine actuarii, qui in perpetua monumenta referrent quidquid memoratu dignum erat in ecclesiae gubernatione. Verum quod nobis compertum non est, neque adeo cognitu necessarium, in medio relinquere ne pigeat: modo quod praecipuum est nobis constet, doctrinam quae hic comprehenditur, a spiritu sancto in usum nostrum esse dictatam, ex qua non vulgaris fructus percipi ab attentis lectoribus potest. Quamvis enim populus insignes victorias iam adeptus, in regione satis commoda et mediocriter fertili habitaret: suspensa tamen adhuc manebat Dei promissio, quoad terram Chanaan. Imo praecipuum foederis caput effectu adhuc carebat: ac si Deus coniecto in retractum angulum populo, opus suum deseruisset mutilum ac deforme. Hic ergo liber demonstrat, quum intolerabilis populi impietas cursum abrupisset liberationis, Deum tamen in poenis exigendis sic temperasse iudicii rigorem, ut praestiterit tandem nihilominus quod pollicitus fuerat de haereditate terrae Chanaan. Ubi etiam occurrit apprime utilis consideratio: quamvis homines morte abrepti deficiant in medio cursu, Dei fidem nunquam intercidere. Ex Mosis interitu impendebat tristis conversio. Relictus erat populus tanquam corpus suo capite truncatum. In hoc dissipationis metu non tantum apparuit immortalis Dei veritas, sed in persona Iosue tanquam in illustri speculo patefactum fuit, ubi aufert Deus e medio quos singularibus donis ornavit, in manu eius esse alios quos substituat: neque si ad tempus vult quosdam excellere, ipsis alligatam esse eius virtutem, quin reperiat quoties visum fuerit successores, imo suscitet ex lapidibus qui ad praeclaras res gerendas sint idonei. Principio quum traiectus maris rubri quadraginta annis, quibus Deus populum circumduxerat in deserto, fere obsolevisset: eodem miraculo in Iordane edito continuus liberationis tenor de integro sancitus fuit. Circumcisio vero renovata perinde valuit, ac si foedus suum Deus foeda populi incuria obrutum vel desperatione abiectum rursus stabiliret. Sequitur, quomodo Dei manu in possessionem terrae promissae deducti fuerunt. Primae urbis expugnatio arrha fuit perpetuae quam sperare debebant Dei virtutis, dum solo tubarum clangore quatefacti muri Iericho sponte corruerunt. Neque tamen uno proelio aut exigui temporis militia profligatae fuerunt gentes: sed paulatim multis laboriosis certaminibus

attritae ac deletae. Ubi etiam notandum est, obiectas populo fuisse arduas difficultates, dum reges conspiratione facta, et collectis viribus obviam progressi sunt: quia non modo cum singulis populis bellandum fuit, sed cum ingenti multitudine, quae uno impetu Israelitas obruere poterat. Verum huc tandem reciderunt violenti illi conatus, ut dum superior emergit Dei potentia, clarior etiam in defensione electi populi enituerit misericordia et fides. Certe continui felicitatis progressus, et tot incredibiles victoriae manum eius quasi e coelo extentam palam repraesentarunt. Praecipuo autem documento cognitum fuit eos sub Dei auspiciis militare, quod solis cursus ad solum Iosue votum cohibitus fuit: ac si elementa in eius auxilium armata praesto ad obsequium adessent. Iam quamvis tardior debellandi successus utile fuerit constantiae populi examen: tenendum tamen est admirabile Dei consilium: de quo tempestive admoniti fuerant a Mose (Deut. 7, 22), ne taedio fatiscerent: noluisse gentes momento deleri, ne ferae bestiae in regionem vacuam irrumperent. Verum quum optime Deus hoc modo in posterum consuleret eorum securitati: quod statuerat, sua pravitate in perniciem suam verterunt. Nam satis amplum spatium ad commodam habitationem, ut quidem putabant, nacti, flagitiosa ignavia retro cursum flexerunt. Quod unum crimen plura secum traxit. Nam et Deo, cui nomen dederant, ad complendum militiae cursum immorigeri fuerunt ac perfidi, nec secus ac fugitivi milites, qui militaris sacramenti immemores signa turpiter deserunt. Iam terrae dominium, quod divinitus oblatum erat, scelesta ingratitudine repudiarunt, partem duntaxat amplexi. Ad haec, quum iussi essent terram sanctam inquinamentis omnibus purgare, ne qua profanatio puri et legitimi cultus maneret: passi sunt impias superstitiones, quas Deus abominabatur, pro more grassari. Praeterea quum scirent saluti suae fuisse prospectum, ne gentibus permixti eorum fallaciis et insidiosis artibus illaquearentur, quasi data opera periculum appeterent, eas tanquam exitialis incendii materiam reliquerunt. Quod vero poenae denunciatione territi non fuerunt, in eo se prodidit obstinata eorum incredulitas. Atqui tandem experti sunt Deum non frustra minitatum fuisse, gentes illas, quibus male pepercerant, fore illis in spinas et aculeos (Num. 33, 55). Assiduis enim incursionibus fuerunt vexati, rapinis expilati, et tandem tyrannica violentia fere oppressi. Denique per eos non stetit, quominus irrita caderet Dei veritas. Quanquam hac de re potest moveri quaestio: quia si promissio Abrahae data non nisi in mero eius beneplacito fundata fuit: qualiscunque esset populus, eius culpa labefactari absurdum fuit. Quomodo igitur haec conciliabis, populum iusta et solida haereditate non fuisse potitum, et tamen Deum fuisse veracem? Verum adeo concussa non fuit, vel dissipata vel ullo modo imminuta Dei fides, ut hinc melius appareat, quantus sit artifex, qui pro incomprehensibili sapientia lucem e tenebris novit eruere. Dictum fuerat Abrahae: Semini tuo dabo terram hanc a fluvio Aegypti usque ad fluvium magnum Euphratem (Gen. 15, 18). Effectum Iosue affirmat instare ac iam adesse. Atqui desidia fracti ad fines illos non perveniunt: imo sponte se in angustias coniiciendo claustra quodammodo opponunt Dei largitati. Visa fuit hoc modo eclipsis quaedam obscurare Dei foedus. Nec dubium est, quin multa anxietate laboraverint piae mentes, quum praecisum cernerent opus Dei. Verum ita sibi moderatus est in castigando populi scelere, ut tentatio gravis et periculosa in fidei adminiculum conversa fuerit. Defectus ergo filios Dei admonuit, exspectandum esse praestantiorem statum in quo luculentior exstaret Dei gratia, imo superatis obstaculis penitus fulgeret. Hinc ad Christum fuerunt erecti: unde etiam innotuit, a capite pendere integram ecclesiae felicitatem. Ad eam rem adiuti fuerunt novis prophetiis (Psal. 72 et 89): Nam quod Iosue nunc ex antiquo foedere repetit Psalmus ad regnum Messiae transfert: quia in id tempus distulerat Deus plenam terrae fruitionem, quo regnum filii sui illustraret. Eius rei specimen in Davide fuit editum, qui personam Christi gestabat: et tunc apparuit, non aliter stabiliri ratasque esse Dei promissiones, quam per manum mediatoris. Nunc videmus nihil esse absurdi si Dei veritas, cui remoram iniecerat populi malitia, non nisi recte composito ecclesiae statu prorsus emerserit, quum scilicet in per-

sona Davidis obiecta fuit oculis populi mediatoris effigies, inquo sita est perfecta ecclesiae felicitas. Interea mediocris ille favoris Dei gustus ad fideles sustentandos sufficere debuit, donec plenius satiarentur. Nec vero lusoria aut fallax partitio fuit a Iosua facta, et tribuum praefectis, quibus ea res mandata erat: sed Dei mandato vere certoque divisa fuit haereditas, in cuius possessione sua manu eos locaverat. Qua etiam in parte enituit foederis cum Abraham percussi sanctitas. Iacob sub vitae exitum certas quibusdam filiorum suorum sedes destinaverat. Si sua cuique tribui simpliciter hominum arbitrio et suffragiis portio obtigisset, visi fuissent patriarchae autoritatem sequuti. Atqui dum sortes, quibus nihil magis fortuitum censetur, vaticinium comprobarunt: non minus quam si palam apparuisset Deus, sancita fuit donationis stabilitas claro effectu. Itaque postquam bello finem imposuit populi desidia, Rubenitas et Gaditas cum dimidia tribu Manasse domum liberos Iosue remisit tanquam emeritos. Sequitur memorabilis historia, ex qua liquet, quam animosi ad vindicandum Dei cultum fuerint Israelitae, qui in terra Chanaan habitabant. Nam quum fraternae societatis monumentum erexissent duae istae tribus et dimidia, putantes illi altari sacrificandi causa fuisse exstructum, quod nefas erat, bellum statim decernunt, ac statuunt suos consanguineos potius delere, quam ut adulterino cultu scindatur religio. Simul tamen laudatur eorum moderatio, quod sicuti repente ad arma suscipienda sancto zelo accensi fuerant, ita accepta satisfactione facile placantur. In fine libri exponitur, quantopere sollicitus fuerit Iosue de propaganda Dei gloria, et quam diligenter conatus sit, populi levitati et perfidiae occurrere. Huc tendunt gravissimae non exhortationes modo, sed obtestationes: praesertim vero foedus solenni ritu et iureiurando renovatum.

IOSUE.

CAPUT I.

1. *Fuit autem post mortem Mosis, ut Iehova alloqueretur Iosue, dicendo:* 2. *Moses servus meus mortuus est: nunc ego surge, traiice Iordanem istum tu, et omnis hic populus, ad terram quam ego do illis, nempe filiis Israel.* 3. *Omnem locum quem calcaverit planta pedis vestri vobis dedi: quemadmodum loquutus sum Mosi.* 4. *A deserto et Libano isto usque ad flumen magnum, flumen Euphratem, tota terra Hitthaeorum usque ad mare magnum ad occasum solis, erit terminus vester.*

1. *Fuit autem.* Primo hic ostenditur Dei perseverantia in fovendo populo, curandaque eius salute. Quod enim Iosue novum ducem repetitis mandatis confirmat, pertinet ad continuandum gratiae cursum, ne Mosis obitu se derelictos esse putent. Iam quidem electus erat Iosue ad gubernandum populum, neque munus iniunctum duntaxat, sed spiritualibus quoque donis ipse fuerat instructus. Verum quia fortissimi etiam quique, licet probe comparati, ubi ad rem ventum est, vel subsistunt, vel vacillant: minime supervacua fuit haec exhortatio, ut Iosue mox ad expeditionem se accingeret. Quanquam non tantum eius causa iterum sancitur eius vocatio: sed ut populus collectis animis eum sequi ducem non dubitet, quem videt pedem non movere nisi praeeunte Deo.

2. *Servus meus Moses.* Duplex elici potest sensus: prior erit: quandoquidem Moses est mortuus, nunc onus in te devolutum est. Tu ergo subeas in eius vicem, cui datus es successor. Alter: Quamvis interierit Moses, ne tamen desistas, sed ulterius perge. Verum illatio magis mihi probatur, ut provinciam, ex qua decesserat Moses, ipse suscipiat successionis iure. Epitheton *Servi* quod Mosi adscribitur, gubernationem populi respicit, ac res eius gestas: quia accommodari debet ad circumstantiam loci. Neque enim de lege hic agitur: sed de praefectura, quae eo mortuo transierat ad Iosue. Ac Deus quidem non tam ut Mosen laudet, ministrum suum agnoscit, quam ut stabiliatur autoritas Iosue, qui in eius locum iam erat subrogatus. Porro quia forte in nudo praecepto non satis acquievisset populus: ubi iussit Iordanem traiicere, promittit pacatos fore dominos totius regionis, quocunque pedem intulerint. Nam sicuti nihil nos magis ignavos et inutiles reddit quam diffidentia: ita ubi felicem eventum nobis proponit Deus, vigorem ad quidvis aggrediendum inspirat fides. Adde quod non incipit nunc demum promissione ante inaudita eorum animos ad bene sperandum erigere: sed in mentem revocat, quod ante illis testatus fuerat Moses. Dicit ergo iam venisse tempus, quo praestet atque exhibeat quod ante pollicitus fuerat Mosi. Si quis obiiciat, Abrahae longe ante natum Mosen id fuisse dictum: imo proprie a perpetuo foedere, quod penes Abraham depositum erat, fluxisse quidquid quatuor post saeculis audivit Moses: respondeo, praeteritam esse vetustam promissionem, quae passim nota erat ac celebris: Mosen vero testem produci, cuius recentior erat memoria, et cuius morte quatefacta fuisset populi fides, nisi pronunciasset Deus omnium quae dixerat effectum praesto esse.

4. *A deserto et Libano.* Quomodo huius promissionis veritas et effectus emerserit supra obstacula malitiae populi, neque tamen ipse statim potitus fuerit tam ampla ditione, in praefatione exposui. Neque enim si inaestimabiles suae beneficentiae thesauros explicuerat Deus, eos constituendo terrae dominos, ideo non castiganda fuit eorum segnities. Imo quod illis minitatus fuerat Moses impleri oportuit, nisi gentes exitio addictas delerent, fore illis spinas et aculeos, quibus latera et oculi eorum configerentur. Caeterum, ut remora quadraginta annorum, quibus circumducti sunt per desertum, minime cassa fuit vel irrita promissio: ita possessio integra quamvis diu suspensa fuerit, nihil de fide decreti, quo adiudicata fuerat, mutavit. Licuit populo ad praescriptos limites tempestive progredi: noluit. Dignus certe fuit qui prorsus expelleretur. Atqui Dei indulgentia concessa est regio, quae ad

commodam habitationem sufficeret. Etsi vero praedictum fuerat, iusta mercede infestas illis fore quas servassent reliquias, nihil tamen molestiae perpessi sunt, nisi quum sua perfidia et continuis prope defectionibus iram Dei provocaverant. Quoties enim res illis fuerunt prosperae, statim ad lasciviam defluxerunt. Verum admirabili interea Dei bonitate factum est, ut oppressi hostium violentia, et quasi in sepulcrum demersi, in morte tamen viverent: neque id modo: sed ut subinde exsisterent liberatores, qui praeter spem rebus perditis succurrerent. Mare magnum vocatur mediterraneum, cui opponitur terra Hitthaeorum: sicuti Libanus Euphrati, modo sciamus sub Libano comprehendi desertum, quemadmodum ex alio loco patet.

5. *Non consistet quisquam contra te cunctis diebus vitae tuae: quia sicuti fui cum Mose, ita ero tecum: non te deseram, nec derelinquam.* 6. *Confirmare ergo, et roborare: quia tu in haereditatem divides populo huic terram, de qua iuravi patribus eorum me daturum illis.* 7. *Tantum confirmare et roborare vehementer: ut custodias et facias secundum totam legem quam praecepit tibi Moses servus meus: non recedes ad dextram vel ad sinistram, ut prudenter* [1]) *agas in omnibus.* 8. *Non recedat liber legis huius ab ore tuo: sed mediteris in eo die et nocte, ut custodias et facias, secundum id totum quod scriptum est in eo. Tunc enim secundas reddes vias tuas et tunc prudenter ages.* 9. *Nonne praecepi tibi, ut te confirmes, et te roberes? ne formides neque animo frangaris: quoniam tecum sum ego Iehova Deus tuus in omnibus ad quae tu perges.*

5. *Non consistet.* Quia negotium instabat cum multis et bellicosis hostibus, hac speciali fiducia necesse fuit Iosue instrui. Alioqui quod de tradenda terra pollicitus fuerat Deus, subinde haec cura obnubilasset: at vero quantae molis erit tot gentes profligare? Ergo tollitur illud impedimentum. Ac quo melius dubitationem eximat, victorias Mosis proponit, quibus palam fecerat Deus sibi in prosternendis quibuslibet copiis et viribus nihil fore negotii. Iubetur ergo Iosue in suppetiis quas Deus Mosi tulerat perspicere, qualis futurus esset bellorum eventus, quae eodem duce et autore ipse suscepturus erat. Nam successioni continua gratiae series annectitur. Quod sequitur, tametsi in eundem finem tendit, verbis tamen latius patet. *Non te deseram.* Itaque apostolus (Heb. 13, 5) ab avaritia retrahere volens fideles, ad sollicitudines quaslibet pacandas, et corrigendos omnes nimios timores eam accommodat. Et certe diffidentia quae ex anxietate nascitur, tantum satagendi ardorem in nobis accendit, ut misere tumultuemur in minimis quibusque periculis, donec statuerimus, et Deum nobis affore, et ad nos tuendos satis superque in eo fore praesidii. Et vero ubi non aliud timiditati nostrae sanandae remedium praescribit, praesentiam sui auxilii debere nobis sufficere admonet.

6. *Confirmare ergo.* Subiicitur exhortatio ad fortitudinem, et quidem repetita, quo vehementius afficiat. Quanquam adhuc interponitur promissio aliis verbis, ubi suae vocationis certior redditur Iosue, ne dubitanter provinciam suscipiat, quam sibi divinitus iniunctam esse novit: aut etiam si cum obstaculis luctandum sit, ne in medio cursu vacillet. Neque enim satis fuisset, strenue se initio accingere, nisi probe simul fuisset comparatus ad perseverantiam. Etsi autem fidei proprium est nos animare ad strenue agendum, sicuti rursus ignavia et cessatione detegitur incredulitas: colligere tamen licet ex hoc loco, non satis vigere nudas promissiones, nisi accedant exhortationum stimuli. Nam si Iosue, cuius singularis alioqui erat alacritas, ad praestandum officium incitandus fuit: quanto acrius nos pungi oportet, qui tanta pigritie laboramus? Adde quod non semel, nec uno verbo exigitur robur et constantia a Iosue: sed quia multis et variis certaminibus exercendus erat, saepius et pluribus verbis confirmatur. Iubetur forti et infracto esse animo. Quamvis ex duobus verbis pateret, de re maxime seria Deum praecipere, tamen hac duplicatione non contentus, eandem mox sententiam iterat cum amplificatione: quia adiungit adverbium *valde.* Discamus itaque ex hoc loco, nunquam arduis et difficilibus negotiis exsequendis nos fore pares, nisi summa contentione nitamur: quia et imbecilla est nostra facultas, et Satan duriter nos oppugnat, et nihil proclivius est, quam animos remittere. Caeterum quia multi erratico vagoque conatu nervos frustra intendunt: additur vera fortitudinis ratio ut Iosue suum omne studium applicet ad servandam legem. Quo docemur, ita nos demum fore inexpugnabiles, si ad praestandum fidele Deo obsequium enitamur. Alioqui praestaret molles et lentos iacere, quam praecipiti audacia ferri. Porro non simpliciter Deus servum suum vult esse fortem ad legem servandam: quin potius eum viriliter contendere iubet, ne sub onere laboriosi muneris fatiscat: sed quia obrepere poterat dubitatio, quomodo se expediret in rebus perplexis, et quodnam caperet consilium: ad legis doctrinam eum revocat, quia se illic praeeuntem sequendo satis ad omnia erit instructus. Prudenter, inquit, ages in omnibus, modo te sub legis magisterio contineas. Quanquam verbum hebraicum שׂכל, non tantum prudenter sed etiam feliciter agere significat, quia ut plurimum temeritas infortuniis plectitur. Quidquid sit ita certius animatur ad sperandum Dei auxilium,

1) *In margine:* vel, prospere.

si totum se eius doctrinae addicat. Magnopere enim refert, ubi ad nos terrendos impendent pericula, posse nos statuere, Deo probari quidquid agimus, quia aliud nihil sit nobis propositum, quam obtemperare eius mandatis. Porro quia non sufficeret aliquatenus parere Deo, modestiam et sobrietatem commendat, qua Iosue retineatur in simplicitate obedientiae. Multi enim quibus rectus alioqui est affectus, interdum sibi plus sapere permittunt quam liceat: unde fit, ut per negligentiam multa omittant, vel Dei praeceptis admisceant sua consilia. Quod ergo generaliter omnibus vetitum fuit in lege (Deut. 13, 1), ne quid adderent vel detraherent: nunc Deus ad Iosue praecipue accommodat: quia si privatis hominibus haec una est vitae formandae ratio, multo magis necesse est, qui populo gubernando praesunt, Deo se subiicere. Quod si hoc modestiae fraeno opus habuit tantus vir, ne metas suas transscenderet: quam intolerabilis audaciae erit, si nos qui longe ab eo absumus, plus nobis sumamus licentiae? Nominatim vero hoc servo suo praescripsit Deus, ut qui honore excellunt, se tamen eadem sciant lege teneri, qua vulgus ignobile.

8. *Non recedat.* Assidua quoque praecipitur legis meditatio: quia ubi vel ad exiguum tempus intermittitur, facile obrepunt multi errores: et memoria contrahit rubiginem, ut multi abiecta studii continuatione quasi novi et rudes ad negotia accedant. Iubet ergo Deus servum suum quotidianos facere progressus, ut tota vita in lege proficere non desinat. Unde sequitur eos, quibus fastidio est hoc studium, intolerabili arrogantia esse excaecatos. Verum cur ab ore magis quam ab oculis vetat legem recedere? Quod de facie quidam accipiunt per synecdochen, frigidum est. Itaque non dubito, peculiariter hoc quadrare eius personae, qui non tantum sibi privatim, sed toti populo cuius regendi curam sustinebat, studium de quo agitur debebat impendere. Sic ergo iubetur attendere ad legis doctrinam, ut pro munere sibi imposito in communem populi usum proferat quod didicerit. Interea iubetur sua docilitate aliis dare parendi exemplum. Multi enim concionando legem in ore habebunt, qui pessimi interea erunt eius custodes. Utrumque ergo mandatur, ut alios docendo, suos quoque mores et se totum ad eandem normam formet. Quod sequitur in altero membro versus, ostendit profanis hominibus tandem infeliciter cessurum, quidquid spreto Dei verbo tentabunt, et quamvis laeta principia interdum arrideant, fore tamen exitus maledictos: quia non aliunde quam a favore Dei prosperos successus sperare licet, quo destitui aequum est consilia temere suscepta, et omnem arrogantiam quae semper coniuncta est cum ipsius Dei contemptu. Ergo fideles, ut res illis ex voto fluant, Dei benedictionem sibi concilient tam discendi studio, quam fidei obedientia. In fine versus quia ambiguum est verbum, ut nuper dixi, vel eadem repetitur sententia, vel additur secunda promissio: qui sensus mihi probatur. Optime enim convenit, post felicitatem promissam, simul Iosue commonefieri, homines nihil recte, ordine ac scienter aggredi nisi quatenus se Dei verbo regendos subiiciunt. Itaque prudentia quam ex Dei verbo discunt fideles, eorum confidentiae opponitur, qui sibi satis considerate ex proprio sensu agere videntur.

9. *Nonne praecepi.* Quanquam saepe Hebraei interrogando simpliciter affirmant, eaque phrasis passim trita est: haec tamen interrogatio emphatica est ad obsignandam superiorem doctrinam, dum producta in medium sua autoritate, dubitatione et cura servi sui animum Deus liberat. Annon ego sum qui tibi praecepi? inquit. Idem tibi quoque adero. Emphatice nimirum, quia fas non est refragari eius imperio. Docet autem rursum hic locus, nihil ad fiduciam magis valere, quam ubi Dei vocatione et mandato freti, eiusque probe nobis conscii, quo vocat ipsum sequimur ducem.

10. *Tunc praecepit Iosue praefectis populi dicendo:* 11. *Transite per medium castrorum, et praecipite populo, dicendo: Parate vobis annonam: quia post tres dies transibitis Iordanem hunc, ut intretis et possideatis terram, quam Iehova Deus vester dat vobis possidendam.* 12. *Ad Rubenitas vero et Gaditas et dimidiam tribum Manasse loquutus est Iosue dicendo:* 13. *Recordamini verbi quod praecepit vobis Moses servus Iehovae dicendo: Iehova Deus vester reddidit vos quietos, et dedit vobis terram hanc:* 14. *Uxores vestrae, parvuli vestri, et pecora vestra residebunt in terra quam dedit vobis Moses trans Iordanem: vos autem transibitis armati ante fratres vestros, quicunque erunt viri bellicosi iuvabitisque eos.* 15. *Donec quietem praestiterit Iehova fratribus vestris sicut vobis, et possideant ipsi quoque terram quam Iehova Deus vester dat eis: et tunc redibitis ad terram haereditatis vestrae, possidebitisque eam quam dedit vobis Moses servus Iehovae ultra Iordanem ad exortum solis.* 16. *Tunc responderunt Iosue, dicendo: Omnia quae praecepisti nobis faciemus, et ad omnia ad quae miseris nos ibimus.* 17. *Sicut in omnibus obedivimus Mosi, sic obediemus tibi: tantum sit Iehova Deus tuus tecum sicut fuit cum Mose.* 18. *Quisquis fuerit qui rebellaverit ori tuo, nec verbis tuis acquieverit in omnibus quae ei mandaveris, interficiatur. Tantum confirmare et roborare.*

10. *Tunc praecepit.* Dubitari potest, an post exploratores missos, adeoque ab ipsorum reditu promulgatum fuerit hoc edictum. Et certe mihi

non modo probabile est, sed omnino persuasum, ubi ex eorum relatu cognovit quae volebat, tunc demum de castris movendis consilium coepisse. Alioqui praepostera fuisset festinatio, viam incognitam arripere: si quidem utile censebat, de multis rebus se prius doceri, quam pedem inferret in terram hostilem. Nec vero novum est, temporis ordinem negligi, et quod omissum fuerat, deinde attexi. Ergo caput secundum erit tanquam parenthesis interposita, quae plenius lectoribus explicet, quando tandem Iosue populum iusserit vasa colligere. Ubi ergo rebus bene compertis, vidit maturum esse progrediendi tempus, populum edicto iussit ad expeditionem se accingere. Ex tanta fiducia pronunciat, elapso triduo Iordanem transituros: nunquam id ausus fuisset, nisi spiritu suggerente. Vadum nemo tentaverat, nec spes ostendebatur posse id fieri. Neque ponte, neque navibus traiicere licebat. Et facilis nulliusque negotii erat prohibitio. Nihil ergo aliud restabat, nisi ut ipsos Deus mirabiliter veheret. Id Iosue non temere neque ex proprio sensu, sed ut erat divinitus patefactum, speravit. In obsequii quoque promptitudine enituit populi fides, quia tanta obiecta difficultate, nisi reiecta in Deum cura, nunquam ita fuissent morigeri. Nec vero dubium est, quin hanc alacritatem indiderit Deus eorum animis, ut obstacula omnia, quae morari poterant promissionis effectum, tolleret.

12. *Ad Rubenitas.* Concessa illis fuerat haereditas trans Iordanem hac lege, ut in profligandis gentibus Chanaan eadem cum fratribus militiam obirent. Nunc ergo ad praestandam fidem ipsos hortatur Iosue, ut relictis uxoribus et pueris omnibusque impedimentis Iordanem traiiciant, nec finem bellandi faciant, donec fratres suos collocaverint in tranquilla possessione. Duobus autem argumentis eos ad officium exstimulat, quorum prius ab autoritate ductum est, alterum ab aequitate. Commemorat ergo quid illis Moses praeceperit, a cuius decreto fas non erat deflectere, quum omnibus probe compertum esset, nihil a se ipso protulisse, sed tantum quod Deus ore suo dictaverat. Interea quod non exprimit oblique subindicat, ex compacto etiam ipsos teneri, quoniam receperant se ita facturos. Iam aequitate proposita eos movet, ne dispar sit eorum conditio, quibus eadem haereditas communiter destinata erat. Minime consentaneum esset, inquit, fratres vestros periclitari, vel saltem sudare bellum gerendo: vos autem in pacata statione commodis omnibus perfrui. Porro quod iubet praecedere, non eo tendit, ut primi confligant cum hostibus, et ad discrimina quaelibet expositi plus oneris et molestiae sustineant. Tantum hoc modo ad pergendi alacritatem eos hortatur: quia tergiversandi species fuisset, postremum agmen tenendo, lente alios sequi. Ergo transire ante fratres, non est stare in acie: sed ordinem servando studii promptitudinem testari. Nam certum est, ut erant in quatuor vexilla dispositi, ita fuisse progressos. Quod autem viros bellicosos nominat, inde colligitur quod alibi clarius patebit, senibus et aliis parum robustis permissum fuisse, domi sua negotia curare, vel otiari, si essent fracta et caduca valetudine.

16. *Tunc responderunt.* Non modo acquiescunt, sed liberaliter et prolixe deferunt quod debent obsequium. Atque hoc demum est rite officio perfungi, hilariter praestare quod Deus exigit, non ex moestitia, ut Paulus loquitur (2. Cor. 9, 7). Si quis obiiciat, parum verecunde eos iactare, se Mosi fuisse obedientes, cui saepe fuerant immorigeri, respondeo, quamvis non semper quo decebat ardore sequuti fuerint, tamen satis ad parendum fuisse compositos, ut non tolerabilis modo esset eorum modestia, sed summa laude digna, si reputemus quam superbe eorum patres tumultuati sint, et quanta pervicacia excutere conati fuerint iugum sibi divinitus impositum. Loquuntur enim non refractarii illi, a quibus se fuisse exacerbatum conqueritur Deus in Psalmo (95, 8. sqq.): sed qui poenarum exemplis subacti placide se submittere didicerant. Quanquam non tam praedicant suas virtutes, quam extollunt autoritatem Iosue, dum profitentur eodem sibi loco fore, quo Mosen habuerant. Votum quod subiiciunt simul continet fiduciae materiam: ut Deus adsit servo suo Iosue, sicut opitulatus fuerat Mosi. Ostendunt enim se praesto fore ad bellandum sub auspiciis novi ducis, quia persuasi sint Dei virtute esse instructum et auxilio victorem fore sperent: sicuti experti fuerant Deum sibi mirabiliter adfuisse per manum Mosis. Hac porro fiducia praeditos fuisse colligitur, tum quod experimenta gratiae Dei commemorant ad se animandos, tum quod Iosue statuunt Mosis successorem, quoad felices successus. Neque enim pondere caret epitheton, *Deus tuus*: sed ad continuandum gratiae Dei cursum pertinet. Forma tamen loquendi media est inter fidei gloriationem et votum. Quanquam ergo bonam spem se in animis alere significant, tamen, ut in re maxime ardua, simul ad preces se convertunt. Certe dum mox eum ultro ad constantiam hortantur, se eiusdem fiduciae comites ac socios fore demonstrant. Ubi notandum est, quamvis omnibus fortitudinis exemplar esset Iosue, eosque tam praeceptis quam factis animaret, vicissim tamen stimulos praecurrenti addi, ut sua alacritate melius populum incitet.

CAPUT II.

1. *Miserat autem Iosue filius Nun e Sitthim viros duos exploratores clam dicendo: Ite considerate terram et Iericho. Profecti sunt igitur et ingressi sunt domum mulieris meretricis, cuius nomen erat Rahab, et dormierunt illic.* 2. *Dictum autem fuit regi Iericho: Ecce venerunt huc viri nocte hac e filiis Israel ad explorandum terram.* 3. *Tunc misit rex Iericho ad Rahab dicendo: Educ viros qui ingressi sunt ad te, qui venerunt domum tuam: quia ad explorandam totam terram venerunt.* 4. *Sumpserat autem mulier duos viros, et absconderat eos. Tunc ait: Venerunt quidem ad me viri, sed non noveram undenam essent.* 5. *Fuit autem dum porta clauderetur in tenebris, egressi sunt viri: nec cognovi quo abierint. Sequimini cito eos, quia comprehendetis eos.* 6. *Ipsa autem ascendere fecerat eos in tectum et absconderat eos sub culmis lini ab ea ordinatis super tectum.* 7. *Viri autem persequuti sunt eos itinere Iordanis usque ad vada: portam vero clauserunt, simul ac egressi sunt qui eos persequebantur.* 8. *Antequam vero dormirent, ipsa ascendit super tectum ad eos.* 9. *Et ait ad viros: Novi quod Iehova dederit vobis terram, eo quod cecidit terror vester super nos, et quod defluxerunt omnes habitatores terrae a facie vestra.* 10. *Audivimus enim quomodo arefecerit Iehova aquas maris Suph a facie vestra dum exiistis ex Aegypto: et quae fecistis duobus regibus Aemorrhaei, qui erant trans Iordanem: Sihon et Og quos interemistis.* 11. *Audivimus et dissolutum est cor nostrum, neque constitit ultra spiritus a facie vestra. Iehova enim Deus vester Deus est in coelo sursum et super terram deorsum.* 12. *Nunc ergo iurate mihi quaeso per Iehovam (feci enim vobiscum misericordiam) quod facietis etiam vos cum domo patris mei misericordiam, et dabitis mihi signum verum,* 13. *Quod vivos servabitis patrem meum, et matrem meam, et fratres meos, et sorores meas, et omnes qui sunt eorum, eruetisque animas nostras a morte.* 14. *Dixerunt ei viri: anima nostra pro vobis ad moriendum: modo non prodideris sermonem nostrum hunc: tunc erit, ubi tradiderit Iehova nobis terram, faciemus tecum misericordiam et veritatem.* 15. *Demisit itaque eos fune per fenestram: domus enim eius erat in pariete muri, et in muro ipsa habitabat.* 16. *Dixit autem eis: ad montem pergite, ne forte occurrant vobis qui insequuntur, et latitate illic tribus diebus, donec redeant qui insequuntur, et postea ibitis per viam vestram.* 17. *Tunc dixerunt ei viri: Innoxii erimus a iuramento tuo hoc quo nos adiurasti.* 18. *Ecce quum ingrediemur terram funiculum hunc fili coccinei ligabis in fenestra, per quam demiseris nos: patrem vero tuum et matrem tuam congregabis ad te in domum, et omnem familiam patris tui.* 19. *Erit autem, quicunque egressus fuerit e valvis domus tuae foras, sanguis eius erit in caput eius, nos vero innoxii: quicunque vero tecum fuerit in domo, sanguis illius in caput nostrum si manus iniecta fuerit in eum.* 20. *Si vero prodideris sermonem hunc nostrum, erimus innoxii a iuramento quo adiurasti nos.* 21. *Respondit illa: Ut loquuti estis, ita sit. Tunc dimisit eos, et abierunt, ligavitque filum coccineum in fenestra.* 22. *Profecti venerunt ad montem, et manserunt ibi tribus diebus, donec reverterentur qui insequuti fuerant, qui quaesierunt per omnem viam nec invenerunt.* 23. *Reversi ergo duo illi postquam descenderunt e monte transierunt, veneruntque ad Iosue filium Nun, et narraverunt ei quaecunque acciderant sibi.* 24. *Dixeruntque ad Iosue: Tradidit Iehova in manus nostras totam terram. Dissoluti enim sunt omnes habitatores terrae a facie nostra.*

1. *Miserat autem Iosue.* Alia fuit explorandi ratio de qua nunc agitur quam superior, dum Iosue cum aliis undecim missus est, ut lustratis omnibus terrae plagis, de eius situ, natura, foecunditate, aliisque dotibus, de urbium amplitudine, et frequentia, de incolis, et eorum moribus ad totum populum referrent. Nempe quo se libentius ad expeditionem accingerent qui alioqui erant segniores. Etsi autem ex primo capite Deuteronomii apparet, Mosen flagitante populo misisse delectos viros qui terram inspicerent, alibi tamen refert, id Dei iussu se fecisse. Ergo et Deo autore profecti sunt illi duodecim, et in finem paulo diversum, ut terra diligenter perspecta excellentiae eius praecones essent ad instigandos populi animos. Nunc autem duos clam mittit Iosue, qui considerent an liber pateat transitus nec ne, securine sint cives Iericho, an ad resistendum parati et instructi. Denique speculatores mittit, ex quorum relatu praecaveat omnia pericula. Quare in utramque partem agitari potest quaestio, probandumne sit eius consilium, an nimia sollicitudo damnanda: praesertim quia videtur plus aequo innixus fuisse suae prudentiae, dum inconsulto Deo tam circumspectus fuit ad cavenda pericula. Verum quia neque exprimitur, oraculo fuisse admonitum, ut vasa colligere iuberet, ac edictum promulgaret de transitu Iordanis: quum tamen res ipsa clamet, de castris movendis nonnisi praeeunte Deo cogitasse: probabile quoque est, in mittendis speculatoribus sciscitatum esse quid Deo placeret: aut quia videbat ipse Deus hoc subsidio confirmationis opus esse, ultro tale consilium servo suo inspirasse. Quidquid sit, dum praecipit Iosue suis nunciis ut considerent Iericho, ad eam oppugnandam se comparat: ideoque certior fieri cupit, qua parte facilior et tutior pateat accessus.

1. *Ingressi sunt domum.* Cur nomen meretricis quidam fugiant, et זונה exponant quae cauponam exercet, non video: nisi quod probrosum

esse ducebant hospitium scorti, vel eximere volebant a dedecore mulierem, quae non tantum humaniter exceperat nuncios, sed fortitudine et prudentia singulari salvos praestiterat. Id quidem Rabinis solenne est, quo gentis suae existimationi consulant, scripturam audacter torquere, suisque commentis invertere quod minus videtur honorificum. Atqui verisimile est, dum fugitant nuncii hominum conspectum et frequentiam, ac celebritatem declinant, venisse ad mulierem quae in obscuro recessu habitabat. Domus enim contigua erat urbis muro: imo paries exterior domus in muro locatus erat. Unde colligitur fuisse angulum ignobilem procul a foro: sicuti meretrices angiportus et loca solitaria ut plurimum incolunt. Nec vero consentaneum est, vulgarem fuisse cauponam, quae promiscue aperta esset quibuslibet, quia nec familiari colloquio tanta fuisset libertas, et difficilis ad eos occultandos ratio. Sic igitur statuo: dum se clanculum insinuant, statim se in latebras abdidisse. Porro quod mulier ad turpem quaestum ante exposita paulo post in corpus electi populi coaluit, ut fieret ecclesiae membrum, id Dei gratiam magis illustrat, dum in lupanar penetravit, ut inde non Rabab modo, sed patrem quoque et fratres extraheret. Certe quum nomen זונה ubique fere scortum significet, nulla ratio hic cogit a recepto usu discedere.

2. *Nunciatum est regi.* Probabile est, ut dubiis temporibus, et in metu belli fieri solet, appositos fuisse custodes qui suspectos hospites notarent. Propinqui Israelitae, qui aperte professi fuerant apud Idumaeos et Moabitas se in terra Chanaan sedem quaerere: formidolosa erat eorum multitudo: caesis duobus vicinis regibus amplam ditionem occupaverant: celebris, ut paulo post videbimus, erat fama de transitu maris rubri. Nimiae ergo socordiae fuisset, liberum transitum per urbem Iericho in finibus sitam advenis quibuslibet permittere in discrimine tam manifesto. Non ergo mirum est, homines incognitos, et quos multa indicia prodebant hostili animo venisse, statim fuisse ad regem delatos. Quanquam simul colligimus, fuisse divinitus excaecatos, quod portas diligentius non custodierint, quia facile erat, ex quo ingressi fuerant retineri, si mediocris adhibita fuisset sedulitas. Imo protinus examinari oportuit: atque ita nullo negotio fuissent deprehensi. Sic ergo trepidarunt cives Iericho, ut Dei iudicio obstupefacti nihil ratione vel consilio agerent. Interea in easdem fere angustias redacti sunt duo nuncii, ac si ad poenam trahendi essent. Rex eos accersit: latent in caupona: vita eorum ex lingua mulieris non secus atque e filo pendet. Putarunt nonnulli, castigatam hoc modo fuisse diffidentiam Iosue, quia solo Dei ductu fretus debuerat secure traiicere Iordanem. Verum exitus in diversam potius sententiam nos ducit, Deum ereptis a tanto discrimine nunciis animos populo addidisse: quia in illo potentiae suae documento palam ostendit, se pro salute populi et felici in terram ingressu excubare.

4. *Mulier accepit viros.* Coniicere licet, antequam iussa fuerit Rahab eos repraesentare, sparsum fuisse rumorem de eorum adventu, atque ita aliquantulum temporis datum fuisse ad eos occultandos. Et certe, audito regis mandato, nisi rebus ad fallendum probe compositis, non fuisset tergiversandi locus: multo autem minus ausa fuisset tam secure mentiri. Verum quia suos hospites sic texerat, ut difficilis esset investigatio, prodit intrepide in medium, et callido responso se expedit. Iam hic quaeritur, primum fueritne excusabilis patriae proditio: deinde an mendacium vitio caruerit. Scimus naturaliter ingenitum nobis esse patriae amorem, quae velut communis est mater. Quum ergo sciret Rahab de clade urbis agi, cuius indigena et alumna erat, detestanda videtur fuisse inhumanitas, speculatores consilio et ope iuvare. Puerile effugium est, nondum professos fuisse hostes bello non indicto: quando satis liquet in civium suorum perniciem conspirasse. Ergo sola cognitio, quam Deus animo eius indidit, eam eximit a culpa tanquam solutam communi lege. Laudatur a duobus apostolis eius fides (Hebr. 11, 31 et Iac. 2, 25) qui simul testantur, officium quod speculatoribus praestitit, Deo fuisse gratum. Non mirum igitur, si Deus, ubi mulierem extraneam traducere dignatus est ad populum suum et in ecclesiae corpus inserere, a gente profana et maledicta segregavit. Quamvis itaque ad eum usque diem obstricta fuisset suis popularibus: ubi tamen cooptata fuit in corpus ecclesiae, nova conditio quaedam manumissio fuit a iure societatis, quo inter se devincti sunt cives. Denique ut fide transiret in novum populum, renunciare oportuit suis popularibus. Et quia tantum Dei iudicio acquievit, nullum in proditione fuit crimen. De mendacio sic habendum est: quamvis in bonum finem tenderet: non tamen fuisse extra culpam. Nam qui mendacium officiosum prorsus excusant, non satis attendunt, quam pretiosa sit Deo veritas. Ergo quamvis fratres nostros iuvare, eorum saluti consulere, et ipsos sublevare propositum sit: nunquam mentiri fas erit: quia rectum esse non potest, quod Dei naturae est contrarium. Atqui Deus est veritas. Neque tamen ideo virtutis laude exuitur opus Rahab, quamvis macula sit aspersum. Saepe enim contingit, dum sancti rectam viam tenere student, in obliquos tamen circuitus divertere. Dum Rebecca filio suo Iacob benedictionem procurat, oraculo subscribit. In eiusmodi obsequio pius et laude dignus zelus perspicitur. Atqui filium Iacob subornando in locum Esau, non dubium est

quin ab officio deflectat. Vafrities ergo opus per se laudabile aliquatenus contaminat. Neque tamen particulare vitium gratiam prorsus abrogat sancto eius studio: quia Dei indulgentia sepelitur, ne in rationem veniat. Perperam quoque Rahab, dum nuncios abiisse mentitur: praecipua tamen actio Deo grata, quia vitium virtuti admistum non imputatur. Interea sicuti voluit Deus liberari speculatores, ita mendacio protegi eorum vitam non probavit.

7. *Viri persequuti sunt.* Tanta credulitas ostendit fuisse a Deo infatuatos. Etsi autem ipsis delusis multum profecerat Rahab: nova tamen iniicitur anxietas, quia portis occlusis urbs instar carceris spem exitus adimebat. Serio itaque examine rursus fuerunt experrecti ad Deum invocandum. Nam quum ex eorum relatu scripta fuerit haec historia, quid tunc ageretur minime eos latuit: praesertim quum amplificandae gratiae suae causa Deus eos consulto obiecerit aliis atque aliis discriminibus. Et iam quum edocti fuissent se quaeri, ubi refertur fuisse pervigiles, sollicitos ac perplexos fuisse colligimus. Trepidationem vero non parum auxit, quod narratum est, ab exitu prohiberi. Apparet tamen Rahab nullo modo fuisse exterritam, quando praesenti animo et sedatis verbis de sua et familiae incolumitate paciscitur. Atque in hac constantia relucet quae alibi commendatur eius fides: quia humanitus nunquam contempto regis et populi furore, semimortuis hospitibus supplicasset. Ridiculum quidem multis videtur elogium quo eam insigniunt tam Iacobus quam autor epistolae ad Hebraeos, dum eam recensent in catalogo fidelium. Verum quisquis circumstantias omnes prudenter expendet, facile iudicabit praeditam fuisse viva fide. Primo si a fructibus arbor cognoscitur, hic effectus fidei cernimus non vulgares qui totidem sunt eius testimonia. Deinde ex semine pietatis haec sententia prodiit, iam quodammodo victas esse et prostratas gentes vicinas, quia terrore divinitus immisso perculsi sunt omnium animi. Occurrunt eiusmodi voces in profanis quoque scriptoribus: quas Deus, ut sibi regendis et flectendis quocunque voluerit hominum cordibus imperium vendicaret, expressit. Verum quod illi quasi psittaci garriunt, Rahab ex sincero affectu pronuncians Deum terram destinasse filiis Israel, quia omnes incolae defluxerint coram ipsis, imperium Deo vendicat in hominum corda, quod ei mundi superbia abrogat. Etsi enim omnium temporum experientia docuit, plures exercitus caesos fuisse vel profligatos subito et inopinato pavore, quam vi et impressione hostium: mox tamen evanuit illa cognitio. Hinc factum est, ut suam fortitudinem semper extulerint victores, et ex prospero successu gloriati sint, se bellicosos ac strenuos fuisse. Senserunt fateor, interdum aliunde vel conferri vel eripi pugnandi audaciam et animosos spiritus: unde fortunam plurimum in bello pollere confessi sunt, vel prorsus dominari: et de panicis terroribus iactatum proverbium: vota quoque nuncupata sunt tam Iovi Statori, quam Pavori: sed nunquam serio eorum animis insedit haec persuasio, unumquemque for tem esse, prout Deus praesentem animum indiderit: timidum vero, prout deiecerit eius audaciam. Divinitus ergo factum esse agnoscit Rahab, ut terrore perculsae gentes Chanaan praeiudicio quodam se ipsas damnent, ac inde colligit, quod ita formidabiles sint filii Israel, praesagium esse victoriae, quia Deo duce militent. Quod autem omnium animi conciderant quasi liquefacti, et tamen obstinata vaecordia se ad resistendum parabant: inde perspicitur ubi Dei manu fracti et contriti iacent impii, non tamen subigi ad recipiendum iugum: sed in suo pavore et anxietate manere indomabiles. Atque hic notandum, quomodo in communi metu differant fideles ab incredulis: qua etiam in parte fidem Rahab perspicere licet. Timebat enim ipsa non secus ac unus quilibet e populo. Sed dum reputat sibi negotium esse cum Deo, statuit non aliud sibi esse remedium, quam humiliter et placide cedendo malum declinare: quia resistendo nihil proficiet. Quid autem miseri omnes regionis incolae? Quamvis pavore examinati iaceant, non tamen frangitur eorum pervicacia, quin se ad conflictum stimulent.

10. *Quomodo siccaverit Iehova.* Praecipuam consternationis causam recenset, quod rumor de inauditis ante miraculis sparsus opinionem indiderat omnium animis, Deum pro Israelitis bellare. Neque enim dubium erat, quin via per mare rubrum divinitus patefacta esset, quando aquae nunquam mutata natura coacervatae essent in solidos cumulos, nisi ita iubente Deo naturae autore. Illa igitur elementi conversio palam ostendit, Deum stare a parte eius gentis, cui siccum transitum per aquas et abyssos dederat. Victoriae quoque contra Og et Sihon, ut erant insignes, merito censeri debuerant testimonia eiusdem erga Israelitas favoris. Quanquam hoc posterius membrum coniectura duntaxat subnixum fuit: in transitu vero maris probatio plena et solida: non secus ac si manum e coelo Deus extendisset. Persuasio igitur occupavit omnium animos, Deum in populi israelitici expeditione praecipuum esse ducem: unde pavor et consternatio. Atqui simul probabile est, falsa imaginatione deceptos esse, ac si Deus Israel in certamine superior fuisset diis Aegypti: sicuti poetae fingunt, prout quisque Deus in patrocinium suum hanc vel illam gentem recepit, cum aliis bellare atque ita inter se confligere dum singuli tuentur suos clientes. At vero fides Rahab altius transscendit, dum soli Deo Israel summam potentiam cum aeternitate adscribit. Id enim continet elogium Iehovae. Itaque non

somniat pro vulgari more, quempiam ex turba deorum Israelitas auxilio suo iuvare: sed quem illis favere vulgo notum erat, verum et unicum Deum praedicat et agnoscit. Videmus ergo ut ex communi auditu longe supra suos populares profecerit.

11. *Iehova Deus vester ipse est.* Hic vero tanquam in speculo dilucida apparet imago fidei Rahab, ubi prostratis omnibus idolis, coeli et terrae imperium uni Deo Israelis asserit. Neque enim obscurum est, ubi Deo Israelis subiicitur coelum et terra, omnium gentium commenta repudiari, quibus maiestas Dei, et potentia, et gloria discerpitur. Unde perspicitur, non temere fidei titulo insigniri Rahab a duobus apostolis. Id quidem subsannant superbi quidam et fastidiosi homines: sed utinam expenderent quid sit Deum verum et unum ab omnibus fictitiis discernere, et simul ita extollere eius potentiam ut censeatur totum mundum regere pro suo arbitrio. Nec vero dubitanter loquitur Rahab, sed absolute pronunciat, quidquid est potentiae residere in solo Deo Israelis, ut omnibus elementis imperet, omnia ordinet sursum ac deorsum, resque humanas constituat. Interea non nego fidem eius fuisse implicitam: imo libenter admitto, germen duntaxat füisse pietatis, quod nondum ad aeternam salutem sufficeret. Tenendum est nihilominus, quamlibet tenuis et exigua esset Dei cognitio in hac muliere, dum se eius imperio addicit, proferre electionis suae documentum, et ex illo semine germinare fidem quae deinde in iustam mensuram adolevit.

12. *Nunc itaque iurate.* Aliud fidei specimen: quod in certa possessione terrae Chanaan filios Abrahae locat, non alio argumento freta, nisi quod illis divinitus promissam audierat. Neque enim Deum latronibus favere existimavit, qui iniusta violentia et effraeni libidine in alienos fines irrumperent: quin potius statuit, venire illos in terram Chanaan quia eius dominium illis Deus adiudicaverat. Nec vero credibile est, quum transitum peterent ab Idumaeis et reliquis, tacuisse quorsum tenderent. Imo gentibus illis nota erat promissio Abrahae data, cuius memoriam iterum renovaverat abdicatio Esau. Porro in sermone Rahab iterum refulget quod de fide praedicat autor epistolae ad Hebraeos (11, 1), visionem esse rerum non apparentium. Habitat Rahab apud suos in urbe munita. Hospitibus semimortuis perinde vitam suam commendat, ac si terra iam potiti suo arbitrio servare quoslibet possent ac perdere. Haec certe voluntaria deditio perinde fuit ac si Dei promissionem amplexa in eius patrocinium se conferret. Iusiurandum porro exigit, quia saepe in expugnandis urbibus fervor et perturbatio memoriam officii excutit. Eadem ratione commemorat quam erga eos exercuit humanitatem: ut gratitudo magis ad fidem praestandam eos exstimulet. Etsi enim satis apud eos valere debebat iurisiurandi religio: bis tamen inhumanum ac turpe fuit hospitae, a qua liberati fuerant, non referre gratiam. Humanitatis vero est, quod de patre quoque et consanguineis sollicita est. Naturale id quidem: sed multi ita sibi addicti sunt, ut filii patrum morte vitam suam redimere non dubitent: tantum abest, ut animum et studium applicent ad eos servandos.

14. *Anima nostra in mortem.* Mortem sibi imprecantur, nisi Rahab servandae curam fideliter suscipiant. Nam quod vertunt quidam, Trademus animas nostras, videtur remotum vel nimis restrictum: quando non aliud propositum est, quam se coram Deo obligare. Sese igitur tanquam piacula constituunt, si quid adversi patiatur Rahab eorum negligentia. Particulam: *Pro vobis*, ad patrem, fratres et sorores referri dubium non est. Itaque vitam suam obnoxiam reddunt, ut ab ipsis exigatur sanguis, nisi familia Rahab maneat incolumis. Atque in eo sita est iurandi sanctitas, quamvis impune fallere liceat quoad homines, ut Deus tamen interpositus testis rationem perfidiae reposcat. Facere misericordiam et veritatem tantundem Hebraeis valet, ac fideliter, sincere, constanter humanitatis officio defungi. Exceptio autem inseritur, modo ne Rahab prodat sermonem, non diffidentiae causa, ut vulgo exponunt: sed tantum ut melius sibi caveat Rahab. Fidelis ergo fuit haec admonitio, et ex pura benevolentia manavit: quia periculum erat, ne Rahab suo semet indicio proderet, In summa, ostendunt quanti intersit, rem latere quasi sepultam: ne mulier pactum inconsiderate iactando, sibi mortem accerseret. Qua in re ostendunt, serio eius salutem se curare, quando mature praeveniunt, ne sibi eripiatur beneficii facultas. Quod distincte etiam praecipiunt, ne quis domo exeat, seque innoxios fore profitentur, si quis in publico occisus fuerit, inde utilem doctrinam colligere licet, sobrietatem in iuramentis sedulo colendam esse, ne futiliter quidlibet promittendo nomen Dei profanemus. Consilium Rahab, ut divertant in montem illicque triduo quiescant, ostendit cum fide minime pugnare cautiones, quae manifestis periculis occurrunt. Non dubium est, quin trepide in montem obrepserint nuncii: interea tamen fiducia, quam ex notabili Dei auxilio conceperant, eorum gressus direxit ne quid tumultuose agerent. Quaestio rursus a quibusdam movetur, quum crimen sit muros transsilire, an licuerit per fenestram urbe egredi. Verum tenendum est, non ubique sanctos fuisse muros urbium: quia non ubique fuerunt Romuli, qui ad fratres necandos praetextum captarent. Deinde lex illa ut Cicero admonet, aequitate temperanda est: quia praemio quam poena dignior est, qui repellendi hostis causa murum conscenderit. Finis legis est,

ut murorum custodia securi sint cives. Qui igitur nec contemptu, nec protervia, nec fraude, nec tumultuose, sed necessitate coactus muros transscenderit, perperam ideo trahetur in capitis discrimen. Si quis excipiat, mali esse exempli rem, id quidem fateor: sed ubi vitam eripere ab iniusta violentia aut latrocinio propositum est, modo absque offensione cuiusquam aut noxa id fiat, necessitas excusat. Sic Paulo quod per sportam demissus est quum Damasci periclitaretur, vitio minime vertendum fuit (Act. 9, 25): quia vim et crudelitatem sceleratorum absque tumultu fugere, divinitus permissum est.

24. *Nunciarunt Iosue dicendo.* Docet hic locus, Iosue in eligendis speculatoribus non fuisse deceptum, quia ex sermone cordatos et rara integritate praeditos fuisse apparet. Alii forte nondum a concepto semel pavore recreati tota castra turbassent. Hi vero dum admirabilem Dei gratiam tam in felici suae expeditionis eventu, quam in superato periculo reputant, Iosue et populum ad interpide pergendum hortantur. Etsi autem sola promissio ad terram occupandam sufficere debuerat: eo tamen usque indulget Deus suorum infirmitati, ut tollendae dubitationis causa quod pollicitus est, experimentis confirmet. Consternatio itaque gentium probavit non frustra loquutum esse Deum, quum iam illas fugare inciperet, et quasi immissis crabronibus abigere. Ratiocinantur enim exemplo Rahab, terram sibi esse datam, quia incolae metu fere evanuerint. Ideo illativam particulam posui, quum tamen ad verbum legatur, atque etiam. Verum satis liquet confirmari quod dixerant hoc modo. Et certe dissoluti sunt omnium animi, ac si Dei manu se profligari sentirent.

CAPUT III.

1. *Surrexit autem Iehosua summo mane, et profecti sunt e Sittim, veneruntque usque ad Iordanem ipse et omnes filii Israel, pernoctaruntque illic antequam transirent.* 2. *Et fuit a fine trium dierum, ut praefecti transirent per medium castrorum,* 3. *Praeciperentque populo dicendo: Quum videritis arcam foederis Iehovae Dei vestri, et sacerdotes Levitas portantes eam, proficiscemini e loco vestro, ibitisque post illam.* 4. *Verumtamen interstitium erit inter vos et ipsam fere duum millium cubitorum in mensura, ne appropinquetis ei, ut cognoscatis viam per quam ambulaturi estis. Non enim transistis per viam istam heri vel nudustertius.* 5. *Dixerat autem Iosue ad populum: sanctificate*[1]) *vos. Cras enim faciet Iehova in medio vestri mirabilia.* 6. *Loquutus autem est Iosue ad sacerdotes dicendo: Tollite arcam foederis, et transite ante populum. Tulerunt itaque arcam foederis, et ambularunt ante populum.* 7. *Dixerat autem Iehova ad Iosuam: Hodie incipiam magnificare te in oculis totius Israel, ut sciant, quomodo fui cum Mose, sic me fore tecum.* 8. *Tu ergo praecipies sacerdotibus portantibus arcam foederis, dicendo: Quum ingressi fueritis usque ad extremum aquae Iordanis, in Iordane stabitis.* 9. *Dixitque Iosue ad filios Israel: Accedite huc, et audite verba Iehovae Dei vestri.* 10. *Dixit item Iosue: In hoc cognoscetis quod Deus vivens est in medio vestri, et quod expellendo expellet a facie vestra Chananaeum, Hitthaeum, et Hivaeum, et Pherisaeum, et Gergesaeum, et Amorrhaeum, et Iebusaeum.* 11. *Ecce arca foederis dominatoris universae terrae transibit ante vos per Iordanem.* 12. *Nunc ergo tollite vobis duodecim viros e tribubus Israel, singulos per singulas tribus.* 13. *Quum autem quieverint plantae pedum sacerdotum portantium arcam Iehovae dominatoris universae terrae in aquis Iordanis, aquae Iordanis intercidentur, et aquae superne*[1]) *fluentes consistent in acervo uno.*

1) *In margine:* aut, praeparate.

1. *Surrexit mane.* Tenendum est quod ante docui, Iosuam castra non movisse postridie quam reversi fuerunt speculatores: sed ipsis demum auditis, mandasse per praefectos ut vasa colligerent, quia triduo post transituri erant Iordanem. Ergo quod mane surrexit non refertur simpliciter ad eorum reditum, sed potius ad promulgationem edicti. Triduo completo, rursus per castra emissi sunt praefecti, qui de modo traiectionis populum commonefacerent. Haec quamvis sparsim narrentur, facile tamen est contexere historiae filum. Antequam vero palam fieret, qua ratione patefacturus viam esset populo, multitudo ad ripam fluminis exposita tumultuandi causam habuit. Vadis quidem Iordanis traiiciebatur. Verum tunc intumuerant aquae, atque exundaverant, ut transitum facile prohiberent vel expeditis hominibus. Spes itaque nulla dabatur, mulieres et parvulos cum animalibus et impedimentis reliquis posse transportari in ulteriorem ripam. Quod autem obiecta desperationis materia dubium et sibi incomprehensibilem eventum sedatis animis exspectant, ex hac fidei obedientia patet, quam dissimiles fuerint patribus, qui ad minimas quasque occasiones turbulento impetu efferebantur contra Deum et Mosen. Quae mutatio non absque singulari spiritus Dei operatione contigit.

2. *A fine trium dierum.* Nempe ex quo indicta fuerat profectio. Neque enim ad ripam diutius una nocte substiterunt. Sed quia tempus tridui

1) *In margine:* vel, desuper, vel, de sursum.

ad traiiciendum fuerat praefixum, ea autem spe deiiciebantur, nunc hortatur eos Iosue, ut obstaculis ac difficultatibus valere iussis, attenti sint ad Dei virtutem. Etsi enim nondum designatur miraculi forma, dum tamen arca foederis producitur instar vexilli ad iter regendum, colligere promptum fuit, Deum aliquid insolitum parare. Ac dum suspensi tenentur, iterum serio examine probata fuit eorum fides: quia rarae virtutis fuit, praecepto simpliciter morem gerere: atque ita arcam sequi quum de successu nondum plane edocti essent. Atqui hoc praecipuum est fidei caput, non inquirere curiose quid facturus sit Deus, nec subtiliter disceptare quomodo fieri possit quod pronunciat: verum curas omnes quibus angimur, reiicere in eius providentiam: et quoniam immensa est eius potentia, ut in eam recumbamus, sensus nostros attollere supra mundum, et fide amplecti quod ratione non capimus.

4. *Verumtamen interstitium.* Quum minoribus Levitis, quibus gestandae arcae iniuncta erat provincia, severe interdictum fuerit ne eam attingerent, vel nudam conspicerent (Num. 4, 15), vulgus ab illius accessu longa distantia prohiberi mirum non est. Ergo commendatur arcae dignitas, dum iubetur populus longe se ab eius accessu subducendo, venerationem suam testari. Et scimus quid Uziae (2. Sa. 6, 6) contigerit, dum eam a petulcis bobus excuti videns, zelo inconsiderato manum suam supponit. Quamvis enim familiariter nos ad se Deus invitet, fiducia tamen securitatem et audaciam minime gignit, quin potius semper coniuncta est cum metu. Hac ratione arca foederis suave quidem et iucundum fuit gratiae Dei pignus: ut tamen formidabilis esset eius maiestas ad domandam carnis superbiam. Porro haec humilitas et modestia simul ad fidem exercendam valuit ne Dei gratiam nimis angustis finibus constringerent, sed longe dissiti ab arca, statuerent propinquam sibi esse Dei virtutem. In fine versus ostenditur, quam necessarium illis sit divinitus regi per iter incognitum: ut sollicitudo et metus eos sub arcae protectione contineat.

5. *Dixerat Iosue.* Insolitam quidem Dei potentiam in ferendo auxilio proponi oportuit, ne segnities ex haesitatione remoram adferret: quo tamen penderent Israelitae ex mero Dei consilio, speciem miraculi nondum aperte designat Iosue, nisi forte uno contextu legere placeat quod paulo post sequitur. Atque haec vera fidei probatio est, sic recumbere in Dei consilium, ut non sciscitemur nimis anxie de forma agendi vel eventu. Quia verbum קדש nunc praeparare significat, nunc sanctificare, et uterque sensus non male convenit, liberam optionem relinquere visum est. Nam et fides nos ad percipiendam Dei virtutem praeparat: et quum se propius manifestabat Deus, solenni ritu se consecrabant. Sicuti videmus in promulgatione legis Mosen Dei iussu sanctificasse populum. Quod exponunt quidam, populo tantum in hunc finem mandari, ut se purget ab inquinamentis, ne quid transitum Iordanis impediat, videtur esse nimis restrictum.

6. *Loquutus est ad sacerdotes.* Probabile est, admonitos fuisse sacerdotes, quorsum vellet Deus arcam praeire, ut ad exsequendum imperium promptiores essent: quia et totus populus mox de intercisione aquarum fit certior. Iam ante quum in castris edixerant praefecti, ut arcam foederis sequeretur populus, sacerdotes minime latebat quod obituri erant munus. Diserte enim pronunciatum fuit duces vel antesignanos fore. Verum ubi omnes fuerunt in procinctu, palam explicuit Iosue quod acceperat oraculum. Neque enim consentaneum esset, clarius vulgo quam ipsis patefactam fuisse Dei gratiam. Atqui continuo post subiicitur, populum de miraculo fuisse edoctum. Itaque statuo, postquam aliquamdiu suspensos tenuit Deus sacerdotes cum multitudine, comperta omnium obedientia palam denunciasse quod facturus erat. Primo itaque narratur, sacerdotibus iniunctum fuisse a Iosue ut arcam portarent ante populum: deinde ne quis putaret, eum temere vel proprio arbitrio id tentasse, simul inseritur promissio, qua instructus ad praecipiendum fuit. Etsi autem illic diserte non exprimitur, abruptum iri cursum Iordanis: ex sermone tamen Iosue ad populum habito colligere licet, prolixius loquutum esse Deum, et distinctius exposuisse quod facere decreverat. Neque enim quidquam retulit Iosue quod non ex ore Dei ipsius intellexisset: Imo antequam rem ipsam proferat, iubet audire Dei verba, atque ita praefatur omnium quae dicturus est Deum sibi esse autorem.

10. *In hoc cognoscetis.* Miraculi vim longius extendit quam ad terrae ingressum: et merito: quia illis tantum patefieri iter in terram hostilem, unde nullus deinde esset regressus, nihil aliud erat quam in mortem exponi. Nam aut deprehensi in angustiis et regione incognita facile concidissent, vel periissent confecti inedia et rerum omnium egestate. Praedicit ergo Iosue, quum Deus flumen retroaget, perinde fore ac si manum porrigeret ad profligandos omnes terrae incolas: et quod in transitu Iordanis specimen edet suae potentiae, simul obtinendae contra omnes populos victoriae certum fore praesagium. Hinc scietis, inquit, Deum vobis praesto esse. In quem finem? non solum ut pedem ponatis in terra Chanaan, sed etiam ut ea potiamini. Nam certe quum de profligandis gentibus fit mentio, tranquilla et vacua possessio notatur. Itaque sicuti fluvium scindendo clare ostendit Deus virtutem suam apud Israelitas residere: ita vicissim spem perpetui auxilii concipere debuit populus, ac

si hostes suos iam sterni et pessumdari videret. Neque enim Deus opus manuum suarum in medio cursu mutilum et inchoatum deserit. Ut Deus in haereditatem promissam suos inducat, Iordane interciso siccum iter patefacit. Quid ergo magis perversum, quam in momentaneo illo actu subsistere, nec confidere in futurum tempus, donec pacata obtingeret terrae fruitio? Prudenter itaque hoc exemplo contexere discamus quae ad salutis nostrae summam pertinent Dei beneficia, ut laeta exordia spem similis exitus foveant et alant in animis nostris. Quod autem dicit Iosue populum ex miraculo cogniturum Dei praesentiam, oblique diffidentiam eius perstringit: quia ad solidam certitudinem sufficere simplex Dei promissio debuerat, in qua sola nisi fundata sit nostra fides, subinde vacillare necesse est. Verum quamvis proprie in una Dei veritate recumbere debeat fides, id tamen non obstat, quin experimentalis cognitio eam adiuvet tanquam secundaria imbecillitatis eius fultura, et subsidium eius confirmationi utile. Nam et Deus quod nobis voce pollicitus est re ipsa obsignat, et quotquot nobis proponit suae gratiae et virtutis documenta, totidem vult esse approbationes suae vocis et ad eximendam dubitationem adminicula.

11. *Ecce Arca Dominatoris.* Primo dicit arcam praeituram: deinde explicat in quem finem: nempe ut loco cedat Iordanis tanquam Dei conspectu tremefactus, ut in Psalmo (114) dicitur. Quae autem de viris duodecim inseritur narratio abrupta est: quia breviter tantum delibat quae postea fusius et clarius tradet. Nunc solum teneamus, quum arca praecessit, Deum suam virtutem explicuisse in regendo populo. Atque hac ratione commendata fuit cultus legalis sanctitas, quum perspicerent Israelitae non inane esse quod Deus apud ipsos deposuerat suae praesentiae symbolum. Neque enim aliter quam si Iordani conspicua fuisset Dei maiestas, in eius obsequium coactus est. Simul tamen meminerimus, non alia ratione adductum esse Deum ut gratiam suam in arca exsereret, nisi quia illic tabulas sui foederis locaverat. Porro quia res difficilis erat creditu: animos populi revocat Iosue ad considerandam quae omnes difficultates superat Dei potentiam. Neque enim frigidum est elogium *Dominatoris universae terrae*, quo hic Deus insignitur: sed eius imperium extollit supra omnia mundi elementa, ne dubitent Israelitae, quum sub eius ditione sint maria et fluvii, aquas, licet natura sint fluidae, solo eius nutu fore stabiles.

14. *Et fuit, quum proficisceretur populus ad transeundum Iordanem, sacerdotes qui portabant arcam foederis erant ante populum.* 15. *Postquam autem venerunt qui portabant arcam usque ad Iordanem, et pedes sacerdotum portantium arcam intincti fuerunt in extremo aquarum (Iordanis autem erat plenus ultra omnes ripas toto tempore messis),* 16. *Constiterunt aquae quae descendebant de super, et assurrexerunt in acervum unum procul valde, ab Adam urbe quae est ad latus Sarthan, et quae descendebant ad mare solitudinis, mare salis consumptae sunt, interciderunt: populus autem transierunt e regione Iericho.* 17. *Stabant autem sacerdotes portantes arcam foederis Iehovae in sicco in medio Iordanis expediti* [1]*, totus vero Israel transibant per siccum, donec finem facerent universa gens transeundi Iordanis.*

15. *Postquam venerunt.* Non vulgari laude digna fuit sacerdotum virtus, ultra alveum quoque intrepide pergendo penetrare in aquam ipsam, quum statim metuenda esset submersio. Pedibus enim intinctis quid sperare poterant, nisi mox se reperturos profundum gurgitem quo absorberentur? Quod ergo non terrentur fluminis occursu quominus ad praescriptum locum perseveranter contendant, signum est rarae alacritatis ex fiducia conceptae. Accessit peculiaris tentatio, quod tunc Iordanis exundaverat, ut solet quotannis aestatis initio. Neque enim cooperta planitie notari poterat riparum tractus, nec vadum observari: et illuvies late diffusa timorem et curam augebat. Et cum his quidem obstaculis certare voluit Deus populum suum et praesertim sacerdotes, quo illustrior esset fidei et constantiae ipsorum victoria: simul tamen obiecta difficultate magis extulit miraculi gloriam, dum eius imperio cesserunt aquae, et in firmam congeriem coagmentatae sunt, quae ripas suas excesserant. Primo formam miraculi exponit, tollendae dubitationis causa, ne profani homines subtiliter exquirerent alias causas ad obruendam Dei gratiam. Potest quidem fieri, ut brevi tempore cohibeatur aquarum fluxus, et spatium aliquod siccum appareat, vel mutetur cursus, et alio se avertat. Sed aquas stare in acervum congestas: nunquam certe naturaliter contigit vel fortuito. Hac ratione dicitur, aquas quae ante ex superiore loco fluebant ut descensu ipso quaererent continuos exitus, tunc stetisse. Nec vero dubium est, quin formidinem incusserit incredibile illud spectaculum: quo melius agnoscerent Israelitae se in media morte servari. Quid enim erat illa congeries nisi sepulcrum ad obruendam totam multitudinem, si aquae pro sua natura liquefactae essent? Si ambulassent super aquas, pontis vice fuisset illis fides. Nunc vero dum impendent aquarum montes eorum capitibus perinde est ac si sub aquis reperirent vacuum et planum iter. Designatur locus inter duas urbes, ne unquam intercidat memoria: sicuti etiam voluit illic Deus lapides statui in perpetuum monumentum, quo saeculis omnibus tam praeclarum beneficium apud posteros celebraretur.

1) *In margine* praeparati.

CAPUT IV.

1. *Et fuit, postquam finem fecit tota gens traiiciendi Iordanis: quia loquutus erat Iehova ad Iosuam dicendo:* 2. *Tollite vobis e populo duodecim viros, virum unum ex quaque tribu.* 3. *Et praecipite illis dicendo: Tollite vobis hinc e medio Iordanis a loco ubi stant pedes sacerdotum expeditorum, duodecim lapides quos feretis vobiscum, et deponetis in loco ubi hac nocte manebitis.* 4. *Tunc vocavit Iosue duodecim viros quos ordinaverat e filiis Israel, singulos ex quaque tribu.* 5. *Et dixit illis Iosue: Transite ante arcam Iehovae Dei vestri per medium Iordanis, et tollat quisque ex vobis lapidem unum super humerum suum pro numero tribuum filiorum Israel.* 6. *Ut sit hoc inter*[1]) *vos signum quum interrogaverint filii vestri cras patres suos, qui sunt lapides isti apud vos?* 7. *Tunc respondeatis eis, quod intercisae fuerint aquae Iordanis ante arcam foederis Iehovae, quum, inquam, transiret Iordanem, intercisae fuerint aquae Iordanis, tunc facti fuerint lapides isti in monumentum filiis Israel perpetuo.* 8. *Fecerunt itaque filii Israel sicut praeceperat Iosue, et sustulerunt duodecim lapides e medio Iordanis sicut loquutus fuerat Iehova ad Iosuam pro numero tribuum filiorum Israel, tuleruntque eos secum ad locum ubi pernoctarunt, et reposuerunt illic.* 9. *Duodecim quoque lapides erexit Iosue in medio Iordanis sub statione pedum sacerdotum qui portabant arcam foederis, manseruntque ibi usque ad hunc diem.*

1. *Et fuit, postquam.* Quod breviter et obscure attigerat de viris duodecim, nunc prolixius exponit. Dixerat iussu Dei electos fuisse quemque ex sua tribu: sed abrupto sermone finem subticuerat. Nunc dicit mandato Iosue sustulisse duodecim lapides ac deposuisse in Gilgal, ut apud posteros exstaret insigne monumentum. Porro quia tantum commemorat, quid factum fuerit post transitum populi: quod interponitur, per tempus plusquamperfectum verti debet. Copulam vero vice rationalis particulae accipi facile apparet. Summa est, antequam pedem moverent sacerdotes e medio flumine ubi constiterant, lapides ab eorum pedibus fuisse sumptos, et locatos in Gilgal, ut perpetui essent miraculi testes: atque ita Iosue fideliter fuisse exsequutum quod Deus praeceperat. Vocavit ergo Iosue viros quos ante delegerat: sed non absque Dei iussu: quo scilicet plus autoritatis haberet testimonium. Nam si trophaeum eiusmodi sponte erexisset Iosue, laudanda quidem fuisset eius pietas: sed contempta forte fuisset admonitio tantum hominis arbitrio constituta. Nunc autem ubi signum Deus ipse attollit, id negligenter praeterire nefas est. Itaque monumentum summa attentione dignum significat, dum filios interrogantes inducit, quid sibi velint lapides.

7. *Tunc respondeatis.* Quamvis per se non loquantur lapides, monumentum tamen parentibus materiam loquendi praebuit, ut filiis testatum facerent Dei beneficium. Atque hinc tum propagandae pietatis studium exigitur a senibus, tum erudiendis liberis iubentur operam impendere. Voluit enim per singulas aetates Deus hanc doctrinam per manus tradi: ut qui tunc nondum nati erant, a parentibus tamen edocti, testes essent ex auditu: quamvis rem oculis non vidissent. Pro numero autem tribuum positi sunt lapides, ut singulae proprio symbolo ad gratitudinem incitarentur. Duae quidem tribus et dimidia, quibus trans Iordanem obtigerat haereditas, transitu illo seorsum opus non habuerant. Sed quia in commune bonum totius generis Abrahae possessa a reliquis fuit terra Chanaan, separari alios ab aliis non oportuit, quorum eadem vel communis erat ratio. Etsi vero hactenus non nisi duodecim virorum facta fuit mentio, ex clausula tamen apparet, propositum toti populo fuisse Dei mandatum: quia dicitur, filios Israel obtemperasse verbis Iosue. Quin etiam probabile est, suffragiis fuisse delectos, qui lapides deferrent omnium nomine.

9. *Duodecim quoque lapides.* Nullus sub aqua videtur fuisse lapidum usus: ideoque absurdum fuisse lapides obruere in loco profundo. Nam in aliis qui locati fuerunt in Gilgal, quia palam conspiciebantur, data fuit inquirendi occasio. At vero absconditos ab hominum oculis in imo fundo latere nihil profuit ad mentes excitandas. Inutile quidem, fateor, fuisset monumentum silentio prorsus sepultum. Sed quum inter se narrarent relictum illic fuisse vestigium transitus, valuit ad fidei confirmationem audire quod non cernebant. Arca foederis sanctuario inclusa erat, et opposito velo tegebatur: neque tamen fructu carebat occultus eius splendor, quum ex lege discerent, reconditum illic esse Dei foedus. Potest etiam fieri, ut quum fluvius minueretur, interdum apparuerit cacumen acervi. Verum quod dixi magis probabile est, quamvis lapides defoderet Iosue in medio amne, utiliter coram populo fixisse testimonium, quod hominum sermone postea celebraretur.

10. *Sacerdotes autem portantes arcam stabant in medio Iordanis donec compleretur omnis sermo quem praeceperat Iehova ad Iosuam, ut diceret populo: prorsus ut praeceperat Moses ipsi Iosue: festinavit autem populus transeundo.* 11. *Quum vero transeundo finem fecisset universus populus, transivit arca Iehovae, et sacerdotes coram populo.* 12. *Transierunt quoque filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus*

1) *In margine*: Hebr. in medio vestri.

Manasse armati ante filios Israel: quemadmodum loquutus fuerat ad eos Moses. 13. *Quadraginta millia armatorum transierunt coram Iehova ad proelium ad campestria Iericho.* 14. *Eo die magnificavit Iehova Iosuam in oculis totius Israelis: et timuerunt eum quemadmodum timuerant Mosen omnibus diebus vitae eius.* 15. *Loquutus est autem Iehova ad Iosuam, dicendo:* 16. *Praecipe sacerdotibus portantibus arcam testimonii ut ascendant e Iordane.* 17. *Et praecepit Iosue sacerdotibus, dicendo: Ascendite ex Iordane.* 18. *Porro quum ascendissent sacerdotes portantes arcam foederis Iehovae e medio Iordane, et translatae essent plantae pedum sacerdotum in siccum, reversae sunt aquae Iordanis ad locum suum, et fluxerunt sicut heri, et nudiustertius super omnes ripas eius.*

10. *Sacerdotes autem.* Ubi aliis festinantibus iubemur consistere, scimus quam facile in hac remora obrepat taedium, quia deterior videtur nostra conditio. Merito itaque laudatur sacerdotum patientia, quod toto populo ad ripam ulteriorem celeriter currente, soli in sua statione placide quieverint. Poterat enim dubitatio obrepere, ne aquarum moles quae eorum capitibus imminebat, subito defluxu eos absorberet. Pietatem ergo suam non minus testati sunt illic manendo, quam dum in adversum fluvium tendere ausi sunt. Ita initio apparuit eorum promptitudo, constantia deinde accessit, quae palam faceret non impetu tantum obsequutos esse Deo. Firmum enim quod laudatur propositum nonnisi ex viva radice manare potuit. Modestiae fuit, quod nihil tentarunt inconsiderate, sed ad Dei sermonem, tanquam ad normam, composita fuit tota actio. Etsi autem probabile est, novo oraculo edoctum fuisse Iosue quid factu esset opus, dicitur tamen sequutus quod praeceperat Moses. Quod ego sic interpretor, Mosen diligenter mandasse, ut ex ore Dei penderet: ipsum vero fuisse penitus morigerum, atque ideo semper observasse quid Deo placeret. Denique praeceptum Mosis cuius fit mentio, generale fuit: Deus autem prout ferebat res nata, Iosue specialiter admonuit.

12. *Transierunt quoque filii Ruben.* Expeditionem duarum tribuum et dimidiae commemorat: quoniam non sua privatim causa profecti sunt ad obeundam militiam: sed ut fratres, quorum virtute parta illis fuerat possessio, in terra Chanaan occupanda vicissim adiuvarent. Hanc legem imposuerat Moses, seque iureiurando obstrinxerant, reliqui populi se fore comites, donec quietam sedem adepti omnes forent. Idem rursus polliciti fuerunt, quum movenda essent castra: sicut capite primo vidimus. Verum ex hac narratione colligimus, nonnisi partem fuisse delectam. Numerantur enim duntaxat quadraginta millia virorum: nempe tertia pars aut circiter eorum qui censi paulo ante fuerant. Porro quia ubique dicuntur satis fecisse suis promissis, probabilis elicitur coniectura, Mosis consilium non fuisse, praecise exigere, ut omnes qui nomina dederant relictis uxoribus et liberis, militarent in terra Chanaan, donec prorsus debellatum foret. Et certe, durum ac crudele fuisset, imbellem turbam multis gentibus infestis circumdatam absque custodia deserere. Nec vero hostium reliquiae a vicinis gentibus adiutae in tanta occasione diu cessassent, quin mulieres et pueros trucidando, se ulciscerentur. Praesidium ergo in regione nondum satis pacata manere oportuit, quod ad prohibendas incursiones sufficeret. Nec vero adeo rigidus fuit Moses quin miseris consuleret. Quin etiam pro sua prudentia et aequitate nunquam praesidio nudasset quam nuper armis occupaverant ditionem. Adde quod concursus tantae multitudinis impedimento fuisset magis quam adiumento in acquirenda terra Chanaan. Hac itaque moderatione contentus fuit Moses, ne Rubenitae et Gaditae fratribus in gerendo bello occupatis, ipsi resides et otiosi proventus suos domi comederent, ac eos destituerent suo auxilio, quibus acceptam ferre debebant quam nacti erant haereditatem. Atque in eo perspecta fuit quadraginta millium sinceritas, quod tribulibus suis quietis, onera, molestias, et pericula militiae non detrectant. Promptum erat causari, sibi non minus iustam esse vacationis causam. Quod igitur delectu habito alacriter pergunt quo iubentur, neque fratribus immunitatem invident, inde apparet fuisse sponte et liberaliter ad officium paratos. Quanquam dubium non est, accepto flore, ansam querimoniis et litibus fuisse praecisam. Neque enim contendere aequum fuit, quin senibus et emeritis, vel teneris et debilibus parcerent: nisi forte divinare quispiam malit, non iudicio, sed sorte conscriptum fuisse exercitum. Mihi tamen potius videtur, ut quisque erat robustissimus et ad ferendos labores maxime idoneus, nomen dedisse.

14. *Eo die magnificavit.* Non fuit hic quidem praecipue miraculi finis, ut Iosue potentia et autoritate praestaret: sed quum publicae utilitatis magnopere referret, Iosue imperium stabiliri, merito tanquam beneficentiae Dei cumulus id ponitur, fuisse quasi sacris insignibus ornatum, quae venerationem apud populum parerent, ne quis eum contemnere auderet. Nisi enim a capite regatur promiscua multitudo, sponte dissipatur. Deus ergo, ut populi sui saluti prospiceret, Iosuam insignivit eximia nota, quae eius vocationem assereret. Discendum autem est ex hoc loco, eos omnes a Deo nobis commendari per quorum manum excellenter virtutem suam profert, ut iustum apud nos honorem ac reverentiam obtineant. Porro si quis obiiciat, quod

dicitur populus timuisse Iosuam, sicut Mosen timuerat, multis seditionibus et turbis refelli, quas non proterve modo, sed furiose contra eum excitaverant, facilis solutio est, non comprehendi totum tempus ex quo egressi fuerant ex Aegypto, sed tantum notari illud, quo subacti plagis ac mansuefacti, Mosen obedienter colere coeperant. Tranquilla enim gubernatio nunc describitur, ac si pervicaciam veterem exuissent: praesertim vero, ubi tumultuosis patribus mortuis successit melior soboles. Itaque non legimus quidquam fuisse negotii in illis regendis ac flectendis. Quod iam exposui, nunc brevius attingo. Nam dum eos hortatus initio fuit Iosue ad obsequium, se fore obsequentes dixerunt, sicut ante fuerant Mosi.

16. *Praecepit sacerdotibus.* Clarius exprimitur quam sedatis et compositis animis ad Dei nutum attenti fuerint sacerdotes: quia pedem non moverunt donec receptui canere iussit Iosue. Sicuti autem rarae virtutis fuit ita esse morigeros et obsequentes: ita paterna Dei sollicitudo in eo refulget, quod singulos fere progressus dirigere voce sua et moderari gravatus non est, ne qua perplexitas tardiores eos redderet. Sequitur luculentior miraculi confirmatio, quod simulac ripam transscenderunt, Iordanis more suo iterum fluere coepit. Nisi enim rediisset ad pristinam naturam, et quidem repente: multi occultam causam, sed fortuitam mutationis imaginati essent. Verum ubi Deus minimis temporum articulis potentiam et gratiam suam illustrat, tollitur omnis dubitatio. Quum primum madefacti sunt pedes sacerdotum, Iordanis retrocessit: nunc eorum discessu liberum cursum recuperat, idque eodem quo in ripam venerunt momento. Siccum enim hic accipitur pro ea parte, quae exundatione tecta non erat. Ita fluvius quamvis mutus, optimus fuit praeco, dum plus quam sonora voce testatus est Deo Israelis subesse coelum et terram.

19. *Populus autem ascendit e Iordane decima die primi mensis, et castrametati sunt in Gilgal ad plagam orientalem Iericho.* 20. *Ac duodecim lapides quos tulerant ex Iordane statuit Iosue in Gilgal.* 21. *Et loquutus est ad filios Israel, dicendo: Quum interrogaverint cras filii vestri patres suos dicendo: Quid lapides isti?* 22. *Indicabitis filiis vestris dicendo: Per aridam transivit Israel Iordanem istum:* 23. *Quoniam siccavit Iehova Deus vester aquas Iordanis a facie vestra donec transiretis: quemadmodum fecit Iehova Deus vester mari Suph quod siccavit a facie nostra donec transiremus.* 25. *Ut cognoscant omnes populi terrae manum Iehovae, quod fortis sit: ut timeatis Iehovam Deum vestrum cunctis diebus.*

19. *Populus autem.* Cur notetur dies quo terram ingressi sunt, et in ea prima castra locarunt videbimus proximo capite. Nomen vero primae stationis Gilgal ponitur κατὰ πρόληψιν: quia sic postea vocatus fuit a Iosue post novam circumcisionem: et etymologia suo loco videbitur. Porro hic praecipue agitur de monumento duodecim lapidum: cuius etsi facta ante fuerat mentio, nunc tamen quasi solennis dedicatio narratur: nempe quod Iosue non modo exstruxerit acervum, sed eius usum commendaverit populo, ut a patribus ad filios celebris vigeret gratiae Dei memoria. Quum vero filios sciscitantes inducit quid sibi velint lapides illi, colligimus ita fuisse dispositos, ut spectantium sensum afficerent. Nam si temere nulloque ordine fuissent congesti, nunquam posteris in mentem venisset de significatione inquirere. Ergo in collocatione fuit notabilis ratio, quae non permitteret spectaculum illud negligi. Caeterum quia foedus Dei quo genus Abrahae adoptaverat continua serie firmum erat in mille aetates, propter corporis unitatem quod Deus patribus mortuis praestiterat beneficium ad filios communiter transfertur, qui longo post tempore nati erant. Atque haec coniunctio vehementius excitare debuit eorum animos: quia admoniti hoc modo fuerunt posteri, quod pridem maioribus datum fuerat, ad se quoque pertinere. Alioqui frigide exceptum fuisset responsum, si ad unum diem restricta fuisset Dei gratia. Verum ubi audiunt filii filiorum siccatum a facie sua fuisse Iordanem multis antequam nascerentur saeculis, agnoscunt se illum esse populum, erga quem se protulerat mirificus ille Dei favor. Eadem ratio est de arefacto mari rubro, quamvis res non adeo vetusta foret. Certe duo soli erant superstites Caleb et Iosue, qui egressi essent ex Aegypto: sic tamen alloquitur totum populum ac si oculatus esset testis miraculi: Siccavit a facie nostra Deus mare rubrum. Nempe quia in gratiam perpetuae adoptionis, quae a patribus ad filios transibat, id fuerat factum. Porro transitum maris rubri in memoriam revocari operae pretium fuit, non modo ut similitudo miraculi fidem faceret: verum ut audita Iordanis historia simul renovaretur superius illud miraculum, quamvis nullum eius visibile symbolum ante oculos exstaret.

24. *Ut cognoscant omnes populi.* Commemorat Deum illud edidisse potentiae suae specimen, non ut tantum praedicaretur in populo suo, sed ut fama longe lateque spargeretur inter gentes. Etsi enim laudem suam voluit residere in Sion: voluit tamen opera sua aliquatenus innotescere extraneis, ut fateri cogerentur eum esse verum Deum: et quem libenter sprevissent eum inviti metuerent, sicuti in cantico Mosis dicitur: Inimici nostri sunt iudices (Deut. 32, 31). Significat enim, velint nolint incre-

duli, ex cognitione tamen operum Dei illis extorqueri hanc confessionem. Verum quia nihil illis profuit, scire, quanta esset Dei fortitudo, discernit eos Iosue ab Israelitis, quibus peculiarem scientiam attribuit, nempe quae generet serium Dei timorem. Ut cognoscant gentes, inquit: tu vero timeas Deum tuum. Ergo dum lucem tenebris suis obruunt increduli, discamus ex consideratione operum Dei proficere in timore eius. Addit, cunctis diebus, quia gratia de qua nunc agitur in plures aetates diffusa fuit.

CAPUT V.

1. ***Fuit autem quum audissent omnes reges Aemorrhaei qui erant trans Iordanem ad Occidentem, et omnes reges Chananaei, qui iuxta mare, quod siccasset Iehova aquas Iordanis a facie filiorum Israel donec transirent, liquefactum fuit cor eorum, neque fuit amplius in eis spiritus a facie filiorum Israel.*** 2. ***Eo tempore dixit Iehova ad Iosuam: Fac tibi cultros acutos, et iterum circumcide filios Israel secundo.*** 3. ***Et fecit sibi Iosue cultros acutos, circumciditque filios Israel in colle praeputiorum.*** 4. ***Haec autem est causa cur circumciderit Iosua. Universus populus qui egressus fuerat ex Aegypto, masculi omnes viri bellatores mortui erant in deserto in itinere posteaquam egressi erant ex Aegypto.*** 5. ***Nam circumcisus fuerat totus populus qui egressus est, at totum populum, qui natus fuerat in deserto in itinere, postquam egressi erant ex Aegypto, non circumciderant.*** 6. ***Nam quadraginta annis ambulaverunt filii Israel per desertum, donec consumeretur universa gens virorum bellatorum, qui egressi fuerant ex Aegypto, qui non audierant vocem Iehovae, quibus iuraverat Iehova quod non ostenderet terram de qua iuraverat Iehova patribus eorum se daturum illis terram fluentem lacte et melle.*** 7. ***Filios itaque eorum quos substituit in locum ipsorum circumcidit Iosue, quia incircumcisi erant: neque enim eos circumciderat in itinere.*** 8. ***Quum autem fuit circumcisus universus populus manserunt in loco suo in castris donec sanarentur.*** 9. ***Dixit Iehova ad Iosuam: Hodie devolvi opprobrium Aegypti a vobis. Et vocavit nomen loci illius Gilgal, usque in hunc diem.***

1. ***Fuit autem quum audissent.*** Huc usque apud eos valuit agnitio formidabilis Dei potentiae, ut pavore attoniti deficerent: verum animos eorum non flexit ad quaerendum mali remedium. Liquefactum ergo fuit cor eorum, quia consilio et viribus destituti se non moverunt: sed quoad contumaciam, eadem semper durities eos constrinxit. Et iam alibi vidimus sic terrore exanimari incredulos: ut tamen non desinant Deo reluctari: sic concidere, ut sua ferocia coelum impetant. Ergo metus qui ad cavendum eos stimulare debuerat, nihil aliud quam praecipites egit. Verum divinitus territi fuerunt in populi gratiam, quo expeditior esset victoria: et animosiores essent Israelitae quum viderent cum hostibus iam fractis et semimortuis fore negotium, atque ita eorum infirmitati pepercit Deus, ac si obstaculis remotis viam patefecisset: quia plus satis alioqui timidi et pigri erant. Summa igitur est: priusquam confligerent hostes fuisse iam prostratos, quia miraculi fama timorem incusserat.

2. *Eo tempore.* Videtur maxime absurdum et prodigio simile, circumcisionem tamdiu fuisse intermissam: praesertim quia quotidianis documentis admonitos diligentius solito attendere decebat ad colenda pietatis exercitia. Symbolum erat adoptionis unde illis obtigerat liberatio. Certe dum ad extrema redacti sub tyrannide gemebant, semper circumciderunt suos liberos. Et scimus quam severe minetur Deus, si quis octavum diem praetereat, se ultorem fore. Quod si neglecta fuisset observatio in Aegypto, quia tunc videri poterat Dei foedus quodammodo obsoletum, magis excusabilis fuisset segnities. Nunc vero quum de integro affulget Dei veritas ad stabiliendum foedus, quaenam excusatio nisi vicissim testentur se Dei esse populum? Defensio quam afferunt interpretes prorsus frivola est. Fateor assidue fuisse in procinctu, semper fuisse incertos quando migrandum foret. Verum perperam inde colligi dico, nullam illis fuisse liberum diem: quia crudele fuisset teneros foetus circumcidere, dum paulo post movenda erant castra. Nihil enim tanti esse debuit, ut secure contemnerent quod dictum fuerat Abrahae: anima quae circumcisa non fuerit, excidetur e populo suo (Gen. 17, 14). Quod si periculum esset mortis, optimum et unicum erat compendium, recumbere in paternam Dei providentiam, qui certe passus non esset, infantibus exitiale esse suum praeceptum. Denique omissio periculi respectu non aliunde nasci poterat quam ex diffidentia. Quod si in certum discrimen coniecti essent infantes, parendum nihilominus fuit Deo: quia obsignatio foederis qua recipiebantur in ecclesiam, centum vitis erat pretiosior. Nec vero tantam ignaviam tulisset Moses, nisi alia ratione inductus. Porro in re dubia coniicio, non a primo die egressus destitisse a circumcidendis filiis: sed tantum ex quo propter suam pervicaciam retroacti sunt. Et hac ratione tam accurate exprimitur defectio et poena. Neque enim dicitur, rursus fuisse circumcisos, quod in illa peregrinatione subinde mutandus esset locus: sed quia oportuit effluere quadraginta annos, donec consumerentur scelerati illi apostatae, qui se promissa haereditate abdicaverant. Haec igitur causa notanda est, quod filii Israel vagati sint per deser-

tum, donec tota illa gens aboleretur, quae Deum sequi abnuerat: ex qua, meo iudicio, colligere licet, in signum maledictionis vel reiectionis cessasse toto illo tempore circumcisionis usum. Verum quidem est, poenam hanc innoxiis fuisse inflictam: sed utile fuit, patres castigari in eorum persona, ac si Deus in posterum eos repudiaret. Quum ergo cernerent nihil a profanis et extraneis sobolem suam differre, simul patefactum fuit quid essent promeriti. Emergit tamen absurditas, primum quod illis damnatis, mox eorum soboles recepta fuit in gratiam: deinde quod ipsis quoque relicta fuit spes veniae: praecipue vero, quod privati non sunt aliis sacramentis quorum aliter non poterant esse participes, nisi a profanis gentibus segregati. Deus quidem, fateor, eos repudiando simul testatur se propitium fore eorum liberis: verum cernere in sua sobole repudii signum donec omnes periissent, utilis fuit castigatio. Pignus enim gratiae suae nonnisi ad tempus Deus retraxit, et apud se quasi reconditum servavit usque ad eorum mortem. Itaque haec poena liberis qui postea nati sunt inflicta proprie non fuit: verum suspensio perinde valuit, ac si Deus palam faceret circumcisionem se differre, ne profanaretur, donec eius renovandae veniret opportunitas. Si quis excipiat, absurdum fuisse pascha celebrare in praeputio, fateor secundum ordinem usitatum. Neque enim ad pascha et sacrificia admissi fuerunt nisi qui initiati essent in Dei cultum: sicuti neque hodie mysterium coenae aliis commune est, quam qui iam per baptismum in ecclesiam sunt recepti. Sed Deo liberum fuit, ordinaria ratione ad tempus mutata, participes facere aliorum sacrorum, quibus circumcisionem ademerat. Ita in una parte excommunicatus fuit populus: adminiculis tamen idoneis interea sublevatus est, ne desperaret. Quemadmodum si pater filio infensus pugnum attollat, ac si vellet procul abigere, et tamen altera manu domi eum retineat: minis terreat ac verberibus, nolit tamen a se discedere. Haec mihi videtur fuisse ratio cur Deus praecipuo adoptionis pignore populum spolians, aliis tamen adminiculis destitui noluerit. Si quis obiiciat, diserte exprimi nullos fuisse in itinere circumcisos ex quo egressi sunt: respondeo, brevitatis causa non exacte omnia notari: colligi tamen posse ex contextu, non alios praeputium gestasse, nisi qui post seditionem nati erant. Dicitur enim, filios eorum quos ipsis substituit Deus, Iosue circumcidisse. Unde apparet novum populum fuisse tunc creatum, qui perversis defectoribus substitueretur. Porro tristis ac dura fuit haec probatio, quod Deus populum ante circumcidi noluit quam ab hostibus undique obsideretur. Commodior certe et tutior fuisset ratio, antequam Iordanem traiicerent, in regione Basan, quae profligatis incolis pacata erat, se circumcidere. Exspectat Deus usque dum inter medios hostes inclusi eorum libidini et violentiae pateant: ac si consulto eos morti obiiceret. Nam omnes ex vulnere debilitatos simul decumbere oportuit: ut nullo negotio iugulari potuerint. Si enim duobus filiis Iacob impune in urbem Sichem perrumpere liberum fuit, et civibus occisis eam diripere (Gen. 34): quanto facilius vicinis gentibus fuit, Israelitas eodem modo sauciatos aggredi et passim trucidare? Fuit igitur, ut dixi, hoc valde asperum examen: quo maiori laude digna est promptitudo obsequii. Quanquam locus ipse videtur Dei consilio electus, quo propensiores essent ad parendum, si trans Iordanem idem mandatum fuisset, timendum erat ne animos desponderent, et hac remora iniecta, iterum detrectarent terram ingredi. Nunc quum felicibus auspiciis quasi Dei manu in possessionem adducti, sublato hoc uno obstaculo certam debellandi spem concipiunt, nihil mirum si libentius obtemperent quam si nondum fuissent tam praeclare confirmati. Ipse quoque terrae conspectus stimulos addere debuit, quum ideo se rursus Deo consecrari intelligerent, ne terram sanctam pollluerent eorum praeputia.

6. *Dixit Iehova ad Iosuam.* Opprobrium Aegypti quidam exponunt, quod praeputium eos similes redderet Aegyptiis, profanos scilicet ac ignominiae macula notatos: ac si dictum esset receptos esse in Dei peculium, ubi de integro insigniti fuerunt hac nota, ut ab immundis gentibus differrent. Alii active accipiunt, factum esse ne posthac ludibrio sint Aegyptiis, ac si Deus eos fefellisset: quod tanquam longe petitum repudio. Alii non fore amplius falso dedecori obnoxios, ac si deos gentis illius coluissent. Ego vero existimo potius intelligi, liberatos esse invidia criminis, quo alioqui gravati essent. Odiosum erat excusso iugo a rege, sub cuius ditione agebant, descivisse. Porro quia iactabant Deum iniustae tyrannidis fuisse vindicem, exprobrare facile erat falso eos obtendere nomen Dei. Ergo pro fugitivis habiti essent, nisi ad eluendum dedecus opposita fuisset circumcisio, qua iam obsignata erat Dei electio in eorum carne antequam descenderent in Aegyptum. Proinde vetusti foederis instauratione palam factum est, non fuisse rebelles legitimo imperio, nec propria temeritate abiisse, sed libertatem a Deo fuisse redditam, qui pridem eos in fidem et clientelam receperat. Ab hac devolutione probri nomen loco impositum fuit. Nam qui Gilgal putant vocari rescissam pelliculam, quia sit velut rotundus circulus, discedunt a verbis, et commentum minime necessarium longe accersunt, quum res per se liqueat, locum fuisse vocatum revolutionem, quia illic Deus populum suum ab ignominia qua indigne onerabatur, asseruit. Quod Iosephus libertatem interpretatur, vanum et ridiculum est. Unde apparet non minus linguae hebraicae fuisse ignarum quam scientiae legalis.

10. *Itaque castrametati sunt filii Israel in Gilgal, et fecerunt Pesach quartadecima die mensis ad vesperum in campestribus Iericho.* 11. *Et comederunt e fructu terrae postridie Pesach infermentata, et polentam ipsomet die.* 12. *Et cessavit Man postridie postquam comederunt e frumento terrae: neque fuit ultra filiis Israel Man, sed comederunt e fructu terrae Chanaan eo anno.* 13. *Contigit autem quum esset Iosue apud Iericho, ut levaret oculos suos ac aspiceret: et ecce vir stabat contra eum, in cuius manu erat gladius evaginatus: et ivit Iosue ad eum, dixitque illi: Ex nostris es? an ex adversariis nostris?* 14. *Et dixit: Non: sed sum princeps exercitus Iehovae: nunc veni. Et cecidit Iosue in faciem suam ad terram, et adoravit, dixitque ei: Quid Dominus meus loquitur ad servum suum?* 15. *Et dixit princeps exercitus Iehovae ad Iosuam: Solve calceamentum tuum e pedibus tuis: quia locus super quem stas, sanctitas est. Et ita fecit Iosue.*

Hic narratur legitimo die celebratum fuisse pascha. Quanquam sunt qui putent quasi de re insolita verba fieri: atque inde colligunt, per quadraginta annos fuisse interruptum, sicut omissa fuit circumcisio: nempe quia absurdum fuisset, praeputiatos ad sacrum epulum se ingerere: deinde quia ab initio anni secundi non legimus pascha fuisse immolatum. Atqui probabile non est, quod Deus perpetuum esse nuper iusserat, repente fuisse abiectum. Dictum enim illis fuerat: Nox observabilis erit apud filios Israel in cunctas generationes suas (Exod. 12, 42). Quomodo conveniet biennio post obsolevisse quod saeculis omnibus inviolabile esse debuit? Cuius deinde socordiae fuisset tam exiguo tempore sepelire beneficii recentis memoriam? Atqui praeputium bonam partem arcebat, ne mysterium profanaretur: simul enim dictum fuerat: Nemo incircumcisus accedet (Exod. 12, 48). Iam respondi, fuisse id extraordinarium privilegium, quod lege soluti sunt filii Israel. Nam certe interea sacrificiis usi sunt, et se exercuerunt in reliquo cultu legali: quod nefas fuisset, nisi ex praescripta legis forma aliquid fuisset divinitus remissum. Prohibitos fuisse ab atrio Dei immundos omnes certum est. Illic sacrificia obtulerunt filii Israel in praeputio: quod tantundem fuit ac pascha immolare. Ergo tolerantia permissum illis fuit, quod secundum legis normam non licebat. Quod autem secundum illud pascha commemorat Moses, id fit alio consilio: nempe ut oblique perstringat incuriam et pigritiem populi, qui anniversarium sacrum in fine primi anni non obiisset nisi admonitus. Etsi enim edixerat Deus, ut per omnes aetates renovarent quotannis redemptionis suae memoriam, iam ante finem anni obrepserat oblivio, ut in officio cessarent. Neque enim frustra novo oraculo urgentur: sed quia sponte non erant satis attenti. Adeo autem locus ille non probat paschatis deinde usum intercidisse, ut probabilis inde coniectura elici queat, fuisse quotannis observatum: quia anno vertente antevertit Deus, ut in posterum diligenter caverent, ne unquam ab iniuncto sibi mandato deflecterent.

11. *Postridie Pesah.* An tunc primum inceperint tritico vesci non satis liquet. Habitaverant enim in regione non inculta, et mediocriter fertili. Certe in duorum regum ditione fuit annonae copia, quae incolis sufficeret. Filios Israel passos esse corrumpi et putrescere quod illic invenerant frumentum consentaneum non videtur. Carnes vero quae ex sacrificiis restabant comedisse non dubito. Fieri itaque potest, ut non prorsus abstinuerint a pane triticeo: et tamen a victu consueto non discesserint. Nam tantae multitudini alimenta non suppeditasset regio, quae decimae parti attributa fuit. Minime ambiguum est quin iusta aestimatio servata fuerit, quum duas tribus et dimidiam Moses illic locavit. Ergo victum nondum nactae erant duodecim tribus, praesertim quum bello vastata esset regio, nec agriculturae operam darent Israelitae, quibus tutum non erat a castris discedere. Quare man ad eos alendos necessarium fuit, donec plenior obtingeret copia: quod factum est in terra Chanaan: ideoque tunc reversi sunt ad communem victum. Cur autem in illum usque diem distulerint, nescitur: nisi quod sanatis vulneribus dies aliquot consumere oportuit in colligenda annona: panem vero conficere non permiserit religio, ne sabbathum violarent. Etsi autem sancta illis fuit quies, ex circumstantia tamen colligitur festinasse: quia iam ante parata erat farina: quum molere et coquere uno die non potuerint. Quidquid sit, viatico prosequutus est eos Deus, quamdiu penuriae subveniendum fuit. Quod autem subitum et in ipso articulo man defecit, valere debuit ad testificandam rursus Dei gratiam: quia inde apparuit man temporale fuisse subsidium, quod non tam ex nubibus quam paterna Dei providentia fluxerat. Porro de proventu anni superioris hoc esse intelligendum patet, ac quaestionem ea de re movere supervacuum est: quia nimis praecipitanter volassent ad hornum triticum nondum bene meturum: et ante mensem vix coacervare poterant quod tantae multitudini sufficeret. Cur ergo in re tam clara laborent interpretes, non video.

11. *Accidit quum Iosue.* Hic refertur insignis visio, qua redditus fuit animosior Iosue. Quanquam autem munus suum strenue obibat, utile tamen fuit, currenti calcar addere. Neque tamen privatim eius causa apparuit angelus, sed ad confirmationem totius populi. Imo longius respexit Deus, ut certioribus documentis testatam posteris faceret gratiam, quae nunquam satis expensa fuit. Etsi enim magnifice iactabant se Dei manu plantatos esse in terra sancta:

vix tamen adducti sunt tot miraculis, ut serio agnoscerent, se illic esse Dei inquilinos. Itaque visio haec saeculis omnibus prodesse debuit, ne ambiguum esset Dei beneficium. Quod dicitur levasse oculos, ad certitudinem valet: ne quis evanido spectro aciem eius perstrictam fuisse existimet. Formidabile vero spectaculum primo intuitu fuit: quia verisimile est Iosue tunc fuisse solum, sive orandi causa, sive urbis inspiciendae consilio, ab hominum frequentia secesserit: atque hoc secundum magis placet, seorsum fuisse speculatum qua parte urbs esset oppugnanda, ne alios terreret difficultas. Certe comites abfuisse apparet, dum solus occurrit: nec dubium quin paratus ad certamen, si in hostem incidisset. Caeterum tanquam de homine interrogat, quia angelum non agnoscit nisi ex responso. Atque haec dubitatio visioni plus fidei rursus conciliat, dum paulatim ab hominis quem alloquitur aspectu ad angeli cognitionem deducitur. Quanquam verba sonant, non quemlibet fuisse angelum, sed praecipuae excellentiae. Vocat enim se principem exercitus Dei, quod tam de electo populo, quam de angelis potest intelligi: sed prior sententia rectior est: quia nihil insolitum profert Deus: sed quod ante legimus praestitum Mosi fuisse continuat. Ac scimus Mosen ipsum hoc beneficium aliis omnibus praetulisse: et merito, quia palam et familiariter Deus illic gloriam suam manifestabat. Itaque promiscue vocatur angelus, et insignitur elogio Dei aeterni. Cuius rei Paulus nobis idoneus est testis, qui diserte testatur fuisse Christum (1. Cor. 10, 4). Et Moses ipse in persona mediatoris Deum praesentem amplexus est (Exod. 32, 34). Nam ubi post vitulum fabrefactum pronunciat Deus, se non fore amplius populi ducem, simul se unum ex angelis daturum promittit, sed quasi ex turba: quod Moses vehementer deprecatur. Nempe quia remoto mediatore, sperare non poterat Deum fore propitium. Rarum itaque favoris Dei pignus fuit, praesto adesse principem et caput ecclesiae, cui Moses assueverat. Et certe non aliter rata potuit esse Dei adoptio quam per manum mediatoris.

14. *Non: sed dux exercitus.* Quamvis negatio apte utrique membro conveniat, quia neque Israelita erat neque Chananaeus: ac si praecise negaret se esse hominem mortalem, commode tamen restringere licebit ad secundum membrum, ubi rogabat Iosue an esset ex hostibus. Porro quando in ea re parum est momenti: satis sit tenere quod praecipuum est, venisse ut praeesset electo populo, quem honorifice appellat Dei exercitum. Quod se alium a Deo facit, in eo notatur personalis distinctio, non autem scinditur unitas essentiae. Diximus apud Mosen saepe nomen Iehovae adscribi angelo praesidi: qui haud dubie unigenitus erat Dei filius. Nempe quia et verus est Deus: et tamen in persona mediatoris per dispensationem Deo inferior. Iam quod docent veteres libenter recipio, dum apparuit olim Christus in forma hominis, praeludium fuisse mysterii quod deinde fuit exhibitum, quando manifestatus est in carne Deus. Cavendum tamen ne imaginemur Christum tunc induisse carnem: quando non legitur filium suum misisse Deus in carne ante plenitudinem temporum: deinde quatenus homo est, filium Davidis esse oportet. Verum ut apud Ezechielem legitur, similitudo hominis duntaxat fuit (Ezech. 1, 26). Caeterum fueritne substantiale corpus, an forma exterior duntaxat, argutius disputare supervacuum est, contendere vero noxium. Superest una quaestio, quomodo se nunc venisse dicat princeps exercitus Dei, qui populum fidei suae commissum non deseruerat: et nuper incomparabile praesentiae suae specimen ediderat in traiectu Iordanis. Atqui trito scripturae usu dicitur ad nos venire Deus, ubi re ipsa sentimus eius auxilium, quod remotum videtur, nisi experientia patefiat. Perinde igitur est, ac si operam suam ad obeunda quae instabant, certamina offerret: ac suo adventu promitteret felicem debellandi exitum. Ex adoratione certo colligi non potest, an Iosue Christo probe cognito divinum honorem exhibuerit. Verum roganda quid Adonai servo suo praecipiat, imperium defert quod nonnisi in Deum competit.

15. *Solve calceamentum.* Tantum quo sanctior sit visio, et in signum reverentiae et timoris exigit magnus angelus, ut calceos exuat Iosue. Idem et Moses sibi iniunctum fuisse refert in monte Sinai (Exo. 3, 5), non alia ratione, nisi quod gloriam suam Deus illic manifestabat. Neque enim aliunde maior uni quam alteri loco sanctitas, nisi ex peculiari dignatione. Ita Iacob exclamat (Gen. 28, 17) locum ubi propius Deum cognoverat, esse domum eius, terribilem locum et portam coeli. Ergo quod iubetur sanctus vir calceos sibi detrahere, hac caeremonia Deus obsignat praesentiae suae fidem, et plus ponderis addit visioni: non quod pedum nuditas per se censeatur in Dei cultu: sed quia eiusmodi subsidiis adiuvanda est hominum infirmitas, quo se melius ad venerationem excitent et comparent. Porro sicuti Deus loca in quibus apparet, sanctificat sua praesentia: ita mihi probabile est hoc elogio commendari praestantiam terrae Chanaan, in qua sibi domicilium elegerat Deus, ut pure illic coleretur. Unde et passim vocatur eius requies (Ps. 95, 11 et 132, 14). Laudatur in fine versus obedientia Iosue, ut eius exemplo discat posteritas sancte in ea terra pietatem colere. Ita videtur tacita subesse comparatio, vel antithesis, quae extollat terram Chanaan prae aliis regionibus.

CAPUT VI.

1. *Iericho autem erat clausa et claudebatur propter filios Israel, non poterat quisquam egredi vel ingredi.* 2. *Dixitque Iehova ad Iosuam: Ecce tradidi in manum tuam Iericho, et regem eius, et virtute praestantes.* 3. *Circuibitis itaque urbem, omnes viri bellatores circumdando eam semel: sic facies sex diebus.* 4. *Porro septem sacerdotes ferent septem cornua arietina ante arcam: die autem septima circuibitis urbem septem vicibus, et sacerdotes ipsi clangent tubis.* 5. *Quum vero protraxerint sonitum cornu arietino: ubi primum audieritis vocem tubae, vociferabitur universus populus vociferatione magna, et concidet murus urbis sub se, populus vero ascendet quisque e regione sua.* 6. *Vocavit ergo Iosue filius Nun sacerdotes, et dixit eis: Tollite arcam foederis, et septem sacerdotes accipient septem tubas arietinas coram arca Iehovae.* 7. *Dixit quoque ad populum: Transite et circuite urbem, et armatus quisque praecedat arcam Iehovae.* 8. *Et fuit postquam loquutus est Iosue ad populum, tulerunt septem sacerdotes septem tubas arietinas, et transeuntes ante arcam Iehovae clanxerunt tubis: arca autem foederis Iehovae sequebatur ipsos.* 9. *Et armatus quisque praecedebat sacerdotes clangentes tubis: et qui cogebat agmen sequebatur arcam eundo, clangendo tubis.* 10. *Populo autem praeceperat Iosue, dicendo: Non vociferabimini, nec facietis audire vocem vestram, neque egredietur ex ore vestro verbum, usque ad diem quo dixero vobis, vociferamini: tunc vociferabimini.* 11. *Circuivit itaque arca Iehovae urbem, circumdando semel, et reversi sunt in castra: manseruntque illic.* 12. *Rursum surrexit Iosue mane, tuleruntque sacerdotes arcam Iehovae.* 13. *Septem autem sacerdotes ferentes septem tubas arietinas praecedebant arcam Iehovae, eundo: et clangebant tubis. Armatus vero praecedebat eos, et qui cogebat agnem sequebatur arcam Iehovae eundo, et clangendo tubis.* 14. *Circuiverunt ergo urbem die secundo vice alia, reversique sunt ad castra, sic fecerunt sex diebus.* 15. *Ubi autem advenit septimus dies, surrexerunt simul ac ascendit aurora, et circuiverunt urbem secundum eundem morem septem vicibus: tantum die illa circuiverunt urbem septem vicibus.* 16. *Septima autem vice quum clangerent sacerdotes tubis, dixit Iosue ad populum: Vociferamini, tradidit Iehova vobis urbem.* 17. *Erit autem urbs anathema, ipsa et quaecunque in ea sunt, Iehovae: tantum Rahab meretrix vivet, ipsa et quicunque fuerint cum ea domi: quia abscondidit nuncios quos misimus.* 18. *Verumtamen vos cavete ab anathemate, ne forte contingatis aliquid de anathemate, tollatisque de anathemate, et ponatis castra Israel anathema, et turbetis ea.* 19. *Omne autem argentum, et aurum, et vasa aerea et ferrea, sanctitas erunt Iehovae: thesaurum Iehovae ingredientur.*

1. *Iericho erat clausa.* Dicit Iericho fuisse clausam, quia non aperiebantur portae: sicut belli tempore custodiuntur urbes diligentius solito. Addit vehementiae causa, portas fuisse obseratas, quasi diceret, attentos ad custodiam fuisse incolas, ne incauti opprimerentur. Ita eius potiundae non alia spes, nisi vi et manu expugnaretur, quia per insidias capi non potuit. Hoc ad gratiam Dei illustrandam valet, quia longa et molesta obsidio fatigasset filios Israel, nisi mature oblatum fuisset e coelo remedium. Interea periculum erat, ne in angulum coacti inedia et fame consumerentur: quia in regione infesta nulla erat pabulandi facultas. Deus ergo ne ad urbem unam desideant, insolito miraculo succurrit: ac muris quidem eversis ingressum illis patefecit, quo deinde confidentius alias urbes invaderent. Nunc videmus quomodo inter se cohaereant duo primi versus: Iericho fuisse clausam, et ita filios Israel fuisse ab accessu prohibitos: Deum vero fuisse pollicitum illius se expugnatorem fore: quia scilicet hoc modo antevertere voluit, ne anxia deliberatione se torquerent. In summa, Deus hoc tam felici facilis victoriae exordio providet, ne in futurum animos despondeant. Notandus interea populi illius stupor, qui Dei potentiae muros suos et portas opponit, ac si difficilius esset paucos asseres confringi vel dissolvi, quam arefieri Iordanem.

3. *Circuibitis itaque.* Promissio quidem per se ad spem victoriae idonea et efficax, sed cui ratio agendi tam ludicra fidem abrogat. Iubet Deus uno circuitu quotidie urbem lustrare usque ad septimum diem, quo iubet septies eos circuire, clangere tubis et vociferari: quod totum nihil aliud fuit, quam pueriliter ludere. Verum hoc examine probari eorum fidem operae pretium fuit: ut in re ipsa nihil praeter meram frustrationem cernentes, acquiescerent nihilominus in Dei oraculo: quo etiam consilio saepe virtutem suam sub infirmitate ad tempus occultat, et inanibus nugis videtur ludere, ut eius debilitas tandem omni potentia fortior appareat, et stultitia supra omnem sapientiam refulgeat. Sic dum ratione sua facessere iussa ab eius ore pendent Israelitae, ineptiendo longe plus proficiunt, quam si violento conatu irruptionem facerent, murosque quatefacerent validissimis et innumeris machinis. Tantum eos ad breve tempus stultescere oportuit, neque appetere nimium acumen, anxie ac subtiliter de eventu sciscitando: quia id fuisset Dei potentiae quodammodo viam obstruere. Interea quanquam ludibrio esse potuit circularis eorum ambulatio, tandem prospero successu cognitum fuit, Deum nihil frustra praecipere. Alia etiam dubitatio et cura obrepere potuit eorum mentibus, si subito erumperent urbis cives, nullo negotio dissipatum iri exercitum, quum longe diffusus totam urbem circumdaret, nec acie disposita incederet ad excipiendos insultus. Sed hac quoque

in parte quidquid sollicitudinis eos angebat, reiicere in Deum oportuit: quia sancta est quae in eius providentiam recumbit securitas. Accessit ad exercendam eorum tolerantiam repetita per septem dies urbis lustratio. Quid enim minus consentaneum quam sexies absque profectu se fatigare? Iam quorsum silentium, nisi ut timiditatem prodendo, hostes ad pugnam elicerent, quibus tamen occurrere animus non erat? Verum quia profani homines ferventer satagendo saepe omnia miscent ac pervertunt, tacendi et quiescendi vices suis iniungit Deus, quo se ad exsequenda simpliciter eius iussa melius assuefaciant. Hoc quoque notatu dignum est, non depromi e sanctuario argenteas tubas, quibus clangant sacerdotes: sed tantum cornua arietina illis dari. Certe ad confidentiam longe plus valuisset sacrarum tubarum sonitus: sed melius probata fuit eorum obedientia, dum symbolo vulgari contenti fuerunt. Porro ita dispositi fuerunt progressus, ut maior pars arcam praecederet quae per armatos intelligitur: sequerentur autem qui solebant impedimenta comitari. Nam eorum erat curare ne postremum agmen dissiparetur. Quia nomen congregantis obscurum erat, reddidi quod erat apud Latinos magis usitatum. Quod tribui Dan has partes quidam attribuunt firmum non est, quia tunc non fuerunt pro more aliarum expeditionum dispositi.

15. *Ubi advenit septimus.* Hic quoque visus est Deus toties populum circumagendo non modo rem tenere suspensam, sed miseros qui frustra se fatigabant, data opera ludificari. Cur enim derepente urbem aggredi non iubet? Cur in pristino silentio usque ad lassitudinem eos continet, neque ora ad vociferandum aperit? Verum huius tolerantiae fructus docet, nihil esse melius quam temporum articulos, et agendi opportunitates relinquere in eius arbitrio, neque festinatione nostra antevertere eius providentiam, in qua nisi acquiescimus, viam obstruimus eius virtuti. Quum ergo tuba clangerent sacerdotes, voluit Deus populum suo clamore succinere, ut hoc documento probaret, nullos impetus quos a se ipsis excitant homines sibi probari: sed in primis requiri zeli moderationem, cuius unica regula est, nec linguam, nec pedes, nec manus movere donec ipse praecipiat. Cornua enim arietina eius imperium haud dubie repraesentarunt.

17. *Erit urbs anathema.* Quanquam Deus statuerat, populum suum non modo spoliis, et praeda ditare: sed etiam locare in urbibus quas non exstruxerant: peculiaris tamen ratio fuit in prima urbe: quia aequum fuit tanquam primitias consecrari. Itaque tam aedificia quam suppellectilem sibi uni asserit, ac vetat quidquam in privatos usus conferri. Potuit quidem hoc tyrocinium grave et molestum esse populo, ultro domos evertere, in quibus commode habitassent, et corrumpere quae utilia fuissent subsidia. Sed debuit aequis animis, quia a pugna abstinuerat, praedam non attingere: Deoque libenter cedere ac remittere victoriae praemium, cuius solo nutu muri urbis corruerant, et una cum illis conciderant civium animi. Deus quidem hoc gratitudinis pignore ita contentus fuit, ut tamen populus mature disceret, nihil nisi ex gratuita eius liberalitate esse suum. Eodem enim iure addictae fuissent aliae quoque urbes excidio, nisi quia suis habitandas concessit. De voce חרם breviter id tantum nunc repetam ex aliis locis: dum refertur ad sacras oblationes, pro abolitione sumi hominum respectu, ut rebus eo modo devotis non secus renuncient, ac si in nihilum essent redactae. Id est Graecis ἀνάθημα vel ἀνάθεμα quasi sepositum: nos lingua gallica apte interdictum vocamus. Hinc exhortatio, ut caveant ab anathemate: quia perierat quoad homines, quod uni Deo erat separatum. Aliter proximo versu accipitur, ne castra Israel sint in anathema, quia simpliciter notatur excidium, perditio, vel interitus. Porro vasa ex metallis fabrefacta destinavit Deus in usum sanctuarii, alia omnia incendio consumi vel aliis modis deleri iussit.

20. *Itaque vociferatus est populus postquam clanxerunt tubis. Quum enim audisset populus vocem tubarum, vociferatus est vociferatione maxima, et cecidit murus subtus, tum ascendit populus in urbem quisque e regione sua, et ceperunt eam.* 21. *Et perdiderunt omnia quae erant in urbe, a viro usque ad mulierem, a puero usque ad senem, ad bovem et ovem, et asinum, acie gladii.* 22. *Duobus autem viris qui exploraverant terram dixit Iosue: Ingredimini domum mulieris meretricis, et inde educite eam, et quaecunque habet, quemadmodum iurastis ei.* 23. *Ingressi itaque exploratores eduxerunt Rachab, et patrem eius, et matrem eius, et fratres eius, et quaecunque habebat, et totam cognationem eius eduxerunt, ac locarunt extra castra Israel.* 24. *Urbem vero succenderunt igni, et quaecunque erant in ea: tantummodo aurum, et argentum, vasa aerea et ferrea posuerunt in thesauro domus Iehovae.* 25. *Itaque Rahab meretricem, et domum patris eius, et quaecunque habebat vivere fecit Iosue: habitavitque in medio Israel usque ad hunc diem, quia absconderat nuncios quos miserat Iosue ad explorandum Iericho.* 26. *Adiuravit autem Iosue tempore illo dicendo: Maledictus vir coram Iehova qui surget, ut aedificet urbem istam Iericho. In primogenito suo fundabit eam, et in minore suo statuet portas eius.* 27. *Fuit autem Iehova cum Iosue, et fama eius fuit in tota terra.*

20. *Itaque vociferatus.* Hic laudatur populi obsequium, et simul Dei veritas celebratur. Fidem suam clamore testati sunt, quia persuasi erant non frustra id sibi praecipi: et Deus vicissim dum passus

non est ipsos operam ludere, fidem verbo suo asseruit. Altera nihilo inferior virtus, quod spreto illicito quaestu, totam praedam alacriter perdiderunt. Neque enim dubium, quin multis obrepserit ista cogitatio, quorsum Deus tantas opes perire vult? cur nobis invidet quae dedit in manum? cur non potius non exhilarat, ut materiam gratiarum actionis suppeditet? Ergo rationibus quae officium interrumpere poterant, valere iussis, ultro abiicere quae in manibus erant spolia, et urbis unius opes, rarae et eximiae continentiae fuit. Quod nullo aetatis et sexus discrimine tam feminas quam pueros infantes ac senes iam caducos et decrepitos promiscue trucidarunt, videri posset immanis strages, nisi Dei iussu fuisset edita. Sed quia ipse in cuius arbitrio sunt vita et mors, iuste ad interitum destinaverat gentes illas, facessat omnis disceptatio. Adde quod iam quatuor saeculis eas toleraverat, donec completa esset ipsarum iniquitas. Quis nunc de immodico rigore queratur, ubi Deus tam diu iudicium suum suspendit? Si excipiat quispiam, saltem pueros infantes adhuc immunes fuisse a culpa, in promptu est solutio, quia maledicta erat ac reproba soboles, iusto periisse. Hoc quidem fixum manere debet, quod atrociter et barbara saevitia factum esset, si pro sua libidine et iracundia teneros foetus cum matribus iugulassent Israelitae, nunc merito conferri piam et laude dignam strenuitatem, sanctoque zelo adscribi, dum exsequuntur Dei mandatum, qui terram Chanaan hoc modo foedis et pridem foetidis ac putrefactis sordibus purgare voluit.

22. *Duobus autem viris.* Fides quidem Iosue in servandis promissis et integritas in hac sollicitudine apparent: verum quia anathemati subiecta erat tota urbs, de exceptione unius familiae moveri potest quaestio. Neque enim liberum fuit homini mortali, quidquam in Dei sententia mutare. Verum quia de sua impunitate Rahab nonnisi spiritus instinctu pepigerat: nihil in ea servanda Iosue nisi considerate et prudenter fecisse statuo. Adde quod nulla adhuc religio nuncios tenebat, antequam de urbis excidio pronunciatum esset. Audierant quidem in genere, delendas esse omnes illas gentes: libera tamen fuit cum una muliere pactio, quae sponte a suis desciverat. Quanquam solutio longe expeditior postea occurret: nempe dum ex Dei praescripto hortati sunt Israelitae ad deditionem quoscunque aggrediebantur, spe veniae proposita: illi autem excaecati pertinaciter abnuerunt pacem sibi oblatam, quia Deus omnes perdere decreverat. Quum publice omnes in suam perniciem fuerint obdurati: sequitur Rahab privilegio fuisse exemptam, ut aliis pereuntibus incolumis evaderet. Prudenter ergo reputavit Iosue, non absque peculiari Dei gratia mulierem quae sponte ad ecclesiam transierat, mature fuisse ereptam. Dissimilis quidem patris et totius familiae ratio: sed quando sponte se omnes abdicant a pristino statu, salutem quam ipsis stipulata erat Rahab, promptitudine obediendi confirmant. Porro discamus exemplo Iosue, quamvis malitiose et data opera fidem non violemus, non tamen id ad testandam probitatem sufficere, nisi sedulo conemur quam dedimus fidem praestare. Neque enim tantum patitur Rahab a suis hospitibus liberari: sed mature cavet ne quid iniuriae in primo tumultu sustineat: et quo propensiores sint ad officium, admonet interposito iureiurando ita fuisse pollicitos.

23. *Ingressi itaque.* Haud dubie salvos esse Deus voluit, quorum ita flexit animos ad amplexandam liberationem. Alioqui eam non minus superbe nec minore ludibrio quam duo generi Loth repudiassent. Sed longe melius etiamnum illis consulitur, dum reiecti extra castra, severa invitatione ad superioris vitae abnegationem vocantur. Nam si protinus admissi essent, et populo indifferenter permixti, nunquam illis forte venisset in mentem sua immundities, atque hoc modo in ea obtorpuissent. Nunc ubi seorsum locantur, ne gregem sua contagione inficiant, simul incutitur pudor, qui ad seriam conversionem eos sollicitet. Neque enim convenit, fuisse quasi in tuto sepositos, ne quis in turba violenter contra eos insurgeret: quia summo omnium favore et gratulatione fuissent excepti: in solitudine autem facilius, et quidem impune, offensi fuissent. Pristina igitur illis immundities ante oculos fuit posita, ne polluti temere prorumperent in sanctum coetum: sed potius hoc rudimento assuefierent ad mutandum vitae genus. Sequitur enim paulo post, habitasse in medio populi: nempe quia inquinamentis purgati, non alio loco haberi coeperunt, quam si fuissent oriundi ex genere Abrahae. Denique significat, ex quo professi sunt se ante fuisse in sordibus, promiscue cum aliis admissos. Et hac cooptatione Rahab insignem adepta est fidei suae fructum.

26. *Adiuravit autem.* Ergo consecratio non modo in unum diem valere debuit, sed omnibus saeculis posteros commonefacere, urbem illam non nisi divinitus fuisse expugnatam. Itaque ruinas et vastitatem loco trophaei in perpetuum monumentum exstare voluit: quia nova structura instar liturae futura erat ad miraculum delendum. Ergo ut loci deformitas memoriam potentiae Dei et gratiae ad posteros renovet, dira exsecratione sancit Iosue, ne quis urbem aedificet semel dirutam. Colligimus autem ex hoc loco, adminiculis indigere torporem hominum, ne Dei beneficia obliviscendo sepeliant. Ideo spectaculum in quo conspicua populo fuit Dei virtus, quasi obliqua fuit ingratitudinis exprobratio. Imprecationis vero summa est, ut si quis aggressus unquam fuerit exstruere Iericho, infausto et lugubri

eventu sentiat, sceleratum et nefandum fuisse opus. Nam fundamenta iacere in primogenito tantundem valet, ac filium proiicere, ut obrutus et attritus lapidum mole infeliciter pereat. Sic portas locare in minore filio, tantundem valet ac aedificium moliri quod non nisi filii interitu surgat. Ita in sua progenie damnatur qui eo vesaniae prorumperet. Nec vero Iosue ex proprio sensu hanc maledictionem protulit: sed praeco fuit coelestis vindictae. Quo magis prodigiosum est, repertum in populo Dei fuisse hominem quem formidabilis ista adiuratio solennibus verbis concepta a sacrilega temeritate non arceret: sicuti tempore Achab exortus est Hiel civis Bethel, qui Deum quasi ex professo hac in re lacessere ausus est (1. Reg. 16, 34). Verum simul testatur sacra historia, non irritum fuisse oraculum, quod Deus pronunciaverat in manu Iosue: quia in Abiram primogenito novam Iericho fundavit, et in Segub filio minore erexit portas eius: ut in sobolis suae exitio agnosceret, quid sit invito et repugnante Deo quidquam tentare.

CAPUT VII.

1. *Transgressi autem sunt transgressione filii Israel in anathemate, quia Achan filius Charmi filii Zabdi, filii Zerah de tribu Iehuda abstulit de anathemate: et accensa est excandescentia contra filios Israel.* 2. *Porro misit Iosue viros e Iericho contra Ai, quae erat iuxta Bethaven ad orientem Bethel, et loquutus est cum illis dicendo: Ascendite et explorate terram. Ascenderunt itaque viri, et exploraverunt Ai.* 3. *Qui reversi ad Iosuam, dixerunt ei: Ne ascendat totus populus: circiter duo millia virorum aut circiter tria millia virorum ascendant, et percutient Ai.* 4. *Ascenderunt ergo illuc e populo fere tria millia virorum, et fugerunt coram viris Ai.* 5. *Percusseruntque ex eis circiter triginta et sex viros, et persequuti sunt eos a porta usque ad Sebarim, et percusserunt eos in descensu: atque ita liquefactum est cor populi fuitque velut aqua.* 6. *Porro Iosue scidit vestimenta sua, prociditque in faciem suam in terram coram arca Iehovae usque ad vesperam, ipse et seniores Israel, et posuerunt pulverem super caput suum.* 7. *Dixitque Iosue: Ah, ah: Dominator Iehova, ut quid traduxisti populum hunc trans Iordanem, ut traderes nos in manum Amorrhaei qui perdat nos? Atque utinam libuisset nobis manere in deserto trans Iordanem!* 8. *O Domine quid dicam postquam vertit Israel cervicem coram inimicis suis?* 9. *Audientque Chananaeus et omnes incolae terrae, et vertent se contra nos, disperdentque nomen nostrum e terra: quid vero facies nomini tuo magno?*

1. *Transgressi sunt.* Refertur unius hominis crimen, et quidem clandestinum, cuius culpa in totum populum transscribitur: neque id modo, sed in plures insontes simul reiicitur poena. Atqui minime consentaneum videtur, privato et occulto scelere totum populum, qui conscius non erat, damnari. Respondeo, non esse novum, ut in totum corpus redundet unius membri peccatum. Si ratio nos lateret, satis superque nobis esse debet, transgressionem imputari filiis Israel, dum ad unum hominem noxa restringitur. Verum quia ut plurimum contingit, connivendo etiam non malos alere fratrum peccata, pars culpae merito reiicitur in eos omnes, quos dissimulatio societate implicat. Hac ratione Paulus Corinthiis omnibus exprobrat privatum unius hominis flagitium, et in eorum fastum invehitur, quod tanta ignominia foedati adhuc gloriari audeant (1. Cor. 5, 4 sq.). Verum hic excipere promptum est, furtum omnes latuisse: ideoque non esse locum proverbio, eum perpetrare crimen, qui dum impedire potest, nihilominus fieri patitur. Fateor certe, non liquere cur toti populo imputetur privatum crimen, nisi quod forte non satis diligenter ante animadverterant in maleficia: unde fieri potuit, ut hic miser audacior fuerit ad peccandum. Et certe furtim obrepunt ac pullulant malae herbae fructusque noxios producunt, nisi cito revulsae fuerint. Quanquam ratio cur Deus totum populum reum faciat occulti furti, altior est ac magis recondita: quia magis insolito documento voluit in posterum admonitos, unius scelere posse omnes fieri reos, quo diligentius ad cavenda vitia attenderent. Nihil ergo melius, quam suspensas tenere nostras mentes, donec libri aperiantur, ubi clare patebunt quae nunc nostra caligine obtenebrantur Dei iudicia. Sufficiat nobis, privata labe infectum fuisse totum populum: quia sic pronunciavit summus Iudex, coram quo nunc obmutescere, sicuti ad eius tribunal semel nos sisti oportet. Refertur ex qua stirpe fuerit progenitus Achan, augendae et quasi propagandae ignominiae causa: ac si diceretur, familiae suae et totius gentis fuisse probrum. Nam scriptor historiae ad tribum usque Iuda ascendit. Quo docemur, ubi quispiam ex nostris turpiter et scelerate se gerit, quodammodo in eius persona verecundiae notam nobis inuri, ut humiliemur, non quod propinquis omnibus scelerati hominis insultare aequum sit: sed ut diligentius incumbant omnes consanguinei ad mutuas correctiones: deinde vel suam conniventiam, vel propria delicta puniri agnoscant. Iam scandali maior obiecta fuit occasio ad omnes turbandos, quod in tribu Iuda, quae flos et decus erat totius gentis, deprehensum fuit tale facinus. Et certe admirabili Dei consilio factum est, ut resideret in illa tribu praerogativa, quae spem futuri regni foveret. Atqui ubi inter principia decus hoc ob unius hominis culpam

deformitate foedatum est, non parum infirmas mentes ea res turbare potuit. Verum severa correctione deletum fuit quod alioqui conceptum erat scandalum. Unde colligimus, ubi improbis maledicendi occasio data est, nullum tollendis ecclesiae probris aptius esse remedium, quam si in peccata graviter animadversum fuerit.

2. *Porro misit Iosue.* Explorare situm urbis, et accessus omnes considerare prudentiae fuit: ne temere per ignota loca se proiiciendo, insidiis circumvenirentur. Sed quum necesse esset paulo post totis copiis longius progredi: exiguam manum praemittere urbis expugnandae causa, non videtur fuisse solertiae militaris. Itaque mirum non fuisset, subita eruptione terreri et fugari duo vel tria millia hominum. Et certe multitudini utile erat, viginti aut triginta millia ad pabulandum huc et illuc spargi. Adde quod in strage edenda, quamvis iugulum sponte praeberent omnes, satis fuit negotii ad fatigandos paucos homines. Quod ergo repulsa sunt tria millia vel circiter, iusta fuit securitatis ac desidiae merces. Verum paucitatem non fuisse in causa cur dissiparentur, spiritus sanctus pronunciat, ut damni culpa illic minime quaerenda sit. Potius factum est arcano Dei consilio, quum signum irae suae ostendere vellet, ut tamen in exiguo numero id fieret minore iactura. Et certe rarum clementiae specimen fuit, populum leniter et sine magna clade castigando, expergefacere, ut malo statim remedium quaereret. Forte etiam non ausi fuissent cives Ai impetum facere in Israelitas, si iusto exercitu urbem aggressi forent. Viam itaque patefecit Deus suo iudicio: quod tamen ita mitigavit, ut tantum detegeret occultum crimen, quo alioqui tanquam lenta tabe consumptus fuisset populus. Quanquam autem mirum non fuit, prosterni Israelitas qui iniquo loco pugnabant in descensu: palam tamen apparuit, metu et defectione animi, antequam manus consererent, fuisse victos: quia terga vertendo, ex loco superiore in acclivem vallem cesserunt. Quod probrose vero contempti fuerint ab hostibus, ex confidentia et strenuitate patet, quod incitato cursu fugientes persequi non dubitaverunt versus castra. Accessit trepidatio in castris, quae omnium corda liquefecit. Fateor quidem fuisse timendi causam, quia hactenus quasi ludendo tot victorias adepti, se turpiter succubuisse cernebant. Magis autem nos conturbant res insolitae. Verum coelesti magis terrore fuerunt perculsi, quam morte triginta hominum et trium millium fuga.

6. *Porro Iosue scidit.* Quanquam cladis vel ignominiae acceptae causam alio reiicere promptum erat: deinde animosum ducem minime decebat tantopere deiici triginta hominibus amissis: praesertim quum auctis in centuplum copiis hostes ab itinere adhuc lassos frangere non difficile esset: non abs re tamen moerore oppressus animum prope despondet. Neque enim cogitationem illam, quae victos sustentat ac recreat, dubios esse bellorum eventus, admittere patiebatur Dei promissio, semper fore victores. Quoniam ergo spei non respondet successus, quod verum erat, statuit: non alia de causa infeliciter pugnasse, nisi quod destituti essent promisso Dei auxilio. Ergo tam ipse quam seniores non tantum tristitiae et dolori se tradunt: sed suscipiunt solennem luctum, ut in rebus maxime afflictis fieri solet, scindendo vestes, et pulverem super capita spargendo. Etsi autem ritus iste incredulis quoque usitatus fuit ad testandum dolorem, specialis tamen fuit ratio piis et Dei cultoribus, ut iram eius suppliciter deprecarentur. Ideo in vestium scissura et aliis continebatur poenitentiae professio: quod etiam colligitur ex annexa precatione: quae tamen partim ex fide et sincero pietatis affectu, partim ex immodica perturbatione mixta est. Quod ad Deum recta se convertunt, et agnoscunt in manu eius, qua inflictum fuit vulnus, paratam esse medicinam, ex fide manat: doloris tamen excessu abrepti metas transsiliunt. Hinc expostulandi libertas, hinc praeposterum votum: Utinam libuisset manere in deserto! Neque vero novum est, ubi sancto zelo ad Deum quaerendum adspirant piae mentes, lucem fidei obnubilari affectuum vehementia et impetu. Hoc autem modo vitiarentur omnes preces, nisi Deus pro immensa indulgentia ignosceret, ac maculis abstersis, eas tanquam puras susciperet. Et tamen quum ita libere expostulando reiiciant curas in Deum, simplicitas haec licet venia indigeat, gratior longe est quam ficta hypocritarum modestia, qui sedulo ne qua vox confidentiae testis erumpat se cohibendo, intus contumacia turgent ac crepant. Excidit a moderatione Iosue, ubi cum Deo litigat, quod populum eduxerit e deserto: ad maiorem vero intemperiem prosilit, ubi turbulentum votum Dei promissioni decretoque opponit: Utinam e deserto nunquam exiissemus! Atqui id erat Dei foedus abrogare. Sed quia propositum erat tueri atque asserere Dei gloriam, excusata fuit vehementia, quae merito alioqui Deum provocasset. Hinc docemur, sanctos, dum ad rectum scopum contendunt, saepe impingere et labi: idque in precibus quoque interdum contingere, ubi maxime fidei puritatem et compositum obedientiae affectum lucere decebat. Porro Iosue de gloria Dei praecipue fuisse sollicitum ex proximo versu patet, ubi eius patrocinium quasi sibi iniunctum suscipit. Quid dicam, inquit, ubi obiectum fuerit, populum terga vertisse? Ac merito conqueritur, nihil sibi esse quod respondeat: quia Deus testem eum ac praeconem suae gratiae creaverat, unde perpetuus victoriarum tenor erat sperandus. Quum ergo magnifice Dei potentiam pro munere sibi divinitus mandato extulisset, contrario

eventu eum turpiter obmutescere necesse fuit. Videmus itaque nulla re magis torqueri, quam vocationis suae dedecore: non ut suae existimationi consulat, sed ne periclitetur Dei veritas coram mundo. Denique, quia nonnisi Dei iussu populum adduxerat in terram Chanaan, eum in adverso eventu autorem compellat et vindicem: ac si diceret, quando in has angustias abs te coniectus sum, ut frustrator videri possim: tuum est occurrere, et mihi suggerere defensionis materiam.

9. *Audientque.* Proponit alterum metum, quia vicini omnes qui vel malis subacti vel miraculis expavefacti quiescebant, sumpta confidentia repente impetum facient contra populum. Fuit autem id probabile, sicuti Dei potentia eos fregerat et reddiderat attonitos, ita audacter descensuros in proelium, simulatque desiissent Deum sibi infestum sentire. Ergo periculum futuri temporis Deo obiicit nisi mature prospiciat, quia hac occasione arrepta Chananaei, qui hactenus torpore constricti iacebant, ultro insilient, et populum exanimem aggressi facile delebunt. Caeterum ex clausula patet, non simpliciter commendare populi salutem, sed in primis satagere, ut salva Deo maneat nominis sui dignitas, nec subiaceat impiorum petulantiae: quod futurum erat, si eiectus fuisset populus ab haereditate toties promissa. Nota est Dei vox quae refertur in cantico Mosis (Deut. 32, 27): Animus esset eos perdere nisi timerem hostium superbiam: ne forte dicant: Excelsa est manus nostra: Iehova haec omnia non fecit. Quod ergo Deus se humanitus pronunciat veritum fuisse nunc cavendum esse Iosue dicit ne clade populi eousque insolescant hostes, ut triumphos agant de ipso Deo.

10. *Tunc dixit Iehova ad Iosuam: Surge: Ut quid tu ita procidis super faciem tuam?* 11. *Peccavit Israel, atque adeo transgressi sunt pactum meum quod praecepi illis, atque etiam tulerunt de anathemate, atque etiam furati sunt, atque etiam mentiti, atque etiam reposuerunt in vasa sua.* 12. *Itaque non potuerunt filii Israel stare coram inimicis suis: cervicem vertent coram inimicis suis, quia sunt in anathema, non perseverabo esse vobiscum, nisi deleatis anathema e medio vestri.* 13. *Surge, sanctifica populum, et dicas: Sanctificate vos in crastinum: sic enim dicit Iehova Deus Israel: Anathema est in medio tui Israel: non poteris stare coram inimicis tuis, donec abstuleritis anathema e medio vestri.* 14. *Accedetis ergo mane per tribus vestras, et tribus quam deprehendet Iehova accedet per familias, et familia quam deprehendet Iehova accedet per domos: et domus quam deprehendet Iehova accedet per viros.* 15. *Qui autem deprehensus fuerit in anathemate, comburetur igni, ipse, et omnia quae eius sunt: quod transgressus fuerit pactum Iehovae, et quod fecerit nefas in Israel.* 16. *Surrexit itaque Iosue mane, et accedere fecit Israel per tribus suas, et deprehensa est tribus Iuda.* 17. *Tunc applicuit cognationes Iuda, et deprehendit cognationem Zari, applicuit deinde familiam Zari per viros, et deprehensa est familia Zabdi.* 18. *Et applicuit domum eius per viros, et deprehensus est Achan filius Charmi, filii Zabdi, filii Zera, de tribu Iuda.*

10. *Tunc dixit.* Non reprehendit Deus simpliciter, quod Iosue humi prostratus defleverit cladem populi: quando haec ratio fuit impetrandae veniae, suppliciter procidere coram eo, sed quod intemperanter se moerori dediderit. Quanquam obiurgatio ad futurum magis quam ad praeteritum tempus referri debet: quia iubet facere lugendi finem, ac si diceret, satis superque iacuisse prostratum, tollendam esse desidiam, quia alio remedio sit opus. Sed prius ostensa mali causa, rationem eius tollendi praescribit. Infaustum ergo praelii eventum fuisse admonet, quia scelere populi offensus, eius defensionem abiecerit. Diximus ante, cur privati sacrilegii poenam in omnes transscribat: quia etsi suo et aliorum iudicio rei non tenebantur, iudicium tamen Dei quo in eandem simul coniecti sunt damnationem, occultas habuit rationes, de quibus etsi forte liceat sobrie sciscitari, curiosius tamen pervestigare fas non est. Rarum tamen clementiae exemplum, quod damnationem ore tenus ad omnes extendens, non nisi in unam domum, quae piaculo foedata erat, animadvertit. Quae sequuntur ad crimen exaggerandum valent: atque ideo particula גם non absque vehementia toties repetitur: quia alioqui extenuassent criminis atrocitatem. Ergo ubi dicit, etiam transgressos esse pactum, significat non leviter deliquisse. Ac pactum nominat prohibitionem quam vidimus: quia mutua stipulatione adhibita, ut suae essent primitiae, totius terrae spolia Israelitis permiserat. Itaque non intelligit pactum generale, sed in anathemate se fraudatum esse conqueritur: quemadmodum continuo post explicandi causa subiicit, etiam de anathemate tulisse: idque non absque sacrilegio, dum furati sunt quod sibi vendicaverat. Mentiendi verbum pro frustrari spem conceptam accipitur, vel pro fallere, ut passim. Extremum est, quod tametsi primo intuitu leve multi ducerent, non tamen abs re ponitur tanquam sceleris cumulus, quod in eorum vasis reconditum sit anathema. Nam certe lucri cupiditas interdum eos sollicitat qui alioqui non prorsus sunt improbi: in occultatione vero et custodia magis se prodit obstinatio, ubi maleficii autor nulla poenitentia tangitur. Proximo versu nomen anathematis sumitur diverso sensu pro exsecratione: quia propter aurum subreptum maledicti erant filii Israel, et prope exitio devoti.

13. *Surge, sanctifica populum.* Quanquam verbum קדש latius patet: quia tamen de expiando po-

pulo agitur, non dubito quin solennem sanctificandi ritum praescribat. Itaque non satis meo iudicio exprimunt scriptoris mentem qui generaliter vertunt praeparare. Quin potius quia sistendi quodammodo erant in Dei conspectum, ne illuc immundi prodirent, lustratione opus fuit. Notanda autem quoad Iosue sanctificandi ratio, quod scilicet purgationem legalem populo indicit. Etsi autem caeremonia per se levis fuisset momenti, plurimum tamen valuit ad expergefaciendum rudem populum. Externa enim oblatio eos adducere debuit ad spiritualem munditiem. Continentia vero a rebus alioqui licitis eos admonuit, summam et exquisitam puritatem ab illis requiri. Praedicitur autem illis quid futurum sit, quo diligentius se quisque examinet. Imo gradatim procedit Deus, ac si inducias ad resipiscendum dare vellet. Neque enim alia excogitari potest ratio cur a tribu ad familias, et tandem ad unum hominem descenderit. Unde cognoscitur prodigiosus stupor Achan, qui pudore forte victus impudentiam suam duplicat: dum se audacter ingerens, illudere Deo non dubitat. Cur enim ubi se deprehensum videt, non sponte occurrit, et fatetur crimen, sed pertinaciter exspectat dum invitus trahatur? Verum haec iusta est eorum merces, qui se diabolo excaecandos tradunt. Iam ubi in damnatione suae tribus, deinde familiae palam agnovit non tantum urgeri se et constringi Dei manu: quomodo tunc saltem non prosiliit ut voluntaria deditione suppliciter vindictam deprecaretur? Apparet ergo mentem eius et sensus omnes fuisse a diabolo fascinatos postquam in scelere obduruerat. Etsi autem non omnia maleficia in lucem Deus protrahit eodem modo, nec sortis iactu semper utitur: hoc tamen exemplo docuit, nihil tam occultum esse quod suo tempore non retegat. Forma quidem manifestationis erit diversa, verum quisque pro se cogitet, quae fugiunt totius mundi notitiam minime esse Deo abscondita, et in eius arbitrio esse, palam facere. Etsi enim peccatum velut sopitum iaceat, pro foribus tamen cubat et miserum hominem obsidet, donec oppresserit.

19. *Tunc dixit Iosue ad Achan: fili mi, da nunc gloriam Iehovae Deo Israel, et ede ei confessionem, atque indica mihi quid feceris, ne abscondas a me.* 20. *Respondit Achan ad Iosuam, et ait: Vere ergo peccavi Iehovae Deo Israel, et sic et sic feci.* 21. *Vidi inter spolia pallium Babylonicum bonum, et ducentos siclos argenteos, et ligulam auream unam, cuius pondus erat quinquaginta siclorum, quae concupivi et abstuli: et ecce abscondita sunt in terra, in medio tabernaculi mei, et argentum subtus.* 22. *Misit itaque Iosue nuncios qui cucurrerunt ad tabernaculum: ecce absconditum erat in tabernaculo eius, et argentum sub eo.* 23. *Acceperuntque ea e medio tabernaculi, et attulerunt ea ad Iosuam et ad omnes filios Israel, statueruntque coram Iehova.* 24. *Tollens igitur Iosue Achan filium Zera, et argentum, et pallium, et ligulam auream, et filios eius, et filias eius, et boves eius, et asinos eius, et pecudes eius, et tabernaculum eius, et omnia quae erant eius, simulque universus Israel cum eo adduxerunt in vallem Achor.* 25. *Dixit Iosue: Cur turbasti nos? Turbet te Iehova hodie, et obruerunt eum universus Israel lapidibus, combusseruntque eos igni postquam lapidaverunt eos lapidibus.* 26. *Et statuerunt super eum acervum lapidum magnum usque in hunc diem, et aversus est Iehova ab ira excandescentiae suae: ideo vocarunt nomen loci illius vallem Achor usque in hunc diem.*

19. *Tunc dixit Iosue.* Etsi sorte duntaxat, quae fortuito cadere videtur, illaqueatus tenetur Achan: quia tamen pronunciavit Deus, quisnam esset autor criminis se quasi digito ostensurum, non dubitanter interrogat Iosue: sed rem compertam fateri iubet. Probabile quidem est, tritam fuisse adiurationis formam sicuti apud Ioannem (Ioan. 9, 24) scribae et sacerdotes caecum cui reddiderat Christus oculos adiurant iisdem verbis, ut de miraculo respondeat. Specialis tamen fuit ratio, cur Achan hortatus fuerit Iosue ad dandam gloriam Deo, quia inficiando vel tergiversando fidem illius decreto abrogasset. Res enim iam sorte erat definita. Simpliciter ergo Iosue ipsum Dei sententiae subscribere iubet, ne frustra litigando scelus augeat. Filium neque ironice neque simulate nominat: sed vere testatur ac sincere paterno se esse erga cum affectu, quem iam morti destinaverat. Quo exemplo docentur iudices, dum scelera puniunt sic temperare suum rigorem, ne exuant humanitatis affectum: et rursum ita misericordes esse, ne dissoluti sint ac remissi. Denique ita sint patres eorum quos damnant, ne mansuetudine mollescat severitas. Multi blanditiis miseros demulcent, fingendo se velle ignoscere: elicita autem confessione carnifici repente tradunt, qui falso impunitatem speraverant. Iosue autem reum ad Dei tribunal citasse contentus, inani veniae spe eum minime demulcet. Ita demum liberior est ad ferendam quae a Deo dictata est sententiam.

20. *Respondit Achan.* Quia iam attonitus erat non subterfugit, neque crimen extenuat, neque ad obscurandum colores inducit: quin potius ingenue rem totam explicat. Itaque ad extorquendam confessionem plus valuit sacrum Dei nomen quam tormenta quaelibet. Neque tamen certum poenitentiae indicium fuit eiusmodi simplicitas: sed tanquam pavore exanimatus aperte prodidit quod libenter texisset. Nec vero novum est, postquam aliquamdiu elabi tentarunt reprobi, atque etiam in suis vitiis obtorpuerunt, repente fieri voluntarios suos testes, non quod sponte eo descendant, sed quia Deus invitos trahit, et quodammodo agit praecipites.

Quanquam multorum hypocrisin qui suis ambagibus claram lucem obnubilant, damnabit tam aperta responsio. Emphatica enim loquutio est, hoc et illud feci: quae significat distincte et ordine singulas rei gestae partes fuisse expositas. Nec vero tantum facinus agnoscit, sed omissa defensione ac omni praetextu reiecto, se ipsum in qualitate quoque ipsa condemnat. Peccavi, inquit, quod non diceret nisi sacrilegii conscius: unde apparet errorem vel incogitantiam non obtendere.

22. *Misit itaque Iosue.* Quanquam novum non est, currendo et properando nuncios suum obsequium probare: festinatio tamen cuius nunc fit mentio, ostendit trepide omnes fuisse intentos, ut quam citissime piaculum e medio tollerent. Ergo quia eos angebat ac cruciabat severa illa denunciatio: Non ero vobiscum donec purgati sitis ab anathemate: ideo non tantum ad exsequenda Iosue mandata, sed multo magis ad Deum placandum celeriter currunt. Porro ex rebus furto [1]) ablatis: ubi ante oculos productae sunt, satis superque patefacta fuit ignominiae et cladis acceptae causa. Dictum fuerat, ideo terga vertisse hostibus, quia anathemate polluti destituerentur solito Dei auxilio: nunc ex conspectu rei furtivae colligere promptum est, Deum merito illis fuisse infestum. Inde etiam admoniti fuerunt quanti faceret Deus sibi totius terrae Chanaan primitias illibatas offerri, ne sua liberalitas unquam ex ipsorum memoria intercideret. Simul didicerunt, quum in occultissimos quosque recessus penetret Dei cognitio, frustra ad eludendum eius iudicium integumenta captari.

24. *Tollens itaque Iosue.* Duas ob causas extra castra educitur: ne labem ac pollutionem ex caede contrahant (sicuti Deus semper in legitimis quoque poenis manere voluit aliquod humanitatis vestigium) deinde ne quod inquinamentum in populo resideat. Primo igitur extra castra poenam sontibus infligere solenne fuit, quo magis a fundendo sanguine abhorrerent. Sed nunc membrum putridum a corpore resectum fuit, et castra sordibus expiata. Ac exemplum memorabile fuisse agnoscimus, quod nomen loco impositum fuit. Si quem conturbat vel offendit poenae atrocitas: semper eo redire convenit, quamvis a Dei iudiciis ratio nostra dissideat, piae tamen modestiae et sobrietatis fraeno cohibendam esse audaciam ne improbemus quidquid nobis non placet. Durum quidem, immane et barbarum videtur, teneros pueros qui extra culpam erant, ad crudele supplicium rapi, ut lapidentur et exurantur. Quod in bruta animalia eodem modo saevitum est, non ita mirum: quia ut creata sunt hominum causa, merito suos dominos sequuntur. Ergo quidquid possedit Achan una cum ipso periit tanquam accessio. Verum pueros ob crimen patris lapidari et comburi, immitis fuit vindicta. Atque hic poenam de sceleribus parentum palam filiis Deus infligit, contra quam per Ezechielem pronunciet. Verum quomodo neminem perdat insontem, et reiiciat tamen scelera patrum in filios breviter explicui, ubi narratum fuit de communi urbis excidio et promiscua aetatum strage. Qui tunc gladio consumpti sunt infantes et parvuli, ideo tanquam indigne occisos deflemus, quia nulla eorum culpa apparet. Verum si reputamus quanto altius penetret Dei cognitio quam mentis nostrae intelligentia, potius acquiescimus eius decreto, quam nostra temeritate vesanaque superbia nos efferendo, in praecipitium ruamus. Certe inconsiderato odio correptus non fuit ut inhumaniter filios Achan occideret. Nam quum essent figmentum et opus manuum eius, simul insculpta in eorum carne erat circumcisio, minime fallax adoptionis symbolum, eos tamen morti addicit. Quid nobis hic reliquum nisi ut infirmitatis nostrae conscii, incomprehensibili eius consilio cedamus. Fieri potest, ut mors illis ad medicinam profuerit. Quod si reprobi erant, non potuit immatura esse eorum damnatio. Adde quod vitam quam dedit, potest Deus quoties visum est, non magis morbo quam alio quolibet modo auferre. Discerpet fera bestia infantem ac laniabit. Alterum virulento morsu serpens exstinguet. Cadet unus in aquam, alter in ignem, alium nutrix suffocabit, alium conteret lapis. Imo nonnullis antequam lucem aspiciant uterus est sepulcrum. Nullas ex tot mortibus nisi Dei arbitrio accidere certum est. Quis tamen propterea audebit litem contra eum movere? Quod si quis eo usque insaniat, quid proficiet? Tenendum quidem est, nullos eius mandato perire, nisi quos morti destinaverat. Caeterum ex quo recensentur eius boves, asini, et oves, colligimus fuisse satis locupletem: ut penuria eum ad scelus non impulerit. In quo se prodidit inexplebilis eius cupiditas, quod res furtivas non ad usum sed ad luxuriam appetiverit.

25. *Dixit Iosue.* Videtur nimis dura esse insultatio: ac si propositum esset miserum hominem, quem ad patientiam hortari debuerat, prope ad furorem adigere. Verum mihi dubium non est quin populi causa ita loquutus sit, ut omnibus utile esset exemplum. Ita statuo, noluisse Achan desperatione obruere: sed in eius persona ostendere, quam grave sit crimen, ecclesiam Dei turbare. Quanquam fieri potest, ut homo superbus conquestus fuerit non acceptam esse suam satisfactionem, qua se probe defunctum putabat, ideoque Iosue corrigendae vel frangendae eius contumaciae causa asperius invectus sit. Nam et interrogatio subindicat illum expostulasse: et ubi Deum iudicem appellat, videtur compescere hominem praefractum.

1) *Princeps male:* forte.

Quod totus populus lapides proiecit, factum est in signum detestationis, ac si testatum facerent, ab eo crimine quod ulciscebantur, se fuisse remotos et adhuc abhorrere. Congeries lapidum partim ad posteros monumentum fuit, partim eo spectavit, ne si locus esset vacuus, quispiam inde vel per imprudentiam particulas auri vel argenti legeret. Quamvis enim prius iussisset Deus aurum sibi offerri, noluit tamen furto pollui suum sanctuarium.

CAPUT VIII.

1. *Dixitque Iehova ad Iosuam: Ne timeas, nec formides, sume tecum omnem populum bellicosum et surge, ascende in Ai. Vide, dedi in manu tua regem Ai, ac populum eius, urbem eius, et terram eius.* 2. *Faciesque Ai, et regi eius, quemadmodum fecisti Iericho et regi eius: tamen spolia eius, et animalia eius praedabimini vobis. Colloca autem insidias urbi a tergo eius.* 3. *Surrexit itaque Iosue, et omnis populus bellicosus, ut ascenderent in Ai, et elegit Iosue triginta millia virorum fortium robore, misitque eos nocte.* 4. *Ac praecepit eis dicendo: Attendite vos, insidiabimini urbi a tergo eius, nec removeatis vos ab ea procul, sed estote omnes vos parati.* 5. *Et ego et omnis populus qui mecum est accedemus ad urbem: quum autem egredientur in occursum nostrum, sicut prius, fugiemus ante eos:* 6. *Tunc egredientur post nos, donec avellamus eos ab urbe: dicent enim: Fugiunt ante nos, ut prius, et fugiemus ante eos.* 7. *Vos autem surgetis ex insidiis, et expelletis habitatores urbis, tradetque eam Iehova Deus vester in manu vestra.* 8. *Quum ceperitis urbem, succendetis eam igni, secundum sermonem Iehovae facietis. Videte, praecepi vobis.* 9. *Misit itaque eos Iosue, et perrexerunt ad insidias, manseruntque inter Bethel et Ai, ab occidente Ai. Mansit autem Iosue nocte illa in medio populi.* 10. *Postea surrexit Iosue summo mane, recensuitque populum atque ascendit ipse et seniores Israel ante populum versus Ai.* 11. *Omnisque populus bellicosus, qui erat cum eo ascenderunt et appropinquarunt, veneruntque e regione urbis, et castrametati sunt ab aquilone Ai. Vallis autem erat inter ipsum et Ai.* 12. *Tulitque praeterea circiter quinque millia virorum, quos locavit in insidiis inter Bethel et Ai ab occidente urbi.* 13. *Et propius accessit populus tota castra quae erant ab aquilone urbi, et insidiae eius ab occidente ipsi urbi, perrexitque Iosue nocte illa in medium vallis.* 14. *Porro quum videret rex Ai, festinaverunt et mane surrexerunt, atque egressi sunt homines urbis in occursum Israel ad proelium, ipse et universus populus eius ad tempus constitutum ante campestria: nesciebat autem quod insidiae sibi essent a tergo urbis.* 15. *Et profligati sunt Iosue, et universus Israel ante eos, et fugerunt per viam deserti.* 16. *Et congregati sunt totus populus qui in urbe erat, ut persequeretur eos. Et persequuti sunt Iosuam, abstractique sunt ab urbe.* 17. *Neque remansit quisquam ex Ai et Bethel, qui non egressus sit post Israel, et reliquerunt urbem apertam, et persequuti sunt Israelem.* 18. *Dixit autem Iehova ad Iosuam: Eleva hastam quae est in manu tua contra Ai, quia in manu tua dabo eam. Et elevavit Iosue hastam quae erat in manu sua contra urbem.* 19. *Tum insidiae surrexerunt repente e loco suo, et cucurrerunt quum elevasset manum suam, veneruntque ad urbem, et ceperunt eam et festinarunt urbem succendere igni.* 20. *Vertentes autem sese viri Ai viderunt, et ecce ascendebat fumus urbis in coelum, neque erant eis spatia ad fugiendum huc et illuc. Populus autem qui fugerat in desertum, versus est contra persequentes.* 21. *Iosue itaque et universus Israel ubi viderunt quod insidiae cepissent urbem, ascendissetque fumus urbis, reversi sunt, et percusserunt viros Ai.* 22. *Illi praeterea egressi sunt ex urbe in occursum eorum, fueruntque Israeli in medio, isti hinc, et illi inde. Et percusserunt eos, donec nemo romaneret eis superstes et evasor.* 23. *Regem quoque Ai ceperunt vivum, et stiterunt eum coram Iosue.* 24. *Quum autem finem fecisset Israel caedendi omnes habitatores Ai in deserto quo persequuti fuerant eos, et cecidissent omnes ipsi acie gladii donec consumerentur, reversus est universus Israel ad Ai, et percusserunt eam acie gladii.* 25. *Fuitque numerus omnium qui ceciderunt die illa a viro usque ad mulierem circiter duodecim millia, omnes viri Ai.* 26. *Porro Iosue non reduxit manum suam, quam elevaverat ad lanceam, donec interficeret omnes habitatores Ai.* 27. *Tantum animalia et spolia urbis eius sibi praedati sunt filii Israel secundum sermonem Iehovae, quem praeceperat ipsi Iosue.* 28. *Succendit igitur Iosue Ai, et posuit eam acervum sempiternum vastitatem usque ad hanc diem.* 29. *Regem vero Ai suspendit in ligno usque ad tempus vespertinum, quumque occubuisset sol, praecepit Iosue et deposuerunt cadaver eius e ligno, et proiecerunt illud ad introitum portae ubis, et statuerunt super illud acervum lapidum grandem usque ad hunc diem.*

1. *Dixitque Iehova.* Magnopere interfuit tam Iosue quam populo novum animum facere, ut confidenter ad impetendam urbem Ai se accingerent, a qua nuper cum iactura et maiori dedecore fuerant repulsi. Deus ergo, ut intrepide hanc expeditionem suscipiant, promittit se urbem illis daturum. Eodem consilio et ratione astu potius quam aperto marte pugnare, hostes extra elicere, et insidias in loco occulto statui iubet, quae incautos circumveniant. Nullius enim prope negotii fuisset, pauca millia ingenti multitudine obrui, si urbem repente et ex inopinato aggressi essent. Verum quia ante vidimus, liquefacta fuisse omnium corda,

eorum infirmitati consuluit Deus ne plus iniungeret oneris, quam essent ferendo, donec a nimio pavore recreati, mandata eius alacrius capesserent. Verum quidem est, usum nunc fuisse eorum industria, partim ne semper miraculis inhiarent, ac se dederent ignaviae, partim ut in diversis et inaequalibus agendi modis nihilominus semper agnoscerent eandem eius potentiam. Sed haec specialis ratio minime omittenda: quia nondum recreati erant ex terrore, vix potuisse ad apertum conflictum trahi, nisi tanquam subsidium addita esset fallendi solertia. Quanquam primum gradum obtinet promissio, Ne timeas: quia tradidi eam in manus tuas: quae tametsi verbo tenus ad Iosue dirigitur, communiter tamen ad totum populum pertinet: quia maxime necesse fuit, omnes ad unum, soluta anxietate, nova fiducia instrui. Porro quod urbem iubet exuri sicuti Iericho, videtur id concedere populi dolori, ut dedecoris memoria hac vindicta aboleatur: quo tamen libentius expeditionem suscipiant, spolia illis relinquit in praemium victoriae.

13. *Surrexit Iosue.* Probabile non est, omnes e castris fuisse excitos: sed exercitum fuisse confectum ex ea multitudine, quae magis ad bellandum assuefacta erat. Copiosum certe fuisse exercitum inde apparet, quod quinque millia ad insidias ablegat. Etsi enim videntur initio trigintaquinque millia numerari, ex contextu tamen liquet, non fuisse tantum numerum. Quin potius coniicio, triginta millia eum duxisse, quae palam pugnarent: quinque autem millia peculiariter fuisse seposita ad insidias. Quod mature Iosue partes sibi iniunctas exsequitur, et mane iter arripit, quantopere efficax fuerit Dei promissio, ex tanta festinatione perspicitur. Nisi enim metu soluti fuissent omnium animi, nunquam tam promptos ad obsequium reperisset. Videtur quidem parum prudenter tantam turbam dimittere, quae occultis itineribus ad locum insidiis aptum perveniat. Nam ut optime compositis agminibus taciti pergerent, solo tamen pedum motu strepitum excitari necesse fuit. Iam si quis dicat, neminem illis fuisse obvium, quia omnes regionis incolae desertis agris in urbem confugerant: certe paulo post narrabitur, antequam proxime urbem accederent Israelitae, eorum adventum cognitum fuisse a rege Ai: quod vix absque speculatoribus fieri potuit. Iam ut demus neminem in agris occurrisse: praeterire tamen difficile fuit, et noctu insidias locare in loco opportuno, illicque considere, quin aliquo se indicio proderent. Quod ad consilium Iosue, quamvis minore turba negotium posse confici prospiceret, coactus tamen videtur recenti adhuc populi trepidatione diligentius cavere, ne quid tentaret cum periculo. Nam si pauci ab exercitu dimissi essent, forte refugissent provinciam, qua in discrimen coniiciebantur. Deus interea plus quam clementer populo suo indulget, cui hostes tam facile vincendos tradit. Mirificus vero favor in eo praesertim apparet, quod omnes excaecat, ne quidquam de insidiis subolfaciant. Nec vero dubito, ubi dicitur eos nescivisse, quin scriptor historiae rarum et insolitum Dei beneficium commendet, quia triginta millia quae Iosue comitabantur, deinde quinque alia quasi umbra manus suae protexerit, ut omnes hostes laterent. Iam ubi quinque millium fit mentio, non ita interpretor, quasi novas insidias submiserit Iosue, ac si multitudo iam nimia non sufficeret: sed nunc demum ostendit quomodo triginta quinque quae armaverat hominum millia distribuerit. Quorsum enim tantae multitudini tam exiguum subsidium? Iam idem locus designatur qui ante, ubi subsistere iussi sunt: quod in duas turmas non quadraret.

15. *Et profligati sunt Iosue.* Alterum strategema, quod fugam simulando hostes procul abstrahunt, ne sit illis deinde in urbem receptus, quia ante flagravit incendio, quam suspicarentur quidquam sibi mali a tergo metuendum esse. Dum ergo Israelitas quasi victos persequitur rex Ai, pars exercitus, quae versus Bethel latebat, satis habuit temporis ad capiendam urbem, ut sero agnoscerent cives prorsus se periisse. Nam quum iam ante repulsi passim trucidarentur, conspecta urbis flamma desperatione fracti sunt, et undique circumventi, ne quis effugeret. Quod hic quaerunt nonnulli, dolone et per insidias liceat hostes opprimere, ex crassa imperitia nascitur. Certum enim est non feriendo solum geri bella, sed eos censeri optimos duces, qui arte et consilio pollent magis quam impetu: deinde ut quisque longo usu factus est veterator, ita optimum esse militem. Ergo si legitimum sit bellum, extra controversiam est, consuetis vincendi artibus patefactam esse viam: modo ne vel pactis induciis, vel alio modo fidem datam fallamus.

17. *Nec remansit quisquam.* Liquebit ex contextu, deprehensos fuisse aliquos in urbe et occisos: ideoque tenendum est, non omnes absque exceptione eruptionem fecisse, ut senes quoque et feminae et imbellis turba se in campos proiecerint: sed sensus est, nihil ad custodiendam urbem relictum fuisse praesidii. Idem et de Bethel pronunciat, unde coniicere promptum est, Bethel, quia exiguum erat oppidulum, militasse sub alieno ductu. Hinc factum est, ut propria urbe quam tueri non poterant, relicta et deserta, omnes suas vires obtulerint regi Ai, cuius forte tributarii erant. Porro an ad regem Ai profecti sint ante adventum populi israelitici, ut coniunctis copiis pugnarent, incertum est. Probabilis tamen coniectura est, quia pares non erant ad resistendum, ex compacto in urbem munitam et magis populosam venisse. Certe non aliter putarunt se fore salvos, quam si

sub umbra vicinae urbis quae longe excellebat conservarentur.

18. *Dixit autem Iehova.* Docet hic locus, vel rara urbis munitione, vel audacia civium, vel trepidatione populi israelitici redditam fuisse difficilem victoriam: quia Deus hastae elevatione se urbis fore expugnatorem promittit. Porro in re indubia supervacuum fuisset symbolum. Sollicitos ergo et perplexos fuisse animos oportet, quando Deus fiduciae vexillum manu Iosue attollit ne fatiscant. Quanquam paulo post notatur diversus finis, ubi dicitur, insidias hoc modo fuisse excitas, et cucurrisse. Quod si illud surgendi signum fuit, non conveniet, in hasta ostensam fuisse victricem Dei potentiam, quae dubitationem omnibus eximeret. Verum quia non exprimitur, militibus ad insidias dispositis causam exeundi fuisse, quod hastam viderint, fieri potest, ut sponte progressi sint, vel quia opportunum erat tempus, vel quia clamor et strepitus admonuit iam commissum esse proelium. Nec vero credibile est, longo spatio interposito conspectam ab illis fuisse hastam: praesertim quia Iosue in valle substiterat. Ad haec, si dicamus elevationem hastae, quae alio spectabat, illis quoque profuisse, ut magis animarentur, in eo nihil erit absurdi. Hoc quidem fixum manere debet, solenni tessera certiores de felici proelii eventu fuisse redditos: deinde non aliud fuisse Iosue consilium, quam suos ex Dei mandato incitare. Sequitur enim tandem, Iosue non retraxisse manum nisi urbe capta, hostibus ubique deletis, belloque illo profligato. Unde apparet, in medio conflictu gestasse quasi insigne triumphi, ne de successu Israelitae ambigerent. Quamvis enim eos iuberet manus conserere, et armis fortiter uti, simul tamen clare denunciabat eos iam vicisse. Etsi vero seriem rei gestae nonnihil obscurat, quod bis idem repetitur: summa tamen satis liquet: filios Israel retrocessisse metum fingendo, nec ante initium pugnandi esse factum quam cives Ai a reditu et urbis suae defensione exclusi essent: postquam vero confligere coeperant duo exercitus, alios surrexisse ex insidiis: tantamque fuisse festinationem, ut flamma ex incendio erumperet, quum terga verterunt hostes: unde coniicere licuit, urbem ab Israelitis teneri: sed praecipuam stragem fuisse editam, ubi in occursum prodierunt qui in urbe erant: quia tunc undique deprehensi nihil amplius remorae attulerunt vel resistendo, vel fugiendo. Ergo desperatione exanimes, et simul in angustias redacti passim caesi fuerunt. Quod autem subiicitur non ante editam fuisse in urbe stragem, quam reversi sunt qui fugam simulaverant, ita interpretor, coniunctis viribus irrupisse, ut collecta praeda occiderent quicunque adhuc erant residui. Si quis excipiat, quum proelium committeretur, fuisse exustam: respondeo, ignem quidem fuisse suppositum, ut cognosceret uterque exercitus, Israelitas ea potiri: sed non fuisse consumptam incendio. Neque enim momento temporis praedam rapere et abigere promptum fuit, imo vasa et bonam copiam suppellectilis extra efferre: absurdum vero fuisset, quae Deus spolia concesserat, ultro perdere. Videmus ergo primum ignem, delendae totius urbis causa non fuisse accensum, sed quia pars urbis flagrabat, indicium fuisse expugnationis: quanquam absque sanguine et sudore per apertas portas Israelitae ingressi sunt. Idque paulo post confirmatur, dum adscribitur incendium ipsi Iosue: non tantum quia eius ductu urbs fuit exusta, sed quia reversus a proelio funditus diruendam curavit: sicuti mox additur, posuisse in acervum lapidum, ut perpetua esset vastitas.

25. *Fuitque numerus.* Sensus non est, omnes qui occisi sunt fuisse incolas Ai: sed quicunque illic habitabant fuisse occisos, ut ne unus quidem effugerit. Ante enim visum fuit, cives Bethel simul fuisse permixtos: neque postea fiet eius urbis mentio: unde elicitur probabilis coniectura, relicto oppido parum munito, in locum tutiorem se contulisse, quem sperabant facile posse defendi. Simpliciter ergo verba sonant, omnes qui egressi erant, et qui in urbe reperti sunt, ad unum fuisse interfectos. Quanquam si cui magis placet, numerum hunc restringi ad senes, aegrotos, pueros, et mulieres, quorum strages intra muros fuit edita, non contendam. Si tamen reputamus, urbi non adeo amplae nec populosae coniunctum fuisse oppidulum, magis probabile est, qui in acie ceciderunt, simul comprehendi.

26. *Iosue non reduxit.* Quia hastam tollendo signum et tesseram bene sperandi quasi e coelo dabat, non ante destitit in eius intuitu defixos retinere suorum animos, quam urbe potiti essent. Qua perseverantia satis probavit, quam ab ambitione remotus foret: tantum abest ut quidquam vanae ostentationis prae se tulerit. Perinde enim fuit, ac si ducis munere se abdicans totam victoriae laudem in Deum transscriberet. Quam robustus esset bellator, ex aliis locis patet. Nunc ergo libenter defunctus esset militaribus officiis: idque ad existimationem ac gloriam fuisset longe aptius. Atqui tanquam manu ad hastam alligata, tantum hortatur suos milites, ut in Deum solum respiciant, cui resignat proelii successum. Caeterum ita feriando plus profecit quam si magnos hostium acervos hinc inde manu prostrasset, simulque eius otium qualibet agilitate laudabilius fuit.

29. *Regem Ai.* Quanquam videtur in regem fuisse asperior, ut populi odia expleret: mihi tamen dubium non est, quin fideliter exsequi studuerit Dei iudicium. Solent quidem victores regibus captis parcere, quia aliquid venerationis trahere secum

videtur eorum dignitas: verum inter gentes illas alia fuit regum conditio, in quibus praecipue ostendere voluit Deus quantopere detestaretur quae tamdiu toleraverat scelera. Nam quum omnes exitio essent addicti, merito in ipsis capitibus a quibus interitus causa manabat, severior et atrocior apparuit Dei vindicta. Adde quod inflicta regibus ignominia, vulgus magis probrosum reddidit, ne importuna misericordia populus ad omnes delendos segnior foret vel remissior. Et Deus consulto regem vivum tradidit in manum Iosue, quo insignior esset atque ad exemplum notabilis eius poena. Si promiscue cum aliis occubuisset in conflictu, ab hac peculiari infamia fuisset exemptus. Nunc post mortem quoque in eius cadaver animadvertit Deus. Imo postquam suspensus fuit, proiicitur ad portam urbis, ubi e solio iudicia exercuerat, et monumentum erigitur ad posteros continuandi dedecoris causa. Inseritur tamen sepultura: ut sciamus nihil fuisse gestum tumultuoso impetu, quia diligenter servavit Iosue quod Moses in lege praescripserat: (Deut. 21, 23) nempe ut qui in patibulis suspensi erant, ante solis occasum tollerentur, quia exsecrabile est eiusmodi spectaculum. Et certe quum mortuos sub terra recondere humanum sit, laniandos feris proiicere vel avibus, immane est. Ergo ne populus ad barbariem assuefieret, Deus maleficos ita suspendi permisit, ne plus uno die penderent insepulti. Quo autem ad officium, quod alioqui facile neglectum fuisset, magis attenderet populus, pronunciat Moses maledictum esse quisquis pendet in ligno: ac si diceret, terram illo mortis genere contaminari, nisi statim e medio tollatur offendiculum.

30. *Tunc aedificavit Iosue altare Iehovae Deo Israel in monte Ebal:* 31. *Quemadmodum praeceperat Moses servus Iehovae filiis Israel: sicut scriptum est in libro legis Mosis* (*Exo.* 20, 25. *Deut.* 27. 5), *altare ex lapidibus integris, super quos non levaverant ferrum: et immolaverunt super illud holocausta Iehovae, et sacrificaverunt hostias prosperitatum.* 32. *Scripsit quoque ibi in lapidibus repetitam legem Mosis, quam scripsit coram filiis Israel.* 33. *Universus autem Israel, et seniores eius, et praefecti, et iudices eius stabant hinc et inde ad arcam coram sacerdotibus Levitis portantibus arcam foederis Iehovae, tam peregrinus quam indigena: dimidia pars eius contra montem Garizin, et dimidia pars eius contra montem Ebal: quemadmodum praeceperat Moses servus Iehovae, ut benediceret populo Israel primum.* 34. *Et posthaec legit omnia verba legis, benedictionem et maledictionem, secundum id totum quod scriptum est in libro legis.* 35. *Non fuit quidquam ex omnibus quae praeceperat Moses quod non legerit Iosue coram universo coetu Israel, et mulieribus, et parvulis, et peregrinis versantibus in medio ipsorum.*

30. *Tunc aedificavit.* Hoc sibi primum extraordinarium sacrificium offerri Deus in terra Chanaan voluerat, quo testata fieret populi gratitudo, et solenni ritu terra inciperet consecrari. Neque enim ante libere et in proprio solo id fieri potuit, donec regio aliqua vacua contigisset. Duo autem simul mandaverat Deus (Deut. 27, 2. sq.): ut in monte Ebal altare exstruerent: deinde ut lapides duos statuerent ac linerent calce, in quibus legem describerent, ut in transitu quibuslibet eius lectio esset exposita. Utrumque nunc legimus fideliter fuisse praestitum. Tertium praeceptum erat de recitandis benedictionibus et maledictionibus: quod etiam Iosue non minore diligentia exsequutus est. Nunc ut ab altari incipiam, dicitur secundum Dei mandatum fuisse compositum ex lapidibus impolitis. Integri enim lapides super quos ferrum non ascendit, vocantur rudes nulloque artificio formati. Hoc de altari cuius nunc fit mentio, specialiter traditur Deuteronomii 27. Verum idem in genere de aliis omnibus ante proditum fuerat. In ratione frustra allegoriam fabricant interpretes, manum et industriam hominum prohiberi, quia simul atque afferimus nostra commenta, vitiatur Dei cultus. Vere quidem hoc et scite dicitur, sed extra locum, quia non aliud fuit Deo propositum, quam vetare perpetua altaria. Scimus enim hanc fuisse rite sacrificandi legem, ut unum omnibus esset altare tum ad fovendum inter eos consensum, tum ut omnibus corruptelis obviam iretur, ne qua obreperet adventitia superstitio, denique ut religio una et simplex maneret: quia ex altarium varietate proclivis fuisset lapsus ad discordiam. Ita distractus fuisset populus, et dissipata sincera pietas. Iam vero locum eligere non fuit in arbitrio populi: sed Deus id sibi passim apud Mosen vendicat. Ergo exercitia pietatis restringit ad eum locum, ubi posuerit memoriam sui nominis. Porro quia non statim patefacta fuit Dei voluntas, nec locus designatus, ne interea cultus eius cessaret, permissum fuit ubi arca stationem haberet, altare statuere: sed ex indigesta lapidum congerie, vel ex cespitibus, ut esset temporarium duntaxat. Notent lectores, optionem datam fuisse populo ut faceret ex lapidibus asperis, ne forma venerationem afferret, vel ex terra quae sponte deflueret. In summa, hoc ad commendationem perpetui altaris valuit, ex quo montem Sion elegit Deus. Quamobrem dicitur in Psalmo (122, 1 sq.): Laetatus sum quia stabunt pedes nostri in atriis tuis Ierusalem. Quae alii pacifica vertunt, ego non abs re sacrificia prosperitatum: quia vel ad petendos felices successus offerebantur, vel ad gratias agendas, et nomen hebraicum non male

convenit: ut plenius apud Mosen reperient lectores.

32. *Scripsit quoque in lapidibus.* Diversa fuit lapidum de quibus nunc agitur ratio, in quibus voluit Deus semper exstare legis suae monumentum, ut tanquam oppositis claustris munita esset pura religio contra superstitiones Aegypti. Itaque calce illiti erant, quo magis essent conspicui, et distinctior lectio scripturae. Eorum vero sententiae libenter subscribo, qui per legem repetitam intelligunt exemplar descriptum: quod vulgus copiam vel duplum nominat. Quanquam mihi credibile non est, totum volumen illic fuisse exaratum: nec vero lapides quamlibet magni tam prolixos sermones capere poterant. Itaque legis nomine summam et sanctiones notari existimo: unde palam factum est, etiam exteris qui terram ingrediebantur, quisnam Deus illic coleretur: et sublata fuit erroris excusatio, dum lex non in libro recondita, sed omnium oculis patefacta fuit. Denique quamvis muti essent sacerdotes, clare lapides ipsi loquuti sunt.

33. *Universus autem.* Tertium specimen obedientiae, quod omnes tribus Israel locavit Iosue in monte Garizin et in monte Ebal, ut senis ordinibus inter se responderent. Sic enim dispositae erant, ut sex tenerent montem Ebal, totidem e regione starent in monte Garizin. Levitae autem medium spatium occupabant cum arca foederis, ut Deus undique a suo populo circumdaretur. Dicitur vero Iosue stetisse ut benediceret populo primum: nempe quia Dei consilium fuit, populum suaviter et amabili comitate ad se allicere. Etsi enim Moses, quo perstringat populi contumaciam, maledictiones tantum commemorat: certum est tamen fuisse quasi accidentales: quia genuina haec fuit ratio ut benedictiones ad obsequium flecterent parum alioqui morigeros. Verum ubi nihil profuit tam humana invitatio, additae sunt maledictiones in novum subsidium et remedium. Deus amplam mercedem pollicitus fuerat servis suis qui legi obedirent. Rursum propositis maledictionibus transgressores terruerat. Nunc coguntur singuli eius iudicio palam subscribere dum ad singulas sententias respondent, Amen. Hoc enim modo non solum audiunt se damnari ore Dei, sed tanquam missi ab eo praecones quae ipsos maneat poena denunciant. Similis promulgatio facta erat in planitie Moab ultra Iordanem: sed nunc sanctius adstringuntur, et agnoscunt qua lege habitaturi sint in terra Chanaan. Accessit non leve pondus, quod parvuli quoque adhibiti sunt testes.

CAPUT IX.

1. *Quum autem audissent omnes reges qui erant trans Iordanem in monte, et in planitie, et in toto tractu maris magni e regione Libani, Hitthaeus, Amorrhaeus, Chananaeus, Pherisaeus, Hivaeus, et Iebusaeus:* 2. *Congregaverunt se pariter ad pugnandum cum Iosue et Israel uno consensu.* 3. *Habitatores vero Gibeon audientes quod fecerat Iosue urbi Iericho et Ai,* 4. *Egerunt etiam ipsi callide. Nam abierunt, et finxerunt se legatos esse, et tulerunt saccos vetustos in suis asinis, et utres vini vetustos, et ruptos ac colligatos,* 5. *Et calceamenta vetusta, et resarta in pedibus suis, et vestes vetustas super se, et totus panis viatici eorum aridus ac mucidus.* 6. *Perrexerunt ergo ad Iosue in castra in Gilgal: dixeruntque ei et viris Israel: E terra longinqua venimus, itaque nunc percutite nobiscum foedus.* 7. *Tunc responderunt viri Israel ad Hivaeum: Forte in medio mei tu habitas, et quomodo percutiam tecum foedus?* 8. *At illi dixerunt ad Iosuam: Servi tui sumus. Quibus ait Iosua. Quinam estis? et unde venistis?* 9. *Responderunt ei: E terra longinqua valde venerunt servi tui in nomine Iehovae Dei tui. Audivimus enim famam eius, et quaecunque fecit in Aegypto.* 10. *Quaecunque item fecit duobus regibus Aemorrhaei qui erant trans Iordanem, Sehon regi Hesebon, et Og regi Basan in Astaroth.* 11. *Dixeruntque nobis seniores nostri, et omnes habitatores terrae nostrae: Tollite in manu vestra escam pro itinere, et ite in occursum eorum, ac dicite illis: Servi vestri sumus, et nunc percutite nobiscum foedus.* 12. *Iste est panis noster, calidum pro viatico paravimus e domibus nostris quo die egressi sumus ut veniremus ad vos, nunc autem aruit, et siccus est.* 13. *Et isti sunt utres vini, quos impleveramus novos, et ecce rupti sunt. Et ista vestimenta nostra, et calceamenta nostra vetustate attrita sunt ob longum iter.* 14. *Sumpserunt ergo viri de viatico eorum, et os Iehovae non interrogaverunt.* 15. *Et fecit cum eis Iosue pacem, et percussit cum eis foedus quod sineret eos vivere, iuraveruntque eis principes congregationis.*

1. *Quum audissent.* Quando reges istos minime ab initio latuit populi adventus, certum est divinitus securitate vel potius socordia inebriatas fuisse eorum mentes, ne facta conspiratione protinus occurrerent. Fuit enim nimii stuporis, non ante sibi prospicere, quam dum clade duarum urbium violenter excitati sunt e suo veterno. Nam quia commune erat bellum, quaedam voluntaria fuit deditio, nullum vicinis subsidium mittere, imo non habere paratum exercitum, qui pro earum defensione validam impressionem faceret. Verum hoc modo pepercit Deus suorum infirmitati, quibus coniunctae tot gentium vires non parum formidinis

attulissent. Certum ergo est, earum desidia et torpore Israelitas factos fuisse expeditiores. Spatium enim datum interea fuit, quo se ipsos colligerent: et qui solis hostium nominibus fuissent turbati, ad eos excipiendos se per otium comparant. Ita quamvis reprobi nihil non moliri cupiant ad perdendam ecclesiam: Deus tamen ut nocendi facultatem adimat, dissipat et pervertit eorum consilia: imo spiritum vindemiat. Ab altera parte se prodit furiosa eorum audacia, quod manifesto miraculo non flectuntur, quo minus inexpugnabili Dei potentiae se tanquam rabidae belluae opponant. Fama ad eos allata fuit de expugnatione urbis Iericho. An hominum consilio vel industria? an conatu? an machinis eversa fuerat? Imo sponte muri corruerant. Qua igitur fiducia ad arma contra coelum suscipienda conspirant?

3. *Habitatores vero Gibeon.* Soli habitatores Gibeon repudiato bellandi consilio, ad fraudem animos applicant, ut praetextu longae distantiae pacem impetrent. Porro odiosum erat apud vicinos id tentare: quia id erat quodammodo facere discessionem, ianuam aperire Israelitis, vires sociorum diminuere. Etsi autem reprehensione digna fuit stulta credulitas Iosue et procerum, quibus nulla religio fuit, re nondum comperta inconsiderate pacisci: Deus tamen qui educere solet lucem e tenebris, id vertit suis in bonum: quia relaxatio illis data fuit, ut in solo pacato consisterent. Recte quidem et prudenter Gibeonitae, dum sibi quidvis potius ferendum statuunt, quam frustra resistendo, magis Deum in se provocare. Sed fraude et illicitis artibus circumvenire quos cupiunt habere propitios, non minus absurdum et ridiculum, quam rationi et aequitati adversum fuit. Quae enim potuit esse foederis stabilitas, quod nonnisi crassa fraude subnixum erat? Se alienigenas ex regione procul dissita venisse simulant. Cum larvis ergo paciscitur Iosue: nec quidquam obligationis contrahit, nisi secundum eorum verba. Ita calliditas qua se insinuabant, nihil prodesse debuit. Verum ut maior adhuc vigebat inter homines integritas: satis illis fuit vel errore extortum iusiurandum: quod certo persuasi erant populum Israel non violaturum. Quod dicitur, ipsos etiam egisse callide, perperam referunt ad stratagema, quo usus fuerat Iosue in fallendis civibus Ai: nec minus inscite alii trahunt ad tempus Iacob, cuius filii Levi et Simeon fraudulenter oppresserant Sichimitas. Atqui potius subest antithesis inter hostilem apparatum regum, et occultam vafritiem qua ipsi adorti sunt Iosue. Postquam ergo dictum fuit alios coniurasse ut simul descenderent in apertum certamen: subiicitur Gibeonitarum dolus: ideoque sensus est, negotium oblatum fuisse ipsi Iosue non tantum a professis hostibus, qui se ad pugnandum congregaverant: sed a callida unius gentis simulatione. Quaeritur tamen quorsum tam anxie laboraverint in re minime necessaria. Videbimus enim alibi, iussos fuisse Israelitas omnibus pacem offerre, quo deinde iustum et legitimum bellum indicerent. Sed quia passim vulgatum erat, eos sedem habitationis quaerere in terra Chanaan (quod assequi non poterant nisi profligatis incolis) constituunt Gibeonitae non aliter ad misericordiam posse flecti quam fallacia delusos: quia nunquam sponte et scientes passi fuissent quam invaserant terram ab aliis occupari. Imo quia praeceptum de omnibus perdendis innotuerat, haec necessitas eos ad astutiam compulit, quia spes omnis salutis impetrandae adempta erat. Et hac etiam ratione paulo post fraudem necessitate expressam deprecantur. Exoritur tamen hic quaestio: quia mox excipiunt Israelitae sibi non esse liberum pacisci cum gentibus Chanaan, sed omnes sibi esse exterminandas. Haec certe duo inter se discrepant: ad deditionem hortari: neque supplices et voluntarios admittere. Verum quamvis Deus pro more et usu consueto iura belli servari voluerit, atque ita sub conditione pacem offerri si modo cederent: tentari duntaxat voluit gentium illarum animos: ut propria obstinatione accerserent sibi exitium; populo autem israelitico denunciatum erat, ut funditus eas perderet: hinc merito sumitur haec sententia, non posse tolerari qui in terra Chanaan habitant, quibuscum foedus percutere nefas erat. Ac utrumque diserte postea exprimetur, omnes pertinaciter bellum gessisse, quia Dei sententia fuerat, ut indurarentur corda eorum et perirent. Unde colligere licuit, servari non posse qui morti addicti erant. Si quis obiiciat, Gibeonitas, quum pacem ultro appeterent, fuisse igitur exemptos, respondeo: Israelitas non expendere in praesentia solennem illum ritum, qui effectu carebat: sed promissionem solam cum mandato Dei arripere. Ita fit ut nullam spem residuam faciant: quia simpliciter et praecise mandatum fuerat ut omnibus ad unum interfectis, terram purgarent, et succederent in locum mortuorum.

6. *Perrexerunt ergo.* Dixi summo iure evanidum et irritum fuisse eiusmodi foedus. Quid enim dum fiunt voti compotes adipiscuntur, nisi ut salvi sint si ex remota et longinqua orbi splaga venerint? Et quo saepius idem mendacium inculcant, pactionem magis ac magis abrogant dolo elicitam, quando nonnisi in haec verba concipitur, ne quid molestiae afferant Israelitae populo alieno et procul dissito: praesertim quum omnes incolas terrae Chanaan nominatim excludant Israelitae. Nullum igitur ex fraude pretium obtingere illis debuit. Nihilo etiam magis eos iuvat, quod fallaci nominis Dei praetextu obnubilant mentem Iosue. Obtendunt se venisse in nomine Dei: ac si profiterentur se Deo dare

gloriam: et quidem Deo Israelis: ubi subest tacita superstitionum quibus assueti erant reiectio. Nam si verum est, miraculorum quae in Aegypto edita erant fama permotos venisse, summam potentiam concedunt Deo Israelis licet incognito.

14. *Sumpserunt ergo viri.* Insipida sunt commenta, gustasse panem ut ex sapore colligerent, an vetustate esset rancidus: vel epulo foedus confirmasse. Potius enim, meo iudicio, perstringitur nimia credulitas, quod leviter acquieverint fabulosae narrationi, et dum attenti sunt ad solum panem, non reputaverint figmentum illud colore destitui. Et certe nisi hebetati fuissent eorum sensus, multa statim occurrissent ad refutandos Gibeonitas. Sed quia interdum contingit, acutissimos oculos inani spectaculo perstringi: gravius damnatur eorum error, quod sciscitati non sunt quid Deo placeret. In promptu erat remedium, si nihil aggressi essent nisi praeeunte oraculo. Res vero digna erat de qua sedulo inquirerent. Signum ergo crassae incuriae fuit, quum praesto adesset sacerdos qui per Urim et Thumim responsum a Deo peteret, de re obscura inconsiderate decernere, ac si nullum consilium suppeteret. Quo minus excusabilis fuit eorum temeritas cum tam supino gratiae Dei neglectu coniuncta.

16. *Post tres autem dies a foedere cum illis inito audierunt, quod propinqui essent ipsis, et in medio ipsorum habitarent.* 17. *Profectique sunt filii Israel, et venerunt ad urbes ipsorum die tertio. Urbes autem eorum erant Gibeon, Chephirat, Beeroth, Ciriatiearim.* 18. *Et non percusserunt eos filii Israel, eo quod iurassent eis principes congregationis per Iehovam Deum Israel: et murmuravit tota congregatio contra principes.* 19. *Tunc dixerunt omnes principes ad totam congregationem: Nos iuravimus eis per Iehovam Deum Israel, ideo nunc non possumus attingere eos.* 20. *Hoc faciemus eis, servabimus eos vivos, ne sit contra nos ira propter iusiurandum quod iuravimus eis.* 21. *Dixerunt itaque illis principes: Vivant, et caedant ligna, et fodiant aquam toti congregationi, quemadmodum loquuti sunt eis cuncti principes.* 22. *Vocavit itaque eos Iosue, et loquutus est ad eos, dicendo: Ut quid decepistis nos, dicendo: Remoti sumus a vobis valde, quum in medio nostri habitetis?* 23. *Nunc ergo maledicti estis, nec delebuntur ex vobis servi, et caedentes ligna, et fodientes aquam pro domo Dei mei.* 24. *Qui responderunt ad Iosue, atque dixerunt: Quum renunciando renunciatum fuit servis tuis quomodo praeceperat Iehova Deus tuus Mosi servo suo, ut daret vobis terram, et disperderet omnes habitatores terrae a facie vestra, timuimus valde animabus nostris a facie vestra et fecimus istud.* 25. *Et nunc ecce sumus in manu tua, sicut placet, et sicut rectum est in oculis tuis, ut facias nobis, facies.* 26. *Et fecit eis ita, liberavitque eos de manu filiorum Israel, nec interfecerunt eos.* 27. *Constituitque eos Iosue eo die caesores lignorum, et haustores aquae congregationi, et altari Iehovae usque in hunc diem in loco quem elegerit.*

16. *Post tres autem dies.* Quod triduo post errore deprehenso castigata fuit eorum levitas, ea poenae celeritas plus infamiae et pudoris incutere debuit. Sic enim cognitum fuit, eos per ignaviam et socordiam plus quam turpiter fuisse lapsos, quia de re propemodum ante oculos exposita inquirere non sustinuerint. Quod pacatum est illis iter in ea regione, secure urbes ingrediuntur, liberum reperiunt commeatum, id fit paterna Dei indulgentia, qui non solum ignoscit eorum delicto, sed in bonum vertit quod merito damnosum illis fuisset. Hic vero narratur, non saevisse filios Israel hostiliter in illa regione: quia Gibeonitis promissa iureiurando interposito fuerat incolumitas. Nunc primo quaeritur, an ulla religio tenuerit filios Israel, quibus nihil minus in animo fuerat, quam fidem suam impostoribus obstringere. Suboritur deinde alia quaestio, an non fuerit in arbitrio populi, quod stulte et perperam duces promiserant, rescindere. Quantum ad thesin spectat, iurisiurandi religio eousque sancta apud nos esse debet, ne erroris praetextu a pactis discedamus etiam in quibus fuimus decepti: quando sacrum Dei nomen totius mundi opibus pretiosius est. Quamvis itaque parum considerate iuraverit quispiam, nulla iactura vel dispendium fidem eius solvet. Nec dubito quin hoc sensu dicat David (Ps. 15, 4), veros Dei cultores si iuraverint in malum, non mutare: quia damnum perferent potius, quam promissa retractando contemptui exponant Dei nomen. Statuo igitur, si sola in rationem veniat privata utilitas: quidquid iurando promiserimus praestandum est. Atque ex verbis apparet, veritos fuisse Israelitas ne Dei sui nomen infamiae subiicerent apud gentes Chanaan. Emphatice enim positum interpretor: quia iuraverant per Deum Israel. Verum peculiaris ratio liberum fecit Israelitis dolosae pactioni non stare: quia non tantum suo iure cesserant: sed perperam deciderant ex Dei mandato: quod vel in minimo apice attingere fas non erat. Penes ipsos non erat, aut victis parcere, aut ferre deditionis leges. Nunc tanquam de negotio sibi permisso transigunt. Videmus itaque ut nomen Dei bis profanaverint, dum praetextu iuramenti pertinaciter defendunt quod stulte promiserant. Quod autem tantum defert vulgus suis ducibus, ut manus abstineat a Gibeonitis, in eo se prodit saeculi integritas. Promptum enim alioqui fuisset eludere, paucorum hominum placito non teneri totum populum: sicuti olim a Romanis pax Caudina repudiata fuit, in

quam soli consules, et legati, ac tribuni, senatus et populi iniussu iuraverant. Plus ergo laudis meretur rudis illa simplicitas, in qua maior viguit religio, quam nimis arguta disquisitio, in qua sibi hodie placet ac plaudit maior pars hominum. Etsi autem indignatur populus, duces plus aequo sibi sumpsisse, modestiae tamen est quod non ultra murmur et strepitum progreditur.

20. *Hoc faciemus eis.* Quamvis ex pacto vitam concedant Gibeonitis, non tamen nisi dimidia ex parte ratum habent foedus. Nam quum plena Gibeonitis praestanda esset incolumitas, nunc libertas vita ipsa carior eripitur. Unde coniicimus, Iosue cum reliquis, ut in re dubia et perplexa, medium aliquid excogitasse, ne prorsus inane esset iusiurandum. Praecipua quidem huius consilii ratio fuit, multitudinem placare: quia tamen indigne ferebant verba sibi esse data a Gibeonitis, vafritiem ulti sunt, ne impunitas ludibrium augeret. Porro fuit haec dura conditio, non tantum addici ad operas serviles, sed abstrahi a suis domibus, ut vagam et erraticam vitam agerent. Calonum munus illis iniungitur vile non minus quam laboriosum. Sed cumulus molestiae est, ligna caedere et haurire aquam ubicunque Deo placuerit arcam locare.

22. *Vocavit eos Iosue.* Quia tristem sententiam et acerbam laturus erat, praefatur nihil se iniquum statuere, quia nihil minus conveniat, quam dolos et fallacias suis autoribus lucrum afferre. Expostulat igitur quod mentiendo periculum a se depulerint: deinde mox pronunciat maledictos esse: qua voce interpretor culpam servitutis in illos reiici, quod nihil perferant durius quam promeriti sunt dolo vel perfidia: ac si diceret, damnationis quam profert materiam in ipsis residere. Asperum quidem nullum temporis finem dari laboribus quibus mancipantur: sicuti et verba sonant: Nunquam desinent ex vobis esse servi: sed nihil iniuriae fieri illis pronunciat, quia sponte vel suo vitio maledicti sint. Ipsi quidem obiecta quae eos coegit necessitate, crimen extenuant: neque tamen poenam detrectant, qua agnoscunt iuste se castigari. Fieri quidem potest, ut metu oppressi nihil recusaverint: imo placide nec sine assentatione impositis sibi legibus acquieverint. Quid enim proficerent litigando? Verum quia male sibi conscii erant, nec poterant crimen prorsus diluere: non dubito quin secum valde humaniter agi censuerint, modo salva esset vita.

CAPUT X.

1. *Quum audisset Adonizedec rex Ierusalem quod cepisset Iosue Ai, et eam perdidisset (quemadmodum fecerat Iericho, et regi eius, quod sic fecisset Ai et regi eius) et quod pacem fecissent habitatores Gibeon cum Israel, et essent inter ipsos:* 2. *Tunc timuerunt valde, quod civitas magna esset Gibeon tanquam una e civitatibus regiis, quia maior erat quam Ai omnesque viri eius fortes.* 3. *Propterea misit Adonizedec rex Ierusalem ad Hoham regem Hebron, et ad Piram regem Iarmuth, et ad Iaphiam regem Lachis, et ad Debir regem Eglon, dicendo:* 4. *Ascendite ad me, et suppetias ferte mihi, ut percutiamus Gibeon qui pacem fecit cum Iosue, et filiis Israel.* 5. *Congregati sunt itaque, et ascenderunt quinque reges Amorrhaei, rex Ierusalem, rex Hebron, rex Iarmuth, rex Lachis, rex Eglon, ipsi et omnes exercitus eorum, et castrametati sunt iuxta Gibeon, pugnaveruntque adversus eam.* 6. *Miserunt ergo viri Gibeon ad Iosue ad castra in Gilgal, dicendo: Ne contrahas manus tuas a servis tuis: ascende ad nos cito, et serva nos, atque auxiliare nobis: congregati enim sunt contra nos omnes reges Amorrhaei habitantes in monte.* 7. *Ascendit itaque Iosue de Gilgal, ipse, et universus populus bellator cum eo, omnes potentes viribus.* 8. *Dixit autem Iehova ad Iosue: Ne timeas ab eis: in manum enim tuam tradidi eos, nec consistet quisquam ex eis in conspectu tuo.* 9. *Et venit ad eos Iosue repente: tota enim nocte ascendit de Gilgal.* 10. *Et contrivit eos Iehova coram Israel, percussitque eos plaga magna in Gibeon, et persequutus est eos per viam ascensus Beth-horon et percussit eos usque Azecah, et usque Makedah.* 11. *Dum autem fugerent a facie Israel, et essent in descensu Beth-horon, Iehova demisit super eos lapides magnos e coelo usque ad Azecah, et mortui sunt: plures mortui sunt lapidibus grandinis, quam quos interfecerunt filii Israel gladio.* 12. *Tunc loquutus est Iosue ad Iehovam die qua tradidit Iehova Amorrhaeum coram filiis Israel. Dixitque in oculis Israel: Sol in Gibeon exspecta, et luna in valle Aialon.* 13. *Et exspectavit sol et luna constitit, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Annon hoc scriptum est in libro Iasar*[1]*? Stetit ergo sol in medio coeli, nec festinavit occumbere circiter die una integra.* 14. *Et non fuit sicut dies illa ante eam nec post eam qua exaudivit Iehova vocem viri: Iehova enim pugnabat pro Israel.*

1. *Quum audisset.* Quod ante breviter perstrinxerat nunc fusius prosequitur de conspiratione regum, qui tam in montibus quam in planitie habitabant. Nam ex quo dixerat metu tandem fuisse perculsos, ut commune bellum simul susci-

1) *In margine*: vel, recti. *Gallus:* ou, du droit.

perent, abrupta illa narratione mox transierat ad Gibeonitas. Quod autem de regibus communiter dixerat, nunc confert in unius hominis personam: non quod solus Adonizedec timuerit: sed quia omnes alios concitaverit, et dux atque autor praecipuus fuerit gerendi belli contra Israelitas. Idque satis exprimitur plurali verbi numero. Quum audisset Adonizedec, timuerunt valde: unde apparet eundem omnibus fuisse animum: sed quia in trepidatione alii cessabant, hunc qui autoritate pollebat, et propinquior erat periculo, vocasse quatuor alios ad arma. Ergo initio capitis repetitur quomodo societatem coierint quinque reges, ut Israelitis occurrerent ad propulsandam quae omnibus instabat cladem. Verum quia se interea dediderant Gibeonitae in ipsos primo arma vertunt: tum ut poenam sumendo quasi de patriae proditoribus, exemplum statuerent omnibus vicinis: tum ut illis victis terrorem incuterent hostibus, suos autem milites ad fiduciam animarent. Aggredi ergo constituunt Gibeonitas qui sua legatione rupturam fecerant, ut viam patefacerent Israelitis. Et honestus quidem belli praetextus fuit, eorum mollitiem ulcisci, qui extraneis ad omnia vastanda manum porrigere maluerant, quam vicinos fideliter defendere. Gibeonitae vero experti sunt quam inutile esset astutum consilium: nisi misericordia Israelitarum servati essent. Interea passus est Deus eos periclitari, ut bis liberati libentius ac placidius iugo se subiicerent.

6. *Miserunt itaque viri Gibeon.* Series historiae inversa est: quia certe non exspectaverunt Gibeonitae dum obsiderentur, sed quum viderent armari et instrui exercitum, nec dubium esset quin sustinendi ipsis essent primi impetus, quia omnium odia in se conflaverant, antequam oppugnentur, mature confugiunt ad fidem Iosue. Nam eos deserere quibus data fuerat vita, neque rectum, neque humanum, neque fas fuisset. Imo quia foedus sequuta erat deditio, contra vim et iniuriam defendi oportuit. Merito itaque implorant Israelitas, sub quorum erant clientela: nec vero cunctatur Iosue, quia suarum partium esse iudicat, quos semel recepit in suam clientelam, tueri. Fefellerant quidem: sed ex quo fraus detecta fuerat, ut eam excusatione interposita confessi erant, venia rursus data fuerat. Ita aequitas et officii religio constrictos tenebat Israelitas, ne eorum curam abiicerent. Laude tamen digna est Iosue promptitudo, quod rogatus absque mora succurrit. Dicitur enim tota nocte iter fecisse, ut pro salute totius populi diligentius festinare non potuerit. Si eadem semper in profanis gentibus valuisset sinceritas, in tempore iuvissent potius suos foederatos quam ulti essent clades ipsis illatas. Neque tamen particula repente restringi debet ad unum diem, quasi tridui iter nocte una emensus, postridie Gibeonitis apparuerit. Tantum notatur summa celeritas quod in crastinum profectionem non distulit. Nam quum ante castra movissent Israelitae ab Ai, aut illa vicinia, non ante triduum fines Gibeonitarum ingressi sunt. Ut demus, lente tunc acie disposita fuisse progressos, longius aberat Iosue quando nunc ad opem Gibeonitis ferendam fuit accersitus. Vidimus enim Gilgal a transitu Iordanis primam fuisse stationem, ut remotior esset quam Iericho. Si cui videtur absurdum, ex quo aliquot urbium ditionem occupaverat, retro cursum flectendo, vacuam hostibus reliquisse, in qua deinde recuperanda subeundus esset novus labor: respondeo, non fuisse timendum ne longius obviam prodirent et expeditionem susciperent magno discrimine et pari molestia plenam. Probabile enim est, dum ad oppugnandam Iericho habitus fuit delectus, mulieres, parvulos, totamque imbellem turbam cum impedimentis in illo pacato angulo substitisse, quum ab opposita ripa Iordanis praesidio essent qui relicti fuerant ex Rubenitis et Gaditis cum dimidia tribu Manasse. Quorsum enim pueros et mulieres alias gravidas, alias puerperas, alias nutrices cum teneris pueris in proelia traxissent? Unde tantae multitudini annona inter hostium incursiones? unde aquatio quae tantae animalium copiae sufficeret? Sic igitur statuo, Iosue, et milites ad sua tabernacula reversos esse, ut cum uxoribus et liberis se paulisper reficerent, ac spolia illic deponerent, quibus fuerant locupletati.

8. *Dixit Iehova.* Dubium est, anteverteritne Deus, et Iosue oraculo suo armaverit, et extraxerit e Gilgal antequam pedem moveret, an vero iam accinctum confirmaverit. Mihi rectius illud videtur, Iosue non temere, simul ac rogatus fuit, Deo inconsulto prorupisse: sed tandem quum de eius voluntate factus esset certior, arma intrepide et alacriter sumpsisse: praesertim quum nuper ob nimium facilitatem castigatus fuisset, probabili coniectura elicitur, nihil in re perplexa tentasse nisi ex Dei mandato. Ergo miseros Gibeonitas respexit Deus, quando passus non est, suorum auxilio eos destitui. Porro instruitur Iosue victoriae fiducia, ut ipsis succurrat: quia nos acrius Deus promittendo quam iubendo ad praestandum officium exstimulat: tametsi quod uni promittitur, ad omnes pertinet. Sed honoris causa peculiariter deponitur apud Iosue quod deinde ad exercitum suum perferat. Neque enim promiscue quibuslibet loquutus est e coelo: sed eximios tantum servos electos prophetas hac praerogativa ornavit. Porro notatu dignum est, Iosue non fuisse Dei promissione abusum ad segnitiem: sed eo vehementius fuisse accensum ex quo de felici eventu fuit edoctus. Multi enim, dum fidem ostentant, perversa securitate desides fiunt ac ignavi. Audit sibi in manu esse

victoriam: ut potiatur, celeriter ad pugnandum currit. Nam felicem eventum non ut tardior esset vel remissior, sciebat sibi patefactum, esse: sed quo maiore studio eniteretur. Hinc factum est, ut hostes ex inopinato deprehenderit.

10. *Contrivit eos Iehova.* Gladiis quidem populi primam stragem edidit: sed propria virtute. Unde colligimus, quoties operatur per homines, nihil decedere eius gloriae, quin sibi in solidum vendicet quidquid factum est. Neque enim dum utitur hominum opera socios advocat in subsidium, vel quidquam ab illis mutuatur: sed quum penes ipsum sit, quidquid visum est solo nutu implere, homines quoque ipsos adhibet tanquam instrumenta, ut manu sua et arbitrio regi ostendat. Interea utrumque vere dicitur, hostes vel a Deo, vel ab Israelitis fuisse profligatos et contritos, quia Deus per Israelitas eos contrivit. In altera strage clarius apparuit Dei manus, dum grandine prostrati sunt. Et diserte exprimitur, plures fuisse grandine percussos, quam manu occisos, ne obscurum esset, victoriam e coelo partam fuisse. Unde rursus colligitur, grandinem hanc non fuisse usitatam: ut naturaliter excitari solent procellae: plures enim fuissent vulnerati, vel palati ac disiecti, quam repente exstincti: deinde nisi eam directe iaculatus esset Deus, pars super Israelitarum capita cecidisset. Nunc ubi alter exercitus seorsum impetitur, alter vero a noxa immunis tanquam ad auxiliares copias accedit, clare liquet e coelo Deum pugnare. Eodem quoque spectat quod dicitur, Deum proiecisse e coelo magnos lapides grandinis. Sensus enim est, extraordinario impetu irruisse, et magnitudine excessisse communem modum. Si quando tempestas in medio proelio coorta alteri parti utilis fuit, signum favoris sui dare visus est Deus. Hinc illud, O nimium dilecte Deo, tibi militat aether. Verum hic refertur insignius miraculum in quo palam Deus virtutem suam exseruit.

12. *Tunc loquutus est Iosue Iehovae.* Ad verbum ita legitur: quanquam exponunt quidam, Coram Iehova: quia Deum alloqui, quem suppliciter rogandum esse dictat pietas, videtur parum esse consentaneum fidei modestiae, et continuo post subiicitur, Iosue verba sua ad solem direxisse. Ego vero non dubito, priore membro notari precationem aut votum, altero autem fiduciae testimonium postquam exauditus est. Soli enim mandare ut se sisteret, nisi impetrata venia, temerarium fuisset ac superbum. Deum itaque consulit et rogat: mox accepto responso, audacter imperat soli quod Deo placere cognoscit. Atque haec est vis et praerogativa fidei quam Christus commendat, ut suo imperio subiiciat montes et maria (Mat. 17, 20. Luc. 17, 6). Quo enim magis se exinaniunt pii, eo liberalius in eos suam virtutem Deus transfert: et quando fides annexa est verbo, suam in ea potentiam demonstrat. Denique fides a verbo in quo fundata est, imperii fiduciam mutuatur. Ita Helias coelum clausit, aperuitque suo mandato, et ignem a coelo attraxit (1. Reg. 17 et 18). Ita Christus discipulos instruit coelesti potestate, ut sibi elementa subiiciant. Tantum cavendum est, ne quis suo arbitrio ad inconsiderata iussa prosiliat. Qua ratione Iosue non ante aggressus est morari et cohibere solis cursum, quam de consilio Dei probe edoctus. Etsi autem ubi dicitur loquutus esse cum Deo, hoc verbo non satis exprimitur quae Dei servum in concipiendis precibus decet modestia et submissio: nobis sufficiat breviter subindicari, Iosue quod optabat postulasse a Deo, et quum exorasset, liberum et magnanimum fuisse praeconem incredibilis miraculi quod nondum contigerat. Nunquam enim coram omnibus tam secure soli praecipere ausus fuisset, nisi suae vocationis sibi probe conscius. Alioqui turpe et pudendum probrum subiturus erat. Quod ergo non dubitanter in hanc vocem erumpit, ut sol et luna deflectant a perpetua naturae lege, perinde est ac si eos adiuraret per immensam Dei potentiam, qua praeditus est. Hic autem refulget singularis Dei favor erga ecclesiam, quod sicuti in gratiam humani generis quotidiano solis cursu diem a nocte dividit, et molem illam ingentem infatigabili pernicitate assidue versat: ita ad breve tempus consistere voluit, donec deleti essent Israelis hostes.

13. *Exspectavit Sol.* Non minus intempestive quaestionem movent quidam, quomodo sol steterit in Gibeon, quam inscite expediunt. Neque enim subtiliter Iosue solem locavit in aliquo puncto: ut necesse sit fingere pugnam in solstitio aestivo fuisse commissam: sed quia vergebat in regionem Aialon, quoad prospicere oculis licebat, illic Iosue morari et quiescere illum iubet: ut maneret supra horizontem quem vocant. In summa, retrahitur sol ab occasu ad quem iam inflexus erat. Nec de numero horarum anxie laboro: quia mihi satis est, diem fuisse tota nocte prorogatum. Si quae illius saeculi exstarent historiae, illic haud dubie celebraretur tam insigne miraculum: ne tamen ambigua sit eius fides, scriptor libri alibi fuisse proditum commemorat, quanquam periit liber quem citat: nec de nomine Iazar satis convenit. Qui Mosen designari volunt, frigide trahunt ad generales praedictiones quod hic narratur exemplum. Quia electum populum sic appellat Moses, melius quadrabit, rerum gestarum commentarios notari. Ego certe vel Deum vel Israelem potius, quam autorem historiae intelligo.

14. *Et non fuit sicut.* Iterum postea in gratiam regis Ezechiae ordinarium solis cursum fuisse mutatum legimus apud Isaiam, et in sacra historia

(Isa. 38, 7, 8). Nam ut persuasus esset, vitam sibi adhuc productam per quindecim annos, umbra solis per decem gradus quibus descenderat retracta est. Non ergo praecise negatur fuisse quidquam simile alteri concessum: sed miraculum extollitur tanquam singulare. Quod verbum שמע quidam vertunt obedire, tanquam asperius reiicio. Etsi enim dicitur in Psalmo (21, 3) Deus facere secundum desiderium servorum suorum, quod tantundem valet ac morem gerere, fugere tamen praestat quidquid videtur Deum in ordinem cogere. Simpliciter ergo miraculi praestantia laudatur, quia nihil antea tale visum erat, nec deinde contigerat. Secundo membro versus, tam humanitas Dei et facilitas commendatur in exaudiendo Iosue quam paternus erga populum favor pro quo dicitur pugnasse.

15. *Reversus autem est Iosue et universus Israel cum eo ad castra in Gilgal.* 16. *Fugerant vero ipsi reges, et absconderant se in spelunca in Makeda.* 17. *Et nunciatum est Iosue his verbis: Inventi sunt quinque reges absconditi in spelunca in Makeda.* 18. *Tunc dixit Iosue: Devolvite saxa magna ad os speluncae, et constituite iuxta eam viros ut custodiant eos.* 19. *Vos autem persequimini inimicos vestros, et caudam eorum caedite, nec sinatis eos ingredi urbes suas: tradidit enim eos Iehova Deus vester in manum vestram.* 20. *Quum autem finem fecisset Iosue, et filii Israel percutiendi plaga magna valde, donec consumerentur, et superstites qui evaserant ex ipsis ingressi essent urbes munitas,* 21. *Reversi sunt universus populus ad castra ad Iosue in Makeda in pace: non movit contra filios Israel quisquam linguam suam.* 22. *Tunc dixit Iosue: Aperite os speluncae, et adducite ad me quinque illos reges de spelunca.* 23. *Atque ita fecerunt, nempe eduxerunt ad eum quinque illos reges de spelunca, regem Ierusalem, regem Hebron, regem Iarmuth, regem Lachis, regem Eglon.* 24. *Quumque eduxissent quinque reges illos ad Iosue, vocavit Iosue omnes viros Israel, dixitque ducibus virorum bellatorum, qui profecti erant secum: Accedite, ponite pedes vestros super colla regum istorum. Et accesserunt, posueruntque pedes suos super colla ipsorum. Tunc dixit ad eos Iosue: Ne timeatis, et ne paveatis, fortes estote, et roborate vos: sic enim faciet Iehova omnibus inimicis vestris contra quos pugnatis.* 26. *Post haec percussit eos Iosue, et interfecit eos, et suspendit in quinque lignis, fueruntque suspensi in lignis, usque ad vesperum.* 27. *Fuit praetera tempore quo occumbit sol, praecepit Iosue et deposuerunt eos e lignis, proieceruntque eos in speluncam in qua se absconderant, et posuerunt lapides magnos ad os speluncae usque ad hunc diem.* 28. *Makedam vero cepit Iosue eo die, et percussit eam acie gladii, et regem eius occidit una cum illis, et nullam animam quae esset in ea reliquit superstitem, fecitque regi Makeda quemadmodum fecerat regi Iericho.*

15. *Reversus est.* Inseritur hic versus non suo loco. Nam paulo post attexitur finis proelii: deinde supplicium de regibus sumptum, quod est proelii appendix. Additur etiam tunc castrametatum fuisse in Makeda: tandem in fine capitis repetitur quod hic neglecto temporis ordine positum fuerat de reditu in Gilgal. Cohaeret ergo cum superioribus quod narratur de regum fuga et absconsione. Nam quum in medio pugnae ardore nunciatum esset, eos in spelunca delitescere: prudenter cavit Iosue, ne si insisteret illis capiendis, reliqui dilaberentur. Tantum iussit obstrui magnis lapidibus os speluncae, et custodes apposuit, ut tanquam carcere inclusi opportune tandem ad mortem extraherentur. Hinc autem apparet ingentem fuisse exercitum, quod quum acriter terga fugientium urgerent Israelitae, et sol ipse spatium caedendi daret: fieri tamen non potuit, quin se multi reciperent in urbes munitas. Verum ad testandam Dei gratiam id satis valuit, quod ad lassitudinem usque obvios quosque impune straverunt, et reversi sunt incolumes. Nam ubi dicitur, neminem ausum fuisse movere linguam, notatur quoad Israelitas incruenta victoria: ac si non ad bellum sed ad trucidationem egressi essent.

18. *Tunc dixit Iosue.* Exercitu prostrato nunc libere et quasi per otium Iosue regibus poenam infligit: in qua nobis semper considerandum est Dei mandatum. Alioqui barbara fuisset atrocitas et immanis superbia, calcare pedibus colla regum, et mortuos in patibulis suspendere. Nam certe nuper divinitus fuerant evecti in sacram dignitatem, et in regio solio locati. Quare exsultare in eorum contumelia minime humanum fuisset, nisi Deo ita iubente. Caeterum quia sic voluit, acquiescere oportet eius sententiae, nec inquirere fas est cur tam severus fuerit. Quanquam simul tenendum est quod ante attigi, quum a minimo usque ad maximum digni omnes essent interitu, quia ad summum usque cumulum pervenerat eorum iniquitas, reges qui sceleribus alios superaverant, duriorem poenam fuisse promeritos: deinde in eorum persona statuendum inexorabilis rigoris fuisse exemplum, ne perversa clementiae affectatione populus ad ignoscendum esset propensior. Volebat Deus omnes deleri: huius vero iudicii exsequutionem populo suo iniunxerat. Nisi ad has partes obeundas acriter eos stimulasset, reperti fuissent speciosi dandae veniae praetextus. Detestabilis autem misericordia, quae Dei autoritatem pro hominum arbitrio imminuit. Iam ubi ne regio quidem honori parcitur, ansa humanitati praeciditur erga plebeios

et totum vulgus. Atque hoc quidem documento ostendit Deus, quanti electum populum faceret: quia rarae dignationis fuit, reges eorum pedibus subiicere, ut eorum praestantiae non secus ac si viles essent latrunculi insultarent: sicut in Psalmo (149, 6 ss.) dicitur, Gladius biceps in manu eorum, ut faciant vindictam in nationibus: vinciant reges eorum compedibus, et proceres eorum vinculis ferreis: ut faciant iudicium scriptum: decor hic omnibus sanctis eius. Simul valuit formidabile illud spectaculum ad incutiendum terrorem, ne gentium mores imitarentur Israelitae, in quarum scelera Deum tam graviter animadvertere viderant. Ideo saepius apud Mosen occurrit haec admonitio: Vidisti ut Deus ultus sit gentes quae fuerunt ante te in terra Chanaan. Ergo cave ne perversis eorum operibus provoces iram Dei tui. In summa, quo sanctius coleretur, iussit terram omnibus inquinamentis purgari, et quia nimis scelerati fuerant incolae, suam in eos maledictionem novo et insolito modo exstare voluit.

25. *Ne timeatis.* Iam in quinque regum persona Iosue de aliis omnibus qui restabant triumphum agit. Perinde enim ad fiduciam suos hortatur, ac si iacerent sub pedibus qui adhuc integri erant. Unde colligimus dum pedibus attriti sunt pauci illi, quasi in sublime fuisse erectum totum populum, ut alios omnes despiceret quasi iam prostratos. Et certe illic clarius perspecta fuit Dei potentia, quae animos in posterum faceret. Suspensos autem fuisse notandum est, non ut asperius in eos saeviret Iosue: sed tantum ignominiae causa, quia iam erant interfecti. Sed utile fuit prostare omnium conspectu memorabilem Dei vindictam. Forte et Dei consilium fuit, reliquas gentes desperatione efferare et adigere in rabiem: quo celeriorem interitum sibi accerserent, dum Israelitas sua pertinacia ad iracundiam acuunt. Eodem dedecore afficitur rex Makeda, qui tamen suas copias non eduxerat. Similis clades infligitur toti populo, qui intra suos muros quieverat. Ac probabile quidem est, hostiliter aliquid tentasse: praecipua tamen causa fuit, quod Deus unam de omnibus sententiam tulerat. Cur vespere proiecta fuerint cadavera in speluncam, alibi exposui. Porro haec historia tanquam speculum nobis demonstrat, ubi conscendit Deus tribunal, ut coram ipso evanescat totus mundi splendor: imo ut eorum gloriam qui excellere visi sunt, suo iudicio in extremum probrum vertat.

29. *Transivit deinde Iosue et universus Israel cum eo de Makeda in Libna, et oppugnavit Libna.* 30. *Tradiditque Iehova illam etiam in manum Israel, et regem eius, et percussit eam acie gladii, omnemque animam quae erat in ea: non reliquit in ea superstitem, fecitque regi eius quemadmodum fecerat regi Iericho.* 31. *Postea transivit Iosue, et universus Israel cum eo de Libna in Lachis, et castrametatus est iuxta eam, et oppugnavit eam.* 32. *Deditque Iehova Lachis in manum Israel, et cepit eam die secunda, et percussit eam acie gladii, omnemque animam quae erat in ea prorsus ut fecerat Libna.* 33. *Ascendit autem Horam rex Ieser ad opem ferendam Lachis, et percussit eum Iosue ac populum eius, ut non reliquerit ei superstitem.* 34. *Transivit insuper Iosue et universus Israel cum eo de Lachis in Eglon, et castrametati sunt contra eam, et oppugnaverunt eam.* 35. *Ceperuntque eam die illo, et percusserunt acie gladii: et omnem animam quae illic erat, die illa interfecit prorsus, ut fecerat Lachis.* 36. *Ascendit postea Iosue et universus Israel eum eo ab Eglon, in Hebron, et oppugnaverunt eam.* 37. *Et ceperunt eam, et percusserunt acie gladii, et regem eius, et omnia oppida eius, atque omnem animam quae illic erat: non reliquit superstitem prorsus ut fecerat Eglon. Perdidit ergo eam atque omnem animam quae illic erat.* 38. *Postea reversus est Iosue, et universus Israel cum eo in Debir et oppugnavit eam.* 39. *Et ceperunt eam, et percusserunt acie gladii, et regem eius, et omnia oppida eius, percusseruntque eos acie gladii, atque interfecerunt omnem animam quae illic erat. Non reliquit superstitem, quemadmodum fecerat Hebron, sic fecit Debir, et regi eius: et quemadmodum fecerat Libna, et regi eius.* 40. *Percussit itaque Iosue omnem terram montanam, et meridianam, et campestrem, et descensus acclives, et omnes reges earum, non reliquit superstitem: et omnem animam interfecit, quemadmodum praeceperat Iehova Deus Israel.* 41. *Percussit itaque Iosue a Cades Barne usque ad Asa, et universam terram Gosen usque Gibeon.* 42. *Cunctos vero reges istos et terram eorum cepit Iosue simul: quia Iehova Deus Israelis pugnabat pro Israele.* 43. *Inde reversus est Iosue ac universus Israel cum eo in castra in Gilgal.*

29. *Transivit deinde.* Nunc describitur urbium expugnatio, ex quibus conflatus fuerat exercitus, ubi Deus virtutem suam non minus quam in acie admirabilem reddidit: praesertim si celeritatem reputemus. Nam etsi nonnihil consternationis attulerant qui trepidi illuc refugerant ex proelio: sedato tamen metu ad defensionem utiles esse poterant. Praesidium quidem ex eorum numero creverat. Quod itaque exiguo tempore omnes capit Iosue, ac minoribus oppidis potitur, in successu illo non minus incredibili quam inexspectato manifesta refulsit Dei praesentia. Nam ut tantum portas clauderent obsessi: quia tamen Iosue neque scalas attulerat quibus muros transscenderet, nec machinas quibus dirueret, potuit unaquaeque obsidio aliquid remorae et taedii afferre. Ergo ubi unam postridie quam aggressus est, alteram eodem expugnat, con-

tinuae victoriae, et tam faciles et expeditae humanum modum superant. Quare non abs re in fine capitis suo elogio celebratur Dei gratia, quod palam factum sit, pro Israele pugnare, dum simul tot reges cum eorum ditione cepit Iosue, quia nunquam ita festinanter quasi inspiciendi causa, transiisset ab urbe in urbem, nisi obstaculis remotis patefactum divinitus fuisset iter. Crevit etiam miraculum, quod rex Geser, qui in aliorum auxilium haud dubie non sine fiducia venerat, repente, nulloque negotio profligatus fuit, nec moratus est continuum pergendi tenorem. Porro qui in urbibus fuerunt interfecti, quasi in speculo eos repraesentant, quorum poenam suspendit Deus ubi in alios vindicat. Nam etsi modici temporis relaxatione sibi plaudunt, deterior tamen est eorum conditio, quam si mox ad mortem traherentur. Miserum fuisset in acie occumbere. Elapsi, urbium se moenibus tuentur. Atqui illic quod longe acerbius erat, uxores et liberi in eorum conspectu iugulantur: et mors illis magis contumeliosa quam si pugnando fuissent occisi. Non est itaque cur invideamus reprobis breves inducias quantisper ipsos Deus tolerat, quia ubi securitatem sibi promiserint, repentinus superveniet interitus. Interea discamus non abuti Dei patientia quantisper iudicium suum differt: ac si quando videbimur periculo uno defuncti, vel si ad nos protegendos se offerant latebrae, ne ideo nobis placeamus, quin potius nobis veniat in mentem illud Ieremiae (Ier. 24, 3 sq.), ficus praecoces saltem habere aliquid saporis, alias vero propter amaritudinem reiici.

40. *Percussit omnem terram.* Hic rursum interponitur Dei autoritas, quae Iosue ab omni crudelitatis nota absolvat. Si enim suo arbitrio promiscue saeviisset in mulieres et pueros, nulla excusatio, quin detestabilis esset immanitas, cuius ne in feris quidem et prope belluinis gentibus simile quidquam legitur. Verum quod omnes alioqui horrerent amplecti reverenter convenit, quia a Deo profectum. Merito inter virtutes praecipue laudatur clementia: nempe ubi suae iracundiae moderantur qui laesi sunt, et quibus privatim iusta esset occasio fundendi sanguinis. Sed quia Deus gladios populi sui destinaverat interficiendis Aemorrhaeis, non aliud potuit Iosue quam parere eius imperio. Itaque hac voce non tantum obstruuntur omnium ora: sed mentes etiam coercentur, ne ad sinistra iudicia prosiliant. Si quis audiat, Iosue absque discrimine obvios omnes interfecisse, quamvis supplices abiectis armis pacem peterent, placidos animos turbaret nuda et simplex narratio: sed quum additur, sicuti Deus praeceperat, nihilo magis obloqui fas est, quam ubi de sceleratis poena exigitur. Etsi autem nostro iudicio pueri saltem ac multae quoque mulieres essent extra culpam, meminerimus nostris legibus coeleste tribunal minime subiici. Quin potius ubi sic videmus ardere virides plantas, nos qui lignum aridum sumus, nobis metuamus a graviore interitu. Et certe si se quisque probe excutiat, centum mortibus dignum reperiet. Cur non itaque Deus materiam unius mortis iustam agnoscet in foetu vixdum matris uterum egresso? Frustra quidem obstreperis querelis exagitabimus, quod sobolem quoque gentis maledictae in eundem coniecit interitum: quia figulo nihilominus in sua vasa vel potius in lutum, summa erit potestas. Ultimus versus confirmat quod ante dixi, fuisse toti populo stationem in Gilgal: ac milites qui ad bellum exierant illuc reversos, tum ut se a lassitudine reficerent, tum ut praedas deponerent in tuto. Neque enim consentaneum fuisset longius spargi donec sortitio monstrasset ubi singulis manendum esset.

CAPUT XI.

1. *Quum autem audisset Iabim rex Hasor, misit ad Iobab regem Madam, et ad regem Simeron, et ad regem Achsaph.* 2. *Ad reges quoque qui habitabant ab aquilone in montanis, et in planitie ad meridiem Cineroth, et in planitie in Naphoth-Dor ab occidente.* 3. *Ad Chananaeum ab oriente et occidente, et Amorrhaeum, et Hitthaeum, et Pherisaeum, et Iebusaeum in montanis, et Hivaeum sub Hermon in terra Mispath.* 4. *Et egressi sunt ipsi, et omnes exercitus eorum cum ipsis, populus multus tanquam arena quae est iuxta littus maris, prae multitudine, et equi, et currus multi valde.* 5. *Congregati sunt omnes reges isti, et venientes castrametati sunt pariter ad aquas Merom, ut pugnarent cum Israele.* 6. *Dixit autem Iehova ad Iosuam: Ne timeas a facie eorum: cras enim hoc tempore tradam omnes istos occisos coram Israele, equos eorum subnervabis, et currus eorum combures igni.* 7. *Venit itaque Iosue, et cunctus populus bellator cum eo adversus ipsos ad aquam Merom repente, et irruerunt in eos.* 8. *Et tradidit eos Iehova in manum Israelis, percusseruntque eos, et persequuti sunt usque ad Sidonem magnam, et usque ad fervores aquarum, et usque ad campum Mispe ad orientem: ac percusserunt eos donec non reliquerit eis superstitem.* 9. *Fecitque eis Iosue quemadmodum dixerat ei Iehova, equos eorum subnervavit, et currus eorum combussit igni.* 10. *Et reversus Iosue eodem tempore cepit Hasor, et regem eius percussit gladio, Hasor enim antea fuerat caput omnium istorum regnorum.* 11. *Percusserunt quoque omnem animam quae illic erat, acie gladii perdendo: non remansit ulla anima: et Hasor combussit igni.* 12. *Omnes urbes regum istorum, et universos reges*

earum cepit Iosue, percussitque eos acie gladii, perdendo eos sicuti praeceperat Moses servus Iehovae. 13. *Tantummodo omnes urbes quae manebant in statu suo non combussit Israel, praeter Hasor solam quam combussit Iosue.* 14. *Et omnia spolia urbium istarum, et iumenta praedati sunt sibi filii Israel: verumtamen omnes homines percusserunt acie gladii quousque perderent eos: non reliquerunt ullam animam, quemadmodum praeceperat Iehova Mosi servo suo: sic praecepit Moses Iosue, et Iosue sic fecit, ut non omitteret quidquam ex omnibus quae praeceperat Iehova Mosi.*

1. *Quum audisset Iabin.* In hac quoque nova conspiratione iterum refulget plus quam paterna Dei cura in praecavendis suorum periculis, simulque in levanda infirmitate indulgentia et humanitas. Si vicinis regibus Iabin cum foederatis quorum nunc fit mentio, socium se esset professus, gravior incubuisset belli moles Israelitis: maior eos sollicitudo et anxietas turbasset. Facile quidem Deo fuisset, tam illas ingentes copias simul prosternere, quam discutere metum et terrorem: noluit tamen praeter modum suos alioqui debiles premere, ut nimia multitudine obiecta expavescerent ac demum conciderent: sed multas gentes quae se tempestive armare debuerant, quasi sopitas et attonitas tenuit: donec insignibus victoriis ad residua bella gerenda electus populus animosior factus esset. Amplam ditionem vastant ac diripiunt, nudatam incolis et opibus exinanitam relinquunt. Nemo ex vicinis qui mox impetum facturi erant. se commovet. Revisunt securi uxores et liberos. Ubi collectis animis ad novum bellum parati sunt: repente exoritur maximus exercitus ex diversis populis conflatus, qui hactenus quiescendo vincendi spatium dederant. Quod enim serius expergefacti sunt, perinde fuit ac si pactae fuissent induciae. Itaque Deus non tantum pro electo populo pugnavit: sed hostes scindendo illius vires multis vicibus renovavit. Quam formidabilis fuisset hic occursus, nisi paulatim assuefacti fuissent Israelitae ad pugnandi audaciam, et simul manifestum Dei auxilium experti? Multitudo confertur arenae maris, deinde currus et equites: quo apparatu mirum fuit non exanimari qui equitatu prorsus carebant. Gradatim ergo producti sunt quoad ferebat eorum facultas. Nam certe superioribus praeliis, tanquam iucundis praeludiis eos tantum exercuerat. Adde quod pluribus victoriis subinde testatam fecit suam potentiam, ne levius aestimaretur quam par erat. Si enim omnes fuissent simul profligati: magnifice quidem celebratae fuissent Dei laudes: sed memoriam intercidere facile erat. Distincte ergo et seorsum plura documenta in medium proponi oportuit: ne victoriam unam fortunae adscriberent.

6. *Dixit autem Iehova.* Quo plus negotii et difficultatis erat in delendo tam populoso et tam bene instructo exercitu, eo magis necessaria fuit nova fiduciae accessio. Itaque Deus servo suo Iosue apparet, ac promittit eundem quem prius aliquoties dederat successum. Diligenter notandum est, quoties suas promissiones iterat, commonefieri homines suae vel oblivionis, vel socordiae, vel levitatis. Nisi enim identidem adhibeantur nova fidei fomenta, mox effluunt et evanescunt. Et tamen perverso fastidio laboramus, ut fere pigeat idem bis audire. Quare discamus, quoties occurrunt nova certamina, in animos revocare Dei promissiones, quae corrigant languorem nostrum, vel segnitiem excitent. Praesertim quod in genere dictum est, ad quotidianos usus accommodemus: sicuti nunc Deus quod de omnibus gentibus pronunciaverat specialiter in re praesenti certum firmumque fore asserit. Caeterum ex circumstantia temporis colligitur, reges istos aliquantum itineris fuisse emensos, ut Iosue et populum in Gilgal invaderent. Oraculo enim subnectitur expeditio Iosue. Promittitur in crastinum diem victoria. Non procul itaque aberant. Et lacus Merom ubi castra locaverant, qui Iordani contiguus est, longe propius accedit ad Gilgal quam Genesara, ex cuius tractu pars hostium profecta erat. Dicunt autem lacum hunc vel diminui vel crescere, prout nives rigidae subsidunt in montibus, vel liquescunt. Porro quod Iosue et populo praecipitur, ut succidant equorum crura vel poplites, et currus exurant, spectavit haud dubie ad tollendas quae profanis gentibus in usu erant magis exquisitas bellandi rationes. Militare quidem ipsos, et strenue cum hostibus confligere oportuit: sed ita ut a Deo solo penderent, ut eius virtute se fortes esse reputarent, recumberent in eum solum: quod fieri vix poterat, si equestribus copiis et curruum apparatu fuissent instructi. Scimus enim ut splendor ille perstringat oculos, et superba confidentia mentes inebriet. Iam lex lata erat, ne reges sibi equos et currus pararent: (Deut. 17, 16) quia scilicet nihil proclivius fuisset, quam ad suas munitiones transferre, quod Deus sibi vindicabat. Inde illud commune dictum: Hi in curribus, hi in equis: nos autem in nomine Iehovae Dei nostri tollemus vexillum (Ps. 20, 8). Voluit etiam Deus audaciae materiam suis adimere, ut finibus suis contenti placide quiescerent: neque vicinos iniuste aggrederentur. Atque experientia docuit, quum prava ambitio reges impulisset ad equos emendos, non minus temere quam infeliciter ab illis suscepta fuisse bella. Equos ergo nervis succisis inutiles reddi ad bellandum, et currus aboleri necesse fuit, ne Israelitae gentium moribus assuescerent.

8. *Tradidit eos Iehova.* Magnitudo stragis inde

colligitur, quod caesi sunt usque ad Sidonem, quae longe a lacu Merom distabat. Vocatur autem magna ob celebritatem emporii et quia urbs erat prae aliis populosa. Neque enim comparatur cum alia minore et eiusdem nominis. Hebraicum nomen Mozerephoth, quod tanquam proprium quidam retinent, vertere placuit fervores: quia probabile est aquas calidas illic ebulliisse. Sicuti vero consternatio quae illos in fugam adeo effusam rapuit, palam ostendit arcano Dei instinctu praecipites fuisse actos: ita Israelitas qui per tot discrimina fugientes persequi ausi sunt, coelesti virtute certum est ultra humanum modum fuisse transvectos. Laudatur deinde tam abstinentia Iosue quam obsequii promptitudo. Neque enim tot equorum et curruum iacturam libenter facturus erat, nisi vicisset Dei timor. Nam quae nostra est solertia ad excogitandos praetextus, obtendere plausibile erat quamvis ad usum militarem eos non aptaret, pretium tamen minime esse spernendum. Atqui non aliud sibi considerandum duxit, nisi quid Deo placeret. Iam quia suis virtutibus adeptus erat, ut populum haberet facilem et morigerum, quod omnes praestiterunt merito in unius laude ponitur.

12. *Omnes urbes regum istorum*. Profligato exercitu regionem populari et vastare, urbes capere et diripere ceperunt. Quum dicitur, urbes quae manebant integrae non fuisse exustas, inde probabilis coniectura elicitur, quasdam vi et impetu fuisse captas, atque ita dirutas. Sola Hazor post expugnationem et sedato ardore fuit incendio consumpta: quia scilicet facem praetulerat inflammando bello. Caeterum quod ante vidimus, Iosue non iracundiae fraena laxasse dum omnes a minimo usque ad maximum interfecit, saepius et clarius hoc loco repetitur. Nam quod nondum expressum fuerat nunc diserte designatur: Iosue fideliter defunctum esse suis partibus, quia implevit quidquid Deus per Mosen iniunxerat. Perinde ergo fuit ac si manus suas consecrasset Deo, ubi ex eius mandato gentes illas delevit. Ita tenendum est, quamvis totus mundus nos damnet, sufficere tamen ad nos omni culpa liberandos Deum habere autorem. Interea prudenter expendere convenit quid ferat cuiusque vocatio: ne si quis pro zeli sui licentia imitari velit Iosue, crudelis et sanguinarius iudicetur potius quam severus Dei minister.

16. *Et cepit Iosue omnem terram istam montanam, et omnem australem, omnemque terram Gosen et planitiem atque campestria, montem quoque Israel et planitiem eius.* 17. *A monte laevi qui assurgit versus Seir usque Baalgad in campo Libani sub monte Hermon: omnes quoque reges eorum cepit, et percussit eos et interfecit.* 18. *Diebus multis gessit Iosue cum omnibus regibus istis bellum.* 19. *Non fuit urbs quae pacem fecerit cum filiis Israel praeter Hivaeos habitatores Gibeon: omnes ceperunt proelio.* 20. *Quia a Iehova fuit, ut induraret cor eorum in occursum belli cum Israel: ut deleret eos, nec restaret illis misericordia: sed ut disperderet eos, sicut praeceperat Iehova Mosi.* 21. *Venit autem Iosue tempore illo, et excidit Anakim e montanis: ex Hebron, ex Debir, ex Anab, et ex omni monte Iehuda, et ex omni monte Israel: una cum urbibus eorum delevit eos Iosue.* 22. *Non remansit ex Anakim in terra filiorum Israel: tantum in Gad et in Asdod residui fuerunt.* 23. *Accepit itaque Iosue totam terram prorsus ut dixerat Iehova Mosi, et tradidit eam in haereditatem Israeli secundum divisiones eorum per tribus suas: et terra quievit a bello.*

16. *Et cepit Iosue.* In continua victoriarum serie quum terra sponte veteres incolas evomeret ut vacua cederet Israelitis possessio, palam apparuit quod dicitur in Psalmo (44, 4), quamvis fortiter pugnaverint non tamen gladio suo acquisiisse terram, nec salutem brachio suo sibi peperisse: sed manu et brachio, et splendore vultus Dei omnia adeptos. Hoc consilio recensentur loca et regiones, ut sciamus Deum opus quod coeperat, continuo tenore pertexuisse. Caeterum falluntur qui certum montem notari putant sub nomine Israel: quia liquebit ex fine capitis montanam partem Israel et Iuda promiscue sic vocari. Est itaque numeri enallage: quia montes decem tribuum montibus Iehuda comparantur. Ideoque subaudienda antithesis. In altero monte cognomen est ambiguum, quidam accipiunt pro divisione, ac si fuisset dissectus: alii pro laevi, quoniam arboribus carebat, ut caput redditur glabrum calvitie. Libera sit optio lectoribus in re incerta et levis momenti.

18. *Diebus multis.* Ante intra exiguum tempus et quasi celeri cursu quinque regna occupaverat: in aliis diversa fuit ratio, non cunctatione vel taedio vel pigritia: sed quia varie populum suum exercuit Deus, ut multiplex gratia luculentius fulgeret, quae plerumque apud nos vilescit, si uno et eodem modo se exserat. Ergo sicuti ante ad commendationem potentiae Dei valuit incredibilis facilitas, dum momento profligati sunt hostes, ita lenta militia pluribus documentis Dei auxilium patefecit. Neque id repente accidit et inexspectatum, quia Deus ita fore per Mosen praedixerat, ne si terra in solitudinem statim redacta esset, irrumperent ferae bestiae (Deut. 7, 22). Denique hic quasi in speculo perspicimus, quidquid promiserat Deus per Mosen, re ipsa et non obscuro eventu fuisse sancitum. Verum cum fide promissionum Dei simul considerandus est ratus erga electum populum favor, quod tanquam providus

paterfamilias nihil quod ad illius utilitatem faceret, neglexit, vel omisit.

19. *Non fuit urbs quae pacem.* Huic sententiae primo intuitu repugnat quod passim occurrit apud Mosen, ne percutiant Israelitae foedus cum illis gentibus, vel ullas pacis conditiones admittant: sed funditus perdant et deleant sobolem et nomen (Exod. 23, 32. et Deut. 7, 2). Quum ergo exclusi essent ab omni pactione, ac frustra de pace acturi essent: absurdum est eorum contumaciae imputari quem liberum non erat deprecari interitum. Fingamus enim legatos obviam misisse cum ramis olearum: ad pacificandum fuisse intentos. Excepisset protinus Iosue, sibi fas non esse transigere, quia Deus vetuerat. Quare si centies bellum effugere tentassent, pereundum erat nihilominus. Cur ergo vitio illis vertitur, quod pacem non petierint? Quasi vero necessitate compulsi non fuerint ad pugnandum, postquam videbant cum implacabili populo esse negotium. Quod si aliter agere liberum non fuit, iniuste illis culpa adscribitur, quod coacti se hostium furori opposuerint. Respondeo, quamvis clementer eos recipere veriti fuerint Israelitae, quo tamen iustum esset bellum, hostiliter fuisse exceptos. Atque id arcana Dei providentia mirabiliter gubernatum fuit, ut exitio addicti ultro se offerrent, et Israelitas lacessendo perniciem sibi accerserent. Deus itaque qui veniam illis negari iusserat, idem eos ad caecum furorem impulit, ne locum darent misericordiae. Atque hac in parte populum non oportuit nimis sagacem esse vel curiosum. Nam quum ab una parte interdiceret Deus, ne ad ullum foedus descenderent: et simul tamen nollet hostiliter saevire nisi essent provocati, nimis anxia disceptatio valde turbasset eorum animos. Quare una ratio expediendae perplexitatis fuit, curam illam in Dei sinum reiicere. Et ipse pro sua incomprehensibili sapientia prospexit, ne quo obstaculo, ubi ad rem ventum est, abrumperetur cursus populi. Sic reges trans Iordanem quum priores arma sumpsissent, merito dederunt suae temeritatis poenas. Neque enim infestis armis eos aggressi sunt Israelitae donnec essent provocati. Eodem quoque modo cives Iericho quum portas clausissent, bellum ipsis indixerunt. Similis aliorum ratio, qui sua contumacia causam pugnandi dederunt Israelitis. Nunc apparet quam apte inter se conveniant, Deum mandasse Mosi, ut perderentur gentes quas destinaverat ad interitum: ideoque viam patefecisse suo decreto, ubi reprobos obduravit. Primo itaque in gradu locatur Dei voluntas, ut emineat tanquam praecipua causa. Nam quia ad cumulum pervenerat illorum iniquitas, statuit eos delere. Inde fluxit datum Mosi praeceptum: quod tamen effectu caruisset, nisi eorum qui perdendi erant pertinacia et obstinatione armatus esset populus ad exsequendum Dei iudicium. In hunc finem illos Deus obdurat, ut a se misericordiam avertant: unde et durities ista vocatur eius opus, quia effectum consilii eius stabilit. Nunc si rem adeo dilucidam suis nebulis obscurare conentur qui Deum e coelo speculari fingunt quid hominibus libeat, nec hominum corda arcano eius instinctu fraenari sustinent: quid aliud quam suam impudentiam prodent? Deo tantum concedunt ut permittat: hoc autem modo suspendunt eius consilium ab hominum placito. Quid autem spiritus? a Deo esse obdurationem, ut praecipitet quos vult perdere.

21. *Venit autem Iosue.* De filiis Anak alibi visum fuit. Progenies fuit gigantum, quorum proceritate terruerant populum exploratores, ut pergere noluerit in terram Chanaan. Ergo quum ita essent formidabiles, operae pretium fuit e medio tolli, quo alacrior esset populus ad bene sperandum. Spectaculum enim ipsis obversari, quod assidue eos pungeret ac angeret, perquam noxium fuisset: quia Dei gloriam in superioribus victoriis obscurabat timor, et fidem obruebat, quum in animis suis volverent sibi restare difficillimum omnium certamen. Proinde non abs re inter reliqua Dei auxilia hoc memoratur, dum talibus monstris purgata fuit terra tranquillam habitationem populo fuisse concessam. Quo enim minus credibile erat posse debellari, insignior fuit Dei potentia.

23. *Accepit itaque Iosue.* Quanquam multum abfuit, quin Iosue acquisierit totam terram: vere tamen dicitur, obtinuisse totam terram, sicut Deus Mosi testatus erat: qua voce restringitur generalis sententia. Siquidem nominatim addita fuerat exceptio, nonnisi paulatim obventuram quam Deus pollicitus erat ditionem, deinde cum truculentis et sylvestribus belluis pugnandum foret, si in desertam solitudinem se proiicerent. Deus itaque licet nondum in possessione regionis promissae locasset populum, tamen quasi ex formula praestitit quod pepigerat: quia commodum hospitium et quod in praesentia sufficeret dedit. Atque ex verbis elicitur, alias etiam plagas comprehendi, quae nondum in manum et potestatem venerant. Dicitur enim quod acquisierat distribuisse secundum familias. Atqui deinde in partitione videbimus in sortem coniectas fuisse plagas, quae mortuo tandem Iosue, imo multis post saeculis, subiectae sunt populi imperio. Nunc sensus verborum liquet, vivo adhuc et superstite Iosua exhibitum fuisse certum specimen promissionis, ut secure licuerit terram sorte dividere.

CAPUT XII.

1. *Hi sunt reges terrae quos percusserunt filii Israel, et quorum possederunt terram trans Iordanem, ad ortum solis a torrente Arnon usque ad montem Hermon, et omnem planitiem orientalem.* 2. *Sehon rex Emorrhaeus qui habitabat in Hesbon, qui dominabatur ab Aroer ad ripam torrentis Arnon, et ad medium torrentis, et ad mediam partem Gilead, usque ad Iabbok torrentem, qui est terminus filiorum Ammon.* 3. *Et a planitie usque ad mare Cineroth ad Orientem, et usque ad mare deserti, mare salis ad Orientem per viam Beth-hagesimoth, et ab Austro sub effusionibus Pisga.* 4. *Terminus praeterea Og regis Basan ex residuo Rephaim qui habitabat in Astaroth, et in Hedrei.* 5. *Qui dominabatur in monte Hermon, et in Salchah, et in toto Basan, usque ad terminum Gessuri, et Maachati: et mediam partem Gilead, terminus Sehon regis Hesbon.* 6. *Moses servus Iehovae, et filii Israel percusserunt eos, et dedit eam Moses servus Iehovae in possessionem Rubenitis, et Gaditis, et dimidiae tribui Manasse.* 7. *Isti autem sunt reges terrae quos percussit Iosue, et filii Israel trans Iordanem ad Occidentem, a Baal-gad in campo Libani, usque ad montem Laevem qui assurgit in Seir, et tradidit eam Iosue tribubus Israel in possessionem secundum partes eorum.* 8. *In montanis, et in planitie, et in campestribus, et in Asdoth, et in deserto, et in Austro, Hitthaeus, Emorrhaeus, Chananaeus, Pherisaeus, Hivaeus, et Iebusaeus.* 9. *Rex Iericho unus, rex Ai, qui erat e latere Bethel, unus.* 10. *Rex Ierusalem unus, rex Hebron unus.* 11. *Rex Iarmuth unus, rex Lachis unus.* 12. *Rex Eglon unus, rex Ieser unus.* 13. *Rex Debir unus, rex Ieder unus.* 14. *Rex Hormah unus, rex Arad unus.* 15. *Rex Libna unus, rex Adullam unus.* 16. *Rex Makeda unus, rex Bet-el unus.* 17. *Rex Tapua unus, rex Epher unus.* 18. *Rex Aphek unus, rex Lasaron unus.* 19. *Rex Madon unus, rex Asor unus.* 20. *Rex Simron Meron unus, rex Achsaph unus.* 21. *Rex Taanach unus, rex Megiddo unus.* 22. *Rex Kedesh unus, rex Iocnam ad Carmelum unus.* 23. *Rex Dor ad Naphath-dor unus, rex Goim in Gilgal unus.* 24. *Rex Thirsa unus: omnes reges triginta et unus.*

1. *Hi sunt reges.* Caput hoc non longa expositione indiget: quia tantum reges enumerat quorum ditionibus potiti sunt Israelitae. Sunt autem duo trans Iordanem: Og et Sihon, qui late dominabantur: in terra vero Chanaan triginta unus. Etsi autem prolixius narrata sunt singula quorum ἀνακεφαλαίωσις nunc breviter refertur: non tamen absque optima ratione ante oculos nobis statuitur quasi viva pictura gratiae Dei, quae foedus cum Abraham percussum probavit ratum firmumque esse. Abrahae dictum fuerat: Semini tuo dabo terram hanc (Gen. 12, 7. et 13, 15. et 15, 18): tempus quoque donationi praefixum fuerat. Hic viva fidei a Deo praestitae effigies non secus occurrit, quam si nos Deus in rem praesentem adduceret. Octogenarius erat Iosue quum terram ingressus est. In sene qui potuit tantum esse vigoris, ut tot bellis gerendis et perferendis militiae oneribus sufficeret, nisi coelesti virtute suffultus humanum modum superasset? Continuus autem vincendi tenor, prosperitas in quoslibet eventus, non dubia nec varia in expugnandis urbibus facilitas, expeditionum celeritas, et inflexibilis constantia, nonne clara manus Dei fuerunt documenta, perinde ac si e coelo apparuisset? Atque hoc consilio suis limitibus finiuntur regiones, ex quarum amplitudine melius elucescat Dei potentia: sed tantum apud eos quibus cognitus est earum situs. Itaque nisi quis chorographian teneat, in nominibus longius insistere et vanae curiositatis esset. Fateor quidem utiliter observari loca, quorum ut saepe fit in scripturis mentio, ita cognitio paulo familiarior nobis esse debet. Sicuti dum termini statuuntur in torrente Iabboc, in agro Libani et lacu Genesara, qui hic vocatur mare Cineroth, et alibi Cinereth. Nam mediocris observatio ad historiam intelligendam nos iuvabit. Si autem ultra non datur, sinamus peritos subtilius quae nos fugiunt, excutere. Etsi autem his regulis angustae fuerunt ditiones, neque magni populi: videbimus tamen primariis earum urbibus annexa fuisse multa oppida: numerus praesertim ex sorte Levitarum colligi poterit. Iam altera ex parte si reputemus quomodo angulus unus senes, parvulos, ac mulieres, imo magnam partem populi cum animalibus capere et alere potuerit, in admirationem nos rapiet inaestimabilis Dei gratia, qua factum est ne horribili confusione omnia miscerentur.

CAPUT XIII.

1. *Quum autem senuisset Iosue, et venisset in dies, dixit ei Iehova: Tu senuisti, venisti in dies, et multa terra admodum superest ad possidendum.* 2. *Haec est terra quae residua est: omnes limites Philistinonum, et omnis Gessuri.* 3. *A Nilo qui est e regione Aegypti usque ad terminum Ecron*[1]*, qui est ab Aquilone, quae Chananeae reputatur, quinque principatus Philistinorum, Azathaeus, Asdodaeus, Ascalonaeus, Gitthaeus, et Ekronaeus, et Avaei.* 4. *Ab Austro universa terra Chananaei et Meara, quae est Sidoniorum usque ad Paera, usque ad terminum Emorrhaei.* 5. *Et terra Gibli, et totus Libanus ad ortum solis a Baal-gad sub monte Hermon, donec pervenias Hemath.* 6. *Omnes habitatores montis a*

1) *Princeps male:* Hebron.

Libano usque ad fervores aquarum: omnes Sidonios ego expellam a facie filiorum Israel: tantum iacias sortem, ut sit in haereditatem Israeli, sicut praecepi tibi. 7. *Nunc ergo divide terram istam in haereditatem novem tribubus, et dimidiae tribui Manasse.* 8. *Praeter eam Rubenitae, et Gaditae acceperunt partes suas, quas dedit iis Moses trans Iordanem ad Orientem, sicut dedit eis Moses servus Iehovae.* 9. *Ab Aroer quae est iuxta ripam fluminis Arnon, et urbem ipsam quae est in medio vallis, et totam planitiem Medeba usque ad Dibon.* 10. *Et omnes urbes Sihon regis Aemorrhaei, qui regnabat in Hesbon, usque ad terminum filiorum Ammon.* 11. *Et Gilead, et terminum Gessuri, et Maachati, et totum montem Hermon, et universum Basan usque ad Salchah.* 12. *Universum regnum Og in Basan, qui regnabat in Astaroth, et in Edrei: hic supererat ex residuo Rephaim, quos percussit Moses et expulit.* 13. *Non expulerunt autem filii Israel Gessuri et Maachati: propterea habitavit Gessur et Maachat in medio Israel usque ad hunc diem.* 14. *Tantum tribui Levi non dedit haereditatem, sacrificia Iehovae Dei Israel sunt haereditas eius, quemadmodum loquutus est de ea* (Num. 18, 21).

1. *Quum autem senuisset.* Quoniam supra vidimus, terram fuisse subactis uno et triginta regibus pacatam: probabile est, ne populus sub continua militia fatisceret, aliquid cessationis fuisse datum levandi taedii causa. Neque id reprehensione dignum fuit, modo non nisi ad tempus interquiescerent, semperque intenti essent ad metam sibi propositam. Verum ne illa, quae ad reparandum novum vigorem dabatur intermissio, desidiae occasio foret: novo stimulo Deus eos ad pergendum sollicitat. Iubet enim totam haereditatem dividi in tribus: et totum tractum maris mediterranei, qui ab hostibus possidebatur, in sortem venire. Absurda quidem et ludicra, imo ludibrii plena videri potuit eiusmodi partitio, quum de alienis non secus ac propriis inter se transigerent. Sed optimo consilio eam Deus constituit. Primo enim abiecta spe promissionis contenti fuissent praesenti statu. Imo quamvis iacta sorte, illis in solidum asseruerit Deus quidquid promiserat: sua tamen ignavia quantum in se erat, fidem abrogarunt eius verbis. Nec vero per eos stetit, quominus concisa et mutila iaceret eius veritas. Sortitio igitur illis esse debuit certae possessionis arrha, ut semper essent in procinctu. Iam quibus obtigit in hostico sua portio, quia interim erant inquilini, et tanquam in precario hospitio extra haereditatem suam degebant, tanquam exactores aliis dati sunt qui assidue ipsos urgerent. Et certe nimii stuporis fuit, quod divinitus assignatum erat, negligere ac deserere. Iam videmus in quem finem sortito oportuerit totam terram distribui, et unamquanque tribum locari in sua sede. Id quoque vivo Iosue fieri necesse fuit, quia post eius mortem minus ad obsequium propensi fuissent Israelitae. Nemo enim successit cuius autoritas rem ita difficilem impetraret. Ad haec quia iam per os Mosis Deus ita fieri mandaverat, nisi partibus sibi impositis defunctus esset, labefactatum fuisset totum opus sublato legitimo ministro. Porro tametsi non designatur tempus, probabile tamen est, quum spes non esset Iosue vivo et superstite populum rursus arma sumpturum, ut fines suos latius extenderet, tunc demum terram partiri aggressum: ac si clamaret ac solenni testificatione promitteret effectum distributionis ratum fore, quia Dei veritas hominis interitu non excideret.

2. *Haec est terra.* Revocantur in memoriam veteres termini pridem a Deo positi: ut certo persuasi sint Iosue et populus, foedus cum Abraham percussum tandem completum iri omni ex parte. Quare iubentur ad ea quae restant acquirenda studium suum adiicere. Apta vero erit anagoge, si accommodetur haec perseverantia ad eam quae a nobis exigitur: nempe ut quae retro sunt obliti enitamur ad praemium supernae vocationis, et nos ad signum propositum extendamus. Nihil enim profuerit in stadio cucurrisse nisi ad metam usque pertingere studeamus. Exordium fit a fluvio, qui Aegyptum versus mare disterminat a terra sancta: sive is sit Nilus, ut nos ex recepta opinione vertimus: sive exiguum flumen quod oppidum Rhinocorneam [1]) alluit, quae a multis creditur esse Raphia vel Raphane. Extra controversiam quidem est, ab ea plaga haereditatem populi contiguam Aegypto fuisse. Etsi autem consensum plurimum sequutus sum, non ultra protensos fuisse limites quam ad agrum minus cultum et quasi desertum, ne damnosa esset nimia vicinitas, si familiaris et proprior cum Aegyptiis fuisset usus: diversam tamen sententiam minime repudio. In primo versu nascitur quaestio: quia postquam dictum est quinque fuisse circa littus maris principatus, adduntur sexto loco Avaei. Quidam non censeri inter quinque existimant, quia ignobilis fuerit provincia. Verum cogitent lectores, annon potius obliqua sit antithesis inter populum liberum et sui iuris, ac quinque principatus. Quia igitur diversa fuit Avaeorum conditio, seorsum numerantur. Et ideo nomen plurale ad distinctionem est positum. Caeterum principatuum recitatio non ex cuiusque dignitate vel opulentia petita est, sed primum gradum obtinet Aza, quia Aegypto vicinior, quae eadem ratio in Asdod et reliquis valet. Graeci suo more supponunt suum γ loco ע. Atque ita Gazam nominant quae Hebraeis est Aza: sicuti ex Amorrha Gomorrham faciunt. Quo satis detegitur eorum error qui finxerunt nomen esse persicum ab

1) *Sic omnes editiones.*

opibus sic dictum: quia Cambyses bellum in Graecia gesturus thesauros suos illic deposuerat. Sed quia apud Lucam (Act. 8, 26) mentio fit Gazae desertae, apparet urbem eiusdem nominis prope quidem, sed alio loco fuisse exstructam. Asdod ea est quam Graeci dixerunt Azotum. Perducitur autem totus hic tractus maritimus vel qui ad mare vergit usque ad Sidonem. Et sunt qui putent: Phoenices Gazae quoque et Azoti olim fuisse dominos. Quam longe se portendat Libanus satis notum est. Montem enim Hermon aliquando comprehendit: et propter longitudinem pars Antilibanus cognominatur. De monte Hermon reperient lectores Deuter. 4. Versus orientem est Haemath, quae et Antiochia Syriae.

6. *Omnes habitatores montis.* Iterum monetur Iosue, quamvis regiones illas nondum possideant Israelitae, ne tamen sortitionem differat, Dei promissione fretus, quia maligne eius virtuti detraheret, si ambigeret de eventu. Ideo dicitur: Tantum quod tui officii est praesta in distributione terrae: nec a sorte eximatur quod adhuc secure obtinent hostes: quia mihi curae erit quod promisi implere. Hinc discamus, in suscipiendis negotiis sic pendere ab ore Dei, ne qua dubitatio nos moretur. Non est quidem nostrum, vanas spes nobis fabricare: verum ubi in Deo fundata est nostra fiducia, tantummodo obtemperemus suis mandatis: quia metuendum non est, ne eventus nos frustretur. Postea novem tribubus et dimidiae terram Chanaan assignat: quia trans Iordanem Rubenitis, et Gaditis, et dimidiae tribui Manasse data sit sua portio. Etsi autem videtur in his verbis esse battologia: Quas dedit illis Moses, sicut dedit illis Moses, nihil tamen superfluum est: quia secundo membro confirmatur donatio: ac si Deus ratum esse iuberet quod factum est. Sicut ergo dedit illis Moses terram illam, ita in eius possessione tranquilli maneant. Hac quoque ratione insignitur elogio servi Dei: ne quis convellat decretum illud quod ex Dei autoritate protulit fidelis minister. Et certe litibus obviam ire necesse fuit, quae alioqui quotidie subortae forent.

14. *Tantum tribui Levi.* Necessaria fuit haec quoque exceptio, ne se Levitae iniuste fuisse exhaeredatos obtenderent, atque ita de suo iure moverent magnas turbas. Admonet igitur huius distinctionis Mosen esse autorem: simulque docet, non esse cur querantur sibi quidquam fuisse ereptum, quia praeclara compensatio data fuerit. Quamvis autem non distribuerentur ex aequo sacrificia inter Levitas: satis tamen est alimenta ex primitiis et decimis fuisse omnibus data. Porro sicuti Deus mercede eos allicit ad subeundam sacrorum curam: ita vicissim populum hortatur ad sacras oblationes fideliter persolvendas, ubi victum Levitarum pronunciat sua esse sacrificia.

15. *Dedit ergo Moses tribui filiorum Ruben per familias suas:* 16. *Fuitque illis terminus ab Aroer, quae est iuxta ripam torrentis Arnon, et urbs quae est in medio vallis, et universa planities quae est iuxta Medeba.* 17. *Hesbon et omnes urbes eius, quae erant in planitie: Dibon et Bamot-baal, et Beth-baalmeon.* 18. *Et Iahasah, et Cedemoth, et Mephaath.* 19. *Et Ciriathaim, et Sibmah, et Sereth-sahar in monte vallis.* 20. *Et Beth-peor, et Asdoth-Pisgah, et Beth-iesimoth.* 21. *Et omnes urbes planitiei, et universum regnum Sihon regis Emorrhaei, qui regnabat in Hesbon, quem percussit Moses: et principes Midian, Evi et Rekem, et Sur, et Hur, et Reba, duces Sihon habitatores terrae.* 22. *Et Bileam filium Beor divinatorem occiderunt filii Israel gladio cum interfectis eorum.* 23. *Fuit autem terminus filiorum Ruben: Iordanis et terminus. Haec est haereditas filiorum Ruben per familias suas, urbes et villae earum.* 24. *Deditque Moses tribui Gad, filiis Gad per familias suas.* 25. *Et fuit eis terminus Iaser, et omnes urbes Gilead, et dimidium terrae filiorum Ammon usque ad Aroer, quae est coram Rabbah.* 26. *Et ab Hesbon usque ad Ramath ipsius Mispe, et Bethonim: et a Mahanaim usque ad terminum ipsius Debir.* 27. *Et in valle Beth-haram, et Bethnimrah, et Succoth, et Saphon: residuum regni Sihon, regis Hesbon, Iordanem et confinium, usque ad extremum maris Chinnereth, trans Iordanem ad Orientem.* 28. *Haec est haereditas filiorum Gad per familias suas, urbes et villae earum.* 29. *Dedit praeterea Moses dimidiae tribui Manasse: fuitque dimidiae tribui filiorum Manasse per familias suas:* 30. *Fuit, inquam, terminus eorum a Mahanaim omnis Basan totius regni Og regis Basan, et omnes Havoth-Iair, quae sunt in Basan, sexaginta urbes.* 31. *Et dimidium Gilead, et Astaroth, et Edrei, urbes regni Og in Basan, filiorum Machir, filii Manasse, dimidiae parti filiorum Machir, per familias suas.* 32. *Istae sunt haereditates quas tradidit Moses in campestribus Moab a transitu Iordanis ipsi Iericho ad Orientem.* 33. *Tribui autem Levi non dedit Moses haereditatem: Iehova Deus Israel ipse est haereditas eorum, quemadmodum dixit illis* [1]).

15. *Dedit ergo Moses.* Quod visus fuerat satis clare dixisse, nunc distinctius persequitur, non tantum ut lectio populum incitet ad gratias agendas, dum publicis monumentis consignatum erit Dei beneficium, et quasi ante oculos versabitur: sed etiam ut sua quisque haereditate sine molestia et iurgio fruatur. Scimus quam ingeniosa sit hominum cupiditas ad excogitandos litigandi praetextus: ut nemini ius suum salvum esse possit, nisi liquida et perspicua iuris definitio controversias omnes tollat. Extra sortem data fuerat illa regio. Excipere aliis

1) *In margine:* vel, de illis.

promptum erat, quia iusta dimensio non fuerat servata, corrigendam esse inaequalitatem. Ne qua igitur intempestiva disceptatio pacem unquam conturbet, termini ubique Dei autoritate figuntur, et claustris oppositis dirimuntur quaelibet contentiones. Neque enim uno verbo solum adiudicat Deus tribui Ruben totum regnum Sihon: sed summum limitem ducit ab Aroer ad ripam Arnon, atque ita toto circuitu eos vel restringit vel dilatat, ut ne unius quidem iugeri ambigua sit possessio. Porro quam utilis fuerit tam exacta descriptio, ex profanis historiis licet cognoscere, ubi passim occurrunt non odiosae tantum, sed perniciosae quoque inter vicinos contentiones de finibus. Ad haec sedulitas, quam Deus, ut suis caveret, ac foveret mutuam inter eos pacem, suscipere gravatus non est, vere paternum eius amorem demonstrat, quia nihil omisit, quod eorum tranquillitati conduceret. Ac sane nisi mature prospectum foret, intestinis certaminibus fuissent consumpti. Iterum lectoribus excusatus esse velim, si in describendo urbium situ non anxie laborem: ac ne in nominibus quidem sim curiosus. Imo facile patiar appellative sumi et latine converti quae tanquam propria relinquere in sua lingua visum est. Id notatu dignum, ubi de Madianitarum terra agitur, principes qui illic dominabantur vocari satrapas Sihon, ut sciamus, eiusdem cladis fuisse socios, quia se iniusto bello implicuerant, ac pertinebant ad imperium Sihon professi hostis. Ac quo melius liqueret iuste periisse, dicitur Balaam inter eos fuisse occisus, cuius lingua conati fuerant gravius vulnerare Israelitas quam mille gladiis: ac si dictum esset, in strage ipsa repertum fuisse hostile vexillum, quo professi fuerant se contra Israelitas militare. Ubi legitur: Iordanem fuisse terminum et terminum, ne inanis sit repetitio, commode vertere licebit, terminum illis fuisse Iordanem secundum suos fines.

24. *Dedit Moses tribui Gad.* Eadem in tribu Gad observanda ratio, diligenter sepiri legitimis finibus, ne litigiosa sit eorum possessio. Interim commendatur Dei liberalitas, quod magni nominis gentes expulerit, in quarum locum eos substituerat. Quod in dimidia tribu Manasse clarius exprimitur, dum in parte haereditatis eorum numerantur sexaginta urbes. Unde etiam palam factum est, Mosen non errore fuisse munificum, quia Deum non latebat, quot urbes pro immensa sua largitate illis daret. In clausula iterum excluditur tribus Levi, ne praetexant in posterum Levitae quod Gaditis et Rubenitis ac dimidiae tribui Manasse extra sortem obtigerat, sibi quoque esse commune: quia nominatim sortiri cum fratribus suis vetantur: quod argute pro suo commodo interpretari promptum erat, sibi in aliis relictam esse partem. Nunc autem non vocantur sacrificia haereditas eorum, ut paulo ante, sed ipse Deus: quo nisi sint contenti, nimis superbum et intolerabile fastidium produnt.

CAPUT XIV.

1. *Haec sunt quae in haereditatem acceperunt filii Israel in terra Chanaan, quae illis tradiderunt in haereditatem Eleazar sacerdos, et Iosue filius Nun, et capita tribuum filiorum Israel.* 2. *Per sortem haereditatis eorum, sicut praeceperat Iehova per manum Mosis, ut daret novem tribubus, et dimidiae tribui.* 3. *Dederat enim Moses duabus tribubus, et dimidiae tribui citra Iordanem: Levitis autem non dederat haereditatem in medio eorum.* 4. *Fuerunt enim filii Ioseph duae tribus Manasse et Ephraim: ideo non dederunt partem Levitis in terra praeter urbes ad habitandum, et suburbana earum pro armentis et gregibus ipsorum.* 5. *Quemadmodum praeceperat Moses sic fecerunt filii Israel, et diviserunt terram.* 6. *Accesserunt autem filii Iuda ad Iosuam in Gilgal, dixitque ad eum Caleb filius Iephune Kenisaeus: Tu nosti verbum quod loquutus est Iehova ad Mosen virum Dei de me, et de te, in Cades-barnea:* 7. *Quadragenarius eram quando misit me Moses servus Iehovae de Cades-barnea ad explorandam terram, et retuli ei rem sicuti erat in corde meo.* 8. *Et quum fratres mei qui descenderant mecum dissolverent cor populi, ego perseveranter sequutus sum Iehovam Deum meum.* 9. *Et iuravit Moses illo die, dicendo: Si non terra quam calcavit pes tuus, tua erit in haereditatem et filiis tuis in aeternum, quia perseveranter sequutus es Iehovam Deum meum.* 10. *Nunc autem Iehova concessit mihi vitam sicuti dixerat. Iam quadraginta quinque anni sunt, ex quo tempore pronunciavit Iehova hanc rem Mosi, ex quo ambulavit Israel per desertum: et nunc quidem hodie sum quinque et octoginta annorum.* 11. *Et adhuc sum hodie vegetus ut eo die, quo misit me Moses: quantus erat tunc vigor meus, tantus hodie est vigor meus ad proelium, et ad exeundum, et ad ingrediendum:* 12. *Nunc ergo da mihi montem istum, ut loquutus est Iehova eo die. Tu enim audivisti eo die quod Anakim sint ibi, et urbes magnae et munitae: forte Iehova* erit *mecum, et expellam eos quemadmodum dixit Iehova.* 13. *Et benedixit ei Iosue, deditque Hebron ipsi Caleb filio Iephune in haereditatem.* 14. *Idcirco fuit Hebron ipsius Caleb filii Iephune Kenisaei in haereditatem, usque ad diem hunc, eo quod perseveranter sequutus est Iehovam Deum Israel.* 15. *Nomen autem Hebron antea fuit Ciriath-arba, qui Arba homo magnus inter Anakim fuit: et terra quievit a bello.*

1. *Haec sunt quae in haereditatem.* Nunc ad terram Chanaan descendit, de qua oportuit novem

tribus et dimidiam sortiri. Atque huius quidem narrationis filum, ut videbimus, mox abrumpet. Opportunus tamen fit transitus ab ea regione cuius diversa erat conditio: ut sciant lectores posthac de terra Chanaan fore sermonem, quae sorte dividenda erat. Diximus autem Iosue et Eleazar non tantum partitos esse quod iam acquisierant Israelitae: sed quum in Dei promissionem recumberent, quidquid suis promiserat secure complexos esse non secus ac iam usu captum. Videbimus quidem non statim plenam fuisse partitionem: sed quum prima exiit sors Iuda, aliis in spe relictae fuerunt suae vices. Verum emergit difficilis quaestio, quomodo terram distribuerint Iosue, Eleazar, et principes si iactae fuerunt sortes. Neque enim hominum sententia, vel arbitrio, vel autoritate sortitio regitur. Si quis respondeat, praefuisse ne qua fraus obreperet, nondum solutus est nodus, imo effugium illud refelletur ex contextu. Sciendum igitur est, non simpliciter electos fuisse qui sortito terram dividerent sed qui deinde iusta proportione cuiusque tribus fines vel ampliarent vel restringerent. Quod autem nuda sorte non potuerit transigi negotium, facile liquet. Nam quum secundum homines nihil sit magis fortuitum quam sortis eventus, nesciebant an dimidiam tribum Manasse locare vellet Deus ubi sedem obtinuit tribus Iuda: an loco Ephraim futurus esset Zabulon. Longius itaque progredi liberum ab initio non fuit, quam ut terram dividerent in decem plagas vel provincias: sic tamen ut cuiusque maneret indefinitum spatium. Nam si data fuisset singulis optio, alii optassent in terrae umbilico habitare, alii sumpsissent quietam stationem, alii ubertatem agrorum, vel coeli temperiem ac loci amoenitatem sequuti essent. Atqui sors Iudaeos velut in capite constituit, tribum vero Zabulon relegavit ad littus maris: tribum Beniamin fecit Iudaeis vicinam, tribum Ephraim longius submovit. Denique haec fuit sortis potestas, ut ab Aegypto Syriam versus, a plaga septentrionali ad mare mediterraneum caderent sortes decem, ut alii finitimi essent Aegyptiis, alii maritima loca incolerent, alii tenerent partem altiorem, alii in mediis vallibus subsiderent. Hoc constituto, restabant praefectis populi suae partes, ut pro iure analogico fines undique circumscriberent. Fuit igitur in eorum arbitrio supputare quot millia capitum essent in unaquaque tribu: et secundum paucitatem vel copiam hominum singulis adiudicare vel plus vel minus spatii. Nam ex Dei praecepto servanda proportio fuit: ut quo plures erant vel pauciores, sicuti reperti fuerant in censu, regio illis amplior vel angustior terminaretur. Numer. 26. Eorundem principum iudicio permissum fuit, ut vel in longitudinem vel in latitudinem dirigerent limites, prout commodior ratio exigebat. Iam memoria quoque tenendum est quod legitur Numer. 30 cap. Decem qui vocantur nunc familiarum capita, non suffragiis hominum, sed voce Dei fuisse creatos ad munus hoc exsequendum. Ita singulae tribus habebant proprios cognitores, ne qua fraus aut vis interveniret. Deinde nefas erat qui a Deo nominati fuerant, habere suspectos. En quomodo dedit Iosue terram, quae tamen sortitioni subiecta fuit.

4. *Levitis non dederunt.* Tertio idem repetitur de Levitis, non venisse in numerum, ut caput unum facerent: sed alio consilio, quia scilicet continuo post sequitur, filios Ioseph in duas tribus fuisse divisos, atque ita privilegio duplicatam illis fuisse portionem. Sic enim vaticinatus fuerat Iacob: imo tanquam arbiter a Deo datus filium Ioseph reliquis hac in parte praetulerat. Ergo Levitas sibi assumpsit in peculium, et in eorum locum substituit alteram ex duabus familiis Ioseph.

6. *Accesserunt filii Iuda.* Inseritur narratio, qua abrumpitur quod de terrae partitione dici coeptum erat: nempe quod postulaverit Caleb montem Hebron sibi dari, ut a Mose promissus erat. Id autem longo ante tempore accidit, quam bellandi finem populus fecisset ac sortiri oporteret. Quintus enim annus numeratur a terrae ingressu: nec vero locum iam pacatum et hostibus vacuum sibi relinqui vult: sed in medio armorum strepitu ac fervore permitti sibi cupit, illum profligatis caesisque gigantibus acquirere. Tantum cavet, ne ubi sua virtute gigantes domuerit, laboris sui mercede fraudetur. Ratio cavendi est, ne in communem tribus sortem veniat. Ideo non solus ipse causam suscipit: sed tribules quoque filii Iuda subscribunt: quia extraordinario hoc munere quod in unam familiam conferebatur fiebat, ut tantundem omnibus accresceret. Quamvis ergo solus Caleb verba faciat, adest tamen tota tribus cuius intererat illum hoc praemio locupletari. Cur vero nomen Kenisaei inditum fuerit ipsi Caleb, mihi non liquet. Sic etiam vocatur Numer. 32. Nec vero me latet quid alii divinent: nempe ita cognominatum fuisse a Kenas, vel quod apud Kenisaeos habitaverit ipse, aut quispiam e maioribus. Sed apud me nihil firmum. Quid si ab aliquo insigni actu titulum adeptus fuerit? Sicuti victores interdum cognomen ex gentibus subactis assumunt. Primo, quia neque in publicas tabulas relata erat promissio, nec eius quisquam erat testis superstes praeter Iosuam, ipsum compellat. Probabile autem est, quum exploratores decem nomina Enakim ad terrendum populum obiectarent: Caleb ut eorum improbitatem refelleret, quod verum erat respondisse, eos quum aspiceret in monte Hebron, adeo non fuisse terribiles, ut eos seorsum aggressurus esset, modo illis expulsis succederet. Atque hac lege habitationem a Mose fuisse concessam in eo loco quem sua fortitudine acquisiisset.

7. *Quadragenarius eram.* Videtur paulo splendidius quam pium et modestum hominem deceat, virtutem suam iactare. Verum meminerimus quum res per se odiosa esset multisque querelis obnoxia, necessariam fuisse raram commendationem, quae invidiam dilueret. Commemorat igitur se bona fide retulisse quod cognoverat de terra. Nam hac particula: Sicuti erat in corde meo, sinceritatem notari certum est: atque ita fallacibus verbis cor opponi. Ridiculum enim commentum est, dixisse in corde, quia in itinere nihil tale proferre ausus fuerat, ne a comitibus occideretur. Nihil ergo aliud significat, quam se absque fuco et simulatione probe perfunctum esse mandatis sibi iniunctis. Laudem suae integritatis amplificat, quod quum omnes collegas, excepto Iosue, haberet adversarios, non tamen cesserit eorum malitiae, nec scelesta conspiratione fractus fuerit, sed constanter perstiterit in proposito. Ad verbum legitur: Implevi ire post Deum meum. Sensus tamen clarus est, non fuisse abductum ab officii fide prava machinatione decem hominum, quam difficile erat sustinere, eo quod inflexibili perseverantia Deum sequutus sit. Nempe quia certo persuasus erat, Deum expeditionis esse autorem, a quo perfidi illi populum retrahere tentabant. Caeterum discamus ex hoc loco, nisi ultima primis respondeant, bona principia evanescere: deinde hanc demum constantiam laude esse dignam, ubi Deum sequimur.

9. *Tunc iuravit Moses.* Hic iam unus fructus legationis probe et fideliter obitae, haereditate potiri, qua privatur totus populus. Etsi enim inter Dei beneficia iure censetur vitae diuturnitas: finis tamen hic annectitur, ut haereditatem quae aliis negatur obtineat Caleb: quod non vulgaris fuit praerogativae. Exinde celebrat Dei fidem, quia sibi vitam prorogaverit: neque id modo, sed vigorem et robur contulerit, ut octogenario maior, nihilo debilior sit quam in flore aetatis. Aliorum etiam viridis fuit senectus, sed paucorum: deinde ad hunc aequabilem tenorem non accessit, ut octogesimo quinto anno maneret virile robur prorsus integrum. Neque enim ducis modo peritiam sibi et fortitudinem arrogat, sed militare robur. Addit alia quoque munia et vitae actiones. Nam ingredi et exire tantundem Hebraeis valet, atque peragere et exsequi omnes officii nostri partes. Re ipsa autem id confirmat Caleb, dum sibi gigantes deposcit quos aggrediatur et expellat. Neque tamen stolido fastu effertur ad victoriae fiduciam: sed prosperum eventum sperat ex Dei auxilio. Videtur quidem absurda esse dubitationis nota, Forte: ac si fortuito se ad pugnam accingeret. Qui modestiae causa putant ipsum sibi diffidere, et considerare suam infirmitatem, neque totum neque nihil dicunt. Certe omittunt quod praecipuum est, referri istud Forte, ad communem hominum sensum, qualis ex praesentis rei statu concipi poterat. Sed in primis expendere convenit eius consilium. Si montem sibi dari petiisset, in quo occupando nihil fuisset negotii: difficilius erat impetrare. Nunc vero rei difficultate proposita, sibi apud Iosue et principes favorem conciliat: quia ubi eius voto annuerint, nihil tamen concedent, nisi arduum, dubium, et periculosum certamen obeat. Quum ergo sciret, trepidare et expavescere filios Israel ad famam gigantum, ex eorum opinione loquitur, quasi de re perplexa et confusa. Quod ad ipsum attinet, verba clare demonstrant, quam non incerto aut vacillante animo quod sibi dictum fuerat, praesumpserit. Expellam, inquit, eos sicut pronunciavit Iehova. Dicemusne ubi Dei sententiam profert, eum ambigere, an si quod promisit facturus sit necne? Certe patet, quo maior esset impetrandi facilitas, tantum monuisse quanti discriminis esset negotium. Quanquam Hebraeis novum non est, hac voce difficultatem simpliciter notare: utcunque nulla diffidentia inquietudine animos agitet. Quantae vero molis fuerit expellere gigantes ex ea munitione, inde colligitur, quod non nisi mortuo demum Iosue eos aggredi ausus est Caleb.

13. *Benedixit ei.* Ita bene precatus est, ut simul gratularetur. Nam ad exemplum fuit utile, publice eius virtutem celebrari, qua alii ad superandos omnes metus incitarentur. Perinde enim fuit, ac si gigantes ex sublimi despiceret. Benedictio igitur Caleb laudem in se continet, quae ad populum exhortandum valeat. In fine capitis dicitur, nomen Hebron fuisse Ciriath-Arba. Ubi notandum est, non montem ipsum intelligi, sed primariam urbem, cuius frequenter occurrit mentio in scriptura. Sic autem dicitur fuisse cognominata a famosae proceritatis gigante: quo refellitur eorum commentum qui a quatuor patriarchis illic sepultis sic dictam volunt, Adam, Abraham, Isaac, et Iacob. Patet autem Caleb minime consuluisse praesenti otio, vel domesticae utilitati, quando ad locum sibi datum multis post annis non aspirat. Quare non minus totius populi interfuit, quam unius privatae familiae, pro singulari beneficio tribui, quod adhuc ab incomprehensibili Dei gratia pendebat, et erat in mera spe reconditum. Minus etiam debuit odiosa esse donatio, cuius effectus sine incredibili Dei virtute ratus non fuisset. Nascitur tamen quaestio, quum Hebron non tantum Levitis cesserit in portionem, sed una fuerit ex urbibus refugii, quomodo firma steterit donatio. Si dicamus Caleb aliis oppidis contentum, ius suum Levitis resignasse, nondum plane solvitur nodus, quia diserte constituitur dominus illius urbis. Verum si reputamus, tantum ius habitationis in urbibus Levitis concessum fuisse, nulla erit repugnantia. Interea tamen non parva laude digna fuit moderatio Caleb, qui in parte sibi

extra ordinem, et privilegio data hospitium Levitis non negavit.

CAPUT XV.

1. *Fuitque sors tribui filiorum Iehuda per familias eorum iuxta terminum Edom, et desertum Sin ad austrum ab extremo austri.* 2. *Fuitque eius terminus meridiei ab extremo maris salis, hoc est a petra quae respicit ad meridiem.* 3. *Et egreditur versus meridiem Maale-acrabim, et illinc transit in Sin: progrediens autem a meridie in Cades-barnea transit illinc in Esron, et rursum ascendit in Adar, unde circuit in Carcaa.* 4. *Inde transit in Asmon, et egreditur ad torrentem Aegypti: suntque egressus huius termini ad occidentem: iste erit vobis terminus ad meridiem.* 5. *Terminus vero ad orientem, est mare salis usque ad extremitatem Iordanis, terminus autem anguli aquilonaris a petra maris ab extremo Iordanis.* 6. *Ascenditque terminus iste in Bet-hoglah, et transit ab aquilone ad Betharaba, atque illinc ascendit terminus iste ad lapidem Bohan filii Ruben.* 7. *Ascendit praeterea terminus iste in Debir a valle Achor, et versus aquilonem respicit ad Gilgal, quae est e regione ascensus Adummim, quae quidem est ab austro torrenti et transit terminus iste ad aquas En-semes, suntque exitus eius ad En-rogel.* 8. *Et ascendit terminus iste ad vallem filii Hinnom, ad latus Iebusaei a meridie, ipsa est Ierusalem: ascendit insuper terminus iste ad verticem montis qui est e regione vallis Hinnom ad occidentem, quae quidem est in extremitate vallis Rephaim ad aquilonem.* 9. *Circuit autem terminus a vertice ipsius montis, ad fontem aquae Nepthoah, et egreditur ad urbes montis Ephron, circuitque terminus iste in Baala, ipsa est Ciriath-iearim.* 10. *Et illinc gyrat terminus iste a Baala ad occidentem ad montem Seir et illinc pertransit ad latus montis Iearim ab aquilone, ipsa est Chesalon, descenditque in Beth-semes, et pertransit in Timna.* 11. *Egrediturque terminus ad latus Ecron ad aquilonem, et circuit terminus iste ad Sichron, pertransitque ad montem Baala, et illinc egreditur in Iabneel, suntque exitus huius termini ad mare.* 12. *Porro terminus occidentalis ad mare magnum, et terminum, iste est terminus filiorum Iehuda per circuitum, per familias suas.* 13. *Caleb autem filio Iephune dedit partem in medio filiorum Iehuda, secundum sermonem Iehovae ad Iosue, Ciriath-arba patris Anac, ipsa est Hebron.*

1. Iam praefatus sum in delineando locorum situ et excutiendis nominibus non fore me curiosum, partim quia me in topographica scientia vel chorographica non esse exercitatum fateor: partim quia magni laboris nonnisi tenuis fructus ad lectores rediret. Imo forte maxima pars absque utilitate valde sudaret. Quod ad rem pertinet, observandum non tantum in loco excelso cadere sortem tribus Iuda, ut ipsa regionis eminentia dignitatem futuri regni commendet: sed nomen eius primum exire in eiusdem rei praesagium. Quod iam armis partum erat dividere incipiunt. Tribuum decem nomina coniiciuntur in urnam. Iuda omnibus aliis praefertur. Quis non videt attolli in summum gradum, ut ratum sit vaticinium Iacob? Iam intra fines hic positos satis notum est fuisse optima pascua et vites generosas ac foecunditate celebres. Hoc modo dum sors respondet vaticinio Iacob, illam non casu cecidisse plane liquet: sanctum vero patriarcham quod a spiritu dictatum erat protulisse. Si qui sint locorum peritiores, illis quidem iucunda erit et utilis argutior disquisitio. Verum ne rudiores pigeat ignota nomina legere, non mediocre operae pretium se fecisse existiment, modo brevem quam attigi summam teneant, in sublime efferri tribum Iuda, ut supra alias conspicua emineat, donec inde sceptrum exsurgat: deinde vitiferam et pascuis nobilem regionem assignari eius posteris: ad haec, ut totus populus agnosceret non fortuitum fuisse iactum, qui tribus ante saeculis praedictus fuerat. Praeterea indoctis quoque ex multiplici ambitu colligere promptum est: spatiosam fuisse plagam, quam tribus una sortita est. Nam etsi postea contigit aliqua diminutio: semper latissime dominati sunt. Memoria vero tenendum est quod dixi, sorte nihil aliud fuisse declaratum quam filiis Iuda terminum esse continuum terrae Aedom et filiis Sin: eosdem finitimos ab altera parte torrentis Aegypti marique mediterraneo; qui vero electi erant divisores, quoad ferebat eorum iudicium: pro multitudine hominum emensos esse quanta illis portio cederet, nec longius extendisse eorum fines: eandem quoque rationem sequutos esse in aliis ut postulabat vicinitas. Nec vero obstitit error quominus firmum fuerit quod decreverant. Nam sicut eos non puduit ex parte retractare partitionem non satis considerate factam: ita vicissim populus, quum agnosceret eos optima fide et probitate in negotio versatos esse, libentius se submisit eorum decreto: nec obstitit particularis error quominus rata maneret generalis actio. Verbum unum attingere de urbe Iebus, cuius nomen postea fuit Ierosolyma, operae pretium erit. Quum iam arcano Dei consilio in sacrarium electa esset, illicque futura esset regni sedes: fuisse tamen possessam ab hostibus usque ad tempus Davidis. Nam in tam diuturna privatione eius loci, in quo fundata erat reliquae terrae sanctitas, praestantia et decus, dilucida apparuit Dei maledictio, ad puniendam populi ignaviam. Si quidem id perinde erat ac si terrae adempta esset praecipua dignitas et ornamentum. Sed ex altera parte refulsit mirabilis Dei bonitas, quod Iebusaei qui

post tempus sibi prorogatum, altissimas radices egisse visi fuerant, ex secura tamen statione tandem evulsi sunt.

13. *Caleb autem filio Iephune.* Ridiculum fuit si ex praesenti statu iudicium fieret, saepius imaginariam donationem celebrare, cuius nullum fructum percepit Caleb vivo Iosue. Sed hic tam veritas Dei quam sancti viri fiducia, quae in eius promissionem recubuit, commendatur. Quanquam ergo vanam sollicitudinem Caleb, et inanem Iosue liberalitatem tunc lusissent nasuti homines, ac loci ipsius incolae, si ad eos perlatus fuisset rumor, superbe nec absque subsannatione sprevissent, Deus tamen constantiam sui decreti tandem re ipsa patefecit. Caleb vero quamvis cerneret ab accessu montis se arceri, testatus est se nudo Dei sermone esse contentum: sicuti hoc rectum est fidei specimen, rerum quae promissae sunt fruitione libenter carere, donec tempus advenerit. Porro hic locus et similes docent, gigantes qui passim vocantur Enakim, sic fuisse cognominatos ab autore sui generis Enac, atque ita vocem esse gentilitiam. Quando autem filios Enac profligaverit, paulo post videbimus. Interea docet hic locus, Caleb quum obtenderet nomen Mosis, minime fucum fecisse vel quidquam falso protulisse: quia palam nunc asseritur, Mosen ex Dei praecepto ita statuisse.

14. *Expulit inde Caleb tres filios Enac, Sesadi, et Ahiman, et Thalmai qui fuerant filii Enac.* 15. *Ascenditque inde ad habitatores Debir, cuius nomen antea fuit Ciriath-sepher.* 16. *Dixitque Caleb: Qui percusserit Ciriath-sepher, et ceperit eam, dabo ei Achsa filiam meam in uxorem.* 17. *Cepit autem eam Othoniel filius Cenas fratris Caleb: deditque ei Achsa filiam suam in uxorem.* 18. *Fuitque quum veniret ipsa suasit illi, ut peteret a patre suo agrum, et descendit de asino, dixitque ei Caleb: Quid tibi est?* 19. *Illa respondit: Da mihi benedictionem: quandoquidem terram aridam dedisti mihi, da mihi fontes aquarum. Et dedit ei fontes superiores, et fontes inferiores.* 20. *Ista est haereditas tribus filiorum Iehuda per familias suas.* 21. *Fuerunt autem urbes in extremitate tribus filiorum Iehuda iuxta terminum Edom ad Meridiem, Cabsel, et Eder, et Iagur.* 22. *Et Cina, et Dimona, et Adada.* 23. *Et Cedes, et Hasor, et Ithnan,* 24. *Ziph, et Telem, et Bealoth,* 25. *Et Hasor in Hadatha, et Cerioth, Hesron, ipsa est Hasor.* 26. *Aman, et Sema, et Molada.* 27. *Et Hasar-Gadda, et Hesmon, Beth-phelet.* 28. *Et Hasar-sual, et Beerseba, et Bisiotheia.* 29. *Baala, et Iim, et Asem:* 30. *Et Eltholad et Chesil, et Horma.* 31. *Et Siclag, et Madmannah, et Sensannah.* 32. *Et Lebaoth, et Silhim, et Ain, et Rimon: omnes urbes viginti et novem, et villae earum.* 33. *In planitie Esthaol, et Sora, et Asnah:* 34. *Et Zanoah, et Engannim, et Thaphuah, et Enam,* 35. *Iarmuth, et Adulam, Socoh, et Azecah.* 36. *Et Saaraim, et Adithaim, et Gederah, et Gederothaim: urbes quatuordecim, et villae earum.* 37. *Senam, et Hadasa, et Migdalgad,* 38. *Et Dilan, et Mispeh et Iocteel.* 39. *Lachis, et Boscath, et Eglon,* 40. *Et Chabbon, et Lahmam, et Chithlis.* 41. *Et Gederoth, Bethdagon, et Naamah, et Makeda: urbes sexdecim, et villae earum.* 42. *Libna, et Ether, et Asan,* 43. *Et Ieptha, et Asna, et Nesib,* 44. *Et Cheila, et Achzib, et Maresah: urbes novem et villae earum.* 45. *Ecron, et oppida eius, et villae.* 46. *Ab Ecron, et ad mare, omnes quae sunt ad latus Asdod, et villae earum.* 47. *Asdod, oppida eius et villae eius: Azza, oppida eius, et villa eius uque ad torrentem Aegypti, et mare magnum, et terminus.* 48. *Et in monte, Samir, et Iathir, et Sochoh,* 49. *Et Dannah, et Ciriath-sannah, ipsa est Debir,* 50. *Et Anab, et Esthemoh, et Anim,* 51. *Et Gosan, et Holon, et Giloh: urbes undecim, et villae earum.* 52. *Arab, et Dumah, et Esan,* 53. *Et Ianum, et Beth-thappuah, et Aphecah,* 54. *Et Huntha, et Ciriath-arba, ipsa est Hebron, et Sior: et urbes novem, et villae earum.* 55. *Mahon, Carmel, et Ziph, et Iuttah.* 56. *Et Iesrael, et Iocdean, et Zaura.* 57. *Cain, Giba, et Thimnah: urbes decem, et villae earum.* 58. *Hal-hul, et Beth-sur, et Gedor,* 59. *Et Maarath, et Bethanoth, et Elthecon, urbes sex, et villae earum.* 60. *Ciriath-baal, ipsa est Ciriath-iearim, et Rabba: urbes duae, et villae earum.* 61. *In deserto Betharabah, Middin, et Sech-acha,* 62. *Et Nibsan, et urbs salis, et Engedi: urbes sex, et villae earum.* 63. *Porro Iebusaeos habitatores Ierusalem non potuerunt filii Iehuda expellere: itaque habitavit Iebusaeus cum filiis Iehuda in Ierusalem usque ad diem hanc.*

Hic narratur quod gestum fuisse demum post mortem Iosue ex libro Iudicum patet. Sed ne quaestionem gigneret novitas, quod mulieri datus erat pinguis et irriguus ager in patrimonium, historiam quae postea accidit, inserere voluit libri scriptor, ne quid in sorte tribus Iuda maneret ambiguum. Primo, dicitur Caleb, expugnata urbe Hebron, aggressus fuisse Debir, vel Ciriath-sepher, et generum sibi adoptasse, qui primus illuc ingressus esset. Apparet autem, quando raro praemio invitat suos commilitones ad capiendam urbem, non parum fuisse negotii: unde confirmatur quod ante visum est laboriosum opus ei iniunctum esse quum data ei fuit possessio, quae magno discrimine acquirenda esset. Ergo ut fortissimum quemque animet, filiae suae nuptias promittit in mercedem strenuitatis, quisquis murum superaverit. Tandem additur, Othoniel qui nepos erat ex fratre, praemium hoc sua virtute fuisse adeptum. Quomodo obrepserit in vulgarem translationem: Frater Caleb iunior, nescio: nec certe ullo colore excusari potest hoc mendum. Quare

inscite se torquent nonnulli, quomodo neptem suam Othoniel duxerit uxorem: quia iam tale coniugium lege prohibitum fuerat. Atqui colligere promptum est non patruum fuisse, sed tantum patruelem. Verum hic quaeritur quomodo de filia sua pacisci ausus fuerit Caleb, donec certior de eius voluntate factus esset. Quanquam enim parentum munus est filias suas elocare: non tamen illis permittitur tyrannicum imperium, ut eas inconsultas addicant quibuscumque visum fuerit maritis. Nam quum voluntarii esse debeant omnes contractus: in coniugiis maxime vigere debet libertas, ne quis invitus fidem suam obstringat. Verum probabili ratione adductus fuit Caleb, ne de filiae suae consensu dubitaret, quia verecunde repudiari non poterat tam honorifica conditio. Maritus enim dabatur, non quilibet ex vulgo: sed qui bellica virtute alios omnes antecelleret. Quanquam fieri potest, ut in fervore pugnae inconsiderate promiserit Caleb, quod praestare non erat in eius arbitrio. Mihi tamen videtur exponenda fuisse pactio ex iure communi, si accederet puellae voluntas. Deus certe votum Caleb exaudivit, dum generum obtulit ex animi sententia. Nam si alioqui data fuisset optio, neminem magis optasset.

18. *Fuitque quum veniret.* Etsi coniicere licet Acsa puellam fuisse egregiis moribus, et probe institutam, cuius nuptiae singularis praemii loco victori promissae fuerint: hic tamen detegitur perversa eius cupiditas. Sciebat mulieres Dei lege a fundis haereditariis excludi: at nihilominus appetit, et maritum iniqua expostulatione stimulat. Sic enim ambitiosae et cupidae uxores viris molestae esse non desinunt, donec pudoris, modestiae et aequitatis eos oblivisci cogant. Nam etsi virorum quoque inexplebilis est avaritia: feminae tamen magis praecipites feruntur. Quo attentius cavere debent viri, ne importunis earum consiliis tanquam flabellis accendantur. Sed maior intemperies se prodit, dum mariti facilitate et patris indulgentia audacior redditur. Nam agro sibi dato non contenta, regionem irriguam sibi poscit. Ita ubi quis semel transsilivit recti et honesti modum, vitium illud protinus sequitur impudentia. Porro quod pater nihil negavit, signum fuit rari amoris. Sed non ideo sequitur, quin merito exosa sit improba lucri cupiditas, quae mentes excaecat, rectumque iudicium pervertit. Quod dicitur Acsa descendisse ex asino, quidam ad simulationem et astutiam referunt, quasi moerore concideret: atque ita lapsus indicium esse deliquii vel defectionis animi. Verum simplicius est, quo suppliciter patrem rogaret, descendisse ad eius pedes. Quidquid sit, astu et blanditiis sibi conciliavit mulier ius alienum: unde tantundem diminuta fuit fratrum portio.

20. *Ista est haereditas.* Antea quidem fines circumdedit filiis Iuda: sed nunc alia ratione ostenditur, quam ampla et fertilis illis obtigerit ditio, in quo etiam refulget summa Dei liberalitas. Numerantur centum et tredecim urbes cum oppidis et villis, qui numerus non tantum frequentiam hominum testatur, sed terrae quoque ubertatem. Neque tamen dubium est, quin Dei benedictione nova indita fuerit fertilitas. Fulgere tamen in ipsa terrae natura Dei gratiam oportuit, dum omni bonorum copia refertam populo suo delegit. Nunc si homines tribus respicimus, dimidia pars regionis abunde sufficere illis potuit ad habitandum. Nam ut octingenti distributi essent in singulas urbes: residuae multitudini manebant oppida et villae. Et certe paulo post detracta fuit portio, quae tribui Simeon daretur. Nam ita completa fuit dispersio de qua vaticinatus erat Iacob (Gen. 49, 7), ut posteritas Simeon, quasi in alieno solo peregrinaretur. Ergo a filiis Iuda admissi sunt tanquam hospites.

63. *Porro Iebusaeos.* Hoc ad excusandum populum nihil facit, neque in eum finem ponitur: quia si pro virili incubuissent, et destituti essent successu, recidebat dedecus in ipsum Deum, qui promiserat se illis perpetuum fore ducem, donec terram illis vacuam traderet: ac missurum crabrones, qui incolas abigerent (Deut. 7, 20). Ergo nonnisi per illorum ignaviam stetit quominus potiti fuerint urbe Ierusalem. Itaque non potuerunt, quia obstaculo illis fuit suus torpor, dum quietis desiderio Dei mandatum neglexerunt. Locus notatu dignus: ut discamus alacriter vires nostras experiri in aggrediendis Dei praeceptis: nec occasionem praetermittere, ne cessantibus claudatur ianua. Reprehensione vacasset modica dilatio: sed longi temporis mollities Dei benedictionem quodammodo repulit.

CAPUT XVI.

1. *Egressa est autem sors filiis Ioseph a Iordane Ierícho, ad aquas Iericho, ad orientem, ad desertum quod ascendit a Iericho in montem Beth-el.* 2. *Egrediturque a Beth-el in Luz, et hinc pertransit ad terminum Archi-Ataroth.* 3. *Postea ascendit ad mare, ad terminum Iaphleti, usque ad terminum Beth-horon inferiorem, et usque ad Gazer, suntque exitus eius ad mare.* 4. *Itaque haereditatem acceperunt filii Ioseph, Manasses et Ephraim.* 5. *Fuit autem terminus filiorum Ephraim per familias suas, fuit inquam, terminus haereditatis eorum ad orientem ab Atroh-Addar, usque ad Beth-horon superiorem.* 6. *Et exit terminus ille ad mare, ad Michmethah ab aquilone: et circumit terminus ad orientem, ad Thaanath-siloh, et transit illam ab oriente ad Ianoah.* 7. *Et descendit a Ianoah in Ataroth, et Maarath, et pervenit in*

Iericho, egrediturque ad Iordanem. 8. *A Thappuah pergit terminus ad mare ad torrentem arundinis, suntque exitus eius ad mare: haec est haereditas tribus filiorum Ephraim per familias suas.* 9. *Et urbes separatae filiis Ephraim in medio haereditatis filiorum Manasse, omnes urbes, et villae earum.* 10. *Neque expulerunt Chananaeum habitantem in Gazer: Itaque habitavit Chananaeus in medio Ephraim usque ad diem hanc, et fuit tributo serviens.*

1. *Egressa est sors filiis Ioseph.* In genere primum narrat quae sors obtigerit duobus filiis Ioseph: deinde recenset sortem Ephraim. Mirum autem est, quum dimidia pars tribus Manasse iam locata esset trans Iordanem: plus tamen verborum consumi in parte illius residua, quam in tota haereditate tribus Ephraim: quae tamen ut erat populosior, ita merito sibi vendicabat ampliorem terram. Verum quod prolixior habetur sermo de posteris Manasse, id fit per occasionem, quia iterum repetit scriptor libri, quomodo extra sortem illis data fuerit sedes in regione Basan. Deinde commemorat sancitum fuisse a Iosua quod Moses ex autoritate Dei praeceperat quoad filias Selophead. Quum ergo de finibus Ephraim nulla esset dubitatio, nec futurum esset certamen, breviter perstringitur eorum sortitio. Verum hic nova quaestio exoritur, quum ius primogeniturae a Manasse ad Ephraim transiisset, quomodo posteri eius qui gradu honoris erat superior urbes suas obtinuerint inter filios Manasse. Videtur enim hoc modo deterior fuisse eorum conditio. Ego vero sic interpretor: Quum latior esset pars Manasse quam pro hominum numero, supputatione facta detractas fuisse urbes quae iustam portionem tribus Ephraim conficerent: non ut permixti filiis Manasse quasi precario inter ipsos habitarent: sed quia longius protensi fuerunt eorum termini versus ipsos, quibus sufficere poterat angustior possessio. Caeterum in fine capitis probro notatur mollities Ephraim, quod Chananaeum non expulerit a Gaser, quia si viriliter et cordate progressi essent ad terram quae sorte obvenerat vendicandam, in manu erat victoria: quia nihil temere aggressi essent, eo quod tantundem valebat sortitio, ac si Deus ipse manum e coelo porrigeret. Sed clarius exprimitur foeda eorum segnities, et culpa exaggeratur, quod tributarios sibi fecerint quibuscum ullo modo transigere fas non erat. Quum itaque diserte vetuisset Deus populum suum quidquam negotii contrahere cum illis gentibus, maxime autem pacisci de venia et salute, longe gravius peccarunt filii Ephraim tributum exigendo, quam si eos absque pactione tolerassent.

CAPUT XVII.

1. *Fuit quoque sors tribui Manasse (ipse enim fuit primogenitus Ioseph) ipsi Machir primogenito Manasse patri Gilead (ipse enim fuit vir bellicosus) fuit, inquam, Gilead et Basan.* 2. *Fuit item filiis Manasse reliquis per familias suas, filiis Abiezer, et filiis Helech, et filiis Asriel, et filiis Sechem, et filiis Epher, et filiis Semida. Isti sunt filii Manasse, filii Ioseph mares per familias suas.* 3. *Porro Selophead filio Hepher, filii Gilead, filii Machir, filii Manasse non fuerunt filii, sed filiae, quarum ista sunt nomina, Mahala, et Noa, Hogla, Milcha, et Thirsa.* 4. *Hae accesserunt in conspectum Eleazar sacerdotis, et in conspectum Iosue filii Nun, atque in conspectum principum, dicendo, Iehova praecepit Mosi ut daret nobis haereditatem in medio fratrum nostrorum. Itaque dedit eis iuxta sermonem Iehovae, haereditatem in medio fratrum patris earum.* 5. *Et ceciderunt haereditates Manasse decem, praeter terram Gilead et Basan, quae erant trans Iordanem.* 6. *Filiae enim Manasse sortitae sunt haereditatem in medio filiorum eius, terra autem Gilead fuit filiis Manasse reliquis.* 7. *Fuit autem terminus Manasse ab Aser ad Michmethat, quae est coram Sechem, et pergit terminus ad dextram ad habitatores En-thappua.* 8. *Ipsius Manasse fuit terra Thappua: at Thappua quae erat ad terminum Manasse, est filiorum Ephraim.* 9. *Descenditque terminus ad torrentem arundinis ad meridiem ipsius torrentis: civitates istae tribus Ephraim sunt in medio civitatum Manasse: at terminus Manasse est ab aquilone ipsius torrentis, suntque exitus eius ad mare.* 10. *Ad meridiem est ipsius Ephraim, et ad aquilonem ipsius Manasse, estque mare terminus eius, et in Aser occurrunt inter se ab aquilone, et in Issachar ab oriente.*

Redit ad tribum Manasse, idque ut confirmet quod antea vidimus de filiabus Selophead. Nam quum res nova esset, feminas promiscue succedere cum viris: quia tamen quinque erant patri suo superstites, probarunt aequum esse, ne pater orbitatis ignominiam innoxius ferret, se in portionem admitti. Ita Deus per oraculum Mosi responderat, ut caput unum in successione efficerent. Nunc quod Dei ore adiudicatum erat, praestari sibi postulant. Quod adhuc Manasse primogeniti nomen retinet, sic accipere convenit, ne pugnet cum vaticinio Iacob: quin potius hic primogenitura eius quodammodo sepelitur, eiusque dignitas restringitur in praeteritum tempus: ubi notandum est, adeo tenaces esse homines, suisque utilitatibus addictos, ut raro in mentem veniat ius suum aliis tribuere. Decreto coelesti partem obtinuerant filiae Selophead, nec quisquam ausus esset verbum contra facere.

Interea si tacuissent, nulla fuisset habita illarum ratio. Ergo ne cunctatio damnosa sit, Iosue et Eleazar adeunt, et urgent ne legitima successione priventur. Mora quidem non interponitur a Iosue, quominus statim obtineant quod iustum est. Nec vero populus obmurmurat: unde colligimus omnes ad aequitatem fuisse propensos: sed dum quisque sua curat, nimis secure alios negligit.

5. *Ceciderunt haereditates decem.* Numerantur hoc loco septem stirpes in posteris Manasse, Machir primogenitus seorsum statuitur: deinde alii sex. Nunc quaeritur quomodo in partes decem divisa fuerit haereditas. Quidam astute hunc scrupulum dissimulant. Alii quia nodum solvere nequeunt, obtendunt meras nugas. Certe valde absurdum est, quinque filiabus datas esse quatuor sortes: nihilo magis consentaneum, quia pater erat primogenitus duplicatam illis esse suam partem. Hoc quidem extra controversiam est, Gilead filium Machir proavum mulierum de quibus nunc agitur, sedem in monte Gilead et Basan sibi elegisse. Ergo quum iam extra sortem privilegio haereditatem adeptus esset, non debuit in terra Chanaan sortiri: nisi forte partem duntaxat familiae suae trans Iordanem locavit. Hepher unus enim fuit ex eius filiis, sed non solus: sicuti aliorum quinque fratrum soboles in plura capita distingui potuit, pro quorum numero sortitio fieret. Neque enim scitur in quoto gradu sumptae fuerint familiae, quibus contigit in terra Chanaan portio. Nec vero aliud hic legimus quam iactas fuisse decem fortes inter filios Manasse praeter regionem, quam sibi antea acquisierant trans Iordanem. Ita frustra contenditur de numero, quem certum elicere ex praesenti narratione non possumus: quia ante omnia alioqui tenendum esset, quot familiis communis fuerit partitio. Imo fieri potest, ut filiabus Selophead illic datum fuerit patrimonium. Dicuntur quidem habitasse inter fratres patris sui: sed locus non designatur. Quidquid sit non dubito quin servata mutua aequabilitate, postquam aliis prospectum erat, terram quae sorti subiecta erat distribuerint inter decem familias: quarum nomina hic tacentur.

11. *Fuitque ipsi Manasse in Issachar et in Aser, Beth-sean, et oppida eius: et Ibleam, et oppida eius: et habitatores Dor, et oppida eius: et habitatores Endor, et oppida eius: et habitatores Thaanac, et oppida eius: et habitatores Magiddo, et oppida eius, tres regiones.* 12. *Et non potuerunt filii Manasse expellere habitatores urbium istarum, sed coepit Chananaeus habitare in terra ipsa.* 13. *Quum autem roborati essent filii Israel, posuerunt Chananaeum tributarium, nec expellendo expulerunt eum.* 14. *Loquuti sunt autem filii Ioseph ad Iosue, dicendo: Cur dedisti mihi in haereditatem sortem unam, et haereditatem unam, quum ego sim populus multus, ita quod hucusque benedixerit mihi Iehova?* 15. *Dixitque ad eos Iosue: Si populus multus es, ascende in sylvam, et succide tibi illic in terra Perizaei, et Rephaim, si angustus est tibi mons Ephraim.* 16. *Cui responderunt filii Ioseph: Non sufficiet nobis mons ille: et currus ferrei sunt in omni Chananaeo qui habitat in terra vallis, et ei qui habitat in Beth-sean et oppidis eius, et ei qui habitat in valle Iezrael.* 17. *Dixitque Iosue ad domum Ioseph, nempe ad Ephraim et Manasse, dicendo: Populus multus es, et fortitudo magna est tibi: non erit tibi sors unica:* 18. *Mons enim erit tibi, quia sylva est: succides ergo eam, et erunt tibi exitus eius: quia expelles Chananaeum, quanquam currus ferrei sint ei, quanquam fortis sit.*

11. *Fuitque ipsi Manasse.* Quomodo ita permixti fuerint, ut quasdam urbes possederint in sorte Aser et Issachar, quum intra eorum limites habitaret tribus Ephraim, divinare facile non est: nisi quia forte prospectum fuit, ne habitatio commodior obnoxior esset multis querimoniis: vel forte prout deinde certius innotuit tota regio, aliquid secundum aequitatis regulam in superiori partitione mutatum fuit. Videtur itaque haec nova fuisse accessio, postquam compertum fuit filios Manasse absque aliorum iactura posse dilatari. Nec vero illis data est pacata habitatio, qua statim fruerentur: sed haereditas illis sub spe reposita fuit ut in coelesti promissione magis quam in terrena possessione acquiescerent. Quod tamen urbibus illis potiti non sunt, eorum culpae adscribitur: quia sors illis indubium erat pignus victoriae. Non potuerunt igitur expellere incolas, quia neque ex animo fuerunt persuasi, Deum esse veracem, et eius virtutem sua pigritia suffocarunt. Sed alterum crimen minus tolerabile: quod quum illis facile esset omnes delere, non modo segnes fuerunt in exsequendo Dei mandato: sed turpi lucro adducti, vivos servarunt quos Deus exitio destinaverat. Nam quibus tributum imponimus, eos quodammodo recipimus in fidem nostram, et clientelam: vindictae suae ministros praefecerat Deus, vires ad eam exercendam suppeditat: ipsi autem non modo cunctantur, sed bene agendi libertatem sibi eripiunt. Nihil ergo mirum si Deus perversam adeo socordiam severe ultus fuerit: ut gentes illae, quibus contra manifestam prohibitionem ignoverant, fuerint similes aculeis ad configendos eorum oculos, et stimulis ad fodienda latera (Num. 33, 55). Emergit etiam hic quaestio, quomodo concessae illis fuerint urbes in tribu Aser et Issachar, quum adhuc incognita esset utriusque portio. Ergo κατὰ πρόληψιν quod nondum impletum erat refertur. Quidquid sit, colligimus propter ignorantiam locorum non ita exacte divisas fuisse singulas partes, quin necesse fuerit

postea corrigere quod plus vel minus pronunciatum fuerat. At omnino in genere sic habendum est de tribu Ephraim, et reliquis, multas urbes quibus potiti sunt, propter vastitatem nullo fuisse numero. Multas ergo ruinas hic sepeliri non dubito. Deinde statuendum est, ubi vici fuerunt ignobiles, propter soli ubertatem, et alias commoditates, illic fuisse praeclaras urbes conditas. Nam certe Sichima satis celebris fuit ad nomen et gradum tenendum: eius tamen nulla hic fit mentio, sicuti nec Samariae, quae quum metropolis esset regni Israel, ad eandem tribum Ephraim pertinebat, ut satis notum est. Patet igitur fuisse ab unaquaque tribu complures urbes possessas, de quibus hic siletur.

14. *Loquuti sunt filii Ioseph.* Etsi querimoniam suam praetexunt aliquo excusationis colore: male tamen dissimulant plus fuisse comprehensum in una sorte, quam in tribum unam competeret. Nescio tamen an confuse pro filiis Ioseph iacta fuerit sortitio: nec certe consentaneum videtur. Non latebat Iosue, nec alios divisores, Ephraim et Manasse duo efficere capita, vel duas stirpes: ac saepius antehac dictum fuit, terram dividi in decem tribus, qui numerus non constabat, nisi tribum Manasse a tribu Ephraim discernerent. Certum igitur est, non fuisse tam crasso errore lapsos, ut duo nomina in unam sortem coniicerent. Occultare autem sub nomine Ioseph duas tribus, ut eas fraudarent dimidia sui iuris parte, intolerabilis fuisset iniquitas. Adde quod distincte exposita ante fuit utriusque ditio, suisque terminis descripta. Huc itaque ratio nos ducit, quum in duas tribus iactae essent sortes, admirabili Dei consilio factum esse, ut finitimi et contigui inter se essent fratres quibus communis erat pater. Indigne igitur expostulant sibi non nisi unam haereditatem datam esse: quia nec tanta erat socordia Iosue, nec tam malignus animus, ut eos liquido iure, vel per incogitantiam, vel per invidiam fraudaret. Sed hinc falsa querimonia de angustis finibus, quod pro nihilo ducebant quidquid adhuc virtute bellica acquirendum erat: quasi vero alias tribus in solo pacato sors deinde locaverit. Ideoque uno verbo eorum disceptationem refellit ac discutit Iosue, et crimen unde invidiam conflare ei tentabant in ipsos retorquet. Si tanta, inquit, est vestra copia, et multitudo, cur non in hostes irruitis, quorum regio vobis data est? Neque enim si Dei promissione freti haereditatem fortiter adieritis ab eo concessam, eventus vos frustrabitur. Videmus quamvis recte fuisset illis prospectum, sua tamen desidia excaecari, ut se angustiis constrictos querantur, quia ad petendum sortis suae effectum digitum movere nolebant. Quare docet hic locus, si quando putamus minus nobis praestari quam debetur, diligenter excutiendas esse omnes remoras, ne culpam, quae in nobis residet, temere in alios regeramus.

16. *Cui responderunt.* Apparet nimis fuisse sibi deditos, quia tergiversantur quoad possunt, ne rationi a Iosua propositae, qua tamen nihil aequius erat, obtemperent. Montem squalidum esse et quasi desertum obiiciunt. Ita ubi illis accesserit, minimum tamen utilitatis inde sensuros. Quantum ad planitiem, quae culta erat et fertilis, excipiunt se ab ea excludi et arceri propter formidabilem hostium apparatum. Itaque commemorant currus ferreos: ac si non ante experti fuissent Deum nullo negotio conterere tam currus, quam equites. Verum Iosue simplici cordatoque responso tam eorum avaritiam, quam delitias, torporemque probe castigat. Si tibi sylva hodie non satis fructuosa est, caesis arboribus conficies tibi bonos agros: ita modo ne labori parcas, erit haec non poenitenda habitatio. Currus porro ferrei non impedient quominus tibi praestet Deus quod promisit. Tua est haereditas: solum qua decet fiducia in eam ingredere.

CAPUT XVIII.

1. *Congregata est autem universa multitudo filiorum Israel in Silo, et collocaverunt ibi tabernaculum conventionis, postquam terra subiecta erat coram eis.* 2. *Remanserant autem e filiis Israel quibus non diviserant haereditatem suam, septem tribus.* 3. *Dixitque Iosue ad filios Israel: Usquequo cessatis ingredi, ut possideatis terram quam dedit nobis Iehova Deus patrum vestrorum?* 4. *Tradite ex vobis tres viros per tribum, quos mittam: surgentque et ambulabunt per terram, describentque eam iuxta haereditatem suam, postea revertentur ad me.* 5. *Et partientur eam in septem portiones: Iudas stabit in finibus suis a meridie: et familiae Ioseph stabunt in finibus suis ab aquilone.* 6. *Vosque describatis terram in septem partes, et afferatis ad me huc: tum proiiciam vobis sortem hic coram Iehova Deo nostro.* 7. *Non est enim pars Levitis in medio vestri, quia sacerdotium Iehovae est haereditas eius: Gad autem et Ruben, et dimidia tribus Manasse acceperunt haereditatem suam citra Iordanem ad orientem, quam dedit ei Moses servus Iehovae.* 8. *Surrexeruntque viri illi, atque abierunt, praecepitque Iosue istis qui ibant, ut describerent terram, dicendo: Ite et ambulate per terram, ac describite eam: postea revertemini ad me, et hic proiiciam vobis sortem coram Iehova in Silo.* 9. *Abierunt itaque viri, et transierunt per terram, atque descripserunt eam per urbes in septem partes, in libro, reversique sunt ad Iosuam ad castra in Silo.* 10. *Misit autem eis Iosua sortem in Silo coram Iehova: partitusque est ibi Iosua terram filiis Israel secundum partes eorum.*

1. *Congregata est autem.* Hic refertur celebris conventus habitus in Silo, ubi deliberatum fuit de iaciendis reliquis sortibus. Nam etsi pio studio sortitionem aggressi erant, fuerat tamen actio interrupta: ac si victoria praecedere deberet distributionem, quae pendebat a solo ore Dei. Conveniunt igitur in Silo, ut decernant quid factu opus sit in futurum tempus. Nec vero dubium est, quin coetum hunc Iosue indixerit, ut pigritiam illis excuteret. Neque enim ipsi sponte quidquam proferunt, sed ab obiurgatione incipit, quod segnes ac remissi sint in adeunda quam Deus ipsis largitus fuerat haereditate. Colligere itaque ex eius sermone promptum est, plena quidem alacritatis fuisse exordia: sed nullam fuisse perseverantiam. Et tamen spiritus sancti elogio ornata fuit illa obedientia, quae paulo post elanguit. Ac notandum est, populum reprehendi, non quod sortiri negligat: sed quod haereditatem non occupet divinitus sibi oblatam. Et certe ut signum fiduciae erat sortitio, ita quaecunque singulis obtigerat regio, certum et fidele erat pignus futurae possessionis: quia Deus suam cuique partem assignando minime ludebat. Verbum רפה quod transtuli cessare, significat etiam remissum esse, vel debilem. Turpis ergo socordiae eos insimulat, quod quum maturum advenerit tempus hostes profligandi, cunctando morentur ac suspendant effectum beneficii Dei. Nam si nuda sorte contenti quod obtigerat fide amplexi essent, prompti haud dubie et expediti fuissent ad bellandum: imo quasi victores ad triumphum properassent. Dicitur autem arca posita fuisse in Silo, non tantum ut consultatio, quasi in Dei conspectu, sanctior esset ac gravior: sed quia locus erat pacatus, et ab omni vi externa et iniuria tutior. In primis enim esse curae debuit, ne ad repentinos insultus exposita esset. Quamvis enim ad propulsandos hostium impetus undique manus Dei esset extenta: sic tamen inter ipsos habitavit Deus, ut essent veluti custodes ac satellites. Caeterum quamvis arcae tunc electa fuerit statio: non tamen perpetuum fuit domicilium, sed temporale hospitium duntaxat. Neque enim in arbitrio vel suffragiis populi fuit Deo sedem ubi resideret praefigere: sed exspectari debuit quod passim occurrit in lege, ut alicubi statueret memoriam nominis sui. Quod tandem exhibitum fuit, quum templo dicatus fuit mons Sion. Qua ratione dicitur in Psalmo 122, 2: Stando manebunt pedes nostri in atriis tuis Ierusalem: quibus verbis innuitur, arcam ad illud usque tempus peregrinatam fuisse. Verum ruina et vastitas Silo tandem docuit, nulla praestantia vel dignitate adversus Dei vindictam protegi, qui eius beneficia corrumpit. Usque ad mortem Heli passus est Deus illic coli sacrum suum nomen: sed quum tota religio sacerdotum impietate foedata, et populi ingratitudine fere abolita esset, locus ille formidabili poenae documento insignis fuit ad posteros. Itaque Ieremias cives Ierusalem, qui templo improbe superbiebant iubet oculos dirigere ad illud exemplum. Ecce, inquit, tabernaculum Dei ante in Silo fuit quam apud vos: nunc videtis in quantam ignominiam conversa sit antiqua gloria (Ierem. 7, 12).

4. *Tradite ex vobis.* Iam plagas illas lustraverant Caleb et Iosue, et populus sciscitando multa cognoverat: vult tamen Iosue quasi ex praesenti aspectu terram distribui: et ternos speculatores iubet eligi pro quaque septem tribuum, ut in ore duorum vel trium finiatur omnis controversia. Verum nihil minus consentaneum videtur, quam unum et viginti homines mittere qui non modo recta per hostilem terram traiiciant, sed circumeant per varios et obliquos flexus, ne quis angulus eos lateat, supputent longitudinem et latitudinem, inaequales etiam tractus considerent. Nam quemcunque habebant obvium, facile suspicari poterat quinam essent, et qua de causa illis iniuncta esset haec expeditio. Denique liber non patebat reditus, nisi per mille mortes. Nec vero illi caeco et bruto impetu subiissent tantum discrimen, nec Iosue autor illis fuisset manifesti periculi, nisi quia experti erant, gentes illas omnes coelesti pavore attonitas, nihil magis optare quam pacem. Etsi enim filiis Israel infesti erant, tot stragibus subacti, digitum non audebant movere: ita secure exploratores tanquam per regionem pacatam progressi sunt, vel negotiandi praetextu, vel saltem ut innoxii hospites. Fieri etiam potest ut in plures ordines divisi, iter occultius fecerint. Certum quidem est, non aliunde tantum sumpsisse animi et fiduciae, nisi quia freti umbra alarum Dei, caecos et stupidos non timebant. Hinc prompta quae hic laudatur voluntas: quia nisi persuasi fuissent divinitus constrictas esse gentium illarum manus, erat iusta et honesta renuendi occasio.

9. *Abierunt itaque viri.* Hic iam non tantum parendi facilitas commendatur, in qua enituit praeclara eorum virtus: sed insignis quoque Dei favor: quod incredibili successu pium Iosue et populi studium dignatus est. Si per subterraneos cuniculos reptassent, vix effugere poterant innumera discrimina: nunc quum urbes, earumque situs, agros, regionum varietatem, omnes oras annotant, nulloque tristi occursu feliciter ad suos redeunt, quis dubitet admirabili Dei potentia vitam eorum inter mille mortes fuisse incolumem? Emphatice ergo ad celebrandam Dei gratiam dicuntur reversi fuisse in castra; quod tantundem valet atque fuisse Dei manu reductos, quo libentius ad sortiendum populus descendit, nec dum enim fastidio bene purgati fuissent animi, nisi quod in illa profectione cernebant incredibilem Dei gratiam, quae illis eventum ex

voto promittebat. Ideo dicitur Iosue partitus esse secundum cuiusque portionem, ac si in tranquillam ditionem eos immitteret: verum effectus pendebat ex Dei praesentia, quia sufficere illis debuit Dei autoritate rem totam geri, qui suos nunquam frustratur, etiam dum videtur ludere. Quo autem sensu arca foederis vocatur Deus vel eius facies, satis multis locis exposui.

11. *Ascendit autem sors tribus filiorum Beniamin per familias suas, et exivit terminus sortis eorum inter filios Iehuda, et filios Ioseph:* 12. *Fuitque eis terminus ad latus aquilonis a Iordane: et ascendit terminus ad latus Iericho ab aquilone, ascenditque in montem ad mare, ac exitus eius sunt ad desertum Bethaven.* 13. *Illinc autem pertransit terminus in Luz ad latus Luz australe (ipsa est Beth-el) et descendit terminus in Ateroth-Adar, iuxta montem, qui est a meridie ipsi Beth-horon inferiori.* 14. *Et designatur terminus, circuitque ad latus maris ad meridiem, a monte qui est e regione Beth-horon ad meridiem: suntque exitus eius ad Ciriath-Baal (ipsa est Ciriat-Iearim) urbem filiorum Iehuda, hoc est latus maris.* 15. *Latus autem ad meridiem, ab extremo Ciriath-Iearim: itaque exit terminus ad mare, exit, inquam, ad fontem aquarum Nephthoah.* 16. *Et descendit terminus ad extremum montis, qui est e regione vallis Benhinnom, quique est in valle Rephaim ad aquilonem, descenditque ad vallem Hinnom ad latus Iebusaei, ad meridiem, et illinc descendit ad En-rogel.* 17. *Et circuit ab aquilone, et exit ad En-semes, atque egreditur ad Geliloth, quae est e regione contra ascensum Adummim: et descendit Eben Bohan filii Ruben.* 18. *Illinc pertransit ad latus quod est e regione planitiei ad aquilonem, et descendit in Arabah.* 19. *Inde pertramsit terminus ad latus Beth-hogla ad aquilonem: suntque exitus termini ad limitem maris salis ad aquilonem, ad extremum Iordanis ad meridiem: iste est terninus austri.* 20. *Et Iordanis terminat eum ad latus orientis. Ista est haereditas filiorum Beniamin per terminos suos in circuitu per familias suas.* 21. *Fueruntque urbes istae tribus filiorum Beniamin per familias suas, Iericho, et Beth-hoglah, et vallis Cesis.* 22. *Et Beth-araba, et Semaraim, et Beth-el,* 23. *Et Avim, et Parah, et Ophrah,* 24. *Et villae Haamonai, et Ophni, et Gaba: civitates duodecim, et villae earum.* 25. *Gibon, et Raba, et Beeroth,* 26. *Et Mispeh, et Chephirah, et Mosah,* 27. *Et Recem, et Irpeel, et Tharalah.* 28. *Et Sela Eleph, et Iebusi (ipsa est Ierusalem) Gibath, Ciriath, civitates quatuordecim, et villae earum: ista est haereditas filiorum Beniamin per familias suas.*

In sorte Beniamin nihil occurrit magnopere notatu dignum, nisi quod exigua tribus aliis ordine praefertur. Fateor quidem pro hominum paucitate redactam fuisse in angustos limites, quia tantum viginti sex urbes obtinuit: fuit tamen id per se honorificum, ante alias tribus nobiliores haereditatem accipere. Adde quod hoc modo coniuncti ac finitimi fuerunt reliquis filiis Ioseph, quibuscum propinquior illis erat cognatio. Fuerunt enim medii inter Ephraim et Manasse ab una parte, et inter tribum Iuda, ab altera. Fuit etiam eximius honor, quod inter alias urbes, Ierusalem illis obtigit, ut postea filiis Iuda quasi precario sedem regiam concederent. Porro, quum stationem adeo tranquillam nacti essent, mirum est humaniter cum vicinis placidam vitam non coluisse. Atqui tenemus vaticinium Iacob (Gen. 49, 27), Beniamin lupus rapax, mane rapiet praedam, vespere dividet spolia. Ergo vel natura nimis cupidos, et tumultuosos fuisse oportet: vel necessitate hodie nobis incognita ad praedandum fuisse impulsos. Quantum attinet ad urbem Luz, ideo additur alterum nomen, ipsa est Bethel, quia tum demum nomen inditum a patriarcha Iacob usu et consuetudine obtinuit (Gen. 28, 19). Nom procul aberat Beth-Aven, cuius nomen quod probrosum erat et infame, ad ipsam Beth-el translatum fuit, ex quo impiis superstitionibus fuit corrupta et polluta. Ciriath-Baal dictam fuisse Ciriath-Ieharim probabile est, ut e medio tollerent nomen idoli, quod fuisset verae pietatis macula. Et certe turpe ac pudendum fuisset, patronum qui Deo unico adversus erat, populi ore celebrari.

CAPUT XIX.

1. *Egressa est autem sors secunda ipsi Simeon, tribui filiorum Simeon per familias suas: et fuit haereditas eorum in medio haereditatis filiorum Iehuda.* 2. *Fuitque eis in haereditate eorum Beer-seba, et Seba, et Moladah,* 3. *Et Hasar-sual, et Balah, et Asen,* 4. *Et Eltholad, et Bethul, et Hormah,* 5. *Et Siclag, et Beth-Marcaboth, et Hasarsusa.* 6. *Et Beth-Lebaoth, et Saruhen: urbes tredecim, et villae earum.* 7. *Ain, Rimmon, et Ether, et Asan: urbes quatuor. et villae earum.* 8. *Et omnes villae quae erant per circuitus urbium istarum usque ad Baalath-beer, Ramath australem. Ista est haereditas tribus filiorum Simeon per familias suas.* 9. *De portione filiorum Iehuda facta fuit haereditas filiorum Simeon: erat enim portio filiorum Iehuda maior ipsis, itaque haereditatem acceperunt filii Simeon in medio haereditatis eorum.*

Proxime sequuta est sors tribus Simeon non tam honoris causa, quam in notam ignominiae. Pronunciaverat Iacob de Simeon et Levi: Dispergam eos ac disiiciam. Poena quidem Levi non solum

mitigata fuit, sed conversa in eximiam dignitatem: quia locati sunt eius posteri tanquam in speculis ad populum in officio pietatis retinendum. Quantum vero ad Simeon spectat, quod eius posteris datae fuerunt certae urbes in ditione Iuda, haec fuit manifesta dissipatio de qua vaticinatus fuerat Iacob. Quamvis enim reiecti non fuerint in longas distantias, inquilini tamen ac dispersi fuerunt quum in alieno habitaverint. Ergo propter stragem, non minore perfidia quam crudelitate editam, separati fuerunt in diversa hospitia. Hoc crimen patris reiectum fuit in sinum filiorum, et Deus sententiam quam servo suo dictaverat re ipsa sancivit. Sortis etiam veritas clare fuit comprobata. Quod autem detrahitur familiae Iuda aliqua portio, iterum perspicimus, quamlibet prudenter statuerint divisores aequitatem servare, errore tamen fuisse lapsos, quem corrigere non puduit, simul ac fuit deprehensus. Nec absurdum est quamvis Dei spiritu regerentur, fuisse tamen aliqua in parte deceptos: quia Deus aliquando servos suos spiritu iudicii destituit, et humanitus hoc vel illud agere patitur, ne in nimia perspicacia exsultent. Adde quod populus suae incuriae et securae festinationis poenam dedit: quia debuerat ab initio melius excutere quantum iuris in singulos competeret: quod neglexit. Magna ditio per inscitiam coarcervata fuerat filiis Iuda, cuius partem aliis relinquere coegit aequitas. Atqui praestabat certos limites ipsis semel statui quam spoliari cum molestia. Adde quod vana spe singuli praesumpserant se longe lateque habitaturos, ac si terra sine fine se porrigeret.

9. *De portione filiorum.* Laude etiam digna moderatio tribus Iuda, quae non contendit iniquum esse, quidquam sibi de portione iam assignata detrahi. Obtendere enim promptum erat Dei nomen, quia nonnisi eius autoritate sedem illam adepti erant. Verum quia ex communi omnium sententia decernitur plus illis esse datum, quam quod sine aliorum dispendio et iniuria possideant, statim desistunt ab omni litigandi praetextu, et certe falso et perperam Dei nomen iactassent, quia etsi sors eorum ab illo egressa erat quoad regionem: in ipsa tamen amplitudine error intervenerat, quia hominum iudicio largius quam decebat fines dilatati fuerant. Quod agnoscunt sibi cum aliorum iactura male esse datum, libenter dimittunt, fratresque suos, qui alioqui haereditate carebant, excipiunt hospitio: imo partiri cum ipsis sustinent quod putabant sine controversia sibi iam quaesitum esse.

10. *Ascendit autem sors tertia filiis Zabulon per familias suas: et fuit terminus haereditatis eorum usque ad Sarid.* 11. *Ascenditque terminus eorum ad mare: et Maralah, et pertingit ad Dabbaseth: pervenitque ad flumen quod est e regione Iocneam.* 12. *Revertiturque a Sarid ad orientem, id est, ad ortum solis, ad terminum Chisloth-Thabor, et illinc egreditur ad Dobrath, et ascendit in Iaphia.* 13. *Inde praeterea transit ad orientem, ad ortum, ad Githah-Hepher, et ad Ihtahcasin: et illinc exit in Rimmon, et gyrat ad Neah:* 14. *Gyrat item idem terminus ab aquilone ad Hannathon: suntque egressus eius ad vallem Iphthael.* 15. *Et Catthath, et Nahalal, et Simron, et Idalah, et Bethlehem: urbes duodecim, et villae earum.* 16. *Haec est haereditas filiorum Zabulon per familias suas: urbes istae, et villae earum.* 17. *Ipsi Issachar egressa est sors quarta, filiis inquam Issachar per familias suas.* 18. *Et fuit terminus eorum Iesrael, et Chesuloth, et Sunem,* 19. *Et Hapharaim, et Sion, et Anaharath,* 20. *Et Rabbith, et Cision, et Abeth.* 21. *Et Remeth, et Engannin, et Enhaddah, et Beth-passeth.* 22. *Et pervenit terminus in Thabor, et Sahasima, et Beth-semes: eruntque exitus termini eorum ad Iordanem: urbes sedecim, et villae earum.* 23. *Haec est haereditas tribus filiorum Issachar per familias suas: urbes et villae earum.* 24. *Egressa est autem sors quinta tribui filiorum Aser per familias suas.* 25. *Fuitque terminus eorum Helcath, et Hali, et Bethen, et Achsach,* 26. *Et Alamelech, et Amad, et Misal et pervenit in Carmel ad mare, et in Sihor Libnath.* 27. *Et revertitur ad ortum solis in Beth-dagon, et pervenit in Zabulon, et in vallem Iphtahel ad aquilonem et in Beth-emec, et Neel: et exit ad Chabul a sinistra,* 28. *Et Ebron, et Rehob, et Hammon, et Canah, usque ad Sidon magnam:* 29. *Revertiturque terminus in Rama, usque ad urbem munitam petrae: inde revertitur terminus in Hosah: suntque exitus eius ad mare a funiculo Achsib,* 30. *Et Ummah, et Aphec, et Rehob: urbes viginti duae, et villae earum.* 31. *Haec est haereditas tribus filiorum Aser per familias suas: urbes istae, et villae earum.*

10. *Ascendit autem sors.* In sorte Zabulon dilucida est veritas vaticinii Iacob, qui praedixerat habitaturos esse circa littus maris (Gen. 49, 13). Senex, exsul, qui pedem in suo ponere non poterat, maritinam regionem addicebat soboli filii sui Zabulon. Quid magis ridiculum? Nunc autem ubi sors maritimam regionem iis assignat, non potuit clarior desiderari illius sententiae approbatio: ac si Deus bis e coelo tonaret. Non ergo littus sponte, vel hominum suffragio occupat tribus Zabulon, sed regio mari contigua divinitus facta est eius haereditas. Ita, quamvis errarint homines, lux tamen semper in tenebris fulgida apparuit. Longius progreditur Iacob, et illustre discrimen statuit inter Zabulon et Issachar: quod prior tribus negotiandi causa varie discurret: altera autem in suis tabernaculis otium colet ac vitam sedentariam. Ergo probabile est tractum maris, ubi Zabulon consedit fuisse portuosum, et aptum ad multiplices commea-

tus. Filios autem Issachar contentos fuisse suo proventu, et fructus, quos perceperant ex labore suo et cultura, domi comedisse. Qui regionum illarum periti existimantur, asserunt agrum tribus Aser fuisse frumentarium: quod optimo consensu atque optimo concentu respondet vaticinio Iacob. Quod nonnisi exiguus urbium numerus exprimitur, hinc rursum coniicere licet multas tunc fuisse ruinas quae non venirent in rationem, et ex quo populus commode habitavit, exstructas fuisse multas urbes, quibus terram fuisse ornatam ex aliis locis patet. Et certe apparet, summam divisionis breviter fuisse perstrictam atque ita multa praetermissa, quae investigare nulla religio vetat, modo ne curiositas sine fructu molesta sit. Certe quibus hic viginti urbes vel septendecim tribuuntur, latius dominati sunt. Ergo compendium divisionis tantum hic narratur, quale sumptum fuit ex tumultuario nunciorum commentario.

32. *Filiis Nephthali exivit sors sexta, filiis inquam, Nephthali, per familias suas.* 33. *Fuitque terminus eorum ab Heleph, et ab Elon in Saanannim, et Adami, Neceb, et Iabneel, usque ad lacum: suntque exitus eius ad Iordanem.* 34. *Postea revertitur terminus ad mare ad Asnoth-thabor: et progreditur illinc in Huccoc, et pervenit ad Zabulon a meridie, et ad Aser pervenit ab occidente, et ad Iehuda in Iordanem, ad ortum solis.* 35. *Et urbes munitae, Siddim, Ser, et Hammath, Raccath, et Chinnereth.* 36. *Et Adamah, et Ramah, et Hasor.* 37. *Et Cedes, et Hedrei, et En Hasor.* 38. *Et Iron, et Migdal-el, Horen, et Beth-anath, et Beth-semes: urbes novendecim, et villae earum.* 39. *Haec est haereditas tribus filiorum Nephthali per familias suas, urbes istae et villae earum.* 40. *Tribus filiorum Dan per familias suas exivit sors septima.* 41. *Fuitque terminus haereditatis eorum; Sorah, et Esthaol, et Ir-semes,* 42. *Et Saalabbin et Aialon, et Ithlah.* 43. *Et Elon, et Thimnathah, et Ecron,* 44. *Et Elthece, et Gibbethon, et Baalath,* 45. *Et Iehud, et Bene-berac, et Gathrimon.* 46. *Et Mehaiarcon, et Raccon cum termino contra Iapho.* 47. *Et exivit terminus filiorum Dan ab eis, ascenderuntque filii Dan, et pugnaverunt cum Lesem, ceperuntque eam, ac percusserunt eam acie gladii, et haereditate acceperunt eam, habitaveruntque in ea: et vocaverunt Lesem Dan, secundum nomen Dan patris sui.* 48. *Haec est haereditas tribus filiorum Dan per familias suas, civitates istae, et villae earum.* 49. *Quum autem finem fecissent partiendi terram ut possiderent singuli terminos suos, dederunt filii Israel haereditatem ipsi Iosue filio Nun in medio sui.* 50. *Secundum sermonem Iehovae dederunt ei urbem quam petivit, Thimnath-serah in monte Ephraim, et aedificavit urbem, habitavitque in ea.* 51. *Istae sunt haereditates quas tradiderunt possidendas Eleazar sacerdos, et Iosue filius Nun, et principes patrum tribuum filiorum Israel per sortem in Silo coram Iehove ad ostium tabernaculi conventionis, et finem fecerunt dividendi terram.*

Nunc de sorte Nephthali, quae videtur congruere ingenio et moribus illius familiae: Iacob enim testatus fuerat mansuetos fore, et qui blandis sermonibus vicinos mulcerent (Gen. 49, 21). Hac ratione videntur contigui ab una parte fuisse filiis Iuda: alibi autem cincti fuisse fratrum suorum praesidiis. Certe quum dicitur tribus Dan expugnasse Lesen, videtur tacita fieri comparatio, quod filii Nephthali, non irruperint armata manu in suam haereditatem: sed placide se continuerint in ditione pacat: atque ita sub fide et quasi clientela tribus Iuda et aliarum tuti quietique fuerint. Porro quod imperium urbis Lesen divinitus sibi addictum armis vindicarunt filii Dan, id demum post mortem Iosue contigit. Sed hic obiter inseritur historia, quae fusius narratur in libro Iudicium (Iudic. 18), quia strenuitas fuit laude digna, ius a Deo concessum sic amplecti, ut eo freti ad profligandos hostes strenue descenderent.

49. *Quum autem finem fecissent.* Tandem hic narratur gratitudo populi erga Iosue. Nam etsi aequa fieri debuit partitio terrae Chanaan inter posteros Abrahae, virtutum tamen suarum praestantia promeritus est Iosue honorarium aliquod praemium. Nec conqueri quisquam potuit, suo dispendio unum hominem ditari. Nam primum in cunctatione refulget sancti viri moderatio, quod non ante privatim sibi consulit, quam publicus status est compositus. Quotusquisque reperietur qui non post editum unum vel alterum specimen suae virtutis ad praedam festinet? non sic Iosue, qui de se non cogitat, donec terra divisa fuerit. In ipso quoque praemio eadem conspicitur temperantia et frugalitas. Urbem sibi et familiae dari postulat, nempe acervum lapidum, quia vel diruta erat, et ruinis deformis, vel nulla urbs fuerat illic exstructa. Verum probabilis coniectura est, ut invidia donum careret, sibi vicum aliquem minime opulentum quaesiisse. Si cui absurdum videtur, non gratuitam operam impendisse, reputet Dei vocationi liberaliter paruisse, nec mercenario animo subiise tot labores, pericula, et molestias: sed quum officio sponte perfunctus esset, non repudiandum fuisse monumentum gratiae Dei, nisi perverso contemptu gloriam eius obruere vellet. Nam quae delata fuit praerogativa, nihil aliud quam simplex testimonium coelestis potentiae fuit, quae per eius manum patefacta fuerat. Nec vero ulla ambitio hic notari potest, quia nihil sibi appetit, nec suam cupiditatem temere ingerit: sed honorem quem iam Deus in ipsum contulerat confirmari rogat populi consensu. In quo si tacuisset,

signum potius dedisset socordiae quam modestiae. Quod in fine capitis repetitur, Iosue et Eleazar finem fecisse distribuendae terrae, ad perpetuum ius finium regundorum spectat, ne quid moverent filii Israel ad labefactandum inviolabile decretum.

CAPUT XX.

1. *Loquutus est autem Iehova ad Iosue dicendo:* 2. *Alloquere filios Israel, his verbis: Date urbes refugii, de quibus loquutus sum ad vos per manum Mosis.* 3. *Ut fugiat illuc homicida qui percusserit animam per errorem, absque scientia: eruntque vobis in refugium a propinquo sanguinis.* 4. *Et fugiet ad unam ex civitatibus istis, stabitque ad ostium portae urbis, ac loquetur in auribus seniorum urbis ipsius verba sua, et recolligent eum in urbem ad se, dabuntque ei locum, et habitabit apud eos.* 5. *Quum autem persequutus fuerit eum propinquus sanguinis, non tradent homicidam in manum eius: quia absque scientia percussit proximum suum, neque odio habuerat eum ab heri et nudius tertius.* 6. *Et habitabit in ea civitate donec stet ante coetum ad iudicium, aut donec moriatur sacerdos magnus qui erit in diebus illis, tunc enim revertetur homicida, venietque ad urbem suam, et ad domum suam, ad urbem unde fugerat.* 7. *Et addixerunt Cedes in Galil in monte Nephthali, et Sechem in monte Ephraim et Ciriath arba (ipsa est Hebron) in monte Iehuda.* 8. *De trans Iordane autem Iericho, ad Orientem dederunt Beser in deserto in planitie, de tribu Ruben: et Ramoth in Gilead, de tribu Gad: et Golan in Basan, de tribu Manasse.* 9. *Istae fuerunt urbes conventionis omnibus filiis Israel, et peregrino qui peregrinatur in medio eorum: ut fugeret illuc quicunque interfecisset aliquem per errorem, et non moreretur manu propinqui sanguinis, donec stetisset coram coetu.*

1. *Loquutus est autem Iehova.* Quod illis ultro non venit in mentem urbes refugii designare, donec iterum admoniti fuerunt, videtur oblique perstringi eorum segnities. Id iam ultra Iordanem statutum fuerat ex Dei mandato. Quum par et eadem prorsus ratio esset, quid exspectant? Cur non ad finem usque perducunt quod recte coeperant? Adde quod magnopere interfuit tuta refugia insontibus constitui, ne terra sanguine pollueretur: quia nisi adhibitum esset illud remedium, propinqui eorum qui occisi fuerant, promiscue eorum mortem ulciscendo, malum duplicassent. Certe populum in cavenda terrae macula et labe cessare non oportuit. Unde perspicimus quam tardi sint homines non modo ad officium, sed ad salutis suae curam, nisi Deus exhortationum suarum stimulis eos frequenter pungat ac sollicitet. Caeterum non nisi incogitantia peccasse inde apparet, quod mox parati sunt ad obsequium, neque procrastinant, neque litibus rem necessariam impediunt vel morantur. Porro quale fuerit ius istud asyli, alibi dictum est. Neque enim impunitas data fuit voluntariis caedibus: verum si quis errore hominem sibi non inimicum occiderat, tutum perfugium habuit ad illas urbes, quae in eum usum erant destinatae. Ita Deus miseris opitulatus est, ne quam extra culpam essent, facti non scelerati indigne poenam luerent. Interea eorum qui mortui erant cognatis et fratribus hoc Deus per indulgentiam concessit, ne assiduo eorum conspectu a quibus orbati fuerant, exacerbaretur dolor. Postremo ad homicidia detestanda assuefactus fuit populus, quum homicida, quamvis a crimine absolveretur, patria tamen ac domo carebat, usque ad mortem sacerdotis. Nam temporale illud exsilium clare ostendit quam pretiosus sit Deo humanus sanguis. Ita lex tam publice quam privatim iusta et aequa utilisque fuit. Sed breviter notandum est, singula hic ordine non referri. Sic enim salvus latere potuit fortuitus homicida, si se iudicio ad causam dicendam sisteret, et ea probe discussa et cognita absolveretur, sicuti fusius apud Mosen de hac tota re disseritur (Deut. 19).

7. *Et addixerunt.* Verbum קדש quod hic apponitur significat etiam aptare et consecrare. Ego itaque interpretor fuisse delectas, prout communis usus ferebat. Unde colligitur, bene[1]) sibi fuisse moderatos, ut privata utilitas publicae cederet. Porro Ciriath-arba, quae postea dicta fuit Hebron, translatam fuisse ad Levitas quum antea facta esset ditionis Caleb, proximo capite videbimus. Ubi rara, imo incomparabilis sancti viri continentia apparuit, qui libenter tam urbem quam suburbia, quae merito sibi vendicasset, libenter aliis tradidit, simul ac sors ostendit ita Deo placere. Breviter autem attingere necesse fuit hanc mutationem, quia perfugium Deus tantum apud urbes leviticas esse voluit: ut illic maiori fide atque autoritate innocentia defenderetur.

CAPUT XXI.

1. *Accesserunt autem principes patrum Levitarum ad Eleazar sacerdotem, et ad Iosue filium Nun, et ad principes patrum tribuum filiorum Israel.* 2. *Loquutique sunt ad eos in Silo in terra Chanaan, dicendo: Iehova praecepit per manum Mosis ut daretis nobis urbes ad habitandum, et suburbana earum pro animalibus nostris.* 3. *Dederunt ergo filii Israel Levitis*

1) *Princeps:* vere.

de haereditate sua, secundum sermonem Iehovae urbes istas, et suburbana earum. 4. *Egressa est autem sors per familias Ceathitarum: fueruntque filiis Aharon sacerdotis de Levitis, de tribu Iuda, et de tribu Simeon, et de tribu Beniamin per sortem, urbes tredecim.* 5. *Filiis autem Ceath reliquis, de familiis tribus Ephraim, et de tribu Dan, et de dimidia tribu Menasse, per sortem, vebes decem.* 6. *Filiis vero Gerson de familiis tribus Issachar, de tribu Aser, et de tribu Nephthali, et de dimidia tribu Manasse in Basan, per sortem, urbes tredecim.* 7. *Filiis Merari per familias suas, de tribu Ruben, et de tribu Gad, et de tribu Zabulon, urbes duodecim.* 8. *Dederunt, inquam, filii Israel Levitis urbes has, et suburbana earum, sicut praeceperat Iehova per manum Mosis, per sortem.* 9. *Dederunt ergo de tribu filiorum Iuda, et de tribu filiorum Simeon urbes istas quas vocavit nomine.* 10. *Fueruntque filiis Aharon de familiis Ceath, de filiis Levi: illis enim fuit sors prima.* 11. *Dederuntque eis Ciriath-arba patris Anac (ipsa est Hebron) in monte Iuda, et suburbana eius per circuitum eius.* 12. *Agrum vero eius urbis et villas eius dederunt Caleb filio Iephune in possessionem eius.* 13. *Filiis, inquam, Aharon sacerdotis dederunt urbem refugii homicidae, Hebron, et suburbana eius, et Libna et suburbana eius:* 14. *Et Iathir, et suburbana eius: et Esthemoa, et suburbana eius.* 15. *Holon, et suburbana eius, et Debir, et suburbana eius:* 16. *Et Ain, et suburbana eius, et Iuttah, et suburbana eius: et Beth-semes, et suburbana eius: urbes novem de duabus tribubus istis.* 17. *De tribu vero Beniamin, Gibeon, et suburbana eius: et Geba, et suburbana eius.* 18. *Anathoth, et suburbana eius: Almon, et suburbana eius: urbes quatuor.* 19. *Omnes urbes filiorum Aharon sacerdotum, tredecim urbes et suburbana earum.*

1. *Accesserunt.* Hic posterius narratur quod praecedere debuit. Neque enim civitates refugii prius fuerunt datae, quam assignatae essent Levitis. Huc accedit quod ante dictum fuit, Iosue et Eleazar finem fecisse dividendae terrae. Neque enim vere divisa fuit terra donec sua Levitis habitatio attributa esset. Tenendum igitur, quum sortitio facta fuit decem tribuum nomine, detractas fuisse urbes in terra Chanaan, in quibus Levitae habitarent. Iam enim trans Iordanem sua eis portio obtigerat. Caeterum ubi accedunt Levitae, et ratum esse postulant Dei munus, ut urbes possideant cum suburbiis, probabile est fuisse neglectos, donec causam suam agerent. Sic enim accidere solet dum quisque ad sua curanda attentus est, ut fratrum obliviscatur. Certe turpe fuit vellicari aurem populo, et in memoriam revocari quod Deus de Levitis clare iusserat. Atqui nisi domicilium sibi flagitassent, periculum erat ne iacerent sub dio. Quanquam simul colligere licet, populum incuria et oblivione magis peccasse quam fraudandi consilio, quia non cunctatur simulatque monitus est: imo laudatur eorum obedientia: quod secundum sermonem Iehovae praestiterint quod aequum et rectum erat.

4. *Egressa est sors.* Hic primo describitur urbium numerus: de quo paulo post dicendum erit. Secundo diserte exprimitur, filiis Aharon sortem cecidisse in tribu Iuda, quod non contigit fortuito eventu: quia Deus pro admirabili suo consilio in ea sede eos locavit, ubi statuerat templum sibi eligere. Tertio descenditur ad ipsa urbium nomina, quarum prima refertur Hebron, qua privari aequo animo passus est Caleb. Si quis obiiciat debuisse potissimum Ierusalem illis dari, ubi legitima futura erat statio: solutio facilis est, mediocres urbes, ut ferebat eorum conditio, illis fuisse traditas. Ad haec, Ierusalem nondum tunc erat pacata, quum Iebusaei potirentur eius imperio. Denique absurdum fuisset sedem regiam attribui sacerdotibus. Et in eo melius probata fuit eorum religio et fides, quod sponte migrabant ex natali solo, ut sacris operam impenderent. Nullus enim sacerdos officio functus est, qui non fieret inquilinus. Eorum tamen infirmitati venia data est, quum vicinis urbibus donati sunt, ne molestum esset longinquum iter suscipere ad obeundum suum munus. Porro, quando uni tantum familiae nec admodum populosae tredecim ad habitandum datae sunt urbes, hinc confirmatur quod alibi docui, alias tribus plurimis urbibus fuisse dominatas, quarum nulla fit mentio: idque paulo post certius confirmabitur.

20. *Familiis vero filiorum Cahath Levitarum, qui residui erant de filiis Cahath (fuerunt autem urbes sortis eorum de tribu Ephraim),* 21. *Dederunt, inquam, illis urbem refugii homicidae Sechem, et suburbana eius in monte Ephraim, et Geser, et suburbana eius.* 22. *Et Cibsaim, et suburbana eius: et Bethoron, et suburbana eius: urbes quatuor.* 23. *De tribu vero Dan: Elthece, et suburbana eius: et Gibbethon, et suburbana eius,* 24. *Et Aialon, et suburbana eius: et Gath-rimmon, et suburbana eius, urbes quatuor.* 25. *De dimidia vero tribu Manasse Thaanach, et suburbana eius: Gathrimmon, et suburbana eius: urbes duae.* 26. *Omnes urbes decem, et suburbana earum, familiis filiorum Cahath residuis.* 27. *Porro filiis Gerson de familiis Levitarum, de dimidia tribu Manasse urbem refugii homicidae: Golan in Basan, et suburbana eius: Beesthera et suburbana eius: urbes duae.* 28. *De tribu Issachar, Cision, et suburbana eius: Dabrath, et suburbana eius:* 29. *Iarmuth, et suburbana eius: Engannim, et suburbana eius: urbes quatuor.* 30. *De tribu autem Aser, Misal, et suburbana eius: Abdon, et suburbana eius:* 31. *Helcath, et suburbana eius: et Rehob, et suburbana eius: urbes*

quatuor. 32. *De tribu vero Nephthali urbem refugii homicidae, Cedes in Galil, et suburbana eius: et Hamoth-dor, et suburbana eius: et Carthan, et suburbana eius: urbes tres.* 33. *Omnes urbes Gersonitarum per familias suas, tredecim urbes, et suburbana earum.* 34. *Familiis autem filiorum Merari Levitarum residuorum, de tribu Zabulon: Iocneam, et suburbana eius: Cartha, et suburbana eius:* 35. *Dimnah, et suburbana eius: Nahalal, et suburbana eius, urbes quatuor.* 36. *De tribu vero Ruben: Beser, et suburbana eius: et Iahasa, et suburbana eius.* 37. *Cedemoth, et suburbana eius, Mephaath, et suburbana eius: urbes quatuor.* 38. *Et de tribu Gad, urbem refugii homicidae: Ramoth in Gileath, et suburbana eius: et Mahanaim, et suburbana eius.* 39. *Hesbon, et suburbana eius: Iaazer, et suburbana eius: urbes quatuor.* 40. *Omnes urbes filiorum Merari per familias suas qui residui erant de familiis Levitarum, ut fuit sors eorum, urbes duodecim.* 41. *Omnes urbes Levitarum in medio possessionis filiorum Israel, urbes quadraginta octo, et suburbana earum.* 42. *Fuerunt urbes istae singulae, et suburbana earum per circuitum ipsarum: sic omnibus urbibus istis.* 43. *Dedit itaque Iehova Israeli universam terram de qua iuraverat se daturum eam patribus eorum, et possederunt eam, habitaveruntque in ea.* 44. *Requiem quoque dedit eis Iehova in circuitu prorsus ut iuraverat patribus eorum, neque fuit quisquam qui resisteret illis ex omnibus inimicis eorum: omnes inimicos eorum tradidit Iehova in manum eorum.* 45. *Non cecidit ullum verbum ex omni verbo bono quod loquutus fuerat Iehova ad domum Israel, omnia evenerunt.*

20. *Familiis vero filiorum Cahath.* Cur per singulas tribus dispergi oportuerit Levitas, quaerant lectores apud Mosen. Haec quidem imposita fuerat poena eorum patri ob perfidiam et crudelitatem, quam exercuerat contra Sichimitas: verum loco ignominiae dispersio illis conversa est in maximum honorem, ut tanquam custodes in singulis regionibus dispositi, populum in puro Dei cultu continerent. Fuerunt quidem ubique inquilini: sed cum maxima illa dignitate, ut tanquam Dei procuratores operam darent, ne populus a pietate descisceret. Haec ratio est cur tam diligenter narretur, quot ex quaque tribu illis urbes obtigerint, ut essent ubique in excubiis, ad conservandam sacrorum puritatem.

41. *Omnes urbes Levitarum.* Hic praecipue locus docet quod iam aliquoties attigi, fines aliarum tribuum non ita fuisse restrictos, quin longe maior fuerit numerus urbium, quam fuerit expositus. Satis notum est, tribum Levi minimam fuisse omnium. Cuius ergo aequitatis fuisset quadruplo magis dilatari quam tribum Zabulon, quam vidimus contentam fuisse duodecim urbibus, quum tamen esset populosior? Tribus Issachar numerantur tantum sedecim urbes. Tribus Nephthali novemdecim. In tribu Aser tantum viginti duae referuntur. Certe iniqua fuisset distributio multo plures urbes in habitationem dare paucioribus. Unde colligitur, non tantum villas, quae hic censentur urbium accessio, aptas fuisse ad habitandum: sed alias quoque urbes fuisse comprehensas, de quibus facta non fuit mentio. Denique ex sorte tribus Levi palam apparet quam lata fuerit et amplam aliarum ditio.

43. *Dedit itaque Iehova.* De requie si quis moveat quaestionem, facilis solutio est, ita fuisse territas et metu exanimatas gentes Chanaan, ut sibi nihil magis conducere putarent quam serviliter blandiendo pacem redimere a filiis Israel. Plane itaque subacta erat regio, et habitatio pacata, quum nemo vel molestus esset, vel quidquam moliri auderet, quum nullae minae, nullae insidiae, nulla vis, aut conspirationes. Verum de secundo ambigitur quomodo in possessione terrae sibi promissae locati fuerint filii Israel, et ea potiti sint, ut in eius fruitione ne syllaba quidem ex Dei promissionibus deesset. Atqui ante vidimus multos hostes fuisse illis permixtos. Dei sententia erat, ne quis superstes maneret: multos non expellunt, sed eos admittunt vicinos, ac si communis iis esset haereditas, cum illis etiam paciscuntur: quomodo haec simul convenient, Deum, sicuti promiserat, terrae possessionem dedisse populo, qui tamen hostium viribus, aut pertinacia fuit exclusus ab aliqua parte? Ut species repugnantiae tollatur, discernere convenit inter certam, perspicuam et stabilem Dei fidem in servandis promissis, et inter populi mollitiem ac inertiam, qua factum est, ut Dei beneficium quasi e manibus deflueret. Quodcunque bellum suscepit populus, quamcunque in partem signa movit, parata fuit victoria, nec aliud remorae fuit vel obstaculi, quominus exterminarent omnes hostes, quam voluntarius eorum torpor. Quare etsi non omnes profligarunt quo vacua fieret eis possessio: Dei tamen veritas manifesta emersit atque exstitit, quia nihil illis negotii fuisset reliqua consequi, si oblatas victorias amplecti libitum esset. Summa huc redit, nonnisi per eorum ignaviam stetisse quominus fruerentur solido et integro Dei beneficio: quod ex proximo capite melius liquebit.

CAPUT XXII.

1. *Tunc accersivit Iosue Rubenitas et Gaditas ac dimidiam tribum Menasse,* 2. *Dixitque ad eos: vos custodistis omnia quae praecepit vobis Moses servus Iehovae, et obedistis voci meae in cunctis quae praecepi vobis.* 3. *Non deseruistis fratres vestros iam*

diebus multis usque ad diem hanc, sed custodistis custodiam praecepti Iehovae Dei vestri. 4. *Nunc autem requiem dedit Iehova Deus vester fratribus vestris: quemadmodum dixerat eis: nunc igitur revertimini, et proficiscimini ad tabernacula vestra, ad terram possessionis vestrae, quam dedit vobis Moses servus Iehovae trans Iordanem.* 5. *Tantum observate diligenter ut faciatis praeceptum et legem quam praecepit vobis Moses servus Iehovae, ut diligatis Iehovam Deum vestrum, et ambuletis in omnibus viis eius, servetisque praecepta eius, et adhaereatis ei: atque serviatis ei toto corde vestro, et tota anima vestra.* 6. *Benedixitque eis Iosue, ac dimisit eos, abieruntque in tabernacula sua.* 7. *Dimidiae autem tribui Menasse dederat Moses in Basan, alteri autem eius parti dedit Iosue cum fratribus suis trans Iordanem ad Occidentem. Et etiam quum dimitteret eos Iosue in tabernacula sua, et benedixisset eis,* 8. *Tunc dixit ad eos, dicendo: Cum divitiis multis revertimini ad tabernacula vestra, et cum acquisitione multa valde, cum argento, et auro, et aere et ferro, et vestibus multis valde: dividite spolia inimicorum vestrorum cum fratribus vestris.* 9. *Reversi sunt itaque, et abierunt filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus Menasse a filiis Israel de Silo que est in terra Chanaan, ut irent ad terram Gilead, ad terram possessionis suae, in qua possessionem acceperant secundum sermonem Iehovae per manum Mosis.*

1. *Tunc accersivit Iosue.* Hic refertur missio duarum tribuum et dimidiae, quae sequutae residuum populum fuerant, non ut sibi quidquam acquirerent: sed quia iam extra sortem adepti erant domicilia et agros, ut commune cum fratribus bellum gererent, donec ipsis quoque tranquilla esset sua haereditas. Nunc quia fidi suis fratribus comites et adiutores fuerunt, Iosue emeritos esse pronunciat, atque ita solutos et liberos domum remittit. Quaeritur tamen quomodo ipsos censeat legitima militia perfunctos, quum adhuc occuparetur pars terrae ab hostibus, cuius sola possessio iustum debuit bello finem imponere. Verum si memoria tenemus quod nuper dixi, expeditus erit hic nodus. Si Dei invitationem sequuti essent, et obsecundassent eius virtuti, imo quum illis manum porrigeret, nisi turpiter retrocessissent, nullo periculo et parva molestia confectae fuissent belli reliquiae. Sua igitur desidia recusarunt quod Deus paratus erat largiri. Atque ita factum est ut cessaret pactio qua se obstrinxerant duae tribus et dimidia. Nec enim aliter se obligarant quam ut decem tribus comitarentur, nec minus strenue certarant pro illorum haereditate, quam si par et eadem eorum esset conditio. Nunc quum perseveranter se fideles socios praestiterint, decem vero tribus praesenti fortuna contentae, non postulent, sed potius tacite repudient eorum auxilium, iure datur illis liber reditus ad suos. Laudabilis vero eorum tolerantia, quod taedio impulsi non antevertunt, sed quieti exspectant dum ultro eos accersat Iosue.

5. *Tantum observate.* Temporali stipendio ita eos solvit ac liberat, ut in perpetuum devinciat imperio unius veri Dei. Redire itaque domum permittit: sed hac lege, ut Deo ubicunque sint militent, modum simul praescribit, ut legem eius servent. Sed quoniam ea est humani ingenii vanitas et inconstantia, ut facile evanescat ex cordibus religio, obrepat incuria et contemptus, exigit ab ipsis studium ac diligentiam in lege praestanda. Legem vocat Mosis, ne per aëreas speculationes volitent: sed maneant defixi in ea doctrina, quam didicerant ex fideli Dei servo. Finem quoque et summam legis attingit, ut diligant Deum, et adhaereant ei, quia exterior cultus alioqui parum ponderis haberet. Idem confirmat aliis verbis, ut serviant Deo in toto corde et tota anima, quibus verbis notatur sinceritas.

8. *Cum divitiis.* Quia ante visum est, maiorem partem duarum tribuum relictam fuisse in suis agris trans Iordanem, quum alii ad gerendum bellum traiicerent, aequum erat, quum in otio cum suis familiis vixissent, vel tantum occupati fuissent in domesticis negotiis, contentos esse suo victu, et fructu suorum laborum. Et certe improbe postulassent sibi quidquam ex praeda et spoliis distribui, quum omnium molestiarum et periculorum fuissent expertes. Verum Iosue non in summo iure insistit: sed milites hortatur, ut liberaliter ipsos praedae suae participes faciant. Hic intempestive quispiam disputet, fueritne communis praeda. Neque enim simpliciter pronunciat Iosue deberi quod iniungit: sed tantum admonet quum Dei benedictione ditati fuerint, non fore satis humanos, nisi largi sint et benefici erga fratres: praesertim quia per eos non steterat, quominus ad eandem expeditionem se accingerent. Caeterum quum iubet dividere, non flagitat aequam partitionem, qualis fieri solet inter socios et pares: sed aliquid erogando tollere invidiae et odii materiam.

10. *Devenerunt autem ad limites Iordanis qui erant in terra Chanaan, et aedificaverunt filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus Menasse ibi altare iuxta Iordanem, altare magnum visu.* 11. *Audierunt autem filii Israel dici: Ecce aedificaverunt filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus Menasse altare e regione terrae Chanaan in confinibus Iordanis in transitu filiorum Israel.* 12. *Audierunt, inquam, filii Israel, et convenerunt universus coetus filiorum Israel in Silo, ut ascenderent contra eos ad pugnam.* 13. *Miserunt autem filii Israel ad filios Ruben, et ad filios Gad, et ad dimidiam tribum Menasse, ad terram Gilead, Phinees filium Eleazar sacerdotis.* 14. *Et decem*

principes cum eo, singulos principes per singulas domos avitas ex omnibus tribubus Israel: singuli namque principes familiarum patrum suorum erant in millibus Israel. 15. *Venerunt ergo ad filios Ruben, et ad filios Gad, et ad dimidiam tribum Manasse, ad terram Gilead, loquutique sunt cum eis, disendo:* 16. *Sic dicunt universus coetus Iehovae: Quae est praevaricatio ista, qua praevaricati estis contra Deum Israel, ut avertamini hodie ne eatis post Iehovam aedificando vobis altare, ut rebelletis hodie contra Iehovam?* 17. *An parum nobis est cum iniquitate Peor, a qua necdum sumus mundati etiam hodie, et tamen fuit plaga in coetu Iehovae?* 18. *Vos autem avertimini hodie ne eatis post Iehovam, et erit, vos rebellabitis hodie contra Iehovam, et cras in totum coetum Israel irascetur.* 19. *Et quidem si immunda est terra possessionis vestrae, transite ad terram possessionis Iehovae, in qua habitat tabernaculum Iehovae, et possessiones accipite in medio nostrum, et contra Iehovam ne rebelletis: neque a nobis deficiatis, aedificando vobis altare praeter altare Iehovae Dei nostri.* 20. *Nonne Achan filius Zerah praevaricatus est praevaricatione in anathemate, et contra omnem coetum Israel fuit ira? et ille vir unus non obiit propter iniquitatem suam.*

10. *Devenerunt autem.* Historia apprime memoratu digna quod duae tribus cum dimidia cum in animo haberent monumentum erigere communis fidei, et fraternae concordiae, zelo tamen inconsiderato rationem sequuti sunt, quae merito fratribus suspecta esset. Decem vero tribus, quum putarent impia audacia et temeritate violari cultum Dei, sancta ira accensae arma sumpserunt, ut in proprium sanguinem saevirent, nec placatae fuerunt, nisi iusta satisfactione accepta. Finis exstruendi altaris per se rectus fuit. Propositum enim erat filiis Ruben, et Gad, et Manasse, testari, quamvis fluminis interstitio divisi essent, in religione tamen coniunctos, et mutuum fovere consensum in legis doctrina. Nihil autem minus erat in animo, quam in Dei cultu quidquam novare. Verum non leviter peccarunt, quod praeterito summo sacerdote, et inconsultis fratribus, rem novam aggressi sunt: deinde quod forma ipsa testimonii in sinistram partem trahi poterat. Scimus quam severe lex duo altaria vetuerit (Exod. 20, 24): quia volebat Deus in uno loco tantum coli. Quum itaque ex aspectu statim omnibus in mentem veniret, eos secundum altare statuere, quis non eos sacrilegii damnasset, quod ritum a lege Dei alienum, et degenerem fabricarent? Quum ergo vitiosum opus censeri posset, debuerant certe in re tanta et tam seria fratres suos facere consilii sui participes: praesertim summum sacerdotem praetermittere nefas fuit, quum ex eius ore quaerenda esset Dei voluntas. Reprehensione igitur digni fuerunt, quia perinde ac si soli essent in mundo, non reputarunt qualis possit nasci offensio ex novitate exempli. Quare discamus nihil inconsiderate aggredi, etiam si vitio careat, quin potius semper occurrat Pauli admonitio, non tantum quid liceat spectandum esse, sed quid expediat: praesertim sedulo cavendum ne quo novo exemplo turbemus pios animos (1. Cor. 6, 12 et 10, 23).

11. *Audierunt filii Israel.* Non dubium est quin sancto zelo excanduerint, neque vehementia videri nimia debet, quod ob congeriem lapidum ad delendos suos populares se armaverint. Vere enim et prudenter iudicarunt pessumdari legitimum Dei sanctuarium, eius cultum profanari, sacra violari, dissipari consensum pietatis, ianuam aperiri superstitionum licentiae, si duobus in locis immolarentur Deo victimae: quibus etiam de causis tam graviter totum populum ad unum altare astrinxerat. Non temere itaque decem tribus sacrilegam audaciam in profano altari detestantur. Quare hic nobis illustre proponitur specimen pietatis, ut si videmus corrumpi purum Dei cultum, acerrimi, quantum in nobis erit, simus eius vindices. Non omnibus quidem datus est gladius in manum: sed pro sua quisque vocatione et officio, viriliter et constanter asserere studeat purum religionis statum contra omnes corruptelas. Maxime vero rara laude dignus fuit zelus dimidiae tribus Manasse, quae posthabito carnis respectu, familiae suae non pepercit. Interea fateor hoc quamvis pium studium non caruisse turbulento impetu: quia antequam sciscitati fuerint de fratrum suorum animo, et causam probe tenuerint, properant ad bellum decernendum. Fateor quidem id non fieri nisi sub conditione: quia legatos mittunt, qui causam bene et penitus compertam referant, nec digitum movent ad poenam exigendam, donec facti sint sceleris certiores. Itaque excusari potest iracundiae fervor, dum se ad pugnam comparant, si qua defectio deprehensa fuerit.

16. *Sic dicunt.* Perinde ac si cognitum esset, unico Dei altari hoc secundum esse oppositum, ab obiurgatione incipiunt, et quidem valde dura et aspera. Sumunt igitur hoc pro confesso, exstructum esse altare, in quo duae tribus sacrificia sua offerant. Hic eos fallit opinio, quia in alium usum et finem erat destinatum. Porro si verum fuisset quod animis conceperant, iusta esset tota expostulatio qua utuntur: erat enim clarum defectionis crimen, quidquam mutare in lege Dei, cui obedientia pluris est quam omnes victimae (1. Sam. 15, 22): ac in optima ratione fundata est haec comdemnatio, eos esse apostatas, qui se ab unico altari subducunt.

17. *An parum nobis est.* Scelus amplificant a pertinacia, quod non desinant Deum subinde lacessere suis abominationibus. Proferunt in medium insigne exemplum, ac recentis memoriae. Nam quum a quatuor plagis mundi circumdarent Dei

sanctuarium, quasi boni custodes Dei, quum tradita eis esset rite colendi Dei regula, in qua assiduis exercitiis retinebantur: scortorum tamen illecebris decepti se polluerant in foedis superstitionibus, et adoraverant Bal-Peor. Quia hoc scelere implicitus tenebatur totus populus, non dubitant decem legati socios culpae se adiungere. Quaerunt igitur, annon sufficit nobis iniquitas quam contraximus in idolo Peor? Addunt nondum ab ea se esse mundatos, quasi dicerent nondum penitus sepultam esse memoriam, vel exstinctam Dei vindictam: inde colligunt duas tribus, et dimidiam, dum se impia contumacia a Deo avertunt, et excutiunt eius iugum non tantum sibi male consulere: sed accersere simile exitium toti populo, quia Deus iniuriam suam latius ulcisceter: quod exemplo Achan confirmant, qui quum solus, et clam furatus esset ex anathemate, non solus subiit sacrilegii sui poenam: sed alios quoque secum traxit, quemadmodum visum fuit quosdam cecidisse in acie, omnes autem turpiter fuisse fugatos, quia in populo residebat pollutio. Ratiocinantur autem a minori ad maius: Si flagravit ira Dei contra multos ob clandestinum unius hominis maleficium, multo minus impune cessurum populo, si manifestam idololatriam dissimulet. Inseritur tamen media sententia, ut si altare exstruxerint duae tribus cum dimidia, ac si deterior esset earum conditio, quia non habitarent in terra Chanaan, veniant et potiantur ipsae quoque terra Chanaan, ne prava aemulatione Deum provocent. Hinc autem colligimus non ventoso aliquo impetu fuisse concitatos, quando sua iactura et dispendio, benigne admittere in societatem parati sunt qui sedem alibi et domicilium sibi proposcerant.

21. *Responderunt autem filii Ruben, et filii Gad, et dimidia tribus Manasse, loquutique sunt cum principibus millium Israel:* 22. *Deus deorum Iehova, Deus deorum Iehova ipse novit, et Israel cognoscet, si per rebellionem, et si per praevaricationem in Iehovam, ne serves nos die hac.* 23. *Si cogitavimus aedificare nobis altare, ut averteremur ne iremus post Iehovam, et si ad immolandum super illud holocausta et sacrificium, et si ad faciendum super illud sacrificia prosperitatum, Iehova ipse inquirat.* 24. *Et si non potius timore huiusce rei fecimus hoc dicendo: Cras dicent filii vestri filiis nostris dicendo: Quid vobis et Iehovae Deo Israel?* 25. *Nam terminum posuit Iehova inter nos et vos filii Ruben, et filii Gad, Iordanem, non est vobis portio in Iehova: et cessare facient filii vestri filios nostros, ut non timeant Iehovam.* 26. *Et diximus: Demus nunc operam ut aedificemus altare, non pro holocausto, nec pro sacrificio:* 27. *Sed ut testis sit inter nos et vos, et inter generationes nostras post nos, ut serviamus servitutem Iehovae coram eo in holocaustis nostris, et in sacrificiis nostris, et prosperitatibus nostris: et ne dicant filii vestri cras filiis nostris: Non est vobis pars in Iehova.* 28. *Diximus itaque: Et erit, si dixerint nobis aut generationibus nostris cras, tum dicemus: Videte similitudinem altaris Iehovae quod fecerunt patres nostri, non pro holocausto, neque pro sacrificio, sed ut testis sit inter nos et vos.* 29. *Absit a nobis ut rebellemus contra Iehovam, et avertamur hodie ne eamus post Iehovam, aedificando altare pro holocausto, pro oblatione, et pro sacrificio, ultra altare Iehovae Dei nostri quod est ante tabernaculum eius.* 30. *Porro quum audisset Phineas sacerdos, et principes coetus, capitaque millium Israel qui cum eo erant, verba quae loquuti fuerant filii Ruben, et filii Gad, et filii Manasse, placuit in oculis eorum.* 31. *Dixitque Phinees filius Eleazar sacerdotis filiis Ruben, et filiis Gad, et filiis Manasse: Hodie novimus quod in medio nostri sit Iehova, quod non praevaricati sitis contra Iehovam praevaricationem istam: tunc liberastis filios Israel de manu Iehovae.* 32. *Reversus est igitur Phinees filius Eleazar sacerdotis, et principes illi a filiis Ruben, et a filiis Gad, de terra Gilead ad terram Chanaan ad reliquos filios Israel, et retulerunt eis rem.* 33. *Placuitque res in oculis filiorum Israel, atque benedixerunt Deo filii Israel: neque decreverunt ascendere contra eos ad pugnam, ut disperderent terram in qua filii Ruben et filii Gad habitabant.* 34. *Vocaverunt autem filii Ruben et filii Gad altare Hed, dicendo: Quia testis erit inter nos quod Iehova est Deus.*

21. *Responderunt autem.* Status causae in definitione versatur. Excusant enim filii Ruben, Gad et Manasse, sibi alium fuisse animum, atque ita crimen diluitur: quia alia est facti qualitas, quam alii putabant. Quod autem non tumultuantur, nec iurgium movent ob factam sibi iniuriam, exemplum est rarae modestiae quod nobis ad imitationem proponitur, ut si quando iniuste et falso quod recte a nobis factum est vituperari ab imperitis contingat, nobis sufficiat reprehensionem ita refellere, ut purgati simus. Porro quo plus fidei sibi acquirant, meliusque testatam faciant suam integritatem, gravi obtestatione scelus cuius suspecti erant a se reiiciunt. Pondere etiam non caret ἀναδίπλωσις, Deus deorum Iehova, Deus deorum Iehova, qua etiam vehementia confirmant quam fideliter perseverare cupiant in legis doctrina, et quantopere abhorreant a contrariis superstitionibus. Quia autem eorum consilium hominibus non patebat, et pro cuiusque sensu expositum erat variis sententiis, ideo ad Dei iudicium provocant, seque offerunt ad subeundam poenam, si agnoscat aliquid perperam fuisse aggressos. Caeterum ut probent se hypocritis non esse similes, qui perdita improbitate Deum iudicem centies appellant quum tamen intus convicti teneantur, non modo conscientiam obtendunt: sed simul

pronunciant totum populum fore testem, ac si dicerent, re ipsa palam fore sibi nunquam fuisse in animo comminisci novum Dei cultum: et recte interpretantur quomodo altare fuisset illicitum, nempe si illic instituissent mactare sua sacrificia. Neque enim lex simpliciter acervos lapidum damnavit: sed voluit uno tantum in loco sacrificia offerri ad retinendum in una fide populum, ne discerperetur religio, ne daretur licentia hominum temeritati, et ita quisque post sua commenta difflueret. Ita videmus qualitate facti monstrata, detestationem tolli quam decem tribus conceperant. Improprie quidem, sed apte pro ruditate sensus nostri Deus statuitur supra omnes deos. Neque enim aliis conferri posset nisi plures essent. Itaque fugiendae absurditatis causa, aliqui de angelis exponunt, quod tametsi alicubi bene quadrare fateor, nego tamen esse perpetuum. Nec vero durum videri debet, eum qui unicus est ac solus, vocari tamen Deum deorum quia parem non habeat: sed emineat supra omnem celsitudinem, adeoque sua gloria obscuret, ac in nihilum redigat omnia deitatis nomina, quae in mundo celebrantur. Ita haec loquutio referri debet ad communem vulgi sensum.

26. *Et diximus.* Crassa quidem impietas, cuius rei acti fuerant, probe refutata fuit: non tamen videntur omni ex parte fuisse extra culpam, quia lex vetat quaslibet statuas erigere (Exod. 20, 4. Levit. 26, 1. Deut. 5, 8). Verum excusatio facilis est, non alias statuas damnari, nisi quae ad Deum repraesentandum spectant. Interea congeriem lapidum erigere trophaei loco, vel in testimonium miraculi, vel in memoriam insignis Dei gratiae nusquam lex prohibuit: alioqui et Iosue, et post eum multi sancti iudices ac reges se profana novitate inquinassent. Verum nihil aliud Deo displicuit, nisi hominum mentes deorsum trahi, ut crasso et terreno modo coleretur. Satis ergo superque a noxa se eximunt filii Ruben, Gad, et Manasse, dum profitentur non alium fore usum altaris, quam ut vinculum sit fraternae coniunctionis, et iustam rationem adferunt: quia periculum erat ne longo temporis progressu decem tribus alias excluderent tanquam alienas, quod non eandem terram incolerent. Nam quia regio trans Iordanem non fuerat initio comprehensa in foedere, poterat diversa habitatio movere litem dissidii. Posteris itaque suis tempestive consulunt, ut altari, quasi publicis tabulis, ius suum tueri queant: ut ita alii alios mutuo agnoscant, et communiter serviant uni Deo.

30. *Porro quum audisset.* Recte zelo suo temperant Phinees et legati, dum morosius non insistunt, nec urgent conceptum praeiudicium, sed excusationem blande et libenter admittunt. Multos enim, si qua re offensi sint et exasperati, placare nulla defensio potest, quin semper reperiant quod maligne et inique carpant potius quam rationi cedere videantur. Atque hoc exemplum observatu dignum est, ut si quando re non satis cognita sumus offensi, a pertinacia caveamus: sed potius statim deflectamus ad aequitatem. Porro quod puri a scelere reperti sint filii Ruben, Gad, et Manasse, id Dei gratiae adscribunt Phinees et legati. Nam his verbis: *Novimus quod Iehova sit in medio nostri*, significant Deum sibi fuisse propitium, et curam gessisse ipsorum salutis. Quod diligenter observandum est: quia inde rursum colligitur, nos a Deo nunquam deficere, vel ad impietatem prolabi, nisi nos deserat, et derelictos coniiciat in sensum reprobum. Ergo omnis idololatria ostendit iam ante alineatum fuisse Deum, ut poenas scelerum iusta excaecatione exigeret. Interea tenendum, non aliter nos perstare in pietate, nisi quamdiu Deus praesto adest, nosque manu sua sustinet, ac spiritus sui virtute confirmat ad perseverantiam. Dicunt Phinees et legati, se fuisse liberatos a filiis Ruben, Gad, et Manasse: quia iam amplius non sit metuenda Dei vindicta ubi purgata est omnis sceleris suspicio. Similis tandem in toto populo aequitas et humanitas se profert, quia defensionem suorum amplexi gratias agunt Deo, quod populum suum immunem a piaculo servaverit. Et quamvis subito incaluerant sedatis tamen animis discedunt. Similiter duae tribus et dimidia sedulo ad praestandum officium incumbuut, ubi nomen imponunt altari, quod rectum eius usum docendo ab omni superstitione populum retrahat.

CAPUT XXIII.

1. *Fuit autem post dies multos postquam requiem dedit Iehova Israeli ab omnibus inimicis eorum in circuitu, Iosue senuit, et venit in dies:* 2. *Tunc vocavit Iosue omnem Israel, seniores eius, et capita eius, et iudices eius, et praefectos eius, dixitque ad eos: Ego senui, et veni in dies:* 3. *Vosque vidistis omnia quae fecerit Iehova Deus vester omnibus gentibus istis in conspectu vestro, quod Iehova Deus vester pugnaverit pro vobis.* 4. *Videte, sorte distribui vobis gentes istas residuas in haereditatem per tribus vestras, a Iordane, atque omnes gentes quas disperdidi usque ad mare magnum ab occasu solis.* 5. *Iehova autem Deus vester ipse propulsabit eas a facie vestra, et expellet a conspectu vestro, et iure haereditario possidebitis terram earum, quemadmodum loquutus est Iehova Deus vester vobis.* 6. *Roborate igitur vos valde, ut custodiatis, et faciatis quidquid scriptum est in libro legis Mosis, ut non recedatis ab eo neque ad dextram, neque ad sinistram.* 7. *Neque commisceamini gentibus istis quae remanent vobiscum, et nomen deorum earum ne commemoretis, nec adiuretis, neque serviatis*

eis, neque incurvetis vos eis. 8. *Sed Iehovae Deo vestro adhaereatis, sicut fecistis usque ad diem hanc.* 9. *Propterea expulit a facie vestra gentes magnas et fortes, nec stetit quisquam in conspectu vestro usque ad diem hanc.* 10. *Vir unus ex vobis persequutus est mille, quia Iehova Deus vester est qui pugnat pro vobis, sicut loquutus fuerat vobis.* 11. *Custodite valde super animabus vestris ut diligatis Iehovam Deum vestrum.*

Hic narratur solennis contestatio, qua usus est Iosue sub tempus mortis, ut purum Dei cultum sibi superstitem relinqueret. Etsi autem hic pax et quies qua potiti sunt Israelitae inter gentes Chanaan pro eximio Dei beneficio censetur: repetere tamen memoria convenit quod ante docui, eorum ignavia factum esse, ut inter hostes suos habitarent, quos profligare et abolere difficile non erat. Sed merito laudatur Dei indulgentia, quod eorum ingratitudini ignoverit. Pia etiam sollicitudo Iosue omnibus qui aliis praesunt ad imitationem hic proponitur. Nam sicuti paterfamilias non satis providus reputabitur, si tantum de suis liberis usque ad vitae finem cogitat, nisi curam suam longius extendat, et quoad in se est studeat etiam mortuus prodesse: ita boni magistratus et praefecti prospicere debent, ut quem relinquunt bene compositum statum, confirment ac prorogent in longum tempus. Hac ratione scribit Petrus se daturum operam, ut quum migraverit e mundo, suarum tamen admonitionum memor sit ecclesia, fructumque inde percipiat (2. Pet. 1, 15). Quod dicitur vocasse totum Israelem, continuo autem post subiicitur, seniores eius, et capita, et iudices, et praefectos, sic interpretor, omnibus quidem fuisse permissum, ut venirent, sed conventum indictum fuisse capitibus ac praefectis. Atque ita hoc posterius membrum mihi exegeticum esse videtur. Et certe nullo modo credibile est totum populum fuisse vocatum: neque etiam fieri potuit. Hoc itaque modo vocatus est populus quia senioribus, iudicibus, et aliis mandatum fuit ut venirent, et secum adducerent voluntarios quosque. Recitatur quidem duplex sermo Iosue: sed mihi videtur scriptor historiae, breviter, ut fert linguae usus, totius concionis summam perstringere, deinde latius persequi ac complecti quae praetermiserat. In hac, quae priorem locum obtinet, brevitate, Iosue populum ad certam continuae et infatigabilis Dei gratiae fiduciam hortatur atque animat. Nam quum experti essent Deum in omnibus esse veracem, nulla in posterum dubitatio relinquebatur, quin eosdem tuto sperarent successus in hostibus vincendis ac perdendis. Sortitionem quoque qua illis residuam terram distribuerat, tanquam arrham vel pignus indubiae fruitionis in medio illis statuit: quia non temere, sed Dei iussu suam cuique sedem, suosque fines descripserat.

6. *Roborate igitur.* Iam modum vincendi ostendit, ne crassam securitatem, ut saepe fieri solet, loco fiduciae arripiant. Deum igitur propitium illis fore affirmat, et quidquid aggressi fuerint feliciter cessurum promittit, si modo in legis obedientia persistant. Hypocritae quamvis secure Deum contemnant ac derideant, eum tamen vellent sibi habere obstrictum: imo plenis buccis non sine ludibrio iactant eius promissiones. Atqui vera fides sic in Deum recumbit, ut simul homines in eius timore retineat. Denique ut inveniatur Deus, sincere quaerendus est: et si respici ab eo cupimus, cavendum ne terga ei obvertamus. Verbo roborandi, ut alibi dictum est, serium studium designat: quia in tanta imbecillitate nemo ad servandam legem se penitus accinget, nisi supra vires nitatur. Notanda etiam verae obedientiae definitio, quae hic ex Mose repetitur, ne deflectamus ad dextram vel sinistram (Deut. 5, 32).

7. *Neque commisceamini.* Diserte admonet non aliter probe satisfacturos esse officio, nisi attente sibi caveant ab omnibus corruptelis: quod valde necessarium fuit illis praecipere. Undique enim circumdati erant Sathanae laqueis, et scimus quanta eorum fuerit ad superstitiones propensio, vel potius quam praeceps cupiditas. Primo igitur vetat ne interior gentium necessitudo scelerum societate eos implicet, misceri enim hoc loco tantundem valet, atque apud Paulum iugum ducere (2. Cor. 6, 14). Denique primo idololatriae fomenta vel illecebras removet: deinde ipsam idololatriam detestatur. Notandum vero quod neque genuflexionem, neque sacrificia, neque alios ritus exprimit: sed perversos omnes cultus designat vocibus memorandi et iurandi. Unde colligimus detrahi Deo suum honorem, ubi ex omnibus quae sibi vendicat vel tantillum ad idola transfertur. Itaque concludit ut Deo uni adhaereant: quod tantundem valet atque in solidum esse addictos.

9. *Propterea expulit.* Significat modo ne ipsi mutentur, Deum ex sua parte minime fore mutabilem. Itaque modo sibi Dei favorem concilient, continuum victoriarum tenorem fore asserit. Tandem iterum hortatur, ut quantum illis cara est sua vita et salus, attenti sint ad Deum amandum. Ex quo fonte oriuntur omnia vera obsequia, quia nisi liberaliter propensoque affectu eum colamus, frustra mores nostros componere studebimus ad externam legis formam.

12. *Quia si avertendo aversi fueritis, et adhaeseritis residuis gentibus istis, residuis, inquam, istis quae sunt vobiscum: et affinitatem contraxeritis cum eis, et misceatis vos cum eis, et ipsae vobiscum:* 13. *Iam nunc scitote quod posthac Iehova Deus vester non expellet omnes gentes istas a facie vestra: sed potius erunt vobis in*

laqueum, et offendiculum, et flagellum in lateribus vestris, et in spinas in oculis vestris, donec pereatis e terra optima ista, quam dedit vobis Iehova Deus vester. 14. *En autem ego ingredior hodie viam universae terrae: cognoscite ergo toto corde vestro, et tota anima vestra quod non cecidit verbum unum ex omnibus verbis optimis quae loquutus est Iehova Deus vester super vos: omnia evenerunt vobis, non cecidit ex eis verbum unum.* 15. *Sicut ergo evenit vobis omne verbum bonum quod loquutus est Iehova Deus vester ad vos, sic adducet Iehova super vos omne verbum malum, donec disperdat vos e terra optima ista, quam dedit vobis Iehova Deus vester.* 16. *Quum transgressi fueritis pactum Iehovae Dei vestri quod praecepit vobis, et abieritis, et servieritis diis alienis, incurvaveritisque vos eis, irascetur furor Iehovae contra vos, et peribitis cito e terra optima quam dedit vobis.*

12. *Quia si avertendo.* Minas adiungit ex trita legis methodo, ut si forte dulcedine gratiae Dei non satis tangantur, metu saltem excitentur ad officium. Turpe quidem est, ubi blande invitat Deus homines, non statim eos occurrere, ut prompto et alacri obsequio respondeant: sed ea est carnis socordia, ut semper minarum stimulis indigeat. Iosue ergo usitatam in lege rationem tenet, dum terrorem iniicit Israelitis, nisi oblatum Dei favorem sponte amplecti studeant. Porro haec denunciatio non semel illis facta est, gentes Chanaan fore stimulos ad pungenda eorum latera, et in spinas configendis eorum oculis si illis assuescerent (Num. 33, 55). Primo quia terram illam sibi Deus consecraverat, purgari volebat inquinamentis omnibus: deinde quia videbat quam proclive esset, populum malis exemplis corrumpi, huic quoque malo mederi volebat. Iam quum ab una parte pro nihilo duceret populus, terram impiis superstitionibus contaminari, et illic idola coli pro vero Deo: ab altera parte contagionem nimis cupide ex earum vitiis traheret, iusta fuit tam crassi contemptus merces, sentire molestos et infestos, quibus male pepercerat. Porro quod tam Moses quam Iosue minati fuerant, palam fuisse completum satis superque liquet ex libro Iudicum. Neque tamen prorsus inutilis fuit haec vindictae Dei promulgatio: quia mortuo Iosue animos sumpserunt ad bellandum. Verum evanidus fuit ardor ille, ac paulo post initiati sunt nefandis gentium sacris. Unde perspicitur humani ingenii intemperies ad perversos cultus, quae nullis fraenis cohiberi satis potest. Nunc expendere convenit quatenus ad nos pertineat haec doctrina. Peculiare quidem fuit veteri populo hoc mandatum, ut deletis gentibus Chanaan separati essent ab omnibus profanis sordibus. Nobis hodie certa regio quae nos disterminet, definita non est: neque gladio armati sumus ad impios omnes occidendos: tantum cavendum est ne qua propior necessitudo scelerum societate nos involvat. Nam plus quam difficile est, ubi sponte nos miscemus, non aliqua labe vel macula aspergi. Sed hoc caput quia alibi expositum fuit, leviter tantum iam attingo.

14. *En autem ego.* Quoniam statutum est omnibus semel mori (Heb. 9, 27), dicit Iosue sibi instare exitum qui manet cunctos homines, quia ipse quoque mortalis natus sit. Haec porro verba ad populi consolationem accommodat, ne se immodico moerore excrucient propter orbitatem, quum illis ereptus fuerit. Neque enim dubium est, quin reliquerit inaestimabile sui desiderium, quum populus quasi capite ablato truncum se et mutilum videret. Ergo admonet, quum vitae curriculum suo quasi stadio finitum sit, non esse poscendum, ut alia sit sua quam totius humani generis conditio. Interea non significat promiscuam esse omnibus moriendi formam, quia semen incorruptibile coelestis doctrinae fideles ab incredulis discernit, ne pariter intereant: sed hic tantum attingit quod commune est, nempe peracto vitae cursu e mundo migrare. Summa autem sermonis huc redit, quemadmodum beneficiis, et promissionum suarum eventu Deus se veracem probaverat: ita non irritas nec inanes fore eius minas, quin ultimo eorum interitu ulciscatur cultus sui profanationem.

CAPUT XXIV.

1. *Congregavit itaque Iosue omnes tribus Israel in Sichem, vocavitque seniores Israel, et capita eius, iudicesque eius, ac praefectos eius: steteruntque coram Deo.* 2. *Dixitque Iosue ad universum populum: Sic dicit Iehovah Deus Israel: Trans flumen habitaverunt patres vestri a saeculo, ut Thare pater Abraham, et pater Nachor, servieruntque diis alienis.* 3. *Et tuli patrem vestrum Abraham e loco qui erat trans flumen, et deduxi per universam terram Chanaan: multiplicavique semen eius, et dedi ei Isaac.* 4. *Et dedi ipsi Isaac Iacob et Esau: tradidique ipsi Esau montem Seir, ut possideret eum: Iacob autem et filii eius descenderunt in Aegyptum.* 5. *Misique Mosen et Aharon et percussi Aegyptum, quemadmodum feci in medio eius, et postea eduxi vos.* 6. *Et eduxi patres vestros ex Aegypto, devenistisque ad mare, et persequuti sunt Aegyptii patres vestros cum curribus, et equitibus usque ad mare rubrum.* 7. *Tum clamaverunt ad Iehovam, et posuit caliginem inter vos et Aegyptios: induxitque super eum mare, ac operuit eum: et viderunt oculi vestri quae feci in Aegypto, et habitastis in solitudine in diebus multis.* 8. *Postea adduxi vos ad terram Emorrhaei habitantis trans Iordanem: praeliatique sunt vobiscum, et tradidi eos in manum vestram:*

possedistisque terram eorum, ac delevi eos a facie vestra. 9. *Surrexit autem Balac filius Sippor rex Moab, et praeliatus est cum Israel misitque et vocavit Bileam filium Beor, ut malediceret vobis:* 10. *Et nolui audire Bileam, sed benedixi benedicendo vobis, et liberavi vos e manu eius.* 11. *Transistisque Iordanem, et venistis ad Iericho: pugnaveruntque contra vos viri Iericho, Emorrhaeus, et Perizaeus, et Chananaeus, et Hittaeus, et Girgasaeus, et Hivaeus, et Iebusaeus: tradidique eos in manum vestram.* 12. *Et misi ante vos crabrones, qui expulerunt eos a facie vestra, duos reges Emorrhaei, non gladio tuo, nec arcu tuo.* 13. *Dedique vobis terram in qua non laborastis, et urbes quas non aedificastis, et habitastis in eis: vineas et oliveta quae non plantastis, comeditis.* 14. *Nunc ergo timete Iehovam, et servite ei in perfectione, et veritate, et auferte deos quibus servierunt patres vestri trans flumen, et in Aegypto, et servite Iehovae.*

1. *Congregavit itaque.* Iam meo iudicio fusius explicat quae ante brevius retulit. Neque enim consentaneum fuisset bis eadem de causa populum extrahere in alienum locum. Ergo repetitione series historiae contexitur. Ideo particulam expletivam, *Itaque* posui, quae coeptam narrationem continuet. Exprimit autem quod ante tacuerat, stetisse omnes coram Deo, quo sanctior dignitas et religio conventus designatur. Neque enim dubium quin solenni ritu invocaverit Iosue Dei nomen: et tanquam in eius conspectu ad populum concionatus sit, ut reputarent pro se quisque, Deum omnium quae agebantur esse praesidem, nec privatum negotium se illic tractare: sed sacrum et inviolabile pactum confirmare cum ipso Deo. Adde quod paulo post additur, illic fuisse sanctuarium: unde probabile est, arcam foederis eo fuisse traductam, non mutandi loci causa, sed ut in actione tam seria se sisterent ad terrestre Dei tribunal. Nulla enim religio vetabat, arcam moveri: et locus Sichem non procul distabat.

2. *Trans flumen.* Exordium sumit a gratuita eorum adoptione, qua sic Deus eos anteverterat, ne quam praestantiam, vel quod meritum iactare possent. Nam actiore vinculo eos sibi Deus devinxerat, quod quum reliquis pares essent, eos tamen sibi collegerat in peculium non alio respectu quam meri beneplaciti. Porro ut clare appareat nihil esse in quo glorientur, ad suam originem ipsos adducit, et commemorat patres ipsorum in Chaldaea sic habitasse, ut communiter idola cum aliis colerent, nec quidquam differrent a vulgo. Unde colligitur, Abraham quum in idololatria demersus esset, fuisse quasi ab inferis extractum. Iudaei quidem ut falsam generis dignitatem sibi arrogent, fabulantur patrem suum Abraham, quum nollet ignem chaldaicum pro deo agnoscere, profugum fuisse a patria. Verum si ad consilium spiritus attendimus, nihilo magis eximitur a publici erroris culpa quam Thare et Nachor. Quorsum enim dicitur patres populi servisse diis alienis, et Abraham inde fuisse ereptum, nisi ut in ipsis primordiis refulgeat gratuita Dei misericordia? Nam si reliquis dissimilis fuisset Abraham, eum sua pietas discerneret. Atqui hoc nominatim agitur ne propria dignitate excellat quae obscuret Dei gratiam: sed ut posteri agnoscant quum esset perditus, excitatum fuisse a morte in vitam. Caeterum fuit hoc incredibile et simile portento, quum adhuc superstes esset Noe, non modo passim in mundo grassatam fuisse idololatriam: sed in familiam quoque Sem penetrasse, in qua saltem purior vigere debuerat religio. Certe quantum in hac parte vesanus et indomabilis hominum sit furor inde cognoscitur: quod sanctus patriarcha, cui peculiaris data fuerat Dei benedictio, fraenare suos posteros non potuerit, quin relicto vero Deo, se ad superstitiones prostituerent.

3. *Et tuli patrem.* Hoc verbo melius confirmatur quod nuper docui, Abraham non propria virtute emersisse ex profunda ignorantia et errorum abysso, sed inde manu Dei fuisse eductum. Neque enim dicitur ultro Deum quaesiisse, sed fuisse ab eo sumptus, et alio traductus. Beneficia sua amplificat quod in longa peregrinatione mirabiliter Abraham incolumem servaverit. Unde quod sequitur scrupulum aliquem parit, quod Deus multiplicaverit semen Abrahae: et tamen dederit ei solum Isaac, quia non nisi eius fit mentio. Sed haec comparatio singularem erga eos Dei gratiam illustrat, quod quum numerosa esset alioqui Abrahae soboles, solus eorum pater gradum legitimi haeredis tenuerit. Eodem sensu mox subiicitur, quum fratres germani et gemelli essent Esau et Iacob unum ex duobus fuisse retentum, altero praeterito. Videmus ergo ut magnifice tam in persona Ismael et fratrum, quam Esau, Dei clementiam et bonitatem extollat erga Iacob, ac si diceret genus eius non aliis praecellere, nisi quia sic Deo placuit.

4. *Iacob autem et filii eius.* Post relegationem Esau narratur descensus Iacob in Aegyptum, quia tametsi tantum uno verbo attingitur, amplam tamen, et uberem, et luculentam paterni Dei favoris materiam comprehendit. Nec vero dubium est, quamvis autor libri splendidis elogiis non extollat singula miracula, quin tamen summam liberationis quoad sufficeret exposuerit Iosue populo. Primo virtutes designat in Aegypto editas: deinde celebrat transitum maris rubri, ubi illis inaestimabili potentia opitulatus erat Deus. Tertio tempus commemorat quo peregrinati sunt in deserto.

8. *Postea adduxi vos.* Tandem de victoriis disserere incipit, quae viam patefecerunt ad sedes occupandas. Etsi enim regio trans Iordanem in haereditate promissa non fuerat: ex quo tamen

Deus suo decreto eam terrae Chanaam adiunxit, tanquam beneficii sui cumulum, non abs re Iosue eam simul copulat, ut Dei liberalitatem erga populum commendet: nec tantum praedicat virtute Dei fretos fuisse armis et viribus superiores: sed etiam defensos contra exitiales insidias, quibus adortus eos fuerat Balac. Etsi enim nihil impostor Balaam diris et exsecrationibus magicis poterat: valde tamen profuit in evertenda eius malitia admirabilem Dei potentiam cernere. Nam perinde fuit ac si consertis manibus cum noxis omnibus confligeret. Iam quo certius persuadeat non tantum Deo duce ipsos vicisse, sed sola eius potentia: repetit quod legitur apud Mosen (Deut. 7, 20), immissos fuisse crabrones, qui sine hominum manu hostes prosternerent. Hoc autem illustrius fuit miraculum, quam si alio modo fusi, fugati, et profligati essent. Nam qui praeter opinionem nullo negotio fuerunt victores, quamvis fateantur prosperum belli eventum Dei donum esse: mox tamen eius laudem superbia excaecati ad suum consilium, industriam, et fortitudinem transscribunt. Verum ubi per crabrones res efficitur, indubie asseritur Dei virtus. Itaque concluditur, populum non suo gladio neque arcu acquisiisse terram, quod (Psalmo 44, 4) repetitur, et videtur hinc esse sumptum. Postremo ubi admonuit, populum fructus alienis laboribus partos comedere, hortatur ut Deum, sicut eius beneficentia meretur, diligat.

15. *Quod si molestum est vobis servire Iehovae, eligite vobis hodie quos colatis: sive deos, quibus servierunt patres vestri, qui fuerunt trans flumen, sive deos Emorrhaei, in quorum habitatis terra: ego vero et domus mea colemus Iehovam.* 16. *Cui respondit populus, dicens: Absit a nobis ut derelinquamus Iehovam, serviendo diis alienis.* 17. *Iehova enim Deus noster ipse est qui eduxit nos et patres nostros e terra Aegypti, e domo servorum, et qui fecit in oculis nostris signa ista magna: servavitque nos in omni via per quam ambulavimus, et in omnibus populis per quorum transivimus medium.* 18. *Expulitque Iehova omnes populos, atque adeo Emorrhaeum habitatorem terrae a facie nostra: etiam nos serviemus Iehovae, quia ipse est Deus noster.* 19. *Dixitque Iosue ad populum, Non poteritis servire Iehovae, quia Deus sanctus est, Deus aemulator est: non parcet sceleribus vestris, atque peccatis vestris.* 20. *Si dereliqueritis Iehovam, et servieritis deo alieno, convertet se et malefaciet vobis, consumetque vos, postquam benefecerit vobis.* 21. *Cui respondit populus: Nequaquam: sed Iehovae serviemus.* 22. *Dixitque Iosue ad populum: Testes estis contra vos quod vos elegeritis vobis Iehovam ut illi serviatis. Et dixerunt: Testes.* 23. *Nunc ergo auferte deos alienos, qui sunt in medio vestri, et inclinate cor vestrum ad Iehovam Deum Israel.* 24. *Cui respondit populus, Iehovae Deo nostro serviemus, et voci eius obediemus.*

15. *Quod si molestum est.* Videtur hic parum respicere Iosue quid deceat probum et cordatum ducem. Si populus relicto Deo post idola abreptus fuisset, illius erat de impia et scelesta defectione poenam exigere. Nunc vero optione data, servire Deo velint necne, habenas laxat, quo audacius ruant ad peccandi licentiam. Absurdius etiam quod sequitur, ubi negat Deo posse servire: ac si consulto impellere ipsos vellet ad excutiendum iugum. Atqui dubium non est, quin spiritus instinctu gubernata fuerit eius lingua ad excutiendos illorum sensus. Nam ubi Deus homines sub imperium suum cogit, plerumque satis voluntarii sunt ad profitendum studium pietatis, a quo tamen statim defluunt: ita aedificant sine fundamento. Id fit quia nec de sua imbecillitate satis, ut par erat, diffidunt, nec reputant quam difficile sit totos se Deo addicere. Quare serio examine opus est, ne levi motu in arduum feramur, atque ita inter primos conatus nos successus destituat. Hoc consilio Iosue probationis causa Iudaeos emancipat, ut tanquam soluti et sui iuris de integro eligant quem Deum velint colere, non ut a vera religione abigat, qui iam plus satis erant proclives: sed ne inconsiderate promittant quod paulo post violent. Scopus enim Iosue fuit renovare foedus ac sancire cum Deo iam percussum, ut videbimus. Non abs re igitur illis datur eligendi libertas, ne postea necessitatem obtendant, ubi se proprio consensu obligaverint. Interea ut pudorem ipsis incutiat, se in Dei cultu cum domo sua perseveraturum testatur.

16. *Cui respondit populus.* Hic iam non poenitendus fuit fructus optionis datae, ubi populus non iurat in alterius verba, nec quod aliunde dictatum fuit quasi pro obsequio ratum habet: sed nefas esse pronunciat a Deo desciscere. Atque ita ad foederis confirmationem non parum valet, quod sibi ultro legem imponit. Summa responsi est, quum Deus ipsos mirabili redemptione sibi acquisierit in populum peculiarem, perpetuo auxiliatus sit, atque ostenderit se ipsis esse in Deum, detestabilem fore ingratitudinem, si eo repudiato, ad deos alienos desciscant.

19. *Dixitque Iosue.* Hic vero prorsus absurde facere videtur Iosue, qui promptum et alacre populi studium terrore frangit. Quorsum enim negat posse servire Deo, nisi ut ipsa ἀδυνάμεια eos in desperationem coniiciat, qua a timore Dei alienari necesse fuit? Verum hac quamvis aspera contestatione socordem populum, et securitate hebetem expergefieri necesse fuit: quod videmus saltem momentaneo successu non caruisse. Neque enim animos despondent, vel segniores redduntur: sed hoc

obstaculo superato, intrepide respondent, se in officio constantes fore. Denique non deterret eos Iosue, quominus Deo serviant: sed tantum quam refractarii sint ac immorigeri exponit, ut ingenium mutare discant. Sic Moses in cantico, quum videtur divortium inter Deum et ipsos facere, nihil aliud quam eos pungit et acuit, ne sui similes esse pergant. Simpliciter quidem ratiocinatur Iosue a Dei natura: sed praecipue stylum stringit in perversos mores, et indomitam contumaciam populi. Pronunciat Deum esse sanctum, et zelotem. Id certe ab eius cultu homines minime prohiberet: sed hinc sequitur, impuris, sceleratis, profanisque eius contemptoribus, et quibus nulla religio est eius iram provocare, nihil esse cum eo negotii, quia implacabilem sentient. Caeterum ubi dicitur non parsurus eorum sceleribus, non statuitur generalis regula: sed dirigitur ad immorigeros homines sermo, ut saepe alias. Neque etiam agitur de quibuslibet, vel specialibus delictis, sed de crassa Dei abnegatione, sicuti proximus versus demonstrat. Ideoque liberius respondet populus se fore Dei cultorem.

22. *Dixitque Iosue.* Nunc tenemus in quem hactenus scopum collimaverit Iosue: non ut populus metu exanimatus a religione excideret: verum ut sanctior esset obligatio, ex quo ultro appetiverant eius imperium, in eius fidem ac clientelam se contulerant, ut degerent sub eius patrocinio. Se ergo propria conscientia perfidiae reos ac convictos fore agnoscunt nisi fidem praestiterint. Etsi autem non simulate professi sunt se ad sui damnationem fore testes: quam leviter tamen elapsa sit huius promissionis memoria patet ex libro Iudicum. Nam mortuis senioribus celeriter ad varias superstitiones distracti sunt. Quo exemplo docemur quam multiplices fallaciae occupent hominum sensus, et quam flexuosi recessus hypocrisin et vanitatem occultent, dum se ipsos vana fiducia decipiunt.

23. *Nunc ergo auferte.* Qui fieri potest ut nuper tam rigidi superstitionis vindices idolis apud se locum dederint? et tamen id verba sonant, ut e medio sui auferant deos extraneos. Si recipimus domos eorum adhuc fuisse pollutas idolis, quasi in illustri speculo cernere licet, ut suaviter sibi maior pars hominum indulgeat in vitiis, quae inexorabili severitate contra alios persequitur. Sed quia verisimile mihi non est post caedem Achan ausos fuisse manifestis sacrilegiis se polluere, libenter ad eorum affectum refero, ut procul omnia falsorum deorum figmenta a se abigant. Nam ante hoc eodem capite hortatus est, ut auferrent deos quibus servierant patres ipsorum trans flumen, et in Aegypto. Atqui nemo putabit idola Chaldaeae reposita fuisse in eorum sacrariis, vel etiam secum asportasse ex Aegypto spurcitias, quae hostilis inter Deum et ipsos dissidii causa forent. Sensus ergo simplex est, renuncient omnibus idolis, ac se abdicent omni profanatione, quo solum Deum pure colant. Nam et huc tendit particula. *Ut inclinent cor ad Iehovam*, quod tantundem valet atque in eo acquiescere, vel ita adiicere animum ad eius amorem ut eo solo oblectentur, ac contenti sint.

25. *Percussit itaque Iosue foedus cum populo in die illa: et proposuit ei praeceptum et iudicium in Sechem.* 26. *Scripsit Iosue verba ista in libro legis Dei: tulit quoque lapidem magnum, statuitque eum ibi subter quercum, quae erat in sanctuario Iehovae.* 27. *Dixitque Iosue ad universum populum: En lapis iste erit nobis in testimonium: ipse enim audivit omnia verba Iehovae quae loquutus est nobiscum, eritque contra vos in testimonium, ne forte mentiamini contra Deum vestrum.* 28. *Remisitque Iosue populum, quemlibet in haereditatem suam.* 29. *His autem gestis, mortuus est Iosue filius Nun servus Iehovae centum et decem annorum.* 30. *Sepelieruntque eum in termino haereditatis eius in Thimnatserah, quae est in monte Ephraim ad aquilonem Gaas.* 31. *Servivitque Israel Iehovae cunctis diebus Iosue, cunctisque diebus seniorum qui diu vixerunt post Iosue, quique noverant omne opus Iehovae quod fecerat ipsi Israel.* 32. *Ossa autem Ioseph quae detulerant filii Israel ex Aegypto, sepelierunt in Sechem, in parte agri quam acquisierat Iacob a filiis Hamor patris Sechem centum nummis, et fuerunt filiis Ioseph in possessione sua.* 33. *Porro Eleasar filius Aharon mortuus est, et sepelierunt eum in Gibeath Phinees filii eius, qui datus fuit illi in monte Ephraim.*

25. *Percussit itaque.* Hic locus quem in finem indictus fuerit conventus demonstrat, ut populus scilicet renovato foedere Deo esset addictior, sanctiusque obstrictus. Itaque in hac pactione Iosue tanquam internuncius Dei fuit, utpote qui eius nomine fidem et obedientiam stipulatus est a populo. Ita secundum membrum exegetico additur, proposuisse illis praeceptum et iudicium. Sensum enim depravant ac pervertunt qui has voces exponunt de novo aliquo sermone Iosue: quum de lege Mosis proprie accipi debeant, ac si dictum esset, Iosue nihil aliud pepigisse, quam ut manerent firmi in lege servanda, nec alia capita foederis prolata fuisse in medium: sed tantum in ea quam ante amplexi et professi erant doctrina fuisse confirmatos. Sicuti etiam Malachias, ut eos contineat sub iugo Dei, non aliud flagitat, quam ut memores sint legis per Mosen traditae (Mala. 4, 4).

26. *Scripsit Iosue.* Authenticum illud volumen intellige quod custodiebatur iuxta arcam foederis: ac si publicas tabulas ad perpetuam memo-

riam in archivis reconderet. Nec dubium est quum lex recitabatur, quin accesserit huius quoque foederis promulgatio. Verum quia saepe quod scriptum est in libris clausis delitescit, aliud memoriae subsidium statuitur, quod semper in omnium oculis exstet, nempe lapis sub quercu prope sanctuarium. Non quod perpetua illic fuerit arcae statio: sed quia illic locata fuit, ut coram Deo apparerent. Itaque quoties se coram Deo sistebant, in eorum conspectu versatum fuit testimonium vel memoriale percussi foederis, quo melius in fide retinerentur. Quod lapidem dicit verba Iehovae audiisse, hyperbolica quidem, sed non inepta loquutio est ad exprimendam sermonis Dei efficaciam et virtutem, ac si dictum esset, pernetrare in saxa mortua, et lapides: ut si homines surdi sint, in omnibus elementis resonet eorum damnatio. Mentiri hic, ut alibi saepe, accipitur pro dolose et fallaciter agere, frustrari, et fallere datam fidem. Quis non putaret foedus tam bene stabilitum posteris in multas aetates firmum ac sanctum fore? Atqui non aliud maxima sollicitudine profecit Iosue, nisi ut paucis annis vigeret.

29. *His autem gestis.* Honor sepulturae indicium reverentiae fuit, quae ipsa pietatem populi testata est. Sed utraque parum altas habuit radices. Itaque elogium quo insignitur Iosue post mortem, quum vocatur *servus Dei*, miseris ac perditis omnem excusationem abstulit, qui Deum mirabiliter in ipso operatum paulo post spreverunt, Ideo oblique notatur eorum inconstantia, quod eo superstite et usque ad mortem seniorum Deo servierint. Subest enim tacita antithesis lapsus, et alienationis, dum subito obrepsit beneficiorum Dei oblivio. Non mirum igitur est si hodie quoque, ubi Deus aliquos ex servis suis praeclaris et egregiis dotibus instruit, eorum autoritas ordinem et statum ecclesiae tuetur ac conservat: ipsis autem mortuis statim exoritur tristis dissipatio, et occulta impietas effraeni licentia prorumpit.

32. *Ossa autem Ioseph.* Tempus quo sepulta fuerunt ossa Ioseph non praefigitur: sed colligere promptum est, ex quo Israelitis pacata fuit habitatio urbis Sichem, officio defunctos esse. Quamvis enim locum sepulcro certum non designasset, honoris tamen causa in agro quem emerat Iacob (Gen. 33, 19) ponendum esse duxerunt. Forte etiam hoc exprimitur ad coarguendam segnitiem populi: qua factum est, ut Ioseph cum Abraham non sepeliretur: quod illic adhuc dominabantur hostes. Stephanus recenset ossa duodecim patriacharum (Act. 7, 16), et fieri potest ut aliae tribus aemulatione adductae cineres patrum suorum collegerint. Quod autem agrum dicit emptum fuisse ab Abraham, in nomine mendum obrepsit. Quoad sepulturam, in genere tenendum est toties occurrere eius mentionem in scriptura, quia symbolum fuit resurrectionis futurae.

SERMONS

SUR LE DEUTERONOME.

NOTICE LITTÉRAIRE.

Dans différents endroits des Sermons sur l'histoire d'Abraham que nous avons publiés à la suite du Commentaire sur la Genèse, il est parlé d'autres homélies relatives au même livre, et prêchées précédemment. Aussi ne faisons nous aucune difficulté d'admettre que le texte complet a dû faire, de la part de Calvin, le sujet d'une série continue de méditations du même genre. Mais nous n'avons trouvé nulle part de trace de ce que tous ces sermons auraient été imprimés, soit du vivant de l'auteur, soit après sa mort. La Bibliothèque de Genève possède un *premier* volume de 61 Sermons sur la Genèse, *commencez le lundi* 4. *Sept.* 1559 que nous n'avons pas jugé necessaire de copier, le commentaire pouvant parfaitement en tenir lieu.

En revanche il existe une collection complète de sermons sur le Deutéronome. Elle est extrêmement rare comme toutes les oeuvres françaises du réformateur, et nous n'en avons trouvé dans les bibliothèques publiques de France, de Suisse et d'Allemagne que huit exemplaires, outre celuy que nous avons eu le bonheur d'acquérir nous-mêmes. En voici le titre:

SERMONS | DE M. IEAN CAL- | uin sur le V. liure de Moyse | nommé Deuteronome. | RECVEILLIS FIDELEMENT DE MOT | à mot, selon qu'il les preschoit publiquement. | *Auec vne preface des Ministres de l'Eglise de Geneue, et vn advertisse- | ment fait par les Diacres.* | Il y a aussi deux tables: l'vne des matieres principales, l'autre des passages de la Bible alle- | guez par l'autheur en ces Sermons. | (*Emblème.*) | A GENEVE. | De l'imprimerie de Thomas Courteau. | *M. D. LXVII.* (fol.)

L'emblème de l'Imprimeur a été décrit dans les Prolégomènes du Tome III. p. 43. Six feuilles liminaires; de plus 99 cahiers (4 alphabets, plus sept cahiers) de six feuillets; les deux premiers en ont huit, le dernier seulement deux. Il y a 1178 pages chiffrées et cinq feuillets avec le premier *Indice.* Le second manque dans notre exemplaire; cependant le verso du dernier feuillet est en blanc. A la fin du dernier sermon en lit: *Fin des Sermons faits sur le cinquiesme livre de Moyse, nommé Deuteronome, par M. Iean Calvin ministre de la parolle de Dieu en l'Eglise de Geneve, recueillis par Denis Raguenier de Bar sur Sein.*

Les sermons sont numérotés de deux manières. En tête du verso de chaque feuillet on lit le chiffre de la série totale, de 1 à 200. D'un autre côté la série des numéros recommence à chaque chapitre, et elle varie selon l'importance des sujets traités. Il y a tel chapitre qui a fourni matière à douze ou quatorze sermons, tel autre n'en comprend que deux ou trois. A chaque sermon est ajoutée la date de la prédication. A cet égard il n'y a point de régularité; souvent il y a jusqu'à quatre ou cinq sermons dans une même semaine, d'autres fois un seul. Aucun ne se rapporte à un dimanche. Tout aussi peu l'orateur exégète tient-il compte de ce que nous appelons les époques de l'année ecclésiastique. L'explication du texte se poursuit sans qu'il soit question de Noël, de Pâques, du jour de l'an etc.

En tête de chaque sermon on a imprimé la partie du texte biblique à laquelle il se rapporte, et chacun se termine par une courte prière, généralement incomplète et suivie d'un etc. Nous ne reproduisons ni l'un ni l'autre de ces deux derniers éléments. Nous devons cependant faire observer que

la traduction française du Deutéronome n'est pas la même que celle qui, d'après le témoignage des contemporains (Proleg. du T. XXIII. p. 16), a été rédigée par Calvin lui-même, et que nous publierons plus tard à notre tour. Il paraît que les rédacteurs ou éditeurs de ces sermons ont tout simplement copié leur texte sur quelque exemplaire usuel de la Bible de leur époque.

Avant d'aller plus loin nous voulons soumettre à nos lecteurs les trois avertissements préliminaires qui se trouvent placés en tête du volume. C'est d'abord une adresse des Ministres de Genève aux fidèles et lecteurs de l'ouvrage; ensuite une note extrêmement intéressante des Diacres administrateurs du fonds destiné à donner des secours aux pauvres étrangers, lequel était devenu propriétaire des manuscrits du sténographe, salarié sur le même fonds. Enfin une espèce de Post-scriptum qui signale le fait particulier d'un abus fait d'un pareil manuscrit par un imprimeur de La Rochelle qui le publia frauduleusement et sans autorisation. Seulement cette note rédigée d'une manière peu claire paraît se rapporter plutôt à des sermons sur le livre de Daniel qu'à ceux qu'on va lire.

I.

A TOUS FIDELES TENANS LA SAINCTE FOY DE LA VRAYE EGLISE CATHOLIQUE, ET GENERALEMENT A TOUS LECTEURS DEBONNAIRES, SALUT EN IESUS CHRIST NOSTRE SEIGNEUR ET NOSTRE DIEU. AMEN.

Ce n'est pas sans cause, que le Pseaume parlant des grans biens que Dieu faisoit au peuple des Iuifs, où lors estoit son Eglise, magnifie sur toutes autres la grace qu'il avoit desployé sur eux, en leur communiquant tant par les escrits de Moyse et autres ses serviteurs, que par la propre voix d'iceux conforme aux escrits, la seure reigle de son service, la vraye maniere de bien vivre, et le droit chemin de salut. Car sans cela toute l'abondance, et prosperité qu'ils eussent peu avoir, n'eust esté qu'autant de tesmoignages contre eux, pour faire tousiours plus haut le comble de leur condamnation. Ainsi, ayant parlé de la protection de Dieu sur les portes de la saincte cité de Ierusalem, de sa benediction sus le habitans d'icelle, de la paix et tranquillité qui estoit en ses quartiers tout à l'entour, et du soin qu'il avoit de fournir les choses necessaires à la nourriture de tout le peuple: il met à la fin le principal, et dont dependoit la douceur et asseurance de tout le reste: Il a annoncé, dit-il, ses parolles à Iacob, ses statuts et ses iugements à Israel. Or ce bien-la pour lors estoit special à la ville de Ierusalem, et à ce peuple descendu d'Abraham: comme aussi au mesme passage du Pseaume il est dit notamment: Que Dieu n'a point fait ainsi à toutes les nations, et ne leur a point donné à cognoistre ses iugemens. Mais nous savons que Iesus Christ à sa venue a fait que la mesme grace eust son estendue entre les autres peuples de la terre, et qu'ainsi qu'il l'avoit promis par ses Prophetes és sainctes Escritures, il l'a accompli par ses saincts Apostres, qui ont fidelement presché l'Evangile, tel comme leurs escrits en rendent authentique, plein, et suffisant tesmoignage. Ainsi, cest advertissement s'addresse auiourdhuy aux Eglises de nostre Seigneur Iesus Christ, en quelque pays qu'elles soyent, de recognoistre la misericorde de Dieu, en ce qu'il les enseigne familierement, et en langue intelligible, par la lecture et predication de sa parolle. Car tant s'en faut que la longue interruption d'un tel train advenue par la tyrannie de l'Antechrist, doive faire mescognoistre ce bien, quand Dieu le renouvelle: qu'au contraire tant plus nous le faut-il trouver doux et aimable: louër Dieu, qui nous rend par sa grande misericorde ce que les supposts de Satan nous avoyent meschamment ravi: cognoistre que Dieu avoit esté trop irrité par les pechez du monde, quand il l'a puni en ceste sorte: et le servir en telle obeissance selon sa parolle, que nous ne l'incitions point ci apres à user de semblable vengeance contre nous, ou nos enfans apres nous. Or il n'y a point de doute, que ceste leçon ne nous soit monstree en

toute l'Escriture, depuis le commencement iusques en la fin, et singulierement aux livres du nouveau Testament, où la perfection de toute la doctrine est comprinse, bien escrite, et fidellement enregistree. Toutesfois d'autant que les livres de Moyse serviteur de Dieu, sont comme la source où ont puisé les autres qui sont venus apres, assavoir et les Prophetes et les Apostres: c'est une chose incroyable, combien la conference d'iceux avec les autres livres de l'Escriture, est et utile et necessaire en l'Eglise. Et c'est la raison pourquoy Dieu par sa providence les a conservez si miraculeusement parmi tant de dangers, et de si longues revolutions des siecles. Car là nous voyons outre les autres choses l'ancienneté de nostre foy, et que la substance de la vraye religion a tousiours esté une, mesmes que la forme a tousiours tendu à ceste perfection qui nous est infalliblement et pleinement monstree és sainctes Escritures du nouveau Testament. Et de faict si sainct Pierre dit en general des Prophetes, que les fidelles font bien d'entendre à la parolle d'iceux, pour profiter en la Chrestienté: il est bien certain qu'il y comprend Moyse comme le premier de tous. Et veu qu'il a escrit de Iesus Christ, qui le dit luy-mesme en S. Iehan cinquiesme chap. en propres termes: il faut bien conclurre (comme aussi dit l'Apostre aux Hebrieux) qu'il a parlé, et escrit en tesmoignage des choses qui devoyent estre dites par apres, c'est à dire, par le Fils de Dieu et ses Apostres, ainsi que nous les lisons escrites au nouveau Testament. Or entre les livres de Moyse, tous ceux qui savent que c'est, accorderont aisément, que le Deuteronome, comme c'est le dernier, est aussi celuy qui enseigne le but des autres, et monstre le moyen d'en bien faire son profit, mesmes en contient comme un sommaire. Ainsi, il est bien vray semblable, que ce fut la cause qui esmeut nostre trescher frere, ou plustost nostre bon pere M. Iehan Calvin, tresfidelle ministre de l'Evangile de Iesus Christ, à le prescher et exposer en l'Eglise: pource qu'en declairant cestuy-la, il comprenoit aussi aucunement les trois precedens, selon l'intelligence qu'un peuple en a le plus besoin. Ses sermons furent lors fidellement recueillis de suitte, comme aussi de quelques autres livres de l'Escriture, qu'il a presches: desquels on en a desia ici fait imprimer plusieurs. Or en attendant qu'avec le temps, Dieu aidant, on puisse mettre en lumiere tous ses autres sermons, il a semblé bon que ceux-ci cependant allassent les premiers: l'impression desquels n'auroit nul besoin de recommandation, ou preface, si ce n'estoit que de longtemps la coustume le porte ainsi. Car tous ceux qui ont ouy parler à la verité de la personne, et du savoir du bon homme M. Iean Calvin, en trouvant ici son nom, seront assez attirez à la lecture de ces sermons, sachans qu'ils n'y trouveront que choses accordantes avec l'Esprit de Dieu, c'est à dire, profitables, bonnes, et sainctes. Quant aux principaux poincts, et plus notables qu'on y trouvera, on eust bien peu en faire ung recueil, pour bailler d'entree aux Lecteurs quelque goust de tout le livre desdits sermons. Mais pource qu'il vaut mieux que chacun se haste de les lire, et d'ouir le prescheur luy-mesme parlant comme en personne: nous n'avons voulu entrer en tel discours, qui paraventure eust esté un peu long. Seulement nous toucherons un poinct, duquel desia ci dessus quelque mot a esté mis: assavoir que ce livre de Moyse estant bien leu et entendu, monstre assez qui sont ceux qui tiennent la vraye religion, et resout une question, de laquelle encore auiourdhuy le monde en partie fait semblant de douter, en partie determine audacieusement à son appetit contre la parolle de Dieu expresse. Nous ne parlons point ici des Turcs, des Iuifs, des Sarrazins, ou autres tels, qu'on appelle d'un nom commun Mescreans, comme aussi ils sont. Nostre propos est des nations qui de longtemps se renomment de Chrestienté, pource que par la grace de Dieu quelque marque du sainct Baptesme est demeuree entre elles, et Iesus Christ y est advoué de nom. Nous voyons donc qu'il y a auiourdhuy un grand different, les uns disans que la Chrestienté porte cela, que pour servir à Dieu, on doit, ou pour le moins on peut avoir des images, et les proposer au peuple Chrestien és temples: les autres au contraire affermans que c'est une profanation vilaine de la religion, et

que c'est delaisser la vraye Chrestienté, et en prendre une bastarde. Si on veut escouter Moyse parlant en ce livre (comme il le faut escouter, ou bien demeurer convaincu qu'on veut renoncer Dieu le Pere, et son Fils nostre Seigneur Iesus Christ, qui est le vray Dieu et la vie eternelle, et resister au sainct Esprit) il declaire ce qu'il n'oublie pas en ses autres livres, que iamais Dieu n'a voulu estre servi en ceste sorte-la, et qu'il a tousiours expressement interdit les images en cas de religion, et menacé son peuple d'horribles punitions, si on ne se contentoit de ceste simplicité, en s'y arrestant sans attenter plus outre. Quand il n'y auroit que le texte seul du second commandement, ce seroit bien assez. Car Dieu dit, comme Moyse l'avoit escrit au 20. d'Exode, et derechef l'a enregistré tout au long au cinquiesme de ce livre: *Tu ne te feras image taillee* (et afin qu'on ne s'arreste point à une espece pour user de tergiversation, il adiouste) *ne semblance quelconque des choses qui sont là sus au ciel, ne ci bas en la terre, ni és eaux qui sont dessous la terre.* D'avantage pour monstrer qu'il ne veut point qu'on leur attribue aucune partie de son service, tant petite qu'on la face, il adiouste: *Tu ne t'enclineras point à icelles, et ne les serviras.* Pour le dernier, il y adiouste une menace horrible et espouvantable, *qu'il fera vengeance* sur les transgresseurs, et leurs enfans *en la troisiesme et quatriesme generation.* Ce commandement donc est couché en termes si expres, que la chose est toute claire. Et voila pourquoy les galans qui ont tenu le peuple en erreur, voyans le grand profit qu'eux et leurs ventres recevoyent par le moyen, ou à l'occasion des images meslees parmi la religion, ont tracé ce second commandement, et mis le dernier en deux, afin que le nombre de dix s'y trouvast tousiours. Mais outre cela Moyse en ce livre en baille tant souvent l'exposition, et en tire des remonstrances si vives et pressantes, que quand on n'y veut point donner lieu auiourdhuy, c'est bien le proverbe accompli: Qu'il n'y a point de pire sourd, que celui qui ne veut pas entendre: et, Qu'il est tout presché qui n'a cure de bien faire. Car quant à tous les argumens qu'aucuns ont allegué ces dernieres annees à ce propos, combien qu'on les ait souvent reschauffé, ils sont toutesfois si morfondus qu'ils n'ont force ne vigueur, pour donner sainctété aux images és temples des Chrestiens: comme il fut bien monstré en temps et lieu ausdits contredisans, et sera tousiours quand ils voudront donner audience. Or quant à nous, nous avons d'un costé à continuer en prieres à Dieu, qu'il luy plaise toucher avec efficace par son S. Esprit les coeurs des peuples et des conducteurs d'iceux, pour bien entendre ce point, qui seroit bien pour appaiser l'ire de Dieu, et donner grande ouverture de reformation, qui pourroit suyvre de mieux en mieux: aussi d'autre part nous avons à nous confermer en la certitude infallible de la saincte religion Chrestienne, et vraye foy Apostolique, que nous tenons avec les autres sainctes Eglises reformees. Touchant ce poinct, il n'y a doute que ce nous est une forteresse invincible, que nous pouvons d'aage en aage remarquer ceci: assavoir premierement, que la vraye Eglise Apostolique et primitive a esté sans images en ses sainctes assemblees, fust és temples ou ailleurs, et n'a point voulu que le peuple se prosternast devant icelles, ou qu'on luy en proposast: qu'ainsi auparavant s'estoit gouvernee l'Eglise des Iuifs apres le retour de Babylone, qu'en la captivité mesmes les bons fidelles avoyent gardé ceste defence: et si on monte plus haut, que les vrais Prophetes sont louez d'avoir crié contre les images, et les manieres de faire des adorateurs d'images: et les saincts Rois sont prisez de Dieu, d'avoit osté, raclé et exterminé d'entre leurs peuples les occasions de telles superstitions: qu'auparavant les rois autant en avoyent fait les bons iuges et gouverneurs: que Moyse mesme (duquel l'ancienneté surmonte tous autres, desquels il y ait eu livres de long temps) en a ainsi parlé et besongné conformement, pource qu'il avoit et l'administration de la doctrine, et le gouvernement politique ensemble: ce qui n'a depuis esté ordinaire és autres. Voila donc, voila la vraye Eglise catholique du costé de ceux qui suyvent l'Evangile, quoy qu'on vueille dire. Cependant estans delivres de l'idolatrie exterieure, nous avons bien à regarder de prés que nostre vie soit conforme

à ceste pureté du service de Dieu, fuyans avarice, qui est aussi nommee idolatrie, ambition, les dissolutions et vanitez de ce monde, nous donnans garde, entant que faire se peut, qu'aucun ne soit aliené de l'Evangile par nostre imprudence: afin qu'on puisse cognoistre que ceux qui n'obeissent, cerchent des excuses, et prennent les scandales sans que nous leur en baillions. Au surplus, l'aveuglement estrange, ou plustost l'obstination endurcie, qu'on voit auiourdhuy en plusieurs de ceux qui se disent Chrestiens, nous doit tant plus rendre ardens en prieres pour la fin qui a esté dite, assavoir qu'il plaise à ce bon Dieu besongner avec efficace és coeurs des hommes, tant des grans que des petis, des rois, des princes, et autres gouverneurs, ensemble de leurs suiets, afin que le povre monde ne demeure point tousiours à l'ABC de la Chrestienté, sans le pouvoir apprendre. Nous appellons l'ABC, ce second commandement: pource que c'est, et a tousiours esté, une des premieres et des plus certaines maximes de la vraye religion, et mesmes c'est une dependence necessaire du premier commandement. Car quiconque mesle la reverence des images parmi le service de Dieu, met en avant, entant qu'en luy est, autres dieux que le vray Dieu. Et c'est merveille comment le monde ne devient point sage par tant de chastiemens, que Dieu a desployez et desploye encore, pour l'admonnester de venir à repentance. Car depuis cinquante ans en ça, que Dieu par sa grace a remis sus en quelques lieux la predication de l'Evangile: outre ce que les annees precedentes il avoit assez frappé de ses verges les peuples de la terre, il a fait sentir ses fleaux en diverses sortes, punissant le mespris de sa saincte doctrine. Or toutesfois nous esperons que Dieu, pourveu que nous perseverions à le prier, monstrera avec le temps par effect plus abondant qu'il a exaucé en ceci mesmes les prieres des ses povres fidelles, et retirera le reste de ses Eglises de la miserable desolation, qui à cause de nos pechez a par trop long temps duré. Nous en avons de bons gages en l'avancement qu'il luy a pleu donner, non obstant que Satan ait escumé de rage de tous costez contre l'Evangile. Car tant y a que la saincte doctrine resonne aux aureilles du povre peuple en divers lieux, le Baptesme et la Cene de nostre Seigneur sont administrez purement, les louanges de Dieu retentissent en Pseaumes et Cantiques intelligiblement, le Pere est invoqué au nom de Iesus Christ nostre esperance, et le seul advocat des povres pecheurs. Il est vray qu'il y en a qui esperent, ou pour le moins desirent, que comme ceste annee il y a Eclipse du soleil, il y ait aussi Eclipse perpetuelle de la predication de l'Evangile: mais avec l'aide de Dieu, et de Iesus Christ nostre grand soleil, ils seront trompez. Or en attendant que le regne de Dieu s'estende encore plus amplement ici bas, nous prions tous ceux qui desirent d'avoir l'intelligence et la pratique de la doctrine de ce beau livre de Moyse, de prendre la peine de lire les presens sermons du fidelle serviteur de Dieu maistre Iean Calvin: duquel comme la voix et la plume ont servi à l'Eglise durant sa vie (quoy que disent auiourdhuy certains Balaams) nous tenons pour certain que les escrits edifieront tousiours quelqu'un ci apres, Dieu aidant. Au reste, ce seroit une chose superflue, d'admonnester, et prier, qu'on ait esgard que l'Imprimeur ne perde le fruict de son labeur, et les fraix qu'il luy a convenu faire pour la presente impression, si ce n'estoit l'avarice et cupidité insatiable qui regne auiourdhuy en cest estat: qui fait quelques fois que les uns courent sur les autres sans honnesteté et conscience quelconque. Encore nous fussions-nous deportez de cest advertissement, aimans mieux laisser les imprimeurs demesler entre eux leurs interests particuliers, s'il n'y avoit une raison qui nous contreint notamment de tomber sur ce propos: c'est que non seulement en d'aucuns lieux on reimprime si à la haste les livres de cest excellent Docteur M. Iean Calvin, imprimez ici, que c'est pitié de voir ouvrage d'imprimerie si mal correct: mais qui plus est, d'autres en sont venus iusques à imprimer sous le nom dudit Calvin des copies imparfaites, qu'ils ont recouvrees où ils ont peu, par surprinse. Nous ne savons pas ce qui y peut estre: mais tant y a qu'ils font tort à l'autheur et à l'Eglise de Dieu. Mesmes ils font une ouverture qui pourroit estre dangereuse à l'ad-

venir, quand on supposeroit faussement livres entachez de mauvaise doctrine, pour leur donner cours sous le nom d'un fidelle serviteur de Dieu: comme chacun sait qu'on en a fait à plusieurs des anciens Docteurs de l'Eglise: et mesmes que S. Paul advertit les Thessaloniciens de se donner garde de lettres et epistres qu'on faisoit courir par les Eglises, comme si vrayement il en eust esté l'autheur. Vray est que tant qu'il plaira à ce bon Dieu nous conserver, et l'Eglise en laquelle par sa grace il nous a constituez Pasteurs, nous avons ici pour redarguer ceux qui voudroyent attribuer audit Calvin autres livres que les siens, ou par fausses additions corrompre ceux qu'il a vrayement composez. Mais encore vaut-il mieux prevenir le danger de longue main, et en eviter les occasions tant que faire se peut. Ainsi, nous prions au nom de Dieu tous ceux qui pourroyent avoir quelques copies des escrits, mesme des Sermons dudit Autheur non encore imprimees, de se deporter de les mettre en lumiere, que premierement elles n'ayent esté deuëment collationnees aux originaux qui sont par deça en la garde de l'un des Diacres: et quant aux autres, que ceux qui reimprimeront quelque oeuvre du mesme Autheur, ayent esgard à l'utilité commune, et edification de l'Eglise, plus qu'à l'avancement de leur gain particulier. Et sur ce nous vous recommandons tous à la grace de Dieu. Le Seigneur Iesus soit avec vous, qui est selon la chair de la semence de David, vray fils de la saincte vierge Marie, et luy-mesme est le Christ, et le Dieu beneit eternellement: comme a escrit expressement S. Paul, et ainsi l'avons tousiours creu, et le croyons tous. Amen. Nous-nous recommandons à vos prieres, treschers freres.

De Geneve ce mois de Ianvier 1567.

Vos humbles freres les Ministres
de la parolle de Dieu.

II.

LES DIACRES ET ADMINISTRATEURS DES BIENS AUMOSNEZ AUX POVRES ESTRANGERS QUI SE SONT RETIREZ EN CESTE VILLE DE GENEVE POUR LA PAROLLE DE DIEU, A TOUS FIDELLES ET VRAYS CHRESTIENS,

SALUT ET PAIX DE PAR NOSTRE SEIGNEUR IESUS CHRIST.

D'autant que nos bons et fidelles pasteurs les Ministres de ceste Eglise, en la fin de leur preface qu'ils ont faite sur ces Sermons, craignans paraventure d'estre trop longs, ou d'ennuyer les lecteurs, ne font que toucher comme en passant un poinct, lequel neantmoins est de grande importance pour les povres estrangers qui se sont retirez en ceste ville: il nous a semblé qu'il ne seroit point trouvé mauvais, ni estrange, si pour nostre devoir nous declairions un peu plus amplement ce qu'ils disent en un mot, touchant l'impression des Sermons de feu nostre bon pere maistre Iean Calvin. Or pour mieux comprendre le tout, il faut entendre que dés l'an 1549. feu maistre Denys Ragueneau s'estant retiré par deça, se meit à recueillir de mot à mot les Sermons que faisoit ordinairement ledit M. Iean Calvin, voire avec une telle dexterité et industrie qu'il avoit d'user de certaines notes et caracteres, que du commencement mesmes peu de mots luy eschappoyent. Ce que voyans ceux qui avoyent pour lors la charge des povres estrangers, combien qu'ils n'eussent pas grans deniers pour subvenir aux necessitez qui se presentoyent: si ne laisserent-ils pas pourtant de donner ordre que ledit escrivain fust salarié aucunement de ces deniers-la, afin qu'estant adonné entierement à recueillir ces Sermons, et les mettre puis apres au net, il eust quelque moyen de vivre avec sa petite famille, à cause qu'il ne pouvoit vaquer qu'à cela. Il accepta ceste charge à telle condition, qu'il mettroit tous les Sermons au net, et par volumes, lesquels il bailleroit à mesure qu'ils seroyent faits, à l'un des Diacres pour les garder fidelle-

ment, comme un bien singulier appartenant aux povres estrangers, aux despens desquels ledit escrivain estoit entretenu. Et pource que les annees suyvantes, le nombre des fideles s'augmentoit tous les iours au royaume de France, et que plusieurs qui ne pouvoyent pas ouir la vive voix de ce bon serviteur de Dieu estant en chaire, desiroyent pour le moins de voir par escrit ce qu'il preschoit publiquement, et prioyent qu'on les en feist participans: pour ceste raison seule et sans autre esgard, on permit à l'escrivain de bailler la copie des Sermons qu'on luy demandoit, afin que ceux qui les recevoyent de luy, peussent faire leur profit de la doctrine, sans toutesfois que cela portast à l'advenir aucun preiudice ne dommage aux povres, pour lesquels les originaux estoyent songneusement gardez, comme il a esté dit, afin de les faire imprimer quand il plairoit à Dieu d'en donner le moyen, pour le profit commun de tous: comme on a fait aussi depuis. Là dessus aucuns en ayant retiré iusqu'à en faire des volumes entiers, voyans la liberté, que nostre Seigneur par sa bonté et misericorde infinie a donnee au royaume de France, n'ont point fait difficulté d'en faire imprimer quelques uns, non seulement au grand dommage des povres, ausquels par ce moyen est osté ce qui leur appartient: mais aussi au desadvantage de tous fidelles: attendu que iamais telles copies n'ont esté reveues, ne collationnees aux originaux qu'on garde ici diligemment. Qui est un faict, que nous ne savons comment nommer en un mot: et en laissons volontiers le iugement à ceux qui voyent où cela tend, et quelle consequence en peut suyvre. Car si la bride est laschee à un chacun de faire imprimer à son appettit tous les sermons, que il pourroit pretendre avoir esté ainsi recueillis, et que cependant ils n'ayent point esté collationnez avec les originaux que nous avons par de ça, qui empeschera de falsifier la plus part des vrays Sermons, d'y adiouster, ou diminuer, d'en rongner et tailler selon que la phantasie portera? On sait assez que ce n'est point chose nouvelle, d'abuser du nom des bons et fidelles serviteurs de Dieu. Si telle licence est permise, et qu'on face ainsi qu'on a desia commencé en cest endroit, qu'en peut-il advenir, sinon que la doctrine de salut sera comme en la merci de ceux qui voudront faire voler par le monde tout ce qu'il leur plaira, sous ombre qu'ils mettront aux titres le nom de ce bon personnage. Pour preuve suffisante de ceci, et afin qu'on ne pense pas que ce soit à tort ou sans cause, que nous advertissons de ce qui a esté dit, nous toucherons briefvement ce qui a esté fait depuis quelque annee en ça, assavoir qu'il s'est trouvé gens, qui sans aucun scrupule ont bien osé faire imprimer quelques sermons sur le prophete Daniel, sans avoir daigné voir l'original, ni en advertir par deça. Et pour mieux couvrir toute leur entreprise, ils alleguent que ce qu'ils en ont fait, est pour la gloire de Dieu. Voire, mais il falloit que cela se feist sans le dommage d'autruy. Et c'est merveilles comment telles gens s'osent vanter d'estre de la Religion reformee. Car de penser que ce soyent papistes qui font cela, il n'y a point d'apparence, veu la hayne qu'ils portent aux escrits de ce bon personnage. Ainsi, il n'y a nulle doute, que ce ne soyent de ceux qui se mettent au nombre des fidelles, et des Eglises reformees, et qui veulent estre veus grans Chrestiens. Mais nous en laissons iuger à tous, si c'est fait en gens craignans Dieu, de prendre ainsi ce qui appartient aux povres membres de nostre Seigneur Iesus. Et ceci nous reduit en memoire un autre faict, duquel nous sommes contraints aussi de nous plaindre devant tout le monde, afin que ceux qui retiennent à leur escient le bien de nos povres, advisent de plus pres à eux, qu'ils n'ont fait iusques ici, et qu'ils satisfacent à ce qu'ils doyvent: c'est touchant ceux qui impriment, ou font imprimer tous les iours et qui ont imprimé par ci devant des Pseaumes mis en rithme par monsieur de Beze. Il n'y a celuy d'eux tous, qui ne sache bien, qu'ils ne peuvent en bonne conscience, et ne doivent aussi les imprimer, sans payer à nos povres ce qui fut promis et arrestè (comme nul d'eux ne le peut ignorer) avant que iamais on les imprimast la premiere fois. Tant y a que la plus part, voire quasi tous ceux qui s'en sont meslez, n'ont iamais voulu rien payer de ce qu'ils doivent iustement, quelques remonstrances qu'on

leur en ait peu faire. Or qu'ils se vantent tant qu'ils voudront d'estre Chrestiens et bons fidelles, si ne feront-ils point accroire aiseement, qu'ils ayent autant de conscience en cest endroit, que les papistes en auroyent. Car quelque ignorance qu'il y ait en eux, si ne voudroyent-ils point prendre ne retenir ce qu'ils sauroyent appartenir aux povres. Et c'est une grand' honte, que ceux qui font profession de l'Evangile, qui se trouvent aux assemblees Chrestiennes, reçoivent la saincte Cene de nostre Seigneur Iesus, bref, qui veulent estre tenus du rang des fidelles, ne se soucient autrement de s'acquitter de ce qu'ils doyvent: et sommes esbahis comment ils osent assister aux predications publiques, là où ils sont souvent condamnez, pour le moins en general. Mais on voit par experience qu'ils n'en sont nullement esmeus, et s'endorment là dessus: tellement qu'ils ne pensent point que tant de menaces, qui se font contre tous ceux qui ne se portent pas loyaument avec leurs prochains, et contre ceux qui retiennent le bien d'autruy, et principalement celuy qui est consacré aux povres, s'adressent à eux. Tant y a, quoy que les uns et les autres facent, si faudra-il qu'un iour ils sentent à leurs despens, que ce qui est fait aux povres membres du Fils de Dieu, il le repute estre fait à sa propre personne, tant il les a pour recommandez. Parquoy il seroit bien temps desormais, que toutes telles gens advisassent de plus pres à eux et à leur devoir, sans se laisser ainsi transporter à leurs phantasies et affections mal reiglees, qui les empeschent de faire aucun scrupule, de s'approprier et retenir le bien des povres. Touchant à quelques Imprimeurs, qui ne font point difficulté de rimprimer incontinent les copies, que d'autres ont imprimees avec grans frais, et par ce moyen engardent que plusieurs bons personnages n'osent entreprendre d'imprimer entre autres choses, un grand nombre de Sermons du mesme autheur, lesquels sont ici, et appartiennent à nos povres: l'advertissement qui est en la preface de ceux-ci, encores qu'il soit bien bref, les doit assez retenir, et faire qu'on apperçoive en eux pour le moins autant de modestie et d'honnesteté qu'on en voit aux povres papistes, qui se meslent de l'art de l'imprimerie. Car ils auroyent honte qu'il leur fust reproché d'avoir entreprins les uns sur les autres. Voila ce que nous avons estimé estre bon d'adiouster en cest endroit, nous asseurans que tous fidelles, et gens craignans Dieu ne trouveront point mauvais cest advertissement, lequel nous avons esté contraints de faire pour le devoir de nostre charge, laquelle seule nous doit bien excuser, s'il sembloit à quelqu'un que ce que nous avons remonstré, n'est pas à propos. Mais nous esperons que toutes gens de bon iugement et de sens rassis, iugeront que nous ne pouvions et ne devions laisser passer une si bonne occasion que ceste-ci, pour advertir ceux qui impriment, ou font imprimer, de faire leur devoir envers les povres.

A Geneve, ce 12 de Fevrier 1567.

III.

Il est venu bien à propos, que le precedent advertissement parachevé, il s'est trouvé place vuide, pour adiouster ce mot, qui servira de confirmation de ce qui y a esté traitté touchant la procedure par ci devant tenue en l'impression des Sermons sur Daniel. Car s'estant tout presentement recouvré un exemplaire imprimé à la Rochelle par Barthelemi Berton, de l'an 1565 celuy qui se dit autheur pour les avoir mis en lumiere, advance qu'ils ont esté comme en prison par l'espace de douze ans ou environ, et que l'autheur les a supprimez et contenus enclos et serrez, et autres semblables propos forgez à plaisir. Or en cela il declaire assez par quel moyen il a eu telles copies, qui n'ont iamais esté cachees à tous ceux qui les ont voulu avoir, pour les lire seulement: mais bien à ceux qui les eussent voulu retirer, pour frustrer nos povres d'un bien qui leur estoit loyallement acquis. Et quand à ce qu'il conte que la copie qu'il a fait imprimer, estoit tombee és mains d'un sien ami: il se devoit pour le moins enquerir comment cela estoit advenu, et à quel titre cest ami la faisoit sienne, pour l'oser

faire imprimer. Mais on voit combien la faute a esté grande pour l'esgard de nos povres: et quoy qu'il pretende, nul ne peut douter de quel zele ou affection il a esté poussé à telle entreprinse. Dieu vueille cependant que les Lecteurs ne soyent point frustrez du profit qu'ils doivent tirer desdits Sermons, et qu'ils ayent esté mis en lumiere selon qu'ils ont esté recueillis: dont nous ne pouvons ni ne voulons aussi iuger avant que les avoir bien leus et collationnez sur les originaux, que nous avons par deça. Ce que nous ferons Dieu aidant en bref, pour en advertir les Lecteurs fidellement aux premiers autres Sermons, qui se pourront imprimer.

Un exemplaire manuscrit en trois volumes de ces sermons sur le Deutéronome est mentionné dans le Catalogne de la Bibliothèque de Genève.

Une partie de ces sermons sur le Deutéronome a été l'objet d'une publication spéciale, antérieure à celle que nous venons de décrire. C'est la petite collection intitulée: *Sermons de I. Calvin sur les dix commandements.* Il en a été fait plusieurs éditions. Celle que nous avons eue sous les yeux, en collationnant les textes, appartient à notre collègue M. le professeur Charles Schmidt. En voici le titre:

SERMONS | DE IEAN CALVIN SUR | les dix Commandemens de la Loy, don- | née de Dieu par Moyse, autrement appe- | lez le Decalogue: | *RECVEILLIS SUR LE CHAMP* | *et mot à mot de ses predications, lors qu'il pres-* | *choit le Deuteronome, sans que depuis y ait esté* | *rien adiousté ne diminué.* | (l'Olivier des Estienne) *A GENEVE* | PAR FRANCOIS ESTIENNE. | *Pour Bertrand Bodin.* | *M. D. LXII.*

C'est un volume de 401 pages petit in-8⁰ (a-z. A. B.). Il comprend les sermons suivans: le douzième et dernier sur le Ch. IV; les quatorze sur le Ch. V; le premier sur le Ch. VI, soit les pages 168—258 de l'édition complète in-folio. Après le dernier sermon, le seizième de cette collection, il est ajouté p. 356, d'après un usage constant dans l'église réformée de Genève, ce qu'on appelle le Sommaire de la Loy, c'est à dire le texte de Matth. XXII. 35—40. Puis viennent: *Deux autres sermons de Iean Calvin, adioustez de nouveau, lesquels sont formellement contre les idoles et idolatres.* Vérification faite il s'est trouvé que c'est là encore un extrait du manuscrit complet: ce sont les sermons 5ᵉ et 6ᵉ sur le Ch. IV. page 126—137 de la grande édition. Ils sont précédés de la note suivante:

AU LECTEUR FIDELE, S. *Pource que les Papistes estans redarguez de leur idolatrie, trouvent des excuses frivoles, et cherchent des eschappatoires pour faire à croire que leurs images et statues ne sont pas les idoles que Dieu deteste en sa Parole, i'ay pensé qu'il viendroit bien à propos d'adiouster ces deux sermons aux precedens, lesquels contiennent expresse defense de Dieu de ne faire aucunes images ne similitudes de choses quelconques pour cause de la religion, et monstrent evidemment combien les Papistes sont inexcusables et mal fondez pour maintenir leurs idoles detestables. Ce qui sera à mon avis utile tant aux bons, pour les confermer de plus en plus en la vraye adoration du seul Dieu, qu'aux obstinez et endurcis idolatres pour les convaincre de leur erreur. Iouissez donc de ce bien, ami lecteur.*

Nous ne saurions dire, si le fait que ces deux derniers sermons sont dits avoir été adioustez de nouveau, doit nous engager à penser qu'ils ne se trouvaient pas encore dans l'une ou l'autre des éditions précédentes.

La traduction des textes du Deutéronome diffère tant soit peu de celle qui se trouve dans le grand volume. Cependant la différence n'est pas trop sensible. Il en est autrement du texte des ser-

mons eux-mêmes. A la vérité, c'est le même au fond dans les deux éditions; nous les avons collationnées exactement dans le but de nous en assurer. Il ne manque pas une phrase ni d'un côté ni de l'autre. Tout de même ce sont deux rédactions, qui diffèrent surtout dans l'emploi des conjonctions et d'autres éléments de ce genre qui constituent le style. Cela fait voir qu'elles sont faites, sur un même original sténographié, mais par deux transcriptions indépendantes. Nous oserions même affirmer que le texte de la grande édition est plus soigné à cet égard, surtout aussi en ce qui concerne la ponctuation. Un exemplaire de cette même édition des sermons sur les dix commandements se trouve à Montauban, nous en devons la description à M. le professeur Nicolas.

Nous terminerons cette notice en reproduisant la préface de l'édition de 1562.

L'imprimeur a l'Eglise de Iesus Christ, S.

Entre les dons excellens desquels Dieu a enrichi son Eglise de tout temps, un des plus utiles et necessaires est celuy de Prophetie, qui est de scavoir bien et purement exposer au peuple de Dieu la saincte Escriture selon son vray et naturel sens, de la scavoir accommoder proprement au temps où on est, et selon les personnes esquelles on a affaire. Mais c'est merveilles comme on fait auiourd'huy si peu de cas et du don et de ceux que Dieu en a douez. La plus part aiment mieux avoir pour docteurs un tas de plaisanteurs qui ont les bouches dorees, les mots tant bien agencez qu'un poinct ne passe l'autre, leur sainctetê tant bien emmitonnee, leur grace si advenante que rien plus: cependant que preschent-ils? Des fariboles, des Ergots et Quodlibets sophistiques, les songes d'un tas de resveurs de moines, les contes des vieilles, et fables des autheurs profanes: ou qui pis est, ils escument à l'encontre de ceux qui suyvent fidelement Iesus Christ, et sa parolle, ils despitent l'Evangile renouvellé ces derniers temps au monde, ils desgorgent des blasphemes dont les diables pourroyent avoir horreur, ils incitent les Princes à tyrannie, aiguisent les glaives, allument les feux: brief, au lieu d'estre annonciateurs et expositeurs de la saincte parole de Dieu, ce sont furies qui troublent par leurs hurlemens et ciel et terre. Voyla les prophetes et docteurs dont la terre est auiourd'huy remplie. Et aussi, ie vous prie, quels disciples sont-ils? Des lions, des chiens et des pourceaux: c'est à dire, des Tyrans, des Epicuriens et contempteurs de Dieu, qui de leur ventre et plaisir charnel font leur Dieu, et qui sont à brief dire, en tout et par tout semblables à ceux desquels parle s. Paul vers la fin du premier chapitre aux Romains. Par ainsi, mes freres, nous qui avons este miraculeusement retirez des pattes de ces monstres, et de la hideuse et infecte mammelle de ceste louve Romaine, pour estre amenez en la bergerie de ce grand Prince des Pasteurs Iesus Christ, afin d'estre repeus de sa vraye et vive Parole, oyons, oyons les fideles bergers qu'il nous donne, goustons et savourons ces paroles de vie qu'ils nous annoncent, soyons attentifs à la Prophetie et vraye interpretation des Escritures, escoutons les remonstrances, tremblons aux iugemens, arrestons nous aux promesses, nourrissons nostre foy, apprenons à craindre Dieu, à endurer pour son Nom, à bien vivre pour bien mourir, profitons à l'aneantissement de nous mesmes et de nos mauvaises affections, au mespris de ce monde, et contemplation de la vie celeste, à la meditation de l'infinie bonté de Dieu, qui a donné son Fils bien-aimé à la mort ignominieuse pour nous, considerons ses oeuvres excellentes en la composition de tout l'univers, et attendons patiemment ceste bien-heureuse iournee, en laquelle nos miseres prendront fin, et la ioye des iniques tournera en pleur et grincement de dents. Quand nous recueillerons tel fruict des predications qui nous sont faites par les fideles ministres et bergers qui veillent sur nous, nous n'aurons point la Prophetie en mespris, ains cognoistrons qu'un bien plus necessaire ne nous scauroit advenir. Or pource que tous povres fideles qui sont espars par les contrées du monde, et lieux où le Pape a encore domination, ne peuvent estre iouissans par chacun iour de ce don precieux, i'ay pensé que ie leur donneroye grande consolation si usant du benefice de mon art ie

leur faisoye veoir de quelle pasture nous sommes nourris, et en quelle simplicité, pureté, verité, reverence et zele, la parole de Dieu nous est annoncee par ceux que le Seigneur a commis Pasteurs sur son povre troupeau qui est en ce pays: et aussi afin que les meschans et mercenaires qui en font leurs risees, apprenent à se taire, et à rouyir en leur confusion, voyans combien il y a de difference entre exposer la parole de Dieu, et babiller en chaire. Parquoy, i'ay choisi entre autres les sermons de nostre fidele Pasteur Iean Calvin sur les dix Commandemens de Dieu, lesquels ont este recueillis sous luy (comme aussi tous les autres qu'il fait) par l'escrivain ordinaire, sans que depuis il y ait mis la main, ou les ait reveus en sorte que ce soit. Ce que ie di pource qu'on pourroit penser qu'il les auroit limez et polis en la maison tout à son loisir, pour en faire monstre, mais ie vous puis asseurer qu'ils sont tels que Dieu luy a donné de prononcer publiquement, sans qu'il y ait adiousté ou diminué un mot. Mesmes iamais n'a este d'avis, et n'a voulu permettre qu'on en imprimast aucuns, fors quatre pour le soulagement des povres fideles qui cerchent la liberté Evangelique [1]*), et cependant trouvent tant d'empeschemens qu'ils ne s'en peuvent desvelopper: ce qu'il feit aussi en partie pour s'acquitter d'une promesse qu'il avoit faite, de mettre quelque iour quelques Homelies en lumiere. Les autres qui ont este depuis adioints à ces quatre, ç'a plus este d'une permission contrainte et forcee ou plustost importunité, que de franche volonté et consentement. Ce qu'il faut aussi que ie confesse de ceux-ci: car iamais ne m'eust permis les imprimer, en ayant desia este requis d'autres fois, sinon que ie l'eusse pressé, et souvent importuné. Non qu'il soit si chagrin et difficile de sa nature: mais d'autant que toute son entente est à ce que les oeuvres qu'il met en lumiere, sortent avec tous leurs ornemens, il luy fait mal que ce qu'il a presché simplement et nuement pour s'accommoder à la rudesse du peuple, sans appareil ne disposition exquise, soit subit mis en lumiere, comme s'il affectoit que tout ce qu'il dit soit incontinent semé par tout, et que le monde soit rempli de ses escrits. Voila pourquoy il a tousiours fait refus, que tant ses leçons que ses predications fussent imprimees. Cependant il est si debonnaire qu'il ne peut si bien se deffendre des importunitez de ceux qui sont autour de luy, qu'il ne se laisse quelque fois aller, donnant neantmoins tousiours à cognoistre qu'il voudroit qu'il en fust autrement. Or mes freres, vous pourriez donc penser qu'il y a de la temerité en ceux qui entreprennent telles choses contre son vueil: mais leurs raisons entendues, vous aurez de quoy vous contenter. Car si le desir de chacun fidele doit estre que tous viennent à la cognoissance de verité, et que tous participent aux mesmes richesses celestes qu'il fait, qui est celuy qui voyant qu'il y a tant de povres membres de Iesus Christ par le monde detenus en pire servitude que l'Egyptiaque ou la Babylonique, sous l'Antechrist Romain, qui sont languissans et assechez par faute de ceste pasture spirituelle, ne soit induit à leur donner secours? Voyla, voyla ce qui nous induit à estre importuns. Que si les sages qui cherchent un langage agencé, une diction paree, les sentences de si bonne suyte, et si bien coniointes qu'il n'y ait que redire, s'ennuyent ou mocquent de ceste simplicité, il nous en doit peu chaloir, pourveu que les povres brebietes y puissent recueillir refection, et qu'elles y trouvent quelque contentement, en attendant leur delivrance. Or ce qui m'a induit à plustost choisir ces sermons que d'autres, est que les Commandemens de Dieu, lesquels tous devroyent entendre et scavoir, sont tellement ensevelis és lieux où on en fait profession de Chrestienté, qu'il semble que ce soit une chose de neant. Les uns les confondent avec les commandemens du Pape, qu'ils appellent de l'Eglise, et en font un tel meslinge, qu'ils ne les scauroyent discerner les uns d'avec les autres. Les autres les ont apprins par coeur, comme geays en cage en ie ne scay quelle rime, où tout y est confus et desmembré. La plus part ne scait du tout que c'est: et toutesfois vous scavez quelle Chrestienté il y peut avoir en ceux qui les ignorent. Car à quelle fin Dieu les a-il donnez aux hommes, sinon pour monstrer la*

1) Nous supposons qu'il est question des quatre homélies qui ont été insérées dans toutes les éditions des Opuscules de Calvin. Voyez T. VIII. p. 369 suiv.

parfaite iustice qu'il requiert d'eux, et afin que se voyans du tout inhabiles et insuffisans à y parvenir, ils cherchassent leur iustice ailleurs qu'en leurs oeuvres, ascavoir en la grace de Iesus Christ, et cependant aspirassent à ceste perfection pour complaire et obeir à Dieu? Qui cognoist cela? qui en fait estat? qui s'ingere de le prattiquer? qui conforme sa vie à ceste regle? C'est grand pitié d'un aveuglement si profond, et d'une ignorance si lourde. Ainsi mon intention a este de donner soulas à nos povres freres, et quant et quant resveiller ces esprits eslourdis et enyvrez des voluptez de ce monde, à ce qu'ils cognoissent à quoy Dieu les oblige, et ce qui sera un iour requis bien estroitement de leurs mains. Car combien que ie confesse qu'il y en a beaucoup qui cognoissent ce qui est contenu au Decalogue, si est-ce qu'ils prenent les choses seulement à la letre, sans entendre que le Legislateur est spirituel, lequel a autant d'esgard aux conceptions interieures qu'aux faits externes: qu'ainsi soit, ils n'entendent point avoir commis paillardise, sinon qu'ils ayent couché avec la femme ou fille d'autruy: quant aux regars impudiques, baisers, attouchemens, flammes interieures et desirs illicites, tout cela n'est rien si l'effet ne s'en est ensuyvi. Quant à l'homicide, ils ne pensent pas que les mauvaises affections, haines, iniures, extorsions, fraudes secrettes et ouvertes, et telles choses soyent comprises sous ce precepte, et ainsi des autres. Parquoy, soit que ie profite à nos povres freres souspirans apres la pasture celeste, soit que ie donne occasion aux ignorans de s'enquerir de plus pres de la Loy de Dieu, i'espere que ceste miene entreprise ne sera trouvee que bonne et saincte. Or c'est à vous que i'ay voulu principalement dedier ceste oeuvre, petite Eglise espouse du grand Roy, estant bien asseuré que quand il sera reietté de tout le reste du monde, il trouvera vers vous bon recueil et seure retraitte, et aussi que c'est à vous qu'il appartient de droict. Ie prie ce grand Sauveur qui vous a tant aimee, qu'il a desployé les richesses de sa misericorde envers vous, qu'il vous doint accroissement de ses sainctes graces, et vous arme d'une constance admirable pour resister en foy et patience aux assaux qui vous sont iournellement livrez par les iniques, et aux persecutions qu'ils vous machinent, afin qu'apres avoir vaillamment combatu vous soyez receuë en ce bien-heureux et eternel seiour qui vous est preparé dés la constitution du monde. Ainsi soit-il.

L'exemplaire de la bibliothèque de Wolfenbüttel diffère de tous points de celui que nous venons de décrire, et il est dans un très-mauvais état de conservation:

SERMONS | DE M. IEHAN | CALVIN | SUR LES DIX | COMMANDEMENS | de la Loy, donnee de Dieu par | Moyse, autrement ap- | pelez le Deca- | logue: | RECUEILLIS SVR | *LE CHAMP, ET MOT* | *à mot de ses Predications, lors* | *qu'il peschoit le Deutero-* | *nome, sans que depuis* | *y ait esté rien ad-* | *iousté ne di-* | *minué* | * | *M. D. LXII.*

Le format est petit in-8°, 23 cahiers (a-z) 368 pages chiffrées. Mais il y manque les cahiers b. c. g. i. n. p. r. Il manque donc une bonne partie du texte, lequel s'arrête à la 22e page du seizième sermon. La préface de l'Imprimeur, que nous venons de transcrire, s'y trouve aussi. Un exemplaire de cette même édition sur laquelle M. S. Berger nous a communiqué les détails bibliographiques existe à la Bibliothèque nationale à Paris. Nous savons qu'il y en a encore quatre ou cinq autres en France de la même année mais nous ignorons à laquelle des deux éditions ils appartiennent. Dans la liste des ouvrages possédés par feu M. Chappuis, professeur à Lausanne, il est fait mention d'autres éditions de 1557 et 1559. Dans la préface de l'imprimeur Badius placée en tête d'une collection de sermons de Calvin publiée en 1558, et que l'on trouvera avec le sermons sur Esaïe 53, il est fait aussi allusion à une édition antérieure de ceux sur le Décalogue.

Nous saisissons cette occasion pour signaler l'existence, à la Bibliothèque de Genève, porte-feuille 197[aa], d'une liasse de sermons, ou plutôt de *Congrégations*, (comme on appeloit les méditations des pasteurs aux réunions des Vendredis) sur quelques passages du livre de Iosué. Outre quelques unes des ministres Cop et de Bèze, il y en a sept explicitement attribuées à Calvin, du 2. 23 et 30 Iuillet, 6 Août et 5. 12 et 19 Novembre 1563, par conséquent de l'époque même où il rédigeait son Commentaire sur le dit livre. Mais ce ne sont que de très courts résumés, de quatre à cinq pages, un seul en a neuf; ils se rapportent aux chapitres II. V—VII. XVI—XX.

SERMONS

SUR LE CINQUIEME LIVRE DE MOYSE DIT DEUTERONOME.

SERMON PREMIER SUR LE CHAP. 1. V. 1—3
DU MERCREDI 20e DE MARS 1555.

Quand Dieu feit publier sa Loy en la montagne d'Horeb, apres avoir retiré le peuple de la captivité d'Egypte, il monstroit par cela à quelle fin et intention il avoit eu pitié de son peuple pour le delivrer: c'est à ce qu'il en fust glorifié: comme aussi il nous faut rapporter toutes les graces que Dieu nous eslargit, à ce but-la. Zacharie pere de sainct Iean Baptiste, parlant de la grande et souveraine delivrance qui a este faite en la personne de nostre Seigneur Iesus Christ, dit, que Dieu nous a retirez de la main et tyrannie de nos ennemis: afin que nous le servions tout le temps de nostre vie en sainctete et iustice. Et c'est une doctrine assez commune en toute l'Escriture saincte. Et voila pourquoy aussi il est dit par le Prophete Isaie, que Dieu a creé un peuple lequel racontera sa louange. Puis qu'ainsi est donc, que la Loy fut donnee au peuple, afin de luy faire sentir pourquoy il avoit este delivré de la servitude d'Egypte, c'estoit bien raison qu'il se dediast du tout à l'obeissance de Dieu, qui s'estoit ainsi monstre Redempteur. Mais le peuple se fasche, et ne se peut rendre docile pour escouter ce qu'on luy propose au Nom de son Dieu. Neantmoins si est-ce qu'il le devoit bien faire, apres avoir senti un tel bien, et si inestimable: car Dieu avoit desployé son bras robuste, quand le peuple fut delivré. Il devoit donc cognoistre, Voici nostre Dieu qui s'est magnifié d'une façon admirable envers nous, nous avons eu comme une presence visible de sa maiesté: si les cieux se fussent ouverts, et que Dieu se fust monstre à l'oeil en personne, nous n'eussions pas eu tesmoignage plus ample ne plus indubitable qu'il nous estoit prochain, qu'il estoit nostre conducteur. Or puis que Dieu est ainsi descendu à nous, qu'il luy a pleu de nous communiquer ainsi sa bonté: n'est-ce pas raison que nous soyons du tout siens? Et d'autant qu'il nous a tendu la main pour nous racheter, ne faut-il pas que nous soyons son heritage, quand il nous a acquis par sa vertu? Le peuple donc s'il eust eu un grain de prudence, devoit bien se ranger en toute humilité pour recevoir la doctrine qui luy estoit preschee par Moyse. Et mesme quelle authorité meritoit la Loy, qui estoit ainsi approuvee par tant de miracles? Car Dieu ne commande pas simplement à Moyse de parler, apres l'avoir choisi pour son prophete: mais il le tire en la montagne, il le separe de la compagnie des hommes, afin que quand il viendra mettre en avant la Loy, qu'on le tienne comme un Ange, et non point comme une creature mortelle. Il a este là quarante iours sans boire ne sans manger: pour monstrer qu'il a este exempté du rang commun des hommes, et que Dieu l'avoit recueilli comme en sa gloire celeste. Moyse vient-il? il y a en sa face une clarté si grande, qu'il semble que ce soit un soleil. Au lieu qu'on luy attribue des cornes, il est dit, qu'il y avoit des rayons de soleil tout à l'entour, c'est à dire, une telle spendeur qu'il falloit qu'il meist un voile devant sa face. Et à quoy servoit cela, sinon pour ratifier et approuver la Loy que Dieu luy avoit donnee, et qui luy estoit commise: et qu'on cogneust que ce n'est pas une doctrine forgee d'un homme caduque? Et au reste, voila les tonnerres et esclairs, les trompettes qui sonnent: qu'il semble que tout le monde doive estre comme abysmé, il n'y a lieu ne haut ne bas qui n'en soit esmeu, et qui ne tremble quand il est question que Dieu prononce sa voix. Quand donc la Loy est si bien seellee, et avec une telle maieste, ne faut-il pas que le peuple soit plus que stupide, de n'escouter point son Dieu parlant avec une telle force? Or tant y a que la Loy est mesprisee: et mesmes cependant que Dieu prepare son serviteur Moyse pour la publier, voila le peuple qui n'a point patience que la volonte de Dieu luy soit apportee: mais il

se forge le veau d'or, il n'est question que de bastir des superstitions nouvelles: voire despitant le Dieu, duquel il avoit tant experimenté la vertu et la grace. Au reste, encores que la Loy soit donnee, tant y a que pour un peu de temps le peuple tremble et fremit, mesmes il est contraint de dire: Si Dieu parle à nous, c'est faict, nous sommes tous peris: et se tient loin de la montagne (comme aussi il luy est commandé). Il y a donc quelque reverence, ce semble: mais l'issue monstre qu'il n'y a qu'hypocrisie, et cognoist on bien qu'ils n'estoyent point touchez droitement en leur coeur, qu'ils n'avoyent point prins une racine vive pour profiter en la doctrine. Nous voyons donc en somme, quand Dieu a publié sa Loy pour le premier coup, qu'elle a eu une povre audience et bien maigre, et que le peuple n'estoit pas encores disposé à se laisser ranger comme il appartenoit. Or pour ceste cause il a falu que Dieu y retournast, combien que le peuple ne fust pas digne que Dieu feist encores servir Moyse en cest office. Car n'estoit-ce pas raison que ceux qui avoyent ainsi mesprisé le Dieu vivant, fussent là destituez de toute verite: que le diable en prinst possession: qu'il les aveuglast du tout, et qu'ils fussent affamez de la pasture de vie: qu'ils fussent empoisonnez de toutes les faussetez et erreurs de Sathan? Il est vray que le peuple estoit digne d'un tel salaire: mais Dieu n'a point eu esgard à ce que ces povres gens avoyent merité: car il a surmonté leurs pechez par sa bonté infinie, et a continué mesmes à les enseigner, combien qu'ils se fussent monstrez tant farrouches et rebelles, et qu'il y eust eu de l'ingratitude avec l'obstination, telle qu'il sembloit qu'il n'y eust nul moyen ni approche pour profiter: si est-ce qu'encores Dieu usant de sa misericorde, a voulu essayer si le peuple ne se laisseroit point reduire. Et voila pourquoy Moyse non seulement a publié la Loy en Horeb: mais voyant la legereté et inconstance du peuple, a usé quant et quant d'exhortations vehementes, et a mis peine, et s'est efforcé en toutes façons de le reduire à Dieu. Or en la fin, Dieu encores a voulu qu'il y eust un sommaire final de la Loy, et qu'elle fust confermee, comme il est contenu en ce Livre. Et voila pourquoy il est intitulé Deuteronome, qui signifie autant que La Loy reiteree. Non point que Dieu ait ici rien amené de nouveau: mais il a redargué le peuple de ceste malice que nous avons dit: monstrant que sa doctrine avoit este mal observee. Comme quand des enfans auront mal profité à l'escolle, qu'ils seront de gros asniers, apres que ils auront este un an sans advancer, il les faut retourner à l'ABC. Pourquoy? Ayans ouy le maistre, les voila ignorans comme devant: qu'au lieu d'avoir comprins quelque chose, on voit qu'ils sont demeurez tels qu'ils estoyent auparavant. Ainsi donc nostre Seigneur reproche au peuple d'Israel une stupidité brutalle, en luy declarant la Loy pour le second coup. Comme s'il disoit: Vous estes bien mauvais escoliers: car ie vous avoye enseigné suffisamment en ma Loy: la doctrine qui estoit contenue aux dix parolles, contient toute perfection de sagesse. Or cela ne vous a point suffi, d'autant que vous n'avez point eu les aureilles, ou vous les avez eu trop longues, cependant rien ne vous est entré au coeur, mesmes vous n'avez rien entendu à ce que ie vous disoye, il faut donc que vous retourniez à vostre premiere leçon, et à vostre ABC, que ie vous declare ma Loy, et que ie vous la masche, afin que vous la puissiez mieux digerer. Et d'autant que vous estes ainsi durs à l'esperon, il faut que ie vous picque: que i'use de plus grande vehemence pour vous resveiller, et que ceste durté que ie voy en vous soit corrigee. Maintenant donc nous voyons en somme quel est l'argument de ce livre: c'est assavoir, que Dieu ayant desia auparavant donné sa Loy au peuple d'Israel, l'ayant approuvee autant qu'il estoit requis à cause de la durté et rebellion du peuple, a voulu encores donner plus ample declaration de la Loy que Moyse avoit desia reduite par escrit. Et non seulement il a declaré la Loy: mais quant et quant il a sollicité le peuple à l'observer mieux qu'auparavant: et luy a reproché sa villenie, de ce qu'il avoit este si sauvage, et qu'il s'estoit si mal preparé du premier coup, pour recevoir instruction de son createur, et de son Redempteur. Or tout ce que nous voyons en ce peuple-la, nous appartient. Et pleust à Dieu que nous ne ressemblissions en rien aux Iuifs, ie di quant à cest endroit: mais s'il y a eu de ce temps-la trop de durté, auiourd'huy combien en trouvera-on en nous? Car nostre Seigneur n'a point seulement parlé un iour pour nous enseigner. Si la Loy a bien este ratifiee en la main de Moyse, l'Evangile a-il auiourd'hui moins d'approbation? Si la terre a este esmeuë, si les trompettes ont sonné, que les esclairs ayent volé, que les tonnerres ayent este ouis, l'Evangile a esmeu le ciel et la terre (comme il est dit par le Prophete Aggee et que l'Apostre l'allegue en l'Epistre aux Hebrieux). Et nous oyons aussi ce qu'en traitte S. Paul au 3. de la seconde aux Corinthiens. Qu'il faut bien (dit-il) que ce message de vie et de salut, qui est contenu en l'Evangile, soit glorifié autant ou plus que la doctrine de la Loy, qui estoit mortelle de soy, et qui ne pouvoit vivifier les hommes. Puis qu'ainsi est donc que Dieu a declaré une si grande maieste en l'Evangile, et que ce n'a point este pour un iour qu'il nous est annoncé, mais nous en avons les aureilles batues tous les iours: regardons si nous sommes bons disciples, si nous retenons

ce qui nous est monstré, tellement que Dieu soit honoré de nous. Sommes-nous conioints à luy? Helas! il s'en faut beaucoup. Car quelque chose que Dieu persiste à nous proposer sa doctrine, là où nous voyons comme son coeur desployé envers nous, tant y a que nous sommes serrez de nostre costé, et ne luy donnons nulle ouverture: ou bien neus sommes volages, et pleins de vanité, qu'il s'en faut beaucoup que la doctrine nous touche, que nous la recevions pour nous y retenir du tout, et pour y avoir nos sens enclos, et confermez en une droite obeissance. On verra plustost l'opposite. Et ainsi cognoissons que le peuple des Iuifs nous est comme un miroir auquel nous pouvons contempler nostre rudesse, nostre malice, nostre ingratitude, nostre rebellion obstinee à l'encontre de Dieu. Au reste, nous sommes plus coulpables que les Iuifs, pource que nous donnons une si povre audience à nostre Dieu. Car nous avons desia dit, que le peuple ancien, apres avoir este delivré de la servitude d'Egypte, se devoit sentir obligé à Dieu pour s'addonner et dedier pleinement à son service. Et d'où est-ce que maintenant Dieu nous a retirez? a-ce este de la tyrannie d'un homme mortel, ou d'un peuple terrien? Mais nous savons qu'il nous a rachetez des liens de peché et du diable: il nous a retirez du gouffre de mort: il nous a delivrez des abysmes d'enfer, et ne nous a point promis seulement la terre de Chanaan pour heritage, mais les cieux nous ont este ouverts en la personne de nostre Seigneur Iesus Christ, il en a prins possession pour nous, afin que nous soyons asseurez que là nous avons nostre siege apresté, et nostre repos permanent. Quand donc Dieu nous a ainsi obligez à soy, nostre ingratitude n'est-elle pas plus vilaine au double voire cent fois plus que celle du peuple ancien? Au reste, puis qu'ainsi est que Dieu a bien daigné continuer l'office de Maistre et Docteur envers ce peuple-la qui estoit tant rude et rebelle, cognoissons qu'auiourd'huy il fait le semblable en nous. Et aussi il nous est besoin, comme i'ay desia dit, autrement que seroit-ce? Mais voyant une telle grace, c'est que Dieu ne se fasche point de nous enseigner, encores qu'il ne profite gueres du premier iour, ne du premier an, sachons que s'il nous traitte ainsi de iour en iour, que cela n'est point superflu. Et c'est un poinct bien à observer: car les hommes ont les aureilles chatouilleuses, et ne demandent sinon qu'on leur apporte quelque nouveaute: et quand la doctrine de Dieu leur sera preschee et proposee chacun iour, ils s'en faschent, et en sont ennuyez. Car il leur semble que c'est assez de leur avoir dit un coup ou deux, et ne regardent pas comme ils mettent en oubli ce qu'ils devoyent avoir entendu. Ainsi donc afin que la doctrine qu'on nous presche ne nous soit point fascheuse, notons qu'il est besoin que Dieu nous ramentoyve ce que desia il nous avoit enseigné: car nous avons courte memoire envers luy. Et pensons bien toutes fois et quantes qu'on nous met au devant, qu'il y a un Dieu, auquel nous sommes: et que non seulement il nous est createur, mais qu'il nous est pere, nous ayant adopté pour ses enfans, et puis, apres nous avoir rachetez par le sang de son Fils, qu'il nous a attirez à soy d'un lien plus estroit. Quand cela nous est ramentu, si nous l'avons desia ouy auparavant, ne disons point: Et cela nous avoit esté presché: mais que chacun entre en soy, qu'on s'examine, et qu'on cognoisse si ce que nous avons ouy est bien imprimé en nos coeurs. Entrons donc en ce conte. Et pourquoy? Car si nous avions bonne memoire, que nous sommes mis en ce monde afin de glorifier nostre Dieu: n'aurions nous pas autre affection de nous acquitter envers luy? Si nous pensions à la douceur paternelle de laquelle il use quand il nous appelle pour ses enfans, et laquelle il nous a desia monstree un coup, quand il nous a adoptez en la personne de son Fils: si nous regardions combien nous avons cousté à nostre Seigneur Iesus Christ, quand il nous a affranchis de la mort eternelle: ne serions-nous point affectionnez à nous dedier du tout à nostre Dieu? ne serions-nous point esmeus à luy porter autre reverence que nous ne faisons pas? Ainsi donc quand nous sommes sauvages, que le monde nous transporte, que nous sommes envelopez de nos cupiditez et affections terrestres, cognoissons que c'est d'autant que nous n'avons point bien escouté nostre Dieu quand il parloit à nous, s'il nous advertit de nostre devoir, nous n'y regardons point. Et ainsi il est bon que la memoire nous en soit refreschie, et que Dieu revienne à nous, et qu'il nous declare: Povres gens, qu'est-ce que ceci veut dire? quand ie vous ay enseignez, vous deviez estre tout confits en la doctrine qui est contenue en ma parolle: et cependant vous estes encores comme des petis enfans. Voila (di-ie) ce que nous avons à faire, voire afin de prendre goust à la parole de Dieu, et pour en estre nourris comme de nostre pasture ordinaire. Que nous saschions que ce n'est point en vain que cest ordre a este constitué, que tout le temps de nostre vie on nous presche, que nous ayons les aureilles batues de ce que nous devrions avoir comprins en un mois, ou en deux. Au reste, si nous n'en faisons ainsi, c'est que tout le temps de nostre vie nous ne soyons apprivoisez à escouter nostre Dieu, et que nous ne souffrions d'estre enseignez de luy: craignons qu'il n'execute sur nous ceste vengeance, de laquella il a une fois menacé le peuple d'Israel par son Prophete Isaie, disant: Que sa Loy sera comme un li-

vre clos et cacheté: et que si on le presente aux gens savans, ils diront: Ce ne sont pas lettres ouvertes, il y a un cachet dessus, ie ne puis pas dire ce qui est là dedans. Si on la persentoit à des idiots et gens non lettrez, ils diront: Nous ne sommes pas clercs, et n'avons point este à l'escole, nous ne saurions lire. Voila comme Dieu punit tous ceux qui cheminent en leur brutalite, et ne se veulent iamais ranger à luy. Il est vray que pour un temps il nous supporte, et (comme desia i'ay dit) encores que nous soyons dignes d'estre retranchez de sa maison, d'estre privez de sa verite, qu'il nous devroit bailler entre les mains de Sathan, afin qu'il nous aveuglast de mensonges, et que nous en fussions empoisonnez: tant y a que nostre Dieu ayant pitié de nous, encores essaye s'il nous pourra gagner à soy. Mais si à la longue nous persistons tousiours à reietter la bonne doctrine, et que nous ne profitions non plus au bout de l'an que le premier iour, il faudra que ceste menace s'accomplisse sur nous, c'est: Que nous prenions l'Escriture saincte entre les mains, et qu'elle nous soit preschee, toutesfois que nous n'y entendrons rien, encore que nous soyons bien subtils. Et quand les gens idiots diront: Ie ne say que c'est, que les plus savans et plus aigus ayent cela comme des lettres closes et cachettees. Craignons donc une telle menace, et que la clarte ne nous soit convertie en tenebres, et retenons ceste opportunité que Dieu auiourd'huy nous presente, que nous puissions faire nostre profit d'un tel bien quand il continue ainsi de parler à nous. Or il est vray que ce qui est ici contenu, a este dit au peuple d'Israel, et luy a peu profiter pour son temps: mais auiourd'huy il nous appartient, et ce nous est un thresor commun duquel Dieu veut que nous soyons participans. Car (comme nous verrons) la Loy n'a pas este seulement donnee comme une reigle de bien vivre: mais elle est fondee sur l'alliance que Dieu avoit faite avec Abraham, et avec son lignage. Et en vertu de ceste alliance-la, nous sommes heritiers du royaume celeste, comme S. Paul le monstre. Et pour cercher nostre salut il nous faut venir à ceste promesse qui a este donnee à nostre pere Abraham: et que nous soyons son lignage spirituel, pour estre domestiques de l'Eglise de Dieu, pour estre membres de nostre Seigneur Iesus Christ. Par cela donc nous voyons, que ceste doctrine n'a pas servi seulement iusques à la venue du Fils de Dieu: mais qu'elle nous est utile, et sera iusques à la fin du monde. Car c'est un bastiment qui est fondé sur ceste alliance eternelle, de laquelle (comme i'ay dit) nostre salut procede, comme de sa vraye source. Au reste notons, quand Dieu parlera d'oresenavant aux Iuifs, que cela s'addresse à nous: voire, et qu'il nous le faut recevoir en telle sorte, que nous cognoissions que Dieu a estendu sa grace par tout le monde à la venue de son Fils unique, et qu'il a basti Ierusalem celeste, afin que nous soyons tous associez en une fraternité saincte, pour l'invoquer d'une bouche nostre pere. Puis qu'ainsi est donc, cognoissons que c'est bien raison que nous soyons addonnez à luy, et qu'il nous tienne comme en bride, et qu'il iouisse de nous, et que comme il luy a pleu se donner à nous, que nous soyons siens de nostre costé, que nous luy rendions le devoir qu'ont les enfans à leur pere: et si nous sommes lasches et tardifs à cela, que pour le moins nous soyons esmeus des exhortations qui sont contenues en ce livre. Et voyant que Dieu use de vehemence, que nous ne facions point l'aureille sourde: mais que chacun s'esveille, et que chacun se redargue. Et mesmes (si nous estions bien sages) nous ne devrions point attendre que Dieu nous sollicitast si asprement, nous devrions plustost anticiper: mais c'est pour le moins quand Dieu use de corrections, et qu'il tonne, et qu'il nous menace, et qu'il nous reproche nos peschez, que nous soyons esmeus, afin d'avoir honte de nostre turpitude, afin de retourner à luy. Voila en somme ce que nous avons à observer en ce livre en general. Or venons maintenant au texte que nous avons recité. *Ce sont les parolles que Moyse prononca au peuple au desert, en la planure* (ou au lieu champestre) *outre le Iourdain, voire depuis Horeb* iusques au lieux qui sont ici recitez. En ceci nous avons à noter que Dieu vouloit redarguer le peuple de ce qu'il n'avoit pas retenu la Loy, qui non seulement luy estoit preschee de bouche, mais aussi couchee par escrit. Comme si on faisoit un instrument authentique de quelque contract, et de quelque convenance entre deux parties. Et Dieu mesme avoit voulu engraver sa Loy, au moins les dix paroles, dedans deux tables, afin que la memoire en fust plus grande. Car le peuple n'avoit point receu la doctrine, combien qu'elle fust assez claire de soy, et que Dieu eust proveu afin qu'on ne la mist pas en oubli. Il reproche donc maintenant à ce peuple-la, comme quand il nous seroit dit: Voici l'Evangile de nostre Seigneur Iesus Christ qui a este laissé par escrit, apres avoir este publié en une telle vertu et maieste. Nous avons l'Evangile qu'on nous presche desia de long temps, l'Evangile qui nous est exposé par livres. Nous sommes donc inexcusables tant et plus, si nous ne savons ce que Dieu veut ici dire. Quand on parlera ainsi, c'est pour nous accuser de nostre bestise. Et puis quand on dira, qu'estans baptisez au Nom du Fils de Dieu dés nostre enfance, nous ne l'avons point cogneu: qu'estans parvenus en aage d'homme, nous avons este si brutaux, qu'ayans escouté tant de fois la verite

de Dieu, nous y sommes tant nouveaux, et que nous ne savons à grand' peine que c'est, pour le moins que nous n'y avons prins gueres de goust. Voila nostre proces qui est formé, quand on parlera ainsi de l'Evangile, comme de longs temps il nous est presenté, voire en plusieurs façons. Ainsi maintenant Moyse, pour faire une protestation que le peuple s'estoit monstré par trop ingrat à Dieu, dit notamment: Voici les parolles que i'ay publié, et que i'ay presché derechef, non seulement pour un iour, mais depuis que la Loy fut publiee en la montagne d'Horeb. Et pource que le peuple s'estoit monstré si mal disposé, ie n'ay cessé de luy refreschir la memoire des choses qu'il avoit desia entendues. Or par cela apprenons d'estre mieux incitez, quand nous voyons que nostre Dieu dés le commencement du monde a voulu que sa verite eust certain tesmoignage entre les hommes, et qu'il n'a cessé de la produire en avant, et quand les hommes l'ont voulu ensevelir par leur malice, qu'il l'a comme ressuscitee: cognoissons en cela sa bonte admirable, et soyons esmeus à recevoir ce qui nous sera dit. Voila pour un item. Mais afin que nous soyons mieux affectionnez, il nous faut aussi poiser ce mot que Moyse adiouste: *Voire selon tout ce qui luy estoit commandé de Dieu.* Or par ceste preface il declare, qu'il n'a rien apporté du sien, qu'il n'a point voulu assuiettir le peuple à ses resveries, ni mesmes à ce qu'il avoit peu inventer par bonne raison et prudence quant aux hommes, que simplement il a obey à Dieu, et qu'il a este un messager fidele et loyal sans decliner ni à dextre ni à senestre. Or si Moyse, qui a veu un tesmoignage si excellent, comme nous voyons que iamais Dieu n'a suscité un prophete pareil ni egal à luy, si donc Moyse qui a este le prince des prophetes, apres Iesus Christ, mais sous la Loy ancienne il est le principal, s'il a protesté toutesfois qu'il n'advançoit rien de son propre, ie vous prie, que sera-ce des autres? se pourront-ils accomparer à luy? Mais prenons le cas qu'ils soyent aussi haut eslevez et iuchez, si est-ce neantmoins que voila le degré où il faut qu'ils demeurent, c'est qu'ils annoncent ce que Dieu leur a commandé. Et ainsi apprenons que la porte est ici fermee à toutes doctrines humaines. Et par cela voit-on comme le pape a depravé et corrompu tout l'ordre de l'Eglise, quand il s'est constitué legislateur, qu'il a inventé et imposé des loix à son plaisir, qu'il a forgé et controuvé des articles de foy, qu'il a voulu que ce qu'il avoit imaginé fust receu comme Escriture saincte: n'est ce point tout pervertir? Car iamais Dieu n'a voulu que ceste licence dominast en son Eglise, que les hommes proposassent rien de leurs inventions: mais il a voulu estre escouté luy seul. Voila pour un item. Mais encores y a-il plus: car il n'est pas seulement dit, que Moyse a parlé selon la charge qui luy estoit donnee, mais *selon tout ce que Dieu luy avoit commandé.* Il monstre donc qu'il na point fait comme un meslinge, qu'il n'a point cherché en façon que ce fust d'apporter ce que bon luy sembloit, pour se separer de la parolle de Dieu: mais qu'il a suyvi de poinct en poinct iusques au bout ce que Dieu vouloit. Voila donc une grande simplicité qui a esté en Moyse, c'est qu'il n'a point seulement annoncé ce qu'il tenoit de Dieu: mais qu'il a demeuré du tout en ceste simplicite-la, qu'il n'a point passé sa mesure, qu'il n'a point voltigé pour dire: Ceci est bon, i'ay une telle opinion de ceci: non, mais en tout et par tout il s'est reiglé à la charge de son office, que selon qu'il avoit ouy Dieu parler, il a annoncé le message: voila pour le second. Or cependant nous sommes admonestez de recevoir la doctrine ici contenue, non point comme venante d'un homme mortel. Moyse a parlé, protestant qu'il n'est pas le maistre, quand il nous recordera nostre leçon: mais il y aura tousiours Dieu et son sainct Esprit, il y aura mesmes nostre Seigneur Iesus Christ, en la main duquel la Loy a este donnee, comme sainct Paul en parle. Car il a este Gouverneur de l'Eglise de tous temps. Voila donc ce que nous avons ici a retenir, voire pour recevoir en toute reverence et sollicitude ce qui nous a este donné par la main de Moyse. Non point que nous estimions que rien soit procedé de luy: mais que Dieu l'a envoyé, qu'il l'a constitué son organe, tellement que quand nous recevons ce qui est dit par Moyse, nous pouvons estre asseurez que Dieu nous conduit et gouverne par sa pure verite, et que nostre foy n'est point appuyee sur les hommes, ne sur aucune creature caduque: mais que le Dieu vivant en est l'autheur, et en sera aussi le garent. Or apres avoir parlé ainsi, il dit: *Qu'il a recité toutes ces choses l'annee quarantieme, en l'onsieme mois, et au premier iour du mois.* Comme s'il estoit dit: Quand le peuple a approché, et qu'il devoit entrer en la terre promise, alors il a recapitulé la Loy de Dieu, il en a fait un sommaire, il a fait un recueil de toutes les remonstrances et exhortations dont il avoit usé auparavant. Non pas que Moyse se fust teu depuis Horeb, et qu'il eust fait silence: car (comme nous avons dit) il n'a cessé de crier tousiours apres ce peuple, le voyant ainsi dur et revesche, le voyant d'un col dur a plier. Mais en la fin, pource qu'il approchoit de son but, qu'il avoit achevé sa course (comme nous verrons son trespas en la fin du Livre) pource donc qu'il falloit qu'il fust retiré de ce monde: il a fait un recueil de toute la doctrine qu'il avoit preschee

par l'espace de quarante ans, et l'a voulu ratifier tellement au peuple, qu'apres son trespas ses successeurs en fussent edifiez, et qu'encores auiourd'huy l'utilite en vienne iusques à nous, et que nous soyons endoctrinez de toutes les admonitions qui sont ici contenues. Tant y a que nous voyons, que desia le peuple devoit bien estre matté pour se renger mieux à Dieu que il n'avoit point fait. Car c'est un bon terme de quarante ans, pour disposer un homme à bien, s'il le doit estre. Quand on verra qu'un homme ne veut escouter nul conseil ne raison, et bien si on le laisse ronger son frain par l'espace de quarante ans, lors il est temps ou iamais, qu'il pense à soy: et si on luy remonstre qu'il a failli, qu'il soit mieux disposé et meuri qu'il n'estoit. Dieu donc voyant que son peuple luy estoit si sauvage, luy a donné terme et loisir de s'apprivoiser, et l'a pourmené par l'espace de quarante ans: et il l'a fait pour leur rebellion, comme nous verrons cy apres. Mais pour le present il nous faut noter, que quand Moyse parloit à ce peuple, c'estoit approchant de son but, pource que Dieu le devoit retirer du monde, et aussi que le peuple devoit estre alors comme renouvelé: car il fut dit à ceux qui avoyent refusé d'entrer en la terre: Vos charongnes pourriront ici au desert: vous n'estes pas dignes de posseder l'heritage que vostre Dieu avoit promis à son serviteur Abraham. Voila donc le peuple qui avoit este comme renouvelé au bout de quarante ans, et c'est alors que Moyse met en avant la Loy, et qu'il parle selon le commandement de Dieu: Or il nous faut aussi bien appliquer ceci à nostre instruction: c'est que quand nous avons este si mal advisez de ne point porfiter en l'escole de Dieu, que nous soyons tousiours demeurez asniers, ou bien que nous ayons seulement fleureté sur la doctrine, sans qu'elle ait prins une droite vivacite en nous: si Dieu nous donte, et que par succession de temps il nous prepare mieux à l'escouter, que nous advisions de faire nostre profit de cela, et que nous ne soyons pas incorrigibles. Car que gagnerons nous en la fin quand nous aurons este tousiours sauvages, et que Dieu ne pourra chevir de nous: ne sera-ce point à nostre confusion? Ainsi donc tant en publique qu'en particulier, advisons de faire nostre profit de cest advertissement, et si nous avons mal receu la doctrine qui nous a este preschee desia longuement: que nous sachions, puis que Dieu encores ne nous veut point quitter, et qu'il use d'une telle misericorde envers nous, qu'encores demande-il de nous attirer à soy: que nous soyons preparez, que nous ne soyons point ainsi revesches. Mais apprenons de nous apprivoiser, et que la doctrine ait son entree et en nos esprits, et en nos coeurs. Voila comme il nous en faut faire. Et au reste, quand Dieu nous aura visité, qu'il nous aura envoyé quelques corrections pour nous humilier, et pour abbatre en nous ceste ingratitude et malice qui est trop grande: que nous advisions de nous reduire, et de retourner à luy. Et quand nous aurons fait cela en general pour tout le corps de l'Eglise, qu'un chacun aussi en son privé face le semblable. Que un homme qui aura esté esgaré, et qui n'aura iamais bien cogneu que c'est de Dieu, qui ne se sera point assuietti pleinement à la bonne doctrine, si Dieu le visite par maladie, par povreté, ou comment que ce soit: qu'il regarde, Helas! l'Evangile m'avoit esté annoncé: mais cependant comment est-ce que ie l'ay receu? Ie ne savoye que c'estoit de mon Dieu, et combien que i'aye fait profession d'estre des siens, toutesfois cela ne m'a point touché le coeur: qu'est-il de faire donc maintenant? puis que Dieu me veut avoir pour son escolier c'est bien raison que ie me baille du tout à luy, et que ie luy porte telle reverence comme ie doy à mon maistre et souverain docteur. Voila de quoy nous sommes admonnestez en ce passage, quand nous voyons que nostre Seigneur par tous moyens nous veut reduire, et qu'il nous abbat ceste rebellion qui est en nous, qu'il nous argue de nos vices, et que voyant que nous sommes ainsi esgarez, il nous recueille à soy, afin de savoir chevir de nous, que nous ne regimbions point contre l'esperon, ainsi que i'ay dit: mais plustost qu'avec un esprit debonnaire nous demandions d'estre gouvernez par luy, et de profiter de plus en plus en sa parolle.

LE DEUXIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 3—8.

DU LUNDI 25E DE MARS 1555.

Nous avons desia dit, que la doctrine qui est ici contenue, n'a pas esté un commencement de propos, comme si le peuple eust eu cela de nouveau, et que Dieu ne l'eust pas encores enseigné: mais que ç'a este une confirmation de ce que desia Moyse avoit publié en Horeb, pource que le peuple n'y avoit pas si bien profité qu'il devoit: mesmes il a este declaré que Dieu avoit matté par l'espace de quarante ans ou environ ce peuple, qui de prime face estoit trop rebelle, et ne pouvoit prendre le ioug. Pour ceste cause le temps est ici marqué, afin que nous sachions que le peuple devoit estre rangé en quelque obeissance, apres un chastiment si dur et si long qu'il avoit enduré. Au reste, il y a une autre circonstance, c'est que desia le peuple avoit eu quelque victoire contre Og roy de Basan, et ses voisins: en quoy il avoit experimenté la bonté de Dieu. Or i'ay dit que cela merite d'estre observé, pource que ce sont les deux moyens

par lesquels Dieu attire à soy les hommes, pour les gagner, et pour en iouir. D'un costé il les chastie, afin qu'ils apprennent de luy obeir comme estans sous sa main, et sous son authorité. Et à l'opposite il use de douceur, afin de se rendre amiable, et que les hommes cognoissent qu'il n'y a meilleur pour eux, que d'adherer à celuy duquel ils attendent tout bien. Or tous les deux sont ici exprimez par Moyse, c'est assavoir, que le peuple avoit langui au desert par l'espace de quarante ans, sentant une horrible punition de Dieu, pource qu'il s'estoit ainsi revolté: et toutesfois qu'il avoit vaincu Seon et Og, et les rois semblables, non point de sa vertu propre, mais d'autant que Dieu luy avoit assisté. Apprenons donc de faire nostre proffit tant des verges de Dieu, quand nous en serons battus apres l'avoir offensé, qu'aussi des graces par lesquelles il nous testifie qu'il est prest de recevoir les hommes à merci, et d'en avoir pitié quand ils retourneront à luy. Et qu'une telle cognoissance nous rende dociles: quand il plaira à Dieu de nous prescher sa parole, que nous ayons les coeurs ouvers pour la recevoir: que nous soyons paisibles pour suyvre ce qu'il nous commande: bref que nous soyons du tout obligez à sa bonté. Or il nous est ici dit que *Moyse a exposé la Loy*, combien qu'il y ait un mot signifiant, *qu'il luy a pleu, qu'il a voulu exposer la Loy*. Et c'est encore pour monstrer qu'il a executé sa charge d'un franc courage. Car il se pourroit bien faire que celuy auquel Dieu commande d'enseigneur le peuple, s'en acquittera, mais comme par force: et ceste necessité-la, quand un homme la regarde, emporte tousiours une contrainte: tellement que tout ce que nous pourrons faire, ne sera rien qui vaille. Et aussi les ministres de la parole de Dieu sont ici exhortez, non seulement d'annoncer la parole qui leur est commise: mais de le faire avec un courage franc et allaigre, comme aussi S. Paul dit, que cela est requis, et proteste qu'il en a ainsi fait. Et ainsi que l'exemple tant de Moyse que de S. Paul nous serve d'instruction. Et au reste notons aussi, que sous ce mot *de la Loy*, est comprins le recit que Moyse fera des choses qui estoyent advenues. Il est vray que ce mot emporte doctrine et instruction: mais encore de prime face on pourroit demander quelle instruction il y a quand on raconte des histoires. Mais ce n'est point sans cause que Moyse a ainsi parlé; car quand Dieu nous reduit en memoire et nos pechez, et les biens qu'il nous a eslargis, et les chastimens que nous avons soustenus de sa main, cela nous doit enseigner pour nostre profit: ce n'est pas pour nous faire passer le temps que Dieu nous propose telles choses: mais c'est afin que, d'un costé, nous soyons mieux disposez pour le servir, et pour nous tenir sous sa crainte. D'autre costé que nous soyons instruits et sollicitez pour venir à luy, et cercher en luy tout bien et tout ce qui appartient à nostre salut. Nous voyons donc que non sans cause Moyse appelle, Loy ou doctrine, le recit qu'il fait des choses advenues: pource que le peuple par ce moyen doit estre conduit à Dieu, et doit estre edifié en bien. Et ainsi notons quand nous lisons les histoires sainctes, que ce n'est pas pour savoir seulement ce qui a esté fait, afin que nous en sachions parler: mais là nous devons contempler la grace de Dieu sur ses fideles, quand il les a delivrez: nous devons aussi cognoistre comme il a exercé les siens en patience, comme il les a fait passer par beaucoup d'afflictions, afin que leur foy fust esprouvee: apres, comme iamais il ne les a abandonnez au besoin et à la necessité extreme: nous devons considerer les iugemens qu'il a faits, chastiant ceux qui avoyent failli, et qui avoyent transgressé sa volonté. Quand nous avons ce regard-la et une telle discretion, les histoires nous seront comme doctrine: car nous en serons mieux asseurez, que si Dieu nous declairoit simplement ce qu'il requiert de nous, et ce qui est de nostre office. Voila donc ce que nous avons à retenir, et ce nous sera un bon preparatif pour les choses qui sensuivront. Car autrement on penseroit que ceci nous seroit inutile, de savoir que Moyse a eleu gens pour gouverner le peuple, que le peuple d'autre costé n'a point suyvi ce que Dieu luy commandoit, de poursuyvre ses ennemis, et choses semblables. Et de quoy cela nous appartient il? dirons-nous. Mais pource que nous sommes admonestez que tout cela concerne nostre instruction: il faut l'appliquer à tel usage qu'il n'y ait rien oisif, cognoissant que Dieu a procuré nostre salut, quand il nous a mis comme en peinture les choses qui auiourd'huy nous appartiennent, et qui peuvent estre appropriees a nostre instruction. En ce qu'il est dit: *Que c'est assez que le peuple ait demeuré en la montagne d'Horeb quelque temps*. En cela voyons nous que Dieu n'a point voulu retirer les enfans d'Israel de la servitude d'Egypte, pour leur mettre la bride sur le col, afin qu'ils allassent où bon leur sembleroit, mais il a voulu estre leur gouverneur perpetuel. Et voyla qui nous doit bien servir: car nous avons un tesmoignage, que quand Dieu nous reçoit pour son peuple, que ce n'est point pour un iour ne pour deux tant seulement: mais qu'il veut avoir un soin perpetuel de nous iusques en la fin: qu'il ne nous veut point laisser au milieu du chemin: mais qu'il veut continuer à nous conduire, iusques à ce que nous soyons venus à nostre droit but. Et c'est une doctrine bien utile: car que seroit-ce si Dieu pour un coup nous bailloit sa Loy, et qu'il nous mist en bon train, et qu'il nous laissast

aller sans avoir esgard à nous? Car nous voyons nostre fragilité, et puis nous ne saurions marcher un pas que nous ne soyons prests de choir ou de nous fourvoyer, et les empeschemens sont tels et si grands, qu'il seroit impossible de les surmonter, sinon que Dieu nous assistast. Et ainsi apprenons que si Dieu nous a une fois adoptez, et qu'il nous ait choisis pour estre de son troupeau, que ce n'est point afin que nous goustions tant seulement pour un iour sa grace: mais qu'il veut persister à nous bien faire, qu'il nous prend en sa conduite pour iamais ne nous quitter, que nous serons tousiours sous sa protection, qu'il ne cessera d'augmenter les biens que nous avons sentis et receus de luy, iusques à ce que nous soyons venus à la perfection. Voila donc qui nous devroit bien faire magnifier la bonté de nostre Dieu, et nous devroit donner courage de nous remettre du tout à luy, quand nous voyons qu'il n'abandonne point son ouvrage au milieu pour le laisser imparfait: mais qu'il le continue, comme il est dit au Pseaume. Et cela appartient au salut spirituel de nos ames, comme S. Paul en parle au premier chapitre des Philippiens: Que celuy qui a commencé une telle oeuvre, la parfera iusques au iour de nostre Seigneur Iesus Christ. Notons bien donc quand Dieu prononce ici par la bouche de Moyse, que c'est assez que le peuple ait demeuré en la montagne d'Horeb, et le veut advancer, que par cela il nous denote, que d'autant que nous sommes delivrez des abysmes de mort, et de la servitude du diable et de peché, que nous l'aurons pour nostre conducteur à iamais, moyennant que nous escoutions sa voix, et que nous ne doutions pas que il ne pense de nous, et qu'il ne vueille tousiours nous conduire. Au reste, il est dit: *Que le peuple tourne, et qu'il tire en la montagne des Amorrheens*, *et que de là il occupe et possede le pays de Chanaan, soit les plaines ou les montagnes, ou les deserts, ou les rivages de la mer: car ceste terre*, dit-il *est devant vous*, c'est à dire, à vostre commandement, que ie la livre entre vos mains, il ne tiendra qu'à vous que vous ne la possediez. Pourquoy? car *ie l'ay iuré* (dit-il) *à vos peres Abraham, Isaac, et Iacob: i'ay promis de leur donner pour heritage* (dit-il) *et pour leur semence apres leur trespas*. Ici en premier lieu il nous faut observer l'ordre qui y est mis: car Dieu declare pourquoy il avoit donné la terre à ce peuple, c'est à cause de la promesse. Et en cela il signifie, que la terre ne leur appartenoit point comme s'ils l'eussent acquise de leur vertu propre, ou par leurs merites, mais c'est de don gratuit. Dieu donc assigne icy ce titre aux enfans d'Israel, et leur monstre qu'ils seront d'autant obligez à sa pure bonté, quand ils seront introduits en la terre de Chanaan. Et de faict, le serment dont parle ici Moyse, avoit esté fait quatre cens et trente ans auparavant, voire en la personne d'Abraham, devant que nul d'eux fust nay. Puis qu'ainsi est, que devant leur naissance, devant qu'ils eussent fait ne bien ne mal, desia Dieu leur avoit promis la terre: de là on peut conclure, qu'ils n'estoyent pas dignes de la posseder, comme si Dieu eust esté obligé envers eux à cause de leurs services: mais c'est d'autant que par sa bonté gratuite il les en avoit constituez heritiers. Or si cela est dit de cest heritage terrien, que le peuple d'Israel a eu, que sera-ce du royaume des cieux? le pourrons nous acquester? le pourrons-nous desservir envers Dieu pour en estre participans? Mais au contraire, que c'est de sa pure bonté que nous y sommes introduits, et que nous en avons la iouissance au dernier iour: car aussi tout ce qui est declairé de la terre Chanaan, nous doit servir de figure et ombrage. Quand donc Dieu declare au peuple que ce n'a point esté par sa vertu qu'il l'a acquise, et quil le ramene à ceste promesse qu'il avoit faite desia de long temps: c'est pour nous monstrer, que de ce qu'il est nostre Pere, de ce que nous sommes nourris en ce monde par luy, de ce que nous attendons une meilleure vie et plus excellente, qu'il ne faut rien imaginer de merite ne de vertu en nous, mais qu'il nous faut attribuer le tout à sa pure liberalité: d'autant qu'il a desployé les thresors infinis de sa grace et de son amour envers nous. Voila ce que nous avons à retenir en premier lieu. Et au reste, quand il est parlé du serment, notons que Dieu a voulu condescendre iusques là à l'infirmité du peuple de l'asseurer quand il a iuré par son Nom. Comme maintenant il en use envers nous: car il ne se contente point de parler, et nous dire ce qu'il veut faire: mais il ratifie ses promesses par serment solennel. Et pourquoy? veu que nous sommes enclins à incredulité, et que nous branslerions tousiours, sinon que nous fussions bien appuyez, il iure afin de nous mieux certifier. Quand donc nous voyons que Dieu iure pour supporter nostre foiblesse, cognoissons en premier lieu que nous sommes plus que pervers, de ne luy pouvoir adiouster foy à sa simple parolle. Et au reste, aussi cognoissons sa bonté inestimable, en ce qu'il luy plaist nous supporter, et iurer pour nostre confirmation. Or cependant aussi nous avons à noter qu'il ne nous faut point cercher la volonté de Dieu en l'air: mais qu'il nous faut contenter de sa parolle, quand il luy a pleu de se declarer à nous, et de nous donner tesmoignage de sa volonté, qu'il nous faut tenir là et arrester du tout. Et ainsi, voulons-nous estre asseurez que Dieu ne nous defaudra point tant en ceste vie presente, qu'apres nostre trespas? voulons-nous avoir une esperance infal-

lible de la vie celeste? Regardons donc aux promesses: que nous n'allions point vaguer ne çà ne là, comme nous voyons que plusieurs sont transportez de cesté curiosité, suffise nous que Dieu nous a certifiez, qu'il nous a enseignez qu'il ne veut pas seulement nous estre pere, pour nous conduire en ce monde, mais que iamais ne nous laissera, et que nous serons tousiours gouvernez par luy: que quand il aura esprouvé ici nostre foy, que nous aurons plaine iouissance des choses qui nous sont promises: apres nous avoir despouillez de ce corps mortel, que nous serons ressuscitez en luy, il y a une immortalité qui nous est maintenant cachee. Contentons-nous (di-ie) d'avoir ce mot de la bouche de Dieu, pour toutes choses, et ne repliquons point selon nos folles phantasies comment il en ira: mais Dieu a-il parlé? tenons-nous à son dire. Et c'est ce que Moyse a ici entendu, disant, Dieu a iuré à vos Peres. Qui plus est il nous faut noter, que la doctrine qui aura esté publiee au nom de Dieu, n'est pas pour un aage seulement, mais qu'elle doit servir pour tousiours, et qu'elle retient sa vertu et sa vigueur. Abraham, Isaac, et Iacob estoyent trespassez et pourris en terre quand ces choses ont esté dites: mais la promesse que Dieu leur avoit donnee estoit vivante. Combien donc que les hommes soyent mortels et caduques, toutesfois la parolle de Dieu est permanente: et si elle est semence de vie incorruptible, il faut bien qu'elle soit exempte de toute corruption, qu'elle n'ait point de fin. Notons bien donc que Dieu n'a point parlé du temps iadis, à ce que sa doctrine s'ensevelist apres un aage, mais il faut qu'elle nous soit proposee iusques en la fin du monde, et que nous la recevions en toute reverence. Comme auiourd'huy, combien que les Prophetes et Apostres soyent trespassez, si est-ce que Dieu besongne encores par eux: et la parole qu'on nous porte auiourd'huy, non seulement a sa vertu, mais elle nous vivifie, et fait que de là nous recevions la pasture de nos ames: il faut que nostre salut en procede, et que nous en soyons confermez, en telle sorte que nous puissions surmonter le monde pour parvenir iusques au royaume des cieux. Voila donc ce que nous avons à retenir, quand il est ici parlé de la promesse que Dieu avoit iuree aux Peres anciens, lesquels estoyent decedez desia de long temps. Or notamment il dit: *Qu'Abraham, Isaac et Iacob ont esté leurs peres*, afin qu'ils se cogneussent successeurs de la benediction qui avoit esté promise. Et de faict, il adiouste: *Que Dieu avoit iuré ceste terre à Abraham, Isaac et Iacob, et à ceux de leur lignee:* comme si Moyse disoit, que la promesse de Dieu n'est point aneantie, mais qu'elle doit maintenant avoir son effect: qu'elle doit estre accomplie en leurs personnes. Dieu donc a-il parlé ainsi? dit-il, il vous faut regarder que ce n'est point seulement à vos peres qui ont ouy ceste promesse, mais c'est aussi bien à leur lignee: car il est notamment dit, qu'Abraham enseigneroit à sa famille les voyes, les droictures et iugemens, et statuts du Seigneur. Il a donc falu que les enfans d'Israel receussent la promesse donnee iadis à leurs peres, comme si Dieu eust parlé à eux de fresche memoire. Et de faict, nous devons bien poiser ceste circonstance: car Dieu n'a point seulement dit à ceux qui ont esté du commencement de l'Evangile: Ie vous reçoy pour mon peuple: mais il a voulu que ceste doctrine se publiast iusques en la fin. Notons donc que nous sommes comprins avec ceux qui ont ouy la parole de Dieu du commencement. Et d'autant que sa grace a son estendue sur tous, et est commune à tous aages: il faut que nous l'escoutions, veu qu'elle nous est ainsi dediee et offerte. Et pourquoy? car Dieu n'a point dit à sainct Pierre, et à sainct Paul tant seulement: Ie seray vostre sauveur: mais il les a constituez messagers de sa bonté, afin que nous soyons enseignez par leur bouche: et qu'auiourd'huy nous ne doutions point que Dieu ne vueille faire envers nous le semblable qu'il a fait envers eux. Voila donc ce que nous avons à retenir quand il est dit. Que Dieu a promis à toute la lignee d'Abraham, et à ceux qui seront descendus de sa race, la terre de Chanaan en heritage. Et de faict, il a falu tousiours que le peuple revinst à ceste sentence: Ie suis ton Dieu et le Dieu de ta lignee apres toy. Et puis: Ie suis le Seigneur faisant misericorde en mille generations: comme nous verrons ci apres. Or cela n'a pas esté dit seulement pour un temps: il faut auiourd'huy qu'il s'accomplisse aussi bien. Cognoissons donc, que Dieu ayant une fois planté le tesmoignage de nostre salut, veut qu'il profite iournellement, et que nous cognoissions qu'il nous appelle pour posseder son royaume, et qu'il appelle en nos personnes ceux qui viendront apres nous. Tellement que les enfans qui procedent des Chrestiens, sont desia choisis de Dieu pour estre de son troupeau, et de sa maison: devant qu'ils soyent sortis du ventre de leur mere, que Dieu desia les a recueillis à soy. Quand nous cognoissons une telle doctrine, ne voila point une confirmation excellente? quand nous voyons que Dieu devant que nous fussions nais, que nous fussions creez, desia nous a donné un fondement de nostre salut, sur lequel nous pouvons bastir? Mais on pourroit ici demander comment la terre a esté promise aux Peres qui iamais n'en ont eu possession. Car nous sçavons qu'Abraham, Isaac et Iacob se sont confessé estrangers, qu'ils n'ont point eu la terre en seigneurie: mais qu'ils y ont este comme povres vagabons: comme on les a dechassez çà et là, voire iusques à leur oster l'eau: qu'ils n'avoyent point de l'eau à boire: et non seu-

lement on les a empeschez de venir aux puits qui estoyent desia cavez, mais quand par leur industrie et labeur ils ont cavé des puits, encores les a-on privez de l'eau. Où est donc ceste promesse de Dieu qu'il avoit faite à Abraham, de luy donner la terre? Or par cela nous sommes advertis de ce que dit l'Apostre en l'Epistre aux Hebrieux, c'est à sçavoir, que les Peres anciens n'ont point eu leur but à ceste terre visible: mais que ce leur a esté un ombrage de la demeure permanente à laquelle Dieu les appelloit. Tellement qu'Abraham, combien qu'il n'eust nulle possession en la terre de Chanaan, n'a pas laissé d'en estre seigneur et maistre, et s'est contenté que Dieu luy monstrast devant ses yeux ceste terre-la, afin qu'il eust son coeur eslevé au ciel, et qu'il attendist d'avoir là sa demeure permanente. Ainsi en somme la seigneurie qu'a eu Abraham de ceste terre visible, a este spirituelle: car il a possedé ce que Dieu luy avoit promis, combien que selon les hommes il n'en eust rien, et qu'il semblast mesmes qu'il en deust estre dechassé chacun iour. Or maintenant si nous faisons comparaison d'Abraham avec nous, n'avons-nous point plus grande occasion d'eslever nos coeurs au royaume des cieux, veu que nous n'en avons point seulement un miroir ou une image que Dieu nous presente, mais Iesus Christ en sa personne en a fait une telle ouverture, que nostre foy peut bien parvenir iusques à la gloire de Dieu? Nous devons donc mieux estre confermez en la promesse que Dieu nous donne, de nous eslever en son royaume pour y entrer comme ses heritiers legitimes: et combien que nous soyons ici bas comme rampans sur terre, que nous ayons nostre corps comme une loge corruptible et caduque, que nous soyons appesantis en ces choses basses: toutesfois si faut-il bien que nostre vray domicile soit là haut, et que desia nous soyons citoyens des cieux pour estre compagnons des Anges: et ce que nous n'avons point encores de faict, que nous l'ayons en foy et en esperance, comme l'ont eu les saincts Peres, qui toutesfois n'avoyent point une telle revelation, ne si claire comme nous à beaucoup pres. Voila comme Dieu a promis de donner la terre à Araham, et à Isaac, et à Iacob, et ne les a point frustrez, encore qu'ils n'en ayent point iouy: mais ils ont attendu en patience que le temps opportun fust venu, que Dieu mist en possession leurs successeurs apres leur trespas. Puis qu'ainsi est, cheminons par la terre estans exercez parmi beaucoup de combats, en regardant seulement les choses qui nous sont promises, ne doutant point que desia mesmes ce bien ne nous soit asseuré, encores que nous ne le tenions pas à la main, que nous ne le voyions point à l'oeil. Et pourquoy? car Dieu ne peut faillir en ses promesses. Or maintenant venons à ioindre ce que met Moyse, car il dit: *Tirez et possedez la terre, car elle est à vostre commandement, selon que Dieu l'a iuré à vos peres.* Ici Moyse conioint la promesse de Dieu avec les exhortations qu'il fait: car c'est aussi la vraye façon de bastir, quand nous devons estre emmenez à Dieu pour l'honorer et le servir, pour chercher son royaume, c'est qu'on commence par les promesses gratuites, et qu'on monstre que Dieu nous previent par sa pure bonté, qu'il ne regarde pas si nous sommes dignes ou non: combien que nous n'ayons rien deservi, toutesfois qu'il vient par sa pure liberalité à nous, et s'oblige sans qu'il y soit tenu. Voila par quel bout il faut commencer. Et puis il faut que nous soyons exhortez à ne point mespriser une telle grace, mais à la recevoir, et en la recevant qu'un chacun s'efforce, et que nous mettions peine de respondre à Dieu quand il nous appelle. Voila donc l'ordre qu'il nous faut observer au texte de Moyse. *Tirez*, dit-il, *et marchez:* comme s'il disoit, Or ça, vostre Dieu vous a appellez du temps que vous n'y pensiez point: car de faict, la promesse de salut nous a esté donnee devant que nous fussions creez, voire devant la creation du monde Dieu nous a eleus, comme sainct Paul en parle: et puis du temps que nous estions comme bestes esgarees, il nous a recueillis à soy. Voila donc la pure liberalité de Dieu qui se monstre: nous ne pouvons ici alleguer aucune vertu, ni aucune dignite: nous ne pouvons pas dire: O Dieu nous a rendu salaire, pource que nous estions venus à luy: il n'en est rien de tout cela: mais au temps que nous estions perdus et damnez, nostre Dieu nous a ouvert la porte de salut: quand nous estions sous les liens de Satan, il nous a affranchis: quand nous estions du tout alienez et bannis de son royaume, il nous en a fait heritiers. Au reste, tout ainsi que Dieu nous a prevenu liberalement, et encores nous declare que c'est par sa pure grace, que nous pouvons attendre salut: il faut que de nostre costé nous ne soyons point lasches ne tardifs: mais que quand il a ainsi parlé, nous luy respondions: quand il dit, *Venez, marchez*: que nous soyons incontinent en chemin. Les Papistes, quand on parlera de bien faire, de servir à Dieu, incontinent imaginent que les hommes par leurs merites gagnent le royaume de paradis: mais l'Escriture saincte tient bien un ordre opposite, comme nous le voyons ici. Et pourquoy? Il n'est pas dit que les hommes par leurs oeuvres meritoires obligent Dieu envers eux: mais apres que l'heritage leur est proposé, voire gratuit, et qu'on monstre qu'il n'y a que la bonté de Dieu qui domine en cest endroit, il est dit, *Marchez* donc. Et ainsi apprenons de bien faire, de nous dedier au service de nostre Dieu, d'estre sanctifiez en sa iustice: non point pour l'obliger envers

nous, mais afin de suyvre sa saincte vocation, afin de ne point aneantir sa grace, non point encores que nous puissions remuer un doigt, que Dieu ne besongne en nous par son sainct Esprit. Car quand il est dit: *Tirez, marchez avant*, ce n'est pas que le peuple le puisse faire: mais quand Dieu nous a exhortez, il imprime en nos coeurs sa doctrine: afin qu'elle ne soit point inutile, il nous incite: bref il besongne en nous en telle efficace, qu'apres nous avoir donné le vouloir, il nous donne quant et quant l'effect, ainsi que S. Paul en traitte au 2. chap. des Phil. Tant y a que nous devons bien retenir ce que i'ay touché, c'est que Dieu ne nous offre point sa grace, afin que nous demourions là comme endormis, et que ce nous soit tout un: mais c'est pour nous inciter à bien faire, comme il est dit: Que sa bonté et l'amour qu'il a portee aux hommes est apparuë, afin qu'il s'acquist un peuple sainct, propre à bonnes oeuvres, et que nous cheminions en toute pureté, attendant la revelation de la vie qu'il nous promet. Et si cela a eu lieu sous les ombres de la Loy, par plus forte raison auiourd'huy il faut que nous le facions. Ainsi donc notons bien que Dieu nous a mis en avant les richesses infinies de sa bonté et misericorde, qu'il nous a ouvert la porte des cieux, afin que nous aspirions à luy, et qu'en nous despouillant de toutes nos affections terrestres, nous ne demandions sinon à eslever nos coeurs en haut pour passer par ce monde, ostant tous les liens qui nous retiennent et empeschent: que de toute nostre puissance nous mettions peine de venir à luy, sachans que la vie presente est une course, qu'il ne faut point que les hommes s'apparessent en ce lieu, ne qu'ils y croupissent: mais plustost que nous allions, voire selon que nostre Seigneur ne cesse de dire: Venez, venez, approchez de moy. Que si nous y tendons, nous ne serons plus en danger de vaguer ça et là, mais nous tendrons au but que Dieu nous aura proposé, et iamais nous n'aurons repos, que nous n'y soyons parvenus. Or cependant Moyse, afin de donner courage au peuple, luy declaire qu'il ne travaillera point en vain. *Venez*, dit-il, *possedez la terre*: et c'est encores un article bien notable. Car si nous emploiyons nostre labeur, et que nous ne seussions pas que c'est que nous profitons en servant à Dieu, nous serions lasches, et à chacune minute nous perdrions courage. Mais quand nous sommes certains que nostre course ne sera point vaine, et qu'il nous tendra la main, qu'il ne nous faut point craindre, combien que Satan s'efforce de nous empescher, qu'il en vienne à bout. Quand donc nous aurons une telle certitude, que nostre Seigneur nous mettra en possession des choses qu'il nous offre, voila qui nous incite, voila qui nous donne une vertu et constance invincible pour resister à toutes tentations. Et ainsi poisons bien ce mot, quand il dit: *Tirez et possedez la terre.* Dieu ne dit pas simplement à ses fideles: Venez, regardez que vous pourrez faire, examinez vos forces, et cependant qu'il les laisse là au hazard, non: mais il leur dit: *Venez pour posseder*. Comme s'il disoit: Seulement appliquez-vous à me servir, et laissez moy faire: car ie besongneray en telle sorte, que celuy qui s'employe à me suyvre ne perdra point sa peine, il ne travaillera point d'un labeur inutile, ie feray fructifier le tout. Voila donc ce que nous avons à noter en ce passage. Et ainsi quelle excuse y aura-il pour nous, si nous ne suyvons où nostre Seigneur nous appelle, attendu que ceste voix doit resonner en nos aureilles? *Venez et possedez.* Si cela a esté dit pour la terre de Chanaan, auiord'huy il sera encores mieux approuvé en nous et verifié. Et ainsi toutes fois et quantes que nous sommes tardifs à obeir à Dieu que nous sommes retenus en ce monde, ou bien que les difficultez nous estonnent, que nous entrons en ces pensees, Helas! sera-il possible que ie parvienne à Dieu? Et comment pourray-ie surmonter une telle difficulté et si grande? Cela est par dessus toutes mes vertus. Quand donc nous serons empeschez, que nous serons en perplexité et en doute, que ceci nous vienne en memoire: Or puis qu'il plaist à Dieu de s'estre declaré à moy, c'est bien raison que ie me contente de la certitude qu'il m'a donnee, et de l'experience qu'il m'a fait sentir de sa bonté. Et ainsi il faut passer outre, nonobstant toutes les tentations de deffiance qui pourroyent venir au devant. Et cependant aussi adioustons pour confirmation ce qu'il dit: *I'ay mis la terre devant vous:* car il a mieux exprimé comment ils la doyvent posseder. Si les hommes regardent à ce qu'ils peuvent, et qu'ils poisent leurs facultez, ils se peuvent bien deffier, ils se peuvent desesperer du tout. Mais quand nous savons que c'est office de Dieu de nous donner la vertu qui nous defaut, et de parfaire nostre salut, comme il en est l'autheur: voila en quoy gist nostre fiance. En ne presumant donc rien de nous, que nous courions d'un courage allaigre: mais cependant cognoissons toutesfois que c'est Dieu qui declaire sa vertu pour parfaire nostre salut, et qu'il en est l'autheur: et qu'il se reserve de nous conduire en telle sorte, que la possession en soit desia comme en sa main. Or si nous voulons bien faire nostre profit de ceste doctrine, en premier lieu oublions toutes vaines phantasies de nos forces, de nostre franc-arbitre, et de ce que les hommes ont imaginé: car voila comme le Diable a enyvré les hommes, et les trompe, quand il leur fait accroire qu'ils peuvent beaucoup. Et auiourd'huy nous voyons les Papistes qui sont encores enflez de cest orgueil diabolique. Or il est question de leur franc-arbitre,

il est question de s'avancer: voila des habilles gens, quand ils pensent marcher un pas, ils se rompent le col. Et à bon droit: car il faut que Dieu se moque de leur outrecuidance, mesmes qu'il s'en venge, pource qu'elle est plaine de sacrilege. Mais quand il est dit: *Que c'est Dieu qui a mis la terre à leur commandement:* cognoissons qu'il n'y a nulle force en nous, et qu'il nous faut aussi despouiller de toute fiance. Et quand nous serons ainsi abbatus, que nous prenions courage, sachans que Dieu parfera son oeuvre, qu'il n'a point oublié son mestier, et ne cessera iamais iusques à ce qu'il ait accompli ce qu'il nous a promis. Au reste, s'il a fallu que la terre fust mise devant le peuple d'Israel, et que cela se fist par la main de Dieu: ie vous prie, ne faut-il pas bien que le ciel soit mis devant nous? Car il falloit que ce peuple ici vainquist des hommes mortels, qu'il entrast en possession d'un pays estrange: mais il nous faut vaincre le prince du monde Satan, il nous faut vaincre cent millions d'ennemis qui bataillent contre nous, il faut mesmes que ce qui est du nostre soit aneanti. Il faut que nous montions là haut. Et quelle distance y a-il d'ici bas iusques au ciel? Puis qu'ainsi est donc, recourons a nostre Dieu, remettons-nous du tout à luy, soyons appuyez sur sa pure grace, invoquons-le en humilité et sollicitude. Et cependant que nous marchions en telle sorte, que nous souffrions qu'il nous conduise et gouverne, sachans qu'il ne nous defaudra point. Quand donc nous y procederons ainsi, nous sentirons que la fiance que nous aurons de parvenir à salut, ne sera point pour nous enfler d'une vaine arrogance: mais ce sera pour attribuer à Dieu l'honneur qui luy appartient au nom de nostre Seigneur Iesus Christ.

LE TROISIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 9—15.

DU MERCREDI 27E IOUR DE MARS 1555.

Entre les biens que Dieu a fait au peuple d'Israel, apres l'avoir delivré de la servitude d'Egypte, c'est qu'il a tousiours tenu la main pour le gouverner. Car sans cela aussi que seroit-ce des hommes? Il y a moins de conduite en eux qu'aux bestes brutes, quand tout sera bien regardé. Ainsi donc il est mestier que Dieu y mette ordre, afin de le conduire. Or maintenant Moyse reduit en memoire au peuple comme Dieu a esté son conducteur de tout temps: et ne s'est point contenté de l'avoir retiré de ceste captivité horrible en laquelle il estoit detenu, mais il a establi un regime et une police telle, qu'il ne tenoit qu'au peuple qu'il ne vesquist en repos, et qu'il ne cheminast aussi en toute integrité. C'est donc autant comme si Moyse disoit: Regardez combien vous estes obligez à vostre Dieu: car en toutes sortes il vous a bien prouveus: il a eu tousiours pitié de vous, et a procuré vostre salut par tous moyens. Et de faict, la memoire des graces de Dieu nous doit tousiours inciter à le servir tant mieux quand nous voyons qu'il ne nous a en rien defailli, n'est-ce pas raison que nous soyons d'autant plus affectionnez à nous dedier du tout à son obeissance? Car il monstre combien il nous tient chers, quel amour il nous porte, et quel soin il a de nostre salut, quand il le procure en telle sorte. Or cependant par especial nous avons ici à noter que, quand Dieu ordonne une bonne police entre nous, et gens qui nous maintiennent, que c'est un tesmoignage singulier de sa bonté, et de son amour envers nous. Vray est que ce qui est ici recité par Moyse, procede du conseil de Iethro son beau-pere, comme il le traitte au dixhuitieme d'Exode. Et combien que Iethro fust un homme payen, tant y a que Dieu s'est servi de luy en cest endroit. Et ainsi voyons nous que Dieu applique à nostre usage toutes choses, toutes creatures. Qui eust attendu qu'un homme qui n'avoit nulle accointance au peuple d'Israel, sinon que Moyse avoit prins femme en sa maison, que celuy-la vinst, et qu'il donnast un tel conseil? Mais voila comme Dieu applique à l'utilité de son peuple toutes creatures, ainsi que desia i'ay touché. Au reste, nous avons à observer l'humilité de Moyse, d'autant qu'il n'a point mesprisé l'advertissement qui luy a esté donné par celuy qui n'estoit pas tant excellent que luy à beaucoup pres. Moyse pouvoit repliquer: Et qui est cest homme? Car ie suis choisi de Dieu pour gouverner son Eglise, et pour en estre la chef, i'ay publié sa Loy en son nom, i'ay representé sa maiesté, qu'il m'a donné mesme un signe visible en ma face, comme si i'estoye plustost un Ange descendu du ciel qu'un homme terrien. I'ai esté separé de la compagnie des hommes mortels par l'espace de quarante iours, comme si desia Dieu m'eust glorifié: et maintenant qu'un homme vulgaire s'advance pour m'instruire? Moyse donc pouvoit mettre ces choses en avant, mais tant y a qu'il s'assuiettit à raison. Pourquoy? car il cognoissoit que Dieu distribue de ses graces comme il luy plaist, tellement que les petits quelque fois peuvent servir aux plus grands, et aux plus excellens. Et en cela Dieu veut esprouver la sobrieté et modestie de ceux qu'il a eslevez en degré souverain, quand ils ne s'oublient point, mais qu'ils sont tousiours dociles et si on leur apporte quelque chose de meilleur qu'ils n'ont pensé, s'ils le reçoyvent volontiers, et s'abaissent, voila un vray examen de leur obeissance. Puis que Moyse qui a esté le principal entre les Prophetes anciens, a bien voulu

s'assuiettir au conseil de Iethro son beau-pere lequel n'avoit iamais cognu que c'estoit de la vraye Religion, mais en avoit seulement gousté un petit en ombrage: que sera-ce de nous qui ne sommes point parvenus à une telle gloire que Moyse? Ainsi aprenons, encores que Dieu nous ait eslargi plus amplement de son Esprit, que ce n'est pas que nous devons reietter l'advis et conseil de ceux qui sont moindres que nous. Car voila comme Dieu veut que nous soyons unis et conioint les uns avec les autres avec vraye liaison: c'est que les grands condescendent aux plus petis, et qu'ils s'accordent tous. Cependent, comme il a esté declaré combien que Iethro ait esté l'instrument pour advertir Moyse, toutesfois que cela doit estre attribué à Dieu, et qu'il a regardé ce qui estoit propre et utile pour son peuple pour ne luy deffaillir en rien. Et c'est à ceste intention que Moyse parle. Venons maintenant aux mots qui sont ici contenus. Il dit en premier lieu *qu'il ne les peut plus porter luy seul, à cause qu'ils estoyent grandement augmentez: car vous estes*, dit-il, *par dessus les estoilles du ciel*, comme nous savons qu'ils estoyent plus de sept cent mille personnes. Puis qu'ainsi est donc, ie ne puis plus porter vos charges, et vos fascheries, et vos proces, dit-il: ainsi il reste que vous eslisiez gens avec moy, qui s'employent à cela, gens sages et entendus, et bien approuvez. En premier lieu quand Moyse proteste qu'il ne sauroit plus porter la charge du peuple, en cela il nous monstre que ceux qui sont eslevez en quelque degré d'honneur, ou en quelque dignite, ne doyvent pas estre comme idoles sans rien faire: mais c'est à ceste condition qu'ils travaillent, et que mesmes ils servent au bien commun du peuple, comme si Dieu leur avoit mis le fardeau sur les espaulles, de soustenir l'estat commun. Et c'est une doctrine qui est bien à observer: car nous voyons comme les hommes sont addonnez à l'ambition, qu'un chacun ne demande qu'à estre prisé et honoré, et tous aspirent à grandeur. Et pourquoy? car nous ne cognoissons point quand Dieu nous esleve, que c'est afin que nous representions sa personne au monde. Or cependant cela ne peut estre sans difficulté. Selon donc qu'une charge est plus honorable, elle est aussi de plus grand travail, et plus penible: mais d'autant que les hommes imaginent un honneur oisif, voila qui les transporte en ceste folle cupidité, ou plustost enragee, qu'ils ne demandent sinon d'avoir la vogue, et d'estre bien hauts, voire pour se rompre le col le plus souvent. Or d'autre part nous devons bien noter ce que Moyse dit, qu'il ne peut porter une si grande charge: car il declare qu'il cognoist son infirmité, ou pour le moins il la monstre telle, qu'il faut qu'il chemine en mediocrite. Voila donc la seconde consideration que nous devons avoir pour corriger toute ambition, et toute folle hautesse en nous: c'est assavoir, que nous examinions bien nostre portee, et lors nous saurons que plustost il nous faudroit ramper bas en terre, que d'appetter ceste grandeur pour dominer sur nos prochains. Voila, di-ie, les deux regards qui peuvent abbaisser l'orgueil et folle cupidite de dominer: l'un est, que nous sachions que d'autant plus qu'un homme sera eslevé, il est obligé aussi et à Dieu, et à ceux sur lesquels il preside, comme il n'y a nulle preeminence sans charge, voire sans servitude ainsi que nous avons dit. Voila pour un item. Mais il nous faut aussi avoir memoire que nous ne pouvons rien, tant s'en faut que nul se trouve suffisant pour porter un gros fardeau: qu'on ne nous sauroit donner si peu de commission, que cela ne soit pour nous faire plier les espaules, voire courber: car nostre infirmite est si grande, que chacun qui s'esprouvera bien sans hypocrisie, et sans se flatter, verra qu'il ne peut rien quasi du tout. Si donc nous pensons bien à une telle debilite, nous serons restraints comme en bride, pour ne point aspirer si haut: car que s'ensuit-il sinon toute confusion, quand les hommes veulent estre honorez, et cependant ne se veulent acquitter de leur devoir, mais plustost se font là comme des Idoles? Et au reste, qu'ils ne regardent point aussi à ce qui leur est donné de faculte. Au reste, il nous faut aussi noter pour le troisieme, que Moyse, combien qu'il voye la charge trop pesante pour luy, ne s'exempte point du tout de sa vocation pour quitter l'office que Dieu luy avoit commis, mais il demande d'estre aidé et secouru, disant: *Qu'on elise gens:* et ceci est bien à noter: car il y peut avoir deux extremitez vicieuses: l'une est celle que nous avons desia condamnee: c'est assavoir, que les hommes ne regardent point à leur petitesse, mais il leur semble qu'il ne leur coustera rien de dominer: et voila qui leur donne ceste temerite et audace d'embrasser plus qu'ils ne peuvent, et ils se voyent confus en la fin, mais c'est trop tard. Il y a donc ceste folle outrecuidance, que quand les hommes s'oublient, et ne pensent point à leur foiblesse, ils entreprennent par trop: et de si folles entreprinses il n'en peut venir que mal, d'autant que Dieu les en punit. Or il y a l'autre extremite mauvaise, c'est quand les hommes se sont rendus pusillanimes, lors qu'ils voyent qu'ils sont fragiles tant et plus: et puis d'autre coste, si Dieu les appelle à quelque estat, ils retirent les espaules, pource qu'ils voyent la charge estre trop difficile pour eux, et se voudroyent exempter du ioug, et fuir la vocation de Dieu. Voila donc un vice, duquel il nous faut garder. Mais il y a le moyen entre deux, c'est quand nous voyons que la difficulte surmonte nostre vertu, que nous avisions d'en prendre selon nostre portee, et de nous me-

surer à nostre aune. Et au reste, que nous invoquions Dieu, afin qu'il nous rende idoynes pour satisfaire à ce qui nous sera commandé. Voila donc ce qui nous est ici monstré par l'exemple de Moyse: car il ne plaque point le gouvernement du peuple, pource qu'en ce faisant il eust este rebelle à Dieu. Nous voyons comme il en a prins à Ionas, car Dieu le trouve, combien qu'il fuye. Il ne faut pas donc que sous ombre de nostre foiblesse, nous refusions d'obeir à Dieu, combien que les charges qu'il nous donnera soyent fascheuses, et qu'il nous faudra gemir dessous. Quoy qu'il en soit, que nous ayons ceste reigle, de nous assuiettir à la vocation de Dieu, et suyvre là où il luy plaira nous appeller: et sur tout, que nous l'invoquions afin qu'il supplee à nos defautes: et cependant que nous n'entreprenions point par trop, mais que la charge se limite selon nostre faculte. Et si ceci eust este suyvi, on ne verroit point les confusions si enormes par tout, comme elles sont. Qui a este cause qu'en l'Eglise il y a eu une tyrannie si barbare comme on la voit en la Papaute? Voila le Pape qui a usurpé une primaute universelle sur tout le monde: car il faut qu'il y ait un chef, dit-il: Voire, comme si Iesus Christ estoit aboli, lequel a este constitué chef par dessus tous hommes et Anges, mais le Pape veut succeder en la place du Fils de Dieu. Or cependant s'il cognoissoit que c'est de dominer sur tout le monde: n'auroit-il point horreur de prendre à soy une charge si impossible? mais il ne luy a rien cousté de se dire chef general, et d'estendre ses ailes par tout. Voila donc l'arrogance diabolique qui a este cause de rompre et diviser l'ordre que Dieu avoit institué, comme sainct Paul en parle au quatrieme des Ephesiens, quand il dit que nostre Seigneur Iesus Christ est monté au ciel pour remplir tout, et cependant qu'il n'a pas destitué son Eglise: car il a ordonné des Pasteurs, dit-il, et gens qui fuissent pour enseigner. Or il adiouste que cela est selon la mesure d'un chacun membre, afin que nous croissions tous, et que Iesus Christ domine par dessus nous en lieu souverain. Voila sainct Paul qui distribue les offices, tellement qu'il faut que chacun en ait sa portion: pource qu'il n'y a homme qui puisse faire le tout. Or voila cest ordre qui doit estre inviolable, dissipé par l'orgueil diabolique du Pape. Et puis toute sa sequelle, et ceste vermine de clergé l'a ensuivy: car il n'est point question que nul pense à sa charge. Quand ils attrappent leurs benefices, regardent-ils que Dieu les appelle à ceste condition, qu'ils auront à rendre conte des ames qui leur sont commises? Il n'est question que de savoir combien un benefice vaut, et puis il y a la pompe et le credit quant et quant: ils se donnent donc toute licence. On verra ceux qui sont non seulement Evesques, mais Archevesques, et Primats, qui ne se soucient que de chasser, ou d'yvrongner, de iouer et de paillarder: voila leur mestier ordinaire. Et pourquoy? car iamais n'ont pensé, que l'honneur qu'ils usurpent fust conioint à aucune obligation. Et cela n'a point este seulement en l'Eglise, mais en tous estats. Si les Princes pensoyent auiourd'huy à la charge qu'ils ont, assavoir si tout le monde seroit ainsi troublé de guerres, et si chacun tascheroit de ravir pour augmenter ses bornes? Car il n'y a celuy qui ait à gouverner une lieuë de pays, qui ne s'en trouve bien empesché, quand il regarde à l'office et au devoir qu'il a tant à Dieu qu'aux suiets. Or celuy qui a deux cens lieuës de pays sous luy, se voudroit assuiettir tout le monde. Et pourquoy? car il n'est point question de ce fardeau duquel parle ici Moyse: voire comme s'il n'y avoit point une reigle donnee à tous ceux qui ont quelque preeminence et authorité, que Dieu leur declare et prononce par la bouche de Moyse comme par son heraut, qu'ils ne sont point des Idoles pour presider seulement en pompe: mais qu'il faut qu'ils soustiennent la charge du peuple, laquelle ne peut estre sinon une servitude honorable, comme desia nous avons dit. Cela mesmes s'estend iusques aux personnes privees. Il n'y a celuy qui ne demande d'acquerir tousiours de nouveau, et quand il aura plus de revenu trois fois qu'il ne luy en faut pour son mesnage, il n'est question que d'attrapper, et de conioindre une piece à l'autre: car nul ne regarde, comment est-ce que ie m'acquitte de ce que Dieu m'a donné? I'ay du bien entre mains, i'ay famille, ie me devroye occuper à instruire ma femme, mes enfans, mes serviteurs en la crainte de Dieu, ie devroye avoir tousiours l'oeil pour veiller à ce qu'il ne se fist rien en la maison, où Dieu soit offensé. Quant à mon bien, ie devroye m'exercer en sorte que l'usage en fust reiglé selon la volonte de Dieu: s'il y a abondance, que ceux qui ont faute et necessite, soyent substantez par moy. Or nul ne regarde à cela, mais ceux qui ont du bien, sont comme gouffres pour engloutir tout ce qu'ils peuvent serrer, il n'est question que de mettre tout sous leurs pattes, que nul ne sera secouru au besoin: et puis ce leur est tout un moyennant qu'ils facent leur profit: car l'honneur de Dieu ne leur est pas tant recommandé qu'ils ne veulent estre enyvrez en ce monde, et y dominer à leur plaisir. Et cependant il n'est question que de s'augmenter, voire et ne regardent pas qu'ils ne font que se plonger en plus grande malediction tousiours. Notons bien donc la doctrine qui nous est ici donnee par l'exemple de Moyse, c'est qu'un chacun de nous cognoisse en premier lieu, quand il plaist à Dieu de nous mettre du bien entre mains, ou de nous eslever en quelque estat, qu'il nous oblige, et qu'il y a un lien tant

plus estroit, et que nous aurons un conte tant plus difficile à rendre: afin que nous apprenions par cela de nous tenir en nostre petitesse, quand il plaira ainsi à Dieu. Et au reste, que nous regardions aussi tousiours à nostre infirmité, que nous cognoissions que nostre mesure est bien petite, et quand il plaira à Dieu de ne nous point eslever, que nous ne portions point envie à ceux qui sont en tel danger, et qui ont un fardeau si pesant sur leurs espaules. S'ils ne le sentent pas, tant pis pour eux: mais de nostre costé (comme i'ay desia dit) que nous soyons contens que nostre Seigneur nous laisse là comme assis à terre, et que nous n'appetions point de parvenir plus haut: et cependant que nous ayons mesmes compassion de ceux qui soustiennent une charge difficile, que nous prions Dieu qu'il leur donne la force, qu'il les fortifie au besoin: car si nous voyons qu'il les laisse, il faudra qu'ils defaillent du tout. Et tiercement, quand il plaira à Dieu de nous donner quelque commission que nous soyons prests de luy obeir, voire selon nostre mesure: mais que nous n'embrassions point par trop, afin que le proverbe ancien ne soit accompli en nous: Qui trop embrasse mal estreint: mais que nous avisions de nous presenter à Dieu, afin qu'il nous gouverne par son Esprit, que nous facions chacun ce qui est de son devoir, que chacun s'employe selon sa portion et mesure, et que nous rapportions tout en commun ce que nous aurons fait, à ce que Dieu en soit servi, et que l'utilite de nostre labeur revienne au peuple qui nous sera commis en charge. Voila donc en somme ce que nous avons ici à noter. Or il y a aussi maintenant à observer ce que dit Moyse: *Qu'on elise gens sages, bien entendus, gens esprouvez, afin qu'on les constitue, voire selon les lignees, et sur milliers, et sur centaines, et sur cinquantaines:* comme nous verrons. Par cela nous est monstré, que quand on doit elire gens qui ayent charge publique, qu'on doit les choisir avec discretion, et ne point prendre à la volee ceux qui s'ingerent les premiers, ou que chacun par faveur, ou par quelque vanité prenne celuy que bon luy semblera: mais que Dieu preside sur une election qui se fera, et que les gens soyent choisis tels qu'on cognoisse qu'ils sont propres pour exercer l'estat auquel on les appelle. Et notamment il nous faut bien observer ce qui est recité au chap. dixhuitieme d'Exode, que nous avons desia allegué: car Iethro dit, qu'il faut prendre gens vertueux, craingnans Dieu, gens veritables et hayssans l'avarice, dit-il. Qui est-ce qui parle? un povre Payen, comme nous avons dit: et toutesfois Dieu gouverne sa langue, tellement que nous ne saurions avoir meilleur docteur que luy, quand il est question d'eslire gens pour gouverner un peuple. Il demande en premier lieu, gens vertueux qui ne soyent point effeminez, et qui ayent dequoy pour fournir à une telle charge, qu'ils ayent bon zele, et courage, et magnanimité. Or d'autant que sans la crainte de Dieu, toutes les vertus des hommes sont converties en mal, voici Iethro qui n'a iamais ouy un seul mot de l'Escriture saincte, qui toutesfois cognoist bien qu'il est impossible que un homme s'acquittast de son devoir quand il aura à gouverner un peuple, qu'il ne craingne Dieu. Si un Payen a ainsi parlé, quelle honte sera-ce pour nous, quand auiourd'huy nous aurons moins de discretion? et toutesfois on peut voir à l'oeil comme il en va. A-on ceste cognoissance, quand il est question d'eslire gens qui gouvernent la iustice, qu'il faut que ceci aille en premier lieu, c'est assavoir, que la crainte de Dieu y soit? Il est vray qu'encores confessera-on, et nature nous y contraint, de dire qu'il faut avoir gens prudens, gens vertueux, voire comme s'il y avoit ne prudence ne vertu, si la crainte de Dieu ne domine. Et puis Iethro pour mieux exprimer les fruits de la crainte de Dieu, il adiouste: Qu'il y ait droiture et verite: comme s'il disoit, que iamais un homme ne sera propre pour gouverner, sinon qu'il y ait rondeur en luy, qu'il ne soit point double, mais qu'il y aille en bonne conscience. Et d'autant que les corruptions aveuglent les yeux des sages, et pervertissent l'equité des bons, il dit que si on veut avoir gens propres pour dominer, qu'il faut qu'ils hayssent l'avarice, qu'ils mesprisent les biens de ce monde pour s'en savoir passer. Quand donc un telle leçon nous est monstree par un Payen, ie vous prie, quelle vergongne sera-ce, que nous qui faisons profession d'estre nourris en la Loy de Dieu et en son Evangile, et qui en avons les aureilles tant battues, que nous soyons encores nouveaux à ceste doctrine, et qu'elle soit pour le moins si mal pratiquee entre nous? Et tant y a que si nous n'en faisons nostre profit, elle est escrite pour estre gardee à nostre grande confusion, et pour nous rendre inexcusables. Ainsi donc poisons bien ce qui est ici dit, que Moyse exhorte le peuple *de choisir gens entendus et prudens,* et puis *esprouves:* car si on ordonne par esperance quelqu'un, et qu'on ne l'ait point bien cognu ni experimenté, n'est-ce point prophaner le siege de Dieu et de la iustice? Voila Dieu qui se reserve toute principauté par dessus les hommes, comme aussi il en est digne: cependant il se veut servir toutesfois des hommes mortels, comme de ses ministres et officiers: mais si est-ce que le siege de iustice luy est comme sacré, ainsi qu'il sera monstré en la lecture prochaine. On ira prendre des gens à l'aventure, et ne sait on ce qu'ils doyvent faire, ne comment ils se doyvent porter. Et bien il faut essayer que cestuy-ci peut faire, quand ils sera là assis il regardera à soy. Voire, celuy qui ne vou-

droit point prendre un vacher en sa maison ou un berger sous esperance, sinon qu'il l'ait cognu, ou qu'on luy en responde, et qu'il ne sache que c'est, celuy-la ira establir au siege de Dieu un homme duquel il n'a nulle cognoissance, et dont il ne peut rendre nul iugement? Ainsi donc, avisons à nous, et sur tout, quand Dieu nous fait ceste grace, voire ce privilege qui n'est point commun à tout peuple, d'elire gens qui gouvernent: qu'ils n'abusent pas d'un tel don de Dieu, autrement on sera tout esbahy qu'on s'en trouvera despouillé. Et voila pourquoy les tyrannies sont venues au monde, que la liberte a este perdue en tous peuples, qu'il n'y a plus election aucune, voire mesmes que les princes vendront la iustice, que les choses sont si confuses que c'est un horreur. Qui en a este cause, sinon que les peuples qui avoyent quelque election en ont abusé, et par ce moyen ont este dignes que Dieu les privast de l'honneur qu'il leur faisoit? car n'est-ce pas provoquer quasi à son escient l'ire de Dieu, et le despiter, quand on aura une election libre, là où il faut choisir gens qui servent à Dieu, et qui soyent comme ses officiers, qu'au lieu de cela on face des brigues par les tavernes, et qu'on ordonne comme par despit de Dieu et par moquerie, ceux qui sont les plus dissolus et desbordez. Ne voila point pervertir tout ordre? Bref il semble qu'on vueille dechasser Dieu de son siege, quand on y met ainsi ses ennemis, et ceux qui le contemnent, et ne demandent sinon à fouller son nom et sa maiesté au pied. Quand cela y est, se doit-on esbahir que Dieu envoye de telles confusions au monde comme on les voit? Ainsi donc, d'autant plus nous faut-il bien noter ceste doctrine, où il est dit, que quand Dieu donne à un peuple la liberte d'eslire gens, qu'il ne faut point abuser de cela, mais qu'on les doit choisir avec discretion. Et mesmes d'autant que nous y pourrions estre trompez tous les coups, il est question de recourir à Dieu, afin qu'il nous donne prudence, et qu'il nous gouverne par son sainct Esprit, comme s'il nous avoit marqué au doigt ceux que nous devons choisir. Et voila pourquoy i'ay dit que iamais les elections ne seront bien reiglees, que Dieu ne preside dessus par son sainct Esprit. En la fin Moyse dit: *Ie les ordonneray sur vous, afin qu'ils vous gouvernent.* Il declare que Dieu luy avoit donné l'authorite, mais cependant si voit-on qu'il a communiqué avec le peuple, et a monstré par effect ce que nous avons veu, c'est qu'il ne s'attribue point une puissance desbordee, mais il cognoist que Dieu l'avoit obligé au bien commun. Ainsi donc Moyse a authorité, et cognoist bien que Dieu l'a voulu eslever par dessus le reste du peuple, mais cependant si est-ce qu'il n'abuse point de son droit, mais il remet le tout au peuple. Comme s'il disoit: Ie vous monstreray seulement le chemin pour vous guider, et cependant ie prendray la peine pour moy, et de l'honneur ie le vous quitte. Et c'est ce qui doit estre en tous bons Magistrats et gouverneurs d'un peuple, c'est assavoir, qu'ils puissent retenir l'authorite qui est requise: car c'est à ceste condition aussi que Dieu les a establis. Mais quoy qu'il en soit, qu'ils ne cherchent point leur propre: mais qu'ils demandent de s'accommoder tant qu'il leur est possible, observans tousiours la charge principale qui leur est commise de Dieu. Or venons maintenant à ce que Moyse entrelace touchant la multitude du peuple: il dit: *Vostre Dieu vous a augmentez en sorte que vous estes comme les estoilles du ciel, et ie le prie qu'il vous augmente mille fois plus*: ou bien, il vous augmentera mille fois plus selon qu'il vous a promis. Icy Moyse en alleguant la difficulte qu'il avoit de cognoistre de toutes causes, remonstre aussi au peuple la benediction et la grace de Dieu. Et en cela voit-on qu'il a travaillé principalement, pour faire sentir au peuple les biens qu'il reçoit de la main de Dieu: comme c'est aussi une doctrine laquelle ne peut estre trop ramentue. Car nous voyons d'un costé l'ingratitude qui est en nous, que nous fermons les yeux aux biens que Dieu nous eslargit, non pas que nous n'appettions de les avoir, mais cependant nous ne cognoissons pas dont ils nous procedent pour en glorifier l'autheur. Et au reste, nous abusons des graces que nous avons receuës, d'autant qu'il ne nous souvient point que c'est Dieu qui nous les a mises entre mains. Qui pis est, nous voyons comme les hommes s'eslevent, tellement que la gloire de Dieu est obscurcie par eux, comme s'ils ne tenoyent rien de luy. Et non seulement cela, mais il semble qu'ils soyent armez pour luy faire la guerre quand il s'est monstré liberal envers eux, et comme il sera dit au chapitre trentedeuxieme: Ils sont comme les chevaux qui sont trop engraissez, qui regimbent contre leur maistre. Voila, di-ie, comme Dieu ne sera point recognu de nous en ses benefices: et puis quand nous l'avons mis en oubli, nous sommes comme prophanes, et toutes ses graces sont polluees par nous. Voyans cela, notons que ceste doctrine ne nous peut estre trop souvent mise en avant, c'est quand Dieu nous a choisis à soy, qu'il nous a obligez à luy tant et plus. Et pourtant il nous propose et nous met devant les yeux ses biens, afin que nous cognoissions qu'il est prest de les continuer envers nous, moyennant que nous ne l'empeschions par nostre ingratitude. Quand donc on nous traittera souvent de la bonte gratuite de nostre Dieu, et qu'on nous declairera en quelle richesse il a espandu ses benefices sur nous, combien qu'il nous semble que cela soit assez vulgaire, et que nous l'ayons desia assez entendu, sachons

qu'il ne nous peut estre trop dit. Et nous voyons comme Moyse, qui est le vray patron pour tous Prophetes et vrais ministres de la parolle, s'en acquitte. Et d'autant qu'il a tant insisté sur cest article, que ceux qui ont l'office d'enseigner en l'Eglise Chrestienne, sachent qu'ils ne pourront iamais estre superflus en cela et que tout le peuple aussi cognoisse, que quand on luy ramentoit les graces de Dieu, ce n'est point une doctrine superflue ni inutile. Voila pour un item. Au reste Moyse notamment veut que ce peuple sente, et qu'il soit du tout convaincu, que ce nombre si grand n'est pas venu de l'ordre commun de nature, ainsi qu'on voit le monde multiplier, mais que c'estoit un vray miracle de Dieu. Et voila pourquoy aussi il exprime ceste similitude qui avoit este donnee à leur pere Abraham: car Dieu en vision luy avoit monstré les estoilles du ciel, et luy avoit dit: Ta semence sera comme les estoilles du ciel: tout ainsi que la multitude des estoilles est infinie, ainsi sera ta semence apres toy. Moyse donc maintenant, afin de mieux magnifier la grace de Dieu, et de l'imprimer au coeur du peuple, luy dit: Vous avez ce qui a este promis à vostre pere Abraham, que sa race seroit grande comme les estoilles du ciel. Or maintenant regardez en quel nombre vous estes: car de faict, c'estoit un miracle plus qu'excellent, que le peuple fust entré en si petit nombre. Voila une maison, il n'y a que soixante personnes qui descendent en Egypte, et quand il est question d'en sortir, il n'est plus question de soixante, mais il est question d'environ sept cens mille, et cela en moins de trois cens ans, que ce nombre auroit esté ainsi augmenté. Car il faut prendre les quatre cens trente ans, depuis la promesse donnee au peuple. Et nous voyons qu'Abraham a long temps este sans avoir lignee: en la fin il a Isaac, lequel semble encores devoir estre exterminé: quand Iacob cuide estre augmenté, et bien il a douze enfans masles, mais qu'est-ce que cela pour une telle multitude? Ainsi donc notamment Moyse a voulu declarer au peuple qu'il avoit este augmenté par la grace de Dieu, voire d'une facon extraordinaire, et non point selon le cours de nature. Et cependant toutesfois, (qui sera pour la fin) Moyse prie Dieu qu'il augmente le peuple, ou bien qu'il asseure le peuple qu'il sera augmenté de plus en plus. Combien que ceste multitude fust un grand travail à Moyse, si est-ce qu'il ne s'en despite point, mais il reçoit à ioye ceste benediction de Dieu, et glorifie celuy qui a ainsi accompli sa promesse. Cependant il regarde d'y prouvoir par bon moyen, et ne demande sinon que Dieu soit servi et honoré, et que la grace qu'il a commencee en son peuple, continue iusques à ce qu'elle soit venue à sa perfection.

LE QUATRIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 16—18.

DU JEUDI 11E D'AVRIL 1555.

Nous avons veu par ci devant l'admonition que faisoit Moyse, à elire gens qui s'acquittassent à gouverner le peuple: car si on eust prins des iuges à la volee (comme il a este declaré) c'estoit prophaner le siege de Dieu. Il falloit donc qu'en cela il y eust bonne discretion. Mais ici Moyse adiouste un article que nous devons bien noter. Car encores qu'il ait procuré que ceux qu'on elisoit, fussent gens craignans Dieu, et douez de graces singulieres, si ne laisse-il pas neantmoins à leur monstrer leur office, et à les advertir de ce qu'ils ont à faire. En quoy nous voyons que les plus sages ont besoin d'estre enseignez, les plus droits, et les plus iustes ont besoin d'estre admonnestez. Et pourtant, si Dieu desia nous a mis au bon chemin, et qu'il nous ait eslargi des dons du sainct Esprit: ne pensons pas que la doctrine nous soit pourtant superflue: car il faut que nous soyons conduits iusques au bout, et nous savons que nostre perfection n'est point en ce monde, ne cependant que nous portons nostre chair, et que nous conversons ici bas. Et au reste, que ceux que Dieu aura honorez, les constituant en estat, et degré d'honneur, cognoissent qu'ils ont besoin qu'on leur declare leur devoir, et qu'on les incite à s'acquitter comme il appartient. Or venons maintenant à ce qui est ici contenu. Moyse en premier lieu enioint à ceux qui sont ordonnez iuges et gouverneurs *d'ouir les causes*. En quoy il signifie qu'ils doyvent estre attentifs, et diligens à cognoistre ce qui est du droit d'un chacun: car si un iuge ne daigne pas escouter, comment exercera il son office? Nous savons encores que les hommes mettent toute peine à iuger droit selon leur fragilitè, qu'ils pourront faillir: et s'il y a encores de la nonchalance, il faudra que tout aille en confusion. Ainsi ce n'est point sans cause, que Moyse notamment exhorte les iuges à bien cognoistre. Et notamment il dit, *entre les Iuifs, et entre les estrangers*. Comme s'il disoit, qu'il faut qu'un chacun ait sa raison, nonobstant que la cognoissance quelque fois apportera faveur ou haine, qu'il faut qu'un iuge qui veut bien faire son office, oublie tout ce qui le pourroit divertir du droit chemin. Et mesmes, pource que les estrangers n'ont nul support ni addresse, il faut que le iuge supplee à cela. Et s'il n'attend nulle recompense, et non pas un grand merci de celuy auquel il peut faire droit, qu'il ne laisse pas pourtant de s'acquitter: car ce service-la est agreable à Dieu: encores qu'il n'y en vienne nul salaire du costé des hommes, Dieu est assez puissant pour le revaloir. Or donc ceux qui sont en estat de iustice, ont ici leur leçon

par escrit, c'est assavoir, qu'ils doyvent maintenir droit et equité envers tous ceux qui leur sont commis en charge. Car comme il a este declaré par ci devant, c'est un service honneste que l'estat de iustice, ceux qui dominent ne sont point eslevez en haut à telle condition, qu'ils foullent leurs subiets au pied, ou bien qu'ils n'en tiennent conte: mais au contraire, ils leur sont obligez, et y a une servitude. Car Dieu n'a point creé les principautez à l'appetit de peu de gens, afin que tout le genre humain leur soit subiet: mais c'est pour tout le bien commun. Si donc les gouverneurs n'entendent qu'ils sont obligez par la volonte de Dieu et l'ordre de nature, à ceux qui leur sont commis, il faudra qu'ils rendent conte à Dieu, d'avoir abusé de sa grace, et de l'honneur qu'il leur a fait. Voila quant au premier que nous avons ici à observer. Or cependant notons, que s'il y a une telle obligation envers les hommes, par plus forte raison, ils sont plus estroitement obligez à Dieu. Quand il y aura une cause de cinq sols, ou moins, que quelqu'un sera grevé, si la iustice ne luy fait raison, nous voyons ce qui est ici dit. Or maintenant si le Nom de Dieu est blasphemé, que son honneur soit obscurci, qu'on face des choses meschantes et detestables, et que ceux qui sont assis au siege, qui portent le glaive en la main ne resistent à cela, et qu'il ne leur chaille de l'iniure qui se fait contre Dieu, sont-ils à excuser? Car s'ils ont laissé fouller un povre homme, qu'on luy ait fait dommage seulement d'un denier, ils en seront coulpables devant Dieu. Et c'est bien une chose plus precieuse que la maieste de Dieu, et ce qui concerne son honneur, et service. Puis qu'ainsi est, notons bien, que si les magistrats sont tenus de rendre le droit à chacun en choses petites, et quasi de nulle valeur: qu'ils doyvent bien procurer à maintenir l'honneur de Dieu plus songneusement sans comparaison: et sur tout, quand il est question de ce regne de nostre Seigneur Iesus Christ, auquel tout le monde n'est point à comparer: car la gloire de Dieu reluit ici. Voila donc ce que nous avons à noter en second lieu sur ce passage. Et au reste, quand il est dit que les magistrats ne doyvent point avoir acception de personne, cela signifie qu'ils ne doyvent point estre esmeus ne de richesse, ne de povreté, ne de parentage, ne d'amitié, ne de rien qui soit. Car ce mot de Personne en l'Escriture se prend pour la qualité qui est en l'homme, pour luy acquerir quelque grace et faveur, ou bien pour le rendre contemptible. Quand nous parlons d'une personne en nostre langage commun, nous entendons l'homme ou la femme: mais l'Escriture signifie une chose plus speciale, c'est qu'on n'ait point regard quel est l'homme: s'il est nostre voisin, s'il est nostre ami, s'il est riche pour nous faire du bien, s'il a credit et authorite pour se vanger de nous, ou s'il est povre, ou s'il n'est point allié, ou s'il y a ie ne say quoy. Tous ces accessoires qui sont pour nous induire à haine ou faveur, et pour nous faire fleschir du bon chemin, se comprennent en l'Escriture sous ce mot de Personnes: comme si nous usions du mot de masque. Et de faict, ce sont comme masques, que tous ces accessoires qui nous esblouissent les yeux, et qui nous trompent, pour nous faire decliner du droit chemin. Si l'homme venoit sans aucune qualite à nous: et bien nous l'escouterions simplement, nous ne serions pas corrompus pour iuger mal: mais quand il y a quelque entre deux, nous sommes preoccupez, voila nostre raison qui est troublee tellement, que nous ne iugeons plus comme il appartient. Voila donc une masque qui ha une telle qualite qui se voit en l'homme, qu'il faut que nous luy favorisions par trop, ou que nous le mesprisions outre mesure, tellement qu'il n'y a point ceste equalite gardee, ni un bon moyen entre le grand et le petit. Et de faict, Moyse le declare tresbien en ce passage, quand il dit: *Tu orras le petit comme le grand.* Cela sert pour exposer ce mot de Personne, et ne faut point avoir d'autre glose d'ailleurs. Et c'est une sentence que nous verrons encores en d'autres passages: et voila pourquoy il nous faut accoustumer au langage et style du sainct Esprit, afin que les choses qui sont ici contenuës, ne nous soyent point estranges. Or cependant pour mieux faire nostre profit de ce qui est ici declaré, notons que la raison principale, et le fondement de ceste doctrine est, d'autant qu'il n'y a point d'acception de personne envers Dieu. Voila pourquoy les iuges se doyvent retenir, et garder purs de toutes ces considerations qui les pourroyent desbaucher, et les faire fleschir d'un costé, ou d'autre: c'est, di-ie, qu'ils representent la maiesté de Dieu, d'autant qu'il les a constituez ses officiers. Or il n'y a point d'acception de personne envers Dieu, c'est à dire, que quand il iuge, il n'a point regard à ce que les hommes regardent, et dont ils sont attirez ça et là, tellement qu'ils ne iugent plus en droiture, à cause que leurs affections excessives dominent en eux par trop. Et ceci s'estend bien loin: Il n'y a point d'acception de personne envers Dieu. Car sainct Pierre quand il en parle au dixieme chap. des Act. et puis en sa Canonique, monstre que Dieu choisit de tout le monde ceux que bon luy semble: mesmes qu'il n'a point d'esgard aux Iuifs ni aux Gentils. Celuy, dit-il, qui fait bien, sera aggreable à Dieu: et cependant il n'y a ne Circoncision ne prepuce, qui vienne en conte. Il est vray qu'il faut bien que Dieu nous regarde en pitié, devant que nous facions bien. Car de nature nous sommes du tout pervers, et ne peut sortir de nous que toute

iniquité, tellement qu'il faudroit que Dieu eust tout le monde en haine et detestation, et que nous fussions tous reiettez de luy, s'il attendoit qu'aucun s'addonnast à bien faire: car nostre nature nous poussera tousiours à mal. Mais Dieu choisit les siens, sans qu'ils le puissent prevenir par aucun merite: et cependant apres qu'il les a marquez du nombre de son troupeau, il les advouë, il les aime comme ses enfans, et ses domestiques, voire sans regarder de quelle nation ils sont, ne de quel estat: s'ils sont riches ou povres, s'ils sont en credit, s'il y a quelque grace et dexterite, s'il y a autre chose. Dieu donc a comme les yeux fermez à toutes ces considerations qui nous sont tant recommandees: car il ne regarde sinon l'integrite du coeur, il ne s'amuse point à ces masques qui apparoissent, comme il est dit aussi en l'autre passage: Que les apparences ne le trompent pas, mais qu'il regarde ce qui est dedans. Voila donc quant au premier. Mais il nous faut appliquer ce passage selon que Moyse en use, c'est qu'à l'exemple de Dieu nous ayons ceste droiture en nous, de ne point estre attirez ne ça ne là par ce qui apparoist aux hommes. Et ce est une doctrine bien utile, voire necessaire. Il est vray que ceci notamment s'addresse aux iuges et aux gouverneurs, selon que Dieu les approche plus de soy, d'autant qu'il les a colloquez en son siege, et qu'il veut qu'ils facent son office en ce monde: il faut aussi qu'ils ayent tant plus grand soin de suyvre l'equite, sans se laisser pervertir par ce qui apparoist aux hommes. Mais tant y a qu'un chacun en son endroit doit estre instruit de suyvre l'exemple de Dieu, et de s'y conformer. Comme aussi sainct Paul nous rameine là, quand il parle des serfs, et de ceux qui sont de basse condition, et qu'on pourroit opprimer: pour ce que les hommes se donnent licence de mal faire, quand ils voyent qu'un povre homme ne se peut revanger, et que si on luy a fait quelque tort ou iniure, il faut qu'il hume cela patiemment, ils prennent tant plus d'audace, pour dire: O de cestuy-ci, quand ie luy auray fait du pis que i'auray peu, il n'a nul moyen de me nuire. Nous serons donc tant plus hardis, quand nous verrons les gens estre contemptibles, et qu'ils n'auront nul support. Or sur cela saint Paul dit, qu'il nous faut eslever les yeux en haut, et que d'autant qu'il n'y a point d'acception de personne devant Dieu, qu'il ne faut pas que nous pensions eschapper impunis, quand nous aurons abusé du privilege ou credit qu'il nous donnera. Celuy donc qui mesprise son prochain, doit penser: Or tant y a que nous avons un iuge commun au ciel, et quand nous viendrons là, si ie suis auiourd'huy riche et honorable, quant au monde, si ie suis en estat et dignite, il faudra que tout cela cesse, et auiourd'huy ma partie est en mespris, et n'a nul qui luy subvienne, mais si est ce que son garent est au ciel. Voila, di-ie, qui doit abbatre tout orgueil en nous, afin que nul ne s'esleve, et qu'il n'entreprenne plus qu'il ne luy est licite, afin que nous ne pensions pas avoir congé de mal faire sous ombre que nos parties n'ont nul credit et authorite, n'attendons pas que la iustice remedie à nos extorsions, et que ceux que Dieu aura constituez en son lieu, iugent sans acception de personne, pour nous chastier quand nous aurons fait quelque excez. Mais qu'un chacun recorde ceste leçon ici, c'est assavoir, d'autant que Dieu n'a point d'esgard à toutes les apparences, qu'il faut aussi que chacun se conforme à une telle droiture et equite. Or d'autant que les hommes nous font tousiours peur, tellement que ce sont là des plus grandes tentations et pires qui soyent pour nous empescher de faire nostre office, notamment Moyse exhorte les iuges de ne point craindre les hommes. Pourquoy? *Car le iugement est de Dieu*, dit-il. Voici un passage bien digne d'estre observé. Nous avons desia dit ce que l'experience monstre par trop, c'est assavoir, que ceux qui autrement seroyent de bonne sorte, neantmoins par timidite deffaillent. On verra un homme en estat de iustice, qui ne sera point meschant, et voudroit que tout allast bien, il luy fasche quand il voit quelque delict, et seroit content qu'un chacun se reprimast de soy, ou bien qu'il y eust bonne correction, quand quelqu'un a failli: mais cependant il voit les murmures, et les mescontentemens. Et quoy? I'esmouveray la rage de chacun contre moy, celuy-la a des parens et des amis, un tel me pourra rendre la pareille quand ie l'auray fasché. Et puis, pource que l'iniquite domine par tout, que les meschans ont la vogue, et qu'ils sont en plus grand nombre, il faudra que i'entreprenne la guerre contre tout le monde, si ie me veux acquitter de mon devoir, que ce ne sera point seulement à deux ou trois que ie m'attacheray, mais ie voy que tous sont corrompus, et qu'il n'y a celuy qui ne resiste au bien. Ceux dont qui autrement craignent Dieu, et voudroyent exercer droiture et iustice, quand ils sont au siege pour iuger, ils seront empeschez par leur timidite: s'ils regardent les hommes, ils seront esbranslez. Et pourpuoy? d'autant qu'ils n'ont point ce fondement que Moyse met ici, *que le iugement est de Dieu*. Ils ne cognoissent point, di-ie, qu'ils font un grand deshonneur et opprobre à Dieu, quand ils luy preferent les hommes. Car celuy qui par crainte se destourne de son devoir, celuy-la prise plus les hommes que Dieu. Pourquoy? un iuge doit penser que Dieu l'a constitué au lieu où il est, non point seulement en qualite de simple creature: car celuy qui tient la iustice, est au siege de Dieu, et est comme son lieutenant. Un iuge donc doit considerer cela, et s'il n'y pense, il oublie desia

Dieu, auquel il estoit tenu de servir. C'est comme si quelqu'un estant loé de son maistre pour le servir, ne sait s'il y a personne en la maison, qu'il chante, qu'il gaudisse, qu'il boyve, et mange à ses heures, et qu'il dorme quand il luy plaist, et qu'il ne luy chaille de son maistre: un serviteur qui oublira ainsi son maistre, n'est-il pas digne qu'on luy crache au visage? Or donc quand les iuges ne cognoissent point de qui ils tiennent leur estat, et leur dignite, c'est une ingratitude, voire une stupidite trop vilaine, et brutalle. Au reste, si les iuges cognoissent que Dieu les a establis, et cependant qu'ils soyent empeschez par la crainte des hommes, et que quand ce viendra à faire ce qu'ils cognoissent estre de leur devoir, qu'ils soyent empeschez et retenus, pource que les hommes leur sont contraires, et qu'est-ce qu'ils attribuent à Dieu? qu'est-ce qu'ils estiment de sa vertu? Or est-il ainsi que Dieu leur a enseigné leur leçon, et leur a promis de leur assister, et d'estre leur garent. Puis qu'ainsi est donc, ne faut-il point qu'ils facent un bouclier de sa vertu invincible, et qu'ils combattent, encores que tout le monde s'esleve contr'eux? Dieu n'est-il pas assez puissant pour les aider et secourir, s'ils ont leur fiance en cela, qu'ils s'y arrestent, et qu'ils cueillent une hardiesse et une constance vive pour aller le droit chemin? Autrement, s'ils sont esmeus de telles tentations pour decliner de leur devoir, qu'ils sachent qu'ils despouillent Dieu de sa vertu. Ainsi donc nous voyons ce que i'ay dit, c'est assavoir, que ce passage emporte une doctrine bien utile. Mais encores il nous faut noter, que ceci n'appartient pas seulement à ceux qui sont en authorite, mais à tous en general. Car il y a comme une comparaison faite entre Dieu et les hommes mortels. Et pourquoy? Car il n'y a rien qui nous trompe plus, que ce que nous attribuons trop aux hommes, en diminuant Dieu, ou en abolissant sa hautesse. Toutes fois et quantes que les hommes nous viennent au devant, Dieu n'est quasi rien au prix: que si nous le mettons en balance, il semble qu'il ne poise point une plume: et des hommes, ils auront tousiours leur poids envers nous. Il est vray que si nous volons estimer un homme au prix de nous, nous le saurons bien amoindrir: car chacun se voudra faire valoir. Ou bien, si nous regardons les hommes de l'un à l'autre, celuy qui aura faveur envers nous, donne plus grand lustre pour descouvrir ce qui sera à mespriser en la partie opposite: qu'on dira, Et qu'est-ce de celuy-la? et ce n'est rien. Pourquoy? Car nous voulons estimer l'autre beaucoup d'avantage. Voila donc comme nous saurons despriser les hommes. Mais quand nous venons à Dieu, alors il faut qu'il soit comme mis bas, et que les hommes soyent comme eslevez en son lieu. Voila nostre malice et nostre perversite. D'autant plus donc nous faut-il noter ceste sentence, où il nous est declaré, que quand Dieu vient en avant, il n'est plus question de rien deferer aux hommes: car c'est un sacrilege par trop grand, que les hommes, ou les creatures soyent en telle estime, que le droict de Dieu soit obscurci, ou qu'on luy en ravisse quelque chose. Et toutesfois nous voyons que cela est par trop commun: qui nous empesche que nous ne servions à Dieu comme il appartient. Il est vray que chacun sera destourné de ses propres concupiscences: encores que nul d'ailleurs ne nous resiste, nous aurons nos destourbiers interieurs, que nostre nature est si vicieuse, que nous ne pouvons nous appliquer en façon que ce soit, à bien faire. Si est-ce neantmoins qu'encores ce mal ici y est, que quand un homme viendra en avant, nous voila comme esperdus. Ie voudroye bien faire mon devoir (dirons-nous) mais quoy? Il faudra que i'acquiere la haine d'un tel: auiourd'huy on voit qu'on ne peut point gratifier au monde, sinon en hurlant avec les loups (comme on dit) et il est force de suyvre les autres. Et puis, voici mon voisin, i'auroye tous les iours la guerre à luy, si ie ne me conformoye à sa maniere de faire: voici un tel qui est mon ami, il faut que ie le supporte. Voila d'où viennent les maquerelages, et toutes autres villenies, qu'un chacun pour complaire à son prochain, et à son ami despitera Dieu. Car quand les vices regnent, les paillardises, les yvrongneries et autres dissolutions, qu'un chacun est infecté à l'exemple de son prochain, et prend on les maladies de l'un à l'autre: qui est cause de tout cela? C'est que nous eslevons les hommes par trop, et ne cognoissons point qu'il nous faudroit abbaisser et grands, et petits, et estre attentifs à nous conformer à la volonte de Dieu. Ainsi donc retenons tant mieux ceste doctrine qui nous est ici declaree, non seulement aux iuges, mais à tous en commun. Puis que le iugement est de Dieu, qu'il ne faut plus que nous soyons esbranslez par les hommes en façon que ce soit: mais que Dieu ait sa preeminence, et que toute consideration humaine soit mise bas, et que si les hommes nous effarouchent, que nous resistions à cela, et que nous ne soyons point si malins, de ravir à Dieu ce qui luy appartient, afin d'en remparer les creatures. Voila ce que nous avons ici à retenir. Et cependant aussi quand il est dit que *le iugement est de Dieu*, ce mot emporte une bonne doctrine. Il est vray que Moyse parle ici du lieu que tiennent les iuges et les magistrats: comme s'il disoit, qu'ils n'ont point cela en propriete, que ce n'est pas une seigneurie qu'ils ayent d'heritage: mais que c'est un office simple, et que Dieu en les constituant en tel degre d'honneur, n'a point resigné sa maieste pour dire: Les creatures domineront en toute puissance et ie

ne seray plus rien. Dieu donc quand il establit ainsi des gens en office n'amoindrit point sa condition pour cela: car il a tousiours l'empire souverain par dessus tous hommes, lesquels ne doyvent estre sinon instrumens de sa vertu: et par consequent le doyvent servir, rapportant le tout à luy. Si ceste doctrine estoit bien cognuë, les rois et les princes ne domineroyent point auiourd'huy en telle licence qu'ils font, et de tous temps on y eust veu une autre modestie qu'on n'y voit point. Car ceux qui sont eslevez en honneur, cuident que le monde soit fait pour eux, et pour leurs beaux yeux (comme on dit) et là dessus ils reiettent toutes remonstrances, toutes loix et statuts, et secouënt le ioug de leur col, comme s'ils tenoyent tout en leur liberté, Dieu ne leur est plus rien. Or tant y a qu'en ce passage Moyse monstre, que quand il y a des rois et des princes, que leur superiorite ne doit pas pourtant diminuer l'authorite de Dieu, que sa gloire ne demeure tousiours en son entier. Pourquoy? les Princes du monde que sont-ils sinon officiers de Dieu, afin que par leur moyen il soit obey, et que tous luy facent hommage, et que ceux qui sont les plus hauts commencent, et qu'ils monstrent l'exemple aux petis? Puis donc que le iugement est de Dieu, ceux qui auront perverti l'ordre et la police, quand ils estoyent appelez à faire leur devoir, ceux-la seront coulpables au double. Et ainsi les Rois, et les princes auront un conte bien difficile à rendre, et aussi tous ceux qui sont en estat de iustice: car s'ils y faillent, ils ne sont point seulement tenus aux hommes, et n'ont point seulement offensé les creatures, mais la maiesté de Dieu y est violee, son siege est souillé. Et pourquoy? d'autant que le iugement luy appartient, et se l'est reservé. Mais comme ceci est dit de l'estat de la iustice, aussi notons qu'il appartient au regime spirituel que Dieu a institué en son Eglise: voire et doit estre ceste doctrine observee plus estroitement en cest endroit, qu'en la police terrienne. Pourquoy? Quand les Rois, les Princes et Magistrats sont instituez, Dieu leur donne quant et quant l'authorité de faire des loix. Il est vray qu'ils les doyvent apprendre en son escole, comme il est dit: Que c'est par la sagesse de Dieu que les statuts tiennent, et les polices qui se font. Mais tant y a, qu'encores les loix civiles elles sont faites par les hommes. Or cependant si est-ce que Dieu n'a rien quitté, que tousiours il ne tienne l'empire souverain par dessus les hommes, ie di quant à la police exterieure. Or du regime spirituel de l'Eglise, nous savons que Dieu veut estre escouté, sur tout qu'on se renge à sa parolle, que les hommes n'entreprennent point de faire ne loix ne statuts: mais qu'ils se contentent de ce qu'il leur commande. Car c'est la vraye perfection que ceste reigle qui est contenue en sa parolle. Quand donc nous montons en chaire, ce n'est pas pour y apporter nos songes et resveries. Pourquoy? Car Dieu se reserve tousiours la maistrise et superiorité souveraine, qu'il veut qu'on reçoyve sa parolle pour y acquiescer du tout, et pour n'en point fleschir: puis que Dieu l'a ainsi prononcé, il faut qu'on s'y arreste. Et si ceci eust este bien observé au monde, il n'y auroit pas auiourd'huy de si grands troubles et differents. D'où viennent les debats que nous avons avec les Papistes, sinon qu'on n'a point reservé à Dieu ce qui luy appartient, qu'on a basti des articles de foy, des loix et des statuts au plaisir des hommes, et qu'en la fin on est venu à ceste confusion horrible de mesler ce qui est du cerveau humain parmi la purete de l'Escriture saincte, qu'on a tout prophané? Et comment est-ce qu'auiourd'huy encores les Papistes bataillent pour maintenir ceste tyrannie-la, qu'on n'y cognoist point Dieu entre les Apostres, comme eux-mesmes se condamnent, et se couppent la gorge par ce proverbe qu'ils ont commun? Ainsi donc notons bien ceste doctrine, quand il est dit: *Que le iugement est de Dieu*, c'est à dire que, la superiorite qu'ont les hommes en quelque estat que ce soit, n'est pas pour diminuer la preeminence que Dieu a, mais plustost pour la maintenir. Que sont-ce donc que les estats honnestes, et toutes les dignitez de ce monde? Autant de moyens pour faire que Dieu regne entre nous, et qu'un chacun s'humilie sous luy, et qu'on le cognoisse pour luy obeir en tout et par tout. Ainsi que doyvent faire les Rois, et Empereurs et Magistrats? que Dieu soit exalté et magnifié, comme il en est digne, et que tous leurs suiets luy facent hommage, et qu'ils leur monstrent le chemin. Au reste, que doyvent faire les maistres, et les peres, et tous ceux qui ont quelque maniement de famille? ils doyvent chacun en son endroit penser combien Dieu l'a honoré. Un homme qui aura des enfans, doit considerer, Tu tiens la place de Dieu en ce lieu de pere: mais si est-ce que Dieu ne s'est point despouillé pour te revestir de son honneur. Quoy donc? Il est tousiours le pere, et de moy et de mes enfans: il faut donc que ie tasche à faire qu'il soit obey. Un maistre quoy? la maistrise est-elle mienne? Non: Mais c'est Dieu qui m'a fait ceste grace, combien que ie ne l'aye pas merité: il luy a pleu que i'aye quelque famille en maniement, et quoy qu'il en soit, si faut-il qu'il me gouverne, et moy et tous ceux qui sont en ma suiettion. Voila, di-ie, comme nous avons à pratiquer ceste doctrine. Mais quand nous aurons passé par dessus tous les estats du monde, il nous faut venir à ce regime spirituel de l'Eglise. Ceux donc qui sont ordonnez pour annoncer la parolle de Dieu, qu'ils cognoissent que Dieu ne les a point constituez pour mettre leurs resveries en avant,

et dire ce que bon leur semble: mais qu'ils pensent à la superiorite de Dieu: et sur tout, quand auiourd'huy nostre Seigneur Iesus Christ s'est declaré chef de son Eglise, comme Dieu luy a donné la maistrise eternelle par dessus nous en disant: Qu'on l'escoute. Puis qu'ainsi est donc, que ceux qui ont la charge d'enseigner en l'Eglise, qui sont Pasteurs et ministres, cognoissent qu'ils ne doyvent point chercher de s'eslever, ne d'estre ouis, ne d'amuser le peuple à leurs inventions, mais que Dieu preside tousiours, et qu'on luy obeisse, et que sa parolle soit receuë purement et simplement sans aucun meslinge, ni addition. Et tout ainsi que ceux qui sont en cest estat et office, doyvent avoir ceste modestie et humilite, de n'usurper pas la superiorite que Dieu se reserve, et mesmes qu'il a donnee a son Fils unique: aussi tous Chrestiens doyvent penser: Pourquoy venons-nous au sermon? Pourquoy est-ce qu'il y a ordre d'Eglise? c'est afin que Dieu nous gouverne, et que nous ayons nostre Seigneur Iesus Christ comme Docteur souverain, que nous soyons le troupeau de sa conduite. Or cela ne se peut faire sinon que nous oyons tous sa voix, la discernant d'avec les voix estranges: que nous ne soyons point transportez ça et là comme des roseaux branslans à tous vents, mais que nous soyons arrestez à la pureré de l'Escriture saincte, que nostre foy soit là tellement fondee, que le Diable ne l'esbranslo iamais. Voila, di-ie, comme il nous faut appliquer à nostre usage ceste doctrine, que le iugement, et l'authorité est de Dieu: car en ce faisant, nous pourrons voir beaucoup de repugnances en ce monde, beaucoup de troubles, que les hommes nous pourront assaillir, ils se pourront contrarier, et y aura des contradictions, mais nous irons tousiours nostre train. Et pourquoy? Car Dieu ne varie point. Si le Diable remuë mesnage ici bas, si est-ce que le propos de Dieu est immuable. Et c'est aussi bien ce qui est dit de la verite, qu'elle demeure à iamais. Ce n'est point une verite cachee, ne qui soit enclose au ciel: mais notamment il est dit, que c'est la verite, laquelle Dieu nous revele par sa parolle, comme tous les iours il nous le tesmoigne. Puis qu'ainsi est donc, que nous regardions à Dieu, et luy attribuons le regime qui luy est deu, afin qu'il domine par dessus nous, nostre foy alors ne sera point variable, combien que le Diable trouble et pervertisse tout, et qu'il suscite des debats et contentions beaucoup. Voila donc comme il nous faut pratiquer ceste doctrine qui est ici contenue. Or au reste, Moyse dit notamment: *Que s'il y a cause difficile, qu'elle luy soit rapportee.* Et puis pour conclusion: *Qu'il leur a commandé tout ce qu'ils avoyent à faire.* Touchant des causes difficiles, Moyse ne les retient point à soy, ni par ambition, ni par une outrecuidance: mais c'est de sa vocation: il sait que Dieu l'a constitué à cela. Et ainsi, ne craignons point, quand nous exercerons la charge qui nous est commise, de retenir ce que Dieu nous donne. Et pourquoy? Car tout ainsi que l'homme ne se doit point priser, aussi il ne faut point qu'il regarde: O ceci est odieux, on le pourroit mal prendre, il sera suiet à calomnie: il faut que nous suyvions ce que Dieu nous commande. Et ainsi, n'entreprenons rien de nostre part, c'est à dire, ne soyons point temeraires, pour dire: Ceci m'appartient: car l'ambition nous sollicite tousiours, qu'un chacun voudroit avoir ie ne say quoy de privilege: gardons-nous de ceste follie-la. Mais comme une telle hardiesse ne doit point regner en nous, que l'homme de soy entreprenne, ou qu'il usurpe rien: aussi à l'opposite, quand Dieu veut qu'une charge vienne sur nous, il nous la faut prendre. Il est vray qu'on en pourra mesdire, mais il faut passer par là, suyvans tousiours nostre train. Voila donc l'exemple que Moyse nous a ici monstré. Et en sa personne il nous met comme un miroir devant les yeux, pour nous declarer qu'il nous faut suyvre l'ordre que Dieu aura establi, et ne nous esbransler de rien. Si nous ne le faisons, ceste ingratitude-la n'est point à supporter. Nous savons l'infirmité qui est en nous, et non seulement en une espece, mais en toutes choses, nous sommes tant fragiles que c'est pitié. Or nostre Seigneur a bien prouveu à toutes nos necessitez, et nous a donné les remedes. Comme il nous donne à boire, et à manger pour nous soustenir quant à la vie caduque, aussi il a ordonné la police pour nous gouverner: il a ordonné le ministere de sa parolle pour regir nos ames, et puis il a donné des graces singulieres à d'aucuns, tellement qu'ils nous peuvent donner conseil, ils peuvent consoler et exhorter leurs prochains, et subvenir à leurs necessitez. Que faut-il donc? Regardons, toutes fois et quantes que nous sommes empeschez, et que nous sommes en perplexité, d'user des moyens que Dieu nous donne, voire d'en user tousiours selon sa crainte. Car on nous pourroit abuser, comme nous avons veu. Que faut il donc? que nous ne soyons point destournez ni empeschez par ceux qui n'ont ne raison ne droiture en eux, mais que chacun se serve du moyen que Dieu luy donne: voire comme s'il alloit à Dieu mesmes. Et cela sera pour nous faire licitement user de l'ordre de iustice, ce qu'on ne fait point. Et c'est encores un poinct qu'il nous faut bien observer, assavoir, comme on doit repousser les iniures: et comme on se doit gouverner, quand on se trouve perplex, que nous prions Dieu qu'il nous conduise, si on avoit cela, il est certain que quand un homme iroit en iustice, que ce seroit en tremblant, pour dire: Ie me vien ici presenter comme à mon Dieu. Auiourd'huy comment y va-

on? c'est plustost en cerchant une couverture de tout mal, qu'il n'y a ne fraude, ne malice, n'iniquité qui ne se trouve là. Et pourquoy? Car chacun sans avoir aucun esgard à Dieu, ne pense sinon de tromper les hommes, ou circonvenir par quelque traffique meschante. D'autant plus donc nous faut-il bien noter ce qui est ici dit: c'est assavoir, que selon que Dieu aura constitué les estats, et les degrez entre les hommes, qu'on ordonne les choses, et qu'elles se conduisent selon l'ordre que Dieu a institué, et estably. Et pour conclusion, poisons bien aussi ce que Moyse adiouste en la fin: c'est, *qu'il a enseigné aux Iuifs tout ce qu'ils avoyent à faire.* Quand il dit cela, c'est comme pour protester, qu'il faut qu'ils cognoissent qu'ils ne pechent plus par ignorance, qu'ils ne peuvent pas dire: I'ay cuidé autrement, ie ne savoye pas ce qui estoit de faire. Vous le savez (dit Moyse) il ne tient qu'à vous: car de ma part i'ay este fidele à Dieu: quand il m'a commis pour vous instruire, ie vous ay enseigné comme il l'a commandé, maintenant vous ne pourrez pas avoir excuse pour vous couvrir. Or si Moyse a eu un tel soin d'enseigner le peuple quant à la police terrienne, il n'y a nulle doute qu'il n'ait encores este plus diligent à l'instruire quant à la doctrine de salut. Voila le premier que nous avons à noter. Moyse declare-il qu'il n'a rien celé ni caché aux Iuifs de ce qui estoit de cest office temporel, pour garder quelque ordre et honnesteté humaine entr'eux? par plus forte raison il leur a annoncé la grace de Dieu, et puis il leur a monstré aussi quelle est la reigle de bien vivre, il a declaré aussi l'alliance de salut que Dieu faisoit à son peuple. Il est certain que là il n'a rien caché, mais il y a eu une diligence exquise, tellement qu'il n'a point laissé les Iuifs en suspend, qu'ils n'ayent este confermez deuement pour se gouverner selon Dieu. Or maintenant si Moyse s'est ainsi acquitté de son devoir, il faut conclure donc que la Loy est une doctrine suffisante pour instruire le peuple, qu'il n'a point usé de subterfuges pour le transporter ça et là. Et puis les Prophetes sont venus qui ont adiousté encores une plus grande clarté. Finalement l'Evangile a este publié par tout le monde. Maintenant pouvons-nous dire, que nostre Seigneur ne nous ait point enseignez suffisamment, et que tous les Prophetes, et les Apostres, et Iesus Christ mesmes ne nous ayent donné sinon une instruction à demi? pourrons-nous alleguer cela? Nenni, ce seroit un blaspheme par trop vilain. Ainsi donc que nous ayons les aureilles ouvertes pour escouter nostre Dieu, et il nous sera bon maistre, et nous contentons de la doctrine qui est contenue en l'Escriture saincte. Car aussi nous y avons une telle perfection de sagesse, qu'il n'y a que redire. Voila donc ce que nous avons à noter de ce passage, afin que de iour en iour chacun de nous s'efforce d'y mieux profiter. Et s'il y a de l'ignorance en nous, que nous cognoissions que c'est de nostre vice: que nous sommes comme povres aveugles iusques à ce que Dieu nous illumine par sa grace. Il nous le faut donc prier là dessus, qu'il nous ouvre les yeux par son S. Esprit. Et au reste, que nous n'ayons point les aureilles bouschees pour ne point ouir ce que Dieu nous dit, et pour pretendre excuse d'ignorance de nostre malice: mais puis que Dieu declare qu'il nous a monstré par sa parolle tout ce que nous avons à faire, que nous soyons là retenus, sans appetter quelque nouveaute, et avoir quelque curiosite folle, que nous ne luy eschappions iamais, que nous ne soyons point volages pour recevoir toutes choses qui se presenteront de costé et d'autre. Voila donc ce que nous avons à noter en ce passage, afin que l'Evangile soit nostre conduite, puis qu'ainsi est que Dieu nous a donné maintenant confirmation et de sa Loy, et de ses propheties, et que nous sommes amenez au droit but, attendant qu'il nous ait recueillis en son royaume.

LE CINQUIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 19—21.

DU VENDREDI 12E D'AVRIL 1555.

Moyse recite en ce passage, comme il a exhorté le peuple d'entrer en possession de l'heritage qui luy estoit promis de Dieu, et comme il luy a voulu donner courage. Et c'est afin que le peuple cognoisse son ingratitude et sa malice, de ce qu'il a reietté la grace qui luy estoit offerte, et de ce qu'il n'a point obei à Dieu, mais a este par trop addonné à ses phantasies. C'est donc comme une reproche que Moyse fait ici aux Iuifs, afin qu'ils cognoissent qu'il n'a tenu qu'à eux qu'ils n'ayent plustost iouy de la grace de Dieu: et cependant qu'à l'advenir ils se rendent plus dociles, et qu'ils ne soyent plus obstinez ainsi en leur perversite: mais si tost que Dieu parlera, apres avoir ouy sa voix, que simplement il s'y rengent. Voila en somme l'intention de Moyse. Mais cependant il entrelace aussi un autre propos, c'est qu'il remonstre au peuple, que d'autant a-il moins d'excuse, quand desia il avoit experimenté la bonte de son Dieu, estant conduit par sa main forte. Car ce qu'il avoit passé un desert horrible et hideux, cela n'estoit pas sans que Dieu luy eust assisté d'une vertu singuliere et non accoustumee: le peuple ayant oublié ceste bonte qu'il avoit sentie, et de laquelle il devoit aussi avoir à iamais memoire, il se fasche, il s'opiniastre, et ne veut passer outre

quand Dieu est prest de le conduire iusques à la fin. Et voila pourquoy Moyse notamment dit: *Qu'ils l'ont veu*, comme s'il disoit: Vous avez resisté à vos sens naturels, quand vous n'avez point cheminé selon que Dieu vous le commandoit. La raison? Cependant que vous avez souffert d'estre gouvernez par sa main, cependant que vous avez cheminé par le chemin qu'il vous avoit ordonné, n'avez vous point cognu à l'oeil qu'il vous a fait surmonter toutes difficultez? le desert par lequel vous avez passé, n'estoit-ce pas comme un gouffre? et toutesfois vous en estes eschappez. Qui a fait cela, sinon que vostre Dieu a besongné comme par miracles envers vous? Quand vous avez ouy sa voix, vous savez qu'il vous est advenu: ie vous ay dit: Il ne reste sinon que nous iouissions de la terre que nostre Dieu nous a assignee en heritage. Allons combattons, elle nous est promise de nostre Dieu, il ne nous frustrera point. Nous avons cognu comme il a besongé puissamment, il parfera son oeuvre. Voila donc ce que ie vous ay mis en avant. Et alors vous n'avez point suyvi comme il appartenoit. Cognoissez donc vostre ingratitude, quand vous avez refusé d'entrer en l'heritage que Dieu avoit promis à vos peres, et lequel il vous avoit apresté. Or cependant nous avons à recueillir ici en premier lieu une bonne doctrine, c'est, d'autant que Dieu nous a desia declaré sa bonte en faisant sentir sa benediction, que nous sommes tant plus à condamner, si nous ne reposons du tout en luy, et que nous n'y mettions nostre fiance pour cheminer hardiment, et sans doute. Car si Dieu ne s'estoit iamais declaré à nous par experience, encores faut-il que nous adioustions foy à sa saincte parolle: et c'est bien raison, d'autant qu'il est fidele, et que sa parolle est esprouvee plus qu'or ni argent, comme il est dit au Pseaume, que nous luy facions cest honneur, de croire à ce qu'il nous dit et prononce. Et ainsi, quand il n'y auroit que le mot que Dieu auroit prononcé de sa bousche, c'est pour condamner tout le monde, sinon qu'on s'y renge: mais quand Dieu a ratifié par effect ce qu'il nous a dit, quand il nous a monstré comme à veuë d'oeil, que ce n'est point en vain qu'il nous a donné la promesse, qu'il nous a fait toucher à la main les choses, et que nous avons cognu en somme quelle a este sa vertu, et comme il ne defaut point aux siens. Apres avoir esté ainsi enseignez, si encores il nous avient de nous rebecquer, et que nous ayons le col dur, que nous ne puissions plier pour nous assuiettir à ce qu'il nous dira, que nous n'ayons nul courage de luy obeir: ie vous prie, ne voila point une condamnation beaucoup plus grande sur nous? Et ainsi que faut-il faire? qu'un chacun de nous regarde songneusement tout les biens que Dieu luy fait, et qu'il les note, et qu'il les marque pour en avoir memoire. Or ça Dieu m'a secouru en telle necessite, i'ay senti son aide en tel endroit, i'ay este assisté de sa main, et m'a fait sentir sa vertu en telle façon et en telle: voila comme tout le temps de nostre vie il nous faut faire un recueil des benefices de Dieu, et de son assistance: et selon qu'il s'est declaré à nous, que nous soyons tant plus confermez pour nous fier en ses promesses, et pour y estre appuyez du tout. Sur cela, que nous soyons confermez en une constance invincible, pour aller quelque part qu'il nous guide, et que nous ne craignions nulle difficulté. Pourquoy? mon Dieu qui iusques ici ne m'a point abandonné, ne cessera pas, et comme i'ay senti qu'il donne vertu aux siens, ie seray secouru par luy, il me tendra la main. Ainsi donc il n'est plus question que de me recommander à luy: ie voy ceci et cela qui me pourroit empescher, i'ay beaucoup de tentations qui me pourroyent faire tourner bride: mais d'autant que mon Dieu m'a iusques ici donné secours au besoin, ie ne doute pas qu'il ne face le semblable iusques à la fin. Voila donc comme nous ne serons point redarguez d'ingratitude, assavoir, quand nous reduirons souvent en memoire les graces de Dieu, pour nous confermer tousiours en ceste fiance que iusques à la fin il ne nous deffaudra point. Et cela aussi est pour nous faire surmonter toutes tentations, combien que le Diable ait beaucoup de moyens et d'obiets pour nous divertir du bon chemin, nous ne laisserons point de poursuyvre outre. Et pourquoy? d'autant que l'esperance que nous aurons ceuillie de ce que Dieu nous a fait sentir de sa bonté, sera pour nous porter par dessus toutes tempestes au milieu de la mer, ce nous sera un batteau ou une navire, ou comme un pont pour nous faire passer outre: bref nous aurions tousiours de quoy nous fortifier, moyennant que nous ne fermissions point les yeux à ce que Dieu nous monstre iournellement de son assistance. Voila en general ce que nous avons à retenir de ceste sentence de Moyse: tantost les choses seront plus specifiees par similitudes. Venons à ce qu'il adiouste: Qu'estans parvenus à la montagne des Amorrheens il a dit: *Possedons la terre laquelle le Seigneur nostre Dieu et le Dieu de nos peres nous a promise. Car elle est ici devant nous*, c'est à dire, à nostre commandement: comme desia il en avoit parlé. Or ce n'est qu'une repetition de ce que nous avons veu. Or ici Moyse propose la promesse que Dieu avoit fait au peuple, afin de le certifier tellement qu'il tienne pour tout resolu que ceste terre est sienne. Et pourquoy? d'autant qu'elle luy est promise de Dieu. Voici ton Dieu ne t'a point voulu mentir, ne frustrer, dit-il, et ainsi que tu sois tout persuadé, que ce qu'il a dit, il l'accomplira. Voila pour un item. Mais afin que le peuple cognoisse mieux qu'il ne possede

point ceste terre ici pour ses merites, notamment il exprime: *C'est le Dieu de vos peres.* Car ceste terre avoit este promise tant à Abraham, qu'à Isaac et Iacob, devant que les Iuifs, qui estoyent adonc, fussent nais. Par cela donc ils sont advertis, qu'ils n'ont point deservi envers Dieu d'avoir un tel bien, mais que tout procede d'une bonte gratuite. Or tant plus devoyent-ils estre à redarguer, quand ils avoyent senti une telle experience de la bonte de Dieu: et leur peché aussi est tant plus aggravé, de ce qu'ils n'ont point recognu la misericorde de Dieu qu'il leur avoit fait, et dont il avoit usé envers eux. Voila donc en somme ce que Moyse entend ici. Mais nous avons à noter cependant, combien que ceste promesse fust desia vieille, qu'elle n'avoit point perdu sa vigueur, et qu'elle ne laissoit point de vivre apres la mort d'Abraham, Isaac, et de Iacob. Il est vray que la promesse qui avoit este donnee, ne s'estoit point addressee à ceux qui estoyent pour lors vivans, tous estoyent trespassez, c'est assavoir, Abraham et les patriarches: mais la promesse de Dieu, et sa verite ne meurt point avec les hommes, elle n'a point un cours de vie transitoire et caduque comme nous avons. Ainsi notons bien, encores que Dieu eust promis la terre à Abraham pour luy et les siens, et les successeurs qui devoyent descendre de sa race: toutesfois quand Abraham est pourri en terre, et ceux qui l'ont suivi, tous les Patriarches, que tout cela est consommé en poudre et en cendre, si est-ce que ce mot que Dieu avoit prononcé, est perdurable, et qu'il n'a point esté amoindri en sa vertu. Cest, di-ie, un article que nous devons bien noter: car la Loy a este donnee il y a desia si long temps, que si nous regardions à la vieillesse, il nous sembleroit que c'est une chose morte et esteinte. L'Evangile a este publié au monde environs deux mil ans apres, et nous voyons que beaucoup d'annees, voire de siecles se sont escoulez depuis. Si donc nous voulions mesurer la verite de Dieu selon le temps, nous pourrions penser que c'est une chose comme ensevelie, et qu'elle est mise en oubli. D'avantage ceux qui ont porté l'Evangile, sont trespassez: mais cependant il nous doit souvenir que la verite de Dieu est permanente, et que si les hommes sont corruptibles, et qu'ils passent et s'esvanouissent, que toutesfois la doctrine de salut demeure tousiours en son entier, que la vigueur d'icelle ne diminue point. Voila, di-ie, ce que nous avons à retenir: combien qu'anciennement Dieu ait parlé à Moyse, et à ses Prophetes: combien qu'il ait addressé l'Evangile à ses Apostres, tant y a qu'auiourd'huy nous devons recevoir ceste doctrine comme estant en sa plaine vertu. Et d'autant plus le devons-nous faire, notans ce qui est dit par l'Apos re, que nostre Seigneur Iesus a dedié une voye fresche par son sang. Ceux qui ont vescu sous la Loy, et les Prophetes ne devoyent pas mespriser la verité qui avoit esté manifestee à leurs peres, combien que c'eust esté desia de long temps, ils ne devoyent pas penser que la vertu en fust amoindrie, et neantmoins ils n'avoyent pas une telle revelation que Dieu nous a donnee. Ce n'est point donc sans cause que l'Apostre dit, que la voye qui a este dediee par Iesus Christ est fresche. Et pourquoy dit-il cela? comme s'il entendoit, que le sang de nostre Seigneur Iesus Christ ne peut secher ni moisir, qu'il est tousiours de fresche memoire devant Dieu, afin que nous soyons certifiez de sa verite, laquelle il a seellee par sa mort et passion. Quand donc nous avons un tel gage, d'autant plus devons-nous estre incitez à recevoir la verite de Dieu, sentans la vertu d'icelle qui demeure à tousiours. Or au reste, il nous faut bien noter ce que Moyse dit ici: *Ton Dieu t'a promis la terre, elle est devant toy, possede-la.* Par ces mots il signifie qu'il nous faut du tout arrester à ce que Dieu nous a dit, et ne point disputer selon nos phantasies: car si les hommes ne se contentent de ce que Dieu leur a declaré, où est-ce qu'ils cercheront plus grande certitude? Et quand ils l'auront bien cerchee, où la trouveront-ils? Or c'est faire une iniure trop grande à nostre Dieu, de n'estre point satisfaits quand il luy a pleu nous declarer sa volonte, et nous en rendre tesmoignage. Si sur cela nous sommes encores en bransle et en doute, ceste infidelite à quoy tend-elle, sinon à repliquer à la verité de Dieu, comme s'il n'estoit point fidele, comme s'il estoit pour nous abuser, et pour nous allaicter de vaine esperance? Ainsi donc notons bien qu'en toute nostre vie il nous faut contenter de la parolle de Dieu, et quand nous aurons le mot de luy, suyvons sans nous enquerir d'avantage. Car toutes les doutes et scrupules que nous aurons, sont autant de piques à l'encontre de Dieu, ce sont autant de reproches obliques que nous luy faisons, qu'il n'y a point de certitude en son dire. Or nous savons qu'il n'y a rien qui luy soit plus propre que sa verité. Et ainsi nous l'aneantissons entant qu'en nous est. Et pourtant c'est encores une admonition bien utile quand il est dit: *Le Seigneur ton Dieu t'a promis la terre*: car il parle encores en general, qu'il nous faut tenir ceste reigle en toute nostre vie, d'acquiescer à la simple parolle de Dieu: tantost les choses seront specifiees, comme i'ay dit. Mais notons bien que Moyse ayant allegué la promesse que Dieu avoit faite, ayant dit aussi que la terre est devant le peuple, d'autant que Dieu ne veut point faillir à executer ce qu'il a une fois promis, il adiouste: *Entre, et possede-la.* En quoy il nous monstre, combien que Dieu parface en nous tout ce qu'il a

dit, si est-ce que de nostre costé nous ne devons point estre oisifs, ne comme troncs de bois, mais nous presenter à son service. Car combien que nous ne puissions pas remuer un doigt pour bien faire, si est-ce que Dieu nous a constituez instrumens, par lesquels il veut besogner. Il faut donc que nous marchions quand il nous commande: il faut que nous mettions peine d'appliquer tous nos membres et nos sens pour luy obeir. Il est vray (comme i'ay dit) que les hommes sont du tout inutiles, et mesme que leur volonte tend tout au rebours de ce que Dieu leur commandera: mais cependant Dieu ne laisse point de nous donner le vouloir: nous ayant donné le vouloir, il nous donne aussi l'execution, comme sainct Paul en parle aux Philippiens: et cependant il le nous faut faire avec crainte et avec solicitude. Quand sainct Paul dit: Faites, et c'est Dieu qui fait, il semble que ce sont deux choses repugnantes, mais non sont: car Dieu besongne en telle sorte, qu'il s'attribue ce qu'il fait en nous: et cependant il ne veut pas que nous soyons lasches ni endormis, mais qu'un chacun de nous s'esvertue. Apprenons donc quand Dieu nous a promis quelque chose, que c'est son office d'accomplir le tout: neantmoins il veut que nous travaillions, et nous veut employer, voire nous qui sommes du tout inutiles: et nous ayant donné sa vertu, il veut que nous mettions peine de faire valoir ce qu'il nous a distribué, et de le faire profiter. Voila donc ce que nous avons à noter. Mais cependant il y a aussi la conclusion que fait Moyse, c'est assavoir, quand il dit: *Ne crain point, et ne sois point espouvanté.* Or par cela il monstre que combien que nous soyons armez et munis des promesses de Dieu, que combien que nous devions estre assez asseurez qu'il nous conduira iusques à la fin, toutesfois que nous aurons beaucoup d'occasions pour nous faire despiter et fascher, tellement que nous pourrions nous destourner du bon chemin, nous pourrions quitter là tout, n'estoit que nous eussions une constance pour surmonter les obiects et difficultez que le diable nous met en avant: car de nature nous sommes craintifs. Il est vray que nous ne sommes que par trop hardis en beaucoup de choses. Quand il est question d'attenter follement ie ne say quoy, là il ne faut point enhardir les hommes: car ils n'ont que trop d'audace pour attenter ceci et cela, et pour les faire monter par dessus les nues, comme on dit: mais quand il est question de suivre là où Dieu nous appelle, nous regardons ça et là, et haut et bas, nous sommes tout esperdus, et mesmes il ne faut qu'une mouche voller devant nos yeux, ou voir un festu devant nos pieds, nous voila arrestez. Et puis que nous avons ce vice en nostre nature, advisons de combattre de tous costez contre ces folles craintes, afin que nous ne soyons point retenus de suyvre où Dieu nous commande, et que nous surmontions aussi toutes les tentations de Sathan, encore qu'il soit assez subtil en cest endroit de nous forger et bastir des occasions tant et plus, afin de nous destourner de nostre vocation. Et ainsi, notons ceste admonition qui a este faite aux Iuifs par Moyse: car nous sommes aussi bien advertis de nostre costé, qu'il est impossible que nous puissions parvenir là où Dieu nous appelle, si nous ne surmontons ces craintes, et ces espouvantemens, c'est à dire, si nous ne bataillons contre toutes difficultez que Sathan nous mettra devant les yeux pour nous effrayer. Il faut donc que nous soyons munis de la vertu d'enhaut. Voila comme il nous faut appliquer ce passage à nostre instruction. Or maintenant les choses seront encores plus claires, et mieux entendues, quand nous prendrons la similitude entre la terre qui a este promise aux enfans d'Israel, et le royaume de Dieu auquel nous sommes conviez. Car de faict, la terre de Chanaan n'a este sinon comme une figure et une arre du royaume celeste. Si les peres anciens se fussent amusez à la terre qu'ils voyoyent devant leurs yeux, ils eussent eu un povre appuy et bien debile. Car de faict, ils n'en ont point iouy leur vie durant, ils n'ont fait que passer seulement parmi comme estrangers et vagabonds. Nous voyons comme Abraham n'en a point eu un pied de possession, sinon qu'il en achetast quelque petite portion pour la sepulture de sa femme, mesmes qu'il n'y a point eu de l'eau à boyre. Iacob en a este banni une grande partie de sa vie. Isaac a este pourmené, et tous les Patriarches, que iamais n'ont possedé un pied de ceste terre que Dieu leur avoit donnee en heritage, et à leurs successeurs. Il faut donc conclure que les Peres anciens ont passé par ceste terre visible, et l'ont tellement recogneue pour leur heritage, qu'ils ont tendu au ciel, et ç'a este là leur vray but. Puis qu'ainsi est, il nous faut faire ceste similitude entre ceste terre, et l'heritage auquel Dieu nous appelle, comme il nous a este acquis par nostre Seigneur Iesus Christ. Or quand il est dit, *que Dieu a fait passer le peuple par un desert horrible et hideux*, ceci nous appartient si nous considerons en quel estat Dieu nous a prins, et dont il nous a tirez. Car de nature ne sommes-nous point tous damnez et perdus? le diable n'a-il pas une tyrannie sur nous, de laquelle nul ne se peut delivrer de sa vertu propre? Et ainsi, quand nous regarderons où c'est que Dieu nous cerche quand il nous appelle à soy, le desert par lequel les Iuifs ont passé n'est point si hideux ni espouvantable, comme est ceste damnation, en laquelle nous sommes. Car nous sommes en servitude de peché, nous sommes sous la captivite de mort, Sathan domine sur nous, et est roy et prince de

tout le monde. Quand donc il nous retire d'une servitude si miserable, et que par son sainct Esprit il nous met en liberté, n'est-ce pas comme s'il nous faisoit passer parmi des gouffres d'enfer? car nous y sommes de faict, et ne pouvons approcher de Iesus Christ, sinon que nous soyons sortis des abysmes de mort. Quand donc il n'y auroit que cela, que Dieu nous a retirez de la malediction laquelle nous estoit acquise par Adam, et en laquelle nous sommes tous enclos et enserrez iusques à ce qu'il ait pitié de nous: voila une experience qui nous doit bien faire sentir sa bonté: et quand il n'y auroit que cela, nous devons prendre courage à le suyvre, et nous addonner du tout à luy. Car si nous sommes lasches, il n'y auroit point d'excuse, d'autant que nous sommes assez confermez de sa bonté, et ne tient qu'à nous que nous ne soyons plainement resolus et persuadez qu'il parfera ce qu'il a commencé. Et qu'ainsi soit, si chacun pensoit bien à soy, nous trouverions qu'en des façons infinies Dieu nous a fait surmonter des choses qui sembloyent estre impossibles. Mais quoy? pour reciter nos vaillances, nous alleguerons bien ceci et cela, et n'aurons que par trop bonne memoire quand nous aurons fait une chose de rien, tant y a que nous la saurons magnifier, et en ferons les contes. Voila comme le hommes tousiours pour leur gloire se pourront bien souvenir de tout ce qu'ils ont fait en ce monde: mais cependant nous oublions meschamment les graces de Dieu. Car il besongne envers nous, tellement que nous en devrions estre touchez pour recognoistre sa bonté, où au contraire nous ne faisons que mettre tout sous le pied. Dieu nous aura delivrez de beaucoup d'abysmes, il nous aura fait passer parmi de grans obstacles, que nous eussions cuidé estre comme forclos et du tout perdus, et Dieu nous aura tendu la main, et nous n'y pensons point. Et ainsi donc, ce que nous voyons les hommes estre lasches et tardifs à suyvre Dieu, c'est pource qu'ils mettent en oubli les graces qu'ils ont desia experimentees, et sont semblables aux Iuifs. Et pourtant il faut qu'un chacun de nous recognoisse en cest endroit sa faute, pour gemir devant Dieu, et pour cercher le remede. Voila comme nous avons à pratiquer ce passage par similitude, c'est que quand les promesses de l'Evangile nous sont mises en avant pour parvenir au royaume des cieux, que nous regardions par quel bout Dieu a commencé en nous, comme il nous a approché de soy, comme il nous a fortifiez, afin de nous faire sortir de la condamnation de laquelle nous sommes tant et plus convaincus. Quand donc nous penserons à cela, que nous aurons congneu: Voici nostre Dieu qui nous a faits participans de sa vertu, nous en avons une experience trop visible: il nous a delivré du gouffre d'enfer, il nous a retiré des liens du diable et de la mort: puis qu'ainsi est donc, ne doutons point qu'à l'advenir il ne soit tousiours semblable à soy, et qu'il ne persiste. Et au reste, notons bien aussi ce qui est dit en ce passage: *Le Dieu de tes peres t'a promis la terre: la voici donc à ton commandement, que tu y entres, et que tu la possedes:* c'est, que nous deferions tant à la verite de Dieu, que nous tenions pour tout resolu, que d'autant qu'il nous a adoptez pour ses enfans: que nostre heritage est certain et infallible au ciel. Car à quelle intention est-ce que l'Evangile nous est presché, sinon que nous cognoissions Dieu estre nostre pere, et qu'estans ses enfans par ceste adoption gratuite qu'il a faite envers nous, nous soyons asseurez que l'heritage du royaume des cieux nous appartient? Et de faict, voila aussi pourquoy l'Evangile est appellé le royaume des cieux, que la porte nous est ouverte, afin que dés auiourd'huy nous ne doutions point que Dieu ne nous advouë pour ses heritiers. Mais il nous faut considerer l'heritage que Dieu nous donne par dessus tous les biens desquels Moyse a parlé: car encores il falloit que les Iuifs se tinssent à ce qui a este dit à Abraham, Isaac, et Iacob. Or maintenant l'Evangile nous est un autre tesmoignage: car non seulement Dieu est appellé le pere d'Abraham, Isaac, et Iacob, mais de nostre Seigneur Iesus Christ, qui tellement est nostre chef, qu'estans unis à luy, nous sommes participans de sa propre substance et de sa vie, et ne devons point douter que l'heritage du royaume des cieux ne nous appartienne. Tout ainsi donc que Moyse a dit aux Iuifs: *Le Dieu de vos peres*, il faut que ceste voix resonne à nos aureilles: Le Dieu pere de nostre Seigneur Iesus Christ non seulement nous a promis le royaume des cieux: mais il nous a donné de quoy, afin de nous en asseurer tant plus. Car nous avons la perfection et l'effect en ce que nostre Seigneur Iesus Christ a enduré mort et passion pour nous acquerir cest heritage, duquel nous estions privez et bannis en la personne de nostre pere Adam. Or maintenant donc nous voyons comme il nous faut contempler ceste doctrine: c'est, combien que nous soyons povres malheureux, que nous meritions d'estre reiettez de nostre Dieu qu'il n'y ait en nous que toute malediction, que nous soyons de nature plongez aux gouffres d'enfer, toutesfois puis qu'ainsi est que Dieu nous a adoptez en nostre Seigneur Iesus Christ, et que par foy nous sommes unis à luy, ne doutons pas que nous ne soyons heritiers du royaume des cieux. Et pourquoy? Dieu ne peut mentir, et nous avons le tesmoignage, d'autant qu'il est immuable, que nous ne serons point frustrez de mettre nostre confiance en luy. Et puis nous avons nostre Seigneur Iesus

Christ qui est mediateur entre Dieu et les hommes, lequel n'a point fait seulement les stipulations solennelles comme un notaire publique: mais quant et quant il a accompli ce qu'il a promis au nom de Dieu son Pere. Il a fait une telle signature de son sang, que nous voyons qu'il a payé ce qu'il n'avoit point deu, et ce qu'il n'avoit point desservi. Ainsi donc, que nous ayons ceste ferme cognoissance, que Dieu nous advouë pour ses enfans, et que par consequent nous sommes heritiers de la vie eternelle. Mais que nous prenions tousiours ceste cognoissance en l'Evangile, comme nous voyons que Moyse ramene là les Iuifs. Il est vray qu'il ne nous faut point oublier la vertu celeste qui a este espandue par tout en la resurrection de nostre Seigneur Iesus Christ. Mais comment un tel bien nous seroit-il appliqué, et comment en iouirions-nous n'estoit par la foy? Tout ainsi donc que nostre Seigneur Iesus nous a acquis le royaume celeste par sa mort et passion, aussi il veut que la consolation auiourd'huy nous en soit donnee par le moyen de l'Evangile, que là il nous testifie que ce qu'il a fait, est pour nous, et pour nostre salut: que quand nous aurons cela, et que nous en serons asseurez, voila comme nous pourrons iouir de la grace qui nous a este acquise. Or cependant il nous faut faire cest honneur à l'Evangile, que nous contemplions par foy ce qui nous est caché. Il est dit: *Que la terre est à ton commandement.* Or si nous croiyons à nos sens, nous ne pourrions pas apprehender que le royaume des cieux soit nostre, qu'il soit en nostre main, il nous semblera qu'il y a trop longue distance, et qu'il nous a donné les ailes pour voler par dessus les cieux. Mais quoy? Il nous faut (comme i'ay dit) honorer tellement la parolle de Dieu, que nous ne doutions point que ce qui y est dit, ne se puisse faire, encores que nous ne le comprenions point par apprehension charnelle, mais il faut que la foy surmonte toute capacite humaine. Et si nous trouvons ici de la difficulte, bataillons contre nous-mesmes, et iournellement efforçons-nous de recourir à Dieu. Car voila comme il veut estre glorifie de nous, c'est que, comme i'ay dit du commencement, quand il n'y auroit que la parolle de Dieu, cela nous devroit bien contenter et suffire: mais quand Dieu a voulu mettre ce gage qu'il nous a donné en la mort et passion de nostre Seigneur Iesus Christ, tant moins serons-nous à excuser, si nous n'avons un plain contentement et entier. Quand nous avons une telle certitude du royaume des cieux, que nous allions, et que nous possedions la terre: car (comme i'ay desia dit) Dieu ne veut pas que nous soyons oisifs. Il est vray qu'il nous monstre par l'Escriture saincte qu'il n'y a en nous une seule goutte de vertu qui tende à bien, mais que du tout nous sommes addonnez à mal. Au reste, il veut aussi que quand il aura mis ses graces en nous, que nous les facions valoir, sans nous attribuer rien qui soit: car il n'est point question ici de nous glorifier, de nous fier en nos iambes, comme il est dit au Pseaume, à ceux qui sont addonnez au monde, qu'ils ne doivent point avoir leur fiance ni en leur vertu, ni en celle de leurs chevaux. Si cela est dit des choses qui sont de ceste vie caduque, que sera-ce de la vie spirituelle qui est beaucoup plus excellente? Ainsi donc sans nous attribuer rien qui soit, neantmoins si nous faut-il travailler, puis que Dieu nous le commande, et que nous marchions pour entrer en possession du royaume spirituel auquel il nous convie. Et voila pourquoy i'ay dit qu'il nous faut tousiours revenir à nostre Seigneur Iesus Christ, et là chercher ce qui defaut en nos personnes: et nous savons que la mort et passion qu'il a enduree est pour nous eslever par dessus les cieux, encores que nous ne facions que ramper en terre, mesmes que nous soyons si pesans, que un chacun de nous ne tende sinon à se plonger aux abysmes: tant y a que nostre Seigneur Iesus nous eslevera comme il a este exalté en haut à ceste fin et intention, ainsi qu'il est declaré au 3. chap. de l'Evangile de sainct Iean. Au reste, afin que nous soyons despouillez de toute confiance, regardons à l'exemple si notable qui nous est donné en la mort de nostre Seigneur Iesus Christ: car si nous voulons parvenir par bon moyen au royaume des cieux, il faut que nous ensuyvions ce povre brigand auquel il a dit: Auiourd'huy tu seras en paradis avec moy. Comment pouvons-nous estre asseurez que Dieu nous conduise iusques au royaume des cieux, veu que nous cerchons les enfers? que toutes nos affections, toutes nos pensees, tous nos desirs, toutes nos facultez et toutes nos oeuvres ne tendent que là, de nous separer de Dieu, et nous aliener de son royaume, et nous esgarer de vie et de salut? Comment (di-ie) pourrons-nous estre asseurez que Dieu nous recueille en son royaume celeste? Il nous faut recourir à ce mot qui a este adressé à ce povre brigand: Auiourd'huy tu seras en paradis avec moy. Puis qu'ainsi est que nostre Seigneur Iesus est mort, qu'il est entré en ces gouffres et douleurs, qu'il a este angoissé iusques à sentir les tormens qui nous estoyent deus, qu'il n'a point seulement enduré les opprobres et douleurs d'une mort corporelle, mais qu'il a senti les iugemens de Dieu, qu'il a este comme un povre malfaicteur portant tous les pechez du monde, ne doutons point qu'il ne nous ait delivrez de toutes les douleurs et angoisses que nous devions sentir, afin de nous eslever à soy, et que auiourd'huy nous ne craignions point la mort. Mais devant toutes choses, il nous faut ensuyvre ce povre brigand. Qu'est-ce

qu'il a eu pour venir au royaume des cieux? le voila attaché en la croix, il a et bras et iambes rompues: il semble donc que ce soit une povre charongne, il n'y a que tout opprobre en luy. Voila donc un miroir espouvantable, et neantmoins Iesus Christ luy promet de le faire participant et compagnon de sa gloire celeste. Et tout le temps de sa vie quel a-il este? si execrable et devant Dieu et devant les hommes, qu'il estoit plus que condamné et maudit. Et ainsi voulons-nous estre heritiers de Dieu? il faut que nous suyvions ce brigand, lequel a este honoré de parvenir devant nous en l'heritage celeste. Et comment? que nous cognoissions que de nature il n'y a que toute iniquite en nous, et que Dieu à bon droit nous pourroit tenir comme execrables: et aussi que nous soyons là comme ayans et les bras et les iambes rompues, voire estans du tout mattez, que nous n'ayons nulle puissance iusques à une seule goutte, voire quant à nous: et cependant toutesfois que nous ne doutions pas que Dieu ne nous reçoyve à soy, quand par foy et d'une affection droite et pure nous nous conioindrons à nostre Seigneur Iesus Christ, que nous le cognoistrons pour nostre Roy, et que nous contemplerons ce royaume invisible, comme i'ay desia dit. Car si ce povre brigand qui avoit la mort devant les yeux, qui estoit en des tourmens si grands que il est impossible de plus, qui se void là comme execrable à tout le monde, s'il a eu sa confiance en Iesus Christ, que devons-nous faire? Et puis en quel estat estoit alors nostre Seigneur Iesus Christ? Il le voit pendu en un gibet tout plain de vergongne, que tout le monde crache a l'encontre, tout le monde le despite: et toutesfois combien qu'il soit en tel opprobre, si est-ce que ce povre malheureux ne laisse pas de contempler la vie en la mort, et de dire: Seigneur, quil te souvienne de moy, quand tu viendras en ton royaume. Or maintenant nous savons que Iesus Christ qui est exalté à la dextre de Dieu son Pere, a l'empire souverain sur toutes creatures: que si nous ne luy faisons l'hommage qui luy est deu, quand maintenant il est entré en sa gloire, nous n'aurons point d'excuse. Vray est qu'il a este pendu en un gibet plain d'opprobre: mais cependant nous voyons comme cela a este converti en gloire et triomphe, que la victoire qu'il a acquise a este plus magnifique que tous les triomphes des princes de la terre. Quand donc nous voyons que Iesus Christ a aboli toute l'ignominie de la croix par la vertu de sa resurrection, n'est-ce pas pour le moins que nous contemplions ce royaume auquel il habite, et où il nous appelle, et lequel il nous a acquis tant cherement? Voila donc comme il nous faut pratiquer ce passage *de posseder la terre qu'il nous a promise et acquise.* Mais cependant aussi quand nous lisons ceste sentence, *qu'elle nous est à commandement*, cognoissons que ce seroit aneantir la mort et passion de nostre Seigneur Iesus Christ, quand nous ne serions point plainement certifiez de cest heritage, comme sainct Paul aussi le monstre. Si tu dis: Qui est-ce qui descendra aux abysmes? c'est autant comme si tu arrachois Iesus Christ de la mort. Quand donc nous penserons, helas! nous sommes povres creatures, il n'y a en nous que toute foiblesse, et mesmes le mal y domine tellement, que nous ne savons que faire, et le diable nous tourmente, et puis nous sommes tant fragiles que c'est pitié, nous sommes en trouble et en inquietude, et quand nous demeurons là comme perdans courage, c'est autant comme si nous croiyons que Iesus Christ ne fust point mort pour nous, dit sainct Paul. Et pourquoy? car ce n'est point une chose frustratoire que la mort et passion qu'il a soufferte, elle est de trop grand prix. Or donc il nous luy faut donner sa vertu, que combien que nous voiyons les abysmes de tous costez, et que nous y soyons mesmes le plus souvent, que quand nous sommes sortis d'un gouffre, il nous faille rentrer en l'autre, et cependant que Sathan ait une telle puissance à l'encontre de nous, et que de nostre part nous soyons si foibles, qu'à grand' peine puissions-nous remuer un doigt: que nous ne laissions pas pourtant d'estre certifiez que l'heritage nous appartient: car c'est l'honneur qu'il nous faut faire à nostre Seigneur Iesus Christ. Mais marchons cependant. Et en quelle sorte? Qu'il nous souvienne de ce que dit l'Apostre: Que tout ainsi que nostre Seigneur Iesus est sorti de la ville comme estant reietté de la compagnie des hommes, ne desdaignons pas d'estre semblables à luy, et de porter l'opprobre et l'ignominie de sa croix: car il faut que les membres soyent conformez au corps. Et ainsi advisons de marcher apres luy: car voila les vrayes marques par lesquelles il nous recognoist estre des siens. Et pour ce faire cognoissons qu'il nous faut renoncer au monde en general, et à nous mesmes: car il n'est point question seulement de sortir de la terre. Il est vray que cependant que Dieu nous y veut loger, nous y habitons: mais quoy qu'il en soit, il nous faut tousiours avoir un pied levé pour estre prests, quand il plaira à Dieu de nous retirer a soy. Que si nous voulons estre heritiers du royaume celeste, il nous faut estre pelerins et estrangers au monde. Et qui plus est, il nous faut sortir de nous-mesmes, c'est à dire, que nous ne soyons point arrestez à nos affections ny prudence, mais qu'estans despouillez de toute vaine presomption, nous ne demandions sinon de venir à Dieu: et si le monde nous reiette et se mocque de nous, comme nous voyons que les povres Chrestiens sont auiourd'huy vilipendez, qu'on les estime comme

la raclure du monde, mesmes comme la fiente et ordure (ainsi que S. Paul en parle). Si, di-ie, nous sommes ainsi reprouvez de tout le monde, portons cela patiemment. Pourquoy? Iesus Christ est sorti de la ville de Ierusalem portant l'opprobre et la malediction de tout le monde: et ainsi que nous soyons prests d'estre conformez à luy. Et cependant advisons de nous separer des pollutions qui regnent auiourd'huy par tout le monde. Et d'autant que nous ne pouvons point posseder l'heritage celeste, que nous ne surmontions ces doutes et ces craintes qui nous retardent, que si nous pensons là dessus combien nous sommes foibles, il est vray qu'il ne faudra rien pour nous esbranler: mais si d'autre part nous regardons à nostre capitaine Iesus Christ, lequel non seulement a surmonté toutes telles craintes, mais la mort mesmes, qu'il a vaincu Sathan, et toutes ses forces, alors nous pourrons hardiment marcher pour surmonter tous les empeschemens qui nous pourroyent destourner de suyvre où Dieu nous appelle. Et ainsi donc fermons les yeux à tout ce qui nous pourroit divertir du droit chemin, et ne doutons point que Dieu ne soit tousiours nostre conducteur, et qu'il ne besongne tellement qu'il surmontera tous nos desirs, et toute l'esperance que nous pourrons avoir.

LE SIXIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 22—28.

DU SAMEDI 13E D'AVRIL 1555.

Ici Moyse reduit en memoire ce qui est contenu au 13. chapitre du livre des Nombres. Combien qu'il semble que de prime face il y ait quelque diversité: car là il recite que ceux qui devoyent espier la terre, furent envoyez par le commandement expres de Dieu, et ici il n'en fait point mention: mais il dit que ce fut à la requeste du peuple. Or ces deux choses se peuvent bien accorder, c'est assavoir, que le peuple desira que l'entree de la terre fust congneuë devant que passer outre. Et au reste, que Dieu approuve un tel desir, ou bien mesmes, qu'il le previent, comme nous savons qu'en tout et par tout il a guidé ce peuple ici avec un soin plus que paternel, ainsi qu'il sera remonstré à la lecture prochaine. Il n'y a donc nul inconvenient, que Dieu, afin de monstrer au peuple quelle sollicitude il avoit de le conduire, n'ait ordonné qu'on envoyast des espies, et cependant que le peuple aussi de son costé l'ait requis. Ainsi, tant y a que nous voyons que Dieu a supporté ce peuple quand il luy a ottroyé d'envoyer gens qui espiassent la terre. Et notons que cela a este pour condammer le peuple, quand ce qui luy devoit estre pour aide à l'advancer, l'a reculté. Et cela n'est pas seulement recité de ceux dont parle Moyse, afin que nous les condamnions: mais nous sont produits pour exemple et miroir, afin que nous regardions à nous, pour faire nostre profit. Si Dieu nous supporte, et qu'il nous donne des moyens convenables à nostre infirmite, que nous les puissions appliquer à tel usage, que nous soyons incitez à luy obeir, et que nous ne soyons point retardez en façon que ce soit. Voila (di-ie) ce que nous avons à observer. Mais le principal est de ce que Moyse adiouste, c'est assavoir, *que les espies ont rapporté que la terre estoit bonne, et que le peuple ne l'a pas voulu croire, mais il a este rebelle à la bouche de Dieu.* Il semble bien que Moyse ne recite pas l'histoire comme elle est contenue au lieu que nous avons desia allegué. Car là il est dit, que des douze qui furent envoyez, il n'y en eut que deux qui donnassent courage au peuple d'entrer en ceste terre qui luy estoit promise, et les dix taschoyent tant qu'il leur estoit possible, de desbaucher ceux qui autrement n'estoyent gueres bien disposez. Puis qu'ainsi est, pourquoy est-ce que Moyse dit maintenant, que les espies avoyent rapporté, que la terre estoit bonne, comme s'ils eussent exhorté le peuple pour faire ce que Dieu leur commandoit? Mais ici nous avons à noter, que Moyse ne regarde point au plus grand nombre, ni à la multitude: il regarde à la plus saine partie. Combien donc qu'il n'y eust que Caleb fils de Iephone, et Iosue fils de Nun, qui fissent bon rapport, et qui taschassent de pousser le peuple à obeir à Dieu: neantmoins ceux-la sont preferez de Dieu. Voila donc la sixieme partie que Dieu estime beaucoup plus que tout le reste. Et c'est un article bien notable: car d'ici nous pouvons recueillir une bonne doctrine et utile. Car tantost Moyse adioustera, qu'il y en avoit la plus part de ceux qui estoyent envoyez pour espier la terre, qui disoyent: Les villes sont grandes, elles sont murees iusques au ciel: mais maintenant il ne parle sinon des deux qui s'estoyent acquittez de leur devoir. Nous voyons donc quand la plus grande multitude des hommes tendra à mal, qu'il les faut laisser là comme s'ils estoyent de nulle valeur: ils ne sont pas dignes de venir en conte, et nous faut plustost tenir à une poignee des gens que nous verrons qui nous enseignent fidelement, qui nous donnent bon conseil: il faut (di-ie) suyvre plustost un homme ou deux, et en laisser cent, voire mille, que de nous ruiner avec une grande quantite. Et si cela a iamais este utile, il l'est de nostre temps: car nous voyons d'un costé comme tout est perverti au monde, les superstitions sont si grandes et enormes que c'est pitié. Si nous voulons reigler nostre vie à la façon commune, que sera-ce? car

tout est infecté de rapines, de fraudes, de cruautez, de trahisons, de blasphemes, de despitemens de Dieu, d'yvrongneries, de paillardises, de pompes, et dissolutions. Ainsi donc, quiconque se conformera à la coustume des hommes, il faut qu'il renonce Dieu, et qu'il s'alliene de tout bien, qu'il s'abandonne à toute villenie, et qu'il se plonge en toute iniquite: voila où nous en sommes venus. Qu'est-il donc de faire? Apprenons de regarder ceux qui nous peuvent bien conduire, encores qu'ils soyent en petit nombre, et ne soyons point transportez par la grande multitude: car cela ne nous servira point de bouclier devant Dieu, ce ne sera point pour alleger ni amoindrir nostre faute. Quand nous mettrons en avant: Chacun a fait ainsi, et quand i'ay veu tant de gens qui suyvoyent ce train, ie me suis mis avec, et il m'a semblé que ce qui estoit ainsi en usage commun doit estre licite. N'amenons point ces excuses frivoles: car nous n'y gagnerons rien, comme i'ay dit. Et ainsi, apprenons d'ensuyvre ceux ausquels Dieu aura fait la grace de nous monstrer le droit chemin: quand ils seront seulement trois ou quatre, prisons-les autant que s'ils estoyent cent mille. Car Dieu ne s'amuse point à la grande multitude, ainsi que nous avons dit. Et il y a d'autre costé aussi quant à la religion. Ceux qui adherent à la purete de l'Evangile, surmontent-ils en nombre les Papistes, les Turcs, les Payens? Il est bien certain que non. Mesmes si on fait comparaison de nous avec les Iuifs qui sont une racaille maudite, que Dieu a exterminé tellement leur nation, qu'il n'en a laissé que bien peu: tant y a qu'encores les Chrestiens qui veulent simplement servir à Dieu selon sa parolle, sont en si petit nombre, que ceux-la les pourroyent surmonter. Que sera-ce donc quand nous voudrons suyvre la plus grande multitude? Et nous voyons comme il en prend à beaucoup d'ignorans, qui diront: Et quoy? ceux qui voudroyent changer la religion ne sont que bien peu de gens, et sont-ils plus sages que tout le reste du monde? Voila comme beaucoup s'amusent d'eux-mesmes, et se mettent une barre pour ne point approcher de la verite de Dieu. Et qui en est cause? Pource qu'ils s'esblouissent les yeux, regardans au grand nombre de gens qui vont à perdition. Or au contraire, apprenons de condamner tout le monde, comme il a fallu que Noé le fist de son temps. Et ceste condamnation-la n'a pas este vaine: car luy, et sa famille ont este preservez: combien qu'ils ne fussent que huit personnes en tout, si est-ce qu'ils ont bien osé s'opposer à tout le monde. Ainsi nous en faut-il faire. Et quand tout le monde criera d'une voix, qu'il n'est ia mestier de s'arrester à l'Escriture saincte, et que l'opinion des grands et sages du monde sera tenue, escoutons ce que Dieu nous dira. Encores qu'il n'y eust qu'un seul homme qui taschast de nous reduire des erreurs et superstitions qui ont la vogue par tout, que cest homme-la soit plus prisé de nous, que cent mille: car nous voyons la reigle qui nous en est ici donnee. Et combien que Moyse ait escrit ce livre: si est-ce que le sainct Esprit a usé de luy comme d'une organe. Quand donc il est dit, *que les espies ont rapporté que la terre estoit bonne*, en voila deux qui sont establis comme au nom de douze, et le reste est comme mis sous le pied: car ils ne sont pas dignes de memoire, ainsi que nous savons, que Dieu les a exterminé pour leur desloyauté. Si donc quelque fois il y a beaucoup de trompeurs qui seduisent le commun peuple, que leur doctrine fausse et meschante soit receuë, et qu'on y applaudisse, et que cependant il n'y ait gueres de gens qui servent purement à Dieu: escoutons les, et ne laissons pas de dire: Voila les docteurs qui nous enseignent purement ce qu'il nous faut faire. Quand il y aura un grand nombre d'adversaires, que ceux-la ne soyent rient envers nous, comme nous voyons que Dieu les destruit, et qu'ils sont comme raclez de son papier: car voici le registre de Dieu, que ceste histoire par Moyse. Et voici dix hommes d'un costé qui avoyent conspiré de desbaucher le peuple, ceux-la sont comme reprouvez, et Dieu ne les met point ni en conte ni en nombre: il y en a seulement deux qui ont fidelement exhorté le peuple, ceux-la ont este mis au nombre de tous: car ils sont dignes aussi d'estre estimez ministres et pasteurs en l'Eglise de Dieu, et qui ont executé deuement leur charge. Ainsi, quand nous aurons bien noté ce passage, nous serons armez et munis contre les scandales qui troublent beaucoup de gens, quand ils voyent qu'il y a des chiens abbayans contre la verité de Dieu, les voila esperdus: ils ne savent que faire ne devenir. Pourtant advisons d'observer ceste reigle que Dieu nous donne, et nous irons tousiours nostre train, et ne serons iamais divertis pour tous les troubles et divisions que nous verrons au monde. Et à cela aussi nous doit servir ce que Moyse adiouste: *Vous ne l'avez point voulu* (dit-il) *mais avez este rebelles*. A qui? Il ne dit pas simplement à Dieu, mais *à la bouche de Dieu*. Ceste façon de parler sembleroit de prime face rude: mais elle emporte une bonne doctrine. Nous savons que les hommes se veulent tousiours excuser quand ils resistent à Dieu, qu'ils se rebecquent contre sa parolle: toutesfois si ne laissent-ils point de protester, qu'ils ne voudroyent pas estre ennemis de Dieu. Ce qu'ils font donc, ils ne veulent point qu'on estime qu'ils le facent. Or ici le sainct Esprit, pour coupper broche à tels subterfuges, notamment dit, qu'il nous faut acquiescer à la bouche de Dieu. Et qu'est-ce que sa bouche?

c'est une declaration qu'il nous fait de sa volonte, quand il nous parle par ses ministres, par ses Prophetes, par ceux qu'il a suscitez en son Eglise pour gouverner son peuple. Voila donc où il nous faut estre attentifs: car Dieu ne se veut pas monstrer à nous en façon visible. Il est vray que de ce temps-la il a donné des signes, et des marques, afin que on cogneust qu'il parloit par la bouche de Moyse: mais cependant si est-ce qu'il a usé de Moyse comme de son organe, et cependant il a confermé sa Loy qui estoit alors publiee, les Prophetes sont venus quant et quant, et lors Dieu a usé d'eux comme de sa bouche. En l'Evangile nous avons la bouche de Dieu encores plus ouverte. Ainsi donc notons bien, que ceux qui protestent de vouloir servir à Dieu, et cependant ne tiennent conte de sa parolle, selon qu'elle a este escrite et revelee, que ceux la sont hypocrites, voire impudens, car la chose les dement. Que quand ils auront dit d'un costé, qu'ils veulent servir à Dieu: voila Dieu qui veut esprouver nostre obeissance, quand il nous propose sa parolle, voila un examen qu'il fait, assavoir, si c'est à bon escient qu'ils disent: Nous sommes tes serviteurs: car ils n'oyent point sa parolle, mesmes ils la reiettent, et preferent leurs opinions et phantasies. Voici donc un poinct que nous devons bien noter. Et en cela voit-on quelle condamnation il y a auiourdhuy quasi sur tout le monde. Car les papistes diront assez, qu'ils veulent estre subiets à Dieu: et mesmes, pourquoy est-ce qu'ils travaillent tant, et qu'ils se tourmentent en leurs folles devotions? tout ce qu'ils font d'idolatries, ils l'appellent service de Dieu. Or cependant voici l'Escriture saincte où Dieu nous a manifesté sa volonte, il veut qu'on se reigle selon icelle. On ameine cela aux Papistes, afin qu'ils ne suyvent point leurs appetis, mais qu'ils s'assuiettissent à la bride telle que Dieu l'a mise sur nous, que nous portions son ioug paisiblement. Or au contraire ils veullent servir à Dieu selon leurs imaginations, comme nous voyons qu'il y a un meslinge confus entre eux, qu'il ne leur chaut gueres d'observer ce que Dieu leur a commandé. Mais ils diront: Ceci me semble bon, ceci nous a este enseigné de nos peres. En cela donc voyons-nous qu'ils resistent pleinement à la bouche de Dieu. Ils auront beau dire puis apres: O nous adorons Dieu. Voire mais, Dieu veut qu'on regarde sa bouche, et nous savons quelle elle est, c'est que comme il a parlé par Moyse, par ses Prophetes, et finalement par ses Apostres, qu'il nous a enseigné familierement de tout ce qu'il vouloit. Ainsi donc maintenant que nous advisions à ceste doctrine: car nous ne saurions estre rebelles à la bouche de Dieu, c'est à dire à sa parolle, que nous ne le despitions manifestement car ce sont choses qui ne sont point differentes, et ne se peuvent separer de l'une à l'autre. Et au reste, non seulement les Papistes irritent Dieu quand ils resistent ainsi à sa parolle, mais nous voyons que ceux qui font profession de l'Evangile, ne tiendront sinon ce qui leur vient à propos. Car en quelle reverence est-ce qu'auiourd'huy l'Escriture saincte est à beaucoup de gens? Il est vray que ce mot d'Evangile ne leur coustera rien, mais cependant si on allegue: Voila Dieu qui ne dit autre chose, chacun voudra gloser: ou bien, ie trouve cela dur: et cela ie ne le puis digerer. Selon donc qu'un chacun aura l'Escriture saincte mal à gré, on se donne licence de reietter ceci et cela, où il nous falloit en tout et par tout clorre la bouche: quand Dieu parle, avoir seulement les aureilles ouvertes, pour recevoir ce qu'il nous dit. Quand donc nous voyons que la doctrine de l'Evangile est ainsi mesprisee du monde, et qu'un chacun met plustost ses phantasies en avant, et que nous voulons avoir des subtilitez et des inventions telles que bon nous semble, que si une chose nous semble mauvaise, nous la reiettons: quand nous voyons cela, on peut iuger quelle horrible condamnation est apprestee à tous ceux qui sont rebelles à la bouche de Dieu. Et ainsi apprenons de nous temperer à telle modestie et sobriete, que si tost que nous aurons quelque tesmoignage de la verite de Dieu, que nous passions par la sans aucun contredit. Voila pour un Item. Et au reste, estendons encores ceste doctrine à un autre usage, c'est de ne point nous enquerir de la verite de Dieu, sinon entant qu'elle nous est manifestee en l'Escriture saincte: car Dieu ne veut pas que nous luy allions arracher les entrailles, par maniere de dire, comme font ceux qui veulent s'enquerir outre mesure, et plus qu'il n'auroit permis. Nous en verrons beaucoup de phantastiques, beaucoup de cerveaux esventez, qui font des questions frivoles, et veulent remuer ciel et terre, et iamais ne se contentent, qu'ils sont tousiours pleins d'inquietude. Or c'est une maladie maudite et mortelle. Et pourtant apprenons d'escouter Dieu quand il parle à nous, et de ne vouloir point plus savoir que ce qu'il nous a enseigné, et que iournellement il nous propose en l'Escriture saincte. Que ce soit là donc toute nostre sagesse, que nous recevions ce qui nous est dit de la bouche de Dieu. Il s'ensuit, que Moyse a reproché au peuple *qu'il murmuroit en ses tentes*, où il a dit: *Voici, pource que le Seigneur nous hayt, il nous a retirez du pais d'Egypte, et nous a ici amenez comme au sepulchre: car nos freres ont fait descouler nos coeurs, disans qu'ils ont veu des geans en la terre, et que les villes sont murees iusques aux nuees. Et pourquoy donc irons-nous?* Ici nous voyons quand le monde commence une fois à se desbaucher, comme le mal empire, iusques à ce qu'il soit venu

iusques au comble. C'estoit desia un mauvais commencement, quand le peuple resiste à Dieu, et qu'il ne veut point suyvre pour entrer en la terre, quand Moyse luy commande. Mais cela est-il? Voici un blaspheme qui est beaucoup plus execrable, quand le peuple despite Dieu, et que mesmes il se plaint que Dieu l'a retiré de la terre d'Egypte, et qu'il l'avoit hay. Et d'ou vient cela? Il n'y a nulle doute qu'il ne declare, que c'est d'autant que les hommes en faisant mal, cherchent des couvertures, et ne font nul scrupule d'accuser Dieu, et de blasphemer son sainct nom, afin d'avoir quelque couleur pour cacher leurs iniquitez: Voila donc que font les hommes quand ils ne se peuvent ranger à Dieu, encores veulent-ils estre iustes en leurs rebellions: et sur tout quand Dieu les poursuit, et qu'ils les tient là serrez, et que mesmes il leur fait tellement leur proces, qu'ils sont convaincus, qu'ils cerchent des subterfuges tels qu'ils accusent Dieu, et veulent apparoistre iustes en despit qu'il en ait, et reiettent la faute sur luy. Il est vray que c'est une chose execrable, mais on le voit communement: tant y a que tous quasi en font mestier. Combien s'en trouvera-il qui n'accusent Dieu, quand ils se veulent purger? si on les condamne, et que leurs fautes soyent mises en avant, ils ne diront pas que leur intention soit telle, mais la chose la monstre. Si un homme est redargué de ses vices, à qui ha-il affaire? Il est vray qu'un homme mortel luy pourra bien reprocher: Tu as fait ou ceci ou cela: mais il doit sentir que le iugement est de Dieu. Toutes fois et quantes qu'on nous monstre que nous avons failli, il ne nous faut point attacher à celuy qui parle: car la parolle de Dieu est le iuge. Il faut donc qu'un chacun s'adiourne: toutes fois et quantes qu'on l'admonneste de quelque peché, il faut qu'il se presente devant le siege iudicial de Dieu, et qu'il cognoisse que c'est là où il faut qu'il se presente devant le siege iudicial de Dieu, et qu'il cognoisse que c'est là où il faut qu'il compare et rende conte. Or regardons comme chacun est enclin, et disposé à confesser. Au contraire, nous cerchons toutes les subtilitez qu'il est possible, pour nous couvrir, nous avons nos cachettes, voire qu'encores que nos pechez soyent plus que convaincus: tant y a que nous ne laissons pas encores de tergiverser. Or nostre Seigneur ne permet point que nous luy eschappions ainsi par excuses frivoles. Il poursuit, et alors nous commençons à grincer les dents. Nous voyons que ceux ci se sont voulu excuser. Quand on replicque, Et comment? Ne voit-on pas que le mal est du tout notoire? Si donc les hommes se sentent ainsi persecutez par la parolle de Dieu, alors ils deviennent des bestes sauvages, alors ils iettent et desgorgent leur venin, ils despitent Dieu manifestement, blasphemans contre sa parolle. Et pleust à Dieu que les exemples n'en fussent pas si communs, mais on le voit. Et ainsi notons, que ce passage-ici nous doit servir comme d'un miroir auquel chacun contemple la perversite qui regne par tout le monde. Et quand nous aurons failli, apprenons de ne nous point opiniastrer: car il faudra que nous trebuschions en la fin en ceste abysme de blasphemer contre Dieu, si nous perseverons en ceste durte, de ne point penser à cognoistre nos vices: il faudra qu'en la fin nous resistions furieusement contre Dieu, ainsi qu'il en est advenu à ces miserables, desquels parle ici Moyse. Car quand les hommes se veulent ainsi maintenir en leur mauvaise querelle à l'encontre de Dieu, il y a non seulement la rebellion, mais l'ingratitude quant et quant: voire une ingratitude villeine et brutale, comme nous le voyons ici. C'estoit desia une faute trop lourde, quand le peuple disoit: Où irons-nous? et que pouvons-nous faire, puis que les villes sont si fortes, et que les hommes sont comme geans? c'estoit desia par trop de resister ainsi à Dieu. Mais voici l'ingratitude qui est encores plus enorme: car au lieu de penser à la grace que Dieu leur avoit faite en les delivrant de la captivité d'Egypte, ils entrent en reproche. Et comment? Dieu nous eust-il retiré du pays d'Egypte, sinon qu'il nous eust hay? Helas, quelle haine estoit-ce là! quand Dieu a eu pitié de ses povres creatures, ils estoyent là iusques à l'extremite: on les tenoit comme povres esclaves, voire iusques à leur tirer le sang des vaines, ils estoyent traittez si cruellement, que c'estoit une horreur: et en la fin la tyrannie estoit venue iusques là, de meurtrir tous les masles, afin que leur memoire fust esteinte et perdue. Voila Dieu qui ha eu pitié de ce peuple: sauroit-on declarer une plus grande bonte? Et quand il dit par son Prophete, Mon peuple, que t'ay-ie fait, quand ie t'ay tiré du pays d'Egypte? ne cognoist-on pas en cela que tu es plus que malin et pervers? I'avoye planté une vigne, et en attendoye bon fruit, et maintenant tu veux estrangler ton maistre par amertume. Ainsi donc, puis que ceste delivrance du pays d'Egypte estoit un tesmoignage singulier de la bonte et de l'amour de Dieu, et de sa misericorde: ne faut-il pas que le peuple soit du tout enragé, quand il reproche à Dieu que il l'a retiré du pays d'Egypte, d'autant qu'il le hayssoit? de convertir une telle bonté de Dieu en haine? Si les hommes n'estoyent du tout endiablez, seroit-il possible qu'ils en vinssent iusques là? Mais, comme i'ay desia dit, ceste doctrine est escrite des Iuifs qui ont este du temps de Moyse, afin que nous profitions par leur exemple en la crainte de Dieu, et que nous pensions, que ceux qui se veulent ainsi opiniastrer en leur vices, il faut qu'ils en viennent iusques là de despiter Dieu pleinement,

et de blasphemer son nom, et de convertir le bien en mal, d'obscurcir sa misericorde entant qu'en eux est, et de mesler le ciel avec la terre, et de faire une confusion infernale. Ainsi craignons et cheminons en humilite et sollicitude, glorifians nostre Dieu. Au reste, quand nous aurons commis quelque faute, craignons, voire pour en gemir, et n'intentons point proces ni querelle contre Dieu: mais plustost ayons nostre refuge à sa seule misericorde, estans confus et abbatus du tout. Voila donc ce que nous avons à noter en ce passage, quand il est dit que les Iuifs murmurerent en leur tabernacle, disans, que Dieu les avoit retirez de la terre d'Egypte, d'autant qu'il les hayssoit. Or au reste, il nous faut aussi noter, que la cause de leurs despitemens ç'a este qu'ils ne cognoissoyent point la vertu de Dieu, combien qu'elle leur fust visible, et combien que desia ils en eussent senti tant et plus pour y estre confermez, neantmoins ils s'estonnent, quand ils oyent parler que leurs ennemis sont de haute stature, qu'ils ont des villes murees, qu'ils ont de grandes forteresses, les voila desia desconfits. Et pourquoy? Il est vray que Dieu leur avoit esprouvé sa puissance, afin qu'ils s'y fiassent, comme desia nous avons dit: mais quoy? ils ferment les yeux à tout cela, et cependant ils se faschent, quand ils oyent qu'il y a quelque difficulte. Et ainsi en faisons-nous: car nous regardons tousiours s'il y a quelque empeschement, quand Dieu nous appelle, qu'il nous commande de marcher. Et comment iroy-ie? car il y ha ceci et cela: et de moy, ie n'ay point la force. Et cependant nous ne cognoissons pas que Dieu est puissant pour nous, et que c'est sa vertu qui nous fait cheminer, et surmonter tout ce que le diable nous met au devant. Nous ne pouvons pas donc attribuer l'honneur à Dieu qui luy appartient, pour nous fier en luy, pour nous remettre entre ses mains, pour esperer qu'il nous aidera, et que nous viendrons à bout de tout ce qui nous pourroit destourner du droit chemin, sinon que nous regardions aux graces que nous aurons desia senties. Et ainsi nous voyons que Moyse ne recite pas ici une histoire simple, afin que nous cognoissions mieux ce qu'il nous a voulu faire: mais plustost nous met devant les yeux quels nous sommes, et les vices qui ne sont que par trop communs entre nous, afin que nous apprenions de nous fier en la vertu de Dieu. Qu'est-il donc de faire? nous voyons nostre fragilite, non pas tant que seroit besoin: mais encores ce que nous en voyons, nous doit bien faire baisser la teste. Or quand nous avons cogneu qu'il n'y a en nous nulle vertu pour suyvre la volonte de Dieu, venons au remede, ne perdons point courage pourtant, ne faisons pas comme ceux qui pensent estre quittes, s'ils n'ont de quoy fournir: Or voila, ie suis de chair: ie suis homme. Et qu'est-ce à dire? Tu es en peché, en somme: mais beaucoup parlent ainsi afin de se laver les mains. Ils diront bien: De moy, ie n'ay point la vertu si grande, il est vray que ie le devroye faire, mais ie ne puis. Voire mais n'y ha-il point un Dieu qui pourra pour nous? Ainsi donc apprenons quand nous aurons cogneu nostre infirmite, de cercher le remede, comme Dieu nous a promis, l'Eprit de vertu: que quand nous serons là fondez, ne doutons point que nous ne puissions surmonter tous nos ennemis, et tous les assauts qu'ils nous pourroyent faire. Et au reste, cognoissons aussi la force de nos ennemis, et la grandeur des tentations: car nous n'avons point affaire ni à la chair ni au sang: ce ne sont point des hommes mortels et caduques qui bataillent contre nous, mais toutes les puissances de l'air, le prince du monde machine tout ce qu'il peut, afin de nous desconfire. Quand donc nous aurons cogneu les efforts de Satan, et les moyens qu'il a de nous rompre, et de nous deffaire: ne laissons point de prendre courage, et d'avoir une constance invincible. Et pourquoy? car nous savons que nostre Dieu nous a promis la victoire par dessus tout ce que Satan machinera. Et ainsi c'est là où il nous faut fier. Voila en general, comme nous avons à pratiquer ceste doctrine. Or maintenant il reste de poursuyvre la similitude laquelle nous avons touchee ci dessus, c'est que nous cognoissions, quand auiourd'huy nostre Dieu nous appelle, non point pour posseder la terre de Canaan, et pour estre logez en ce monde pour un petit de iours, mais pour estre appellez à la vie celeste, à cest heritage immortel: il faudroit donc prendre courage, et nous accoustumer à ceste doctrine. Or puis qu'ainsi est que Dieu nous a declaré que ce n'est point en vain qu'il nous a une fois tendu la main, et qu'il poursuyvra son oeuvre: il nous faut resoudre de nostre costé afin d'achever nostre course, et de ne point defaillir au milieu du chemin. Voila donc en premier lieu comme nous sommes plus coulpables que n'ont este les Iuifs anciennement, si nous n'escoutons la bouche de Dieu, attendu qu'il ne nous veut point seulement donner une habitation terrienne où il nous vueille loger, mais qu'il nous appelle droit au royaume des cieux, à ceste gloire immortelle, de laquelle nous sommes desia faits participans par esperance. Et au reste, nous voyons comme nostre Seigneur nous a appellez: car il ne nous a point donné des espies comme au peuple ancien, une douzaine de personnes qui nous rapportent quelle est la terre, mais il nous envoye son Fils unique qui nous est tesmoin fidele de l'heritage invisible: et mesmes il nous en a baillé de bonnes enseignes en sa resurrection. Nous avons les douze Apostres qui ont este choisis selon

le nombre des lignees d'Israel: mais cependant ils ont este douze trompettes pour faire ouyr la voix de Dieu par tout le monde. Et avec eux il y a eu une grosse nuee de tesmoins, comme l'Apostre en parle en l'Epistre aux Hebrieux 12. Il appelle grosse nuee, pour dire, que si nous n'estions bien hebetez, si nous n'estions plus qu'ingrats et villains, qu'il nous devoit bien suffire d'avoir une telle multitude si infinie de tesmoins de nostre foy. Apprenons donc maintenant, si nous combattons avec Iesus Christ, lequel par sa mort et passion nous a monstré que le peché est vaincu, et que les liens de mort sont rompus, afin que nous en soyons affranchis: quand il est ressuscité, qu'il nous a monstré que la possession de iustice et de vie nous est certaine, d'autant que la vertu du S. Esprit s'est là desployee, qu'il faut que nous ayons maintenant les testes levees au ciel, et que nous passions hardiment par dessus le monde. Quand nous avons une telle confirmation pour ratifier l'heritage des cieux qui nous est promis: faut-il que nous soyons lasches? quelle excuse y aura-il quand nous ferons des cagnars, et que nous serons par trop delicats? Mais afin d'obeir à nostre Dieu, et ne point irriter sa bouche, advisons de nous fortifier en luy. Car qui a este cause que ce povre peuple ici s'est ainsi destourné de sa vocation? c'est qu'il a reputé les forces de son ennemi selon sa nature, et cependant a mis Dieu en oubli et sa vertu. Apprenons donc d'attribuer telle force à nostre Dieu, que par la vertu de son Esprit nous puissions surmonter tous les combats ausquels il nous meine: car il ne veut point que ceste vie presente soit oisive. Il nous pourroit bien du premier coup mettre à repos, que nous ne fussions point molestez en façon que ce soit, que le monde ne nous feroit point la guerre, que nous n'eussions nulle tentation de nostre chair, que Satan fust eslongné de nous. Dieu donc nous pourroit bien du premier coup tenir comme en delices, mais il veut esprouver nostre patience: car il veut que nous soyons gensdarmes. Ainsi apprenons de nostre costé de batailler, et de batailler de force, et si nos ennemis sont par trop puissants, comme nous le sentons de faict, que nous ayons nostre refuge à l'aide que nostre Seigneur nous a promise, et nous surmonterons sans difficulté, quand nous combattrons en la vertu de Dieu. Mais notons qu'il nous faut combattre iusques à la mort, et non point pour mourir seulement un coup, mais pour avoir la mort presente iournellement. Car qu'est-ce de la vie des Chrestiens, sinon qu'ils s'estudient à renoncer au monde, et à renoncer à leurs propres affections? Et ainsi autant de bonnes pensees que nous avons, ce sont autant de morts de nostre nature perverse, tellement qu'il est impossible que nous servions à Dieu un iour, que nous ne mourions cent et mille fois: ie di que nous ne mourions pour abbatre ce qui est de naturel, et vicieux en nous: car nous sommes pleins de vices. Ainsi donc notons bien, que tant s'en faut que Dieu vueille avoir des serviteurs delicats, qui se plaisent en leurs aises, et commoditez, et delices: qu'il ne faut point seulement que nous combations, mais qu'il faut que nous soyons prests à mourir, et que nous pratiquions ceste doctrine que ie vien de toucher: c'est d'estre changez et renouvellez à chacune minute. Qui plus est notons aussi, que tout ainsi que nostre Seigneur Iesus Christ apres avoir este crucifié, apres avoir soustenu l'opprobre de sa mort, a este mis au sepulchre, il faut aussi que nous soyons sepulturez: car ce n'est point assez que nous mourions pour un iour. Comme il y en a qui auront de bonnes bouffees: et bien les voila prests de s'aneantir du tout, et y voit-on une grande affection de renoncer au monde: mais tout soudain ils se voudroyent reposer là, et ne savent que c'est d'entrer au sepulchre. Or donc il nous faut persister en cela, que quand nous aurons apprins de mourir avec Iesus Christ, de crucifier nostre vieil homme, comme sainct Paul en parle aux Romains, que nous soyons prests d'entrer au sepulchre, c'est à dire, que tout ce qui est en nous, quant au monde et quant à nostre chair, que tout cela soit aneanti, et que nous ne soyons rien: bref que nous ne demandions sinon que nostre vie soit cachee, comme S. Paul en parle aux Colossiens, et qu'elle soit cachee iusques a la venue de nostre Seigneur Iesus Christ. Mais au reste, gardons-nous de ceste ingratitude: car iamais nous ne prendrons courage sinon en reputant la dignite inestimable des biens ausquels Dieu nous a appellez. Et quand nous oyons que le peuple n'a point cogneu que Dieu l'avoit retiré de la terre d'Egypte, que nous ne suyvions point ce train-la: car ce seroit pour nous faire perdre courage. Ainsi donc nous n'estimerions rien toutes les graces de Dieu que nous aurons desia receuës, et qu'il nous aura fait sentir, sinon que nous ayons tousiours la veuë dressee à ceste terre qui nous est promise: c'est assavoir, de la vie eternelle. Et ainsi nous devons d'une part repeter les graces de Dieu, et reduire souvent en memoire ce que nous avons senti de sa bonte et misericorde envers nous. Mais ce n'est point le tout que cela, quand nous aurons cogneu comme Dieu s'est monstré nostre redempteur, comme il nous a retirez de l'horrible aveuglement où nous estions, qu'il nous a esclairé par la verité de son Evangile, et puis que selon le corps il nous a fait tant de biens, que nous devons bien cognoistre qu'il s'est monstré pere et sauveur envers nous: mais sur tout nous devons bien priser, voire adorer une telle bonte qu'il nous a declaré en tous les biens spirituels que nous avons receus de luy: car

ils sont beaucoup plus excellens, et les devons aussi plus estimer, que tout ce que nous aurons peu recevoir de luy selon le corps. Car quand nous aurons regarde à tout cela, il nous faut adviser où c'est que Dieu nous appelle, assavoir, à ce royaume des cieux. Il faut donc que tousiours nous ayons la veuë comme dressee à la vie celeste, et que nous tendions là, que nous y aspirions de tous nos sens, et de tous nos desirs et estudes: car si nous ne regardons à ce royaume des cieux, nous defaudrons à chacune minute de temps au moindre combat. Voila donc ce que nous avons à faire. Et cependant advisons, afin que nos coeurs ne soyent point comme escoulez, ainsi que Moyse en parle ici, de nous fortifier en la vertu du S. Esprit, et cognoissons que l'Evangile aussi ha ceste propriete, et ce naturel-la, comme il en est parlé au Prophete Isaie, et que l'Apostre l'allegue en l'epistre aux Hebrieux, que quand nous sentons nos genoux debiles, et tremblans, que nous avons les bras foibles, et comme rompus et cassez, que de tous costez il n'y ha qu'empeschemens qui nous retardent de suyvre nostre vocation, nous recourions à la parolle de Dieu qui nous doit fortifier et donner vigueur et aux bras, et aux iambes, et qui nous doit sur tout fortifier en nos coeurs, et en nos esprits.

LE SEPTIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 29—33.

DU MERCREDI 17E D'AVRIL 1555.

Si la hardiesse estoit bien prinse, ce seroit une vertu excellente, et qui merite d'estre fort louee, et qui seroit requise tant et plus en toute la vie humaine. Car si nous sommes craintifs, et n'avons pas un courage resolu à bien faire, il sera aisé de nous desbaucher: mais cependant le monde ne cognoist point comme il doit estre hardi. Et voila pourquoy les hommes s'addonnent à temerité, qu'il y ha de l'audace tant et plus pour faire des folles entreprinses, et à la volee: mais c'est bastir sans fondement, quand nous entreprenons de nostre teste et fantasie, et que nous ne mettons point nostre fiance en Dieu. Or est-il ainsi, qu'il n'est pas à nous d'attendre que Dieu nous doive aider, sinon d'autant qu'il s'y oblige par ses promesses. Voila donc comme nous devons estre hardis, c'est apres nous estre enquis de la volonté de Dieu, y obeir simplement sans rien attenter à nostre appetit. Avons-nous cela? En second lieu il nous faut examiner nos forces, et n'y trouvans que debilité, là dessus, en nous deffiant de tout ce qui est en nous, il nous faut revenir à Dieu: et d'autant qu'il luy plaist par sa bonté gratuite nous asseurer qu'il ne nous laissera point au besoin, que nous facions ceste conclusion là dessus, que nous ne pouvons perir estans en se protection. Maintenant donc nous voyons quelle est la droite hardiesse, et que Dieu approuve, c'est quand les hommes ne se fient point en eux, et aussi quand ils ne croyent point à leur conseil ni à leur raison: mais qu'ils se remettent à celuy qui les doit gouverner, et qu'ils attendent aussi de sa grace tout ce qu'il leur faut, et là dessus qu'ils cheminent constamment, sans varier, ne sans decliner ne ça ne là. Or ceste leçon nous est monstree au passage que nous avons maintenant recité de Moyse. Car ici nous voyons comme il exhorte le peuple à hardiesse: mais il monstre pourquoy. *Le Seigneur vostre Dieu* (dit-il) *bataillera pour vous.* Comme s'il disoit: Si vous-vous estimiez estre grande multitude, et si vous pensiez surmonter vos ennemis en vostre vertu, il n'y aura que folle presomption, et Dieu vous punira quand vous serez ainsi enflez d'orgueil: si vous attentiez rien, sans que Dieu vous eust donné congé, que vous eussiez sa parolle, il y auroit aussi une outrecuidance, qui ne demeureroit point impunie. Mais d'autant que Dieu est de vostre costé, et que vous avez sa promesse qu'il ne vous defaudra point, et que vous n'estes point ici venus, sinon d'autant qu'il vous a tendu la main: *Ne craignez plus* (dit-il). Il les renvoye donc à la volonté de Dieu, afin qu'ils ne facent rien qui ne leur soit licite. Et puis il veut qu'ils s'appuyent du tout sur ses promesses, d'autant qu'ils ne pouvoyent pas avoir en eux ce qui est requis, qu'ils esperent que Dieu leur assistera. Or ceci a este dit pour lors aux Iuifs que Moyse gouvernoit: mais si est-ce une doctrine dont l'usage est perpetuel en l'Eglise de Dieu, comme il a este traitté par ci devant. Nous n'avons pas les Cananeens pour nos ennemis, contre lesquels il nous faille combattre: mais cependant nous savons que ceste vie presente ne sera pas oisive, que Dieu veut que nous y soyons exercez, comme des gendarmes qui seroyent à sa soulde. Et quels sont nous ennemis? Satan avec tous les moyens qu'il ha, tous les incredules par lesquels il nous faut cheminer. Car nous sommes meslez icy parmi ceux qui ne demandent qu'à ruiner les enfans de Dieu, nous avons des tentations infinies: bref, il ne faut point sortir de nous, pour trouver assez de combats: car toutes nos cupiditez et tout ce que nostre chair produit, sont autant d'inimitiez mortelles contre Dieu, ainsi que sainct Paul en parle au 8. des Romains. Puis qu'ainsi est donc, que Dieu a ordonné que nous bataillions tout le cours de nostre vie, et que nous avons beaucoup d'ennemis, qui ne cessent de nous molester, voire et qu'ils sont puissans: il nous faut

apprester à hardiesse: car si nous deffaillons, nous voila vaincus. Il est question donc de nous armer d'une constance invincible: autrement, si chacun veut suyvre sa teste, Dieu nous laissera là. Ainsi donc desirons-nous que Dieu nous conduise, et qu'il nous tienne sous sa protection, qu'il resiste à nos ennemis pour nous donner victoire contre eux? il nous faut cheminer en obeissance, il faut que nous apprenions de reigler nostre vie selon sa volonté. Car quiconque se iette aux champs, celuy la renonce à l'aide de Dieu. Maintenant qu'on ne s'abuse point sur les hommes, voire lesquels souventesfois tombent bas de leurs entreprinses. Et c'est bien raison que Dieu se mocque d'eux, quand ils y vont ainsi à la vollee, qu'ils ne tiennent ne voye ne sentier. Or tout ainsi que la pluspart ont ceste audace, qu'il ne leur est rien plus difficile que de porter le ioug que Dieu nous met sus: chacun veut avoir liberte de faire ce que bon luy semble, et voit-on que tous font la guerre à Dieu, et à sa parolle, qu'on ne peut appaiser leurs insolences, qu'ils sont pires que bestes sauvages. Ainsi voila pourquoy la pluspart se tiennent abusez en leurs inventions: car ils ne regardent point ce que Dieu leur permet. Quand un homme se voudra faire valloir par ambition, il ne regarde point ce qui luy est licite: mais à tors et à travers il pille, il rapine, il fraude. Et puis il regarde les moyens qui sont accoustumez au monde: il n'est point question de se conformer à la Loy de Dieu, et de cognoistre: Voici Dieu qui ne me permet point une telle chose, il faut donc que ie m'en abstienne. Rien de cela. Tant y a que les hommes se tromperont pour quelque temps, qu'il leur semblera que tout le monde leur favorise: mais en la fin Dieu fera esvanouir toutes leurs entreprinses, que tous seront confus. Et pourquoy? d'autant qu'ils sont esgarez, et qu'ils n'ont pas tenu le droit chemin. Ainsi donc apprenons de reigler nostre vie, pour l'assuiettir du tout à Dieu: si nous voulons estre conduits par sa main, si nous voulons estre secourus de luy au besoin. Si nous n'avons cela, n'attendons nulle aide de luy, ne de son costé, mais plustost qu'il nous sera contraire, comme nous en sommes dignes. Voila quant au premier. Mais encores ce n'est pas tout que nous desirions de servir à Dieu, et de nous deporter de ces folles entreprinses qui transportent les hommes. Car il y en aura qui seront assez dociles, et qui voudront bien faire ce que Dieu leur commande: mais cependant ils sont enflez d'une vaine attente, qu'il leur semble qu'ils peuvent venir à bout de ce qu'ils ont à faire, et se fient en leur propre raison. Or nostre Seigneur ne peut porter d'estre despouillé de l'honneur qui luy appartient: car qu'avons-nous en quoy il nous soit licite de nous glorifier? Quand nous aurons bien amassé toutes nos forces, nous trouverons que ce n'est rien qu'une vaine apparence et frivole. Et ainsi il nous faut adiouster le second que i'ay touché. C'est qu'ici nous sommes advertis de nous assuiettir à l'obeissance de Dieu, pour venir cercher ce qu'il nous permet, et pour venir interroguer sa bouche de ce qui luy est aggreable, et de ce qu'il approuve: que cognoissans que nous sommes par trop debiles, et mesmes qu'il n'y a ni advis, ni force, ni dexterite en nous, et que toutes nos facultez deffaillent, que nous le prions de nous guider, et de nous donner bonne addresse, et nous tenir la main forte, et que nous ne soyons point fondez sur nostre cuider, ou opinion: mais que nous prenions toute nostre asseurance sur la parolle. Dieu nous a-il promis de nous aider? ne doutons point qu'il ne le face. N'avons-nous nulle promesse de luy? il nous faut estre esperdus iusques à ce qu'il nous declare sa volonte, qu'il nous console et nous fortifie. Voila donc ce que nous avons à noter sur ce passage de Moyse. Et pourtant combien qu'il soit impossible à l'homme Chrestien, de marcher un pas qu'il ne tombe: toutesfois si ne faut-il point que nous perdions courage. La raison? nous avons la promesse, qui est: *Que nostre Dieu bataillera pour nous.* Nostre combat (dit S. Paul) n'est pas contre la chair, et le sang: voila toutes les puissances de l'air qui nous sont contraires. Car le diable est nommé prince du monde, il est par dessus nous, et nous tient comme entre ses pattes, et en sa gueulle, et à chacune minute nous serions engloutis comme d'un lion: et nous n'avons ni force ni armures pour y resister: mais tant y a qu'il nous faut conclure, d'autant que nous sommes en la protection de nostre Dieu, quand nous aurons bien combatu, que nous sommes asseurez de la victoire. Que ce mot donc nous soit bien imprimé en nostre esprit: *Que le Seigneur nostre Dieu bataillera pour nous.* Les papistes, quand il est question de bien faire, vont à leur franc arbitre, et leur semble que Dieu leur a mis la bride sur le col, qu'ils peuvent ceci, et cela, et se precipitent comme ils en sont dignes. Mais au contraire recourons à nostre Dieu, attendons que luy face ce que nous ne pouvons point. Au reste, notons bien que ceste doctrine ne pourroit consister, sinon d'autant que nous sommes inutiles pour batailler: car si nous avions le moyen de resister à nos ennemis, il seroit superflu que Dieu combatist pour nous. Il s'ensuit donc que ce qu'il combat, c'est d'autant que nous n'avons nul pouvoir, que nous avons comme les bras rompus, que nous sommes impotens depuis le sommet de la teste iusques à la plante des pieds. Et de faict, si les Iuifs ayans seulement des ennemis mortels et caduques, ont eu besoin que Dieu combatist pour eux: que sera-ce de nous? Ie vous prie, quand voila

Satan avec tout le monde qui est appareillé pour nous donner l'assaut, qui mesmes a desia la porte gagnee en nous, et cependant que nous n'avons ne muraille, ne rampart pour y resister, mais qui pis est, toutes nos concupiscences sont autant de dards dont Satan se peut servir afin de nous navrer: quand donc nous avons une bataille si difficile, y pourrons-nous fournir? Et ainsi nous voyons comme les povres papistes sont abusez, quand ils presument de leur franc arbitre, et qu'il leur semble qu'ayans quelque petite aide de Dieu, ils pourront bien gagner la victoire par dessus Satan. Au contraire, il n'est pas dit que Dieu suppleera à quelque petit defaut par sa vertu, et qu'il nous faut batailler en premier lieu pour le prevenir: il n'est point ainsi parlé: mais que *c'est nostre Dieu qui combat.* Il sensuit donc que tout ce que nous faisons, n'est que de la vertu qu'il nous donne, que cela est emprunté de luy. Il est vray que nous voudrons courir, que nous ferons de grands efforts pour servir à Dieu: mais d'où vient cela, sinon que ceux qui se cognoissent du tout impotens, ne presument point de leur pouvoir et faculté, mais qu'ils sentent bien qu'ils ne sont point encores venu à la perfection? Ainsi en somme, tous nos combats procedent de la pure grace du S. Esprit. Il est vray que Dieu ne besongne point en nous comme en des troncs de bois: car il nous veut exercer, comme i'ay desia dit. Quand donc nous aurons à bien faire, il faut que nous ayons un bon mouvement, une affection vive, combien que nous ayons este empeschez et distraits, que nous prenions courage pour faire tous efforts, à ce que Dieu besongne en nous comme en ses instrumens. En somme, les combats des fideles sont assez penibles: mais cependant si nous faut-il revenir à ce poinct, que c'est Dieu qui besongne par nous, et que tout ce que nous faisons procede de luy, et que sans sa conduite nous ne pouvons pas remuer un petit doigt: nous ne pourrions pas mesmes avoir une seule bonne pensee. Voila comme ceste sentence s'accomplit: *Que le Seigneur nostre Dieu combat pour nous.* Avons-nous cela? Alors combien que nos ennemis soyent espouvantables, toutesfois que nous ne soyons point comme gens desconfits, sachans que Dieu suffira luy seul, et que si tout le monde s'esleve contre nous, il ne nous en doit challoir. Avons-nous ainsi fait nostre conte, pour resister à tous les combats de Satan? quant à toute nostre vie il nous faut aussi bien pratiquer ceste doctrine. Et ainsi, quand nous voyons que nous sommes environnez de beaucoup de meschans, et qu'ils nous espient, qu'ils sont tousiours apres leurs pratiques et trafiques meschantes, que nous faut-il faire? cheminons en simplicite et droiture, ne hurlons point avec les loups, comme on dit: si nous voyons que les meschans ne taschent sinon de nous ruiner par malice, ne les ressemblons point, regardons à ce que Dieu nous commande, rangeons-nous là. Et au reste, cognoissons que nous serions comme exposez en proye, sinon que Dieu nous eust en sa garde. Mais puis que nous avons la promesse, qu'il aura le soin de nous, comme il est nostre pere, et qu'il nous maintiendra en nos iustes querelles, et qu'il sera adversaire à tous ceux qui ne taschent que d'opprimer le droit. D'autant donc que Dieu par sa bonté infinie daigne bien prendre nostre cause en main, marchons hardiment: et combien que nous voiyons beaucoup de hasars, ne craignons point: combien que nos ennemis soyent subtils, qu'ils ayent aussi les choses en main, qu'il y ait beaucoup de machinations qui nous soyent apprestees, que tout cela ne nous estonne point, et ne nous face point decliner du bon chemin. Et pourquoy? Car puis que Dieu est de nostre costé, quelle honte seroit-ce de luy preferer les hommes caduques, comme s'ils pouvoyent gagner sur luy? cependant donc que les creatures ne pourront rien contre Dieu, soyons asseurez de la victoire, laquelle ne peut faillir de nostre costé. Voila comme nous avons à appliquer ceste doctrine de Moyse à nostre usage. Au reste, il nous faut bien poiser aussi ce qu'il adiouste: *Que Dieu leur avoit monstré dequoy en Egypte,* tellement qu'ils se pouvoyent fier en luy à bonnes enseignes, *et que par tout le desert il les avoit gouvernez comme petits enfans, qu'il les avoit porté entre ses bras.* Puis qu'ainsi est donc que vous avez experimenté (dit-il) la vertu de vostre Dieu, quand il vous a delivrez de la main de vos ennemis, puis que vous avez aussi cognu son soin paternel, et non pas seulement pour un iour, mais par si longue espace de temps: vous estes par trop ingrats, si vous ne faites ceste conclusion: Qu'à l'advenir il ne vous defaudra non plus. Moyse donc en somme, pour confermer ce peuple, ameine ici l'experience qu'il a eu de la grace de Dieu. Et combien que cest article ait desia este traitté si dessus: comme il est reiteré par Moyse, ainsi nous le faut-il encores recorder, et en refreschir la memoire: car il n'y a point de superfluité au langage du sainct Esprit. Notons bien donc, quand Dieu nous a admonnesté de son aide et de sa grace, il veut que nous pensions à tant de biens que nous avons desia receus de luy. Et cela nous doit servir comme d'une arre, qu'il continuera iusques en la fin. Car il n'est point semblable aux hommes mortels qui changent de propos et varient: et puis sa faculté ne s'amoindroit point: bref, il ne se lasse iamais de bien faire. Ou un homme, quand il aura fait plaisir à un ami: et bien pour la seconde fois encores se voudra-il employer: mais s'il n'y a nulle fin, il se faschera: car il pourra dire qu'il ne peut pas satisfaire à tous et qu'il a d'autres

amis pour lesquels il faut qu'il face quelque chose. Et puis nous savons que les hommes ne sont point constans: mais il n'y a rien de semblable en Dieu: car d'autant plus que nous recevons de bien de luy, tant plus ses richesses nous sont-elles apprestees, et ne se diminuent iamais. Et de luy, il n'a point une bouffee ainsi qu'auroit une creature, mais il continue en son vouloir. Il n'y a mesmes nul ombrage qui soit en luy, comme dit S. Iaques, pour monstrer qu'il est tousiours semblable a soy, et que son estat est permanent. Voila comme nous pouvons nous asseurer de la grace de Dieu pour l'advenir, selon que par ci devant nous aurons experimenté qu'il nous a secourus au besoin, qu'il nous a tendu la main: bref, tout ce que Dieu nous fait de bien, nous doit servir pour confirmation de nostre foy. Or maintenant regardons quelle est nostre ingratitude. Car depuis que nous sommes entrez au monde, s'est-il iamais passé iour que Dieu ne nous ait assisté en mille sortes? et devant que nous soyons sortis du ventre de nostre mere, desia ne l'avons-nous point senti pour pere, voire devant que l'avoir cogneu? Comment est-ce que l'enfant sera nourri au ventre de la mere, quand il est là comme en un sepulchre, sinon que Dieu y declare une bonté admirable? Sommes nous entrez au monde? nous voila environnez de miseres. Saurions-nous passer une seule minute de temps que Dieu ne monstre tousiours qu'il ha le soin de nous? Ainsi donc attendu que nostre Dieu en tant de façons s'est declaré à nous: y aura-il excuse quand nous serons tousiours en doute et en deffiance, que nous ne pourrons pas nous arrester à luy? Et puis qu'un chacun regarde à son particulier. Car outre le cours de ceste vie humaine, et ce qui est ordinaire à tous hommes, chacun doit regarder: Or ça, ie me suis trouvé en tel danger, en telle necessité, mon Dieu m'a aidé, comment est-ce qu'il a besongné envers moy iusques ici? a-il tenu à moy, que ie ne me soye perdu et ruiné cent mille fois? a-ce este de ma vertu que i'aye este preservé? Il a donc fallu qu'il m'assistast pour me sauver cependant que i'estoye comme insensé. Et puis il m'a fait telles graces cependant que ie n'avoye point de discretion de le recognoistre, et luy en faire hommage. Et si i'ay receu tant de biens de luy: ne faut-il pas que i'espere qu'il continuera encores à l'advenir à m'en faire? Qu'un chacun donc pense aux biens qu'il a receus de la main de Dieu, tant pour l'ame que pour le corps: et alors nous devrons estre assez convaincus qu'il a desployé les richesses de sa bonte: voire en telle façon, que nous pouvons bien nous fier en luy, que iamais il ne nous laissera, et ne nous mettra en oubli. C'est ainsi comme nous devons pratiquer ce passage, quand Moyse parle ici aux Iuifs, et leur dit: Regardez ce que vous avez senti iusques à maintenant de vostre Dieu. Comment est-ce qu'il s'est porté envers vous? Comment estque puissamment il a combatu le royaume d'Egypte, et vous a delivré de la captivité où vous estiez? Et au reste, Moyse note ici double circonstance, que le peuple estoit convaincu de ce que Dieu avoit besongné si vertueusement. Car (dit-il): *Il a combattu pour vous en Egypte, voire devant vos yeux:* comme s'il disoit, que les miracles que Dieu a faits, n'ont point este obscurs ni cachez, que ç'a este une chose si notoire, que le peuple ne pouvoit point dire: Ie ne say comment il en va. Dieu donc s'est là monstré d'une façon visible, tellement que vous savez comme son bras a este desployé. C'est la premiere circonstance que celle-la. Il adiouste la seconde: *Que depuis que le peuple a este delivré, que Dieu l'a maintenu, voire avec une telle humanite et douceur, qu'un pere qui porteroit son enfant entre ses bras n'en sauroit plus faire.* Or ces deux poincts ici nous appartiennent. Car voicy les deux moyens par lesquels Dieu procure et advance nostre salut iusques à ce qu'il l'ait amené à sa perfection. D'une part il bataille pour nous. Car nous ne serons point sans ennemis, comme il a desia este exposé. Si nous ne savons que c'est de Dieu, le diable dominera sur nous paisiblement, et nous prendrons plaisir à estre sous sa tyrannie, comme nostre nature s'addonne là. Mais si Dieu nous a appellez à soy: nous sentirons alors comme le diable nous contrarie, nous verrons le monde qui est enflambé d'une rage mortelle contre nous. Il y aura, bref, tant d'ennemis pour nous combattre, que nous ne saurons de quel costé nous tourner. Voila quelle est la condition des enfans de Dieu. Ainsi donc, il faut bien que sa vertu soit pour nous maintenir, et qu'il combatte: et s'il l'a fait pour les Iuifs, il faut qu'il le face aussi bien maintenant pour nous. Voila le premier moyen par lequel Dieu se declare nostre Sauveur: c'est quand il nous arme contre nos ennemis, que mesmes il est nostre bouclier, qu'il est nostre forteresse, comme il se nomme tant souvent en l'Escriture, qu'il est nostre muraille, et rampart, qu'il est nostre capitaine, bref, qu'il est nostre tout. Voila pour un item. Or cependant quand Dieu nous aura ainsi fortifiez, et qu'il nous aura donné victoire contre tous les assauts que nous aurons à soustenir: il est question qu'au dedans encores il nous entretienne. Car nous ne pourrions marcher un pas, et serions indigens de ce qui appartient à nostre salut: comme un petit enfant mourroit, s'il n'estoit secouru: ainsi en est-il de nostre costé. Si on laisse là un petit enfant, il se iettera ou au feu, ou en l'eau: il ne sauroit prendre un morceau de pain pour se substanter, il faut qu'on le porte, il faut qu'on l'habille, il n'auroit point l'advis de s'accoustrer, il mourra de

froid plustost que de venir au feu: bref, nous voyons comme un petit enfant devant qu'il soit venu en aage est la plus miserable creature qu'on pourroit imaginer: autant en est-il de nous au regard de nostre Dieu. Prisons-nous tant que nous voudrons, comme nous voyons que les hommes se glorifient cuidans estre merveille: mais si est-ce qu'il y a plus d'infirmite en nous qu'aux petis enfans. Il faut que Dieu nous gouverne, il faut qu'il nous appastelle, il faut qu'il nous porte, il faut qu'il nous veste, il faut qu'il face tout envers nous: car si nous avons quelque prudence, c'est luy qui nous la donne: si nous avons vertu, elle procede de luy: si nous avons des moyens, il nous les a donnez. Il est vray que nous ne pourrons iouyr de la moindre grace qui soit en ce monde, sinon par foy, ie di à nostre profit: mais tant y a que c'est luy duquel nous tenons tout. Et ainsi donc quand nous avons cogneu que Dieu nous a donné force et constance pour resister aux tentations qui nous ont este suscitees de Sathan, que nous n'aurons point este navrez mortellement de ses dards et flesches venimeuses, que nous n'aurons point este envelop-pez aux ordures du monde, que nous n'aurons point este attirez aux filets des meschans, que leurs pratiques et astuces n'auront rien vallu envers nous, que Dieu nous aura secouru en tout et par tout, avons-nous cogneu cela? cognoissons aussi que nostre Dieu nous a portez, que nous avons este substantez et alimentez de luy, qu'il nous a revestus, et comme appastelez. Voila donc à quoy il nous faut applicquer nos esprits, pour bien mediter les graces de Dieu, que cela nous doit servir d'asseurance, et de confirmation de nostre foy, et en la vie et en la mort. Mais encores la similitude dont use Moyse merite bien d'estre poisee, quand il dit: *Comme un pere porte son enfant.* Il est vray quand il n'y auroit que cela, que Dieu s'accompare à un pere charnel: c'est desia un tesmoignage singulier d'un amour infini et incredible. Qu'est-ce que Dieu quand il sera prins en sa maiesté? meritons-nous qu'il approche de nous si privément. Quand donc il vest la personne d'un homme, et d'une creature, et qu'il se fait semblable à ceux qui portent leurs enfans: en cela voyons-nous comme il s'abbaisse, desirant bien nous tenir en telle qualite, comme si nous estions ses enfans propres. Quel signe d'amour est-ce là? Or est-il ainsi que nous ne valons rien du tout: il faut bien donc que nous cognoissions une bonte inestimable de nostre Dieu, quand il se despouille de sa maieste pour se faire semblable à un homme. Mais il ne se contente point encores de ceste simple similitude, comme nous verrons encores ci apres au cantique. Car il dit qu'il est semblable à une aigle qui estendra ses ailes pour porter ses petits, et pour les accoustumer à voltiger. Quand Dieu se met là comme sous figure d'oyseau, afin de nous monstrer un soin plus que paternel qu'il a de nous: ie vous prie, ne devrions-nous point bien estre ravis en estonnement, quand Dieu condescend ainsi à nous, pour nous faire sentir l'amour qu'il nous porte, et la grace qu'il nous veut faire? Car, comme i'ay desia dit, ce mot *de Dieu* quelle maieste emporte-il? Et qu'est-ce que des oyseaux, et creatures irraisonnables? Et neantmoins voici Dieu qui nous aime tant, que pour exprimer l'amour qu'il nous porte, et pour nous testifier sa bonté envers nous, dit, qu'il est semblable à un oiseau, et que nous sommes comme ses petits poussins. Quand nous voyons cela, que nous apprenions de magnifier mieux la bonté de nostre Dieu, que nous n'avons point fait par ci devant, et sa grace infinie, et que un chacun se resveille, et qu'il s'efforce pour les bien considerer. Car pourquoy est-ce que nostre Dieu se transfigure en telle sorte, sinon pour redarguer nostre ingratitude, d'autant que nous sommes trop lourds, et stupides, que nous laissons passer les biens qu'il nous distribue, que mesmes nous ne les digerons point, pour en sentir la bonte, et pour y estre attentifs? Voila pourquoy il nous les met au devant d'une telle façon. Et nous voyons aussi comme nostre Seigneur Iesus parle de soy, en se lamentant de ce que la ville de Ierusalem s'alloit ruiner. Combien de fois, dit-il, ay-ie voulu retirer tes petis sous mes ailes, et tu ne l'as point voulu? Là nostre Seigneur Iesus ne parle point comme homme: mais il declare d'autant qu'il est Dieu eternel, qu'il a fait office d'une poule envers les Iuifs, et qu'il a eu ses ailes estenduës afin de les recueillir à soy, et qu'ils ont este comme des bestes farrouches, que iamais n'ont este rangez. Quand nous aurons cognu la grace de nostre Dieu envers nous: craignons qu'elle ne retourne en telle reproche, et que nous soyons accusez de n'avoir peu souffrir que nostre Dieu nous gouvernast paisiblement. Que faut-il donc? Puis que Dieu se monstre si benin et debonnaire, qu'il proteste qu'il nous a este comme un pere envers ses petis enfans pour supporter nos foiblesses et infirmitez: et puis quand par son Prophete Isaie il dit: Qu'encores que toutes les meres du monde oubliassent leurs enfans, que toutesfois il ne nous oubliera point: puis qu'il descend si bas, de s'accomparer à une aigle, et à une poule, monstrant qu'il nous tient comme des petis poussins, advisons de nous ranger à luy, de nous mettre comme en son giron, et le prier qu'il nous porte, nous secourant en nos infirmitez, afin que nous soyons soulagez de luy, comme il est prest de le faire quand nous aurons recours à sa misericorde. Voila ce que nous avons à faire pour bien pratiquer ceste doctrine. Or Moyse adiouste encores un poinct pour mieux ratifier que Dieu avoit

porté ce peuple comme entre ses bras, disant, *que de nuict il luy est apparu comme en un pilier de feu, de iour il luy est apparu comme en nuee.* Nous savons que Dieu a monstré ces deux signes visibles afin que le peuple fust asseuré de sa presence. Or ces signes estoyent convenables pour la conduite du peuple: car de nuict ils se fussent trouvez esperdus au desert, qui de soy estoit hydeux: comme nous avons traité par ci devant. Dieu donc les a esclairez de nuict, monstrant qu'il estoit tousiours avec eux. Et de iour, pource qu'ils estoyent en une region seiche, il a estendu une nuee sur eux, qui leur servoit d'ombrage contre l'ardeur du soleil. Nous voyons donc comme ces deux signes de la presence de Dieu ont este propres pour le soulagement des Iuifs: et qu'en tout cela ils ont senti sa bonte paternelle. Et puis qu'ils ont eu telles figures, tant plus estoyent ils convaincus que Dieu les avoit gouvernez, et qu'il avoit tousiours eu le soin de leur salut. Voila pourquoy Moyse notamment met en avant, et la nuee, et le feu, disant, que de iour, et de nuict, Dieu ne les a iamais delaissez, qu'ils n'ayent cognu qu'il leur estoit prochain, et que sa grace estoit avec eux, comme il voyoit qu'il leur estoit propre et expedient. Or cependant il nous faut noter, combien que nous n'ayons point auiourd'huy telles figures comme les Iuifs sous Moyse, que neantmoins Dieu nous donne ce qui vaut autant: comme aussi sainct Paul le monstre disant, que la nuee et le feu ont este une espece de Baptesme aux peres anciens. Et c'estoit le principal que Dieu leur monstroit, combien que selon le corps ils fussent conduits par le feu de nuict, ayans la nuee de iour sur leur testes: si est-ce que Dieu ne les vouloit point arrester à ces benefices temporels, il les conduisoit plus loin. Ils ont donc este baptisez en la nuee. Et auiourd'huy qu'avons-nous? Le Baptesme ne nous declaire il pas la presence de Dieu plus certaine, et d'une vertu plus ample que ne faisoit ceste figure ancienne? Il est certain, quand tout sera bien consideré. Car il ne nous faut point arrester nostre veuë à l'eau, mais d'autant que le sang de nostre Seigneur Iesus Christ a este espandu, lequel nous est un lavement spirituel, voila comme Dieu se monstre auiourd'huy envers nous plus privement, qu'il n'a pas fait envers ceux qui ont vescu sous Moyse. Il est vray que nous n'avons point les miracles tels: mais cependant que vaut ceste maiesté qui est apparuë en la personne de nostre Seigneur Iesus Christ? Que vallent les miracles qu'ils a faits? en somme, combien devons nous priser la mort et passion qu'il a soufferte? Et puis en sa resurrection, n'avons-nous point eu un tesmoignage plus qu'excellent de sa deité? Quand donc nous avons toute plenitude de la maieste de Dieu en la personne de nostre Seigneur Iesus Christ, et non point seulement en ombrage, mais en substance, comme sainct Paul en traitte aux Colossiens: ie vous prie, ne sera-ce pas une trop vilaine ingratitude à nous, quand nous ne serons point resolus que nostre Dieu s'est assez declaré envers nous, afin de nous donner occasion de reposer du tout en luy, et nous fier en sa vertu? Voila donc en quoy nous sommes conformes avec les Iuifs, touchant la nuee dont parle ici Moyse, et touchant la colomne de feu. Et au reste, si nous considerons bien comme nostre Seigneur nous conduit: nous trouverons que la nuee et le pilier de feu n'ont point plus servi aux Iuifs, que nous sert le regime lequel est auiourd'huy establi en l'Eglise. Quand le peuple a eu pour la nuict le pilier de feu, et pour le iour la nuee: cognoissons que Dieu en cela n'a point voulu seulement besongner pour un temps. Car dequoy cela pouvoit-il servir aux Iuifs, sinon qu'en toute leur vie ils cogneussent que Dieu estoit leur gouverneur? Maintenant nous n'avons point un pas à marcher, que nostre Dieu ne nous guide, et que nous ne soyons asseurez de sa bonté. Car ceste vie presente est semblable au pelerinage que ce peuple a fait par le desert. Dieu donc ne permet point que nous vaguions en incertitude, ne sachans si nous devons aller, ou nous tenir cois: car nous avons une telle declaration de sa volonté, que nous ne pourrons iamais errer, sinon à nostre escient. Quiconques s'enquestera du bon plaisir de Dieu, il sera enseigné par luy. Et pourtant nous n'avons point mestier auiourd'huy d'une colomne de feu visible, ne de ceste nuee qui estoit sur les enfans d'Israel, veu que nostre Dieu par autre moyen se monstre prochain à nous, et qu'il ha tousiours sa main tenduë, et que le chemin nous est assez ouvert et patent. Nous avons bien donc occasion de nous contenter. Et ainsi en toutes sortes cognoissons que Moyse n'a point seulement parlé aux Iuifs: mais il a escrit ceci pour nous, afin qu'auiourd'huy nous soyons confirmez en la doctrine que nous avons de luy, et que nous ne soyons point rebelles à nostre Dieu. Et puis qu'ainsi est que nous avons besoin d'estre secourus de sa main contre Satan, et contre tous nos adversaires: apprenons de nous deffier de toutes nos vertus qui sont nulles: et cognoissans nos povretez, que nous recourions à luy afin qu'il nous assiste, et qu'il nous aide au besoin. Et quand nous aurons prins ceste hardiesse de cheminer sous son enseigne: que nous soyons asseurez qu'il ne permettra iamais que nous defaillions, encores que nous soyons assaillis de beaucoup de tentations. Comme auiourd'huy nous voyons les menaces, voire de tous costez, nous voyons que nostre salut est comme en proye selon l'apparence de nos ennemis, qui ne demandent qu'à nous engloutir: et ce-

pendant nous voyons combien nous sommes foibles et debiles pour leur resister: cependant toutesfois ne doutons point que nostre Dieu ne bataille pour nous, moyennant que nous cheminions en simplicite sous l'ombre de ses ailes, et que nous ne facions point des chevaux eschappez, que nous n'attentions rien sinon ce qu'il approuve. Et en ce faisant, ne doutons point que nous ne soyons delivrez par luy, et qu'il n'estende sa main sur nos ennemis pour les vaincre, et les destruire: en sorte que nous cognoistrons qu'il a tousiours eu le soin de nous, et qu'il ne demande que de nous conduire, et nous gouverner, continuer et augmenter ses graces en nous, et nous avoir tousiours en sa garde et en sa protection.

LE HUITIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 34—40.

DU LUNDI 22E D'AVRIL 1555.

Moyse apres avoir recité le peché du peuple, maintenant reduit en memoire la punition qui s'en est suyvie: afin que d'oresenavant ils soyent mieux advisez, et qu'ils ne provoquent pas ainsi contr'eux l'ire de Dieu. Car quand Dieu aura chastié les hommes pour quelques offenses, cela leur doit servir d'instruction: et les autres pareillement voyans l'exemple, doyvent estre admonestez de ne faire le semblable. Vray est que ceux qui avoyent murmuré contre Dieu, estoyent desia trespassez: mais il falloit que leurs enfans eussent ceci imprimé en leur memoire, que Dieu n'avoit laissé une telle incredulité et rebellion impunie. Nous voyons donc l'intention de Moyse. Et pourtant notons, que si Dieu a declaré qu'il ne peut porter quelque offense, il veut que nous y pensions, et que les chastimens qu'il aura faits nous soyent utiles, qu'ils nous servent pour le temps advenir, et que nous n'attendions pas qu'il dresse sa main contre nous: car il est bon que nous soyons enseignez aux despens d'autruy, comme on dit. Mais il nous faut noter, que Moyse recite ici en bref ce qui est plus amplement declaré au quatorzieme chapitre des Nombres, là où Dieu est tellement enflambé contre le peuple, qu'il le veut exterminer du tout. Il dit à Moyse: Ne te chaille, ie te puis donner un peuple plus grand et plus excellent que cestuy-ci: mais il faut que ces meschans ici soyent rasez: ie ne les pourroye plus souffrir. Là dessus Moyse intercede, et dit: Comment Seigneur? si on oit en Egypte ce qui sera advenu, ton Nom sera blasphemé, les mechans s'en mocqueront, disans: Pource que Dieu ne pouvoit accomplir sa promesse, il a fait mourir ce povre peuple: il l'a donc abusé et trahy. Seigneur, permettras-tu que ton Nom soit ainsi en opprobre? La dessus Dieu luy declare qu'il n'accomplira sa vengeance que sur ceux qui ont murmuré, et cependant gardera quelque semence, afin d'accomplir ce qu'il avoit promis à son serviteur Abraham. Au reste, ceste menace qui est ici contenue, n'est pas que Dieu n'eust determiné en son conseil ce qu'il devoit faire: car si nous pensions qu'il eust changé de propos estant adverti par Moyse, cela ne conviendroit nullement. Un homme mortel auroit-il eu plus de discretion et d'advis que le Dieu vivant? Et d'autre costé, nous savons que Dieu ne change nullement de volonté: mais quelquefois il prononce des menaces plus rudes, afin que nous soyons incitez à nous humilier devant luy, et pour sentir ce que nous avons merité. Dieu donc declarant à Moyse, qu'il vouloit du tout racler ce peuple, et qu'il n'y en demeurast point un seul, n'a pas deliberé de ce faire: mais il monstre que le peuple estoit digne d'estre ainsi du tout aboli. Et le fait à iuste cause, afin qu'un chacun en son endroit soit abbatu, et dompté, et que Moyse le prie ainsi: tant y a que Dieu a trouvé le moyen de mantenir sa promesse, nonobstant la malice obstinee qui estoit en ce peuple. Et c'est un poinct à oberver entre les autres, que cestuy-ci, c'est assavoir, quand Dieu aura choisi quelque peuple, si sa grace y est mescognuë, que tous ceux qui avoyent este appellez se rendent indignes d'un tel bien, et qu'ils se bannissent de la maison de Dieu, qu'ils reiettent la promesse qui leur estoit donnee: que Dieu trouvera un moyen pour les chastier en telle sorte, que neantmoins son Eglise ne perira pas du tout, et mesmes il surmontera la malice des hommes par sa bonte. Ie di que ceci est bien à observer: car nous voyons d'un costé que les hypocrites, sous ombre que Dieu s'est manifesté à eux, et qu'il leur a promis d'estre leur Sauveur, le cuident avoir obligé: et là dessus se donnent licence de mal faire: et si on leur remonstre leurs pechez, ils sont endurcis, il n'y a que fierté, et s'arment du Nom de Dieu, pour batailler contre les Prophetes. Et cela a este de tout temps. Quand les Iuifs ont este redarguez de leur meschante vie, et qu'ils s'estoyent alienez de Dieu, ils ont este embrasez en une furie contre les Prophetes, pour dire: Et comment? A qui en voulez-vous? ne sommes-nous pas l'Eglise? ne sommes-nous pas l'heritage de Dieu? N'a-il pas mis son alliance entre nous? n'avons-nous pas le signe de la Circoncision? n'avons-nous pas le temple où il est adoré? Nous voyons donc comme les Iuifs ont faussement abusé du Nom de Dieu, pour s'eslever contre luy, et sa parolle. Or cela est recité des Iuifs: mais nous voyons le semblable en

nous. Car tous ceux à qui Dieu a fait cest honneur de leur donner sa parolle, et se manifester à eux, cuident le tenir comme en leur manche: et cependant au lieu de faire leur profit de ce que Dieu les a ainsi doucement conviez à soy, ils se dressent contre toute bonne doctrine, ils ne peuvent porter nul ioug, ils voudront estre des bestes sauvages, et cependant que Dieu les recognoisse de son troupeau. Or ici nous voyons que Dieu, combien qu'il eust desia dressé son siege au milieu des Iuifs, et qu'il se fust allié avec eux à ceste condition, qu'il seroit leur Sauveur iusques à la fin: quand il voit qu'ils n'en sont point capables, mais qu'ils tirent tout au rebours, et qu'ils ne cessent de le despiter, il trouve moyen de les chastier, voire en telle sorte que tout cela perit: et nonobstant leur perdition, il demeure veritable. Et ainsi ne nous abusons point, quand Dieu nous aura une fois recueillis pour estre ses domestiques, qu'il nous aura adoptez pour ses enfans, ne nous flattons point en nos vices: mais cognoissons que d'autant plus nous faut il cheminer soigneusement quand Dieu s'est monstré ainsi liberal envers nous, quand il a ainsi desployé sa bonté, que c'est bien raison de nostre part qu'estans tenus à luy nous advisions, et mettions peine de nous dedier à son service, que nous craignions tellement de l'offenser, que nous ayons crainte aussi d'estre desnuez de la grace qu'il nous a une fois eslargie. Voila pour un item. Or cependant notons que Dieu en punissant les hypocrites, et tous ceux qui abusent des biens qu'il leur fait, ne laisse pas de tousiours demeurer fidele. Car s'il destruisoit le monde, et qu'il ne laissast nulle semence pour l'invoquer, on diroit: Il est vray que Dieu a eu iuste cause de punir ainsi les hommes, mais cependant où est sa promesse? Il a dit que son Eglise seroit permanente, cependant qu'il y auroit soleil et lune au ciel, que tousiours son Nom seroit reclamé icy bas: il a tout abysmé: voila toute memoire de salut ensevelie entre les hommes. Combien donc que Dieu auroit iustement puni ceux qui auroyent failli: si est-ce que sa promesse seroit vaine et frustratoire, quand il n'auroit point accompli ce qu'il avoit promis, on argueroit Dieu d'infidelite. Or comme i'ay desia dit, il trouve un moyen, qu'en punissant ceux qui en sont dignes, il reserve tousiours et garde quelque peuple à soy, et ne permet point que sa verite tombe bas, ne qu'elle soit sans effect. Et de cela nous en avons un exemple notable en ce lieu. Car voila Dieu qui avoit contracté avec Abraham, et luy avoit promis de donner à sa lignee la terre de Canaan en heritage: le temps est-il venu? la promesse s'accomplit. Voire, mais tous les successeurs d'Abraham renoncent à ceste promesse, et la reiettent, ils l'aneantissent entant qu'en eux est. Les en voila donc privez par leur ingratitude: mais cependant afin que Dieu ne soit point accusé de n'avoir point accompli ce qu'il avoit dit, il faut qu'en les punissant il garde de leur race. Ceux qui suyvent apres sont la lignee d'Abraham, laquelle possede la terre qui luy avoit este promise, tellement que l'alliance que Dieu avoit contractee demeure ferme, et est ratifiee iusques en la fin. Et voila pourquoy il est dit que Dieu a retenu à soy les petis enfans. Ceux donc qui avoyent murmuré, qui estoyent par dessus l'aage de vingt ans, sont reprouvez, et bannis du bien qui leur estoit apresté: mais ceux qui estoyent au dessous de cest aage-la sont maintenus, et Dieu est glorifié en eux. Et combien que l'accomplissement de sa promesse ait este dilayee par l'espace de quarante ans, toutesfois en la fin il se monstre fidele. Voila ce que nous avons à retenir. Et ainsi, maintenant quand nous voyons le monde ainsi perverti, que tout est corrompu, qu'il semble que tous vueillent despiter Dieu pour repousser la clarté de l'Evangile qui leur est donnee, pour se forclore de toute esperance de salut: quand nous voyons cela, attendons une vengeance prochaine. Car si Dieu est patient, en la fin si faudra-il qu'il desploye son bras pour se venger d'une telle malice, et d'un tel mespris. D'un costé, ceux ausquels l'Evangile se presche sont du tout prophanes, qu'on voit que beaucoup se sont empirez, que l'impiete est plus enorme que devant ces abominations de la Papauté, qu'il semble proprement que les hommes se soyent endiablez apres avoir ouy l'Evangile. On verra cela, et mesme du commun, quest-ce, ie vous prie? Que maintenant il n'est plus question d'aimer Dieu, ne d'en faire le semblant, qu'on laisse la Religion froide et morte, qu'il n'y a non plus de zele qu'en des souches de bois. On voit donc comme la parolle de Dieu est auiourd'huy polluee et souillee par nos iniquitez, qu'au lieu que nous devrions estre comme lampes ardentes pour esclairer les povres ignorans, nous leur donnons occasion de scandale. Et puis nous voyons à l'opposite comme les incredules combatent contre Dieu, que iournellement ils ne demandent sinon de renverser la verite, et de faire qu'elle soit du tout esteinte, et qu'on n'en parle plus. Quand nous voyons le monde estre ainsi malin, et que les uns et les autres font une guerre ouverte contre Dieu, et que l'obstination demeure, qu'elle s'augmente de iour en iour: ne faut-il pas que Dieu (apres avoir attendu quelque conversion, et amendement) execute sa vengeance telle que nous la meritons? Voila donc comme il nous faut preparer, voyant la malice estre si grande auiourd'huy, et si desesperee. Et cependant consolons-nous, et attendons aussi que Dieu en punissant ceux qui auront failli, ne laissera pas de tousiours garder

quelque semence à soy, tellement qu'il y aura tousiours un petit trouppeau pour l'invoquer, et pour l'adorer. Ne doutons point donc que nostre Seigneur ne maintienne son Eglise, afin de se monstrer veritable. Encores qu'il semble que tout soit perdu et abysmé, si est-ce que Dieu besongnera en telle façon, que nous verrons en la fin qu'il aura eu esgard à sa promesse, et qu'il se sera monstré fidele, et s'approuvera tel par effect. Mais notons bien que l'Eglise ne sera pas tousiours visible, tellement que nous l'appercevions: il semblera que tout soit aneanti. Comme quand Dieu a fait tourner le peuple tout au rebours, il luy a dit: *Allez vous-en au desert vers la mer rouge,* comme s'ils devoyent retourner en Egypte. Voila une confusion si grande, qu'il semble bien qu'il n'y ait plus de propos que la terre de Chanaan soit donnee en heritage à ceux ausquels elle estoit promise. Voila donc comme pour un temps il a semblé que Dieu avoit faussé sa promesse, et qu'il n'y avoit plus d'espoir que les enfans d'Abraham deussent entrer au lieu qui leur avoit este promis. Ainsi en adviendra-il, comme de faict il est advenu: car quand Dieu retirera sa clarté du monde, il semblera qu'il n'y ait plus d'Eglise. Si on regarde de costé et d'autre, on verra tout dissipé. Et de faict, quelle desolation y a-il eu du temps de la Papauté? Et auiourd'huy encores on pourroit cuider que tout doive tomber bas, et en ruine. Mais notons que c'est autant comme si Dieu faisoit reculer ceux qui ne sont pas dignes d'estre avancez: cependant il ne laissera pas de poursuyvre en telle sorte que son Eglise sera maintenne et gardee. Voire, non pas que cela se puisse marquer à l'oeil, et qu'il se puisse apprehender par l'homme: mais il nous faut fermer les yeux iusques à ce que nostre Seigneur besongne à sa façon, c'est à dire, miraculeusement outre toute nostre attente, et outre tout ce que nous pouvons concevoir. Voila donc comme il nous faut consoler, quand nous voyons auiourd'huy qu'il est impossible que Dieu ne face quelque horrible punition de la malice des hommes, que neantmoins il y aura tousiours quelque peuple pour soy, tellement que ce qui est dit au Prophete Ioel se verra. Combien que le ciel, di-ie, et la terre se meslent, que le soleil soit obscurci, que la lune decoule sang, que les estoilles perdent leur clarté, que la terre soit esmeuë, neantmoins quiconques invoquera le Nom de Dieu sera sauvé: Dieu gardera ceux qu'il a choisi pour l'invoquer: et combien que leur vie soit cachee, si est-ce que Dieu ne laissera point de les exaucer en la fin, et leur monstrer qu'il n'a iamais mis en oubli ses promesses, et qu'il a eu esgard à soy, combien que les hommes ne fussent pas dignes qu'il leur offrist une seule goutte de bonté et de misericorde. C'est en somme ce que nous avons en premier lieu à retenir. Or cependant il nous faut noter le serment que Dieu a fait contre les Iuifs, ainsi qu'il nous est remonstré au Pseaume, et que l'Apostre aussi l'applique à nous: Auiourd'huy que vous escoutiez sa voix, et n'endurcissez point vos coeurs, comme ont fait vos peres au desert, ausquels i'ay iuré en mon ire, qu'ils n'entreroyent point en ceste terre-la qui estoit mon repos. Nous voyons comme le sainct Esprit a voulu qu'en tout temps les Iuifs pensassent à ceste rebellion qui avoit este faite: et là dessus qu'ils cogneussent que leurs peres avoyent este privez du bien qui leur estoit promis, qu'ils avoyent este exclus du repos de Dieu. Car, comme i'ay desia dit, cela n'a pas este seulement pour les Iuifs: mais l'Apostre l'applique à nostre temps. Dieu donc auiourd'huy nous addresse sa voix. Or il nous faut avoir les aureilles ouvertes pour l'escouter, n'attendons point du iour au lendemain, ne demandons nul delay, cependant qu'il parle, que nous luy soyons dociles, et que nous n'endurcissions point nos coeurs. En quoy nous sommes admonnestez qu'il n'y ha rien qui nous empesche d'obeir à Dieu, sinon quand par certaine malice nous luy resistons: car de son costé il s'accommode tellement qu'il nous supporte en nostre rudesse et infirmite. Ainsi donc tous ceux qui sont enseignez par l'Evangile, obeiront à Dieu sans contradiction, si ce n'est qu'ils s'enveniment par certaine malice pour resister à Dieu, et pour repousser sa grace. Voila pourquoy notamment nous sommes exhortez de ne point endurcir nos coeurs: voire: car ne pensons point que Dieu permette que sa grace soit ainsi mocquee, et qu'on s'en iouë, et qu'on le vilipende. S'il a este enflammé en son ire contre les Iuifs quand ils ont refusé d'entrer en la terre de Canaan, si auiourd'huy nous regimbons, et que nous facions des chevaux restifs: ne pensons point qu'une telle ingratitude demeure impunie. Et de faict, si les Iuifs ont este alors chastiez, que toute ceste race-la est perie, et qu'ils ont este pourmenez au desert par l'espace de quarante ans, Dieu aussi en la captivite de Babylone, et aux autres calamitez qui sont advenues, a monstré des vengeances encores plus dures, et plus rigoureuses: car la captivité de Babylone a duré septante ans. Et au retour, combien qu'il ait desployé une grande vertu et admirable, si est-ce qu'il n'y a eu qu'une poignee de gens sauvee, suyvant ce qui avoit este dit par le Prophete Isaie: Si ton peuple estoit comme le gravier de la mer, si n'y en aura-il qu'un petit de residu de sauvé. Et en l'autre passage: Nous eussions este comme Sodome et Gomorrhe, si Dieu n'en eust gardé quelque petite semence, voire bien petite. Nous voyons donc comme Dieu a aug-

menté sa fureur contre ceux qui ne s'estoyent point corrigez à l'exemple de leurs peres. Et pourquoy? Il y auroit tant moins d'excuse: ils devoyent estre enseignez par les chastimens qui leur estoyent preparez. Ils ont donc redoublé leur offenses. Et que pensons-nous de ceste desolation qui est advenue depuis que l'Evangile s'est presché? Que le povre monde a este ainsi esgaré, que tout a este corrumpu en l'Eglise, qu'au lieu du service de Dieu, il n'y a eu qu'abominations, au lieu de la verité, il n'y a eu que mensonges, et erreurs diaboliques, que les choses y ont este troublees, et que cela a duré si long-temps: et c'est pource que la voix de Dieu doit auiourd'huy resonner plus haut en l'Evangile, qu'elle ne faisoit point en la Loy. Car comme il est dit par le Prophete Aggee, Dieu fait auiourd'huy trembler le ciel, et la terre quand l'Evangile est presché. Et cependant nous avons tout ce qui est advenu au peuple ancien, qui nous sert comme de peinture vive. Là il nous faut contempler l'ire de Dieu pour nous garder de mal faire, selon que sainct Paul nous le monstre au 10. de la premiere aux Cor. Or si nous n'en tenons conte, n'est-ce pas raison que Dieu nous punisse plus griefvement qu'il na pas fait les Iuifs? Apprenons donc d'escouter la voix de Dieu, cependant qu'elle resonne à nos aureilles, et gardons-nous d'endurcir nos coeurs, de peur que Dieu ne iure en son ire. Car notamment il est dit que Dieu a iuré. Pourquoy? A cause que les hommes pensent que ses menaces sont frivoles, si ce n'est qu'il les contraigne à sentir que c'est à bon escient qu'il parle. Et de faict, nous voyons tous les iours quand on nous propose les menaces de Dieu, beaucoup ne font que secouër les aureilles, et le nombre de ceux qui en sont touchez, est bien petit. Et ainsi, le serment que Dieu a fait, n'a pas este superflu, voire à cause d'une telle stupidite qui est aux hommes, qu'ils sont eslourdis pour se mocquer de tout ce qu'on leur propose. Et tout ainsi que Dieu pour aider à l'imbecillite de nostre foy use de serment, quand il conferme ses promesses: aussi à l'opposite il use de serment quand il nous menace de nous punir. Et pourquoy? afin que nous craignions, et que nous soyons estonnez de cela, pour nous faire venir à repentance. Car si nous ne sommes humiliez pour apprehender le iugement de Dieu, iamais nos fautes ne nous desplairont. Il faut donc que le iugement de Dieu nous soit comme quelque tonnerre ou foudre, et que nous soyons esperdus devant luy pour n'estre plus ainsi enyvrez en nos pechez, comme nous estions. Et ainsi, toutes fois et quantes que les menaces de Dieu ne nous estonnent point assez, reduisons en memoire le serment duquel parle ici Moyse, et sachons que c'est à nous que cela s'addresse, suyvant ce que i'ay desia allegué tant du Pseaume que du tesmoignage de l'Apostre. Et cependant aussi notons bien les mots qui sont ici couchez par Moyse: *Nul de ceste generation maudite, et meschante ne verra la bonne terre que i'ay promise.* Dieu fait ici comparaison entre la terre et le peuple. Ceste terre donc estoit un don singulier, comme il l'appelle son repos, signifiant qu'il avoit esleu ceste terre-la comme un domicile, et heritage perpetuel, auquel le peuple devoit reposer sous sa protection: car il n'y ha rien de certain en ce monde, et si nous sommes logez en quelque lieu, nous pouvons estre desnichez du iour au lendemain. Or Dieu declaroit qu'il avoit assigné la terre de Canaan en possession permanente aux enfans d'Abraham, pour les maintenir là, et pour les tenir asseurez, et que nul ne les y molesteroit, et que iamais ils n'en seroyent chassez. Voila donc la terre qui n'est pas un don vulgaire, mais c'est un don qui merite d'estre prisé comme excellent par dessus les autres. Or cependant voici le peuple qui est malin et pervers. C'est donc autant comme si nostre Seigneur disoit: Ie voy bien que c'est, i'accorderoye, plustost le feu et l'eau, que mes graces avec ce peuple ici: car en mes graces il n'y ha que tout bien, et en ce peuple il n'y ha que toute malice. Notons bien donc que pour iouir des biens que Dieu nous veut faire, qu'il nous faut conformer à sa volonté et à sa iustice: car ce sont choses incompatibles, que de nostre malice et de la bonte de Dieu, qu'il faudra que Dieu retire sa bonté arriere de nous, et que nous en soyons bannis quand nous voudrons suyvre nostre naturel. Il est vray que Dieu n'attend pas que nous soyons dignes pour nous bien faire, et mesme il bataille tous les iours contre nos vices, et use de misericorde, combien qu'il pourroit licitement user de rigueur contre nous: mais tant y a que s'il voit que nous continuons à mal, il ne peut plus continuer à nous bien faire. Voila donc la doctrine que nous avons à recueillir de ceste consideration: c'est qu'il faut qu'il y ait un accord, et comme une melodie entre Dieu et nous, et quand il nous communique de ses graces, que nous les puissions faire valoir en telle sorte, que nous taschions de le servir, et de l'honorer, et que nous sachions qu'il nous appelle à soy, afin de nous retirer de nos pechez. Si nous en faisons ainsi, le bien qu'il nous a fait sera confermé de plus en plus: mais autrement, il faudra que nostre malice retranche le cours de sa bonté. Pourquoy? Car, comme i'ay desia dit, c'est le feu et l'eau que les biens que Dieu offre aux hommes, quand ils les reiettent par certaine malice. Or cependant il y a aussi à noter ce que Dieu reproche au peuple, qui a dit que leurs petis enfans seroyent en proye aux ennemis: *Ils possederont*, dit-il, *ta terre*: voire, afin que vous soyez convaincus de men-

songe. Ici il nous faut bien noter, quand les hommes veulent mettre en doute la verité de Dieu, qu'il faudra en la fin qu'ils demeurent menteurs, et que la verité de Dieu soit tant plus esclarcie à leur confusion. Or par cela nous sommes admonnestez de recevoir simplement les promesses que Dieu nous offre: et combien que de prime face il nous semblera qu'elles ne doyvent iamais estre accomplies, et qu'il y ait des empeschemens beaucoup, si faut-il que nous luy facions cest honneur, de croire qu'il est fidele, et d'attendre en patience le temps opportun qu'il face ce qu'il a dit. Car si nous contredisons à sa verite, et que nous murmurions, et que nous entrions en question et dispute pour dire: Et comment se pourra-il faire? y a-il moyen? Il semble que Dieu se mocque de nous. Si donc nous y procedons ainsi, il pourra bien accomplir sa promesse pourtant, mais c'est à nostre confusion, que nous serons tousiours trouvez menteurs. Nous pourrons bien triompher pour un temps, ainsi que nous voyons l'audace des incredules qui despitent Dieu, desgorgeans leurs blasphemes contre luy: si est-ce qu'en la fin Dieu demeurera fidele, et sa verite sera cogneuë en despit de nos dents, et cependant nous demeurerons confus. Et pourtant gardons-nous de cela, et pour nous en garder, notons bien ceste reproche qui est ici faite aux Iuifs. Vous avez dit que vos enfans seroyent en proye: ceux-la iouiront de la terre, mais vous en serez privez. Cependant aussi l'exemple de Caleb fils de Iephoné est bien notable, et l'exemple de Iosua fils de Nun. Ces deux-la sont reservez d'une grande multitude. Et pourquoy? d'autant qu'ils ont constamment poursuyvi. Car ce tesmoignage est rendu à Caleb, *qu'il a persisté à suyvre le Seigneur*. Quand Dieu exempte ici deux hommes d'une multitude quasi infinie: en cela voyons-nous que c'est un abus de regarder ce que les autres font. Car si Caleb et Iosué eussent fait ainsi, qu'eust-ce este? ils s'en fussent allez en perdition avec les autres: mais ils ne se sont point laissé transporter par ceste tempeste horrible: quand ils ont veu une revolte tant estrange en tout le peuple, si est-ce qu'ils se sont confermez en la vertu de Dieu, ils ont fait leur devoir combien qu'on les voulust lapider, ainsi qu'il est recité en ce passage des Nombres, et que nous en toucherons encores tantost. Ainsi donc voyant que Dieu approuve la constance de Caleb et de Iosué, lesquels ont fermé les yeux, quand ils ont veu le peuple estre ainsi desbordé à mal, qu'ils l'ont exhorté d'obeir à Dieu. Notons bien que si les choses sont corrompuës au monde, que nous ne voiyons que scandales pour nous desbaucher, que les vices y regnent comme un deluge, que ce n'est pas pour dire qu'il nous faille laisser transporter, et que nous devrions suyvre le train commun: car cela n'amoindrira point nostre condamnation devant Dieu. Nous avons beau dire: Tout le monde fait ainsi: car tout le monde perira, et toy avec qui parles ainsi pour despiter ton Dieu. Qu'est-ce à dire, que les hommes pensent abolir la iustice de Dieu, et qu'il n'ait plus d'audience quand ils s'addonnent à mal faire, que Dieu soit enfermé au ciel, et qu'il n'ait plus d'authorite ici bas? Et où est-ce aller? Et toutesfois nous voyons qu'auiourd'huy c'est le plus grand bouclier qu'ayent les ignorans, quand ils se veulent couvrir, en allegant: Et comment? ie voy tout le monde qui se gouverne à l'opposite. Et cependant que sera-ce de Dieu? il faut donc que Dieu soit mis sous le pied, et que les hommes sautillent, et qu'ils s'esgayent. Mesmes entre nous, quand on remonstrera à l'un ou à l'autre qu'il a failli: Et ie voy que les autres ne sont point meilleurs. Il nous semble que la condamnation de nos prochains soit un payement, et que nous eschapperons par ce moyen-la de la main de Dieu. Pour ceste cause, que tousiours nous pensions à l'exemple de Caleb, et de Iosué. Et puis que Dieu declare qu'il les prise plus, combien qu'ils ne soyent que deux en tout, que ceste grande multitude d'environ sept cens mille personnes. Quand, di-ie, nous voyons que Dieu prononce une telle sentence, apprenons de nous ranger à luy, et de n'avoir autre regard sinon à ce qu'il nous aura commandé: et si le monde cependant s'esgare çà et là, suyvons ce chemin que Dieu nous aura monstré par sa pure parolle. Et au reste, poisons aussi ce mot, quand il est dit: *Que Caleb à persisté à suyvre le Seigneur*: que ce n'est point assez que nous ayons quelque bon commencement, mais qu'il faut adherer pleinement à Dieu, voire sans feintise ni varieté, et sans nous lasser au milieu du chemin pour defaillir. Et de faict, ce n'est point sans cause que ce tesmoignage est attribué à Caleb. Car comme desia nous avons touché, le peuple se mutine en sorte qu'on le veut lapider, et Iosué aussi. Et si Dieu ne les eust retirez, et que sa gloire ne fust apparuë sur le tabernacle, c'estoit fait de leur vie. Et nonobstant tout cela ils ne laissent pas de faire leur devoir, ils crient contre le peuple, ils deschirent leurs robbes. Et là dessus ils combattent contre la malice de ceux qui ne vouloyent point iouir de la benediction de Dieu. Nous voyons donc qu'il y a eu une vertu miraculeuse et en Caleb et en Iosué. Et pourtant nous sommes admonnestez par leur exemple, non pas seulement d'entrer en chemin, mais de poursuyvre, voire et poursuyvre, cognoissans que nous ne pouvons continuer iusques en la fin à servir Dieu, sinon en soustenant beaucoup d'assauts et de tentations, pour confermer nos coeurs tellement, que rien ne nous puisse faire changer. Voila

donc à quoy nostre Seigneur nous exhorte, et son S. Esprit. Quand ici il prise la constance de Caleb, et de Iosué, c'est afin que leur exemple, di-ie, nous serve d'instruction. Car combien que la memoire du iuste soit benite devant Dieu: toutesfois c'est pour nostre profit que ceci est declaré. Que donc nous n'ayons pas un zele qui se refroidisse, quand il est question de suyvre Dieu: mais que nous soyons resolus en cela afin d'y persister, quelque chose que le Diable machine, combien que le monde s'esleve contre nous. Comme auiourd'huy nous voyons beaucoup de resistances, beaucoup d'occasions qui nous pourroyent faire desbaucher: mais tant y a que ce chemin n'est pas seulement pour trois iours, mais pour tout le temps de nostre vie. Marchons donc. Et au reste, quand il est parlé *de suyvre Dieu*, notons que c'est pour mieux confermer le propos que i'ay desia declaré, c'est assavoir, que si nous suyvons les hommes, nous serons esgarez. Et pourquoy? Quelles sont les voyes du monde sinon erreurs, que chacun tire à tors et à travers, quand les hommes tournent le dos à Dieu. Que faut-il donc faire? cependant que nous regarderons les hommes, il sera impossible que nous allions droit: mais il nous faut suyvre Dieu. Il est vray que quand Dieu nous fait ce bien, de nous donner gens qui nous accompagnent, et mesmes qui nous precedent, et qui nous tendent la main, c'est une grande aide, et nous faut, comme aussi S. Paul nous admonneste, avoir les yeux attentifs, quand il y ha de bons serviteurs de Dieu qui nous enseignent, et qui nous conduisent en bonne conscience: il nous faut noter cela, et nous confermer avec eux. Cependant nous ne suyvrons point les hommes: car en nous conformant à ceux qui suyvent Dieu, nous aurons sa voye pour nostre chemin: qu'il n'est point question que l'un se fonde sur l'autre, pour dire: Ie feray ainsi: car ie voy que beaucoup le font. Nenni. Mais d'autant que Dieu nous appelle à soy, il nous faut aller, voire quand il n'y auroit que moy au monde, si faut-il que ie suyve mon Dieu. Mais si encores il me supporte iusques là, de me donner compagnie, ie doy tendre à luy d'un tant meilleur courage. Et quoy qu'il en soit, si ne faut-il point decliner de sa pure parolle. Voila pourquoy il est ici dit: Caleb fils de Iephoné a suyvi la voye du Seigneur: et pourtant qu'il est exempté de la condamnation commune: Voire, et *l'a suyvie constamment*, c'est à dire, qu'il a continué iusques au bout. Or maintenant nous voyons en somme comme tout le peuple a este condamné, et que deux ont este absous, d'autant qu'ils avoyent donné gloire à Dieu. Mais la circonstance qui est adioustee, augmente encores plus ce que nous avons dit, *que Dieu n'a point pardonné à Moyse à cause du peuple*. Il est vray que ceci ne peut estre encores depesché pour maintenant: mais si nous faut-il adiouster cest article au precedent. Car si Dieu n'a point pardonné à Moyse, voire qui a eu un tel tesmoignage, comme nous savons, mais qu'il l'ait puni, pource qu'il n'a point persisté constamment et iusques au bout à resister à la malice du peuple, ie vous prie, que sera-ce de nous? Quand chacun se laissera transporter auiourd'huy en voyant le mal dominer, qu'il nous semble que nous soyons quittes? Si donc il nous advient de nous desbaucher ainsi, pensons-nous que Dieu nous laisse-là? Nenni non. Car si la punition a este faite telle comme nous oyons en la personne de Moyse: il faudra bien que nous en sentions une plus griefve beaucoup, quand nous serons enveloppez parmi les vices communs, et que nous aurons abandonné Dieu pour suyvre le monde. Et notons bien, quand il iure à ce peuple, qu'il n'entrera point en la terre, il dit: Selon le temps des iours que vous avez espié la terre, ie vous conteray les ans. Ceux qui avoyent este envoyez, demeurerent quarante iours à espier la terre, et il a fallu que le peuple par l'espace de quarante ans ait vagué et tracassé ça et là. Et ainsi nous voyons comme Dieu apres avoir usé de longue patience envers nous, conte bien cher l'escot de ce que nous aurons abusé de sa bonté. Et pourtant ne mesurons point les punitions de Dieu à nostre phantasie: car elles sont plus griefves que nos esprits ne comprendront pas: mais quand il nous menace, tremblons à sa simple parolle, et nous hastons de la suyvre. Et puis que sa voix nous est auiourd'huy addressee, que nous ne differions point à demain: mais que nous suyvions, qu'un chacun se mette à marcher. Et d'autant que nous sommes fragiles, d'autant que nous avons un chemin raboteux, qu'il y ha tant d'espines, qu'il y a mesmes beaucoup de barres entre deux, qu'ils semble qu'il y ait de grosses montagnes pour nous faire tourner en arriere: prions nostre Dieu qu'il nous donne la vertu de tousiours passer outre. Car s'il a fortifié Caleb et Iosué, sachons qu'auiourd'huy il fera le semblable envers nous. Et cependant si nous voyons que le monde nous empesche, et qu'il y ait beaucoup de scadales de tous costez: que nous prions Dieu qu'il ne permette point que nous soyons corrompus avec les autres, mais que nous luy portions cest honneur-la, d'adherer à luy, et nous addonner pleinement à sa parolle, et laisser perir ceux qui periront, et cependant nous maintenir en la promesse de salut qu'il nous a donnee, comme il veut aussi que nous y parvenions par une telle cognoissance.

LE NEUFIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 37—42.

DU MARDI 23E D'AVRIL 1555.

Nous commençasmes hier à voir, combien il est difficile de se garder de pecher, quand on est en mauvaise compagnie, sur tout quand on ha ce fardeau de gouverner. Car puis qu'il est advenu à Moyse d'estre esbranslé, que sera-ce de ceux qui sont debiles en comparaison de luy? Nous savons comme Dieu l'a rendu excellent par dessus tous hommes: nous voyons comme il s'en est servi, le tesmoignage aussi qui luy est rendu. Neantmoins voici une cheute que Dieu condamne tellement, qu'il est privé d'entrer en la terre: ceste ignominie, et ceste vergongne luy est faite, qu'il ne possede point l'heritage qui avoit este promis tant à luy qu'à tout le peuple. Ainsi nous avons mestier d'invoquer Dieu, quand nous sommes meslez parmi ceux qui nous peuvent corrompre et desbaucher, que nous avons des exemples mauvais à l'entour de nous: mais ceux qui ont charge de gouverner un peuple, doyvent encores estre en plus grande crainte et sollicitude, pour invoquer Dieu, afin qu'il les fortifie, et qu'il leur donne une telle constance. qu'ils ne varient pour rien qui soit. Mais devant que passer outre, il nous faut noter, quand Moyse recite que Dieu s'est courroucé contre luy à cause du peuple, que ce n'est pas pour s'excuser qu'il n'eust failli: car autrement il repliqueroit contre Dieu qui en avoit donné sa sentence. Notamment il est dit au vingtiesme des Nombres: Tu n'entreras point en la terre, pource que toy et Aaron n'avez point glorifié le Seigneur devant le peuple d'Israel. Ainsi nous voyons que Dieu n'impute pas le peché du peuple à Moyse, pour dire que luy fust innocent: mais il signifie qu'il n'a pas este de son bon gré et mouvement induit à mal, mais que ceste tempeste l'y a poussé, quand il a veu une telle mutinerie et sedition, et qu'il a este là confus, qu'il s'est trouvé esperdu, tellement qu'il n'a point eu une foy presente pour donner gloire à Dieu. Voila donc l'intention de Moyse, et non pas de se laver les mains, pour dire qu'il n'avoit este nullement coulpable: mais afin que le peuple cognoisse que le mal est procedé de luy. Or cependant on pourroit trouver estrange comme Moyse auroit failli, veu que cela n'apparoist point en tout le recit de l'histoire. Il est dit que peuple murmura contre Dieu, d'autant qu'il n'avoit que boire au desert. Ne valloit-il pas mieux que Dieu nous eust fait mourir en Egypte? falloit-il qu'il nous amenast en ce lieu sec et sterile, là où nous mourrons de soif? Il appert bien qu'il nous a hay, et qu'il nous a voulu ici faire languir en tourmens: et cependant nous sommes tous desesperez. Voila le peuple qui murmure: Moyse au contraire plore, et ha son recours à Dieu. Helas Seigneur! faut-il que tu ayes un si povre salaire d'avoir ainsi rachetė ce peuple par ta bonté, voire qui blaspheme ton sainct Nom? Que pouvoit faire Moyse mieux que cela? Car tant s'en faut qu'il consente à la malice du peuple, pour en estre complice, qu'il plore voyant l'offense qui est commise contre Dieu. Et David disant, qu'il a porté le sac pour ceux qui blasphemoyent ainsi contre Dieu, monstre une vertu excellente et admirable. Moyse en fait autant. Il ne semble point donc qu'en cela il y ait nulle faute. Car Dieu luy commande de prendre son baston et de frapper sur un rocher, et d'en faire sortir l'eau devant tout le peuple. Il obeit. Nous ne voyons point là de replicque aucune: nous ne voyons point mesme que Moyse ait douté. Et au reste, quand il parle au peuple, il dit: Venez, rebelles, Dieu vous fera-il sortir de l'eau de ce rocher que vous voyez maintenant sec et dur? On voit qu'il redargue asprement le peuple, et semble bien qu'il ne pouvoit mieux glorifier Dieu. Et toutesfois il luy est dit: Tu ne m'as point fait l'honneur qui m'appartenoit: et pourtant tu seras banni de la terre qui t'appartenoit en heritage. Et a-il peché? Comme i'ay dit, si nous iugeons à nostre phantasie, il nous semblera que Moyse en tout et par tout s'est bien acquitté, qu'il n'ait point offensé, qu'il n'y ait ne tache ne macule en luy. Mais quoy? En cela voyons-nous que c'est à Dieu de iuger, et que nous pourrions estre abusez tous les coups en voulant suyvre nostre cerveau et nostre raison. Parquoy retenons ceste reigle qui est bien necessaire: c'est assavoir, qu'il s'en faut beaucoup que nous ne discernions tousiours à veuë d'oeil le bien et le mal. Car ce qui sera haut, quant aux hommes, ainsi qu'il est dit au seizieme de S. Luc, sera abomination devant Dieu. Quand nous aurons bien enquis, que nous aurons appliqué tous nos esprits pour bien prononcer d'une chose, il nous semblera tout au rebours de ce qui en est. Et ainsi donc baissons les yeux, et cognoissons qu'il n'y ha que Dieu seul qui soit iuge competent. Il est vray que nous aurons la Loy, où nous sommes asseurez pour dire: Cela est bon, cela est mauvais: et quand nous acquiesçons à ce qui nous est là declaré, ce n'est point pour faire des iuges: car nous n'usurpons rien à nous, seulement nous acquiesçons à ce que Dieu a declarė. Et au reste, chacun non seulement doit iuger de ses prochains selon la Loy, mais aussi il nous faut examiner nostre vie: et quand nous sentirons que nous aurons decliné des commandemens de Dieu, il nous faut recevoir condamnation volontaire, et ne point ainsi approuver ce que nous aurons fait, sinon qu'il soit conforme à la volonté de Dieu. Mais

encores qu'il nous semble bon, ne nous arrestons point à cela. Car nous avons les yeux si troubles, et si debiles, que souvent un peché nous eschappera, et cent avec, voire d'autant que nous ne sommes point assez aigus, pour bien noter ce que Dieu apperçoit, et ce qui nous sera caché. Et voila pourquoy sainct Paul dit, qu'encores qu'il ait cheminé purement en son office, qu'il n'est point iustifié pour cela: car Dieu requiert bien une autre perfection que celle que nous pouvons voir. Ainsi voyant que nous avons la veuë si debile et si courte, apprenons de nous remettre à Dieu. Et qu'un chacun de nous quant à soy praticque ce qui nous est monstré par David: Qui est-ce qui cognoistra ses fautes? Seigneur, pardonne moy ce que ie n'apperçois point de mal. Qu'il ne faut point que nous demandions à Dieu remission des pechez dont nous aurons quelque remors, et desquels nous sommes convaincus: mais que nous confessions qu'il y en ha beaucoup que nous ne pouvons sentir. Voila pour un item. Et au reste, suyvant cela, que nous ne soyons point temeraires pour iuger et absoudre l'un, et pour condamner l'autre: mais que nous reservions à Dieu ce qui luy est propre. Car comme i'ay desia dit, si Dieu n'avoit prononcé sa sentence sur Moyse, chacun le voudroit canonizer, et dire qu'il a le mieux fait du monde. Mais quoy? Puis qu'il est condamné du iuge celeste, il nous faut tenir en bride, et n'est point question de nous rebecquer à l'encontre. Car nous n'y gagnerons rien. Et voila pourquoy S. Paul aussi nous voulant exhorter à modestie au quatorzieme des Rom. allegue qu'il nous faudra tous venir devant le siege iudicial de nostre Seigneur Iesus Christ, que là nous ne pourrons point approuver ce que bon nous semblera, ne reietter aussi ce qui nous viendra en phantasie: mais que ceste authorite appartient au Fils de Dieu seul. Puis qu'ainsi est, dit-il, que nous sommes freres, il nous faut abstenir de folle arrogance. Voila donc quant à ce qui est recité du peché de Moyse. Or revenons au propos qui a este touché. C'est que Moyse ne se veut point excuser: il n'ameine point ici un subterfuge pour mesmes amoindrir sa faute: mais ceste raison qu'il allegue, aggrave l'offense du peuple, monstrant que la sedition a este si violente, qu'il en a este comme perverti. Voila donc l'intention de Moyse: Regardez miserables: Dieu m'avoit choisi pour tenir sa place au milieu de vous, et m'a gouverné par son sainct Esprit, tellement que i'avoye comme son image imprimee en moy: or cependant i'ay failli, i'ay offensé. Et qui en est cause? ie ne m'excuse point: mais tant y a que devant Dieu vous estes coulpables de m'avoir corrompu, vostre mutinerie m'a comme abbatu, à cause de quoy i'ay oublié mon devoir, et n'ay point rendu la gloire à Dieu telle qu'il luy estoit deuë. Puis qu'ainsi est donc, il n'a pas tenu à vous que vous n'ayez aneanti toute la grace que i'avoye receuë de Dieu, quand il m'avoit constitué chef pour vous conduire, vous avez tasché de me transporter à Satan par vostre malice et rebellion. Cognoissez donc le peché que vous avez commis, d'autant que Dieu m'a humilié, et en ma personne il vous a voulu monstrer que vous estiez bien dignes de perir du tout. Et pourtant, outre ce que i'ay desia touché, c'est assavoir, qu'il ne nous faut point plaire, quand nos vices nous seront incognus, et que nous les pourrons couvrir: d'autant que Dieu cependant n'ha pas les yeux bandez, et que ce qui eschappe aux hommes, est enregistré devant luy. Il nous faut noter d'avantage, que si nous donnions occasion à quelqu'un, combien que de sa part il ne soit point absout pour cela, que si faut-il que nostre offense soit plus griefve, et plus pesante, comme elle est aussi à la verité. Que un chacun donc se gouverne en telle sorte, qu'il ne donne point occasion à ses prochains de scandale. Car si quelqu'un peche sous ombre de moy, s'il est induit par ma meschante conversation, s'il prend exemple à mes vices: il faut que tout le mal me soit imputé devant Dieu, ma charge redouble, et mal-heur sur moy, comme nostre Seigneur Iesus Christ dit: Qu'il vaudroit mieux que nous fussions au milieu de la mer avec une meulle de molin penduë au col, que d'estre cause d'avoir desbauché nos prochains. Et ainsi, cheminons en telle sorte, qu'il ne nous soit point reproché devant Dieu que nous soyons cause de la ruine et perdition des autres: car cela nous coustera bien cher, quand les povres ames que Dieu a creees à son image, et que Iesus Christ a rachetees si cherement, seront ainsi perdues par nostre faute et malice. Voila en somme ce que nous avons à noter de ceste sentence, quand Moyse dit, qu'à cause du peuple Dieu s'est courroucé contre luy. Or cependant nous avons ici à noter, que les chastimens temporels que Dieu envoye sur ses fideles, ne sont pas pour les mettre en desespoir: c'est pour les humilier pour un temps. Mais le tout leur revient à profit, et ne faut point que pour cela ils perdent courage. C'estoit une punition bien dure et amere à Moyse, d'estre banni de la terre qui avoit este promise. Le temps est venu que le peuple doit estre retiré de la servitude d'Egypte, pour estre introduit en ceste terre: or Moyse est choisi pour conducteur, tellement qu'il fait l'office de Dieu en retirant ce peuple: et cependant ceste vergongne luy est faite, que Dieu luy ferme la porte, pour dire: Tu n'y entreras point. Voila donc Moyse qui est comme flestri d'une marque d'ignominie devant Dieu. Or s'il se fust despité, c'estoit bien pour se plonger en

quelqne blaspheme: mais il a porté patiemment ceste correction, saschant qu'elle luy seroit profitable, d'autant quelle n'estoit que temporelle. Et ainsi notons ce que nous dit S. Paul: Quand Dieu nous chastie, que c'est afin que nous ne perissions point avec le monde. Puis qu'ainsi est donc que Dieu procure nostre salut, et que selon la chair il nous mortifie pour un temps, et qu'il nous condamne en telle sorte que nous sommes confus devant les hommes, afin que l'esprit soit sauvé au dernier iour, et que nous vivions en sa presence: puis qu'il tend à ceste fin-la, et à ce but, de nostre costé que nous ne soyons point si farrouches de nous aigrir contre ses chastimens, et nous envenimer, mais suyvons plustost l'exemple de Moyse. Nous voyons qu'il n'a point contesté contre Dieu, il avoit quelque occasion, ce semble, de dire: Comment? que ie soye chassé de la terre? Et que dira-on? Car tu m'as ordonné comme redempteur en ton lieu: maintenant ie demeure ici. Tu t'es voulu servir de moy en cest office, pour mettre ce peuple en possession de la terre promise: et pourquoy ne seray-ie participant du bien que tu luy as acquis par ma main? S'il y a eu quelque petite deffiance en moy, qui n'a duré que pour une minute de temps, l'offense est-elle si enorme, qu'il faille que pour cela ie soye si griefvement puni? Moyse donc pouvoit ici intenter procez contre Dieu: mais il se taist, et passe condamnation de son bon gré. Suyvons donc ce qui nous est monstré par exemple, et comme i'ay desia dit, quand Dieu nous fait ceste grace, au lieu de nous reietter (comme il le pourroit faire iustement) qu'il se contente de nous chastier selon la chair, et de nous rendre confus devant les hommes, pour nous amener à repentance, et pour nous humilier: que nous soyons paisibles, que cela ne nous mette point en desespoir, mesme que nous ayons bon courage de suyvre nostre vocation. C'est ce que nous avons à retenir. Car si Dieu n'a point espargné Moyse, que sera-ce de nous? faut-il que nous demandions plus grand privilege que luy? Or cependant notons que Moyse n'a pas laissé d'estre tousiours heritier du royaume celeste, combien qu'il fust privé du signe exterieur. Et en cela nous sommes admonnestez, que si Dieu en ce monde ne nous fait point sentir sa grace, et son amour, comme nous le souhaiterions, que ce n'est pas pour nous faire despiter. Car il adviendra que nous serons de nostre costé estimez miserables, et mesmes quand chacun de nous pensera à sa condition, nous pourrons iuger, qu'il vaudroit mieux que nous fussions esgarez avec le monde. Mais quoy? Dieu cependant tient nostre vie cachee. Cela donc ne nous apporte nul dommage, quand Dieu nous retranche ses benedictions quant à la vie presente. Car il sait pourquoy il le fait: et il nous est bon d'estre ainsi exercez. Voila donc ce que nous avons à retenir, c'est assavoir, que souvent Dieu nous cachera les signes de son amour, quant aux hommes: mais cependent il ne laissera pas de nous aimer, comme nous voyons qu'il en est advenu à Moyse. Touchant de ce qui est dit de Iosué, c'est encores un poinct notable. Car voici Iosué qui succede au lieu de Moyse, voire, et n'estoit que son serviteur. Et puis, il est commandé à Moyse de l'exhorter. Ici nous voyons que Dieu prendra ce qui n'est point beaucoup prisé des hommes, voire et l'exaltera outre nostre opinion, comme nous voyons que de tout temps il en a usé, et non sans cause, car en cela il veut abbatre tout orgueil: comme S. Paul dit: Qu'il choisit les choses foibles, voire afin que les hommes ne se glorifient point en leur vertu. Qu'il choisit les choses folles, afin que les hommes ne se glorifient point en leur sagesse. Que quand il prend ce qui est mesprisé, c'est afin que les hommes ne se fient point en leur credit, et qu'ils ne soyent point enflez en leur dignité. Et il est bien requis qu'ainsi soit: car nous voyons que chacun ne demande sinon à se faire valoir, et nous ne laissons rien à Dieu de residu tant qu'il nous est possible: ou bien, si nous luy attribuons les titres qui luy appartiennent, c'est comme par acquit: et cependant nous voudrions que tout fust en nos personnes. D'autant que les hommes ont cest orgueil tant enraciné en eux, il faut que Dieu leur monstre par experience que tout cela n'est que vanite: et le fait, d'autant qu'il choisit les choses qu'on ne prise point, quand il se sert de ceux qu'on n'a point estimé de grand renom. Si nous regardons quelque fois comme Dieu choisit les hommes pour les mettre en estat, on dira: Qui est-ce qui eust attendu cela? C'est Dieu qui besongne ainsi, afin que ceux desquels il se sert, apprennent de luy faire hommage de la dignite qu'il a mise en eux, cognoissans qu'ils ne l'ont point acquise par leur industrie et vertu, mais que c'est Dieu qui les a là colloquez. Car s'ils cuident rien avoir de leur propre, Dieu leur monstrera tout l'opposite. Voila donc ce que nous avons à noter, quand il est ici declaré que Dieu a preferé Iosué à Moyse, voire combien que Moyse desia de si long temps eust este revestu de la grace du S. Esprit, qu'il eust este choisi pour redempteur du peuple, que Dieu eust mis ses marques en luy, qu'en faisant son office on voyoit bien que c'estoit une creature nouvelle, et cognoissoit-on ie ne say quoy plus qu'humain en luy. Et cependant il a fait tant d'actes dignes de memoire, ouy, que c'est pour estonner tous ceux qui en oyent parler: et à la fin son serviteur est ordonné de Dieu pour mener le peuple en la terre de Canaan, pour le mettre en possession de cest heritage promis. Et Moyse

n'est pas digne d'y entrer, tant s'en faut qu'il y vienne meslé parmi tout le corps comme un particulier, que Dieu l'en deschasse: et voici Iosué qui n'avoit iamais tendu à cela, auquel Dieu tend la main. Or outre ce que i'ay dit, que nous sommes advertis de nous deporter de toute presomption, et abbatre toute fierté, sachons bien que c'est à Dieu de nous eslever et faire valoir par sa pure grace: et quand nous aurons amassé toutes nos forces, que tout cela ne sera rien. Outre donc ce que nous avons ici un bon advertissement de nous humilier, il nous est monstré quant et quant, que nous ne devons point porter envie à ceux desquels Dieu se sert. Et c'est encores une autre bonne doctrine. Car nous voyons comme chacun sera picqué, quand Dieu aura eslevé quelqu'un, voire outre toute l'esperance du monde, que nous regardons: Voila un tel dont Dieu se sert, et chacun le loue, on cognoist des graces en luy: quand, di-ie, nous voyons cela, nous sommes si malins que nous en sommes faschez. Or au contraire, il nous faut noter, que c'est nous eslever contre Dieu, et non point contre les creatures mortelles, quand nous sommes ainsi picquez d'emulation ou d'envie. Apprenons donc d'adorer Dieu par tout où il se monstre, et d'estre resiouis quand il luy plaist d'estendre ses graces sur nos prochains: car le tout reviendra à nostre salut quand nous en ferons ainsi. Si quelqu'un ha des graces plus que moy, ie suis riche en sa personne. Car quand nous confessons la communion des Saincts, c'est pour monstrer, que tout ce que Dieu distribue à l'un et à l'autre, cela revient au profit commun. Il est vray que nous n'appercevons point du premier coup cela: mais si est-ce qu'une telle variete sert à tout le corps de l'Eglise. Tous les membres d'un corps n'auront point un mesme effect: les yeux ne font point l'office des iambes, ne les mains l'office des pieds: et toutesfois le corps est tellement uni, que ce qui est donné à un chacun membre, profite à tout le reste. Et ainsi donc, cognoissons que quand Dieu eslargit plus amplement les dons de son Esprit à quelqu'un, qu'il ne laisse pas de nous regarder en pitié: car il faut que nous soyons edifiez de cela. Ouy, moyennant que nous ne soyons point ingrats, et que nous ne soyons point faschez, quand il luy plaist de nous tenir en humilité, et qu'il voudra exalter nos prochains. Bref, nous faisons la guerre à Dieu, quand nous ne pouvons souffrir qu'il tienne l'ordre qu'il a deliberé, c'est assavoir, d'abbaisser ce qui est grand selon le monde, et de hausser et eslever ce qui est bas et contemptible. Qui plus est, nous voyons qu'il est commandé à Moyse de fortifier Iosué. Tant s'en faut que Moyse doive estre fasché de ce que son serviteur est preferé à luy, il l'instruit et luy donne courage. Comme s'il disoit: Voici, Dieu t'a voulu honorer en me faisant opprobre, i'en suis digne, et il faut que ie le souffre: et cependant ie te prepare à exercer ton office. Combien que tu occupes ma place, toutesfois ie ne veux point ici m'opposer, mais qui plus est, ie t'y veux aider de toute ma puissance. Maintenant ie suis ton serviteur: au lieu que Dieu m'avoit eslevé, il faut que ie quitte ceste preeminence, et que tu y succedes, et que ie procure, entant qu'en moy sera, que le bien que Dieu t'a voulu donner puisse profiter en toy. Ainsi donc que nous taschions, quand Dieu se voudra servir d'un homme, de luy aider, et que nous ne soyons point honteux de prester l'espaule pour l'exalter: que nous n'ayons point tous ces regards mauvais, pour dire: O comment? il est vray que de moy, si Dieu me faisoit la grace de m'advancer aussi bien qu'un tel, ie me voudroye employer: mais puis qu'il me tient ici comme assis à terre, ie ne me mesleray point des autres. Gardonsnous de ceste cruaute-la. Mais quand nous verrons: Voici Dieu qui a esleu cest homme, il est vray qu'il n'est pas des plus habiles qu'on pourroit penser, mais si est-ce que Dieu s'en veut servir, et nous voyons qu'il ha bon vouloir: aydons-luy donc, que chacun luy tende la main, que chacun regarde en quoy il luy pourra subvenir pour l'advancer. Voila donc ce que nous avons à noter, combien que nous ne besongnions point en grande apparence, et que ce que nous ferons n'ait pas grand lustre pour estre prisé du monde: que nous ne laissions pas pourtant de servir à Dieu selon nostre pouvoir, et de nous conioindre à ceux desquels Dieu se veut servir, et que nous ne concevions point ici rien qui nous retarde, pour dire: Et de qui seray-ie recompensé? Et ce que i'ay fait est comme perdu, on n'en tiendra conte. Il viendra assez en conte devant Dieu. Et pourtant, qu'il nous suffise d'estre approuvez de luy. Voila ce que nous avons à noter de ce qu'il est commandé à Moyse, qu'il fortifie Iosué. Or en la fin il est dit, que le peuple sentant son peché a respondu: *Nous avons offensé le Seigneur, et ainsi maintenant nous sommes prests de monter.* Et non seulement ont usé de ce propos, *mais chacun s'est equippé, et mis en armes, et sont montez pour chocquer contre leurs ennemis.* Or ici nous voyons la nature des hommes. Quand Dieu leur dira: Tenez-vous cois, ils sont trop habiles, les voila bruslans pour faire ce qui leur est deffendu. Quand on leur dira: Marchez, ils ont les iambes rompues. Et toutesfois il est dit, que le peuple a cognu son peché, quand il a este ainsi rebelle à Dieu. Et par cela voit-on qu'il y ha une telle corruption en nostre nature, que mesmes en cuidant bien faire, nous faisons mal, et offensons Dieu, et nous iettons hors des gonds sans raison ni moyen. Il y ha donc ici un beau miroir pour

cognoistre nos vices: voire, moyennant que nous sachions qu'ici les Iuifs ne sont pas seulement condamnez en leurs personnes, mais que Dieu nous veut donner une instruction commune de laquelle chacun face son profit. Or i'ay dit en premier lieu, que si Dieu sonne la trompette, qu'il commande qu'on marche, que nous ne bougeons: qu'encores que nous ayons quelque bon desir, si est-ce que nous sommes si froids et si tardifs, que c'est pitié. Au contraire, s'il nous dit: Tenez-vous cois, nous sommes alaigres, et qui plus est, nous sommes si hastifs, et si ardens que nous ne demandons sinon d'employer et bras et iambes. Il estoit dit au peuple: Marchez, car Dieu sera au milieu de vous: ne craignez point quand vous aurez une telle puissance. Le peuple d'autre costé repliquoit: Et ouy, où monterons-nous? ce sont des geans, il nous engloutiront de leur regard, nous serons perdus du premier coup, il vaut mieux retourner en Egypte. Quand le peuple a ainsi repliqué, et qu'on luy a monstré: Qu'est-ce ci, de vous deffier de vostre Dieu? Il nous a donné ceste terre, nous avons la promesse: et puis vous avez desia exprimenté son aide en tant de sortes, il vous la presente encores, comment l'entendez-vous, incredules, rebelles? Quand le peuple est ainsi matté, et bien est-il retourné à son bon sens? on voit sa repentance. Mais quoy? c'est une repentance fausse. Or bien, puis qu'ainsi est, nous marcherons, et nous viendrons contre nos ennemis, puis qu'il plaist ainsi à Dieu. O voici Dieu qui veut esprouver leur foy et obeissance en autre façon, c'est qu'il se deporte de rien faire, puis qu'il voit qu'ils ne luy ont point obey du premier coup, que maintenant ils soyent la confus, et qu'ils attendent que Dieu ait pitié d'eux: et d'autant qu'il a iuré qu'ils n'y entreront point, qu'ils souffrent à l'exemple de Moyse d'estre despouillez de cest honneur, comme aussi ils en sont indignes. Nous voyons bien donc que les hommes ont une promptitude trop grande, quand Dieu leur commande de se reposer: et à l'opposite, qu'ils sont trop froids, quand ils se doyvent avancer: quand Dieu les exhortera de passer outre, qu'ils iront plustost en escrevisses. Mais pour mieux entendre ce propos, notons que ce peuple a failli, d'autant que sans promesse il s'est ingeré. Car, comme nous avons dit par ci devant, nous ne devons estre hardis, sinon d'autant que Dieu nous dit: Faites. Quand donc nous avons le mot de sa bouche, il faut prendre courage, et faut mesme mettre sous le pied tous obiets qui nous pourroyent destourner. Car voila en quoy Dieu veut estre glorifié, c'est qu'il ne nous commande rien en vain. Et sur tout, quand il promet de donner bonne issue à nos pas, et faire profiter ce que nous ferons, il nous faut reposer là dessus, sachans qu'il nous sera une bonne conduite. Mais quand Dieu a iuré: Vous n'y entrerez point: voila le peuple qui se chagrigne, et veut monter contre ses ennemis, et cependant il ne regarde pas qu'il resiste à Dieu, et s'esleve à l'encontre de luy. Il est vray, qui les eust interrogué: Entendez-vous de resister à Dieu, et de faire tout au rebours de sa volonte? demandez-vous qu'il se constitue vostre partie adverse? Si donc on eust demandé cela au peuple, il eust respondu: O nous croyons que Dieu nous aidera. Et pourquoy? Il nous a delivrez d'Egypte, il a promis à nostre pere Abraham de donner à son lignage ceste terre ici en possession, le temps est venu. Voire mais il n'y a point de promesse, et ce n'est qu'une folle presomption, voire une rage, quand les hommes conçoyvent en leur teste, et qu'ils presument de ceci ou de cela, et que cependant Dieu ne leur a rien promis. Ainsi donc notons bien qu'il ne nous faut avoir nulle audace de nostre phantasie, mais escouter Dieu parler: et puis quand nous avons sa promesse, nous reigler à icelle, et ne point passer ces barres-la. Autrement il nous en pourra advenir, comme Moyse recite qu'il est advenu à ce peuple ici. C'est que nous ferons tout à la traverse, et ce sera pour offenser Dieu: voire quand mesmes nous cuiderons bien faire, que nous redoublerons nos fautes: quand Dieu voudra que nous marchions, que nous aurons comme les iambes rompues: quand il nous commandera de nous arrester, que nous courrons par trop viste. Et ainsi, que tout sera confus en nostre vie. Et au reste retenons, comme desia il a este dit, que si Dieu nous veut chastier selon la chair, qu'il ne nous faut point fascher par trop: car c'est pour nostre bien, et pour nostre salut. Si ce peuple ici eust bien consideré, d'autant que Dieu a este offensé par nostre rebellion, il ne veut point que nous entrions en la terre: mais tant y a qu'il ne nous prive point encores de l'esperance de salut, contentons-nous de cela, et languissons en ce monde iusques à ce qu'il nous en retire. Et ainsi donc, apprenons de languir si nous voulons parvenir à ceste vie celeste. Et si Dieu nous abbat quelque fois, sachons qu'en estans abbatus, nous cheminerons beaucoup plus viste, pour tendre à ce but qui nous est proposé du royaume des cieux, que si nous avions couru bien viste, et que nous n'eussions fait que tracasser tout au long du chemin. Voila encores ce que nous avons à noter, quand il est dit que le peuple a voulu monter pour desconfire ses ennemis. Or Moyse adiouste: *Qu'ils se sont equippez de leurs harnois, et de leurs armes.* Ouy bien, mais c'est comme qui vestiroit un homme de paille d'un harnois, qu'on luy baillast l'espee au poing, le voila bien equippé: mais tout cela n'est rien. Ainsi en est-il de nous, quand nous serons munis de tous moyens humains et inferieurs,

et cependant que nous ne serons point fortifiez en nos coeurs, ou bien qu'il y aura une arrogance folle, et comme une yvrongnerie, d'autant que nous presumerons de nos vertus, toute l'apparence que nous aurons, ne sera que vent et fumee, d'autant que nous n'aurons point eu regard à Dieu, mais que nous luy aurons este rebelles. Apprenons donc de ne nous point equipper: mais que nous demandions à Dieu force et vertu, et puis que nous prenions les armes comme de sa main. Quand nous y procederons ainsi: Dieu fera valoir les moyens qu'il nous aura donnez, car ils seront benits de luy, d'autant que nous les cercherons de sa main. Et au reste, il nous assistera par sa vertu, encores que tous moyens nous defaillissent. Car quelque fois il permettra bien que nous soyons desnuez, et que le monde se mocque de nous, comme si nous estions desia perdus devant le coup: tant y a que nostre Dieu pourra bien prouvoir à tout, voire moyennant que nous soyons garnis devant toutes choses de sa vertu interieure. Voila encores ce que nous avons à noter en ce passage. Or ici Moyse nous monstre, que Dieu n'a point voulu ruiner ce peuple, quand il luy a commandé de tourner bride. *Tournez en arriere*, dit-il. Par cela nous voyons une bonté admirable de Dieu, et comme sa menace dont il fut hier parlé, n'estoit pas, que Dieu voulust poursuyvre l'iniquite du peuple sans en avoir nulle pitié, c'estoit afin de leur faire sentir leur mal. Mais cependant si est-ce qu'encores il use de compassion et d'humanite, quand il les empesche de chocquer contre leurs ennemis. Car combien que de prime face on diroit que Dieu les reiette, et qu'il les maudit, si est-ce qu'en ce faisant il leur donne signe de sa misericorde. Car s'il n'eust sonné mot, qu'eust-ce este? Il est vray que l'offense du peuple s'augmente tant plus quand il est rebelle à cest advertissement qui luy est fait. Mais quoy qu'il en soit, si nous considerons à quoy Dieu pretend, quand il dit: *Ne montez point: ie ne seray pas au milieu de vous: ie ne vous aideray point*, nous verrons que le peuple apres avoir este humilié, a cognu et apperceu une bonté de Dieu plus qu'admirable, et quant et quant il a este mieux disposé de profiter en la correction qui luy estoit envoyee. Notons bien donc, quand nostre Seigneur monstre quelque signe de sa grace et de sa bonte envers nous, en cela il nous monstre plus clairement combien il nous aime, que s'il ne faisoit semblant de rien, qu'il eust la bouche close, et qu'il nous laissast faire tout à nostre plaisir. Pourquoy? Helas! nous ne saurions que nous precipiter en ruine, quand nous suyvrons chacun sa phantasie. Puis qu'ainsi est donc, quand Dieu s'y oppose, qu'il nous redargue, et qu'il nous monstre nostre follie, voire, et qu'il le fait avec telle rudesse, que nous sommes estonnez: c'est pour nostre bien. Et ainsi apprenons de porter son ioug. Et au reste, que nous ayons ceste reigle pour discerner entre le bien et le mal, c'est que nous dependions du tout de la bouche de Dieu, et que nous ne soyons point sages à nostre phantasie, mais que nous souffrions qu'il soit nostre conducteur, et que nous ne venions point gambader à nostre poste, et à nostre phantasie, mais que nous suyvions paisiblement le chemin qu'il nous monstre. Alors il nous donnera bras et iambes, et guidera tous nos pas, en sorte qu'il nous fera advancer pour nous faire venir à bon port. Mais au contraire, quand nous voudrons estre phantastiques, si nous voulons faire nos entreprinses à nostre teste, et à nostre appetit, et sur cela aussi nous ietter en des folles pratiques, il faudra que Dieu nous soit contraire: et alors, encores qu'il semble que toutes choses nous succedent, et qu'elles nous viennent à propos, Dieu renversera le tout, et nous fera precipiter de plus haut. Voila ce que nous avons à noter. Et pourtant que nous appliquions toutes nos estudes d'obeir à nostre Dieu: et pour ce faire, que nous luy demandions, qu'il nous donne vraye intelligence de sa parolle, et qu'il ne permette point que nous luy soyons farrouches, ne rebelles, comme nous voyons que l'exemple nous est ici monstré, afin que nous le fuyons.

LE DIXIEME SERMON SUR LE CHAP. I. V. 42—46.

DU MERCREDI 24E D'AVRIL 1555.

Nous vismes hier, comme il ne nous est pas licite de nous advancer, sinon d'autant que Dieu nous appelle, et qu'il nous monstre le chemin. Et quand selon les hommes, ce que nous aurons entreprins, seroit louable tant et plus: ce n'est rien qui vaille, sinon que nous ayons Dieu qui nous conduise, et que nous ayons ce tesmoignage-la, que nous n'entreprenons rien que par sa volonte. Cependant nous voyons aussi bien comme nous avons une nature trop fretillante, quand il est question de faire ceci ou cela, que nous nous advançons trop, n'attendans point que Dieu nous declare sa volonte. Au contraire, que nous voyons quelle est nostre debilite, en ce que Dieu nous commande, que nous sommes si tardifs que c'est pitié, qu'il semble que nous ayons les iambes rompues: bref, que nous sommes du tout impotens. Qui pis est, quand nous cuidons bien faire, alors nous gastons tout par nostre temerité. Et ceci est encores mieux confermé par ce que Moyse adiouste.

Car il recite ce qui luy fut ordonné de Dieu. Tu leur diras: *Ne montez point, et ne bataillez point, car ie ne suis point avec vous* (dit le Seigneur) *vous serez donc desconfits*. En ceste sentence nous voyons que c'est à Dieu de dire: Allez: et c'est à luy de nous arrester quand bon luy semble: et si nous n'avons ceste voix-la pour nous guider, nous aurons beau cercher tous equippages. Nous pourrons estre assez munis, quant au monde, mais il n'y aura que confusion en nostre cas. Tout ainsi donc que nous devons simplement obeir à ce que Dieu nous commande, et nous haster avec promptitude, quand nous voyons que son plaisir est de nous faire marcher: aussi au contraire, quand il nous veut tenir coys, que sa defense nous suffise, que nous sachions qu'il nous fera renverser tout au rebours, quand nous cuiderons faire beaucoup en nous ingerant. Bref, il ne nous faut point porter moins d'honneur et de reverence à Dieu, quand il nous aura defendu quelque chose, pour nous en abstenir, qu'à faire et mettre en execution ce qu'il luy plaist. Et notamment il monstre que nous ne profiterons rien, sinon d'autant qu'il nous commande, comme il a este traitté cy dessus, que c'est à luy de batailler. Il est vray qu'il veut bien que les fideles s'efforcent, car il parfait son oeuvre par eux: mais tant y a cependant, qu'il nous luy faut attribuer le tout. Par quoy selon qu'il sera de nostre costé, nous serons asseurez de la victoire: mais s'il se retire, nous demeurerons desconfits, encores que tout le monde nous assistast. Il n'y ha donc que ce regard seul qui nous doit donner courage: c'est, quand Dieu est prochain pour nous secourir, quand nous serons asseurez de sa vertu, et que nous serons appuyez sur icelle: mais ce n'est point aux hommes de se faire accroire que Dieu les aidera, sinon d'autant qu'il nous a certifiez par sa promesse. Or est-il ainsi que Dieu ne promet rien, sinon à ceux qui cheminent en obeissance. Quiconques donc se iette à travers champs, c'est à dire, quiconques decline ça ou là n'acquiesçant point simplement à la parolle de Dieu, celuy-la renonce à tout le bien que Dieu luy avoit promis, et s'en despouille à son escient. Car ce sont choses inseparables, que de recevoir la parolle de Dieu, afin que nous sachions ce que nous devons faire, et que nous soyons reiglez à sa bouche, et de nous fier en luy, d'estre fondez sur sa grace, et avoir tout nostre refuge à son secours, quand il en est besoin. Celuy donc qui voudra iouer à sa teste, et se fier à ses folles imaginations, sans se ranger à Dieu, celuy-la aura beau dire: O i'espere que Dieu m'aidera: cela n'ha rien de semblable avec l'esperance qu'ont les fideles. Et ainsi, voyant quelles sont nos imaginations, que nous regardions ce que Dieu nous permet, et ce qui nous est licite par la parolle de Dieu. Et cependant ne soyons point lasches à executer ce qu'il nous dit, attendans sa benediction, et qu'il face prosperer le tout: et combien que nous voyons l'opposite selon nostre sens, tant y a que nous surmonterons toutes difficultez par son aide. Mais quoy qu'il en soit retenons ceste leçon, c'est que Dieu s'oblige à nous par sa bonté infinie, d'autant que nous demandons d'estre siens, et d'estre conduits par luy: et comme nous voulons qu'il nous conduise par sa vertu, qu'aussi nous soyons comme agneaux et brebis, qui nous laissions gouverner paisiblement, et qu'un chacun ne suyve point sa propre phantasie. Et si cela doit estre observé en ce qui concerne la vie presente, que sera-ce pour aller au royaume des cieux? Ie di, quant à toutes nos affaires terriennes, il nous faut faire cest honneur à Dieu, de ne point entreprendre par trop, de ne point tracasser ne ça ne là, sinon que nous ayons interrogué sa bouche, comme il le dit par son Prophete Isaie, et que par son sainct Esprit il ait adressé toutes nos deliberations. Quand il est question de faire quelque besongne. qui n'est point de grande importance, si faut-il neantmoins que en humilité nous invoquions Dieu, et que nous ne facions rien que nostre conscience ne soit à repos, et bien resolue, qu'il approuve ce que nous faisons. Or si Dieu veut estre obei en choses menues, et qui ne sont quasi rien: que sera-ce quand il est question de son service? quand il est question d'une chose si excellente, comme du salut de de nos ames? En cela donc voyons-nous comme le povre monde est aveuglé, quand il s'addonne à ses follies, et aux traditions des hommes, qu'il ne pense point à ce que Dieu aura ordonné: cela est comme le denier. D'autant plus nous faut-il bien estudier ceste doctrine de Moyse, c'est assavoir, que Dieu ne sera point avec nous, si ce n'est que nous approchions de luy, et que nous soyons attentifs à escouter ce qu'il nous dira pour le suyvre, sans y rien adiouster, ne diminuer non plus. Voila donc en somme, ce que nous avons à recueillir de ce passage. Or cependant Moyse les menace *qu'ils seront desconfits de leurs ennemis, et trebuscheront devant eux*. En quoy il nous est signifié, que si tost que Dieu s'est eslongné de nous, qu'il faut que nous persistions: voire, et que nos ennemis ayent la victoire par dessus nous, comme nous voyons en l'autre passage, que Dieu nous ameine, et nous tient là comme garrotez: quand nos ennemis ont telle force sur nous, que c'est d'autant que nous sommes captifs de Dieu. Il est vray que les hommes s'eslevent assez en leur presomption: mais cependant Dieu leur oste le courage, quand ce vient au besoin, et leur tient les mains liees, qu'ils ne peuvent pas seulement remuer un doigt. Notons bien donc qu'il nous faudra trebuscher devant nos ennemis,

si nous ne sommes soustenus de la main de Dieu. Car c'est là où gist toute nostre force. Qui plus est, encores que nous ne soyons point persecutez, il faudra que nous trebuschions devant nostre ombre, que nous soyons desconfits sans qu'il y ait nuls poursuyvans: car l'ire de Dieu, sans qu'il y ait autre moyen ni aide, suffira assez pour nostre confusion. Or est-il ainsi que le diable ne cesse de machiner pour nous perdre: nous sommes de tous costez assaillis: que seroit-ce si Dieu n'estoit nostre muraille et nostre rampart? Ainsi, quand nous penserons bien à la condition de nostre vie, il ne nous restera sinon à cheminer en crainte, et estre vigilans, afin qu'il ne nous advienne point de faire des chevaux eschappez. Voila (comme i'ay dit) le diable qui ne cesse, et ha des astuces infinies pour nous opprimer, nous savons quelle est sa force, ce n'est point sans cause qu'il est nommé le Prince du monde. Il vient avec une cruauté si grande, qu'il surmonte toutes les forces de nos ennemis charnels. D'autrepart ce monde ici est plein d'embusches contre nous. Bref, quand nous penserons bien à ce que nous voyons, il y ha une multitude infinie de nos ennemis qui ne demandent qu'à nous contrarier, quand il est question de faire bien. Ainsi tenons-nous cois en humilite, afin qu'estans cachez sous l'ombre de Dieu, nous soyons maintenus par luy. Advisons donc qu'il ne faut point qu'un chacun de nous suyve ce que bon luy semble: mais qu'il s'assuiettisse à la bonne volonte de Dieu, comme nous avons desia monstré. Or il sensuit, *que Moyse a parlé au peuple, et que le peuple n'a point voulu obtemperer, mais a esté rebelle à la bouche de Dieu.* Ceste façon de parler a este desia exposee ci dessus. Mais ici nous voyons encores plus clairement l'approbation de ce qui a este dit: c'est assavoir, que Dieu est mesprisé, non seulement quand il parle du ciel, mais quand on ne tient conte de sa parolle, laquelle est preschee par les hommes. Notamment il est dit: *Que le peuple a esté rebelle à la bouche de Dieu.* Et comment donc? Il n'est pas recité que Dieu soit apparu en forme visible, qu'on ait ouy quelque voix du ciel, c'est Moyse qui a parlé: voila un homme qui dit, que le peuple a resisté à la bouche de Dieu. Maintenant donc nous voyons comme Dieu veut que sa parolle soit receuë en telle humilite, quand il envoye les hommes prononcer ce qu'il leur commande, comme s'il estoit au milieu de nous. La doctrine donc qui est mise en avant au nom de Dieu, doit estre aussi autentique, comme si tous les Anges du ciel descendoyent à nous, que mesmes Dieu declairast sa maiesté devant nos yeux: comme c'est aussi en quoy il veut esprouver l'obeissance de nostre foy. Il est vray quand les hommes parlent, qu'il faut bien discerner. Car si on vouloit recevoir tout ce qui est mis en avant, il n'y auroit nulle distinction entre les menteurs et faux prophetes qui seduisent les ames, et les vrais ministres de Dieu. Mais quand nous avons tesmoignage certain, que ce qui nous est apporté, procede de Dieu: comme si on nous monstre par l'Escriture saincte qu'on n'invente rien, mais qu'on se tienne à la pure simplicite de la Loy et de l'Evangile: quiconques fait ici du restif, il est certain qu'il n'ha point la guerre à une creature, mais qu'il resiste manifestement à Dieu, lequel veut estre escouté parlant ainsi par les hommes, et se servant d'eux comme de ses organes. Retenons bien donc cest ordre du texte de Moyse, que c'est luy qui a parlé, et toutesfois que le peuple ne voulant point obeir, a este rebelle à Dieu. Pourquoy? Moyse n'avoit rien forgé en son cerveau, mais il a mis en avant que c'estoit Dieu qui l'avoit envoyé. Et ainsi, ce n'est point une chose estrange, que Dieu se sente offensé, et que sa maiesté soit violee, qu'il prenne ceste outrage fait à sa personne, quand le message qu'il a envoyé par Moyse n'est point receu. Autant en est-il auiord'huy. Et voila pourquoy nostre Seigneur Iesus Christ prononce, que si on refuse d'escouter les Ministres de l'Evangile, qu'il prendra ce tort fait à soy. Qu'on ne se iouë point donc, quand auiourd'huy Dieu fait annoncer sa parolle, et qu'il suscite gens pour la publier. Si on cuide eschapper pour dire: Nous avons seulement affaire aux hommes, et que cependant on mesprise la doctrine: on cognoistra à la fin qu'elle est venue du ciel, et qu'on s'adresse à Dieu, et non point aux creatures mortelles: car il veut que sa maiesté soit ici cogneuë. Si donc on le tient pour Roy souverain, qu'on s'humilie devant luy, et qu'on luy face hommage en ceste doctrine: car il y a tellement imprimé sa marque, que si on contrevient à ce qui est là contenu, que c'est autant comme si on vouloit mettre sa verité sous le pied, en laquelle il s'est manifesté comme en son image vive. Voila donc ce que nous avons à retenir. Et mesmes, si les princes terriens poursuyvent une iniure qui est faite à leurs armoiries, et qu'en cela ils se sentent outragez: ie vous prie, Dieu n'aura-il pas beaucoup plus iuste raison de ce faire, quand on ne tiendra conte de sa parolle? Car il n'est point ici question de quelque peinture morte, ou de quelques blasons: mais c'est l'image de Dieu qui nous apparoist en sustance, voire avec telle vertu, que nous devons estre transfigurez en icelle, comme dit sainct Paul. Voila ce que nous avons à noter. Et pourtant que ceux qui ont l'office d'annoncer la parolle de Dieu, advisent bien à eux, et qu'ils y procedent si sobrement, qu'ils puissent protester tousiours, que c'est Dieu qui leur a mis en bouche ce qu'ils enseignent. Quand ils auront ce tesmoignage-là asseuré,

qu'ils taschent de faire sentir à tous les auditeurs la vertu de Dieu, qui est comme enclose en sa parolle afin qu'elle soit receuë comme elle merite, et que chacun s'y assuiettisse, et que Dieu par ce moyen soit adoré de tous, et qu'on le serve d'un accord. Et cependant qu'ils despitent tous rebelles, tous contempteurs, quand ils verront ces gens prophanes qui se cuident mocquer de la doctrine qu'on porte, qu'ils sachent que ce qu'ils auront prononcé, suffira pour envoyer au profond d'enfer tous ceux qui se dressent ainsi à l'encontre d'eux: comme S. Paul dit, qu'ils sont armez d'un glaive pour mettre en confusion tous ceux qui ne voudront point obeir à la doctrine. Et cependant aussi qu'un chacun regarde à soy, et quand on vient ici pour estre enseigné, au nom de Dieu, qu'on soit preparé en toute humilité, et en telle modestie, qu'on sente que Dieu parle, et qu'on soit esmeu pour plier le col, afin de recevoir patiemment son ioug. Et que ceux qui voudront faire des bestes sauvages, sachent que leur sentence leur est ici donnee, qu'ils auront beau plaider à l'encontre, qu'ils ne gagneront rien en leurs subterfuges: d'autant qu'il est dit: Que tous ceux qui n'ouirent point la voix de Moyse ont este rebelles à la propre bouche de Dieu. Or notamment Moyse adiouste, *que ce peuple a este presomptueux*, en ne voulant point acquiescer. Et ceci emporte beaucoup. Car il nous est monstré que iamais il n'y ha incredulite aux hommes ni rebellion, qu'il n'y ait une hautesse, que les hommes n'ayent quelque orgueil qui les enfle tellement, qu'ils se despitent iusques à se rebecquer à l'encontre de Dieu, et à s'addonner à tout mal. Et voila pourquoy l'incredulite est tant detestable à Dieu. Quelque fois il nous semblera que c'est une trop grande rigueur, quand Dieu punit ainsi ceux qui ne peuvent escouter sa parolle: car nous les excusons d'ignorance, qu'ils n'ont point este bien informez que ce fust Dieu qui parlast: et cependant nous ne regardons point au mal qui est caché, et Dieu l'apperçoit, et le iuge: c'est assavoir, que les hommes sont envenimez là dedans comme crapaux, qu'ils ont un orgueil qui les fait tellement eslever, qu'ils refusent (en somme) d'obeir à Dieu, d'autant qu'ils ne luy daignent attribuer toute maistrise. Voila pourquoy en ce lieu l'orgueil, ou la presomption est mise avec l'incredulité. Et c'est ce que nous avons declairé par ci devant, qu'il faut que la vraye hardiesse soit fondee en Dieu, que les hommes n'attentent rien de leur vertu propre, qu'ils ne se persuadent point d'avoir ceci ou cela: mais ce que Dieu nous promet, que nous l'attendions tant seulement. Si cela n'y est, alors nostre hardiesse sera convertie en presomption. Et voila en quoy il nous faut condamner la temerite des hommes, quand ils s'advancent par trop: et louer leur constance invincible, quand ils s'assuiettissent tout soudain à la parolle de Dieu. Que quand ils ont sa promesse, qu'ils sont là appuyez comme sur un rocher, qu'ils despitent tous les heurts, que quelque trouble ou tempeste qu'on leur puisse faire, quelque menace qu'il y ait, qu'ils poursuyvent leur train. On dira quelque fois que les serviteurs de Dieu sont opiniastres: car ils ne flechiront pour rien, ne pour choses qu'on leur propose selon le monde: il y aura ceci, il y aura cela, et nous savons qu'il n'y ha rien plus aisé que de caler la voile au vent (comme on dit). Or nous voyons ceux qui veulent servir à Dieu, fermer les yeux à tous dangers: que si tout devoit estre confus, ils ne laisseront pas de faire ce qui leur est commandé. Voila une opiniastreté, voire selon l'opinion de la chair: mais cependant c'est une vraye hardiesse. Pourquoy? il y ha bon fondement: le ciel et la terre sont de grande pesanteur: mais tant y a que tout un tel edifice est fondé sur la simple parolle de Dieu. Et que sera-ce donc d'une chose particuliere, quand elle aura là son fondement? Voila ce que nous avons à recueillir de ce passage, que le peuple a este presomptueux, voire n'acquiesçant point à la deffense de Dieu pour se tenir coy. Or pour conclusion il adiouste (afin que nous sachions que ce ne sont point menaces de petits enfans, comme on dit, quand Dieu a parlé) *Vous y montastes, et voici l'Amorrheen qui habitoit en la montage, qui est venu au devant de vous, et vous poursuivit comme font les abeilles* (ou) *les mouches à miel, en sorte qu'il vous a desconfits en la montagne de Seir, iusques en Horma.* Par ceci Moyse monstre que le peuple a este instruit à la façon des fols, c'est à dire, à son dommage: comme c'est bien raison aussi, quand nous n'adioustons point de foy à la simple parolle de Dieu, que l'experience nous couste bien cher, et que nous sachions qu'en despit de nos dents il sera ferme en son propos, et accomplira ce qu'il nous a dit. Or par ceci nous sommes admonnestez de ne point provoquer l'ire de Dieu, et ne point le tenter. Si tost donc qu'il parle, craignons: car c'est une partie de la foy, comme il est monstré en l'onzieme chapitre des Hebrieux par l'exemple de Noé. Il est dit que Noé a contemplé le deluge, du temps qu'on faisoit grand cher au monde. Pourquoy? Dieu luy auvoit prononcé que le monde devoit perir, il s'est contenté de cela. Et ainsi n'attendons pas que Dieu s'arme, et qu'il desploye sa vertu contre nous: mais si tost qu'il aura parlé, craignons, afin de prevenir son ire: et alors nous serons instruits comme il faut, à nostre salut. Mais si nous avons une dure teste, et qu'il nous semble que ce n'est que mocquerie de ce qu'il nous aura dit: nous sentirons à nostre confusion que Dieu ha une parolle d'effect, et que sa main est coniointe avec sa langue, en sorte que tout ce qui

procede de luy, sera trouvé certain et infallible. Et aussi nous avons à noter ceste similitude que Moyse a ici couchee, *que les Amorrheens sont sortis comme abeille.* Car nous savons que les mouches à miel, quand elles sont irritees, qu'elles picquent les hommes, elles ne regardent point si les hommes sont plus robustes, mais elles se iettent là avec telle cholere et impetuosité, qu'il faut qu'on soit esperdu: elles cerchent à picquer les yeux, tellement que ceux qui sont les plus hardis se trouvent bien empeschez, et faut fuyr devant ces petites bestioles-la. Moyse donc a usé notamment de ceste similitude, pour monstrer que les ennemis ont eu un courage de lion, d'autant que Dieu les animoit. Car c'est à luy aussi de fortifier les hommes. Quand il luy plaira de nous garentir, encores que nos ennemis fussent les plus enragez qu'on sauroit dire, si est-ce qu'ils s'escouleront, et seront estonnez pour un rien. Au contraire, quand il n'y auroit que des petits enfans, Dieu les fortifiera contre nous, en telle sorte que nous ne saurons que devenir, et faudra que nous soyons espouvantez devant eux. Ne regardons point donc à la vertu des hommes, ni a leur appareil. Car nostre Seigneur nous suscitera gens qui ne pouvoyent rien auparavant, et où il n'y avoit nulle apparence, en sorte que nous serons si empeschez de les soustenir, qu'il nous semblera que tout le monde nous soit contraire: et de nostre costé, nous serons esperdus, que Dieu nous ostera sens et raison, que il ne faudra qu'un masque pour nous effaroucher. Voila ce que nous avons à retenir en ceste similitude qui est ici couchee au texte de Moyse. Finalement il dit que *ce peuple estant ainsi desconfi, vient plorer, mais que Dieu n'oit point sa clameur, et demoura en Cades-Barna, selon le temps qu'il y demeura.* Or aucuns suppleent ici (selon le temps que vous avez demeuré ailleurs) et disent qu'il y demoura dixneuf ans. Mais cela ne se peut verifier par l'Escriture saincte: et ce sont les Iuifs qui ont controuvé une telle glose, lesquels ont renversé toute l'Escriture saincte par leurs songes et resveries. Le sens de Moyse est tout divers. Car il veut ramentevoir au peuple qu'il a este en Cades-Barna croupissant, pource que Dieu le tenoit là comme dompté, pour luy reduire cela en memoire, afin qu'il apprehendast mieux, que ç'a este une iuste punition du ciel, de ce qu'il a este ainsi abbattu pour son outrecuidance, et qu'il luy a fait sentir qu'il ne se faut pas ainsi ietter aux champs, quand sa defence nous ferme la porte. Moyse donc veut ici mieux confermer le peuple en ceste cognoissance qu'il devoit avoir desia du iugement de Dieu, afin que cela l'humilie, et qu'il soit touché tant mieux de repentance. Voila le sens naturel du texte. Or ici en premier lieu, nous voyons comme les hommes reculent cent pas, quand ils cuident advancer un seul, voire outre la volonté de Dieu. Ce peuple estoit prochain des ennemis, il ne fait sinon s'equipper, et s'estant armé, il se iette sur ses ennemis. Il ne faut point qu'il demarche pour cela, c'est à dire, il ne faut point qu'il bouge: mais aussi nous voyons comme il est poursuivi, et que non seulement il est là battu en la place, mais Dieu le dechasse au vent, comme la paille est chassee, ou la poussiere. Voici donc un beau miroir pour nous monstrer, que quand les hommes presument de se faire valloir, s'ils veulent aller en avant un seul pied, Dieu les recule cent lieuës: et ce à leur grande confusion. Que faut-il donc? que l'obeissance soit tousiours comme pour nous esclairer, qu'elle nous monstre le chemin, et que nous sachions ce que Dieu a ordonné devant toutes choses, afin que nous prenions courage d'aller, quand nous saurons qu'il guide nos pas. Car sur cela nous pourrons hardiment conclurre, que l'issue en sera bonne, et qu'il n'y aura que prosperité: mais au contraire, quand nous voudrons faire quelque saut, là où Dieu veut que nous demeurions assis, cela nous coustera bien cher. Voila ce que nous avons à retenir, quand Moyse notamment dit que le peuple a este dechassé iusques en Horma, et qu'il est venu en Cades. Quant au pleur duquel il est ici parlé, il semble bien que desia auparavant il y avoit repentance, et que maintenant elle estoit double: et toutesfois il est dit, que ç'a este temps perdu, que le peuple n'a rien profité en pleurant. Ceci de prime face se pourroit trouver contraire à d'autres passage de l'Escriture saincte: car il est dit, que si tost que les pecheurs cognoissent leurs fautes pour en gemir, que Dieu les reçoit à merci, mesmes qu'il vient au devant. Il est dit qu'il n'attend pas que nous crions, mais qu'il previent nos clameurs: pour le moins que quand nous le prions, qu'il est tousiours appareillé à nous exaucer. Or ici il semble bien que le peuple fust repentant, toutesfois Dieu le laisse là, et languit sans sentir que sa repentance luy profite. Mais quant à ce que nous avons veu, il a este touché, pour monstrer que ce peuple avoit une fausse repentance, comme les hommes se flattent souvent par hypocrisie, qu'ils cuident estre bien desplaisans de leurs fautes, et il y aura tousiours quelque arriere boutique au dedans, qu'ils ne cognoissent point le mal si profond comme il seroit besoin de le sonder. Il est vray que Dieu ne permettra point que nous soyons plongez en nos vices, moyennant que nous y pensions à bon escient: mais nous ne demandons qu'à les couvrir, et à les mettre en oubli de nostre bon gré. Et ainsi donc d'autant plus devons-nous prier Dieu, qu'il besongne tellement en nous, que nous ne soyons point doubles pour nous flatter. Voila pourquoy l'Escriture saincte nous monstre, que

celuy qui ne cognoist point combien il est difficile de venir à repentance, se trompe. Les papistes imaginent que par leur franc arbitre ils se pourront aider, qu'ils se pourront advancer pour estre repentans: voila leur outrecuidance. Mais cognoissons que c'est une vertu singuliere du sainct Esprit, quand il luy plaist de nous amener à repentance: car qu'est-ce que cela, sinon un revouvellement de l'homme? Est-il en nul de se creer? Or Dieu nous reforme: il faut donc luy attribuer ceste louange-la. Et puis nous avons nos entendemens tout eslourdis, voire aveugles du tout: il faut que Dieu les illumine. Et cela est-il en nous? là où il n'y ha que corruption en nos coeurs, là où il n'y ha que rebellion et malice cachee: il faut que Dieu purge et nettoye tout cela. Et ainsi notons bien, qu'il n'y a point eu de repentance en ce peuple ici, combien que desia il fust touché. Cela estoit bien un signe que Dieu avoit pitié de luy: mais la vraye repentance ne requiert pas seulement une confession de nos fautes, elle requiert que nous en gemissions, et qu'ayans senti le mal, nous venions à Dieu, nous remettans du tout à luy, et ne demandans sinon que d'oresenavant il nous gouverne, puis qu'ainsi est que nous n'avons en nous que perversité. Or cela n'estoit point encores au peuple: nous voyons donc qu'il n'estoit point meuri à repentance. Et quant au pleur, il est vray qu'il y ha quelque sentiment et apprehension: mais ce n'est point encores assez. Au reste, notons bien que quand Dieu n'a point exaucé le cri des enfans d'Israel: ce n'a pas este pour le reietter du tout. Et c'est un passage qui est bien digne d'estre noté que cestuy-ci. Car il emporte une grande instruction pour toute nostre vie. I'ay dit donc que Dieu n'a point exaucé le peuple qui ploroit, et neantmoins si est-ce qu'il ne l'a pas reietté du tout, qu'il n'a point este sourd à sa requeste. Et comment cela? Car quelque fois Dieu ne nous exauce point en apparence, et nos prieres ne sont pas inutiles quoy qu'il en soit, mais elles nous profitent. Exemple: Quand un homme aura este desbauché, Dieu le retire, on en void les exemples assez communs: l'un aura este trop addonné à gourmandise et dissolution, l'autre aura este un paillard ou un yvrongne, l'autre un blasphemateur: et bien, Dieu voyant que les hommes sont ainsi comme bestes, il les matte par force, il leur envoyera des afflictions qui ne seront point seulement pour un iour ne pour un mois, mais ils languiront long temps: les uns prendront le frain aux dents, et le rongeront se despitans contre Dieu, et demeureront là endurcis en leurs pechez: les autres diront bien qu'ils ont failli, ils gemiront devant Dieu, et demanderont qu'il luy plaise de moderer sa rigueur, et leur adoucir les peines qu'ils endurent. Or cependant leur mal ne s'allegera point, ils demeurent tousiours comme ils estoyent. Il semble bien que leurs prieres soyent perdues, et que Dieu ait fait la sourde aureille. Or si telles gens prient de coeur, notons que Dieu ne les exauce point en apparence. Et pourquoy? Car il sait qu'il leur est bon d'estre tousiours ainsi sous la verge. Ainsi en a-il este de ce peuple, qu'il estoit bon qu'à chacune minute ils fussent advertis de leurs iniquitez. Or toutesfois il ne laisse pas d'avoir pitié d'eux: car il leur donne patience, et puis il fait valoir leurs afflictions: combien qu'elles leur soyent fascheuses, tant y a qu'elles leur servent de medecines. Voila donc comme Dieu quelque fois nous exauce: et cependant il n'apparoist point qu'on cuidera, et nous-mesmes pourrons estimer que nous avons perdu nostre temps. Vray est que Dieu reiettera bien les clameurs des meschans quand ils crieront à luy, et se mocquera de toutes leurs pleurs, et ne s'en faut point esbahir. Et en cela il ne laisse point d'accomplir sa promesse, c'est assavoir, qu'il exaucera tous ceux qui crient. Et pourquoy? Car ceste promesse-la n'appartient qu'à ceux qui crient droit à Dieu, qui n'y viennent point par circuits ni par feintise, comme aussi il est notamment exprimé au Pseaume, que Dieu est prochain de tous ceux qui l'invoquent, voire, en verité. Il faut donc qu'en premier lieu nous ayons nos affections purgees, quand nous voulons estre exaucez de Dieu. Et pourtant cela ne contredit point à sa promesse, quand il reiette les hypocrites, lesquels crieront: mais ils sont prophanes: ils ont un hurlement, qu'ils diront bien: Mon Dieu, ils se lamenteront assez: mais pource qu'ils ne cerchent point Dieu, desirans de venir à luy, et qu'au lieu d'en approcher, ils voudroyent reculer s'il leur estoit possible, ils sont là comme à la gehenne quand ils crient: Mon Dieu. Cest hurlement-la donc est comme brutal, et n'ha rien de commun avec la foy pour leur profiter: mais ce que i'ay declaré n'agueres ha une autre chose: c'est assavoir, que Dieu ne nous exaucera point pour nous delivrer des chastimens corporels qu'il nous envoye, et cependant il ne laissera pas nous estre pitoyable et propice. Et ainsi, retenons bien quand nostre Seigneur nous envoye des maladies, que l'un sera battu de povreté, l'autre sera affligé d'une autre façon, que chacun aura ses angoisses, retenons bien, quand nous prions Dieu, et que le mal est comme attaché sur nos espaules, et qu'il ne face point semblant de nous exaucer, que ce n'est pas à dire pourtant que Dieu nous laisse là pour nous mettre en desespoir: mais quand nous porterons patiemment le mal qu'il nous envoye, attendons qu'il nous en delivrera en la fin. Et cependant qu'il nous suffise d'estre consolez par son sainct Esprit, et esperons qu'il ne permettra point que

nous soyons tentez outre nostre portee. Voila donc comme Dieu n'a point exaucé le cri du peuple: et toutesfois si est-ce que ceux qui l'ont requis en verité et droiture de coeur, n'ont point perdu leur peine. Dieu n'a point monstré par effect qu'il les exauçast, et cependant il leur a fait servir ceste punition temporelle à leur salut: qu'encores qu'ils ayent langui par l'espace de quarante ans, si est-ce qu'ils n'ont point este desheritez du royaume des cieux. Et s'ils ont este privez de la terre qui leur estoit promise, et bien, en cela ils ont senti l'ire de Dieu: mais si est-ce qu'ils ont surmonté une telle tentation par foy. Ie di ceux qui sont revenus au droit chemin, et qui ne se sont point endurcis, comme a fait la plus part, qui n'a fait que rouger son frein, comme nous avons dit par ci devant. Et en cela voyons-nous, que si nous avons vraye repentance de nos pechez, que nous sentirons que Dieu n'a point mis en oubli nos requestes, encores qu'il ne nous exauce point si tost que nous voudrions: et cependant toutesfois si faut-il que la repentance nous humilie, et encores qu'il nous semble que la porte ne nous soit point ouverte à la bonté de Dieu, et qu'il ne nous vueille point recevoir, si est-ce neantmoins que nos prieres ne seront point inutiles. Car Dieu nous monstrera en la fin, qu'il n'a point este sourd à nos requestes, mais qu'il les a ouyes, pour nous donner tel allegement en nos afflictions qu'il cognoist nous estre propre et expedient pour nostre salut. Et pour la fin notons bien, que si Dieu nous a puni, voire, et que le mal ait duré long temps, il faut aussi que la memoire en soit bien imprimee en nos esprits, que nous ne facions point comme ceux qui mettent en oubli les chastimens de Dieu du iour au lendemain. Et voila pourquoy Moyse dit au peuple: *Selon les iours que vous y avez demeuré*. Comme s'il disoit, il vous en doit bien souvenir: car il vous sembloit que iamais vous ne viendriez à temps en ceste terre de benediction: et Dieu vous a fait reculer, le temps vous devroit avoir duré beaucoup. Pensez-y, et cognoissez que c'est la main de Dieu qui vous tenoit là enclos comme en une prison estroitte. Ainsi donc combien que Dieu vous en ait delivrez, si faut-il que la memoire en dure, comme nous voyons qu'en parle le Roy Ezechias en son cantique: Qu'il pensera aux ans passez avec tristesse, et angoisse de coeur, et qu'il reduira en memoire les chastimens qu'il a receus de la main de Dieu, pour se tenir en bride, afin qu'il ne retombe point aux mesmes fautes pour lesquelles il a este puni. Voila donc comme il nous faut penser aux corrections que Dieu nous aura envoyees, pour en faire nostre profit. Et pourtant que nous ne ressemblions point à ce peuple, duquel il est ici parlé, mais qu'estans chastiez de Dieu, nous gemissions, tellement que nous ayons dequoy nous consoler en sa grace. Et cependant que nous soyons tenus sous son obeissance, pour iamais ne l'irriter comme nous avons fait au paravant.

BRUNSVIGAE, TYPIS M. BRUHNII.

